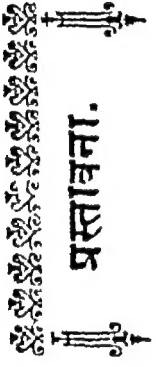

श्रीजामनगरे स्वकीये जैनभास्करोदयमुद्रालये पंडितहीरालालतमुजेन व्यवस्थाकारिणा
चिष्ठलजिदाख्येन मुद्रितं प्रसिद्धीकृतं च ।

प्रस्तावना.

इह जगति किल सकलजगज्जंतूपकारार्थं जव्यजनहृदयकमलदिनकरेण सुरासुरनतां-
 हिकमलेन केवलालोकत्रास्करेण जगवता श्रीसिद्धार्थनंदनेन (महावीरेण) मुक्तिसदनग-
 मनसहायानतुल्यमपारसंसारपारावारभ्रमणकुलजंतूनां प्रवरप्रवहणभूतं षट्त्रिंशदध्ययनसं-
 बलं श्रीमदुत्तराध्ययनं नाम सूत्रं प्ररूपितमस्ति, तच्च सूत्रं जगवतोंतिवासिनाऽनेकशिष्यग-
 णधारिणा गुणवता श्रीसुधर्मस्वामिना श्रीजंबूस्वामिनोऽग्रे व्याख्यातमस्ति. अथ चतुर्थे आ-
 र्के व्यतीते सति पंचमारके हीनज्ञानवतां जनानामुपदेशद्वारेण जिनधर्मवोधिप्राप्त्यर्थं
 कैश्चिद् बुद्धिमद्भिराचार्यैरस्य सूत्रवर्गस्य संस्कृतत्राषया टीकारूपो विस्तारो विहितः, यद्य-
 प्यस्य सूत्रस्यानेकाः टीकाः श्रीमद्भिराचार्यै रचिता विद्यमानाः सन्ति, तथापि तेषां मध्ये मु-
 ग्धजनानां सरलोपदेशदात्री श्रीखरतरगन्धालंकारश्रीमद्वह्मकीर्तिगणिशिष्यवाचकलक्ष्मी-

વદ્ધન્નગણિના વિરચિતાસ્તિ, તસ્માન્નસ્યા મુદ્રણદ્વારેણ પ્રસિદ્ધિં કર્તું યોગ્યં વિચારિતમસ્તિ શ્રીજામનગરનિવાસ્યોશવાલવણિગ્વંશસંભૂતશ્રેષ્ઠિવર્યસૌજાગ્યચંદ્રસ્ય ધર્મપત્ન્યા ગંગાસ્વરૂપિણ્યા કેસરાશ્વયયા શ્રેષ્ઠિન્યા સ્વન્નર્તુઃ સ્વર્ગગમનાનંતરં પુણ્યાર્થ.

અથેહ કિલ મતિમાંધાદ્ દૃષ્ટિદોષોદ્મૂતાઃ સ્વલના દૃષ્ટિગોચરીન્નવેયુસ્તદા તત્ કમ-
ણીયં વિબુદ્ધેઃ પાઠકગણૈઃ, યતઃ-ગહ્યતઃ સ્વલનં ક્વાપિ । નવત્યેવ પ્રમાદત્તઃ ॥ હસંતિ દુર્જના-
સ્તત્ર । સમાદધતિ સજ્જનાઃ ॥ ૧ ॥ યદિ પાઠકવૃંદા એતસ્માદ્ગ્રંથાદ્ઘંસા શ્વ સારં ગૃહીત્વા હર્ષ
પ્રાપ્સ્યંતે તદા પ્રસિદ્ધિકર્તા સ્વં કૃતાર્થ મંસ્યતે. इत्यलं विस्तरेण. ॥ श्रीरस्तु ॥

સૂચના—આ પુસ્તકનો ગેર-ઉપયોગ ન થવા માટે જે જુજ કિમ્મત રાખવામાં આવી છે, તેના ઉપજેલા રૂપીયામાંથી એક વીજું પુસ્તક છાપવાનું નક્કી કરેલું છે, અને તે પળ જુજ કિમ્મતે આપવામાં આવશે.

તા૦ ક૦—આ પુસ્તકમાં ૨૩૩-૩૪-૩૫-૩૬ નો પૃષ્ઠનો આંક છાપવો રહી ગયો છે, તેને બદલે ૨૩૭-૩૮-૩૯-૪૦ ના આંક વેવડા છે તે વાંચકવૃન્દે સંબંધ પ્રમાણે અનુક્રમે સમજી લેવા.

अथ यस्य संस्मरणार्थमिदं पुस्तकं मुद्रापितमस्ति तस्य श्रेष्ठिनः संक्षिप्तं जीवनचरित्रं लिख्यते—

अत्रैव क्षेत्रे जरते समस्ति । हाह्वारदेशो धनधान्यपूर्णः ॥ तत्रास्ति रम्यं जिनमंदिरा-
दृश्यं । सुरौघशस्यं नगरं नवीनं ॥ १ ॥ धर्मं रक्तास्तव जैना वसंति । तत्र ह्यातिरोशवालाभि-
धाना ॥ यस्यामासीज्जैनधर्मे प्रवीनः । वर्यः श्रेष्ठी कर्पूरादिश्च चंद्रः ॥ २ ॥ तस्यान्नवत्कुल-
शिरोमणितुल्यपुत्रः । सौभाग्यचंद्र इति नाम विराजितश्च ॥ वाढ्यादभूज्जिनमते रतमस्य
चिन्तं । कालं निजं गमयतिस्म सुसाधुभक्त्यां ॥ ३ ॥ न्यायेनोपार्जिता लक्ष्मी—स्तेन व्या-
पारवारिधेः ॥ दय्यं यस्याश्च जैनैर्द्रु—पश्चि सत्पश्चि सोऽकरोत् ॥ ४ ॥ सिद्धाचले गह्वतिस्मा-
न्यदा स । यात्रानिमित्तं प्रविलासिचित्तः ॥ यावार्थमायातजनस्य वृद्धं । दृष्ट्वा हृदि चिंतयति-
स्म चैवं ॥ ५ ॥ अथैषामाश्रयायात्र । धर्मशालां विधाय वै ॥ करोमि सप्लव्यं लक्ष्म्याः । पु-
ण्यं च समुपार्जये ॥ ६ ॥ विचारमित्थं सुहृदो निजस्य । गत्वा जगौ रत्नजिदाख्यकस्य ॥ ते-
नापि तत्रानुमतिश्च दत्ता । धार्ज्यां च साकारि सुधर्मशाला ॥ ७ ॥ अद्यापि दर्शयत्यस्य ।

विनीतत्वं महाधियः ॥ गोघानिवासिमित्रस्य । नाम्नैषा हि विराजते ॥ ७ ॥ जातोऽन्यदा ह-
दि विचार इतीह तस्य । यत्कारयामि निजबंधुगणस्य यात्रां ॥ ज्ञात्वा हि तस्यैव महर्षिके-
न । श्रेष्ठिभ्येन निजसंसतिरत्र दत्ता ॥ ८ ॥ शुभ्रे घस्त्रे महासंधो । प्रयाणमकरोदथ ॥ रैवता-
चलयात्रायै । जीर्णदुर्गं पुरं ययौ ॥ ९ ॥ तत्र यात्रा विनिर्माय । प्रभूतद्रविणव्ययात् ॥ पा-
दलिप्तपुरं प्राप्तः । श्रीसंघः सुखन्नाक्ततः ॥ १० ॥ नानाविधाः क्रिया धर्म्या । आराध्य नि-
जजन्म च ॥ सफलं मन्यमानाश्ते । न्यवर्तत सुयात्रिकाः ॥ ११ ॥ सुंवापुर्यां विमलमतिञ्चू-
त्स करोतिस्म सारं । सुव्यापारं फलदमनिशं सष्ट्ययं चातनोति ॥ वार्धक्ये वै सततसुखदं
प्रावयन् जैनधर्मं । निश्चितोऽसौ गमयति सदा साधुचर्यां स्वकालं ॥ १२ ॥ कार्तिकस्य च-
तुर्दश्यां । स्मृतपंचनमस्कृतिः ॥ कालं कृत्वा च प्रापासौ । सुखेन सुमनःश्रियं ॥ १३ ॥ तस्य
संस्मृतिवेशाय । ग्रंथो मुद्रापितोऽस्त्ययं ॥ ब्रवतु नव्यलोकानां । मोक्षसंपादनक्षमः ॥ १४ ॥

(मनःसुखलालेन विरचितं)

॥ श्रीजिनाय नमः ॥

॥ अथ श्री उत्तराध्ययनसूत्रं सटीकं प्रारभ्यते ॥

(मूलकर्ता—श्रीसुधर्मस्वामी.

टीकाकार—श्रीलक्ष्मीवल्लभसूरिः)

अर्हेतो ज्ञानराजः सुरवरमहिताः सिद्धिसौधस्थसिद्धाः । पंचाचारप्रवीणाः प्रगुणगुण-
धराः पाठकाश्चागमानां ॥ लोके लोकेशवंद्याः सकलयतिवराः साधुधर्मान्वलिनीनाः । पंचाप्ये-
ते सदाप्ता विदधतु कुशलं विघ्ननाशं विधाय ॥ १ ॥ श्रीवीरं क्षीरसिंधूदकविमलगुणं मन्म-
थारिप्रधानं । श्रीपार्श्वं विघ्नवह्नीवनदलनविधौ विस्फुरत्कांतिधारं ॥ सानंदं चंद्रभूत्या दृढ-
वचनरसं दत्तदृक्वर्णवोधं । वंदेऽहं भूरिजक्त्या त्रिभुवनमहितं वाङ्मनःकाययोगैः ॥ २ ॥
उत्तराध्ययनसूत्रवृत्तयः । संति यद्यपि जगत्यनेकशः ॥ मुग्धहृत्सदनबोधदीपिकां । दीपिका-

विनीतत्वं महाधियः ॥ गोघानिवासिमित्रस्य । नास्मैषा हि विराजते ॥ ७ ॥ जातोऽन्यदा ह-
दि विचार इतीह तस्य । यत्कारयामि निजबंधुगणस्य यात्रां ॥ झाल्या हि तस्यैव महर्द्धिके-
न । श्रेष्ठिद्वयेन निजसंसतिरत्र दत्ता ॥ ८ ॥ शुभ्रे वस्त्रे महासंधो । प्रयाणसकरोदथ ॥ रैवता-
चलयात्रायै । जीर्णदुर्गं पुरं ययौ ॥ ९ ॥ तत्र यात्रा विनिर्माय । प्रभूतद्रविणव्ययात् ॥ पा-
दलिप्तपुरं प्राप्तः । श्रीसंघः सुखनाक्ततः ॥ १० ॥ नानाविधाः क्रिया धर्म्या । आराध्य नि-
जजन्म च ॥ सफलं मन्यमानास्ते । न्यवर्तत सुयात्रिकाः ॥ ११ ॥ मुंवापुर्यां विमलमतिभृ-
त्स करोतिस्म सारं । सुव्यापारं फलदमनिशं सद्भयं चातनोति ॥ वार्धक्ये वै सततसुखं द-
प्तावयन् जैनधर्मं । निश्चितोऽसौ गमयति सदा साधुश्रद्धयां स्वकालं ॥ १२ ॥ कार्तिकस्य च-
तुर्दश्यां । स्मृतपंचनमस्कृतिः ॥ कालं कृत्वा च प्रापासौ । सुखेन सुमनःश्रियं ॥ १३ ॥ तस्य
संस्मृतिलेशाय । ग्रंथो मुद्रापितोऽस्त्वयं ॥ ब्रवतु ब्रह्मलोकानां । मोक्षसंपादनकर्मः ॥ १४ ॥

(मनःसुखालेन विरचितं)

अगारं गृहं यस्य सोऽनगारोऽगृहः, तस्य नियतवासरहितस्य. ॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥—आणानिद्देशकरे । गुरुणमुववायकारण ॥ इंगियाकारसंपन्ने । से विणीय-
त्ति बुच्चइ ॥ १ ॥ व्याख्या—स शिष्यो विनीत इत्युच्यते, स इति कः? यः शिष्य आज्ञा-
यास्तीर्थकरप्रणीतसिद्धान्तवाण्या निर्देश उत्सर्गपवादकथनं तस्य कारको भवति, अथवाज्ञा-
या गुरुवाक्यस्य निर्देशः प्रामाण्यमाज्ञानिर्देशस्तं करोतीत्याज्ञानिर्देशकरः. पुनर्यः शिष्यो गुरु-
णां समीपे पातः स्थितिस्तत्कारक उपपातकारकः; गुरुणां दृग्गोचरे तिष्ठतीत्यर्थः. पुनर्यः
शिष्य इङ्किताकारसंपन्नो भवति, गुरुणामिङ्कितं मानसिकं चेष्टितं जानाति, पुनर्गुरुणामाकारं
वाच्यं शरीरचेष्टितं च जानाति, इङ्कितं निपुणमतिगम्यं, प्रवृत्तिनिवृत्तिज्ञापकं. इषद्वञ्चशिरः-
कंपनादिकं, आकारः स्थूलमतिगम्यश्चलनादिदिशावलोकनादिसूचकः, यदुक्तं—अवलोकनं
दिशानां । विजृम्भणं शाटकस्य संवरणं ॥ आसनशिथिलीकरणं । प्रास्थितलिङ्गानि चैतानि
॥ १ ॥ तस्माद्यः शिष्यो गुरोरिङ्किताकारौ सम्यक् प्रकर्षेण जानातीतीङ्किताकारसंपन्नः. एता-
दृशः शिष्यो विनयवान् उच्यते ॥ १ ॥ अथाविनीतस्य लक्षणमाह—

उत्तरा-

सटीकं

॥ ३ ॥

मिव तनोम्यहं पुनः ॥ ३ ॥ प्राप्तचारुविजयो गिरां गिरः । श्रीगुरोश्च विशदप्रजावतः ॥ वक्ति
लक्ष्म्युपपदस्तु वल्लभः , सज्जना मयि जवंतु सादराः ॥ ४ ॥ शुभं ॥ श्रेयसे स्ताद्गुणचतु-
। चतुर्दशशतीशतां ॥ श्रीपुंफरीकमुख्यानां । या द्विपंचाशदुतरा ॥ ५ ॥

॥ मूलम् ॥—संजोगा विष्णुमुक्कस्र । अणगारस्स त्रिकुणो ॥ विणयं पाञ्चकरिस्सामि । आ-
णुपुविं सुणेह मे ॥ १ ॥ व्याख्या—श्रीसुधर्मास्वामी जंबूस्वामिनं वक्ति, जंबूस्वामिनमुद्दिश्य अ-
न्यातपि शिष्यान् वदति, ओ शिष्याः ! अहं आनुपूर्व्या अनुक्रमेण त्रिकोर्निद्वया मधुकरवृ-
त्त्याहारं गृहीत्वा शरीरधारकस्य साधोर्धिनयं प्रादुःकरिष्यामि प्रकटीकरिष्यामि, मे मम वि-
नयं प्रकटीकरिष्यतो यूयं वाक्यं शृणुत ? यतो जिनशासनस्य मूलं विनयधर्म एव, उक्तं च श्री-
दशवैकालिके—विणयाउं नाणं, नाणाउं दंसणमित्यादि. कथंचूतस्य त्रिकोः ? संयोगात् बाह्या-
न्यंतरन्नेदेन द्विविधात् विप्रमुक्तस्य विशेषेण रहितस्य, तत्र बाह्यसंयोगो धनधान्यपुल्लमित्र-
कलत्रादि, अचित्तसच्चित्तादिरूपः, अन्यंतरसंयोगो मिथ्यात्ववेदत्रिकहास्यादिषट्कक्रोधादि-
चतुष्करूपः. एवंविधद्विविधसंयोगाद्विरतस्य. पुनः कीदृशस्य त्रिकोः ? अनगारस्य, न विद्यते

अगारं गृहं यस्य सोऽनगारोऽगृहः, तस्य नियतवासरहितस्य. ॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥—आणानिद्देशकरे । गुरुणमुववायकारए ॥ इंगियाकारसंपन्ने । से विणीय-
त्ति बुच्चइ ॥ १ ॥ व्याख्या—स शिष्यो विनीत इत्युच्यते, स इति कः ? यः शिष्य आज्ञा-
यास्तीर्थकरप्रणीतसिद्धांतवाण्या निर्देश उत्सर्गपिवादकथनं तस्य कारको भवति, अथवाज्ञा-
या गुरुवाक्यस्य निर्देशः प्रामाण्यमाज्ञानिर्देशस्तं करोतीत्याह्वानिर्देशकरः. पुनर्यः शिष्यो गुरु-
णां समीपे पातः स्थितिस्तत्कारकः, गुरुणां दृग्गोचरे तिष्ठतीत्यर्थः. पुनर्यः
शिष्य इङ्गिताकारसंपन्नो भवति, गुरुणामिङ्गितं मानसिकं चेष्टितं जानाति, पुनर्गुरुणाभाकारं
वाच्यं शरीरचेष्टितं च जानाति, इङ्गितं निपुणमतिगम्यं, प्रवृत्तिनिवृत्तिज्ञापकं. ईषद्वृत्तिशिरः-
कंपनादिकं, आकारः स्थूलमतिगम्यश्चलनादिदिशवलोकनादिसूचकः, यदुक्तं—अवलोकनं
दिशानां । विजृम्भणं शाटकस्य संवरणं ॥ आसनशिथिलीकरणं । प्रास्थितलिङ्गानि चैतानि
॥ १ ॥ तस्माद्यः शिष्यो गुरोरिङ्गिताकारौ सम्यक् प्रकर्षेण जानातीतीङ्गिताकारसंपन्नः. एता-
दृशः शिष्यो विनयवान् उच्यते ॥ १ ॥ अथाविनीतस्य लक्षणमाह—

उत्तरा-

सटीकं

॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—आणानिदेसकरे । गुरुणमुववायकारए ॥ परिणीए असंबुद्धे । अवि-
णीएत्ति बुच्चइ ॥ ३ ॥ व्याख्या—स शिष्योऽविनीत इत्युच्यते, य आझायास्तीर्थंकरवाक्य-
स्य गुरोर्वचिन्यस्य चानिदेशकरोऽप्रमाणकर्ता ज्ञानविराधकः, पुनर्यो गुरुणामनुपपातकारको ज-
वत्ति, गुरुणां हन्विषये स्थितिं न करोति, आदेशजयाद् दूरं तिष्ठतीत्यर्थः. पुनर्यः शिष्यो
गुरुणां प्रत्यनीको गुरुणां बलान्वेषी, पुनर्योऽसंबुद्धस्तत्त्वस्यावेत्ता, एतादृशलक्षणोऽविनीतो
भवति. ॥ ३ ॥ अत्र कूलवालकस्य दृष्टांतः—यथा एकस्य आचार्यस्य कुल्लकोऽविनीतः, त-
माचार्यः शिद्दार्थं वाचा ताम्रयति, स कुल्लको रोषं वहति. अन्यदा आचार्यस्तेन भुल्लकेन
समं सिद्धशैलं वंदितुं गतः, तत उत्तरत आचार्यस्य वधाय तेन पृष्टस्थितेन कुल्लकेन शिला
मुक्ता, आयांलाचार्येण दृष्टा, स्वपादौ प्रसारितौ, अन्यथा स आचार्यो मृतोऽन्नविष्यत्.
आचार्येण शापोऽस्मै कुल्लकाय दत्तः, हे दुरात्मन् ! त्वं स्त्रीतो विनंद्यसि, अथ स कुल्लक
आचार्योऽयं मिथ्यावादी भवत्विति विचिंत्य पृथग्भूतस्तापसाश्रमे गत्वा तिष्ठति, तत्रासन्नन-
दीकूले आतापनां कुरुते, मार्गसमीपे सार्धं विलोकयति, यदि शुद्धं प्राप्नोति तदाहारं गृ-

ह्लाति, नो चेत्तदा तपः करोति, तस्यातापनाप्रज्ञावेण नयन्यत्र व्यूढा, ततो लोकैरस्य कूल-
 बालक इति नाम कृतं. इतश्च श्रेणिकपुत्रः कूणिको राजा स्वपत्नीपद्मावतीप्रेरितः स्वभ्रातृ-
 हृद्वविहृद्वपाश्च जनकश्रेणिकार्पितदिव्यकुंभलाष्टादशसरिकह्वारसेचनकहस्त्यादिकं वस्तु मा-
 गितवान्. तौ च सर्वं लात्वा मातामहचेटकमहाराजपाश्च वैशालीनगर्या गतौ, कूणिकेन
 मातामहचेटकमहाराजपाश्वर्त्तु सर्ववस्तुसहितौ तौ भ्रातरौ मार्गितौ, शरणागतवज्रपंजरवि-
 रुद्धं वहता तेन चेटकमहाराजेन न प्रेषितौ, ततो रुष्टः कूणिकः समाराधितशक्रचमरप्रज्ञावे-
 ण स्वजीवितं रक्तमोघवाणेन चेटकमहाराजं संग्रामे निर्जित्य वैशालीनगरीमध्ये क्षिप्तवान्.
 मज्जितवप्रां च तां वैशालीं नगरीं स कूणिको रोधयतिस्म. नगरीमध्यस्थितश्रीमुनिसुव्रत-
 स्वामिस्तूपप्रभावात्तां नगरीं ग्रहीतुं न शक्नोति, ततो बहुना कालेन देवतयैवमाकाशे प्र-
 णिनं—समणे जह् कूलवालए । मागहिअं गणिअं रमिस्सए ॥ राया य असोगचंदए । वे-
 सालिं नयरीं गहिस्सए ॥ १ ॥ कूणिकेनेमां वाणीं श्रुत्वा स कूलवालकश्रमणो विलोक्यमान-
 स्तत्र स्थितो ज्ञातः, राजगृहादाकारिता मागधिका गणिका, तस्याः सर्वं कथितं, तथापि प्र-

तिपन्नं तं कूलवालकश्रमणमहमत्रानेष्यामीति. सा कपटश्राविका जाता, सार्धेन तलागता, तं कूलवालकं वंदित्वा न्रणति स्थाने चैत्यानि साधूंश्च वंदित्वाहं भोजनं कुर्वे, यूयमत्र श्रुताः, ततो वंदनार्थमागता, अनुग्रहं कुरुत? प्रासुकमेषणीयं नक्तं गृह्णीत? इति श्रुत्वा कूलवालकश्रमणस्तस्या उत्तारके गतः, तथा च नेपालगोटकचूर्णसंयोजिता मोदका दत्ताः, तन्निद्राणानन्तरं तस्यातीसारो जातः, तथा औषधप्रयोगेण निवर्तितः, प्रह्वालनोद्धर्तनादिभिस्तया तस्य चिचं श्रेदितं, स कूलवालकश्रमणस्तस्यामासक्तोऽभूत्, तथापि स्ववशीभूतः स साधुः कूणिकसमीपमानीतः, कूणिकेनोक्तं भोः कूलवालकश्रमण ! यथेयं वैशाखीनगरी गृह्यते तथा क्रियतां? कूलवालकेनापि तद्वचः प्रतिपद्य नैमित्तिकवेषेण वैशाखीनगर्यग्र्यंतरे गत्वा मुनिसुव्रतस्वामिस्तूपप्रज्ञावो नगरीरक्षको ज्ञातः, नैमित्तिकोऽयं नगरीलोकैः पृष्टः कदा नगरीरोधोऽपगमिष्यति? स प्राह यदैतं स्तूपं यूयमपनयत तदा नगरीरोधापगमो भवतीति श्रुत्वा तैर्लोकैस्तथा कृतं. कूलवालकश्रमणेन बहिर्गत्वा सज्जितः कूणिकस्तेन तदैव स्तूपप्रज्ञावरहिता सा नगरी भग्ना, एवं पतितः कूलवालकश्रमणोऽविनीतत्वात्. इति कूलवालककथा.

अथाविनीतस्य दोषपूर्वं दृष्टान्तमाह—

॥ मूलम् ॥—जहा सूणी पृश्कन्नी । निक्कसिप्पइ सव्वसो ॥ एवं दुस्सीलपक्खिणीए । मुहुरी निक्कसिप्पइ ॥ ४ ॥ व्याख्या—एवममुनापकारेणानेन दृष्टान्तेन दुःशीलो दुष्टाचारः प्रत्यनीको गुरुणां द्वेषी, पुनर्मुखरी वाचालः, एतादृशः कुशिष्यो दुर्विनीतो निष्कास्यते गणात् संघाटकात् बाह्यः क्रियते, अथवा मुहुरी मुखं अरिर्यस्य स मुखारिरसंवरून्नाथी, प्राकृतत्वात् मुहुरीतिशब्दः. केन दृष्टान्तेन निष्कास्यते? यथा पूतिकर्णी सटितकर्णी शुनी कुंकुरी सर्वतः सर्वज्ञानकाङ्क्षुहादितः सर्वैर्निष्कास्यते, अत्र शुनीनिर्देशोऽधिकनिंदासूचकः, सटितकर्णीतिविशेषणेन सर्वाङ्गं कृमिकुलाकुलं सूचितं, इत्यनेन दुर्विनीतत्वं त्याज्यं. ॥ ४ ॥

अथ पुनस्तदेव दृढयति—

॥ मूलम् ॥—कणकुंजगं चइत्ताणं । विठं खुंजइ सूयरो ॥ एवं सीलं चइत्ताणं । दुस्सीले रमई मिए ॥ ५ ॥ व्याख्या—एवममुना प्रकारेणानेन दृष्टान्तेन मिए इति ऋगो मूर्खोऽविवेकी शीलं सम्यगाचारं त्यक्त्वा दुःशीले दुष्टाचारे रमते, अत्र शीलशब्दो विनयाचार-

सूचकः, केन दृष्टान्तेन तदाह—यथा शूकरः कणकुम्भकं तंमुलचद्वयचृतं प्राजनं त्यक्त्वा विष्टां
 जुंक्ते तथा शीलं त्यक्त्वा मूर्खः कुशीलमादत्ते, दुःशीलस्य विष्टापमा, मूर्खस्य शूक्रगोपमा,
 शीलस्य तंमुलचृतप्राजनोपमा. ॥ ५ ॥

॥ मूलम् ॥—सुणिया ज्ञावं साणस्स । सूयरस्स नरस्स य ॥ विणए उविज्जा अप्पाणं ।
 इण्ठतो हियमप्पणो ॥ ६ ॥ व्याख्या—आत्मनो हितमिहन् पुरुष आत्मानं विनये स्थाप-
 येत्, किं कृत्वा? शुनः कुर्कुरस्स, च पुनः शूकरस्य नरस्याज्ञावमशुचं ज्ञावं दृष्टान्तं निध-
 मुयमानं, 'सुणिय' इति श्रुत्वा पूर्वगाथायां शुनी पूतिकर्णीति स्त्रीलिंगनिर्देशः कृतः, इदा-
 नीं शुन इति लिंगव्यत्ययः प्राकृतत्वात्. ॥ ६ ॥

॥ मूलम् ॥—तम्हा विणयदेसिज्जा । सीलं पफिलजेज्जाए ॥ बुद्धपुत्ते नियागही । न
 निरुसिज्जाइ कएहुइ ॥ ७ ॥ व्याख्या—तस्मात्कारणात् बुद्धपुत्रो बुद्धानामाचार्याणां पुत्र इ-
 व पुत्रो बुद्धपुत्रः, आचार्याणां शिष्यः पुनर्नियोगो मोक्षस्तमर्थयतीति नियोगार्थी, एतादृ-
 शः साधुर्विनयवेषधेष्ठिनयं कुर्यात्. यतो विनयाहीलं सम्यगाचारं प्रतिलभेत स विनयवान्.

शीलवान्. कण्टहुई इति कस्मादपि स्थानान्न निष्कास्यते सर्वत्राप्याद्रियते, अयं परमार्थः—
विनयवान् सर्वत्र सादरो भवति. ॥ ७ ॥

॥ मूलम् ॥—निसंतं सिया मुहरी । बुझाणं अंतिए सया ॥ अट्टजुसाणि सिखिज्जा
निरट्टाणि उवज्जाए ॥ ७ ॥ व्याख्या—अथ विनयपरिपाटीं दर्शयति—नितरामतिशयेन शां-
तो निशांतः क्रोधरहितः साधुः, सियाशब्देन स्यात् भवेत् साधुना कमावता भाव्यं, पुनः
सुशिष्योऽमुखरी अवाचालः स्यात्, पुनर्बुद्धानामाचार्याणां ज्ञाततत्वानामंतिके समीपे अर्थ-
शुक्तानि हेयोपादेयसूचकानि सिद्धांतवाक्यानि शिक्तेत. तु पुनर्निरर्थकानि निःप्रयोजना-
नि धर्मरहितानि स्त्रीलक्षणादिसूचकानि कोकवात्स्यायनादीनि वर्जयेत्. ॥ ७ ॥

॥ मूलम् ॥—अणुसासिउं न कुप्पिज्जा । खंतिं सेविज्ज पंरुए ॥ खुद्देहिं सह संसग्गिं
। हासं कीरुं च वज्जाए ॥ ए ॥ व्याख्या—पुनर्विनयी साधुरनुशासितो गुरुजिः कठोरवचनै
स्तर्जितोऽपि हितं मन्यमानः सन्न कुप्येत् कोपं न कुर्यात्, पंरुतिस्तत्त्वज्ञः क्षांतिं सेव्येत
कृमां कुर्वीत. पुनः सुसाधुः कुद्देवलिः सहायवा भुद्देः पार्श्वस्थादिभिर्जनधर्मैः सह संसर्गं

संगतिं वर्जयेत्, पुनर्हास्यं पुनः क्रीडां च वर्जयेत्. ॥ ए ॥

॥ मूलम् ॥—मा य चंदाखियं कासी । बहुयं मा य आलवे ॥ कालेण य अहिजित्ता । तउ जाइज्ज एगगो ॥ १० ॥ व्याख्या—जो शिष्य ! त्वं चंदालीकं माकार्पी; चंरुः क्रोधस्तेनालीकं, एवं लोनायलीकं, कषायवशान्मिथ्याज्ञाषाणं माकार्पी; पुनर्बहुकं बहु एव बहुकं, आलजालरूपं त्वं न आलपेमां ब्रूयाः, बहुज्ञाषणात् बहवो दोषा जवंति, च पुनः काले प्रथमपौरुषीसमये अधीत्याध्ययनं कृत्वा, तत एकक एकाकी सन् ध्यायेदधीतमध्ययनं ज्ञवान् चिंतयेत्, एको ज्ञावतो द्रव्यतश्च, ज्ञावतो रागद्वेषरहितः, द्रव्यतः पशुपंरुकादिरहितोऽपाश्रये स्थितः. ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥—आहच्च चंदाखियं कददु । न निम्हुविज्ज कयाइवि ॥ कंरुंमिन्ति ज्ञासिज्जा । अकंरुंतो कमिन्ति य ॥ ११ ॥ व्याख्या—आहत्य कदाचित्क्रोधादिकषायवशादलीकं दुःकृतं कृत्वा विनीतः साधुगुरूणामग्रतो न निहवीत, कृतस्य दुःकृतस्यापलपनगोपनं न विधेयं, कृतं कार्यं कृतमेव ज्ञापेत्, अकृतं कार्यं कृतं न ज्ञापेत्, अयं परमार्थः—गुरूणां

पुरतः सुद्विज्येण सत्यवादिना चाव्यं ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—आ गद्विग्रहेण कसं । वयएभिहे पुणो ॥ कसं व ददुमाइ । पा-
वगं मरिचन ॥ ११ ॥ व्याख्या—अथ विनीताविनीतयोर्दृष्टान्तमाह—विनीतः साधुरादीर्ण
इव सुविनीतश्च इव गुरोर्निचनं शिक्षात्वं कारणयोग्यस्य कार्यस्य प्रवृत्तिसूचकं क एवमो-य-
स्य कार्यस्य विद्वत्सूचकं च मा इहेत्, पुनः पुनर्न इहेत्, किंतु एकवारं ज्ञापितं ललन
स्वभावं एवेदितं च जानीते, किं कुत्वेन कथं प्राजनकं दृष्ट्वा? इव यथा गल्यश्चो दुर्नीत-
तुरगोऽश्वनास्य ज्ञानजनकपिहेत्, तथा विनीतो वचनतर्जनं नेहेत्तथा सुविनीतश्चिप्य आ-
चार्यस्याकारक्षिणितं ज्ञात्वा पापानुष्ठानं वर्जयेदित्यर्थः ॥ १२ ॥

॥ मूलम् ॥—अष्टागवा यूलवना कुसीला । मिळं पि चंरुं पकरेंति सीसा ॥ चित्ताणु-
या लहु दस्कोवेयेदा । पसावय ते हु दुरासयं पि ॥ १३ ॥ व्याख्या—अथ पुनर्विनीतानि
नीतयोगाचारमाह—पूर्वाधेन दुर्विनीतश्चिप्याणामाचारं वदति, एतादृशाः शिष्या मृदुमप्या-
चार्य सरलमपि गुरुं चंरुं कोपसहितं कुर्वति, एतादृशाः कीदृशाः? अनाश्रवा गुरुवचनेऽस्थि-

ताः, आश्रवो वचने स्थित इति हैमः, न आश्रवा अनाश्रवाः, पुनर्ये स्थूलवचसः स्थूलम-
निपुणं वचो येषां ते स्थूलवचसोऽविचार्यजाविणः, पुनः कुशीलाः, अथोत्तराङ्गेन विनीत-
स्याचारं वदति—चित्तानुगा आचार्यचित्तानुगामिनः, पुनर्लघु शीघ्रं दाढ्यं चातुर्यं तेनोप-
पेता लघुदाढ्योपपेताः, त्वरितं चातुर्यसहिता एतादृशाः शिष्या दुराश्रयं क्रूरमपि सक्रोधमपि
गुरुं प्रसादयेयुः प्रसन्नं कुर्युः ॥ १३ ॥ अत्र चंक्रुद्राचार्यकथा—

उज्जयिन्यां चंक्रुद्रसूरिः समायातः, स रोषणप्रकृतिः साधुर्न्यः पृथगेकांतस्थाने आ-
सांचक्रे, माभूत्कोपोत्पत्तिरिति चित्ते विचारयति. इतश्चेन्न्यसुतः कोऽपि नवपरिणीतः सुह-
त्परिवृतस्तत्रागत्य साधून् वंदते, कैश्चित्तन्मित्रैर्हास्येन प्रोक्तममुं प्रवाजयत? साधुनिर्वरमि-
त्यभिधाय गुरुदर्शितः, तेऽपि गुरुसमीपे गताः, तथैव तैरुक्तं, गुरुन्निर्भूतिमानयेति प्रोक्ते तेन
नवपरिणीतेन हास्यादेव स्वयं भूतिरानीता, गुरुन्निर्धत्वादेव गृहीत्वा तद्वोचः कृतः, सुहृदः
खिन्नास्तदा नष्टाः, तस्य तु कृतलोचस्य लघुकर्मतयाऽतः परं मम प्रव्रज्यैवास्त्विति परिणामः
संपन्नः, ततस्तेनोक्तं केलिः सत्यीचूतोऽथान्यत्र गम्यते, गुरुराह अहो शिष्य ! सांप्रतं रात्रि-

जति, अहं रात्रौ न पश्यामि, तेन शिष्येण स्वस्कंधे गुरुरारोपितः, उच्चनीचप्रदेशे मार्गे व-
हता तेन गुरोः खेद उत्पादितः, खिन्नेन तेन गुरुणाऽस्य शिरसि दंरुप्रहारा दत्ताः, असौ
मनस्येवं विचारयत्यहो महात्मायं मयेदृशीमवस्थां प्रापित इति सम्यग्भावयतस्तस्य केवल-
ज्ञानमुत्पन्नं, केवलज्ञानवलेन समप्रदेश एव वहन् गुरुभिरेष उक्तः, मारिः सार इति कीदृ-
शः समो वहन्नसि? तेनोक्तं गुणमत्प्रसादान्मे समं वहनं, गुरुन्निरुक्तं किरे ज्ञानं समुत्पन्नं त-
व? तेनोक्तं ज्ञानमेव, गुरुन्निरुक्तं प्रतिपाल्यप्रतिपाति? तेनोक्तमप्रतिपाति. गुरवस्तु हा
मया केवली आशातितः, इत्युक्त्वा तद्विरसि दंरुप्रहारोद्भूतं रुधिरप्रवाहं पश्यंतः पुनः पुन-
स्तत् दामणं कुर्वतः केवलज्ञानमापुरिति विनीतश्चिष्यैरीदृशैर्चाव्यं. ॥ १३ ॥

॥ मूलम् ॥—नापुटो वागरे किंचि । पुटो वा नालियं वए ॥ कोहं असच्चं कुविज्जा ।
धारिज्जा पियमप्पियं ॥ १४ ॥ व्याख्या—सुविनीतशिष्योऽपुष्टः सन्न किंचिच्छ्रयाकुर्यात् व्याश-
लीयात्, न किंचिदपुष्टो वदेत्, अथवाऽपुष्टोऽल्पं पृष्टोऽपुष्टः सन् विनीतः किमपि न व्याशृणी-
यात्, अपुष्टोऽल्पमपि न व्यादिति भावः, अथवा पुष्टः सन्नलीकं न वदेत्. पुनः क्रोधमस-

उत्तरा-

सटीकं

॥ १२ ॥

ताः, आश्रवो वचने स्थित इति हेमः, न आश्रवा अनाश्रवाः, पुनर्ये स्थूलवचसः स्थूलम-
निपुणं वचो येषां ते स्थूलवचसोऽविचार्यन्नापिणः, पुनः कुशीलाः. अथोत्तराङ्गेन विनीत-
स्याचारं वदति—चित्तानुगा आचार्यचित्तानुगामिनः, पुनर्लक्ष्यु शीघ्रं दाढ्यं चातुर्यं तेनोप-
पेता लघुदाढ्योपपेताः, त्वरितं चातुर्यसहिता एतादृशाः शिष्या दुराश्रयं क्रूरमपि सक्रोधमपि
गुरुं प्रसादयेयुः प्रसन्नं कुर्युः. ॥ १३ ॥ अत्र चंक्रुद्राचार्यकथा—

उक्तयिन्यां चंक्रुद्रसूरिः समायातः, स रोषणप्रकृतिः साधुभ्यः पृथगेकांतस्थाने आ-
सांचके, माभूत्कोपोत्पत्तिरिति चित्ते विचारयति. इतश्चेष्टयसुतः कोऽपि नवपरिणीतः सुह-
त्परिवृतस्तत्रागत्य साधून् वंदते, कैश्चित्त्रिभूतिर्हस्येन प्रोक्तममुं प्रवाजयत? साधुनिर्वरमि-
त्यन्निधाय गुरुर्दर्शितः, तेऽपि गुरुसमीपे गताः, तथैव तैरुक्तं, गुरुनिर्भूतिमानयेति प्रोक्ते तेन
नवपरिणीतेन हास्यादेव स्वयं भूतिरानीता, गुरुनिर्वलादेव गृहीत्वा तद्वोचः कृतः, सुहृदः
खिन्नास्तदा नष्टाः, तस्य तु कृतलोचस्य लघुकर्मतयाऽतः परं मम प्रब्रज्यैवास्त्विति परिणामः
संपन्नः, ततस्तेनोक्तं कलिः सत्यीभूतोऽथान्यत्र गम्यते, गुरुराह अहो शिष्य! सांप्रतं रात्रि-

जता, अहं रात्रौ न पश्यामि, तेन शिष्येण स्वस्कन्धे गुरुरारोपितः, उच्चनीचप्रदेशे मार्गे व-
हता तेन गुरोः खेद उत्पादितः, खिन्नेन तेन गुरुणाऽस्य शिरसि दंरुप्रहारा दत्ताः, असौ
मनस्येवं विचारयत्यहो महात्मायं मयेदृशीमवस्थां प्रापित इति सम्यग्भावयतस्तस्य केवल-
ज्ञानमुत्पन्नं, केवलज्ञानबलेन समप्रदेश एव वहन् गुरुचिरेष उक्तः, मारिः सार इति कीदृ-
शः समो वहन्नसि? तेनोक्तं शुष्मत्प्रसादान्मे समं वहनं, गुरुचिरुक्तं किरे ज्ञानं समुत्पन्नं त-
व? तेनोक्तं ज्ञानमेव, गुरुचिरुक्तं प्रतिपाल्यप्रतिपाति? तेनोक्तस्यप्रतिपाति. गुरवस्तु हा
मया केवली आशातितः, इत्युक्त्वा तद्विरसि दंरुप्रहारोद्भूतं रुधिरप्रवाहं पश्यंतः पुनः पुन-
स्तत् कामं कर्तुं कर्तव्यः केवलज्ञानमापुरिति विनीतशिष्यैरीदृशैर्चाव्यं. ॥ १३ ॥

॥ मूलम् ॥—नापुडो वागरे किंचि ! पुडो वा नादियं वए ॥ कोहं असच्चं कुविज्जा ।
धारिज्जा पियसप्पियं ॥ १४ ॥ व्याख्या—सुविनीतशिष्योऽपुष्टः सन्न किंचिद्व्याकुर्यात् व्याय-
लीयात्, न किंचिदपुष्टो वदेत्, अथवाऽपुष्टोऽल्पं पृष्टोऽपुष्टः सन् विनीतः किमपि न व्यायणी-
यात्, अपुष्टोऽल्पमपि न ब्रूयादिति चावः, अथवा पुष्टः सन्नलीकं न वदेत्, पुनः क्रोधमस-

रथं कुर्यात्, गुरुनिर्निरसितः कदाचित्सक्रोधः स्यात्तदापि क्रोधं विफलं कुर्यात्, अप्रियम-
पि गुरुवचनं प्रियमिवात्मनो हितमिव स्वमनसि धारयेत् ॥ २४ ॥ अथ क्रोधस्यासत्यकरणे
उदाहरणं—यथा कस्यचित्कुलपुत्रस्य ज्ञाता वैरिणा व्यापादितः, अन्यदा कुलपुत्रो जनन्या
ज्ज्ञितः, हे पुत्र ! त्वद्भ्रातृघातकं वैरिणं घातय ? ततः स वैरी तेन कुलपुत्रेण शीघ्रं निजब-
लाज्जीवग्राहं गृहीत्वा जननीसमीपे आनीतो ज्ञितश्चारे भ्रातृघातक ! अनेन खजेन त्वा-
महं क हन्मि ? तेनाप्युज्जामितं प्रचक्रं खजं दृष्ट्वा जयभीतेन ज्ञितं, यत्र शरणागता हन्यन्ते,
एतच्छ्वः श्रुत्वा कुलपुत्रेण जननीमुखमवलोकितं, जनन्या च सत्वमवलंब्योत्पन्नकरुणया
ज्ञितं, हे पुत्र शरणागता न हन्यन्ते, यतः—सराणागयाण विस्सं—जियाण पणयाण व-
सणपत्ताणं ॥ रोगियञ्जुंगमाणं । सण्पुरिसा नेव पहरंति ॥ १ ॥ तेन कुलपुत्रेण ज्ञितं
कथं रोषं सफलीकरोमि ? जनन्योक्तं वत्स ! सर्वत्र न रोषः सफलीक्रियते, जननीवचनात्
स तेन मुक्तः, तयोश्चरणेषु पतित्वा कामयित्वा चापराधं स गतः एवं क्रोधमसत्यं कुर्यात्-
, धारिजा पियमपियं' एतत्पदकथा यथा—वीतजयपत्तने एकदा महदशिवमुत्पन्नं, त-

उत्तरा-

सटीक

॥ २४ ॥

॥ सत्यपुत्रो मारुतानही-

त्रिशम्य त्रयो मांत्रिकास्तत्रायाताः, राज्ञः पुरस्तैः कथितं वयमशिवमुपशमयिष्यामः, राज्ञा
 नृणितं केन प्रकारेण? तेषां मध्ये एकेनोक्तं मंत्रसिद्धं ममैकं भूतमस्ति, तदत्यंतं रूपवज्रो-
 पुरश्चादिषु त्रिमयः पश्यति स ध्रियते, यस्तद्वद्दृष्ट्वाऽधोमुखः स्यात्स सर्वरोगैर्मुच्यते, राज्ञा
 नृणितमलमनेनातिरोषणेन भूतेन! अथ द्वितीयमांत्रिकेणोक्तं मम भूतं महाकायं लंबोदरं
 विस्तीर्णकुक्षि पंचशीर्षमेकपादं विकृतरूपमदृष्ट्वासं कुर्वद्दृष्ट्वा यो हसति तस्य शिरः सप्तधा
 स्फुटति, यस्तु तद्वद्भूतं धूपपुष्पस्तुत्यादिभिः पूजयति स सर्वरोगैर्मुच्यते, राज्ञोक्तमनेनापि
 भूतेन स्रुतं! अथ तृतीयेन मांत्रिकेणोक्तं ममाप्येवंविधभूतमस्ति, परं प्रियाप्रियकारिणं जनं
 दर्शनादेव रोगेभ्यो मोचयति, राज्ञोक्तमेवं ब्रवतु. तथा कृते तन्नगराशिवमुपशान्तं. ततो
 नृपादिजनैः स तृतीयमांत्रिकः पूजितः. एवं साधुरपि पूजां निंदां प्रियाप्रियं सहेत. उक्तं
 च—क्षान्नाक्षान्ने सुखे दुःखे। जीविते मरणे तथा ॥ स्तुतिनिंदाविधाने च। साधवः सम-
 चेतसः ॥ १ ॥ स्तुतिनिंदादावनगरोऽष्टेष्वान् साधुर्भवतीति. ॥ १४ ॥ क्रोधाद्यसत्यताकरणं
 चात्मदमने एव स्यादतस्तदुपदेशं तत्फलं चाह—

॥मूत्रमो॥-अप्पा चेव दमेयवो । अप्पा हु खलु दुद्यमो ॥ अप्पा दंतो सुही होइ । अस्मिं लोए परत्थ य ॥ १५ ॥ ध्याख्या-आत्मा एव दमितव्यो वशीकर्तव्यः, हु इति निश्चयेन खलु यस्मात्कारणादात्मा दुर्दमो वर्तते आत्मानं दमन् जीवः सुखीभवति । अस्मिन् लोके च पुनः परत्र परत्रवे च सुखीभवति । १५ ॥ आत्मदमने दृष्टांतः-यथैकस्यां पटव्यां द्वौ त्रातरौ तस्कर-नायकौ स्तः, सार्धेन सह गच्छतां साधूनां वर्षाकृतुः प्राप्ता, न च तत्र कोऽपि साधुन्नक्तोऽस्ति, तेन साधवस्तस्करनायकयोः समीपे गताः, तान् प्रणम्य कथयतः किं प्रयोजनं भवतां? साधु निर्घणितमस्माकं वर्षासु विहर्तुं न कल्पते, ततो वर्षावासप्रायोग्यमुपाश्रयं प्रार्थयामः, ताभ्यां च सहर्षं साधूनामुपाश्रयो दत्तस्तत्र विश्वस्तास्तिष्ठति साधवः, चौरनायकाभ्यां क्षणितमस्माकं गृहेषु संपूर्णं नक्तादि गृहीतव्यं, साधु निर्घणितं न कल्पते एकस्मिन् गृहे पिकग्रहणं साधूनां, ततः सर्वेषुचितगृहेषु विहरिष्यामः, उपाश्रयदानेनैव भवतां महापुण्यसंबंधो जातः, उक्तं च-‘जो देइ उवस्सयं । मुनिवराण तवनियमजोगजुत्ताणं ॥ तेषां दिन्ना बहन्न-पाणसयणासणविगप्पा ॥ २ ॥ तवसंजमसप्राडं । नाणप्रास्ते जणोवयारे य ॥ जो २ ॥’

वगाह—कारी सिप्रायरो तस्स ॥ १ ॥ पावइ सुरनररिधी—सुकुलुप्पत्ती य जोगसामिच्छी
॥ निठरइ चवमगारी । सिज्जादाणेण साहूणं ॥ ३ ॥ इदं साधुवचः श्रुत्वा तावत्त्यंतं परितु-
ष्टो, तेषां साधूनामुपद्रवं रक्षतो विश्रामणादिभक्तिं च कुरुतः, सुखेन साधूनां वर्वाकालोऽ-
तिक्रान्तः, गवद्भिः साधु चिस्तयोश्चौरनायकयोरन्यव्रतग्रहणाऽसमर्थयोर्निशाचोजननियमो दत्त-
स्तोयरेव मुपदिष्टः—माक्षिति महीयलं जा—मिणीसु रयणीअरा समं तेण ॥ ते विव्वलंति
य कुलं । राइए चुंजमाणअ ॥ १ ॥ मेहं पवीलिआअ । हणंति वमणं च मब्बिया कुणइ ॥
जूआ जलोयरं तह । कोलिअ कुट्टरोगं च ॥ २ ॥ वालो सरस्स जंगं । कंटो लगइ गलंमि दा
सं च ॥ ताहुंमि विंधइ अली । वंजणमजंमि चुजंतो ॥ ३ ॥ जीवाण कंशुमाइण । घायणं
नायणधोअणाइसु ॥ एमाइ रयणिजोअण । दोसे को साहिअं तरइ ॥ ४ ॥ उलूककाक-
मार्जार—गृध्रसंवरशूकराः ॥ अहिबृश्चिकगोधाश्च । जायंते रात्रिचोोजनात् ॥ ५ ॥ अतोऽ-
स्मिन् व्रते दृढप्रयत्नेर्नैवितव्यमिति जणित्वा गताः साधवः, तावपि चौरनायकौ सपरिवारौ
क्रियन्मार्गमनुगम्य निवृत्तौ, मुनिसेवया कृतार्थत्वं मन्यमानौ तिष्ठतः अन्यदा ताभ्यां धा-

॥मूत्रम्॥-अप्पा चैव दमेयवो । अप्पा हु खलु दुद्यमो ॥ अप्पा दंतो सुह्री होइ । अस्मिं लोए परत्थ य ॥१५॥ ध्याख्या-आत्मा एव दमितव्यो वशीकर्तव्यः, हु इति निश्चयेन खलु यस्मात्कारणादात्मा दुर्दमो वर्तते आत्मानं दमन् जीवः सुखीभवति । अस्मिन् लोके च पुनः परत्र परत्रैव च सुखीभवति । १५॥ आत्मदमने दृष्टांतः-यथैकस्यां पटव्यां द्वौ त्रातरौ तत्स्करनायकौ स्तः, सार्थेन सह गन्तवां साधूनां वर्षाऋतुः प्राप्ता, न च तत्र कोऽपि साधुः प्रकृतोऽस्ति, तेन साधवस्तत्स्करनायकयोः समीपे गताः, तान् प्रणम्य कथयतः किं प्रयोजनं भवतां? साधुः चिन्तितमस्माकं वर्षासु विहर्तुं न कल्पते, ततो वर्षावासप्रायोग्यमुपाश्रयं प्रार्थयामः, ताभ्यां च सहर्षं साधूनामुपाश्रयो दत्तस्तत्र विश्वस्तास्तिष्ठेति साधवः । चौरनायकाभ्यां ज्ञातमस्माकं गृहेषु संपूर्णं भक्तादि गृहीतव्यं, साधुः चिन्तितं न कल्पते एकस्मिन् गृहे पिब्यग्रहणं साधूनां, ततः सर्वेषु चित्तगृहेषु विहरिष्यामः, उपाश्रयदानेनैव भवतां महापुण्यसंबन्धो जातः, उक्तं च-‘जो देइ उवस्सयं । मुनिवराण तव नियमजोगुत्ताणं ॥’ तेषां दिव्वा बह्वन्नापाणसगणासणविगप्पा ॥ २ ॥ तत्रसंजमसप्राड । नाणप्राप्तो जणोवयत्ते य ॥ जणे म्मा एव

वगाह—कारी सिन्नायरो तस्स ॥ १ ॥ पावइ सुरनररिधो—सुकुलुप्पत्ती य जोगसामिद्धी
 ॥ निवरइ नवमगारी । सिज्जादाणेण साहूणं ॥ ३ ॥ इदं साधुवचः श्रुत्वा तावत्थं तं परितु-
 श्रो, तेषां साधूनामुपद्रवं रक्षतो विश्रामणादिचक्तिं च कुरुतः, सुखेन साधूनां वर्षाकालोऽ-
 तिकांतः, गवद्भिः साधुचिस्तयोश्चौरनायकयोरन्यत्रतग्रहणाऽसमर्थयोर्निशाचोजननियमो दत्त-
 स्तोयरेव मुपदिष्टः—मालिंति महीयलं जा—मिणीसु रयणीअरा समं तेण ॥ ते विव्वलंति
 य कुकं । राइए चुंजमाणु ॥ १ ॥ मेहं पवीविआउ । हणंति वमणं च मड्डिया कुणइ ॥
 जूथ्या जलोयरं तह । कोलिउ कुट्टरोगं च ॥ २ ॥ वालो सरस्स भ्रंगं । कंटो लगइ गलंमि दा
 रं च ॥ तालुंमि विंधइ अदी । वंजणमजंमि जुजंतो ॥ ३ ॥ जीवाण कंथुमाइण । घायणं
 नायणधोअणाईसु ॥ एमाइ रयणिचोअण । दोसे को साहिउं तरइ ॥ ४ ॥ उलूककाक-
 मार्जार—गृध्रसंवरशूकराः ॥ अहिवृश्चिकगोधाश्च । जायंते रात्रिचोजनात ॥ ५ ॥ अतोऽ-
 स्मिन् व्रते दृढप्रयत्नैर्न वितव्यमिति न्रणित्वा गताः साधवः, तावपि चौरनायकौ सपरिवारौ
 कियन्मार्गमनुगम्य निवृत्तौ, मुनिसेवया कृतार्थत्वं मन्यमानौ तिष्ठतः अन्यदा ताभ्यां धा-

टीगताभ्यां बहुगोमहिषमानीतं, अंतरालमार्गे तत्परिवारपुरुषैः कैश्चिन्महिषो व्यापादित-
स्तन्नोजनाय सपरिवारौ तौ तत्र स्थितौ, केचित्परिवारपुरुषा मद्यानयनार्थं ग्राममध्ये गताः,
महिषंव्यापादकैः परस्परमिति विमृष्टं, मांसाद्धं विषं प्रक्षिप्य मध्ये गतेभ्यो दीयते, तदा
बहुगोमहिषं जागे आगच्छति आत्मनामिति विमृश्य तैस्तथैव कृतं, न वितव्यतावशेन ग्रा-
ममध्ये गतेरपि तथैव संचित्य मद्याद्धं विषं प्रक्षिप्तं, तत्रागताः परस्परं मिलिताः कूटचिन्ताः
सर्वेऽपि, तौ चौरनायकौ तु निःकूटौ स्तः, तावता सूर्योऽस्तं गतः, तौ चौरनायकौ रात्रिजो-
जननियमज्ञगन्त्रयेन न शुक्तौ, अन्ये परस्परदक्षविषसंयुक्तमद्यमांसजहाणेन मृताः कुगतिं ग-
ताः, तौ ब्रातरौ इहलोकं परलोकं च सुखिनौ जातौ रात्रिजो जनव्रतग्रहणेन जिह्वेद्रियदम-
नात्, इति चौरनायकदृष्टांतः ॥

॥ भूलम् ॥—वरं मे अप्यादंतो । संजमेण तवेण य ॥ माहं परेहिं दस्मंतो । बंधणेहिं
वहेहि य ॥ १६ ॥ व्याख्या—अथ किं चिंतयन्नात्मानं दमयेदित्याह—संयमेन च पुनस्त-
पसा मया स्वात्मा दांतो वशीकृतो वरं नव्यः, अत्रात्माशब्देन देह आत्मन आधारभूत-

त्वात्, दांतोऽसंयममार्गाग्निषिद्धो ज्ञव्यः संयमेन सप्तदशविधेन, तथा तपसा द्वादशविधे-
नात्मा पंचेंद्रियरूपः साधुमार्गे नेतव्यः, यथा दुर्विनीतोऽश्वो वृषन्नो वोन्मार्गात् लाजनकेन
नोदनकाष्टेन मार्गे नीयते, तथायमात्मापीत्यर्थः पुनर्मनस्येवं चिंतयेदहं परैन्यलोकेवर्धनैः
शृंगलादिन्निश्च पुनर्वधैर्कुट्यंकुशचपेटात्राजनकादिन्निर्दमितो मा ज्ञवेयं यदान्ये मम ताम-
नातर्जनादिन्निर्दमनं करिष्यति तदा मम श्रेयो नास्ति, यदुक्तं—सह कलेवर खेदमार्चितयन्
। स्ववशता हि पुनस्तत्र दुर्लभा ॥ बहुतरं च सहिष्यसि जीव रे । परवशो न च तत्र गु-
णोऽस्ति ते ॥ १ ॥ इत्यादि शिक्षयात्मा वशीकर्तव्यः ॥ १६ ॥ अत्र सेचनकदृष्टांतः—एक-
स्यामदृश्यां महत्तरं गजयूथं वसति, यूथाधिपतिर्जातं जातं कलजकं विनाशयति. अन्यदा
तत्रैका करिणी सगर्जिणी जाता एवं चिंतयति, यदा कथमपि मे गजबालको जायते तदा-
नेन विनाशयते, नतः सा करिणी यूथादपसरति, यावता यूथाधिपतिना यूथमवलोक्यते
तावता द्वितीये तृतीये दिवसे सा यूथमध्ये गत्वा मिलति, एवं कुर्वत्या तयाऽन्यदा कृष्या-
श्रमपदं दृष्टं, सा तत्रालीना गुप्तस्थाने प्रसूता, गजकलन्नो जातः, स गजः कुमरैः सहारा-

मान् सिंचति, ततस्तापसैस्तस्य सेचनक इति नाम कृतं, स वयस्यो जातः, अमृतं यूथाधि-
पतिं दृष्ट्वा नवोदितबलः स मारितवान्, स्वयं यूथाधिपतिर्जातः, तापसाश्रममपि समूलं वि-
नाशितवान्, मन्त्रातेवान्यायकारिण्यत्र प्रब्रह्मं प्रतिष्ठत्विति विचारितवांश्च. ततस्ते रुष्टा
ऋषयः पुष्पफलपूर्णेहस्ताः श्रेणिकस्य राज्ञः पार्श्वे गताः, कथितं च तैः सर्वलक्षणसंपूर्णो ह-
स्ती सेचनकनामा वने तिष्ठति, ततः श्रेणिकेन स्वयं तच्छने गत्वा महता बलेन गृहीत्वानीय
स आलानस्तंने बद्धः, ऋषिभिस्तत्रागत्येति निर्घर्त्सितः, हे गजराज ! क ते शौकीर्यं गतं ?
प्राप्तं त्वयाऽस्मद्विनयफुलमिति श्रुत्वा स गजः प्रकाशं रुष्टः स्तंनं चञ्चत्वा तेषां पृष्ट्वा वावितः,
ते सर्वे हतब्रह्मताः कृताः, प्राप्तोऽटव्यां, जग्माः पुनरपि तेषामाश्रयाः, पुनः श्रेणिकः तद्गज-
ग्रहणाय गतः, पूर्वजवसंगतदेवेन गजस्योक्तं, हे वत्स ! परेभ्यो दमनात्स्वयंदमनं वरमिति,
तच्छचः श्रुत्वा स्वयमागत्यालानस्तंनमाश्रितः, यथा ह्यस्य स्वयं दमनाद्गुणो जातस्तथाऽन्ये-
षामिति. ॥

॥ मूलम् ॥—पणिणीयं च बुद्धानं । वाया अदुवकम्मुखा ॥ आवी वा जश्वा रहस्से ।

नेव कृत्वा कथाश्रुति ॥ १७ ॥ व्याख्या—अथ पुनर्विनयशिष्यमाह—च पुनर्बुद्धानामाचार्याणां प्रत्यनीकं शत्रुज्ञावं वाचा वचनेन कृत्वा न कुर्यात्, त्वं किं जानासीत्यादिरूपेण निर्वृत्तानां न कुर्यादथवा कर्मणा क्रियया संस्तारकोद्धनेन चरणादिना संघट्टनेनाविनयं न कुर्यात्तदपि आधी इति लोकसमक्षं यदि वा रहस्यैकांते कदापि सुशिष्यो गुरुं निः सह शत्रुज्ञावं न कुर्यादित्यर्थः. शत्रोरपि गुणग्राह्या । दोषा वाच्या गुरोरपि ॥ इति कुमतिनिरासार्थं कदापि नैव शब्दस्य ग्रहणं ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—न परकलं न पुरलं । नेव किञ्चाण पिठुलं ॥ न जुंजे ऊरुणा ऊरुं । सयणे नो पन्निस्सुणे ॥ १८ ॥ अथासनस्य विधिमाह—विनीतः साधुः पद्धतो न निषीदेत्पंक्तिस्मावेशात्, गुरुणा सह समानत्वं स्यात्. तस्माद्गुरोर्बाहुना सह बाहुं कृत्वा न तिष्ठेत्. पुनर्गुरुणां पुरतोऽग्रतोऽपि न निषीदेत्, वंदनां कुर्वतः पुरुषस्य गुरुणां मुखावलोकनं न स्यात्, कृत्यानामाचार्याणां पृष्ठतोऽपि न स्यातव्यं, गुरुशिष्ययोरुन्नयोरपि मुखादर्शने तथाविधरसवत्त्वान्नावः स्यात्, न च पुनर्गुरुणामुरुणा जंघया सहोरुं जंघां जुंजेत् संघट्टयेदत्यासंगादवि-

नयः स्यात्. पुनः शिष्यो गुरुणां वचनं शयने शय्यायां शयानः सन्नासीनो वा न प्रतिश्रु-
णुयात्, गुरुजिरुक्ते सति शय्यायां स्थितेनैव शिष्येणैव कुर्म इति न वक्तव्यं, किंतु गुरुणां
समीपे आगत्य वचनं श्रोतव्यमित्यर्थः ॥ २८ ॥

॥ मूलम् ॥—नेव पङ्क्तिस्थियं कुञ्जा । परकापिनं च संजए ॥ पाए पसारिए वावि । न
चिठे गुरुणंतिए ॥ २९ ॥ पुनरासनविधिमाह—व्याख्या—शिष्यो गुरोः समीपे पर्यस्तिकां
नैव कुर्यात्, जंघोपरि पादमोचनं न विदधीत, च पुनः परकापिनं जानुजंघोपरि बद्धवेष्टनात्मि-
कां योगपट्टाश्रयिकामथवा बाहुद्वयेनैव कायबंधात्मिकां गुरुणां पाश्र्वे न कुर्यात्, चशब्दः
पुनरर्थे, पुनर्गुरुणामंतिके सन्मुखं वा पादौ प्रसार्य न तिष्ठेत्. ॥ २९ ॥

॥ मूलम् ॥—आयरिएहिं वाहिच्चो । तुसिणीउ न कयाइवि ॥ पसायपेह्नी नियागह्नी
उवचिठे गुरुणं सया ॥ ३० ॥ व्याख्या—पुनः सुशिष्य आचार्यैर्गुरुजिर्याहृत आहूतः सन्
कदाचिदपि तूष्णीको न भवेत्, अत्र कदापि शब्दात् ग्लानाद्यवस्थायामपि गुरुजिरामंत्रितः
शक्तौ सत्यां मौनं कृत्वा श्रुतमश्रुतं न कुर्यादित्यर्थः. कथंभूतः सुशिष्यः? प्रसादप्रेम्ही, प्रसा-

दं गुरुणां स्नेहं प्रेक्षितुं शीलं यस्य सः प्रसादप्रेक्षी, यतः—अन्येषु शिष्येषु सत्सु गुरवो मां शब्दयंति, नतो मम महद्भाग्यमिति मनसि चिंतयति, पुनः कथंभूतः सुशिष्यः? निया-
गद्दी, मोक्षार्थी विनयस्य मोक्षकारणत्वात्. सुशिष्योऽनेन विधिना गुरुं सदोपतिष्ठेत्सेवेत.
॥ १० ॥ पुनर्विनयशिक्षां वदति—

॥ मूलम् ॥—आलंबंते लवंते वा । न निसीद्वज कयाद्वि ॥ चद्वज आसणं धीरो ।
जलं जुतं पद्मिस्तुणे ॥ ११ ॥ व्याख्या—धीरो बुद्धिमान् यतो यत्नवान् सन् शिष्यो यद्वि-
धेयं कार्यं गुरुन्निरुपदिष्टं तत्कार्यं प्रतिश्रुणुयादंगीकुर्यात्. पूर्वं गुरवालपति सतीषद्वदति स-
त्ययवा गुरो लपति सति वारंवारं कथयति सति सुशिष्यो न निषीदेत्, गुरुणा कार्ये उक्ते
सत्यासनं स्वस्थानं त्यक्त्वा धीरो धैर्यवान् यत्नेनैकाग्रचित्तेन यद् गुरुणा कार्यमुक्तं त्रवेत्तत्का-
र्यमंगीकुर्यादित्यर्थः. ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—आसणगलं न पुष्टिजा । नेव सिजागलं कया ॥ आगम्भुक्कुलं संतो ।
पुष्टिजा पंजसिउक्तो ॥ १२ ॥ व्याख्या—आसने गतः स्वस्थाने स्थित एव सुशिष्यो गुरुंप्रति

सूत्रार्थादिकं न पृष्ठेत्तथा पुनः शय्यां गतो रोगाद्युपद्रवं विना कदापि शयानः सूत्रादिकं न पृष्ठेत्तर्हि किं कुर्यादित्याह—गुरोः समीपमागत्योत्कुटुको मुक्तासनः कारणतः पादपुण्डनादि-
स्थः सन् शांतो वा प्रांजलिर्बद्धांजलिः सूत्रार्थादिकं पृष्ठेत्. ॥ ३१ ॥

॥ मूलम् ॥—एवं विणयजुत्तस्म । सुतं अत्थं च तदुन्नयं ॥ पुष्टमाणस्स सीसस्स । वा-
गरिज्ज जहा सुयं ॥ ३३ ॥ व्याख्या—आचार्य एवममुनाप्रकारेण विनययुक्तस्य शिष्यस्य
सूत्रमर्थं च तदुन्नयं सूत्रार्थं पृष्ठमानस्योन्नयं पूर्वोक्तं सूत्रार्थं व्याकुर्याद्वेद्विनयवतः शिष्य-
स्याग्ने. यथा श्रुतं गुरुपरंपरातो यथा ज्ञातं सूत्रार्थं गुरुः कथयेदित्यर्थः. ॥ ३३ ॥

॥ मूलम् ॥—मुसं परिहरे निख्खू । न य उहारिणि वए ॥ चासादोसं परिहरे । मा-
यं च वज्जाए सया ॥ ३४ ॥ व्याख्या—निक्षुः साधुर्दृषां त्राषां परिहरेत्, च पुनः ‘ उहारि-
णि ’ अवधारिणीं निश्चयात्मिकामेवमेवेतिरूपां त्राषां न ब्रवीत. त्राषादोषं सावद्यानुमोद-
नादिकं परिहरेत्, च पुनर्मार्थां वर्जयेत्, एकस्या मायाया ग्रहणेनान्येषामपि क्रोधमानलो-
त्तादीनां ग्रहणं सर्वान् कषायान् परिवर्जयेत्, कषायाणां वर्जनान्मृषात्राषाया वर्जनं स्यादे-

व, कारणानावे कार्यानावः ॥ १४ ॥

॥ मूलम् ॥—न लविज पुट्टो सावजं । न निरठं न मम्मयं ॥ अप्पण्णट्ठा परठा वा ।
उत्तयस्संतरेण वा ॥ १५ ॥ व्याख्या-पुनः साधुः पृष्ठः सन् सावधं सपावचनं न लपेन्न
चापेत्, निर्यकं वचनं च नालपेत्, न च सर्मकं मर्मरूपं वाक्यं साधुव्रूयात्, अत्रितेऽनेनेति
सर्म लोकराजविरुद्धादिकं, अथवा सर्मणि गच्छतीति मर्मगं, यस्मिन् कर्मणि अकटीभूते स-
नि पनुज्जव्य मरणमेव स्यात्तदपि वाक्यमात्सार्थं वाथवा पराध्वं वाथवोचयार्थमंतरेण प्रयो-
जनं विनापि च न वेदेदित्यर्थः ॥ १५ ॥ स्वगतदोषत्यागमुञ्जत्वोपाधिहृतदोषत्यागमाह—

॥ मूलम् ॥—समरेसु अगारेसु । संधीसु य महापदे ॥ एगो एगच्छिए सद्धिं । नेव
त्रिहो न संलवे ॥ १६ ॥ व्याख्या—एतेषु स्थानेष्वेक एकाकी सन् साधुरेकाकिन्या अत्रिया
सार्धं न तिष्ठेत्, न त्रैकाकी साधुरेकया कामिन्या सह संलपेत्. तानि कानि स्थानानि?
समरेषु गर्दनकुटीरेषु लोहकारशालासु वा, तथाऽगारेषु शून्यगृहेषु, तथा संधिषु गृहद्वयां-
तरालेषु, तथा महापथे राजमार्गे, अत्रैकस्याग्रहणमत्यंतदुष्टत्वप्रतिपादनार्थः ॥ १६ ॥ अ-

य गुरुभिः शिक्षार्थं शिक्षमाणः शिष्यः किं कुर्यादित्याह—

॥ मूलम् ॥—जं मे बुद्ध्याणुसासंति । सीएण परसेण वा ॥ मम लाञ्छत्तिपेहाए । पय-
रुषेण कवोरवचनेनानुशासति शिक्षां प्रयत्नंति तन्मम 'लाञ्छत्ति' मम लाञ्छायाप्राप्तवस्तु
प्राप्तये न विव्यतीति प्रेक्षयेति बुद्ध्या प्रयतः प्रयत्नवान् सन् शिष्यो गुरुवचनं प्रतिश्रुणुयादं-
गीकुर्यात्, न च गुरुणां कवोरवाक्यात् क्रोधं कुर्यात् ॥ २७ ॥

॥ मूलम् ॥—अणुसासणमोवायं । उक्कमस्स य चोयणं ॥ हिंयं तं मन्नइ पद्दो । वेसं
होइ असाहुणो ॥ २८ ॥ व्याख्या—'पन्नत्ति' प्रज्ञावान् प्राज्ञः शिष्य उपाये मृदुपरुषभाष-
णादौ नवमपायं गुरुशिक्षावाक्यं, तथा च पुनर्दुःकृतस्य प्रेरणं हा किमिदं दुष्टं कर्म कृतमि-
त्यादिरूपं तद्वचनं हितमिहलोकपरलोकसुखदं मनुते, 'असाहुणो' असाधोः कुशिल्यस्य
तद्गुरुणां परुषवाक्यं द्वैष्यं द्वेषोत्पादकं भवति. ॥ २८ ॥

॥ मूलम् ॥—हिंयं विगयन्नयाबुद्धा । फरुसं पि अणुसासणं ॥ वेसं तं होइ मूढाणं ।

स्वर्ती सोहिकरं पयं ॥ २९ ॥ व्याख्या-विगतत्रयाः सतत्रयरहिता बुद्धा ज्ञाततत्वाः, एतादृशाः शिष्या आचार्यकृतमनुशासनं पश्यमपि कठोरमपि हितं मन्वते, मूढानां मूर्खाणां कुशिष्याणां क्रांतिं क्रमाकरं शोधिकरमात्मशुद्धिरुत्पादकं; पुनः पदं ज्ञानादिस्थानमेतादृशं गुरुणां शिदावचनं द्वेष्ट्यं द्वेषहेतुकं भवति. ॥ २९ ॥

॥ मूलम् ॥ आसने उवचिद्विज्ञा । अणुच्चे अक्कुए थिरे ॥ अप्पोट्टाई निरुगई । नि-
सीडज्जप्पकुक्कए ॥ ३० ॥ व्याख्या-सुशिष्य एतादृशे आसने उपतिष्ठेत्, कीदृशे आसने त-
दाह-अनुच्चे द्रव्येण जावेनानुच्चे गुरोरासनाद्धीने, पुनरकचे चीत्कारादिशब्दरहिते, तादृश-
स्यासनस्य शृंगारांगत्वात्, पुनः स्थिरे आसने समपादे तिष्ठेत्. अथ स साधुरीदृशे आसने
कीदृशः सन् तिष्ठेत्तदाह-अल्पोढायी, कार्ये सत्यप्यल्पमुत्तिष्ठतीत्येवंशीलोऽल्पोढायी, मुहुर्मु-
हुरांसनाच्चोत्तिष्ठेत्, पुनः कीदृशः? निरुढायी निमिनंविना नोत्तिष्ठेत्, स्थिरं तिष्ठेदित्यर्थः.
पुनः पुनरुद्धानशीलस्य साधुत्वं न भवेत्, पुनः स साधुः कीदृशो भवेत्? अल्पकुक्कुचो भ-
वेत्, हस्तपादशिरःप्रमुखशरीरावयवान् धुन्वानो निश्चलस्तिष्ठेदित्यर्थः. ॥ ३० ॥ चरणे विन-

॥ मूलम् ॥—कालेण णिक्रमे निरूढू । कालेण य पन्तिक्रमे ॥ अकालं च विवज्जित्ता ।
काले कालं समाचरे ॥ ३१ ॥ व्याख्या—काले प्रस्तावे त्रिष्टुः साधुर्निःक्रमे द्विद्वार्थं निर्गन्धे-
विशेषेण वर्जयित्वा क्रियाया असमयं त्यक्त्वा काले क्रियायोग्यप्रस्तावे एव कालं-तत्समय-
योग्यक्रियासमूहं समाचरेत्कुर्यात् ॥ ३१ ॥

॥ मूलम् ॥—परिवान्दीए न चिठ्ठिजा । निरूढू दत्तेसणं चरे ॥ परिरूढेण एसित्ता ।
मियं कालेण नरकंणं ॥ ३२ ॥ व्याख्या—त्रिष्टुः साधुः परिपाट्यां गृहस्थगृहे जीमनवारा-
दौ भोजनस्थितपुरुषाणां पंक्तौ न तिष्ठेत्, तत्र-त्रिद्वोरप्रीतिशंकादिदोषसंभवात्. पुनर्त्रिष्टुः
साधुर्दत्ते दाने गृहस्थेन दीयमाने आहारदाने एषणां चरेदाहारदोषविलोकनं कुर्यात्, न तु
जिह्वालौढ्येन सदोषाहारं गृह्णीयात्. तद्बुद्धमाहारं प्रतिरूपेण सुविहितप्राचीनमुनीनां रू-
पेण. यथा पूर्वाचार्यस्थविरकल्पैः साधुभिः पात्रे आहारं निर्दोषं गृहीतं, तथा गृहीत्वा तद-

प्याहारं मितं स्तोकं स्वकुक्षिप्रतिमात्रं गृहीतव्यं, अमितजोजने बहुदोषसंज्ञवात्. एवंविधि-
नाहारमानीय कालेन नमस्कारपूर्वकप्रत्याख्यानपारणसमयेन सिद्धांतोक्तविधिना नक्षत्रेदा-
हारं कुर्यादित्यर्थः. ॥ ३२ ॥ पुनर्यहस्थगृहे आहारग्रहणविधिमाह—

॥ मूलम् ॥—नाष्ट्रहरमणासन्ने । नक्षेसिं चखुफासने ॥ एगो चिद्विज्ञ जत्तहा । लंघि-
त्ता तं नष्टक्रमे ॥ ३३ ॥ व्याख्या—साधुर्यहस्थगृहे नातिदूरं तिष्ठेत्, पूर्वसमागतापरजिह्व-
निर्गमननिरोधसंज्ञवात्, आहारद्रूपणस्यादर्शनाच्च, पुनस्तथा नासन्नस्तिष्ठेत्, आसन्ने न तिष्ठे-
दपरजिह्वणामप्रीतिसंज्ञवात्. पुनरन्येषां जिह्वुकापेक्षया गृहस्थानां चक्षुःस्पर्शतश्चक्षुःस्पर्-
शं न तिष्ठेत्, यथाऽन्ये जिह्ववो गृहस्थस्य चक्षुः स्पर्शं तिष्ठन्ति तथा न तिष्ठेदित्यर्थः.
कथं तिष्ठेत्तदाह—एकांतदेशे यथा गृहस्थ एवं न जानाति, अयं साधुरन्यजिह्वुनि-
र्गमनमिच्छति, एवमेकः पुराऽगतजिह्वुकोपरि द्वेषरहितो नक्षत्रार्थमाहारार्थं साधुः पूर्व-
मागतं तं जिह्वुं लंघयित्वा नातिक्रमेदुद्ध्वय न प्रविशेदित्यर्थः. ॥ ३३ ॥ पुनराहारग्रह-
णविधिमाह—

॥ मूलम् ॥—नाइ उच्चै व णीए वा । नासन्ने नाइ दूरु ॥ फासुअं परकमं पिंमं । प-
निगाहिज्ज संजए ॥ ३४ ॥ व्याख्या—उच्चैः स्थाने मालादावाहारं न गृह्णीयात्, आहार-
स्वाहारदातुर्वा पतनसंभवात्, च पुनर्नीचैः स्थानेऽपि भूमिगृहादावाहारं न गृह्णीयात्तत्र चैष-
णायासंज्ञवात्, दायकस्य कष्टादिसंज्ञवाद्वा, अथवात्युच्चैः सरसाहारलब्धेरहं लब्धिमानित्य-
न्निमानरहितः, आहारैः लब्धेरहं दीनोऽस्मि मह्यं कोऽपि न ददातीति दीनबुद्धिरहित इति
ज्ञावः उच्चत्वनीचत्वरहितो नासन्नो नातिनिकटवर्ती नातिदूरवर्ती, यथायोग्यस्थाने स्थितः
प्रासुकं निर्दूषणं नवकोटिविशुद्धं परकृतं गृहस्थेनात्मार्थं कृतं पिंममाहारं संयतो जितेन्द्रियः
साधुः प्रतिगृह्णीयात्. ॥ ३४ ॥ अथाहारकरणस्थानमाह—

॥ मूलम् ॥—अप्पपाणप्पवीयंमि । पन्निच्चिंमि संबुडे ॥ समयं संजए जुंजे । जयं अ-
प्परिसादियं ॥ ३५ ॥ व्याख्या—संयतः साधुरेतादृशे स्थाने समकं साधुजिः समं जयं य-
तमानः सन् सुरसुरचवचकसकसकुरमकुरमादिशब्दमकुर्वाणः, अपरिसादितं सिक्कयुपातने-
न रहितमाहारं जुंजीत, कीदृशे स्थाने? अदपवीजे वीजग्रहणोपलक्षणेन सर्वैर्केंद्रियरहिते,

पुनः कीदृशे? प्रतिष्ठे संपातितजीवरक्षाय संवृते पार्श्वतः कटकुट्याद्याद्यादिते, अन्यथा रंकादिदीनयाचकादीनां याचने दानाभावे निंदाया उत्पत्तेः प्रदेशसंज्ञवात्, दाने सति पुन्यबंधसम्पन्नावात्, तस्मान्निरवद्यस्थाने आहारं कुर्यात्. ॥ ३५ ॥ अथाहारकरणप्रस्तावे वा-

ग्यतनामाह—

॥ मूलम् ॥—सुकनित्ति सुपक्कित्ति । सुविन्ने सुहडे मडे ॥ सुनिट्टिए सुलट्ठित्ति । सावज्जे वज्जाए मुणी ॥ ३६ ॥ व्याख्या—मुनिरेतादृशं सावद्यं सपापं वचनं वर्जयेन्न ब्रुवीतैतादृशं, कीदृशं तदाह—सुकृतमिदमन्नादि, पुनः सुपकं घृतपूरादि, सुच्छिन्नमिदं शाकादि सुहृतं कारेल्लुकादिस्यं कटुकत्वं सम्यक्वचनं, अथवा वटकादिना मगदसीरकंकसारादिना, घृतं सुण्डु हृतं, तथा पुनर्मृतं मुजादिके सुण्डु घृतं मृतमेतदाहारं सम्यग्निष्टां प्राप्तं सरसत्वं प्राप्तं, पुनरिदमाहारं सुलष्टमखंभोज्ज्वलतं सुलहरितमुजादिनिष्पन्नमेतत् प्रधानं भोजनमित्यादिकं वचनं वर्जयेत्, निरवद्यं तु ज्ञापित, यथा क्रमात् सुकृतं धर्मध्यानादि सुपकं वचनविज्ञानादि, सुण्डु विन्नं स्नेहपाशादि, सुण्डु हृतं मिथ्यात्वादि, सुण्डु मृतं पंक्तिमरणेन, सु-

नैष्ठितं साधवाचारे सुब्रष्टं व्रतग्रहणमित्यादि निखद्यं वचनं ब्रूयादित्यर्थः ॥ ३६ ॥

॥ मूलम् ॥ —रमए पंन्निए सासं । हयं चद्वं वाहए ॥ बालं सम्मइ सासंतो । गलि-
यस्सेव वाहए ॥ ३७ ॥ व्याख्या —अत्र गुरुरिति कर्तृपदमनुक्तमप्यग्रहीतव्यं. गुरुः पंन्निता-
न् विनीतशिष्यान् शासयन्, शिष्यां ददन् पाठयन् रमते रतिमान् स्यात् प्रयत्नो जवेदित्यर्थः,
क इव? वाहक इव, अश्ववार इव, यथाश्ववारो चद्रं सुशिक्षितं हयं वाहयन् खेलयन् र-
मते हर्षितो जवेत्, बालं मूर्खं शिष्यं शासदाचार्यः आम्नयति श्रमं प्राप्नोति, कस्मिन्? गल्य-
श्चं दुर्विनीततुरंगं वाहक इवाश्ववार इव, यथाश्ववारो दुर्विनीततुरंगं वाहयन् खेदं प्राप्नोति,
तथा कुशिष्यं पाठयन् गुरुर्दुःखितो जवेदित्यर्थः ॥ ३७ ॥

॥ मूलम् ॥ —खुडुडुया मे चवेका मे । अक्कोसाय वहाय मे ॥ कल्लाणमणुसासंतो ।
पावद्धिद्धि मन्नइ ॥ ३८ ॥ व्याख्या —दुर्विनीतशिष्यः कल्याणमिहलोकपरलोकहितमनु-
शासतं शिक्षयंतमाचार्यं पापा दृष्टिरस्येति पापदृष्टेरयमाचार्यः पापदृष्टिरस्ति, पापकारी वर्तते,
मे मह्यं चपेटा ददाति, मे मह्यमाक्रोशान् दुर्वचनानि श्रावयति, पुनर्मे मह्यं बंधान् कंवा-

द्विधातान् ददाति, अपरं समीहितं किमपि न दृश्यते, आचार्यः केवलं मह्यं टक्करादीनेव ददातीति मन्यते. न तु हितकारकमाचार्यं मनुते. ॥ ३७ ॥ अथ पुनर्विनीतदुर्विनीतयोर्वि-
र्णनमाह—

॥ मूलम् ॥—पुत्रो मे जायणाइति । साहू कद्धानमन्नइ ॥ पावदिडीउ अप्पाणं । सासं दासिति मन्नइ ॥ ३९ ॥ व्याख्या—साधुः सुशिष्यः कद्धानं हितकारकं गुरुं गुरुवचनं वा कद्धानकारकं मनुते, अथमन्निप्रायः—यदा सुशिष्यं प्रत्याचार्यो गुरुरनुशास्ति तदा सुशिष्यो मनस्येवं जानाति, आचार्यो मे मम पुत्रस्येव भ्रातुरिव ज्ञातेः स्वजनस्य स्वस्येवानुशास्ति, स्वकीयस्य बुद्ध्या मे मह्यं पाठयति, पापहृष्टिः कुशिष्यो गुरुणा शास्यमानमात्मानं दासमिव मनुते, अयं मां दासमिव तर्जयतीति मनसि दुःखितो भवत्याचार्यं निन्दतीत्यर्थः. ॥ ३९ ॥

॥ मूलम् ॥—न कोवए आयरिअं । अप्पाणंपि न कोवए ॥ बुद्धोवघाइ न सिया । न सिया नुत्तगवेसए ॥ ४० ॥ व्याख्या—विनीतशिष्यराचार्यं न कोपयेत्तथापरमपि न कोपयेत्तथात्मानमपि न कोपयेत्, पुनः शिष्यो बुद्धोपधात्याचार्यस्योपधातकारी न स्यात्, गुगप्र-

निष्ठितं साध्यांचारे सुल्लष्टं व्रतग्रहणमित्यादि निश्चयं वचनं ब्रूयादित्यर्थः. ॥ ३६ ॥

॥ मूलम् ॥ --रसए पंक्तिए सासं । हयं नदंव वाहए ॥ बाळं सम्मइ सासंतो । गलि-
यस्सेव वाहए ॥ ३७ ॥ व्याख्या --अत्र गुरुरिति कर्तृपदमनुक्तमप्यग्रहीतव्यं. गुरुः पंक्तिता-
न् विनीतशिष्यान् शासयन्, शिष्यां ददन् पाठयन् रमते रतिमान् स्यात् प्रयत्नो ज्ञवेदित्यर्थः,
क इव? वाहक इव, आश्ववार इव, यथाश्ववारो नदं सुशिक्षितं हयं वाहयन् खेलयन् र-
मते हर्षितो ज्ञेवत्, बाळं सूक्ष्मं शिष्यं शासदाचार्यः आत्मयति श्रमं प्राप्नोति, कस्मिव? गल्य-
श्वं दुर्विनीततुरंगं वाहक इवाश्ववार इव, यथाश्ववारो दुर्विनीततुरंगं वाहयन् खेदं प्राप्नोति,
तथा कुशिष्यं पाठयन् गुरुर्दुःखितो ज्ञेवदित्यर्थः. ॥ ३७ ॥

॥ मूलम् ॥ --खुरुखुया मे चवेजा मे । अक्कोसाय वहाय मे ॥ कव्वाणमणुसासंतो ।
पावदिद्धि मन्नइ ॥ ३८ ॥ व्याख्या --दुर्विनीतशिष्यः कव्वाणमिहलोकपरलोकहितमनु-
शासतं शिक्षयंतमाचार्यं पापा दृष्टिरस्येति पापदृष्टेरयमाचार्यः पापदृष्टिरस्ति, पापकारी वर्तते,
मे महं चपेटा ददाति, मे मह्यमाक्रोशान् दुर्वचनानि श्रावयति, पुनर्मे मह्यं बंधान् कंवा-

दिधातान् ददाति, अपरं समीहितं किमपि न दृश्यते, आचार्यः केवलं मह्यं टक्करादीनेव ददातीति मन्यते. न तु हितकारकमाचार्यं मनुते. ॥ ३० ॥ अथ पुनर्विनीतदुर्विनीतयोर्वि-

र्णनमाह—

॥ मूलम् ॥—पुत्तो मे त्रायणाइति । साहू कट्वाणमन्नइ ॥ पात्रदिह्नीत अप्पाणं । सासं दानिति मन्नइ ॥ ३ए ॥ व्याख्या—साधुः सुशिष्यः कट्वाणं हितकारकं गुरुं गुरुवचनं वा कट्वाणकारकं मनुते, अयमन्तिप्रायः—यदा सुशिष्यंप्रत्याचार्यो गुरुरनुशास्ति तदा सुशिष्यो मनस्येवं जानाति, आचार्यो मे मम पुत्रस्येव त्रातुरिव ज्ञातेः स्वजनस्य स्वस्येवानुशास्ति, स्वकीयस्य बुद्ध्या मे मह्यं पाठयति, पापदृष्टिः कुशिष्यो गुरुणा शास्यमानमात्मानं दासमिव मनुते, अयं मां दासमिव तर्जयतीति मनसि दुःखितो त्रवत्याचार्यं निंदतीत्यर्थः. ॥ ३ए ॥

॥ मूलम् ॥—न कोवए आयरिअं । अप्पाणंपि न कोवए ॥ बुद्धोवघाइ न सिया । न सिया नुत्तगवेसए ॥ ४० ॥ व्याख्या—विनीतशिष्यराचार्यं न कोपयेत्तथापरमपि न कोपयेत्तथात्मानमपि न कोपयेत्, पुनः शिष्यो बुद्धोपधात्याचार्यस्योपधातकारी न स्यात्, शुगप्र-

निष्ठितं साधवाचारे सुल्लष्टं व्रतग्रहणमित्यादि निरुच्यं वचनं ब्रूयादित्यर्थः ॥ ३६ ॥

॥ मूलम् ॥—रमए पंनिए सासं । हयं जइव वाहए ॥ बालं सम्मइ सासंतो । गलि-
यस्संव वाहए ॥ ३७ ॥ व्याख्या—अत्र गुरुरिति कर्तृपदमनुक्तमप्यग्रहीतव्यं । गुरुः पंक्तिता-
न् विनीतशिष्यान् शासयन्, शिष्यां ददन् पाठयन् रमते रतिमान् स्यात् प्रयत्नो जवेदित्यर्थः,
क इव? वाहक इव, आश्ववार इव, यथाश्ववारो जडं सुशिक्षितं हयं वाहयन् खेलयन् र-
मते हर्षितो जवेत्, बालं मूर्खं शिष्यं शासदाचार्यः आरम्यति श्रमं प्राप्नोति, कस्मिन्? गल्य-
श्वं दुर्विनीततुरंगं वाहक इवाश्ववार इव, यथाश्ववारो दुर्विनीततुरंगं वाहयन् खेदं प्राप्नोति,
तथा कुशिष्यं पाठयन् गुरुर्दुःखितो जवेदित्यर्थः ॥ ३७ ॥

॥ मूलम् ॥—खुण्डुया मे चवेरु मे । अक्कोसाय वहाय मे ॥ कट्ठाणमणुसासंतो ।
पावदिट्ठित्ति मझइ ॥ ३८ ॥ व्याख्या—दुर्विनीतशिष्यः कट्ठाणमिहलोकपरलोकहितमनु-
शासतं शिक्षयंतमाचार्यं पापादृष्टिरस्येति पापदृष्टेरयमाचार्यः पापदृष्टिरस्ति, पापकारी वर्तते,
मे मह्यं चपेटा ददाति, मे मह्यमाक्रोशान् दुर्वचनानि श्रावयति, पुनर्मे मह्यं बंधान् कंवा-

शोऽजलिपुटः तत्र बुद्धलाचार्यं विध्यापयेद्वातं कुर्यात्, क्रुद्धस्य गुरोरेव सुशिष्येणैवं वक्तव्यं,
हे स्वामिन् गुरोरेवं न कुर्यां समापराधोऽयं कृतव्यः ॥ ४१ ॥

॥ सूत्रम् ॥ -- धम्ममझिणं च व्यवहारं । बुद्धेहायरियं सया ॥ सनायरंतो व्यवहारं । ग-
रहं नानिगण्ड ॥ ४२ ॥ व्याख्या -- साधुस्तं व्यवहारं साध्वाचारमाचरन् गहं नाग्निगह-
ति, व्यवहिरंतं त्रंगीक्षिते धर्माश्चिन्निरिति व्यवहारस्तमंगीकुर्वन् सुनिर्निदां न प्राप्नोति,
नं न? व्यवहारं, यो व्यवहारः सदा सर्वदा बुद्धेक्षाततत्त्वैराचरितः, पुनर्यश्च व्यवहारो धर्मा-
क्षितो धर्मेण तदुक्तोऽणोरथादिनः. कथञ्चतं व्यवहारं? व्यवहारं विशेषेणाप्रहरति पापमि-
नि दण्डाद्वारम् व्यवहारं/सनेन प्राणतिपाताद्याश्रवनिचारकः स्वाध्वाचारो दर्शितः. ॥ ४२ ॥

॥ सूत्रम् ॥ -- तणोमयं वक्रगयं । जाणित्तायरियस्स उ ॥ तं परिगिञ्च वायाए । क-
म्मुणा उच्चमायः ॥ ४३ ॥ व्याख्या सुशिष्यराचार्यस्य मनोगतं मनसि स्थितं कार्यं पुनर्वा-
चयमतं कार्यं पूर्वं ज्ञात्वा पश्चात्तत्कार्यं वाचा परिशृङ्गांगीकृत्याहमेतत्कार्यं करोमीत्युक्त्वा क-
र्मणा क्रियया तत्कार्यमुत्पादयेत्, गुरोर्मनसि स्थितं गुरुक्तं गुरुणा क्रियमाणं कार्यं सुशिष्ये-

धानाचार्योपधातिकुशिष्यवन्न स्यात्, पुनस्तोत्रगवेषकोऽपि न स्यात्, यथा दुर्विनीततुरगः प्राजनकगवेषको भवेत्तथा सुशिष्यो द्रव्यतो भ्रावतश्च तोत्रस्य प्राजनकस्य गवेषको न भवेत्. द्रव्यतोऽत्र चपेटादि, भ्रावतोऽत्र व्यथाकारिवचनं द्वेयं. अत्र दृष्टांतः—कोऽप्याचार्योऽष्टविधगणिसंपत्समन्वितो बहुश्रुतः प्रकृत्यापि शांतः क्षीणजंघाबलः कापि ग्रामे स्थितः. तत्र कुशिष्याः सततं वैयावृत्यविधिविधानन्नमपरिणामैर्गुरुमारणार्थं सदैवषधादिचिंताकारकाणामपि श्रावकाणां पुर इति प्रवदंति गुरवो नाशनं चिकीर्षवः किमप्यौषधादिकं न गृह्णन्ति, इत्युक्तत्वांतप्रांतमाहारमानीय गुरवे प्रयच्छन्ति, 'वदंति नित्यावस्थायित्वेनात्मनां गृहस्था अतिविशिष्टं न किञ्चिद्यच्छन्ति. ततः श्राद्धैः संलेखनास्वरूपं गुरवः पृष्ट्वा, शिक्षाणां कूटमप्रीतिं च ज्ञात्वा कृतमेवानशनं तैरित्येवमाचार्योपधाती न स्यात्. ॥ ४० ॥

॥ मूलम् ॥—आयरियं कुवियं नच्चा । पत्तिएण पसायए ॥ विस्सश्च पंजलिउक्को । व-
इज्जा न पुणत्ति य ॥ ४१ ॥ व्याख्या—सुशिष्य आचार्यं गुरुं पत्तिएण प्रीतिसमुत्पादकेन व-
चनेन प्रसादयेत्प्रसन्नं कुर्यात्, किं कृत्वा ? कुपितं ज्ञात्वा गुरुं सक्रोधं ज्ञात्वा विनीतशिष्यः

श्रांजलिमुटः एतन् बुद्ध्याचार्यं विध्यापयेत्वातं कुर्यात्, क्रुद्धस्य गुरोरेव सुशिष्येणैवं वक्तव्यं,
हे स्वामिन् पुनरेवं न कुर्यां समापराधोऽयं कृतव्यः ॥ ४१ ॥

॥ मूत्रम् ॥ -- धम्मपड्डियं च व्यवहारं । बुद्धेहायरियं सया ॥ समायरंतो व्यवहारं । ग-
रहं नानिगच्छद् ॥ ४२ ॥ व्याख्या -- साधुस्तं व्यवहारं साध्वाचारमाचरन् गह्रां नानिगच्छ-
ति. व्यवहियते श्रांजीद्विगते धर्माश्चिन्निरिति व्यवहारस्तसंगीकुर्वन् मुनिर्निदां न प्राप्नोति,
तं नं? व्यवहारं, नो व्यवहारः सदा सर्वदा बुद्धैर्ज्ञातितत्त्वैराचरितः, पुनर्यश्च व्यवहारो धर्मा-
न्निनो धर्माण् साधुगोणोत्पादितः. कथंभूतं व्यवहारं? व्यवहारं विशेषेणापहरति पापमि-
नि दण्डमास्ते व्यवहाराग्नेनेन प्राणातिपाताद्याश्रवनिवारकः साध्वाचारो दर्शितः ॥ ४२ ॥

॥ द्वादश ॥ -- नणोमयं वक्कमयं । जाणितायरियस्स उ ॥ तं परिमिञ्च वायाए । क-
स्सुणा उद्वदायत् ॥ ४३ ॥ व्याख्या सुशिष्यराचार्यस्य मनोगतं मनसि स्थितं कार्यं पुनर्वा-
न्यगतं कार्यं पूर्वं ज्ञात्वा पश्चात्तत्कार्यं वाचा परिगृह्यांगीकृत्याहमेतत्कार्यं करोमीत्युक्त्वा क-
मेणा क्रियया तत्कार्यमुपादयेत्, गुरोर्मनसि स्थितं गुरुक्तं गुरुणा क्रियमाणं कार्यं सुशिष्ये-

ए त्वरितं विधेयमित्यर्थः. ॥ ४३ ॥

उत्तरा-

सटीकं

॥ ३६ ॥

॥ मूलम् ॥—वित्ते अ चोदए निच्चं । खिप्पं हवइ सुचोदए ॥ जहोवइष्टं सुकयं । किच्चाइं कुवइ सया ॥ ४४ ॥ व्याख्या—वित्तो विनयादिगुणेन प्रसिद्धो विनीतशिष्योऽनोदितोऽप्रेरितोऽपि सर्वेषु कार्येषु नित्यं प्रवर्तते, कदाचित्स्वयं कार्यं कुर्वाण आचार्येण प्रेरितश्चेत्तदा क्षिप्रं ऋवति शीघ्रं कार्यकृद्भवति, कार्यं कुर्वन्नाचार्यप्रेरितः शिष्य एवं न ब्रूयादहं तु कार्यं करोम्येव, किं ऋवन्निवैव प्रलप्यते? यद्योपदिष्टं सुकृतं कार्यं सदा कुर्वीत, एकं कार्यं वाथ-वा कृत्यानि बहूनि कार्याणि कुर्वीत, गुर्वीदेशेष्वात्मस्य न विधेयं, प्रसन्नतया तदेव कार्यं त्वरितं विधेयमित्यर्थः. ॥ ४४ ॥

॥ मूलम् ॥—नच्चा नमइ मेहावी । लोए कित्ती य जायए ॥ हवइ किच्चाए सरणं । भूयाणं जगई जहा ॥ ४५ ॥ व्याख्या—मेधावी बुद्धिमान् साधुर्नमति विनयं करोति, किं कृत्वेति विनयशिष्यां ज्ञात्वा तस्य नम्रस्य लोके कीर्त्तिर्जायते, पुनः स विनयवान् साधुः कृत्यानामुचितकार्याणां शरणं ऋवत्याश्रयो ऋवति, केषां का? यथा भूतानां तरूणां जगति पृथ्वी

यथा आश्रयभूता तथा सर्वेषां साधुकार्याणां विनयी साधुराश्रयो भवतीत्यर्थः ॥ ४५ ॥
 ॥ मूलम् ॥—पुज्जा जसस पसीयंति । संबुद्धा पुत्रसंश्रुया ॥ पसन्ना लाजशस्संति । विजलं
 अद्विषं सुयं ॥ ४६ ॥ व्याख्या—पूज्या आचार्या गुरवो यस्य शिष्यस्य प्रसीदंति प्रसन्ना न-
 वंति, ते गुरवः प्रसन्नाः संतस्तं शिष्यं प्रति विपुलमार्थिनं विस्तीर्णं वाञ्छितं श्रुतं श्रुतज्ञानं
 लाजश्रियंति, कथंभूताः? पूज्याः संबुद्धाः सम्यग्ज्ञाततत्वाः, पुनः कथंभूताः? पूर्वसंस्तुताः,
 पूर्वं तत्त्वप्रकारेण स्तुताः पठनकालात्पूर्वमेव संस्तुता विनयेन परिचिता रंजितास्तत्काल-
 विनयस्य कृतिप्रतिक्रियारूपत्वेन तथाविधप्रसादाऽजनकत्वात्, तेन सर्वदा संस्तुताः. अथ-
 वा कथंभूतं? श्रुतमार्थिकमर्थो मोक्षः प्रयोजनलक्ष्येति, आर्थिकप्रार्थनमोक्षोत्पादकं श्रुतधर्म-
 प्रापयिष्यंति. ॥ ४६ ॥

॥ मूलम् ॥—स पुज्जासत्थे सुविणीयसंसप ॥ मणोरुहं विहृद् कम्मसंपया ॥ तवो समा-
 यारिसमाहिंसंबुडे । महज्जुद् पंचवयाणि पालिया ॥ ४७ ॥ व्याख्या—स सुशिष्य आचा-
 र्यस्यो लब्धश्रुतधर्मे मनोरुचिस्तिष्ठति, मनसो रुचिर्नैर्मद्वयं यस्य स मनोरुचिर्निर्मलचित्तः,

अथवा मनसो गुरोश्चित्तस्य रुचिर्यस्य स मनोरुचिः, गुरुचित्तस्य बुद्धियुक्त इत्यर्थः. पुनः कीदृशः? सुशिष्यः कर्मसंपदा दशधा समाचारी करणसंपदोपलब्धितः, पुनः कीदृशः? पूज्यशास्त्रः, पूज्यं सर्वजनश्लाघ्यं शास्त्रं यस्य स पूज्यशास्त्रः, गुरुमुखादधीतं शास्त्रं विनयपूर्वकमधीतं च पूज्यं शास्त्रं ब्रवत्येव. यदुक्तं—नहि ब्रवति निर्विगोपक-मनुपासितगुरुकुलस्य विद्वानं ॥ प्रकटितपश्चिमन्नागं । पश्यत नृत्यं मयूरस्य ॥ १ ॥ पुनः कीदृशः? सुशिष्यः सुविनीतसंशयः सुतरामतिशयेन विनीतो दूरीकृतः संशयो यस्य स सुविनीतसंशयोऽपगतसंशयो लब्धरहस्य इत्यर्थः. पुनः कीदृशः? स सुशिष्यस्तपःसमाचारी समाधिसंवृतस्तपसः समाचारीतपःसमाचरणं समाधिश्चित्तस्य स्वास्थ्यं, तपः समाचारी च समाधिश्च तपःसमाचारीसमाधी, ताभ्यां संवृतो निरुद्धाश्रवः, पुनः कीदृशः सुशिष्यः? महाद्युतिर्महती द्युतिर्यस्य स महाद्युतिः, महातपास्तेजोल्लेख्यापुलाकलब्ध्यादिसहितो ब्रवति, तादृशः सन् पंचमहाव्रतानि पालयित्वा कीदृशो भवति? ॥ ४७ ॥ तदाह—

॥ मूलम् ॥—स देवगंधर्वमणुस्सपूर्वैः । चक्षु देहं मलपंकपुवयं ॥ सिद्धे वा हवश्

सासए । देवे वा अप्परए महद्धिएत्तिवेमि ॥ ४८ ॥ व्याख्या—स पूर्वोक्तलक्षणसहितो मु-
निर्धानयीशिष्यो देवैर्द्वादशकदपवासिर्निर्गन्धर्वदेवगायनैस्तथा मनुष्यैः पूजितो भवति, तत-
श्चायुःक्षये देहं त्यक्त्वा सिद्धो भवति, कथंभूतः सिद्धः? शाश्वतो जन्ममरणरहितः, कथं-
भूतं देहं? मलपंकपूर्वकं मनुष्यशरीरं हि औदारिकं शुक्ररक्तजनितं भवति, तादृशं त्यक्त्वा
सिद्धिनाक् स्यात्, अथवा देवो भवति, देवः कीदृशः? अदपरतोऽदपमविद्यमानं रतं क्री-
डितं मोहनीयजनितं कर्म यस्य सोऽदपरतः, अथवादपरजा रजोरहितः, पुनः कथंभूतो दे-
वः? महर्द्धिको महती कृद्धिर्यस्य स महर्द्धिकः, कृद्धिविकुर्वणा तथा सहित इति परिसमा-
प्तौ. एवममुना प्रकारेण वा एतद्धिनयश्रुताध्ययनं त्रयीमि गणधराद्युपदेशेन, न तु स्वबुद्ध्या
त्रयीमि. ॥ ४८ ॥

इति श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रार्थदीपिकायामुपाध्यायश्रीलक्ष्मीकीर्तिगणिशिष्यलक्ष्मीवल्लभज-
गणिविरचितायां प्रथमाध्ययनार्थः संपूर्णः ॥ १ ॥

अथवा मनसो गुरोश्चित्तस्य रुचिर्यस्य स मनोरुचिः, गुरुचित्तस्य बुद्धियुक्त इत्यर्थः. पुनः कीदृशः? सुशिष्यः कर्मसंपदा दशधा समाचारी करणसंपदोपलब्धितः, पुनः कीदृशः? पूज्यशास्त्रः, पूज्यं सर्वजनश्लाघ्यं शास्त्रं यस्य स पूज्यशास्त्रः, गुरुमुखादधीतं शास्त्रं विनयपूर्वकमधीतं च पूज्यं शास्त्रं ऋण्येव. यदुक्तं-नहि ऋवति निर्विगोपक-मनुपासितगुरुकुलस्य विज्ञानं ॥ प्रकटितपश्चिमभागं । पश्यत नृत्यं मयूरस्य ॥ १ ॥ पुनः कीदृशः? सुशिष्यः सुविनीतसंशयः सुतरामतिशयेन विनीतो दूरीकृतः संशयो यस्य स सुविनीतसंशयोऽपगतसंशयो लब्धरहस्य इत्यर्थः. पुनः कीदृशः? स सुशिष्यस्तपःसमाचारी समाधिसंवृतस्तपसः समाचारीतपःसमाचरणं समाधिश्चित्तस्य स्वास्थ्यं, तपः समाचारी च समाधिश्च तपःसमाचारीसमाधी, ताभ्यां संवृतो निरुद्धाश्रवः, पुनः कीदृशः सुशिष्यः? महाद्युतिर्महती द्युतिर्यस्य स महाद्युतिः, महातपास्तेजोलेश्यापुलाकलब्ध्यादिसहितो ऋवति, तादृशः सन् पंचमहाव्रतानि पालयित्वा कीदृशो भवति? ॥ ४७ ॥ तदाह-

॥ मूलम् ॥—स देवगंधर्वमणुस्सर्पैश्च । चक्षु देहं मलपंकपुष्पयं ॥ सिद्धे वा हवद्

धराणामन्तरागमो गणधरशिष्याणां हि परंपरागमः, तस्मात् श्रीमहावीरस्वामिना स्वयमेव
ज्ञाताः, परि समंतात् संहृते साधुजिरिति परीषद्वा द्वाविंशतिपरिषद्वा न् जि-
ह्नुः साधुः श्रुत्वा गुरुमुखात् कर्णे धृत्वा ज्ञात्वा यथास्वरूपेणावबुध्य यान् परीषद्वा न् जित्वा
पुनः पुनरन्यासेन परिचितान् कृत्वा, पुनर्यान् परीषद्वा न् जिह्नुय धैर्येण तिरस्कृत्य निष्ठा-
चर्यायां परिव्रजन् साधुस्तैर्द्वाविंशतिपरिषद्भिः स्पृष्ट आश्विष्टः सन्न विहन्येत संयमरूपशरी-
रपातेन न क्षियेत इति सुधर्मस्वामिना प्रोक्ते सति जंघुस्वामी गुरुं प्रति पृच्छति—कयरे ख-
लु वाचीसं परीमद्वा समणेणं जगत्तया महावीरेणं कासवेणं पवेइया ? जे जिह्नु सूच्चा नच्चा
जिच्चा अजिह्नुय निस्कायरियाए परिव्रयंतो पुटो नो बिहन्निजा ॥ हे स्वामिन् ! कतरे के ते
निन्नामानः खलु निश्चयेन, खलु शब्दो वाक्यालंकारे, वा द्वाविंशतिपरिषद्वा यान् श्रुत्वा
ज्ञात्वा जिह्वाऽजिह्नुय निष्ठाचर्यायां परिव्रजन् साधुर्यैर्द्वाविंशतिपरिषद्भिः स्पृष्टः सन्न विहन्येत.
नदा श्रीमुधर्मस्वामी जंघुस्वामिनं प्रति वदति—इमे खलु ते वाचीसं परीमद्वा समणेणं जगत्तया
महावीरेणं कासवेणं पवेइया, जे जिह्नु सूच्चा नच्चा जिच्चा अजिह्नुय निस्कायरियाए परि-

॥ अथ द्वितीयं परीषद्वाध्ययनं प्रारभ्यते ॥

अयं च विनयः परीषद्भजेतुञ्जिः साधुञ्जिः कर्तव्यस्तस्मात् सुधर्मास्वामी जंबूस्वामिनं प्रत्याह—
 ॥ मूलम् ॥—सुअं मे आउसंतेणं जगवया एवमस्कायं, इह खलु वावीसं परीसहा समणेणं जगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइआ, जे जिख्वू सुच्चा नच्चा जिच्चा अजिभूय जिस्कायरियाए परिवयंतो पुट्ठो नो विहन्निज्जा ॥ इत्याद्यालापकं, अस्यार्थः—‘ आउसं ’ इति शिष्यस्यामंत्रणं, हे आयुष्मन् ! हे शिष्य ! मे मया श्रुतं, ‘ तेणं ’ इति तेन सद्व्यगुणा प्रसिद्धेन जगवता ज्ञानवतैवमाख्यातमेवं समंतात् कथितं. इहास्मिन् जिनशासने हे शिष्य ! हे जंबू ! श्रमणेण जगवता महावीरेण काश्यपगोत्रेण खलु निश्चयेन द्वाविंशतिपरीषद्वाः प्रवेदिताः प्रकर्षेण स्वयं साक्षाद्भाताः. तीर्थकराणां स्वयं संबुद्धत्वादात्मागमः, गणधराणामन्तरागमः, तीर्थकरेभ्यो यादृशमर्थं गणधराः श्रुण्वन्ति, तादृशमनंतरं धारयन्ति, तस्मान्नण-

भराणामनंतरागमो गणधरशिष्याणां हि परंपरागमः, तस्मात् श्रीमहावीरस्वामिना स्वयमेव
ज्ञाताः, परि समंतात् संहते साधुनिरिति परीषदा द्वाविंशतिर्यान् द्वाविंशतिपरीषहान् जि-
शुः साधुः श्रुत्वा गुरुमुखात् कर्णे धृत्वा ज्ञात्वा यथास्वरूपेण वबुध्य यान् परीषहान् जित्वा
पुनः पुनरज्यासेन परिचितान् कृत्वा, पुनर्यान् परीषहान् निभूय धैर्येण तिरस्कृत्य निष्ठा-
चर्यायां परिव्रजन् साधुस्तैर्द्वाविंशतिपरीषदैः स्पृष्ट आश्विष्टः सन्न विहन्येत संयमरूपशरी-
रपातेन न म्रियेत इति सुधर्मस्वामिना प्रोक्ते सति जंबूस्वामी गुरुं प्रति पृच्छति—कयरे ख-
लु वाचीसं परीषदा समणेणं जगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइया? जे निखलू सुच्चा नच्चा
जिच्चा अतिभूय निस्कायरियाए परिवयंतो पुडो नो विहन्निजा ॥ हे स्वामिन्! कतरे के ते
जिन्नामानः. खलु निश्चयेन, खलु शब्दो वाक्यालंकारे, वा द्वाविंशतिपरीषदा यान् श्रुत्वा
ज्ञात्वा जिन्नाऽतिभूय निष्ठाचर्यायां परिव्रजन् साधुर्धैर्द्वाविंशतिपरीषदैः स्पृष्टः सन्न विहन्येत.
तदा श्रीगुधर्मस्वामी जंबूस्वामिनं प्रति वदति—इमे खलु ते वाचीसं परीषदा समणेणं जगवया
महावीरेणं कासवेणं पवेइया, जे निखलू सुच्चा नच्चा जिच्चा अतिभूय निस्कायरियाए परि-

च्यंतो पुष्टो नो विहन्निजा ॥ हे जंबू ! इमे वक्ष्यमाणा हृदि वर्तमानत्वात् प्रत्यक्षा ये त्वया
 सोढास्ते द्वाविंशतिपरीषहाः श्रमणेन जगन्ता महावीरेण काश्यपेन प्रवेदिता, यान् परीष-
 हान् तुत्वा ज्ञात्वा जित्वाभिभूय त्रिंशत्पर्यायां परिव्रजन् साधुः परीषहैः स्पृष्टः सन्न विह-
 न्येत, तं जहा-तेषां परीषहाणां नामान्युच्यंते, दिग्गंठापरीसहे १ पिवासाप० २ सीयप० ३
 उसणप० ४ दंसमसप० ५ अचेत्तप० ६ अरतिप० ७ इन्दीप० ८ चरियाप० ९ निस्सीहियाप०
 १० सिज्जाप० ११ अक्कोसप० १२ वहप० १३ जायणाप० १४ अलाजप० १५ रोगप० १६ त-
 णफासप० १७ जल्लप० १८ सक्कारप० १९ पन्नाप० २० अन्नाणप० २१ दंसणप० २२ नामानि
 सुगमान्येव. नवरं दिग्गंठाशब्देन देशीजाषया ह्युच्यते, सा ह्यैव षट्कायमर्दनपातकज-
 येनाहारपाकादि निवर्तते, न शुद्धाहारालाजेन वा, परि समंतात् सद्यते इति परीषहो दि-
 गंठापरीषहः, एवमपरेष्वपि व्युत्पत्तिः कार्या. परीषहाणां नामान्युक्त्वा स्वरूपेण वक्तुकामः
 संबंधार्थमाह—

॥ मूलम् ॥—परीसहाणं पवित्रंती । कासवेणं पवेइया ॥ तं मे उदाहरिस्सामि । आ-

णुपुर्वि मुणेह मे ॥ १ ॥ व्याख्या—हे शिष्याः परीषहाणां प्रविन्नक्तिः प्रकर्षेण विन्नजनं प्र-
विन्नक्तिः, पृथग्पृथग्विन्नागः प्रविन्नक्तिः, काश्यपेन काश्यपगोलीयेण श्रीमहावीरदेवेन प्रवे-
दिता विद् ज्ञाने प्रकर्षेण ज्ञाता इत्यर्थः. तां परीषहाणां प्रविन्नक्तिमहमानुपूर्व्यामनुक्रमेण
ने नवतामुदाहरिष्यामि, मे मम कथयिष्यतस्तां परीषहप्रविन्नक्तिं यूयं शृणुत? ॥ १ ॥ अ-
त्र सर्वेषु परीषहेषु पूर्वं शुधाया निर्देशः, सर्वेषु परीषहेषु शुधाया दुस्सहत्वात्, यदुक्तं—
‘शुद्धासमा वेयणा नहि’ इति. अथ द्वाभ्यां गाथाभ्यां कुधापरीषहजयं वदति—

॥ मूलम् ॥—दिगंठापरिगए देहे । तवस्सी निरुखु थामवं ॥ न ठिंदे न ठिंदावए ।
न पणं न पयावए ॥ १ ॥ कालीपद्मगंसंकासे । किसे धमणिंसंतए ॥ मायन्ने असणपाणस्स
। अदीणमणसो चरे ॥ ३ ॥ व्याख्या—तपस्वी सार्धुर्दिगंठा कुधा, तथा परिगते व्यासे दे-
हे सति न ठिंदात्, तरुणां फलादिकं स्वयं न त्रोटयेत्, न चापरेण ठेदयेत्, न च स्वय-
मन्नादिकं शाकादिकं च पचेत्, न च परेण पाचयेत्, नवकोटिशुद्धिवाधां न कुर्यात्, क-
कथंभूतस्तपस्वी स्यामवान् मनोबलशुक्तः, पुनः कीदृशः? कालीपद्मगंसंकाशः, काली काक-

जंघा, तस्याः पर्वाणि मध्ये तनूनि जवंति, अंत्ये स्थूळानि जवंति, तदाकाराणि बाहुजंघा-
 द्यंगानि जवंति यस्य तपस्विनो जानुकूर्परादयोऽवयवाः काकजंघासदृशा दृश्यंते इत्यर्थः. का-
 लीपर्वसंकाशांग इति पाठो युज्यते कालीपर्वगसंकाशः, इति पाठस्त्वार्षित्वात्, प्राकृतत्वात्
 संकाशशब्दस्य परनिपातः, अंगशब्दस्म पूर्वनिपातः, पुनः कथं श्रूतस्तपस्वी? कुशः,
 पुनः कथं श्रूतस्तपस्वी? धमनीसं ततः धमनीचिर्नाक्षिभिः संततो व्याप्तो यस्य शरीरं
 नसान्निव्याप्तं दृश्यते इत्यर्थः. पुनः कीदृशस्तपस्वी? अशनपानस्य मायन्नन्ति मात्र-
 ङ्गो मात्रमन्नपानेन स्वस्योदरपूर्तिमप्रमाणं जानाति, यावताऽहारेण स्वकीयोदरपूर्तिः
 स्यात्तावत्प्रमाणमेवाहारं गृह्णीयात्, ननु यस्तपस्वी रसादिलौब्ध्यादधिकं गृह्णातीत्यर्थः, इति
 मात्रङ्गः पुनर्यस्तपस्वी अदीनमनाः, अदीनं मनो यस्य सोऽदीनमनाः, तपसः पारणादात्रा-
 हारस्याप्राप्तावप्यदीनचित्तः सन् चरेत्, संयममार्गे प्रवर्त्तत, अलब्धे तपसो बद्धिलब्धे देह-
 धारणा इति बुद्धिं चित्ते दधानस्तिष्ठेदित्यर्थः. ॥ १ ॥ ३ ॥ तत्र दृष्टान्तो यथा—

उक्तायिन्यां हस्तिमित्रश्रेष्ठी वर्तते, तस्य हस्तिभूतनाम बालकोऽस्ति, अन्यदा हस्ति-

मित्रश्रेष्ठिनः प्रिया मृता, दुःखगर्जे वैराग्येण हस्तिमित्रश्रेष्ठी हस्तिभूतदारकेण समं प्रव्रजि-
तः. अन्यदा दुर्दिदे साधुनिः समं विहरद्वासौ हस्तिमित्रसाधुर्भोजकटनगरमार्गाटव्यां कं-
मुकेन विरूपादोऽग्रे विहर्तुमक्षमोऽटव्यामेव स्थितः, तमक्षमं दृष्ट्वा साधुचिन्तितं वारकेण
त्वां मार्गं वह्निद्व्यासः, मा विपादं कृथाः, तेन जणितं मदाधुः स्तोकमेवास्ति, अतोऽहमत्रैव
तच्छं प्रत्याग्यामि. यूयं यात? मदर्शमत्र स्थितस्यान्यस्य कस्यापि साधोर्मामृद्धिनाश इत्युक्त-
वन्नं नमदित्वा नक्तपानप्रत्याग्यानं कारयित्वा तत्रैव मुक्त्वा चानिष्ठं तमपि भुङ्क्षकं गृहीत्वा
ते माधवश्रेष्ठुः. कुङ्क्षकोऽर्धसार्गात्तान् विप्रतार्थं पितृमोहेन तत्रायातः, तावता गृहीताऽनशनः
म मृतो देवोऽभूत्, कुङ्क्षको सौगंध्यात्तं मृतं न जानाति, सुप्तस्य तत्कलेवरस्य पार्श्वे एव प्र-
मत्ति. अधात्तोऽपि कलादिकं न गृह्णाति, ततः स देवः कुङ्क्षकमोहेन निजदेहमधिप्रायाचदृ-
त्स! गच्छ चिन्तायां? कुङ्क्षकेन जणितं कुत्र व्रजामि? तेन जणितमेषु धवनिंकुंजेषु त्वं व्रज?
तद्विवासिनो जना चिदां दास्यंति. ततस्तथेति जणित्वा भुङ्क्षकस्तत्र गतो धर्मलाजमुच्चचार,
स देवो नरनारीरूपं विधाय करं प्रसार्य दिव्यशक्त्या तस्मै नक्तपानादि ददौ, तावद्यावद्

दुर्जिके निवृत्ते चोजकटनगरात् पश्चाद्भलिताः साधवस्तेनैव मार्गेण तत्रागताः, जीर्णशबं दृष्ट्वा
ज्ञातदिव्यप्रयोगास्तं कुह्वकं गृहीत्वा विजहुः. यथा ताभ्यां पितृपुत्राभ्यां कुतपरीषहः सोढ-
स्तथा सांप्रतिकमुनिचिरपि सोढव्यः. ॥ अथ चिद्वार्थमतस्तृषाया उदयः स्यात्तदा तत्प-
रीषहोऽपि सोढव्यः, इममेवार्थं गाथाद्वयेनाह—

॥ मूलम् ॥—तर्ज पुहो पिवासाए । दुगंढीलज्ज संजए ॥ सीढदंगं न सेविज्जा । वि-
यरुस्से सणं चरे ॥ ४ ॥ ठिन्नावाएसु पंथेसु । आउरे सु पिवासिए ॥ परिसुक्कमुहेदीणे । तं
तितिक्के परीसहं ॥ ५ ॥ व्याख्या—ग्रामनगरादौ चिद्वार्थं ब्रमन् दुगंढी अनाचाराद्भीतः,
एतादृशो लज्जसंयतो लज्जायां सं सम्यक् यतते यत्नं कुरुते इति लज्जसंयतो लज्जावान् सा-
धुर्न हि निर्लेजो धर्माहिः, तस्माद्वज्जसंयतस्तपस्वी, ततः कुधापरीषहानंतर एव पिपासया तृ-
षया स्पृष्टः सन् शीतोदकमप्रासुकजलं न सेवेत न पिबेदित्यर्थः. ‘ वियरुस्स ’ प्रासुकजल-
स्य शस्त्रपरिणितस्य रसांतरं वर्णान्तरं च प्राप्तस्य बहुधादिना शुद्धस्यैषणाय ग्रहणाय चरेत्,
प्रासुकपानीयग्रहणाय गृहस्थगृहे ब्रजेदित्यर्थः. ॥ ४ ॥ अथ ग्रामनगरादिभ्यो बहिर्वनाटव्या-

दिमार्गे यजन् साधुश्चेत्तृषया पीकितः स्यात्तदापि तृषापरीषहं सहेन्न तु तत्र साधुनैवं ज्ञात-
व्यमत्र कोऽपि गृहस्थो दाता न दृश्यतेऽहं स्वयमेव जलं गृहीत्वा पिबामि. तदेव मार्गत्रैष-
म्यमाह—‘ विद्वेति ’ एतादृशेषु पथिषु मार्गेषु पूर्वोक्तस्तृष्वी पिपासापरीषहं तितिकेत स-
हेत, कीदृशेषु? पथिषु विद्वो गत आपातो लोकानां गमनागमनं चेज्यस्ते विन्नापातास्तेषु,
कीदृजः? स्वयं तपस्व्यातुरस्तृषाया आकुलतनुः, पुनः कीदृशः? सुषिपासितः, सुतरामति-
अयं विपासितोऽत्यंतं तृपितः, पुनः कीदृशः? परिशुष्कमुखो गतनिष्टीवनत्वेन शुष्कतालु-
निहोष्टः. पुनः कीदृजः? एतादृशोऽप्यदीनः. ॥ ५ ॥ अत्र धनमित्रकथा—

उज्जयिन्यां भनमित्रो वणिक्, धनशर्मनाम्ना स्वगुप्तेन समं प्रव्रजितः. अन्यदा मार्गे
दुष्टकस्तृद्धीकितो नदीं दृष्ट्वा पित्रावादि वत्स पिव जलं पश्चादालोचनया दोषशुद्धिर्नान्वि-
नी, इत्युक्ते कुह्लो नेष्टति, ततः पिता साधुः स्वशंकानिरासार्थं शीघ्रं नदीमुत्तीर्यत्रि गतः,
कुह्लो नद्यां प्रविष्टो जलांजलिमुत्क्षिप्य चिंतितवान्, कथं जलं पिबामि? यतः—एगंमि उ-
दगाव्विंदुमि । जे जीवा जिणवरोहिं पन्नत्ता ॥ ते पारेवयमित्ता । जंजूहीवे न मायंति ॥ १ ॥

जह्व जलं तह्व वणं । जह्व वणं तह्व निच्चिठ अग्गी ॥ ते ऊवाऊसहगया । न सा य पच्च-
 रकया चैव ॥ १ ॥ हंतूण परप्पाणे । अप्पाणं जे कुणंति सप्पाणं ॥ अप्पाणं दिवसाणं । क-
 ए य नासेइ अप्पाणं ॥ ३ ॥ इति संवेगेन जलमंजलितः पश्चाद्यत्नेन मुक्तं, ततस्तृषया मृ-
 त्वा स देवो जातः, अवधिज्ञानावगतपूर्वजववृत्तांतेन तेन साधूनामनुकंपया पश्चि गोकुले
 कृतं, तत्र तक्रादि शुद्धमिति गृहीत्वा साधवः सुखिनो जाताः, अग्रे चलिताः, तेन देवेन
 स्वस्वरूपज्ञापनार्थमेकस्य साधोर्विटिका गोकुले स्थापिता, विंदिग्रहणार्थं पश्चाद्व्यावृत्तमुनि-
 वचसा सर्वैरपि साधुनिर्द्दितगोकुलाज्जावैस्तत्र दिव्यमाया ज्ञाता, तत्पिंरुन्नोजनविषयं मि-
 थ्यादुःकृतं दत्तं. ततस्तत्त्वायातेन देवेन पितरं मुक्त्वा सर्वे साधवो वंदिताः, पित्राऽवंदनका-
 रणं पृष्टः सर्वं स्ववृत्तांतं पितुर्जलशानानुमतिं च प्रोच्य गतो देवः स्वस्थानं, एवं ह्युद्धकव-
 त्तृपरीषहः सोढव्यः ॥ १ ॥ अथ ह्युधापिपासापीरित्तस्य कृशस्य शरीरे लगति,
 तदपि सोढव्यं, तदपि गाथाद्वयेनाह—

॥ मूलम् ॥—चरंतं विरयं वूहं । सीयं कुसइ एग या ॥ नाइवेलं मुणी गढे । सुच्चाणं

जिणसासणं ॥ ६ ॥ न मे निवारणं अट्ठि । ठवित्ताणं न वियसे ॥ अहं तु अग्निं सेवाभि
 । इइ जिख्खू न सेवए ॥ ७ ॥ व्याख्या—एकदा महाशीतकालादौ प्रतिमावहनादौ कायो-
 त्सर्गे स्थितं तपस्विनं शीतं स्पृशेत्तरीरे लगेत्तदा स मुनिस्तपस्यतिवेवं स्वाध्यायकरणप्रस्ता-
 वमतिक्रम्य शीतचीतः सन् स्थानान्तरं न गच्छेत्, किं कृत्वा? जिनशासनं श्रुत्वा, जिनशा-
 सने हि जीवोऽन्यो देहश्चान्यः, कीदृशं मुनिं? ग्रामानुग्रामं चरंतं, विहरंतं, अथवा मुक्ति-
 नगरानुकूले साधुमार्गे विचरंतं, पुनः कीदृशं? ब्रूहं रुद्धं स्निग्धभोजनतैलाभ्यंगादित्यागेन रु-
 द्धांगं, पुनः कीदृशं? विरतमग्निप्रज्ज्वालनाद्धिरंतं, तदा पुनः शीतपीकितो निहुरिति न
 चिंतयेदिति न विचारयेत्, इतीति किं? मे मम ' ठवित्ताणं ' देहचर्मणादन्नं शीतनिवारणं
 किमपि न विद्यते नास्ति, तेनाहमग्निं सेवामीति चिंतितमपि न कुर्यात्, तदा भिसेचनं दूर-
 मेव त्यक्तं. अत्र भद्रबाहुशिष्याणां कथा—

राजगृहे चत्वारो वयस्या वणिजः श्रीजद्रबाहुगुर्वतिके प्रव्रज्य श्रुतं चाधीत्यैकाकिप्रति-
 मया विहरंतस्तत्रवेयुः, तदा हेमंत आसीत्, ते च निदाभोजनमादाय तृतीयपौरुष्यं न्य-

वर्तत, रात्रौ पृथक् पृथगवसन्, तेषामेकस्य चरमपौरुषी वैजाराद्रिगुहाद्वारेऽवगाढा, तत्रैव सोऽस्थात्, द्वितीयः पुरोद्याने, तृतीयस्तूद्यानसमीपे, चतुर्थस्तु पुराग्र्येण. तत्र यो वैजाराद्रिगुहासन्नः स महाशीतव्यथितो रजन्याद्ययामे मृतः, उद्यानस्थो द्वितीययामे मृतः, उद्यानासन्नस्तृतीये यामे मृतः. पुरासन्नस्तु पुरोष्मणाऽपशीतत्वेन चतुर्थे प्रहरे मृतः, सर्वेऽप्येते साधवो दिवं जग्मुः. एवं शीतपरीषहः सोढव्यः. ॥ ३ ॥ शीतकालानंतरं ग्रीष्मकालस्वागमनं स्यात्, तत्परीषहोऽपि सोढव्यः.

॥ मूलम् ॥—उसिणप्परियावेणं । परिदाहेण तज्जिग् ॥ थिसु वा परितावेणं । सायं नो परिदेवए ॥ ८ ॥ उएहाहि तच्चमेहात्री । सिणाणं नो विपहए ॥ गायं नो परिसिंचिज्जा न वीइज्जा य अप्पयं ॥ ९ ॥ व्याख्या—मेधावी स्थिरबुद्धिमान् साधुग्रीष्मे उष्णकाले वा शब्दाद्वरदि कृतावपि सातं सुखहेतुं न परिदेवेत्, कदा मम शरीरे शीतलत्वं स्यादिति न प्रलापं कुर्वीत. कीदृशः साधुः? उष्णपरितापेन यः परिदाघस्तेन तर्जितः, ग्रीष्मकाले सू- र्यस्यातपेन भूमिशिलादयः परितप्ताः संति, तत्र साधुरातापनां कुर्वस्तप्तभूमेः शिलातो लो-

द्वकारशब्दासमीपत्वाद्वा परिदाघेन बहिः प्रस्वेदमलाभ्यां बहिना वा, अंतश्च तृष्णारूपेण नञितोऽतिपीडितः. पुनरप्युक्तमर्थमेव दृढयति—मेवावी साधुरुष्णान्नितसः ह्वानं नैव प्रार्थयेत् नान्विद्येत्, पुनर्गात्रं शरीरं नो परिसिंचेत्, न च प्रस्वेदादिसन्नावे आत्मानं स्वदेहं वीजयेत्, वीजनेन शरीरस्य न वा न प्रक्षेपं कुर्यादित्यर्थः. अत्रारहन्नककथा यथा—

नगरानगर्यामर्हन्मित्राचार्यपाश्वे दत्तनामा वणिग्गद्राचार्यारहन्नकपुत्रेण समं प्रव्रजितः, पित्रा सर्वत्रैवावुरयकरणेनेनस्ततः परिब्रम्य नव्यजिज्ञासोजनसंपादनेन स वालोऽयंतं सुखी कृतः, उपविष्ट एव शुंक्ते. कदापि जिज्ञासै न ब्रमति, तन्निदार्थं स्वनिदार्थं च पितुरेव ब्रमन्तः. अन्यदा पितरि भूते साधुक्तिः शेरितः स वालो व्रीष्मे मासे जिज्ञासै गतः, तापाग्निभूतः प्रोत्तुंगयद्दृष्ट्वा भयामुपविशति, पुनस्तत उत्तिष्ठति, शनैः शनैर्याति. एवं कुर्वतमत्तिमुकुमारं तमरहन्नककुमारं रूपेण कंदर्पवितारं दृष्ट्वा काचित्प्रोषितवणिग्गार्थकार्यं गृहे स्यापितवती, तथा सह स विषयासक्तोऽभूत्. अथ तन्माता साध्वी पुत्रमोहेन ग्रथिलीभूयारे अरहन्नक! अरे अरहन्नक! इति निर्घोषयंती चतुष्पथादिषु ब्रमति. एकदा गवाक्षस्थेनारह-

नकेन तादृशावस्था माता दृष्टा, संजातात्यंतसंवेगः स गवाक्षादुत्तीर्ण पादयोः पतित्वा मा-
तस्मेवाह हे मातः! सोऽहमरहन्नकः, इति तद्वचःश्रवणात्स्वस्थचित्ता माता तमेवमाह वत्स!
अव्यकुलजातस्य तव केयमवस्था? स प्राह मातश्चारित्रं पालयितुमहं न शक्नोमि, सा प्राह
तर्ह्यनशनं कुरु? मातृवचसा स तत्तशिलायां सुप्त्वा पादपोपगमनं चकार. सम्यगुष्णपरीषहं
विसह्य समाधिनाग्देवत्वं प्राप्तवान्. एवमन्यैरपि साधुजिरुष्णपरीषहः सोढव्यः. ॥ ४ ॥ त-
तो ग्रीष्मकालादनंतरं वर्षाकालः समागच्छति, वर्षाकाले दंशमशकादय उत्पद्यन्ते, तैश्च पीन्नि-
तेन सता तत्परीषहः सोढव्यः. ॥ ५ ॥ ए ॥

॥ मूलम् ॥—पुष्टो य दंसमसर्पहिं । समरेव महागुणी ॥ नागो संगामसीसे वा । सूरौ
अग्निहोणे परं ॥ १० ॥ न संतसे न वारिज्जा । मणपि न पठेसए ॥ उवेहतहणे पाणे । जुं-
जंते मंससोणिं ॥ ११ ॥ व्याख्या—महामुनिर्महातपस्वी दंशमशकैर्जतुभिः स्पृष्टो अद्वितः
सन्न संलसेत्, त्रासं न प्राप्नुयात्, पुनस्तान् दंशादीन् न निवारयेत्. तेषां वारणे ह्याहारां-
तरायः स्यात्, मनोऽपि न प्रदूषयेत्, मनोऽपि कलुषं न कुर्यात्, निवारणं तु द्वरे एवं व्य-

८, ऐषु सनस्यपि क्रोधं न कुर्यात्, किंतु तेषु दंशमशकादिषु दुष्टजीवेषु मांसशोणितं पल-
दलक्षिणं जुंजानेपूपेकेत, छदासीनन्नावे वर्तेत, रागद्वेषरहितो ज्ञेयेत्, प्राणांस्तान् दंशमश-
कादीन् सांसमधिरं जुंजानान्न हन्यात्. अत्र श्रमणजद्रकथा यथा—

चंपायां जितशत्रुनृपस्य पुत्रः श्रमणजद्रो युवराजा श्रीधर्मघोषांते प्रब्रज्यैकाकित्वविहा-
रेण विहरन्नन्यदा शरदि कृतावटव्यां प्रतिमास्थितो दंशमशकैः पीड्यमानोऽपि निश्चलः स्व-
यमनंतशो युक्तनरकवेदनास्वरूपं चिंतयन् समाधिना मृत्वा दिवं गतः. एवं दंशमशकपरीप-
दः सोढव्यः. ॥ ५ ॥ अथ च दंशमशकादिभिः पीड्यमानो वस्त्राशास्याकारो न स्यादतोऽचे-

तपरीपदमाह—

॥ मृगम् ॥—परिजुझेहिं वठेहिं । डुरकामिति अचेलए ॥ अडुवासचेलए डुरकं । इइ
निग्गवू न चिंतए ॥ ११ ॥ एगया अचेलए होइ । सचेलए अबि एगया ॥ एयं धम्मं हिंयं
नञ्जा । नाणी नो परिदेवए ॥ १३ ॥ व्याख्या—निधुः साधुर्वस्त्रेषु परिजीर्णेष्विति न चिंत-
येत्, मनसि न विचारयेत्. इतीति किं? अहं वस्त्रान्नावेऽचेलको निर्वस्त्रो न विष्यामि, न

विद्यते चेत्वं वस्त्रं यस्य सोऽचेत्लोक इति दैन्यं न कुर्यात्. अथवैतादृशं जीर्णं स्फुटितवस्त्रं मां दृष्ट्वा कश्चिद्धर्मात्मा दाता मय्यं वस्त्रं दास्यति तदाहं सचेत्लोको वस्त्रसहितो न्रविष्यामीति प्रमोदन्नागपि न स्यात्, एतावता वस्त्रस्याप्राप्तौ वस्त्रस्य प्राप्तौ वा विषादो वा हर्षो वा साधुना न विधेयः, प्राप्त्यप्राप्त्योः सदृशे न ज्ञाव्यमित्यर्थः. ॥ १२ ॥ पुनः साधुरेवं चिंतयेत् एकदा जिनकल्पावस्थायां साधुरचेत्लोकः स्यात्, इयमपि साधोरेवावस्था, स्थविरकल्पेऽपि दुर्लभवस्त्रत्वेन पूर्ववस्त्रस्य जीर्णत्वान्नाशे जाते सत्यपरवस्त्रप्राप्त्यप्तावेन निमित्तं विनापि निर्वस्त्रः स्यात्, तदा मनसि साधुनेति चिंतनीयं. इदानीमहं जिनकल्पावस्थां न्रजामि, जिनकल्पी मुनिरचेत्लोक एव तिष्ठति. पुनरेकदा स्थविरकल्पावस्थांचिंतनेनोन्नयं धर्मं ज्ञात्वा ज्ञानी साधुर्नो परिदेवेत्, नो विलापं कुर्वीत. कीदृशं धर्मं? हितं हितकारकं. ॥ १३ ॥ अत्र दृष्टान्तो यथा-

दशपुरे नगरे सोमदेवो द्विजोऽस्ति, तस्य चार्या रुद्रसोमा नाम्नी वर्तते, तयोः पुत्रावार्यरक्षितफट्ठुरक्षितौ स्तः, आर्यरक्षितेन पितुर्विद्या पूर्णा गृहीता, पश्चात्पाटलिपुत्रे नगरेऽधिकविद्यापठनाय कस्यचिदुपाध्यायपार्श्वं गतः, तत्र तेन सांगोपांगाश्चत्वारो वेदाः पठिता-

कृद्वगुगृहीतो ब्राता तस्याकारणाय समायातः, आर्यरक्षितेन तत्रैव प्रातर्वाध्य प्रब्राजितः।
पञ्चद्वार्यरक्षितः श्रीवज्रस्वामिनं पृच्छति जगद्वन्तःपरं पूर्वपाठः कियानवशिष्टोऽस्ति? वज्रस्वा-
म्याह वत्स! त्वया विंदुमात्रं पठितं, समुद्रोपमं दशमं पूर्वमस्ति, ततोऽसौ अक्षपरिणामः
प्राह नाहमतःपरं पूर्वपाठं कर्तुं शक्नोमि, गुरुवस्तु दशमपूर्वार्धस्य स्वस्मिन्नेव व्युद्भेदं ज्ञात्वा
मौनेन स्थिताः असौ गुरुननुज्ञाप्य स्वसांसारिकवन्दापनार्थं दशपुरनगरे प्राप्तः, गवतस्तस्य
गुरुणा सूत्रिपदं दत्तं। अथार्यरक्षितसूत्रिस्तत्र स्वमातृचरिणीप्रमुखसर्वसांसारिकवर्गो दीक्षां
प्रादितः, पिता तु प्रतिबोधितोऽपि साधुलिंगं न गृह्णाति, स्वज्ञातीयजनानां लज्जां च बह-
ति, आचार्या दीक्षाग्रहणाय तस्य बहु कथयन्ति।

ततः स कथयति पृथुलवस्त्रयुगल १ यज्ञोपवीत २ कमण्डलु ३ ठन्त्रिका ४ उपानद्भिः समं चे-
द्दीक्षां ददासि तदा वामि। ततो लाजं दृष्ट्वा तादृशमेव तं गुरुः प्रब्राजितवान्, ग्राहितश्चर-
णकरणस्वाध्यायं। अन्यदा चैत्यवन्दनार्थं गता आचार्याः, तत्र साधुशिक्षिता गृहस्थकिञ्चका
वदन्ति एनं ठात्रिणं मुक्त्वा सर्वान् साधून् वंदामहे, ततः स वृद्धो वक्ति मम पुत्रा नप्त्वाद्य

र्यरक्षितोऽपि शुभं शाकुनं चिंतयन् गत ईक्षुवाटकं. तत्रैकस्मिन् पार्श्वे स्थित्वा ढङ्करश्राद्धवन्द-
नविधिं दृष्ट्वापाश्रयमध्ये प्रविष्टः, वंदितास्तोसलिपुत्राचार्याः, तैः पृष्ठं स्वरूपं प्रयोजनं च स-
र्वमप्युक्त्वा मम हृष्टिवादमध्यापयंत्विति वदंतं तं सूरयः प्रोचुर्यद्यस्मदंतिके प्रव्रज्या गृह्णासि
तदा तमध्यापयामः, तेनोक्तमेवमप्यस्तु. ततः स प्रव्रजितः कथयति जगद्वन्नत्र सकललोक-
व्याद्विक्षस्य मम विद्याग्रहणं स्वल्पमेव ज्ञावि, तेन काप्यन्यत्र गम्यते, गुरैर्निस्तथा कृतं.
ज्ञाणितोऽसौ सोपांगान्येकादशांगानि. अथ पूर्वपठनार्थं तोसलिपुत्राचार्यैर्गसावार्यैरक्षितः श्री-
वज्रस्वाम्यंतिके प्रेषितः, पश्चि गहन्नवंत्यां श्रीजद्रगुप्तसूरीणां निर्यापनां कृतवान्, तैश्चाल्यस-
मये प्रोक्तं पठता त्वया वज्रस्वामिमं मण्ड्यां न स्थेयं, यतस्तन्मं मलीस्थितो तेनैव सह प्रियते.
एवं तद्विज्ञां श्रुत्वा ततो गतः, श्रीवज्रस्वामिपार्श्वे तैश्च रात्रौ क्षीरघृतं पात्रमागंतुकेन शि-
ष्येण किंचिद्भूतं पीतमिति स्वप्नो दृष्टः. ततस्तेन पृथग्मं मण्ड्यां कृत्वाऽधीतानि श्रीवज्रस्वामिपा-
श्वे नव पूर्वाणि. वज्रस्वामी तु पृथग्मं मण्डलीकारणं ज्ञात्वा न किंचित्तस्योक्तवान्. दशमपूर्वा-
धिकाराः केचन यावत्तेन पठितास्तावद्दशपुराच्चिरकालविरहार्दितमातृपितृप्रमुखकुटुंबप्रेरितः

उत्तर-

सदीकं

॥ ५७ ॥

फट्गुरद्वितो ब्राता तस्याकारणाय समायातः, आर्यरक्षितेन तत्रैव प्रतिबोध्य प्रब्राजितः। एकदार्यरक्षितः श्रीवज्रस्वामिनं पृच्छति जगवन्नतः परं पूर्वपाठः कियानवशिष्टोऽस्ति? वज्रस्वाम्याह वत्स! त्वया विंदुमात्रं पठितं, समुद्रोपमं दशमं पूर्वमस्ति, ततोऽसौ अक्षपरिणामः प्राह नाहमनः परं पूर्वपाठं कर्तुं शक्नोमि, गुरुवस्तु दशमपूर्वार्धस्य स्वस्मिन्नेव व्युत्पेदं ज्ञात्वा मौनेन स्थिताः। असौ गुरुननुज्ञाप्य स्वासांसारिकवंपापनाथं दशपुरनगरे प्राप्तः, गृह्यतस्तस्य गुरुणा सूत्रिपदं दत्तं। अथार्यरक्षितसूत्रिस्तत्र स्वमातृजगिनीप्रमुखसर्वसांसारिकवर्गो दीक्षां ब्रान्तितः, पिता तु प्रतिबोधिन्नोऽपि साधुविगं न गृह्णाति, स्वज्ञातीयजनानां लज्जां च बहति। आचार्या दीक्षाग्रहणाय तस्य बहु कथयंति।

ततः स कथयति पृथुलवस्त्रयुगलं १ यज्ञोपवीतं २ कर्मफलं ३ ठन्त्रिका ४ उपानद्भिः समं चैकीक्षां ददासि तदा लामि। ततो लात्रं दद्या तादृशमेव तं गुरुः प्रब्राजितवान्, ग्रहितश्चरणकरणस्वाध्यायं। अन्यदा चैत्यवन्दनार्थं गता आचार्याः, तत्र साधुशिक्षिता गृहस्थमिन्द्रका वदंति एनं वात्रिणं मुक्त्वा सर्वान् साधून् वंदामहे, ततः स वृद्धो वक्ति मम पुत्रा नप्लादय

एते वंदिताः, अहं कस्मान्न वंदितः? किं मया दीक्षा न गृहीता? ते आहुः किं दीक्षितस्य
तत्रमर्मलादीनि स्युः? ततो गुरुष्वागतेषु स वृद्धो वक्ति पुत्र! मम मित्रका अपि हसन्ति.
ततो न कार्यं तत्रेण. एवं प्रयोगेण क्रमतो धौतिकवस्त्रं मुक्त्वा सर्वं त्याजितः, बहुशस्तथा
प्रयोगकरणेऽपि धौतिकं न मुंचति. अन्यदैकः साधुर्गृहीतानशनः स्वर्गं गतः. तत आचार्यैर्वृ-
द्धस्य धौतिकत्याजनाय साधून्प्रत्येवमुक्तं य एनं वृद्धसाधुं व्युत्सृष्टं स्कंधेन वहति तस्य मह-
त्पुण्यं. ततः स स्थविरो वक्ति पुत्रात्र किं बहुनिर्जरा? आचार्या आहुर्बाढं.

ततः स वयस्यहं वहामि, आचार्या वदत्यत्रोपसर्गा जायन्ते, चेटकरूपाणि लग्न्यन्ते,
यदि शक्यतेऽधिसोढुं तदा वरं, यदि क्षोभो न विष्यति, तदाशुभमस्माकं न विष्यति एवं
स्थिरीकृत्य स तत्र नियुजितः, साधुसाध्वीसमुदायः पृष्ठौ स्थितः, यावत्तेन साधुशब्दं स्कंधे
समारोप्य वोढुमारब्धं तावत्तस्य धौतिकं गुरुशिदितडिभैकराकर्षितं, स लज्जया यावत्तत्सा-
धुशब्दं स्कंधान्मुंचति तावदन्यैरुक्तं मा मुंच? मा मुंच? एकेन चोलपट्टको दवरकेण कृत्वा
कटौ बद्धः, स तु लज्जया तत्साधुशब्दं द्वारभूमियावदुद्ग्रह्य तल व्युत्सृज्य पश्चादागतो व-

क्ति द्वे पुत्राय महानुपसर्गौ जातः, आहुराचार्या आनीयतां धौतिकं परिधाप्यतां? ततः स वक्तव्यार्थं धौतिकेन, यद् दृष्टव्यं तद् दृष्टमेव, अथ चोत्पद्य एवास्तु, पूर्वं तेनाचेलपरीषद्दो न सोढः, पश्चात्सोढः ॥ ६ ॥ अथाचेलकस्य शीतादिभिररतिः स्यात्, अतस्तत्परीषद्दमाह-

॥ मूलम् ॥—गामाणुगामं रीञ्जतं । अणगारं अकिञ्चणं ॥ अरद्दं अणुप्पएसे । तं तिति-
रंके परीसहं ॥ १४ ॥ अरद्दं विट्ठलं किञ्चा । विरए आयरस्सिए ॥ धम्ममारामे निरारंजे । उ-
वमंते मुणीवरे ॥ १५ ॥ व्याख्या—अरतिः संयमेऽर्थेयं यदाऽनगारमनुब्रविशेदरतिपरीषद्दो
मुनिं स्पृशेत्तदा माधुस्तं परीणहं तितिख्वेन सहेत. किं कुर्वतमनगारं? ग्रामानुग्रामं रीयंतं,
ग्रामं ग्राममन्वित्यनुग्रामं, एकं ग्रामं व्रजतो मुनेरंतराले आगतं ग्राममनुग्रामं, तत्र विचरंतं,
कीदृशं? अकिञ्चनं, न विद्यते किञ्चनं यस्य सोऽकिञ्चनस्तं परिग्रहरहितं, पुनरुक्तमर्थं दृढय-
ति—मुनिररतिपरीषद्दे उत्पन्ने सत्यरतिं पृष्टतः कृत्वा दूरे कृत्वा धर्मारामः सन् संयममार्गे च
भेद्विचरेत्. धर्मे आरमते रतिं करोतीति धर्मारामः, पुनः कीदृशः साधुः? विरत आश्रवा-
द्रहितः पुनः कीदृशः? निरारंज आरंजरहितः, पुनः कीदृशः? उपशंतो निःकषायः ॥ १५ ॥

अत्र पुरोहितपुत्रराजपुत्रयोः कथा यथा—

अचलपुरे जितशत्रुनृपुत्रोऽपराजितनामा रोहाचार्यपाश्र्वे दीक्षितः, अन्यदा विहरंस्त-
गरां नगरीं गतः, तावतोऽज्जिन्यां आर्यरोहाचार्यस्त्रागताः, पृष्ठं साधुना तेनोऽज्जिन्याः
स्वरूपं, तैरुक्तं सर्वं तत्र वरं, परं नृपपुत्रामात्यपुत्रौ साधूनुद्धेजयतः. ततो गुरुनापृथ्व्य स्वप्ना-
तृव्यबोधार्थं शीघ्रमुज्जिन्यां गतः. तत्र त्रिदिवेद्यायां लोकैर्वार्यिभाणोऽपि बाढस्वरेण धर्मला-
भ इति पठन् राजकुले प्रविष्टः, राजपुत्रामात्यपुत्राभ्यां सोपहासभाकारितोऽल्लागच्छत ? वंद्यते,
ततः स तत्र गतः, ताभ्यामुक्तं वेत्ति नर्तितुं ? तेनोक्तं बाढं, परं युवां वादयतां ? तौ तादृ-
शं वादयितुं न जानीतः, ततस्तेन तथा तौ कुट्टितौ पृथक्कृतहस्तापादादिसंधिबंधिनौ यथा-
त्यंतभारादिं कुरुतः, तौ तादृशावेव मुक्त्वा साधुरुपाश्र्वे समायातः. ततो राजा सर्वबलेन
तत्रायातस्तमुपलब्धय प्रसादनाय तस्य पादयोः पतितः, उवाच च स्वामिन् ! सापराधावपीभौ
सज्जीकार्यौ, अतः परमपराधं न करिष्यतः, साधुनोक्तं यदीमौ प्रव्रजतस्तदा मुंचामि, राज्ञो-
क्तमेवमप्यस्तु. ततस्तौ प्रथमं लोचं कृत्वा प्रव्राजितौ, तत्र राजपुत्रो निःशंकितो धर्मं करो-

ति, इतरस्त्वमपि वहति, अहं बलेन पराजित इत्युद्वेगं चेतसि वहति, परं पालयतो ध्याव-
 पि चारित्रं शुद्धं मृत्वा तौ दिवं गतौ. अस्मिन्नवसरे कौशाव्यां तापसश्रेष्ठी मृत्वा स्वगृहे
 शूकरो जातस्तत्र जातिस्मरणं प्राप्तवान्, सर्वं स्वसुतादिकुटुम्बं प्रत्यभिजानाति, परं वञ्चतुं न
 किञ्चिन्नकोति. अन्यदा सुतेरेष शूकरो मारितः स्वगृहे एव सप्तौ जातः, तत्रापि जातिस्मरण-
 ब्राम्हणेन मारितः, पुत्रपुत्रो जातः, तत्रापि जातिस्मरणमाप, स एवं चिंतयति कथमेतां पूर्व-
 वननम् सानरसहस्रमुद्वपासि? कथं चेमां पूर्वजवपुत्रं पितरसहस्रमुद्वपासीति विचार्य सौनभाश्रि-
 तः. तत्रवतनागजातः. अन्यदा केनचिच्चतुर्ज्ञानिना तद्बोधं ज्ञात्वा स्वशिष्ययोर्दुखे गाथा मे-
 दिता. यथा—तावत्स किमिणा सूत्र—वएण पन्निवज्जा जाणिञ्चं धम्मं ॥ सरिज्जेण सूअरो-
 रग । जाउं पुत्तस्स पुत्तत्ति ॥ १ ॥ गतां गाथां श्रुत्वा प्रतिबुद्धो शुद्धां सुश्रावकोऽभूत्. ए-
 तन्निजगमरे मोऽमात्यपुत्रजीवदेवो महाविदेहे तीर्थकरसमीपे पृष्ठति किमहं सुलज्जवोधि-
 र्बभूवोधिर्वा? इति प्रश्ने प्रोक्तं तीर्थकरेण त्वं दुर्लज्जवोधिः कौशाव्यां भूकत्राता जावीति ल-
 ब्योत्तरः स सुरो गतो मूकपार्श्वे, तस्य बहु ड्रव्यं दत्त्वा प्रोक्तवान् यदाहं त्वन्मातुरुदरे उत्प-

तस्ये तदा तस्या आम्नदोहदो न विष्यति, स दोहदः सांप्रतं महर्शितसदाफलाभ्रफलैस्त्वया
तदानीं तस्याः पूर्णिकार्यः, पुनस्त्वया तथा विधेयं यथा तदानीं मम धर्मप्राप्तिः
स्यात्. एवमुक्त्वा गतो देवः. अन्यदा देवलोकोच्छ्रुत्वा स देवस्तस्या गर्भे समुत्प-
न्नस्तस्या आम्नदोहदः समुत्पन्नः, मूकेन पूर्वोक्तरीत्या पूरितः, पुत्रो जातः, मूकस्तु तं बालं
लघुमपि करे कृत्वा देवान् साधूंश्च वंदापयति, परं स दुर्लभबोधित्वेन तान् दृष्ट्वा रटति. ए-
वमात्रालकालादपि बृशं प्रतिबोधितोऽपि स न बुद्ध्यति. ततो मूकः प्रव्रजितः, अतः स्वर्ग-
अथ देवीभूतेन मूकजीवेन स दुर्लभबोधिर्बालः प्रतिबोधकृते जलोदरव्यथावान् कृतः,
द्यरूपं कृत्वा देवेनोक्तमहं सर्वरोगोपशमं करोमि, जलोदरी वक्ति मम जलोदरोपशान्तिं कु-
रु? वैद्येनोक्तं तवासाध्योऽयं रोगः, तथाप्यहं प्रतीकारं करोमि यदि मम पृष्टावौषधकोत्थल-
कं समुत्पाद्य मयैव सहागमिष्यसि. तेनोक्तमेवं ब्रवतु. ततो वैद्येन स जलोदरी सज्जीकृतः
समाधिनागजातः, तस्योत्पाटनायौषधकोत्थलकस्तेन दत्तः, स तत्पृष्टौ भ्रमंस्तं कोत्थलकमुत्पा-
टयति, देवमायया स कोत्थलकोऽतीव नारावान् जातः, तमतिचारं वहन् स खिद्यति, परं

उत्तरा

सटीकं

॥ ६३ ॥

तमुत्सृज्य पश्चाज्जनुं न शक्नोति. माभूत्पश्चाज्जतस्य मे पुनर्जलोदरव्यथेति विमर्शं कुर्वन् वैद्य-
स्यैव प्रष्टो कोष्ठलकं वहन् त्रमति.

एकदेकदेशे स्वाध्यायं कुर्वतः साधवो दृष्टास्तत्र तौ गतौ. वैद्यनोक्तं त्वं दीक्षां गृहीष्यसि यथा
त्वां मुञ्चामि, स त्रारक्ष्यो वक्ति गृहीष्याम्येव, ततो वैद्येनाप्यस्य दीक्षा दापिता, देवे च
स्वस्थानं गते तेन दीक्षा परित्यक्ता, देवेन पुनरपि तथैव जलोदरं कृत्वा वैद्यरूपधरेण पुनर-
सौ दीक्षां ग्राहितः, पुनर्गते च देवे तेन दीक्षा त्यक्ता, तृतीयवारं दीक्षां दापयित्वा वैद्य-
रूपो देवः सार्धं तिष्ठति स्थिरीकरणाय. एकदा तृणचारं गृहीत्वा स देवः प्रज्ज्वलद्ग्रामे प्र-
विशति. ततस्तेन साधुनोक्तं ज्वलति ग्रामे कथं प्रविशसि? देवेनोक्तं त्वमपि क्रोधमानमाया-
लोचनैः प्रज्ज्वलिते गृहवासे वारंवारं वार्यमाणोऽपि पुनः कथं प्रविशसि? वैद्यरूपेण देवेनैव-
मुक्तोऽपि स न बुध्यते. अन्यदा तावदव्यां गतौ, देवः कंटकाकुले मार्गे चरति, स प्राह क-
स्मादुन्मार्गेण यासि? देवेनोक्तं त्वमपि विशुद्धं संयममार्गं परित्यज्याधिव्याधिरूपे कंटकाकी-
र्णं संसारमार्गे कस्माद्यासि? एवं देवेनोक्तेऽपि स न बुध्यते. पुनरेकस्मिन् देवकुले तौ गतौ,

तत्र यद्वै ईप्सितपूजापूज्यमानोऽपि पुनः पुनरधोमुखः पतति, स कथयत्यहो यद्वत्स्याधमत्वं! यत्पूज्यमानोऽप्ययमधोमुखः पतति, देवेनोक्तं त्वमप्येतादृशोऽधमः, यद्वद्यमानः पूज्यमानोऽपि त्वं पुनः पुनः पुनः पतसि, ततः स साधुर्वक्ति कस्त्वं? देवेन मूकरूपं दर्शितं, पूर्वजवसंबंधश्च कथितः, स ववत्यत्र कः प्रत्ययः? ततो वैताढये चैत्यवंदापनार्थं देवेनासौ प्रापितः, तत्रैकस्मिन् सिद्धायतनकोणे दुर्लभबोधिदेवेन स्वबोधाय मूकविदितं स्वकुंजलयुगलं स्थापितमभूत्, तत्तदानीं दर्शितं, ततस्तस्य जातिस्मरणं जातं, तेनास्य चारित्रदृढताञ्चूत्, अस्य पूर्वमरतिः पश्चाद्भ्रतिः ॥ ७ ॥ अथ संयमेऽरतिसद्भावो सति स्त्रीप्रीत्या स्थात्, तच्च वरीपद्मोऽपि सोढव्यः अतस्तत्परीषद्वत्साह—

॥ मूलम् ॥—संगो एस मणुस्साणं । जाडं लोणंमि इह्मीडं ॥ जरस्स एआ परिणया । सुकडंतस्स सामन्नं ॥ १६ ॥ एयमादाय मेहावी । पंकभूयाड इह्मीडं ॥ न ताहिं विह्वन्निजा चरिज्जत्तगवसए ॥ १७ ॥ व्याख्या—लोकेऽस्मिन् संसारे मनुष्याणामेताः स्त्रियः संगो जातो-

स्ति, नराणां स्त्रियो बंधन वत्तत्, यथा मृगाणां च कर्माणां च ।
ति जीवो यस्यात्स संगो बंधनमित्यर्थः, अत्र मनुष्यग्रहणं तेषामेव मैथुनसंज्ञाया आधिका-
त्, यथा मक्षिकाणां श्लेषणमासंगो बंधनं, तथा पुरुषाणां स्त्रियो बंधनमित्यर्थः, यस्य साधो-
रेताः स्त्रियः परिसमंताद् इपरिज्ञया ज्ञाताः प्रत्याख्यानपरिज्ञया प्रत्याख्याताः परित्यक्ताः,
अनर्थदेतुरूपा ज्ञाताः, अत्र प्राकृतत्वानृतीयास्थाने षष्ठी, येन साधुना स्त्रिय एतादृशो ज्ञा-
तास्तस्य साधोःश्रामण्यं सुदृढं साध्वाचारः सफलः ॥ १६ ॥ मेधावी धर्ममर्यादावांस्तान्निःस्त्री-
न्निर्न विद्वन्यात्, संयमजीवितघातेनात्मानं न विनाशयेत्, किंवात्मगवेषकः सन् चरेत्,
आत्मानं गवेषयतीत्यात्मगवेषकः, किं कृत्वा? एवमादौयैतद् ज्ञात्वा, एतदिति किं? स्त्रियः
पंकवृत्ताः, मुक्तिमार्गे कर्दमभूताः, मुक्तिपथप्रवृत्तानां बंधकत्वेन क्षालिन्यकारणं स्त्रियः संती-
ति ज्ञात्वा, तस्मात् स्त्रीणां संगं विहाय मया संसारादात्मा निस्तारणीयः, इति बुद्धिमान्-
अत्र स्मृतिचक्रकथा यथा—

पांडलिपुलनगरे नवमो नंदराजा, तस्य राज्यचिंताकारकः शकनालनामा मंत्री वर्तते,
तेन स्ववृद्धपुत्रः स्थूलचद्रनामा लीलाविलासार्थं तन्नगराधिवासिन्याः कोशावेष्टाया गृहे मु-
क्तस्तत्र मार्गतिं मुवर्णादि यथोष्टं प्रेषयति, द्वितीयपुत्रः प्रायकनामा राजांगपाष्टदिवर्त्ता

विहितः. अस्मिन्नवसरे तन्नगरवास्तव्यो वररुचिनामा ऋद्धो नवीनकृतेरष्टोत्तरशतकाव्येनदंष्ट्र-
 पातं प्रत्यहं स्तौति, राजा च तस्मै द्रव्यदित्सुः शककालमंत्रिमुखं विलोकते, शककालमंत्रो
 तु मिथ्यात्ववृद्धिजीरुर्न तत्काव्यानि स्तौति, मंत्रिप्रशंसां विना राजा तस्मै न किञ्चिद्वत्ते, व-
 ररुचिना तु मंत्रिभार्या स्ववचनान्मृतेन तोषिता स्वऋतारं शककालमंत्रिणं प्रत्याह वररुचैः का-
 व्यानि त्वया नृपपर्षेदि व्याख्येयानि, यथास्थितवस्तुप्ररूपेण सम्यक्त्वस्य श्रूषणं न तु दूष-
 णमित्यादि स्ववनितावचोयुक्त्या तत्काव्यप्रशंसनं प्रतिपन्नं, प्रज्जाते पर्षेदि श्रूयतेः पुरो वररु-
 चिप्रोक्तानि काव्यानि मंत्रिणा प्रशंसितानि, तत्प्रशंसानंतरमेव राजा वररुचिज्ज्ञाय दीना-
 राणामष्टोत्तरशतं दत्तं. ततः प्रतिदिनं विशो श्रूयतेः पुरोऽष्टोत्तरशतकाव्यानि नवानि वक्ति,
 स्तुतिप्राप्ते श्रूयप्रदत्तं दीनाराष्ट्रशतं गृह्णाति, ततो वृद्धिमान् वररुचिनामा ऋद्धः शतसहस्रवि-
 त्तव्ययेन यागहोमादि करोति. मंत्री तु तथा वर्धमानं मिथ्यात्वं दृष्ट्वा तद्दाननिषेधाय राज्ञः
 पुर एवमुवाच हे राजन्नस्य ब्राह्मणस्यैतावच्छनं दत्त्वा कथं कोशद्वयो विधीयते, अयं तु पर-

काव्यहरणात्कविस्तस्कोऽस्ति, राजोक्तं किमसौ पुरातनकवितानि काव्यानि मयुरो वक्ति? मंत्रिणोक्तमेतदुक्तानि काव्यानि सप्तपि मयुत्रयः पठन्ति, राजोक्तं प्रातरेतदुक्तानि काव्यानि तत्र सप्तपुत्रीपाशे पाठनीयानि. ततो मंत्रिणा सर्वे शिक्षयित्वा सप्तापि पुत्र्यः प्रजाते भूपप-
र्षदि यवन्यंतरिताः स्यापिताः, ताश्च क्रमात्प्रथमा पुत्र्येकवारश्रुतसर्वग्रंथधारिका, द्वितीया तु द्विर्वारश्रुतसर्वग्रंथधारिका, एवं सर्वा अपि यावत्सप्तमी पुत्री सप्तवारश्रुतग्रंथधारि-
का, एतादृशधारणान्विताः संति. अथ तत्र समायातो वररुचिः स्वकृतकाव्यानि नृपतेः पु-
रो वक्तुमारेजे, स्तुत्यंते भूपतिनोक्तमहो ब्रह्मतानि काव्यानि त्वत्कृतानि परकृतानि वा?
सोऽवगमम्लतान्येव. राजोक्तमेतानि काव्यानि मंत्रिणः सप्तपुत्रीणां मुखे समायांति, स वक्ति
यदि ता वदयंति तदाहमसत्यः, एवं तेनोक्ते यवन्यंतरायद्वानाम्नी प्रथमा पुत्री भूपतेः पुरः
समागत्य र्वाणि तानि काव्यानि पपाठ. एवं क्रमात्सर्वा अपि तानि काव्यानि पेषुः, त-
था प्रज्ञासप्तावात्ततो निष्कासितो राजकुलाररुचिर्भूषेन, सत्राजनेन च तिरस्कृतः सर्वत्रा-
पमानं प्राप्तः. अथ तेनेहं कपटं प्रारब्धं. संध्यायां गंगाजलांतर्ध्वं कृत्वा दीनारपंचशतीं मु-

कृत्वा प्रजातिं तत्र गत्वा गंगां स्तौति, स्तुत्यंते लोकसमक्षं जलयंत्रग्रंथिपादेनाक्रम्य हस्ते गृहीत्वा जनेभ्यो दर्शयति मत्स्तुतिरंजिता गंगा मह्यमेवं दत्ते, राज्ञा तु कार्पण्यान्ममासत्कलंकमारोप्य तिरस्कारः कृत इति च वदति, तद्धार्ताश्रवणद्विजितो राजा तद्वृत्तांतं शकम्बालमंलिणोऽग्रे कथयामास, मंत्रिणा तत्र चरक्षेपणेन तज्जालयंत्रं ज्ञात्वा दीनारपंचशतग्रंथिमानाभ्य स्वकरे धृतः, प्रजातिं तत्र भूषतिः सनगरलोकस्तत्रायातः, वररुचिरपि गंगां स्तौति, स्तुत्यंते पादाक्रमेण हस्ताभ्यां च जलमालोरुदन्नपि न ग्रंथिमाप्नोति, विखिन्नो वररुचिः, मंत्रिणैवमुक्तं श्रो वररुचे ! तव कट्ये किं ग्रंथिक्षेपो विस्मृतः ? किं वा क्षितोऽपि दीनारग्रंथिरन्येनापहतः ? यद्वा नंदराज्ये परद्रव्यापहारी कोऽपि नास्तीत्युक्त्वा स ग्रंथिः सर्वजनानां भूपतेर्वररुचेऽपि दर्शितः, चरक्षेपणवृत्तांतश्च प्रकटितः. ततो लोकैर्धिक्कृतः खिन्नो वररुचिर्भुखमाह्वाद्य मंत्रिदत्तं च ग्रंथिं लात्वा स्वगृहे गतः, ततः परं मंत्रिद्विद्राणि विलोक्यते, परं न पश्यति, ततो मंत्रिगृहदास्या सह स स्नेहं चकार, तद्गृहवार्तां च पृष्ठति, सापि तत्स्नेहबुद्ध्या सर्वं कथयति. अन्यदा तस्याग्रे तथाऽप्रोक्तमधुना श्रीयकविवाहः समायातोऽस्ति. राजा गृ-

हे आकारयिष्यति, तत्सत्काराय नवीनव्रचामरसिंहासनशस्त्रादिसामग्री जायमानास्ति-
ततो वररुचिशिष्टं मनसि कृत्वा नागरिकमिजान् मोदकदानेन दं पाठयति—नंदराय नवि-
जाणई । जं सगन्नाल करेसि ॥ नंदराय मारी उ करी । सिरिय उ राज ठवेसि ॥ १ ॥ पठं-
ति ते तथैव मार्गे मार्गे, तद्वाजवाटिकां गह्वता राज्ञा श्रुतं, संत्रिगृहे चराः प्रेषिताः, तैस्त-
त्र ठवादिसामग्री जायमाना दृष्टा, राज्ञोऽग्रे कथिता, राजा रुष्टः, प्रजाते प्रणामार्थं गतेन
संत्रिणा क्रोधवह्निज्वालामालाकुलो दृष्टः, ज्ञातं च स्वकीयसकलकुटुंबद्वयकारिराजकोपस्वरू-
पं, त्वरितमेव पश्चात्स्वगृहे गतः, श्रीयकस्याग्रे राजकोपस्वरूपमुवाच, एवं च सचिवेन तस्य
शिक्षा दत्ता हे वत्स ! कदये यदाहं नृपस्य प्रणामं करोमि तदा त्वया खड्गेन सहिरश्वेदः
कार्यः, अन्यथा सर्वकुटुंबद्वयमसौ करिष्यति, मुखक्षिततालपुटविषस्य मम शिरश्वेदे तत्र
न कोऽपि दोष इति पैत्रवचस्तेन महता कष्टेन प्रतिपन्नं. प्रभाते राज्ञोऽग्रे तथैव कृतं, राजप-
पेदि हान्नाकारो जातः, राज्ञोक्तं हे श्रीयक ! किमिदं त्वया कृतं ? श्रीयकः प्राह हे राजन् !
मम पित्रा न प्रयोजनं, किंतु तवाज्ञायां प्रयोजनं, यत्तवानिष्टं तन्ममाप्यनिष्टमेवेत्यसौ मया

उत्तरा

सटीकं

॥ ६९ ॥

हृतः, तुष्टो भूपतिः श्रीयकस्य कथयति त्वं मंत्रिमुद्रां गृहाण ? तेनोक्तं मम वृद्धव्राता स्थूल-
लज्जदः कोशागृहे तिष्ठति. ततः स्थूलजद्रो नृपेणकारितस्तत्रायातः, नृपेणोक्तं मंत्रिमुद्रां गृ-
ह्णाण ? तेनोक्तमालोच्य गृहीष्ये. ततोऽशोकवाटिकायां गत्वालोचयति संसारस्यानित्यतां, पि-
तृविनाशकारिण्या मुद्रायाः शाकिन्या इव त्यागार्हतामालोच्य लोचोऽनेन कृतः, गृहीता
स्वयं तपस्या, राजसन्नायां समायातस्यास्य नृपेणोक्तं प्रोः स्थूलजद्रालोचितं ? स्थूलजद्रः प्रा-
ह, लोचितं शिरो मयेत्युक्त्वा गतः स्थूलजद्रः क्वचिन्नगरे संभूतिविजयसूरः शिष्यो जातः.
अथ द्यातुमोहेन श्रीयकः कोशागृहे आलापनाय गच्छति वदति च हे कोशे ! त्वत्पतिर्मद्रा-
ता स्थूलजद्रो यतिर्जातः, त्वत्पतिपिता शक्रालश्च ह्वयं गतस्तत्कारणमसौ वररुचिर्जद्रो
द्वेयः, स च त्वद्भगिन्यामुपकोशायां रक्तोऽस्ति, यथेयममुं मद्यपानरतं करोति तथा विधीय-
तामित्युक्त्वा श्रीयकः स्वगृहे गतः.

अथ कोशावचनादुपकोशा तं वररुचिं मद्यपानरतं चकार. ज्ञाततद्वृत्तांता च कोशा मद्यपा-
नमसौ कुर्वन्नस्तीति श्रीयकायाचख्यौ. अन्यदा राज्ञा शक्रालः स्मारितोऽहो गुणवान् शक्तो

चक्तो महामंत्री ममाभूत्, ईदृशोऽप्यसौ यदित्थं मृतस्तन्मे मनसि दूयते, इति राजोक्तमाकर्ण्य
 श्रीयकः प्राह यन्मे पितेष्टं मृतस्तत्र मद्यपानकार्यं वररुचिरेव कारणं, श्लोकशिद्धाणं डिन्ना-
 नां तेनैव कृतमित्यादि वार्ता चकार. राजा पप्रब्ध वररुचिः किं मद्यपानं करोति? श्रीयकः प्रा-
 ह श्रो दर्शयिष्यामीत्युक्त्वा स्वगृहे श्रीयकः गतः. अथ प्रजाते नृपपर्षद्युपविष्टानां सर्वेषां न-
 राणां करेषु मंकेतितपुरुषेण कमलानि श्रीयको दापितवान्, मदनफलचूर्णेमिश्रितं कमलं च
 वग्मचये दापितवान्. तज्जंथमात्राष्टररुचिना पीतं मद्यं तत्रैव वातं, राज्ञा नस्य विष्कारपूर्वं ना
 यन्किञ्चिदुद्वचसा नतत्रपुपानं कारितं, स भृतः. अथ क्रमाद्विहरंतः स्थूलिचक्रादिशिष्य-
 यद्विनाः श्रीसंनूतिविजयाचार्याः पाटलिपुरे चतुर्मासकस्थित्यै समायाताः. तत्रैकः शिष्यः कु-
 नननुर्मातृकोपकाः सिंहगुहायां गुर्वाज्ञया स्थितः. एकश्च दृष्टिविपसर्पविले स्थितः, एकः पुनः
 कूपदान्नि तत्रैव स्थितः. स्थूलचक्रद्रस्तु नित्याहारकारी कोशावेश्यागृहे गुर्वाज्ञया स्थितः. कोशया
 त्वस्य पुरस्तादृशा ह्वात्रावा विहिता यथा परमयोगीश्वरोऽपि द्रवति, परमेतस्य मनो न म-
 नागपि कुञ्चितं, प्रत्युत सा सुशीला आविका विहिता, शेषं चारित्रं तु प्रसिद्धमेव. एवं यथा

स्थूलिजद्रेण स्त्रीपरीषहः सोढस्तथापरैरपि साधुभिः सोढव्यः. अथैकत्र स्थितस्य मुनेः स्त्री-
प्रसंगः स्यात्, अतश्चर्या कार्येति हेतोश्चर्यापरीषहः सोढव्यः, अतस्तमाह—

॥ मूलम् ॥—एग एव चरे लाढे । अत्रिभूय परीसहे ॥ गामे वा नगरे वावि । निगमे
रायहाणि ॥ १८ ॥ असमाणो चरे त्रिखू । नेय कुज्जा परिगहं ॥ असंततो गिहभेहिं ।
अणिकेउपरिघए ॥ १९ ॥ व्याख्या—लाढः साधुरेक एव चरेत्, लाढयति यापयति आ-
त्मानमेषणीयाहारेण निर्वाहयतीति लाढः, कुत्र कुत्र विचरेत्? ग्रामे वाथवा नगरेऽपि, अ-
थवा राजधान्यामपि द्रव्येण ज्ञावेन चैकाग्र्येव विचरेत्, तत्र ग्रामः कंटकादिवेष्टितः, नगरं
प्राकारादियुक्तं, निगमो वणिजजनस्थानं, राजधानी राजस्थानमेतेषु विहारं कुर्यात्, परं की-
दृशः सन् त्रिभुर्विचरेत्? असमानः सन्, न विद्यते समानो यस्य सोऽसमानः, गृहस्थोऽ-
न्यतीर्थिलोकैक्योऽधिकः सर्वोत्कृष्टः, पुनः कीदृशः? गृहस्थैरसंसक्तो गृहस्थैः सहासं मिलि-
तः, पुनः कीदृशः? अनिकेतः, न विद्यते निकेतो गृहं यस्य सोऽनिकेतोऽनगरः, एता-
दृशः सन् परिव्रजेत्. सर्वतो विहरेत्. ॥ १९ ॥ अत्र संगमस्थविरहघातः—

कोट्वागपुरे संगमस्थविरा बहुश्रुता यथा स्थितोपसर्गपत्राद् निपुणा छुञ्जिक्के गणं देशा-
 नरे प्रेष्य स्वयं नगरं नवभागीकृत्य व्यवस्थिताः, नगरदेवता च तेषां गुणै रंजिता. अन्यदा
 तत्र गुरुवंदनार्थं दत्तनामा शिष्यः समायातः, तत्रैवत्यर्थं गुरवः सपात्रं तं सार्धं लात्वा जि-
 दायां गताः, एकस्येन्यस्य चद्रकप्रकृतेर्गृहे वालो व्यंतरेण गृहीतः सदा रोदति, उपायशत-
 सहस्रकरणेऽपि व्यंतरदोषोपशान्तिर्न जाता, गुरवस्तद्गृहे गताः, चण्डिकाकरणपूर्वं मा रुद-
 चाक्षेत्युक्तं, आचार्यतपस्तेजसा व्यंतरो नष्टः, तुष्टास्तन्मातृपितृप्रभृतिसखजनास्तेभ्यो मोदका-
 दिकमाहारं गाढाग्रद्वेण दत्तवन्तः, ते मोदकास्तस्यैव शिष्यस्य गुरुञ्चिदत्ता, स्वयं त्वंप्रांतमा-
 हारं विहृत्य चुक्रवन्तः, प्रतिक्रमणावसरे तस्य शिष्यस्य पिन्दोपमालोचयेति गुरुञ्जिरुक्तं, शि-
 ष्यश्चित्तयत्सो धात्रीपिक्तं सदा चुंक्ते, मम त्वेवं कथयतीति चिंतनसमय एव तन्नापनार्थं दे-
 वतयांधकारं विकुर्वितं, स भृशं विभ्रेति, गुरुं प्रति च वक्ति अहमत्र दूरस्थो विभ्रेमि, गुरवः
 प्रादुरेहि मत्समीपे? स वक्तव्यस्मिन् घोरांधकारे नाहमागंतुं शक्नोमि, गुरुञ्जिस्थूतकृतलि-
 सा स्वांगुली दर्शिता, तदुद्योतेन सोऽत्रायातः, परं चिंतयति गुरवो दीपकं रक्षयंति. एवं चिं-

तथेवैवासौ देवतया चपेटान्निस्तर्जितः, ज्ञातस्वरूपैर्गुरुनिस्तस्य नवजागीकरणादिकं स्वरूपं प्रकाशितं, यथा संगमस्थविरोर्विहारक्रमापरपर्यायिश्चर्यापरीषहोऽध्यासितस्तथा ग्लानत्वावस्थायामपि क्षेत्रनवजागीकरणेनापि चर्यापरीषहोऽन्यैरध्यासितव्यः. अथ यथा ग्रामादिष्वप्रतिबद्धेन चर्या सह्यते, तथा शरीरादिष्वप्यप्रतिबद्धेन नैषधकीपरीषहोऽपि सहनीयः, अतस्तं परीषहमाह—

॥ मूलम् ॥—सुसाणे सुन्नगारे वा । रुक्ममूले व एगुत् ॥ अकुम्भकुत्तं निसीञ्ज्वा । न य वित्तासए परं ॥ १० ॥ तन्न सेअह्वमाणस्स । उवसग्गान्निधारए ॥ संकात्तीत्तं न गह्विज्जा । उट्ठित्ता अन्नमासणं ॥ ११ ॥ व्याख्या—साधुरेकक एकाकी सन्श्मशानेऽथवा शून्यागारे शून्यगृहेऽथवा वृक्षमूले निषीदेदुपविशेत्, परं तत्र कीदृशः सन्? अकौकुच्यः, नास्ति कौकुच्यं यस्य सोऽकौकुच्यः, कौकुच्यं हि जंमविट्चेष्टोच्यते, तथा रहितः सम्यक् साधुमुद्रायुक्त इत्यर्थः. पुनः साधुस्तत्र निषण्णः सन् परमन्यं जीवं न वित्रासयेत्. तत्तस्यं जीवं स्थानत्रष्टं न कुर्यादित्यर्थः. ॥ १० ॥ पुनस्तदेव दृढयति ‘ तन्नेति ’ पुनस्तत्र श्मशानादावास्थीयमानस्य चिद्दोषोदोपसर्गा भवेद्युस्तदा

तानुपसर्गान् साधुरजिधारयेत्. किमेते उपसर्गा वराका मम करिष्यंति? स्वयमेवोपशाम्य-
याम्यंतीति मनिः कर्तव्येत्यर्थः. परं शंकाजीतः सन् तत आसनादातापनास्थानादुत्थायान्य-
दामनं न गच्छेत्, आस्यते उपविश्यतेऽस्मिन्नित्यासनं, आतापनास्थानमुच्यते. ॥ ११ ॥ अ-
थ कुरुदत्तसाधुकथा—
॥ ७५ ॥

हस्तिनागपुरे इन्द्रपुत्रः कुरुदत्तनामा प्रव्रजितो विहरन् कमात्सर्केतपुरद्वरप्रदेशे प्रति-
मायां स्थितः, तत्र चरमपौरुष्यां गोधनापद्धारिणश्चौराः समायाताः, तत्पृष्टौ त्वरितं गताः,
पश्चाज्जोत्त्वामिनः समायातास्तैश्चौरमार्गस्वरूपे पृष्टे स यतिर्न किञ्चिद् व्रूते. ततः संजातकोपै-
र्मनः शिरसि मृत्पालिं कृत्वांगाराः क्षिताः, स यतिर्मनाग्रापसृतः, तां वेदनामधिसहमानः
सिद्धिं गतः. एवं नैपेधिकीपरीगहः लोढव्यः. अथ नैपेधिव्यामातापनादित्याने स्वाध्यायादि-
कं कृत्वा शय्यायामुपाश्रये आगच्छेत्, अतस्तत्परीषहमाह—

॥ मूलम् ॥—उच्चावयाहिं सिज्जाहिं । तवस्सी जिण्णु थामवं ॥ नाइवेलं विहन्नेज्जा ।
पावदिट्ठी विहन्नइ ॥ १३ ॥ पइरिक्कुवस्सयं लध्धुं । कट्ठाणं अदुवपावंगं ॥ किमेगराइं करि-

स्सई । एवं तच्छ हियासए ॥ १३ ॥ व्याख्या — तपस्वी निश्चुरुच्चावचाग्निः शय्या निरुपाश्रयैः
 कृत्वा स्थामवान् जवेत्, धैर्ययुक्तो जवेत्, कीदृशीग्निः शय्याग्निः? उच्चाश्च अवचाश्च उच्चा-
 वचास्ता निरुच्चावचाग्निः, उच्चाः शीतादिरक्षणागुणैर्युक्ताः, अवचास्तद्विपरीताः, तादृशीग्निः,
 शय्यते यासु ताः शय्या उपाश्रया उच्यन्ते. तत्रोपाश्रयेषु स्थितः साधुरतिवेलां साधुर्मर्यादां
 न विहन्यात्, हर्षविषादान्यां साधुर्मर्यादायां तिष्ठेत्, सद्गुणयुक्तां शय्यां लब्ध्वा हर्षनाम्न
 जवेत्, गुणैर्हीनां शय्यां लब्ध्वा विषादनाम्न न स्यात्. पापदृष्टिराचारहीनः, उच्चावचाग्निः
 शय्याग्निरतिवेलां साधुर्मर्यादां विहन्यात्, हर्षविषादयुक्तः स्यात्. ॥ ११ ॥ साधुः प्रतिरिक्तं
 पशुपंक्तस्यादिरहितमुपाश्रयं लब्ध्वा तत्रैवमध्यासीतैवं विचारयेत्, कीदृशमुपाश्रयं? कल्या-
 णं शुभं सुखदायकं, अथवा पापकं दुःखदायकमेतादृशमुपाश्रयं प्राप्यैवं चिंतयेत्, एवमिति
 किं? मे ममान्यैकरात्रिस्थितियोग्यया स्थित्या किं कार्यं? एकरात्रं ममात्र निवासः करणीयः,
 किं करिष्यति कल्याणमुपाश्रयं प्राप्येति चिंतयेत्, पुण्यवंतो जना एतादृशेषु स्थानेषु तिष्ठ-
 ति, अन्ये पामरास्तृणमयमृत्तिकामयेषु नित्यं वसन्ति, मम त्वस्यां स्थितौ न ममत्वं विधेयं,

उत्तरा-

सटीकं

॥ ७६ ॥

मुखदुःखं वा सहेत, जिनकल्पापेक्षयेकपात्रं, एकरात्रिर्यत्र तदेकरात्रं, उपाश्रयं वसेत्, जिन-
नकल्पो ह्येकरात्रमुपाश्रयं शुभं वाऽशुभं वा सेवेत. स्थविरकल्पो मुनिः कतिपयाहोरात्रिवासी
चवेत्, स्थविरकल्पः पंचरात्रं नगरे वसति. ॥ ७३ ॥ अत्र यद्गदत्तपुत्रयोः कथा यथा—

कौशाब्द्यां यद्गदत्तद्विजपुत्रौ सोमदत्तसोमदेवनामानौ प्रव्रजितौ गीतार्थौ जातौ. अन्य-
दा तत्पितराबुजयिन्यां गतौ, तावपि साधू विहरंतौ तत्र गतौ. तत्र तदादेशरीत्या स्वगृहे
क्रियमाणं त्रिविधोपधिमिश्रं सद्यापरपर्यायं विकटं (उष्णजलं) स्वजनैर्दत्तं तौ तत्स्वरूपम-
जानंतौ जलविशेषबुद्ध्या भीतवंतौ, परिणते च तस्मिन् ज्ञातमद्यस्वरूपौ तौ कृतपश्चात्तापौ
नद्वेगम्यादेवानशनं पादपोषगमनामकं नदीतटस्थकाष्ठोपरि प्रपन्नौ. ततोऽकालबृद्ध्या नदी-
पूरेण प्लावितौ समुद्रांतः प्रविष्टौ, तल जलचरोपसर्गं विपद्यं दिवं गतौ. इमौ हि नीरपूराग-
मेऽपि शय्यन्तौ न पृथग्भूतौ. एवं शय्यापरीषहः सोढव्यः. अथ शय्यास्थितस्य तत्रोपद्रवे जा-
ते सति गगद्धेपरहितस्य साधोर्यदा कश्चिच्छय्यातरो वा शय्यातरादन्यो वा वचनैराक्रोशेदि-
ति द्वेनोराक्रोशपरीषहोऽपि सोढव्यः, अतस्तत्परीषहमाह—

॥ मूलम् ॥—अक्कोसिज्ज परो जिख्खुं । न तेसिं पफिसंजले ॥ सरिसो होइ बालाणं । तम्हा जिख्खू न संजले ॥ ३४ ॥ सुच्चाणं परुसा जासा । दारुणा गामकंटया ॥ तुसिणीजे उवेहिज्जा । न ताजे मणसी करे ॥ ३५ ॥ व्याख्या—परोऽन्यः कश्चिद्यदि जिह्खुं साधुमाक्रोशेत् दुर्वचनैस्तर्जयेत् । तदा तस्मै न प्रतिसंज्वलेत्, तस्योपरि क्रोधं न कुर्यादित्यर्थः, यदि तस्योपरि साधुरपि क्रोधं कुर्यात्तदा सोऽपि बालानां मूर्खाणां सदृशो भवेत्, तस्माद्भिह्खुं संज्वलेज्जालीं श्रुत्वा प्रतिगालीं न दद्यात्, तदा किं कुर्यादित्याह—‘सुच्चा’ साधुस्तूष्णीको मौनी सन्नुपेक्षेत, औदासीन्येन तिष्ठेत्, रागद्वेषरहितो भवेत्, ता जाषा मनसि न कुर्यात्, किं कृत्वा? परुषाः कठोरा जाषाः श्रुत्वा, कीदृशीः जाषाः? दारुणाः, दारयंति संयमैर्यं विदारयंतीति दारुणाः, पुनः कीदृशीः? ग्रामकंटकाः, ग्राम इन्द्रियगणस्तस्य कंटका इव कंटका ग्रामकंटका दुःखोत्पादकाः, यदुक्तं—चांमालः किमयं द्विजातिरथवा शूद्रोऽथवा तापसः । किं वा तत्त्वनिवेशपेशलमतिर्योगीश्वरः कोऽपि वा ॥ इत्यस्वल्पविकल्पजल्पमुखैरः संजाण्यमाणो जनैर्नो रष्टो न हि चैव हृष्टहृदयो योगीश्वरो गच्छति ॥१॥ पुनर्गालीं श्रुत्वेति

चिन्तयेत्—ददतु ददतु गालीर्गलिमंतो ज्वंतो । वयमपि तदज्ञावाज्ञालिदानेऽप्यशक्ताः ॥
जगति विदितमेतद्दीयते विद्यमानं । ददतु शशविषाणं ये महात्यागिनोऽपि ॥ १ ॥ इति वि-
चार्य शमत्वेन तिष्ठेत् । अत्रार्जुनमालाकारपिकथा यथा—

अथ राजगृहे नगरेऽर्जुननामा मालिकोऽस्ति, तस्य प्रिया स्कंदश्रीनाम्नी वर्तते, स स्व-
नाटिकाभार्गस्थं पुराद्वहिर्मुद्गराणियद्दं निरंतरं स्वगोत्रदेवत्वेनार्चति । अन्यदा वाटिकाग-
नन्वार्जुनमालिकस्य समीपे सा जोज्यं गृहीत्वा वाटिकायां यांती यद्गन्धर्वनस्थैः पदपुरुषैर्दृष्टा,
भोगार्थं यद्गन्धर्वनांतः प्रवेशिता, तदानीमेव तत्र यद्गन्धर्वजार्थं मालिकः समायातः, तं वध्वा
पक्षपि पुरुषास्तस्या चोगे प्रवृत्ताः, स पश्यत्येवं च चिंतयति मथैप यद्गो मुधैवार्चितः, यदे-
तस्य पुर इहं पराभूयते । ततो यद्गन्धर्वरौरमनुप्रविश्य तान् पक्षपि पुरुषान् स्त्रीसप्तमान् मा-
रयतिस्म । एवं प्रत्यहं मारयति । ततो लोकोऽपि तस्मिन् मार्गे राजगृहपुरात्तावन्न निर्गच्छति या-
वत्सप्त मारिता न स्युः, अन्यदा श्रीवीरस्तत्र समवसृतः, न कोऽपि तद्भयेन वंदनार्थं गच्छति,
मुदर्शनश्रेष्ठी तु यद्भवति तद्भवतु, मया त्ववश्यं श्रीवीरस्तत्र गत्वा वंदनीय एवेति विचिंत्य

तन्मार्गे चलितः, तं दृष्ट्वा मालिकशरीरप्रविष्टो मुद्गरपाणिर्यक्षो धावितः. ततः सुदर्शनश्रेष्ठि-
नार्हत्सिद्धसाधुशुद्धधर्मशरणं प्रपन्नं, सागारिकमनशनमपि गृहीतं, कायोत्सर्गेण स्थितं, त-
तो धर्मप्रज्ञावात्स यक्षस्तमाक्रमितुं न शक्नोति, पश्चाद्यक्षो मालिकशरीरं मुत्तवा गतः, स्व-
स्थीभूतो मालिकः श्रेष्ठिमुखाद्वीरागमनं श्रुत्वा सह वंदनार्थं गतः, वीरवचसा प्र-
तिबुद्धोऽसौ दीक्षां गृहीतवान्, राजगृहनगरमध्य एव गृहे गृहे त्रिद्वार्थं त्रमति, लोकास्तु
स्वजनमारकोऽयमित्याक्रोशान् ददति, स मनोवचनकायशुद्ध्या तानाक्रोशान् विषह्योत्पन्नके-
वलज्ञानः शिवमगात्. एवमन्यैरप्याक्रोशपरीषद्ः सोढव्यः. अथ कश्चिदाक्रोशको दुर्वच-
नवादी साधोर्वधमपि कुर्यात्, तदा तमपि सहेत, अतस्तत्परीषद्माह—

॥ मूलम् ॥—हर्षे न संजले निखलू. मणं पि न पर्जसए ॥ तितिखं परमं नच्चा । नि-
खलू धम्मं विचिंतए ॥ १६ ॥ समणं संजयं दंतं । हणिज्जा कोइ कब्बई ॥ नहि जीवस्स ना-
सुत्ति । एवं पेहिज्ज संजए ॥ १७ ॥ व्याख्या—निधुः साधुर्हतो यष्ट्यादिनिस्ताम्रितो न
संज्वलेन्न क्रोधाध्मातः स्यात्, मनोऽपि न प्रद्वेषयेत्, चित्तं सद्द्वेषं न कुर्यादित्यर्थः. किं क-

त्वा? तित्तिक्कां क्कमां परमामुत्कृष्टां ज्ञात्वा दशविधसाधुधर्मे क्कांतिमुत्कृष्टां विचार्य त्रिदुर्धर्मे विचिन्तयेत्. मम धर्म एव रक्षणीय इति विचिन्तयेदित्यर्थः. ॥ १६ ॥ कश्चिद् दुष्टः कुत्रचि-
दनार्थदेशे श्रमणं साधुं हन्यात्. प्राणपहारमपि कुर्यात्तदा संयतः साधुरेवं संप्रेक्षेत विचा-
रेत्, एवमिति किं? जीवस्य नाशो नास्ति, शरीरस्य नाशो विद्यते, न च शरीरनाशे जी-
वनाशः, कीदृशं साधुं? संयतं जितेंद्रियं, पुनः कीदृशं? दातं क्रोधादिरहितं, साधुना मन-
स्येवं चिन्तनीयं कदाचिद्दहमस्मिन् शरीरनाशावसरे क्रोधं करिष्यामि तदा मम धर्मरूपजी-
विनव्यनाशो न विष्यति, न चास्मिन्नित्यदेहे नष्टे ममात्मनो धर्मस्य च नाशो जायतीति. य-
दुक्तं—दोषो मेऽस्तीति युक्तं शपति वा तं विनाशः परोक्षे । हृष्ट्याः साक्षान्न साक्षा-
दिति शपति न मां ताम्रयेत्ताम्रयेद्वा ॥ नासून् मुष्णाति तान् वा हरति सुगतिदं नैष धर्म
ममाहो । इदं यः कोऽपि हेतौ सति विशदयति स्याद्भि तस्येष्टसिद्धिः ॥ १ ॥ अत्र स्कंदक-
शिष्याणां कथा यथा—

श्रावस्त्यां जितशत्रुर्नृपः, धारिणी प्रिया, तयोः पुत्रः स्कंदकः, पुरंदरयशा पुली कुंचका-

रकटके पुरे दंरुकिनृपस्य दत्ता, तस्य पुरोहितः पालको मिथ्याहृक्. अन्यदा श्रावस्त्यां मुनि-
सुव्रतस्वामी समवसृतः, तस्य देशनां श्रुत्वा स्कंदकः श्रावको जातः. एकदा पालकपुरोहितो
दूतत्वेन श्रावस्त्यां प्राप्तः, राजसन्नायां जैनसाधूनामवर्णवादं वदन् स्कंदकेन निरुत्तरीकृत्य
निर्घोटितः स स्कंदककुमारस्य विद्राणि पश्यति.

अन्यदा स्कंदककुमारः श्रीमुनिसुव्रतस्वामिपार्श्वे पंचशतकुमारैः सह प्रव्रजितो गीतार्थो जातः,
स्वामिना ते कुमारशिष्यास्तस्यैव दत्ता. अन्यदा स स्वामिनं पृच्छति जगवन्! जगिनीं वंदाप-
नार्थं गच्छामि? स्वामिना ज्ञाणितं तत्र मरणांतिकोपसर्गोऽस्ति, स्कंदकेनोक्तं जगवन्! वयमा-
राधका विराधका वा? स्वामिना ज्ञाणितं त्वां मुक्त्वा सर्वेऽप्याराधकाः, स्वामिनैवमुक्तेऽपि ज-
वितव्यतावशेन पंचशतशिष्यपरिवृतः स कुंजकारकटकपुरे गतः, पालकेन तथागच्छंतं श्रुत्वा
पूर्ववैरं स्मरता साधुस्थितियोग्योद्याने षट्त्रिंशदायुधानि भूमौ स्थापितानि, स्कंदकाचार्यस्तु
तत्रैव समवसृतः ततः पालकेन नृपस्याग्रे कथितं महाराजायं स्कंदकः पंचशतसाधवोऽपि च
सहस्रयोधिनः परीषद्भ्यश्चास्तव राज्यं गृहीतुकामाः समायतास्त्वां हनिष्यंति, राज्यं च गृ

उत्तरा-

सटीकं

॥ ८३ ॥

हीयन्ति, यदि न प्रत्ययस्तदोद्यानं विलोक्य ? एत्रिरायुवानि श्रूमौ गोपितानि सन्ति. नृपे-
तोद्यानं विलोकितं, आयुधानि दृष्टानि क्रोधात्तेन ते साधवस्तस्यैव दत्ताः, तेन सर्वेऽपि ते चं-
न्नेण पीलिताः, वधपरीषद्स्य सम्यगधिसहनादुत्पन्नकेवलज्ञानास्ते सिद्धाः, स्कंदकाचार्यस्तु
सर्वेषां शिष्याणां तथाविधमरणं दृष्टोत्पन्नक्रोधः सर्वस्याप्यस्य दाहकोऽहं स्यामिति कृतनिदा-
नोऽश्लिङ्गसारेऽपूषद्भः. अथाचार्यस्य रजोहरणं रुधिरक्षितं यद्वैः पुरुषहस्तं ज्ञात्वा चंचुपुटेनो-
त्पाद्य पुरंदरग्यशापुरः पातितं, सापि महतीमधृतिं चकार, साधवो गवेषिताः, किंतु न दृष्टाः,
प्रत्यनिज्ञानानि कंचलाद्युपकरणानि, ज्ञातं च तथा साधवो मारिता इति. ततो धिक्कृतस्त-
या नृपतिः, अहं तत्र मुखं न पश्यामि, प्रव्रजिष्याम्येवेति व्रदंतीं तां स्कंदकन्नगिनीं देवाः
श्रीभुनिगुन्नस्वामिसमीपे मुक्तवंतः. स्वामिना सा दीक्षिता. ततोऽश्लिङ्गमारदेवेन तेन सन-
गरो देशो दग्धः. ततो दंरुकारणं जातं, अद्यापि तथैव तल्लनैर्नृण्यते. एत्रिसर्पाधुनिर्वधपरी-
पद्मः सोढस्तथापरैरपि सोढव्यः, न तु स्कंदकाचार्यवत्कर्तव्यं. अथ परैरजिहतस्यौपधादिक-
याश्चा स्यात्तस्माद्याश्चापरीषद्भोऽपि सोढव्यः, अतस्तत्परीषद्भमाह—

॥ मूलम् ॥—दुष्करं खलु ज्ञो निच्चं । अणगारस्स जिख्खुणो ॥ सवं से जाइयं होइ ।
 नञ्चि किंवि अजाइयं ॥ १८ ॥ गोथरगापविट्ठस्स । पाणी नो सुप्पसारए ॥ सेउं अंगारवासु-
 त्ति । इइ जिख्खु न चिंतए ॥ १९ ॥ व्याख्या—खड्विति निश्चयेन ज्ञोः स्वामिन्ननगरस्य
 जिहोर्नित्यं कष्टं, अपरस्य च कदाचित्कष्टमुत्पद्यते, जिहोस्तु नित्यमेव कष्टं, यदुक्तं—गा-
 त्रत्रंगः खरे दैन्यं । प्रस्वेदो वेपथुस्तथा ॥ मरणे यानि चिह्नानि । तानि चिह्नानि याचने
 ॥ १८ ॥ इत्युक्तत्वाद्भिहोर्नित्यं महत्कष्टं, तत्किं कष्टमित्याह—से इति तस्य जिहोः सर्वं वस्तु
 याचितं सन्नवति, अयाचितं गृहस्थादमार्गितं किञ्चिदपि नास्ति, तस्माद्विक्रष्टं जिह्वजीवित-
 मिति. पुनस्तदेव दृढयति—‘गोथरेति’ गोचराग्रप्रविष्टस्य जिह्वार्थं प्रविष्टस्य साधोः पाणि-
 र्हस्तः पिन्मग्रहणार्थं न सुप्रसार्यः, गौरिव चरति यस्मिन् स गोचरः, गोचरेऽग्रं प्रधानपिन्मग्र-
 हणं गोचराग्रं, तन्निमित्तं प्रविष्टस्य गृहस्थगृहे प्रस्थितस्य जिह्वायां करप्रसारणं दुःकरं जि-
 ह्वामार्गणं दुष्करं, को नित्यं सम्यग्वपुष्मान्नरः जिह्वां मार्गयति? तस्मादागारवासो गृहवा-
 सः श्रेयानिति जिह्वुर्मनसि न चिंतयेत्, यथारण्ये याश्चापरीषहो दुस्सहो न तथा श्रीमद्ग-

हाकीर्णं पुरे, अतः स्त्रीणां निजरूपकृतमनर्थं दृष्ट्वा वलदेवर्षिः पुरप्रवेशं निषेध्य यत एव याश्चापरीपदं सोढवान्. तत्कथा यथा-

द्वारिकानगर्यमिकदा श्रीनेमिः समवसृतः, कृष्णेन द्वारिकाक्षयस्वमरणकारणं पृष्टं, नेमिना मद्यपानविकलीभूतत्वत्कुमारोपसर्गसमुद्भूतक्रोधाद् द्वीपायनाद् द्वारिकाक्षयस्त्वन्मरणं च त्वद्भ्रातृव्यजंगकुमारादेवेति प्रोक्तं, वासुदेवेन द्वारिकायां निषिद्धमपि मद्यपानं भवितव्यतावशेन कृष्णपुत्रैः कृतं, विकलीभूतैश्च तैः क्रीडार्थं नगरवह्निर्गतैस्तत्रातापनां कुर्वन् द्वीपायनधिर्दृष्टः, अरे! त्वं द्वारिकाक्षयकारी जविष्यसीत्युक्त्वा यष्टिमुष्ट्यादिन्निरुपसर्गितः कोपाद् द्वारिकाक्षयनिदानं चकार, स तन्मारणेनैव मृतोऽशिकुमारेषूपपन्नः, तेन च द्वारिकाक्षयः कृतः, कृष्णवलदेवावेव निर्गतौ, अटव्यां तृपाक्रांतेन वासुदेवेनोक्तं नाहमतः परं च खितुं शक्नोमि, पानीयमानीय मे देहि? ततो वलदेवेन पानीयार्थं दूरे गते पादोपरि पादं कृत्वा

कृष्णः सुप्तः.

अथ प्रागेव श्रीनेमिनाथवचनश्रवणसंजातत्रयेन जराकुमारेण वनवासं प्रपक्षेन तदानीमित-

स्ततो ब्रमता तत्रैवायातेन भृगव्रात्या मुक्तबाणेन विरूपादः कृष्णः पंचत्वमाप. तत्रापि तस्या-
यातेन बलदेवेन न मे ब्राता मृतः, किंतु मल्लिवागमनोद्धरोषादेष मौनमाश्रितोऽस्तीति बु-
द्ध्या तद्वचं स्वस्कंधे समुत्पाटितं, पूर्वसंगतिकदेवेन प्रतिबोधे कृते बलदेवेन दीक्षा गृहीता.
एकदा कस्मिंश्चिद् ग्रामे निक्षार्थमायातस्य बलदेवस्य रूपं दृष्ट्वा व्यामोहगतया कूपकंठस्थया
कयाचिन्नार्या घटव्रात्या स्वबालकंठ एव पाशितस्ततो बलदेवमुनिना प्रतिबोधिता सा बाल-
गलारपाशं दूरीचकार. ततो निक्षार्थं ग्रामप्रवेशनियमो गृहीतः, वन एव तृणकाष्ठहारकेभ्यो
निक्षां गृह्णाति, यदि तेभ्यो न ग्रामोति तदा तप एव करोतीति. यथा बलदेवेन तुब्लोके-
भ्योऽपि निक्षा मार्गिता, ततो याश्चापरीषहः सोढस्तथापैरपि सोढव्यः. एवं याश्चापरीषहे
बलदेवकथा. ॥ ३९ ॥ अथ याश्चायां न लभेत तदाऽलान्नपरीषहमाह—

॥ मूलम् ॥—परेसुखासमेसिज्जा । ज्ञोयणे परिनिट्टिए ॥ लच्छेवि अलच्छे वा । नाणुत-
पिज्ज पंप्पिए ॥ ३७ ॥ अज्जेवाहं न लप्तामि । अवि लान्नो सुएसिया ॥ जो एवं पप्पिसं चिखे
। अलान्नो तं न तज्जए ॥ ३८ ॥ व्याख्या—साधुः परेषु गृहस्थेषु ग्रासं कवलमेषयेत्, तत्र

च नोजने उदनादौ परिनिष्ठिते संपूर्णे सिद्ध वा लब्धे वा लब्धे प्राप्ते सति वाथवाऽलब्धेऽल्पे लब्धेऽ-
 निष्ठे लब्धे वा पंक्तितो मुनिर्नानुत्तयेत्, लब्धिमानहं यतो मया संपूर्णे मिष्टं वाहारं लब्धं,
 अनिष्ठेऽल्पे लब्धे तथा न दूयेतेत्यनुक्तोऽप्यर्थो गृह्यते. ॥ ३० ॥ तदा किं कुर्यादित्याह—अथै-
 वाहमाहारं न लभामि, अपि संज्ञावनायां संज्ञावयामि. अथैवाहारं न प्राप्तं, परं 'सुष्टं'
 इति श्वः प्रज्ञाते आगामिदिने लाजः स्यादाहारस्य प्राप्तश्चेत्. उपलक्षणत्वादन्येद्युरपरेद्यु-
 रन्यतरेद्युर्वा मा वाञ्छूत्, यः साधुरेवं प्रतिसमीक्षते इति चिंतयति, तं साधुमलाजपरी-
 पद्दो न तर्जयेत्, नाजिज्ञवेत्. ॥ ३१ ॥ अत्र ढंढणकुमारकथा—

कस्मिंश्चिद् ग्रामे कोऽपि कृशशरीरी कुटुंबी वसति, अन्येऽपि बहवस्तत्र कुटुंबिनो व-
 संति, वारकेण ते राजर्वोष्टिं कुर्वन्ति, राजसत्कपंचशतवाहनानि वाहयन्ति. एकदा तस्य कृश-
 शरीरिणः पंचशतहलवाहनवारकः समायातः, तेन च वाहिता वृषजाः, ऋक्तपानवेलायाम-
 ल्येकोऽधिकश्चापो दापितस्तदांतरायं कर्म वद्धं. ततो मृत्वासौ बहुकालमितस्ततः संसारे प-
 रित्रम्य कस्मिंश्चिद्भवे कृतसुकृतवशेन द्वारिकायां कृष्णवासुदेवस्य पुत्रत्वेन समुत्पन्नः, ढंढ-

येति तस्य नाम प्रतिष्ठितं. स ढंढणकुमारः श्रीनेमिपाश्र्वेऽन्यदा प्रव्रजितः, लाक्षांतरायवशान्महत्यामपि द्वारिकायां हिंस्रमानो न किञ्चिदन्नादि लभते, यदि कदाचिद्व्रजेते तदा सर्वथासारमेव. ततस्तेन स्वामी पृष्टः, स्वामिना तु सकलः पूर्वजवधृतांतस्तस्य कथितः, तेन चायमग्निग्रहो गृहीतः परलाक्षो मया न ग्राह्यः, अन्यदा वासुदेवेन स्वामिनः पृष्टं जगवन्नेतावत्सु श्रमणसहस्रेषु को दुष्करकारकः? स्वामिना ढंढणार्पिरेव दुष्करकारक इत्युक्तं, कृष्णेनोक्तं स इदानीं कास्ति? स्वामी प्राह त्वं नगरं प्रविशंस्तं द्रक्ष्यसि, ततः कृष्णः श्रीनेमिजिनं प्रणम्योद्धितः, पुरद्वारे प्रविशन् साधुं दृष्टवान्, हस्तिस्कंधादुत्तीर्य कृष्णस्तं वंदे, तेन वंद्यमानोऽयं साधुरेकेनेज्येन दृष्टः, चिंतितं च तेनाहो एष महात्मा कृष्णेन वंद्यते. एवं चिंतयत तत्र तस्य गृहे ढंढणर्षिः अविष्टस्तेन सोदकैः प्रतिलाञ्छितः. ततः स स्वामिसमीपे गत्वा पृच्छति मम लाक्षांतरायः कीणः किं? स्वामिनोक्तमेष वासुदेवलाञ्छः, मम परलाक्षो न कल्पते इत्युक्त्वा नगराद्वहिर्गत्वोचितस्थं भिक्षुं मोदकान् विधिना परिष्ठापयन् शुचध्यानारोहेण केवली जातः. एवमन्यैरपि परीषद्ः सोढव्यः. अलाक्षादनिष्ठाहारलाक्षादंत्याहारप्रांत्याहारभोजनाहरीरे रोगा उत्पद्यंते, अतो रो-

गपरीषहोऽपि सोढव्यः. ततो रोगपरीषहमाह—

॥ मूलम् ॥—नच्चाऽउष्पश्यं दुष्कं । वेयणाए दुहट्टिए ॥ अदीणो पावए पन्नं । पुडो
तच्च हियासए ॥ ३१ ॥ नेगहं नाचिनेदिज्जा । संचिखत्त गवेसए ॥ रायं खु तस्स सामन्नं ।
जं न कुल्ला न कारए ॥ ३३ ॥ व्याख्या—वेदनया दुःखार्तितो मुनिरदीनः सन् प्रज्ञां स्या-
पेत्, बुद्धिं स्थिरां कुर्यात्, किं कृत्वा? दुःखमुत्पतितमुद्भूतं ज्ञात्वा, तत्र वेदनायां दुःखे
दा रोगपरीषहमध्यसेत् सहेत्, कीदृशो मुनिः? ‘पुडो’ स्पष्टो रोगैर्व्यसितः, दुःखयतीति
दुःखं रोगस्तेनार्तः पीनितः क्रियते इति दुःखार्तितः, तादृशोऽपि प्रज्ञां स्थापयेत्, रोगार्तस्य
हि प्रज्ञा चंचला स्यात्, साधुस्तु रोगसद्भावेऽपि प्रज्ञां स्थिरामेव विदधीतेत्यर्थः. तदा रोगा-
र्तः किं कुर्यादित्याह—‘नेगहमिति’ साधुः रोगार्तश्चिकित्सां रोगप्रतीकारं रोगं नाचिनिदे-
त्. नानुमन्येत्, नदा चिकित्सायाः कारणं करणं दूरत एव त्यक्तं. यदा मनस्यपि चिकित्सा-
चिन्तनं साधुर्न कुर्यात्, कीदृशः साधुः? आत्मानं संयमजीवं गवेषयतीत्यात्म-
गवेषकः, एतादृशः सन् ‘संचिखे’ समाधिना तिष्ठेत्, पीनया पीनितो न कंहेदित्यर्थः,

उत्तरा-

सटीकं

॥ ८९ ॥

खु यस्मात्कारणाद्भ्रामण्यं साधुत्वं, ' एयं ' एतदेव, ' जं इति ' यस्मात्कारणाद्भ्रामण्ये समुत्पन्ने स्वयं चिकित्सां न कुर्यात्, अन्येनापि न कारयेत्, जिनकद्विपकापेक्षयायमाचारः, स्थविर-
कद्विपकाः पुनः कारयंत्यपीति वृद्धसंप्रदायः. अत्र कालवैशिककथा यथा—

मथुरायां जितशत्रुनृपोऽतिसुरूपां कालाख्यां वेद्यामंतःपुरेऽद्विपत्, तस्याः पुत्रः कालवैश्यकस्तस्य जगिनी मुद्गशैलनगरस्वामिना परिणीता. अन्यदा स कुमारः शृगालशब्दं श्रुत्वा स्वचतुत्यानपृच्छत्कस्यायं स्वरः? तैरूचे फेरुक्स्वरोऽयं, कुमारेणोक्तं फेरुकोऽत्रानीयतां? तैरानीतः शृगालः कुमारेण हन्यमानः स्वीखीति कृत्वा स्मृतः, अकामनिर्जरया व्यंतरो जातः. अन्यदा कुमारः स्थविरांतिके प्रव्रजितः, गीतार्थो जातः, एकाकिविहारप्रतिमां प्रतिपन्नः, तस्याशौ रोगो बभूव, न चिकित्सां कारयति, नाप्यौषधं करोति तथाविधप्रत्याख्यानात्. अन्यदा विहरन्नसौ मुद्गशैलपुरे गतः, तत्र तन्नगरस्वामिपरिणीतया तद्भगिन्याशौद्धौषधमिश्रा निद्रा दत्ता, तेन चाजानताशौद्धौषधिमिश्र आहारो गृहीतः, औषधप्रयोगे च ज्ञाते ज्ञानं मे प्रत्याख्यानमित्यधिकरणदोषशंकया जक्तं प्रत्याख्यातं पुराह्वहिः, तत्र च तेन शृगालजीवे-

न व्यंतरीभूतेनोपयोगदानेनासावुपलक्षितः, समुत्पन्नवैरेण च नवप्रसूतशिवारूपेण खीखीकुर्वता खाद्यमानः शिवोपसर्गमशोरोगं च सोढवान्. एवमन्यैरपि रोगः सोढव्यः. अथ रोगादियुक्तस्य शयनादौ दुस्सह्नुणस्पर्शः स्यात्, अतस्तत्परीषहमाह—

॥ मूलम् ॥—अचेलगस्स लूहस्स । संजयस्स तवस्सिणो ॥ तण्णेषु सुयमाणस्स । हुंजा गायविराहणा ॥ ३४ ॥ आयवस्स निवाएणं । अबला हवइ वेयणा ॥ एवं नच्चा न सेवंति । तंतु जंतणनज्झिया ॥ ३५ ॥ व्याख्या—तपस्विनः संयतस्य तृणेषु शयमानस्य, तृणैर्गात्रविराधना नवेत्, कीदृशस्य संयतस्य? अचेलकस्य वस्त्ररहितस्य, पुनः कीदृशस्य? रुक्तस्य नैलान्द्यंगादिरहितस्य, यदा शरीरे तृणैः कृत्वा पीमा स्यात्तदा किं कुर्यादित्याह—‘आयवस्सेति’ तृणतर्जितास्तृणस्पर्शपीमिताः साधवः, तंतुजं वस्त्रं सूत्रवस्त्रं कंवलादिवस्त्रं वा न सेवंति नाचरंति, किं कृत्वा? एवं ज्ञात्वा, एवमिति किं? आतपस्य निपातेन धर्मस्य संयोगेनानुज्ञा वेदना नवति, तापशीतवर्षावातादिपीमास्माभिः सोढुं न शक्यते. अथवा तप्यते पीड्यते शरीरमनेनेत्यातपः, तृणपाषाणादिरप्युच्यते, तस्य संगेनास्महरीरे महती वेदना न-

वति, यदि वस्त्रादीनां प्रस्तरणं स्यात्तदास्महरीरे तृणादिभिः पीमा न स्यादिति विचिंत्य वस्त्र-
कंबलादिकं न परिगृह्णति, इति जिनकल्पोपेक्षयेदमुक्तं वर्तते. अत्र ऋद्रर्षिकथा यथा—

श्रावस्त्यां जितशत्रुपुत्रो ऋद्रः प्रव्रजितः, विरुद्धराज्ये विहरन् हेरकोऽयमिति त्रांत्या नृ-
पनैर्धृतः, पृष्ठोऽप्यब्रुवन् क्रुद्धस्तैः हुरेण तद्वितो द्रैश्च वेष्टयित्वा मुक्तः. ततः स तद्देदना-
मधिसेहे. एवं तृणस्पर्शपरीषहः साधुच्चिरप्यधिसह्यः. अथ तृणादिस्पर्शाह्वरीरे प्रस्वेदाद्रजः-
स्पर्शान्मलोपचयः स्यात्. तदा मलपरीषहोऽपि सोढव्यः, अतस्तस्माह—

॥ मूलम् ॥— किलिन्नगायमेहावी । पंकेण य रयेण वा ॥ थिसु वा परियावेणं । सा-
यं नो परिदेवए ॥ ३६ ॥ वेइज्ज निज्जरापेही । आरियं धम्ममणुत्तरं ॥ जाव सरीरञ्जेउत्ति ।
जढलं काएण धारए ॥ ३७ ॥ व्याख्या—मेधावी साधुर्धिसु ग्रीष्मकाले वा शब्दाह्वरद्यपि
परितापेन गाढोष्मणा पंकेन प्रस्वेदादार्द्राभूतमलेन, अथवा रजसार्द्रमलेन परिशुष्य का-
गिन्यं प्राप्तेन धूढ्या वा क्लिन्नगात्रः सन् बाधितशरीरः सन् सातं सुखं न परिदेवेत, मला-
पहारात्सुखं न वांनेत, सातार्थं विलापं न कुर्यादित्यर्थः. ॥ ३६ ॥ तदा किं कुर्यादित्याह—

‘वेयजेति’ निर्जरापेक्षी कर्मक्षयमीप्सुः साधुस्तावत्कायेन जडलं धारयेत्, देहेन मलं धारयेत्, पुनर्वैडल्यं मलपरीषहं वेदयेत् सहेत, तावत्कथं? यावच्छरीरस्य भेदः शरीरस्य पातः स्यात्, साधुः कीदृशः सन्? आर्यं श्रुतचारित्ररूपं धर्मं प्रपन्नः सन्नित्यध्याहारः, कीदृशं धर्मं? अनुत्तरं सर्वोत्कृष्टं ॥ ३० ॥ आरुसुनन्दहृद्रे भेषजार्थी साधुस्तत्कथा यथा—

चंपायां सुनंदो वणिग्दानवान्, अन्यदा मलाविलसाधुं दृष्ट्वा मलधारिणं शेषं सर्वसाधूनां नव्यमिति जुगुप्सां कृतवान्, मृत्वासौ कौशाढ्यामिच्यपुत्रोऽभूत्, स प्रस्तावे दीक्षां गृहीतवान्, नदानीं तत्कर्मोदयेन देहे दुर्गंधोऽभूत्, स यतिर्यत्र यत्नं प्रयाति तत्र तलोड्डाहो नवति, नतो गुरुनिस्तस्य व्रमणं निषिद्धं, तेन रात्रौ जिनदेवताराधनार्थं कायोत्सर्गः कृतः, तुष्टदेवनया सुगंधीकृतः, तथाप्युड्डाहजवने पुनरप्याराधितया देवतया सर्वसमानगंधः कृतः अनेन हि साधुना जलपरीषहो देवताराधनेन न सोढः, एवमन्यैः साधुजिनं कार्यं, अथ स मलः साधुः शुचीन् सत्क्रियमाणान् दृष्ट्वा सत्कारादि न स्पृहयेत्, अतस्तत्परीषहमाह—

॥ मूलम् ॥—अन्निवायणमप्युष्ठाणं । सामी कुज्जा निमंतणं ॥ जे नाइं पम्पिसेवंति । न

ते संपेहए सुणी ॥ ३८ ॥ अणुक्कसाई अपिहे । अन्नाएसी अलोबुए ॥ रसेसु नाणगिज्जि-
 ज्जा । नाणुतप्पिज्ज पसवं ॥ ३९ ॥ व्याख्या—मुनिस्ते इति तेभ्यो न स्पृहयेत्, यत एते ध-
 न्या इति न चिंतयेदित्यर्थः, तेभ्यः केभ्यः? ये तानि प्रतिसेवन्ते, तानि कानि? स्वामी राजा-
 दिः, अग्निवादनं नमस्कारमस्मभ्यं कुर्यात्, अथवा स्वाम्यभ्युद्धानमस्मभ्यं कुर्यादशनादिस-
 न्मानं कुर्यात्, पुनरस्माकं निमंत्रणं कुर्यात्, एतावता राजा निमंत्रितानाहारादिभ्यः प्रार्थि-
 तान् प्रव्यलिं गिनः साधून् न कीर्तयेदित्यर्थः, पुनः साधुः कीदृशो भवेत्तदाह—अनुत्कशा-
 व्दार्थः, यत्र कश्चिदासनदानाभ्युद्धाननिमंत्रणादिकं करोति तत्र गमनायोत्को न भवति, उ-
 त्कंभितो न भवति. अथवाणुकपायी, सत्कारादिकं यो न करोति तस्मै क्रोधपक्वार्वाणोऽक्रो-
 धः, पुनः कीदृशः? अल्पेहो धर्मोपकरणमात्रधारी, अनेन निर्लोचत्वमुक्तं. पुनः कीदृशः?
 ‘अन्नाएसी’ अज्ञानैषी जातिकुलसद्रव्यनिर्द्रव्यादिनाऽपरीक्षितोऽज्ञातस्तादृशं गृहस्थमाहारा-
 यर्थमेवयतीत्येवंशीलमज्ञानैषी, पुनः कीदृशो भवेत्? अलोबुपः सरसाहारे लांपद्वरहितः, पु-

नः साधुरन्यान् सरसाहारजक्षणासत्कान् वीक्ष्य रस्तेषु नानुशब्धेत्, सरसाहारचिक्तां नाचि-
काक्षेदित्यर्थः. पुनः 'पन्नवं इति' प्रज्ञावान् साधुर्नानुतप्येत, अन्येषां सत्कारं दृष्ट्वा हा म-
म कोऽपि सत्कारं न करोति किमर्थमहं प्रव्रजित इति चिंतापरो न भवेत्. ॥ ३९ ॥ अत्र

आरुथ्रमण्योः कथा यथा—

मथुरायामिन्द्रदत्तः पुरोहितोऽस्ति, स जिनशासनप्रत्यनीकः स्वगवाक्षस्थः सन्नधो निर्ग-
तो जैनयतेर्मस्तकोपरि निजचरणं विततं करोति. एवं निरंतरं कुर्वाणं तं दृष्ट्वा साधुर्न कोऽ-
पि कुप्यति. परमेकः श्रावकः कुपितस्तत्पादवेदप्रतिज्ञामकरोत्, अन्यानि तद्विद्राण्यलक्षमा-
नेन तेन श्रावकेण तत्स्वरूपं गुरोः पुरः कथितं, गुरुणोक्तं सत्यते सत्कारपुरस्कारपरीषद्ः सा-
धुनेति, तेन स्वप्रतिज्ञा कथिता, गुरुचिरुक्तमस्य गृहे किं जायमानमस्ति? तेनोक्तं नवीनप्रा-
सादं गजा निमंत्र्यमाणोऽस्ति पुरोहितेन, गुरुचिरुक्तं तर्हि त्वं तस्मिन् प्रासादे प्रविशंतं रा-
जानं करे धृत्या प्रासादोऽयं पतिष्यतीति कथये; अहं च प्रासादं विद्यया पातयिष्यामि. तत-
स्तेन तथा कृते प्रासादः पतितः. राज्ञोक्तं किमिदं जातं? श्रेष्ठिनोक्तं हे महाराजानेन तव

मारणाय कपटं मंशितमञ्जूत- ततो रथेन राज्ञा स पुरोहितस्तस्य श्रेष्ठिनोऽर्पितः, तेन श्रेष्ठि-
नेन्द्रकीलके तस्य पादं क्षिप्त्वा प्रतिज्ञापूर्णाणार्थं च पिष्टमयं पादं कृत्वा विघ्नवानुक्तवांश्च सर्वं
तत्स्वरूपं, पुरोहितेनोक्तमतःपरं नैवेद्विशं करिष्यामीति. जातानुक्तं पेन श्रावकेण स मुक्तः. अ-
त्र सत्कारपुरस्कारपरीषहः सोढव्यः साधुभिः, श्रावकेण तु न सोढव्य इति. अथ सत्कारे-
सति प्रज्ञाप्रकर्षार्थं पक्षे विह्वलत्वं न विधेयं, अतः प्रज्ञापरीषहोऽपि सोढव्यः.

॥ मूलम् ॥ से नूणं मए पुर्वि । कम्मा नाणफला कम्मा ॥ जेणाहं नान्निजाणामि । पु-
डो केण य कहुई ॥ ४० ॥ अह पढा उइज्जंति । कम्माणफला कम्मा ॥ एवमस्सासि अ-
प्पाणं । नच्चा कम्मविवागयं ॥ ४१ ॥ व्याख्या—प्रज्ञापरीषहोऽपि द्विधा सोढव्यः, प्रज्ञाप्र-
कर्षे सत्येवं चिंतनीयं, येन कारणेन केनापि पुरुषेण ‘कहुई’ कुत्रचित्प्रश्ने पृष्ठः सज्ञाहं पुरु-
षप्रश्नोत्तरं जानामि, तत्प्रश्नस्योत्तरं ददामि. अथेदानीं ज्ञानफलानि कर्माणि कृतानि पश्चा-
दुद्देष्यंति पश्चादुदयं प्राप्स्यंति, कर्मणां विपाकं ज्ञात्वैवमात्मानं त्वमाश्वासय ? ज्ञोः शिष्य!
न तु प्रज्ञाप्रकर्षे गर्वं कुर्या इत्यर्थः, प्रज्ञाप्रकर्षेऽयमर्थः कार्यः. अथ प्रज्ञाप्रकर्षपक्षे प्रज्ञाहीन-

त्वेऽयं वदति, येन केनचित्पुरुषेण कस्मिंश्चित्सुगमेऽपि जीवादिभ्रमे पृष्टः सन्नाहं नात्रिजाना-
मि, तन्नूनं मया पूर्वं पूर्वजवेऽज्ञानफलानि धर्माचार्यगुरुश्रुतनिन्दारूपाणि कृतानि, ततोऽहं
प्रज्ञाहीनः संजातोऽस्मि. अथाज्ञानफलानि कृतानि कर्माण्यपि पश्चादप्रेतजन्मानि 'उद्भञ्जं-
ति' उद्देष्टव्यं युदयं प्राप्स्यंतीति कर्मविपाकं ज्ञात्वेवमात्मानमाश्वासय? उदयप्राप्तानां ज्ञाना-
वगणकर्मणां विधाताय गतः कार्य इत्यात्मानमनुशासयेत्यर्थः. अतो हि प्रज्ञोदये हर्षो न वि-
धेयः, प्रज्ञानावे विपादे कृते ह्यार्तध्यानपरत्वं स्यात्, प्रज्ञाप्रकर्षोपरि कालिकाचार्यसागर-

चंद्रयोः कथा यथा—

उज्जयिनीतः कालिकाचार्याः प्रमादिनः स्वशिष्यान् मुक्त्वा सुवर्णकूले स्वशिष्यसागर-
चंद्रम्य समीपे प्राप्ताः. सागरचंद्रस्तु तानेकाकिनः समायातान् नोपलक्षयति, कालिकाचा-
र्या अपि न किञ्चित्स्वस्वरूपोपलक्षणं दर्शयति. अन्यदा सागरचंद्रेण पर्यदि सिद्धांतव्याख्या-
नं प्राग्बध्यं चमत्कृता लोकाः सिद्धांतव्याख्यानं प्रशंसन्ति, कालिकाचार्याणां सागरचंद्रेण पृ-
ष्ठं मध्वाख्यानं कीदृशं? तैरुक्तं चव्यं, तेन चाचार्यैः समं तर्कवादः प्रारब्धः, परं तुल्यतया

यन्तुं न शक्नोति. नृशं स चमत्कृतः.

अथ शिष्यास्ततः शय्यान्तरेण तिरस्कृतान्नामप्राप्ताः स्वगुरुं गवेययंतश्चक्षिताः, कालिकाचार्याः समायांतीति प्रमिद्धिं कृवाणाः सुवर्णभूमौ प्राप्ताः, सागरचंद्रः कालिकाचार्याः समायांतीति नृक्ष्म पुरः प्रोक्तवान्. वृद्धः प्राह मयापि श्रुतमस्ति, सागरचंद्रस्तेषां सन्मुखमायातः, तस्य तैः पृष्ठं किमत्र कालिकाचार्याः समायाताः संति न वा ? तेनोक्तमेको वृद्धः समायातोऽस्ति, नापरः कोऽपीति. तंऽप्युपाश्रयांतः समायाताः, उपलक्षिताः कालिकाचार्याः, प्रणनास्तेः. सागरचंद्रेण पश्चादुपलक्ष्य तेषां मिथ्यादुःकृतं दत्तं, हा मया श्रुतलवगर्वाध्मानेन श्रुतनिधयो नृनमाशान्तिना इति च कथितं. कालिकाचार्यैरुक्तं हे वत्स ! श्रुतगर्वो न कार्यः. यथा सागरचंद्रेण श्रुतमदः कृतस्तथापरेण श्रुतमदः कार्यः. अथ प्रज्ञाप्रकर्षे गर्वः, प्रज्ञाचावे दैन्यचिंतनं, इत्युनयथाऽद्वानं. अतस्तत्परीपहोऽपि सोढव्यः, इति कारणद्वानपरीपहमाह—

॥ मूलम् ॥—निरुद्धगंमि विरुते । मेहुणले सुसंबुद्धो ॥ जो सखं नाभिजाणामि । धम्मं कट्ठाणपावगं ॥ ४२ ॥ तवोवद्वाणमादाय । पम्मिं पम्मिवज्जले ॥ एवंपि निहरुते मे । ठ-

उमं न निश्चर्ये ॥ ४३ ॥ व्याख्या—अहं निरर्थकेऽर्थाच्चावे सति मैथुनात्कामसुखाद्विरक्तो निवृत्तः, मैथुनग्रहणं दुस्सज्जत्वात्, यतोऽहं दुःकरं कार्यं कृतवान्, योऽहं सुसंवृतो जितेंद्रि-योऽपि साक्षात्स्फुटं धर्मं वस्तुस्वत्वायं कल्याणं शुभं पापकमशुभमजिजानामि, यदि मैथुना-न्निवृत्तौ जितेंद्रियत्वेऽपि काचिदर्थसिद्धिर्ज्ञानसिद्धि र्भवेत्तदा मम ज्ञानमुत्पद्येत, मम तु ज्ञानं नोत्पन्नं तदा वृथाहं मैथुनमत्यजं, वृथैव चेन्द्रियजयमकरवं, पुनरिच्छामि न चिंतयेत्. तपो नद्रमहाचक्रसर्वतोन्नद्राद्युपधानं सिद्धांतपठनोपचाररूपं, एकशुक्तनिर्विकृत्याचाम्लोपवा-सादिकसादायांगीकृत्य पुनः प्रतिमां चिह्नोरजिग्रहविशेषक्रियां द्वादशविधां प्रतिपद्यमानस्य ममैवं विहरतः साधुमार्गे विहारं कुर्वतोऽपि तद्वत्स्थज्ञानावरणादिकर्म न निवर्तते, अहं त-पः कर्मेभ्युपपन्नं ब्रह्ममि प्रतिमां च धरामि साधुमार्गे विहरामि तथापि केवली न ब्रवा-मीति न विचारणीयं. अयमज्ञानपरीषहः. अत्राज्ञानपरीषहे कथा—

गंगातीरे द्वौ ब्रातरौ वैराग्यादीक्षां गृहीतवंतौ, तत्रैको विद्वान् जातः, द्वितीयस्तु मू-र्खः, यो विद्वान् सोऽनेकशिष्याध्यापनादिना खिन्न एवं चिंतयत्यहो धन्योऽयं मे ब्राता यः

मुखेन तिष्ठति, निद्रादिकमवसरे कुर्वन्नस्ति, अहं तु शिष्याध्यापनादिकष्टे पतितोऽस्मीति चिंतयन् काव्यमिदं चकार—मूर्खत्वं हि सखे ममापि रुचितं यस्मिन् यदष्टौ गुणा । निश्चितो बहुन्नोजनोऽत्रपमना नक्तं दिवा शायकः ॥ कार्याकार्यविचारणंधविरो मानापमाने समः । प्रायेणामयवर्जितो दृढवपुर्मूर्खः सुखं जीवति ॥ १ ॥ परं नैवं चिंतयति—नानाशास्त्रसु चाषितामृतरसैः श्रोत्रोत्सवं कुर्वतां । येषां यांति दिनानि पंक्तिजनव्यायामखिन्नात्मनां ॥ तेषां जन्म च जीवितं च सफलं तैरेव नृचूषिता । शेषैः किं पशुवद्विवेकरहितैर्नृचारचूतैर्नरैः ॥ २ ॥ एवं पंक्तिगुणानिचिंतयन् मूर्खगुणांश्चासतोऽपि चिंतयन् ज्ञानावरणीयं कर्म बद्ध्वा दिवं गतः, ततश्च्युतो नरतक्षेत्रे आन्त्रीरपुत्रो जातः, क्रमेण परिणीतः, तस्य पुत्रिका जाता, सा रूपवती. अन्यदानेकात्रीरा घृतचृतशकटाः किंचिन्नगरं प्रति गच्छन्ति, अस्मावपि तत्सार्थं घृतचृतं शकटं गृहीत्वा चलितः, मार्गे सा पुत्री शकटखेटनं करोति. ततस्तद्रूपव्यामोहितैरान्त्रीरपुत्रैरपथे खेटितानि शकटानि, तानि सर्वाणि ज्ञानानि, तादृशं संसारस्वरूपं दृष्ट्वा संजातवैराग्यः स आन्त्रीरस्तां पुत्रीमुद्वाह्य दीक्षां जग्राह. उत्तराध्ययनयोगोद्धहनावसरेऽसंख्या-

अध्यायनोद्देशे कृते तस्याङ्गीरचिक्षोऽङ्गानावरणोदयो जातः, न तदध्ययनमायाति, आचास्त्वान्ये-
व करोति, उच्चैःस्वरेण तदध्ययननिर्योपं करोति. एवं च कुर्वतस्तस्य द्वादशवर्षंप्राप्तेऽङ्गानप-
रीषद् संमथगधिसहमानस्य केवलज्ञानं समुत्पन्नं. एवमज्ञानपरीषद्दे आङ्गीरसाधुकथा. यस्य
च ज्ञानाङ्गीर्णं स्यात्तेनापि ज्ञानपरीषद्दे न सोढस्तत्रार्थे स्थूलजद्रकथा यथा—

स्थूलजद्रस्वामी विहरन् बालमित्रद्विजगृहे गतः, तत्र तमदृष्ट्वा तन्नायार्थं पृष्टवान् क ते
पतिर्गनः? सा ग्राह्य परदेशे धनार्जनार्थं गतोऽस्ति. ततः स्वामी तद्गृहस्तंजमूलस्थितं निधिं
पश्यन् मन्त्राङ्गिमुखं हस्तं कृत्वा ' इदमीदृशं स च तादृशः ' इति जणित्वा गतः. ततः का-
लाङ्गरे गृहागतस्य विप्रस्य तन्नायार्थया स्थूलजद्रस्वामिवचो ज्ञापितं, तेन पंक्तिन ज्ञातमत्राव-
श्यं किञ्चिदस्ति. ततः खानितः स्तंजः, लब्धो निधिः. एवं स्थूलजद्रेण ज्ञानपरीषद्दे न सो-
ढः, शेषसाधुनिरपीदृशं न कार्यं. अथाज्ञानदर्शनेऽपि कश्चित्संशयः स्यादतस्तत्परीषद्दे कथ्यते—

॥ मूलम् ॥—नहि नूणं परे लोए । इद्दीवावि तवस्सिणो ॥ अडुवा वंचितो मिच्चो । ई-
ई चिस्सू न चित्तए ॥ ४४ ॥ अमू जिणा अहि जिणा । अडुवावि चविस्सर्इ ॥ मुसंते एव-

माहंसु । ईदं चिख्वू न चिंतए ॥ ४५ ॥ व्याख्या—नूनमिति संज्ञावनायां परलोके नास्ति, परलोके गतः कोऽपि नात्रागत्य वदति, तस्मात्प्रत्यक्षस्यान्नावान्नास्ति परलोकः, वाऽथवा तपस्विनोऽपि साधोरपि काचिद् रुद्धिरामर्षौषधिवपुषौषधिखलौषधिप्रमुखा काचिन्नास्ति न दृश्य-ते, अथवा किं बहुना? अहं वंचितोऽस्मि, रुषिजिष्ठगितोऽस्मीति चिह्नुर्न चिंतयेन्न विचार-येत् ते जिनाः केवलिन एवमाहुः कथयंतिस्म तन्मृषा तदसत्यं, एवं तत् किं? जनास्तीर्थ-कराः केवलिनो वाऽभूवन्, पुनर्जिनाः संति, सांप्रतं वर्तमानकाले महोविदेहदेवनादौ संति, अथवाये न विष्यंतीति यद्बुधुस्तदसत्यं, प्रत्यक्षमदृश्यमानत्वात् । इति विचारे क्रियमाणे स-म्यक्त्वसंगः स्यात्, तस्मादिति न विचारणीयं, सम्यक्त्वपरीषहः सोढव्यः अत्रार्याषा-ढसूरिकथा—
वत्साचूम्न्यामाषाढभूतिसूरयस्तत्र गढे यो यः कालं करोति तं तं निर्जयामासुः, अंत्य-समये तेषामेवं कथयंति शुष्मान्निः स्वर्गे सुरीभूय मम दर्शनं देयं, ते च स्वर्गे गच्छंति, पर-माचार्याणां दर्शनं न ददति. तथा च सूरिणां परलोकशंका जायते. एकैको विनेयः प्रका-

मं स्वजक्तः समाधिमरणसमये सूरिजिरेवमुक्तस्त्वया स्वर्गे देवीभृशवश्यं मम दर्शनं देयं, न प्रमाद्यं, सोऽपि मृत्वा देवो जातः, परं विचित्ररचनानाट्यादिदर्शनेन व्यग्रत्वान्नात्रायातः, तावता सूरिजिरेवं चिंतितं नास्त्येव परलोकस्ततः कोऽपि नात्रागच्छति, यदि परलोकः स्यात्तदा मन्त्रिण्याः कृतप्रतिज्ञा अपि कथं न दर्शनं दद्युः? ततो मयाद्यथावद् व्रतानि पालितानि, तपांसि तप्तानि, कष्टानि कृतानि, सर्वाण्यप्यनुष्ठानानि मुधा जातानि, मुधा मया जोगास्त्यक्ताः, वंचितोऽहमिति मिथ्यात्वं प्रतिपन्नाः, गच्छं मुक्त्वैकाकिन एव लिंगमात्रयरा निर्गताः. अत्रांतरे तेन नक्तशिष्येण देवीभूतेन कियद्दिनानि यावन्नाट्यादि विलोक्य गुह्येष्मणाऽप्रायातं, मिथ्यात्वं गता गुरवो दृष्टाः, तत्प्रतिबोधार्थं कस्यचिद्ग्रामस्य सीम्नि नाट्यं विचक्रे, तत्राचार्याः पणमासान् यावन्नाट्यं पश्यंतः द्रुधादिकं नानुभूतवंतः, नाट्यं देवेन विस्तृष्टं, आचार्या अग्रतश्चलितः. ततस्तेनैव सुरेण तेषामाचार्याणां संयमपरीक्षार्थं षट्कायनामानः पद् दारकाः सर्वालंकारविभूषितांगा विकुर्विताः, प्रथमं पृथ्वीकायिकः कुमारस्तेषामाचार्याणां दृष्टो पतितः, आचार्या आहुः, भो बाल! भूयणानि ममार्पय? स नार्पयति, तदनु सूरिजि-

रसौ गले गृहीतः, ततश्च अग्रत्रांतो बालः ग्राह्य प्रप्नोऽहं पृथिवीकायिकः कुमारः, अस्यां सै-
 द्राटव्यां त्वां शरणं श्रितः, अवाहशानामेवं कर्तुं न युज्यते हे स्वामिन्! महुत्तैका कथा श्रू-
 यतां तथाहि—एकः कुलालः खानौ मृदं खनन् मृदाक्र, एवं नष्टति—जेण निस्कं बलिं
 देमि । जेण पोसेमि जाइउं ॥ सा मे मही अक्रमइ । जायं सरणउं नयं ॥ १ ॥ एतदर्थयायेन
 शरणगतस्यापि कथमेवं पराभवं करोषि? सुरि निरुक्तमतिपुंक्षितोऽसि, बालेत्युक्त्वा तदंगा-
 न्नरणानि गृहीतानि, पात्रे क्षितानि, गतः पृथिवीकायिकः, स्तोकांतरे गच्छन्निराचार्यो द्वितीयोऽ-
 प्कायिकनामा बालको दृष्टः, सोऽपि तथैवोवाच, तत्क्षिता कथा चेयं—

एकः पाटलनामा तालचरः प्रकामं वाग्मी, सोऽन्यदा गंगाश्रोतसि प्रविष्टः, तेन च हिं-
 यमाणोऽसौ तटस्थजनेनाज्ञाषि हे पाटल! प्राह! किंचित्सूक्तं पठ? सोऽवादीत—जेण रो-
 हंति बीआणि । जेण जीवंति कासवा ॥ तस्स मज्जे मरिस्सामि । जायं सरणउं नयं ॥ २ ॥
 एवमप्यायिककुमारेण कथोक्ता, तथापि तस्यान्नरणानि तेनाचार्येणातिपुंक्षितोऽसि हे कुमारेत्यु-
 क्त्वा गृहीतानि, सोऽपि तथैव गतः, अग्रेऽप्यिकायिकः कुमारस्तस्यापि तथैवोक्तिप्रत्युक्ती, त-

तत्कथिता कथा चेपा—

एकम्य तापसस्याग्निनोटजो दग्धः, स वक्ति—जमहं दिवा य राउ य । तैपेसिं महस-
प्पिणा ॥ तेण मे उरुउ दहो । जायं सरणउ जयं ॥ १ ॥ अस्मिन्नेवाथे द्वितीया कथा—क-
श्चिपथिकः पथि व्याव्रजीत्याग्निशरणं श्रितः, तेनैव तस्यागं दग्धं. स ब्राह्—सए वग्धस्स
जीणं । पावउ नरणीकउ ॥ तेण दहं सम अंगं । जायं सरणउ जयं ॥ २ ॥ एवं कथाछयं
कथयनस्तस्य कुमारस्य तेनाचार्येण तथैवोक्त्वाचरणानि गृहीतानि, अग्रे वायुकुमारो मि-
द्विनस्तस्य तथैवोक्तिः, तत्कथिता कथा चेयं—एको वननिचितशरीरो वायुजातिः, स चान्य-
दा वायुजस्रांगो दंजधारी मार्गे गवन् केनाप्युक्तो हंहो दडांग ! त्वं कथ्यसीद्विजतिः, सद्याह-
—जिह्वामाडेसु मासेसु । जो सुहो होइ मारुउ ॥ तेण से जजए अंगं । जायं सरणउ जयं ॥
॥ १ ॥ एवं कथां कथयतोऽपि तस्य कुमारस्याचरणानि तेनाचार्येण गृहीतानि. अग्रे च वन-
स्पतिकाधिकः कुमारः, सोऽपि तथैवाहयत्, तडुक्ता कथा चेयं—एकस्मिन् वृक्षे केषांचित्प-
क्षिणामावासोऽस्ति, तत्र बहूनि तेपामपत्यानि जातानि. अन्यदा वृक्षमूलादुडिता बह्वी स-

मंताद्वेष्टयंती वृद्धशिखरमारूढा. एकदा तामारूढा सर्पस्तत्सीमां प्राप्तो नीरुस्थान्यपत्यानि ज-
 क्षितवान्, मातृपितृपक्षिन्निरुक्तं—जाव बुद्धं सुहं बुद्धं । पायवे निरुवद्भवे ॥ मूलान् उठीआ वद्धी
 । जायं सरणुं जयं ॥ १ ॥ एवमुक्तेऽपि वनस्पतिकायिकस्यात्रणानि तेनाचार्येण गृहीतानि.
 अथ त्रसकायिकः कुमारः कथामाह—एकस्मिन्नगरे परचक्रागमे पुरं प्रविशतश्चांमालानशौ-
 चनीत्या जर्नेर्निष्कास्यमानान् दृष्ट्वा मध्यस्थजनाः केचिदाहुः—अञ्जितरिआ चीआ । पिद्ध-
 ती बाहिरे जणे ॥ दिसं जयहमायंगा । जायं सरणुं जयं ॥ १ ॥ त्रसकायिको द्वितीयां
 कथामाह—एकस्मिन्नगरे राजा स्वयं चौरः, पुरोहितो जामीवहः, तयोरन्यायं दृष्ट्वा लोकाः
 परस्परं वदंति—जह राया सयं चोरो । अंकिड य पुरोहिड ॥ दिसं जयह नागरगा । जायं
 सरणुं जयं ॥ १ ॥ अथाऽसौ तृतीयां कथामाह—

एकस्मिन् ग्रामे एकस्य ब्राह्मणस्य पुत्री यौवनस्थातीवदर्शनीयास्ति, तस्यां पितुर्जोगेष्ठा-
 भूतः, परं लज्जातः कस्याप्यग्रे न कथयति, दुर्बलो जातः, पत्न्या दुर्बलत्वकारणं पृष्टं, स
 स्वसुताजोगेष्ठां प्राह, तथा प्रोक्तं मा विषीद ! तवेष्ठा महं पूरयिष्यामीत्युक्त्वा मातैकांते पुत्रीं प्रा-

ह हे वत्सेऽस्माकं पूर्वं पुत्रीं यद्वा जुंजति, पश्चाच्छरस्य दीयते. ततो यद्वाः कृष्णचतुर्दश्यां त्व-
दावासे समायास्यति, त्वया तस्यापमानं न कार्यं, रात्रौ त्वयोद्योतो न कार्यः. एवं मात्रोक्ते
सा पुत्री रात्रिप्रस्तावे स्वयंहे सुता, यद्वां साक्षात्पश्यामीति कौतुकेन दीपकः कृतः, परं श-
रावसंपुटे रक्षितस्तेन तद्दृग्दृष्टं त्वयोद्योतो न दृश्यते, रात्रौ तत्र पिता यद्वा रूपः प्रविष्टः, तेनेयं
जुक्ता, रतक्लांतश्च तत्रैव सुतो निद्राणश्च, अनया च कौतुकेन शरावसंपुटं दूरीकृत्य दीपोद्यो-
ते दृष्टो जनकः, ज्ञातं मातृकपटं, तथा चिंतितं यद्भवति तद्भवतु, मयानेनैव सह विलासः
कार्यः, इति चिंतयित्वा जागरितेन तेन समं पुनर्जोगान् जुक्त्वा सा सुता, सोऽपि सुतः,
ह्मावपि निद्राणो, प्रजातेऽपि न जाग्रतः, प्रातर्ब्राह्मणी तत्रागत्य तौ तथा सुतौ दृष्ट्वेमां मा-
गधिकां पठति—अश्रुगएवि सूरिए । चेइए अ थून्नगएवि वायसे ॥ त्रितीइगएवि आ-
यवे सहि । सुहिए हु जणे न बुज्जइ ॥ १ ॥ अस्या व्याख्या—अचिरोन्नतकेऽपि च सूर्ये,
कोऽर्थः? प्रथमोदिते रवौ चैत्यस्तूपगते च वायसे अनेनोच्चविवस्वतीत्याह, त्रिजिते चात-
पे, अनेनोच्चतर इत्यर्थः, हे सखि! सुखिनो हुर्वान्यादंकारे, जनो न बुध्यते, न निद्रां जहा-

ति, अनेनात्मनो दुःखित्वं प्रकटयति, सा हि नर्तुविरहदुःखिता न रात्रौ । नद्रां लब्धवती । ति
 मागधिकार्थः । जननीप्रोक्तमिमां मागधिकां श्रुत्वा पुली विनिद्रा प्राह—तुमेवह अंब मा-
 लवे । मा हु विमाणे य जखमागयं ॥ जखो अ न हु एह तायए । अन्नं माय गवेस तातयं
 ॥ १ ॥ अस्या व्याख्या—त्वमेवांब मातः ! ह इत्यामंत्रणे अलाप्युक्तवती शिद्दासमये, य-
 था ‘ माहुत्ति ’ मैव ‘ विमाणयत्ति ’ यदमागतं विमुखं मा कुथाः ‘ जखोयत्ति ’ अयं य-
 दः, न त्वयं तातकः पिता, हे मातरन्यं तातं गवेषयेति मागधिकार्थः ॥ १ ॥ पुनर्माता न-
 णति—नैव मासह कुष्ठि धारिया । जस्सापस्सपुरीसमदियं ॥ धुयाए तएस्सिगेहिउं । हरिउं
 सरणंसरणयं ॥ १ ॥ अस्या व्याख्या—नवमासान् यावत्कुक्षौ धारिता, यस्याः प्रश्रवणं पु-
 रीषं च मर्दितं, ‘ धुयाए तएत्ति ’ तया दुहित्रा ‘ मेत्ति ’ मम गेहिको नर्तौ हतश्चौरित-
 स्ततो हेतोः शरणमशरणं मम जातमिति गम्यं, हितं कुर्वत्या ममाहितं जातमिति माग-
 धिकार्थः ॥ १ ॥ यथा तस्याः पुत्र्या मातृपित्राभ्यां विनाशः कृतस्तथा मातृपितृद्वयेन न-
 वता मद्भिनाशः क्रियमाणोऽस्ति. एवं वसकायिकेनोक्तेऽपि सु आचर्यो न निवर्तते. अथ

त्रसकायिकश्चतुर्थी कथामाह—

एकस्मिन् ग्रामे एकेन ब्राह्मणेन यज्ञार्थं सरोऽकारि, सरःसमीपे वनमपि च कारितं, तत्रानेकान् पशून् जुह्वन् द्विजो मृतस्तत्रैव ग्रामेऽजोऽजनि, स चरणार्थं वहिर्याति, सरो वनं च पश्यति, ततो जातिस्मरणवान् जातः. अन्यदा तत्सुतेन यज्ञः कर्तुमारंभे, तदर्थमसावेवाजन्तेन मुतेन तत्रैव नीयमानो गाढस्वरेण पूत्कारं कुर्वन् केनचिन्मुनिना सातिशयज्ञानेन दृष्टो जणितश्च—विश्वरु खणावी तदं ठगल । तद्व्यारोविश्वरुख ॥ जन्मपवत्तण तदं कीयउ । काइं वुव् मुरक ॥ १ ॥ ‘ वियरुत्ति ’ देशीवचनस्तटाकिकेत्यर्थः. यतिप्रणीतामिमां सागविकां श्रुत्वाऽजो जातिस्मरणधरो मौनवान् जातः, तत्पुत्रेण साधुः पृष्टः कथममौ मौनी जातः? साधुः प्राहायं तव पिताजयागकरणादज एव जातः, तत्पुत्रेणोक्तमत्रार्थेऽभिज्ञानं किं? साधुः प्राह तव गृहांगणचूनिहितनिधिमसौ पादाग्रेण दर्शयिष्यति. ततस्तथैव तेनाजेन कृतं, पुत्रस्याजस्य च धर्मप्राप्तिर्द्वयोरपि देवलोकागतिर्जाता. एवं तेन ब्राह्मणेन शरणं मे न विप्र्यतीति कृत्वा तटाकसमीपे यज्ञारामो विहितः, स एवास्य वधस्थानतया जवनेन

शरणाद्भयमुद्धितमिति शब्दपदं जातं. एवं ज्वंतोऽपि शरणागतानामस्माकमनर्थकारिणो जाताः. एवमुक्तेऽपि त्रसकायिककुमारस्याचरणानि गृहीतानि. एवं षष्ठामपि कुमारकाणां पंक्ति-
वादिनो यूयमित्युक्त्वाचरणान्यादायाग्रे चक्षितः सूरिः. पुनस्तेन देवेन सम्यक्त्वपरीक्षार्थं
हारकंकणाद्यलंकृता साध्व्येका दर्शिता, तां दृष्ट्वा सूरिरेवमाख्यत्, हे प्रवचनोद्वाहकारिके!
दूरतो ब्रज? मुखं मा दर्शय? दृष्ट्या तयोक्तं—राष्टसरिसवमिच्छां. परहिदां पाससि ॥
अप्यणो बिह्वमिच्छां. अपि बिह्वं न पाससि ॥ १ ॥ तव पतद्गृहे किमस्तीति तया प्र-
त्युतोपालब्धस्तथाप्यसौ न प्रतिबुद्धः. अग्रे चलता तेनाचार्येण स्कंधवारगतो राजा दृष्टः, ते-
न राज्ञाचार्यो वंदितः, प्रोक्तं च हे प्रजो! पात्रकं धर! प्रासुकमोदकान् गृहाण? ततः स पा-
त्रद्विसाचरणदर्शनशीत्यावददहमद्याहारं न करिष्ये, राज्ञा च हवगज्जोत्तिकातः पात्रं कर्षितं,
आचरणानि दृष्टानि, राज्ञोक्तं हे अनर्थ! किं त्वया मत्पुत्रा व्यापादिताः? इत्यादिचचनैस्त-
र्जितः स सूरिर्ज्ञेयव्रजतो न किंचिद्वक्ति, पश्चान्मायाजालं संहृत्य स शिष्यदेवः प्रकटीभूतः,
स्ववृत्तान्तं चाकथयत्, एवं चोपदिष्टवान् हे प्रजो! यथा त्वया नाट्यं पश्यता षण्मासान् या-

वत्क्षुत्तया न ज्ञाता, एवं देवा अपि दिव्यनाड्यं पश्यन्तो न किञ्चित्स्मरन्ति, नाप्यत्रागमनोत्सा-
हं कुर्वन्ति. यतः सिद्धान्तिऽप्युक्तं—संकतद्विप्रेमा । विसयपसत्ता सम्मतकत्तत्वा ॥ अणही-
णमण्युअकज्जा । नगजवममुहं न इति सुरा ॥ १ ॥ इत्यादि शिष्यदेववाक्यैः स प्रतिबुद्धः,
सिद्धान्तवचनान्म्यां कृत्वा पुनः संयमे लीनः, पूर्वं तेन दर्शनपरीषहो न सोढः, पश्चात्सोढः,
अथ कस्य कर्मण उदये कः परीषहेदयः स्वादित्याह—दर्शनमोहनीयोदयाद्दर्शनपरीषहः
स्यात्. ज्ञानावगणीयोदये प्रज्ञापरीषहः स्यात्, तस्यैवोदयेऽज्ञानपरीषहेऽपि स्यात्, अंतराय-
कर्मोदयेऽज्ञानपरीषहः स्यात्, चारित्रमोहनीयकर्मोदये आक्रोशः अरति १ स्त्री ३ नैपे-
धिकी ४ अचेल ५ याचना ६ सत्काराः ७. एते सप्तपरीषदा उत्पद्यन्ते, शेषा एकादश वेद-
नीयकर्मोदये उत्पद्यन्ते. ॥ ४५ ॥ अथ सर्वोपसंहारागामाह—

॥ मूलम् ॥—एए परीसहा सवे । कासवेणं पवेईया ॥ जे जिह्यू न विहन्निज्जा ।
पुटो केणइ कहुत्ति वेमि ॥ ४६ ॥ व्याख्या—एते द्वाविंशतिः सर्वे परीषदाः काश्यपेन श्री-
महाचीरेण प्रवेदिताः, प्रकर्षेण ज्ञाताः, यान् ज्ञात्वा जिह्वुः साधुः केनापि परीषहेण स्पृष्टः

सन् कुत्रचित्कस्मिंश्चित्प्रदेशे कस्मिंश्चित्काले वा न विहन्येत संयमान्न पात्येत. ॥ ४६ ॥
 इदं हि कर्मप्रवादनामाष्टमो हि पूर्वस्तस्य सप्तदशं प्राचृतं, तस्योद्धारक्षेत्रं द्वितीयमध्ययन-
 मुत्तराध्ययनस्य. ॥ इति श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रार्थदीपिकायामुपाध्यायश्रीलक्ष्मीकीर्तिगणि-
 शिष्यश्रीलक्ष्मीवल्लभगणिविरचितायां द्वितीयमध्ययनं संपूर्णं. ॥ श्रीरस्तु ॥

॥ अथ तृतीयमध्ययनं प्रारभ्यते ॥

अथ द्वितीयाध्ययनेन सह तृतीयाध्ययनस्य संबंधमाह—किमाखंबनं कृत्वैते परीष-
 हाः सोढव्याः? इति प्रश्ने उत्तरं चतुरंगदुर्लभत्वाखंबनेन संबंधमाह—
 ॥ मूलम् ॥—चत्वारि परमंगाणि । दुद्वहाणीह जंतुणो ॥ माणुसत्तं सुई सद्धा । संय-

मंमि य वीरियं ॥ १ ॥ व्याख्या—एतानि चत्वारि परमांगानि, परमाणुत्कृष्टानि, अंगा-
 नि मोक्षसाधनोपायानि, परमत्वं ह्येतेषां प्राप्तिं विना मुक्तिप्राप्तेरभावात्, कथंभूतानि परमां-
 गानि? जंतोर्जीवस्य दुर्लभानि, एतानि कानि? मनुष्यत्वं मनुष्यजन्म, पुनः श्रुतिर्धर्मस्य श्र-
 वणं, पुनः श्रद्धा धर्मे रुचिः, पुनः ' संजमंमि ' संयमे साध्वाचारपालने वीर्यं सामर्थ्यं बल-
 स्य स्फोरणं, अत्र—बुद्धगपासकधत्ते । जूए रयणे य सुमिणचक्के अ ॥ चम्मयुगे परमाणू ।
 दस दिठ्ठा मणुअलंत्ते ॥ १ ॥ दशदृष्टांतवन्मनुष्यत्वं दुर्लभमुक्तं, तत्र चोद्धगदृष्टांतो यथा-
 चोद्धगं परिपाटीभोजनं, तदर्थं कथा—कांषिड्यनगरे ब्रह्मराजा, चुलनी नार्या, तयोः
 पुत्रो ब्रह्मदत्तः एकदा मृतः पिता, ब्रह्मपुत्रो बाल इति कृत्वा मित्रछयप्रहितो दीर्घपृष्ठनामा
 राजा तद्राज्यं रक्षति, स चुलन्यामासक्तो जातः, ब्रह्मदत्तेन तयोरनाचारो ज्ञातः, शूलाप्रो-
 तपिष्टमयकूर्कुकृद्व्यादिसंबंधफलदर्शनेन ताभ्यां स्वानाचारघ्नीताभ्यां कन्या ब्रह्मदत्तस्य प-
 रिणयिता, जनुगृहं च कारितं. तावता धनुमंत्रिणा तयोः कपटं ज्ञातं, जनुगृहात्सुरंगा
 न्वानिता, मुरंगाद्वारेऽश्वच्छयं स्थापितं, स्वपुत्रस्य वरधनुनाम्रस्तत्स्वरूपं ज्ञापितं, सुरंगामार्गश्च

दर्शितः ब्रह्मदत्तस्य वरधनुर्ननुचरः कृतः. अन्यदा मातृश्रेरितो ब्रह्मदत्तः कन्यासहितो जनु-
 गृहे सुतः, वरधनुः प्रत्यासन्न एव सुतः, मध्यरात्रौ मात्रा ज्वालितं गृहं, उल्लितो ब्रह्मदत्तस्तस्य
 च वरधनुना सुरंगामार्गो दर्शितः. ततो निर्गत्य वरधनुर्मित्रेण सह ब्रह्मदत्तोऽश्वद्वयमधिरुह्य
 दूरदेशे गतः, अत्यंतपथश्रमादश्वद्वयं मृतं. पादचारेण मित्रेण सह ब्रह्मदत्तः पृथिव्यां व्र-
 मति. एकदा दीर्घपृष्ठप्रेषितं सुजटवृद्धं दृष्ट्वा, वरधनुः पृथग्गतः, कुमारस्त्वेक एव व्रमन् के-
 नचिद्विश्रेण दृष्टः, तेन सहाटवीमुत्तीर्णः, पृथग्ब्रजंतं विभ्रं प्राह कुमारो ओ! यदा मम रा-
 ज्यप्राप्तिः स्यात्तदा त्वयागंतव्यमिति. अथ कुमारो महाराजा जातः, चक्रवर्तिपदवीं प्राप्तः,
 तदानीमागतः स ब्राह्मणः, उपानदध्वजप्रयोगेण मिलितः, चक्रवर्तिनोपलक्षितः, कुशलं पृ-
 ष्ठं, प्रोक्तं च मनोऽन्वीष्टं मार्गय? स प्राह ब्राह्मणीं पृष्ट्वा मार्गयिष्यामि, गतस्तस्याः समीपं,
 कथितवानेवं चक्रवर्ती मम तुष्टोऽस्ति, किं मार्गयामि? तथा विमृष्टं—प्रवर्धमानः पुरुष—
 स्त्रियाणामुपघातकः ॥ पूर्वोपार्जितमित्राणां । दारणामथ वेदमनां ॥ १ ॥ इति विमृश्योक्तं किं
 संतापकारिणां बहुपरिग्रहेण? प्रार्थय? ऋतकेत्रे प्रतिगृहं व्रजन् दीनारयुगलं च? ततो

विप्र आगत्य तथैव चक्रिणं प्रार्थयामास, चक्री हसित्वोवाच जो किमनया विम्वनया? दे-
शग्रामचानारादि प्रार्थय? स तदेव प्रार्थयति, नान्यत्किमपीति. चक्रिणा विचारितं-जो ज-
निअस्स अउस्स । चायणं तस्स तत्तिअं होइ ॥ बुद्धेवि दोणमेहे । न हुंगरे पाणियं वाइ
॥ १ ॥ इति विचित्र प्रतिपदं तच्चक्रिणा, प्रथमदिने स्वयहे सकुटुबस्य तस्य भोजनं कारि-
तं दीनारयुगलं च दत्तं. एवं स ब्राह्मणो भरतक्षेत्रसंवंधिसमस्तथहेषु भोजनं गृहीत्वा पुन-
श्चक्रिणो गृहे भोजनं कर्तुमायाति किं? कदाचिद्विद्यानुज्ञावादायात्यपि, परं मनुष्यावतारा-
द्वयः पुनर्मनुष्यावतारे नायातुं शक्नोतीति. मनुष्यवचपुल्वततायां चोद्वलगदृष्टांतः प्रथमः.

पागकदृष्टांतो यथा—

गोद्वेदेजे चणकग्रामोऽस्ति, तत्र चणकब्राह्मणः श्राद्धः, एकदा तस्य गृहे साधवः
भिक्षुः, तदानीं संपुष्टस्य पुत्रो जातः, दर्शितः साधूनां, साधुभिरुक्तं संपुष्टत्वेनासौ
राजा नविष्यति. पित्रा विभृष्टमसौ राजा ब्रूत्वा नरकं गमिष्यतीति ज्ञात्वा तस्य दंष्ट्रा घर्षिता,
पुनस्तादृशो गुरुणां दर्शितः, तैरुक्तमेकपुरुषांतरितो राजा नविष्यतीति. तस्य बालस्य चा-

णिक्थ इति नाम दत्तं. अथासौ वर्धमानश्चतुर्दश विद्यास्थानानि पठित्वा कालांतरेण परिणीतः.
 अन्यदा चाणिक्यन्नाग्रां ब्रातृविवाहे गता, तत्रान्या अपि सद्रव्यपतिकास्तद्गिन्यो बह्वथः
 समायाताः, ताश्च मातृपितृभ्रातृभिर्बहुमानिताः, इयं चोपेक्षितप्राया खिन्नैवमर्चितयन्मम
 पत्युनिर्धनत्वेनैते पित्रादयोऽपि मां न मन्यन्ते, खिन्ना सती सा पश्चादायाता, चाणिक्ये-
 न तस्याः खेदस्वरूपं पृष्टं, तया पितृगृहे सर्वासां ऋगिनीनां मानं स्वापमानं चोक्तं,
 चाणिक्यश्चितयति—अद्वियं पि जणे धण—इत्थयस्स लयणत्तणं पयासेइ ॥ परमत्थबंधवे-
 णवि । लज्जिज्जइ हीणविहवेण ॥ १ ॥ तथा—कज्जविहूणाण नेहो । अत्थविहूणाण गउरवं
 लोए ॥ पम्भिवन्ने निव्वहणं । कुणंति जे ते जए विरला ॥ २ ॥ इति चिंतयित्वा द्रव्योपाज्जनार्थं
 नंदराजाधिष्ठिते पाटलीपुरे गतः, तत्सन्नायां पूर्वदिग्न्यस्ते आसने निषसः, तत्र नंदेन समं
 कश्चिन्नैमित्तिकस्तत्रायातः, तेनोक्तमेष ब्राह्मणो नंदवंशस्य ऋषामतिक्रम्य स्थितोऽस्तीति, तद्वा-
 क्यश्रवणाद् बृत्तैरुत्थापितो द्वितीये आसने उपविष्टः, प्रथमे कर्वातिं स्थापयति, तृतीये
 दंरुकं, चतुर्थे जपमालां, पंचमे यज्ञोपवीतमेवं चेष्टां कुर्वन्नसौ नंदबृत्तैः शठ इति कृत्वा य-

प्यादिजिग्नोऽपि तो द्वेषमापन्नस्तदानीमेवमुवाच—कोशेन नृत्यैश्च निवृद्धमूलं । पुत्रैश्च मि-
त्रैश्च निवृद्धशाखं ॥ उत्पाद्य नंदं परिवर्तयामि । महाद्भुतं वायुरित्चोपवेगः ॥ १ ॥ ततो वि-
वांतरितो राजा नविष्यामीति स साधुवचः स्मरन् जायवंतं पुरुषं विलोकयन् मेदिन्यां व्र-
मति. अन्यदा नंदस्य मयूरपालकाणां ग्रामे गतः परिव्राजकवेषेण चाणिक्यः, तत्र मयूरपा-
लकवृद्धस्य गर्भिण्याः स्त्रियश्चंद्रपानदोहदो जातः, तथा पित्रादीनामुक्तं, पित्रादिजिर्गहागतस्य
चाणिक्यस्योक्तं, चाणिक्येनोक्तमहं बुद्ध्या दोहदमस्याः पूरयिष्यामि, यद्यस्याः पुत्रमष्टवा-
यिकं मे ददत? तैस्तथेति प्रतिपन्नं, चाणिक्येन सा सन्निद्रमंरुपे शायिता, तन्मुखाजिमुखो-
न्मस्तरप्रदेशे शर्करामिश्रदुग्धचतुस्तस्यालप्रयोगो विहितः, तद्विंदवस्तस्या मुखे पतिताः, तत-
स्तदोहदपूर्तिर्जाता, कालक्रमेण पुत्रो जातस्तस्य चंद्रगुप्त इति नाम दत्तं, यावच्चंद्रगुप्तस्तत्र
वर्धते. तावच्चाणिक्योऽपि देशांतरे धातुर्वादादिकं शिक्षित्वा पुनस्तत्रागतः, स चंद्रगुप्तो
दारकैः समं राजनीत्या क्रीडां कुर्वन् दृष्टः, तत्र समागत्य स बालश्चाणिक्येन याचितः,
बालकंनोक्तं मां गृहाण? चाणिक्येनोक्तं गोस्वामी त्वां तारुयिष्यति, तेनोक्तं वीरजोगया

वसुंधरा, चाणिक्येन ज्ञातमयं महानुदारचरित इति ज्ञात्वा कस्यचित्प्रत्यासन्नपुरुषस्य पृष्ठ-
मयं कस्य सुतः? तेन मातुर्दोहदूकरं चाणिक्यमुपलब्ध तव पुत्रोऽयमित्युक्तं, चाणिक्य उवाच
हे बाल! त्वं बल मया समं? त्वामहं राजानं करोमि, चलितश्चाणिक्येन समं बालः, पर-
देशशिक्षितधातुर्वाद्द्रव्यबलेन लोको घनो मेलितः, गत्वा पाटलीपुरं रुद्रं, नंदो बहिर्नि-
र्गत्य तेन समं युद्धं चकार, जगन्नाथश्चाणिक्यः. मेलितो लोकः सर्वोऽपीतस्ततो जगाम, चंद्र-
गुप्तं ज्ञात्वा चाणिक्यो नष्टः, नंदपुरुषा अश्वारूढास्तं विलोकयंति. एते त्वागताः, अहं तु
सबालः पादचारी, अश्वारूढाणामेतेषां पुरः क्व यास्यामीति ध्यात्वा सरस्तीरस्थितं रजकं
दृष्ट्वा चाणिक्यः प्राह नो रजक! मारणाय नंदन्नद्याः समायंति, तद्रुचः श्रुत्वा रजको नष्टः, चा-
णिक्यः स्वयं रजको जातः. चंद्रगुप्तस्तु सरसि प्रवेशितः, एको नंदाश्ववारस्तत्रायातः, तेन पृष्ठं नो
रजक! चंद्रगुप्तः क्व गतः? रजकः प्राह अस्मिन् सरसि प्रविष्टः, अश्ववारेण स्वघोटकस्तस्यापि-
तः, खजमपि तस्यापितं. स्वयं तु सरः प्रवेशाय यावत्सज्जो जवति. तावता तेनैव खजेन स चाणि-
क्येन द्विधा कृतः, पश्चात्सरसो निष्कासितश्चाणिक्येन चंद्रगुप्तः, अश्वमधिरोहितः. पश्चि गच्छता

चाणिक्येन चंद्रगुप्तः पृथो जो यस्यां वेद्यायां त्वं मया श्वारस्य दर्शितस्तदा तव मनसि कि-
मभूत्? चंद्रगुप्तेनोक्तं मयेवं ज्ञातं मम हितायैवं प्रवताहं दर्शितः. चाणिक्येन ज्ञातं योग्योऽ-
यमेव, पश्चाच्चंद्रगुप्तः क्षुधातो जातः, ततश्चाणिक्येन कापि स्थाने सद्यो मुक्तस्य बटुकस्य ज-
नरं द्विधाकृत्य दधिकूरं गृहीतं, नोजितश्चंद्रगुप्तः. ततो ग्रामे ग्रामे निदां कुर्वन्चाणिक्यो ब्र-
मनि. गृह्णता कस्मिंश्चिद् ग्रामे चाणिक्य एकस्या वृद्धाया गृहे निदार्थं गतः. तत्र तथा वा-
तक्षानां नोजनाय नाजने दूरेयी क्षिता, एकेन बालेन मध्ये हस्तः दितः, दग्धः स रोदि-
ति नयानां रे मृदु! त्वमपि चाणिक्यवन्न जानासि, चाणिक्येनोक्तं हे मातश्चाणिक्यः कस्मा-
न्मृदुः? नयोक्तं पूर्वं पार्श्वानि गृह्यते, ततो मध्ये हस्तः पात्यते नोजने राज्यग्रहणे च. तत्
श्रुत्वा गतश्चाणिक्यो हिमवत्पार्श्वे, तत्र पर्वतनामा परिव्राजको राजा, तेन सह मैत्री कृता
चाणिक्येन. तस्य प्रस्तावे उक्तं नंदराज्यं दात्वार्धमर्धं त्वया चंद्रगुप्तेन च युज्यते. प्रतिपन्नं
परिव्राजकगजेन. ततः सैन्येन सह द्वावपि चक्षितौ, मार्गस्थग्रामनगराणि स्वायत्तीकुरुतः. ए-
कदा मार्गे मद्देकं नगरमागतं, तद् गृहीतुं न शक्यते, परिव्राजकवेषेण चाणिक्यो नगरम-

ध्ये प्रविष्टः, तदंतर्देवदेवीमूर्तयः सप्रज्ञावा दृष्टाः, विचित्रया मायया पौराज् विप्रतार्थं ताः सर्वा इहरीकृताः, ततो नगरं गृहीतं. क्रमेण ससैन्यौ तौ पाटलीपुत्रपरिसरे गतौ, रुद्रं तन्नगरं, नंदो धर्मद्वारेण निर्गमममार्गयत्, ताज्यामुक्तमेकरथे यावन्माति तावत्प्रमाणं वित्तदारासुतादिकं लात्वा निर्गन्ध ? नंदेन तथैव कृतं.

एका नंदपुत्री रथस्थिता निर्गन्धती पुनः पुनश्चंद्रगुप्तं पश्यति, नंदेन ज्ञापितं याहि? सा रथादुत्तीर्य चंद्रगुप्तरथे गत्वा यावदारुहति तावत्तद्रथे नवारका जम्नाः, अमंगलमिति ज्ञात्वा चंद्रगुप्तेन सा निषिद्धा, चाणिक्येनोक्तमिमां मा निवारय? नवपुरुषयुगानि यावत्तव वंशो ज्ञावीति, प्रतिपन्नं तेन. अथ परिव्राजकराजचंद्रगुप्तचाणिक्याः पाटलिपुरमध्ये प्रविष्टाः, गता राजगृहे राज्यं द्विधा विभज्य गृहीतं, तत्रैका विषकन्यास्ति, तां दृष्ट्वा परिव्राजकराजः कामविह्वलो जातः, चाणिक्येन सा तस्यैव दत्ता, तस्याः प्रथमसंगेनैव स विषातो जातः, यावता चंद्रगुप्तो विषप्रतीकारं करोति तावता चाणिक्येन शुकुटिः कृता, कर्णे चैवं श्लोकं पठितवान्—तुल्यार्थं तुल्यसासर्थं । मर्मज्ञं व्यवसायिनं ॥ अर्धराज्यहरं मित्रं । यो न हन्यात्स हन्यते ॥ १ ॥ त-

नश्चंद्रगुप्तस्तत्पत्नीकाराद् दूरीभूतः, परित्राजकराजस्तु मृतः. ततश्चंद्रगुप्तः संपूर्णं राज्यं करो-
ति. परं नंदमनुष्याश्चोर्थेण देशोपद्रवं कुर्वति. एकदा चाणिक्यश्चौरदमनोपायं चिंतयन्नगरा-
दुद्धिर्गतः, तत्र नलदामकुविंदः स्वपुत्रं मल्कोटकैरुच्चाटितं दृष्ट्वा कोपान्तेषां बिलं खनित्वा प्र-
ज्वालयन् दृष्टः, चाणिक्येन चिंतितं योग्योऽयमिति तस्यैव तलारत्वं दत्तं, पश्चात्स चौरनि-
ग्रहं करोति. प्रत्युत किंचिदुपकारादि न करोति, तेन सर्वेऽपि चौराः प्रकटिता व्यापादिताश्च,
जानं निष्कंदकं राज्यं. अथ कोशार्थं चाणिक्य उपायं करोति, एकदा पाटलिपुत्रसंबन्धिनो
व्यवहारिणो भोजनार्थमाकारिताः, भोजनांते तेषां चंद्रहासमदिरा दत्ता, ते विह्वलीभूतास्ता-
वना चाणिक्यः समुद्राय नृत्यद्वेवं पठति—दो मज्ज धाउरत्ताइं । कंचणकुंझिआनि दंरुं च
॥ गंयात्रि अ मे सखी । इह विना मे होलं वाएहि ॥ १ ॥ इदं श्रुत्वापरः कश्चित्समुद्राया-
जन्मनोऽपि यत्नं प्रकटितं तद्वदति, इतः सहस्रयोजने दृस्तिपददेशे टंककानां लक्षमस्ति,
अत्रार्थं ममापि होलं वादय? अपरः पठति मया तिलाहुक उतोऽस्ति, ततो मम ते तिला
बहुलद्वाणां निष्पत्स्यंते. अत्रार्थं ममापि होलं वादय? अन्यः पठति तावल्यो मे गावः संति,

यासां नवनीतेन महागिरिनदीप्रवाहो रूढ्यते. अपरः प्राह तावंत्यो मे वक्रवाः संति यासा-
मेकदिनजातैः किशोरपुत्रकेशैः पाटलिपुरनग्नोमंगलं ठादयामि. अन्यः प्राह तादृशा मे शा-
लयः संति, यद्वीजैः प्रत्यहं शालयो नवनीना जवंति, अलाथे समापि होलं वादय? एवं स-
र्वेषां निस्समर्थादां श्रुत्वा चाण्डियेन यथायोग्यं वित्तं गृहीतं. अथ चाण्डियः सुवर्णोपार्जनो-
पायं चिंतयन् देवमाराराध, तुष्टेन देवेन तस्य जयिनः पाशका दत्ताः, चाण्डियेन तैः पाश-
कैः कश्चिन्नरः शिक्षितो द्यूताद्यैः प्रेरितः, स गृहीतसुवर्णटंककस्थालः पुरान्न्यंतरे भ्रमन्नेवं व-
क्ति, अहं यदि जयामि तदा सुवर्णटंककमेकं गृह्णामि, मां यद्यन्यो जयति तदा तस्य सुव-
र्णटंककस्थालमिदं ददामीति श्रुत्वा बहवो जनास्तेन समं द्यूतक्रीडां कुर्वति, परं हारिमेव
जना आप्नुवंति. स तु सर्वत्र जयति. एवं पाशकयुक्तस्य तत्पुरुषस्य पराजयो दुर्लभस्तथा
मनुष्यत्वप्राप्तिर्दुर्लभेति पाशकदृष्टांतः. [२]

‘ धत्तेति ’ नरतप्तकानि सर्वाण्यपि धान्यान्येकत्र संमील्य मध्ये सर्पप्रस्थप्रक्षेपः केन-
चिद्देवेनाभिधीयते, तत्सर्वमेकीकृत्य कस्याश्चिदतिवृद्धाया दीयते, तस्या यथा सर्वधान्यानां प्र-

त्येकं पृथक्करणं दुष्करं, तथा मनुष्यत्वमपि दुर्लभं. (३) ' जूएत्ति ' एको राजा तस्याष्टो-
त्तरशतस्तं नालं कृत्वा सन्नास्ति, स्तं च १०८ कोणाः संति. एकदा तस्य राज्ञः पुत्रो रा-
जानं मारयित्वा स्वयं चोक्तुमीहते, तस्याध्यवसायो मंत्रिणा ज्ञातः, कथितश्च राज्ञे, राज्ञा-
पि पुत्रायोक्तं हे पुत्र योऽस्माकमनुक्रमं न सहते, स द्यूतं खेलयति, यदि जयति तदा तस्य
राज्यं दीयते, द्यूतक्रीडनविधिरयं वर्तते, कुमारस्यैकवारं दायो भवति, राज्ञो यथेष्टया भवं-
ति. एवमष्टोत्तरशतस्तं नानामैकैकं कोणमष्टोत्तरशतवारं जयति, तदा तस्य राज्यं दीयते, त्व-
मन्येवं कुर्वीति राज्ञोक्तं कुमारस्य, यथास्य कुमारस्यैतत्करणं दुष्करं, तथा मनुष्यत्वमपि दु-
र्लभं. (४) रयणत्ति ' एकस्मिन्नगरे कस्यचिद्व्यवहारिणो नानारत्नानि, स लोचान्न व्यापा-
रयति. अन्यदा पितरि देशांतरगते पुत्रैः कोटिध्वजत्वार्थं दूरदेशांतरीयपुरुषाणां हस्ते तानि
दत्तानि, जाताः पुत्राः कोटिध्वजाः, कियता कालेन पिता गृहमागतः, ज्ञातवान् रत्नविक्री-
णनं, रोपं विधाय पुत्रानेवमूचे मम रत्नानि पश्चादापयंतु, यथा तत्पश्चाद्दालनं दुष्करं, तथा
मनुष्यत्वमपि दुर्लभं. (५) ' सुविणेत्ति ' पाटलिपुरात्कलाकुशलो मूलदेवो राजपुत्रो द्यूत-

व्यसनात्पिवा पराभूतो निर्गतो गुटिकाकृतवामनरूप उज्जयिनीं गतः, तत्र तादृशा रूपेणैव तेन वीणाकला जनानां दर्शिता, विस्मिता जनाः, वीणाकलावार्ता सर्वत्र प्रसृता, श्रुता च देवदत्तया वेश्याया. ततस्तथा तस्याकारणाय चेटी प्रहिता, तथा चागत्यैवमुक्तं ज्ञो वामन ! त्वां मत्स्वामिन्याकारयति, तेनोक्तं—या विचित्रविटकोटिनिष्ठुष्टा । मद्यमांसनिरतातिनिकृष्टा ॥ कोमला वचसि चेतसि दुष्टा । तां न्रजंति गणिकां न विशिष्टाः ॥ १ ॥ वामनेनैवमुक्तेऽपि तथा चेष्ट्या विचित्रैः सामवचनैर्गृहमानीतः, देवदत्तया च तेन सभं वीणावादो विहितः, वामनेन वीणाकलादिभिर्देवदत्ता जिता, पादयोर्निपत्यैवमूचे ज्ञो पुरुष ! स्वरूपं प्रकटय ? अनया कलया ज्ञायते त्वमीदृशो वामनरूपवान्नासि, मूलरूपं ते पृथग्भविष्यतीति तव रूपं प्रकटय ? वामनेन वेश्यावचनरंजितेन स्वरूपं प्रकटितं, सापि नृशं तद्रूपचमत्कृता प्रकामभाग्यह्य स्वगृहे तं स्वभोगासक्तं चकार, अतीवतत्प्रीतिपात्रं बभूव. अन्यदा पूर्वं तस्या आसक्तवान् व्यवहारिपुत्रोऽचलनामा गृहे समायातः, अक्रयोक्तं वत्से ! इध्यपुत्रं न्रज ? मुंचेन निःस्वं मूलदेवं ? तयोक्तं मूलदेवो गुणवानयमचलो निर्गुणः, अक्रयोक्तमुन्नयोः परीक्षा क्रि-

यने. नान्यामुनयोः पार्श्वे ईद्वय आनायिताः, मूलदेवेन निस्त्वचः कर्पूरवासिताः सुसंस्कृ-
 ता आनीनाः, अचलेन शकटं नृत्वेद्वय आनीताः, तथाप्यक्कावचसेज्जगुणेण पराग्रतो मूल-
 देवो वेद्यातटं प्रस्थितः, अटव्यां गवतो मूलदेवस्योपवासत्रयं जातं, चतुर्थेदिवसे कापि ग्रामे
 निन्दायां गत्वा पाप्मा लब्धाः, मूलदेवेन तद्भक्षणार्थं सरसि गहता कश्चिन्महातपस्वी दृष्टः,
 नदनिम्बुवं गत्वा निम्तारय मां? विस्तारय पात्रं? द्रव्यादिशुद्धानिमान् मापान् दृह्याणेलु-
 त्ना ते मापास्तस्मै दत्ताः, नदा तत्साहससंतुष्टा देवी गगनमार्गेऽवदद्भोः पश्चिम! मार्गय
 मेनेनं पदद्वयेन? नतो मूलदेवोऽवदत्—धन्नाणं खु नराणं । कुम्मासा हुंति साहुपारणए ॥
 भणिन्नां च देनद्वयं । गज सहस्सं च हत्थीणं ॥ १ ॥ तथा चोक्तं द्रव्यमपि ते स्वयः संजवि-
 त्वन्ति. नन्वासेय गजौ देव्यकुड्यां मूलदेवेन सुधेन स्ववदनप्रविष्टश्चंद्रः स्वप्ने दृष्टः, तदानीमेव
 नन्दनं मूलदेवेन कार्पटिकेन तादृश एव स्वप्नो दृष्टः, मूलदेवः स्वस्तरादुत्थितो यावत्स्वप्नं वि-
 नाशयति. नावत्त्योऽपि स्वस्तरादुत्थाय मगुरोः पुरस्तं स्वप्नमाचख्यौ, गुरुरपि त्वमथ वृतगु-
 क्यद्विनमंरुकं प्राप्स्यसीति वचापे, मूलदेवस्तत उत्थाय नगरांतः स्वप्नपाठकगृहे गत्वा धनं

विनयं कृत्वा स्वप्नपाठकाय स्वप्नमाचख्यौ, तेनोक्तं सप्तमदिवसे तव राज्यं त्रविध्यतीत्युक्त्वा स्वपुत्री तेन मूलदेवाय परिणयिता. अपुत्रस्तन्नगरस्वामी मृतः, पंचदिव्यैर्मूलदेवस्य राज्यं दत्तं, देवदत्तां च गणिकां तत्रानाथ्य मूलदेवराजा स्वराज्ञीं चकार. अन्यदा तत्र व्यापारा-र्थमागतोऽचलव्यवहारी, राज्ञा मूलदेवेनोपलक्षितः, शुद्धकर्मिणेण नृशं पराभूतः, स्वतेजो मूलदेवेन दर्शितं, अचलः स्वापराधं क्षमयामास, राज्ञीवचसा मूलदेवेन मुक्तः. अथ स का-र्षटिकः स्वस्वभ्रानुसारिस्वप्नदर्शिनं मूलदेवकुमारं राजानं जातं श्रुत्वा पुनस्तादृशस्वप्नार्थी त-स्यामेव देवकुट्यां मुक्तः, परं तादृशं स्वप्नं न प्राप. एवं यथास्य कार्षटिकस्य तादृशस्वप्नप्रा-प्तिर्दुःप्राप्या, तथा मनुष्यत्वाद्भ्रष्टस्य जीवस्य मनुष्यत्वप्राप्तिर्दुःप्रापेति. (६)

‘ चक्षेति ’ इन्द्रपुरे इन्द्रदत्तराजा, तस्य १३ पुत्राः. अन्यदा तेन राज्ञीका मंलिपुत्र्युद्धा, सा वणिक्पुत्रीति परिणीयोपेक्षिता, कदापि न भुक्ता. एकदा सा कृतुस्नानं कुर्वती राज्ञा दृष्टा, पृष्टं च सेवकानां कस्येयं पत्नी, तैरुक्तं शुष्माकं पत्नी मंत्रिपुत्री, राज्ञा तदावासे गत्वा सा भुक्ता, तस्याः पुत्रो जातः, स राजसदृश एव, यत उक्तं—कृतुस्नानसमये यं पश्यति

उत्तम-

सटाकं

॥ १२७ ॥

नारी तत्सदृशं जनयति गर्भमिति. तथा स्वपितुर्मंत्रिणो राजन्नोगसंजगर्भप्रस्तावः प्रोक्तः, मंत्रिणा तु तद्धिनं राज्ञोद्वापाभिज्ञानादिकं स्ववहिकायां लिखितं, क्रमाद् दृष्टिं गतः, स मंत्रिणैव पालितः, कदापि राज्ञो नैव दर्शितः, मंत्रिणा कलाचार्यपाश्र्वे ७२ कलाः पालितः, २२ पुत्रास्तत्र विनिता न पठन्ति. अथ मथुरायां पुरि जितशत्रुपुत्री निवृत्तिनाम्नी कृतराधावेधवरप्रतिज्ञा स्वयंवरणमंरूपे तिष्ठति, तत्र २२ पुलपरिकरित इन्द्रदत्तराजा गतः, मंत्र्यपि स्वपुत्रीपुत्रं साधुं लात्वा तेनैव सह तत्र गतः, अनेकदेशायातराजपुत्रेषूपविष्टेषु सत्स्विन्द्रदत्तराज्ञा २२ स्वपुत्रा राधावेधसाधनायोद्यापितास्तेर्यथाक्रमं बाणावली मुक्ता, परं नैकेनापि राधावेधः साधितः, बाणपात इतस्ततो बभूव, सर्वेऽप्यन्ये राजपुत्राः परस्परं दत्तताला हसिताः, इन्द्रदत्तस्य राज्ञो महान् खेदो जातः, मंत्रिणोक्तं राजन्! कथं खेदो विधीयते? मत्पुत्रीजातस्त्वत्पुत्रो वर्तते, सोऽवश्यं राधावेधं साधयिष्यतीति प्रोच्य राज्ञः पुरः स पुत्र आनीतः, वह्निकाक्षिन्मं साभिज्ञानं, तद्धिनवर्णा दर्शिताः, तेन पुत्रेण स्वपितरं राजानं प्रणम्य राधावेधस्थानेऽधस्तैलवृतकटाहिकासंक्रांतोऽर्ध्वघ्नमच्चक्रारपुत्रिकामध्यस्थितकन्यादर्शितपुत्रिकानिवेशितदृष्टि-

उत्तरा-

सटीकं

॥ ११८ ॥

रधोवदनेनोर्ध्वबाहुनोर्ध्वस्था पुत्तलिकैकेनैव बाणेन विष्ठा, सा धितो राधावेधः, कन्या च परिणीता, पितुः परमो हर्षो बभूव. ११ पुत्राणां महाविषादः समभूत्. अथ यथा राधावेधचक्रं दुर्जेधं, तथा मनुष्यत्वमपि दुःप्राप्यमिति. (७) 'चम्मेति' कठपस्तदुदाहरणं यथा-एको द्रहः स्रहस्रयोजनप्रत्राणः सर्वत्र शैवालव्याप्तः, कापि स्थाने एकं बिडं कठपद्मीवाप्रमाणं, एकेन कठपेन ग्रीवा प्रसारिता, दृष्टं संचंदनद्वचक्रं, दृष्ट्वा स स्वकुंडुवाकारणाय मध्ये प्रविष्टः, स्वकुंडुबसहितमितस्ततो तबिडं गवेषयति, परं न पश्यति, यथा तस्य तबिडं दुःप्राप्यं. तथा मनुष्यत्वमपि दुःप्रापमिति. (८) 'जुगेति' युगसमिदादृष्टांतस्तथाहि-केनचिद्देवेन युगं समुद्रस्य पूर्वात्ते मुक्तं, तबिद्रान्निष्कास्य समिदा. समुद्रस्य पश्चिमांते मुक्ता, सा समिदा सागरसखित्वेनेतस्मतः प्रर्थमाणा कदाचिद्देवयोगेन पुनस्तबिडं प्रविशेन्न पुनर्मनुष्यजन्म लभेतेति. (९) 'प-रमाणुसि' केनचिद्देवेन कश्चित्स्तंभश्रृणीकृतः, तस्य परमाणवो नलिकायां भृताः, सा नलिका तेनैव देवेन मेरुमारुह्य कूकृता, उड्डीताश्चेतस्ततस्तत्परमाणवः, तानेकत्र संमील्य पुनस्तत्स्तंभस्य कारणं यथा दुष्करं, तथेदं मनुष्यत्वं ब्रष्टं सत्पुनरपि प्राप्नुं दुष्करमिति दश दृष्टांताः.

॥ मूलम् ॥—समावन्ता ए संसारे । नाणगोत्तासु जाइसु ॥ कम्मा णाणविहा कट्ठु ।
पुढो विस्संजया पया ॥ १ ॥ व्याख्या—संसारे समापन्नाः, अत्र एं शब्दादंकारे प्राप्ताः प्र-
जा जंतुसमूहा विश्रुतो भवंति । जगत्पूरका भवंति, किं कृत्वा? नानाविधासु पृथग्जाति-
त्वैकं द्विधादिषु नानाविधानि कर्माणि कृत्वा, कीदृशीषु जातिषु? नानागोत्रासु नाना बहुप्र-
कारेण गोत्रं नाम यासां ता नानागोत्रास्तासु नानागोत्रासु । बहुन्निधानासु ॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥—एगया देवलोएसु । नरएसुवि एगया ॥ एगया आसुरं कायं । अहाक-
म्मं हि गच्छ ॥ ३ ॥ व्याख्या—एकैकस्मिन् काले देवलोकेषु देव उत्पद्यते, पुनः स एव
जीव एकदा नरकेषु नारक उत्पद्यते, एकदा आसुरं कायं, असुरकुमारजातं प्राप्नोति । एवं
जीवो यथा कर्मभिर्गच्छति, यस्मिन् समये जीवो यादृशानि कर्माणि वप्नोति [तादृशीं] गतिं
जीवो व्रजतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—एगया खित्तिं होइ । तउ चंमलवोक्कसो ॥ तउ कीरुपयंगो य । तउ
कुंशु पिपीळिआ ॥ ४ ॥ व्याख्या—जीव एकदा क्षत्रियो भवति, ततोऽनंतरं स जीवश्चंमा-

लो जवति, ततश्च बोक्कसोऽपि जीवो जवति, यस्य शूद्रः पिता जवति माता च ब्राह्मणी जवति, तत्पुत्रो बोक्कस उच्यते, ततस्तत्र जातौ धर्मस्य दुर्लभत्वात्कीटो जवति, च पुनः पतंगो जवति, ततश्च कुंशुर्जवति, पिषीदिका कीटिका भवति, ग्रंथांतरे एतेऽपि जातिकुलभेदा उक्ताः संति, यस्य ब्राह्मणः पिता शूद्री माता जवति स निषीद उच्यते, यस्य ब्राह्मणः पिता वैश्या माता जवति स चांबुष्ट उच्यते, यस्य च निषादः पितांबुष्टा च माता जवति स बोक्कस इत्युच्यते ॥ ४ ॥

॥ मूलम् ॥—एवमावट्टजोणीसु । पाणिणो कम्मकिद्विसा ॥ न निव्विजंति संसारे । सव्हेसु व खत्तिया ॥ ५ ॥ व्याख्या—प्राणिनो जीवाः संसारे, एवममुना प्रकारेणावर्तयोनिसु न निर्विजंते नोद्विजंते नोद्विजा जवंति, आवर्तेन पुनः पुनः परिभ्रमणेन स्पृष्टा योनय आवर्तयोनयस्तेषु चतुरशीतिलक्षप्रकारेषु, कीदृशाः प्राणिनः ? कर्मकिद्विषाः, कर्मजिः किद्विषा मलिना अधमा वा, केषु के इव नोद्विजंते ? सर्वार्थेषु क्षत्रिया इव, सर्वे च तेऽर्थाश्च सर्वार्थास्तेषु धनकनकचूमिवनितागजाश्चादिपदार्थेषु क्षत्रिया राजान इव, तथा प्राणिनोऽपीत्यर्थः.

॥ मूलम् ॥—कम्मसंगे हि संमूढा । दुस्क्रिया बहुवेयणा ॥ अमाणुसासु जोणीसु । विणिहम्मंति पाणिणो ॥ ६ ॥ व्याख्या—प्राणिनो जीवा अमानुषीषु योनिषु मनुष्यवर्जितयोनिषु ' विणहम्मंति ' विशेषेण निहन्यंते विशेषेण निपात्यंते, अर्थादेकैर्द्वियष्टीद्वियत्रीद्वियचतुरिन्द्रियेषु वारंवारमुत्पद्यंत इत्यर्थः, कीदृशाः प्राणिनः? कर्मसंगैः कर्मसंयोगैः संमूढाः संव्यासाः, पुनः कीदृशाः? दुःखिताः, पुनः कीदृशाः? बहुवेदनाः ॥ ६ ॥

॥ मूलम् ॥—कम्माणं तु पहाणाए । आणुपुवीकयाइजं ॥ जीवा सोहिमणुपन्ना । आययंति मणुस्सुयं ॥ ७ ॥ व्याख्या—तु पुनर्जीवाः शोधिं दुष्टकर्मनाशस्वरूपां लघुकर्मणामनुप्राप्ताः संतो मनुष्यत्वमाददते नृजन्म प्राप्नुवंतीत्यर्थः, कयानुपूर्व्या? अनुक्रमेण शनैः शनैः कदाचित्कर्मणां मनुष्यगतिविघ्नकराणां प्रकर्षेण हानिः प्रहानिस्तया प्रहाण्या प्रकर्षेण हीनतया.

॥ मूलम् ॥—माणुसं विग्गहं लब्भा । सुईधम्मस्स दुद्धहा ॥ जं सुच्चा पक्खिजंति । तत्रावतिमहंसयं ॥ ८ ॥ व्याख्या—मानुष्यं विग्रहं लब्ध्वा मानुष्यं शरीरं प्राप्य तस्य धर्मस्य श्रुतिर्दुर्लभा, धर्मश्रवणं दुःप्राप्यमित्यर्थः, यं धर्मं श्रुत्वा जीवास्तप उपवासादिकं क्वांतिं क्वा-

रामहिंस्रतां सदयत्वं प्रतिपद्यते गीकुर्वति, यस्य धर्मस्य श्रवणाज्जीवास्तपस्विनो ज्वरन्ति, दामावन्तो ज्वरन्ति, दयालवश्च ज्वरन्तीत्युक्तेन बौद्धादीनां धर्मनिषेधः कृतः ॥ ८ ॥

॥ मूलम् ॥—आहञ्च सर्वणं लब्धं । सद्धा परमदुल्लहा ॥ सुद्धा नेयाउअमंगं । बहवे परिजस्सई ॥ ए ॥ व्याख्या—‘आहञ्चेति’ कदाचित् श्रवणं धर्मश्रवणं लब्धं प्राप्तं, तदा धर्मश्रवणं लब्ध्वापि श्रद्धा धर्मे रुचिः परमदुर्लभात्यंतदुःप्राप्या, श्रद्धाया दुर्लभे हेतुमाह—बहवो मनुष्या नैयायिकं न्यायमार्गं जैनमार्गं श्रुत्वा परिजस्सयन्ति, न्यायमार्गास्त्वल्लंते, न्याये पंचसमवायकारणे जवं नैयायिकं, पंचसमवायकारणवादकं जैनं दर्शनं ॥ ए ॥ अत्र निह्वानां दृष्टान्ताः, तत्र प्रथमनिह्वोदाहरणं यथा—

कुंरुपुरे श्रीवीरस्वसा सुदर्शना, तस्याः पुत्रो जमालिः, वीरपुत्री प्रियदर्शना तस्य पत्नी, तथा सह जमालिर्वीरपादांते दीक्षां जग्राह, जमालिना सह पंचशतद्वित्रियाः प्रव्रज्यां जगृहुः, प्रियदर्शनया सह सहस्रस्त्रियः प्रव्रज्यां जगृहुः, स्वामिना स्थविराणामर्पितः, स्थविरैश्चास्यैकादशांगान्यध्यापितानि, अर्पितश्च पंचशतसाधुसहस्रसाध्वीपरिवारः. अथ जमालिर्नग-

उत्तम-

सटीकं

॥ १३३ ॥

नाजनुज्ञानः क्रमेण विहारं कुर्वन् श्रावस्ति गतः, तिंदुकोद्याने कोष्टकचैत्ये समवसृतः, अ-
नप्रांताद्दोस्तत्र तस्योत्पन्नो रोगः, तेन न शक्नोत्युपविष्टुं, वदति च जमालिः शिष्यान्प्रति
मदर्थं संस्तारकं कुरुत ? शिष्येण संस्तारकः कर्तुमारब्धः, उपविष्टुमशक्नुवता जमालिना
नपिनं हे शिष्य ! कृतः संस्तारकः तेनोक्तं न कृतः, किंतु क्रियमाणोऽस्ति. ततस्तेन चिं-
तितं यद्भगवान् महावीर आख्याति क्रियमाणं कृतमिति, तन्मिथ्या प्रत्यक्षमिदं दृश्यते, किं-
यमाणोऽपि संस्तारके कास्त्येनाऽनिष्पत्त्या कृतत्वाच्चावात्. एवं स्वमनसि विचार्य सर्वान् स्वशि-
ष्यानाकांक्षेवमाचष्टे, नो शिष्या यद्भगवानेवमाचष्टे ' किञ्जमाणे कडे, चलमाणे चलिए,
उदीरिज उदीरिए ' इत्यादि. तत्सर्वं मिथ्या, क्रियमाणेऽपि संस्तारके शयनरूपार्थसाधक-
त्वानावेन कृतत्वाच्चावादिति जमालिना प्रोक्ते सति केचिन्निग्रथा एनमर्थं श्रद्दधति, केचिन्न
श्रद्दधन्. ये च श्रद्दधति ते जमालिमेवोपसंयध विचरन्ति, ये च न श्रद्दधति त एवमाहुर्हे
जमादो ' श्रीजन्मसहावीरस्याग्रमाशयः—यत्क्रियमाणं स्यात्तदेव कृतं भवति, क्रियमाणत्वपर्या
यविजिप्तकृतत्वं, क्रियमाणत्वकृतत्वपर्यायाभ्यां पूर्वोत्तरावस्थान्यामेकस्मिन्नेवाथं संभवति, न

तु तयोः पृथक्पदार्थान्तरसंक्रमो भवतीति वीरवाक्यसत्यतास्तीति प्रतिपद्यस्व ? ' कडेमाणे कडे, चलिज्जमाणे चलिण् ' इत्यादि. एवं तैः शिष्यैरुक्तोऽपि तन्न प्रतिपद्यते, स्ववाक्कदाग्रहं न मुंचति जमालिः, तदा ते मुक्त्वा जमालिं श्रीमहावीरं प्रतिपन्नाः, शनैः शनैरपरेऽपि महावीरं प्रतिपन्नाः, सहस्रसाध्वीपरिवृता प्रियदर्शना जमालिवाक्यं सत्यं मन्यमाना पृथिव्यां विचरति. एकदा स ढंककुञ्जकारशालायामुत्तीर्णा, ढंकेन तस्याः प्रतिबोधनाय वस्त्रातेंगारः द्विस्तस्या च दह्यमानं स्ववस्त्रं दृष्ट्वा दग्धं मम वस्त्रमिति प्रोक्तं, कुञ्जकारेणोक्तं हे साध्वि ! भवन्मते ' दह्यमाणं दह्जं ' इति नोच्यते, तत्कथमिदं प्रोक्तं भवत्या ? इत्यादि कुञ्जकारयुक्तिभिः सा प्रतिबुद्धा जमालिंप्रति वीरवाक्यसत्यतायुक्तीराख्यत, जमालिस्तु नैव प्रतिपद्यते, तथा सहस्रसाध्वीपरिवृतया जमालिर्मुक्तः, श्रीवीरः प्रतिपन्नः. एकदा श्रीवीरश्रंपानगर्यां समवसृतः, जमालिस्तत्समवसरणे समागतः श्रीमहावीरंप्रत्याह हे भगवंस्तव शिष्याश्चतुर्दशस्था एव विपत्स्यन्ते, अहं तु केवली जातः. अथ तं गौतमः प्राह हे जमाले ! यदि त्वं केवल्यसि तदा त्वं मत्प्रश्रद्धयव्याख्यानं कुरु ? केवलानां हि ज्ञानदर्शने न कचिस्स्वलतः, प्रश्रद्धयं चेदं—

उत्तरा-

सटीकं

॥ १३५ ॥

लोकः शाश्वतो वाऽशाश्वतो वा? जीवः शाश्वतो वाऽशाश्वतो वा? इति गौतमेन पृष्टे जमा-
 द्विर्मौननागेव स्थितः. तदानीं श्रीमहावीरः प्राह हे जमाले! संति मम शिष्या एके केचिद्ये
 प्रश्नद्वयमिदं व्याख्यांति, तथाहि—हे जमालेऽयं लोकः पूर्वं नाभूत्, अग्रे न जनिष्यति, सांप्रतं
 नास्तीति वक्तुं न शक्यते, तस्मादयं लोकस्त्रिकालस्यायित्वेन शाश्वतः, उत्सर्पिणीविषयो भूत्वा-
 वसर्पिणीविषयो भवति, इत्यादिपर्यायैरशाश्वत इति, जीवोऽपि त्रिकालविषयित्वेन शाश्वतः,
 देवत्वमनुष्यत्वपर्यायैरशाश्वत इति. एवमाख्यातं जगत्तो वाक्यं जमालिर्न श्रद्दधे. ततो नि-
 क्कांतः स आत्मानं परांश्च व्युद्भ्रामयन् बहून् वर्षान् यावत् श्रामण्यपर्यायं पालयित्वा बहुजिः
 पद्माष्टमादिचिरात्मानं जावयित्वाऽर्धमासिकया संलेखनयाऽनशनमाराध्य 'कडेमाणे कडेत्ति' उ-
 त्सूत्रमनालोच्य कालमासे कालं कृत्वा लांतककटपे त्रयोदशसागरोपमस्थित्या किद्विपदेव-
 त्वेनोत्पन्नः, तदुत्सूत्रप्ररूपेण च बहुसंसारं समुपार्जितवान्. यदुक्तं जगत्त्रयां—पंचेंदियति-
 रिक्कजोणियदेवमाणस्सज्जवगाहणाइं संसारमाणपरियट्ठित्ता, तउ पब्बा सिद्धिस्सइ, बुद्धिस्स-
 इ. सवडुक्काणमंतं करिस्सइ इति प्रथमनिहवजमाद्युदाहरणं. (१) अथ द्वितीयनिहवा-

दाहरणं कथ्यते—

राजगृहे नगरे गुणशिलके चैत्ये चतुर्दशपूर्वपाठी वसुनामाचार्यः समवसृतः, तद्विष्य-
 स्तिष्यगुप्तोऽस्ति. सोऽन्यदा सर्वात्म्यवाद्पूर्वस्येदमालापकं पठति, यथा—एगे ग्रंते जीवप्प-
 एसे जीवेत्ति वित्तवं सिया, एगे इण्ठे सम्भे, एवं दो जीवप्पसे तिन्नि संखिजा, असंखि-
 जा वा, जाव एगप्पसेण वि अणंतो जीवत्ति वत्तवं सिया, एगे इण्ठे सम्भे, एवं दो जीव-
 पप्पसे तिन्नि संखिजा, असंखिजा वा, तम्हा किये पक्खिपुन्ने लोगागापप्पसे तुल्लपप्पसे
 जीवेत्ति वत्तवं सिआ, इत्यादि. अल स विप्रतिपन्नः, यदि सर्वे जीवप्रदेशा एकप्रदेशहीना
 जीवव्यपदेशं न लभन्ते, स चैकैकः सर्वात्मो जीव इति वक्तव्यः स्यात्तन्नावनाभावितत्वात्.
 इति तस्यांतप्रदेशे जीवज्जातिः. ततः स शिष्य आमलकप्पानगर्था गतः, तत्र मित्रश्रीनाम्ना
 श्रावकेण स्वगृहे निमंलितः, लक्षुकांतिप्रदेश एकः, सेवनिकाखाद्यांतिमप्रदेश एक एव,
 बृतहिंजिकालध्यादेक एव, कूरादिकरणं, बृतघृतपात्रमध्यादेक एव विंदुः. एवं सर्वसंबन्धेकै-
 कप्रदेशो दत्तः, पुनः श्राद्धेनोक्तं जगवन् यूयं प्रतिलाजिताः, वयं कृतार्थाः कृताः, तेनोक्तं ज्ञोः

आरू! किं त्वया दत्तं? श्रावकेणोक्तं तव सिद्धांतानुसारेण मया पूर्णं दत्तं, अंतिमेऽवयवे दत्ते पूर्णोऽवयवी दत्तः, अंतिमे प्रदेशे यथा जीवस्तथा सर्वोऽप्यवयवी अंत्यावासे वक्तव्य इति वीरसिद्धांतानुसारेण न किञ्चिन्मया दत्तमस्तीत्यादियुक्तिनिर्मितश्रीश्राद्धेन स प्रतिबोधितः इति श्रीछिन्तीयनिहवतिष्यगुप्तोदाहरणं. (२) एतौ द्वौ निहवौ श्रीवीरे जीवत्येवाभूतां. अथ तृतीयनिहवोदाहरणं कथ्यते—

श्रीवीरनिर्वाणत् २१४ वर्षेषु गतेषु श्वेतां विकायां पोलासोद्याने आपाढाचार्याः स्वशिष्यानागाढयोगानुष्ठाह्यंतो हृदयशूलेन रात्रावकस्मान्मृताः, स्वर्गं जग्मुः तत्रोपयोगे दत्ते स्नेहान्नागाढयोगादियोगक्रियाः पूर्णाश्चक्रुः, अन्यं च नवीनमाचार्यं संस्थाप्य स्वदेहमधिष्ठाप्य शिष्याणामागाढयोगक्रियाः पूर्णाश्चक्रुः, न ज्ञा सर्वेषां स्वज्ञानं निवेद्य स्वस्थानं गतुः, तद्विषयास्तत्स्वरूपं दृष्ट्वाऽव्यक्तमतं प्रतिपन्नाः, न ज्ञायते को देवः कः श्रमण इति चिंतयंति वदंति च, न कोऽपि कंचिद्दत्ते, सर्वोऽपि व्यवहारस्तेर्बुतः. एकदा ते सर्वेऽपि राजगृहं गताः, तत्र परमश्रावकेण मौर्यवंशोत्पन्नेन बलचन्द्रगुप्तेण तत्प्रतिबोधाय चौरा एते इति कृत्वा धृताः, यद्विमुञ्च्यादिनिर्मादिताः, ते कथयंति ज्ञो

महाराज ! त्वं श्रमणोपासकः, वयं श्रमणाः, कस्मादस्माकमनर्थं कारयसि ? राज्ञोक्तमेव मा वदंतु, युष्माकमव्यक्तं मतं, तदनुसारेण न विद्मो वयं यद्भवतः श्रमणा न्नवन्मतापेक्षया वयं न श्रमणोपासकाः, इत्यादि वाग्युक्तिभिः ते प्रतिबुद्धाः इति तृतीयनिह्वाव्यक्तमतसाधू-
दाहरणं. (३). अथ चतुर्थनिह्वादाहरणं यथा—

वीरात् ३३० वर्षेषु गतेषु मिथिलायां लक्ष्मीगृहोद्याने महागिरिशिष्यः कोऽन्यनामा-
स्ति, तस्यापि शिष्योऽश्वमित्रः. अन्यदाऽनुप्रवादपूर्वस्य नैपुणिकनामकं वस्तु पठन्निमालाप-
कं पठितवान्, यथा—सर्वे पशुपन्ननेरश्या बुद्धिजिस्संति, एवं जाव वेमाणिंति. एतदा-
लापकार्थमसावित्थं विचारितवान्, सर्वे नैरयिका देवाश्च यदि व्युद्भेदं प्राप्स्यंतीत्यत्र रहस्य-
मुक्तं, तदावश्यं सर्वनैरयिकादयः क्षणविनश्वराः संतीति क्षणक्षयवादं प्ररूपयन्नसावेकदा रा-
जगृहे गतः, तत्र शौलिकैः श्रावकैः तं कुद्वयितुमारेजे. स प्राह यूयं श्राद्धाः, वयं साधवः,
कथं कुद्व्यते ? श्रावका ऊचुर्नवन्मतेन वयं श्राद्धा न्नवर्द्धिष्टास्ते विनष्टाः, वयं तु नवीना ए-
वोत्पन्नाः, ये न्नवंतो यतयः पूर्वमस्मान्निर्दृष्टास्ते विनष्टाः, यूयं तु नवीना एव क्षणक्षयवादि-

त्वाद्वन्मतस्येति श्रावकैः स शिक्षितः प्रतियुक्तः. इति चतुर्थनिहवोदाहरणं. (४) अथ
पंचमनिहवोदाहरणं—

वीराट् द्विशताष्टाविंशतिवर्षेषु गतेषु उद्धकानदीतीरे एकस्मिन् खेटवनपुरे उद्धकानीता-
त्रिधानं वनमस्ति, तत्र महागिरिशिष्यो धनगुप्त उद्धकानीतपरव्रतीरे तिष्ठति, तस्य शिष्यो
गंगाचार्यः पूर्वतीरे तिष्ठति, स स्वगुरुवंदनार्थं परत्र तीरे जिगमिषुर्नद्यामुत्तरन् खट्वाटमस्त-
कत्वेनाधः शीतमुपरि चातप इति क्रियाद्वयं युगपदेवानुव्रवन् ' जुगवं दो नष्टि उव्रजगा '
इति नगवद्वचनमन्यथा मन्यमानो निहवो जातः, आचर्यैर्वहुयुक्तिचिर्वोधितोऽपि न मन्य-
ते. एकदा स राजगृहे वीरप्रज्ञोद्याने मणिनायकयक्षव्रवने उत्तीर्णः, तत्र व्याख्यानागतलो-
कानां पुगः क्रियाद्वयस्य युगपदनुव्रवो ब्रवतीति स्वमतं प्ररूपयन् यक्षेण मुजुरमुत्पाद्य क्रोपं
च दर्शयित्वा तर्जितोऽरे मयात्रैव समवस्रुतवीरमुखात् श्रुतं, यत्क्रियाद्वयस्यानुव्रवो युगपन्न
नवति, समयसूक्ष्मत्वेन युगपदनुव्रवाजिमानो ब्रम एवेति, त्वं किं वीरादप्यधिक एवेति
यक्षेणैव स प्रतियुक्तः. इति पंचमनिहवोदाहरणं. (५) अथ षष्ठमनिहवोदाहरणं कथ्यते—

महाराज ! त्वं श्रमणोपासकः, वयं श्रमणाः, कस्मादस्माकमनर्थं कारयसि ? राज्ञोक्तमेव मा वदंतु, युष्माकमव्यक्तं मतं, तदनुसारेण न विद्मो वयं यद्भवतः श्रमणा न्नवन्मतोपेक्षया वयं न श्रमणोपासकाः, इत्यादि वाग्युक्तिभिः ते प्रतिबुद्धाः. इति तृतीयनिह्वाव्यक्तमतसाधु-
दाहरणं. (३). अथ चतुर्थनिह्वावोदाहरणं यथा—

वीरात् ११० वर्षेषु गतेषु सिध्दिदायां लक्ष्मीगृहोद्याने महागिरिशिष्यः कोऽन्यनामा-
स्ति, तस्यापि शिष्योऽश्वमित्रः. अन्यदाऽनुप्रवादपूर्वस्य नैपुणिकनामकं वस्तु पठन्निमालाप-
कं पठितवान्, यथा—सर्वे पशुपन्ननेरक्षया बुद्धिज्जिस्संति, एवं जाव वेसाणियंति. एतदा-
लापकार्थमसाविश्यं विचारितवान्, सर्वे नैरयिका देवाश्च यदि व्युत्थेदं प्राप्स्यंतीत्यत्र रहस्य-
मुक्तं, तदावश्यं सर्वनैरयिकादयः क्षणविनश्वराः संतीति क्षणक्षयवाद् प्ररूपयन्नसावेकदा रा-
जगृहे गतः, तत्र शौटिकैः श्रावकैः तं कुद्वयितुमारेजे. स प्राह यूयं श्राद्धाः, वयं साधवः,
कथं कुद्व्यते ? श्रावका ऊचुर्नवन्मतेन वयं श्राद्धा न्नवर्द्धिष्टास्ते विनष्टाः, वयं तु नवीना ए-
वोत्पन्नाः, ये न्नवंतो यतयः पूर्वमस्मान्निर्दृष्टास्ते विनष्टाः, यूयं तु नवीना एव क्षणक्षयवादि-

स्वात्तन्मत्तस्येति श्रावकैः स शिक्षितः प्रतिबुद्धः. इति चतुर्थनिहवोदाहरणं. (४) अथ
पंचमनिहवोदाहरणं—

वीराद्व द्विशताष्टाविंशतिवर्षेषु गतेषु उद्धकानदीतीरे एकस्मिन् खेटवनपुरे उद्धकातीता-
निधानं वनमस्ति, तत्र महागिरिशिष्यो धनगुप्त उद्धकातीतपरत्रतीरे तिष्ठति, तस्य शिष्यो
गंगाचार्यः पूर्वतीरे तिष्ठति, स स्वगुरुवंदनार्थं परत्र तीरे जिगमिषुर्नद्यामुत्तरन् खट्वाटमस्त-
कत्वेनाधः शीतमुपरि चातप इति क्रियाद्वयं युगपदेवानुज्ञवन् ‘ जुगवं दो नहि उवडंगा ’
इति तगवच्छ्वनमन्यथा मन्यमानो निहवो जातः, आचर्यैर्बहुयुक्तिविधितोऽपि न मन्य-
ते. एकदा स राजगृहे वीरप्रज्ञोद्याने मणिनायकयक्षजवने उत्तीर्णः, तत्र व्याख्यानागतलो-
कानां पुरः क्रियाद्वयस्य युगपदनुज्ञवो जवतीति स्वमतं प्ररूपयन् यक्षेण मुद्गरमुत्पाद्य कोपं
च दर्शयित्वा तर्जितोऽरे मयात्रैव समवसृतवीरमुखात् श्रुतं, यत्क्रियाद्वयस्यानुज्ञवो युगपन्न
जवन्ति, समयसूक्ष्मत्वेन युगपदनुज्ञवाप्तिमानो ब्रम एवेति, त्वं किं वीरादप्यधिक एवेति
यत्क्रमेणैव स प्रतिबोधितः. इति पंचमनिहवकथा. (५) अथ षष्ठनिहवोदाहरणं कथ्यते—

वीरात्पञ्चशतचतुश्चत्वारिंशद्वर्षेषु गतेष्वन्तरंजिकापुर्यां भूतग्रहं चैत्यं, तत्र श्रीगुप्तनामा-
चार्याः समवसृताः, तद्वद्वनार्थं प्रत्यासन्नाद् ग्रामाद्रोहगुप्तः शिष्यः समायातः, स एकमुदर-
बद्धलोहपट्टं जंबूवृक्षशाखाकरं च परिव्राजकं दृष्ट्वा पप्रच्छ किमिदमिति, स प्राह ज्ञानेन म-
मोदरं स्फुटति, तेनात्र लोहपट्टो बद्धोऽस्ति, जंबूवृक्षे च मत्तुल्यः कोऽपि नास्तीति जंबूशा-
खा करे बद्धास्तीति, परिव्राजकेन तदानीमेव पटहो वादितो नास्ति विश्वे कश्चिद्यो मया
सह वादं करोति, रोहगुप्तेनाहं वादं करिष्यामीति वदता पटहो वारितः, स परिव्राजकस्त-
तो राजद्वारे गतः, रोहगुप्तस्तु गुरुसमीपे समायातः, पटहद्वोन्नकरणवृत्तांतः कथितः, गुरुव
ज्जुर्वरं न कृतं, स विविधविद्याबलवान्, यदि त्वं स्याद्वादयुक्तिभिस्तं वादे पराजेष्यसि, त-
दासौ कुविद्याभिस्तवोपद्रवं करिष्यति. रोहगुप्तः प्राह गुरुभिस्तथा मम प्रसादः कार्यो यथा
मम वादे जयः स्यादुपद्रवश्च यः न कश्चित् स्यात्. गुरुभिस्तस्य मयूरीनकुलीप्रमुखा विद्या
दत्ताः, रजोहरणं चाग्निमंत्र्य दत्तं, यदेमाग्निर्विद्याभिस्तव तस्य पराजयो न तिष्ठति, तदा त-
त्कुविद्याभिमुखमिदं रजोहरणं ग्रामणीयं, गुरुं वंदित्वा स राजसत्तायां गतः, तत्र मिलितौ

वादिप्रतिवादिनौ, रोहगुप्तेनोक्तं वराकोऽयं परिवाजकः किं जानाति? पूर्वपक्षो मयास्यैव द-
त्तः, यथेष्टमसौ मे प्रश्नयतु? परिवाजकेन चिंतितमसौ पूर्णविद्यावान् मया केनापि प्रकारे-
ण जेतुमशक्यस्ततोऽस्यैव सिद्धांतपक्षमहं गृह्णामि, न ह्यसौ स्वसिद्धांतपक्षमुदापयिष्यति, ममै-
व जयो न विन्यनीति विचिंत्य परिवाजकेनोक्तमहं राशिद्वयमंगीकुर्वे, जीवराशिर्जीवराशि-
श्च, पुण्यराशिः पापराशिश्चेत्यादि. बुद्धिमता रोहगुप्तेन तदानीं जीवोऽजीवो नो जीवश्चेति रा-
शित्रयमुक्तं. जीवान्मसादयः, अजीवा वटादयः, नोजीवा गृहकोकिला विन्नपुष्पास्ति, यथा
लोकस्य दंशस्यादिमध्यमंत्यं चेति प्रकारत्रयं. एवं सर्वत्रेत्यादिवचोक्तिः स परिवाजको निलोठितो
रोहगुप्तस्यानिमुखं वृश्चिकान् मुमोच, रोहगुप्तस्तु मयूरानमुचत्, मयूरैस्तु ते सर्वे नृक्षिताः.
ततः परिवाजकः सर्पानमुचत्, रोहगुप्तस्तु नकुलान् मुमोच, नकुलैस्तु निर्नाशिताः सर्पाः, त-
तः स परिवाजक उदगान् मुमोच, रोहगुप्तस्तु मार्जारान् मुमोच, मार्जारैस्तु ते नृक्षिताः.
ततः परिवाजकेन मृगा मुक्ताः, रोहगुप्तेन व्याघ्रा मुक्ताः, व्याघ्रैर्मृगा नृक्षिताः. ततः परिवा-
जकेन शूकरा मुक्ताः, रोहगुप्तेन तु सिंहा मुक्ताः, सिंहैः शूकरा नृक्षिताः. एवं परिवाजकेन

ये ये जीवा मुक्तास्तत्प्रतिपक्षा रोहगुप्तेन मुक्तास्तैश्च ते विनाशिताः. अथात्यंतखिन्नं परि-
ब्राजकेन गर्दन्ती मुक्ता, रोहगुप्तेन सा रजोहरणेनाहता परिव्राजकस्यैवोपरि विष्टां कृत्वा ग-
ता. ततः स परिव्राजको राजादिभिर्हीनो राजद्वाराग्नौ गृहीत्वा बहिः कृतः. अथ रोह-
गुप्तः परिव्राजकं जित्वा गुरुसमीपे समागतः, सर्वं वादस्वरूपं जगौ, गुरुणोक्तं वरं कृतं, परं
त्वया राजसन्नायां गत्वा राशित्रयस्थापनाविषयं मिथ्यादुःकृतं देयं, जिनशासने राशिद्वयस्यै-
व व्यवस्थापनात्, रोहगुप्तोऽवदन्मया तादृशायां राजसन्नायां गत्वा मिथ्यादुःकृतं दत्वा स्व-
वचनमप्रमाणीकर्तुमशक्यं. गुरुणोक्तं नात्र त्रपा कार्या, अवश्यं तत्र गत्वा मिथ्यादुःकृतं दे-
हि? एवं वारंवारं गुरुणोक्तः खिन्नः प्रकामं दृष्टो भूत्वावदद्वाशिलयमेवास्ति, नात्र कश्चिदो-
षः, ततो गुरुशिष्ययोरेव वादो लग्नः, आचार्या राजद्वारं गताः, शिष्येण समं वादं कर्तुमा-
रेज्जिरे, वादं कुर्वतोस्तयोः षणमासा गताः, राजोक्तं मम राजकार्यं सीदति, त्रवतां वादसमा-
प्तिर्न जाता, ततो यांतु स्वस्थाने त्रवंतः, गुरुचिरुक्तं कल्यदिवसे वादनिर्णयं करिष्यामि. त-
तः प्रजाते राजादिजनपरिवृता गुरवः कुत्रिकापणे समागताः, तद्भनिकं जगुर्देहि जीवानिति

गुरुत्रिरुक्ते तेन कुमारकुमारीद्वयश्चाद्यनेके जीवा दर्शिताः, देहजीवानिति गुरुत्रिरुक्ते तेन
 घटपट्टादयोऽर्था दर्शिताः, देहि नोजीवानिति गुरुत्रिरुक्ते कुत्रिकापणधनिकः प्राह न संति
 लोकत्रयं नोजीवाः. यद्वोक्तव्ये भवति तदेव कुत्रिकापणे भवति नान्यत्. एवं चत्वारिंशत्त-
 प्रश्नकरणेन निर्वोदितो रोहृगुहो निर्विषयीकृतः, स गणानिहव इति कृत्वा निष्कासितः, ते-
 न वैज्ञेयिकमतं प्रकटीकृतं. पद पदार्थास्तेनैव प्ररूपिताः, इति बलूत स पच्यते. इति पष्ट-
 निहवकथा. (६) अथ सप्तमनिहवकथा यथा—

श्रीगणेशचतुर्शतीतिवर्षेषु गतेषु दशपुरे ईच्छुगुहोद्याने आर्यरक्षितसूरिः समायातः,
 तस्य गोप्रामाहिलः १, फट्गुरक्षितः २, दुर्धलिकापुष्पश्चेति ३ शिष्यत्रयं वर्तते, इतश्च मश्रु-
 गयामधियावाद्युज्जितः. नत्र प्रतिवादी कोऽपि नास्तीति तत्रत्यसंघेनार्यरक्षितसूरेर्ज्ञापितं, ते-
 श्च नत्र गोप्रामाहिलो वादलब्धिमिति प्रेषितः, तेन तत्र गत्वा राजसन्नायां स पराजितः,
 मश्रुगथांश्च गोप्रामाहिलो वर्षाचतुर्मासकं स्थापितः, तावता दशपुरे श्रीआर्यरक्षितसूरिः
 स्वमरणमासन्नं ज्ञात्वा स्वपट्टस्थापनायामेवं चिंतयति—बुढो गणहरसदो । गोअमाईहिं धी-

रपुरिसेहिं ॥ जो तं उर्वेइ अपछे । जाणंतो सो महापावो ॥ १ ॥ एवं चिंतयित्वा सर्वोऽपि
संघ आकारितः, तस्याग्रे सूरिणोक्तमहं गोष्ठामाहिदं प्रति घृतघटसदृशो जातः, यथा घृत-
घटाद् घृतमपनीयते, तदा बहवो घृतबिंदवस्तद्वन्मास्तिष्ठन्ति, तथा मया यदा गोष्ठामाहिदः
पाठितस्तदा मया स्वकोष्ठे बहवो विद्यांशारक्षिताः, फल्युरक्षितं प्रत्यहं तैलघटसदृशो जातः,
यथा तैलघटाच्चैलमपनीयते, तदा तत्र तैलबिंदवः स्तोका एव तिष्ठन्ति, तथा मया यदा फ-
ल्युरक्षितः पाठितस्तदास्य कोष्ठे मया घना विद्याः क्षिताः, स्तोका एव रक्षिताः, दुर्बलिकापु-
ष्पप्रत्यहं निष्पापघटसदृशो जातः, यथा निष्पापघटान्निष्पापा अपनीयन्ते, तदा नैकोऽपि तत्र
तिष्ठति, तथा यदा मया दुर्बलिकापुष्पः पाठितस्तदास्य कोष्ठे सर्वा विद्याः क्षिताः, नैका-
पि विद्या रक्षितास्तीत्यर्थरक्षिकसूरिणोक्ते संघः प्राह भगवन् ! दुर्बलिकापुष्प एवाचार्यः क्रि-
यतां ? तस्यैव सर्वविद्यास्पदत्वेन योग्यत्वात्. तदा संघवचः श्रुत्वा रक्षितसूरिभिः स्वपट्टे दु-
र्बलिकापुष्पसूरिः कृतः, उक्तं च दुर्बलिकापुष्पस्य हे वत्स ! यथाहं फल्युरक्षितगोष्ठामा-
हिद्विद्यादीनां लालनपालनविधौ प्रवृत्तस्तथा त्वयापि प्रवर्तितव्यं, फल्युरक्षितादीनामपि गुरु-

गह्वङ्गितैः परस्परमुक्तं नो आत्मन्तिः सम्यग् राज्ञो न पृष्ठं, का मथुरा ग्राहेति. सहस्रमद्वे-
नोक्तं द्वे अपि मथुरे ग्राहे, यत्र दुष्करं तत्राहं यास्यामि, एवमुक्त्वा स गतः पांडुमथुरायां,
गृहीता च सा बदेन, उक्तं च—सूरे त्यागिनि विदुषि च । वसति जनः स च जनाद्गुणी-
न्नवति ॥ गुणवति धनं धनाह्वीः । श्रीमत्या जायते राज्यं ॥ १ ॥ नगरीं गृहीत्वा स पश्चादा-
यातः, राज्ञा तुष्टेन नृणितं नो तुष्टोऽहं मार्गेय मनोऽजीष्टं? ततस्तेनोक्तं मम देहि सर्वत्र
स्वेष्टान्नमणं? दत्तं राज्ञा. अथासौ निरंतरं स्वेष्टया सर्वत्र भ्रमन् राज्ञौ मध्याह्नेत्यप्रहरे वा
समायाति, कदाचिन्नायात्यपि स्वगृहे, दिवसे यावद् गृहे नायाति तावत्तस्य नार्या न भुंक्ते,
राज्ञौ यावन्नायाति तावन्न स्वपिति. अन्यदा सा प्रकामं खिन्ना श्वश्रूःप्रत्याह हे मातस्त्वत्पु-
त्रोऽर्धरात्रे कदाचिदायाति, कदाचिदंत्यप्रहरे समायाति, कदाचिन्नायात्यपि, दिवसेऽपि राज्ञा-
वपि चायमकाल एव समायाति, अहं निद्रार्ता ह्युधार्ता च तिष्ठामि, तदा श्वश्चा नृणितम-
य त्वया द्वारं दत्त्वा शयनीयं, अहं जाग्रती स्यास्यामि, तद्विवसे राज्ञौ तथैव कृतं, स मध्य-
रात्रौ समायातः, द्वारमुद्घाटयेत्युक्तवान्. मात्वा नृणितं यत्रास्यां वेद्यायां द्वाराण्युद्घाटयानि

न्रवांति तत्र ब्रज ? स रोषाद्विर्गतः, कृष्णाचार्योपाश्रय एवोद्घाटितो दृष्टः, मध्ये प्रविष्टः, वं-
दित्वा न्रणति मां प्रवाजयत ? आचार्या नेहंति, तेन स्वयमेव लोचः कृतः. ततस्तस्याचार्यै-
र्दिगं दत्तं, आचार्यास्तमादाय ततो विहृताः, कादांतरेण तत्रैव पुनरायाताः. राजा तद्दं-
नार्थमायातः, गुरुननुज्ञाप्य सहस्रमद्वयः स्वयदे आकारितः, तस्य स्वयहागतस्य रत्नकंबलं
राज्ञा दत्तं, सोऽपि गुरुसमीपे समायातः, गुरुत्रिस्तद्भक्तकंबलमनापृच्छ्य गृहीतं ज्ञात्वा सह-
स्रमद्वये उपाश्रयाद्वह्निर्निर्गते सति रत्नकंबलं खंरशः कृत्वा यतीनां पादप्रोन्नतानि कृत्वा दत्ता-
नि, स आगतः, तत्स्वरूपं ज्ञातं, सकषाय एव स्थितः. अन्यदा गुरुत्रिव्यस्ययायां जिनक-
द्विपका वर्ण्यते, जिनकद्विपका द्विविधाः पाणिपात्राः पतद्ग्रहधराश्च, सप्तावरणा अप्रावरणा-
श्चेत्यादिजिनकद्विपकमार्गो वर्णितः, सहस्रमद्वयेन पृष्ठं किमसौ मार्गः सांप्रतं न क्रियते ? गुरु-
त्रिरुक्तं स मार्गः सांप्रतं द्युब्धिन्नोऽस्ति, तेनोक्तं यद्येष मार्गोऽनुष्ठीयते, तदा नास्त्वस्य द्युब्धे-
दः, परलोकाधिनेष एव मार्गोऽनुष्ठेयः, सर्वथा निःपरिग्रहत्वमेव श्रेयः, सूरित्रिरुक्तं धर्मोपक-
रणमेवेति न तु परिग्रहः, तथाहि—जंतवो बहवः संति । दुर्दृश्या मांसचक्षुषां ॥ तेन्यः

उत्तरा-

सटीकं

॥१५३॥

ष्टा, आवासोपरिस्थयैकया गणिकया दृष्टासम्जातेर्लोको मा विरक्तो नवत्विति सत्त्वास्या
उरसि शाटिका व्युत्सष्टा, सा नेहति, एषा देवतया दत्तेति त्रातृवचसा तथा शाटिका प-
रिधत्ता. अथ शिवभूतिना कोन्निन्नः कोट्वीरश्चेति शिष्यद्वयं प्रतिबोध्य दीक्षितं, ततो बो-
दिकमतं मिथ्यादर्शनं प्रवृत्तं. 'सुच्चा नेत्राजयं मगं । बहवे परित्रससह ॥' एतत्पदद्वयो-
परि सप्तनिहोदाहरणानि. ॥ ९ ॥

॥ मूलम् ॥—सुदं च लब्धुं सध्यं च । वीरियं पुण उल्लहं ॥ बहवे रोयमाणावि । नो
अणं पञ्चिवज्जाप ॥ १० ॥ व्याख्या—च पुनः श्रुतिं लब्ध्वा, च पुनः श्रद्धां लब्ध्वा, वीर्यं पु-
नर्दुर्वन्नं. चार्द्रप्रपालने वदस्फोरणं दुर्वन्नं, वदस्फोरणमुर्वन्नत्वे हेतुमाह, यतो बहवो जना
रोचमाना अपि धर्मे सचिं कुर्वाणा अप्येतद्वीर्यं प्रति नो प्रतिपद्यन्ते, वीर्यं नो अंगीकुर्वन्ते,
श्रेणिकादिवदत्. ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥—माणुसत्सि आयातं । जो धम्मं सुच्च सहहे ॥ तत्रस्सी वीरियं लब्धुं ।
संबुद्धं निद्रुणे रयं ॥ ११ ॥ व्याख्या—मनुष्यत्वे आगतः सन् यो धर्मं श्रुत्वा श्रद्धते स तप-

=फोरनोअदिउ
लब्धहे
॥ १५३ ॥

स्वी वीर्यं लब्ध्वा संवृतः सन् निरुद्धाश्रयः सन् रजः कर्ममत्वं निर्धुनोति, निश्चयेन धुनोति
द्वरीकरोति. मुक्तिं प्राप्नोतीत्यर्थः. ॥ ११ ॥ चतुरंग्या इहैव फलमाह—

॥ मूलम् ॥—सोही जञ्ज्यूय न्यूयस्स । धम्मो सुळस्स चिद्धई ॥ निवाणं परमं जायइ । वय-
सिच्चिव पावण् । १२ । व्याख्या—ऋजुवृत्तस्य चतुरंगीं प्राप्य मोक्षगमनार्थं सरदीभूतस्य शुद्धिर्नव-
ति, कषायकालुष्यरहितः स्यात्, शुद्धस्य कषायकालुष्यरहितस्य धर्मस्तिष्ठति, क्रमादिदशविधध-
र्मः स्थिरो भवति, धर्मशुक्तस्य परममुत्कृष्टं निर्वाणं मोक्षो जायते, स जीवन्मुक्तो नवतीत्यर्थः,
तपस्तेजसा जाज्वल्यमानो नवति, क इव? धृतसिक्तः पावक इव, धृतेन हुतोऽग्निरिव. ॥ १२ ॥

॥ मूलम् ॥—विगिंच कम्ममुणा हेजं । जसं संचिणु खंतिण् ॥ सरीरं पाढवं हिच्चा ।
उहं पक्कमई दिसं ॥ १३ ॥ व्याख्या—शिष्यंप्रति गुरुर्वदति—हे साधो! त्वं कर्मणो हेतुं
मिश्रत्वाविरतिकषाययोगादिकं ' विगिंच ' विवेकं कुरु? पृथक्कुरु? पुनः क्वांत्या क्रमया कु-
त्वा यशः संयमं विनयं वा संचिनु? संचयः पुनरेवं कुर्वन् पार्थिवं शरीरं हित्वोऽध्वर्या दिशं
मोक्षंप्रति प्रकामति, नवान् ब्रजति, त्वं प्रयासीत्यर्थः, पृथिव्या नवं पार्थिवं पृथ्वीविकारं. १३

उत्तरा-

सटीकं

॥१५५॥

॥ मूलम् ॥—विसादसेहिं सीदेहिं । जका उत्तरउत्तरा ॥ महासुक्काव दिपंता । मन्नंता अपुणच्चयं ॥ १४ ॥ व्याख्या—साधवो विसदशैरत्युत्कृष्टैः शीलैः साधुव्रतैर्यद्वा देवा उत्तरोत्तराः सौधमादिप्वच्युतातेषु तिष्ठतीति क्रियासंबंधः । कीदृशास्ते देवाः? महासुक्का इव चंद्रादित्यादय इव देदीप्यमानाः, पुनस्ते किं कुर्वाणाः? अपुनश्चयं मन्यमाना अतिसौ-
ख्यजातयाऽपुनर्मरणं मन्यमानाः ॥ १४ ॥

॥ मूलम् ॥—अपिपया देवकामाणं । कामरूवविजविणो ॥ उहं कप्पेसु चिठंति । पुवा-
वाससया बहु ॥ १५ ॥ व्याख्या—पुनः कीदृशास्ते यद्वाः? देवकामान् प्रति पूर्वजवाचीणैर्व-
तदेवकामान् देवसौख्यानिप्रत्यर्पिताः, पुनः कीदृशाः? कामरूपविकुर्विणः, कामरूपं स्वेह्यया रू-
पं विकुर्वति विरचयंतीत्येवंशीलाः कामरूपविकुर्विणः । अथ तत्र देवलोकेषु कथं यावत्तिष्ठति?
बहुनि पूर्ववर्षशतानि यावत्तिष्ठति, बहुनितिशब्देनासंख्येयानि वर्षशतानि यावद्देवसुखानि भुं-
जंति, पूर्ववर्षशताशुषामेव चरणयोग्यत्वेन विशेषतो देशनौचित्यज्ञापनार्थमित्यमुपन्यासः—ब-
हुभिः पूर्वजघन्येनैकं पट्योपमं जवति, बहुत्रिवर्षशतैः पूर्वः, बहुभिः पूर्वशतैः सागरोपमं जवति.

॥ मूलम् ॥—तत्र विद्या जहाताणं । जस्य आउरक्ये चुआ ॥ उवंति माणुसं जो-
 णिं । सदसंगेतिजायए ॥ १६ ॥ व्याख्या—तत्र देवलोकेषु यथास्थानं स्थित्वा यद्वा देवा
 आधुःक्ष्ये च्युताः संतो मानुषीं योनिमुत्पद्यन्ते प्राप्नुवंति, तत्र दशांगा अत्रिजायन्ते, अत्र
 प्राकृतत्वादकवचनं, दशभिरंगैः सह वर्तत इति सदशांगाः, अथवा स इति ते इत्यर्थः, दश
 अंगानि येषां ते दशांगा इति पृथक् पदं, एकवचनेन कश्चिन्नवांगदेरपीति ज्ञापनार्थः ॥
 ॥ १६ ॥ कानि दशांगानि?—

॥ मूलम् ॥—खित्तं वहुं हिरण्णं च । पसवो दासपोरुसं ॥ चत्तारि कामखंधाणि । तत्र
 से उववज्जइ ॥ १७ ॥ व्याख्या—ते देवास्तत्रोत्पद्यन्ते, तत्र कुत्र? यत्र चत्वार एते कार्यस्कं-
 धा न्वन्ति, तत्र कुत्र? यत्र क्षेत्रं सम्यग्नवति ग्रामारमादिकं, अथवा सेतुकेतूत्रयात्मकं १,
 यत्र वास्तुग्रहं सम्यग्नवति २, यत्र हिरण्यं सुवर्णं रूप्यं वा ३, यत्र पशवो घोटकहस्त्यादयः
 ‘दासपोरुसं’ घोटकवेटीपक्षिप्रमुखादिकं ४, चत्वार एते स्कंधा वर्तन्ते, काममनोऽज्ञशब्दा-
 दयस्तेषां हेतवः स्कंधास्तत्पुञ्जसमूहाः, अनेनैकमंगमुक्तं ॥ १७ ॥

वचन-

सटीकं

॥१७७॥

हमुद्रादरे ॥ १ ॥ व्याख्या—एके महापुरुषा गौतमादयो धातिकर्मरहिता अण्वारसंसारस-
मुद्रात्तीर्णाः पारं प्राप्ताः, कीदृशादर्णवात्? महौघात्, महानोद्यो यस्य स महौघस्तस्मात्,
अत्र प्राकृतत्वाद्भिन्नकिञ्चल्ययः. हे जंबू! तत्र देवमनुष्यसन्नायामेकस्तस्मिन् काले, अत्र न-
रनक्षेत्रे एकस्य तीर्थंकरस्य विद्यमानत्वादेको महावीरः, इमं प्रश्नं पृष्टव्यार्थरूपं प्रश्नोपपन्नं वा-
च्यमुद्राजहे जडाहतवान्, कथंभूत एकः? महाप्रज्ञः, महती केवलात्मिका प्रज्ञसिर्षस्य स
महाप्रज्ञः. ॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥—संतिमे य दुवे ठाणा । अरकया मारणंतिया ॥ अकाममरणं चेव । स-
काममरणं नहा ॥ २ ॥ व्याख्या—इमे ब्रह्मके हे स्थाने आख्याते, जीवनिवासश्चयावा-
च्यान्ते. पूर्व तीर्थंकरैः कथितैः, कीदृशे हे स्थाने? मारणांतिके, मरणमेवांता मरणांतस्तव
नवं मारणांतिकं, तस्मिन् मरणवस्थयां जाते इत्यर्थः. ते हे स्थाने के? एकसकान्नरणं च
पुनरन्यत्तथा सकाममरणं. अकाममरणं वाचनरणं, सकाममरणं पंक्तिमरणं, चैवशब्दौ प-
दपूरणार्थौ. मरणं मसदश्वा—आवीचीमरणं १ अवधिमरणं २ अतिम ३ ब्रह्मच ४ वैश्वार्ति

५ अंतःश्लथ ६ तन्न ७ पंक्ति ८ बाल ९ मिश्र १० लक्ष्य ११ केवली १२ विहायस १३ ग-
रुष्ट १४ मत्तपरिज्ञा १५ दंभिनी १६ पादपोषणमनं १७ चेति.

॥ मूलम् ॥ बालाणं अकामं तु । मरणं असयन्नवे ॥ पंक्त्याणं सकामं तु । उक्त्रोसिणं
सयं भवे ॥ ३ ॥ व्याख्या—बालानां मूर्खाणामकामं, अकामेनानीप्सितत्वेन श्रियतेऽस्मिन्नि-
त्यकाममरणमसङ्गद्वारं च वेत्, तु पुनः पंक्तितानां सकामं, सह कामेनेप्सितेन श्रि-
यतेऽस्मिन्निति सकाममरणं, यस्मिन्नागते सत्यसंश्रुतयोत्सवभूतत्वेन सकाममिव सकामं,
तादृशं मरणं पंक्तितानामुत्कृष्टं सङ्गदेकवारमेव च वेत्, उत्कर्षेणोपलक्षितं केवलिसंबंधीत्यर्थः,
जघन्येन तु शेषचारित्र्यवतः सप्ताष्टवारान् च वेत् ॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—तद्विषयं पदमं गाणं । महावीरेण देसियं ॥ कामनिन्दे जहा बाले । नि-
सं कूराद कुवर्द ॥ ४ ॥ तत्र तयोर्दयोर्मरणयोर्मध्ये प्रथमं स्थानं महावीरेण कामं मरणं दे-
शितं कथितं, तथा येन प्रकारेण कामशुद्धाः कामेद्विन्द्रियसुखेषु शुद्धाः कामशुद्धा विषयिणो
जीवाः, अत एव बाला मूर्खा नृशमत्यर्थं वारंवारमकाममरणमतिकुर्वते; अशक्तावपि मनसा

दुःकर्माणि कृत्वा मुहुर्मुहुर्भ्रियंत इत्यर्थः, कीदृशा मूर्खाः? कूराः. ॥ ४ ॥

॥ मूलम् ॥—जे गिरे कामभोगेसु । एगे कूराय गहई ॥ न मे दिठे परे लोए । च-
खुदिहा दमा रइ ॥ ५ ॥ व्याख्या—कामत्रोगेषु य एकः कश्चिक्कूकर्मा पुरुषः कूटाय नर-
कस्यानाय नरकस्थानं गहति नरकं व्रजतीत्यर्थः, कूटं प्राणिनां पीनाकरं स्थानं. द्वितीया-
स्थाने चतुर्थी प्राकृतत्वात्. अथवा य एकः कश्चिक्कामत्रोगेषु शुद्धः स कूटाय गहति, मृषा-
त्रापादि कूटं, तस्मै प्रवर्तते, तं प्रति कश्चिद्रक्ति-त्रो त्वं धर्मं कुरु? तदा स वकि यथा प-
रलोको न दृष्टः, इमेयं रतिः कामत्रोगसुखं रतिः चक्षुर्दृष्टा प्रत्यक्षं दृश्यमाना वर्तते. ॥ ५ ॥

॥ मूलम् ॥—हहागया इमे कामा । कालिया जे अणगया ॥ को जाणइ परे लोए ।
अहि वा नहि वा पुणो ॥ ६ ॥ व्याख्या—इमे कामाः कामत्रोगा हस्तागताः, हस्ते आग-
ता हस्तागताः स्वाधीनाय वर्तंत इत्यर्थः. येऽनागता आगामिजन्मनि त्रविष्यंतीत्यागामिनः,
कामत्रोगसुखास्ते कालिकाः काले त्रवाः कालिका अनिश्विनाः, को जानाति परलोकः पर-
त्रवोऽस्ति वा नास्ति वेति त्रवाः. ॥ ६ ॥

॥ मूलम् ॥—जणेण सार्द्धं दुःखमि । इह बाधे पणज्जई ॥ कामत्रोगाणुराण्णं । केयं संपन्निवज्जई ॥ १ ॥ व्याख्या—ततः स कामत्रोगरसयुक्तः पुमान् बाध इति प्रगल्भते, इति धाट्थं गृह्णाति, इत्युक्त्वा धृष्टो नवति, इतीति किं? अहं जनेन सार्धं नविष्यामि, अयं कामत्रोगसुखत्रोक्ता जनो सादृशो नविष्यति, तेन सार्धमहमपि नविष्यामि. स बाध इत्युक्त्वा कामत्रोगानुरागेण कामत्रोगस्नेहेन क्लेशं स प्रतिपद्यते, क्लेशमिह परत्र च बाधात्यक्तं दुःखं नैजत इत्यर्थः. ॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥—तज्जे से दंरु समारत्तइ । तस्सेसु यावरेसु अ ॥ अट्ठाए अणट्ठाए । नूय-गासं विहंसई ॥ ८ ॥ व्याख्या—ततः कामत्रोगानुरागात्स धाट्थं वान् तस्सेषु च पुनः स्थावरेषु, दंरुं समारत्तते, मनोदंरुवाक्कायैः पीडां समारत्तते, अर्थेन द्रव्योत्पादननिमित्तं, अनर्थेन निःप्रयोजनेन वा भूतग्रामं भूतानां पृथिव्यसेजोवायुवनस्पत्येकैर्द्रियद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रिय-पञ्चैर्द्रियादिजीवानां वर्गं विशेषेण हिनस्ति. अत्राजपादकथा यथा—

एकः पशुपादो वटतलेऽजासु सुप्तासु तत्पत्राणि विद्रीकुर्वन्नश्वापहतेन कुतश्चिदाया-

तेन कस्यचिद्राज्ञः पुत्रेण दृष्टो नृणितश्चारेऽहं यस्य कथयामि तदक्कीणि त्वं पातयि-
ष्यसि किं? तेन तत्प्रतिपन्नं, राजपुत्रेण स स्वनगरे नीतः. एकदाऽश्ववाहनिकार्थं गह्वतो रा-
जोऽक्षिणी राजपुत्रप्रेरितः स पातयामास, पश्चात्स राजपुत्रो राजा जातः, पशुपालस्यैवमुवाच
वरं वृणु? तेनोक्तं यत्राहं वसामि तदेव ग्रामं देहि? राज्ञा तद् ग्रामं तस्य दत्तं, तेन च तत्र
धनास्तुवच्चद्वय आरोपिताः, निष्पदेषु च तुंवेषु गुडेन सार्धं तुंवस्त्वनानि खादन् गायति,
यथा—अद्वमद्वपि सिखिकजा । सिखियं न निरत्ययं ॥ अद्वमद्वपसाएण । खजाए गुफतुं-
वयं ॥ १ ॥ तेन हि पशुपालेन वटपत्राण्यनर्थाय विदितानि, अक्कीणि पुनरर्थयोत्पादितानि,
न, जत्रयत्रापि प्राणवधः कृत इति. ॥ ८ ॥

॥ मूलम् ॥—हिंसे वाले मुसावार्द । माद्वहे पिसुणे सढे ॥ जुंजमाणे सुरं मंसं । सेसं
मेयंति मन्नई ॥ ८ ॥ व्याख्या—स बावो हिंस्रो हिंसनशीलो नृवति, पुनर्भूषावादी भवति,
माद्वहो मायाकारकः कपटवान्, पिसुनः परनिन्दकः, पुनः शत्रो वेषाद्यन्यथाकरणेन धूर्तो मू-
र्वो वा, सुरां मांसं च जुंजानोऽपि मे ममैतत् श्रेयः कल्याणमिति मन्यते, अत एव शत्रु इत्यर्थः.

उत्तरा-

सटीकं

॥ २०२ ॥

व्ययनम्

५

=वोत्तवामेवमेतु
आरुहे=

॥ २०२ ॥

॥ मूलम् ॥—कायसा वयसा मत्ते । वित्ते निधे अ द्रविसु ॥ दुहुर्न मत्तं संचिण्ड ॥

सिसुनापुत्रं मद्रियं ॥ १० ॥ व्याख्या—पुनः कीदृशः सः? कथेन मत्तः, पुनर्वचसा मत्तः, पुनर्वित्ते द्रव्ये मद्रो लोत्री च. पुनः स्त्रीषु मद्रुः, काथेन मत्तो यतस्ततः द्रष्टृत्विमान् बलवानहं रूपवानहमिति चिंतयन्, वा वचसात्मशुणान् कथयन् मुखरोऽहमिति वा चिंतयन्, उपलक्षणत्वानमनसा मदोन्मत्तो धारणादिशक्तिमानहमिति वा चिंतयन् स 'दुहुर्नत्ति' के-
वा द्वाभ्यां रागद्वेषाभ्यां मत्तं संचिनुते मत्तसंचयं कुरुते, कः काश्चि? शिशुनागोऽवसो ष्टी-
द्विप्रजीवविद्योषो भूनागो यथा मृत्तिकां संचिनुते, स च स्निग्धतनुतया बहिःप्रदेशे शरीरे
रेणुनिखण्डयते, अंतश्च मृत्तिकालोवाश्नाति, ततश्च मृत्तिकातो बहिर्निस्सरन् सूर्यकिरणैः शु-
ष्यन् क्षिप्यति विनश्यति, विनश्य च मृत्तिकाया एव वृद्धिं कुरुते, तथा सोऽपि मत्तं कर्म्मम-
त्तं वर्धयति, कर्म्मणेवोत्पद्यते, पुनः कर्म्मस्रववृद्धिं करोतीत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥—तत् पुष्टो आयंकेण । जिवाणो परितप्पद् ॥ पञ्चीजं परलोगस्स । कम्ममा-
णुप्पेहि अप्पणो ॥ ११ ॥ व्याख्या—ततोऽष्टकर्म्ममत्तसंचयादनंतरमातंकेन रोगेण स्पृष्टः सन्

उत्तरा-

नदीकं

॥ २०३ ॥

मलानः मलानि प्राप्तः परितप्यते परिखिद्यते परलोकाप्रप्नोतः, कथंभूतः सः? आत्मनः क-
र्मानुपेक्षी यदा रोगादिप्रसूतो नवति तदा स्वयं जानाति मम कर्मणां विपाको जातः, मया
दुर्मा चान्यदशुभानि कर्माणि कृतानि तस्मादहं परलोकेऽपि दुःखी नविष्यामि, इति खड्गतक-
र्मपेक्षी खड्गतकर्मविचारक इत्यर्थः. ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—मुद्या मे नरए ताणा । असीलाणं च जा गर्द ॥ वालाणं कूरकस्माणं ।
पगाढा जरथ वेजणा ॥ १२ ॥ व्याख्या—मे मया नरके स्थानानि श्रुतानि, या गतिर्नरका-
दिः. अशीजानां दुशीजानां गतिर्विद्यते, यत्र यस्यां गतौ कूरकर्मणां वालानां मूर्खाणांमात्म-
हितनिध्वंसकानां प्रगाढा वेदनास्ति. ॥ १२ ॥

॥ नूलम् ॥—तरथोववाइयं ताणा । जहा मे तमणुस्सुयं ॥ अहाकस्मेहिं गढंते । नो
पहा परितपप्पद् ॥ १३ ॥ व्याख्या—तत्र नरकेषु औपपातिकं स्थानं वर्तते, उपपाते नवमौ-
पपातिकं, तत्रौपपातिकं स्थानेतर्मुहूर्तादनंतरं उदनन्नेदनतामनतर्जनादिकं स्यात्, यथा तद्व-
रकादिस्थानं मे मयानुश्रुतं वर्तते, अवधारितमिति चिंतयन् पश्चादायुःक्षये यथा कर्मचिर्गो-

ह्वन् स परितप्यति. ॥ १३ ॥

॥ मूलम् ॥—जहा सागन्धिं जाणं । सम्मं हिञ्जा महापहं ॥ विसमं मग्गमाद्दो । अरुके भग्गंमि सोयद् ॥ १४ ॥ व्याख्या—यथा शाकटिकः समं समीचीनं महापथं राजमार्गं हित्वा त्यक्त्वा विषमं मार्गमुत्तीर्णः सन् यानं शकटं ' अरुके ' धुरि नग्ने सति शोचति चिंतयति, शकटत्रंगस्य शोकं करोति, यतो धिग्गममहं जानन्नपि शकटत्रंगकष्टमवाप्तवान्. ॥ १४ ॥

॥ मूलम् ॥—एवं धम्मं विजकम्म । अहम्मं पन्निवज्जिया ॥ बादे मच्चुमुहं पत्ते । अरुके नग्गेव सोयद् ॥ १५ ॥ व्याख्या—एवममुना प्रकारेण धर्मे व्युत्क्रम्य विशेषेणोद्ध्वयाधर्मं प्रतिपद्य बावो मूर्खो मृत्युमुखं मरणमुखं प्राप्तः सन् शोचते शोकं कुरुते, क इव ? अर्धे नग्ने शाकटिक इव. ॥ १५ ॥

॥ मूलम् ॥—तज्जे से मरणं तंमि । बादे संतस्सद्दं नया ॥ अकाममरणं मरद्द । धुत्तेव कळिणा जिण्ण ॥ १६ ॥ व्याख्या—ततः स मूर्खो मरणांते नयात् संनसते संन्यासं प्राप्नोति, अकाममरणं श्रियते, श्रियमाणः सन् शोकं विदधाति, क इव ? धूर्त्तो द्यूतकारी कळिना द्यू-

टवरा-

सटीकं

॥ २०५ ॥

तदोयेन जितः, केनचित्ततोऽधिकेन दुष्टेन जितो ष्टहीतद्व्याः सन् शोचते, तथा शोचत इ-
त्यर्थः. अनेन सह मया किमर्थं क्रीडा कृता? अहं हारितः. ॥ १६ ॥

॥ मूलम् ॥—एयं अकाममरणं । बालाणं तु पवेदयं ॥ एत्तो सकाममरणं । पंक्रियाणं
सुणेह मे ॥ १७ ॥ व्याख्या—बालानामकाममरणमेतत्पवेदितं, तुशब्दो निश्चयार्थे, मूर्खा-
णामेवाकाममरणमित्यर्थः, तीर्थकरैः कथितं, इतः प्रस्तावादनंतरं मे मम कथयतः पंक्रिता-
नां सकाममरणं यूयं शृणुत? ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—मरणं पि सपुत्राणं । जहा मे तमणुस्सयं ॥ विप्रसन्नमणायायं । संजया-
णं वुसीमउ ॥ १८ ॥ व्याख्या—सपुत्रानां पुण्यवतां संयतानां यथा मे मया मरणमनुश्रुत-
मंधारितं, नो ब्रव्यास्तसकाममरणं ब्रवन्निर्मनसि धार्यं, कीदृशं सकाममरणं? विप्रसन्नं
विशेषेण कपायादिमदराहित्येन प्रसन्नं निर्मलं, पुनः कीदृशं? अनायातं, न विद्यते आधा-
नो यत्नवत्वेनान्यजीवानां संयमजीवितव्यस्य च नाशो यस्मिंस्तदनायातं, कीदृशानां संयतानां?
, वुसीमउ' अपरित्वाद्भयवतां, वश्य आत्मा येषां तं ब्रह्मवतः, तेषां जितरमनामित्यर्थः. ॥

उत्तरा-

सटीकं

॥ २०६ ॥

व्ययनम्

५

॥ मूलम् ॥—न द्रुमं सवेसु त्रिक्लुसु । न द्रुमं सवेसुगारिसु ॥ नाणासीला अगारस्था ।
विसमसीला य त्रिक्लुणो ॥ १९ ॥ व्याख्या—द्रुमं पंक्तिमरणं सर्वेषां त्रिक्लूनां साधूनां न
नवति, किंतु केषांचित्साधूनां नवेत्, सर्वेषामगारिणां गृहस्थानामपीदं पंक्तिमरणं न नव-
ति, किंतु केषांचिदेव नवेत्; यतोऽगारस्था गृहस्था नानाशीला नानाचारा नवति, च पुन-
र्हिक्लवोऽपि साधवोऽपि विषमशीला विषमं विसदृशं शीलं येषां ते विषमशीलाः, केचित्सनि-
दानतपःकारकाः, केचित्त्रिदानरहिततपःकारिणः, केचित्त्रिर्मदचारित्रिणः, केचिद्दृक्शचारि-
त्रिणः, इति कथनेन तीर्थोत्तरीयास्तु वेषधारिणो दूरत एवोत्सारिताः ॥ १९ ॥

॥ मूलम् ॥—संति एगोहिं त्रिक्लुहिं । गारस्था संयमुत्तरा ॥ गारस्थेहिं य सवेहिं ।
साहवो संजमुत्तरा ॥ २० ॥ व्याख्या—एकेन्यो त्रिक्लुन्यो निहृन्नम्रचारित्रादिन्यः पाखंडि-
कुतीर्धिन्यश्च, अगारस्था अपि गृहस्था अपि संयमुत्तराः संति, संयमेन देशविरतिदक्षणेन
धर्मेणोत्तराः प्रधानाः संति, सर्वपमेरुपर्वतयोरिवांतरमस्ति, सर्वेन्यो द्विविधत्रिविधप्रत्याख्या-
नधरेन्योऽगारस्थेन्यः साधवः षड्वतषट्कायरक्काः संयमेन सप्तदशभेदेनोत्तराः प्रधानाः स-

॥ २०६ ॥

उत्तरा-

सटीकं

॥ २०७ ॥

मीचीनाः संति. अत्र दृष्टांतः—एकः श्रावकः साधुं पृष्ठति श्रावकाणां साधूनां च मिथः कि-
यदंतरं? साधुनोक्तं मेरुसर्वपोषममंतरं, तत आकुलीभूतः स श्रावकः पुनः पृष्ठति कुलिङ्गिनां
श्रावकाणां मिथः कियदंतरं? साधुनोक्तं तदपि मेरुसर्वपोषममंतरं. ततः स श्रावकः स्वस्थो
जात इति. ॥ २० ॥

॥ मूलम् ॥—चीराजिणं नगिणिणं । जना संघादिमुंनिणं ॥ एयाणिवि न तान्धयंति ।
हुस्सीलं परियागयं ॥ २१ ॥ व्याख्या—एतानि सर्वाणि द्रव्यलिङ्गानि ‘परियागयं’ प्र-
ज्यां गतं दीक्षां प्राप्तं, अर्थात् द्रव्यलिङ्गिनं हुःशीलं न ज्ञायंते संसारात्, हुःकर्मविपाका-
द्वा न रक्षंति, एतानि कानि लिङ्गानि तान्याह—चीराणि वकुलानि वकुलचीरधारित्वं, अ-
जिनं चर्मधारित्वं, नगिणिणं नग्नत्वं, जमीति जटाधारित्वं, संघाटीत्वं वस्त्रसंघातोत्पन्ना, त-
या युक्तत्वं कंधाधारित्वं, मुंनिणं मुंनत्वं, एतानि सर्वाणि द्रव्यलिङ्गानि न मोक्षदानि न्नवं-
तीत्यर्थः. ॥ २१ ॥

॥ मूलम् ॥—पिंनोलएव हुस्सीदे । नरगाजं न मुच्चर्दं ॥ तिरकाए वा गिहत्थे वा । सु-

तए कमद दिवं ॥ २२ ॥ इयाख्या—पिंकोलगोऽपि चिभुर्यदि नरकात्त मुच्यते तदा दुःशी-
लः कषायादियुक्तस्तु नरकात्त मुच्यत एव, पिं परदत्तग्रासमवलगते सेवत इति पिंकोलगः,
अत्र निश्चयमाह—त्रिकादो त्रिभुरयवा गृहस्थो वा चवेत् तयोर्त्रिकादगृहस्थयोः साधुश्चा-
वकयोर्मध्ये यः सुवतः सुष्टु श्रोत्रनानि ब्रतानि यस्य स सुवतः, स दिवं स्वर्गं कमति ब्रज-
तीत्यर्थः, अत्र इस्मककथा—राजगृहे कश्चिद् इस्मकं खान्तिरुक्तं त्रिकामल-
नसानो रुद्रः सर्वेषां चूर्णनाय वैद्यारगिरिशिवां चान्नयन् बिजांतर्निपतितः, शिवांतले चूर्णि-
तवपुः सप्तमं नरकं गतः. एवं त्रिपुरपि दुध्यनिनदुःशीलवान्नरकमेव गच्छतीति परमार्थः. ॥ २३ ॥

॥ मूलम् ॥—अगारी सामादयंगद । सद्दी काषण फासए ॥ पोसहं दुहज परकं । ए-
गरादं न हावए ॥ २४ ॥ व्याख्या—अगारी गृहस्थः सामायिकस्यांगानि सामायिकस्यांगानि
सामायिकांगानि निःशंकितनिःकाङ्क्षितनिर्विचिकित्सितान्मूढदृष्टिप्रमुखाणि कायेन स्पृशति,
कीदृशः सन् ? अक्षी अक्षावान् सन्, पुनर्दृहस्थः, उन्नयोः शुक्लकृष्णप्रकयोः पौषधं सेवते,
चतुर्दशीपूर्णिमास्यादिषु पौषध आहारपौषधादिकं कुर्वति, एकरात्रिमप्येकदिनमपि न हाप-

उत्तरा-

सटीकं

॥ २०७॥

येतुः न हानिं कुर्यादित्यर्थः. रात्रिग्रहणं दिवा व्याकुलतायां राजावपि पौषधं कुर्यात्, चेदेवं न स्नानदा चतुर्दश्यष्टम्युद्दिष्टा, महाकल्याणकृष्णैर्माचतुर्मासिकत्रयस्य दिवसे पौषधं कुर्यात्, नामाधिकंगत्वेनैव सिद्धे चेदेनोपादानमादरव्यापनार्थम्. ॥ २३ ॥

॥ मूलम् ॥—एवं सिक्कासमावेशः । गृहवासेषु सुवप ॥ मुच्चर्दं वविपच्चात् । गृहे ज-
रकसलोगयं ॥ २४ ॥ व्याख्या—एवममुना प्रकारेण शिक्कासमापन्नः श्रद्धाचारसहितो गृह-
स्थानंऽपि सु-तो द्वादश-तधारकः सन् त्वक्पर्वतो मुच्यते, त्वक् चर्मपर्वजानुर्कूर्परगुल्फादि,
नतो मुक्तो भवति, औदारिकशरीरान्मुच्यते, पुनः स श्राद्धो यद्वासलोकतां गृहेत्, सह लो-
कंन वर्तन इति सलोकः, यदैर्देवैः सलोको यद्वासलोकस्तस्य नावो यद्वासलोकता तां देव-
जातित्वं प्राप्नोतीत्यर्थः. अत्र पण्डितमरणप्रस्तावेऽप्यवसरप्रसंगाद्वावपण्डितमरणमुक्तं. ॥ २४ ॥

॥ मूलम् ॥—अह जे संवुडे त्रिखवू । दुशं अन्नपुरे सिया ॥ सबदुरकपहीणे वा । दे-
वे वावि मद्दहिण ॥ २५ ॥ व्याख्या—अथानंतरं-यः संवृतः पंचाश्वनिरोधको त्रिहुः सर्व-
दुःखप्रहीणे मोक्षेऽथवा देवे देवलोकं, तयोर्धयोः स्थानयोर्मध्येऽन्यतरस्मिन्नेकस्मिन् स्थाने

स्यात्, कीदृशो देवः स्यात् ? महार्द्धिको महती कर्द्धिर्यस्य स महार्द्धिकः. ॥ २५ ॥

॥ मूत्रम् ॥—उत्तरादं विमोहादं । जुष्टमंताणु पुत्रसा ॥ सामादन्नाद जस्काहिं । आवा-
स्नादं जसंसिणो ॥ २६ ॥ दीहाजया दृद्धिमंता । समिद्धा कामरूविणो ॥ अहुणोववज्जसंकासा
। जुज्जो अच्चिसादिप्पया ॥ २७ ॥ ताणि ज्ञाणणि गळंति । सिक्किता संयमं तवं ॥ त्रिका-
ए वा गिहत्थे वा । जे संति परिनिवुत्ता ॥ २८ ॥ व्याख्या—ते त्रिकादा त्रिकावृत्तयः सा-
धयोऽथवा गृहस्थाः श्राद्धाः संयमं पुनस्तपः शिक्खित्वा हृदि धृत्वा तानि स्थानानि गळंति
प्राप्नुवंतीति तृतीयगाथायाः संबंधः. ते के त्रिकादाः ? पुनस्ते के च गृहस्थाः ? ये परिनि-
र्हताः संति, परि समंताद्विर्हता विधूतकषायमत्ताः, तानि कानि स्थानानि ? उत्तराणि सर्वो-
द्भयो देवलोकेभ्य उपरिस्थानि पंचानुत्तरविमानानि, पुनः कीदृशानि तानि ? विमोहान्यज्ञा-
नरहितानि, येषु स्थानेषूपपन्नानां देवानां मिथ्यात्वाभावात् सम्यक्त्वं नवतीत्यतो विमोहानि,
पुनः कीदृशानि ? क्षुतिमंति दीक्षितुकानि प्राकृतत्वाद्विगद्ययः. पुनः कीदृशानि स्थानानि ?
यद्देहेः स्रग्वाकीर्णानि सहितानि, पुनः कीदृशानि ? आसमंतादाह्लादपूर्वकं दुःखराहित्येन

अनरा-

सटीकं

॥ २११ ॥

उच्यते तेषु तान्यावासानि. कथंभूतास्ते त्रिकादा गृहस्थाश्च ? यशस्विनः. कुत्रचिद्दीकांतरेऽ-
त्र गायत्र्यामुक्तानि साधुश्राद्धानां विशेषणानि संति, पुनः कीदृशा त्रिकादगृहस्थजीवदे-
वाः ? ' दीहाजया ' दीर्घायुषः पद्यसागरोपमजीविनः, पुनः कीदृशाः ? कृत्स्नंतो रत्नादियु-
क्ताः, पुनः कीदृशाः ? समृद्धा अत्यंतप्रकटाः, पुनः कीदृशाः ? कामरूपिणः, कामं स्वेवापूर्वं रूपं
येषां ते कामरूपिणः, यादृशं रूपं मनसि बाधंति तादृशं कुर्वतीत्यर्थः. पुनः कीदृशाः ? अयुनोत्पन्न-
संकाशाः, येषां कांतिक्रिद्दीप्तिवर्णादिकं दृष्टेति ज्ञायते यदेते ददानीमुत्पन्नाः संति, पुनः कीदृ-
शाः ? ' द्योमिमा' लिप्रजाः कोटिसूर्यप्रजाः अर्चिषा ज्योतिषा जालंतं शोचंतं द्रव्यवंशीजः अर्चिमा-
जिनः सूर्याः, भूयांसश्च तैर्ऽर्चिभालिनश्च भूयोर्चिमालिनस्तद्रूपभावेणा ते भूयोर्चिमालिप्रजाः.
॥ मृदम ॥ --- तेसिं सुच्चाण पुज्जाणं । संजयाणं-बुसीमडं ॥ न संतस्यंति अणणंते । सी-
जवंता बहुसुया ॥ ३० ॥ व्याख्या—शीजवंतः साध्याचारसहिता बहुश्रुताः साधवो स-
ते सवणे सक्षीपे समानते सति न संजसंति न त्रयं प्राप्नुवंति. किं कृत्वा ? तेषां सख्युज्जानां
संयतानां जालितत्रिद्व्युक्तस्वरूपस्थानप्राप्तिं श्रुत्वा, पुनः कीदृशानां संयतानां ? नश्यवत्तां.

॥ मूलम् ॥—तुवया विसेसमादाय । दयाधम्मस खंतिए ॥ विप्पसीइज्ज मेहावी । त-

हाएण अप्पणा ॥ ३० ॥ व्याख्या—मेधावी बुद्धिमान् साधुस्तथाभूतेन विषयकथापरहि-
तनास्वना विप्रसीदेत्, विशेषेण प्रसन्नतां भजेत्, किं कृत्वा? बालपंकितमरणे 'तुविधा'
इति लोकास्त्रित्वा परीक्ष्य पुनर्विशेषमादाय बालमरणात्पंकितमरणान्त्र विशेषं विशिष्टत्वमादाय
शङ्कीत्वा तथैव दयाधर्मस्य यतिधर्मस्य क्तांत्वा क्षमया कृत्वा विशेषमादायान्येन्यो धर्मोन्यः
क्षमया साधुधर्मो विशिष्ट इति ज्ञात्वा विप्रसीदेत् कषायादिन्यो विरक्तो नवेदित्यर्थः ॥ ३० ॥

॥ मूलम् ॥—तज्ज काले अत्रिप्पेए । सङ्की तावसमंतिए ॥ विणुइज्ज लोमहरिसं । ने-
यं देहस्स कंखए ॥ ३१ ॥ व्याख्या—ततः कषायोपशमनानंतरं काले मरणसमयेऽत्रिभेते श-
ति रुचिते सति श्रद्धा श्रद्धावानंतिके गुरुणां समीपे तादृशं यूयात्, उत्पन्नं रोमहर्षं रोमां-
न्दं हा से मरणं ज्ञावीति नयान्निस्सूचकं रोमोज्ञप्तं विनयेत् स्फेदयेत्, मरणन्नयं न कुर्यात्,
देहस्य नेदं कांक्षेत्, शरीरस्य त्यागमन्निलभेत्, यादृशो हर्षो दीक्षावसरे यादृशो हर्षः संवे-
खनावसरे, तादृशो हर्षो मरणसमयेऽपि विधेयो न नेतव्यमित्यर्थः ॥ ३१ ॥

तत्तरा-

सटीकं

॥ २१३ ॥

॥ मूलम् ॥—अह कालन्मि संपत्ते । आधाय स समुत्सयं ॥ सकाममरणं मरई । तिस्र-
मन्त्रयरं मुणिति वेसि ॥ ३२ ॥ व्याख्या—अथ काले मरणे संप्राप्ते सति मुनिः समुत्सयमभ्य-
तरशरीरं ब्राह्मशरीरं च, अभ्यन्तरं कर्मणशरीरं, ब्राह्ममौदारिकशरीरं, आधाय विनाश-
त्रयाणां सकाममरणानां मध्येऽन्यतरैकेन सकाममरणेन श्रियते, तानि त्रीणि लसकाममरणा-
नीमानि—त्रक्तपरिज्ञा त्रक्तप्रत्याख्यानं १ इंगिनी २ पादपोषगमनाख्यानि ३. यत्र भक्तस्य
त्रिविधस्य चतुर्विधस्य चाहारस्य प्रत्याख्यानं त्रक्तप्रत्याख्यानं १, यत्र मंजवं कृत्वा मध्ये प्रविश्य
मंजवाटहिर्न निःस्त्रीयते तर्दिगिनीमरणं २, यत्र विद्वद्भूतशाखावदेकेन पार्श्वेन निपत्यते, पा-
र्थस्य परावर्तो न क्रियते तत्पादपोषगमनं. एतेषां त्रयाणां मध्येऽन्यतरेण मरणेन श्रियते,
इति बुधर्मास्वामी जंबूस्वामिनं प्रति कथयति हे जंबू! अहं जगवद्भूतसा र्वां बवीमि. ॥

॥ ३२ ॥ इत्यकामसकाममरणीयमध्ययनं पंचमं. ॥

इति श्रीमदुत्तराध्वयनसूत्रार्थदीपिकायामुपाध्यायश्रीलक्ष्मीकीर्तिगणेशिष्यलक्ष्मीवल्लभ-
गण्डिविरचितायामनारामसकाममरणीयमध्यस्य पंचमस्त्यार्थः संपूर्णः ॥ श्रीरस्तु ॥

उत्तरा-

सटीकं

॥ २१४ ॥

रखो हो ज्ञान =

इन्द्रजालम्

॥ अथ षष्ठमध्ययनं प्रारब्धते ॥

पूर्वसिद्ध्ययनेऽकामसकाममरणे जके, तत्र सकाममरणं निर्व्यथस्य नवति, ततो निर्व्यथस्याचारः षष्ठेऽध्ययने कथयति, अयं पंचमषष्ठाध्ययनयोः संबंधः।

॥ मूलम् ॥—जावंति विजा पुरिसा । सवे ते दुःखसंनवा ॥ दुष्पंति बहुसो मूढा । संसारंसि अणुतिने ॥ १ ॥ व्याख्या—यावंतोऽविद्याः पुरुषास्ते सर्वेऽपि मूढाः संसारे बहुशो वारंवारं दुष्पंते, आधिद्याधिवियोगादिभिः पीड्यन्ते. न विद्यते विद्या सम्यग्ज्ञानं येषां तेऽविद्याः, अत्र नञ् कुत्सितार्थवाचकः, ये कुत्सितज्ञानसहिता मिथ्यात्वोपहतचेतसो वर्तन्ते, ते सूर्वाः संसारे दुःखिनो नवंति. कीदृशे संसारे ? अनंतकेऽपारे. कीदृशास्तेऽविद्याः ? दुःखसंनवाः, दुःखसंनवो येषु ते दुःखसंनवा दुःखभाजनमित्यर्थः. यावंतोऽविद्या इत्यत्र प्राकृतत्वादकारोऽदृश्यः. ॥ १ ॥ अत्राविद्यापुरुषोदाहरणं यथा—कश्चिद् द्रुममकोऽनाग्यात् कापि

अध्ययनम्

तत्त्वज्ञानम्

इन्द्रजालम् ॥ २१४ ॥

नन्वीनदीप

दत्तरा-

सटीकं

॥ २१५ ॥

ननुं नगा प्रसाद

दुर्जनसहित

दयतायो =

नेकज्ञकारना

प्राप्ते =

= रातेरख्यो =

ध्वयनस

३

= (अर्थात् त

दइजातना

सर्ववैभवना

स्यो तेष्टा ते

तेवोजफरी

दिदीष्टाईजः

= इलाकरे

= इलाकरे

॥ २१५ ॥ = क

किंचिद्वाप्नुवन् पुराद्वहिरैकस्मिन् देवकुले रात्राबुधितः, तत्रैकं पुरुषं कामकुञ्जप्रसादेन यथे-
ष्टयोगान् जुञ्जानं वीक्ष्य प्रकामं सेवितवान्, तुष्टेन तेन तस्य त्रणितं भो तुभ्यं कामकुञ्जं
नृदाम्युत कामकुञ्जं विधायिनीं विद्यां ददामि ? तेन विद्यासाधनपुरश्चरणादिनीरुणा विद्या-
त्रिमं त्रितं घटमेव मे देहीति त्रणितं, विद्यापुरुषेण विद्यात्रिमं त्रितो घट एव तस्मै दत्तः,
सोऽपि तत्प्रसादात्सुखी जातः. अन्यदा पीतमद्योऽयं पुरुषस्तं कामकुञ्जं मस्तके कृत्वा नृत्यन्
पातितवान्, तदाः कामकुञ्जस्ततो नासौ किंचिदर्थमवाप्नोति, शौचति चैवं यदि मया तदा
विद्या गृहीताऽत्र विष्यत्तदा त्रिमं त्रय नवं कामकुञ्जमकरिष्यं, पूर्ववदेव सुखी चात्र विष्यं. एव-
मविद्या नरा दुःखसंज्ञाः क्लिश्यन्ते. ॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥ — समिक्क पंरिए तम्हा । पासजाइपदे बहु ॥ अप्पणा सच्चमेसिज्जा । मे-
त्ति नृएसु कप्पए ॥ १ ॥ व्याख्या — तस्मादज्ञानिनां मिथ्यात्विनां संसारत्रमजुत्वारपंक्ति-
स्तत्त्वज्ञ आत्मना स्वयमेव परोपदेशं विनैव सत्यमेव येत्, सद्गुरो हितं सत्यमर्थसंयममन्त्रि-
तयेत्. पुनः पंक्तिो नृतेषु पृथिव्यादिषु पदकायेषु भैत्री कल्पयेत्. किं कृत्वा ? बहून् पाश-

जन्तु-

सटीकं

॥२१६॥

जातिपथान् समीक्ष्य, पाशाः पारवश्यहेतवः पुत्रकलत्रादिसंबंधास्त एव मोहहेतुतथैकेन्द्रियादिजातीनां पंथानः पाशजातिपथान् दृष्ट्वा, यदा हि पुत्रकलत्रादिषु मोहं करोति तदैकेन्द्रियत्वं जीवो बध्नाति ॥ २ ॥

॥ मूलम् ॥—माया प्रियाण्डुसा त्राया । त्रज्जा पुत्ताय त्रसा ॥ नाढं ते मम ताणाय । तुत्पंतस्स सकम्मुणा ॥ ३ ॥ व्याख्या—पंक्ति इति विचारयेदित्यध्याहारः कर्तव्यः, इतीति किं? एते मम त्राणाय मम रक्षायै नाढं न समर्थाः, कथंभूतस्य मम? स्वकर्मणा तुत्पंतस्स सकम्मुणा धीज्यमानस्य, एते के? माता पिता स्नुषा बंधुव्रजा सहोदरो त्राया पत्नी पुत्राः स्वकर्मणा धीज्यमानस्य, एते के? माता पिता स्नुषा बंधुव्रजा सहोदरो त्राया पत्नी पुत्राः पुत्रत्वेन मानिताः, च पुनः 'त्रसा' स्वयमुत्पादिताः, एते सर्वेऽपि स्वकर्मसमुद्भूतदुःखाद्रक्षणाय न समर्था न्वन्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—एयमठंसपेहाए । पासे समिथदंसणे ॥ विदे गोहिं सिणेहं च । न कंखे पुवसंथवं ॥ ४ ॥ व्याख्या—शमितदर्शनः शमितं ध्वस्तं दर्शनं मिथ्यादर्शनं येन स शमितदर्शनः, अथवा सम्यक्प्रकारेण दत्तं प्राप्तं दर्शनं सम्यक्त्वं येन स शमितदर्शनः, एतादृशः

उत्तरा-

सटीकं

॥ २१७ ॥

संयम्येतदर्थं पूर्वोक्तमर्थमक्षराणादिकं ' सपेक्षा ' स्वापेक्षया स्वबुद्ध्या ' पासेद ' इति पश्ये-
त्, ह्यवधारयेत्, च पुनर्गेहं शक्तिं रसतां, च पुनः स्नेहं पुत्रकलत्रादिषु रागं विद्यात्, पुनः
पूर्वसंस्तवं न कांहेत्. पूर्व संस्तवः पूर्वपरिचय एकग्रामादिवासस्तं न स्मरेत्. ॥ ४ ॥

॥ मूलम् ॥—गवासं मण्डिभुंक्तं । पसवो दासपोरसं ॥ सवमेयं चदत्ताणं । कामरूची-
न्नविस्ससि ॥ ५ ॥ व्याख्या—पुनरपि पंक्ति आत्मानमिति शिक्षयेत्, अथवा गुरुः शिष्यं-
प्रत्युपदिशति हे आत्मन् ! अथवा हे शिष्य ! एतत्सर्वं त्यक्त्वा कामरूपी स्वेहाचारी नवि-
व्यसि, परलोकं च निरतीचारसंयमपातनाद्देवन्नवे वैक्रियादित्थमस्तत्वं न विष्यसि, एत-
त्किं तदाह—गवाश्वं, गावश्चाश्वश्च गवाश्वं, पुनर्मण्डिभुंक्तं, मण्यश्चंद्रकांताद्याः, कुल्लन्न-
ग्रहणेनान्वेषामप्यलंकाराणां ग्रहणं स्यात्, सर्वे मण्यः सर्वाण्यलंकाराणि चेत्यर्थः, पशवाऽ-
जैरूपकपद्मपद्याभ्युत्पादकरोमधारकाः कुर्कुरादयश्च, दासा गृहदासीन्यः समुत्पन्ना जीवाः, पौ-
त्रपा निजकुलोत्पन्नपुरुषाः, दासाश्च पौत्रपाश्च दासपौत्रवं. एते सर्वेऽपि मरणाच्च जायंत इत्य-
र्थः, तस्मात्पूर्वमेतत्त्यक्त्वा संयमं परिपालयेदित्यर्थः. ॥ ५ ॥

व्यवनम

=
=पादकः
नदी=

॥ २१७ ॥

उत्तरा-

सटीकं

॥ २१८ ॥

व्ययनम्

५

॥ मूलम् ॥—धावरं जंगमं चेव । धणं धनं उवरकरं ॥ पञ्चमाणस्स कम्मोहिं । नाखं
दुक्काज मोअण्णे ॥ ६ ॥ व्याख्या—पुनरेतत्सर्वं वस्तु कर्मन्निः पच्यमानस्य जीवस्य दुःखा-
न्मोचनेऽदं समर्थं न त्रवति. एतत्किं? स्यावरं गृहादिकं, च पुनर्जंगमं पुनर्मित्रचर्यादि,
पुनर्धनं गणिमादि, धान्यं बीजादि, पुनरुपस्करं गृहोपकरणं. ॥ ६ ॥

॥ मूलम् ॥—अपणं सवतं सवं । दिस्स पाणे पियायए ॥ न हणे पाणिणो पाणे । न-
ववेराज उवरए ॥ ७ ॥ व्याख्या—साधुः सर्वतः सर्वप्रकारेण सर्वमध्यात्मं सुखदुःखादिकं
' दिस्स ' इति इष्टा सर्वप्रकारेण सर्वं सुखदुःखादिकमात्मनि स्थितं ज्ञात्वा सुखदुःखयोर्वेद-
कमात्मानं ज्ञात्वा दृष्टसंयोगादिहेतुभ्यः समुत्पन्नं सुखं सर्वस्यात्मनः प्रियं स्यात्, दृष्टविषयो-
गादिहेतुभ्यः समुत्पन्नं दुःखं सर्वस्यात्मनोऽप्रियं ज्ञात्वेत्यर्थः. च पुनः प्राणिनो जीवान् प्रि-
यात्सुनो इष्ट्वा, प्रिय आत्मा येषां ते प्रियात्मानस्तान् प्रियात्मान्, सवे जीवावि दृष्टेति । जी-
विजं न मरिज्जिजं ॥ ' इति इष्ट्वा हृदि विचार्य प्राणिनो जीवस्य प्राणानिन्द्रियोह्ववासानि-
श्वासाद्युर्वदरूपात् हन्यात्, तयाद्वैराग्योपरमेत्, निवर्तेत. अथवा कथंभूतः साधुः? तया-

॥ २१८ ॥

नदी =

उत्तरा-

सटीकं

॥२१॥

ईराडुपरतो निवर्तितः, इति साधुविशेषणं कर्तव्यं. ॥ ७ ॥

॥ मूलम् ॥—आयाणं नरयं दिसस । नाइयज्ज तणामवि ॥ दोयुंठी अप्पणो पाए । दिनं जुंजिज्ज चोअणं ॥ ८ ॥ व्याख्या—साधुस्तुणमपि ‘ नाइयज्ज ’ इति नाददीत, अदत्तं न शृङ्गीत, किं कृत्वा ? आदानं नरकं दृष्ट्वा, आदीयत इत्यादानं धनधान्यादिकं परिग्रहं, नरकं नरकहेतुत्वात्तरकं ज्ञात्वेत्यर्थः. पुनः साधुः ‘ पाए दिन्नं, पात्रे दत्तं ग्रहस्थेन पात्रमध्ये प्रक्षिप्तं चोजनं शुद्धाहारं ‘ जुंजेज्ज ’ जुंजीत, कथंचनूतः सन् ? ‘ अप्पणो दुयंठी ’ आत्मनो जुगृप्सी सन्, आहारसमये आत्मनंदकः सन् अहो धिग्ममात्मानं ! अयमात्मा देहो बाहारं विना धर्मकरणेऽसमर्थः, किं करोमि ? धर्मनिर्वहार्थमस्मै त्राटकं दीयत इति चिंतयन्नाहारं कुर्यात्, न तु वलपुष्ट्यावर्थमाहारं विधीयत इति चिंतयेत्. अत्रादत्तपरिग्रहाश्रयद्वयनिरोधादन्येषामप्याश्रवाणां निरोध उक्त एव. ॥ ८ ॥

॥ मूलम् ॥—इहमेवो ज मन्नंति । अप्पच्चख्खाय पावगं ॥ आयारियं विदित्ताणं । सब्बदुस्का विमुच्चइ ॥ ९ ॥ व्याख्या—इहास्मिन् संसारं एके केचित्कापिज्जिकादयो ज्ञान-

अयनम

५

॥२१॥

उत्तरा-

सटीकं

॥ २२० ॥

वादिन इति मन्यन्ते, इतीति किं? पापकं हिंसादिकमप्रत्याख्याय पापमनाद्योच्यापि मनुष्य आचारिकं स्वकीयस्वकीयमतोज्ञवानुष्ठानसमूहं विदित्वा ज्ञात्वा, सर्वदुःखादिमुच्यते, एतावता तत्त्वज्ञानान्मोक्षावाप्तिः, इति वदन्ति, जैनानां तु ज्ञानक्रियार्यां मोक्षः, ज्ञानवादिनां तु ज्ञानमेव मुक्त्यंगमिति. ॥ ए ॥

॥ मूलम् ॥—त्राणंता अकरिंता य । बंधमोक्षपदत्रिणो ॥ वाया वीरियमित्तेण । समासासंति अप्पयं ॥ १० ॥ व्याख्या—पुनस्त एव ज्ञानवादिनो बंधमोक्षप्रतिज्ञिनो वाचा वीर्यमत्रिण केवलं वाक्शूरत्वेनात्मानं समाश्वासयन्ति, बंधश्च मोक्षश्च बंधमोक्षौ, तयोः प्रतिज्ञायां ज्ञानं येषां ते बंधमोक्षप्रतिज्ञिनो बंधमोक्षज्ञा इत्यर्थः. यतः—मन एव मनुष्याणां । कारणं बंधमोक्षयोः ॥ यत्रैवादिंगिता कांता । तत्रैवादिंगिता सुता ॥ १ ॥ इत्यादि प्रतिज्ञां कुर्वणास्ते किं कुर्वन्तः? आत्मानसाश्वासयन्ति त्राणंतो ज्ञानमन्यस्यन्तः, च पुनरकुर्वन्तः क्रियामनाचरन्तः प्रत्याख्यानतपःपौषधज्जादिकां क्रियां निदन्तः, ज्ञानमेव मुक्त्यंगतयांगीकुर्वन्त इत्यर्थः.

॥ मूलम् ॥—न चित्ता नायए चासा । ऋउ विज्जाणुसासणं ॥ विसन्ना पावकम्मोहिं ।

इययनम्

५ = २२

॥ २२० ॥

वाला पंक्तिमण्डिणे ॥ ११ ॥ व्याख्या—पंक्तिमानिन आत्मानं पंक्तिमन्या ज्ञानाहंकार-
धारिण इति न जानंति, इत्यध्याहारः, इतीति किं? चित्राः प्राकृतसंस्कृताद्याः पञ्जापाः, अ-
थवान्या अपि देशविशेषाज्ञानारूपा ज्ञापा वा पापेभ्यो दुःखेभ्यो न त्रायंते न रक्षंते, तर्हि
विद्यानां न्यायमीमांसादीनामनुशासनमनुशिक्षणं विद्यानुशासनं कुतस्त्रायते न त्रायत इत्य-
र्थः. अथवा विद्यानां विचित्रमंत्रात्मिकानां रोहिणीप्रज्ञसिकगौरीगंधार्यादिषोडशविद्यादेव्य-
धितितानामनुशासनमनुशिक्षणमारधनं कुतो नरकात् त्रायते? कीदृशास्ते वालाः? अतएव
ज्ञाः, पुनः कीदृशास्ते? पापकर्मजिर्विषया विविधमनेकप्रकारं यथास्यात्तथा सन्नाः पापपंकेषु
कलिता इत्यर्थः. ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—जे केद सरीरे सत्ता । वदे रूवे य सवसो ॥ मणसा कायवक्केण । सवे ते दु-
एकसंनवा ॥ १२ ॥ व्याख्या—ये केचन ज्ञानवादिनः शरीरे सत्ताः सुखान्वेषिणश्च संति, तथा पुनर्ये
वर्णे शरीरस्य गौरादिके, च पुनस्तथारूपे सुंदरनयननासादिके, चशब्दाह्वदे रसे गंधे स्पर्शे
च सर्वथा मनसा कायेन वाक्येन सत्ताः संनवाः संति ते सर्वे दुःखसंनवा दुःखस्य संनवा

जलसा-

सटीकं

॥ २२२ ॥

ज =

जोपना =

दुःखसंज्ञा दुःखनाजनं भवति, मृगपतंगमीनमधुपमातंगवदिहलोके यथा मरणदुःखनाजः,
परलोकेऽप्यार्तध्यानेन श्रुता दुःखिनः स्युरित्यर्थः. ॥ १२ ॥

॥ मूलम् ॥—आवज्ञा दीहमद्वाणं । संसारंमि अणंतए ॥ तमहा सबदिसं पस्स । अ-
पमत्तो परिव्वए ॥ १३ ॥ व्याख्या—तेऽज्ञानवादिनो विषयिणोऽनंतकेऽपारे संसारे दीर्घमध्वा-
नं मार्गमापन्नाः प्राप्ताः संति, तस्मात्कारणत्सर्वो दिशं नवभ्रमणरूपामष्टादशभावदिशो दृष्ट्वा
साधुरप्रसन्नः प्रमादरहितः सन् विचरेत्, अष्टादशभावदिशश्चेमाः—पुढवि १ जल २ जलण
३ वाज ४ । मूला ५ खंघ ६ भगा ७ पोरवीया य ८ ॥ बि ए ति १० चज ११ पंचिंदियतिरि
१२ । नारया १३ देवसंघाया १४ ॥ १ ॥ समुत्तिस १५ कम्मा १६ कम्म—गा य १७ मणुया
तहंतरदीवा १८ ॥ ज्ञावदिसा दिस्सदंजं । संसारी निययमेआहि ॥ २ ॥ इति संसारे प्रजा-
दिनो जीवा द्मास्वष्टादशभावदिशासु पुनः पुनर्जसंतीत्यर्थः. ॥ १३ ॥

॥ मूलम् ॥—वहिया उहसादाय । नावकंखे कयादवि ॥ पुव्वकम्मस्सकयइए । द्दमं दे-
हं समुद्धरे ॥ १४ ॥ व्याख्या—साधुः पूर्वकर्मद्वयार्थमिदं देहं समुद्धरेत्, सस्यक शुद्धाहा-

व्ययनम्

५

पर्वबीज (पाठ) =

॥ २२२ ॥

उत्तरा-
सटीकं

७२३ ॥

रेण धारयेत् , पुनः कदापि परीपहोपसर्गादिभिः पीकितोऽपि न कस्यापि साहाय्यसवकांक्षे-
न्नात्रितयेत् . अथवा कदापि विषयादिभ्यो न स्पृहयेत् . किं कृत्वा ? ‘ वहिया ’ संसारद्व-
हिस्तारसंसारद्वहिर्द्युतमूर्ध्व लोकाग्रस्थानं मोक्षमादायात्रितव्य . ॥ १४ ॥

॥ मूलम् ॥—विणिंच कम्मुणो हेजं । कावकंखी परिद्वए ॥ माचं पिंसस्स पाएस्स ।
ककं लब्धुणं चरकए ॥ १५ ॥ व्याख्या—कावकांद्यवसरङ्गः साधुः कर्मेणां हेतुं कर्मेणां का-
रणं सिध्यात्वादिरेतिकपाययोगादिकं ‘ विणिंच ’ विचिंत्यात्मनः सकाशात्पृथक्कृत्य परित्य-
ज्यसंयममार्गे संचरेत् , कालं स्वश्रियानुष्ठानस्यावसरं कांक्षतीत्येवंशीलः कावकांदी , पुनः स-
साधुः पिंसस्याङ्गारस्य तथा पातस्य पानीयस्य मात्रां परिमाणं लब्ध्वा भक्षयेत् , यावत्सा मा-
त्रयारसत्वंयमनिर्वाहः स्यात्सावत्प्रमाणमाहारं पानीयं च गृहीत्वा कुर्यादित्यर्थः . कथंभूतमाहा-
रं ? ककं गृहस्थेनारमार्थं कृतं , प्राकृतत्वादिचक्रिकव्यत्ययः ॥ १५ ॥

॥ मूलम् ॥—सच्चिहिं च न कुव्विज्जा । देवमायाद् संजए । पस्की पत्तं समादाय । निर-
वस्को परिदत्त ॥ १६ ॥ व्याख्या—च पुनः संयतः साधुर्देवमात्रयापि संनिधिं न कुर्यात् . दे-

पस्य मात्रा लेपमात्रा, तथा लेपमात्रया सं सम्यग्प्रकारेण निधीयते स्थाप्यते दुर्भेतावात्मा
 येन स संनिधिर्धृतशुक्रादिसंचयस्तं न कुर्यात्, यावत्ता पात्रं लिप्यते तावन्मालमपि धृतादि-
 कं न संचयेत्, त्रिहुराहारं कृत्वा पात्रं समादाय पात्रं गृहीत्वा निरपेक्षः सन्निःस्पृहः सन्
 परिभ्रजेत्, साधुमार्गे प्रवर्तेत. क इव ? ' पस्की इव ' यथा पक्ष्याहारं कृत्वा पत्रं तनूरुह-
 मात्रं गृहीत्वोड्डीयते, तथा साधुरपि कुक्षिशंबलो ज्ञवेत्. ॥ १५ ॥

॥ मूलम् ॥—एषणासमिजं लज्जु । गामे अ नियजं चरे ॥ अप्रमत्तो पमत्तेहिं । पि-
 एरवायं गवेसए ॥ १६ ॥ व्याख्या—एषणासमिजो निर्दोषाहारग्राही साधुर्गामे नगरे वाऽ-
 नियतो नित्यवासरहितः सन् चरेत्, संयममार्गे प्रवर्तेत, कीदृशः साधुः ? लज्जुर्लज्जातुः, ल-
 ज्जा संयमस्तेन सहितः, पुनः कीदृशः ? अप्रमत्तः प्रमादरहितः, पुनः साधुः ' पमत्तेहिं '
 इति प्रमत्तेत्यो गृहस्थेऽर्थः पिंरुपातं त्रिकां गवेषयेत्, गृहीत, पंचमीस्थाने तृतीया. ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—एवं से उदाहु-अणुत्तरनाणी अणुत्तरदंसी । अणुत्तरनाणदंसणधरे ॥ अरहा
 नायपुत्ते । जयवं वेसादिवियाहिपत्ति वेमि ॥ १८ ॥ व्याख्या—सुधर्मास्वामी जंबूस्वामिनं प्र-

त्याह हे जंबू । से इति सोऽर्हन् ज्ञातपुत्रो महावीरः ' एवं उदाहु ' एवमुदाहृतवान् अर्हं तवाधे इति त्रयीमि, अर्हर्हिद्वादिभिः पूज्यो ज्ञातः प्रसिद्धः सिद्धार्थकवियस्तस्य पुत्रो ज्ञातपुत्रः, कीदृशो महावीरः ? जगवानष्टमहाप्रातिहार्याथतिशयमाहात्म्ययुक्तः, पुनः कीदृशः ? विशाला त्रिशला तस्याः पुत्रो वैशालिकः, अथवा विशालाः शिष्यास्तीर्थं यशःप्रवृत्तयो गुणा यस्येति वैशालिकः, पुनः कीदृशो महावीरः ? ' विद्याहिण ' इति व्याख्याता विशेषेणाख्याता द्वादश परीपदासु समवसरणे धर्मोपदेशं व्याख्याता धर्मोपदेशक इत्यर्थः. पुनः कीदृशो महावीरः ? अनुत्तरज्ञानी सर्वोत्कृष्टज्ञानधारी, पुनः कीदृशः ? अनुत्तरदर्शी, अनुत्तरं सर्वोत्कृष्टं पश्यतीत्येवंशीलोऽनुत्तरदर्शी, पुनः कीदृशः ? अनुत्तरज्ञानदर्शनधरः, केवलवरज्ञानदर्शनधारीत्यर्थः. ऋत्र पूर्वमनुत्तरज्ञानयनुत्तरदर्शीति विशेषणव्यमुक्त्वा पुनरनुत्तरज्ञानदर्शनधर इति विशेषणमुक्तं, तेन केवलदर्शनयोरेकसमयांतरेण युगपदुत्पत्तिः सूचिता, अनयोः कथं चिद्भेदोऽस्तेदंश्च सूचितः, पुनरुक्तिदोषो न द्वेषः ॥ १८ ॥ इति शुद्धकर्मवित्वाध्ययनं. अत्राप्ययने शुद्धकस्य नाधोर्निर्धायित्वमुक्तमित्यर्थः. ॥

उत्तरा-

सटीकं

॥ २२ ६ ॥

इति श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रार्थदीपिकायामुपाध्यायश्रीलक्ष्मीकीर्तिगणेशिष्यलक्ष्मीवल्लभ-
गणिविरचितायां शुद्धकर्मचित्ताध्ययनस्य षष्ठस्यार्थः संपूर्णः ॥ श्रीरस्तु ॥

॥ अथ सप्तममध्ययनं प्रारभ्यते ॥

अत्र पूर्वध्ययने साधोर्निर्धयत्वमुक्तं, तच्च यो रसेष्वयद्वो नवेत्तस्यैव स्यात्, रसगुरुस्य
कष्टमुत्पद्यते, तेन रसगुरुस्य कष्टोत्पत्तिदृष्टान्तसूचकमुरज्जादिपंचदृष्टान्तमयं सप्तममुरज्जीयाख्यं
कथ्यते, इति षष्ठसप्तमयोः संबंधः.

॥ मूलम् ॥—जहाएसं समुद्रिस्मा । कोऽ पोसिङ्ग एवयं ॥ जयणं जव संदिङ्गा । पो-
सिङ्गा विसयंगणे ॥ १ ॥ इयाख्या—यथा कोऽपि कश्चिद्विर्दयः पुमानादेशं, आदिश्यते वि-
धियापारेषु प्रेर्यते परिजनो यस्मिन्नागते स आदेशस्तं प्राधूर्णकं समुद्रिश्वाश्रित्य स्वकांगणे

वचरा-

सटीकं

॥२२७॥

स्वकीयगृहांगणे एलकमेरुकमूरणकं पोषयेत्, तस्मै एलकायोदनं सन्यगधान्यं यवसं मुजमा-
पादिकं दद्यात्, ततश्च पोषयेदित्युक्तं तदत्यादरस्यापनार्थं, अपिवावदः संभा-
वने, संज्ञाव्यत एषु एवंविधः कोऽपि गुरुकर्मत्वर्थः ॥ १ ॥ अत्रोदाहरणं यथा-एकमूरणकं
प्राघूर्णकार्यं पोष्यमाणं लाघ्यमानं दृष्ट्वैको वत्सः खिन्नः क्षीरमपिवन् गवा मात्रा पृष्टः कथं न
वत्स ! क्षीरं पिवसि ? स आह मातरेष जरणकः सर्वलोकैः पाठ्यते, वीहींश्चार्यते, पुत्र इव वि-
विधैरलंकारैरलंकियते, अहं तु मंदज्ञान्यः शुष्कान्यपि तृणानि न प्राप्नोमि, न च निर्मलं पा-
नीयमपि प्राप्नोमि, न च मां कोऽपि लाजयति, माता प्राह पुत्र ! अस्यैतान्यातुरचिह्नानि, य
था सत्तुक्राम आतुरो यञ्जन्मार्गयति पथ्यमपथ्यं वा तत्तत्सर्वदीयते, तद्वत्तत्सर्वमप्यस्य दीय-
ते. अत्रान्नौ मारयिष्यते तदा त्वं द्रक्ष्यसि. अन्यदा तत्र प्राघूर्णकः समायातः. तदर्थं तमू-
रणकं मार्यमाणं दृष्ट्वा नीतः स वत्सः पुनः सन्यपानमकुर्वन्मात्राञ्जुशिष्टो हे पुत्र ! किं त्वं
नीतोऽसि ? पूर्वं मयोक्तं न स्मरसि किं ? आतुरचिह्नान्येतानीति, य एवं वीहींश्चारितः प्रका-
शं लातिनः स एव मार्यते, त्वं तु शुष्कान्येव तृणानि चरितवानसीति मा शैषीः ? नैव मा-

ति. अथादेशे प्राप्ते सति शीर्षे ढित्वा स जरत्र आदेशेन समं स्वामिनापि जुज्यते. ॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—जहा से खलु जरत्रे । आपसाए समीहिए ॥ एवं बाले अहन्मिमे । ई-
हइ नारयाजयं ॥ ४ ॥ व्याख्या—यथा स जरत्र आदेशाय समीहितः कटिपतः, एवमिति
तथा बालः कार्यकार्यविचाररहितोऽधर्मिष्ठो नरकायुरीहते, इव नरकगतियोग्यकर्मकरणेन
नरकाय कटिपत इत्यर्थः. ॥ ४ ॥

॥ मूलम् ॥—हिंसे बाले मुसाबाई । अऊणन्मि विजोवए ॥ अन्नदत्तहरे तेणे । माई
कन्नुहरे सढे ॥ ५ ॥ इत्थीविसयगिद्धे अ । महारंनपरिगहे ॥ जुंजमाणे सुरं मांसं । परि-
वूढे परं दमे ॥ ६ ॥ अयककरजोई य । तुंदिह्वे चिय सोणिए ॥ आऊयं नरए कंखे । जहा
एसं च एवए ॥ ७ ॥ व्याख्या—तिस्रभिर्गंधाभिः पूर्वोक्तमेव हृदयति—एतादृशो नरो ना-
रके इति नरकगतौ नरकायुरार्थान्नरकस्यायुः कांक्षति, नरकगतियोग्यकर्मचरणत्स नरो न-
रकगतिमेव वांछति, नरकाय कटिपतः, कः कमिव ? एवकः पूर्वोक्त जरत्र आदेशमिव यथा
केनचित्पापेन यथेप्सितत्रोजनेन पोषित जरत्र आदेशमिहति, कीदृशः सः ? हिंस्रो हिंसन-

शीलः, पुनः कीदृशः? बाढोऽज्ञानी, पुनः कीदृशः? मृषावादी, पुनः कीदृशः? अध्वनि वि-
 लोपको जिनमार्गलोपकः, पुनः कीदृशः? अन्यादत्तहरः, अन्येषामदत्तं हरतीत्यन्यादत्तहरः,
 अदत्तादानसेवीत्यर्थः. पुनः कीदृशः? स्तेनश्चौर्येण कदिपतवृत्तिः, पुनः कीदृशः? मायी का-
 पत्यशुक्तः, पुनः कीदृशः? कस्यार्थं नु इति वितर्के हरिष्यामीति विचारो यस्य स कहुहरः,
 पुनः कीदृशः? शत्रो वक्राचारः. ॥ ५ ॥ पुनः कीदृशः? स्त्रीविषये गृहः, पुनः कीदृशः? म-
 हारंजपरिग्रहः, महान्तावारंजपरिग्रहौ यस्य स महारंजपरिग्रहो महारंजी, पुनर्महापरिग्रही,
 पुनः कीदृशः? सुरां मद्यं मांसं च भुञ्जानः, पुनः कीदृशः? परिवृढ उपचितमांसत्वेन स्थूलः,
 पुनः कीदृशः? परंदमः, परमन्यं जीवं दमतीति परंदमः परपीनाकारकः, आत्मार्यं परजीवो-
 पयातक इत्यर्थः. ॥ ६ ॥ पुनः कीदृशः? अजकर्करजोजी, अजस्य ढागादेः कर्करमतित्रष्टं य-
 ञ्णकवहुज्यमानं कर्करायते तन्मेदो दंतुरं पक्वं शूलाकृतं मांसं तद्वृत्ते, इत्येवंशीलोऽजक-
 र्करजोजी, पुनस्तुंदमस्यास्तीति तुंदिलो यथेप्सितभोजनेन वर्धितोदरः, अत एव चितशो-
 णितो वर्धितरुधिरः, रुधिरवृद्ध्यन्येषामपि धातूनां वृद्धिरुच्यते. ॥ ७ ॥ पूर्व 'हिंसे बाधे' इ-

वृत्तरा-

सटीकं

॥ २३१ ॥

त्यादिनारंजोक्तिः कथिता, ' खुंजमाणे सुरं मांसं ' इत्यनेन दुर्गतिगमनत्रणनत्कष्टोरपत्तिः कथिता. अथ गाथाद्वयेन साक्षादिद्वैव कष्टं कथयति—

॥ मूलम् ॥—आसणं सयणं जाणं । विने कामे अ खुंजिआ ॥ डुरुसाहकं धणं हिआ । बहुसंचिणियारयं ॥ ८ ॥ तज्जं कममगुरुजंतू । पच्छुपन्नपरायणे ॥ अयव आगयाएसे । मरणं तंमि सोयए ॥ ९ ॥ दयाख्या—ततस्तदनंतरं प्रत्युपन्नपरायणः, प्रत्युपक्षे प्रत्यक्खुज्यमाणं नविषयसुखे परायणः प्रत्युत्पन्नपरायणः, परलोकसुखनास्तिकवादी जनो मरणाति मरणस्यांतः सामीप्यं मरणांतस्तस्मिन् मरणाति मरणे समागते सति शोचते शोकं कुरुते इति संबंधः. तत इति कुतः? पूर्व किं कुवेत्याह—आसनं सुखासनादिकं, शयनं खदवाढपरादिकं, हिंमो-लखदवादिकं, यानं गड्डिकादिकं, वित्तं द्रव्यं कामान् विषयान् जुंक्त्वा डुःखाहतं, डुःखेना-ह्रियत इति डुःखाहतं डुःखोरपाद्यं धनं त्यक्त्वा, पुनर्बहु प्रचुरं रजःपातकं संचिणिया संचि-त्य समुपाज्यं, एतावता बहुतिः परिग्रहैः पातकमुपाज्ययुर्वोते स आरंजी जीवः शोचते. कथंभूतः सः? जंतुः कर्मगुरुः, कर्मत्रिगुरुः कर्मगुरुः, गुरुकर्म, स क इव शोचते? अज इव

जत्तरा-

सटीकं

॥ २३२ ॥

यथा पूर्वोक्तोऽज आदेशे प्रावृण्के आगते सति शोचते, तथा स महारंजी परिग्रही विषयी जीवो मरणसमये शोचत इत्यर्थः. ॥ ए ॥ पुनस्तदेव दृढयति—

॥ मूलम् ॥—तज आउपरिस्कीणे । चुआ देहा विहिंसगा ॥ आसुरीयं दिसं बाढा । गहंति अवसा तमं ॥ १० ॥ व्याख्या—तत आयुषि परिक्तीणे सति ते विहिंसका विशेषेण हिंसाकारका नरा देहाच्छ्रुता मनुष्यशरीराद्भ्रष्टाः संत आसुरीयं दिशं गहंति, कीदृशास्ते बाढाः ? मूर्खा असुराणां रौद्राणां रुद्रकर्मकारिणामियं जावदिशा आसुरी, तां, पुनः कीदृशास्ते ? अवशाः परवशा इन्द्रियवशवर्तिनो वा. कीदृशीमासुरीं दिशं ? तममिति तमोधकारं, तद्युक्तत्वात्, तमःस्तोममयी नरकगतिमिति जावः. ॥ इति प्रथम एवकस्य दृष्टान्तः. अथ काकिन्याम्रदृष्टान्तमाह—

॥ मूलम् ॥—जहा कागिणिए हेजं । सहस्सं हारए नरो ॥ अपहं अंबगं जुच्चा । राया रज्जं उह्वारए ॥ ११ ॥ व्याख्या—यथा कश्चिन्नरः काकिन्या हेतोः सहस्रं टंकानां सहस्रं हारयेत्, काकिणी तु रूपकद्रव्यस्याशीतितमो जागस्तदर्थं कश्चिद्वृषणः टंकानां दीनाराणां सह-

इयनम्

९

॥ २३२ ॥

स्वं पातयेत्. सोऽतीवमूर्खश्चिरोमणिः. अत्र मनुष्यत्रोगसुखस्य तुल्यत्वेन कपर्दिकादृष्टांतः, तु पुनः कश्चिद्राजाऽपथ्यमाश्रयत्वं श्रुत्वा राज्यं हारितवान् हारयेद्वा. अत्र त्रोगसुखस्य तुल्यत्वापरि काकिल्यादृष्टांतद्वयोदाहरणे दर्शयते—एकेन केनापि द्रुमकेण वृक्षिं कुर्वता महोप-
द्रमेण कार्पाणसहस्रमार्जितं, स तद्दासनिद्रां कटौ बध्वा सार्धेन समं गृहं प्रस्थितः, मार्गे योजनार्थं चैकं रूपकमशीतिकाकिणीभिर्नित्वा दिने दिने एकया काकिल्या श्रुत्ते. एवं मार्गे तैत्तिकोनाशीतिकाकिण्यो नक्षिताः, पद्मा काकिल्यवशिष्टास्ति, सा च सद्यः सार्धं चलिते वि-
विसृता, अग्रे गहनस्तस्य सा स्मृतिपथमागता, एवं च तेन चित्तितयैकदिने योजनार्थं सै-
रूपकमेदः कर्तव्यो नविष्यतीति कचिद्दासनिद्रां संगोप्य पश्चाद्विहृतः. तत्र सा काकिणी के-
नचिद् हता, यावच्च वासनिकास्थाने पुनरायाति तावत्सापि केनचिद् हता, ततोऽसावुन्नय-
न्नष्टा गृहं गतः शोचति. अथाश्रदृष्टांतो दर्शयते—कस्यचिद्वाङ्ग आश्रज्जीर्णेन विस्फुरिकाभूत्,
वैद्यमहोपक्रमेण तामपनीयोक्तं चेद्वाग्नाणि पुनस्त्वं खादसि तदा विनश्यसि. ततस्तेन राज्ञा
स्वदेशे आद्या ज्ञेयान्विताः. अन्यथा स राजाश्वापहतो दूरतरवने गतः, तत्राश्रदृक्छायायामु-

प्रविष्टः, पकान्याग्राणि दृष्ट्वा चतचित्तो मंत्रिणा वार्यमाणोऽपि त्रक्षितवान्, तदानीमेव स स्मृतः, एवं काकिण्याग्रसदृशमनुष्यकामासेव नतो वादनरेण देवकामा हार्यन्ति इति परमार्थः ॥

॥ मूलम् ॥—एवं माणुस्सगा कामा । देवकामाण अंतिए ॥ सहस्सगुणिआ जुज्जो । आणं कामाय दिविया ॥ १२ ॥ व्याख्या—एवममुना प्रकारेण काकिण्याग्रदृष्टान्तेन काकिण्याग्रसदृशा मानुष्यकाः कामा देवमुखानामंतिके देवमुखानां समीपे ज्ञेयाः दृष्ट्वा च दिव्यकामानामंतिभूयस्त्वेन कार्षापणसहस्रराज्यतुल्यता सूचिता. मनुष्यकामानामग्रे भूयो वारंवारं सहस्रगुणिताः सहस्रैस्त्रैताकिताः 'दिविया' इति दिव्यका देवसंबन्धिनः कामाः शब्दादयो ज्ञेयाः, आयुर्जीवितमपि देवसंबन्धिसहस्रगुणितं ज्ञेयं. दिव्यकाः कामाश्च यथा मनुष्यकामानामग्रे वारंवारं सहस्रगुणितास्तथायुरपि मनुष्यायुर्देवायुषोरन्तरं ज्ञेयं. ॥ १२ ॥

॥ मूलम् ॥—अणेगवासा नजया । जा सा पन्नवर्ध वीई ॥ जाणि जीयंति डुम्ममेहा । कुणे वाससया उए ॥ १३ ॥ व्याख्या—प्रज्ञावतः क्रियासहितज्ञानयुक्तस्य या स्थितिर्विद्यते, सा जवतामस्माकं च प्रतीतास्ति, तव स्थितौ यान्यनेकवर्धनयुतानि, अनेकान्तर्यसंख्येयानि

वर्पनयुतानि येषु तान्यनेकवर्पनयुतानि, अर्थाद्यानि पद्योपमसागराणि चवंति, अत्र प्राकृत-
त्वादनेकवर्पनयुता इति पुष्टिर्गनिर्देशः कृतः. अथवा यत्र देवस्थितावनेकवर्पनयुता यानीति
ये कामा चवंति तानि सर्वाणि पद्योपमसागराणि, तत्प्रमाणान्यायूषि दिव्यस्थितिर्विषयभू-
तानि, दुर्मेधसो दुर्बुद्ध्यः पुरुषा ऊने वर्पतायुषि महावीरस्वामिचारके मनुष्यविषयैर्जायन्ते
हार्थते, देवयो नियोग्यायुःकामसुखरहिताः क्रियन्ते, तुल्यमनुष्यसुखवत्त्वा मूर्खा देवस्थितिसु-
खहीना नवंति, अत एव दुर्मेधस इत्युक्तं. दुर्दृष्टा मेधा येषां ते दुर्मेधस इति. ॥ १३ ॥ अ-
थ द्वाभ्यां गायत्र्यां व्यवहारोपमामाह—

॥ मूलम् ॥—जहा य तिक्षि वणिषा । मूलं धिन्मू निगया ॥ एगुह लहए दात्रं । ए-
गो मूलेण आगढ ॥ १४ ॥ एगो मूलं पि हारिता । आगढ तह वाणिज ॥ ववहारजवमा एसा
। एवं धम्मं वियाणह ॥ १५ ॥ व्याख्या—यथा च वयो वणिजः कस्माच्चिद्व्यापारिणः समीपा-
न्मूलं नीवीद्रव्यं गृहीत्वा स्वकीयनगरादपरनगरे गताः. अत्र त्रिषु वणिजनेव्वेको दात्रं ल-
नते, एको मूलेन नीवीद्रव्येण सह समागतः, एको मूलं द्रव्यमपि हारयित्वा द्यूतमद्यपर-

उत्तरा-

सटीकं

॥ २५ ॥

ना समपला
रके =

जि =

स्त्रीवेश्यासेवनादिकुव्यापारैर्मपित्वा स्वयहमागतः. एषा व्यवहारे उपमास्ति, एषैवोपमा ध-
र्मोऽपि यूयं जानीष्वेत्यर्थः. ॥ १५ ॥

॥ मूलम् ॥—माणसत्तं नवे मूलं । लात्रो देवगर्द भवे ॥ मूलहेषण जीवाणं । नरग-
तिरिस्कत्तणं धुवं ॥ १६ ॥ व्याख्या—मनुष्यो मृत्वा मनुष्य एव नवेत्, तदा मनुष्यत्वं मूल-
द्रव्यसदृशं ज्ञेयं, यो मनुष्यनवाच्छ्रुत्वा देवो नवेत्तदा देवत्वं लात्रतुल्यं ज्ञेयं, यत्पुनर्मनुष्या-
णां नरकतिर्यक्त्वज्ञासिर्नवेत्तदा मूलहेदेन धुवं निश्चितं दुर्नाम्यत्वं ज्ञेयं. ॥ १६ ॥

॥ मूलम् ॥—दुहउ गर्दवाअस्स । आवर्दवहमूलिया ॥ देवत्तमाणसत्तं च । जं जि-
ए लोलया सडे ॥ १७ ॥ व्याख्या—बालस्य मूर्खस्य द्विधा गतिर्नवेत्, कथंभूता गतिः?
'आवर्दवहमूलिया' आपद्धमूलिकाः, आपदो विपदो वधस्तादनादिः, आपदश्च वधश्चाप-
द्धौ, तौ मूलं यस्याः सापद्धमूलिका. जं इति यस्मात्कारणात्स बालो मूर्खो देवत्वं मानुष-
त्वं च हारितः, कीदृशः सन्? लोलया लांपध्नेन जितः, पुनः कीदृशः? शत्रो धूर्तः ॥ १७ ॥
॥ मूलम् ॥—तउ जिए सया होर्द । दुव्विहं दुग्गए गए ॥ दुह्वहा तस्स जम्मग्गा । अ-

थाए सुचिरादवि ॥ १८ ॥ व्याख्या—ततो देवत्वमनुष्यत्वजयादेवगतिमनुष्यगतिहारणात्स
मूर्खः सकृद्वारंवारं दुर्गतिं गतो नवतीत्यध्याहारः. तस्य बाधस्य सुचिरादपि ' अक्राप ' प्र-
भृतेऽप्यागामिनि काले ' उमग्गा ' उन्मज्जनमुन्मज्जा तस्या दुर्गतेः सकाशान्निःसृतिर्दुर्ब्रह्मा
दुर्ब्रह्मा नवति, निःसरणं दुष्करं नवेदित्यर्थः. ॥ १८ ॥

॥ मूलम् ॥—एवं जियं सपेहाए । तुद्धिया वालं च पंभियं ॥ मूलियंते पवेसंति । मा-
णुसं जोणिमिति जे ॥ १९ ॥ व्याख्या—एवममुना प्रकारेण वालं मूर्खं जन्मसंप्रेक्ष्यालोच्य,
च पुनर्बालं मूर्खं, पुनः पंभितं तत्तद्वत्तुलित्वा तोर्वपित्वेति विचारणीयं. इतीति किं? ते
मनुष्या मूलियं मौलिकं मूले नवं मौलिकं मूलद्रव्यं प्रविशंति लभन्ते, ते के? ये मनुष्या
मानुषं योनिमिति प्राप्नुवंति ते मूलरक्तकव्यवहारितुल्या इत्याः. ॥ १९ ॥

॥ मूलम् ॥—वेमायाहिं सिस्काहिं । जे नरा गिहिसुवया ॥ जविंति माणुसीं जोणिं ।

कम्मसक्का हु पाणिणो ॥ २० ॥ व्याख्या—मानुषीं योनिं के अजंति तदाह—ये नरा विमा-
णा निर्विविधप्रकारान्निः शिक्कान्निर्गृहिता नवंति, गृहिणश्च ते सुव्रताश्च गृहिसुव्रता एहीत-

॥ तद्विधे कच्छुदे 'महाअरत्तवडे, महापरिग्रहवडे, मांस नकुलावडे, यमने पंचेन्द्रियजा वधवडे एतान्
जीवो नरकर्तुं अभ्युष्यन्ते'तेषज 'गृहस्थवालो' एव ये शास्त्रसहित एवौ जीव

उत्तरा-

सटीकं

॥ २३८ ॥

सम्यक्त्वादियहस्थद्वादशव्रताः, ते प्राणिनस्ते जीवा हु निश्चयेन मानुषं योनिमुत्पद्यन्ते. वंध्य-
फलानि कर्माणि ज्ञानावरणीयादीनि येषां ते सत्यकर्माणिः कर्मसत्याः, प्राकृतत्वात्कर्मशब्दस्य
प्राज्ञिप्रातः. ॥ २० ॥

॥ मूलम् ॥—जेसिं तु विजला सिस्का । मूढयन्ते अदृष्टिया ॥ सीववंता सविसेसा । अ-
दीणा जंति देवयं ॥ २१ ॥ व्याख्या—तुरेवार्थे, येषां जीवानां विपुला विस्तीर्णा शिद्दा अ-
दृष्टासेवनादिकास्ति ते जीवा मूढकमिव नृत्रवत्त्वमतिक्रान्ताः संतो देवत्वं यांति प्राप्नुवन्ति.
किंभूतास्ते जीवाः? शीववंतः सदाचाराः, पुनः कथंभूतास्ते? सविशेषाः, सह विशेषणेनोक्त-
रगुणेन वर्तत इति सविशेषाः, पुनः कीदृशाः? अत एवादीनाः, न दीनाः संतोषनाज इत्यर्थः.

॥ मूलम् ॥—एवं अदीणवं त्रिस्तुं । अगारिं च वियाणिया ॥ कहं नु जिच्चसेदिरकं ।
जिच्चमाणो न संविदे ॥ २२ ॥ व्याख्या—पंक्तिः पुमान् 'सेलिरकं' 'ईदृक्' 'जिच्चं' इति
जेयं जेतव्यं देवगतिमनुष्यगतिरूपं जीपमान इन्द्रियविषयैर्हर्यमाणः, कथं नु न संविदेत्?
कथं न जानीत? अपि तु पंक्तितो इपरिद्वयैवं जानीतैव. किं कृत्वा? एवममुना प्रकारेणा-

= अत्रोदं प्रोषको

= पदशोकमां अम
रे शुष्मासे =

॥ २३८ ॥

तत्तरा

सटीकं

॥२३॥

देव्यवंतं संतुष्टिभाजं त्रिहुं साधुं, च पुनरगारिणं गृहस्थं ' विद्याणिषा ' विशेषेण देवगति-
मनुष्यगतित्वागासित्वदक्षणेन ज्ञात्वा तस्मात्पंक्तिो धर्ममार्गे सावधानो ज्ञवेदित्वर्थः. ॥२२॥

॥ मूलम् ॥—जहा कुसगो जदयं । समुद्देण समं मिणे ॥ एवं माणुस्सगा कासा । दे-
वकामाण अंतिप. ॥ २३ ॥ याख्या—यथा कुशाग्रे जदकं समुद्देण समं मन्यते, एवं मानु-
ष्यकाः कामा देवकामानासंतिके समीपे ज्ञेयाः. ॥ २३ ॥

॥ मूलम् ॥—कुसगमिच्छा दमे कासा । संतिरुद्धंमि आजण ॥ कस्स हेजं पुरा काजं ।
लोगस्सकेमं न संविदे ॥ २४ ॥ व्याख्या—संतिरुद्धे संक्षिप्ते आधुषीमे प्रत्यक्षा मनुष्यसंबंधि-
नः कामाः कुशाग्रमात्राः संतीत्यध्याहारः, एवं सत्यपि जनः कस्य हेतुं पुरस्कृत्य कं हेतुं किं
कारणमाश्रित्य योगं, च पुनः केमं न संविदे न जानीते, योगं केमं च कथं न जानातीत्या-
श्रयमित्यर्थः. ॥ २४ ॥

॥ मूलम् ॥—इह कासा नियदस्स । अत्तंठे अवरस्सई ॥ सुच्चा नेआजयं मग्गं । जं
जुज्जो परिजस्सई ॥ २५ ॥ व्याख्या—इहैत्यत्र दृष्टांतपंचके क्रमात्—अपायवहुत्वात् १, तु-

हृत्वं २, आयव्ययतो लात्रं ३, हारणं ४, समुद्रजलहृष्टांतं च ५ ज्ञात्वेह नरन्नवे कश्चिद्दु-
 र्कमर्मा जीवस्तस्य कामाद्भोगसुखादनिवृत्तस्य, आत्मार्थो मोक्षोऽपराध्यति नश्यति विषयिणो
 जीवस्य मोक्षो न नवतीत्यर्थः. अत्र हेतुमाह—जं इति यस्मात्कारणात्स गुरुकर्मा जीवो नै-
 याधिकं मार्गं मोक्षमार्गं श्रुत्वा भूयो वारंवारं परित्रयति, संसारगतयिां पततीत्यर्थः. ॥२५॥

॥ मूलम् ॥—इह कामनियद्वस्स । अत्तठे नावरद्धदं ॥ पृद्धेह निरोहेण । नवे देविति
 मे सुयं ॥ २६ ॥ व्याख्या—हे शिष्य ! मे मयेति श्रुतं, इतीति किं ? इहास्मिन्नरन्ने कामा-
 निवृत्तस्य जीवस्य लघुकर्मण आत्मार्थो मोक्षो न नश्यति, स च पुमान् त्रुतिदेह निरोधेनौ-
 दारिकदेहत्यागेन शतनपतनविध्वंसनधर्मात्मकपिनात्वावेन देवो नवेदेवशरीरं प्राप्नुयात्. ॥

॥ मूलम् ॥—इही जुद्ध जसो वन्नो । आजयं सुहमणुत्तरं ॥ जुज्जो जत्थ मणुस्सेसु ।
 तत्थ से जववज्जद ॥ २७ ॥ व्याख्या—स निर्विषयी कामान्निवृत्तो जीवस्तत्र मनुष्येषु नूयो
 वारंवारमुत्पद्यते, तत्र कुत्र ? यत्र मनुष्येषु क्रुद्धिः स्वर्णरूप्यरत्नमाणिक्क्यादिका नवति, तत्र
 दुत्तिदेहस्य कांतिर्नवति, पुनर्यत्र यशो नवति, पराक्रमादुत्पन्नधर्मविशेषरूपं यश उच्यते, पु-

नयत्र वर्णो गान्धीर्यादिगुणैर्वर्णनं, वर्णः श्लाघा, अथवा वर्णशब्देन गौरवादिगुणो वा, पुन-
र्यत्राद्युः संपूर्णं प्रचुरं च नवति, पुनर्यत्र सुखं नवति, एतेषां सर्वेषामनुत्तरपदेन विशेषणं
कर्तव्यं, अनुत्तरं सर्वोत्कृष्टं देवनवापेक्षयेत इत्यव्ययम् ॥ २७ ॥

॥ मूलम् ॥—वाल्मस परस वालत्तं । अहम्भं पक्विज्जिया ॥ विच्चा धम्मं अहम्मिमे ।
नरए जवज्जद ॥ २७ ॥ व्याख्या—हे शिष्य ! तं वालस्य हिताहितज्ञानरहितस्य वालत्वं
मूर्खत्वं पश्य ? स अधार्मिष्ठो बालो धर्मं त्यक्त्वाऽधर्मं प्रतिपद्य नरके जल्पयते ॥ २७ ॥

॥ मूलम् ॥—धीरस्स पस्स धीरत्तं । सबधम्माणवत्तिणो ॥ विच्चा अधम्मं धम्मिमे ।
देवेषु जवज्जद ॥ २८ ॥ व्याख्या—हे शिष्य ! धीरस्य पंक्तिरस्य धीरत्वं पश्य ? त्वं विचार-
य ? धिया राजत इति धीरः, धियं बुद्धिं राति ददातीति धीरः, तस्य कीदृशस्य धीरस्य ? स-
र्वधर्मानुवर्तिनः, सर्वे ये क्वात्यादयो धर्मास्ताननुवर्तितुमनुकूलत्वेन चरितुं शीलं यस्य स स-
र्वधर्मानुवर्ती, तस्य क्वात्यादिदशविधधर्मधारकस्य, कीदृशं धीरत्वं नदाह—स धर्मिष्ठो धीरोऽ-
धर्मो त्यक्त्वा देवेषूपयते ॥ २८ ॥

॥ मूलम् ॥—तुलियाण बालनावं । अनावं चैव पंक्तिः ॥ चञ्चल बालनावं । अनावं
सेवद् सुणीति बेभि ॥ ३० ॥ व्याख्या—मुनिस्तीर्थंकरादेशकारी साधुरेवममुना प्रकारेण बाल-
स्य बालभावं, च पुनः पंक्तिस्यानावं पंक्तित्वं, 'तुलिया' इति तोलयित्वा, एकारो वा-
क्यानांकारे, पश्चात्पंक्तिस्तत्त्वज्ञः पुमान् बालनावं मूर्खत्वं त्यक्त्वानावं पंक्तित्वं सेवयेत्,
अंगीकुर्यादित्यर्थः इत्यहं बवीमि, सुधर्मास्वामी जंबूस्वामिनं प्रत्याह. ॥ ३० ॥ इत्यौरञ्जीया-
ख्यं सप्तममध्ययनं संपूर्णं. ॥ ७ ॥

इति श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रार्थटीपिकायामुपाध्यायश्रीलक्ष्मीकीर्तिगणेशिष्यलक्ष्मीवद्वान-
गणिविरचितायां सप्तममध्ययनस्यार्थः संपूर्णः ॥ श्रीरस्तु ॥

॥ अथाष्टममध्ययनं प्रारभ्यते ॥

पूर्वस्मिन्नध्ययने विषयत्याग उक्तः, स च निर्दोषस्यैव जवति, ततोऽष्टममध्ययनं कपि-
लस्य महासुनेर्दृष्टान्तगर्भितं निर्दोषतत्त्वहटीकरणत्वं कथ्यते. पूर्व च कः कपिलः ? कथं च स

वचरा-

सटीकं

॥२४३॥

अथयनस

मुनिर्जातः ? अतस्तदुत्पत्तिरुच्यते—

कोशाढ्यां नगर्यां जितशत्रुराजा राज्यं करोतिस, तत्र काश्यपो ब्राह्मणः, स चतुर्दश-
विद्यास्थानपारगः पौराणां राज्ञाश्चातीवसम्मतः, तस्य राज्ञा महती वृत्तिर्दत्ता, काश्यपब्राह्म-
णस्य यशानाम्नी नार्या वर्तते, तयोः पुत्रः कपिलनामास्ति, तस्मिन् कपिले बाल एव सति
काश्यपो ब्राह्मणः कालं गतः, तदधिकारो राज्ञान्यस्मै ब्राह्मणाय दत्तः, सोऽभ्यारूढश्चत्रेण
ध्रियमाणेन नगरांतर्ब्रजति. एकदा तं तथा ब्रजंतं दृष्ट्वा यशा नृशं सरोद. कपिलेन पृष्टं मातः
किं रोदिषि ! सा प्राह वत्स ! तव पितेहश्या रुद्ध्या पुरांतर्ब्रमन्नभूत्, मृते च तव पितरि,
त्वयि चाविडुपि सत्यं तव पैत्र्यं पदं प्राप्तस्ततो रोदिमि, कपिल ऊचेऽहं ज्ञणामि, यशा प्रा-
ह हे पुत्रात्र तव न कोऽप्येतज्जीत्या पाठयिष्यति, इतस्त्वं आवस्यां ब्रज ? तत्र त्वपितृमित्र
इन्द्रदत्तो ब्राह्मणस्त्वां पाठयिष्यति. ततः कपिलः आवस्यां तत्समीपं गतः, तेन पृष्टं कस्त्वं ?
कुत आयातः ? कपिलेन सर्वं स्वरूपमूचे. तेन मित्रपुत्रत्वात्सविशेषं पाठ्यते, परं स्वयहे नो-
जनं तस्य कारयितुं न शक्यते.

ततोऽनेन शालिन्नद्रनामा तत्रत्यो व्यवहारी प्रार्थितो यथास्य त्वया निरंतरं जोड्यं दे-
यं, त्वत्प्रसादान्निश्चितोऽसौ पठिष्यति, तेनापितत्प्रतिपन्नं, कपिलः शालिन्नद्रग्रहे प्रत्यहं भुं-
क्ते, दंद्रदत्तगुरुस्मसीपे चाध्येति, शालिन्नद्रग्रहे चैका दासी वर्तते, दैवयोगान्तस्यामसौ रक्तो-
ऽभूत्. अन्यदा सा गर्विणी जाता, सा कपिलं प्रत्याहाहं तव पत्नी जाता, ममोदरे त्वज्जर्जो-
जातोऽतस्त्वया मे नरणपोषणादि कार्यं. कपिलस्तद्रचःश्रवणाद्बुधं खिन्नः परमामधुतिं प्रा-
प, न च तस्यां राज्ञौ निद्रां प्राप. पुनस्तथा नृणि तं स्वामिन्! खेदं मा कुर्याः? मण्डकमेकमु-
पायं शृणु? अत्र धननामा श्रेष्ठी वर्तते, तस्य यः प्रथमं प्रजाते गत्वा वर्धापयति तस्य स सु-
वर्णमाषट्कं ददाति, ततस्त्वमद्य प्रजाते गत्वा प्रथमं वर्धापय? यथा सुवर्णमाषट्कं प्राप्नुयाः
कपिलस्तस्या वचः श्रुत्वा मध्यरात्राबुद्धितः, तस्य धाम्न्यपरः कश्चिन्मा प्रथमं यायादित्यौत्सौ-
वयेन गह्वन् कपिलः पुरारक्तकैर्दहीतः, चौरधिया बद्धः, प्रजाते पुरस्वामिनः पुरो नीतः, पुर-
स्वामिना पृष्टं कस्त्वं? किमर्थमर्थरात्रौ निर्गतः? तेन सकलं स्वरूपं प्रकटीकृतं, सत्यवादित्वा-
त्तस्य तुष्टो राजा प्राह यत्त्वं मार्गयसि तदहं ददामि, सा प्राह विमृश्य मार्गयामि, राजा

प्राह याह्यशोकवनिकायां? विचारय स्वेष्टं? कपिद्वस्तत्र गत इति त्रितयितुमारब्धवान्, चे-
 दहं सुवर्णमापद्वयं मार्गयामि, तदा तस्या दास्याः शाटिकामात्रं जायते, न त्वान्नरणानि,
 ततः सहस्रं मार्गयामि तदापि तस्या आन्नरणानि न जायंते, ततोऽहं वह्मं मार्गयामि, त-
 दापि मम जात्यतुरंगमोत्तमगर्जेन्द्रप्रवररथादिसामग्री न जायते, ततः कोटिं मार्गयामीति
 त्रितयद्वेन स्वयं संवेगमागतः, सुवर्णमापद्वयार्थं निर्गतस्यापि मम कोट्यापि तुष्टिर्न जातेति
 द्विगिमां तुष्ट्यामिति विचार्य स्वमस्तके लोचं कृतवान्, शासनदेवतया तस्य रजोहरणादिर्लि-
 गमर्षितं, कपिलो द्रव्यज्ञावाग्यां यतिर्नूत्वा राज्ञः पुरः समागतः, राज्ञा भणितं त्वया विचा-
 रितं किं? स आह—जहा लाहो तहा लोहो । लाहा लोहो विवहर्द ॥ दोमासकण्यकज्जं
 । कोटिएवि न निद्वियं ॥ १ ॥ इति विचार्याहं त्यक्ततुष्टः संयमी जातः, राज्ञोक्तं कोटिमपि
 तवाहं ददामि, तेनोक्तं सर्वोऽपि परिग्रहो मया ऽंशुस्त्वष्टः, न मे कोट्यापि कार्यमित्युक्त्वा स
 श्रमणस्ततो विहृतः पण्मासान् यावह्यद्वयस्य एवासीत्, पश्चात्केवली जातः. इतश्च राजग्रह-
 नगरांतरादमर्गो बलनद्रप्रमुखाश्चौराः संति, एतेषां प्रतिबोधो मत्तो नविष्यतीति ज्ञात्वा स

पासमाणो न लिप्ये ताद ॥ ४ ॥ व्याख्या-त्रिभुः साधुस्तथाविधं पूर्वोक्तं कर्मबंधहेतुं सर्व-
ग्रंथं बाह्याग्र्यंतरज्जेदेन द्विविधं परिग्रहं विशेषेण प्रजह्यात्परित्यजेत्, च पुनर्त्रिभुः कलहं क्रो-
धं, चकारान्मानमायाद्योनादीन् विप्रजह्यात्, पुनः साधुः सर्वेषु कामजातेष्विन्द्रियविषयेषु न
लिप्यते नासक्तो नवेत्, किं कुर्वन्? पश्यन् विषयविपाकं चिंतयन्नित्यर्थः. पुनः कीदृशः सा-
धुः? ताद ॥ त्रायी सर्वजीवानामन्नयदानदायीत्यर्थः. ॥ ४ ॥

॥ मूलम् ॥—त्रोगा मिसदोसविसन्ने । हियनिससेयसबुद्धिबुच्चस्थे ॥ बाले य मंदिण
सूढे । बझ्झद मड्डियाव खेवंमि ॥ ५ ॥ व्याख्या—एतादृशो बालोऽज्ञानी कर्मणा बध्यते,
कर्मणा बद्धश्च संसारान्निर्गतुं न शक्नोति, संसार एव सीदति, कस्मिन् क इव? खेवं श्ले-
ष्मणि मड्डिकाजंतुरिव, कथंभूतो बालो जनः? मंदो धर्मक्रियायामवसः, पुनः कीदृशः? मू-
ढो मोहव्याकुलमनः, पुनः कीदृशः? विषयामिषदोषविषयः, विषया एव यद्धिहेतुत्वादाभिषं
विषयामिषं, तदेव दोषो जीवस्य दूषणकरत्वाद्विषयामिषदोषस्तत्र विशेषेण सन्नो निमग्नो
विषयामिषदोषविषयः, पुनः कीदृशः? हितनिःश्रेयसबुद्धिपर्यस्ताः, हितमात्मसुखं, निःश्रेयसो

मोक्षः, हितं च निःश्रेयसश्च हितनिःश्रेयसौ, तयोर्विषये या बुद्धिर्हितनिःश्रेयसबुद्धिस्तस्याः सकाशाद्विशेषेण पर्यस्तः पराङ्मुखो हितनिःश्रेयसबुद्धिविपर्यस्तः स्वर्गापवर्गसुखाद्भट्ट इत्यर्थः.

॥ मूलम् ॥—दुपरिचया दमे कामा । नो सुजहा अधीरपुरिसेहि ॥ अह संति सुवया साहु । जे तरंति अतरं वणियव ॥ ६ ॥ व्याख्या—दमे प्रसिद्धाः कामा अधीरपुरुषैर्न सुजहाः, न सुखेन हानुं योग्या इत्यर्थः, मिष्टान्नादिभोजनवत्. कीदृशा दमे कामाः? अत एव दुःपरित्यजाः. अथ केचित्सुवताः साधवः संति, येऽतरं तरीतुमशक्यं संसारं तरंति. के इव? वणिज इव, यथा वणिजः सामुद्रिका व्यापारिणोऽतरं महासमुद्रं प्रवहणैस्तरंति, अत्र वा शब्दो हीवार्थः. ॥ ६ ॥ = शुं सर्वसाधुभ्यो संसादने तरेहे / ते जपर कहेहे =

॥ मूलम् ॥—समणा मुणे वयमाणा । पाणवहं मिया अयाणंता ॥ मंदा निरयं गहंति । वाला पावियाहिं दिट्ठीहिं ॥ ७ ॥ व्याख्या—एके केचित्कुतीश्यां मिथ्यास्त्रिनः पापिकाभिः पापहेतुकाभिर्दृष्टिभिर्बुद्धिभिः प्राणवधमधर्ममजानंतो नरकं गहंति, कथं भूतास्ते मृगाः? अविवेकिनः, पुनः कीदृशास्ते? मंदा जनाः, यथा केचिद्रोगग्रस्तां चिर्दृष्टिभिः संन्य-

धर्म्ममजानंतः कस्मिंश्चिद् दुःखव्यासे मार्गे ब्रजंति, पुनस्ते केचिच्छुतीर्थ्याः किं कुर्वन्तः ? हु
 दिति वयं श्रमणा इति ' वयमाणा ' वदंतः श्रमणधर्मरहिता अपि स्वस्मिन् श्रमणत्वं कल्प-
 माना दृक्षन्ति, यदि प्राणवधमपि न जानंति, तदान्येषां मृषावादादीनां तु ज्ञानं तेषु कुत
 एव संज्ञायते? कथंभूतास्ते? मंदा मिथ्यात्वरोगग्रस्ताः, पुनः कथंभूतास्ते? बाढा विवेकही-
 नाः, विवेकहीनत्वं हि तेषां पापआखेषु धर्मशास्त्रबुद्धित्वात् . तद्यथा—ब्रह्मणे ब्राह्मणसाल-
 ज्ञेत, दंष्ट्राय कलसालज्ञेत, मरुद्न्यो वैश्यं, नमसे शूद्रं, तथा—यस्य बुद्धिर्न लिप्येत । ह-
 त्वा सर्वमिदं जगत् ॥ आकाशमिव पंकेन । नासौ पापेन लिप्यते ॥१॥ धर्मो हि बाढैरङ्गैश्चः
 ॥ मूलम् ॥—न हु प्राणवहमणुजाणे । मुञ्चिज्ज कयाद् सब्बदुरकाणं ॥ एवमायस्मिंस्स हिं
 अस्कायं । जेहिं दसो साहुधम्मो पन्नत्तो ॥ ८ ॥ व्याख्या—तैरायैः पूज्यैराचार्यैरेवसाख्यातमि-
 त्युक्तं, तैः कैः ? धैराचार्यैरयं साधुधर्मः साध्वाचारः, अथवा सम्यग्धर्मः प्रज्ञप्तः कथितः, द-
 तीति किं ? जीवः प्राणिवधं जीवस्य हिंसामनुजानन्ननुमोदयन् ' हु ' इति निश्चये कदापि
 सर्वदुःखेन्यो न मुच्येत, अत्र प्राणिवधस्यानुमोदनायास्त्यागात्करणकारणयोरपि त्याग उक्तः,

दत्तरा

सटीकं

॥२५१॥

प्राणिवधकरणकारणानुमतित्यागाच्च मृपावांदादत्तादानमैशुनपरिग्रहादीनामपि करणकारणा-
दुपेतस्यापि निषेधो ज्ञेयः ॥ ८ ॥

॥ मृदम ॥—प्राणे य नाद्वाद्वाङ्मा । से समीदृत्ति बुद्धेर्द तर्द ॥ तज्जे से पावयं कर्ममं ।
त्तिनाद् उदगंय यत्ताज्ज ॥ ९ ॥ व्याख्या—यः साधुः प्राणान् जीवाद्यातिपातयेन्न विश्वासयेत्,
स्वनं न हिंस्यात्, चक्षुश्चाप्राणहिंसायाः कारणानुमत्योरपि निषेध उक्तः, स ज्ञाता जीवर-
क्षान्तरी साधुः संमित उच्यते. से इत्यश्चानंतरं सर्वजीवरक्षणदानंतरं ततस्तस्मात्समि-
तात्तात्तितिशुण्युक्तासाधोः पापकं कर्मशुचं कर्म निर्याति निर्गच्छति, कस्मात्कस्मिन्? स्थ-
लादुद्धतभूतलादुद्धकं पानीयं निर्गच्छति, उन्नतभूतले यथोद्धकं न तिष्ठति, तथा समिते साधो
पापकं न तिष्ठतीति ॥ ९ ॥

॥ मृदम ॥—जगनिस्सिप्पहिं भूप्पहिं । तत्तनामोहिं यावरेहिं च ॥ नो ते समारम्भे दंडं
। यणसा वयसा कायसा चेव ॥ १० ॥ व्याख्या—जगद्धोकास्तत्र निश्चिता आश्रितास्तेषु ज-
गत्तिश्रितेषु त्रसेषु यावरेषु च जीवेषु मनसा वचसा, च पुनः कायेन, तेषु दंडं न समारम्भे-

त, वधं न कुर्यादित्यर्थः. अत्रोजयिन्यां श्राद्धपुत्रस्य कथा वाच्या. ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥—सुद्धेसणजं नच्चाणं । तत्त ठविज्ज त्रिक्कु अप्पाणं ॥ जायाए गास्सेसि-
ज्जा । रसगिद्धे न सया त्रिक्काए ॥ ११ ॥ व्याख्या—त्रिक्कुः साधुः शुद्धैषणां ज्ञात्वा शुद्धा-
हारग्रहणं विज्ञाय तत्र निर्दोषग्रहणे आत्मानं स्थापयेत्, पुनः साध्वाचारं वदति—त्रिक्का-
हे त्रिक्काचरो मुनिर्यात्रायै शरीरनिर्वाहाय ग्रासमाहारमेषयेज्जवेषयेत्, न पुनः साध्व रसग्र-
हः स्यात्. ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—पंताणि चेव सेविज्जा । सीयपिंफपुराणकम्ममासं ॥ अदुव बुक्कसं पुत्तागं वा ।
ज्जवण्णठा य निसेवए भंथं ॥ १२ ॥ व्याख्या—साधुर्यपिनार्थं शरीरनिर्वाहार्थं प्रांतानि नि-
रसाण्यन्नपानीयानि सेवेत, च पुनरंतान्यपि सेवेत, तानि प्रांतान्यंतान्यन्नपानीयानि कानी-
झाह—शीतं पिंफं, शीतः शाल्यादिस्तस्य पिंफः शीतपिण्डस्तं, पुनः पुराणकुट्टमाषं, पुराणाः
शुद्धतकादं यावत्संचिताः, पुराणाश्च ते कुट्टमाषाश्च पुराणकुट्टमाषाः पुरातनराजमाषास्तान्,
प्राकृतत्वादेकवचनं, 'अदुव' अथवा 'बुक्कसं' अतिनिपीदितरसं तुषमात्रस्थितं, बुक्कसं

उत्तरा-

सटीकं

॥ २५३ ॥

पुत्रादीनां तु पं वा, अथवा पुत्राकमसारं वल्लचणकादिकं, पुनः शरीरधारणाथ मथू वदर-
चूर्णं निषेवेत, वदरचूर्णस्यापि रुद्धतया प्रातर्वं, अत्र यापनार्थमित्युक्तं तेनायमर्थो इयः,
यदि त्वतिपातादिना तद्देहयापना नैव स्यात्ततो न निषेवेत, अपि स्यविरो भवानश्च येनाह्वा-
रेण शरीरे सुखं स्यात्तदाहारं सेवेत, अयमर्थो इयः ॥ १२ ॥

॥ मूलम् ॥—जे वरकणं च सुविणं च । अंगविजं च जे पज्जंति ॥ न हु ते समणा बु-
द्धंति । एवं आयरिण्हिं अस्कायं ॥ १३ ॥ व्याख्या—हु इति निश्चयेन ते श्रमणा उच्यन्ते,
आचार्यैरेवमाख्यातं, ते के ? धे लक्षणं सामुद्रिकशास्त्रोक्तं द्वात्रिंशत्प्रमाणं भाषतिलकादिकं
च, च पुनः स्वमं स्वमशास्त्रं-नजारोहणाज्ञवेद्राज्यं । श्रीप्राप्तिः श्रीफलानमात् ॥ पुत्राप्तिः फ-
लिताम्रस्य । सौत्राग्यं साढ्यदर्शनात् ॥ १ ॥ इत्यादि. अंगविद्यासंगस्फुरणफलशास्त्रं यथा—
द्विरसः स्फुरणे राज्यं । हृदयस्फुरणे सुखं ॥ बाह्वोश्च भिलसेवापो । जंघयोर्जोगसंगमः ॥ १ ॥
इत्यादि. सर्वं सिध्याश्रुतं साधुना न प्रयोज्यमित्यर्थः, यदाह धर्मदासगणिः—जोइयनिमित्त-
अस्कर-कोजयआएसयूयकम्मोहिं ॥ करणाणुमोयणिजे । साहुस्स तवरखवर् होइ ॥ १ ॥ ॥ १३ ॥

॥ मूलम् ॥—इह जीविं अनियमिता । ब्रह्महा ससमाहिं जोषहिं ॥ ते कामत्रोगर-
सगिह्या । ज्वज्जति आसुरे काए ॥ १४ ॥ व्याख्या—ते कामत्रोगरसगृह्या आसुरे काये उ-
त्पद्यन्ते, किं इत्या ? इह्यास्मिन् संसारे जीवितमात्मानं तपोविधानादिना, ' अनियमिता ' इ-
त्यनिश्चिन्तामशीकृत्य, ते के ? ये समाधियोगेन्यः प्रवृष्टाः, समाधिना स्थैर्येण योगा मनोवा-
द्यायानाशेकीनावाः समाधियोगास्तेन्यः प्रवृष्टाः प्रकर्षेणाधः पतिताः. पुनः कीदृशास्ते ? का-
लनागरसगृह्या विषयसेवनस्वादलोत्ता आसुरे कायेऽसुरकुमारयोर्नौ, अत्र ' अनियमिता ' इ-
त्युक्तेन किञ्चिदनुष्ठानं कृत्वाऽसुरकुमारवेनोत्पद्यन्ते, नितरामतिशयेन यमित्रा नियम्य, न नि-
रुद्धानिष्टस्योत्कृष्टं तपोऽकृत्वेत्यर्थः. ॥ १४ ॥

॥ मूलम् ॥—ततोवि य ज्वडित्ता । संसारं बहु अणुपरियदंति ॥ बहुकर्ममत्तेवलित्ता-
णं । बोही होइ सुडह्वहा तेसिं ॥ १५ ॥ व्याख्या—ततोऽपि च ततोऽसुरनिकायाडुधृत्य निः-
सृत्य बहु संसारमनुपर्यटति बहुलं संसारं भ्रमंति, पुनस्तेषां संसारे भ्रमतां बोधिः सम्यक्त्व-
लब्धिः सुडुर्वजा नवति, कथंभूतानां तेषां ? बहुकर्ममत्तेपलितानां प्रचुरकर्मपंकखरंटितानां. ॥

॥ मूलम् ॥—कसिष्णिपि जो द्मं लोणं । पन्निपुत्रं न दद्विज्जा द्दकस्स ॥ तेणवि से न तु-
 सिज्जाद । इदं दुत्तरए द्दमे आया ॥ १६ ॥ व्याख्या—यदिशब्दस्याध्याहारः, यदि कश्चिदि-
 द्वादिदेव एकस्य कस्यचिदुत्तरपस्य प्रतिपूर्णे धनधान्यादिपदार्थैर्भूतं समस्तलोकं विश्वं दद्या-
 तदापि तेन धनधान्यादिपरिपूर्णसमस्तलोकदानेन स पुरुषो न तुष्टयेत्, इति हेतोरयमात्मा
 दुःपूरकः, दुःखेन पूर्यत इति दुःपूरः, दुःपूर एव दुःपूरकः ॥ १६ ॥ पूर्वोक्तमर्थमेव हृदयति-
 ॥ मूलम् ॥—जहा लाहो तहा लोहो । लाहा लोहो पवहद ॥ दोयस्सकणयकज्जं । को-
 रिणवि न निड्डियं ॥ १७ ॥ व्याख्या—यथा लाभस्तथा लोभः, लाभालोभः प्रवर्धते, द्विजा-
 पार्थं द्विमापप्रमितस्वर्णग्रहणार्थं कृतं कार्यं स्वर्णकोटीत्रिरपि ' न निड्डियं ' न निष्ठितं, पूर्णं
 न जातमित्यर्थः. मापं तु पंचयुंजाप्रमाणं, ज्ञापद्रयप्रमितस्वर्णेन कार्यं दास्याः दुष्पतां बलवज्जा-
 भूषणादिमृद्व्यरूपं, तत्कार्यं कोटिद्वयेणापि परिपूर्णं नाभूत् ॥ १७ ॥ स्त्रोमूला हि तृष्णेति
 हेतोस्तपरिहारार्थं गाथामाह—

मूलम्—नो रक्कसीसु गिज्जिज्जा । गंक्कव्हासुणेगच्चित्तासु ॥ जाउ पुरिसं पवोत्तित्ता । खेवंति ज-

हाव दासेहि ॥१७॥ व्याख्या—राक्षसीषु नो गृह्येन्न विश्वसेत्, ज्ञानादिजीवितापहाराद्राक्षसी-
त्युक्तं. कथंचूतासु स्त्रीषु? गंधवक्षसु, गंधं गन्तुस्तदुपमत्वाऽडुच्चैः कुचौ वक्षसी यासां ता गंधवक्ष-
सस्तासु गंधवक्षसु, उच्चकुचस्फोटकवक्षस्तासु, वैराग्योत्पादनार्थं कुचयोगंरूपमानं, विद्वद्यो-
त्पादमुपमानं. पुनः कीदृशीषु स्त्रीषु? अनेकचित्तासु, अनेकेषु पुरुषेषु चित्तं यासां ता अनेकचित्ता-
स्तासु, अथवानेकेषां पुरुषाणां चित्तं यासु ता अनेकचित्तास्तासु, अथवानेकानि चित्तानि संकटप-
विकटपस्थाणि चिंतनानि यासां ता अनेकचित्तास्तासु, याः स्त्रियो राक्षस्यः पुरुषं ह्रदीनं भा-
नवं प्रवोन्नयित्वा त्वमेव मम भर्ता, त्वमेव मम जीवितं, त्वमेव मम शरणमित्यादिवचनैर्व
श्रीकृत्स्न प्रीतिमुत्पाद्य तैः पुरुषैः सह रश्मंते क्रीमन्ति. कैः? यथादासैर्यथेव दासैः क्रीड्यते, ते
ह्रदीनपुरुषा अपि स्त्रीभिव्यभिहितः संतो दासप्राया न्वन्ति, यथा दासागम्यतां? स्थीय-
तां? दृढं कार्यं क्रियतां? दृढं कार्यं सा क्रियतामिति वचनं श्रुत्वा स्वाम्यादेशकारिणो न्वं-
ति, तथा नारीणां वशवर्तिनः पुरुषाः किंकरा न्वन्तीत्यर्थः. ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—नारीसु नोपगिञ्जिज्ञा । दृष्टी विष्वजहे अणगारे ॥ धम्मं च पेसलं न-

॥ अथ नवममभ्ययनं प्रारभ्यते ॥

अष्टमेऽभ्ययने हि निर्दोन्नतवसुक्तं, निर्दोन्नः पुरुषो ह्रींद्रादिभिः पूज्यः स्यात्, अतो नवमेऽभ्ययने नमिराजर्षिरिन्द्रेणागत्य चावपूर्वकं वंदितः, इत्यष्टमनवमाभ्ययनयोः संबंधः. तत्र नमिरस्तु प्रत्येकबुद्धः, प्रत्येकबुद्धाश्चत्वारः, समकालसुरलोकच्यवनप्रत्येकप्रतिबोधप्रब्रज्यामहणकेवलज्ञानोत्पत्तिसिद्धिगमनत्राजो जाताः, तेषु प्रथमः करकंठः १, द्वितीयो द्विमुखः २, तृतीयो नमिराजा ३, चतुर्थो नगातिः ४, इति. तेषां प्रत्येकबुद्धानां कथानकमुच्यते, तत्र प्रथमं करकंठकथा यथा—करकंठ कर्दिंगेसु । पंचाक्षेसु अ दुम्मुहो ॥ नमी राया विदेहेसु । गंधारेसु य नग्गर्द ॥१॥ श्रीवासुपूज्यजिनपतिकल्याणकपंचकास्तपापायां चंपायां नगर्यां दधिवाहननामा नृपोऽभूत्, तस्य चेटकमहाराजपुत्री पद्मावती प्रिया जाता. सान्यदा गर्विणी बन्धुव, गर्जानुजावेन च तस्या देहदं दोहदमुत्पन्नं, अहं पुंवेषधरा चर्त्रा धृतातपत्रा गजाग्रजा-

ञ्चा । तस्य त्वविज्ञा त्रिरकू अप्पाणं ॥ १९ ॥ व्याख्या—अनगारः साधुः स्त्रीषु न गृह्येन्न
गृहिं कुर्यात्, अनगारः स्त्रियं विशेषेण प्रजह्यात्परित्यजेत्, पुनर्निवृत्तधर्मं ब्रह्मचर्यादिरूपं पे-
श्वत् मनोहं ज्ञात्वा तत्र धर्मे आत्मानं स्थापयेत् ॥ १९ ॥

॥ मूलम् ॥—इह एव धर्मे अरकाए । कवित्वेण विभु रूपज्ञेण ॥ तरिहिंति जे उ का-
हिंति । तेहिं आराहिया हुवे लोगिचि बेसि ॥ २० ॥ व्याख्या—इत्यमुना प्रकारेणैव धर्मः
कवित्वेनाव्यातः कथितः, कथंभूतेन कवित्वेन ? विभु रूपज्ञेन केवलज्ञानयुक्तेन, ये पुरुषाः क-
वित्वकेवलिनोक्तं धर्मं करिष्यन्ति ते पुरुषाः संसारं तरिष्यन्ति, पुनस्तैः पुरुषैर्द्विषि लोकावा-
राधितौ सफलीकृतावित्यर्थः ॥ २० ॥ इत्यादिदोधकान् कपिलोक्तान् श्रुत्वा तत्र केचिच्चौराः
प्रथमेनैव दोधकेन प्रतिबुद्धाः, केचिद् द्वितीयेन. एवं पंचशतचौरा अपि प्रतिबुद्धाः प्रव्राजि-
ताश्च ॥ इति कापिलीयमध्ययनमष्टमं संपूर्णम् ॥

इति श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रार्थदीपिकायामुपाध्यायश्रीलक्ष्मीकीर्तिगणेशिरयश्रीलक्ष्मीव-
द्वन्नगणिविरचितायां कपिलिकाध्ययनस्यार्थः संपूर्णः ॥ श्रीरस्तु ॥

तति तावत्सा राङ्गी वृक्षावदंवेन तत्स्कंधादुत्तार, गजस्तु ग्रीष्मतापितः सरोन्तर्विवेश, रा-
ङ्गी कान्तारं दृष्ट्वा नृशं नीता सती मनस्येवं चिंतयामास क च तन्नगरं? क च सा श्रीः?
क तन्मंदिरं? क सा सुखशय्या? दुःकर्मणां विपाकात्सर्वं मे गतं. अथवात्र वने विचित्र-
भ्यापदैश्चेत्प्रमादवशगाया मम मृत्पुर्जविष्यति, तदा मम दुर्गतिरेवेति मत्वाऽप्रमत्ता सत्या-
राधनां दययात्, सुकृतान्यनुमोद्य सर्वजीवेषु कामणां कृत्वानशनं सागारं प्रपेदे, नमस्कारं
ध्यायती तत उत्थाय सैकया दिशा गच्छती पुरस्तादेकं तापसं ददर्श, तापसेनेयमेवं पृष्ट्वा व-
त्से! त्वं कस्य पुत्री? कस्य प्रिया वा? आकुर्यैव त्वं मया चूरिनाययुता जाता, इयं का
तत्रावस्था? कथय? वयमत्रयाः शमिनस्तापसाः स्मः. सा राङ्गी तं तापसं निर्विकारं निर्मल-
धर्मकरं च इहावा स्मृत्तान्तं सकलं जगौ, एतस्या राह्याः पितुश्चेत्कराङ्गो मित्रेण तेन ता-
पसेनोक्तं वत्से! नातःपरं त्वया चिंता कार्या, अयं नवः सर्वविपदामास्पदं, सर्ववस्तूनामनि-
त्यता चिंतनीया. एवं प्रतिबोध्य सा राङ्गी तेन तापसेन स्वाश्रमं नीता, तस्याः प्राणयात्रा
फटैः कारिता.

ञा । तस्य ठविजा त्रिरू अप्पाणं ॥ १९ ॥ व्याख्या—अनगारः साधुः स्त्रीषु न गृह्येन्न
गृहिं कुर्यात्, अनगारः स्त्रियं विशेषेण प्रजह्यात्परित्यजेत्, पुनर्निवृत्तधर्मं ब्रह्मचर्यादिरूपं पे-
शदं मनोहं ज्ञात्वा तत्र धर्मे आत्मानं स्थापयेत् ॥ १९ ॥

॥ मूलम् ॥—इह एव धर्मे अस्मात् । कविदेणं विभुद्रपद्मेण ॥ तरिहिंति जे उ का-
हिंति । तेहिं आराहिया दुवे लोगित्ति बेमि ॥ २० ॥ व्याख्या—इत्यमुना प्रकारेणैष धर्मः
कपिलेनाख्यातः कथितः, कथंभूतेन कपिलेन ? विभुद्रपद्मेन केवलज्ञानयुक्तेन, ये पुरुषाः क-
पिलकेवलिनोक्तं धर्मे कथयन्ति ते पुरुषाः संसारं तरिष्यन्ति, पुनस्तैः पुरुषैर्द्विपि लोकावा-
राधितौ सफलीकृतावित्यर्थः ॥ २० ॥ इत्यादिदोधकान् कपिलोक्तान् श्रुत्वा तत्र केचिच्चौराः
प्रथमेनैव दोधकेन प्रतिबुद्धाः, केचिद् द्वितीयेन. एवं पंचशतचौरा अपि प्रतिबुद्धाः प्रव्राजि-
ताश्च ॥ इति कापिलीयमध्ययनमष्टमं संपूर्णम् ॥

इति श्रीमदुत्तराध्यायनसूत्रार्थदीपिकायामुपाध्यायश्रीवल्मीकीकीर्तिगणेशिष्यश्रीवल्मीकी-
व्रजगणिविरचितायां कपिलिकाध्यायनस्यार्थः संपूर्णः ॥ श्रीरस्तु ॥

गारूढारामे संचरामि, लज्जयेदं दोहदं नृपतेः पुरो वक्तुमशक्ता सा कुशांगी बन्धुव. राज्ञान्य-
दा तस्याः कुशांगकारणं पृष्टं, अतिनिर्वेधेन सा स्वदोहदं कथयामास. राजात्यंतं तुष्टस्तां प-
ट्टहस्तिस्कंधे समारोप्य स्वयं तद्विरसि व्रतं धृतवान्, तादृश एव राजा गजारूढराज्ञीपश्चा-
ज्ञाने स्थितो वने ययौ, तस्मिन् समये तत्र जलदारंगो बभूव, तत्र सह्यकीप्रमुखविविधवृक्ष-
पुष्पगंधैर्जलसिकपुञ्जैश्च विह्वलीभूतः स करी मदोन्मत्तः स्ववासभूमिं स्मरन्नटवीं प्रत्यधावत्,
अश्ववरैः पदातित्रिशासौ न स्पृष्टः, तेन गजेन गर्त्रांनितया कदलीकोमलशरीरया शङ्कया
सार्धं स राजा महाटव्यां नीतः, समविषमोन्नतद्वरासन्नाननेकत्रावान् पश्यन् भूषतिर्वेनमैक-
मायातं दृष्ट्वा चार्थाप्रतीदमवदत्, हे नट्टे ! पुरःस्थस्यास्य वटस्य शाखामेकामवलंबेयास्त्वं,
अहमप्येकां शाखामाश्रयिष्यामि, गजस्त्वेवमेव यातु ? एवमुक्त्वा राजा वटशाखायां लब्धः,
राज्ञी तु नयव्यथा वटावलंबं कर्तुमशक्ता हस्तिनाप्रतो नीता, राजा तु वटादुत्तीर्य शनैः श-
नैर्मलितसैन्यः पत्नीविरहदुःखितश्चापायां प्रविष्टः, राज्ञी दुष्टेन तेन हस्तिना सहतीमदवीं
नीता, तृषाकुलः स हस्ती चतुर्दिक्षु पानीयं पश्यन्नेकं सरो दृष्ट्वा तत्पाठ्यावतीर्य यावदधः प-

अथ च देशस्तीक्ष्णितां नीत्वा स तापस एवं जगाद हे पुत्रि ! अतः परं ह्यवाक्यं स्थाव-
था भया वर्तते, सा मुनिचिन्तोद्वेगनीया, ततोऽहं पश्चाद्वाप्ति, अयं भागो दंतपुरस्य वर्तते,
तत्र दंतवधव्रजाला राजा वर्तते, दंतः सुसार्धेन सह एवं पुरे गच्छेः. एवं निगद्य स तापसः स्वा-
श्रवं जगाम, राज्ञी पुरातः साध्व्युपाश्रये जगाम, तत्र साध्व्या धृष्टे तथा सकलोऽपि हृत्पातः
कथितः. साध्वी तस्या एवमुपदेशं ददौ—अस्मिन् बहुदुःखागारे संसारे दुष्पानास एव ल-
ब्धां सर्वार्थाधि भवविस्तारो भवज्जिस्त्याज्यः. एवं साध्वीवचसा वैराग्यं गता सा तदैव द्वीपां
जगद्वि. स्वतविद्वज्जगत्स संनमपि गर्ध न जगो, कालांतरे तस्या जद्वद्विज्ञौ साध्व्या धृष्टं
किमेतन्नवेति. नद्योक्तं मम पूर्वविस्थासंनवो गर्धो वर्तते, मया तु जतविद्वज्जगद्विज्ञोक्तः, ततो
मद्वत्सरा साध्वी तां साध्वीमुद्धाह्वनान्नयेनैकांते संस्थापयामास. काले सा पुनः प्रसूय रत्नध-
नं तेन संयुतं पितृनाममुद्रांकितं च कृत्वा श्मशाने दानमुत्सोच, तदा श्मशानपतिर्जन्मलत्नं
बालकं, तथाविधमालोचय गृहीत्वा चानपत्यायाः स्वपत्न्याः समर्पयत्. सा अगच्छी शुभचर्य-
या नं द्यतिकरं ज्ञात्वा महत्तराया अग्ने एवमाचर्यो नृत एव मया पावो जातस्ततो मया

उत्तरा-

सटीकं

॥ २६२ ॥

त्यकः. स बाहो लोकोत्तरकांतिर्जनगमयासि दत्तावर्णिकनामा बह्वधे, सा साध्वी सततं बहि-
व्रजंती पुत्रस्नेहेन मातंग्या सह कोमलावापैः संगतिं चक्रे, स बाहः प्रातिवेद्विमकबाहकैः
सह क्रीभन् महत्तेजसा दृशं राजते, आगर्भं बहुशाकायश्चनदोषेण तस्य बाहकस्य कंठुः ता-
दोषोऽजवत्, स्वयं राजचेष्टां कुर्वाणः स बाहः परबाहैः सामंतीकृतैर्देहकंभूया करैः कारयति,
ततो लोकैः करकंभूरिति तस्य नाम दत्तं, सा साध्वी तद्विलोकनार्थं मातंगपादके निरंतरं
याति, त्रिहालाब्धं मोदकादि तस्मै ददाति, श्रमणत्वेऽप्यपत्यजा प्रीतिस्तस्या हुस्तरति बाह-
कोऽपि तस्या दृष्टाया बहु विनयं करोति, प्रीतिं च दधाति, स बाहकः षड्वर्षः पितुरादेशात्
हंसशानं रक्षति. अन्यदा तस्मिन् श्मशाने रक्षति सति कोऽपि साधुर्वहुं साधुं भ्रति तत् श्म-
शानस्थं सुवक्त्राणं वंशं दर्शितवानुक्तवांश्च मूलश्चतुरंगुलत इमं वंशमादाय यः स्वस्मिन्निषे स्था-
पयति सोऽवश्यं राज्यं प्राप्नोति, इदं साधुवचस्तेन बाहकेन तलस्थेनैकेन द्विजेन च श्रुतं, द्वि-
जस्तु तं वंशमाचतुरंगमूलं भित्वा यावद् शुक्लाति तावत्करकंभुना तत्करात्स वंशो दृहीतः स्व-
करे, कलहं कुर्वतो द्विजस्य करकंभुनोक्तं मत्पितृश्मशानवबोद्धवंशं नाहमन्यस्मै दास्ये, स

इत्युत्तरम्

योत्तारेप्यस्येति

॥ २६२ ॥

ब्राह्मणः करकं नृबालश्चेति द्वावपि विवदंतौ नगराधिकारिपुरो गतौ, नगराधिकारान्नब्राह्मण-
तमहो बाल ! तवायं वंशः किं करिष्यति ? स ग्राह ममायं राज्यं दास्यति, तदाधिकारिणः
स्मिद्वेवमूर्चुर्यदा तव राज्यं न्नवति तदा त्वयास्य ब्राह्मणस्यैको ग्रामो देयः, शिशुस्तद्वचोर्गी-
कृत्य स्वयद्वहमगात्, स विप्रोऽन्यविप्रैः संन्यूय तं बालं हंतुमुपाक्रमत्, तं द्विजोपक्रमं ज्ञात्वा
करकं नृपिता जनंगमः स्वकलत्रपुत्रशुकस्तं देशं विहायानश्रयत्.

अथ सकुटुंबः स जनंगमः क्लितितलं कामन् कंचनपुरं जगाम, तत्रापुल्लवृषे मृते सति
सचिर्वैरधिवासितस्तुरगः करकं हृष्ट्वा ह्येपारवं हृतवान्, तं सलक्ष्णं हृष्ट्वा नगरलोका जय-
जयारवं चक्रुः, अत्रादितान्यपि बाध्यानि स्वयं निनेहुः, स्वयं तत्रं शिरसि स्थितं. ततोऽस्मा-
दंतरपि नवीनानि वस्त्राणि परिधाप्य स करकं नृस्तमश्वमारोहितः, यावन्नगरलोकाः परस्पर-
मोदेन स पुरांतः प्रवेशितास्तावद्विप्रास्तं म्लेहोऽयमिति कृत्वा न मेतिरे, तदा क्रुद्धः स शि-
शुस्तं दंनं रत्नामेव करे जग्राह, अधिष्टातुदेवैर्व्योम्नीति बुष्टं य द्दमं राजानमवगणयिष्यति
तस्य मूर्ध्न्यसौ दंनः पतिष्यति, द्रशुकत्वा सुरास्तद्विरसि पुष्पवृष्टिं चक्रुः, चीताः संतो विप्रा-

स्तस्य स्तुतिं कृत्वा वारंवारमाशीर्वाद्मुच्चरंति. अथ करकंडुरेवमुवाचाहो ब्राह्मणा एतै नव-
 त्रिंशंक्रावा गार्हितस्ततः सर्वेऽप्यमी वाटधानकवास्तव्याश्चक्रावाः संस्कारैर्ब्राह्मणाः कार्याः,
 संस्कारादेव ब्राह्मणो जायते, न तु जाला कश्चिद् ब्राह्मणो नवतीति नवदागमवचनात्.
 अथ ते ब्राह्मणाः प्रकामं त्रीतास्तन्नगरवाटधानकवास्तव्यांश्चक्रावान् संस्कारैर्ब्राह्मणान् चक्षुः-
 जलं च-दधिवानुपुत्रेण । राज्ञा तु करकंडुना ॥ वाटधानकवास्तव्या-श्चक्रावा ब्राह्मणी ज-
 ताः ॥ १ ॥ अथुत्सवेन कांचनपुरे प्रवेशितः स करकंडूरुमात्प्यर्जुपषट्त्रिंशिकः, क्रमात्स न-
 हाप्रताप्यभूत्. अन्यदा स वंशप्रतिवादी विप्रस्तं नृपं निशम्य ग्रामात्रिवायुकः सन् कर-
 कंडुपषट्त्रिंशः प्रासः, करकंडुनोपलब्ध तस्य विप्रस्योक्तं तव यदिदं तत्कथय? ब्राह्मणेनोक्तं स-
 द्दहं चंपायां वर्तते, तेन तद्विषयग्राममेकमहमीहे. अथ करकंडुपषट्त्रिंशपादूनीयस्य दधिवान-
 नृपतेरस्मै द्विजाय त्वद्विषयग्राममेकं देहीत्याज्ञां प्रार्हिणोत्. आज्ञाहारिणं करकंडुपषट्त्रिं-
 शं विहितचिन्ताः कुरुश्चंपापतिर्दधिवानः प्राहारे स मवेडवातः स नृपपुत्रः करकंडुः सिं-
 हपुत्र्येन नया सह विरुध्यते, परवस्त्वत्रिवायभवस्य पातकस्य तव स्वाभिनः शुद्धिं मास्वन्न-

नं प्रीतिवान्, करकं दुष्टो राज्यद्वयं पालयामास, चंपायसेव स्वावासमकरोत्. तस्य गो-
, नं प्रीतिवान्, संस्यागाकृतिवर्णविशिष्टानि गोकुलानि कोटिसंख्यानि तेन खेजितानि स-
न्त्यानं तिरंकरं पश्यन् प्रकाशं प्रमोदं लभते. अन्येद्युः स्फटिकसज्जन एको गोवरजस्तेन गो-
कुलमन्वं दृष्टः, अयं कल्पपर्यंतदुःखपानैः प्रत्यहं पोषणीय इति गोपालात् स द्वादिदृष्ट्वा. अ-
न्यदा स सारैः पुष्टमनुर्वलशाली धनधरशब्देनान्यवृषजान् आसयन् भूपतिना दृष्टः, तथा-
पि भूपतिरतस्मिन् वृषे प्रीतिपर एव वभूव.

अथ राजाज्यकार्यकरणव्यग्रो भूपतिः कतिचिद्वर्षाणि यावन्नोकुले नायातः. अन्त्यदा
रुद्धरानोक्तं लः स भूपतिस्तत्र समायातः, स वृषः क इति गोपालान् भूपतिः पप्रह, गोपालै-
र्भराजीर्णः पतितदशनो हीनबलो वर्त्सैर्धटितदेहः कुशांगः स दर्शितः. तं तथाविधं दृष्ट्वा भ-
वदशां विषमां विचारयन् करकं दुराजैवं चिंतयति यथायं वृषजः पूर्वविस्थां मनोहरां परित्य-
ज्येसां वृद्धावस्थां प्राप्तः, तथा सर्वोऽपि संसारी संसारे नवां नवामवस्थां प्राप्नोति, मोक्षे चै-
वेकावस्था, मोक्षस्तु जिनधर्मादेव प्राप्यते, अतो जिनधर्ममेव सम्यगाराधयामीति परं वै-

तीर्थस्नानं दास्यति. एवमुक्त्वा दधिवाहनेन तिरस्कृतः स द्रुतस्तत्र गत्वा करकंजुनृपाय य-
थार्थसंवदत्. करकंजुनृपोऽपि प्रकामं क्रुद्धः स्वसैन्यपरिवृतश्रंषापुरसमीपे समायातः. दधिवा-
हनोऽपि पुरीडुर्गं सज्जीकृत्य स्वयं बहिर्निस्ससार. उन्नयोः सैन्ये सज्जीभूते यावता योधुं ल-
ब्धे तावता सा साध्वी तत्रागत्य करकंजुनृपतिप्रत्येवमूचेऽहो करकंजुनृप ! त्वयाऽनुचितं पित्रा
सह युद्धं किमारब्धं ? करकंजुनृपः ग्राह हे महासति ! कथमेष दधिवाहनोऽस्माकं पिता ? सा-
ध्वी स्वस्वरूपमखिलं तक्षूचे, स आर्यां मातरं दधिवाहनं च पितरं मत्वा जहर्ष, तथापि क-
रकंजुनृपोऽन्निमानास्वपितरं दधिवाहनं नंतुं नोत्सहते, तदा साध्व्यपि दधिवाहनसमीपे ग-
ता, दधिवाहननृत्यैरुपलक्षिता, दधिवाहनभूपाय ग्राही साध्वीरूपा समागतेति वर्धायनिका
दत्ता. अथ दधिवाहननृपोऽपि तां साध्वीं ननाम, गर्भवृत्तांतं च पप्रब्ध. साध्व्यूचे सोऽयं ते
तनयो येन सह त्वया युद्धमारब्धमस्ति. अथ दधिवाहननृपः प्रीतात्मा पादचारी करकंजुनृ-
पं प्रति गत्वा हे वत्स ! उत्तिष्ठेत्युक्त्वा तमुभाष्याश्विन्य च शिरस्याजिघ्रनहर्षाश्रुजलसहितै-
स्तीर्थजलैः पुत्रोऽयं राज्यद्वयेऽपि दधिवाहनेनात्रिषिक्तः, दधिवाहनः कर्मविनाशाय स्वयं दी-

दत्तरा

नदीके

॥

राभयं प्रातः करकंडुराजा खयमेव प्राग्वत्संस्कारोदयात्प्रतिबुद्धः सद्यः शासनदेव्यर्पितविंश-
स्तुण्वद्राज्यं परित्यज्य प्रव्रज्यामाददे. उक्तं च—श्वेतं सुजातं सुविनक्तशृंगं । गोष्टांगणे वी-
क्ष्य दृष्टं जगती ॥ इति च दृष्टिं च समीक्ष्य बोधा-त्कलिङ्गराजैरिवाप धर्मम् ॥ १ ॥ इति
करकंडुदम्बरैः सभातम्. ॥

चदानीं करकंडुराजा प्रतिबुद्धस्ततो हिमुखराजा प्रतिबुद्धस्ततो हिमुखचरित्रं प्रोचयते—
कांदिद्यापुरं जयवर्धराजा, तस्य शुण्णमाजा प्रियास्ति. अन्येभ्यर्जयवर्धराजा ख्यपतीचेवमाह्लाह-
“चुत्तसम्भान्नमंशं कुरुत ? वास्तुद्वैतैर्ब्रूमिपूजापुरस्सरं भूमिनागं परीक्ष्य सुमुहूर्ते खातं चिर-
चिरं, तत खाते पंचजदिवसे नानामण्डितः खमण्डिरिव प्रव्रज्यन् सुकुटो दृष्टः, तैर्विज्ञे-
हो राजा ॥ इदं नृषितस्तं मुकुटं जग्राह, विचित्रवादित्रनिर्घोषपूर्वं अहतोत्सवेन तं मुकुटं
अग्रहे. मन्त्रजगत्, यज्ञार्थैः सत्कृताः शिष्टिपनो विमानसदृशमास्थानमंशयं सद्यश्चक्रुः, चित्र-
करेत्तास्तद्य न्न चित्रितं. भूपः शुभमुहूर्ते तं मुकुटं मस्तके निधाय तस्मिन्नास्थानमंशये सुव-
र्णासने निविष्टः, तस्मिन् मुकुटे मूर्ध्नि स्थिते सति राज्ञो मुखद्वयं दृश्यते, तदनु स राजा

धययनम्

=अथाकाराको =

॥ २६७ ॥

लोके द्विमुखतया विख्यातः. अथेयं मुकुटकथा—

अवंतीशेन चंद्रप्रद्योतेन तत् श्रुत्वा म्वद्वतस्तत्र प्रहितः, दूतोऽपि तत्र गत्वा द्विमुखं प्रत्येवमवादीत्, हे राजन्! तव मुकुटमियं चंद्रप्रद्योतभूपतिर्मर्षयति, यदि तव जीवितेन कार्यं, तदा तस्यायं प्रेष्यः. एवं दूतवचः श्रुत्वा द्विमुखनरेद्रः प्रोवाच रे दूत ! तव स्वामिनो मम मुकुटग्रहणादिलाषः स्ववस्तुहारणायैव जातोऽस्ति, त्वं तत्र गत्वा स्वस्वामिनं ब्रूयाः, शिवादेवी राज्ञी ! अनलगिरिनामा हस्ती १, अश्विनीरुनामा रथः ३, लोहजंघनामा दूतश्चेति ४, वस्तुचतुष्टयं ममार्षयेति प्रोच्य स दूतो गत्वा बहिर्निष्कासित उज्जयिन्यां गत्वा चंद्रप्रद्योताय तद्वचो निवेदयामास. अथ कुटो चंद्रप्रद्योतनृपतिर्गणनायकतुरंगमगर्जेन्द्ररथप्रदातिद्वयपरिवेष्टितः स्थाने स्थाने प्राचृतपूर्वक्रमन्यागतानेकराजसैन्यवर्धमानबलः पंचालदेशसीमां प्राप. द्विगुणोत्साहो द्विमुखनृपस्तैः सतसुतैः सैनिकलङ्कैश्च परिवेष्टितश्चंद्रप्रद्योतबलं तेन जग्नं, नष्टं च चंद्रप्रद्योतं रथाद्विपात्य बध्वा च स्वपुरं निन्ये, द्विमुखस्तं स्वावासे जठ्यरीत्या रक्षितवान्. अन्यदा चंद्रप्रद्योतेन प्रकामसुरूपां सत्तावण्यां कन्यामेकां वीक्ष्य यामि-

कानास्येवमुक्तं, अस्य द्विमुखराज्ञः कल्पपत्यानि संति? इयमंगजा कस्यास्ति? यासिका जजु-
 नस्य राज्ञो वनमावापली सतसुतान् सुपुत्रे. अन्यदा तथा चितितं मया लस पुत्रा जनिता
 लाजिताश्च, पुत्री तु नैकापि जनितेति तन्मनोरथपूर्तये सा मदनयङ्गमारराध. अन्यदा सा
 कल्पद्रुमकलिकां स्वमे ददर्श. क्रमेणमां कन्यां सुपुत्रे, यद्वोपयाचितं दत्त्वास्या मदनसंजरीति
 नाम कृतं, सांप्रतं सर्वलोकचमत्कारकरी यौवनागमे द्यं जाता. इति यासिकवचनं सुत्वाऽ-
 प्सरोऽधिकं च तद्भूषं दृष्ट्वा कामार्तश्चक्रप्रद्योतश्चितयतीयं चेन्मम पत्नी स्यात्तदा मम जीवितं
 सफलं स्यात्, राज्यव्रंशोऽपि मे कल्याणाय जाते यदि मया दृष्टा, चेद् द्विमुखो राजेमां
 मं दत्ते, तदाहमस्य यावज्जीवं सेवको ब्रवामि, चक्रप्रद्योतस्येदृशोऽग्निप्रायस्तदा यासिकैर्हर्षि-
 त्वा द्विमुखराज्ञे कथितः, राजाज्ञया यामिकैश्चक्रप्रद्योतः सत्रायामानीतः, द्विमुखराज्ञाऽप्यु-
 ज्ञानं कृत्वा चक्रप्रद्योतः स्वार्थासने निवेशितः, प्रांजलीभूय चैवं वत्रापि, मत्प्राणास्तव वशगाः
 संति, मङ्घ्रियस्त्वदायत्ताः संति, त्वं मम प्रभुरसि, अहमतःपरं सदैव तव सेवकोऽस्मि. अथ
 तज्जाववेत्ता द्विमुखराजा चक्रप्रद्योताय तदैव निजां पुत्रीं ददौ, ज्योतिर्विद्भिः सुमुहूर्तं दत्ते च-

कप्रद्योतनृपो द्विमुखराजपुत्रीं परिणीतवान्, करमोक्षावसरे च तस्मै धनं द्रव्यं दत्तमवंती-
 देशं च दत्तवान्, कन्यासहितं चंक्रप्रद्योतं स्वदेशे द्विमुखो विसर्जितवान्. अन्यदा द्विमुख-
 नरद्रस्य पुरे लोकैरिद्रस्तनोद्ब्रुतः कृतः पूजितश्च, द्विमुखनृपोऽपि तं नृशं पूजिवतान्, त-
 स्मिन्महे व्यतीतेऽप्येद्युस्तामिन्द्रस्तं चं विदुसशोचममेध्यांतः पतितं द्विमुखराजा ददर्श, एवं च
 चिंतयामास जनैर्यः पूजितो मणिमालाकुसुमादित्रिश्व शृंगारितः, सोऽयमिन्द्रस्तं चः सांप्रत-
 मीदृशो जातः, यथायं स्तं चः पूर्वपरावस्थान्नेदमातस्तथा सर्वोऽपि संसारी त्रिधां त्रिनाम-
 वस्थामप्नोति, अवस्थान्नेदकारणं रागदेषावेव, तत्प्रलयस्तु समताश्चयणाद्भवति, समता च
 समतापरिस्थानाद्भवति, समतापरिस्थानस्तु संयमं विना न चवतीति वैराग्यमापन्नः शासन-
 देवतासमर्पितवेषः सर्वविरतिसाधायिकं द्विमुखराजा स्वयं प्रतिपद्य प्रत्येकबुद्धो बभूव. उक्तं
 च—वीक्ष्यार्चितं पौरजनैः रुदेश—ध्वजं च द्रुप्तं पतितं परेऽहि ॥ चूतिं त्वचूतिं द्विमुखो
 निरीक्ष्य । बुद्धः प्रपेदे जिनराजधर्म ॥१॥ इति द्वितीयप्रत्येकबुद्धिमुखचरित्रं समाप्तं ॥२॥
 यदानीं द्विमुखराजा प्रतिबुद्धस्तदानीमेव नमिराजा प्रतिबुद्धः, अथ तृतीयप्रत्येकबुद्ध-

नमिचरित्रमुच्यते—मालवमंफलमंफनं सुदर्शनपुरमस्ति, तत्र मणिरथो राजा, तस्य भ्राता युगवाहुर्वर्तते, तस्य चार्था सुशीला सुरूपा मदनरेखा वर्तते, सा बालावस्थात आरभ्य सम्यक्त्वमूलद्रादशव्रतानि जग्राह, तस्याः पुत्रश्चंद्रयशा वर्तते. अन्यदा मणिरथेन मदनरेखा दृष्टा, तद्रूपमोहितो नृप एवं चिंतयतीयं मदनरेखा मम कथं वशीभवति? प्रथमं साधारणैः कृत्यैस्तां विश्वासयामि, पश्चात्कामाग्निदाषमपि तस्याः समये कारयिष्येऽहं, दुष्करं कार्यं बुद्ध्या किं न सिद्ध्यति? एवं चिंतयित्वा राजा तस्यै कुसुमतांबूलवस्त्रालंकारादि प्रेषयति, सापि निर्विकगा ज्येष्ठप्रेषितत्वात्सर्वं गृह्णाति. एकदा मणिरथस्तामेकांते स्वयमित्युवाच हे नरे! त्वं मां नतरीं विधाय यथेष्टं सुखं जुंद्व? सा जगौ हे राजन्! तत्र लघुबंधुसत्ककलत्रे मयि एतादृशं वचनमयुक्तं, त्वं निकलंकभूरिसत्वश्च पंचमो लोकपालोऽसि, एवं वदंस्त्वं किं न लज्जसे? शस्त्राग्निविषयोर्गैर्भृत्यसाधनं वरं, निजकुलाचाररहितं जीवितं न श्रेयः, परस्त्रीद्वंद्व-टाः स्वजीवितं यश्च नाशयति. तथैवं प्रतिबोधितोऽपि नृपः कदाग्रहं न मुमोच, एवं च व्य-चितयययस्याः प्रीतिपात्रं मदनबंधुर्गुणबाहुर्व्यापायते तदेयं मम वशीभवति. अन्यदा मद-

नरेखा स्वमे पूर्णेदुं ददर्श, तथा युगबाहवे निवेदितः, युगबाहुना कथितं तव सुवक्त्राणः पु-
त्रो न विष्यति, तस्या गुरुदेववन्दनार्चादीहृद उपपन्नः, युगबाहुस्तमपुश्रव.

अन्यदा युगबाहुर्वसन्ते मदनरेखया सममुद्याने रंतुं गतः, तत्रैव राज्ञौ कदलीग्रहे सुप्तः,
परिवारा समन्तात्तद्ग्रहं वेष्टयित्वा स्थितः, तदावसरं ज्ञात्वा मणिरथ नृपस्तत्रैकाकी समाया-
तः, अथ युवराजात्रं कथं-सुप्त इति यामिकान्प्रत्युवाच, युगबाहुरपि कदलीग्रहाहिराणत्स-
मणिरथपादौ ननाम, नमतोऽस्य स्कंधदेशे मणिरथः खड्गं चिक्षेप, जगच्चैवं च धिमे प्रमा-
दतः करारखड्ग पतितं, मणिरथेजिताकारेण तद्ग्रहःकर्म ज्ञात्वाऽपि स्वाप्सीत्युपेक्षितः. दत्तोऽव-
सरे द्रत्युक्तश्च मणिरथः स्वयस्ततो गतः. पितृघातवार्तां निश्चम्य चंद्रयशः पुत्रो घातचिकि-
त्सितैः परिवृतस्तज्जायातः, चिकित्सिकैरंत्वावस्थानतं युगबाहुं निरीक्ष्य धर्म एवास्थौषधमि-
त्युक्तं, सदनरेखा नर्तुरंत्वावस्थां विबोधय विधिनाराधनां कारयामास हे द्रपिता मे विज्ञप्तिं
शृणु ? धर्तागनादिषु मोहं त्यज ? जैनधर्मं स्वीकुरु ? हितं नजस्व ? धर्मप्रसादादेव प्रधानं कु-
टुंबगेहादिकं नवांतरे प्राप्स्यसि, सर्वाण्यपि पापानि सिद्धसाक्षिकमालोचय ? पुष्टान्यनुमोद-

य ? सर्वजीवान् कामय ? अष्टादशपापस्थानानि द्युत्सृज ? अनशनं कुरु ? शुन्नजावन्तां ज्ञा-
 वय ? चतुःशरणान्याश्रय ? परमेष्ठिभंजसारणं कुरु ? मनसा सम्यक्त्वमाश्रय ? द्रव्येवं मदन्रे-
 खावचनानि श्रद्धयानः पंचपरमेष्ठिभंजं स्मरन् शुगचाहुः परलोकमसाधयत्. अथ मदन्रेखा
 मनस्येवं चिंतयामास यत्सत्तंजो ज्येष्ठो मम शीलं विध्वंसयिष्यति, ततो निःसरणावसरो म-
 म सांप्रतमेवास्तीति निश्चित्य मदन्रेखा वेगतो निर्गता, सद्य एकाकिन्येव अजंत्युरपथमा-
 श्रिता, कापि महत्यामदव्यां प्राप्ता, विज्ञावरी विराम, जातं प्रजातं, सा देवगुह्यनामस्सरणं
 चकार, मध्याह्ने सा प्राणयात्रां फलैरेवाकरोत्, तस्यामेवादव्यां सुतायास्तस्याः शीलप्रज्ञावेण
 न किंचिन्नयं वयूव, सा सत्यधरात्रौ पुत्रं सुपुत्रे, पितृनामांकितमुद्रां तस्यांगुलौ क्षिपत्वा रत्न-
 कंठेन वेष्टयित्वा शुचिभूमौ निक्षिप्य मदन्रेखा शौचार्थं सरसि गता, तत्र ज्ञानं कुर्वती
 जलकरिणा शुष्कादंडेन गृहीता नन्नस्युत्किंसा, नन्नसोऽपि च पतंती तां कश्चिद्युवा विद्याध-
 रो वैताडयं निनाय. सा विद्याधरं प्राह वंधोऽहमय निश्च्युतव्यां पुत्रमजीजनं, स तु रत्नकं-
 वलवेष्टितो मया तत्रैव मुक्तोऽस्ति, अहं तु सरसि ज्ञानं कुर्वती जलकरिणोत्किंसा त्वया गृ-

हीताज्ञानीता. अथ त्वं ततो मरुत्रमिहानय ? मां वा तत्र नय ? अन्यथा बालस्य तत्र म-
रणपद्मविध्यति, त्वं प्रसीद ? मां पुत्रेण मेलय ? पुत्रभिक्षाप्रदानेन त्वं मे दयां कुरु ? सोऽपि
युवा विद्याधर एतस्यां सरागं चक्रेः क्षिपन्नेवमुवाच. गंधारदेशे रत्नवाहं नाम नगरमस्ति,
तत्र विद्यार्थेन्द्रो मणिचूफो वर्तते, अस्य प्रिया कमलावती मणिप्रत्ननाम्नानं पुत्रं मां प्रासूत,
यैवनावस्यां गतस्य च मे श्रेणिद्वयराज्यं दत्त्वा मणिचूफः स्वयं प्रव्रज्यां जग्राह, स चारणमु-
त्तिक्षिश्चतुर्हर्षिनी चूत्वा सांप्रतमष्टमे (नंदीश्वर) द्वीपे जिनर्षिबानि नंतुं समायातोऽस्ति, अ-
हं तत्र वंदितुं गह्वन्नचूवं, अंतराले त्वां दृष्ट्वा ज्ञात्वा चाहं पुनरत्रागतः, अतःपरं त्वं मे प्रिया
नय ? तवादेशकरोऽहमस्मि, तव पुत्रसंबंधो मया प्रज्ञप्तीविद्यया ज्ञातः, अश्वापहृतो मिथिले-
श्वरः पद्मारथारथस्तत्रायातः, तं बालं सुरूपं दृष्ट्वा गृहीत्वा च स्वपत्न्यै ददौ, तत्र स प्रकामं
सुखज्ञागसित. एवं तद्रुचः श्रुत्वा मदनरेखाचिंतयदयं स्वतंत्रो युवा हसो मे शीलत्रागं करि-
ष्यतीति तावत्कालं मे विलंबः श्रेयान् यावदस्य पिता साधुनं वंद्यते, तदुपदेशात्सर्वं नव्यं
नविष्यतीति ध्यात्वा मदनरेखावदत् हे नम्र ! त्वं मां प्रथमं नंदीश्वरे नय ? यथाहं तज्जिन-

विधानि, वंदे, पश्चात्कृतकृत्याऽहं तवेत्सितं करिष्यामि. एवं तयोर्के सहर्षौ मणिप्रज्ञस्तां वि-
मानां तर्निधाय नंदीश्वरद्वीपे गतः, तत्र शाश्वतजिनविधानि नत्वा मदनरेखात्मनं कृतार्थं म-
न्यमाना मणिप्रज्ञेण समं चतुर्हार्नधरं चारणश्रमणं प्रासादमंन्योपविष्टं मणिचूरमुनिं प्रण-
नाम, स मुनिरतां सतीं मत्वा स्वसुतं च वंपटं मत्वा तथा देशनां विस्तारयात्रास यथासौ
शुभा विशाधरः स्वदारसंतोषव्रतं जग्राह, मदनरेखां च स्वांवांनगिनीं च मेने. अथ सा ह-
ष्टमानसा सती पुत्रस्य कुशलोदंतं पप्रब्ध, मुनिराह हे महाबुधवावे ! शोकं मुक्त्वा सर्वं सुतवृ-
त्तांतं शृणु ? जंबूद्वीपे पुष्कलावती विजयोऽस्ति, तत्र मणितोरणापुरी, तस्यां मितयशाराराजा,
स च चक्रवर्त्यमृत, तस्य पुष्पवती कांता, तयोः पुष्पासिंहरत्नासिंहाग्निधानौ पुत्रावब्रूतां, तौ स-
दर्थौ विनीनो धर्मकर्मरतौ स्तः. अन्यदा तौ राज्ये स्थापयित्वा चक्रवर्तीं तपस्यां जग्राह, तौ
द्वावपि ब्रातरो चतुरशीतिलक्षपूर्वावद्वाज्यं प्रपातयतः. एकदा च तौ दीक्षां गृहीतवंतौ,
पोषपूर्वलक्षाणि यावद्दीक्षां प्रपातयतः, अंतं समाधिना मृत्वाऽच्युतकल्पे सामानिकौ देवौ
जातौ. ततश्चुत्वा धातकीखंभरते हरिपेणराज्ञः समुद्रदत्तात्रार्थासुतौ सागरदेवदत्ताग्निधानौ

उत्तरा-

सटीकं

॥ २७६ ॥

धार्मिकौ सहोदरौ जातौ. अन्यदा तौ द्वादशतीर्थकरस्य दृढसुव्रतस्य बहु व्यतिक्रान्ते तीर्थे
सुगुरुसमीपे दीक्षाग्रगृहीतां, तृतीये दिवसे तौ द्वावपि विद्युरपातेन मृत्या शुक्रदेवलोके म-
हर्षिकौ देवावब्रूतां. अन्येद्युस्तौ देवावब्रूव चरते श्रीनेमिजिनेश्वरमिति पृष्ठवंतौ हे नगवान्!
नावद्यापि कियान् संसारस्तिष्ठति? स नगवान् प्राह युवयोर्मध्ये एको मिथिलापुरि पद्मरश्मो
नृपो न विष्यति, तेन पद्मरश्मेनाश्वापहतेन तस्मिन् वने समायातेन हे महानुभावो! स तव पुत्रो
दृष्टो गृहीतश्च मिथिलायां नीत्वा स्वपत्न्यै समर्पितश्च, तेन तज्जन्मोत्सवो महान् विहितः.
अत्रांतरे तत्र नंदीश्वरप्रासादेंतरिकादेकं विमानमवततार, तन्मध्यादेको दिव्यविभूषाधरः
सुरो निर्गल्य मदनरेखां त्रिःपदं द्विणीकृत्य प्रथमं प्रणनाम, पंश्चान्मुनिं प्रणम्याग्रे निविष्टः सु-
रो मणिप्रज्ञविद्याधरेण विनयविपर्यासकारणं पृष्ठः प्राहाहं पूर्वजवे युगबाहुर्मणिरश्चनाज्ञा ब्र-
ह्मज्ञाज्ञा निहतः, अनया ममाराधनावशनादिकृत्यानि कारितानि, तत्प्रज्ञावाद्दहमीदृशो ब्र-
ह्मदेवलोके देवो जातः, ततो धर्माचार्यवाद्दहमिमां प्रथमं प्रणतः. एवं स्वेचरं प्रतिबोध्य स
सुरो मदनरेखां जगौ हे संति! त्वं समादिश? किं ते प्रियं कुर्वे? सा प्राह मम मुक्तिरेव

प्रिया, नान्यत्किमपि, तथापि सुताननं दृष्टुमुत्सुकां मां त्वमितो मिथिलां पुरीं नय ? तत्वा-
हं निर्वृतात्मना परलोकहितं करिष्यामीत्युक्तवर्ती तां देवो मिथिलापुरीं निनाय, तत्र प्रथ-
मं मदनरेखा जिनचैल्यानि नत्वा श्रमणीनामुपश्रये जगाम, वंदित्वा पुरो निविष्टां तां प्रव-
र्त्तिन्त्येवं प्रतिबोधयामास मूढचेतसो जना धर्माङ्गिना चवक्ष्यमिहंतोऽपि मोहवशेन पुत्रादि-
षु स्नेहं कुर्वति, संसारे हि मातृपितृवंधुनगिनीदयितावधूप्रियतमपुत्रादीनामनंतशः संबंधा-
जालाः, लक्ष्मीकुटुम्बदेहादिकं सर्वं विनश्चरं, धर्म एवैकः शाश्वतः, इत्यादि साध्वीवाक्यैः प्र-
तिबुद्धा सा सती देवेन पुत्रदर्शनार्थं प्रार्थिता एवमाह, नववृद्धिकरेण प्रेमपूरेण ममात्म-
श्चतःपरं तु साध्वीचरणभेव शरणमित्युक्त्वा साध्वीसमीपे सा प्रव्रज्यां जग्राह. देवस्तां वंदि-
त्वा स्वस्थाने जगाम, पद्मरथस्य गृहे यथा यथायं वालो वर्धते तथा तथा तस्यान्ये राजानोऽनम-
न्. ततः पद्मरथो राजा तस्य बालस्य नमिरिति नाम कृतवान्, वृद्धिं ब्रजतस्तस्य बालस्य क-
लाचार्यसेवनारसर्वाः कलाः समायाताः, सकललोकलोचनहरं यौवनमप्यस्यायातं, पित्रा
चाष्टाधिकसदस्त्रराजकन्यापाणिग्रहणं कारितं, पद्मरथोऽस्मै राज्यं दत्त्वा स्वयं तपस्यां गृहीत्वा

उत्तरा-

सटीकं

॥ २९८ ॥

केवलज्ञानं प्राप्य मोहं गतवान्. नमिराजा प्राज्यं राज्यं पादयामास, न्यायेन यशःपात्रम-
भूत्. अथ पूर्वं युगबाहुं हत्वा मणिरथनृपः सिद्धमनोरथः स्वं धाम जगाम, तत्र तदानीमे-
व प्रचक्रस्पर्णे दृष्टस्तुर्यं नरकं जगाम, द्रुयोन्नात्रोरौध्वदेहिकं कृत्वा मंत्रिचर्युगबाहुपुत्रश्चंद्र-
यशा राज्येऽन्निषिक्तः, स न्यायेन राज्यं पादयति. अन्यदा नमिराज्ञो धवलकांतिर्गजो मद्गो-
न्मत्त आढानस्तत्रमुन्मूढ्यापरान् हस्तिनोऽश्वान् मनुष्यानपि त्रासयंश्चंद्रयशानृपनगरसी।सि-
समायातः, चंद्रयशानृपस्तमागतं श्रुत्वा समंतात्सुत्रदैवैष्टयित्वा स्ववशीकृत्य च जग्राह. नमि-
राजाष्टत्रिर्दिनैस्तां वार्तां श्रुत्वा चंद्रयशांतिके दूतं प्रेषितवान्, दूतोऽपि तत्र गत्वा धवल-
करिणं मार्गयामास, कुपितश्चंद्रयशा दूतं गत्वे धृत्वा नगराद्बहिर्निष्कासयामास, दूतोऽपि न-
मेः पुरो गत्वा स्वापमानं जगौ, कुपितो नमिराजाऽतुलसैन्यैः परिवेष्टितोऽविछिन्नप्रयाणैः सु-
दर्शनपुरसमीपे समायातः, चंद्रयशा भूपतिः स्वसैन्यपरिवेष्टितो यावदन्निमुखं युद्धार्थं चलि-
तस्तावदपश्चकुनैर्वरितो मंत्रिभिरेवमूचे, स्वामिन् ! कोऽहं सज्जीकृत्य तव सांप्रतं पुरांतरेऽव-
स्थितुं युक्तं, कावविदंबेनैतत्कार्यं कर्तव्यं. ततश्चंद्रयशाः शतशो त्रिजुलान्धुपस्करैश्च कोऽहं सज्जी-

इत्यनम्

॥ २९८ ॥

॥ २९८ ॥

कृतवान्, नमिस्तं कोटं स्वसैन्यैरवेष्टयत्, अथःस्थैः सैनिकैः सहोर्ध्वस्थानां सैनिकानां महान्
संग्रामः प्रवृत्त्ये, नमिः कोटन्नगं विधातुमुपायान् विविधान् करोति, चंद्रयशा नृपस्तु कोट-
रक्षाणे विविधानुपायान् करोति. अस्मिन्नवसरे तयोर्माता साध्वी मदनरेखा प्रवर्तिनीमनुज्ञा-
प्य नरसंग्रामवारणार्थं प्रथमं नमिराजसैन्ये समायाता, नमिरपि तां साध्वीं ननाम, आसने
चोपविश्य नमैः पुरः सा साध्व्येवं वाचं विस्तारयामास, अनंतदुःखैकजाजनेऽस्मिन् संसारे
नृभवं प्राप्य पापेस्त्वं किं मुखसे? हे राजन्! तव बंधुना चंद्रयशसा स्वयमागतो हस्ती चेद्
धृष्टीतस्सहि तेन समं कथं युद्धं करोषि? कुद्धस्त्वं न किंचिद्वत्सि, यदुक्तं—लोभी पश्येद्ध-
नप्राप्तिं । कामिनी कामुकस्तथा ॥ भ्रमं पश्येदथोन्मत्तो । न किंचिच्च क्रुधाकुलः ॥ १ ॥ इदं
साध्वीवचो निशम्य नमिश्चिनयामासायं चंद्रयशा युगवाहुपुत्रोऽस्ति, अहं तु पद्मरथपुत्रोऽ-
स्मि, इयं साध्वीसत्यवादिनी सती कथं मम चानेन समं भ्रातृत्वं वदतीति विमृश्य साध्वी-
प्रत्येवं ज्ञापतेस्म हे पूज्ये! अस्मौ क? अहं क? त्रिन्नकुलसंज्ञवयोर्मदेतयोः कथं भ्रातृत्वं व-
दसीति नमिनोर्के साध्वी प्राह हे वत्स! यौवने ऐश्वर्यन्नवं मदं मुक्त्वा यदि शृणोसि तदा

केवलज्ञानं प्राप्य मोक्षं गतवान्. नमिराज्ञां प्राज्यं राज्यं पादयामास, न्यायेन यशःपात्रम-
भूत्. अथ पूर्वं युगबाहुं हत्वा मणिरथनृपः सिद्धमनोरथः स्वं धाम जगाम, तत्र तदानीमे-
व प्रचक्रसर्पेण दृष्टस्त्वयं नरकं जगाम, द्रुयोन्नात्रोरौर्ध्वदेहिकं कृत्वा मंत्रिचिर्युगबाहुपुत्रश्चंद्र-
यशा राज्येऽभिषिकः, स न्यायेन राज्यं पादयति. अन्यदा नमिराज्ञो धवलकांतिर्गजो मदो-
न्मत्त आलानस्तत्र मुन्मूढ्यापरान् हस्तिनोऽभ्यान् मनुष्यानपि त्रासयंश्चंद्रयशानुपनगरसीमि-
समायातः, चंद्रयशानुपस्तमागतं श्रुत्वा समंतात्सुन्नटैर्वैष्टयित्वा स्ववशीकृत्य च जग्राह. नमि-
राज्ञाष्टादिनैस्तां वार्तां श्रुत्वा चंद्रयशांतिके दूतं प्रेषितवान्, दूतोऽपि तत्र गत्वा धवल-
करिणं मार्गयामास, कुपितश्चंद्रयशा दूतं गत्वे धृत्वा नगरादह्निर्निष्कासयामास, दूतोऽपि त-
मेः पुरो गत्वा स्वापमानं जगौ, कुपितो नमिराज्ञाऽनुवसैन्यैः परिवेष्टितोऽविडितप्रयाणैः सु-
दर्शनपुरसमीपे समायातः, चंद्रयशा भूपतिः स्वसैन्यपरिवेष्टितो यावदत्रिमुखं युद्धार्थं चलि-
तस्त्वादपशक्नुनैर्वारितो मंत्रिभिरेवमूचे, स्वामिन् ! कोऽहं सज्जीकृत्य तव सांप्रतं पुरांतरेऽव-
स्थितुं युक्तं, कालविवेकेनैतत्कार्यं कर्तव्यं. ततश्चंद्रयशाः शतश्रीचिर्जुलाद्युपरकरैश्च कोऽहं सज्जी-

कृतवान्, नमिस्तं कोटं स्वसैन्यैरवेष्टयत्, अधःस्थैः सैनिकैः सहोर्ध्वस्थानां सैनिकानां महान्
संग्रामः प्रवृत्त्ये, नमिः कोटजंगं विधातुमुपायान् विविधान् करोति, चंद्रयशा नृपस्तु कोट-
रक्षणे विविधानुपायान् करोति. अस्मिन्नवसरे तयोर्माता साध्वी मदनरेखा प्रवर्तिनीमनुज्ञा-
प्य नरसंग्रामवारणार्थं प्रथमं नमिराजसैन्ये समायाता, नमिरपि तां साध्वीं ननाम, आसने
चोपविश्य नमोः पुरः सा साध्व्येवं वाचं विस्तारयामास, अनंतदुःखैकत्राजनेऽस्मिन् संसारे
नृभवं प्राप्य पापैस्त्वं किं मुह्यसे? हे राजन्! तव वंधुना चंद्रयशसा स्वयमागतो हस्ती चेद्
दृष्टीतस्तर्हि तेन समं कथं युद्धं करोषि? कुरुस्त्वं न किंचिद्वैत्ति, यदुक्तं—लोभी पश्येद्द-
नप्राप्तिं । कामिनी कामुकस्तथा ॥ त्रमं पश्येदथोनमत्तो । न किंचिच्च क्रुधाकुलः ॥ १ ॥ इदं
साध्वीवचो निशम्य नमिश्चितयामासायं चंद्रयशा युगबाहुपुत्रोऽस्ति, अहं तु पद्मरश्मपुत्रोऽ-
स्मि, इयं साध्वीसत्यवादिनी सती कथं मम चानेन समं ब्रातृत्वं वदतीति विमृश्य साध्वी-
प्रत्येवं ज्ञापतेस्म हे पूज्ये! असौ क? अहं क? त्रिन्नकुलसंग्रवयोर्मदेतयोः कथं ब्रातृत्वं व-
दसीति नमिनोके साध्वी प्राह हे वत्स! यौवने ऐश्वर्यजनवं मदं मुक्त्वा यदि शृणोसि तदा

सकलं स्वरूपं कथ्यते. अथ श्रोतुमुखकाय नमिनुपाय सर्वं पूर्वस्वरूपं साध्वी जगाद, पुनरे-
वं सा वक्ष्यापे सुदर्शनपुरस्वामी शुगबाहुस्तवास्य च पिता, अहं मदनरेखा तव मातेति, प-
द्मशस्तु तव पात्रकः पिता, त्वमनेन ब्रात्रा समं मा विरोधं कुरु? बुद्ध्यस्व हितमिति सा-
ध्वीप्रोक्तं तथा शुगबाहुनामांकितकरमुद्रादर्शनतश्च सर्वे नमिः सत्यं मेने. तां साध्वीं प्रकामं
चित्रोद्भासेन स्वमातरं मत्वा विशेषाद्वनाम नमिः, उवाच च मातर्यन्वया प्रोक्तं तत्सर्वं त-
थ्यमेव, नात्र काचिद्विचारणास्ति, ममेयं करमुद्रा शुगबाहुस्तत्वं ज्ञापयति, अयं चंद्रयशा
मे ज्येष्ठभ्राता वर्तते, परं लोकः कथं प्रत्यायते? वयुभ्रातृजातसद्यतो ज्येष्ठश्चेत्सन्मुखसायाति
तदाहमुचितं विनयं कुर्वन् शोचामुद्रहामि. एवं नमिनुपोकमाकर्ण्य सा साध्वी दुर्गद्वारवै-
र्त्मेना प्रविश्य राजसौधे जगाम. चंद्रयशाभूपस्तु तामकस्मादागतामुपलक्ष्य स्वमातरं साध्वीं
विशेषादभ्युत्थाय ननाम. उचितासनोपविष्टां तां साध्वीं वृत्तांतं पृष्ठवान्. साध्वी सकलं वृ-
त्तांतं नमिराजमिलनं यावत्कथयामास, चंद्रयशा नृपस्तं नमिं निजवयुभ्रातरं मत्वा सखा-
लोकान्प्रत्येवमुवाच—सुवन्ताः संति सर्वेषां । पुत्रपत्यादयः शुच्याः ॥ दुर्लभः सोदरो बंधु-

लंयते सुहृत्तर्पदि ॥ १ ॥ द्रव्यत्वा चंद्रयशानुपोऽपि पुराद्वहिर्निर्गतः, नमिरपि तं ज्येष्ठजा-
 तरमन्यागतं दृष्ट्वा सिंहासनादुत्थाय भूतलमिव छिराः प्रणनाम, चंद्रयशा नुपोऽपि स्वकरा-
 न्यां तं भूतलादुत्थाप्य नृशमादितिंग. तुल्याकारौ तुल्यवर्णौ तावेकमातृपितृत्वसंभूतत्वेन
 तदा परमर्पातिपदं जातौ. लोकैः सहोदरौ ज्ञातौ, चंद्रयशा नृपस्तु तदानीमेव नमिवंधवे सु-
 दर्शनपुराज्यं ददौ, स्वयं संग्रामांगणमध्ये दीक्षां लब्धौ, क्रमेण राज्यद्वयं पालयन्नमिः हि-
 तौ प्रचाष्टाङ्गां जङ्गे. अन्यदा नमेर्वपुषि दाघज्वरो जातः, पूर्वकर्मदोषेण तस्य षण्मासिकी
 र्पाक्षा समुत्पन्ना, निद्रामपि न ज्ञेते, अंतःपुरीनूपुरशब्दा अपि कर्णशूलायास्तन्, नमिराङ्गो
 दाघज्वरशान्तये स्वयं चंदनं घर्पयतीनामंतःपुरीणां वलयशब्दास्तु नल्लप्राया ननूबुः, तत्र ता-
 त्रिर्वलयानि समस्तान्युत्तारितानि, एकैकं मंगलाय रक्षितं, तदानीं शब्दाश्रवणेन नमिना
 कश्चिद्विकटस्थः सेवकः पृष्ठः कथमधुना कंकणशब्दा न श्रूयन्ते? तेनोक्तं स्वामिन्! नवत्पी-
 नाकरत्वेनांतःपुरीभिः कंकणान्युत्तारितानि, एकैकं मंगलाय रक्षितमिति, नैकैककंकणशब्दाः
 श्रूयन्ते परस्परघर्षणात्वात्. एवं तद्वचः श्रुत्वा प्रतिबुद्धो नमिरेवं चिंतयामास यथा संयो-

गतः शुभा अशुभाः शब्दा जायन्ते, तथा रागादिका दोषाः संयोगत एव नवन्ति, यद्यस्मा-
द्भोगादहं मुक्तः स्यां तदा सर्वसंगं विमुच्य दीक्षां गृह्णामि, तस्येति ध्यायमानस्य राज्ञौ सुखे-
न निद्रा समायाता, निद्रायां स्वप्नमेवं ददर्श, गजमारुह्याहं मंदिरगिरिमारुढः, प्रातः प्रति-
बुद्धः स नीरोगो जातः, स एवं व्यचिंतयदमुं पर्वतं काप्यहमदर्शं. एवमुहापोहं कुर्वतस्तस्य
जातिस्मरणमुत्पन्नं, नमिराजा पूर्वत्रवं ददर्श, यदाहं पूर्वत्रवे शुक्रकटपे सुरोऽभूवं, तदार्हज-
न्मान्निर्वेककरणायाहमस्मिन् मेरावागमं. अथ कंकणदृष्टान्तेनैकत्वं सुखकारीति चिंतयन् प्र-
त्येकबुद्धत्वं प्राप्य प्रव्रजितो नमिः, तदा राज्यमंतःपुरमेकपदे त्यजंतं नमिं ब्राह्मणरूपेण श-
क्रः समागत्य परीक्षितवान्, प्रणतवांश्च. शक्रपरीक्षासमये नमिराजसत्कं शक्रप्रश्नमिराज-
व्युत्तररूपं सूत्रं कथयति—

॥ मूलम् ॥—चर्द्धेज्ज देवलोगाजं । उववन्नो माणुसंमि लोणंमि ॥ उवसंतमोह्णिज्जो ।
सरर्द्धे पोराणियं जादं ॥ १ ॥ जार्द्धेसरित्त नयवं । सहसं बुद्धो अणुत्तरे धम्मो ॥ पुत्तं ववित्तु
रज्जे । अन्नित्तिस्कमर्द्धे नमी रया ॥ २ ॥ व्याख्या—द्वाभ्यां गाथाभ्यां संबंधं वदति—नमी

तत्परा-

सटीकं

॥ ३३१ ॥

मनोरथोऽस्ति. तदा शालराज्ञा भगिनीपुत्रो गंगलिः स्वराज्येऽन्निषिक्तः, शालमहाशालौ द्वा-
वपि प्रवर्जितौ, नगिनी श्रमणोपासिका जाता, नगवांस्तनो विहारं चकार. शालमहाशाल-
मुनी एकदशांगान्वधीतौ, नगवान् राजग्रहे समवसृतः, तत्रानेकत्रयान् प्रतिबोध्य स्वा-
मी चंपायां गतः, तत्र शालमहाशालौ स्वामिनंप्रत्येवमूचतुर्यदि नवदाज्ञा स्यात्तदा वयं पृष्टि-
चंपायां ब्रजामः, यदि कश्चित्तत्र प्रतिबुध्यते सम्यक्त्वं वा लभते तदास्माकं महान् लाभो
नवतीति. स्वामिना तदा तयोर्गौतमः सार्धं दत्तः, गौतमस्वामी ताभ्यां सह पृष्टिचंपायां गतः,
तदा गंगलिराजा पितृमातृभ्यां पित्रयशोमतीभ्यां सह वंदिषुमायातः. समागतयां पर्प-
त्येवं देशानां चकार—

नो नव्याः! विषयप्रसक्ता मा तिष्ठत ? अनेकदुःखदासुणे संसारे प्रतिबंधं मा कुरुत ?
कष्टेन मनुष्यादिसामग्री प्राप्तास्ति, संघ्यान्नरागसहशो यौवनादिप्रपंचोऽस्ति, क्लृण्वद्गो नष्टः
सकलसंयोगोऽस्ति, जलविंदुचंचलं जीवितमस्ति, ततो जिनधर्मे प्रकाममुद्यमं कुरुत ? तथा
कृतेऽचिरेण शाश्वतपदप्राप्तिर्नवतां नवतीति गौतमदेशानां श्रुत्वा गंगलिः प्रतिबुद्धो भणति,

भगवन्नहं नवदंतिके प्रवज्यां गृह्ण्ये, नवरं मातृपितरौ पृञ्चामि, ज्येष्ठपुत्रं च राज्ये स्थाप-
यामि. एवमुक्त्वा गृहे गत्वा मातृपितरौ पृष्टौ, ताभ्यामुक्तं यदि त्वं प्रव्रजिष्यसि तदा वय-
मपि प्रव्रजिष्यामः. ततः पुत्रं राज्ये स्थापयित्वा गंगक्षिराजा स्वमातृपितृभ्यां सह प्रव्रजि-
तः. गौतमस्वामी तैः शिष्यैः सह पश्चाद्व्रजितः, मार्गे शालमहाशालयोः शुभाध्यवसायेन के-
वलज्ञानमुत्पन्नं, पुनरग्रे गहतां गंगक्षिप्रमुखाणां त्रयाणामपि शुभ्रध्यानेन केवलज्ञानमुत्पन्नं.
एवं सर्वेऽपि ते गौतमसहिताश्चंपायां गताः. गौतमस्वामिना नगवच्चरणौ प्रणतौ, शालमहा-
शालादिकेवलिनो नगवतः प्रदक्षिणां कृत्वा तीर्थं प्रणम्य केवलपर्वदन्निमुखं चक्षिताः, ता-
वदुहितो गौतमस्तान्प्रत्येवं नृणति नोः शिष्याः क्व व्रजत ? वंदत तीर्थकरं ? तावता नग-
वान् प्राह गौतम ! केवलिनो माशातयेति नगवद्वचसा गौतमस्तान् क्लामयति, मनस्येवं च
चिंतयति, अहं न सेत्स्यामि, मदीयाः शिष्याः केवलज्ञानमासादयन्ति, किंत्वद्य यावन्मया
केवलज्ञानं न प्राप्तं. इतोऽवसरे मिथो देवानामेवं संलापो वर्तते यदद्य नगवता व्याख्याना-
वसरे एवमादिष्टं यो भूमिचरः स्वबलव्याघ्रापदाडौ चैत्यानि वंदते स तेनैव नवेन सिद्धिं या-

पद्या-

सटीकं

३३३ ॥

नीति श्रुत्वा गौतमः स्वामिनं पृष्ठति हे भगवन्नहमष्टापदे चैल्यानि वंदितुं ग्रामीति. जगव-
तोक्तं जजाष्टापदे ? तत्र चैल्यानि वंदस्व ? ततो हृष्टो गौतमो जगवच्चरणौ वंदित्वा तत्र गतः,
पुत्रं हि तत्राष्टापदे तादृजजनसंवादं दृष्ट्वा पंचपंचशतपरिवारास्त्रयः कोन्नदिन्नसेवाद्याख्यास्ता-
पसा गताः संति, तेषु कोन्नित्वापसः सपरिवार एकांतरोपवासेन जुंके, पारणे मूलकंदा-
न्याद्वारयति, सोऽष्टापदे प्रथममेखलामारूढोऽस्ति. द्वितीयो दिन्नतापसः सपरिवारः प्रत्यहं प-
ष्टपष्टपारणके परिश्रितितानि पर्णानि जुंके, स द्वितीयमेखलामारूढोऽस्ति. तृतीयः सेवावता-
पसः सपरिवारो निरंतरमष्टमपारणके सेवादां जुंके, स तृतीयमेखलामारूढोऽस्ति.

एवं तेषु क्विश्च्यमानेषु गौतमः सूर्यकिरणवद्वेन तन्नारोढुमारब्धः. ते तापसाश्चितय-
त्येषु स्थूलवपुः कथमत्राधिरोढुं शक्यते ? वयं तपस्विनोऽप्यशक्ताः. एवं चिंतयत्स्वेव तेषु प-
श्यन्सु स गौतमः कृणादष्टापदपर्वतशिखरमधिरूढः, ते पुनरेवं चिंतयन्ति यदासावतरिष्यति
तदास्य शिष्या वयं नविष्यामः. अथ गौतमस्वामी प्रासादमध्ये प्राप्तो निजनिजवर्णपरिमा-
णोपेताश्चतुर्विंशतिजिनैकाणां नरतकारिताः प्रतिमा ववंदे, तासां चैवं स्तुतिं चकार—‘ज-

गचिंतामणि जगनाह । जगगुरु जगररक्षण ॥ ' द्रव्यादि स्तुतिं कृत्वा पूर्वदिग्भागे पृथिवी-
शिखापट्टकेऽशोकवरपादपस्याध एकरात्रौ पर्युषितः. इतश्च शक्रलोकपालो वैश्रमणस्तत्र चैत्या-
नि वंदितुमायातः, प्रत्येकं चैत्यानि वंदित्वाशोकतरोरधः समायातः, गौतमस्वामिनं वंदित्वा-
त्रे निषण्णः, तस्याग्रे गौतम एवं धर्मं कथयति—धर्मार्थकामास्त्रयः पुरुषार्थाः, तत्रार्थकामसा-
धकत्वेन धर्म एव प्रधानः, स च देवगुरुभक्तिरागेण जवति, देवः पुनः सर्वज्ञः सर्वदर्शष्टा-
दशदोषरहितो जवति, गुरवः सुसाधवो जवंति, साधवः समशत्रुमित्राः समलोषट्टकाचनाः
पंचसमितास्त्रिगुप्ता अममा अमत्सरा जितेंद्रिया जितकषाया निर्मलब्रह्मचर्यधराः स्वाध्याय-
ध्यानशक्ता दुश्चरेण तपश्चरणा अंतर्प्रांताहाराः शुष्कमांसरुधिराः कुशशरीरा भवंति. इमां
गौतमक्रियमाणां देशानां श्रुत्वा वैश्रमणमनस्येवं विसंवादो जातोऽहो एतेषां विशेषपुष्टियु-
तिधरं शरीरं, यतिवर्णनं चेदृशमिति वैश्रमणमनोवितर्कं ज्ञात्वा गौतमस्तदा पुंफरीकाध्ययनं
प्ररूपितवान्. तथा च—

पुष्कलावतीविजये पुंफरीकिष्णां नगर्यां महापद्मराजाजवत्, तस्य पद्मावती राज्ञी ब-

नवरा-

सदीकं

३३५॥

भूव, तस्याः कुक्षिसंभूतौ पुंनरीककंनरीकनामानौ पुत्रौ जातौ, पितर्युपरते पुंनरीको राजा जा-
तः, कंनरीको युवराजा जातः. अन्यदा तत्र स्थविराः साधवः समायाताः, स्थिता नखिनी-
न्नोद्याने, कंनरीकसहितो पुंनरीकस्तत्र गतो वंदित्वाग्रे निषण्णो धर्मदेशनां शुश्राव, पुंनरी-
कः श्रावकधर्मं प्रपन्नवान्, कंनरीकः प्रबुद्धस्तान् प्रत्येवं जगादाहं न्नवन्निकटे प्रव्रज्यां गृही-
ष्ये, नवरं पुंनरीकराजानं पृष्ठामीत्युक्त्वा पुंनरीकंप्रत्यहं प्रव्रजामीत्युक्तवान्, पुंनरीकोऽप्याह
द्दानीं त्वं मा प्रव्रज्यां गृहाण ? तवाद्य राज्यान्निषेकं करोमि, त्वं निश्चितः सन् राज्यं पाल-
य ? यथेष्टं सुखं न्नज ? कंनरीको नैतदंगीकुरुते, पुनः प्रव्रज्याग्रहमेव कुरुते, यावदसौ रा-
ज्यादिज्ञोन्नते गृहे स्थापयितुं पुंनरीकेण न शक्यते, तावत्संयमकष्टं पुंनरीकोऽस्य दर्शयति-
अयं संयमः सत्यः सर्वदुःखकथंकरः, परं बाहुकास्वादसदृशः, गंगाप्रमुखमहानदीप्रवाहस-
न्मुखगमनवद् दुःसाध्यः, शुजाज्यां समुद्रतरणवत्कष्टानुष्ठेयः, अत्र द्वाविंशतिपरीपन्नाः सो-
द्वयाः, ततः मुकुमावशरीरेण न्नवता नायं संयमः पात्रयितुं शक्यः, तस्माद् गृह एव तिष्ठ ?
राज्यमुत्वं च न्नजेति पुंनरीकेणोक्तः कंनरीकः प्राह, कापुरुषाणां परलोकपराङ्मुखाणामिह-

लोकविषयसुखतृष्णावतामयं संयमो दुःपाद्योऽस्ति, अहं च विषयसुखपराङ्मुखः परलोकसं-
मुखः शूरतरोऽस्मीति नाहं संयमाद्विज्ञेमीति वदंतं कंफरीकं पुंफरीको राजा संयमायानुज्ञात-
वान्. पुंफरीककारितमहामहःपूर्वकं कंफरीकः संयमं गृहीतवान्; क्रमेण स्थविरांतिके स ए-
कादशांगानि पपाव. चतुर्थषष्टाष्टमादितपांसि चकार. एकदा तस्य तपस्विनस्तपःपारणके लु-
ब्धहारैर्दण्डवरादयो रोगाः प्रादुर्भूताः, तथाप्यसौ स्थविरैः समं विहारं चकार.

एकदा ते स्थविराः कंफरीकेण समं विहरंतः पुंफरीकिण्यां नगर्यां समायाताः, नलिनी-
वने समवसृताः, पुंफरीकराजा तेषां वंदनाय तत्रायातः, स्थविराणां देशानां श्रुत्वा कंफरीक-
मुषिं वंदते, तद्गुः सरोगं पश्यति, पुनः स्थविरांतिके समागत्यैवमवादीद्यदि स्थविराणामा-
ज्ञा स्यात्तदाहं कंफरीकमुनेर्वपुषि प्रासुकौषधादित्रिश्चिकित्सां कारयामि, यूयं मम यानशा-
दायां तावत्कालं तिष्ठतः? ततस्ते स्थविराः कंफरीकेण समं यानशादायां गत्वा स्थिताः. त-
तः स पुंफरीकराजा कंफरीकस्य प्रासुकौषधैश्चिकित्सां कारयति, त्वरितमेव तस्य रोगोपशां-
तिर्जाता, स्थविरास्ततो विहारं चक्रुः, रोगातंकाद्विप्रमुक्तोऽपि कंफरीकमुनिर्मनोज्ञाहारादि-

अथरा-

स्वदीकं

॥ ३३७ ॥

मूर्धितस्ततो विहारं कर्तुं नेहति, कंफरीकस्य तादृशं स्वरूपमाकर्ष्य पुंफरीकराजा तदंतिके समागत्यैवमाह धन्यस्त्वं, कृतपुण्यस्त्वं, सुद्वक्षणस्त्वं, सुलब्धमनुष्यत्रवस्त्वं, येन राज्यमंतःपुरं च परिहृत्य संयममादत्तवान्, एवं द्विवारं त्रिवारं वा पुंफरीकेणोक्ते प्राप्तलज्जः पुंफरीकराजानमापृच्छ्य कंफरीकः स्य विरैः समं ततो विजहार. कियत्कालमुग्रविहारं कृत्वा पश्चात्संयमाद्विखिन्नः शर्नैः शर्नैः स्थविरांतिकाभिर्गल्य पुंफरीकिष्णां नगर्यामशोकवाटिकायामशोकवरपादपस्याधः समागत्य शिलापट्टमारूढ उपहतमनःसंकल्पः किंचिद् ध्यायन्नेव तिष्ठति. ततः पुंफरीकधात्री प्रसंगात्तत्रायाता, तं दृष्ट्वा पुंफरीकाय न्यवेदयत्, पुंफरीकोऽपि तत्रागत्य तं त्रिप्रदक्षिणीकृत्य धन्यस्त्वमित्याद्युक्तवान्, कंफरीकस्य तद्वचनं न रोचते, सर्वथा संयमाद्भ्रष्टं तं ज्ञात्वा पुंफरीकः पुनरेवमुवाचाहो ज्ञातस्ते यदि विषयार्थस्तदेदं राज्यं गृहाणेत्युक्तत्वा तं राज्येऽन्निमित्तवान्, स्वयं तु पंचमौष्टिकं द्वाचं कृत्वा संयममुपात्तवान्, कंफरीकसत्कं पात्रोपकरणादिकं च गृहीतवान्. स्थविराणामंतिके प्रव्रज्यां गृहीत्वाहारं गृहीष्ये, नान्यथेत्यन्निप्रदं कृत्वा स्थविरात्रिमुखमेकाग्रयेव चलितः, कंफरीकस्तु राजगृहांतर्गतत्वा तस्मिन्नेव दिने सर-

उत्तरा-
सटीकं

॥ ३३८ ॥

समाहारं ब्रुक्तवान्, राज्ञौ च तस्य तदाहारस्य रसात्कृशशरीरस्योदरे महाव्यथोत्पन्ना, न कोऽपि तस्यग्रे मंत्रिसामंतादिकश्चिकित्सार्थं समायाति, प्रञ्ज्यापरित्यागाद्योग्य द्रव्यं सर्वैरपि लोकैरुपेक्षितं, स आर्चरौद्रध्याने उपपन्नः कालं कृत्वा सतमनरकपृथिव्यां नारकत्वेनोत्पन्नः. पुंफरीकस्तु स्वविरांतिके गत्वा पुनर्दीक्षां गृहीतवान्, प्रथममष्टमं तपः कृतवान्, पारणे च शीतलरूक्षाहारेण वपुषि महावेदना समुत्पन्ना, ततस्तेनानश्वनं विहितं, चत्वारि दशानि कृतानि, आद्योचितप्रतिक्रांतः पुंफरीकः कालं कृत्वा सर्वार्थसिद्धविमाने देवत्वेनोत्पन्नः, द्रममाख्यानं वैश्रमण्ये उक्त्वैवं पुनरवाचाहो देवानुप्रिय ! दुर्बलशरीरोऽपि कंफरीकः सप्तमीं भूमिं गतवान्, सबलशरीरोऽपि पुंफरीकः सर्वार्थसिद्धविमाने गतस्तस्माद् दुर्बलशरीरं संयमसाधनं तद्व्याघातकं, एवं नियमो नास्ति, किंतु ध्यानमेव तत्साधनं, यस्य शुद्ध-
ध्यानं स संयमाराधकः, यस्य तु ध्यानमशुचं स संयमविराधकः.

एवं गौतमस्वामिख्याख्यानं श्रुत्वा वैश्रमणो वंदित्वा स्वस्थानं गतः. गौतमः प्रजाते चै-
त्यानि नमस्कृत्याष्टापदात्प्रत्यवतरतिस्म, तापसास्तदैवमाहुर्भूयमस्मद्गुरवो वयं नवबुध्या न-

अथ

सदीकं

॥ ३३९ ॥

वामः, तदा गौतमस्वामी भणति मम धर्माचार्यस्त्रिलोकगुरुर्वर्धमाननामास्ति, ते च जणंति शु-
ष्माकमप्याचार्यो वर्तते किं? गौतमः प्राहेदृशो मम धर्माचार्यो वर्तते, यथा सर्वज्ञः सर्वद-
र्शी रूपसंपदा तिरस्कृतत्रिलोकरूपः किंकरीकृतसकलसुरासुरविरचितसमवसरणोपविष्ट उप-
रिधृतशत्रवज्रयः सुरेन्द्रवीज्यमानचामरयुगलः चतुर्विंशदतिशयतिथानः श्रमणजगवान् श्रीम-
द्वावीरनामा वर्तते.

एवं वीतरागस्वरूपमाकर्ण्य तेषां तापसानां सम्यक्प्रवोपचयः संपन्नः. ततः सर्वेऽपि ताप-
सा गौतमस्वामिना प्रजाजिताः, शासनदेव्या तेषां सर्वेषां लिंगान्युपनीतानि, तैः सर्वैः शि-
ष्यैः सह गौतमस्वामी ततश्चलितः कस्मिंश्चिद् ग्रामे गतः, त्रिदशवेला जाता, गौतमेनोक्तं
यद्भवतां रोचते तद्वक्तव्यं, मया तदानीयते, तैरुक्तं पायसमानेयं, सर्वलब्धिसंपन्नो गौतमः
कचिद् ग्रहे पतद्ग्रहं पायसेन चृतवान्, जपाश्रये आगत्य सर्वेषां तेषां मंथल्यामुपवेशितानां
पात्रेषु क्षीरं परिवेषितवान्, न च क्षीरं क्षीणं जवति, महानसिकलब्धिमता गौतमेन पत-
द्ग्रहेणुष्टक्षेपाज्जेमतामेव सेवायतापसानामीदृशः परिणामो जातोऽहोऽस्माकं शुचकर्मोदयो

जातः, यतोऽनन्नबृष्टिसदृशः समस्तशास्त्रार्णवपारगामीदृशो गुरुरस्मान्निर्लब्धः, इत्यादि ज्ञावनां ज्ञावयतां तेषां तदैव केवलज्ञानमुत्पन्नं. दिज्ञतापसानां तु जोजनानंतरं चक्षितानां जगवत्समीपे प्रासानां जगवत्तद्वज्रादिविभूतिं च पश्यतां तथाविधशुभाध्यवसाययोगेन केवलज्ञानमुत्पन्नं. कोऽन्निज्ञतापसानां तु स्वामिनं साक्षाद् दृष्ट्वा तादृशाध्यवसायेनैव केवलज्ञानमुत्पन्नं. गौतमस्वामी जगवच्चरणौ प्रणनाम, ते तापसमुनयः केवलिनस्त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य केवलपर्यटन्निमुखं चक्षिताः तदा गौतमस्वामी जगतीहागच्छत ? जगवंतं प्रणमत ? जगवान् महावीरः प्राह गौतम ! केवलिनो माशातय ? ततो गौतमस्तेषां मिथ्यादुष्कृतं ददौ. ततःपरं गौतमस्य महत्यधृतिर्जाता. ततो जगवान् महावीरः गौतमस्वामिनंप्रत्याह गौतम ! पूर्वजवपरिचितत्वेन तव मयि महान् रागोऽस्ति, तद्व्यमंतरेण तव केवलज्ञानं नोत्पद्यते, कीणे च तस्मिन्नेव भवे तवावश्यं केवलमुत्पत्स्यते, प्रशस्तोऽपि रागः केवलप्रतिबंधको जवत्येव, त्वमहं च द्वावपि निवर्णे तुल्यौ भविष्याव इति माऽधृतिं कार्षीरिति. तदानीं स्वामी महावीरो हुमपत्तयमध्ययनं प्ररूपितवान्. इदं चाध्ययनं सूत्रतोऽर्थितश्च जगवता श्रीमहावीरेणैव प्ररूपित-

कवरा-

सटीकं

॥ ३४ ॥

मिति श्रीमदुत्तराध्ययनबृहद्ब्रह्मै. ततो ये वदंत्युत्तराध्ययनसूत्रे वीरवाणीस्पशोऽपि नास्ति ते कुमतय एव बोधव्याः.

॥ मूलम् ॥—हुमपसए पंजुरए । जहा निवकद राइगणाण अचुए ॥ एवं मणुआणु-
जीवियं । समयं गोयम मा पमायए ॥ १ ॥ व्याख्या—जगवान् श्रीमह्मावीरदेवो गौतमस्त्वा-
मिनमुद्दिश्यानयानपि नव्यजीवानुपदिशति—हे गौतमैवमनेन दृष्टान्तेन मनुजानां मनुष्याणां
जीवितं जानीहि त्वं समयं समयमात्रमपि मा प्रमादीः? प्रमादं मा कुर्याः? अत्र समयमा-
त्रग्रहणमत्यंतप्रमादनिवारणार्थं, अनेन केन दृष्टान्तेन? तद् दृष्टान्तमाह—यथा रात्रिगणाना-
मत्यये गमने, रात्रीणां गणा रात्रिगणाः कालपरिणामा रात्रिदिवससमूहास्तेषामत्ययेऽतिक-
मे पांजुरकं हुमपत्रकं पकं वृत्ताञ्चिथिदीप्रायं पूर्णं निपतति, तथैव दिनानामत्यये आयुर्वत्क-
णे वृत्ते शिथिले जाते सति जीवितं शरीरं पतति, जीवो जातो यस्मिंस्तज्जीवितं शरीरमि-
त्यर्थः, जीवितस्य कालस्य विनाशान्नावात्, जीवितशब्देन शरीरमुच्यते. यदाह निर्युक्तिका-
रः—परित्यजिय दावन्नं । चवंति संधिं मुअंति विंटगं ॥ पत्तं वसणं पत्तं । काले पत्ते नणइ

उत्तरा-

सटीकं

॥ ३४२ ॥

गाहं ॥ १ ॥ जह तुज्जे तह अम्हे । तुज्जेवि अहो हिआ जहा अम्हे ॥ अपाहेइ पंरंतं । पंमुअपत्तं किसलयाणं ॥ २ ॥ नवि अत्थि नवि अ होही । उद्धावो किसलपंमुपत्ताणं ॥ उवमा खलु एस कया । चवियजणा विवोहइया ॥ ३ ॥ यथा हि किसलयाणि पांमुपत्तेणा-
नुशिष्यंते तथान्योऽपि यौवनगर्वितोऽनुशासनीयः ॥ १ ॥ अथायुषोऽनित्यत्वमाह—

॥ मूलम् ॥—कुंसगो जह उंसविंदुए । थोवं चिइइ लंबमाणाए ॥ एवं मणुयाए जी-
वियं । समयं गोयम मा पमायए ॥ २ ॥ व्याख्या—हे गौतम ! समयमात्रमपि मा प्रमादीः ?
तत्र हेतुमाह—कुशस्याग्नेऽवश्याय बिंदुर्लंबमानः सन् स्तोकं स्तोककावं तिष्ठति, वातादिना
प्रेर्यमाणः सन् पतति, तथा मनुष्याणां जीवितमायुरस्थिरं ज्ञेयं । एवमायुषोऽनित्यत्वं ज्ञात्वा
धर्मं प्रमादो न विधेय इत्यर्थः ॥ २ ॥

॥ मूलम् ॥—इहत्तरियंमि आऊए । जीविए अ बहुपच्चवायाए ॥ बिहुणाहिरयं पुरेक-
डं । समयं गोयम मा पमायए ॥ ३ ॥ व्याख्या—इत्युक्तदृष्टान्तेन त्वरे स्वल्पकालपरिमाणे म-
नुष्यस्यायुषि क्षी गौतम ! पुराकृतं रजः प्राचीनकृतं पातकं दुःकर्मविशेषेण हुनीहि ? जीवा-

= लट् क लो =

॥ ३४२ ॥ इत्येक

तत्रा-

सटीकं

। ३४३ ॥

लथयकुरु? हे गीतम! पुनर्जीवितकेऽर्थात्सोपक्रमे आद्युपि ब्रह्मः प्रत्यवाया उपधातहेतवो-
ऽथ्यवसायादयो वर्तते यस्मिंस्तद्बहुप्रत्यवायकं, तस्मिन् बहुप्रत्यवायके सम्यमपि मा प्रमादं
कुर्याः? अत्राद्युःशब्देन निरपक्रममायुर्नैष्यते, जीवितशब्देन सोपक्रमं नैष्यते, एति प्राप्नोत्यु-
पक्रमहेतुत्तिरतः प्रवर्त्यतया यथास्थित्यैवमनुब्रवमित्याद्युः, तस्मिन्नाद्युपि निरपक्रमे आद्युपि
स्वल्पपरिमाणेऽपि दुःकृतं दूरीकुरु? यद्यपि पूर्वकोटिप्रमाणमायुर्नैवति, तथापि देवापेक्षया
स्वल्पमेव ज्ञेयमतुस्तत्वात्. यदुक्तं—धनेषु जीवितव्येषु । रतिकामेषु भारत ॥ अतुताः प्रा-
णिनः सर्वे । याता यास्यंति यांति च ॥ १ ॥ अत्र, सोपक्रमनिरपक्रममायुर्ज्ञानं केवलिन
एव नैवेत्. ॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—उद्धरे खलु माणसे नवे । चिरकालेणवि स्वपाणिणं ॥ गाढा य विवा-
गक्रम्युणे । समयं गोयस मा पमायए ॥ ४ ॥ व्याख्या—खडिगति निश्चयेन सर्वप्राणिनां स्व-
र्दीर्घानां चिरकालेनापि मनुष्यो नवो दुर्लभो दुःप्राप्यो वर्तते, तत्र हेतुसाह—कर्मणां म-
नुष्यगतिविधातकानां विपाका विगाढा विशेषेण गाढा विगाढा विनाशयितुमशक्यास्तस्मा-

उत्तरा-

सटीकं

॥ ३४४ ॥

तस्मयमात्रमपि प्रमादं मा कुर्याः ॥ ४ ॥ कथं मनुजत्वं दुर्दानमित्याह—

॥ मूलम् ॥—पुढविकायमद्गढ । उक्रोसं जीवो जवसंवसे ॥ काढं संखार्दित् । समयं गोयम मा पमायए ॥ ५ ॥ व्याख्या—जीवः संसारी पृथ्वीकायमधिगतः पृथ्वीकायनात्वं प्राप्तः सन्पुत्कर्षत उत्कृष्टकाढं संख्यतीतमसंख्योत्सर्पिण्यवसर्पिणीमानं काढं संवसेत्तद्रूपतया वतिष्ठेत्, तस्मात्समयमात्रमपि मा प्रमादीः ? ॥ ५ ॥

॥ मूलम् ॥—आजकायमद्गढ । उक्रोसं जीवो जवसंवसे ॥ काढं संखार्दित् । समयं गोयम मा पमायए ॥ ६ ॥ व्याख्या—तथाक्कायमधिगतो जीव उत्कृष्टमसंख्योत्सर्पिण्यवसर्पिणीमानं काढं संवसेत्, तस्मात् समयमात्रमपि मा प्रमादीः ? ॥ ६ ॥

॥ मूलम् ॥—तेजकायमद्गढ । उक्रोसं जीवो जवसंवसे ॥ काढं संखार्दित् । समयं गोयम मा पमायए ॥ ७ ॥ व्याख्या—एवं तेजस्कायमग्निकायमधिगतो जीव उत्कृष्टं संख्यातीतं काढमसंख्योत्सर्पिणीकाढं संवसेत्, तस्मात्समयमात्रमपि प्रमादं मा कुर्याः ? ॥ ७ ॥

॥ मूलम् ॥—वाजकायमद्गढ । उक्रोसं जीवो जवसंवसे ॥ काढं संखार्दित् । समयं

न्ययनम्

१०

=२ हेजे=

॥ ३४४ ॥

तत्रा-

तटीकं

॥ ३४५ ॥

गोयम मा पमायए ॥ ७ ॥ व्याख्या—एवं जीवो वायुकायमधिगतोऽप्युत्कृष्टमसंख्योत्सर्पिण्य-
वसर्पिणीप्रमाणकालं संवसेत्, तस्मात् समयमात्रमपि प्रमादं मा कुर्याः? ॥ ७ ॥

॥ मूलम् ॥—वणस्सइकायमइगळं । उकोसं जीवो उवसंवसे ॥ कालमणंतं दुरंतं । स-
मयं गोयम मा पमायए ॥ ८ ॥ व्याख्या—जीवः संसारी वनस्पतिकायमधिगत उत्कर्षत
उत्कृष्टं कालमनंतमुत्सर्पिण्यवसर्पिणीमानमनंतकायिकोपेक्षं वसेत्, कथंभूतजनंतं कालं? दु-
रंतं, दुष्टोन्नतो यस्य स दुरंतस्तं, ते हि वनस्पतिकायमधिगता जीवास्तरस्यानाहुधृता अ-
पि प्रायो विशिष्टं नरादिभवं न व्रजेते, तस्माद् दुरंतमिति विशेषणं ॥ ८ ॥

॥ मूलम् ॥—वेदियकायमइगळं । उकोसं जीवो उवसंवसे ॥ कालं संखिजसन्नियं ।
स्समयं गोयस मा पमायए ॥ १० ॥ व्याख्या—ईन्द्रियकायं जीवोऽधिगतः सन्नूत्कृष्टं कालं
संख्यातमंडकं, संख्याताऽसंख्यातवर्षसहस्रास्मिन्ना संज्ञा यस्य स संख्याततंडाकरतं संख्या-
तमंडकं संख्यातवर्षसहस्रात्मकं कालं ईन्द्रियकायं तिष्ठेदित्यर्थः, तत्तत्तद्वत्तात्रमपि यौतस्य
मा प्रमादं कुर्याः? ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥—तैदियकायमद्गन्तु । उक्त्रोसं जीवो ज्वसंवसे ॥ कालं संखिज्जसन्नियं । समयं गोयम मा पमायए ॥ ११ ॥ व्याख्या—एवं जीवस्त्रीन्द्रियकायमधिगतः संख्यातवर्षसहस्रात्मकं कालमुत्कृष्टं वसेत्, तेन त्वं समयमात्रमपि प्रमादं मा कुर्याः ? ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—नजरिंदियकायमद्गन्तु । उक्त्रोसं जीवो ज्वसंवसे ॥ कालं संखिज्जसन्नियं । समयं गोयम मा पमायए ॥ १२ ॥ व्याख्या—एवं जीवश्चतुरिन्द्रियकायेऽधिवसन् संख्यातवर्षसहस्रात्मकं कालमधिवसेत्, तस्मात्त्वं प्रमादं समयमात्रमपि मा कुर्याः ? ॥ १२ ॥

॥ मूलम् ॥—पंचिंदियकायमद्गन्तु । उक्त्रोसं जीवो ज्वसंवसे ॥ सत्तद्वन्नवाहणे । समयं गोयम मा पमायए ॥ १३ ॥ व्याख्या—पंचेन्द्रियकायमधिगतः पंचेन्द्रियत्वं प्राप्तः सन्नुत्कृष्टं सप्ताष्टन्नवग्रहणे संवसेत्, सप्ताष्टौ वा परिमाणं येषां ते सप्ताष्टाः, सप्ताष्टाश्च ते नवाश्च सप्ताष्टन्नवास्तेषां ग्रहणं सप्ताष्टन्नवग्रहणं, तस्मिन् यदा हि पंचेन्द्रियो मृत्वा पंचेन्द्रियो नवेत्तदोत्कृष्टं सप्ताष्टवारं स्यादित्यर्थः । तस्मात्समयमात्रमपि मा प्रमादीः ? कश्चित्पुण्यवान् संख्यातायुष्को जीवः सप्तन्नवान् करोति, कश्चिदसंख्यातायुष्को जीवोऽष्टन्नवान् वा करोति,

वचना-

सटीकं

॥ ३४३ ॥

एवं ज्ञात्वा प्रमादो न विधेयः ॥ १३ ॥

॥ मूलम् ॥—देवे नेरद्मद्गज । उक्कोसं जीवो जवसंवसे ॥ इक्केकजवगाहणे । समयं गोयस मा पमायए ॥ १४ ॥ व्याख्या—देवे देवजवे नरके नरकजवेऽधिगतः संसारी जीव ज-
ह्नुष्टसेक्कस्मिन् जवग्रहणे संवसेत्, तस्मात्समयमात्रमपि प्रमादं मा कुर्याः? देवो मृत्वा दे-
वो न स्यात्, नारको मृत्वा नारको न स्यात्, एकमन्यज्जांतरं कृत्वा पश्चात्स्यादित्यर्थः, त-
स्मादेककभवग्रहणमित्युक्तं ॥ १४ ॥

॥ मूलम् ॥—एवं जवसंसारे । संसरद् सुहासुहेहिं कम्मेहिं ॥ जीवो पमायवहुवो ।
समयं गोयस मा पमायए ॥ १५ ॥ व्याख्या—एवममुना प्रकारेण जीवो भवसंसारे जवज-
यणे जुत्ताभुत्तः कर्मेभिः धर्ममाणः संसरति पर्यटति, कीदृशो जीवः? प्रजाद्वहुवः, प्रमादो
वहुवो यन्व न प्रमाद्वहुवः प्रजाद्वर्तीत्यर्थः, तस्मात्प्रमादस्य दुर्लभारत्वं ज्ञात्वा लभयमा-
नसपि प्रमादं ना कुर्याः? ॥ १५ ॥ रुजुपयवमातोऽप्युत्तरोत्तरशुणत्तिर्दुर्लभेस्माह—
॥ मूलम् ॥—जवद्वेषवि नाणुसत्तणं । आयरियत्त पुणरेव उद्वहं ॥ वहवे दसुयामिद-

रकृया । समयं गोयम मा पमायत ॥ १६ ॥ व्याख्या—मनुष्यत्वमपि लब्ध्वा आर्यत्वमार्थदे-
शोत्पत्तिज्ञावं पुनरपि दुर्लभं, यद्यपि मनुष्यत्वं जीवः प्राप्नोति, तदाप्यार्थदेशे मनुष्यत्वं दु-
र्लभमित्यर्थः. यत्र देशेषु धर्माधर्मजीवाजीवविचारः स आर्यो देशस्तत्रोत्पत्तिर्दुर्लभा, पुनरपि
बहवो जीवा दस्ववश्चौरा देशानां प्रांते पर्वतादिषु निवासकारिणस्तस्करा भवंति, म्लेहः के?
येषां वाक् सम्यक्केनापि न ज्ञायते ते म्लेहा ज्ञयन्ते. पुदिदा नाहला नेष्टा । शबरा बरटा
चटाः ॥ माला त्रिद्व्याः किराताश्च । सर्वेऽपि म्लेहजातयः ॥ १ ॥ तत्र च धर्माधर्मज्ञानं दुर्ल-
भं, तस्मात्समयमात्रमपि प्रसादं मा कुर्याः ॥ १६ ॥

॥ मूलम् ॥—लब्ध्वाणं वि आयरियत्तणं । अहिणपंचेंद्रिया हु दुद्वहा ॥ विगलिंद्रिया हु
दीसर्द । समयं गोयम मा पमायत ॥ १७ ॥ व्याख्या—आर्यत्वमार्थदेशोत्पत्तिज्ञावमपि ल-
ब्ध्वा, हु इति निश्चये, अहीनपंचेंद्रियता पुनर्दुर्लभा, हु इति बाहुदयेन बहूनां विकलेंद्रिय-
ता दृश्यते, विकलानि रोगाद्युपहतानिंद्रियाणि येषां ते विकलेंद्रियास्तेषां ज्ञावो विकलेंद्रिय-
ता, सा दृश्यते. बहवो हि दुःकर्मवशाद्भोगोद्वेकेण विगतनेत्रश्रवणरसनस्पर्शनकचरणवीर्याः

उत्तरा-

सटीक

॥ ३४९ ॥

दश्यंते, ते च धर्मानुष्ठानकरणेऽसमर्था भवंति, तस्मात्वं समयमात्रमपि हे गौतम ! प्रमादं मां कुर्याः ॥ १९ ॥

॥ मूलम् ॥ अहीण्यंचिदियत्तंपि से लहे । उत्तमधम्मसुदं हुं दुल्लहा ॥ कुतिंछिनिसेवए जणे । समयं गोयम मा पमायए ॥ १८ ॥ व्याख्या—से इति सं जीवोऽहीनपंचेंद्रियत्वमपि चेद्वज्रेत तदापि हु इति निश्चयेनोत्तमधर्मश्रुतिर्दुर्लभा, जिनधर्मस्य श्रवणं दुःप्राप्यमित्यर्थः । तत्र हेतुमाह—जनो लोकोः कुतीर्थिनिपेवकः स्यात्, कुतीर्थिनां मिथ्यात्विनां निपेवकः, कुतीर्थिनो हि सत्कारयशोलाजार्थिनो जवंति, ते च प्राणिनां विषयादिसुखसेवनोपदेशेन बल्वन्नत्वमुत्पाद्य जनान् रंजयंति, अतस्तेषां सेवा सुकरा, तेषां मुखारुर्मेवार्ता कुत इत्यर्थः ।

॥ मूलम् ॥—लब्धुएवि उत्तमं सुदं । सद्वहणा पुणरवि दुल्लहा ॥ मिहत्तानिसेवए जणे । समयं गोयम मा पमायए ॥ १९ ॥ व्याख्या—उत्तमधर्मस्य श्रुतिमपि लब्ध्वा पुनः श्रद्धा दुर्लभा, तत्त्वसन्निर्दुःप्राप्या, यतो हि जनो लोको मिथ्यात्वनिपेवकः स्यात्, मिथ्यात्वं हि कुगुरुकुदेवकुधर्मलक्षणं नितरां सेवते इति मिथ्यात्वनिपेवकः । तस्मान्मिथ्यात्वोदयाजिनधर्मरू-

उत्तरा-

सटीकं

॥ ३५० ॥

चिदुर्लभा, तस्मात्समयमात्रमपि त्वं मा प्रमादीः ? ॥ १९ ॥

॥ मूलम् ॥—धर्ममपि ह्यु सद्दहतया । दुद्वहिषा काण्ण फासया ॥ द्रह कामगुणेषु
मुहिया । समयं गोयम मा पमायए ॥ १० ॥ व्याख्या—धर्मं जिनोकं धर्मं श्रद्धयतः, जि-
नोक्तमागमं साधुश्राद्धधर्मं वा सर्वं सत्यमिति जानतोऽपि जीवस्य कायेन शरीरेण, कायप्र-
हणेन कायसंबद्धयोर्विद्वानसोरपि ग्रहणं, तस्मात्कायेन वचसा मनसा च स्पर्शना दुर्बलिका,
धर्मक्रियानुष्ठानकरणं दुःकरमित्यर्थः द्रह जगति जीवाः कामगुणेषु विषयेषु मूर्खिता लोबुषा
न्रवंति, विषयिणो हि धर्मक्रियास्वयोग्याः, हे गौतम ! धर्मक्रियानुष्ठानकरणं दुःकरमिति स-
मयमात्रमपि प्रमादं मा कुर्याः ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥—परिकूरद ते सरीरयं । केसा पंशुरया ह्वंति ते ॥ से सोयबलेय हायई ।
समयं गोयम मा पमायए ॥ ११ ॥ व्याख्या—हे गौतम ! ते शरीरकं परिजीर्यति, परि स-
मंतात्सर्वप्रकारेण वयोहानिर्जरया जीर्णत्वमनुन्रवति, तव पुनः केशाः पांडुरकाः श्वेता न-
वंति, अत्र ते तवेति कथनात्प्रत्यक्षानुंनवेन संदेहो न कर्तव्यः, यथा हस्तकंकणस्यात्मदर्श-

अथयनम्

१०

॥ ३५० ॥

सं देयदे-

उत्तरा-

समीक-

३५१ ॥

वलोकनं. यथा तव शरीरं तथा सर्वेषामिव ज्ञेयमित्यर्थः. से इति तस्मैल्लवदं हीयते हीनं स्यात्, तद्वदग्रहणाग्रहदग्रहणं कर्तव्यं, यत् श्रोत्रयोर्वदं तरुणावस्थायां स्यात्तद् वृद्धावस्थायां हीयत इत्यर्थः. अत्र पूर्वं श्रोत्रग्रहणं धर्मश्रवणत्वव्यापनार्थं, यतो हि धर्मश्रवणादेव धर्मकरणमतिः स्यादित्यर्थः, तस्मान् श्रोत्रवले सति धर्मश्रवणादरः कर्तव्यः, तत्र समयमात्रमपि त्वं मा प्रमादीः? ॥ २१ ॥

॥ मूलम् ॥-परिजूरइ ते सरीरयं । केसा पंडुरया हवंति ते ॥ से चखुवले य हायर्ड । समयं गोयम मा पमायए ॥ २२ ॥ व्याख्या-गाथायाः पूर्वार्धस्यार्थः पूर्ववद् ज्ञेयः, तरपूर्वसत्त्वं चक्षुर्वदं हीयते, तद्वानौ च धर्मकरणं दुर्लभं ज्ञात्वा मा प्रमादं कुर्याः ॥ २२ ॥

॥ मूलम् ॥-परिजूरइ ते सरीरयं । केसा पांडुरया हवंति ते ॥ से याणवले य हायर्ड । समयं गोयम मा पमायए ॥ २३ ॥ व्याख्या-तरपूर्वसत्त्वमपि ब्राह्मणवदं नासावदं हीयते, तस्मादासावले सति त्वया सुरत्रिदुरभिगंधग्रहणेन विषये रागद्वेषकरणवेलायां प्रमादो न विधेयः. ॥ मूलम् ॥-परिजूरइ ते सरीरयं । केसा पांडुरया हवंति ते ॥ से जिघ्रवले य हायर्ड ।

उत्तरा-

सटीकं

॥ ३५२ ॥

समयं गोयम मा पमायए ॥ ३४ ॥ व्याख्या—तव जिह्वाबलं हीयते, यादृशं तरुणावस्थायां
नवेत्तादृशं वृद्धावस्थायां न स्यात्. तस्माज्जिह्वाबले सति स्वाध्यायादिधर्मक्रियायां प्रमादं मा कुर्याः.
॥ मूलम् ॥—परिऊरुद ते सरीरयं । केसा पांशुरया हवंति ते ॥ से फासबले य हाय-
ई । समयं गोयम मा पमायए ॥ ३५ ॥ व्याख्या—तत्सपर्यवलं शरीरबलं हीयते, यादृशं यौ-
वने शरीरबलं नवेत्तादृशं जरायां न स्यात्, तस्माद्धर्मानुष्ठानादौ प्रमादं मा कुर्याः ॥ ३५ ॥
॥ मूलम् ॥—परिऊरुद ते सरीरयं । केसा पांशुरया हवंति ते ॥ से सवबले य हायई
। समयं गोयम मा पमायए ॥ ३६ ॥ व्याख्या—तत्तरुणावस्थासत्कं सर्वबलं करचरज्जुदंतादी-
नां बलं हीयते, तस्मात्समयमात्रमपि त्वं मा प्रमादीः ? ॥ ३६ ॥

॥ मूलम् ॥—अरदंगकं विसुदया । आयंका विविहा फुसंति ते ॥ विवरुद विरुंसद स-
रीरं । समयं गोयम मा पमायए ॥ ३७ ॥ व्याख्या—हे गौतम ! ते तव विविधा नानाप्रकारा
आतंका रोगाः शरीरं स्पर्शति, ते के चातंकाः ? अरतिश्चतुरशीतिविविधातोद्भूतचित्तोद्वेगो
वातप्रकोप इत्यर्थः, गं कं रुधिरप्रकोपोद्भूतस्फोटकः, विशूचिकाज्जीर्णोद्भूतचमनाध्मातविर-

शयनम्

१०

॥ ३५२ ॥

लतागा-

सन्दीकं

॥ ३५३ ॥

चादिसयोतमृद्युक्तस्तक्, इत्यादयो रोगा आतंका देहं पीनयंति, तै रोगैः पीकिते शरीरे सति धर्मासाधनं दुःकरं, ते शरीरं रोगान्निभूतं सद्धिपतति, विशेषेण बलापचयान्नश्नयति, पुनः शरीरं ते नव विध्वस्यते. जीवमुक्तः सद्धिरोपेणाधः पतति. अत्र सर्वत्र यद्यपि ते तवेत्युक्तं, गौतमे च केशपांशुरत्वादींश्चिद्याणां हानिश्च न संभवति, तथापि तद्विश्रयापरशिष्यादिवर्गे प्रतियोधार्यमुक्तं, दोषाय न नवति, तथा च प्रमादो न विधेयः. ॥ २७ ॥

॥ मूलं ॥—बुद्धिं सिएहमप्यणो । कुमयं सारदयं पाणियं ॥ से सबसिएहवज्जिप् । समयं गोचम मा पमायप् ॥ २८ ॥ व्याख्या—हे गौतम! मनः स्नेहं मयि विषये रागं व्युत्थि? अपनय स्नेहं? चंधनं त्यजेत्यर्थः. किं किमिव? कुमुदं कमलं पानीयमिव, यथा कुमुदं पानीयं त्यक्त्वा पृथक्किष्टति, तथा त्वमपि स्नेहं त्यक्त्वा पृथग्नवत्यर्थः. कीदृशं पानीयं? शारदं. शरदि क्वतो चवं शारदं. अत्र पानीयस्य शारदमिति विशेषेण मनोरसत्वं स्नेहस्य दर्शितं, स्नेहो हि संसारिणो जीवस्य मनोहरो लगति, सेशब्दोऽयश्चादर्थः, अथ त्वं सर्वस्नेहवर्जितः सन् समयमात्रमपि प्रमादं मा कुर्याः. ॥ २८ ॥

॥ मूलं ॥—चिच्चा धणं च भारियं । पञ्चद्वजिहसि अणगारियं ॥ मा वतं पुणोविआ-
दए । समयं गोयम मा पमायए ॥ ३९ ॥ व्याख्या—हे गौतम ! यदि त्वमनगारितां साधु-
त्वं प्रव्रजितोऽसि प्रकर्षेण प्राप्तोऽसि, किं कृत्वा ? धनं च पुनर्नार्थी च त्यक्त्वा, तदा पुनरपि
वातं त्यक्तं मा पिव ? त्यक्ते वस्तुनि पुनर्ग्रहणादरं मा कुर्याः ? एतस्मिन् विषये समयमावम-
पि मा प्रमादीः ? ॥ ३९ ॥

॥ मूलं ॥—अवजझिय मित्तवंधवं । विजलं चेव धणोहसंचयं ॥ मा तं वीइयं गवेसए ।
समयं गोयम मा पमायए ॥ ३० ॥ व्याख्या—हे गौतम ! मित्रबांधवं ' अवजझिय ' अपोह्य
त्यक्त्वा, च पुनर्धनौघसंचयं, धनस्यौघः समूहो धनौघस्तस्य संचयो राशीकरणं, तदप्यपोह्य
त्यक्त्वा, ' वितीयमिति ' द्वितीयवारं पुनरित्यर्थः, तन्मित्रबांधवधनौघसंचयादि मा गवेष-
येत्, तस्मात्समयमात्रमपि मा प्रमादीः ? ॥ ३० ॥

॥ मूलम् ॥—न हु जिणो अज्ज दिस्सइ । बहुमए दिस्सइ मग्गदेसिए ॥ संपइ नेयाज-
ए पहे । समयं गोयम मा पमायए ॥ ३१ ॥ व्याख्या—पुनरपि गौतमादीन् ढुढीकरोति श्री-
ए पहे । समयं गोयम मा पमायए ॥ ३१ ॥

उत्तरा-

सदीकं

॥ ३५५ ॥

महावीरः—हे गौतम ! संप्रतीदानीं मयि विद्यमाने प्रत्यक्षप्रमाणेन गृह्यमाणे सति नैयायिके मुक्तिरूपे पथि मार्गे मा प्रमादं भवान् कुर्यात्, यद्यपि तवेदानीं केवलज्ञानं नास्ति, तथा-
प्यहं विद्यमानोऽस्मीति सांप्रतं संशयान्नवेन प्रमादस्त्याज्यः. अग्रे तु मद्दिग्दे एतादृशा न्ना-
विनो नट्यजीवा नं नविष्यंति चेदिति विचित्रेत्यनुमानप्रमाणं विधाय नैयायिके मार्गे सा-
धुधर्मं मयि च स्थिरा नविष्यंति, तत्किमनुमानं कृत्वाऽप्रमादिनः स्थिराश्च नविष्यंति तदा-
द-मार्गे इव मुक्तिनगरं प्रति पंथा इव देशितः कथितो मार्गदेशितः, अयं जीवदयाधर्मो
मुक्तिमार्गो इव कथितो दृश्यते, अथेदानीं जिनो न दृश्यते, कथं भूतोऽयं मार्गदेशितः ? बहु-
मतः, बहुचिर्बहूनां वा मतो बहुमतः, अथवा बहवो मता नया यस्मिन् स बहुमतः, नैग-
मसंभवद्वयवहारकजुसूत्रशब्दसमन्वितरूढैवंभूतादिसत्तनयात्मकः, ज्ञानदर्शनचारित्र्याणि मोक्षा-
मार्गः, अपरमते ह्येकान्तवादित्वं, तस्मादयं जैनमतस्तु बहुमतः. एवंविधोऽयं मुक्तिमार्गोऽती-
द्वियार्थदर्शनं जितं केवलजिनं विना न स्यात्, तस्मादस्य बहुमतस्य मुक्तिमार्गस्य, एवं नट्य-
ज्ञास्यंति चेदयं मुक्तिमार्गोऽस्ति जिनो नास्ति, तदास्य मार्गस्य कश्चिद्वक्तव्यासीत्, न च

स कश्चिदुक्तापि सामान्यः, किंत्वस्य धर्मस्योपदेष्टा कश्चिदासौ जिन एव न विवृतुमर्हति, इति
कश्चिद्देऽप्यप्रमादिनो न विव्रियंति, संप्रति मयि केवलानि सत्यस्मिन्नैयाधिके पथि सर्वथा प्र-
मादस्त्याज्य एवेति नावः. निश्चित आद्यो मुक्तिवक्त्राणो दात्रो यस्मिन् स नैयायिको ज्ञान-
दर्शनचारित्ररूपरत्नत्रयात्मक इत्यर्थः. अथ पुनरप्यस्या गाथाया अयमर्थोऽप्यस्ति—हे गौ-
तमाश्चेदानीं नवान् जिनः केवली न दृश्यते, दृश्यत इति क्रियाबलाद्भवानिति पदमनुक्तमपि
गृह्यते, परं बहुत्रिमेतो मान्यो ज्ञातो वा बहुमतः, अर्थार्थप्रसिद्धो मार्ग इव जिनत्वभवनमा-
र्गो देशितो मया तवोपदिष्टः, स मार्गस्त्वया विवोक्षयत एव, तस्मात् संप्रतीदानीं मयि जि-
ने सति नैयायिके मार्गे सदुक्ते मार्गे समयमात्रमपि मा प्रमादीः ? मयि विद्यमाने सति म-
यि विषये मोहाद्भवान् जिनो न वर्तते, पश्चात्त्वं जिनो नावी, तस्मादिदानीं मरुचने प्रामा-
ण्यं विधेयमित्यर्थः. ॥ ३१ ॥

॥ मूलम् ॥—अवसोहिय कंटयापहं । जत्तिन्नोसि पहं महालयं ॥ गढसि मग्गं विसो-
हियं । ससयं गोयम मा पमायए ॥ ३२ ॥ व्याख्या—हे गौतम ! त्वं महालयं पंथानमुत्ती-

णोऽसि, मृदान् सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्र्यलक्षण आलय आश्रयो यस्मिन् स महाद्वयस्तं महाद्वयं,
 पलादशं पञ्चानं राजमार्गं प्राप्नोऽसि, किं कृत्वा ? कंटकपथमवशोधय, कंटकानां बौद्धचरक-
 सांख्यादीनां पंथः कंटकपंथः, आकारः प्राकृतिकः. अथवा कंटैः कुतीर्थैरकीर्णो व्यासः
 कुत्सितपंथाः कंटकापथस्तं परिहृत्य सम्यग्भुक्तिमार्गं राजमार्गमिव प्राप्नोऽसि. हे गौतम !
 यदि विशेषेण शोधिते निरवद्ये मार्गे गच्छसि तदा समयमात्रमपि प्रमादं मा कुर्याः ॥ ३२ ॥
 ॥ मूलम् ॥—अवद्ये जह नारवहण । मग्गे विसमेवगाहिया ॥ पढा पढाणुतावण ।
 समयं गोयम मा पमायण ॥ ३३ ॥ व्याख्या—हे गौतम ! यथा कश्चिन्नारवाहको विषमं मा-
 र्गमवगाह्य विषमे मार्गे स्वर्णादिनारमुत्पाद्य समे मार्गोऽवद्यः स्यात्, स च नारवाहकः पश्चाद्
 यद्दमागत्य पश्चादनुत्पद्यते पश्चात्तापपीकितः स्यात्, कोऽर्थः ? यथा कश्चिन्नारवाहकः शिरसि
 कतिचिद्दिनानि यावद्विषमे मार्गे स्वर्णादिनारमुद्ब्रूहति, तदनंतरं कुत्रचित् पाषाणादिसंकुले
 मार्गे नारेणाक्रांतोऽहमिति ज्ञात्वा तं नारमुत्सृजति, स च नारवाहकः पश्चाद् यद्दमागतः
 सन् निर्धनत्वेन पश्चादनुत्पद्यते, पश्चात्तापपीकितः स्यात्, तथा त्वमपि विषमं मार्गं तारुणा-

उत्तरा-

तटीकं

॥ ३५८ ॥

कोरदेवे-

दिवयोविशेषं महावतनारमुद्राह्य समे मार्गे धौवनोत्तारे कुत्रचिरपरीषद्वादिना स्वल्पन् म-
हावतनारं त्यजन्नबलो नवन पश्चादंत्ये वयस्यागतः संयमधनरहितो भूत्वा मा पश्चादनुत-
प्ये; मा पश्चात्तापपीकितो भूया इति विचिंत्य समयमात्रमपि मा प्रमादीः? ॥ ३३ ॥

॥ मूलम् ॥—तीक्ष्णोसि अस्त्वं महं । किं पुण चिद्दुसि तीरमागज ॥ अत्रितुर पारंग-
मित्रेण । समयं गोयम मा पमायए ॥ ३४ ॥ व्याख्या—हे गौतम ! त्वमर्णवं नवसमुद्रं तीर्णं
एवासि, जह्मं वित्तप्रायोऽसि, किं पुनस्तीरमागतः सन् तिष्ठसि ? औदासीन्यं नैजसि ? हे
गौतम ! नवार्णवस्य पारं गंतुमत्रित्वरस्व ? पारगमने उत्ताढो नवेत्यर्थः । तीरमत्र मुक्तिपदमु-
त्पद्यते, तस्मात्समयमात्रमपि मा प्रमादीः? ॥ ३४ ॥

॥ मूलम् ॥—अकदेवरसेणमुस्मिया । सिद्धिं गोयम द्योयं गहसि ॥ खेमं च सिधं अ-
णुत्तरं । समयं गोयम मा पमायए ॥ ३५ ॥ व्याख्या—हे गौतम ! त्वं सिद्धिं नामकं द्योकं
स्थानं गमिष्यसि प्राप्स्यसि, किं कृत्वा ? अकदेवरश्रेणिमुत्सृज्य, न विद्यते कदेवरं शरीरं ये-
षां तेऽकदेवराः सिद्धास्तेषां श्रेणिरुत्तरोत्तरप्रशस्तमनःपरिणतिपद्धतिः क्लृपकश्रेणिस्तामकदे-

व्ययनम्

१०

= धावत्क-

॥ ३५८ ॥

उत्तरा-

सटीकं

॥ ३५९ ॥

वरश्रेणिमुत्सृज्य, उत्तरोत्तरसंयमस्थानप्राप्त्योन्नतामिव कृत्वा, कथंभूतं सिद्धिदोकं? केमं प-
रचक्राद्युपद्रवरहितं, पुनः कीदृशं? शिवं सकलदुरितोपशमं, पुनः कीदृशं? अनुत्तरं सर्वो-
त्कृष्टमित्यर्थः ॥ ३५ ॥

॥ मूलम् ॥—बुद्धे परिनिवृद्धे चरे । गामगए नगरे च संजए ॥ संतिमगं च बूहए ।
समयं गोयम मा पमायए ॥ ३६ ॥ व्याख्या—हे गौतम! परिनिर्हृतः शान्तरससहितः सन् चर? संय-
मं सेवस्व? कीदृशः? ग्रामे गतो ग्रामगतः, च पुनर्नगरे गतः, च शब्दादने वा स्थितः, पुनः
कीदृशः? संयतः सम्यग्यत्वं कुर्वाणः, पुनः कीदृशः? बुद्धो ज्ञाततत्त्वः, च पुनर्हे गौतम! शां-
तिमार्गे त्वं वृद्धये, नव्यजनानामुपदेशद्वारेण बुद्धिं दृढिं प्रापये, अत्र कार्ये समयमात्रम-
पि मा प्रमादीः? ॥ ३६ ॥

॥ मूलम् ॥—बुद्धस्स निसम्म चासियं । सुकहियमट्ठपणवसोहियं ॥ रोगं दोसं च वि-
दिया । सिद्धिं गए गोयमुत्ति वेमि ॥ ३७ ॥ व्याख्या—गौतमः सिद्धिं मुक्तिस्थानं प्राप्तः, किं
कृत्वा? बुद्धस्य श्रीमहावीरदेवस्य सुष्ठु शोचनं चापितं सुचापितं सम्यगुपदेशं निशम्य श्रो-

उत्तरा-

सटीकं

॥ ३६० ॥

त्रद्वारेण हृद्यवधार्य च, पुना रागद्वेषं च विट्वा, कीदृशं सुभाषितं? सुकथितं, सुतरामति-
शयेन शोचनप्रकारेणोपमायोगेन कथितं, तथाहं तवाग्रे ब्रवीमीत्यर्थः ॥ ३७ ॥ इति रुमप-
त्राख्यं दक्षममध्ययनं संपूर्णं ॥ ३८ ॥

इति श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रार्थदीपिकायामुपाध्यायश्रीवङ्गीकीर्तिगणेशिष्यश्रीवङ्गीव-
द्वनगणिविरचितायां दक्षमाध्ययनस्यार्थः संपूर्णः ॥ श्रीरस्तु ॥

॥ अथैकादशमध्ययनं प्रारभ्यते ॥

अथ दशमेऽध्ययने प्रमादपरिहारार्थमुपदेशो दत्तः, स च विवेकिन एव स्यात्. विवेकी
च बहुश्रुतो ज्ञेयः अत एकादशमध्ययनं बहुश्रुताख्यं बहुश्रुतवर्णनमुच्यते.

॥ मूलम् ॥—संज्ञोपा विष्णुमुक्त्वा । अणुगारस्स त्रिस्तुणो ॥ आचारं प्राज्ञकरिस्सा-
मि । आणुपुर्वि सुणेह मे ॥ १ ॥ व्याख्या—हेजंबू! संज्ञोपाद विप्रमुक्तस्य अणुगारस्य त्रि-

ध्ययनम्

१०—१

=कटजेदे=

॥ ३६० ॥ अथ

उत्तरा-

समीकं

॥ ३६१ ॥

क्षोः आचारं साधुयोग्यक्रियां बहुश्रुतपूजारूपं बहुश्रुतस्वरूपज्ञानं आनुपूर्व्या अनुक्रमेण प्रा-
दुःकरिष्यामि प्रकटीकरिष्यामि, मे मम कथयिष्यतस्त्वं शृणु ? ॥ १ ॥ अथवा साधोराचारं
आकारं बहुश्रुतस्य आकारं, बहुश्रुतः कीदृग् स्यात् ? तत्प्रकटीकरिष्यामि ॥ १ ॥ प्रथमं तत्प-
रिज्ञानार्थं अथबहुश्रुतस्य लक्षणमाह—

॥ मूलम् ॥—जे यावि होइ निविजे । थरुं जुंरुं अणिग्गहे ॥ अन्निरकणं जह्मवद ।

अविणीए अवहुस्सुए ॥ २ ॥ व्याख्या—यश्च यो मनुष्यो निर्विद्यो ज्ञवति, अपिशवदात् यः
सविद्यो वा ज्ञवति, स चेत् सत्वधोऽहंकारी भवति, पुनर्बुद्धो ज्ञवति, रसादिषु लोबुषो ज-
नति, पुनर्योऽनिमद् दंष्ट्रियदमरहितो ज्ञवति, पुनर्योऽजीर्णं वारंवारं जह्मपति, जत्प्रावद्व्येन
यया तथा अविचारितं दैपति, वाचालो ज्ञवति, स पुरुषोऽविनीतो विनयधर्मरहितोऽवहुश्रुत
उच्यते. सविद्योऽपि अवहुश्रुतः स्यात् चेत् स विद्यत्वस्य फलं न प्राप्नुयात्, तद्विपरीतो व-
हुश्रुतः स्यात् ॥ २ ॥ अबहुश्रुतस्य कारणमाह—

॥ मूलम् ॥—अहं पंचहिं ताणेहिं । जेसिं सिरका न लभ्मद ॥ अंभा कोहा पजाएणं ।

रोगोष्णत्वस्सेण य ॥ ३ ॥ व्याख्या—अथ श्रोतुः पुरुषस्य जैत्कीर्णताकरणे यैः पंचत्रिः स्थानैः पंचत्रिः प्रकारैः शिक्षा ग्रहणासेवनारूपा न द्रव्यते, न प्राप्यते, तानि पंच स्थानानि शृणु इत्यध्याहारः. स्तंत्रः, क्रोधः, प्रमादः, रोगः, आलस्यं च. स्तंत्रादहंकारात् शिष्यो योग्यो न जवति, तथा क्रोधादपि शिष्यो योग्यो न जवति, तथा पुनः प्रमादेन मदविषयकषायनिद्राविकथारूपेण उपदेशयोग्यो न स्यात्, तथा रोगेण वातपित्तश्लेष्मकुष्ठशूलदिद्व्याधिना शिक्षाग्रहणाहो न भवति. तथा आलस्येन अनुद्यमेन, चशब्देन एतैः सर्वप्रकारैः. अथवा एतेषां स्थानानां मध्ये एकेनापि स्थानेन शिक्षा न प्राप्यते, गुरुरपदिष्टाज्ञाध्यासं कर्तुं न शक्नोति, शिक्षात्वात्सत्तावात् अवहुश्रुतत्वं स्यात्. ॥ ३ ॥ अथाग्नेतनगाथायां बहुश्रुतहेतूनाह—

॥ मूलम् ॥—अह अद्वहिं वाणेहिं । सिस्कासीदत्ति बुच्चद ॥ अहसिसरे सया दंते । न य मम्ममुदाहरे ॥ ४ ॥ व्याख्या—अथानंतरमैतरष्ट्रिः स्थानैरष्ट्रिः प्रकारैः शिक्षाशील इत्युच्यते, शिक्षां ग्रहणासेवनारूपशास्त्रं शीलं ते धारयतीति शिक्षाशीलः. तानि अष्टप्रका-

उत्तरा-

सटीकं

॥ ३६३ ॥

राणीमानि—' अहस्सिरे ' अहसनशीलः, पुनः सदा दातो जितेंद्रियः, पुनर्यो मर्म न उ-
दाहरेत्, य एतादृशो नवति, स गुरुणां शिक्षायोग्यो नवति, गुणिनो ग्रहणाद्गुणानां ग्र-
हणं कर्तव्यं. ॥ ४ ॥

॥ मूलम् ॥—नासीदे न विसीदे । न सिषा अदलोदुप ॥ अकोहणे सच्चरद् । सिस्का-
सीद्वेत्ति बुच्चर्द् ॥ ५ ॥ व्याख्या—पुनरेतादृशः शिक्षाशील उच्यते, एतादृशः कः? यः सर्व-
था अशीलो न स्यात्, न विद्यते शीलं यस्य सः अशीलः शीलरहित इत्यर्थः. पुनर्यो विशी-
लो न स्यात्, विरुद्धशीलो विशीलः, अतीचारैः कदुषितवतो न स्यात्. यः पुनरतिबोदुपो-
ऽतिरन्मास्वादत्तंपटो न स्यात्, अथवा अतिबोन्नसहितो न स्यात्, पुनर्योऽक्रोधनः क्रोधेन र-
हितः स्यात्, पुनर्यः सत्यरतिः स्यात्, स शिक्षाशीलः स्यादित्यर्थः. ह्यास्यवर्जनं १ दातत्वं २,
परममर्तुदघादनं ३, अशीलवर्जनं ४, विशीलवर्जनं ५, अतिबोदुपवनिषेधनं ६, क्रोधस्य
अकरणं ७, सत्यनापणं ८ च. एतैरष्टभिः प्रकारैर्बहुशुनत्वं स्यादिति ज्ञातवः. ॥ ५ ॥ अथ अ-
वदुशुनत्वबहुशुनत्वं हेत्वोरविनीतविनीतयोः स्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥—अहं चतुर्दशगणोहिं । वदमाणे ज संजग ॥ अविणीए तुच्चई सो ज । निवाणं च न गहइ ॥ ६ ॥ व्याख्या—अथ चतुर्दशसु स्थानेषु वर्तमानः संयतोऽविनीत ज-
 च्यते, स चाविनीतो निर्वाणं मोक्षं च न गहति, न प्राप्नोति. अथवा निर्वाणं निर्वाणकार-
 णं ज्ञानदर्शनचारित्र्यलक्षणं रत्नत्रयं सुखकारणं न प्राप्नोति. अत्र ‘चतुर्दशसु स्थानेषु’ इति
 सप्तम्यर्थे प्राकृतत्वात्तृतीयाबहुवचनं. ॥६॥ अथ तानि चतुर्दशस्थानानि तिसृत्रिर्भाषात्रिराह-
 ॥ मूलम् ॥—अत्रिरकणं कोही हवइ । पबंधं च पकुवइ ॥ भित्तिज्जमाणो वसइ । सुयं
 दाधूण मज्जइ ॥ ७ ॥ अवि पावपरिस्केवी । अवि भित्तेसु कुप्पइ ॥ सुप्पियस्सावि भित्तस्स ।
 रहै नासई पावणं ॥ ८ ॥ पदन्नवार्हं दुहिवे । थऊं लुऊं अणिग्गहे ॥ असंविभागी अविय-
 ज्जे । अविणीइत्ति तुच्चई ॥ ९ ॥ व्याख्या—अथ तानि चतुर्दश स्थानानि वित्रैज्जति. य ईदृ-
 शा जवति स च पुमान् अविनीत द्रस्युच्यते. ईदृशः कीदृशः? अत्रीइणं वारंवारं क्रोधी ज-
 वति, क्रोधं करोति. च पुनः प्रबंधं क्रोधस्य वृद्धिं, कुपितोऽपि कोमलवचनैरपि क्रोधस्य अत्य-
 जनं, क्रोधस्य स्थिरीत्वावं प्रकुरुते. मित्रीयमाणोऽपि, ‘मित्र ममास्तु अयं’ इति विचिंत्यमा-

नोऽपि पश्चाद्भवति त्यजति. कोऽर्थः? पूर्वं हि मित्रन्नावं कृत्वा पश्चात्वरितं मित्रत्वं त्रोटयति. ननु स्नाथवो हि कुत्रापि मित्रत्वं स्नेहन्नावं केनापि सह न कुर्युः, संयोगाद्विप्रमुक्ता भवेयुः, तर्हि कथं 'मित्रिजमाणो वमद्' द्रव्युकं? अत्र हि पदजीवनिकायेषु व्रतग्रहणसमये मैत्री विधाय श्रियिजाचारित्वेन तां मैत्रीं त्यजेयुरित्यर्थः. अथवा केनापि धर्मशिक्षाशास्त्रार्थदानादिना उपकारः कृतः स च हितकारवानिमित्रप्रायस्तत्र उपकारलोपत्वेन कृतमित्रत्वेन मित्रत्वं वेमति. अविनीतस्यैतद्वद्गुणमित्यर्थः. पुनर्यः श्रुतं लब्ध्वा माद्यति, ज्ञानान्न्यासादहंकारं करोति विद्यामदोन्मत्त इत्यर्थः. ॥ ७ ॥

अपिशब्दः संज्ञावनायां, यः पापपरिक्षेपी, अपि संज्ञान्वयते पापैः समितिगुतिस्खलनैः परिक्षिपति तिरस्करोतीत्येवंशीलः पापपरिक्षेपी, समितिगुतिविराधकंप्रति तिरस्करोति. कोऽर्थः? कदाचित् कश्चित् समितिगुतिषु अज्ञानितया स्खलति, तदा तंप्रति धिक्करोति, विडं दृष्टान्यं निंदतीत्यर्थः. तथा मित्रेषु अपि कुप्यति, मित्रेभ्योऽपि शिक्षादातृभ्यः संभेद्यः कुप्यति, स्वयं क्रोधं करोति, तान् वा क्रोधयति. पुनः सुतरामतिशयेन प्रियस्य मित्रस्य हितं-

वांढकस्य गुर्वादेरपि रहसि एकांते पापकं पापमेव पापकं अर्वाणवादं ज्ञाषते, कोऽर्थः? अप्रतः प्रियं वक्ति, पृष्ठतः दोषं वक्तीत्यर्थः. ॥ ८ ॥ पुनः प्रकीर्णवादी, प्रकीर्ण असंबद्धं वदति इति प्रकीर्णवादी, अथवा प्रतिज्ञया च इदं द्रव्यमेव इत्यादिनिश्चयज्ञाषणशीलः. पुनर्दुहितो द्रो-
ग्वा द्रोहैकरणशील इत्यर्थः. पुनः स्तब्धोऽहंकारी, अहं तपस्वी इत्यादिजल्पकः. पुनर्दुर्बोधो रसयुक्ताहारदौ लोचनी. पुनरनिग्रहोऽवशीकृतेन्द्रियः. पुनरसंविज्ञागी, आनीताहारं अन्येभ्यः साधुभ्यः प्रार्थयतीत्येवंशीलः संविज्ञागी, न संविज्ञागी असंविज्ञागी, आहारेण स्वयमेवो-
दरं विजृम्भीत्यर्थः, अन्यस्मै न ददाति. 'अविद्यते इति' अप्रीतिकरः, दर्शनेन वचनेन अ-
प्रीतिमुत्पादयति, एतैर्वक्त्रैरविनीत उच्यते. अथ चतुर्दशस्थानानां नामानि—क्रोधः १,
क्रोधस्थिरीकरणं २, मित्रत्वस्य वमनं त्यजनं ३, विद्यामदः ४, परहिद्वान्वेषणं ५, मित्राय
क्रोधस्योत्पादनं ६, प्रियमित्रस्यैकांते दुष्टज्ञाषणं ७, मुखे मिष्टज्ञाषणं ८, अविचार्यज्ञाषणं ९,
द्रोहकारित्वं १०, अहंकारित्वं ११, अजितेन्द्रियत्वं १२, असंविज्ञागित्वं १३, अ-
प्रीतिकरत्वं १४, चतुर्दश स्थानानि चतुर्दश हेतूनि कारणानि अविनीतत्वोत्पादकानि ज्ञेयानि.

उत्तरा-
सटीकं

रत्नानसम्भा
॥ ३६६ ॥

वे=

॥ मूलम् ॥—अहं पनरसाहिं ठाणेहिं । सुविणीइति बुच्चर्द ॥ नीयावत्ती अचवले । अ-
माहे अकृतहले ॥ १० ॥ व्याख्या—अथ पंचदशभिः स्थानैः सुविनीत इत्युच्यते. तानि पं-
चदश स्थानानि इमानि य एतैः पंचदशभिर्लक्षणैर्युक्तो जवति स विनीत इत्यर्थः. प्रथमं यो
नीचावर्त्ती, नीचं अनुकृतं, गुरोः शय्यासनात् अनुच्चं, तत्र वर्त्तितुं रथातुं शीलं यस्य स नी-
चावर्त्ती, गुरोः शय्यातः, गुरोरासनाद्वा नीचे शय्यासने शेते तिष्ठति वा इत्यर्थः, पुनर्योऽचप-
लः, न चपलोऽचपलः, अचपलत्वं चतुर्धा जवति, गत्वा अचपलः १, स्थित्वा अचपलः २,
त्रापया अचपलः ३, त्रावेन अचपलः ४. गत्वा अचपलः शीघ्रचारी न जवति १, स्थित्वा
अचपलस्तिष्ठन्नपि शरीरहस्तपादादिकं अचालयन् स्थिरस्तिष्ठति २, त्रापया अचपलोऽसत्या-
दिज्ञायी न स्यात् ३, त्रावेन अचपलः सूत्रे अर्थे अनगतं असमासे सत्येव अभ्येतनं न यु-
क्ताति ४, इति अचपलस्यार्थः २. पुनर्यः अमायी, मायास्यास्तीति मायी, शुचमिष्टान्नाहारा-
दौ आचार्यादीनामवंचकः ३. पुनर्योऽकृतहलः, न विद्यते कृतहलं यस्य स अकृतहलः, कु-
दकदंजालपुगलविद्यानाटकादीनां न विलोकक इत्यर्थः ४. ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥—अप्यं चाहिस्त्रिवर्द । पबंथं च न कुवर्द ॥ मित्रिजमाणो नयद । सुयं ल-
धुं न मज्जद ॥ ११ ॥ व्याख्या—पुनर्योऽप्यं अधिक्वपति, अप्यशब्दोऽत्र अत्रावार्थः, कमपि
न अधिक्वपति, किमपि कठिनैर्वचनैर्न निर्नर्त्सयतीत्यर्थः ५. च पुनः प्रबंथं न करोति, प्र-
चुरकावं क्रोधं न रक्वति, दीर्घरोषी न स्यादित्यर्थः ६. मित्रीयमाणं नजते मित्रत्वकर्तारं से-
वते, कोऽर्थः? यः कश्चित् स्वस्मै विद्यादानाद्युपकारं कुर्यात्तस्मै स्वयमपि प्रत्युपकारं करोति,
कृतज्ञो न स्यादित्यर्थः ७. पुनः श्रुतं लब्ध्वा न माद्यति, मदं न करोति ८. इत्यष्टमस्थानं. ११.
॥ मूलम् ॥—न य पावपरिक्वेपी । न य मित्रेसु कुप्यर्द ॥ अप्ययस्सावि मित्रिक्वपति
रहे कद्वाण न्नासर्द ॥ १२ ॥ व्याख्या—च पुनः प्रापपरिक्वेपी न नवति, पापेन परिक्वपति
तिरस्करोतीत्येवंशीलः पापपरिक्वेपी, समितिगुण्यादिषु स्वयं स्वयनं कृत्वा आचार्यादिभिः
शिष्यमाणः सन् आचार्यादीनामेव मर्मोद्धाटको न नवति ९. न च मित्रेभ्यः कुप्यति, अ-
पराधे सत्यपि मित्रोपरि क्रोधं न करोति १०. पुनर्यो मित्रस्य, मम मित्रमित्यंगीकृतस्य तस्य
अप्रियस्य च, अपराधे सत्यपि पूर्वकृतं सुकृतमनुसरन् रहसि अपि कट्याणमेव नव्यमेव

जायते, न च तस्य द्रष्टुं वदतीत्यर्थः ११. ॥ १२ ॥

जज्ञरा-
मटीकं
१ ३६९ ॥

॥ मूलम् ॥—कलहक्रमं वर्ज्जेद् । बुद्धे य अत्रिजादगे ॥ हिरिमं पक्षिसंतीणे । सुवि-
णीदृष्टि बुद्धे ॥ १३ ॥ व्याख्या—पुनर्यः कलहक्रमं वर्जयति, तत्र कलहं वाक्ययुद्धं लज-
ति, क्रमं चपेटासुष्टिलत्तादित्रिभुधं, तयोरुन्नयोर्वर्जको यो जवति १२. पुनर्बुद्धिमान् बुद्धो-
ऽवसरङ्गो भवति, पुनर्योऽत्रिजातिगो जवति, अत्रिजातिं कुलीनतां गहति प्राप्नोतीति अ-
त्रिजातिगः, गुरुकुलवाससेवक इत्यर्थः. १३. पुनर्यो ह्रीमान्, ह्री विद्यते यस्य स ह्रीमान्, क-
लुपाध्यवसाये अकार्यकरणे त्रपायुक्त इत्यर्थः. १४. प्रतिसंतीनः, गुरुसकपोऽन्यत्र वा यतस्त-
तो न चेष्टते, चेष्टां न करोति स प्रतिसंतीन उच्यते १५. य एतादृशो जवति स विनीत
उच्यते. अथ पूर्वोक्तपंचदशस्थानानां सुविनीतत्वकरणानां नामान्याह—गुरोरसनाद् इ-
त्यत्रावतो नीचासनोपसेवनं १, अचपलत्वं २, अमायित्वं ३, अकुतूहलत्वं ४, कस्यापि अ-
तिवर्त्तनं ५, अदीर्घरोपत्वं ६, मित्रस्योपकारकरणं ७, विद्यामदस्य अकरणं ८, आचार्यादी-
नां सर्वस्यानुद्घाटनं ९, मित्राय क्रोधस्य अनुत्पादनं १०, अपराधे सत्यपि मित्रस्य अमि-

उत्तरा-

सटीकं

॥ ३९० ॥

त्रस्य वा परपृष्टे दृषणस्य अन्नाषणं ११, कलहरुमरवर्जनं १२, लज्जा-
वत्त्वं १४, प्रतिसंदीनत्वं १५, एतानि पंचदश स्थानानि सुविनीतस्य ज्ञेयानि ॥ १३ ॥ अथ
सुविनीतः कीदृक् स्यादित्याह—

॥ मूलम् ॥—वसे गुरुकुले निव्वं । जोगवं उवहाणवं ॥ पियंकरे पियंवार्द । से सिरुक्
लब्धुमरिहर्द ॥ १४ ॥ व्याख्या—स मुनिः शिक्षां लब्धुमर्हति, शिक्षायै योग्यो न्ववति. स
इति कः? यो गुरुकुले नित्यं वसेत्, गुरोः पूज्यस्य विद्यादीक्षादायकस्य वा, कुले गृहे संघा-
टके वा नित्यं यावज्जीवं तिष्ठेत्, पुनर्यो मुनियोगवान्, योगो धर्मव्यापारः, स विद्यते यस्य
स योगवान्, अथवा योगोऽष्टांगलक्षणस्तद्वानित्यर्थः. पुनर्यः साधुरुपधानवान्, उपधानमं-
गोपांगादीनां सिद्धांतानां पठनाराधनार्थमाचाम्बोपवासनिर्विकृत्यादिलक्षणं तपोविशेषः, स
विद्यते यस्य स उपधानवान्, सिद्धांताराधनतपोयुक्त इत्यर्थः. पुनर्यः साधुः प्रियंकरः, आ-
चार्यादीनां हितकारकः, पुनर्यः प्रियवादी, प्रियो वादोऽस्यास्तीति प्रियवादी प्रियभाषी, ए-
तैर्लक्षणैर्युक्तो मुनिः शिक्षां प्राप्नुं योग्यो न्ववति. ॥ १४ ॥ अथ बहुश्रुतप्रतिपत्तिरूपमाचारं

स्तवद्वारेणाह—

॥ मूलम् ॥—जहा-संवमि पयं निहितं । दुहाववि विरायर्द ॥ एवं बहुस्सुए त्रिरवू ।
धम्मो किन्ती तहा सुयं ॥ १५ ॥ व्याख्या—यथा शंखे निहितं पयो दुग्धं द्विद्यापि विराज-
ते, जन्मप्रकारेण शोभते, पयो धवलं, अथ च पुनः शंखेऽपि धवलेऽत्यंतधवलत्वेन वर्णो वि-
राजते, एवममुना प्रकारेण शंखमध्यदुग्धवद्वर्णतेन बहुश्रुते त्रिकौ धर्मो यतिधर्मस्तथा कीर्तिः
श्रुतं च, एतत्पदार्थत्रयं स्वत एव भासते, बहु प्रचुरं श्रुतं श्रुतज्ञानं यस्य स बहुश्रुतः, तथा
एवं शुक्लज्वासिनि सार्धौ बहुश्रुते आश्रयविशेषादत्यंतं शोभते. बहुश्रुते स्थितो धर्मः की-
र्तिर्यशश्च मालिन्यं न प्राप्नोति. अत्र कीर्तिर्गुणश्चाधा, यशः सर्वत्र प्रसिद्धत्वं, इत्यनयोः की-
र्तियशसोर्वर्कणं द्वेयं. ॥ १५ ॥

॥ मूलम् ॥—जहा से कंवोयाणं । आदन्नो कंयये सिया ॥ आसे जवेण पवरे । एवं
द्वद्व बहुस्सुए ॥ १६ ॥ व्याख्या—बहुश्रुतः साधुरेवं जवति, एवं विराजते. एवमिति कथं?
यथा कंवोजानां कांवोजेदशोज्ञवानामश्वानां मध्ये य आकीर्णः शीलादिगुणैर्व्याप्तो विशुक्ल-

उत्तरा-
सटीकं
॥ ३७२ ॥

मातृपितृयोनिजत्वेन सम्यगाचारः, स्वामित्रकादिशाविहोत्रशास्त्रोक्तगुणप्रयुक्तः. कीदृश आ-
कीर्णः? कंथकः, लघुपाषाणनृत्तकुतपनिपतनसंजातशब्दान्न नश्यति, अथवा शस्त्रादीनां प्र-
हारादपि निर्भीकः कंथक उच्यते. पुनः कीदृशः सः? जवेन वेगेन सम्यग्यत्वा प्रवरः प्रक-
र्षेण वरः श्रेष्ठः. यथा हि सर्वेषु कांभोजदेशोद्भवेषु अश्वेषु आकीर्णः कंथकोऽश्वो गमनेन अ-
त्यन्तं प्रधानो जवेत्, राजादीनां वद्वन्नो जवेत्, तथा बहुश्रुतोऽपि सर्वेषां ज्ञानक्रियावतां
मुनीनां मध्ये परवादिनां वादैरन्नस्तः सम्यगाचारविहारेण विराजमानः स्यात्, सर्वेषां वद्व-
न्नो जवेदित्यर्थः. ॥ १६ ॥

॥ मूलम् ॥—जहादन्नसमारूढे । सूरे दृढपरक्रमे ॥ उन्नतं नंदिघोसेण । एवं हवद् व-
हुस्सुए ॥ १७ ॥ व्याख्या—पुनर्यथा शूर आदन्नसमारूढः, आकीर्णो जातिविशुद्धघोटकस्त-
न्न समारूढ आकीर्णसमारूढः, दृढपराक्रमः स्थिरपराक्रमः स्थिरोत्साहः, केनाप्यन्यसुन्नटेन
न अत्रिभूयते इत्यध्याहारः, न च तंप्रत्याश्रितोऽपि नृत्यादिवर्गः केनाप्यत्रिभूयते. कथंभूतः
स शूरः? उन्नयतो वामदक्षिणतः, अथवा पृष्ठतोऽप्रतो वा नंदीघोषेणोपैव कृतः, नंदी द्वा-

दशतृयाणि, तेषां द्वादशतृयाणां घोषो नांदीघोषस्तेनोपलक्षितः. अथवा त्वं चिरं जीया द्वादशतृयाणि, तेषां द्वादशतृयाणां घोषो नांदीघोषस्तेनोपलक्षितः. अथवा त्वं चिरं जीया द्वादशतृयाणां घोषो नांदीघोषस्तेनोपलक्षितः. यथैतादृशः शूरः सर्वत्र विजयी स्यात्, एवं बहुश्रुतोऽपि साधुर्जितप्रवचनाश्चारुः, दृढपराक्रमो हृष्यत्परवादिदर्शनादत्रस्तः, परवादिजये समर्थः, उन्नयतो दिनरजन्योः स्वाध्यायरूपेण नांदीघोषोपलक्षितः, अथवा उन्नयतः पार्श्वरूपोः शिष्याध्ययनरूपेण नांदीघोषोपलक्षितः, अथवा प्रवचनोद्दीपकत्वेन स्वतीर्थैश्चिरं जीवत्सवित्याद्याशीर्वचनरूपेण नांदीघोषोपलक्षितः, परतीर्थैः परानवितुमशक्यो नवेत्, तदाश्रितोऽपि संघः केनापि परान्नवितुं न शक्यते. ॥ १७ ॥

॥ मृजम् ॥—जहा करेणुपरिक्रमे । कुंजरे सद्विहायणे ॥ बलवन्ते अप्पक्रिहए । एवं द्वाद वहुस्सुए ॥ १८ ॥ दयाख्या—यथा पट्टिहायनः पट्टिवार्पिकः कुंजरो बलवानप्रतिहतः स्यात्, प्रतिहंठिगजैः प्रतिहतुं शक्यो न स्यात्, तथा बहुश्रुतोऽपि पट्टिवर्पाणि यावद्गजो वर्धमानबलः स्यात्, कथंभूतो गजः? करेणुनिर्हस्तिनीभिः परिक्रीर्णः परिवृतः, पट्टिहायनतया कुंजरः स्थिरमतिश्च स्यात्. एवं बहुश्रुतोऽपि उत्पातिव्यादिचतस्रन्निर्बुद्धिनिर्विद्यानिर्वा

रहितो वैर्धमानश्चाख्यवदः केनापि प्रतिवादिना जेतुं न शक्यते. ॥ १८ ॥

॥ मूलम् ॥—जहा से तिरकासिंगे । जायखंधे विरायदे ॥ वसहे जूहाहिबर्द । एवं ह-
वद बहुस्सुए ॥ १९ ॥ व्याख्या—यथा स इति वक्ष्यमाणो वृषभो दूयस्य गोवर्गस्य अधि-
पो विराजते, एवं बहुश्रुतोऽपि विशेषेण राजते. कथंभूतो वृषन्नः? तीक्ष्णशृंगः, पुनः कथं-
भूतः? जातस्कंध उत्पन्नधूर्धरेणनागः, एतादृशो बलीबर्द इव बहुश्रुतोऽपि शोचते. कथंभूतो
बहुश्रुतः? परपक्षमेदकत्वेन तीक्ष्णे स्वमतपरमतज्ञानरूपे शास्त्रे एव शृंगे यस्य स तीक्ष्णशृं-
गः, पुनः कथंभूतो बहुश्रुतः? जात उत्पन्नो गणस्य कार्यरूपधुरंप्रति धौरेयिकत्वेन पृष्ठः स्कं-
धो यस्य स जातस्कंधः. पुनः कीदृशो बहुश्रुतः? दूयाधिपतिः, दूयस्य चतुर्विधसंघस्य अधि-
पतिर्यूयाधिपतिः. एवं बहुश्रुतोऽपि दूयाधिपवृषन्नवत् आचार्यादिपदवीं प्राप्सः सन् विराजते.
॥ मूलम् ॥—जहा से तिरकादाहे । उदगो डुप्पहंसए ॥ सीहे मियाण पवरे । एवं ह-
वद बहुस्सुए ॥ २० ॥ व्याख्या—यथा सिंहो मृगाणामरण्यजीवानां मध्ये प्रवरः प्रधानः
स्यात्, एवं बहुश्रुतोऽपि सिंह इव अन्यतीर्थीयमृगाणां मध्ये प्रकर्षेण श्रेष्ठः स्यात्. कथंभूतः

सिंहः? तीक्ष्णदंष्ट्रः, पुनः कीदृशः सिंहः? उदय उत्कटः, पुनः कथंभूतः? दुप्रहंसको डुर-
त्रिजवः, अन्यैर्जीवैर्दुर्धृष्यो दुःसह इत्यर्थः. बहुश्रुतोऽपि सिंह इव, कथंभूतो बहुश्रुतः? ती-
क्ष्णदंष्ट्रः, तीक्ष्णाः सप्तनयविवाररूपा दंष्ट्रा यस्य स तीक्ष्णदंष्ट्रः. अत एव उत्कटो डुर्जयः,
पुनः कथंभूतो बहुश्रुतः? दुःप्रहंसकः, अन्यतीर्थैर्दुर्धृष्यः, कैवितुमशक्य इत्यर्थः. ॥ २० ॥

॥ मूलम् ॥—जहा से वासुदेवे । संखचक्रगयाधरे ॥ अप्पफिहयवले जोहे । एवं हव-
इ बहुस्सुए ॥ २१ ॥ व्याख्या—यथा स प्रसिद्धो वासुदेवोऽप्रतिहतबलः स्यात्, अप्रतिहतं
केनाप्यनिवारितं बलं यस्य सोऽप्रतिहतबलः, एवं बहुश्रुतोऽपि केनापि परमतिना अनिवा-
रितबलः स्यात्. कीदृशो वासुदेवः? शंखचक्रगदाधरः. वासुदेवस्य हि रत्नसप्तकं स्यात्, य-
तः—चक्रं धण्डं खगो । मणी नैया होइ तह य वणमाळा ॥ संखो सत्त इमाइं । रयणाइं
वासुदेवस्स ॥ १ ॥ अत्र त्रयाणामेव ग्रहणं बहुश्रुतेन साम्यार्थं, सप्तानां मध्ये त्रयाणामेव
प्राधान्यमप्यस्ति. पुनः कीदृशो वासुदेवः? योधः, युध्यति शत्रून्प्रति संहरतीति योधः, य-
डुर्कं—युद्धे सूरा वासुदेवा । खमासूरा अरिहंता ॥ तपसूरा अणगारा । जोगसूरा चक्रव-

उत्तरा

सटीकं

॥ ३७६ ॥

ह्री य ॥१॥ वासुदेवो हि स्वशरीरेण युक्तं कृत्वा शत्रून् जयतीत्यर्थः. एवं बहुश्रुतोऽपि वासुदेव-
वत्. कीदृशो बहुश्रुतः? शंखचक्रगदातुल्यानि रत्नत्रयाणि ज्ञानदर्शनचारित्ररूपाणि धरतीति
शंखचक्रगदाधरः. पुनः कीदृशो बहुश्रुतः? यो धोतरंगशत्रुघातकः. अत्र बहुश्रुतस्य वासुदे-
वोपमानं. ॥ २१ ॥

॥ मूलम् ॥—जहा से चानरंते । चक्रवद्दी महद्विया ॥ चजहसरयणाहिवर्द । एवं ह-
वद बहुस्सुए ॥ २२ ॥ व्याख्या—यथा स इति प्रसिद्धश्चक्रवर्ती विराजते इत्यध्याहारः, त-
था बहुश्रुतोऽपि विराजते. कीदृशश्चक्रवर्ती? चातुरंतः, चतुर्विहयगजराश्रपदातिभिः सेनांगै-
रंतोऽरीणां विनाशो यस्य स चतुरंतः, चतुरंत एव चातुरंतः, आसमुद्रं आहिमाचलं विवि-
धविद्याधरवृंदगीतकीर्तितया एकवज्रषट्खंभराज्यपालकश्चातुरंतः. पुनः कीदृशश्चक्रवर्ती? म-
हार्द्धिकः, महती रुद्धिर्धस्य स महार्द्धिकः, चतुःषष्टिसहस्रांतःपुरनारीणां शय्यासु वैक्रियशक्तिं
विधाय रसमाणः, वैक्रियादिरुद्धिसहित इत्यर्थः, दिव्यानुकारिलङ्घीशुको वा. पुनः कीदृश-
श्चक्रवर्ती? चतुर्दशरत्नाधिपतिः, चतुर्दशरत्नान्यमूनि—सेनापति १, गृहपति २, पुरोहित ३,

चक्षरा-

सटीके

॥ ३७७ ॥

गज ४, हय ५, सूत्रधार ६, स्त्री ७, चक्र ८, तत्र ९, चर्म १०, मणि ११, काकिनी १२, ख-
न १३, दंष्ट्र १४. एतेषां रत्नानां स्वामी. एवं बहुश्रुतोऽपि. कीदृशो बहुश्रुतः? चतुर्भिर्दानशी-
लनपोद्गावलक्षणैर्धर्मैरतश्चतस्रणां गतीनां यस्य स चतुरंतः, चतुरंत एव चातुरंतः. चतुर्दश-
रत्नाधिपतिश्चतुर्दशपूर्वरूपाणि रत्नानि, तेषामधिप इत्यर्थः. पुनः कीदृशो बहुश्रुतः? महर्हि-
कः, महत्स्य क्रूर्य आमर्षोपधिप्रपौषधिखेलौषध्यादयो यस्य स महर्हिको लब्धिकृद्भिसहित
इत्यर्थः. अथवा महती कृद्भिर्ज्ञानसंपत्तिर्यस्य स महर्हिकः. ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—जहा से सहस्रसत्के । वज्रपाणी पुरंदरे ॥ सके देवाहिचर्द । एवं हवद
बहुस्त्रप ॥ १३ ॥ व्याख्या—यथा स इति प्रसिद्धः शक्र इन्द्रो विराजते, तथा बहुश्रुतोऽपि
विराजते. कीदृशः शक्रः? सहस्राक्षः सहस्रमक्षीणि यस्य स सहस्राक्षः सहस्रनेत्रः. पुनः
कीदृशः? वज्रपाणिर्वज्रशस्त्रहस्तः. पुनः कीदृशः? पुरंदरः, पुराणि दैत्यनगराणि दारयति वि-
ध्वंसयतीति पुरंदरः, दैत्यनगरविध्वंसकः. पुनः कीदृशः? देवाधिपतिः, देवेषु अधिपतिर्देवा-
धिपतिः, देवेषु अधिककांतिधारी. अथ कीदृशो बहुश्रुतशक्रः? सहस्रमक्षीणि श्रुतज्ञानानि

रस्य= वृत्तरा-

सटीकं

॥ ३७८ ॥

यस्य स सहस्राक्षः, सहस्रसंख्यैर्नैत्रैश्च श्रुतज्ञानभेदैः पश्यतीत्यर्थः. पुनः कीदृशो बहुश्रुत-
शक्रः? वज्रपाणिः, वज्रं वज्राकारं पाणौ यस्य स वज्रपाणिः, विद्यावतः पूज्यस्य हस्तमध्ये
वज्रवक्षणस्य संव्रणात्. पुनः कथंभूतो बहुश्रुतशक्रः? देवताधिपतिः, देवेषु सर्वसाधुषु अ-
धिपतिरधिकः, सर्वसाधूनाधिकं यथास्यात्तथा पाति रक्षतीति देवाधिपतिः. 'रिसी हि देवा-
य समं विविता' इत्युक्तेः. देवा अधिकं पांति रक्षंति सेवां कुर्वन्त्युपद्रवेभ्यो रक्षंति हरिके-
शबलसाधुवत् वैयावृत्यं कुर्वतीति देवाधिपतिः, देवैरपि पूज्यते इत्यर्थः. ॥ ३३ ॥

॥ मूलम् ॥—जहा से तिमिरविध्वंसे । उच्छिठंते दिवायरे ॥ जलंते द्वे तेष्णं । एवं
हवद् बहुस्सुप् ॥ ३४ ॥ व्याख्या—यथा स इति प्रसिद्ध उच्छिष्टन् जलन् दिवाकरः सूर्यः?
इतेजसा ज्वलन् ज्वालात्रिरूपं द्रव विराजते, तथा बहुश्रुतोऽपि राजते. कथंभूतः सूर्यः?
तिमिरसंधकारं विध्वंसते इत्येवं शीलस्तिमिरविध्वंसी, अथवा तिमिरस्य विध्वंसी यस्मात् स
तिमिरविध्वंसः. अथ बहुश्रुत एव दिवाकरः कीदृशस्यात्? कथंभूतो बहुश्रुतसूर्यः? तिमिरं
विध्वान्त्वांधकारं विध्वंसयतीति तिमिरविध्वंसः. किं कुर्वन्? उच्छिष्टन् क्रियानुष्ठानादौ अप्रमा-

॥ ३७८ ॥

= उच्छिष्टपापवत्

उत्तमा-

सर्दीकं

॥ ३७९ ॥

दीनवन्. पुनः कीदृशो बहुश्रुतदिवाकरः ? किं कुर्वन्निव तेजसा द्वादशविधतपस्तेजसा माहा-
त्म्येन वा ज्वलन् देदीप्यमानः, परवादिभिर्दृष्टुमप्यशक्य इत्यर्थः. ॥ २॥

॥ मूलम् ॥—जहा से उमुवर्द चंदे । नखत्तपरिवारिए ॥ पकिपुहे पुष्पमासीए । एवं
द्वन्द्व बहुस्सुए ॥ २५ ॥ व्याख्या—यथा पूर्णमास्यां राकायां उमुपतिश्चंद्रो नवति, जनाह्ला-
दको नवति, चंदति आह्लादयतीति चंद्रः, अन्यर्थनामा नवति. तथा बहुश्रुतोऽपि पूर्णमास्यां
सम्यक्नवप्राणः ॥ प्रतिपूर्णः, उमुपतिरिव चंद्रो भवति, नव्यजनाह्लादादको भवति. कीदृशजमु-
पतिः ? नक्षत्रैर्ब्रह्मतारकादिभिः परिवृतः, परिवारो जातोऽस्येति परिवारित इति वा. पुनः
कीदृश उमुपतिः ? प्रतिपूर्णः पोकशकलान्निर्मुक्तः पूर्णो मासः संसारो यस्याः सा पूर्णमासी.
सम्यक्नवत्वद्विधरूपायां पूर्णमास्यां बहुश्रुतरूप उमुपतिर्नव्यजनाह्लादादको नवतीति नावः. पुनः
कीदृशो बहुश्रुतोमुपतिः ? साधुचिर्नक्षत्रैरिव परिवारितः सहितः. पुनः कीदृशो बहुश्रुतोऽमुप-
तिः ? प्रतिपूर्णः सर्वधर्मकलान्निः संपूर्ण इत्यर्थः. ॥ २५ ॥

॥ मूलम् ॥—जहा से सामादयाणं । कुहानारे सुरस्किए ॥ नाणधम्मपकिपुणे । एवं

हवद् बहुस्तु. ॥ २६ ॥ व्याख्या—यथा स इति प्रसिद्धः सामाजिकानां महाग्रहस्थानां को-
ष्टागारो विराजते, तथा बहुश्रुतोऽपि विराजते. समाजो जनसमूहस्तमर्हतीति सामाजिकाः,
तेषां सामाजिकानां कौटुंबिकानां. कथंभूतः कोष्टागारः? सुरक्षितः, सुतरामतिशयेन चौरभू-
षकादिन्य उपद्रवेन्यो रक्षितः सुरक्षितः. पुनः कीदृशः कोष्टागारः? नानाधान्यप्रतिपूरणः,
चतुर्विंशतिधान्यैः प्रतिपूरणो चतः. अथ बहुश्रुतः कीदृशः? सुरक्षितः, सुतरामति-
शयेन गहसंघाटस्थमुनित्रिरत्नेन रक्षितः. पुनर्नानाप्रकारैरंगोपांगादिरूपैर्धान्यैः प्रतिपूरणं
इत्यर्थः. ॥ २६ ॥

॥ मूलम् ॥—जहा से दुमाण पवरा। जंबूनाम सुदंसणा ॥ अणादियस्स देवस्स । एवं
भवद् बहुस्तु ॥ २७ ॥ व्याख्या—यथा दुमाणं मध्ये जंबूनामा सुदर्शना इत्यपरनामा दु-
मो वृक्षः प्रवरः प्रधानः शोभते, तथा बहुश्रुतोऽपि सर्वमुनीनां मध्ये प्रधानो विराजते. स च
जंबूसुदर्शनानामा वृक्षोऽनार्द्धकस्य जंबूद्रीपाधिष्ठातृदेवस्य वर्तते. तस्य हि जंबूद्रीपाधिपा-
श्रितत्वेन सर्ववृक्षेभ्यः प्रधानत्वं हेयमित्यर्थः. बहुश्रुतोऽपि मिष्टफलसदृशसिद्धांतार्थफलप्रदः,

उत्तरा-

समीकं

॥ ३८१ ॥

देवादित्रिगम्यः. ॥ ३९ ॥

॥ मूलम् ॥—जहा सा नदीण पवरा । सलिला सागरंगमा ॥ सीया नीलवंतप्पवाहा ।
एवं हवद बहुस्तुष्ट ॥ ३८ ॥ व्याख्या—यथा सा इति प्रसिद्धा नदीनां मध्ये सीतानाम्नी
नदी प्रवरा प्रधाना शोचते, तथा बहुश्रुतोऽपि शोचते. कथंचूता सीता नदी ? सलिला. स-
लिलं पानीयसस्या अस्तीति सलिला, निलनीरा. पुनः कथंचूता सीता ? सागरंगमा, सागरं
गच्छतीति सागरंगमा. पुनः कीदृशा सीता ? नीलवंतप्पवाहा, नीलवंतपर्वतात् प्रवाहो यस्याः
सा नीलवतप्रवाहा, नीलवपर्वतादुत्तीर्णेत्यर्थः. बहुश्रुतोऽपि साधूनां मध्ये प्रधानः, निर्मलज-
लतुल्यसिद्धान्तसहितः. पुनः सागरमिव भुक्तिस्थानंगामी. पुनर्वहुश्रुतो नीलवपर्वतसदृशोन्न-
तकुलारप्रसूतः, उत्तमकुलप्रसूतो हि सद्दिव्याविनयोदार्यगांजीर्यादिगुणयुक्तः स्यात्. ॥ ३८ ॥

॥ मूलम् ॥—जहा से नगाण पवरे । सुमहं मंदरे गिरी ॥ नाणोसहिपल्लिष्ट ॥ एवं
हवद बहुस्तुष्ट ॥ ३९ ॥ व्याख्या—यथा स इति प्रसिद्धो नगानां पर्वतानां मध्ये सुतराम-
तिशयेन महाबुधैस्तरो मंदरो मेरुगिरिर्भूतपर्वतः शोचते, तथा बहुश्रुतोऽपि शोचते. कथंचू-

॥ ३८१ ॥

जत्तरा

सदीकं

॥ ३८५ ॥

तो मेरुः ? नानौषधीप्रज्ज्वलितः, नानाप्रकाराक्षिरौषधीनिः शब्दविशब्दासंजीवनीसंरोहिणी-
चित्रावह्वीसुधावह्वीविषापहारिणीशस्त्रनिवारिणीभूतनागदमन्यादित्रिर्मुदीनिः प्रज्ज्वलितो
जाज्वल्यमानः. एवं बहुश्रुतः सर्वसाधूनां प्रवरो गुणैरुच्चैस्तरः, श्रुतस्य माहारम्येनात्यंतं स्थि-
रः, परादादिवादवात्या अचलः, अनेकलब्ध्यतिशयसिद्धिरूपाक्षिरौषधीनिर्भिषयात्वाधकारेऽपि
वज्रस्त्राक्षिमान्तुंगकुमुदचंद्रादिवत् जैनशासनप्रज्ञावनारूपप्रकाशकारकः. ॥ ३८६ ॥

॥ मूलम् ॥—जहा से सयंभूरमणे । जदही अरकजदए ॥ नाणायणपकिपुझे । एवं
हवद बहुसुए ॥ ३० ॥ व्याख्या—यथा स इति प्रसिद्धः स्वयंभूरमणनासा चरमोदधिर्विरा-
जते, तथा बहुश्रुतोऽपि विराजते. कथंभूतः स्वयंभूरमणोदधिः ? अद्वयं शाश्वतमविनाशि ज-
दकं जलं यस्य सोऽद्वयोदकः. पुनः कथंभूतः स्वयंभूरमणसमुद्रः ? नानारत्नप्रतिपूरणः, बहुप्र-
कारैरसंख्यैरुपिष्वयैर्बृतः. तथा बहुश्रुतोऽपि स्वयंभूरमण इव. कथंभूतो बहुश्रुतः ? आद्वय-
ज्ञानोदकोऽद्वयज्ञानजलः. पुनर्बहुश्रुतः स्वयंभूरमणसमुद्रवज्ञानांप्रकारातिशयरूपरत्नैः संपूरणः.
॥ मूलम् ॥—समुद्रगंजीरसभा डुरासया । अचक्रिया केणद दुपपहंसया ॥ सुवस्स पु-

एषा विडलत न तादृशा । खवितु कर्मं गद्गुत्थनं गच्छा ॥ ३१ ॥ व्याख्या—एतादृशा । श्रुत-
स्य पूर्णां न श्रुता उक्तमां गतिं गताः, प्रधानं स्थानं मुक्तिं प्राप्ताः । किं कृत्वा ? कर्माणि क-
पयित्वा श्रुतस्य पूर्णां दत्त्वा तृतीयास्थाने पट्टी, श्रुतेन श्रुतज्ञानेन पूर्णाः । कीदृशस्य श्रुतस्य ?
विपुलस्य विस्तीर्णस्य, अनेकहेतुश्रुतिदृष्टान्तजलसर्गापवादनयाद्यनेकरहस्यार्थयुक्तस्य । कीदृशा व-
द्गुत्थनाः ? समुद्रगंगीरतमाः । समुद्रस्य गंगीर्येण तुल्याः समुद्रगंगीरतमाः । पुनः कीदृशाः ? दुरा-
शयाः, केनापि वादिना कपटं कृत्वा न आश्रयणीयाः, केनापि वंचितुमशक्या दत्तार्थः । पुनः
कथं भूताः ? अचकिता अज्ञासिताः, परीपहैस्त्रासमप्रापिताः । पुनः कीदृशाः ? दुःप्रहंस्याः पर-
वादिनिः परानवितुमशक्याः । एतदृशाः श्रुतज्ञानधरा मोक्षं गता गहंति गमिष्यंति च ॥ ३१ ॥

॥ मूलम् ॥—तस्मात् सुअमहिद्विजा । उत्तमठं गवेसए ॥ जेणप्पाणं परं चैव । सिद्धिं
संपाजणिज्जासेत्ति वेसि ॥ ३२ ॥ व्याख्या—उत्तमार्थगवेसको मोक्षार्थो पुमान्, तस्मात् व-
द्गुत्थनस्य मोक्षप्राप्तिष्यत्वात् श्रुतं सिद्धांतं अधितिष्ठेत्, उत्तमश्चासावर्थश्च उत्तमार्थो मो-
क्षार्थस्तं गवेपते इति उत्तमार्थगवेसकः, येन श्रुतेन आत्मज्ञानं च पुनः परमपि सिद्धिं प्रापये-

चत्तरा-

सटीकं

॥ ३८४ ॥

त, मोक्षं गमयेत्. कोऽर्थः? बहुश्रुतः स्वयमपि मोक्षं प्राप्तोति, अन्यमपि स्वं सेवकं मोक्षं प्रा-
पयतीत्यर्थः. इत्थं ब्रवीमि. इति सुधर्मस्वामी जंबूस्वामिनं प्रत्याह ॥ ३२ ॥ इति बहु-

श्रुतपूजाख्यमेकादशमध्ययनं संपूर्णं. ॥ ३३ ॥

इति श्रीमद्वत्तराध्ययनसूत्रार्थदीपिकायामुपाध्यायश्रीलक्ष्मीकीर्तिगणेशिष्यश्रीलक्ष्मीव-

द्वजगणिविरचितायां बहुश्रुतपूजाख्यस्याध्ययनस्यार्थः संपूर्णः ॥ श्रीरस्तु ॥

॥ अथ द्वादशमध्ययनं प्रारभ्यते ॥

एकादशोऽध्ययने बहुश्रुतपूजा प्रोक्ता, अथ द्वादशे बहुश्रुतेनापि तपो विधेय इत्येकाद-
शद्वादशयोः संबंधः. अतोऽत्राध्ययने तपोमाहात्म्यमाह. हरिकेशवलसाधुस्तपस्वी बभूव,
तत्संबंधो यथा—मथुरानगर्या शंखो नाम राजा विषयसुखविरक्तः स्थविराणामंतिके निष्क्रां-

उत्तरा-

सटीकं

॥ ३८५ ॥

तः, काव्यक्रमेण गीतायां जातः, पृथ्वीमंथने परिभ्रमन् हस्तिनागपुरे प्राप्तः, तत्र त्रिद्वानि-
मित्तं प्रविष्टः. तत्रैको मार्गोऽतीवोष्णोऽस्ति, जण्णकावे केनापि गंतुं न शक्यते, ततस्तन्मार्ग-
स्य हृतवद् दति नाम संजातं. तेन मुनिनासन्नगवाक्स्थितः सोमदेवान्निधानः पुरोहितः पु-
ष्टः. क्रियतेन मार्गेण ब्रजामीति. पुरोहितेन चित्तितं यद्यसौ हृतवद्मार्गे गच्छति, तदा दक्ष-
मानमनुं पश्यन्तो मम कौतुकमनोरथः पूर्णो जवतीति. अतस्तेन स पञ्च मार्गो निर्दिष्टः, ई-
यंपयुक्तो मुनिस्तेनैव मार्गेण गंतुं प्रवृत्तः. तद्विषयज्ञस्य तस्य पादप्रज्ञावत्स्तादृशोऽपि मार्गः
ज्ञानो बभूव. तस्मिन्मार्गे शनैः शनैश्च दंतं मुनिं वीक्ष्य स पुरोहितः स्ववात्सल्यवाक्ताडुत्पीर्य
स्वपादान्त्वां तं मार्गं स्पष्टवान्, हिमवद्गीतवो मार्गः. तेन ज्ञातं मुनिपादमालम्ब्य, एवं च
नित्तितं द्वा मया पापकर्मणा पुण्यात्मनोऽस्य कीदृशो मार्गः प्रकाशितः! परमस्य पादस्पृश्या-
हेव मार्गतापोपशान्तिर्जाता. ततो यद्यहमस्य शिष्योऽभूवं तदा सर्वैस्तस्य प्रायश्चित्तं जवतीति
निनिश्चिन्वा तस्य मुनेः पुरः स्वपापं प्रकाशितं, पादौ च प्रणतौ, मुनिनापि तस्य सम्यग्धर्मः
प्रकाशितः, जातसंवेगेन तेन सोमदेवेन तस्य मुनेरतिके दीक्षा गृहीता, चारित्र्यं विशेषपात्

व्ययनम्

१२

= वत्तायो-

= आपलज्जाकोई
आत्मनाववात्तदस्य

= मेहेकुं औ-
॥ ३८५ ॥

उत्तरा-

सटीकं

॥ ३८६ ॥

संजातीका

रकीयो जाणासे
संजातीका =

पालयति, परमहं ब्राह्मणत्वादुत्तमजातिरिति मदं कुरुते, परं नैवं ज्ञावयति—गुणैरुत्तमतां
याति । न तु जातिप्रज्ञावतः ॥ क्षीरोदधिसमुत्पन्नः । कालकूटः किमुत्तमः ॥ १ ॥ किंच—
कौशेयं कृमिजं सुवर्णमुपलाद्, दुर्वापि गोरोमतः । पंकातामरसं शशांकमुदधेरिदीवरं गोम-
यात् ॥ काष्ठादग्निरहेः फणादपि मणिर्गोपिततो रोचना । जाता लोकमहार्धतां निजगुणैः प्रा-
साश्च किं जन्मना ॥ २ ॥ एवं परमार्थमज्ञावयन् स जातिमदस्तब्धः सोमदेवः कियत्कालं
संयसमाराध्य कालक्रमेण मृतो देवो जातः, तत्र चिरकालं बांघितसुखानि भुक्तवान्. तत-
श्च्युतो गंगातीरे हरिकेशाधिपस्य बलकोष्ठाभिधानस्य चंदास्य भार्याया गौर्याः कुक्षौ समु-
त्पन्नः. सा च स्वप्ने फलितभाद्रवृक्षं ददर्श, स्वप्नपाठकानां च कथितवती. तैरुक्तं तव प्र-
धानपुरुषो न विष्यतीति. कालमासे दारको जातः, जातिमदकरणेनास्य चंदावकुलोत्पत्तिर्जा-
ता. स बालः सौत्राभ्यरूपरहितो बांधवानामपि हंसनीयः, तस्य बल इति नाम प्रतिष्ठितं.
स च वर्धमानः प्रकामं क्लेशकारित्वेन सर्वेषामुद्वेगकारी जातः.

अन्यदा वसंतोत्सवे प्राप्ते चांदावकुटुंबानि विविधखाद्यपानकरणाद्य पुराद् बहिर्निवि-

उद्ययनम् = बिजय

१२

= सोऽप्यलाने =

= प्रांसीकरवाजोऽप्य =

॥ ३८६ ॥

तानि संति, स वलनामा वालकः परवालैः समं कदेशं कुर्वन् ज्ञातिवृद्धैर्निर्मुदः। दूरस्थः स
 विजासक्रीकापराणि परवालाति पश्यति, परं मध्ये समायातुं न शकोति। तस्मिन्नवसरे तत्र
 सर्पो निर्गतः, सविष इति कृत्वा चांगार्द्धैर्मरितः। पुनस्तत्र प्रदं वमलशिकं निर्गतं, निर्विषमि-
 ति कृत्वा तैर्न विनाशितं। तादृशमरणं दृष्ट्वा तेन वलवालेन चितितं, निजेनैव दोषेण प्राणि-
 नः परात्रवं सर्वत्र प्राप्नुवंति। यद्यदं सर्पसदृशः सविषस्तदा परात्रवपदं प्रातः, यद्यलसिकव-
 द्धिरपराधोऽनविष्यं। तदा न मे कश्चिदपरात्रवोऽनविष्यदिति सन्ध्यात्रावयतस्तस्य जातिस्मर-
 णमुत्पन्नं, विमानवासमुखं स्मृतिमार्गमागतं, जातिमदविपाकोऽपि ज्ञातः, संवेगमागतेन दी-
 क्ता गृहीता। स दूरिकेशीवलः शुक्रक्रियां पालयन् षष्ठाष्टमदशमद्वादशमासार्धमासादितप-
 सपन् क्रमेण विहारं कुर्वन् वाराणसीं नगरीं प्रातः। तत्र तिष्ठकवने मंनिकयद्गप्रासादे स्थि-
 तो मासद्वापणादितपः करोति। तद्गुणवर्जितश्च यद्गुस्तं महर्षिं निरंतरं सेवते। अन्यदा त-
 त्र वने एकोऽपरो यद्गः प्राधूर्णकः समागतः, तेन मंनिकयद्गस्य पृष्ठं कथं त्वं मद्गने सांप्रतं
 नायासि ? तेनोक्तमहमिहस्थितमिमं मुनिं सेवे। एतद्गुणावाजतश्चान्यत्र गंतुं नोत्सहे। सोऽ-

==
==
==
==

कामदृष्टिना गृहीतविवाहोपकरणा महाविभूत्या यज्ञायतने गता, तस्य महर्षेः पादा प्रणम्य
 पदं विज्ञासि चकार. हे महर्षे त्वं मत्करं करेण गृहाण ? मुनिना ज्ञातं नद्रे ! वृक्षजननि-
 दितयानया संक्रययातं. अपि च ये साधव एकस्यां वसन्तौ स्त्रीभिः समं वासमपि नेहति, ते-
 न सांप्रतं करं करेण कथं गृह्णति ? सिद्धिधूवकराणाः साधवः कथममुचिपूर्णासु युवतीषु
 नयन्ते ? अथ तेन यद्वेण तस्य महर्षेः शरीरं प्रह्वाय तत्सदृशं त्रिन्नरूपं विकुर्व्यं करं करेण
 जगृहे. एकराशिं यावद्रक्षिता, प्रजाते यदो दूरीभूतः, स्वान्नाविकरूपो यतिस्तामाह, नद्रे !
 अहं संयमी नैव स्त्रीस्पर्शं त्रिधा शुद्ध्या करोमि, न मया त्वत्करः करेण गृहीतः, किंतु मज्ज-
 तंन यद्वेणैव त्वं विक्रिविता, स च सांप्रतं दूरे गतः, मत्तस्त्वं दूरे नव ? महर्षिणेरुका सा
 प्रजातं सर्वं स्वप्नमिव मन्यमाना नृशं विस्मिता राज्ञो गृहे गता, सर्वं तत्स्वरूपं राज्ञ आच-
 ख्यो. तदानीं राज्ञः पुर उपविष्टेन रुद्रदेवपुरोहितेनोक्तं, राजद्वियं ऋषिपत्नी, तेन मुक्ता ब्रा-
 ह्मणाय दीयते, ततो राज्ञा सा तस्यैव दत्ता. पुरोहितोऽपि तथा सह विषयसुखमनुभवन्
 कियंतं कावं निनाय. अन्यदा तस्या यज्ञपत्नीत्वकरणार्थं यद्रस्तेन कर्तुमारब्धः, तत्र यज्ञ-

ध्वयनम्

१२ = अथेकपुत्रे
केनियके

= २६८

= लुपक र = अथेक
रके =

॥ ३८८ ॥

जत्तरा-

सटीकं

॥ ३९७ ॥

मन्त्रे देशांतरेऽन्योऽनेकवद्वाः समायाताः, तदर्थं भोजनसामग्री तत्र प्रगुणीकृता. अस्मिन्नव-
सरे तत्र स महर्षिर्मसोपवासपारणके गोचर्यां ब्रमन् यज्ञमन्त्रे समायातः, इत्यादि कथान-
कं हरिकेशीबलस्योक्तं, शेषकथानकं सूत्रादेवावसेयं.

॥ मूलम् ॥—सोवागकुलसंभूतं । गुणत्रयधरो मुणी ॥ हरिणसबलो नाम । आसी त्रि-
रकू जिहंदिष्ट ॥ १ ॥ व्याख्या—स हरिकेशबलो नाम प्रसिद्धो त्रिशुरासीत्. कीदृशः स सा-
धुः? जितेंद्रियः, जितानि दंष्ट्रियाणि येन स जितेंद्रियो विषयजेता. पुनः कीदृशः? श्रपाक-
कुलसंभूतः, श्रपाकश्चांकावस्तस्य कुले संभूतः, पुनः कीदृशः? मुनिर्भेदन्यते जिनाज्ञाभिति मु-
निर्जिनाज्ञापावक इत्यर्थः. पुनः कीदृशः? गुणत्रयधरः, गुणत्रयं ज्ञानदर्शनचारित्राख्यं धर-
तीति गुणत्रयधरः. ॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥—हरिणसणन्नासाए । ज्च्चारसमिर्दसु य ॥ जजं आयाणनिरुकेवे । संजजं
सुसमाहिजं ॥ २ ॥ व्याख्या—पुनः कथंभूतो हरिकेशीबलो मुनिः? ईर्ष्यणान्नाषोच्चारसमि-
तिषु जजं इति यतो यत्नवान्. ईर्ष्या च एषणा च न्नाषा च ज्च्चारश्च ईर्ष्यणान्नाषोच्चारसते-

उत्तरा-

सटीकं

॥ ३९७ ॥

पां समितयः सम्यग्व्यवहारा ईर्ष्येणानापोच्चारसमितयस्तासु ईरणं ईर्ष्या गमनागमनं, तस्य समितौ गमनागमनव्यवहारे यत्नवान्. एषणमेषणा आहारग्रहणं, तत्र समितिरेषणासमितस्तत्र यत्नवान्. एवं भाषासमितौ त्राषाव्यवहारे यत्नवान्. ' त्रासाए ' इत्यत्र एकार आ-
र्षत्वात् तिष्ठति. उच्चारसमितौ मूत्रपुरीषादिपरिष्ठापनविधौ यत्नवान्. पुनः कीदृशो हरिकेशी-
वलः साधुः? आदाननिर्दोषे वस्त्रपात्राशुपकरणग्रहणमोचने सं सम्यक् प्रकारेण यतः संयतः
संयमी. पुनः कीदृशः? सुतरामतिशयेन समाधितः समाधिसहितः, चित्तस्थैर्यसहित इत्य-
र्थः. पंचसमितियुक्तः स साधुरस्तीत्यर्थः. ॥ २ ॥—

॥ मूलम् ॥—मणुक्तो वयणुक्तो । कायणुक्तो जिहंदिज ॥ त्रिक्लृप्ता वंनदृज्जंमि । जलवा-
कमुचद्विज ॥ ३ ॥ व्याख्या—पुनः कीदृशः? मनोगुप्त्या गुप्तो मनोगुप्तः, पुनर्वचनगुप्त्या गु-
प्तो वचोगुप्तः, पुनः कायगुप्त्या गुप्तः कायगुप्तः, इत्यत्र सर्वत्र मध्यपदलोपी समासः. पुनर्जि-
हंदिजः, एतादृशो हरिकेशवलः साधुर्निर्दोषो ब्राह्मणानां ईर्ष्या ब्राह्मणेज्या, तस्यां ब्राह्मणे-
ज्यायां ब्राह्मणग्रन्थादके उप्स्थितः, यत्र ब्राह्मणा यज्ञं कुर्वन्ति तत्र यज्ञपादकांतिके प्रासः. ॥

मंक्षे देशांतरेऽन्योऽनेकवट्टाः समायाताः, तदर्थं भोजनसामग्री तत्र प्रशुणीकृता. अस्मिन्नव-
सरे तत्र स महर्षिर्मसिोपवासपारणके गोचर्यां ब्रमन् यज्ञमंक्षे समायातः, इत्यादि कथान-
कं हरिकेशीबलस्योक्तं, शेषकथानकं सूत्रादेवावसेयं.

॥ मूलम् ॥—सोवागकुलसंबुजं । गुणत्रयधरो मुणी ॥ हरिणस्रवदो नाम । आसी त्रि-
रू जित्दंदिष्ट ॥ १ ॥ व्याख्या—स हरिकेशबल्लो नाम प्रसिद्धो त्रिशुरासीत्. कीदृशः स सा-
धुः? जितेंद्रियः, जितानि दंद्रियाणि येन स जितेंद्रियो विषयजेता. पुनः कीदृशः? श्रपाक-
कुलसंबुजः, श्रपाकश्रावस्तस्य कुले संभूतः, पुनः कीदृशः? मुनिर्मन्यते जिनाज्ञामिति मु-
निर्जिनाज्ञापादक इत्यर्थः. पुनः कीदृशः? गुणत्रयधरः, गुणत्रयं ज्ञानदर्शनचारित्राख्यं धर-
तीति गुणत्रयधरः. ॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥—हरिणस्रवत्तासाष्ट । उच्चारसमिर्दसु य ॥ जडं आयाणनिरुक्तेवे । संजडं
सुसमाहिजं ॥ २ ॥ व्याख्या—पुनः कथंभूतो हरिकेशीबल्लो मुनिः? ईर्ष्येष्णानाषोच्चारसमि-
तिषु जडं इति यतो यत्नवान्. ईर्ष्या च एषणा च नाषा च उच्चारश्च ईर्ष्येष्णानाषोच्चारस्ते-

उत्तरा-

सटीकं

॥ ३९३ ॥

॥ ३९३ ॥

॥ ३९३ ॥

॥ ३९३ ॥

सायभूय । संकरद्वसं परिहरिय कंठे ॥ ६ ॥ व्याख्या—कतरः कोऽयमागच्छति? अतिशये-
न क इति कतरः, एकारः प्राकृतत्वात्, परमयं कीदृशः? दीप्तरूपो वीज्रसरूपो, दीप्तरूपं
वीज्रसार्थवाचकं, पुनः कीदृशः? कालः कालवर्णः, पुनः कीदृशः? विकरालो विकृतांगोपांगधरः,
दंघोष्ठदंघुरत्वादिविकारयुक्तः, पुनः कीदृशः? पोक्कनाशः, पोक्का अग्रे स्थूलोन्नता, मध्ये निम्ना
त्रिष्वष्टा नासा यस्य स पोक्कनासः, पुनः कीदृशः? अवमचेतः, अवमान्यसाराणि चेतानि व-
स्त्राणि यस्य सोऽवमचेतः, मत्तावित्तवेन जीर्णत्वेन त्याज्यप्रायवस्त्रधारित्यर्थः. पुनः कीदृशः?
पांशुपिशाचभूतः, पांशुना रजसा पिशाचभूतः पांशुपिशाचभूतः, भूत्या व्यातावमुं वितशरीर-
त्वेन मलिनवस्त्रत्वेन भूततुल्य इत्यर्थः. एतादृशः कोऽयं शंकरद्वयं कंठे परिधृत्य अत्रागच्छति?
समीपे आगतं दृष्ट्वा एवमृचुरित्यर्थः. शंकर उत्करटकस्तत्रस्थं द्रष्टुं वस्त्रं शंकरद्वयं. यद्यपि
तस्य साधोर्वस्त्रमुत्करटकस्य नास्ति, तथापि तेपामत्यंतदृष्ट्वा एतादृशत्वेन तैरुक्तं, कोऽयमुत्करट-
कस्य वस्त्रं कंठे परिधृत्य पिशाचसदृशो भ्रमन्नत्रागच्छति? स हि हरिकेशी साधुः कुत्रापि
आत्मैवमुपकरणं न मुंचति, सर्वं वस्त्रोपधुपकरणादिकं गृहीत्वैव त्रिहोत्रार्थं भ्रमतीति ज्ञावः.

उत्तरा-

सटीकं

॥ ३९२ ॥

॥ मूलम् ॥—तं पासिजणमेज्जांतं । तवेण परिसोसिखं ॥ पंतोवहिउपंगरणं । उव्हसंति अ-
णारिया ॥४॥ व्याख्या—तं हरिकेशवदं साधुं एज्जांतं आयांतं पासिजण दृष्ट्वा अनार्या दुष्टा
ब्राह्मणा उपहसंति, उपहासं कुर्वति. कीदृशं तं? तपसा परिशोषितं, तपसा दुर्बलीकृतं. पुनः की-
दृशं तं? प्रांतोपध्युपकरणं जीर्णैवस्त्रोपविधारकं, प्रांतं जीर्णं मलिनत्वादिना असारं उपधिर्व-
षाकट्यादिः, स एव उपकरणं धर्मोपध्वंजहेतुरस्येति प्रांतोपध्युपकरणस्तं प्रांतोपध्युपकरणं.

॥ मूलम् ॥—जार्दमयपन्थिका । हिंसणा अजिइंदिया ॥ अबंनचारिणो बाला । इमं
वयणमव्ववी ॥ ५ ॥ व्याख्या—ते ब्राह्मणा विवेकविकला इदं वचनमब्रुवन्. कीदृशास्ते?
जातिमदप्रतिस्तब्धाः, जातिमदेन ब्राह्मण्युन्नवत्वेन यो मदोऽहंकारस्तेन प्रतिस्तब्धा अनञ्जा
जातिमदप्रतिस्तब्धाः. पुनः कीदृशाः? हिंसका जीवहिंसाकरणशीलाः. पुनः कीदृशाः? अ-
जितेन्द्रिया विषयासक्ताः, पुनः कीदृशाः? अब्रह्मचारिणो मैथुनात्रिदाषिणः अब्रह्मणि कामसेवा-
यां चरंति रमंते इति अब्रह्मचारिणः कुशीला इत्यर्थः. ॥ ५ ॥ ते ब्राह्मणाः किमब्रुवन्नित्याह—
॥ मूलम् ॥—कयरे आगहइ दित्तखे । कावे विकरावे पोह्णसे । ओमचेवे पंसुपि-

व्ययनम्

३

= जारविष्टः

= क्वा बोध्यम्
॥ ३९२ ॥

उत्तरा

महर्षिः
सटीकं

॥ ३९५ ॥

यद्वासी यद्वा द्मानि वक्ष्यमाणानि वचनान्मुदाहर्षार्थं दत्तवोचदित्यर्थः. किं कृत्वा ? निजकं शरीरं प्रज्वालय, स्वशरीरं प्रज्वलं विधाय, साधुशरीरे प्रवेशं कृत्वा, कथञ्चतः स यद्वा ? तस्य मुनेरनुकंपकः, अनुकूपं कंषते चेष्टते इत्यनुकंपकः, साधोः सेवक इत्यर्थः. तिट्ठकवनमध्ये एको महान् तिट्ठकवृक्षोऽस्ति, तस्य वृक्षस्याधस्तस्य चैत्यमस्ति, तत्र साधुः कायोत्सर्गेण तिष्ठति, तस्य साधोर्धमनुष्ठानं दृष्ट्वा गुणरागी सेवकः संजातोऽस्तीति ज्ञातः. स यद्वा इत्यवादीत्. ॥ ७॥

॥ मूलम् ॥—समणो अहं संजय वंजयारी । विरजं अहं धणपयणपरिगहाजं ॥ परपवत्तस्स उ न्निककाले । अन्नस्स अग्धा इहमागजमि ॥ ८ ॥ न्याय्या—स यद्वाः किमवोचत् ? तदाह—जो ब्राह्मणाः ! जवन्निकं कोऽसि रे त्वं ? तस्योत्तरं—अहं श्रमणोऽस्मि, श्रम्यति तपसि श्रमं करोतीति श्रमणस्तपस्वी. मुनरहं संयतः सावद्यव्यापारेभ्यो निर्वर्तितः. पुनरहं ब्रह्मचारी, ब्रह्मणि जोगत्यागो चरति रमते इत्येवंशीलो ब्रह्मचारी. पुनरहं धनपचनपरिमहाकिरतः, तत्र धनं गोमहिष्यश्वादिचतुःपदरूपं, पचनमाहारादिपाकः, परिग्रहो गणिसधरिमसेव्यपरिष्ठेयादिद्रव्यरूपः. कया आशया इहमागतोऽसि ? अत्योत्तरं—जो ब्राह्म-

व्ययनम्

१२

= ३९५ ॥

= ३९५ ॥

॥ ३९५ ॥

उत्तरा-

सटीकं

॥ ३९४ ॥

॥ मूलम् ॥—कथरे तुमं द्य अदंसणिज्जो । का एव आसा दहमागदोसि ॥ उमचेव-
गा पंशुपिशायभूया । गळ खलाहि किमिहं ठिउसि ॥ ७ ॥ व्याख्या—पुनस्ते किमूचुरित्या-
ह—रे इति नीचामंत्रणे, अवमचेवकः सटितपटितवज्जधारी धूवीधूसरभूतकटपस्त्वं कोऽसि?
कथा आशया दह यज्ञपाटके आगतोऽसि १५ का एव आसा ' इति प्राकृतत्वात्, मकरो-
ऽपि लाक्षणिकः कीदृशस्त्वं? ' द्य अदंसणिज्जे ' अनेन मलिनवज्रादिधारणेन अदर्शनीयः,
दृष्टुमयोग्यः, त्वदर्शनादेवास्माकं धर्मो विदीयते. अत्र गाथायां ' उमचेवगा पंशुपिशायभू-
या ' इति पुनरुक्तिरत्यंतनिर्गत्सर्गार्था. रे भूतप्राय ! गळ इतो यज्ञस्थानाद् ब्रज ? ' खलाहि-
ति ' देशीयनाशया अपसर इरं दृष्टिमागात्, किमिह स्थितोऽसि ? त्वया सर्वथात्र न स्या-
तव्यमित्यर्थः. तैर्बाह्यैरित्युक्ते सति स साधुस्तु किमपि न अवादीत्, तद्वा तद्भक्तस्य यज्ञ-
स्य कृत्यमाह—

॥ मूलम् ॥—जण्को ताहिं तिंडुयस्सकवासी । अणुकंपणं तस्स महामुणस्स ॥ पहाय-
इत्ता नियगं सरीरं । इमाई वयणाद्धमुदाहरित्था ॥ ८ ॥ व्याख्या—तस्मिन् काले तिंडुक-

अथयनम्

१२

= द्रव्य =

= नाशनिजा

= शांतपण्या

॥ ३९४ ॥

चत्तरा-
सटीकं

॥ ३९७ ॥

यमपि शेषावशेषमाहारं प्राप्नोतु, इति विचार्य मत्वं शुद्धमाहारं दीयतामिति यद्देशोके
सति ते ब्राह्मणाः किं प्रादुरित्याह—॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥—उत्तरकर्मं त्रयोपमाहणाणं । अन्तर्द्वयं सिद्धमहेनपस्कं ॥ न उ वयं एरि-
समन्नपाणं । दीहामु तुल्यं किमिदं तिष्ठसि ॥ ११ ॥ व्याख्या—रे त्रिको ! द्रव्हास्मिन् यद्वा-
पाटके नोजनं यदुपस्कृतं घृताहिंवाधान्यकभिरचलवणजीरकादिभिः कृतोपस्कारं शाकादि,
पुनरिह सिद्धं चतुर्विधाहारं राक्षं वर्तते. एकः पक्षो ब्राह्मणो यस्य तत् एकपक्षं, एतदाहारं
शुद्धेभ्यो न देयमस्ति, ब्राह्मणानां वर्तते, पुनरिदमाहारमात्मार्थिकं, आत्मार्थं नवमात्मार्थि-
कं, ब्राह्मणैरप्यात्मनैव नोज्यं, न त्वन्यस्मै कस्मैचिद्देयमित्यर्थः. तु इति तेन हेतुना वयमे-
तादृशं ब्राह्मणनोज्यमन्नपानं तुभ्यं न दास्यामः. द्रव् त्वं किं स्थितोऽसि ? अस्माकं धर्मशास्त्रे
उक्तमस्ति—न शुद्धाय मतिं दद्या—त्रोषिष्टं न हविःकृतं ॥ न चास्योपदिशेद्धर्मं । न चा-
म्य व्रतमादिज्ञेत् ॥ १ ॥ ११ ॥ तदा यक्षः पुनरवादीत—

॥ मूलम् ॥—यदेतसु वीयादं ववंति कासया । तदेव निन्नेसु य आससाए ॥ एयाद स-

उत्तरा-

सटीकं

॥ ३९६ ॥

दिनद्वयावाप्रेभ्या
लेसे =

लेजायदे =

णाः । त्रिक्राकावे भिक्कावसरेऽन्नस्यार्थ्यान्नागतोऽस्मि. कीदृशस्यान्नस्य ? परप्रवृत्तस्य, परस्मै
परार्थं प्रवृत्तं पक्कं परप्रवृत्तं, गृहस्थेनात्मार्थं राक्षं. ॥ ९ ॥ ब्रह्मण ब्रह्मणा कोर्द्धने देवाय नद्ध तेविक्र
॥ मूलम् ॥-वियरिज्जद खज्जद जुज्जद य । अन्नं पन्नूयं नवयाणमेयं ॥ जाणाहि से जायण.
जीवणुत्ति । सेसावसेसं वव्हं तवस्सी । १० ॥ व्याख्या-अत्र 'नवयाणं' इति नवत्तां एतत् सस्सीप-
तरवर्ति अन्नं प्रभूतं, अद्यते इत्यन्नं नैद्वयं प्रभूतं प्रचुरं विद्यते. तदेव प्रचुरत्वं दर्शयते, 'वियरिज्जद'
इति वितीर्यते दीनहीनानाश्रेयः सर्वेभ्यो वितीर्यते विशेषेण दीर्यते, पुनः खाद्यते खज्जक-
इतद्वारादिकं सशब्दं नैद्वयते, पुनर्नृज्यते तंशुलमुज्जदाख्यादिं सधृतमाकंलं अन्यद्वृत्तार्थते. इ-
त्यनेन अत्र काचित्कस्यापि नैद्वयवस्तुनो न्यूनता न दृश्यते. दूयं से इति मां याचनजीविनं
जानीत ? याचनेन त्रिक्रया जीविनं जीवितव्यं अस्थेति याचनजीवी, तं, इति अस्मात्कार-
णात् तपस्वी महद्दणो मुनिरपि, अत्र शेषावशेषं शेषादपि शेषं शेषावशेषमुक्कुरितं प्रातप्रा-
यमाहारं वन्नतां प्राप्नोतु, इत्यपि दूयं जानीत. कोऽर्थः ? स मुनिरवादीत्, अत्र अन्नं यत्र
तत्र परिष्ठाप्यते, नवन्नितेतादशी बुद्धिः करणीया, अयं तपस्वी आहारार्थमागतोऽस्ति, अ-

इययनम्

१२

= तपसा न भ्या
प्रत्यङ्ग देखा
तो =

= देवासे अवे

= नो जत करव
मेभ्यावे =

= ना कर सु

॥ ३९६ ॥

मैसाजकरजाणे
दाजाएसाजाणे
३५

जलरा-

लटीकं

॥३९८॥

नानि केवाण्यस्मान्निर्विदितानि वर्तते इति अध्याहारः. जहिमित्यत्र केत्रेषु प्रकीर्णान्युसानि
वीजानि प्रदत्तानि दानानि पूर्णानि विरहन्ति विशेषेणोद्भवन्ति, फलदानि न्वन्ति, विन्नकि-
लिंगव्यत्ययस्तु प्राकृतत्वात्. ये ब्राह्मणा जातिविद्योपपेतास्ते तु ब्राह्मणाः सुतरामतिशयेन
पेशवानि मनोहराणि केवाणि हेयानि. तत्र जातिब्राह्मणत्वं, विद्या. वेदाध्ययनं, जातिश्च
विद्यां च जातिविद्ये; तत्रास्यामुपपेताः सहिता जातिविद्योपपेताः. 'उपपन्नपदताः' इत्यत्र श-
कंवादिषु पररूपमित्यनेनोपशब्दस्याकारलोपे पश्चादगुणेन सिद्धिः, षट्कं-लसममश्वोन्निवदानं
। द्विगुणं ब्राह्मणं ब्रुवे ॥ सहस्रगुणमाचार्यं । अनन्तं वेदपारगे ॥.२॥ इत्युक्तत्वाद्वेदपारगा
ब्राह्मणाः पुण्यकेवाणि. ॥ १३ ॥ अथ यद्वः प्राह—

॥ मूलम् ॥—कोहो य माणो य वहो य जोसिं । मोसं अदत्तं च परिगहं च ॥ ते मा-
ह्व्या जाद्विज्जाविहीणा । तादं तु खित्तादं सुपावयादं ॥ १४ ॥ व्याख्या—भो ब्राह्मणा येषां
नवतां मध्ये कोधो वर्तते, च पुनर्मर्त्तमायालोनाश्च वर्तते, चकारान्मानादीनां ग्रहणं, च पु-
नर्वधो ज्ञावहिंसा वर्तते, मृपावादश्चास्ति, अदत्तमदत्तादानमप्यस्ति, च शब्दान्मैशुनं का-

रूढ दत्ताहि मज्जं । आराहण पुत्रमिणं खु खेतं ॥ १२ ॥ व्याख्या—एतया अन्यया उप-
मया श्रुत्या भावनया महं ददध्वं ? खु इति निश्चयेन ददं मत्तकणं पुण्यं भुञ्जं क्षेत्रमाराध-
यत ? एतया इति कया उपमया ? तामुपमामाह—कर्पकाः क्षेत्रीकारका नरा आशंसया वि-
चारण्या काले वर्षाकाले स्थलेषु जम्बप्रदेशेषु, तथैव निम्नेषु निम्नभूमिप्रदेशेषु वीजानि व-
पंति. कोऽर्थः ? वर्षाकाले क्षेत्रीकारका वीजं वपंत एवं चिंतयंति, यदि प्रचुरा वर्षा नविष्यं-
ति, तदा स्थलेषु फलावाप्तिर्नविष्यति, यदि चान्या वर्षा नविष्यति, तदा निम्नप्रदेशेषु फ-
लावाप्तिर्नविष्यति. जन्मयत्रोच्चनीचप्रदेशेषु वीजं वपंति, न पुनरेकत्रैव वीजं वपंति. यदि दू-
यं ग्राह्यणा निम्नभूमिसदृशास्तदाहं स्थलभूमिसदृशो गण्यः, मह्यमपि दातव्यं, न केवलं दू-
यमेव क्षेत्रप्रायाः, किंत्वहमपि पुण्यक्षेत्रमस्मीति ज्ञावः. ॥ १२ ॥ इति श्रुत्या ते ब्राह्मणास्तं
प्रत्यचुस्तदाह—

॥ मूढम् ॥—खित्ताणि अमहंवि द्याणि दोषाः । जहिं पकिन्नावि रुहंति पुत्रा ॥ जे
माहणा जाद्विजोववेया । तादं सुखित्ताद सुपेसत्ताद ॥ १३ ॥ व्याख्या—अरे पार्थिवपाश !

क्षणाः। ययं गिरां वेदवाणीनां चारद्वरा चारोद्गाहकाः, यतो ययं वेदानधीत्य वेदानामर्थं न जानीय. तथाहि—आत्मा रे ज्ञातव्यो संतव्यो निदिध्यासितव्यः, पुनरयं समो मशकं ना-
ने च, न हिंस्यात् सर्वभूतानीत्यादिवेदवाक्यान्वधीतानि. अथ पुनर्नवज्जिर्जोवाहिंसास्वेव प्रवर्त्य-
ते, तस्मादत्र यागः पृथक् एव उच्यते, यत्र चात्मनामशौ दाहः, स चात्र वेदे याग एव न
स्यात्, यदि च स एव आत्मा एव नवज्जिर्न ज्ञातस्तदा किमर्थं यागं कुर्वीध्वं? प्रथमं या-
गोऽपि न नवज्जिर्ज्ञायते. कानि तर्हि क्षेत्राणीत्याह—हे ब्राह्मणाः! मुनीन् सुपेशालान्यत्यंतं
सुंदराणि क्षेत्राणि जानीय. ये मुनय उच्चावचग्रहाण्युत्तमाधमानि कुलानि त्रिद्वार्य चरन्ति,
अथवा ' उच्चावचाद् ' उच्चानि महांति वतान्युच्चवतानि येषां तान्युच्चवतानि, अकारः प्रा-
कृतत्वात्, महाव्रतधराणि तानि क्षेत्राणि नव्यानि ज्ञेयानीत्यर्थः. ॥१५॥ तदा वात्राः किं प्राहुः—
॥ मूढम ॥—अध्यावयाणं पक्विल्लज्जासी । पजाससे किंतु सगासि अमहं ॥ अत्रि एयं
विणरसज अन्नपाणं । नयणं ददामो य तुमं नियंता ॥ १६ ॥ व्याख्या—किंत्विति शब्दो
निंदाक्रोधवाचकौ, अरे नियंता ! अरे दरिद्र ! त्वमुपाध्यायानां प्रतिकूलज्जापी सन्, अस्म-

उत्तरा-

सटीकं

॥ ४०० ॥

तत्पादरेत्रज्जरे=
शेगा = हनवेदका
नकारहा =

मासकिरस्ति, च पुनः परिग्रहो वर्तते, यूयं के ब्राह्मणाः? जातिविद्याविहीनाः, क्रियाकर्म-
विशेषेण चातुर्वर्ण्यं व्यवस्थितमिति वचनात्, ब्राह्मणत्वजातिमान् ब्राह्मणः, ब्राह्मणब्राह्मणी-
न्यामुत्पन्नो ब्राह्मणो नोच्यते, किंतु ब्राह्मणत्वेन ब्राह्मणक्रियानिष्ठत्वेन ब्राह्मणस्थितेन जाति-
धर्मेण विशिष्टो ब्राह्मण उच्यते, तस्माद्युष्मासु ब्रह्मक्रियानिष्ठत्वब्राह्मणत्वस्याज्ञात्वात् जातिर-
स्ति, ब्राह्मणा ब्रह्मचर्येणेति द्रक्ष्योक्तिर्वात्. न पुनर्युयं विद्यायुक्ताः, विद्यायास्तु विरतिरूप-
फलाज्ञात्वात्. विद्यावानपि विरतिमान् सन् यावदाश्रवान् संवरद्वारेण न रण्डि तावत्स वि-
द्यावाज्ञोच्यते, विद्या अपि परमार्थतस्ता एवोच्यते, यासु पंचाश्रवपरिहार उक्तः, तस्मात्त न-
वंतो विद्यावंतः, नवस्तु नवदुर्कमेव जातिविद्योपपेतत्वं ब्राह्मणत्वरूपं सर्वथा नास्त्येव, त-
स्मात्तानि सुषापकान्येव क्षेत्राणि नवंतः, न पुण्यक्षेत्राणि यूयं. ॥ १४ ॥ अथ कदाचित्ते एवं
वेदेयुः, वयं वेदविदो वर्तमहे इत्याह—

॥ मूढम् ॥—तुच्छम् भो नारहरा गिराणं । अहं न याणाह अहिजावेष्ट ॥ उच्चावया-
दं मुष्णिणो चरन्ति । तादं तु खित्तादं सुपेसत्तादं ॥ १५ ॥ व्याख्या—जो इत्यामंत्रणे, जो ब्रा-

अथनम्

१२

॥ ४०० ॥

=सत्यप्रवकर

उत्तरा-

सटीकं

॥ ४०३ ॥

तु दंडेण फलेण हंता । कंठंमि विनूणः खविज्जा तो णं ॥ १७ ॥ व्याख्या—केचिदज्ञास्मिन्
 यज्ञपाटके दत्ताः कृत्रिया वपज्योतिषः, अग्नेरप्य समीपेऽग्निसमीपवर्तिनः पाकस्थानस्थाः, वा-
 यवाध्यापका वेदपाठकाः संतीत्यध्याहारः, कथंभूताः पाठकाः? स्वंभितैश्चार्थैः तद्धिताः, ये
 एनं मुनं दंडेन वंशयन्त्या फलेन विद्वद्वादिना हत्वा, कंठं ग्रहीत्वा गलहस्तं दत्त्वा स्वत्वये-
 शुः, इतो यज्ञपाटकादिभकासयेयुः, तो द्रव्युकं तत्प्राकृतत्वात्, ये इति वक्तव्यं, प्राकृतत्वा-
 द्भवनव्यत्ययः ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—अश्वावयाणं वयणं सुणिता । उक्ताद्या तस्य बहुकुमारा ॥ दंडेहिं विसे-
 हिं कसेहिं चैव । समानया तं दासिं तानयंति ॥ १८ ॥ व्याख्या—तत्र तस्मिन् यज्ञपाटके
 वद्वयः कुमारस्तत्प्राणशब्दात् दंर्भययायष्टिनिवेनैर्जलवंधैः कसेश्चर्मद्वारकैस्तृप्तिं तानयंति; की-
 दृशास्ते कुमारः? समानताः संमीद्वयेकीभूयानता अहो कीन्नकं समानतमिति वदंतो य-
 प्यादि सर्वं ग्रहीत्या समानता इत्यर्थः, तं मुनिं तानयंति, किं कृत्वा? उपाध्यायानां वचनं श्रुत्वा-
 ॥ मूलम् ॥—रखो ताहिं कोसद्वियस्स भूया । जइत्ति नाजेण अण्हिदियंगी ॥ तं पासि-

धवयन्तम्

= तेनप्राध्यायः

= अत्राज्ञाकर
वाच्यमात्रे =

॥ ४०३ ॥

उत्तरा-

सटीकं

॥ ४०२ ॥

त्पावकानां सन्मुखवादी सन्नसाकं सकाशोऽसाकं प्रत्यक्षं प्रज्ञाषसे, प्रकर्षेण यथा तथा ज्ञा-
षसेऽसंबद्धं वचनं ब्रूषे, तस्मादरे एतदज्ञपानं विनश्यतु, एतदाहारं सदतु पुनस्तद्व्येतदाहारं
तु न्यमुपाध्यायप्रतिकूलवादिने न दद्मः ॥ १६ ॥ तदा यद्वा आह—

॥ मूलम् ॥—समिद्धिं मज्जं सुसमाहियस्स । शुत्तिहिं शुचस्स जिदं द्वियस्स ॥ जइ
मे न दाइज्जाइ एसणिज्जं । किमज्ज जन्नाए वप्पिअ दाजं ॥ १७ ॥ व्याख्या—यदि मे ममे-
हास्मिन् यज्ञपाटके शुक्रमेषणीयमाहारमस्मिन्नवसरे न दास्यथ, तदा यज्ञानां दाजं पुण्यप्रा-
प्तिरूपं फलं किं त्वस्यथ ? अपि तु न किमपीत्यर्थः पात्रदानं विना किमपि न फलमित्यर्थः
कथंभूतस्य मम ? तिस्रस्त्रिगुप्तिर्गुप्तस्य, पुनः कीदृशस्य मम ? पंचत्रिः सप्तितित्रिः सु अ-
त्यंतं समाहितस्य शुक्तस्य, पुनः कीदृशस्य मम ? जितेन्द्रियस्य, जितार्तोन्द्रियाणि येन स
जितेन्द्रियस्तस्य, अत्र चतुर्थीस्थाने षष्ठी, एतादृशाय पात्राय सह येन दूयं प्रासुकमाहारं न
दास्यथ तदा जवतां सर्वमपि ब्रूया, फलस्यात्रावात् ॥ १७ ॥ अथोपाध्याय आह—

॥ मूलम् ॥—के द्रथ खित्ता जवजोदया वा । अज्जावया वा सह खंनिएहि ॥ एवं

अथमम्

१२

= नदीदेवो

= मेरुर्कुं =

॥ ४०२ ॥

॥ २१ ॥ पुनः सा किमाह—

॥ मूलम् ॥—एसो हु सो जगत्तवो महत्पा । जिह्दिदियो संजयवंतचारी ॥ जो मे त-
या नेहद दिन्नमाणि । पिजणा सयं कोसलिण्ण रत्ता ॥ २२ ॥ व्याख्या—हु इति निश्चये-
नोपलक्षितो संयेषः, स ज्वत्तपा महात्मा वर्तते, जयं तपो यस्य स ज्वत्तपाः, महान् प्रश-
म्य आत्मा यस्य स महात्मा महापुरुषः, स इति कः? यस्तपस्वी कोशद्विकेन पित्रा मम ज-
नकंन राज्ञा स्वयमारमना तदा दीयमानां सां नैवत्, न वांतस्मि. कीदृश एवः? जितेंद्रि-
यः, पुनः कीदृशः? संयतः सप्तदशविधसंयमधारी, पुनः कीदृशः? ब्रह्मचारी, ब्रह्मचर्यवान्.
॥ मूलम् ॥—महायसो एस महाणुत्तावो । धोरवज्ज धोरपरक्कसो य ॥ मा एयं हीलह
अहीजणिजं । मा ने सवाण दहिज एस ॥ २३ ॥ व्याख्या—पुनरेष साधुर्महायशो वर्तते,
पुनर्मदानुनागोऽर्चितातिशयः, पुनरेष धोरवतो दुर्धरसहावतधारी, पुनर्धोरपरक्कसो रौद्रम-
नोवतः, क्रोधादिचतुःकपायाणां जये रौद्रसामर्थ्यस्तस्मादेनं तपस्विनं सा हीलयथ? कथंभू-
तमेनं? ‘अहीलणीयं’ अत्रगणनायायोपयं स्तवनाहमित्यर्थः, एष ने इति ज्वत्तो शुब्धान्

अक्षरा-

सटीकं

॥ ४०४ ॥

या संजय हस्समाणं । कुळे कुमारे परिनिव्वेद ॥ २० ॥ व्याख्या—तत्र कौशलिकस्य राज्ञः
'धृञ्चा' इति सुता चद्रा वर्तते, सा चद्रा तं साधुं तैर्बाह्यणकुमारैर्हस्यमानं दृष्ट्वा कुक्रान्
मारणोद्यतान् कुमारान् ब्राह्मणबालान् परिनिर्वापयति, वचनैरुपशमयतीत्यर्थः. कीदृशं तं सा-
धुं? संयतं संयमावस्थायां स्थितं, कीदृशी सा चद्रा? अनिन्दितांगी, अनिन्दितमंगं यस्याः
साऽनिन्दितांगी शोचनशरीरा, ॥ २० ॥

॥ मूलम् ॥—देवान्निजगेण निजइएणं । दिञ्चा पुरञ्चा मनसा न जाया ॥ नरिंददेविंद-
भिवंदिएणं । जेणाहि वंता दसिएणा स एसो ॥ २१ ॥ व्याख्या—सा चद्रा किमवादी चद्रा-
ह—त्रो ब्राह्मणाः! एष स कृषिर्वर्तते, येनर्षिणाहं वांताहं त्यकास्मि, कथंभूतेनर्षिणा? नरे-
न्द्रदेवेन्द्राच्चिवंदितेन, कीदृश्यहं? राज्ञा दत्तास्मै अर्पिता, अनेनर्षिणाहं राज्ञा दीयमानापि
मनसापि न ध्याता, नाच्चिलषिता, कीदृशेन राज्ञा? देवान्निजगेन नियोजितेन, देवस्य य
द्वास्याच्चियोगो ब्रह्मात्कारो देवान्भियोगस्तेन यद्देवह्वेन नियोजितेन शेरितेनेत्यर्थः. एता-
दृशोऽयं त्यागी मुनिरस्ति, तस्माज्जवच्चिर्न कदर्थ्यः, इति चद्रा राजकन्या ब्राह्मणानवादीत्.

करेत्ता=

इययनम्

१२

=देवत्ताकरेत्ता=
॥ ४०४ ॥

॥ २१ ॥ पुनः सा किमाह—

॥ मूलम् ॥—एसो हु सो जगतवो महत्पा । जिइंदियो संजयवंत्रचारी ॥ जो मे त-
या नेवइ दिन्नमाणिं । पिजणा सयं कोसलिण्ण रत्ता ॥ २२ ॥ व्याख्या—हु इति निश्चये-
नोपलङ्घितो भवेत्पुनः, स जयतपा महात्मा वर्तते, जयं तपो यस्य स जयतपाः, महान् प्रश-
स्य आत्मा यस्य स महात्मा महापुरुषः, स इति कः? यस्तपस्वी कौशलिकेन पित्रा मम ज-
नकेन गङ्गा स्वयमात्मना तदा दीयमानां मां नैवत्, न वांतिस्मि. कीदृश एषः? जितेंद्रि-
यः, पुनः कीदृशः? संयतः सप्तदशविधसंयमधारी, पुनः कीदृशः? ब्रह्मचारी, ब्रह्मचर्यवान्.
॥ मूलम् ॥—महायसो एस महापुत्रावो । योरवत्तं योरपरकम्भो य ॥ मा एयं हीलह
अहीलणिज्जं । मा ने सवाण दहिज्ज एस ॥ २३ ॥ व्याख्या—पुनरेष साधुर्महायशो वर्तते,
पुनर्महानुत्रागोऽचिंत्यातिशयः, पुनरेष योरवत्तो दुर्धरमहाव्रतधारी, पुनर्योरपरकम्भो रौद्रम-
नोवत्तः, क्रोधादिचतुःकपायाणां जये रौद्रसामर्थ्यस्तस्मादेनं तपस्विनं मा हीलवय्य? कथंभू-
तमेनं? अहीलणीयं अत्रगणनायायोग्यं स्तवनाहमित्यर्थः, एष ने इति जयतो युष्मान्

सर्वज्ञानिर्धाकीनं नस्मसात्कुर्वीत, इति यदा नृपपुत्र्योक्तं, तदा यद्वः किमकार्षीदित्याह—

॥ मूलम् ॥—एयादं तीसे वययाद सुच्चा । पचीद भदाद सुन्नासियादं ॥ इस्सिस्स वे-
याव न्नि यद्वाए । जस्का कुमारे विण्णिवारयंति ॥ ३४ ॥ व्याख्या—यदाः परिवारसहिता क-
षेर्वेयावृत्यर्थं कुमारान् ब्राह्मणवातकान् विशेषेण निवारयंति, किं कृत्वा ? तस्याः सोमदेवस्य
यद्वाधिपस्य पुरोहितस्य परन्या नद्राया वचनानि श्रुत्वा, कीदृशानि वचनानि ? सुन्नाषितानि
नि सुष्ठु नाषितानि, ब्राह्मणेभ्यः शिक्षारूपाणि प्रकाशितानि ॥ ३४ ॥

॥ मूलम् ॥—ते वोरस्स वा विइयंतरिस्के । अशुग्गा ताहिं तं जलत्तावयंति ॥ ते चिद्धान-
देहे रुहिरं वसंते । पास्सिमु नद्दा दणमाहु जुज्झी ॥ ३५ ॥ व्याख्या—ते यद्वास्तदा तस्मिन्
कावे तान् जनांस्तान् ब्राह्मणांस्तानयंति चपेटादिचिर्द्धति, कीदृशास्ते यदाः ? धौररूपाः,
पुनः कीदृशास्ते ? अंतरिक्के आकाशे स्थिताः, पुनः कीदृशास्ते ? अत्युग्रा अत्युग्रपरिणाम-
युक्ताः । उत्पेक्किते सुरा-द्वेत्यर्थः । ते हि यस्मिन् यद्वापाटर्के ते इति तान् नम्रदेहान् दृष्ट्वा न-
द्रा न्यूयः पुनरपि वचनं प्रादुरित्याह ब्रूते, प्राकृतत्वाद् वचनव्यत्ययः । तान् किं कुर्वतः ? रुधिरं

वतरा-

सटीकं

॥ ४०७ ॥

वमंत इति. ॥ २५ ॥

॥ मूलम् ॥—गिरिं नहेहिं खणह । अयं दंतोहिं खायह ॥ जायवेयं पायहिं हणह ।
जे त्रिकुं अवमन्नह ॥ २६ ॥ व्याख्या—अरे वराका इत्यध्याहारः, दूयं नखैः करतजौगिरिं
पर्वतं खनय द्रव, द्रवशब्दस्य सर्वत्र ग्रहणं कर्तव्यं. पुनर्दंतैरयो लोहिं खादथ नक्षयथ द्रव,
पुनर्जातवेदसमदिं पादहेय द्रव, अग्निं चरणैः स्पर्शय द्रव, ये दूयं त्रिकुं साधुमवमन्यथ,
अस्य भिक्षोरपमानं कुरुथ. गिरिलोहाम्रीनामुपमानमनर्थकबहेतुत्वाडुकं. ॥ २६ ॥

॥ मूलम् ॥—आसीविसो जगत्तवो महेत्सी । योरवडं योरपरक्रमो य ॥ अगाणिव प-
रुदंपयंगसेणा । जे त्रिकुथं नक्तकादे वहेह ॥ २७ ॥ व्याख्या—जो मूर्खा इति अध्या-
हारः, एषस्तपस्वी आशीविषः श्लापदाने समर्थः, आशीविषः सर्प उच्यते, यथा सर्पः पादा-
दिना अत्रमन्यमानो मारणाय स्यात्, तथा अयमपि श्लापविषेण मारयति, पुनरयमुग्रतपा
महर्षिः, पुनरसौ योरव्रतः, पुनयोरपरक्रमः, ये पुनर्युयं भक्तकादे जोजनकादे त्रिभुक् पूर्वो-
क्तद्वयं मुनिं दैत्यथ, यव्यादित्रिस्तामयथ. ते दूयं पतंगसेनाः शलजसमूहा अग्निं प्र-

महो जन्मरा-
कसे=

सटीकं

॥ ४०६ ॥

कहे जा=

रजेयादेखायदे=

सर्वज्ञानिर्वादीन् नस्मसात्कुर्वीत, इति यद्वा नृपपुत्र्योक्तं, तदा यक्ः किमकार्षीदित्याह—

॥ मूलम् ॥—एयादं तीसे वयञ्चाइ सुच्चा । पचीइ भद्दाइ सुच्चासियादं ॥ इतिस्स वे-
याव न्नि यद्वाए । जस्का कुमारे विणिवारयंति ॥ २४ ॥ व्याख्या—यद्वाः परिवारसहिता रु-
पेवैयावृत्यर्थं कुमारान् ब्राह्मणवातकान् विशेषेण निवारयंति, किं कृत्वा ? तस्याः रोमदेवस्य
यद्वाधिपस्य पुरोहितस्य षट्पया नद्वाया वचनानि श्रुत्वा, कीदृशानि वचनानि ? सुन्नाषिता-
नि सुष्ठु नाषितानि, ब्राह्मणेभ्यः शिक्कारूपाणि प्रकाशितानि ॥ २४ ॥

॥ मूलम् ॥—ते वोररूवा विइयंतरिस्के । अशुग्गा तहिं तं जलत्तालयंति ॥ ते चिन्न-
देहे रुहिरं वयंते । पासिमु नद्वा दणमाहु जुज्जो ॥ २५ ॥ व्याख्या—ते यद्वास्तदा तस्मिन्
कावे तान् जनांस्तान् ब्राह्मणांस्तानयंति चपेटादिभिर्द्वैति, कीदृशास्ते यद्वाः ? वोररूपाः,
पुनः कीदृशास्ते ? अंतरिक्षे आकाशे स्थिताः, पुनः कीदृशास्ते ? अत्युग्रा अत्युग्रपरिणाम-
युक्ताः, उत्प्रेक्षितेऽसुरा-इवेत्यर्थः, ते हि यस्मिन् यद्वापाटर्के ते, इति तान् नद्वादेहान् दृष्ट्वा न-
द्वा यद्वाः पुनरपि वचनं प्राहुरित्याह ब्रूते, प्राकृतत्वाद्वचनव्यत्ययः. तान् किं कुर्वतः ? रुधिरं

वसंत इति. ॥ २५ ॥

॥ मूलम् ॥—गिरिं नहेहिं खणह । अयं दंतेहिं खायह ॥ जायवेयं पाणहिं हणह ।
जे त्रिखुं अयमन्नह ॥ २६ ॥ व्याख्या—अरे वराका इत्यध्याहारः, यूयं नखैः करजोगिरिं
पर्वतं खनय द्रव, द्रवश्चद्रव्य सर्वत्र महणं कर्तव्यं. पुनर्दंतैरयो लोहं खादय नक्षयय द्रव,
पुनर्जातवेदसमन्नि पादैर्हय द्रव, अग्निं चरणैः स्पर्शय द्रव, ये यूयं त्रिहुं साधुमवमन्यय,
अस्य भिक्षोरपमानं कुरुय. गिरिलोहाम्रीनामुपमानमनर्थकवहेतुत्वाहुक्तं. ॥ २६ ॥

॥ मूलम् ॥—आसीविसो जगतवो महेत्सी । चोरवडं चोरप्रक्रमो य ॥ अगणिव प-
खंदपयंगसेणा । जे त्रिखुच्यं नत्तकावे वहेह ॥ २७ ॥ व्याख्या—नो मूर्खा इति अध्या-
हारः, गणस्तपस्वी आशीविषः श्लाघदाने समर्थः, आशीविषः सर्प उच्यते, यथा सर्पः पादा-
दिना अयमन्यमानो मारणाय स्यात्, तथा अयमपि श्लाघविषेण मारयति, पुनरयमुन्नतपा-
महर्षिः, पुनरसौ चोरवतः, पुनर्चोरपरक्रामः, ये पुनर्यूयं भक्तकावे नोजनकावे त्रिभुक्तं पूर्वो-
क्तवद्वेषं भुजिं द्रव्यय, यव्यादित्रिस्तामयय. ते यूयं पतंगसेनाः शलत्रसमूहा अग्निं प्र-

स्कंदश्च द्रव. आक्रमश्च द्रव. कोऽर्थः? यथा पतंगसेना अग्निं वधाय प्रविश्यमाना म्रियंते, त-
था दूयं मरिष्यथ इत्यर्थः. ॥ ३७ ॥

॥ मूलम् ॥—सीसेण एयं सरणं जवेह । समागया सवजणेण तुप्पे ॥ जइ दहह जी-
वियं वा धणं वा । लोगंपि एसो कुविठ रुहिजा ॥ ३८ ॥ व्याख्या—तो ब्राह्मणाः! तुझे इति
दूयं सर्वजनेन सर्वकुटुम्बेन समागताः संमिलिताः संत एनं तपस्विनं शीर्षेण मस्तकेन शरणं
जुपेत? शिरःप्रणामपूर्वं सर्वेऽप्यागत्यायमेवास्माकं शरणमित्युक्त्वा अरुणपागवत? यदि दूयं
जीवितं वाञ्छवा धनमिहेह्य, यत एषः साधुस्तपस्वी कुपितः सन् लोकं क्षमस्तं नगरादिकं
दहेत्. ॥ ३८ ॥ उसके बाद उपाध्यायने विशाधिकी को कै से दे रहे कि र क्या किया सो कह रहे =

॥ मूलम् ॥—अवहेनियपिडिसजजमंगे । पसारिया बाहु अकम्मचिठे ॥ निम्मेरियहे
रुहिरं वमंते । जऊंमुहे निगयजीहनिसे ॥ ३९ ॥ ते पासिआ खंनिअकइभूए । विमणो वि-
सिन्नो अह माहणो सो ॥ इसिं पसाएइ सत्तारियाठ । हीवं च निंदं च खमाह जंते ॥ ३० ॥
व्याख्या—अथानंतरं स ब्राह्मण कषिं प्रसादयति, कीदृशः स ब्राह्मणः? सत्तार्यः पत्नीसहि-

उपयनम्

१२ = कृष्णकरो
= अर्जुनचित्तना. जो == नोकल्पमते उल्लभ
और अत्रात्मिका =
॥ ५०० ॥

तः. सद् तार्थया भद्रया वर्तत इति सत्तार्थः. कथं प्रसादयति ? नदाह—हे चदंत पुत्र्य !
 दीक्षासम्पत्कृतमपमानं, च पुनर्निदां, यास्मान्निर्वृतां निंदा कृता, तां निंदां दूयं क्षमध्वं ?
 कीदृजो आत्मणः ? विमता विद्वन्मनाः, पुनः कीदृशः ? विविधो विद्येषेण दीनः. किं कृत्वा ?
 तान् नृत्तिकान् तात्रान् काष्ठभूतान् काष्ठसदृशास्त्रिद्वेष्टिनान् दृष्ट्वा, पुनः कीदृशान् तान् ?
 कथं नृत्तिकान् तात्रान् काष्ठभूतान् काष्ठसदृशास्त्रिद्वेष्टिनान् दृष्ट्वा, पुनः कीदृशान् तान् ?
 जो जगत्पुनर्जातानि सत्सकानि त्रेधां ते अत्रेष्टिना दृष्टसदृशजानालान्, पश्चाज्जगद्दृष्टसदृशसं-
 लभ्य नृत्तिकान्. पुनः कीदृशान् ? प्रसारितवाह्यकर्षेष्टान्, प्रसारिताः प्रहंवीकृता बाह्यो चे-
 रन्तं प्रसारितवाह्यव. न विद्यते कर्षिणि नास्त्रिद्विन्धे दंध्यमृतादिदिक्षेपणे चेष्टा लालभ्यं चे-
 दां ते अकर्षेष्टेष्टाः, प्रसारितवाह्यव अ ते अकर्षेष्टेष्टाश्च प्रसारितवाह्यकर्षेष्टेष्टास्तान्, बाह्ये-
 तारणाश्च दूरे पतितेष्टनदधीकानित्यर्थः. पुनः कीदृशान् ? निर्धरितौद्यान्, निर्धरितानि प्र-
 सारितानि अर्दीणि धेस्ते निर्धरिताद्यास्तान्, तरलितनेत्रान्. पुनस्तान् किं लुपेतः ? रुधिरं
 वमतो मुखोद्गतं श्रवतः, पुनः कीदृशान् ? ऊर्ध्वमुखान् ऊर्ध्ववदनान्, पुनः कीदृशान् ? नि-

र्गतजिह्वानेत्रान्, जिह्वा च नेत्रं च जिह्वानेत्रे, निर्गते जिह्वानेत्रे येषां ते निर्गतजिह्वानेत्रा-
स्तान् ॥ २९ ॥ ३० ॥ अथ स ब्राह्मणो हरिकेशाक्षिं कीदृशैर्वचनैः प्रसादयति ? तानि व-
चनान्याह—

॥ मूढम् ॥—बाहोहिं मूढेहिं अयाणग्रहिं । जं ह्रीद्विया तस्म खमाह त्रंते ॥ महप्प-
साया दसिणो हवंति । न हु मुणी कोवपरा हवंति ॥ ३१ ॥ व्याख्या—त्रो पूज्याः ! त्रो
त्रदंताः ! एत्रिर्त्राँलैः शिशुत्रिर्मूढैः कषायमोहनीयवशरैर्मूर्खैर्हताहितविवेकविकलैः जं द्रति
यस्मात्कारणात् दूयमवहीद्विता अवगणिताः, तस्म द्रति तस्य अवहीदनस्यापराधं क्षमध्वं ?
क्षययो महाप्रसादा त्रवंति, अतीवनिर्मलचेतसो त्रवंति । न पुनर्मुनयः कोपपराः क्रोधपराय-
णा त्रवंति, मुनयः क्षमावंतो त्रवंति ॥ ३२ ॥ तदा मुनिः किमवादीदित्याह—

॥ मूढम् ॥—पुर्विं च द्रष्टिं च अणगयं च । मणप्पजसो न मे अत्थि कोद ॥ ज-
स्का उ वेयावक्किं करोति । तम्हा हु एए निहया कुमारो ॥ ३३ ॥ व्याख्या—त्रो ब्राह्म-
णाः ! मे भम पूर्वमतीतकाले च पुनरिष्टिदं द्रदानीं वर्तमाने काले, च पुनरनागते आगा-

मिति कावे मनःप्रद्वेषो नास्ति, अतीतकावे नासीत्, द्दानीं प्रद्वेषो नास्ति, अग्रेऽपि न न-
विष्यतीत्यर्थः. कोऽप्यद्वेषोऽपि नास्ति, हु पुनरर्थ, येन यद्वा व्यावृत्तं साधुतर्जकनिवारणां
साधुतर्कं कुर्वति, तस्मात् हु इति निश्चयेन एते कुमारं यद्वैर्निहताः ॥ ३१ ॥ अथ सर्वे उ-
पाध्यायादयस्तद्गुणकृष्टचिता एवमाहुः—

॥ मूलम् ॥—अर्थं च धर्मं च विद्याणमाणा । तुष्टं नहि कुप्यह भूदप्रज्ञा ॥ तुष्टं
तु पाप सरणं ज्वेमो । समागया सबजणेण अन्हे ॥ ३३ ॥ व्याख्या—हे स्वामिनः ! यूय-
मपि निश्चयेन न कुप्यत, कोपं न कुरुत. कथंभूता यूयं ? अर्थं सर्वशास्त्राणां तत्त्वं, च पुन-
धर्मं वस्तुनां स्वभावं, अथवा धर्मं दशविधं साध्याचारं विज्ञानानां, अर्थधर्मज्ञा इत्यर्थः. पु-
नः कथंभूता यूयं ? भूतिः सर्वजीवरक्षा, तत्र प्रज्ञा येषां ते भूतिप्रज्ञाः, तस्माद्वयं तुष्टं इति
युष्माकं क्षरणमुपेय उपागताः स्मः. अन्हे शब्देन वयमिति ईर्ष्यं, कीदृशा वयं ? सर्वजनेन
समानताः सर्वकुटुम्बपरिवारेण समानता मिळिताः ॥ ३३ ॥

॥ मूलम् ॥—अच्चेमु ते महाजाग । न ते किञ्चि न अच्चिमो ॥ चुंजाहि सालिमं करं ।

नाणावजणसंजुयं ॥ ३४ ॥ व्याख्या—हे महात्माग ! ते तव सर्वमर्थार्थ्यामः, ते तव सर्व-
मपि श्रद्धाध्यामः, न ते तव किमपि चरणभूद्यादिकमपि यद्भयं नार्चयामः, के वयं ये त्वां
नार्चयामः, त्वं तु देवानां पूजाहिः, वयं तव कां पूजां कुर्मः ? एतादृशी का पूजास्ति ? या
तव योग्या, परंतु वयं दासत्तावं कुर्म इत्यर्थः. ' साक्षिमं ' इति साक्षिमयं सम्यग्जातिशुद्धं
शास्त्रिनिरूपणं कूरं तं कुलप्रोज्यं जुंजाहि जुंङ्गव ? कथंभूतं कूरं ? नानाव्यंजनसंयुतं, बहुविधै-
र्ध्यजनैर्दध्यादिभिः सहितं ॥ ३४ ॥

॥ मूलम् ॥—इमं च मे अस्थि पशूयमद्वं । तं जुंजस्म अरुह अणुगहृद्वा ॥ बाढं ते प-
क्रिहद् नत्तपाणं । मासस्स पारणए महत्पा ॥ ३५ ॥ व्याख्या—हे स्वामिन् ! मे मम द्दं
प्रत्यक्षं खंरुसंक्रादिकं अद्वं प्रभूतं वर्तते, प्रचुरं वर्तते. पूर्वमपि साक्षिमयं कूरग्रहणं कृतं,
अत्र च पुनरत्रग्रहणं तत्सर्वान्नप्राधान्यव्यापनार्थं, तन्नोज्यं जुंङ्गवास्माकमनुग्रहार्थं दातव्यं,
इति ब्राह्मणैः प्रोक्ते सति मुनिः प्राह—बाढं द्रव्युक्त्वा, तथास्तु, बाढंशब्दोऽङ्गीकारे, एवमेव
करोमि, गृहीयामीत्युक्त्वा साधुर्मसिस्स पारणके नत्तपानमाहारपानीयं प्रतीहत्वंगीकरोति.

कथंभूतः स मुनिः? महात्मा, महान् निर्मलो निःकषाय आत्मा यस्य स महात्मा महापुरुषः.

॥ मूलम् ॥—तर्हि य गंधोदयपुष्पवासं । दिवा तर्हि वसुहारा य बुद्धा ॥ पृथया उ

डुंढुहिज सुरेहि । आगासे अहो दाणं च बुधं ॥ ३६ ॥ व्याख्या—तर्हि तस्मिन् यज्ञपाटके

सुतिना आहारे गृहीते सति गंधोदकपुष्पवर्षमभूदिति शेषः, सुगंधपानीयवृक्षसुन्नवर्षा आसन्

द्रव्यैः च पुनस्तस्मिन् स्थाने दिव्या प्रधाना देवैः कृता वसुधारा बुद्धा, स्वर्णदीनाराणां वु-

ष्टिस्तु. वसु द्रव्यं तस्य धारा सततपातजनिता वसुधारा, सा बुद्धा देवैः पतितता द्रव्यैः.

तु पुनराकासे सुरैर्दुद्रव्यः प्रवृत्ताः, देवैराकाशे वादित्राणि वादितानि, च पुनराकाशे अहो-

दानसहोदानसिति बुधं देवैः प्रवृत्तं. ॥ ३६ ॥ तदा च द्विजा विस्मिताः किमाहुस्तदाह—

॥ मूलम् ॥—सखं खु दीसद् तवे विसेसो । न दीसद् जाद्विसेसो कोड् ॥ सेवानपु-

त्रं तरिणससाहुं । जस्सेरिसा दक्खिमहाणुजागा ॥ ३७ ॥ व्याख्या—खु इति निश्चयेन तपो-

विशेषः साक्षाद् दृश्यते, जातिविशेषः कोऽपि न दृश्यते, तपोमाहात्म्यं दृश्यते, जातिमाहा-

त्म्यं किमपि न दृश्यते. श्रवणकपुत्रं चांमलपुत्रं तं हरिकेशसाधुं पश्यत इति शेषः. तमिति

= वरसावा =
= वजाया =
= आश्चर्यपात्रे जाते
सुखे आश्चर्यपात्रे को
त्या =

कं? यस्य हरिकेशस्य साधोरेतादृशी सर्वजनप्रसिद्धा कृत्तिर्वर्तते, देवसाहाय्यरूपा संपद्धर्तते, कीदृशी कृत्तिः? महानुत्तमा महाननुत्तमगोऽतिशयो यस्यः सा महानुत्तमा, महामाहारम्यसहिता इत्यर्थः ॥३९॥ अथ मुनिस्तान् ब्राह्मणानुपशांतमिथ्यात्वान् दृष्ट्वा धर्मोपदेशमाह-

॥ मूलम् ॥—किं माहणा जोइसमारचंता । उदएण सोहिं बहियां विमग्गह ॥ जं मग्गहा बाहिरियं विसोहिं । न तं सुदिढं कुसला वयंति ॥ ३७ ॥ व्याख्या—किमितिशब्दोऽधिकेपे, नो ब्राह्मणा यूयं शृणुत? ज्योतिरग्निं समारचंतः, अग्नीनां समारचं कुर्वतः किं ब्राह्मणा भवंति? अपि तु न चवंतिः नो ब्राह्मणाः! उदकेन शोधिं कुर्वतो चाह्यां शुक्तिं विमार्जय्य जानीय. यागं कुर्वतः स्नानं कुर्वतश्च ब्राह्मणा न चवंतीत्यर्थः. यां यागस्नानादिकां वा ह्यां विशुद्धिं विमार्जय्य विचारय्य, तां बाह्यां विशुद्धिं कुशला ज्ञाततत्त्वाः सुदृष्टं सैन्यदृष्टं न वदंति, यत् यद्वादावग्नीनां तेजस्कयस्यजीवानां विराधना, अथ च स्नानादौ अप्कायस्थजीवानां विराधना विशुद्ध्यर्थं विधीयते तत्तद्वज्रैर्न सम्यग्दृष्टं, सम्यग् न कथितमित्यर्थः. यदुक्तं—स्नानं मनोमत्तयागो । यागश्चेन्द्रियरोधमं ॥ अत्रेददर्शनं ज्ञानं । ध्यानं निर्विषयं

सतः ॥ १ ॥ इति ॥ ३८ ॥

॥ मूलम् ॥—कुसं च ज्वं तणकटमग्निं । सायं च पायं जदयं फुसंता ॥ पाण्डं भू-
यादं विहेनयंता । जुजोवि मंदा पकरेह पावं ॥ ३९ ॥ व्याख्या—नो ब्राह्मणाः ! मंदा यूयं
भूयोऽपि पुनरपि शुक्रिकरणप्रस्तावेऽपि पापं प्रकुरथ । पूर्वमपि संसारकार्यकरणप्रस्तावे अपारं-
नं कृत्वा प्राणान् भूतानि विनाश्य पातकमुपाजितं, पुनर्धर्मकरणप्रस्तावे तदेव क्रियते इत्य-
र्थः । किं कुर्वन्तः ? कुशं दर्शे, यूपं यद्वास्तवं, तृणं वीरणादिनादिकं, काष्ठं शमीवृक्षस्येधनं,
अग्निं च, एतत्सर्वं प्रतियुहन्तः, एतत्सायं संध्याकावे, च पुनः प्रातः प्रजाते जदकं पानीयं
स्पृशन्त आचमनं कुर्वन्तः, अत एव प्राणान् द्वांद्रियर्वाद्रियचतुरिन्द्रियान् भूतान्, असूत्र-
पृथिव्यादीनपि तदाधारभूतान् विहेयन्तो विशेषेण हिंसन्त इत्यर्थः । एतेषामेव प्राणभूतस-
त्वानां विराधनेन हिंसा नवति । पुनरेतेषामेव शुक्रिकरणकावेऽपि विराधना विधीयते, कु-
तोऽस्माकं शुक्रिर्नवित्री ? इति न जानति, अत एव मंदा मूर्खाः, यत उत्कं—दृष्टिपूर्वं चरे-
न्मार्गं । वज्रपूतं पिबेज्ज्वलं ॥ ज्ञानपूतं खजेद्धर्मं । सत्यपूतं वेदेद्धवः ॥ १ ॥ ३९ ॥ अथ प्रत्यु-

राशिनगमनेन
शरीरेण हेतुः

= दियकरो हो-

= ग्रहेण करो हो-

जसरा-

सटीकं

॥ ४१६ ॥

त्यजशंकास्ते ब्राह्मणा धर्मं पप्रभुः—

॥ मूलम् ॥—कहं चरे त्रिरकु वयं यजामो । पावादं कम्मादं पणुद्वयामो ॥ अस्काहि-
णो संजयजस्कपूदया । कहं सुजुठं कुसला वयंति ॥ ४० ॥ व्याख्या—हे त्रिहो ! वयं कथं
चरेमहि ? कस्यां क्रियायां प्रवर्तेमहि ? हे त्रिहो ! पुनर्वयं कथं यजामो यागं कुर्मः ? पुन-
र्वयं पापानि पापहेतूनि कर्माणि कथं पणुद्वयामः प्रणुदामः प्रकर्षेण स्फोटयामः ? हे यक्षपू-
जित ! हे संयत ! जितेंद्रिय ! कुशला धर्ममर्मज्ञा विद्वांसः कथं केन प्रकारेण सुजुठं इति
सुष्ठु शोचनं द्रष्टुं खिष्टं शोभनयजनं वदंति ? तत् शोचनयज्ञं नोऽस्मान् आख्याहि ? कथय ?
दृश्यर्षः ॥ ४० ॥ अथ मुनिराह—

॥ मूलम् ॥—वज्जीवकाये असमारचंता । मोसं अदत्तं च असेवमाणा ॥ परिग्नाहं
इच्छिञ्च माणमायं । एयं परिज्ञाय चरंति दंता ॥ ४१ ॥ व्याख्या—पूर्वं ब्राह्मणैरयं प्रश्नो वि-
हितः, कथं वयं प्रवर्तेमहि ? तस्योत्तरं—नो ब्राह्मणाः ! दांता जितेंद्रिया एतत्पूर्वोक्तं पाप-
हेतुकं परिज्ञाय चरंति प्रवर्तते. साधवो इपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया आरंभाद्वि-

उत्तम-

सटीकं

॥ ४१७ ॥

वर्तते इति भावः. दांताः किं कुर्वाणाः ? पदजीवकायान् असंभारंजमाणा अनुपमर्दयंतः. पु-
नर्भुपावाद् च पुनरदत्तं असेवमानाः, पुनः परिग्रहं उपकरणमूर्छां, सचिताचित्तद्रव्यग्रह-
णरक्षणालोकं, पुनः स्त्री, तु पुनर्मानमभिमनं, पुनर्मर्यां परवंचनात्मिकां असेवमानाः, मा-
नमाययोः सहकारित्वेन क्रोधबोधयोरपि त्यागो द्वेषः. एतान् सर्वान् पापहेतून् ज्ञात्वा, पु-
नरत्यक्त्वा साधवो यतनया चरन्ति, अतो जवज्झिरपि एवं चरितव्यमित्यर्थः ॥ ४१ ॥ अथ
द्वितीयप्रश्नस्य कैयं यजाम द्रव्यस्य उत्तरमाह—

॥ मूलम् ॥—सुसंयुक्ता पंचाहिं संवरोहिं । इह जीवियं अणवकंखमाणा ॥ वोसदृकाया
सुदचत्तदेहा । महाजयं जयई जन्नसिठं ॥ ४२ ॥ व्याख्या—चो ब्राह्मणाः ! पंचानिः संवरो-
हिंसासृपादत्तमैशुनपरिग्रहविरमणैः सुसंयुक्ताः सुतरामसिश्येन संयुक्ता आह्लादिताश्रवा नि-
रुद्धपापागमनकाराः सुसंयुक्ताः संयमिनः जन्नसिठं यज्ञश्रेष्ठं यजन्ति कुर्वन्तीत्यर्थः. यज्ञेषु श्रेष्ठो
यज्ञश्चेष्टस्तं, अथवा श्रेष्ठो यज्ञः श्रेष्ठयज्ञस्तं, प्राकृतत्वात् यज्ञश्चेष्टमिति द्वेषः. कीदृशं श्रेष्ठय-
ज्ञं ? महाजयं महान् जयः कर्माणीं विनाशो यस्मिन् स महाजयस्तं. कीदृशाः सुसंयुक्ताः ?

अथयनम्

१२

=द्विवचनेह-

=सोऽकदिग्राहे

॥ ४१७ ॥

उत्तरा-
सटीकं

॥ ४१८ ॥

द्रहास्मिन् मनुष्यजन्मनि जीवितं, प्रस्तावादसंयमजीवितव्यं अनवकाङ्क्षाणाः, असंयममनीप्संत इत्यर्थः. पुनः कीदृशाः सुसंवृताः ? व्युत्सष्टदेहाः, विशेषेण परीषहोपसर्गसहने उत्सृष्टः कंठिपतः कायो येस्ते व्युत्सष्टदेहाः, पुनः कीदृशाः ? शुचयो निर्मलव्रताः, पुनः कीदृशाः ? त्यक्तदेहाः, त्यक्तो निर्ममत्वेन परिचर्यावावेन अवगणितो देहो येस्ते त्यक्तदेहाः, एतादृशाः साधवः स्विष्टं यज्ञं कुर्वति, एष एव कर्मप्रस्फोटनोपाय इत्युक्तं. ततो ब्रह्मलोऽप्येवं यजतामिति ज्ञावः. ॥ ४२ ॥ यजमानस्य कान्युपकरणानीति पुनर्ब्राह्मणाः पृढंतिस्म—

॥ मूलम् ॥—के ते जोई के च ते जोदजाणं । का ते सुया किं च ते कारिसंगं ॥ एहा य ते कयरा संति जिख्कु । कयरेण होमेण हुणासि जोद ॥ ४३ ॥ व्याख्या—हे मुने ! ते तव किं ज्योतिः ? कोऽग्निः ? च पुनस्ते तव किं ज्योतिः स्थानमस्ति स्थानं ? अग्निं कुं किमस्ति ? ते तव काः पुनः शुचो घृतादिप्रक्षेपका इव्यः ? च पुनस्ते तव करीषांगं अग्न्युद्दीपनकारणं किमस्ति ? विध्याप्यमानोऽग्निर्येनोद्दीप्यते संयुज्यते तत्करीषांगं तव किं विद्यते ? च पुनरेधाः कतराः काः सैमिधः ? याजिरग्निः प्रज्ज्वाह्यते ताः काः संति ? च पुनः शांतिर्दुरितोपशमहे-

=जाणं = य
मनगम =
॥ ४१८ ॥
=देदीपमान इ

=शरीर कीसार
सेनाद नदीकर
वाश्या =
=जाकरवाने
क्याक्या उपक
रणे जोदीये =

उत्तरा-

अथाजोन्व
सटीकं

॥ ४१९ ॥

तुरथ्ययनपठतिस्त्व कतरा कास्ति ? हे त्रिहो ! त्वं कतरेणेति केन होमेन हवनविधिना ज्योतिरग्निं जुहोषि ? अग्निं प्रीणयसि ? पशूजीवनिकायविराधनांविना हि यज्ञो न स्यात् हे त्रिहो ! तत्रता पशूजीवनिकायविराधना तु पूर्वं निषिद्धा. एवं ते ब्राह्मणा मुनये यज्ञं य-
ज्ञोपकरणसामर्थ्यं पप्रच्छुः. ॥ ४३ ॥ अथ मुनिर्योष्यं यज्ञमाह—

॥ मूलम् ॥—तवो जोई जीवो जोइवाणं । जोगो सुया सरीरं कारिसंगं ॥ कस्मं एहा संजमजोगसंती । होमं हुणासि दसिणं पसत्थं ॥ ४४ ॥ व्याख्या—नो ब्राह्मणाः ! अस्माकं तपो ज्योतिः, तप एवाग्निरस्ति, कर्मधनदाहकत्वात्. द्वादशविधं हि तपः सकलकर्मकाष्टा-
नि प्रज्वालयति, जीवो ज्योतिःस्थानं; जीवोऽग्निकुंठं, तपस आधारत्वात्. मनोवाक्काययोगा-
स्ते शुचो दर्व्यो ज्ञेयाः. मनोवाक्काययोगैः शुन्नव्यापारा घृतस्थानीयास्तपोऽग्निप्रज्जलनहेतवो
वर्तन्ते. शरीरं करीषांगं, तेनैव शरीरेण तपोऽग्निदीप्यते, शरीरसाहाय्येन तपः स्यादित्यर्थः,
शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनमित्युक्तेः. कर्माण्येधा दधनानि कर्मधनानि तपोऽग्निः प्रज्वालयति,
महादुष्टकर्मकारिणोऽपि तपसा निर्मलाः संजाताः. संयमयोगः शांतिः, संयमस्य सतदशवि-

व्ययनम्

१२

=हे नमो न
करवाना कार
गहे=
=वीर्ये
॥ ४१९ ॥

धस्य योगः संबंधः स शान्तिः, सर्वजीवानामुपद्रवनिवारकत्वात्. अनेन होमेनाहं तपोऽग्निं
 जुहोमिः कथंभूतेन होमेन ? कृषीणां प्रशस्तेन, मुनीनां योग्येन, साधवो हेतादृशं यज्ञं कु-
 र्वन्ति; न अपरे एतादृशं यज्ञं कर्तुं समर्था नवन्ति. ॥ ४४ ॥ यज्ञस्वरूपं तु साधुनोक्तं, अथ
 ब्राह्मणाः ज्ञानस्वरूपं पृच्छन्ति—

॥ मूलम् ॥—के ते हरए के य ते संतितित्ये । कहिसि हारं य रयं जहासि ॥ आ-
 यस्वणे संजय जरकपूडया । इहामु नातं नवत सगासे ॥ ४५ ॥ व्याख्या—हे कृषे यद्वापू-
 जित ! त्वं नोऽस्मान् आचक्ष्व ब्रूहि ? वयं नवतः सकाशाद् ज्ञातुमिहामः, हे मुने ! ते तव
 को हृदः ? कः ज्ञानकरणयोग्यजलाधारः ? किं पुनस्त्व शान्तितीर्थं ? शान्त्यै पापशान्तिनिमित्त-
 तीर्थं शान्तितीर्थं पुण्यक्षेत्रं, यस्मिन् तीर्थे दानादिबीजमुतं पातकशमनं पुण्योपार्जकं च स्या-
 त्, कुरुक्षेत्रादिसदृशं किं तीर्थं वर्तते ? पुनर्हे मुने ! त्वं कस्मिन् स्थाने ज्ञातः सन् रजः कर्म-
 मत्वं जहासि त्वैजसि ? त्वं निर्मलो नवसि ? एतत्सर्वेषां प्रश्नानामुत्तरं वदेत्यर्थः. ॥ ४५ ॥ इ-
 ति पृष्ठे मुनिराह—

॥ मृदम् ॥—धर्मे हरए वंशे संतितिरथे । अणाविदे अत्तपसन्नदेसे ॥ जहिंसि एहा-
उ विमलो विसुद्धो । सुसीयमूढं पजहामि दोसं ॥ ४६ ॥ व्याख्या—यो ब्राह्मणाः ! धर्मो
हिंसाविरमणो दयाविनयमृदो हृदो वर्तते, कर्मबलापहारकत्वात्. ब्रह्मचर्यं त्रैशुनत्यागः शां-
तितीर्थं, तस्य तीर्थस्य सेवनात् सर्वपापमूलं रागद्वेषौ निर्वारितावेव, यदुक्तं—ब्रह्मचर्येण स-
त्येन । तपसा संयमेन च ॥ सातंगिर्गैतः शुक्तिं । न शुद्धिस्तीर्थयात्रया ॥ १ ॥ कीदृशो ब्र-
ह्मचर्यतीर्थः ? अनाविदे निर्मले, पुनः कीदृशो ब्रह्मचर्यतीर्थः ? आत्मब्रह्मदेवदेवे, आत्मनः प्र-
ज्ञा निर्मलत्वकारणं देव्या यस्मिन् स आत्मप्रसन्नदेवस्तस्मिन्, आत्मनिर्मलत्वकारणं ते-
नःपद्मशुद्धादिदेव्यात्रयं, तेन सहिते इत्यर्थः. यत्र यस्मिन् ब्रह्मचर्यतीर्थं लालोऽहं विमलो
नाममलगहितो विशुद्धो गतकलंकः सुशीतीभूतो रागद्वेषादिरहितः सन् दोषं कर्म ज्ञाना-
वरणीयादिकमष्टप्रकारकं प्रकर्षेण जहासि त्येजामि. ॥ ४६ ॥

॥ मृदम् ॥—एयं सिण्णाणं कुसलेहि दिठं । महासिण्णाणं दसिणं पसरथं ॥ जहिं सि-
एहाया विमला विसुद्धा । महारिसी मुत्तमं गाणं पत्तेत्तिवेमि ॥ ४७ ॥ व्याख्या—पूर्वमुक्तं

कर्म्मरजोविनाशकं स्नानं, तस्योत्तरमाह—जो ब्राह्मणाः कुशलेस्त्वहैः केवलजिरेतत् स्नानं दृष्टं, परेन्यथ श्लोकं, कथंभूतमेतस्नानं ? महास्नानं सर्वेषु स्नानेषूत्तमं, पुनः कीदृशं तस्नानं ? कथीणां प्रशस्तं, सुवीनां योग्यं, येन स्नानेन स्नाताः कृतशौचा विमलाः कर्म्ममलरहिताः, अत एव विशुद्धा निष्कलंका सहर्षयो सुवीश्वरा उत्तमं प्रधानं स्थानमर्थनिर्मादस्थानं प्राप्ता इति अहं ब्रवीमि, जंबूद्वीपेति श्रीसुधर्मास्वामी प्राह. ॥ ४१ ॥ इति हरिकेशीयमध्ययनं द्वादशं संपूर्णं. ॥ १२ ॥ इति श्रीमहुत्तराध्ययनसूत्रार्थदीपिकायामुपाध्यायश्रीवलद्वसीकीर्तिगणेशिष्यवलद्वसीवल्लभगणेशिविरचितायां हरिकेशीयाध्ययनस्यार्थः संपूर्णः ॥ १२ ॥

॥ अथ त्रयोदशमध्ययनं प्रारभ्यते ॥

तपः कुर्वता पुरुषेण निदानं न कार्यमित्याह, इति द्वादशत्रयोदशयोः संबंधः, चित्रसंभूतसाध्वोः संबंधमाह—साकेतनगरे चंद्रावतंसकस्य राज्ञः पुत्रो मुनिचंद्रनामा बभूव, स च निवृत्तकामत्रोगतृष्णः सागरचंद्रस्य मुनेः समीपे प्रवर्जितः, गुरुनिः समं विहरन्नन्यदा एक-

मालस्य पुत्रत्वेन समुत्पन्नौ, क्रमेण जातयोस्तयोः चित्रश्च संभृतश्चेति नामनी कृते. तौ चित्रसंभूतौ मिथः प्रीतिपरौ जातौ. इतश्च तस्मिन्नवसरे वाराणस्यां नगर्यां शंखनामा राजा, तस्य नमुचिनामा भूमी, अन्यदा तस्य किञ्चित् दूणं जातं, कुपितेन राज्ञा स वयार्थं भूतदि-
क्षचांमालस्य दत्तः, भूतदिक्षचांमालेन तस्यैवमुक्तं, जो भंजिन्! त्वामहं रक्षामि, यदि मद्-
गृहांतर्ज्मिगृहस्थितो मत्पुत्रौ पाठयसि, जीवितार्थिना तेन तत्प्रतिपन्नं, भूमिगृहस्थः स चि-
त्रसंभूतौ पाठयति, चित्रसंभूतमाता तु भंजिपरिचर्यां कुरुते, भंजरी तु तस्यामेव व्यासक्तो-
ऽभूत्, निजपत्नीव्यभिचारिचरितं चांमालेन ज्ञातं, नमुचिमारणोपायस्तेन चिंतितः, पितुर-
व्यवसायस्ताभ्यां ज्ञातः, उपकारप्रीतिरताभ्यां स नमुचिर्नाशितः, ततो नष्टः स क्रमेण ह-
स्तिनागपुरे सनत्कुमारचक्रिणो भंजरी जातः. इतश्च ताभ्यां मातंगदारकाभ्यां चित्रसंभूता-
भ्यां रूपयौवनलावण्यनृत्यगीतकलानिर्वाणसीनगरीजनः प्रकामं चमत्कारं प्रापितः, अ-
न्यदा तत्र भदनमहोत्सवो जातः, सर्वेषु लोकेषु गीतनृत्यवादित्रादिविनोदप्रवृत्तेषु सत्सु तौ
मातंगदारकौ वाराणसीनगर्यंतः समागत्य सर्वाः स्वकलाः दर्शयितुं प्रवृत्तौ, तयोर्विशेषकला-

चमत्कृता लोकास्तरुणीप्रमुखास्तत्समीपे गताः, एकाकारो जातः, अस्पृश्यत्वादिकं न जानं-
ति सर्वेऽपि लोकास्तन्मयतां गताः. ततश्चतुर्वेदविघ्नविघ्नैर्नगरस्वामिन एवं विज्ञप्तं, राज-
द्वेताभ्यां चित्रसंयुताभ्यां चांमलाभ्यां सर्वोऽपि नगरीलोक एकाकारं प्रापितः, राज्ञा तयो-
नगरीप्रवेशो वारितः, कियत्कालानन्तरं पुनस्तत्र कौमुदीमहोत्सवो जातः, तदानीं कौलुको-
न्नालो तौ राजशासनं विस्मर्य नगरीमध्ये प्रविष्टौ, तत्र लघ्वलेखेण मुखमावाह्य प्रेक्षणानि
धृत्वासाणयोस्तयो रसवक्रक्षोभेन सुखाज्जीतं निर्गतं, सर्वे लोका वदन्ति, केन किन्नराणुकारे-
णेदं कैर्णमुग्वमुत्पादितमिति वल्लं पराकृत्य लोकेस्तयोमुखमीदृशं, उपलक्षितौ तौ मातंग-
दारको. राज्ञोऽनुशारानञ्जकत्वेन जनैर्भ्रष्टमुष्ट्यादिनिर्हन्त्यमानौ तौ नगर्या वह्निर्निष्कासि-
तौ प्राप्ता वह्निस्थाने, वृशं खिन्नावेवं चिन्तयतः, धिगस्त्वस्माकं रूपयौवनसौजाग्यलावत्य-
सर्वकलाकौशल्यादिगुणकलापस्य, यतोऽस्माकं मातंगजत्वेन सर्वं दूषितं, लोकपराभवस्थानं
वयं प्राप्ताः, एवं गुरुवैराग्यसागतौ तौ स्वर्वाधवादीनामनापृच्छथैव दक्षिणदिगन्निमुखौ चलि-
तौ. दूरं गताभ्यां ताभ्यामेको गिरिवरो दृष्टः, तत्र वृगुपातकरणार्थमधिरूढौ, तत्र तौ शि-

लातलोपैविष्टं तपःशोषितांगं शुभ्रध्यानोपगतमातापनां गृह्णन्तमेकं श्रमणं ददृशतुः. हर्षितौ तौ तत्समीपे जग्मतुः, चर्त्तिकबहुमानपूर्वं ताभ्यां स वंदितः, साधुना धर्मलाभकथनपूर्वकं तयोः स्वागतं पृष्टं, ताभ्यां पूर्ववृत्तांतकथनपूर्वकं स्वाभिप्रायः साधोः कथितः, साधुना कथितं न युक्तमनेकशान्त्रावुदात्तबुद्धीनां जवाहशानां गिरिपतनमरणं. सर्वदुःखक्षयकारणं श्री-वीतरागधर्मं गृह्णन्तु, इति पंचमहाव्रतरूपः श्रीवीतरागधर्मस्तयोः कथितः, ततस्ताभ्यां तस्य मुनेः समीपे दीक्षा गृहीता, कालक्रमेण तौ गीतार्थौ जातौ, ततः स्वगुर्वाज्ञया षष्ठाष्टमदशमद्वादशार्धमासमासक्षपणादितपोन्निरात्मानं जावयंतौ ग्रामानुग्रामं विहरंतौ कालांतरेण हस्तिनागपुरं प्राप्तौ, बहिरुद्याने च स्थितौ.

अन्यदा मासक्षपणपारणके संभूतसाधुर्नगरमध्ये निद्वार्थं प्रविष्टः, गृहानुगृहं व्रमन् राजमार्गानुगतो गवाक्षस्थेन नमुचिमंलिणा दृष्टः, प्रत्यभिज्ञातश्च. चिंतितं च स एष मातंगदारको मदध्यापितो मच्चरित्रमशेषमपि जानन्नस्ति, कदाचिच्च लोकाग्रे वक्ष्यते, तदा मन्महत्वब्रंशो न्रविष्यतीति मत्वा हृतैः स मुनिर्यष्टिमुष्ट्यादिभिर्मरिषित्वा नमुचिना नगरा-

इद्विनिष्कासयितुमारब्धः, निरपराधस्य हर्षमानस्य तस्य कोपकरालितस्य सुखान्निर्गतः प्र-
थमं धूमस्तोमः, तेन सर्वमपि नगरमंधकारितं, जयकुतूहलाक्रांता नागरास्तत्रायाताः, क्रो-
धाध्मातं तं मुनिं दृष्ट्वा सर्वेऽपि प्रसादयितुं प्रवृत्ताः. सनत्कुमारचक्रवर्त्यपि तत्रायातः, तं प्र-
सादयितुं प्रवृत्त एवं वभाण, जगवन् ! यदस्मादृशैरङ्गनैरपराङ्गं तद्भवद्भिः क्षमणीयं, संहर्-
तु तपस्तेजःप्रतापं. कुर्वतु ममोपरि प्रसादं सर्वनागरिकजीविनप्रदानेन, पुनरेवंविधमपरा-
धं न करिष्यामः, इत्यादि चक्षिणाप्युक्तोऽसौ यावन्न प्रशाम्यति, तावदुद्यानस्य श्रित्रसाधुर्ज-
नापवादानं कुपितं ज्ञात्वा तस्य समीपमागत एवमुवाच. यो संभूतसाधो ! उपशामय को-
पानलं. उपशमप्रधानाः श्रमणा जवंति, अपराधेऽपि न कोपस्यावकाशं ददति, क्रोधः सर्वध-
र्मानुष्ठाननिष्फलीकारकोऽस्ति, यत उक्तं—मासुववासु करेऽ. नित्त वणवासु निसेवे ॥ पढऽ
नाण सुप्राण । निच्च अप्पाणं नावऽ ॥ १ ॥ धारऽ दुद्धरवंचचेरं । निस्कासणं जुंजऽ ॥ जा-
सु गेस तासु सयलु । धम्म निष्फलु संपज्जऽ ॥ २ ॥ इत्यादिकैश्चिबसाधूपदेशैः संभूतस्योप-
शान्तः क्रोधः, तेजोलेश्या संहता, ततस्तौ द्वावपि तत्प्रदेशान्निवृत्तौ, गतौ तदुद्यानं, चित्तितं

चैतान्यामावाच्यां संलेखना कृता, सांप्रतमावयोर्युक्तमनशनं कर्तुं, इति विचार्य ताज्यामन-
शनं बिहितं, सनत्कुमारचक्रिणा नमुचिमंत्रिणो वृत्तांतो ज्ञातः, द्वैतैः सह रज्जुबद्धः कृतः,
प्रापितश्च तदुद्याने तयोः समीपे, ताज्यां स स्मोचितः, सनत्कुमारोऽपि तयोर्वेदनार्थं सांतः-
पुरपरिवारस्तत्रायातः, सर्वलोकसहितश्चक्री तयोः पादयुग्मे प्रणतः, चक्रिणः स्त्रीरत्नं सुनंदा-
पि औत्सुक्यात्तयोः पादे प्रणता, तस्या अलकस्पर्शानुभवेन संभूतयतिना निदानं कर्तुमारब्धं,
तदानीं चित्रमुनिनैवं चिंतितमहो दुर्जयत्वं मोहस्य ! अहो दुर्दंततेंद्रियाणां, येन समाचरि-
तविकृष्टतपोनिकरोऽपि विदितजिनवचनोऽप्ययं युवतीवालाग्रस्पर्शेणेत्यमध्यवस्यति. ततः प्र-
तिबोधितुकामेन चित्रमुनिना तस्य संभूतमुनेरेवं ज्ञापितं, त्रातरेतदध्यवसायान्निवृत्तिं कुरु ?
एते हि जोगा असाराः, परिणामदारुणाः, संसारपरित्रमणहेतवः संति. एतेषु मा निदानं
कुरु ? निदानात्तव घोरानुष्ठानं नैव तादृक् फलदं ज्ञविष्यति. एवं चित्रमुनिना प्रतिबोधितो-
ऽपि संभूतो न निदानं तत्याज. यद्यस्य तपसः फलमस्ति. तदाहं त्रवांतरे चक्रवर्ती ज्ञयास-
मिति निकाचितं निदानं चकार. ततो मृत्वा सौधर्मदेवलोकं तौ द्वावपि देवौ जातौ. तत-

श्रुतश्चित्रजीवः पुरमतालनगरे इन्द्रपुत्रो जातः, संभूतजीवस्ततश्श्रुतः कांपिड्यपुरे ब्रह्मना-
 ना राजा, तस्य चुलनीनाम्नी चार्या, तस्याः कुक्षौ चतुर्दशस्वप्नसूचित उत्पन्नः, क्रमेण जात-
 स्य तस्य ब्रह्मदत्त इति नाम कृतं, देहोपचयेन कलाकलापेन च वृद्धिं गतः, तस्य ब्रह्मराज्ञ
 उत्तमवंशसंभूताश्चत्वारः सुहृदः संति, तद्यथा—काशीविषयाधिपः कटकः, गजपुराधिपः क-
 णेगदत्तः, कौशलदेशाधिपतिर्दीर्घः, चंपाधिपतिः पुष्पचूळश्चेति. तेऽत्यंतस्नेहेन परस्परविरहम-
 निज्जनः समुदिताश्चैव एकमेकं वर्षं परिपाठ्या विविधक्रीमाविलासैरेकस्मिन् राज्ये तिष्ठन्ति.
 अन्यदा ते चत्वारोऽपि समुदिताश्चैव ब्रह्मराज्ये स्थिताः संति. तस्मिन्नवसरे ब्रह्मराज्ञो भंल-
 तं त्रौपथाग्रसाध्यः शिरोरोग उत्पन्नः, ततस्तेन कटकादिचतुर्णां मित्राणामुत्संगे ब्रह्मदत्तो मु-
 क्तः, उक्तं च यथैष मद्राज्यं सुखेन पालयति तथा युष्माक्षिः कर्तव्यमिति राज्यचिंतां का-
 रयित्वा ब्रह्मराजा कालं गतः. मित्रैस्तस्य प्रेतकर्म कृतं, मिथश्चैवं ऋणितं, एष कुमारो या-
 वद्राज्यधुराहो भवति तावदस्मान्निरेतद्राज्यं रक्षणीयमिति विचार्य सर्वसंमतं दीर्घराजानं
 तत्र स्थापयित्वा कटककणेरदत्तपुष्पचूलाः स्वस्वराज्ये जग्मुः. स दीर्घराजा सकलसामग्रीकं

तद्भाज्यं पालयति, चांभागारं विलोकयति, प्रविशत्यंतःपुरं, चुलिन्या समं मंत्रयति. तत् इन्द्रियाणां दुर्निवारत्वेन ब्रह्मराज्ञो मैत्रीमवगणय्य, वचनीयतामवमन्य चुलिन्या समं संलग्नः. एवं प्रवर्धमानविषयसुखरसयोस्तयोर्गच्छति दिनानि. ततो ब्रह्मराजमंत्रिणा धनुर्नाम्ना तयोस्तत्स्वरूपं ज्ञातं, चिंतितं च य एवंविधमकार्यमाचरति, स किं कुमारब्रह्मदत्तस्य हिताय न विष्यति? एवं चिंतयित्वा तेन धणुर्नाम्ना मंत्रिणा स्वपुत्रस्य वरधनुर्नाम्नः कुमारस्यैवं नृणितं, पुत्र! ब्रह्मदत्तस्य माता व्यञ्जिचारिणी जातास्ति, दीर्घराज्ञा जुज्यमानास्ति, अयं समाचार एकांते त्वया ब्रह्मदत्तकुमारस्य निवेदनीयः, तेन च तथा कृतं.

ब्रह्मदत्तकुमारोऽपि मातुर्दुश्चरितमसहमानस्तयोर्ज्ञापनार्थं काककोकिलामिश्रुनं शूलाप्रोतं कृत्वा चुलनीमातृदीर्घनृपयोर्दर्शितं, एवं प्रोक्तं च, य ईदृशमनाचारं करिष्यति, तस्याहं निग्रहं करिष्यामीत्युक्त्वा कुमारो बहिर्गतः. एवं द्वित्रिचिह्नं दृष्ट्वा तैर्दिनत्रयं यावदेवं चकार उवाच च. ततो दीर्घनृपेण शंकितेन चुलिन्या एवमुक्तं, कुमारेणावयोः स्वरूपं ज्ञातं, अहं काकस्त्वं कोकिलेति दृष्ट्वांतः कुमारेण ज्ञापितः. तयोक्तं बालोऽयं यत्तदुद्धपति, नात्रार्थे का-

चित्रंका कार्या, ततो दीर्घपृष्ठेनोक्तं, त्वं पुत्रवात्सल्येन न किमपि खलितं वेत्सि, अयमव-
श्यमावयोरतिविश्वकरः, तदवश्यमयं मारणीयः, मयि स्वाधीने तवान्ये पुत्रा बहवो न विज्यं-
ति. एनादृशं दीर्घनृपवचस्तयांगीकृतं. यत उक्तं—महिला आलकुलहरं । महिला लोयंमि
दुच्चरियस्वित्तं ॥ महिला दुग्गद्वारं । महिला जोणी अणत्थाणं ॥ १ ॥ मारेइ य जत्तारं ।
द्वेणे सुअं तह् पणासए अत्थं ॥ नियगेहिंमि पीलावै । एारी रागाउरा पावा ॥ २ ॥ बुलन्या
जणितं, कथमेप मारणीयः ? कथं च लोकापवादो न जवति ? दीर्घनृपेणोक्तं सांप्रतमस्य
विवाहः क्रियते, पश्चात्सर्वमावयोश्चित्तं भविष्यति, ततस्त्वाभ्यां ब्रह्मदत्तस्य मित्रस्य कस्य-
श्चिद्वाङ्गः कन्यायाः पाणिग्रहणं कारितं, तयोः शयनार्थमनेकस्तंजशतसन्नैर्विष्टं गूढनिर्गम-
द्वारं जतुशृङ्गं कारितं. इतश्च धनुर्मेत्रिणा दीर्घनृपायैवं विज्ञप्तं, एष मम पुत्रो वरधनुरेतद्वा-
ज्यकार्यकरणसमर्थो वर्तते, अहं पुनः परलोकहितं करोमिः दीर्घनृपेणोक्तमिह स्थित एव
त्वं दानादिधर्मं कुरु ? तस्यैतद्वचः प्रतिपद्य धनुर्मेत्रिणा गंगातीरे महती प्रपा कारिता, तत्र
पथिकपरित्राजकादीनां स यथेष्टदानं दातुं प्रवृत्तः. दानोपचारावर्जितैः परिव्राजकादिजिद्धि-

गव्यूतप्रमाणा सुरंगा जतुगृहंयावत्खानिता। जतुगृहांतः सुरंगाद्वारि शिला दत्ता इतश्च चु-
लन्या महतामंबरेण वधूसहितः कुमारस्तत्र प्रवेशितः, ततः समग्रः परिवारो विसर्जितः,
वरधनुः कुमारपाश्वर्ये स्थितः एवं स्वपित्रा गदितवृक्षांतानुस्मरेण स सावधानो जाग्रन्नेव सुप्तः।
ब्रह्मदत्तकुमारस्त्वेकशय्यायां तथा बद्ध्वा सह सुप्तः, गतं रात्रिप्रहरयुग्मं, तदा तत्र चुलन्या
स्वहस्तेन अशिकंदुको न्यस्तः, तेन तद्गृहं समंताद्ब्रह्ममानं दृष्ट्वा विनिद्रो ब्रह्मदत्तः स्वमित्रं
वरधनुं पप्रब्ध, क्रिमेतदिति वरधनुना सर्वं चुलनीस्वरूपं कथितं पुनः कथितमियं च कन्या
राजपुत्री न, किंतु काप्यन्या, तस्मादस्यां मोहो मनागपि न कार्यः त्वमस्यां शिलायां पाद-
प्रहारं कुरु ? येनावां निर्गन्तावः वरधनूकं सर्वं ब्रह्मदत्तेन कृतं ततो द्वावपि निर्गत्य सुरंगा-
द्वबहिर्देशे समायातौ तत्र च धनुर्मन्त्रिणा पूर्वमेव द्वौ तुरंगमौ पुरुषौ च मुक्तौ स्तः, ताभ्यां
पुरुषाभ्यां तयोः संकेतः कथितः, तुरंगाधिरूढौ तौ द्वावपि कुमारौ ततश्चलितौ एकेन दि-
वसेन पंचाशद्योजनमात्रं जूजागं गतौ दीर्घमार्गखेदेन तुरंगमौ व्यापन्नौ ततः पादचारेण
गच्छंतौ तौ कौट्टाचिधानग्रामं गतौ, कुमारेण वरधनुर्जणितः, मां क्षुधा वाधते वरधनुः कु-

मारं च हिरेवोपवेश्य स्वयं आसन्नस्ये प्रविष्टः, नापितं गृहीत्वा तत्रायातः, कुमारस्य मस्तकं
 मुंभापितं, परिधापितानि कषायवस्त्राणि, चतुरंगुलप्रमाणपट्टबंधः कुमारस्य श्रीवत्सालंकृते ह-
 दि बद्धः वरधनुनापि वेषपरावर्तनः कृतः, तादृशवेषधरो द्वावपि ग्राममध्ये प्रविष्टो, तावता
 एको द्विजः स्वमंदिराग्निर्गत्वा चिमुखमागत्य कुमारौ प्रत्येवमाह, आगच्छतामस्मद्गृहे, जुंजतां
 च. तेनेत्युक्ते तौ द्वावपि तद्गृहे गतौ. ब्राह्मणेन राजरूपप्रतिपत्तिपूर्वकं तौ चोजितौ. चोज-
 नांते चेका प्रवरसहिता वंधुमतीं नार्त्नीं कन्यामुद्दिश्य ब्रह्मदत्तकुमारमस्तकेऽदान् प्रक्षिप-
 ति, ज्ञपति चेपोऽस्याः कन्याया वरोऽस्त्विति. वरधनुना ज्ञपितं, किमेतस्य मूर्खस्य वदुकस्य
 कृते गतावानायासः क्रियते ? ततो गृहस्वामिना ज्ञपितं श्रूयतामस्मदायासवृत्तान्तः—पूर्वं सु-
 वृत्तनेमित्तिकेनाग्यातं यथास्या वालिकायाः पद्माद्यादितवक्षःस्थलः समिन्नो जवद्गृहे चोज-
 नकारी वरो ज्ञविष्यति, सोऽयस्या योग्यो वर इति. तस्मिन्नेव दिने तस्याः कन्यायाः कुमारे-
 ण पाणिग्रहणं कारितं. मुदितो गृहलामी, कुमारस्त्वेकरात्रौ तत्र स्थितः. द्वितीयदिने वर-
 धनुना कुमारस्योक्तमावाग्यां दूरे गंतव्यं, दीर्घराजासन्नत्वेनाल-स्थानुमावधोरयुक्तमिति तौ

उत्तरा-

सटीकं

श्रीमद्गीता-

॥ ४३४ ॥

छावपि बंधुमत्याः स्वरूपं कथयित्वा निर्गतौ. गच्छंतौ तावेकदा कस्मिंश्चिद्दूरग्रामे गतौ, तृष्णा-
क्रांतं कुमारं बहिरुपवेश्य वरधनुः सखिलमानेन तु ग्राममध्ये प्रविष्टः. त्वरितमेव पश्चादागत्यै-
वं कुमारस्योक्तवान्. अत्र ईदृशो जनापवादो मया श्रुतः, यदीर्घनृपेण ब्रह्मदत्तमार्गः सर्वत्र सै-
न्यैर्बैधितोऽस्ति. ततः कुमार! आवामितो नश्यावः. नष्टौ ततो छावपि उन्मार्गेण व्रजंतौ म-
हाटवीं प्राप्तौ. तत्र कुमारं वटाध उपवेश्य वरधनुर्जलमानेन तु मितस्ततो वज्राम. दिनावसाने
वरधनुर्दीर्घपृष्ठनृपन्नदैर्दृष्टः, प्रकामं यद्धिमुष्ट्यादिभिर्हन्यमानः कुमारं दर्शयेति प्रोच्यमानः
कुमारासन्नप्रदेशे प्रापितः. तावता वरधनुना कुमारस्य केनाप्यलक्षिता संज्ञा कृता, नष्टैरदृष्ट
एव ब्रह्मदत्तो नष्टः, पतितश्चैकां दुर्गो महाटवीं, धुधातृषाश्रमात्तः कुमारस्तृतीये दिने ताम-
टवीमतिक्रांतस्तापसमेकं ददर्श. दृष्टे च तस्मिन् कुमारस्य जीविताशा जाता. कुमारेण स ता-
पसः पृष्ठः, नगवन्! कं नवदाश्रमः? तेनासन्न एवासदाश्रम इत्युक्त्वा कुलसमीपं नीतः,
कुमारेण प्रणतः कुलपतिः, कुलपतिना नृणितं, वत्स! कुत इह नवदागमनं? कुमारेण स-
कलोऽपि स्ववृत्तांतः कथितः. कुलपतिनोक्तं अहं नवजानकस्य तुल्यप्राता, ततस्त्वं निजं चै-

वाचासं प्राप्नोऽसि, मुखेनात्र तिष्ठ ? इत्यन्निप्रायं तापसस्य ज्ञात्वा कुमारस्तत्रैव सुखं तिष्ठन्न-
स्ति. अन्यदा तत्र वर्षाकालः समायातः. तदानीं निश्चितेन कुमारेण तत्र तापसांतिके सक-
ला धनुर्वेदादिकाः कला अन्यस्ताः. अन्यदा शरत्काले फलमूलकंदादिनिमिन्नं तापसेषु गठ-
न्मु ब्रह्मदत्तकुमारोऽपि तैः समं वने गतः. वनश्रियं पश्यता तेन एक महाहस्ती दृष्टः, कुमा-
रस्तदनिमुग्नं चक्षितः, कुमारं दृष्ट्वा हस्तिना गलगार्ज्जिवः कृतः, कुमारेण तस्य पुरो निजमु-
त्तरीयं वस्त्रं निक्षिप्तं, करिण्यपि तत्क्षणम् शुभादंभेन गृहीतं, क्षिप्तं च गगनतले, यावत्स-
क्रोधांधो जातस्तावत् कुमारेण ठलं कृत्वा तद्वस्त्रं स्वकराभ्यां गृहीतं, ततस्तेन नानाविधक्री-
डया परिश्रमं नीत्वा करी मुक्तः, स पश्चाज्जंतुं प्रवृत्तः, तत्पुष्टौ कुमारोऽपि चक्षितः. इतश्चा-
थे गतन् कुमारः पूर्वापरदिग्विजागे परिब्रजन् गिरिनीदीपतसन्निविष्टं जीर्णजवनजित्तिमात्रो-
पलक्षितं जीर्णं नगरमेकं ददर्श. तन्मध्ये प्रविष्टश्चतुर्दिक्षु दृष्टिं क्षिपन् पार्श्वपरिमुक्तखेटकख-
जं त्रिकटवंशकुम्भं ददर्श. कुमारेण तत्खजं तथैव कौतुकाद्वाहितं. एकप्रहारेण निपतितं वं-
शकुम्भं, वंशांतरालस्थितं च निपतितं संभ्रमेकं, स्फुरदोष्टं मनोहराकारं शिरःकमलं दृष्ट्वा सं-

त्रांतेन कुमारैणैव चिंतितं, हा धिगस्तु मे व्यवसितस्य, धिग्मे बाहुबलस्येति कुमारः स्वं नि-
निंद. पश्चात्तापाक्रांतेन तेन कुमारेण दृष्टं धूमपानलालसं कबंधं समधिकमधृतिस्तस्य पुनर्जाता.
इतस्ततः पश्यता कुमारेण पुनः प्रवरमुद्यानं दृष्टं, तत्र त्रमन्नशोकतरुपरि द्विसमेकं स-
तचूम्भिकमावासं कुमारो दृष्टवान्. तन्मध्ये प्रविष्टः कुमारः क्रमेण सप्तभूमिकामारूढः, तत्र
विकसितकमलदलाक्षीं प्रवरां महिलां पश्यतिस्म. कुमारेण सा पृष्टा कासि त्वमिति. ततः
सा स्वसद्भावं कथयितुं प्रवृत्ता, महाजाग! मम व्यतिकरो महान् वर्तते, ततस्त्वमेव प्रथमं
स्ववृत्तांतं वद? कस्त्वं? कुतः समयातः? एवं तथा पृष्टे कुमार आख्यत् पंचालाधिपतिब्रह्म-
राजपुत्रो ब्रह्मदत्तोऽस्मीति. कुमारोक्तिश्रवणानंतरं हर्षोत्फुल्लनयना सा अच्युत्थाय तस्यैव च-
रणे निपत्य रोदितुं प्रवृत्ता. ततः सकारुण्यहृदयेन कुमारेण सा पुनरेवं जणिता, मुखमुन्नतं
कुरु? मा रुदति चाश्वासिता सा. ततः कुमारेण त्वं स्ववृत्तांतं वदेत्युक्ता साचख्यौ, कुमार!
अहं तव मातुलस्य पुष्पचूलस्य राज्ञः पुत्री, तत्रैव पित्रा दत्ता, विवाहदिवसं प्रतीक्ष्यमाणा
निजगृहोद्यानदीर्घिकापुलिने क्रीकृती दुष्टविद्याधरेणात्रानीता. यावदहं स्वजनविरहाग्निसंत-

सा इह तिष्ठामि, तावत्त्वमतर्कितवृष्टिसमोऽत्रायातः, अथ मम जीविताशा संजाता, यत्त्वं मया वृष्टः कुमारैणोक्तं स मम शत्रुः कास्ति? येन तद्वलं पश्यामि. तथा भणितं स्वामिन्! समानेन गङ्करीनाम्नी विद्या दत्ता, कथितं चेयं विद्या पवितमात्रा तव दासदासीसखीपरिवाररूपा भूत्वा आदेशं करिष्यति, तवांतिकमागतं प्रत्यनीकं निवारयिष्यति. दूरस्थस्यापि मम चेष्टिनं पृष्टा सती इयं तव कथयिष्यति. साद्य मया प्राप्ता, स्मृता सती मम तच्चेष्टितं प्राह. यथा स उन्मत्तनामा विद्याधरः पूर्णपुण्यायास्तत्र बलात्स्पर्शं तेजश्च सोढुमशक्तस्त्वा-मह्यं मुक्त्या निजजगिनीं ज्ञापनाय ज्ञापिकीं विद्यां प्रेषयित्वा च स्वयं विद्यां साधयितुं वंश-कुम्भे गतोऽस्ति. ततो निर्गतभात्रस्तत्रां परिणेष्यतीति समाद्य तथा विद्यया कथितं. एतत्त-स्या वचः श्रुत्वा ब्रह्मदत्तेनोक्तं वंशकुम्भस्थस्य तस्य विद्याधरस्य मया सांप्रतमेव शिरश्चिह्नं. तयोक्तस्मार्यपुत्र! शोचनं कृतं, यत्स दुरात्मा निहतः. ततः सा कुम्भारेण गंधर्वविद्याहेन प-रिणीता; तथा सभं विद्वसन् कुमारः कियत्कालं तत्र स्थितः. अन्यदा कुमारेण तत्र दिव्य-चैलयानां शब्दः श्रुतः. कुम्भारेणोक्तं कोऽयं शब्दः श्रूयते? तयोक्तं कुमार! एषा तव वैरिज-

गिनी खंरुशाखानाम्नी विद्याधरकुमारीपरिवृता स्वभ्रातृनिमित्तं विवाहोपकरणानि गृहीत्वा समायाता, त्वमितस्त्वरितमपक्रम? यावदेतासामहमभिप्रायं वेद्मि. यद्येतासां तवोपरि रागो न विष्यति, तदाहं प्रासादोपरि स्थिता रक्तां पताकां चाक्षयिष्यामि, अन्यथा तु श्वेतमिति. कुमारस्तद्गृहाद्वहिर्गत्वा दूरे स्थित ऊर्ध्वं विलोकते, तावच्चालितां धवलपताकां दृष्ट्वा शनैः शनैस्तत्प्रदेशादपक्रांतः कुमारः प्राप्तो गिरिनिकुंजमध्ये. तत्र भ्रमता कुमारैरेकं सरोवरं दृष्टं, तत्र स्नानं कृत्वा सरःपश्चिमतीरे उत्तीर्णेन कुमारेण दृष्टैका वरकन्या, चिंतितं चाहो मे पुण्यपरिणतिः! येनैषा कन्या मे दृग्गोचरमागता. तथाप्यसौ कुमारः स्नेहनिर्भरं विलोकितः, कुमारं विलोकयन्ती साग्रे प्रस्थिता. स्तोकया वेलया तथा कन्यया एका दासी प्रेषिता, तथा कुमाराय वल्लभगुलं पुष्पतांबूलादिकं च दत्तं, उक्तं च, या शुष्माग्निः सरस्तीरे कन्या दृष्टा, तथा सर्वमिदं प्रेषितं, लावण्यलतिकानामन्यहं तस्या दासी अस्मि. तथा च ममेदमादिष्टं, यदेनं महानुजावं कुमारं मम तातमहामंलिणो मंदिरे शरीरस्थितं कारय? ततस्तत्र कुमार! यूयमागच्छत? ततः कुमारस्तथा सह तदैवामात्यमंदिरे गतः. तत्र दास्या

मंत्रिण एवमुक्तं, मंत्रिन् ! त्वत्स्वामिपुत्र्यायं प्रेषितोऽस्ति, प्रकाममस्यादरः कर्तव्यः, मंत्रिणा तथैव कृतं. द्वितीयदिने कुमारो मंत्रिणा राज्ञः सभायां नीतः, अच्युत्थितेन राज्ञा कुमारस्य धुरि आसनं दत्तं, पृष्ठश्च वृत्तांतः, कुमारेण सर्वोऽपि कथितः.

अथ विविधजंग्या जोजितस्य कुमारस्य एवमुक्तं राज्ञा. कुमार ! तव ऋक्तिरस्माद्विशेषः कापि कर्तुं न पार्यते, परमियमेवास्माकं ऋक्तिः, यदियं कन्या तव प्राचृतीकृता, सुमुहूर्ते तं योर्विवाहो जातः, कुमारस्तथा समं विदासं कुर्वन् सुखेन तत्र तिष्ठति. अन्यदा कुमारेण तस्याः प्रियायाः पृष्टं, किमर्थमेकाकिने मह्यं त्वं नृपेण दत्ता ? सोवाच आर्यपुत्र ! एष मदीयः पिता बलवत्तरवैरिसंतापित इमां विपमपक्षिं समाश्रितः. अत्र तातपत्न्याः श्रीमत्याश्चतुर्णां पुत्राणामुपर्यहं पुत्री जाता, अहमतीव पितुर्वद्विजा, यौवनस्या अन्यदा पित्रा उक्ता, पुत्रि ! मम सर्वेऽपि राजानो विरुद्धाः संति, तेन त्वमिह स्थितैव योग्यं वरं गवेषय ? ततोऽहं ग्रामाद्वचहिस्तस्य सरसस्तीरे समायातान् पथिकान् विलोकयंती स्थिता. तदानीं त्वं तत्रायातो मया नाग्यात ग्रातश्चेति परमार्थः. ततस्तथा श्रीकांतया सन्नं विषयसुखमनुभवतस्तस्य

सुखेन वाससा गांति. अन्यदा स पट्टीपतिस्तेन कुमारेण समं निजसैन्यवेष्टितः स्वविरोधि-
नृपदेशजंगाय चलितः. मार्गे गल्लतस्तस्य कचित्सरस्तीरे वरधनुर्मिलितः. कुमारेणोपलक्षितः.
कुमारं दृष्ट्वा स रोदितुं प्रवृत्तः, कुमारेण बहुप्रकारं वारितः स्थितः. कुमारेण पृष्ठं मत्तो ह-
रीभूतेन त्वया किमनुभूतं? वरधनुः प्राह कुमार! तदानीं त्वां वटाध उपवेश्याहं जलार्थं
गतः, सर एकं च दृष्टवान्. ततो जलं गृहीत्वा तवांतिके यावदहभागंतुं प्रवृत्तस्तावत्सन्नऊब-
द्धकवचैर्दीर्घनृपन्नटैः सहसा मिलितैरहमुपलक्षितस्तामितश्च, उक्तं च क ब्रह्मदत्त इति. म-
योक्तमहं न जानामि. ततो दृढतरं तामितोऽहमवदं ब्रह्मदत्तो व्याघ्रेण नक्षितः. तैरुक्तं तं दे-
शं दर्शय? तैर्मर्यामाणोऽहं तवांतिकदेशमागत्य तदानीं तां संज्ञामकार्षं. त्वयि ततो नष्टेऽहं
पुनस्तैर्नृशं ताड्यमानः स्वमुखे परिव्राजकदत्तां गुटिकां क्षितवान्. तत्प्रज्ञावादहं निश्चेष्टो जा-
तः. ततस्ते मृतोऽयमिति ज्ञात्वा सर्वेऽपि नटा गताः. तेषां गमनानंतरं चिरकालेन मया गु-
टिका मुखान्निष्कासिता. ततः सचेतनोऽहं त्वां गवेषयितुं प्रवृत्तः. न मया दृष्टस्त्वं, ततोऽह-
मेकं ग्रामं गतः, तत्र दृष्ट एकः परिव्राजकः, तेनोक्तमहं तव तातस्य मित्रं सुप्रगनामा, तव

पिता धनुर्नष्टः, माता तु दीर्घेण गृहीता, मातंगपाटके च कितास्तीति श्रुत्वाहमतीव दुःखितः कांपिष्ट्यपुरे गतः, कापालिकवेपं कृत्वा मातंगमहत्तरं च वंचयित्वा मातंगपाटकान्मातरं निष्कामितवान्. एकस्मिन् ग्रामे पितृमित्रस्य देवशर्मन्ब्राह्मणस्य गृहे मातरं मुक्त्वा त्वामन्वेपयन्नहमिहायातः. इत्थं यावत्सौ वरधनुब्रह्मदत्तो वार्तो कुरुतस्तावदेकः पुरुषस्तत्रागत्यैवमुवाच, यथा महानाग ! जवता कैचिदितस्ततो न पर्यटितव्यं, त्वज्जवेणार्थं दीर्घनियुक्ता नरा इहागताः संतीति श्रुत्वा तौ द्वावपि ततो वनान्नष्टौ, भ्रमंतौ च कौशाव्यां गतौ. तत्र वह्निर्नद्याने द्रयोः श्रेष्ठिसुतयोः सागरदत्तबुद्धिलनाम्नोः कुर्कुटयुगलं लक्ष्मणकरणपूर्वकं योधुं प्रवृत्तं दृष्टुं कौतुकेन तौ तत्रैव स्थितौ. बुद्धिलकुर्कुटेन सागरदत्तकुर्कुटः प्रहारेण जर्जरीकृतो भग्नः, सागरदत्तेन प्रेर्यमाणोऽपि स्वकुर्कुटो बुद्धिलकुर्कुटेन समं पुनर्योधुं नाक्षिलयति. हारिणं लक्ष्मं सागरदत्तेन. अत्रांतरं वरधनुनोक्तं चो सागरदत्त ! एष सुजातिरपि कुर्कुटः कथं ज्ञः ? समात्रार्थं विस्मयोऽस्ति. यदि कोऽपि कोपं न करोति तदा बुद्धिलकुर्कुटमहं पश्यामि. सागरदत्तो ज्ञेति चो महाराज ! विलोकय ? नास्त्यत्र मम कोऽपि द्रव्यलोभः, किंत्वन्निमा-

नसिद्धिमात्रप्रयोजनमस्तीति. ततो वरधनुना विलोकितः स कुर्कुटः, तच्चरणनिबद्धः सूची-
कलापो दृष्टः, बुद्धिलोऽपि वरधनुं प्रति शनैरेवमाह यदि त्वं सूचीकलापं न वदसि, तदाहं
तव लक्षार्धं दास्यामि. ततो वरधनुनोक्तं विलोकितो यत्कुर्कुटो नात्र किञ्चिद् दृश्यते, एवमु-
क्त्वापि यथा बुद्धिलो न जानाति तथा सूचीकलापमाकृष्य सागरदत्तस्य तद्व्यतिकरः कश्चि-
तः सागरदत्तेन पुनः स्वकुर्कुटः प्रेरितो बुद्धिलकुर्कुटेन समं युद्धं प्रववृते, सागरदत्तकुर्कुटेन
जितो बुद्धिलकुर्कुटः, हारितं बुद्धिलेन लक्षं. तुष्टः सागरदत्त एवमाह आर्थपुत्र ! गृहे गम्य-
ते, इत्युक्त्वा द्वावपि कुमारौ रथे निवेश्य सागरदत्तः स्वगृहे गतः, सागरदत्तस्तौ परमप्रीत्या
पश्यति, सागरदत्तस्नेहनिर्गन्तौ तावतीवाग्रहाच्चदृष्ट एव तस्यतुः.

कियद्दिनानंतरमेको दासस्तत्रायातः, तेनैकांते वरधनुराकारितः, उक्तं च वरधनुकुमा-
राय, तव तदानीं सूचीव्यतिकरद्रव्यं स्वमुखोक्तं, बुद्धिलेन तद्द्रव्यार्पणायामं हारः प्रेषितो-
स्ति, इत्युक्त्वा हारकरंमिका तेन वरधनवे दत्ता, दासः स्वगृहे गतः, वरधनुरपि हारकरंमि-
कां गृहीत्वा ब्रह्मदत्तांतिके गतः, स्वरूपं कथयित्वा हारकरंमिकातो हारं निष्कास्य दर्शित-

वान्. द्वारं पश्यता ब्रह्मदत्तेन द्वारैकदेशस्थो ब्रह्मदत्तनामांकितो लेखो दृष्टः, पृष्ठं च मित्र !
 कस्यैव लेखः? वरधनुर्नणति को जानाति? ब्रह्मदत्तनामकाः पुरुषा बहवः संति. ततो दूरे
 गत्वा वरधनुर्नौत्कीर्णो लेखः, तन्मध्ये इयं गाथा दृष्टा—पङ्क्तिज्ज्ञश्च जज्ञ विजए । जणेण सं-
 जोयजणियजनेण ॥ तद्वि तुमं चिय धणिअं । रयणवई मुणे माणेअं ॥ १ ॥ सूक्ष्मबुद्ध्या
 ध्यायता वरधनुनात्मा गाथाया अर्थोऽवगतः. द्वितीयदिने एका परित्राजिका तत्रायाता,
 सा कुमारशिरसि कुसुमाकृतानि प्रक्षिप्य कुमार ! त्वं शतसहस्रायुर्नवेत्याशिरं ददौ, ततः
 सा वरधनुर्मेकांते नैयति, तेन समं किञ्चिन्मंत्रयित्वा सा प्रतिगता. कुमारेण वरधनुर्नज्जिप-
 तः, अनया किमुक्तं? वरधनुर्नणति अन्यैवमुक्तं यत्तव बुद्धिमेन करंडे हारः प्रेषितोऽस्ति,
 तेन समं च यो लेखः समागतोऽस्ति, तत्प्रतिलेखं समर्पय? मयोक्तमेष लेखो ब्रह्मदत्तराज-
 नामांकितो वर्तते, ततस्त्वमेव वद? कोऽसौ ब्रह्मदत्तः? तयोक्तं श्रूयतां, परं कस्यापि त्वया
 न वक्तव्यं. इह नगर्यां श्रेष्ठिपुत्री रत्नवतीनाम्नी कन्यकास्ति, सा बालज्जावादारज्यातीव म-
 म स्नेहानुरक्ता यौवनमनुप्राप्ता. अन्यदिने सा किञ्चिद्व्यायंती मया दृष्टा, पृष्टा च पुत्रि !

त्वं किं ध्यायसीति. सा किमपि नैव ब्रूयाण. परिजनेनोक्तमियं बहून् प्रहरान् यावदीदृश्येव किंचिदार्त्तध्यानं कुर्वती दृश्यते, परमस्या हार्दं न ज्ञायते. ततः पुनरपि तस्याः पृष्ठं, परं सा किंचिन्नोवाच. तत्सख्या प्रियंगुल्या उक्तं, हे जगवति ! तव पुरः सा लज्जया किंचिद्वक्तुं न शक्नोति, अहं तावत्कथयामि, इयं गतदिने क्रीडार्थमुद्याने गता. तत्रानया स्वभ्रातुर्बुद्धि-श्रेष्ठिनः कुर्कुटयुक्तं कारयतः समीपे एको वरकुमारो दृष्टः, तं दृष्ट्वैषा एतादृशी ज्ञाता. कु-मारीसख्याः प्रियंगुलतिकाया एतच्छ्रुत्वा मयोक्तं पुत्रि ! कथय सद्भावं, पुनः पुनरेवं म-योक्ता सा कथमपि सद्भावमुक्त्वा प्राह जगवति ! त्वं मम जननीसमानगति, न किंचित्त्वा-कथनीयं. अनया प्रियंगुलतिकाया कथितो यो ब्रह्मदत्तः कुमारः, स मे पतिर्न विष्यति तदा वरं, अन्यथाहं मरिष्यामि. सा मया ज्ञप्तिता वत्से ! धीरा जव ? अहं तथा करिष्ये, यथा तव समीहितं जविष्यति. ततः सा किंचित् स्वस्था जाता. कल्यदिने पुनरेवं मया तस्या वि-शेषाश्चासनाकरणार्थं कद्विपत्तमेवोक्तं, वत्से स ब्रह्मदत्तकुमारो मया दृष्टः. तयापि समुब्र-व-सितरोमकूपया ज्ञप्तिं, जगवति ! तत्र प्रसादेन सर्वं जव्यं जविष्यति, किंतु तस्य विश्वास-

निमित्तं बुद्धिब्यपदेशेन इमं हारलं करंके प्रक्षिप्य ब्रह्मदत्तराजनामांकितलेखसहितं कृ-
त्वा कस्यचिद्धस्ते प्रेषय? ततो मया कट्ये तथा विहितं, एष लेखव्यतिकरः सर्वोऽपि मया
तत्र कथितः, सांप्रतं प्रतिदेवं देहि? ततो मयापि तस्याः प्रतिलेखो दत्तः, तन्मध्ये चेदृशी
गाथा लिखितास्ति—गुरुगुणवरधणुकलिर् । तं माणिर् मुणश्च वंजदत्तोवि ॥ रयणवई रय-
णमई । चंदोवि य चंदमा जोगो ॥ १ ॥ इदं वरधनूकमाकर्ण्य अदृष्टायामपि रत्नवत्यां परम-
प्रेमवान् कुमारो जातः. तद्दर्शनसंगमोपायमन्वेषमाणस्य कुमारस्य गतानि कतिचिद्दिनानि.

अन्यदिने समागतो नगरवाह्याद्धरधनुरेवं वक्तुं प्रवृत्तः, यथा एतन्नगरस्वामिनो दीर्घ-
नृपेण स्वर्किंकरा आवयोगेवेषणाय प्रेषिताः सन्ति. नगरस्वामिना चावयोग्रहणोपायः कारि-
तोऽस्ति, एतादृशी लोकवार्ता बहिः श्रुता. सागरदत्तेन एतच्छ्रुतिकरं श्रुत्वा तौ द्वावपि भू-
मियुद्धे गोपितौ. रात्रिः पतिता, कुमारेण सागरदत्तस्य ज्ञातं तथा कुरु? यथावामपक्रमावः.
एतदाकर्ण्य सागरदत्तस्ताज्यां द्वाज्यां सह नगराद्बहिर्निर्गतः. स्तोकां भूमिं गत्वाऽनिष्ठं तम-
पि सागरदत्तं बलाच्चित्रत्य कुमारं वरधनू द्वावपि गंतुं प्रवृत्तौ. पथि गच्छद्भज्यां ताज्यां यक्षाद्य-

तनोद्यानपादपांतरालस्थिता प्रहरणसमन्वितरथवरसमीपस्था एका प्रवरमहिला दृष्ट्वा, तत-
स्तथा समुत्थाय सादरं तौ नृणितौ, किमित्यां वेलायां न्रवंतौ समायातौ ? इति तस्या व-
चः श्रुत्वा कुमारः प्राह, नृद्रे ! कौ आवां ? तयोक्तं त्वं स्वामी ब्रह्मदत्तोऽयं च वरधनुः कुमा-
र इति. कुमार उवाच कथमेतदवगतं त्वया ? सा उवाच श्रूयतां ? इहैव नगर्या धनप्रवरो
नाम श्रेष्ठी वर्तते, तस्य धनसंचया नार्या वर्तते, तया अष्टपुत्राणामुपर्येका पुत्री प्रसूता, सा
चाहमेव. मम च कोऽपि पुरुषो न रोचति, ततो मातुरनुज्ञयाहं यक्षमाराधितुं प्रवृत्ता. तुष्टे-
न यक्षैणैवमुक्तं, वत्से ! तत्र नर्ता नृविष्यच्चक्रवर्ती ब्रह्मदत्तो नृविष्यति. स वरधनुमित्रसहि-
तौ ब्रह्मदत्तकुमार उपलब्धः. ततः परं स्या हारलेखप्रेषणादिकं यत्कृतं, तत्सर्वं तव सुप्र-
तीतमेवास्तीति कुमारीवाक्यमाकर्ण्य सानुरागः कुमारस्तथा सह रथमारूढः. सा कुमारेण पृ-
ष्ट्वा, इतः क गंतव्यं ? रत्नवत्या नृणितां, अस्ति मगधपुरे मम पितुः कनिष्ठभ्राता धनसार्थवा-
हनामा श्रेष्ठी, स ज्ञातव्यतिकरो युवयोर्भूम च समागमनं सुंदरं ज्ञास्यति, ततस्तत्र गमनं
क्रियते, पश्चाद्यथा युवयोरिच्छा तथा कार्यमिति रत्नवतीवचसा कुमारो मगधपुराजिमुखं गं-

तुं प्रवृत्तः, वरधनुस्तदा सारथिर्वधूव. ग्रामानुग्रामं गन्तौ तौ कौशांचीदेशान्निर्गतौ. अन्यदा गतौ गिरिशुद्धाटव्यां. तत्र कंटकसुकंटकानिधानौ द्वौ चौरसेनापती तं प्रवरं रथं, विभूषितं स्त्रीगलं च प्रेक्ष्य, तद्रक्षकं च कुमारद्वयमेव प्रेक्ष्य सन्नद्धौ सपरिवारौ ग्रहंतुमायातौ. अत्रा-
वसरे कुमारेण तथा प्रहरणशक्तिर्दिशिता, यथा सर्वेऽपि चौरसुजटाः कुमारप्रहारजालजराः स-
र्वासु दिष्टु गताः. कुमारस्ततो रथारुढश्चलितः, वरधनुनोक्तं कुमार ! यूयं दृढश्रान्ताः, ततो सुदूर्तमात्रसैन्येन रथे निद्रासुखमनुभवत ? ततो रत्नवत्या सह कुमारः प्रसुतः, गिरिनदी ए-
का गागं समायाता. तावत्पुरंगमाः श्रमखिन्ना नाग्रे चलन्ति, ततः कथंचित्प्रतिबुद्धः कुमारः
श्रमविज्ञांच्चनुरंगमान् पश्यन् रथाग्रे च वरधनुमपश्यन् जलनिमित्तं वरधनुर्गतो जविष्यतीति
चिन्तितवान्. इतस्ततः पश्यन् कुमारो रथाग्रभागं हविरावलिप्तं ददर्श. ततो व्यापादितो व-
रधनुरिति ज्ञात्वा हाहा ! हतो मे सुहृदिति शोकात्तः कुमारो रथोत्संगात्पपात, भूद्धौ च
प्रातवान्. पुनरपि लब्धचेतन्यः स एवं विललाप, हा प्रातः ! हा वरधनुमित्र ! त्वं क गतो-
ऽमीति विलपन् कुमारः कथमपि रत्नवत्या रक्षितः. कुमारो रत्नवतीप्रत्येवमाह सुंदरि ! न ज्ञा-

चुत्तरा-

संटीकं

॥ ४५० ॥

गच्छता राज्ञाऽशोकपादपस्याध उपविष्टं चारणमुनियुगलं दृष्टं प्रणतं च. तलोपविष्टस्य राज्ञः पुरस्ताद्गुरुल्लेखं धर्मदेशना कर्तुमारब्धा—अस्मारः संसारः, शरीरं चंगुरं, शरदत्रोपमं जीवितं, तन्निष्ठलसितानुकारि यौवनं, किंपाकफलोपमा चोगाः, संधयारागसमं विषयसुखं, कुशाग्रजलबिंदुचंचला लक्ष्मीः, सुलभं दुःखं, दुर्लभं सुखं, अनिवारितप्रसरो मृत्युः, तस्मादेवं स्थिते सति नो नव्याः! मोहप्रसरं बिंदुं, जिनेन्द्रधर्मं मनो नयंतु. एवं चारणश्रमणदेशनां श्रुत्वा सुरादयो यथाऽगतास्तथा गताः. तदा लब्धावसरेणाग्निशिखिना ज्वलितं, यथैतासां बालिकानां को जर्ता न विष्यति? चारणश्रमणाज्यामुक्तमेते द्वे कन्ये प्रातृवधकारिणो नायौ न विष्यतः. तयोरेतद्वचः श्रुत्वा राजा ह्याममुखो जातः.

अस्मिन्नवसरे आवाज्यामुक्तं, तात! सांप्रतमेव साधुज्यामुक्तं संसारस्वरूपं, तत आचोरलभमेवंविधावसानेन विषयसुखेन, आवयोरेतद्वचस्तातेन प्रतिपन्नं, आवाज्यां च प्रातृस्नेहेन स्वदेहसुखकारणानि त्यक्तानि. प्रातुरेव स्नानभोजनादिचिंतां कुर्वत्यावावां तिष्ठावः. अन्त्यदास्मद्भ्रात्रा पृथिवीं ज्रमता दृष्ट्वा कुमार! जवन्मातुलपुत्री पुण्यवती कन्यका. तद्रूपाद्वित-

चिन्तां हृत्वा आगतः, परं तद्दृष्टिं सोढुमक्षमः, स विद्यां साधयितुं गतः. अतः परं वृत्ता-
नो युष्माकं ज्ञानगोचरोऽस्ति. तस्मिन् काले जवदंतिकादागत्य पुष्पवत्या आवयोर्ब्रूतुवधवृ-
त्तांतः कथितः. ततः शोकज्वरेण आवां रोदितुं प्रवृत्ते, मधुरवचनैश्च पुष्पवत्या रक्षिते. तदा
आवां शंकरीविद्या एवं वचतुं प्रवृत्ता, अस्मै ब्रातुवधकारी ब्रह्मदत्तश्चक्रवर्ती नविष्यति, युवां
मुनिवचनं किं न स्मरथः ? एतच्छ्रवणमाकर्ण्य आवाभ्यां जातानुरागाभ्यां मानितं, परं पुष्प-
वत्या वालिकया स्नेहसंभ्रांतया रक्तपताकां बिहाय श्वेतपताकां चाक्षिता. तदर्शनानंतरं
त्वमन्यत्र कुत्रापि गतः, नानाविधग्रामाकरनगरादिषु ग्रामंतीभ्यामावाभ्यां त्वं क्वचिन्न दृष्टः,
ततो विखिले आवामिहागते. सांप्रतमतर्कितहिरण्यसमं तव दर्शनं जातं. ततो हे महाबा-
ग ! पुष्पवतीव्यतिकरं स्मृत्वा कुरु अस्मत्समीहितं. एवं श्रुत्वा कुमारेण सहर्षं मानितं. गंध-
र्वविवाहेन तयोः पाणिग्रहणं कृतं. एकरात्रौ ताभ्यां सममुषित्वा प्रजाते कुमारस्तयोरेवमु-
वाच. युवां पुष्पवत्या समीपं गच्छतं, तथा समं च तावत्स्यातव्यं, यावन्नन राज्यलाभो न-
वति. एवं श्रुत्वा ते गते. तावत्कुमारो न तद्वचनगृहं, न तं परिजनं च पश्यति, चिन्तित-

यते वरधनुर्भूतो जीवन् वास्तीति. ततोऽहं तदन्वेषणार्थं पश्चाद्ब्रजामि. तथा ज्ञातमार्य-
पुत्र! अवसरो नास्ति पश्चाद्ब्रजनस्य, येनाहमेकाकिनी, चौरश्चापदादिजीमं चारण्यमिदं,
अत्र च निकटवर्ती सीमावकासोऽस्ति, येन परिम्लानाः कुशकंटका दृश्यन्ते. एतद्ब्रजवतीव-
चः प्रतिपद्य रत्नवत्या सह कुमारः पथि गंतुं प्रवृत्तः, मगधदेशसंधिसंस्थितमेकं ग्रामं च प्रा-
प्तः. तत्र प्रविशन् कुमारः सन्नामध्यस्थितेन ग्रामाधिपतिना दृष्टः. दर्शनानंतरमेव एष न सा-
मान्यः पुरुष इति ज्ञात्वा सोपचारः प्रतिपत्त्या पूजितो नीतश्च स्वगृहं, दत्तस्तत्र सुखावासः,
तत्र सुखं तिष्ठन् स एकदा ग्रामाधिपतिना ज्ञातः, कुमार! त्वं विखिन्न इव किं लक्ष्यसे?
कुमारेणोक्तं मम भ्राता चौराणां सह भ्रमनं कुर्वन् न जाने कामप्यवस्थां प्राप्तः, ततो मया
तदन्वेषणार्थं तत्र गंतव्यं. ग्रामाधिपेनोक्तमलं खेदेन, यद्यस्यामटव्यां स ज्ञविष्यति तदावश्य-
मिह प्राप्स्यामः, इति ज्ञात्वा तेन प्रेषिता निजपुरुषा अटव्यां गत्वा समायताः कथयन्ति,
यदस्मान्निः सर्वत्र स पुरुषो गवेषितः, परं कचिन्न दृष्टः, किंतु प्रहारापतितो बाण एवैष ह-
ष्टः. ततः कुमारो वरधनुर्भूत इति चिरकालं शोकं चकार. एकदा रात्रौ तस्मिन् ग्रामे चौर-

धाटिः पतिता, सा च वाणैः कुमारेण लज्जरीकृता नष्टा. अथ हर्षितो ग्रामाधिपतिर्ग्रामश्च. अथ ग्रामाधिपतिमापृच्छ्य ततश्चलितः कुमारः क्रमेण राजगृहं प्राप्तः, तत्र नगराद्वहिः परि-
व्राजकाश्रमे रत्नवतीं मुक्त्वा स्वयं नगराभ्यन्तरे गतः. तत्रैकस्मिन् प्रदेशे तेन धवलगृहं दृष्टं;
तदंतः प्रविष्टेन कुमारेण द्वे कन्ये दृष्टे, ताभ्यां कुमारं दृष्ट्वा प्रकटितानुरागाभ्यां जणितं, कु-
मार! शुष्मादृशासपि पुरुषाणां रक्तजनमुत्सृज्य त्रमितुं किं युक्तं? कुमारेणोक्तं स जनः कः?
अनेनं यूयं जणय. ताभ्यामुक्तं प्रसादं कृत्वासने निविशंतु जवंतः. तत उपविष्ट आसने कु-
मारः. ताभ्यां कुमारस्य मज्जनह्वानाद्युपचारं कृत्वोक्तं, कुमार! श्रूयतामस्मद्वृत्तंतः—

इहैव जरतक्षेत्रे वैताड्यगिरिदक्षिणश्रेणिमंरुने शिवमंदरे नगरे ज्वलनशिखो राजा,
तस्य विद्युन्निखानाम्नी देवी, तस्या आवां द्वे पुत्र्यौ, अस्मद्भ्राता उन्मत्तो नाम वर्तते. अन्य-
दास्मत्पिताग्निशिखाजिधानेन मित्रेण समं यावन्नोष्ठ्यां प्रविष्टस्तिष्ठति, तस्मिन्नवसरेऽष्टापदप-
र्वताजिमुखं व्रजंतं सुगसुरसमूहं पश्यति. राजापि पुत्रीसहितस्तत्र गंतुं प्रवृत्तः, अष्टापदे प्रा-
प्तो जिनप्रतिमाश्च वंदिताः, कर्पूरागुरुधूपपाद्युपचारो महान् कृतः. प्रदक्षिणात्रयं गृहीत्वा नि-

गङ्गता राज्ञाऽशोकपादपस्याध उपविष्टं चारणमुनियुगलं दृष्टं प्रणतं च. तलोपविष्टस्य राज्ञः पुरस्ताद्गुह्यैवं धर्मदेशना कर्तुमारब्धा—असारः संसारः, शरीरं चंगुरं, शरदत्रोपमं जीवितं, तन्निष्ठलसितानुकारि यौवनं, किंपाकफलोपमा जोगाः, संधारागसमं विषयसुखं, कुशाग्रजलबिंदुचंचला लक्ष्मीः, सुलभं दुःखं, दुर्लभं सुखं, अनिवारितप्रसरो मृत्युः, तस्मादेवं स्थिते सति को नव्याः! मोहप्रसरं विंदंतु. जिनेन्द्रधर्मे मनो नयंतु. एवं चारणश्रमणदेशां श्रुत्वा सुरादयो यथाऽऽगतास्तथा गताः. नदा लब्धावसरेणान्निशिखिना जणितं, यथैतासां बालिकानां को जर्ता नविष्यति? चारणश्रमणाभ्यामुक्तमते हे कन्ये त्रातृवधकारिणो नाहौ नविष्यतः. तयोरेतद्वचः श्रुत्वा राजा ह्यासमुखो जातः.

अस्मिन्नवसरे आवाच्यामुक्तं, तात ! सांप्रतमेव साधुभ्यामुक्तं संसारस्वरूपं, तत आवयोरलभेवंविधावसानेन विषयसुखेन, आवयोरेतद्वचस्तातेन प्रतिपन्नं, आवाच्यां च त्रातृस्नेहेन स्वदेहसुखकारणानि त्यक्तानि. त्रातुरेव स्नानभोजनादिचिंतां कुर्वत्यावावां तिष्ठावः. अन्यदासद्भ्रात्रा पृथिवीं त्रमता दृष्टा कुमार ! नवन्मातुलपुत्री पुण्यवती कन्यका. तद्गूपाक्षित-

चिन्ततां हत्वा आगतः, परं तद्वृष्टिं सोढुमक्षमः, स विद्यां साधयितुं गतः. अतः परं वृत्ता-
नो युष्माकं ज्ञानगोचरोऽस्ति. तस्मिन् काले ऋतवदंति कादागल्य पुष्पवत्या आवयोर्ब्रूतुवध-
त्तातः कथिनः. ततः शोकजरेण आत्रां रोदितुं प्रवृत्ते, मधुरवचनैश्च पुष्पवत्या रक्षिते. तदा
आत्रां शंकरीविद्या एवं वक्तुं प्रवृत्ता, अस्मै ब्रातृवधकारी ब्रह्मदत्तश्चक्रवर्ती न विष्यति, युवां
मुनिवचनं किं न स्मरथः? एतच्छ्रवणमाकर्ण्य आत्राभ्यां जातानुरागाभ्यां मानितं, परं पुष्प-
वत्या बालिकया स्नेहसंभ्रांतया रक्तपताकां विहाय श्वेतपताकां चालिता. तद्दर्शनानंतरं
त्वमन्यत्र कुत्रापि गतः, नानाविधग्रामाकरनगरादिषु भ्रमंतीभ्यामात्राभ्यां त्वं क्वचिन्न दृष्टः,
ततो विखिन्नैः आत्रामिहागते. सांप्रतमैतर्कितहिरण्यसमं तव दर्शनं जातं. ततो हे महाना-
ग! पुष्पवतीव्यतिकरं स्मृत्वा कुरु अस्मत्समीहितं. एवं श्रुत्वा कुमारेण सहर्षं मानितं. गंध-
र्वविवाहेन तयोः पाणिग्रहणं कृतं. एकरात्रौ ताभ्यां सममुधित्वा प्रजातिं कुमारस्तयोरेवमु-
वाच, युवां पुष्पवत्या समीपं गच्छतं, तथा समं च तावत्स्यातव्यं, यावन्नमन राज्यलाभो न-
वति. एवं श्रुत्वा ते गते. तावत्कुमारो न तच्छ्रवणशृंहं, न तं परिजनं च पश्यति, चिंतित-

वांश्च एषा विद्याधरीमायेति चिंतयन् रत्नवतीगवेषणानिमित्तं स तापसाश्रमाग्निमुखं गतः.
न च तत्र तेन रत्नवती दृष्टा, न चान्यः कोऽपि पुरुषो दृष्टः. ततः कं पृष्ठामीति विचार्य स
इतस्ततः पश्यति, तावदेको ब्रह्माकृतिः पुरुषस्तत्वायातः, कुमारेण स पृष्टः, भो महाभाग!
एवंविधरूपनेपथ्या एका स्त्री मयात्र मुक्ता, कद्वयेऽद्य वा त्वया सा दृष्टा? तेन ज्ञातं पुत्र!
त्वं किं तस्या रत्नवत्या ज्ञार्ता? कुमारो ज्ञेति एवं. तेन ज्ञातं कद्वये सा मया रुदंती दृष्टा,
अपराह्णकाले च तस्याः समीपे गतः, पृष्टा च सा मया पुत्रि! कासि त्वं? कुतः समागता?
किं ते शोककारणं? क्व वा त्वया गंतव्यं? तथा किंचित्कथिते सा मया प्रत्यभिज्ञाता, मम
त्वं दौहित्री भवसीत्युदित्वा मया तस्य लघु पितुः समीपे गत्वा शिक्षा. तेनाप्युपलब्धय सा
विशेषादरेण स्वमंदिरे प्रवेशिता. सर्वत्र त्वं गवेषितः परं न क्वचिद् दृष्टः, सांप्रतं सुंदरं जातं
यत्वं लब्धः. एवमुक्त्वा नीतः कुमारस्तद्गृहे, उपचारः कृतः, तल महोत्सवेन रत्नवतीपाणि-
ग्रहणं कुमारः कृतवान्, तथा सह विषयसुखमनुभवंश्च कियत्कालं तस्थौ. अन्यदा वरधनु-
वर्षेदिवसोऽध्येयुक्त्वा तद्गृहे कुमारेण ब्राह्मणादयो ज्ञोजिताः. अस्मिन्नवसरे वरधनुः कृत-

सर्वलोको नगरादहिः क्रीडितुमायातः, वरधनुकुमारावपि कौतुकेन नगरादहिर्गतौ. निर्भर-
क्रीडारसनिमग्ने लोकेऽतर्कित एव पातितमिंशो निरंकुशो राज्ञो हस्ती तत्रायातः, समुहद्वि-
तकोलाहलो जयक्रीडारसो नष्टः ससंताड्यारिणिकरः. एका च बालिका समुन्नतपयोधरा न-
श्यती तस्य हस्तिनो दृष्टौ पतिता, सा शरणं मार्गयती द्रतस्ततः पश्यति, तस्याः परिजनाः
वृक्कुर्वन्ति. जयघ्रांतायास्तस्याः पुरो यूयवा कुमारेण स करी हर्कितः, एषा च मोचिता.
सोऽपि करी तां मुञ्चत्वा रोषवशविरतारितलोचनः प्रसारितशृणादण्डः शीघ्रं कुमारात्रिमुखं
धावितः, कुमारेणाप्युत्तरीयवस्त्रं गजात्रिमुखं प्रह्वितं. गजेन तद्वस्त्रं शोकया गृहीत्वा गगने
प्रह्वितं, गगनाच्च पुनर्भूमौ निपतितं, तद्व्यग्रहणाय यावत्करी पुनर्भूम्यत्रिमुखं परिणमति,
तावदुत्प्लुत्य कुमारस्तत्संकथमारूढः, स्वकरतलान्यां तर्कुंजस्थलमास्फादितवान्. ऋधुरवच-
नैश्च संतोषितः सन् करी स्ववशं नीतः. समुहद्वितः साधुकारः, जयति कुमार इति पठितं
वंदिजनैः, कुमारेण स करी आदानरतं जससीपं नीतो बरुश्च. नरपतिस्तननन्यस्मदशं दृष्ट्वा
परमं विस्मयं प्राप्तः स्वसंज्ञिणं पप्रह, क एषः? ततः कुमारस्वरूपात्रिङ्गेन संज्ञिणोक्तं, एष ज-

वत्तरा-

सटीकं

॥ ४५५ ॥

द्वाराङ्गः पुत्रो ब्रह्मदत्तकुमार इति. ततस्तुष्टेन राज्ञा नीतः कुमारः स्वब्रुवनं, सत्कृतश्च खान-
सङ्गननोजनादिभिः, ततः कुमारस्याष्टौ स्वपुत्र्यो दत्ताः, महोत्सवपूर्वकं तासां पाणिग्रहणं
कुमारेण कृतं. तत्र कियद्दिनानि वरधनुकुमारौ सुखेन स्थितौ. अन्यदो एका स्त्री कुमारस-
त्रीपमागत्य त्रिणितुं प्रवृत्ता, यथा कुमार ! अस्ति किञ्चिद्वक्तव्यं तव, कुमारेणोक्तं वद ? सो-
वाच अस्यामेव नगर्या वैश्रमणो नाम सार्थवाहः, तस्य पुत्री श्रीमत्यस्ति, सा मया बालजा-
वादारन्य पाजिता, या त्वया तदानीं हस्तिसंभ्रमाद्रङ्किता. हस्तिसंभ्रमोद्धरिता सा तदानीं
जीवितदायकं त्वां स्नेहेन विलोकयन्ती त्वदेकचिता त्वरूपलावण्यकलाकौशलमोहिता त्वा-
मेव स्मरन्ती परिजनेन कथमपि खञ्जदिरं नीता, तत्रापि सा न मज्जननोजनादिदेहस्थितिं
करोति. तदानीं मया तस्या उक्तं, कथं त्वसकांडे द्रष्टशी जाता ? यावन्ममापि प्रतिवचनं न
ददासि ? हस्तित्वा सा एवमुवाच, हे श्वं ! नवत्याः किमकथनीयं ? परं लज्जया किञ्चिद्वक्तुं
न शक्नोमि. पुनर्मेया साग्रहं दृष्टा सोवाच, येनाहं हस्तिसंभ्रमाद्रङ्किता, तेन समं यदि मम
पाणिग्रहणं न स्यात्, तदा मेऽवश्यं सरणं, एवमुक्त्वा तथाहं तव समीपे प्रेषिता, अंगीकु-

ह्मगङ्गः पुत्रो ब्रह्मदत्तकुमार इति. ततस्तुष्टेन राज्ञा नीतः कुमारः स्वयुवनं, सत्कृतश्च लान-
मङ्गनञ्जनादिभिः, ततः कुमारस्याष्टौ स्वपुत्र्यो दत्ताः, महोत्सवपूर्वकं तासां पाणिग्रहणं
कुमारेण कृतं. तत्र कियद्दिनानि वरधनुकुमारौ सुखेन स्थितौ. अन्यदो एका स्त्री कुमारस-
मीपमागत्य ज्ञाणितुं प्रवृत्ता, यथा कुमार ! अस्ति किञ्चिद्वक्तव्यं तव, कुमारेणोक्तं वद ? सो-
वाच अस्यामेव नगर्यो वैश्रमणे नाम सार्थवाहः, तस्य पुत्री श्रीमत्यस्ति, सा मया बालजा-
वादारज्यं पालिता, या त्वया तदानीं हस्तिसंभ्रमाद्रदिता. हस्तिसंभ्रमोद्धरिता सा तदानीं
जीविनदायकं त्वां स्नेहेन विलोकयन्ती त्वदेकचित्ता त्वदूषणावयवकलाकौशलमोहिता त्वा-
मेव स्मरन्ती परिजनेन कथमपि स्वभूतिरं नीता, तत्रापि सा न मङ्गनञ्जनादिदेहस्थितिं
करोति. तदानीं मया तस्या उक्तं, कथं त्वसकण्डि ईदृशी जाता ? यावन्ममपि प्रतिवचनं न
ददासि ? हसित्वा सा एवमुवाच, हे श्रव ! जवत्याः किमकथनीयं ? परं लज्जया किञ्चिद्वक्तुं
न शक्नोमि. पुनर्मेया साग्रहं पृष्टा सोवाच, येनाहं हस्तिसंभ्रमाद्रदिता, तेन समं यदि मम
पाणिग्रहणं न स्यात्, तदा मेऽवश्यं मरणं, एवमुक्त्वा तयाहं तव समीपे प्रेषिता, अंगीकु-

रु तां वालिकां. कुमारेण तद्वचोर्गीकृतं. प्रशस्तदिवसे तस्याः पाणिग्रहणं कुमारेण कृतं. व-
रधनुना तु सुबुद्धिनामामात्यपुत्र्या नन्दननाम्न्याः पाणिग्रहणं कृतं. एवं च द्वयोरपि विषय-
सुखमनुभवतोस्तयोर्गताः कियंतो वासराः, तयोः सर्वत्र प्रसिद्धिर्जाता.

तावन्यदा गतौ वाराणस्यां, ब्रह्मदत्तं बहिः स्थापयित्वा वरधनुर्नगरस्वामिकटकसमीपं
गतः, एष हर्षितः सबलवाहनः सुमुखो निर्गतः, कुमारं च हस्तिस्कंधे समारोप्य नगरीप्रवे-
शोत्सवो महान् कृतः. स्वप्नवने नीतस्य कुमारस्य स्नानमज्जनचोजनादिसामर्थ्यं कृत्वा, प्रका-
मं सत्कारं कृत्वा च स्वपुत्री कनकवती अनेकहृद्यगजरथद्रव्यकोशसहिता दत्ता, प्रशस्तवि-
वाहो जातः, तथा समं विषयसुखमनुभवतस्तस्य सुखेन कालो याति. ततो दूतसंप्रेषणेना-
कारिताः सबलवाहनाः पुष्पचूलराजधनुर्मंत्रिकणेरदत्तचक्रवदत्तादयोऽनेके राजमंत्रिणः समाया-
ताः. तैः सर्वैः कुमारो राज्येऽन्निषिक्तः, वरधनुस्तु सेनापतिः कृतः. ब्रह्मदत्तः सर्वसैन्यसहि-
तो दीर्घनृपोपरि चक्षितः, अनविबिन्नप्रयाणैश्च कांपिड्यपुरे प्राप्तः. दीर्घनृपेणापि कटकदी-
नां दूतः प्रेषितः, परं तैस्तु निर्जत्सितः स दूतः स्वस्वामिसमीपे गतः. ब्रह्मदत्तसैन्येन कांपि-

व्यपुः समंताद्विष्टितं ततो दीर्घनृपैष्वेवं चिन्तितं, कियत्कालमस्मान्निर्विलप्रविष्टैरिव स्थेयं ? साहसमवलंब्य नगरात्स्वसैन्यपरिवृतो दीर्घनृपो निर्गत्य संमुखमायातः. ब्रह्मदत्तदीर्घनृपसैन्ययोर्धोरः संग्रामः प्रवृत्तः. क्रमाद् ब्रह्मदत्तसैन्येन दीर्घनृपसैन्यं जग्नं. अथ दीर्घनृपः स्वयमुत्थितः. ब्रह्मदत्तोऽपि तमायातं वीक्ष्य प्रदीप्तकोपानलस्तदभिमुखं चलितः, तयोर्द्वयोर्धुंक्षं लभ्यमानं. अनेकैरायुधैर्निक्षिप्तेन तयोः संग्रामरसः संपूर्णो बभूव. ब्रह्मदत्तेन ततश्चक्रं मुक्तं. चक्रेण दीर्घनृपमस्तकं छिन्नं. ततो जयत्येष चक्रवर्तीत्युच्यते. कलकलः, सिद्धगंधर्वदेवैर्भुक्ता पुष्पवृष्टिः, उक्तं च उत्पन्नोऽयं छादशश्रुकी. ततो जनपदलोकैः स्तूयमानो नारीहृदकृतमंगलः कुमारः स्वमंदिरे प्रविष्टः, कृतश्च सकलसामंतैर्ब्रह्मदत्तस्य चक्रवर्त्यन्निषेकः. चक्रवर्तित्वं पालयन् ब्रह्मदत्तः सुखेन कालं निर्गमयति. अन्यदा चक्रवर्तिनः पुरो नटेन नाट्यं कर्तुमारब्धं, स्वदास्या अपूर्वं कुसुमदामगणं हस्ते ढौकितं. तच्च प्रेक्षतो गीतविनोदं शृण्वतश्चक्रवर्तिन एवं विमर्शो जातः. एवंविधो नाट्यविधिर्मया कचिद् दृष्टः, कचिच्चैतादृशं पुष्पदामगणमपि प्रातं. एवं चिन्तयतस्तस्य जातिस्मरणमुत्पन्नं. दृष्टाः पूर्वजवाः, तत्र सौधर्मे पद्मगुल्मविमानेऽनुभूतं नाट्यद-

वृत्तग-

संटीकं

॥ ४५९ ॥

उत्तरा-

सटीकं

॥ ४५८ ॥

शनदिव्यपुष्पाद्यादिकं तस्य स्मृतिपथमायौ. देवसुखस्मरणेन मूर्ध्नी गतः पतितो भूमौ चक्री. पार्श्ववर्तिनिर्वातोत्केपादिना स्वस्थीकृतः. ततश्चक्रवर्तिना पूर्वजवज्रातृशुद्ध्यर्थं श्लोकार्धं कृत्वा धर्मिदं रचितं, यथा—आख दासौ मृगौ हंसौ । मातंगावमरौ तया ॥ इदं श्लोकार्धं कृत्वा चक्रिणा वरधनुसेनापतेरुक्तं, इदं श्लोकार्धं सर्वत्र निर्योषय ? एतत्पश्चिमार्धं यः पूरयति तस्य राजा राज्यार्थं ददाति. इदं श्लोकार्धं सर्वलोकैः शिक्षितं, ते यत्र तत्र निर्योषयन्ति. अत्रावसरे स पूर्वजवसंवन्धी ज्ञाता चित्रजीवः पुरिम्मतालनगरे दृश्यपुत्रो भूत्वा संजातजातिस्मरणो गृहीतव्रतस्तत्र नगरे मनोरमान्निधाने आरामे समवसृतः. तत्र प्रासुके भूजाने पात्रोपकरणानि निक्षिप्य धर्मध्यानोपगतः कायोत्सर्गेण स्थितः. अत्रांतरे आरघद्विकेन पठ्यमानं तत् श्लोकार्धं मुनिना श्रुतं. ज्ञानोपयोगेन स्वज्रातृस्वरूपं सर्वमवगम्य मुनिनोत्तरचरणद्वयं पूरितं—एषा नौ षष्टिका जातिरन्योन्याच्यां विद्युक्तयोः ॥ १ ॥ ततोऽसाधारघद्विकस्तत् श्लोकार्धं लिखित्वा प्रफुट्टास्यपंकजो गतो राजकुलं, पठितश्चक्रिणः पुरः संपूर्णः श्लोकः. ततः पूर्वजवज्रातृस्नेहानिरेकेण चक्री मूर्ध्नी गतः, कुजिता सत्रा, रोषवशंगतेन सेवकवर्गेण

आरवट्टिकश्चपेटाजिह्वेतुमारब्धः, हन्यमानेन तेनोच्चै, इदं पदद्वयं मया न पूरितं, किंतु व-
नम्यतेन मुनिनेति विलपन्नसौ सोचितः. गतमूर्तेन चक्रिणा पूर्वजवज्रातुमुनिं समागतं श्रु-
त्वा तस्मिन्नेहाकृष्टचित्तो ब्रह्मदत्तचक्री सपरिकरो निर्ययौ. उद्याने तं मुनिं ददर्श, वंदित्वा
चाग्रे उपविष्टः, मुनिना प्रारब्धा धर्मदेशना, दर्शिता क्षवनिर्गुणता, वर्णिताः कर्मबंधहेतवः,
श्लाघितो मोक्षमार्गः. ख्यापितः शिवसौख्यतिशयः, इमां देशनां श्रुत्वा पर्यट्संविष्टा जाता.
ब्रह्मदत्तस्त्वन्नावित एवमाह, जगवन् ! यथा स्वसंगसुखेन वयमाह्लादितास्तथा राज्यंस्वीका-
रेण सांप्रतमस्मानाह्लादयंतु, पश्चादावां तपः स्वयमेव करिष्यावः, एतेदेव वा तपसः फलं.
मुनिराह युक्तमेवेदं वचो जवतामुपकारोद्यतानां, परमियं मानुष्यता दुर्लभा, सततं पतन-
शीलमायुः, श्रीश्च चंचला, अनवस्थिता धर्मबुद्धिः, विषया विपाककटवः, विषयासक्तानां च
ध्रुवो नरकपातः, दुर्लभं पुनर्मोक्षवीजं विरतिरहं, तस्यागान्नरकपातहेतुः कतिपयदिनज्ञावि
राज्याश्रयणं न विदुषां चित्तमाह्लादयति.

ततः परित्यज्य कदाशयं प्राग्भवानुभूतदुःखानि स्मर ? पिव जिनवचनामृतरसं ? संचर

तदुक्तमार्गेण ? सफलीकुरु मनुष्यजन्मेति. स ग्राह जगवन्नुपनतत्यागेनाऽदृष्टसुखवांठाऽज्ञानतालक्षणं, तन्मैवमादिश ? कुरु मत्समीहितं ? मुनिगृह संसारसुखं शुक्तं परजवे महते दुःखाय ज्ञात्रीति तत्त्यागः कार्यते. एवं मुनिना वारंवारमुक्तोऽपि यदा चक्रवर्ती न प्रतिबुध्यते, तदा मुनिना चिंतितं, आः ज्ञातं, पूर्वजवे सनत्कुमारचक्रिणीरत्नकेशसंस्पर्शनजाताज्जिलाषातिरेकेण संभूतजवेऽमुना मया निवार्यमाणेनापि चक्रवर्तिपदवीप्राप्तिनिदानं कृतं, तस्येदृशं फलं. अतः कारणादसौ दुष्टाध्यवसायो जिनवचनानामसाध्य इत्युपेक्षितं. मुनिस्ततो विजहार, क्रमेण च मोक्षं गतः. चक्रिणोऽपि अकाशं सुखमनुभवतः कियान् कालोऽतीतः. अन्यदैकेन पूर्वपरिचितेन द्विजातिनोक्तोऽसौ, भो राजाधिराज ! ममेदृशी वांठा समुत्पन्नास्ति यच्चक्रिजोजनं जुजे. चक्रिणोक्तं नो द्विज ! मामकं जोजनं नोक्तुं त्वमक्षमः, यतो मां विहाय मज्जोजनमन्यस्य न परिणमति. ततो ब्राह्मणेनोक्तं धिगस्तु ते राज्यलक्ष्मीमाहात्म्यं, यदन्नमात्रदानेऽप्यालोचयसि. ततश्चक्रिणा तस्य जोजनभंगीकृतं. स्वगृहे निमंत्र्य जोजनदानेन जोजितश्चासौ ज्ञार्यापुत्रस्तुषादुहितृपौत्रादिकुटुंबान्वितः. जोजनं कृत्वा स स्वगृहे गतः. रा-

ब्रावत्यंतजातोन्मादप्रसरोऽनपेक्षितमातृस्नुपाज्गिनीव्यतिकरो महामदनवेदनानष्टचित्तः प्रवृ-
 त्तोऽकार्यमाचरितुं छिजः. द्वितीये दिने मदनोन्मादोपशांतः परिजनस्य निजमास्थं दर्शितु-
 मेषारयन् निर्गतो नगरात्स छिज एवं चिंतयामास. अनिमित्तवैरिणा चक्रिणाहं विरुंघितः.
 अमर्षं बहता तेन छिजेन वने व्रमता एकोऽजापालको दृष्टः, स कर्करिकाभिरश्वत्थपत्राणि
 काणीकुर्वन् लक्ष्यवेधी वर्तते. छिजेन चिंतितं मद्भिक्वक्षितकायकरोऽयमिति कृत्वोपचरितस्ते-
 न दानसन्मानादिभिः, कथितस्तेन स्वाभिप्रायोऽस्य रहसि. तेनापि प्रतिपन्नः. अन्यदा गृ-
 हाद्विर्गतो ब्रह्मदत्तस्य कुड्यंतरिततनूनानेन अमोघवेधिनाः निक्षिप्तगोलिकया समकालमु-
 त्पादिते लोचने. राज्ञा तद्वृत्तांतमवगम्य उरपन्नकोपेनासौ सपुत्रवांधवो घातितः. ततश्चक्रि-
 णान्नेऽपि छिजा घातिताः. अशांतकोपेन च चक्रिणा मंत्रिण एवमुक्तं, यथा ब्राह्मणानाम-
 क्षीणि कर्पयित्वा स्थाले निक्षिप्य स्थालं मम पुरो निवेहि ? यतोऽहं तानि स्वहस्तेन मर्द-
 यित्वा वैगवालनसुखमनुभवामि. मंत्रिणा तस्य चक्रिणः क्लिष्टकर्मोदयवशतामवगम्य शाखो-
 दतम्फलानि स्थाले निक्षिप्य अर्पितानि. सोऽपि रौद्राध्यवसायस्तानि फलान्यद्विबुध्या म-

र्दयित्वा सुखमनुभवति. एवं स प्रत्यहं करोति. ततः सप्तशतानि षोडशोत्तराणि वर्षाणि आ-
युरनुपाढ्य प्रवर्धमानरौद्राध्यवसायः सप्तमनकपृथिव्यां त्रयस्त्रिंशत्सागरोपसायुर्नारको बभूव.
सांप्रतं सूत्रमनुष्ठीयते—

॥ मूलम् ॥—जार्दपराजितं खलु । कासि नियाणं तु हत्थिणपुरंमि ॥ चुलनीइ बंजद-
त्तो । उण्पत्तो पउमगुम्माउ ॥ १ ॥ व्याख्या—खलु इति निश्चये अलंकारे वां, जात्या चां-
मालाख्याया पराजितः पराचूतः सर्वतो निर्धारितो गृहीतदीङ्कः संभूतश्चित्रस्य लघुव्राता ह-
स्तिनागपुरे चक्रवर्तिस्त्रीरत्नवंदनात् केशपाशसंस्पर्शात् चक्रवर्तिपदप्रार्थनारूपनिदानमकार्षीत्.
ततः स संभूतसाधुः पद्मगुल्मविमाने नलिनगुल्मविमाने उपपन्नः. ततश्च नलिनगुल्मविमा-
नात् संभूतजीवो ब्रह्मराज्ञो चार्या चुलनी, तयोः पुत्रत्वेन ब्रह्मदत्त इति नाम्ना उत्पन्नः. इति.

॥ मूलम् ॥—कंपिद्धे संभूले । चित्तो पुण जाउ पुरिमतालंमि ॥ सिद्धिकुलंमि विसादे
। धम्मं सोऊण पवइले ॥ २ ॥ व्याख्या—कंपिद्धे नगरे ब्रह्मराजा, तद्धार्या चुलनी, तयोः
पुत्रः संभूतजीवो ब्रह्मदत्तः संजातः. चित्रश्चित्रजीवः पुनः पुरिमतालनगरे विशादे विस्तीर्णे

एकस्मिन् श्रेष्ठिनः कुले श्रेष्ठपुत्रः संजातः. स च चित्रजीवस्तत्र श्रेष्ठपुत्रत्वेन समुत्पद्य अ-
नुक्रमेण ताम्रले धर्मं श्रुत्वा प्रव्रजितः प्रव्रज्यासग्रहीत. ॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥—कंपिह्वंसि य नगरे । समागया दोवि चित्तसंभूया ॥ सुहृदुक्कफलविवागं
। कदंति ते इक्कमिक्कस्स ॥ ३ ॥ व्याख्या—अथ स चित्रजीवो गृहीतदीक्षः समुत्पन्नजाति-
स्मृत्यादिज्ञानो विहरन् कांपिद्वये नगरे सप्तागतः. तत्रैव कांपिद्वये ब्रह्मदत्तोऽपि लब्धचक्रव-
र्तिपदस्तिष्ठति. एकदा स देवोपनीतमंदारकण्डपट्टकाणां मालासाधर्म्यं दृष्ट्वा समुत्पन्नजातिस्सु-
तिरभूत्. तदा च ब्रह्मदत्तेन—आस्व दासौ मृगो हंसौ । मातंगावसरौ तथा ॥ इति श्वो-
कार्थं स्वधनुसंबंधगर्भितं कृत्वा नगरे उन्मथोषणा कारिता, यः कश्चिदभ्येतनं श्वोकार्थं पूरय-
ति, तस्मै वांछितं ददामि, राज्यार्धं ददामि. अस्मिन्नेवावसरे ब्रातृबोधनार्थं समागतेन चि-
त्रजीवसाधुना—इमा नौ पट्टिका जाति—रन्योन्याभ्यां विमुक्तयोः ॥ १ ॥ इति श्वोकोत्त-
गार्धं पूरितं. तद्वनमध्ये अरघद्वन्नामकेण आरासिकेण साधुमुखेन श्रुत्वा राज्ञोऽग्रे उक्तं. रा-
जापि श्रुत्वा मूर्छां प्राप. ततो राज्ञा पृष्टेन कुद्वितेन च तेनोक्तं मया श्वोकार्थं पूरितं नास्ति.

किं त्वारामे कायोत्सर्गस्थितेन एकेन साधुना पूरितं. ब्रह्मदत्तचक्रधरेण श्लोकपूरणात् ज्ञातो-
ऽयं साधुर्धर्मम द्वाता. ततो राजा मुनिसमीपे गतः, अत एव सूत्रकारेणोक्तं, कांपिड्ये नगरे
द्वावपि चित्रसंभृतौ चित्रसंभृतजीवौ चक्रवर्तिमुनीश्वरौ समागतौ, एकत्र मिलितौ तौ च सु-
खलुःखफलविपाकं सुकृतदुःकृतकर्मनुज्ञावरूपं एकैकस्य परस्परं कथयतःस्म इत्यध्याहार्यं. ।३।

॥ मूलम् ॥—चक्रवर्दी महद्भिः । बंजदत्तो महायसो ॥ ज्ञायरं बहुमाणेण । इयं वय-
णमब्धवी ॥ ४ ॥ व्याख्या—ब्रह्मदत्तचक्रवर्ती ज्ञातरं बहुमानेन मनसो रागेण इदं वचनम-
ब्रवीत्. कथंभूतः चक्रवर्ती? महर्द्धिकः संप्राप्तषड्वर्गराज्यः, पुनः कथंभूतो ब्रह्मदत्तः? महा-
यशाः, महद् यशो यस्य स महायशा जुवनलयप्रसिद्धः ॥ ४ ॥

॥ मूलम् ॥—आसि मो ज्ञायरा दोवि । अन्नमन्नवसाणुगा ॥ अन्नमन्नमणुरत्ता । अन्न-
मन्नहिणसिणो ॥ ५ ॥ व्याख्या—मो इति आवां द्वावपि ज्ञातृज्जातौ आसि आस्व, पूर्वज-
न्मन्यावाप्तौ ज्ञातरावन्नवावित्यर्थः. कथंभूतो ह्यौ? अन्योन्यवशानुगौ, अन्योन्यं परस्परं व-
शमनुगच्छत इत्यन्योन्यवशानुगावन्योन्यवशवर्तिनावित्यर्थः. पुनः कथंभूतौ? अन्योन्यमनुरक्तौ

परस्परं स्नेहवन्तौ. पुनः कीदृशौ ? अन्योन्यं हितैषिणौ परस्परं हितवाञ्छकौ, एतादृशावच-
वावेत्यर्थः. अत्र मुहुर्मुहुर्न्योन्यग्रहणं चित्ततुल्यतात्यादरख्यापनार्थः ॥ ५ ॥

॥ मूलम् ॥—दासा दसन्नं आसी । मिया कालिंजरे नगे ॥ हंसा मयंगतीराए । चंफाला
कासभूमिण ॥ ६ ॥ व्याख्या—क च अभूतां तत्स्यानमाह—आवां दशाणदेशे दासौ आ-
स्व, कालंजरनाम्नि नगे पर्वते मृगौ आस्व, पुनर्धृतगंगानदीतटे हंसौ आवां आस्व. काशी-
भूम्यां वाराणस्यां चांफालावभूवाव. ॥ ६ ॥

॥ मूलम् ॥—देवा य देवलोगंसि । आसि अम्हे महद्दिया ॥ इमा णो ठड्डिया जाई ।
अन्नमन्नेण जाविणा ॥ ७ ॥ व्याख्या—पुनस्तत्तथांफालजन्मनः परं नो ज्ञातः ‘ अम्हे ’
आवां देवलोके सौधर्मदेवलोके महर्द्धिकौ देवावभूव. हे ज्ञातः णो इत्यावयोरन्योन्ययावनि-
का परस्परसाहित्यरहिता परस्परवियोगसहिता षष्ठिका जातिरियं प्रत्यक्षा जाता. ॥ ७ ॥
इति श्रुत्वा लुनिराह—

॥ मूलम् ॥—कम्मा नियाण पगगा । तुमे राय विंचितिया ॥ तेसिं फलविवागेण । वि-

पुण्यमुवागया ॥ ७ ॥ व्याख्या—हे राजन्! त्वया कर्माणि विचिंतितानि, आर्त्तध्यानरूपा-
णि ध्यानानि ध्यातानि, आर्त्तध्यानहेतुभूतानि कर्माणि विचिंतितानीत्यर्थः. कीदृशानि क-
र्माणि? निदानप्रकृतानि निदानेनोपाजितानि, निदानेन भोगप्रार्थनावशेन प्रकृतानि नि-
दानप्रकृतानि प्रकर्षेण बद्धानि, तेषां कर्मणां फलविपाकेन फलोदयेन आवां विप्रयोगमुपा-
गतौ वियोगं प्राप्तौ. ॥ ७ ॥ अथ चक्री प्रश्नं करोति—

॥ मूलम् ॥—सच्चसोऽप्यगदा । कस्मा मए पुरा कदा ॥ ते अज्ज परिचुंजामो । किं
नु चित्तेवि से तहा ॥ ए ॥ व्याख्या—हे साधो! हे भ्रातृस्यया पुरा पूर्वजन्मनि कर्माणि
कृतानि. कथंभूतानि कर्माणि? सत्यशौचप्रकटानि, सत्यं मिथ्याराहित्यं, शौचमात्मशुद्धि-
कारकं धर्ममयमनुष्ठानं. सत्यं च शौचं च सत्यशौचे, ताभ्यां प्रकटानि असिद्धानि, एतादृ-
शानि मया सुकर्माणि कृतानि. तानि शुभकर्माणि अद्यास्मिन् जन्मनि परि समंतात् जुंजे,
स्त्रीरत्नभोगद्वारेण तेषां फलं विषयसुखान्यनुभवामि. हे चित्र! यथाहं राज्यसुखं जुंजे, त-
था किं चित्रोऽपि भवानपि नु जुंके? नु इति वितर्क. कोऽर्थः? चक्री वदति यथाहमिदानीं

प्रचोपार्जितानां सुकृतानां फलानि निवृत्ते. तथा किं चित्र भवान् परिशुक्ते? अपि तु ज्ञानं न परिशुक्ते. एवं. तत्र तस्तु निश्चुकत्वात् तानि सुकृतानि निष्फलानि जातानीत्याशयः. ॥
॥ ए ॥ अथ मुनिराह—

॥ मूलम् ॥—सर्वं चित्रं सफलं नराणं । कदाण कदाण न मुक्त अस्थि ॥ अस्थोहिं कामोहिं उ उत्तमोहिं । आया समं पुनः फलोववेण ॥ १० ॥ व्याख्या—हे राजन् ! नराणां सु-
चीण सम्यक्प्रकारेण कृतं संयमतपःप्रमुखं सर्वं सफलमेव वर्तते, नराणामित्युपलक्षणत्वात्
सर्वपासपि सफलं भवति. यतः कृतेभ्यः कर्मभ्यो मोक्षो नास्ति, जीवैः कृतानि कर्माण्यवश्यं
बुज्यन्ते, प्राकृतत्वात् पंचमीस्थाने यथी. कृतानां कर्मणां मोक्षो नास्ति, यदुक्तं—कृतकर्मद-
यो नास्ति । कदपकोटिशतैरपि ॥ अवश्यमेव ज्ञोक्तव्यं । कृतं कर्म शुभाशुभं ॥ १ ॥ तस्मा-
न्ममाप्यात्मा अर्थेर्द्रव्यैः पुनः कासैर्विषयसुखैः पुण्यफलैरूपेणो वर्तते. कीदृशैरर्थैः कामैः ? उ-
त्तमेर्मनोहरेः. अथवा कीदृशैः कामैः ? अर्थैः प्रार्थनीयैः, अर्थ्यते प्रार्थ्यते जनैरित्यर्थः, ते-
रर्थैरित्यनेन चित्रजीवेन साधुनोक्तं. मयापि सर्वेन्द्रियाणां सुखानि द्रव्याणि च पुण्यफलानि

प्राप्तानीति. इति त्वया न ज्ञातव्यं, यदनेन, किमपि सुकृतफलं न लब्धमस्तीति भावः ॥२०॥
तदेव सूत्रकारो गाथया आह—

॥ मूलम् ॥—जाणाहि संभूय महाणुभागं । महद्द्विं पुष्पफलोववेयं ॥ चित्तं पि जाणा-
हि तद्देव रायं । इह्नी जुई तस्सवि य प्पभूया ॥ ११ ॥ व्याख्या—पूर्वनाम्ना कृषिर्वदति—
हे संभूतमहाराज ! यथा त्वमात्मानं महानुभागं तथा महद्द्विकं तथा पुष्पफलोपपेतं जा-
नासि, तथा चित्रमपि मामपि तादृशमेव जानीहि ? महान् अनुभागो यस्य स महानुभाग-
स्तं महानुभागं बृहन्माहात्म्यं. तथा महती कृद्धिर्यस्य स महद्द्विः, महद्द्विरेव महद्द्विकस्तं
महद्द्विकं विशाललक्ष्मीकं, पुष्पफलेन उपपेतस्तं एतादृशं. कृद्धिर्द्विपदचतुष्पदधनधान्यादिसं-
पत्तिः, श्रुतिर्दीप्तिस्तस्य चित्रस्यापि, अर्थान्ममपि प्रचुरा वर्तते इति जानीहि ? चशब्दोऽत्र
यस्मादर्थे. इह बृहत्संप्रदायः—यथा निदानसहितः संभूतसाधुश्चक्रवर्त्यगूत्, तथा चित्रसा-
धुर्निदानरहित एकस्य श्रेष्ठिमहद्द्विकस्य कुले पुत्रत्वेनोत्पन्नः, तत्र चक्रवर्तिवत्सस्य कृद्धिरासी-
त्, प्रतिदिनं सुवर्णदीनाराणां कोटिं याचकेभ्यो ददान आसीत्. निरंतरं च यदकृतुसुखदा-

यकेषु मनोहरोच्चैस्तरप्रासादेषु भोगान् भुञ्जानोऽनेकगजतुरगरथयानादिककृद्भिमान् सुरूपका-
मिनीनां परिकरेण परिवृतो द्वात्रिंशद्विधं नाटकं पश्यन् सदा सुखनिमग्नो बहुधा भोगसमु-
क्तो बभूवेति कथानकं ज्ञेयं ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—महत्परूषा वयणप्पचूआ । गाहाणुगीया नरसंघमज्जे ॥ जं निरुणो
मीलगुणोववेया । इहं जयंते समणोमि जाणं ॥ १२ ॥ व्याख्या—अथ चेदेतादृशी कृद्भिस्त-
व आसीत्, तर्हि कथं त्यक्ता ? हे भ्रातः सा गाथा साधुनिर्नरसंघमध्ये. नराणां मनुष्याणां
संघो नरसंघस्तस्य मध्ये मनुष्यसन्नामध्वेऽनुगीता उक्ता, मया श्रुतेति शेषः. गीयते इति
गाथा धर्मान्निधायिनी सूत्रप्रकृतिर्मया स्वविरमुखात्कर्णगोचरीकृता. कथं ब्रूता माथा ? स-
हार्थरूपा, महान् द्रव्यपर्यायज्ञेदसहितो निश्चयव्यवहारसहितश्च आर्थो यस्य तन्महार्थ-
तादृशं रूपं यस्याः सा महार्थरूपा. पुनः कीदृशा गाथा ? वयणप्पचूआ, वचनेनैव ज्ञेदेः प्र-
ब्रूता वचनप्रभृता, अद्वयाद्वारा बहुर्थेत्यर्थः. सा इति का गाथा ? यां गाथां श्रुत्वा इत्यध्या-
हारः, यां धर्मान्निधायिनीं सूत्रप्रकृतिं श्रुत्वा, निश्चयः साधवः शीलगुणोपपेताः संत इह

ब्रह्म ५, एते पंच प्रासादा यत्र चक्रिणो रोचन्ते तत्रैव वार्धकिरलेन चक्रिसूत्रधारेण विधीयन्ते इति वृक्षा आहुः. तस्मादत्रेदं गृहमिति पृथगुक्तमस्ति. पांचालानां गुणग्रहणं तु अत्युदीर्णत्वात्. अन्यथा भरतकेत्रस्य सारं तद्व्युद्देशस्त्येव. ॥ १३ ॥

॥ मूलम् ॥—नटोहिं गीएहिं य वाइएहिं । नारीजणाइं परिवारयन्ते ॥ भुंजाइ जो गाइ इमाइ निरुकु । मम रोयई पवज्जा हु दुक्कं ॥ १४ ॥ व्याख्या—जो चित्र ! हे त्रिदो ! हे साधो ! ममैतद्वोचते, एतद् हृदये प्रतिज्ञाति. हु इति निश्चयेन प्रव्रज्या दुःखं वर्तते इति शेषः. दीक्षानां सुखं किमपि नास्ति. तस्मात् हे साधो ! त्वमिमान् प्रत्यक्षं दृश्यमानान् जो गान् बुद्ध्व ? कथंभूतः सन् ? नाटकैर्द्वात्रिंशद्विधैः, गीतैर्गांधर्वशास्त्रोक्तैः, वाद्वैत्रैर्चरतशास्त्रोक्तैर्बुद्धानां निस्तथा नारीजनैः परिवृतः सन् विषयसुखान्यनुभव ? अत्र नारीजनानामेव ग्रहणं कृतं, अन्येषां गजाश्ववस्त्रासनद्रव्यादीनां ग्रहणं न कृतं, तत्तु तस्य श्रीलोलुपत्वात्, सर्वविषयेषु ज्ञीणामेव प्राधान्यात्. ॥ १४ ॥

॥ मूलम् ॥—तं पुव्वनेहेण कयाणुरायं । नराहिवं कामगुणेषु गिळं ॥ धम्मस्सिउं त-

स्स हियाणुपेही । चित्तो इमं वयणमुदाहरित्था ॥ १५ ॥ व्याख्या—यदा तु ब्रह्मदत्तेन सं-
भूतजीवेन चित्रजीवं साधुं प्रत्युक्तं, तदा चित्रजीवः साधुश्चित्र इदं वचनं तं ब्रह्मदत्तनरा-
धिपं चक्रिणंप्रति उदाजहार अवादीत्. कथंभूतं तं ब्रह्मदत्तं ? पूर्वस्नेहेन कृतानुरागं, पूर्व-
जवबांधवप्रेम्णा विहितप्रीतिज्ञावं. पुनः कथंभूतं नराधिपं ? कामशुणेषु विषयसुखेषु लोभुपं.
कीदृशश्चित्रजीवसाधुः ? धर्माश्रितो धर्ममाश्रितः. पुनः कीदृशश्चित्रः ? तस्य ब्रह्मदत्तस्य हि-
तानुप्रेक्षी हितवांढकः, हितमनुप्रेक्षते इत्येवंशीलो हितानुप्रेक्षी. ॥ १५ ॥ किमुदाजहारेत्याह-

॥ मूलम् ॥—सवं विलवियं गीयं । सवं नदं विरुंबियं ॥ सवे आन्नरणा नारा । सवे का-
मा दुहावहा ॥ १६ ॥ व्याख्या—हे राजन् ! गीतं सर्वं विलपितं विलापतुद्वयं, सर्वं नाद्व्यं
नाटकं विरुंबितं, भूतावेष्टितपीतमद्यादिजनांगविद्वेषतुद्वयं. सर्वाण्यान्नरणानि नारतुद्वयानि.
सर्वे कामा दुःखावहा दुःखदायकाः, गजपतंगञ्जुगमीनकुरंगदीनामिव बंधनमरणादिकष्टदा
इत्यर्थः. ॥ १६ ॥

॥ मूलम् ॥—बालान्निरामेसु दुहावहेसु । न तं सुहं कामशुणेषु रायं ॥ विरत्तकामाण

नवोद्वेगानां । जं निरुक्तुं शीलगुणे रयाणं ॥ १७ ॥ व्याख्या—हे राजन्! विरक्तकामानां वि-
रक्ता कामेभ्य इति विरक्तकामास्तेषां निर्विषयिणां चिद्वृणां साधूनां यत्सुखं वर्तते, तत्सुखं
कामगुणेषु शब्दादिषु इंद्रियसुखेषु कामिनां पुरुषाणां नास्ति । कीदृशेषु कामगुणेषु ? बाला-
निगमेषु बालानां निर्विकेकाणामनिरामा बालानिरामास्तेषु, मूर्खा हि विषयेषु रज्यन्ते । पु-
नः कीदृशेषु कामगुणेषु ? दुःखावहेषु दुःखदायकेषु । कीदृशानां चिद्वृणां ? तपोधनानां, त-
प एव धनं येषां ते तपोधनास्तेषां । पुनः कीदृशानां ? शीलगुणे रतानां, शीलस्य गुणा गुण-
कारिणो नवविधगुणयस्तेषु रता आसक्तास्तेषां ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—नरिंद जाई अहमा नराणां । सोवागजाइं दुहडं गयाणं ॥ जाहिं वयं स-
वजणस्स वेसा । वसीय सोवागनिवेशेसु ॥ १७ ॥ व्याख्या—हे नरेंद्र! नराणां मनुष्या-
णां मध्ये अधमा निंथा जातिः श्रपाकस्य चांनलस्य जातिर्वर्तते, सा जातिर्द्वयोरपि आवयो-
र्गता प्राप्ता, एं इति वाक्यालंकारे, यस्यां जातो आवां सर्वजनस्य द्वेष्यौ अभूव । श्रपाक-
निवेशेसु चांनलगृहेषु वसीय आवामवसाव ॥ १७ ॥

निम्सर? साधुर्नवेत्यर्थः. किं कृत्वा? अशाश्वतान् अनित्यान् भोगान् त्यक्त्वा. पुराकृतस्य धर्मस्य फलं चेत्यर्थेदानीं जुल्यते, तदेदानीमपि धर्मसंगीकुरु? यतोऽत्र शाश्वतसुखभाक् स्या इति ज्ञातः. ॥ २० ॥ धर्मस्य अकरणे दोषमाह—

॥ मूलम् ॥—इह जीविए राय असासयंमि । धणियं तु पुन्नाइं अकुवमाणो ॥ से सो-
अइ मच्चु मुद्देवणीए । धम्मं अकाऊए परस्मि लोए ॥ २१ ॥ व्याख्या—हे राजन्! इ-
हामिन् मनुष्यजीविते मनुष्यायुषि पुण्यान्यकुर्वाणो मनुष्यः सुकृतानि न करोति, स दुःक-
र्मनिर्मुक्त्युमुखमुपनीतः सन् धर्मसकृत्वा परस्मिन् लोके गतः शोचते पश्चात्तापं कुर्वते. मरण-
नसमये मत्तं जानाति हा मया मनुष्यजन्म प्राप्य धर्मो न कृतः. इति चिन्तां करोति. कथंभू-
ते जीविते? धणियं तु अत्यंतमशाश्वते. ॥ २१ ॥ मृत्युनां मुखमात्रासुहृद्वाशकाकोदरासवावाकोनही =

॥ मूलम् ॥—जहेह सीहो य मियं गिहाय । मच्चू नरं नेइ हु अंतकावो ॥ न तंस्स
माया व पिया व चाया । काळंमि तस्मिंसहरा नवंति ॥ २२ ॥ व्याख्या—यथेह संसारे
सिद्धो मृगं गृहीत्वा स्ववशं नयति, अत्र चशब्दः पदपूरणे, एवमनेनैव प्रकारेण, अनेनैव

दृष्टान्तेन मृत्युर्भरणं, दु इति निश्चयेनांतकाले नरं मनुष्यं गृहीत्वा स्ववशं नयति. तस्मिन् मनुष्यस्य सरणकाले माता, च पुनः पिता, च पुनर्भ्राता, एते सर्वे अंशधरा न भवंति, अंशं स्वजीवितव्यभागं धारयंति, मृत्युना नीयमानं नरं रक्षंतीत्यंशधराः, स्वजीवितव्यदायका न भवंतीत्यर्थः. ॥ ११ ॥ पुनर्दुःखादपि न त्रायंते इत्याह—

॥ मूलम् ॥—न तस्म दुःखं विभजंति नादृष्टं । न मित्तवग्गा न सुया न बंधवा ॥ इ-
च्छो सयं पञ्चणुहोऽ दुःखं । कत्तारमेवं अणुजाइ कम्मं ॥ १३ ॥ व्याख्या—पुनः हे राजन् !
तस्य मनुष्यस्य अर्थात् दुःखार्तस्य नरस्य दुःखं शारीरिकं मानसिकं दुःखं ज्ञातयः स्वजना
न विभजंति, दुःखस्य विभागिनो न भवंति. पुनर्मित्रवर्गा मित्रसमूहाः, पुनः सुता अंगजाः,
पुनर्बन्धवा भ्रातरोऽपि न दुःखं विभजंति. तदा किं भवतीत्याह—एकोऽयं जीवोऽसहायी स्व-
यमेव दुःखं प्रत्यनुभवति, एकाकी स्वयमेव दुःखं असातावेदनीयं भुङ्क्ते. कथं स्वजनादिवर्गे
सति एको दुःखं भुङ्क्ते ? तत्राह—कर्म शुभाशुभरूपं कर्तारमेव अनुयाति अनुगृह्णाति. यः क-
र्मणां कर्ता स एव कर्मणां भोक्ता स्यादिति ज्ञावः. यदुक्तं—यथा धेनुसहस्रेषु । वत्सो वि-

दति मातरं ॥ तथा पुरा कृतं कर्म । कर्तारमनुगृह्णाति ॥ १ ॥ १३ ॥

॥ मूलम् ॥—चिन्ना दुष्यं च चउप्पयं च । खित्तं गिहं धणं धन्नं च सव्वं ॥ सकम्म-
प्पवीउ अवसोपयाइं । परं जवं सुंदर पावगं वा ॥ १४ ॥ व्याख्या—अशरणजावनामुक्त्वा
एकत्वतावनं वदति—अयं स्वकर्मात्मद्वितीयो जीवः, स्वस्य कर्म स्वकर्म, स्वार्त्तम-
नो द्वितीयं यस्य स स्वकर्मात्मद्वितीयः, स्वकर्मसहितोऽयं जीवः सुंदरं देवलोकान्दिष्याने वा-
उय्वा पापकं नरकादिष्याने, एवंविधं परं जवमन्यलोकं अवशः सन् प्रयाति. किं कृत्वा ? छि-
पदं चार्थादि, च पुनश्चतुःपदं गजाश्वादि, केत्रं ईशुकेत्रादि, गृहं सप्तजौमिकादि, धनं दीना-
गदि गजतस्वर्णादि, धान्यं तंमुलगोधूमादि, चशब्दादस्त्राशरणसारत्वादि, एतत्सर्वं त्यक्त्वा
द्वित्वा जीवः परजवे व्रजतीत्यर्थः ॥ १५ ॥ अथ सरणादनंतरं पश्चात्तस्य पुत्रकलत्रादयः किं
कुर्वतीत्याह—

॥ मूलम् ॥—तं इक्कं तुव्वसरीरगं से । चिइंगयं दहिय उ पावगेणं । चज्जा य पुत्तोवि
य नायउ य । दायारमन्नं मणुसंकमंति ॥ १६ ॥ व्याख्या—से इति तस्य मृतस्य पुरुषस्य

तत् एककं जीवरहितं, अस्त एव तुहं असारं शरीरं, किं? चित्तीगतं श्मसानाग्निप्राप्तं पाव-
के दग्ध्वा श्मसानात् कृत्वा, पश्चात्तस्य चार्या, च पुनः पुत्रोऽपि, च पुनः पुनर्ज्ञातयः स्वजनाः, ए-
ते सर्वेऽपि अन्यं दातारं अनुसंक्रामन्ति. कोऽर्थः? यदा कश्चित्पुरुषो अग्रिते, तदा तद्वरीरं प्र-
ज्वालय तस्य स्त्रीपुत्रबांधवा अन्यं स्वनिर्वाहकर्तारं धनादिदायकं सेवते, सर्वेऽपि स्वार्थसाध-
नपरायणा भवंति. ॥ १५ ॥

॥ ४९८ ॥

उत्तरा-

सटीकं

॥ मूलम् ॥—उवणिज्जइ जीवियमप्पमायं । वल्लं जरा हरइ नरस्स राया ॥ पंचालराया
वयणं सुणाहि । साकासि कम्माइं महालयाइं ॥ १६ ॥ व्याख्या—हे राजन्! नरस्य प्रा-
णिनो जीवितमायुःप्रमाणमप्रमादं यथा स्यात्तथा कर्मनिर्भृत्येव उपनीयते. पुनर्जीविते सत्य-
पि नरस्य वर्णं शरीरसौंदर्यं जरा हरति, वृद्धावस्था रूपं विनाशयति. तस्माद्दे पंचालराज! हे
पंचालदेशाधिप! वचनं मम वाक्यं शृणु? महालयानि महान्ति मांसवद्दण्णादीनि कर्मोणि
त्वं मां कार्षीः. ॥ १६ ॥ अथ नृपतिराह—
॥ मूलम् ॥—अहंपि जाणामि जहेह साहू । जं मे तुमं साहसि वक्कमेयं ॥ भोगा इ-

मे संगकरा भवन्ति । जे दुज्या अज्ज अम्हारिसेहिं ॥ २७ ॥ व्याख्या—हे साधो! इह ज-
गति यथा वर्तते तथाहमपि जानामि, यत्वं मे सम एतद्वाक्यं साधयसि शिदयसि, शि-
क्षारूपेण नायु कथयसि, परं किं करोमि? इमे प्रत्यक्षं बुज्यमाना योगाः संगकरा भवन्ति
ब्रंथनकरा भवन्ति. कीदृशा इमे योगाः? हे आर्य ये भोगा अस्मादृशैर्गुरुकर्मजिर्दुर्जया दु-

स्वाज्याः. ॥ २७ ॥

॥ मूलम् ॥—इत्थिणापुरंमि चित्त । दहूणं नरवडं महद्धियं ॥ कामजोगेसु गिद्धेणं ।
नियाणमसुद्धं करुं ॥ २८ ॥ व्याख्या—हस्तिनागपुरे नो चिल! मया निदानं कृतं. कीदृशं नि-
दानं? अगुचं योगानिलापत्वाद्गुचं. किं कृत्वा? नरपतिं सनत्कुमारचक्रिणं दृष्ट्वा. कीदृशं
चक्रिणं? महार्हिकं. कीदृगेन मया? कामजोगेसु गृह्येन, इन्द्रियसुखलोलुपेन. ॥ २८ ॥

॥ मूलम् ॥—तस्स मे अप्पन्निकंतस्स । इमं एशारिसं फलं ॥ जाणमाणोवि जं धम्मं
। कामजोगेसु सुगिडं ॥ २९ ॥ व्याख्या—तस्य निदानस्य प्राग्भवकृतजोगानिलापस्य इमं प्र-
त्यक्षं बुज्यमानं एतादृशं वक्ष्यमाणं फलं जातं. कथंचूतस्य तस्य निदानस्य? अप्रतिक्रांत-

स्य अनालोचितस्य. यस्मिन्नवसरे हस्तिनागपुरे आवां अनशनं कृत्वा प्रसुप्तौ, तदा चक्रधरस्य-
स्त्रीरत्नस्य केशपाशो मम चरणे लग्नः, तदा मया निदानं कृतं, तदा त्वयाहं निवारितः, ओ प्रा-
तस्त्वं निदानं माकर्षीः, चेन्निदानं कृतं स्यात्तदा मिथ्यादुष्कृतं दातव्यं त्वया इत्युक्तेऽप्यहं
निदानान्न निवृत्त इत्यर्थः. जं इति यस्मात्कारणात् अहं जिनोक्तं धर्मं जानन् अपि कामजोगेषु
सुतरामतिशयेन मूर्खितोऽस्मि, इन्द्रियसुखेषु लुब्धोऽस्मि. नोचेद् ज्ञानस्य एतदेव फलं, ज्ञा-
नी विषयेभ्यो विरक्तः स्यात्, अहं ज्ञाने सत्यपि विषयेषु रभसि, तद्विज्ञानस्यैव फलमित्यर्थः.

॥ मूलम् ॥—नागो जहा पंकजलावसन्नो । ददुं थलं नाग्निसमेद् तीरं ॥ एवं वयं का-
मगुणेषु गिह्वा । न त्रिष्कुणो मग्गमणुघयासो ॥ ३० ॥ व्याख्या—हे साधो ! जया नागो
हस्ती पंकजलावसक्तः, आटपजले बहुपंकं अवसन्नोऽयं तं निमग्नस्तीरं दृष्ट्वापि न स्मरेति, ती-
रस्य तटस्य अग्निमुखं गतोऽपि तटं न प्राप्नोति, तीरं तु दूरतः, परं तु त्यजत्यपि दृष्ट्वा न उ-
च्चभूमिं प्राप्नोति. एवममुना प्रकारेण अनेन दृष्टानेन वयमित्यस्मादृशः कामगुणेषु शब्दरूप-
रसगंधस्पर्शादिषु शुद्धाः लोकजिनो त्रिकोसर्गि साधुमार्गं साधवाचारं नानुब्रजानो न प्राप्नुमः,

तस्मालिं कुर्मः ? वैयं विप्रशिणो जानंतोऽप्यजानंत इव जाता इत्यर्थः ॥ ३० ॥

॥ मूलम् ॥—अत्रैड् कालो तुरियंति राईउ । नयावि नोगा पुरिसाण निच्चा ॥ उविच्च नोगा पुरिसं चयंति । दुमं जहा खीणफलं व पखी ॥ ३१ ॥ व्याख्या—अथ मुनिः संसारस्य अनित्यत्वेन उपदेशं ददाति. हे राजन् ! कालोऽत्येति अतिशयेन गच्छति. कालस्य किं याति ? आयुर्नर्तातीत्यर्थः. राखयस्त्वयंति उत्तावतया व्रजंति. हे राजन् ! पुरुषाणां नोगा अपि अनित्याः, नोगाः पुरूपमुपेत्य स्वेनया आगत्य पुरुषं त्यजंति, पुरुषा यद्यपि नोगांस्य-अनुं नेवन्ति, तथापि नोगाः स्वयमेव पुरुषांस्यजंतीत्यर्थः. के किं यथा ? पक्षिणः ह्रीणफलं वृद्धं यथा त्यजंति. ॥ ३१ ॥

॥ सूक्ष्मम् ॥—जइ तंसि जोगे चइउं असत्तो । अज्जाइ कम्माइ करेहि राय ॥ धम्ममे
निउं सव्वपयाणुकंपी । सो होहि सि देवो इउं विउवी ॥ ३२ ॥ व्याख्या—हे राजन् ! यदि
त्वं जोगांस्त्वन्तुमुशक्तोऽसि, असमर्थोऽसि, तदा हे राजन् ! आर्याणि शिष्टजनयोग्यानि क-
र्माणि कुरु ? पुनर्धर्मस्थितः सर्वज्जनानुकंपी भवेति शेषः सर्वप्रजापालको भव ? सर्वाश्च ताः

(1111) राजावस्था-ओर अने वृत्त-गुणानात जेणे र ह म ह स्मर धर्मि र हा ह ज्ञा स का पा लि गे के

प्रजाश्च सर्वप्रजाः, ताल्लनुकंपते इत्येवंशीलः सर्वप्रजानुकंपी. हे राजन्! आर्यकर्मकरणात् त्वं बेजब्री वैक्रियशक्तिमान् देवो निर्जर इतो जवादग्रे जविष्यसि. ॥ ३२ ॥

॥ मूलम् ॥—न तुझ जोगे जइऊण बुझी । गिझोसि आरंजपरिगहेसु ॥ मोहं कळ इति बिउप्पलावो । गळ्हासि रायं आसंतिळसि ॥ ३३ ॥ व्याख्या—हे राजन्नहं गळ्हाम्यहं ब्रजामि, मया त्वमामंजितोऽसि, मया त्वं पृष्टोऽसि, धातूनामनेकार्थत्वात्. हे राजन्! तुझ इति त्वं जोगांस्त्वक्तुं बुद्धिर्नास्ति, अनार्यकार्याणां जोगा एव कारणानि संति. अतो जोगाननार्यकार्याण्यपि त्यक्तुं मतिर्नास्ति. पुनरारंजपरिग्रहेषु त्वं गृह्योऽसि बुब्धोऽसि, आरंजपरिग्रहान्न लजसीत्यर्थः. एतावान् विप्रलापो विविधवचनोपन्यासो मोघः कृतो निरर्थकः कृतः, जलबिदो रुनग्रहस्यार्थो जातः. तस्मात्कारणादथाहं त्वत्तः संकाशादन्यत्र ब्रजामि. तवाह्मास्तीत्युक्त्वा मुनिर्गतः. ॥ ३३ ॥ अथ मुनौ गते सति ब्रह्मदत्तस्य किमभूत्तदाह—

॥ मूलम् ॥—पंचालरायावि य वंजदत्तो । साहुस्स तस्सा वयणं अकाळं ॥ अणुत्तरे जुंजिय काप्पजोए । अणुत्तरे सो नरए पविट्ठो ॥ ३४ ॥ व्याख्या—पंचालदेशानां राजा पां-

चालराजो ब्रह्मदत्तश्चक्रवर्तिरप्यनुत्तरे सकलनरकावासेभ्य उक्तप्रे अप्रतिष्ठाननाशि प्रविष्ट-
स्तत्रोत्पन्न इत्यर्थः, किं कृत्वा? अनुत्तरान् सर्वोक्तृष्टान् कामजोगान् जुंक्त्वा. पुनः किं कृत्वा?
तस्य चित्रजीवसाधोर्वचनमुपदेशवाक्यमकृत्वा. निदानकारकस्य नरकगतिरेव. तस्य गुरुकर्म-
त्वाच्च साधोरूपदेशावकाशो जात इत्यर्थः. ॥ ३४ ॥

॥ मूलम् ॥—चित्तोवि कामेहिं विरक्तकामो । उदग्रचारित्ततवो महेसी ॥ अणुत्तरं सं-
जम पालइत्ता । अणुत्तरं सिद्धिगडं गडति वेमि ॥ ३५ ॥ व्याख्या—चित्तोऽपि पूर्वभवचि-
त्रजीवसाधुरपि महर्षिर्महासुनिरनुत्तरं सर्वोपरिवर्तिसिद्धिस्थानं गतः. किं कृत्वा? अनुत्तरं
जिनाङ्गाविशुद्धं सप्तदशविधं संयमं पालयित्वा. कथंभूतः स साधुः? कामेभ्यो विरक्तकामः,
तोगेभ्यो विरक्ताभिवापः. पुनः कीदृशः सः? उदग्रचारित्रतपाः, उदग्रं प्रधानं साध्वाचारे
सर्वविरतिलक्षणं दशविधरूपं चारित्रं, तपो द्वादशविधं यस्य स उदग्रचारिलतपाः. एतादृशः
मन् नोदं प्रातश्चित्रजीवमुनिरिति सुधर्मास्वामी जंबूत्वाभिनं ब्रवीति. हे जंबू! अहं तवाग्रे
इति ब्रवीमि. ॥ ३५ ॥ इति चिलसंभृतीयं त्रयोदशमध्ययनं संपूर्णं. ॥ ३३ ॥ इति श्रीमदुत्त-

राध्ययनसूत्रार्थदीपिकायां उपाध्यायश्रीलक्ष्मीकीर्तिगणिशिष्यलक्ष्मीवल्लभगणिविरचितायां
चित्रसंभूतीयमध्ययनं संपूर्णं ॥ १३ ॥

॥ अथ चतुर्दशमध्ययनं प्रारब्धते ॥

त्रयोदशोऽध्ययने हि निदानस्य दोष उक्तः, चतुर्दशोऽध्ययने हि निर्निदानस्य गुणमाह
—अत्र मुख्यतस्तु निदानराहित्यमेव मुक्तं: कारणमित्युच्यते. तत्र संप्रदायः—यौ तौ गोप-
दारकौ चित्रसंभूतपूर्वजवसित्रौ साधुसेवाकरौ देवलोकं गतौ, ततश्च्युत्वा क्षितिप्रतिष्ठिते नगरे
इष्ट्यकुले द्वावपि ज्ञातरौ जातौ. तत्र तयोश्चत्वारः सुहृदो जाताः. तत्र भोगान् भुक्त्वा, स्थ-
विराणामंतिके च धर्मं श्रुत्वा सर्वेऽपि प्रव्रजिताः. सुचिरकालं संयममनुपादय नक्तं प्रत्याख्या-
तं. कालं कृत्वा सौधर्मे कल्पे पद्मगुदमविमाने षडपि सुहृदः पट्योपमायुष्का देवत्वेनोत्पन्नाः.
तत्र ये ते गोपजीववर्जा देवाश्चत्वारस्ततश्च्युत्वा कुरुजनपदे द्रुकारपुरे अवतीर्णास्तत्र प्रथम
द्रुकारराजा जातः. द्वितीयस्तस्यैव राज्ञः पद्मेदेवी कमलावती जाता, तृतीयस्तस्यैव राज्ञो

नृगुणामा पुरोहितः संवृत्तः, चतुर्थस्तस्यैव पुरोहितस्य चार्या संवृत्ता. तस्या वासिष्ठं नाम गोत्रं, यज्ञा इति नाम जातं. स च नृगुपुरोहितः प्रकामं संतानलाभमञ्जिषति, अनेकदेवोपयाचनं कुरुते, नैमित्तिकान् प्रश्नयति. तौ द्वावपि पूर्वजवगोपदेवौ वर्धमानावधिना एवं ज्ञातवन्तौ, यथा आचामेतस्य नृगुपुरोहितस्य पुत्रौ नविष्यावः. ततः श्रमणरूपं कृत्वा द्वावपि नृगुष्टहे समायातौ, सन्नार्थेण नृगुणा वंदितौ, सुखासनस्थौ धर्मं कथयतः. तयोरंतिके सन्नार्थेण नृगुणा श्रावकव्रतानि गृहीतानि. पुरोहितेन कथितं जगवन्! अस्माकमपत्यं नविष्यति न वा? इति. साधुच्यामुक्तं व्रतां द्वौ दारकौ नविष्यतः, तौ च बालावस्यायामेव प्रजिध्यतः, तयोर्नवदृज्यां व्याधातो न कार्यः. तौ प्रव्रज्य वनं लोकं प्रतिबोधयिष्यतः. इति नृणित्वा तौ देवौ स्वस्थानं गतौ. ततोऽचिरेण द्युत्वा पुरोहितचार्याया उदरेऽवतीर्णौ. ततोऽसौ पुरोहितः सन्नार्यो नगराग्निर्गल्य प्रत्यंतग्रामे स्थितः, तत्रैव सा ब्राह्मणी प्रसूता, दारकौ जातौ, लब्धसंज्ञौ तौ ताज्यां मुनिमार्गविरक्ताकरणार्थमेवं शिक्षितौ, य एते मुनि-तशिस्काः साधवो दृश्यन्ते, ते बालकान्मारयित्वा तन्मांसं खादन्ति, तत एतेषां समीपे श्री-

मद्भिर्न कदापि स्थेयं. अन्यदा तस्माद् ग्रामादेतौ क्रीरुतौ बहिर्निर्गतौ, तत्र पथश्रान्तान् साधूनागच्छतः पश्यतः. ततो जयत्रांतौ तौ दारकावेकस्मिन् वटपादपे आरूढौ. साधवस्तु तस्यैव वटपादपस्याधः पूर्वगृहीताशनादिभोजनं कर्तुं प्रवृत्ताः. वटारूढौ तौ कुमारौ स्वाप्ताविकसन्नपानं पश्यतः. ततश्चित्तितुं प्रवृत्तौ, नैते बालमांसाशिनः, किंतु स्वाप्ताविकाहारकारिणः, क्वचिद्देतादृशाः साधवोऽस्मान्निर्दृष्टा इति चिंतयतोस्तयोर्जातिस्मरणमुत्पन्नं. ततः प्रतिबुद्धौ तौ साधून् वंदित्वा गतौ मातृपितृसमीपं. अध्ययनोक्तवाक्यैस्ताभ्यां मातापितरौ प्रतिबोधितौ. तद्धनक्षिप्सुं राजानं च राज्ञीं प्रतिबोधितवती. एवं षडपि जीवा गृहीतप्रव्रज्याः केवलज्ञानमासाद्य मोक्षं गताः. अथ सूत्रं व्याख्यायते—

॥ मूलम् ॥—देवा, नविज्ञाणपुरे नवंमि । केई चुआ एगविमाणवासी ॥ पुरे पुराणे ऊसुयारनामे । खाए समिद्धे सुरलोअरम्मे ॥ १ ॥ स कम्मसेसेण पुरा कयाणं । कुवेसुदग्गेसु य ते पसूया ॥ निद्विन्नसंसारन्नया जहाय । जिण्णिंदमगं सरणं पवज्जा ॥ २ ॥ व्याख्या—गाथाद्वयेन संबंधः. केचिज्जीवाः, येषां केनापि नाम न ज्ञायते. यतो हि पूर्व चतुर्णाम-

अन्तरा-

सदीकं

॥ ४८७ ॥

पि जीवानां नाम नोक्तं. यो पुनर्द्वौ चित्रसंभूताभ्यामवशेषावभूतो, ताविध्यव्यवहारिणः सु-
तत्वेनोत्पन्नौ, तयोः पुनश्चत्वारो मित्रजीवाः, तेषामपि नाम केनापि न ज्ञायते. एवं पन्मपि
जीवाः पूर्वमनिर्दिष्टनामानोऽभूवन्. अहो ! पश्यत धर्मस्य माहात्म्यं ! जीवानां त्रव्यकर्मप-
रिपाकत्वं च ! केचिज्जीवाः पूर्वस्मिन् ऋगे देवीऋय देवत्वं प्राप्य सौधर्मदेवलोके नलिनीगु-
हमविमाने एकत्र निवासं कृत्वा स्वकर्मशेषेण, स्वस्य कर्मणः पुण्यप्रकृतिलक्षणस्य शेषेण ते व-
रुपि जीवा इपुकारनांश्चि पुरे पुराणे पुरातने नगरे, पुनः ख्याते सर्वत्र प्रसिद्धे, पुनः समृद्धे
धनधान्यपूर्णे, पुनः सुरलोकवत् रम्ये, उदये उलकटे क्षत्रियादिके कुले प्रसूता उत्पन्नाः. क-
थंभूतेन स्वकर्मशेषेण ? पुरातनेन पूर्वजन्मोपाजितेन, ते जीवा इपुकारपुरे समुत्पद्य, तत्र सं-
सारचयात् निर्वेद्य निर्वेदं प्राप्य, चतुर्गतित्रमणचयादुद्वेगमासाद्य, तदा जहाय इति जोगान्
त्यक्त्वा. जिनंद्रमार्गं, जिनंद्रेणोक्तो मार्गो जिनंद्रमार्गस्तु ज्ञानदर्शनचारित्ररूपं बोधस्य मा-
र्गं शरणं जन्मजरामृत्युचयापहं प्रपन्नाः प्राप्ता इति गथाद्वयार्थः. ॥ २ ॥

॥ मूलम् ॥—पुमत्तमात्मानं कुमारदीवि । पुरोहिजे तस्मै जसा य पत्नी ॥ वृत्तालकि-

स्त्री य तहेसुगरो । रायत्थ देवी कमलावड य ॥ ३ ॥ व्याख्या—तेषां वंशामपि पृथक् जेदं दर्शयति सूत्रकारः—तेषां वंशां मध्ये द्वौ जीवौ गोपौ तु पुंस्त्वभागस्य पुरुषवेदत्वं प्राप्य कुमारौ जातौ, ऋगुब्राह्मणस्य पुत्रौ समुत्पन्नौ। अत्र कुमारत्वेन एवमुक्तौ, यौ हि अपरिणी- तावेव दीक्षां जगृहतुः। तृतीयो जीवः पुरोहितो ऋगुनामा ब्राह्मणश्चासीत्। तद्वार्या यशाना- म्नी चतुर्थो जीवः। तथा विशाखा विस्तीर्णा कीर्तिर्यस्य स विशालकीर्तिः, एतादृश इषुकार- नामा राजा पंचमो जीवः। च पुनरिह राज्ञो नवे एव तस्यैव राज्ञो देवी राज्ञी कमलावती जातेति षष्ठो जीवः। एते षण्णपि जीवाः स्वस्वायुःक्षये च्युत्वा केचिदग्रतः, केचित्पश्चात्पूर्वसं- बंधेन एकत्र नगरे मिलिता इत्यर्थः ॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—जार्जरामच्चुन्नयान्निब्रूया । बहिविहारान्निविष्टचित्ता ॥ संसारचक्रस्स विमोक्षणद्व्या । दद्रूण ते कामगुणे विरत्ता ॥ ४ ॥ व्याख्या—तौ द्वौ कुमारौ कामगुणेभ्यः शब्दरूपरसगंधस्पर्शेभ्यो विरक्तौ जातौ। किं कृत्वा ? दद्रूण इति दृष्ट्वा साधून् विलोक्य, अ- यथा शब्दादिविषयान् मोक्षप्राप्तिविघ्नभूतान् दृष्ट्वा, किमर्थे ? संसारचक्रस्य विमोक्षार्थं, सं-

सारस्य चानुर्गतिकस्य यच्चकं योनिकुलभेदात् समूहः, चक्रवद्ग्रमणं वा, तस्य विमोक्षणार्थं
निवारणार्थं. कीदृशो तौ कुमारौ ? जातिजरासृत्युचयाचिञ्चूतौ जन्मजरासरणत्रयेन पीकितौ.
पुनः कीदृशौ तौ कुमारौ ? वह्निर्विहारान्निविष्टचित्तौ, वहिः संसाराद्विहारः स्थानं वहि-
र्विहारो नोक्षस्तस्मिन्नन्निविष्टं वैष्णवरं चित्तं ययोस्तौ वह्निर्विहारान्निविष्टचित्तौ. ॥ ४ ॥

॥ मूलम् ॥—प्रियपुत्रगा दुश्चिवि माह्वणस्स । सकस्मसीलस्स पुरोहिचस्स ॥ स्वरित्तु
पोगणिय तदथ जाइं । तहा सुचिन्नं तवसंजनं च ॥ ५ ॥ व्याख्या—ग्राह्यणस्य चतुनाम्नः
पुरोहितस्य राज्ञः पूज्यस्य द्वौ प्रियपुत्रकौ लघुवद्वन्नपुत्रौ यावास्तां, ताभ्यां छात्र्यां पुरोहि-
तस्य दत्तानपुत्राभ्यां तथा तेन प्रकारेण तयो छादशविधं, च पुनः संयज्ञं सप्तदशविधं सुची-
र्णं मुनगासतिगयेन निदानादिशब्दरहितेनाचरितं संचरितं. किं कृत्वा ? तत्र तस्मिन् ग्रामे
एवं पुरानर्गी जानिं स्मृत्वा. जातिस्मरणं प्राप्य, कीदृशस्य पुरोहितस्य ? स्वकर्म्मशीलस्य, स्व-
कीर्णं शास्त्रणस्य उज्जनादिकं पञ्चविधं वर्गी स्वकर्म्म, तदेव शीलनचारेण यस्य स स्वकर्म्मशील-
स्तस्य, राज्ञः शांतिपुञ्ज्यादिकारस्य. ॥ ५ ॥

॥ मूलम् ॥—ते कामचोगेसु असज्जमाणा । माणुस्सएसु जे आवि दिवा ॥ मुक्कान्नि-
कंखी अभिजायसहा । तातं उवागम्म इमं उदाहु ॥ ६ ॥ व्याख्या—तौ द्वौ पुरोहितकु-
मारौ तातं स्वजनकमुपागम्य तातसमीपे आगत्य इदमग्रे वक्ष्यमाणं वचनमुदाजहत्तुः, वा-
क्यभूचतुरित्यर्थः कीदृशौ तौ कुमारौ ? मानुष्यकेषु कामचोगेषु असज्जमाणा इति असज्जौ
अनादरौ अपि तु पुनर्ये दिव्याः कामचोगास्तेष्वप्यसज्जौ. एतावता मनुष्यदेवसंबंधिकाम-
सुखेषु लक्तोद्यमौ. पुनः कीदृशौ तौ ? मोक्षान्निकांक्षिणौ सकलकर्मक्षयाभिलाषिणौ इत्यर्थः.
पुनः कीदृशौ तौ ? अन्निजातश्रद्धौ उत्पन्नतत्त्वरुची इत्यर्थः ॥ ६ ॥ किं ऊचतुरित्याह—

॥ मूलम् ॥—असासयं दट्ठ इमं विहारं । बहु अंतरायं न य दीहआउं ॥ तम्हा गि-
हिंसिं न रइं लज्जामो । आमंतयामो चरिस्सामु मोणं ॥ ७ ॥ व्याख्या—ओ तात ! आवां
गृहे रतिं सुखं न लज्जावहे. तस्मात्कारणात् आवां चवंतभामंत्रयावहे, त्वां पृष्ट्वावहे, आवां
पृष्ट्वापि मौनं चरिष्यावः, मुनेर्चावो मौनं साधुधर्ममंगीकरिष्याव इत्यर्थः. आवां गृहे रतिं
न लज्जावहे. तत् किं कृत्वा ? इमं विहारं, इमं मनुष्यत्वावस्थानमशाश्वतमनित्यं दृष्ट्वा इति.

कीदृशं विद्वारं? बह्वंतरायं, बहुवोतरायं यस्मिन् स बह्वंतरायस्तं. च पुनस्तत्र विहारे मनु-
ष्यस्यैव दीर्घं पञ्चोपसप्तगरोपमादिकथायुर्नास्ति, मनुष्याणां हि स्वल्पमेवायुर्नहवोतरायाः
स्यति. तस्माद् बहु आययोः सर्वथा प्रीतिर्नास्तीत्यर्थः. ॥ ७ ॥

॥ मूलम् ॥—अहं तायगो तत्थ सुणीण तेसिं. तवस्स बाघायकरं वयासी ॥ इमं व-
यं वेयविदो वयंति । जहा न होई असुयाण लोगो ॥ ८ ॥ व्याख्या—अथ पुत्राभ्यामेवमु-
क्ते सति तद्वाक्यानंतरं तातकस्तथोर्जनको ऋगुपुरोहितस्तत्रावसरे तत्र ग्रामे वा तेसिमिति
तयोस्तपोऽव्यावातकरमिदं वचनमवादीत्. कथंभूतयोस्तयोः? मुन्योर्जाविश्रमणयोः, द्रव्यत-
स्तु ब्राह्मणपुत्रावगृहीतवेयौ, चावतस्तु धृतसंयमोद्यमौ तौ, तस्मान्नावमुन्योरित्यर्थः. किम-
वादीदित्याह—हे पुत्रौ! वेदविदो वेदज्ञा इदं वचनं वदंति, यथा येन प्रकारेणासुतानां ज-
नानां लोको गतिर्नास्ति. न विद्यते सुतो येषां ते असुताः, तेषामसुतानामपुत्राणां. यतो हि
पुत्रं विना पिङ्गद्वानाद्यजावात्. कुधया म्रियमाणत्वेनार्तध्यानपरायणत्वेनाऽगतित्वं पितॄणां
स्यात्. यदाह सृष्टिः—अपुत्रस्य गतिर्नास्ति । स्वर्गो नैव च नैव च ॥ तस्मात्पुत्रमुखं दृष्ट्वा ।

पश्चाद्धर्मं समाचरेत् ॥ १ ॥ ७ ॥

उत्तरा-

संटीकं

॥ ४९२ ॥

॥ मूलम् ॥—अहिज वेए परिविस्स विप्पे । पुत्ते परिठप्प गिहिंसि जाया ॥ ओच्चाण भोगे महइच्चियाहं । आरसया होह मुणी पसत्था ॥ ए ॥ व्याख्या—हे पुत्रौ! युवामारण्यकौ भूत्वा तदनंतरं प्रशस्तौ मुनी भूयास्तं परं किं कृत्वा? पूर्वं वेदान् चतुरोऽधीत्य पठित्वा, पुनर्विद्वान् परिवेष्य ब्राह्मणान् भोजयित्वा, पुनः पुत्रान् परिष्टाप्य कलासु निपुणान् कृत्वा, गृहभारयोग्यान् पुत्रान् गृहं नलाप्य, पुनः स्त्रीभिः सह भोगान् लुब्ध्वा, इति ऋगुपुरोहितेनोक्तं ॥ ए ॥

॥ मूलम् ॥—सोयग्गिणा आयगुणेंधणेणं । सोहानिलपज्जलणाहिएण ॥ संतत्तन्नावं प-
रितप्पमाणं । लालप्पमाणं बहुहा बहुं च ॥ १० ॥ पुरोहिणं तं कमसो सुणंतं । निनंतियंतं,
च सुए धणेणं ॥ जहक्कमं कामगुणेषु चेव । कुमारगा ते पसमिस्स वक्कं ॥ ११ ॥ युग्गं छा-
र्यां गायाच्यां ॥ व्याख्या—तौ पुत्रौ ऋगुपुरोहितं स्वजनकमाहृतुः, तौ कुमारौ तं पुरोहि-
तं स्वजनकं वाक्यमूचतुरित्यध्याहारः किं कृत्वा? पसमिस्स प्रकर्षेण अज्ञानाढादितमतिं स-

मीदृय दृष्ट्वेति द्वितीयगाथया संबंधः किं कुर्वन्तं तं पुरोहितं? क्रमशोऽनुक्रमेणानुनयन्तं, स्वाभिप्रायेण शनैः शनैस्तौ पुत्रौप्रति ज्ञापयन्तं. पुनः किं कुर्वन्तं? धनेन सुतौप्रति निमन्त्रयन्तं. च पुनर्यथाक्रमं कामगुणैर्चोगनिमन्त्रयन्तं, यथाक्रममिति यथावसरं, पूर्वमित्युक्तं, वेदानधीत्य, ब्राह्मणान् नोजयित्वा, नोगान् जुञ्जत्वा, इत्याद्यवसरं दर्शयन्तमित्यर्थः. इति द्वितीयगाथार्थः. अथ पूर्वगाथाया अर्थः—‘सोयग्गीति’ पुनः कीदृशं पुरोहितं? शोकाग्निना संततसन्नावं शोकवहिना संततसन्नावं, शोकवहिना प्रज्वलितचित्तं. अत एव परितप्यमानं समंताद्भस्मसा-ज्जायमानं. पुनः कीदृशं पुरोहितं? बहुधा बहुप्रकारेण वेदादिवचोयुक्त्या बहु वारंवारं यथास्वात्तथा लालप्यमानं, मोहवशाद्दीनहीनवचांस्यतिशयेन ज्ञापमाणं. कीदृशेन शोकाग्नि-ना? आत्मगुणैर्धनेन, आत्मन स्वस्य शोकाग्नेरेव सहचारित्वेन तद्गुणकारित्वात् शोकाग्ने-रेवेदीपकत्वादगुणा रागादय आत्मगुणास्ते एवैधनमुद्गोपनं यस्य स आत्मगुणैर्धनस्तेन. पुनः कीदृशेन? मोहानिब्रज्ज्वलनाधिकेन, मोहानिलादज्ञानपवनादधिकं प्रज्वलनमस्येति मोहा-निब्रज्ज्वलनस्तेनाज्ञानपवनाधिकजाज्वल्यमानेन, प्राकृतत्वादधिकशब्दस्य परनिपातः.

॥ ३० ॥ २१ ॥ अथ तौ कुमारवुत्तरं वेदतः—

॥ मूलम् ॥—वेद्या अहीया न हवंति ताणं । वुक्ता दिया निंति तमंतमेणं ॥ जाया
य पुत्ता न हवंति ताणं । को नाम ते अणुमनिज्ज एयं ॥ २१ ॥ व्याख्या—पूर्वोक्तस्य वेदा-
नधीत्य प्रव्रजितव्यमित्येतस्योत्तरं—ओ तात ! वेदा अधीतास्त्राणं शरणं न भवंति, वेदा म-
रणाद्धेदपाणिनं न त्रायंते. यदुक्तं वेदविद्भिरेव—शिष्टपमध्ययनं नाम । वृत्तं ब्राह्मणलक्षणं ॥
वृत्तस्थं ब्राह्मणं प्राहु-नेतरान् वेदजीवकान् ॥ १ ॥ पुनर्बो-तात ! द्विजा ब्राह्मणा वुक्ता ओ-
जिताः ‘ तमंतमे इति ’ तमस्तमसि नरकभूमिन्नागे रोद्धे रौरवकादिके नृशंति प्रापयंति. ए-
मिति वाक्यालंकारे. तमसोऽपि यत्तमस्तमस्तमस्त्वस्मिन् तमस्तमसि. ते हि ब्राह्मणा ओजि-
ताः कुमार्यपशुवधाश्रवसेवनादौ प्रवर्तन्ते. अतस्तप्तोजनदानं नरकहेतुकं. च पुनः पुत्रा जा-
ता उत्पन्नास्त्राणं शरणं न भवंति, नरकपातान्न रक्षंतीत्यर्थः. उक्तं च वेदानुगैरेव—यदि पु-
त्राप्नवेत् स्वर्गो । दानं धर्मो निरर्थकः ॥ धनधान्यव्ययं कृत्वा । रिक्तं कुर्यान्न मंदिरं ॥ १ ॥
बहुपुत्रा दुर्लीगोधा-स्ताम्रचूना तथैव च ॥ तेषां च प्रथमं स्वर्गः । पश्चाद्बोको गमिष्यति ॥

॥ २ ॥ तदा नो तान् ! तव तद्वचनं को नाम पुरुषोऽमुमन्येत ? सविवेकः पुमान् कः सम्य-
कं कृत्वा जानीते इत्यर्थः. इत्यनेन वेदाध्ययनं, ब्राह्मणानां भोजनं, पुत्राणां ग्रहे स्थापनमे-
तत्त्वव्योत्तरं दत्वा भोगान् बुक्त्वा इत्यस्योत्तरं दत्तः. ॥ १२ ॥

॥ मूलम् ॥—खणमत्तसुखा बहुकालसुखा अनिकानसुखा ॥ संसार-
सुखस्य विनश्वरमूया । खाणी अएत्थाए उ'कामजोगा. ॥ १३ ॥ व्याख्या—हे तात ! काम-
जागा अतर्धानां खानिसदृशा वर्तते, अनर्थानामेहिं कषारलौकिकदुःखानामुपत्तित्यानसह-
शा नवंतीत्यर्थः. तदेवाह—कीदृशाः कामजोगाः ? दाणमात्रसुखाः दाणमात्रं सर्वत्रकाले एव
सुखयंतीति दाणमात्रसुखाः पुनः कीदृशाः ? बहुकालसुखाः, बहुकालं नरकादिषु दुःखं ये-
न्यस्मिन्ने बहुकालसुखाः पुनः कीदृशाः ? प्रकाममत्यंतं दुःखं येन्यस्मिन्ने प्रकाम-
दुःखाः पुनः कीदृशाः ? अनिकामसुखाः, अप्रकृतसुखास्तु तसुखा इत्यर्थः. पुनः कीदृशाः ?
संसारस्य नवत्रमणस्य मोक्षः संसारमोक्षस्तस्य विपक्षभूताः शत्रुभूताः, संसारत्रमणवृद्धि-
कारिण इत्यर्थः. ॥ १३ ॥ कामजोग अनर्थनी स्वाणहे मेसा कल्ल ताप्पेहीज त्रिशेषे स्मृष्ट करेहे = स्मृतासो

॥ मूलम् ॥ —परिव्रयंते अनियत्तकामे । अहो अराढ परितप्पमाणो ॥ अस्सप्पमत्ते ध-
नमेसमाणे । पपुत्ति मच्चुं पुरिसो जरं च ॥ १४ ॥ व्याख्या — एतादृशः पुरुषो मृत्युं प्राप्नो-
ति, च पुनर्जरां प्राप्नोति. कीदृशः सन्? परिव्रजन्, परि समंतां द्विषयसुखलाचार्यमितस्त-
तो ब्रमन्, पुनः कीदृशः? अनिवृत्तकामः, न निवृत्तः कामोऽञ्जिबाषो यस्य सोऽनिवृत्तकामो-
ऽनिवृत्तेऽह इत्यर्थः. पुनः कीदृशः? अह इति अहनि, राढ इति रात्रौ परितप्यमानः, आर्ष-
त्वादहो अ राढ इति स्थितिः. अहोरात्रेऽप्राप्तवस्तुप्राप्तिनिमित्तं चिंतामग्नश्चितया दग्धः. पु-
नः कीदृशः? अन्यप्रमत्तः, अन्ये स्वजनमातापितृपुत्रकलत्रभ्रात्रादयस्तदर्थं प्रमत्तस्तत्कार्यक-
रणासक्तोऽन्यप्रमत्तः. पुनः कीदृशः? धनमेषयन्, विविधोपायैर्धनं वाढन्नित्यर्थः. एवमेव मूढः
पुमान् भ्रियते, स्वार्थं किमपि न करोति. पुनः स्थितौ पूर्णायामेकदा मृत्युर्वा जरा वा अव-
श्यं प्राप्नोत्येवेति ज्ञावः. ॥ १४ ॥

॥ मूलम् ॥ —इमं च मे अत्थि इमं च नत्थि । इमं च मे किञ्च इमं अकिञ्च ॥ तमे-
वमेवं लालप्पमाणं । हरा हरंतिच्चि कहं पमाण ॥ १५ ॥ व्याख्या — पुनः पूर्वोक्तमेव दृढय-

ति, दृग्ः कालास्तं मनुष्यं हरन्ति, हरन्ति प्राणिनामायुरिति हराः, दिवसरजन्यादयः कालाः, तं किं कुर्वन्त? एवमेव लालप्यमानं, व्यक्तं वचनं वदन्तं. एवमेवमिति किं? इदं च मे ममास्ति, इदं प्रत्यक्षं धान्यादिकं मम गृहे वर्तते, पुनरिदं च रजतखर्णभिराणदिकं च मे मम नास्ति. च पुनरिदं मम कृत्यं पशुकृतुसुखं गृहादिकं करणीयं वर्तते, इदं च मे ममाकृत्यं वाणिज्यादिकमकरणीयं, अस्मिन् वाणिज्ये लाभो नास्ति, तस्मान्न कृत्यमकृत्यमित्यर्थः. इति हेतोर्ज्ञो तात! कथं प्रमादीत? कथं प्रमादं कुर्यात्? प्रमादः कर्तुं कथमुचित इत्यर्थः.

॥ मूलम् ॥—धणं पभुवं सह इत्थीयाहिं। सयणा तहा कामगुणा पगामा ॥ तवं कए नप्पइ जस्स लोको। तं सबसाहीणमिहेव तुज्जं ॥ १६ ॥ व्याख्या—अथ पुनः पुरोहितस्तो लोचयितुमाह—भो पुत्रो! यस्य कृते यदर्थं लोको जनस्तपस्तप्यते, तत्सर्वमिहास्माकं गृहे तुज्जं इत्युच्यते: स्वाधीनं वर्तते. तत् किं किमित्याह—धनं प्रचुरं प्रचुरं वर्तते, धनार्थं हि लोको बहुदुःखं युंक्ते, तद्वचनं प्रभूतं स्त्रीभिः सहितमस्ति, धनादेव स्त्रियः स्वाधीना एव स्युः. तथा स्वजना ज्ञातयोऽपि वर्तते, यस्य हि कुटुम्बं प्रचुरं भवति स केनापि धीर्षितुं न श-

कथत इत्यर्थः. पुनः प्रकामा भूयांसः प्रचुराः कामगुणा रूपरसगंधस्पर्शादय इंद्रियविषया व-
र्तन्ते, तस्मात्किमर्थं तपस्तपनीयं? ॥ १६ ॥

॥ मूलम् ॥—धोणेण किं धम्मधुराहिगारे । सयणेण वा कामगुणेहिं चेव ॥ समणा ज-
विस्सामु गुणोहधारी । बहिं विहारा अग्निगम्म त्रिकं ॥ १७ ॥ व्याख्या—अथ पुत्रौ वद-
तः—ओ तात ! धर्मधुराधिकारे दशविधयतिधर्मधूर्वहनाधिकारे आवां श्रमणौ चविज्यावः ।
कीदृशौ श्रमणौ ? गुणौ घधारिणौ । ज्ञानदर्शनचारिअरूपगुणसमूहधारिणौ । किं कृत्वा ? यहि-
विहारमधिगम्य, द्रव्यतो दहिर्गमाकरनगरादिज्य एकांतमाश्रित्य, भावतो बहिः कचिद-
प्रतिबद्धत्वमाश्रित्य. तस्मादावयोधनेन किं ? अथवा स्वजनेन किं ? च पुनः कामगुणैरिन्द्रि-
यमुखैः किं ? धनस्वजनविषया हि न परलोकसुखाय रशुरित्यर्थः. यदुक्तं वेदेऽपि—न प्रजया
धनधान्येन त्यागेनैकेनामृतत्वमानंशुरित्यादि. ॥ १७ ॥ अथ शृगुस्तयोर्धर्मनिराकरणाय पर-
लोकनिराकरणाय च आरत्नोऽज्ञावभाह—

॥ मूलम् ॥-जहा य अग्नी अरणीउ अंसतो । खरि घयं तिद्धमहातिलेसु ॥ एमेव

जाया सरीरं मि सत्ता । संमुद्बुद्धे नासद् नात्र चिह्ने ॥ १७ ॥ व्याख्या—हे जाया ! हे पुत्रौ ! सत्ता जीवा एवमेव अमुना दृष्टातेन शरीरे असंतः पूर्वमविद्यमाना एव संमूर्धते उत्पद्यन्ते. पृथिव्यसेजोवाय्वाकाशानां समुदायसंयोगाच्चेतना उत्पद्यते. पुनः स जीवो नश्यति नावतिष्ठते, शरीरनाशे तद्वाशः. शरीरे सति पंचभूतयैलापे सति स ब्रवेत्, पंचभूतानां पृथग्भावो तस्यापि नाश एव. एवमिति केन प्रकारेण जीवाः पूर्वमविद्यमाना उत्पद्यन्ते ? तद्दृष्टान्तमाह—यथा एव, चशब्दोऽत्र एवार्थे, अन्निररणीत् अरणीतोऽग्निनयनकाष्टतः पूर्वमदृश्यमानोऽपि संयोगादुपरितनारणिकाष्टेन, अधो वंशार्कोदिकाष्टसंयोगाद्ग्निरुत्पद्यते, न त्वेकाकिनि अरण्ये काष्टे पूर्वमग्निर्दृष्टः. एवं क्षीरे द्यूतं, क्षीरमपि पूर्वेमुक्षीकृत्य पश्चात्तन्मध्ये तक्रं स्तोकं द्रक्षिष्य चतुर्गामं स्थानीकृत्य पश्चान्मंथनेन विलोड्यते, तदा ततः पूर्वमसदेव द्यूतमुत्पद्यते. एवं मद्वातिलेपूत्तमतिलेषु, गन्वादिमथनसंयोगात्तिलेभ्यस्तेलं पूर्वमप्रत्यक्षमविद्यमानमप्युत्पद्यते. अरणिकाष्टादधः काष्टसंयोगाज्जावे चेतन्यरूपजीवाजाव इत्यर्थः. ॥ १७ ॥ अथैतत्स्योक्तस्योत्तरं तावाह तुः—

उत्तरा-

सटीकं

॥ ४९९ ॥

रिशके-

॥ मूलम् ॥—नो इन्द्रियगिज्जु अमुत्तजावा । अमुत्तिजावावि य होइ निच्चो ॥ अक्ष-
 स्थहेज्ज निययस्सं बंधो । संसारहेज्जं च वयंति बंधं ॥ २७ ॥ व्याख्या—हे तात ! अयमा-
 त्मा अमूर्तिजावादिन्द्रियग्राह्यो नो इति नास्ति, शब्दरूपरसगंधस्पर्शदीनामज्ञावत्वममूर्त-
 त्वं, तस्मादमूर्तत्वादिन्द्रियग्राह्यो नास्ति, योऽमूर्तो ज्ञवति स इन्द्रियग्राह्योऽपि न भवति, य
 इन्द्रियग्राह्यो ज्ञवति सोऽमूर्तोऽपि न संज्ञवति, यथा घटादिः पुनरयं जीवोऽमूर्तज्ञावादपि
 नित्यो ज्ञवति, यद् इच्छंत्वे सत्यमूर्तं तन्नित्यं, यथा व्योमं, अथ कदाचित् कश्चिद्व्यति चे-
 दयममूर्तं आत्मा तदा कथमस्य बंधः ? तत्रोत्तरं वदतः—अस्य जीवस्य शरीरे बंधो नियतो
 निश्चितोऽध्यात्महेतुर्वर्तते, कोऽर्थः ? आत्मन्यधीकृत्य भवतीत्यध्यात्मं मिथ्यात्वाविरतिकषाय-
 योगादिकं, तदेव हेतुः कारणं यस्य सोऽध्यात्महेतुः, अस्य जीवस्य यः शरीरं बंधो ज्ञवति
 स मिथ्यात्वादिनिर्हेतु निरेव स्यादिति, यथा अमूर्तस्याप्याकाशस्य घटादाविव घटोत्पादनका-
 रणैर्घटे आकाशस्य बंधो जायते, तथात्मनः शरीरे बंध इत्यर्थः, च पुनर्बुधाः संसारस्य हेतुं
 ज्ञवन्नमणस्य कारणं संबंधं वदंति, यावत्शरीरेण बद्धस्तावदेवं जीवो ज्ञवन्नमणं करोतीत्यर्थः.

यदुक्तं वेदान्तेऽपि—कर्मबद्धो जवेजीवः । कर्ममुक्तो जवेच्छिवः ॥ इति. ॥ १ए ॥

॥ मूलम् ॥—जहा वयं धम्मसयाणमाणा । पावं पुरा कम्ममकासि मोहा ॥ उरुह-
माणा पग्गिस्सियंता । तं नेव जुज्जोवि समाथरामो ॥ १० ॥ व्याख्या—हे तात ! यथा पु-
रा पूर्वं मोहात्तत्त्वस्याऽज्ञानादावां पापं पापहेतुकं कर्मकार्त्तव्यं. आवां किं कुर्वाणौ ? धर्मं स-
म्यक्त्वादितत्त्वमजानातौ. पुनः कथंभूतो ? अत्ररुध्यमानौ गृह्णांश्चिसरणमप्राप्यमाणौ. पुनरा-
वां कथंभूतो ? पस्सिदयमाणौ सांयुदर्शनाद्धार्यमाणौ. पुरा ईदृशावावामज्ञाततत्त्वौ पापकर्मप-
रायणावभूवुः ! तत्पापं कर्मभूयः पुनर्नैव समाचरावो न कुर्व इत्यर्थः. ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥—अस्माहयंमि लोमंमिं. सव्वन् पस्सिंरिए ॥ अमोहाहिं पक्कंतीहिं । गिहिं-
सि न गइं लंने ॥ ११ ॥ व्याख्या—ओ तात ! अस्मिन् लोके जगत्यावां गृहे गृह्वासे रति-
न लन्नावहे. कथंभूते लोके ? असोधाचिरवश्यं चैदिकांतिः शस्त्रधारोकाराजिः पत्तंतीजिरा-
गंजंतीनिः शस्त्रधाराजिः कंदर्थिते. पुनः कथंभूते लोके ? अन्ध्याहते आज्जिमुख्येन पीमिते.
पुनः कथंभूते लोके ? सर्वतः सर्वसुं दिंछुं परिवारिते पस्सिंरिए, वागुरादौ पतितमृगवद्

दुःखितौ स्वः ॥ ११ ॥ तदा पुरोहितोऽपृष्ठत्—
॥ मूलम् ॥—केण अश्वाहर्त्त लोभे । केण वा परिवारिर्त्त ॥ का वा अमोहा बुत्ता ।
जाया चिन्तापरो हुमे ॥ ११ ॥ व्याख्या—हे पुत्रौ ! केन लोकोऽभ्याहृतः ? वाऽथवा केनायं
लोकः परिवेष्टितः ? वाऽथवा का अमोघा अवश्यं ज्ञेदिका शस्त्रधारोक्ता ? हे पुत्रावहमिति
चिन्तापरो जवामि ॥ ११ ॥ तदा पुत्रौ प्रत्येकं प्रश्नानामुत्तरं ब्रूतः—

॥ मूलम् ॥—मच्छुणाश्वाहर्त्त लोभे । जराए परिवारिर्त्त ॥ अमोहा रयणी बुत्ता । एयं
ताय वियाणह ॥ १३ ॥ व्याख्या—हे तात त्वमेवममुना प्रकारेण जगज्जानीहि ? एवमिति
कथं ? तदाह—लोकोऽयं मृगरूपो मृत्युना व्याधेनाभ्याहृतः पीकृतः, स च मृत्युर्हि सर्व-
स्य जंतोः पृष्टे धावति । जस्या वृद्धत्वेन परिवेष्टितः । जीर्यते शरीरमनयेति जरा, पक्षितमात्र-
मिह जरा नोच्यते, बलवीर्यपराक्रमाणां हानिरेव जरा, तथा सर्वं जगत् परिवेष्टितमस्ति ।
तथैव मृत्युर्जगज्जंतुं धातयति । अमोघाः शस्त्रधारा रात्रय उक्ताः, न केवलं रात्रय एव जवं-
ति, किंतु दिमान्यपि जवंति, परमत्र रात्रिग्रहणं ज्वयोत्पादनार्थं । स्त्रीलिंगशब्दस्य अमोघा

इत्यस्योपसार्थं ज्ञेयं ॥ १३ ॥

॥ मूलम् ॥—जा जा वच्चइ रयणी । न सा पन्निनियत्तइ ॥ अहम्मं कुणमाणस्स । अ-
फला जंति गर्इजे ॥ १३ ॥ व्याख्या—हे तात ! या या रजन्यस्तत्संबंधा दिवसाश्च व्युत्क्रामं-
ति व्रजंति. तास्ता रजन्यो न प्रतिनिवर्तते, पुनर्व्याबुध्य नायांति. अधर्मं कुर्वतः पुरुषस्य रा-
त्रयो दिवसाश्चाफला निरर्थका यांति, तस्माद्धर्माचरणेन सफला विधेया इत्यर्थः ॥ १३ ॥
तदेव पुनरप्याह तुः—

॥ मूलम् ॥—जा जा वच्चइ रयणी । न सा पन्निनियत्तइ ॥ धम्मं तु कुणमाणस्स । स-
हजा जंति गर्इजे ॥ १४ ॥ व्याख्या—पूर्वार्धस्यार्थस्तथैव, हे तात ! धर्मं कुर्वाणस्य पुरुषस्य
गत्रयो दिवसाश्च सफला यांति, धर्माचरणं विना निःफला इत्यर्थः. प्राकृतत्वाद्धचनस्य व्यत्य-
यः. नृजन्मनः फलं धर्माचरणं, धर्माचरणं हि व्रतं विना न स्यात्, अतश्चावां व्रतं गृहीज्या-
वः, नृजन्मनि रात्रिदिवसान् सफलान् करिष्याव इति ज्ञावः ॥ १४ ॥ तद्धचनावृद्धवोधो
भृगुपुरोहितः पुत्रौ प्रत्याह—

उत्तरा-

सटीके

॥ ५०३ ॥

॥ मूलम् ॥—एगर्ग संवसिन्नाणं । दुहर्गं समत्तसंजुया ॥ पढा जाया गमिस्सामो ।
 निरुक्कमाणा कुले कुले ॥ १५ ॥ व्याख्या—हे पुत्रौ ! द्वयं च द्वयं च द्वये, आत्रां युवां च
 सर्वेऽपि सम्यक्त्वसंयुताः संत एकत्र गृहवासे सम्यक् सुखेनोषित्वा गृहस्थाश्रमं संसे-
 व्य पश्चाद्बृद्धावस्थायां गमिष्यामः, ग्रामनगराण्यादिषु मासकटपादिकेभ्यः ब्रह्मजिव्याम इ-
 त्यर्थः किं कुर्वाणाः ? कुले कुले गृहे गृहे अज्ञाते लुब्धक्या गोचर्यया निद्वयमाणा निदां
 गृह्णन्तो निद्वयो न विष्याम इत्यर्थः ॥ १५ ॥ तदा तौ पुत्रौ जनकंप्रत्याहतुः—

॥ मूलम् ॥—जस्सत्थि सच्चुणा सक्कं । जस्स वत्थि पलायणं ॥ जे जाणइ न मरि-
 स्सामि । सो हु कंखे सुए सिया ॥ १६ ॥ व्याख्या—हे तात ! हु इति निश्चयेन स एव पु-
 रुष इति काङ्क्षतीति प्रार्थयति. सुए इति श्रुत्यागामिदिने प्रजाते इदं स्यात्, अद्य न जा-
 तं तर्हि किं ? कट्ये स्यादित्यर्थः. इति स चिंतयति. स इति कः ? यस्य पुरुषस्य मृत्युना स-
 ह कालेन सह सख्यं मित्रत्वमस्ति, य एवं जानाति मृत्युर्मेम सखा वर्तते. चशब्दः पुनर-
 र्थः, पुनर्यस्य पुरुषस्य मृत्योः पलायनमस्ति, यः पुरुष एवं जानाति मृत्युर्मे मम किं करिष्यति ?

यदा मृत्युरायास्यति तदाहं प्रपलाय्य कुत्रचिदन्यत्र यास्यामि, अहं मृत्युगोचरो न चावि-
द्यामि. पुनर्य एवं जानाति, अहं न मरिष्यामि, अहं चिरंजीव्यस्मि. ॥ २६ ॥

॥ मूलम् ॥ — अजैव धर्मं पक्विज्ज्ञायामो । जाहिं पवना न पुणस्रवालो ॥ अणागयं
नेव य अश्रि किन्ची । सस्मात्तमं ने त्रिणइत्त रागं ॥ २७ ॥ ज्याख्या—जो तात ! अजैव तं
धर्मं धयं प्रतिपद्यामहे. आप्रित्वात्. किं कृत्वा ? रागं स्नेहं खजनादिषु प्रेक्ष, निणइत्तु इति
विनीन म्मोटेयित्वा. कीदृशं धर्मं ? ने इति नोऽस्माकं श्रद्धादायं श्रद्धया तत्त्वहत्यां कर्मो यो-
ग्यम्भं. यतो हि साधुधर्मं स्नेहः सर्वथा निवार्यः, तत्त्वहचिश्च कार्या, तथा हीनो हि सां-
धुधर्मो निःफलः. यत्तदोर्नित्वानिसंबंधात्, तं कं धर्मं ? जाहिं इति यस्मिन् धर्मे उपज्ञाः सं-
नो न पुनर्भवामः. पुनः संसारे नोऽपत्स्यामः. यद्भवता पुरोकं योगान् जुंक्त्वा पश्चात्प्रव्रजि-
ष्यामः. तस्योत्तरं शृणु ? हे तात ! अनागतमप्राप्तवस्तुविषयादिसुखं किंचिन्न चेवाप्य जी-
वम्यास्ति, सर्वेषां जावानामनंतशः प्राप्तत्वात्. ॥ २७ ॥ इति स्वपुत्रचेलपदेशं श्रुत्वा ऋगुः प्र-

तिवृक्तः सन् ब्राह्मणीप्रत्याह—

नृणां पाते जे-पला मे वर नर मेर दिमि मे विद्युत्तुनेम ॥ ऐसा जान कर चमपनी स्त्रीको कहने लग्य ॥

॥ मूलम् ॥—पहीणपुत्तस्स हु नत्थि वासो । वासट्ठि जिक्कायरियाइक्कालो ॥ साहाहिं
रुक्को लहए ससाहिं । विद्वाहिं साहाहिं तमेव ठाणुं ॥ १७ ॥ व्याख्या—हे वाशिष्ठि ! व-
शिष्टमुनिगोत्रोत्पन्ने ब्राह्मणि प्रिये ! प्रहीणपुत्रस्य पुत्राभ्यां त्यक्तस्य हु इति निश्चयेन मम वा-
सो गृहे वसनं नास्ति. ममेति पदमध्याहार्यं. हे प्रिये ! जिह्वाचर्याया अयं कालोऽयमवस-
रोऽस्तीति शेषः. उक्तमर्थमर्थोत्तरन्यासेन दृढयति-वृद्धः शाखान्निरेव समाधिं स्वास्थ्यं शोभां
वा लभते, विद्वाज्जिः शाखान्निस्तमेव वृद्धं जनाः स्थाणुं कीलं वदन्ति. शाखाहीनस्य वृद्धस्य
स्थाणुत्वं स्यात्, तथा ममापि पुत्राभ्यां विद्युक्तस्य गृहे वासे स्थितस्य समाधिर्नास्तीत्यर्थः.

॥ मूलम् ॥—पंखाविहूणेव जहेव परकी । जिच्चविहीणुव रणे नरिंदो ॥ विवन्नसारो
वणिज्जव पोए । पहीणपुत्तोमि तहा अहं पि ॥ १८ ॥ व्याख्या—वशब्दो दृष्टान्तसमुच्चये, हे
प्रिये ! इहास्मिन् लोके पक्षाभ्यां विहीनः पक्षी यादृशः स्यात्, पक्षहीनो हि पक्षी आका-
शमार्गोद्ध्वनायाऽशक्तो येन तेनापि हिंसेण पराभूयते. पुना रणे संग्रामे नृत्यैः सेवकैर्विही-
नो नरैश्चो नृपतिरिव रिपुजिः पराभूयते. पुनर्वर्णिक् व्यापारीव, यथा पोते प्रवहणे नृशे स-

तीत्यध्याहारः, विपन्नसरो विगतसर्वद्रव्यज्ञांशो विषादं करोतीति शेषः, तथाहमपि प्रहीण-
पुत्रः प्रव्रजितपुत्रो विषादवान् ज्ञवामीति शेषः ॥ ३९ ॥ इति पुरोहितप्ररूपितं वचनं शु-
त्वा वासिष्ठ्याह—

॥ मूलम् ॥—सुसंक्षिप्ता कामगुणा इमे ते । संप्रिया अग्रसरस्पभूया ॥ जुंजाम ता का-
मगुणे पगामं । पद्या गमिस्सामु पद्धानमगं ॥ ३० ॥ व्याख्या—हे स्वामिंस्ते तवेमे प्रत्यक्षं
दृश्यमानाः कामगुणाः पंचंद्रियसुखदाः पदार्थाः सद्मत्सरसमिश्रान्नपुष्पचंदननाटकगीतता-
लवेणुवीणादयः सुसंचृताः संति, सम्यक् संस्कृताः सज्जीकृताः संति । पुनः कामगुणाः संपं-
क्षिताः पुंजीकृताः संति, न तु यतस्तनः पतिताः संति, किंत्वेकंल राशीकृता एव तिष्ठति ।
पुनः कीदृशाः कामगुणाः ? अग्रसरप्रचृताः, अग्रः प्रधानो रसो येन्यस्तेऽग्ररसाः, शृंगार-
सोत्पादका इत्यर्थः, यदुक्तं—रतिमादयालंकारैः । प्रियजनगंधर्वकामसेवाभिः ॥ उपवनगम-
नविद्वांसः । शृंगाररसः समुद्भवति ॥ १ ॥ इत्युक्तैः, अग्ररसाश्च ते प्रभृताश्चाग्रसरप्रचृताः प्र-
चुरा इत्यर्थः । अथवाग्रसेन शृंगारसेन प्रचुरास्तान् कामगुणान् प्रकाशं यथेष्टं जुंजीवहि, प-

श्चाद्भुक्तजोगसुखौ भूत्वा वृद्धत्वे प्रधानमार्गं प्रव्रज्यारूपं मोक्षमार्गं गमिष्यावः ॥ ३० ॥

॥ मूलम् ॥—भुक्ता रसा ज्ञोऽह जहाति एते वने । न जीवियद्वा पजहामि नोए ॥ लानं
अलानं च सुहं च दुःखं । संविक्रमाणो चरिस्सामि मोणं ॥ ३१ ॥ व्याख्या—अथ भृगु-
ब्राह्मणीप्रत्याह—ज्ञो इति हे भवति ! हे ब्राह्मणि ! रसाः शृंगारादयो जोगाश्च भुक्ताः संतो
न इति नोऽस्मान् जहति त्यजति, वयो यौवनमपि त्यजति. हे ब्राह्मणि ! ज्ञोगान् जीवित-
व्यर्थं न प्रजहामि, किंतु लानं, च पुनरलानं, च पुनः सुखं, च पुनर्दुःखं संविक्रमाणः सं-
मतयेक्षमाणः समजावेन पश्यन्नहं मौनं चरिष्यामि. मुनेः कर्म मौनं, मुनयो हि—लाना-
लाने सुखे दुःखे । जीविते मरणे तथा ॥ शत्रौ मित्रे तृणे स्त्रेणे । साधवः समचेतसः ॥ २ ॥
अस्मिन् साधुधर्मे रसेषु जोगेषु जीवितव्येषु निःस्पृहत्वं तन्मुनित्वसंगीकरिष्यामि. ॥ ३१ ॥

॥ मूलम् ॥—मा हु तुमं सोयरियाण संचरे । जुन्नोव हंसो पफिसुत्तगांसी ॥ जुजाहि
जोगाई मए समाणं । दुक्कं खु चिक्काय रियाविहारो ॥ ३२ ॥ व्याख्या—अथ पुनर्ब्राह्मणी
प्राह—हे पुरोहित ! त्वं मया समं जोगान् जुद्धव ? हु इत्यलंकारे, ए इत्यपि. हे स्वामिंस्त्वं

पुनः सौदर्याणां सहोदराणां आतृणां स्वजनमंत्रंधिनां गृहे स्थितानां मां स्मार्पिः कोऽर्थः? त्वं मुनिर्भूत्वा पश्चाद्दुःखितः सन् गृहस्थान् स्वबंधून् स्मरिष्यसि, तस्मान्मया सार्धं विषयसु गमं वृंजानो गृहे तिष्ठेत्यर्थः। खु इति निश्चयेन भिक्षाचर्याविहारो दुःखं दुःखहेतुरेवास्ति। भिक्षाचरत्त्वममहसानस्त्वं गृहवासं स्मरिष्यसीति ज्ञातव्यं। त्वं क इमं सोदरान् स्मरिष्यसि? ज्ञानो हंम इव, वृद्धो हंमो यथा प्रतिश्रोतोगामी सन्मुखजलप्रवाहं तरंस्तत्र तरणाशक्तः पश्चादनुश्रोतो जलतरणं स्मरति। मनसि ग्विन्नः सन्निति जानाति मया किमर्थं सन्मुखजलप्रवाह-तरणमारब्धं? जलवहनमार्गेण सह तरणमेव मम श्रेयस्तथा त्वमपि माभृगित्यर्थः ॥ ३३ ॥

अथ बृगुपुरोहित आह—

॥ मूलम् ॥—जहा य नोर्द्धं तणुञ्चं बुञ्चंगो। नियम्मोयणिं हिच पलाइमुत्तो। एमेण जाया पयद्धंति दोण्। तेहिं कहिं नाणुगमिस्समिक्को ॥ ३४ ॥ व्याख्या—नोर्द्ध इति हे ज-वन्ति! हे ब्राह्मणि! बुजंगः सर्पस्तनुजां शरीगडुत्पन्नां निर्मोचनीं निर्मोकं कंचुकं हित्वा मु-क्तः सन् प्रयाति, एवमेतो जातो पुत्रो भोगान् प्रजहीतः। तो भोगत्यागिनो पुत्रोप्रत्यहमेका-

की सन् कथं नानुगमिष्यामि ? पुत्रान्यां विहीनस्यैकाकिनो मम कीदृशो गृहवासः ? धन्यौ तौ पुत्रौ यौ तरुणावेव कंचुकमिव विषयसुखं त्यक्त्वा जुजंगमवद्भजत इत्यर्थः ॥ ३४ ॥

॥ मूलम् ॥—बिंदितु जालं अबलं व रोहिया । मन्हा जहा कामगुणे पहाय ॥ धौरेय-
सीला तवसा उदारा । धीरा हु निस्कायरियं चरंति ॥ ३५ ॥ व्याख्या—हे ब्राह्मणि ! धी-
रा धैर्यवंतो जना हु इति निश्चयेन निष्काचर्या निष्कावृत्तिं साधुधर्मं चरंति । कीदृशा धीराः ?
तपसा उदाराः, अथवा कीदृशीं निष्काचर्या ? तपसा उदारां, तपसा प्रधानां, प्राकृतत्वाद्भि-
न्नक्तिविगव्यत्ययः । पुनः कीदृशा धीराः ? धौरेयशीलाः, धौरेयाणां धुरंधराणामिव शीलमुद्धो-
ढन्नारोद्धहनसामर्थ्यं येषां ते धौरेयशीलाः । किं कृत्वा धीरा निष्काचर्या चरंति ? कामगुणान्
प्रहाय प्रकर्षेण हित्वा । के किं यथा ? यथाशब्द इवार्थे, के किमिव ? रोहिता मत्स्या रो-
हितजातीयमीना अबलं जीर्णे जालमिव, यथा बलिष्ठमत्स्या जीर्णे जालं बित्वा निर्जयस्या-
ने चरंति, तथा धीराः कामगुणान् पाशसदृशांस्त्यक्त्वा निष्काचर्यामाद्रियंते, अहमपीत्य-
मेव चरिष्यामीति ज्ञावः ॥ ३५ ॥ इति चतुर्वचनं श्रुत्वा ब्राह्मण्यह—

॥ मूलम् ॥—तदेव कुंचा समईकमंता । तथाणि जालानि दलितु हंसा ॥ पलंति पुत्ता
 य पईय मज्जं । तेहिं काहिं नाणुगमिस्समेक्का ॥ ३६ ॥ व्याख्या—पुत्रौ द्वावपि. पतिर्नृपुः
 पुणेहिन्ः. एते त्रयोऽपि मह्यमिति मां दलयित्वा मत्संवंधिस्नेहजालं जोगाजिष्ण्वंगजालं वि-
 त्वा पलंति परित्रांति, परि समंताद्यांति संयमाध्वनि चरंतीत्यर्थः. एते के इव? कौंचाः कौ-
 चपक्षिणः, हंसा हंसपक्षिणो वा, ते इव, यथा कौंचपक्षिणो हंसपक्षिणश्च तानि विस्तीर्णा-
 नि जालानि दलयित्वा त्रित्वा समतिक्रामंतो नानाप्रदेशानुद्ध्वयंतो नन्नसि परित्रांति गग-
 ने परित्रांति, स्वेच्छया विचरंति, अत्र हि विषयसुखं जालोपमं, निरुपलेपत्वात्साधुवर्त्म न-
 नःकद्वपं, उत्तमजीवानां कौंचविहंगहंसविहंगोपमानं. यदैते त्रयोऽपि मां त्यक्त्वा ब्रजंति, त-
 दाहमेकाकिनी तान् कथं नानुगमिष्यामि? अपि त्वनुगमिष्याम्येव. ॥ ३६ ॥

॥ मूलम् ॥—पुरोहितं तं ससुयं सदारं । सुञ्चाच्चिनिक्कम्म पहाय जोए ॥ कुटुंबसारं
 विजलुत्तमं तं । रायं अजिकं समुवाय देवी ॥ ३७ ॥ व्याख्या—अथ यदा चतुर्णां प्रव्रज्या-
 यां मनोऽभूत् तदा किं समभूदित्याह—राजानं तमिपुकारिणं देवी कमलाञ्जलीदणं वारंवारं

समुवाचै, सम्यक् प्रकारेण शिक्षापूर्वकमुवाच. किं कृत्वा? पुरोहितं शृणुं समुतं पुत्रसहितं, सदारं सपत्नीकं शोभान् प्रहाय प्रकर्षेण त्यक्त्वा, पुनर्विपुलं विस्तीर्णमुत्तमं तं कुटुंबसारं प्रहाय त्यक्त्वा, कुटुंबं स्वजनवर्गं, सारं धनधान्यादिकं, उन्नयमपि त्यक्त्वा, अग्निः क्रम्य गृहान्निर्गत्य प्रज्जितमिति श्रुत्वा. तस्य पुरोहितस्य धनादिकं गृह्यंतं राजानं राज्ञी प्राहेत्यर्थः.

॥ मूलम् ॥—वंतासी पुरिसो रायं । न सो होइ पसंसिजे ॥ माहणेण परिच्चित्तं । धणं आयाउमिच्छसि ॥ ३७ ॥ व्याख्या—राज्ञी किमुवाचेत्याह—हे राजन्! यो वंताशी स पुरुषः प्रशंसनीयो न भवेत् श्लाघ्यो न भवेत्. हे राजन्! ब्राह्मणेन परित्यक्तं धनं त्वमादातुमिच्छसि, ब्राह्मणेन त्यक्तं धनं वंताहारसदृशं गृहीत्वा त्वं श्लाघ्यो न भविष्यसीत्यर्थः. वंता वदनादुद्गतमाहारमश्नातीत्येवंशीलो वंताशी वंताहारभोक्तेत्यर्थः. ॥ ३७ ॥

॥ मूलम् ॥—सवं जगं जइ तुम्हं । सवं वावि धणं भवे ॥ सवंपि ते अपज्जन्तं । नेव ताणाय तं तव ॥ ३८ ॥ व्याख्या—हे राजन्! यदि सर्वं जगत् समस्तोऽपि भूलोकस्तव भवेत्, तवायत्तः स्यात्, वा अथवा सर्वमपि धनं रजतखण्डरत्नादिकमपि तव भवेत्. तत्सर्वं

जगत्, पुनः सर्वमपि धनं ते तवाऽपर्याप्तं नवेत्, तदेवापूरणयाऽसमर्थं स्यात्, यत इच्छाया
अनंतत्वात्, पुनस्तत्सर्वं जगत्, तत्सर्वं धनं च त्राणाय मरणत्रयाद्रक्षणाय तव न नवेत्,
यदि जगद्धनं चेवापूरणाय, अथ च मरणाद्रक्षणयाऽसमर्थं, तदा किं ब्राह्मणपरित्यक्तधन-
ग्रहणेनेत्यर्थः ॥ ३९ ॥

॥ मूलम् ॥—मरिहिसि रायं जया तथा वा । मणोरमे कामगुणे पहाय ॥ एको हु ध-
रुमो नरदेवताणं । न विज्जई अन्नमिहेह किंचि ॥ ४० ॥ व्याख्या—हे राजन् ! यदा तदा
यस्मिंस्तस्मिन् काले मनोरमान् मनोहरान् कामगुणान् प्रहाय प्रकर्षेण त्यक्त्वा मरिष्यसि,
त्रियमाणस्य पुरुषस्य धनादि सार्थं न नवति. हे नरदेव ! हु इति निश्चयेनैको धर्म एव त्रा-
णं शरणं विद्यतेः इह जगति, इह मृत्यो वा जीवस्यान्यत्किंचित् त्राणं न विद्यते. ॥ ४० ॥

॥ मूलम् ॥—नाहं रमे पस्किणि पंजरे वा । संताणठिन्ना चरिस्सामि मोणं ॥ अकिं-
चणा उज्जुक्कमा निरामिसा । परिग्गहारंजनिअत्तदोसा ॥ ४१ ॥ व्याख्या—अहमित्यध्या-
हारः. हे राजन्नहं न रमे, रतिं न प्राप्नोमि, वाशब्द इवार्थे, पक्षिणी पंजरे इव, यथा प-

द्विणी पंजरे रतिं न प्राप्नोति, अहं संतानविन्ना सती मौनं मुनीनामाचारं चरिष्याम्यंगी-
करिष्यामि. विन्नः संतानः स्नेहसंततिर्यया सा विन्नसंताना. पुनः कथंभूता सत्यहं? अकिं-
चना सचित्ताचित्तिविधपरिग्रहरहिता. पुनरहं कथंभूता सती? कजु मायारहितं कृतं त-
पोधर्मं यया सा कजुकृता. पुनः कथंभूता सती? निरामिषा सती, निःक्रांता आमिषाद्विष-
यादिपदार्थादिति निरामिषा. विषयादयः पदार्था हि विषयिजीवानां शुद्धिहेतुत्वादाभिषोषमा-
एव. तस्मादहं निर्विषया सती. पुनः कथंभूता सत्यहं? परिग्रहारं न निवृत्तदोषा, परिग्रहश्चा-
रं न परिग्रहारं नौ, तौ निवृत्तौ दोषौ यस्याः सा परिग्रहारं न निवृत्तदोषा. ॥ ४१ ॥

॥ मूलम् ॥—द्वगणिणा जहा रन्ने । मक्षमाणेषु जंतुसु ॥ अन्ने सत्ता पमोयंति । रा-
गदोसवसंगया ॥ ४२ ॥ व्याख्या—अपरं च यथारण्ये द्वाग्निना जीवेषु दह्यमानेषु सत्स्व-
न्येऽदग्धाः सत्वाः प्रमोदंते हर्षिता न्रवंति, मनस्येवं जानंत्येते ज्वलंतु, वयमदग्धास्तिष्ठामः-
कथंभूतास्ते? रागद्वेषयोर्वशं गता रागद्वेषग्रस्ताः ॥ ४२ ॥

॥ मूलम् ॥—एवमेव वयं मूढा । कामजीगेषु मुञ्चिया ॥ मक्षमाणं न बुक्षामो । रा-

गदोसगिणा जगं ॥ ४३ ॥ व्याख्या—एवममुनैव दृष्टतेन वयं मूढा अविवेकिनः कामप्रो-
गेषु मूर्छिताः संतो रागद्वेषाग्निना जगद्ब्रह्ममानं न बुध्यामहे, न जानीमहे वयमिति बहुव-
चनादृद्वोऽस्मादृशा जीवा इति ज्ञापनार्थः ॥ ४३ ॥

॥ मूलम् ॥—योगे बुद्ध्या वमिता य । लघुभूय विहारिणो ॥ आमोयमाण गच्छन्ति ।
दिया कामक्रमा इव ॥ ४४ ॥ व्याख्या—धन्यास्ते जीवा इत्यध्याहारः. ये जीवा जोगान्
बुक्त्वा पुनरुत्तरकाले वांत्वा त्यक्त्वा, अर्थात् साधवो बूत्वा, आमोदमानाः साध्याचरणी-
यानुष्ठानेन संतुष्टाः संतो गच्छन्ति विचरन्ति, वांछितं स्थानं व्रजन्ति, ते जीवाः, के इव ? का-
मक्रमा द्विजा इव पक्षिण इव, कामं स्वेच्छया क्रमो विचरणं येषां ते कामक्रमाः स्वेच्छाचा-
रिणः. यथा द्विजाः स्वेच्छया अप्रतिबद्धविहारत्वेन यत्र यत्र रोचन्ते तत्र तत्रामोदमाना प्रा-
म्यन्ति, एवंमेतेऽप्यन्निष्वंगाच्चा यत्र यत्र संयमनिर्वाहस्तत्र तत्र यांतीत्याशयः. पुनः कथं-
ब्रूनास्ते जीवाः ? लघुभूतविहारिणः, लघुवर्ष्युस्तद्भूतास्तदुपमाः संतो विहरन्तीत्येवंशीला ल-
घुभूतविहारिणः. अथवा लघुश्चासौ भूतश्च लघुभूतो वायुस्तद्धिहरन्तीत्येवंशीला लघुभूतवि-

हारिणः, वायुरिवाऽप्रतिबद्धविहारिणः ॥ ४४ ॥

॥ मूलम् ॥—इमे य बद्धा फंदंति । मम हृत्थज्जमागया ॥ वयं च सत्ता कामेसु । ज-
विस्सामो जहा इमे ॥ ४५ ॥ व्याख्या—हे आर्य ! इमे च प्रत्यक्षाः शब्दरूपरसगंधस्पर्शा-
दयः पदार्था बद्धा नियंविताः सुदृढीकृता मम हस्ते पुनस्तव हस्ते आगता अपि फंदंति
स्पंदंति, अस्थितिधर्मतया गत्वरा दृश्यन्ते, सुरक्षिता अपि यांतीत्यर्थः । एतादृशेषु च गत्व-
रेषु कामेष्वङ्गा वयं सक्ताः संजाता विता जाताः तस्मादेतेषु गत्वरेषु कः स्नेहः ? हे स्वा-
मिन्नावां यथेमे पुरोहितादयश्चत्वारो जातास्तथा ज्ञेविष्यामः ॥ ४५ ॥

॥ मूलम् ॥—सामिसं कुललं दिस्स । बद्धमाणं निरामिसं ॥ आमिसं सद्धमुल्लिच्छा ।
बिहरामि निरामिसा ॥ ४६ ॥ व्याख्या—हे राजन्नहं सर्वसामिषमन्निष्वंगहेतुं धनधान्यादि-
कं उल्लिच्छा त्यक्त्वा निरामिषा त्यक्तसंगा सत्यप्रतिबद्धविहारतया विहरिष्यामि । किं कृत्वा ?
सामिषसहितं कुललं गृह्णमपरं पक्षिणं वा पौरित्यन्यैर्बध्यमानं पीड्यमानं दृष्ट्वा । सा-
मिषः पक्षी ह्यामिषाहारिपक्षिनिः पीड्यते, अथवा सामिषं सस्पृहं भोजनाद्यर्थे दुग्धं कुललं

पद्मिणं पर्येक्ष्यमानं पीड्यमानं दृष्ट्वा. यतो हि पद्मिणो यदा गृह्यन्ते, तदा तान् नश्यं दर्शयित्वा पाशादिना बध्यन्ते. आमिषाहारी शकुनिस्तु आमिषदर्शनेनैव लोचयित्वा मीनवद्वध्यन्ते. स ह आमिषेण आमिषगसास्वादलोचनेन वर्तते इति साक्षिषस्तं साक्षिपं. ॥ ४६ ॥

॥ मूलम् ॥—गिद्धोवमेज नच्चा एं । कामे संसारवद्विणो ॥ उरगो सुवन्नपासिव । संकमाणो नणुं चरे ॥ ४७ ॥ व्याख्या—हे राजन्! त्वमपि विषयेभ्यः शंकमानः सन् तनुं स्वद्वयं यत्नतया चरेरिति चरस्व? विषयेभ्यो नीतिः प्रदे प्रदे विवेक्येत्यर्थः. किं कृत्वा? गृह्योपमान् पूर्वोक्तमामिषकुललोपमान् विषयलोलुपान् जनान् ज्ञात्वा. तु पुनः कामान् संसारवद्विकान् ज्ञात्वा, विषयलोलुपाः कामैः पीडिताः संसारे ब्रसंतीति ज्ञात्वा. त्वं क इव शंकमानः सन्? सुवर्णपाशैश्च गरुडसर्पपि उरग इव सर्प इव. यथा गरुडपाशैश्च सर्पः शनैः शनैः शंकमानः सन् चरति, यथा गरुडो न जानाति तथा अविश्वासी सन् स्वद्वयं तनु यथास्यात्तथा चलति, तथा त्वमपि गरुडोपमानां विषयाणां विश्वासं मा कुर्याः. अत्र हि विषयाणां गरुडोपमानं संयमरूपजीवितापहारकत्वात्. नरस्य हि जोगलोलुपत्वादुरगोपमानं, यत उरगो

जोग्येवोच्यते, विषयास्तु दृश्यमानाः सुंदरा गरुडाकाराः, जोगिनां हि विषयेभ्य एव मृत्युः स्यात्, तस्माद्विषयेभ्यः शंकनीयमित्यर्थः. ॥ ४७ ॥

॥ मूलम् ॥—नागुद्व बंधणं विन्ता । अप्पणो वसहिं वए ॥ एयं पत्तं महारायं । उसु-
यारित्ति मे सुयं ॥ ४८ ॥ व्याख्या—हे राजन् ! नाग इव हस्तोव बंधनं विन्ताऽऽत्मनो व-
सतिं स्वकीयस्थानं विंध्याटवीं यांति, तथा त्वमपि बलवत्त्वान्नागो विषयशृंखलां विन्तात्मनः
स्थानं मुक्तिं ब्रजेः, धीरपुरुषा गजतुल्याः, विषयाः शृंखलातुल्याः, मुक्तिर्विंध्याटवीवात्मगज-
स्य स्थानमुत्तं. हे इषुकारिमहाराज ! मया साधुमुखादिति पथ्यं हितं श्रुतमस्ति, नाहं स्व-
बुद्ध्या ब्रवीमीत्यर्थः. ॥ ४८ ॥

॥ मूलम् ॥—चइत्ता विउलं रज्जं । कामजोगे य दुच्चए ॥ निव्विसया निरामिसा । नि-
द्वेहा निपरिग्गहा ॥ ४९ ॥ सम्मं धम्मं वियाणित्ता । चिच्चा कामगुणे चरे ॥ तवं पगिज्जा-
हस्कायं । घोरंघोरपरक्कमा ॥ ५० ॥ एवं ते कमसो बुद्धा । सध्वे धम्मपरायणा ॥ जम्ममच्चु-
न्नउविग्गा । दुक्कस्संतगवेसिणो ॥ ५१ ॥ तिसुत्तिः कुलकं ॥ व्याख्या—एवममुना प्रकारेण

ते सर्वेऽपि क्रमशोऽनुक्रमेण परमपि जीवा बुद्धाः प्रतिबोधं प्राप्ताः, किं कृत्वा? विपुलं विस्ती-
र्णं राज्यं त्यक्त्वा. च पुनर्दुस्त्वजान् कामजोगांस्त्यक्त्वा. कथंभूतास्ते? सर्वे निर्विषया विष-
याजित्वापरहिताः, पुनः कथंभूताः? निरामिषाः स्वजनादिसंगरहिताः, पुनः कीदृशाः? निः-
परिग्रहा बाह्याज्यन्तरपरिग्रहरहिताः. ॥ ४९ ॥ पुनस्ते जीवाः किं कृत्वा प्रतिबोधं प्राप्ताः?
सम्भ्रमं सम्यक् प्रकारेण धर्मं साधुधर्मं विज्ञाय, पुनर्वरान् दुर्लभान् प्रधानान् कामगुणांस्त्य-
क्त्वा, कामस्य मदनस्य गुणकारित्वात्कामवृद्धिकरत्वाद्गुणाः कामगुणास्तान् कामगुणान् दु-
र्लभान् स्वकृच्छन्दनवनितादीन् कामोद्दीपनौषधादींस्त्यक्त्वा. अत्र पुनः कामगुणग्रहणं तेषाम-
तिशयग्न्यापनार्थं. पुनः किं कृत्वा? घोरमधीरपुरुषैर्दुर्नुचरं यथाख्यातं तीर्थकरोद्दिष्टं द्वाद-
शत्रिंशं तपः प्रशुभ्य जावतोंगीकृत्य. पुनः कथंभूतास्ते सर्वे? घोरपराक्रमाः, घोरं पराक्रमं ध-
र्मानुष्ठानविधियेषां ते घोरपराक्रमाः. पुनः कीदृशास्ते सर्वे? धर्मपरायणा धर्मध्याने तत्परा
इत्यर्थः. पुनः कीदृशास्ते? जन्ममृत्युचक्रयोर्द्विग्रा जन्ममरणभीतिज्जीताः. पुनस्ते सर्वे किं क-
र्तुमिच्छन्तः? दुःखस्वातन्त्र्यं मोक्षं गवेषिणो मोक्षान्निवापिण इत्यर्थः. ॥ ५१ ॥

॥ मूलम् ॥—सासणो विगयमोहाणं । पुर्विं ज्ञावेण ज्ञाविया ॥ अचिरेणैव कालेण ।
 डुक्कस्संतमुवागया ॥ ५१ ॥ व्याख्या—पुनस्ते पक्कपि जीवा अचिरेणैव कालेन स्तोक्ककाले-
 न दुःखस्य संसारस्यांतमवसानमर्थन्मोक्षमुपागता मोक्षं प्राप्ताः. कीदृशास्ते? विगतमोहानां
 वीतरागाणां शासने तीर्थं पूर्वं पूर्वस्मिन् नवे ज्ञावनया सम्यक्क्रियाभ्यासरूपया द्वादशविधमनः-
 परिणतिरूपया ज्ञाविता रंजितात्मानः ॥ ५१ ॥ अथ तेषां सर्वेषां ब्रह्ममपि जीवानां नामान्याह-

॥ मूलम् ॥—राया य सह देवीए । माहणो य पुरोहिउ ॥ माहणी दारगा चेव । स-
 वे ते परिनिव्वुडेत्तिवेमि ॥ ५३ ॥ व्याख्या—राजा इषुकारी, देव्या पट्टराड्या कमलया स-
 ह, ब्राह्मणो ऋगुनामा पुरोहितो राज्ञः पूज्यः, पुनर्ब्राह्मणी पुरोहितस्य पत्नी यशा, च पुन-
 र्दारिकौ ब्राह्मणब्राह्मण्योः पुत्रौ, एते सर्वे परिनिर्वृता मोक्षं प्राप्ताः, इत्यहं ब्रवीमि. इति सुध-
 र्मास्वामी जंबूस्वामिनं ब्राह्. इतीषुकारीयमध्ययनं चतुर्दशं संपूर्णं ॥ १४ ॥ इति श्रीमदुत्त-
 राध्ययनसूत्रार्थदीपिकायामुपाध्यायश्रीलक्ष्मीकीर्तिगणिशिष्यलक्ष्मीवल्लभगणिविरचितायामि-
 षुकारीयस्याध्ययनस्यार्थः संपूर्णः ॥ १४ ॥ श्रीरस्तु ॥

॥ अथ पंचदशमध्ययनं प्रारभ्यते ॥

चतुर्दशेऽध्ययने निर्निदानस्य गुणः प्रोक्तः, स च निर्निदानगुणो हि मुख्यवृत्त्या त्रिको-
रेव भवति, अतो त्रिकोर्लक्षणमाह—

॥ मूलम् ॥—मोणे चरिस्सामि समिच्च धम्मं । सहिए उज्जुकळे नियाणविन्ने ॥ संधवं
जहिज्जा अकामकामो । अज्ञायएसी परिवए जे स चिखू ॥ १ ॥ व्याख्या—य एतादृशः
सन् परिव्रजेत्, अनियंतमप्रतिबद्धं यथास्यात्तथा विहरेद्दिहारं कुर्यात् स त्रिस्तुर्य्यते. स
इति कः? यः पूर्वं मनस्येवं जानाति, अहं मौनं, मुनीनां कर्म सौनं साधुधर्मं चरिष्यामि,
आमण्यसंगीकरिष्यामि. किं कृत्वा? धर्मं दशविधं पंचसहस्रनदीकां समेत्य द्राव्यं, पुनर्यो
दीक्षां गृहीत्वा संस्तवं पूर्वपश्चात्संस्तवं परिचयं कृटुं वस्त्रेहं जहात् त्यजेत्. परं कीदृशः सन्?
सहिण इति सहितः स्य विर्वहश्रुतैः साधुभिः सहितः, साधुर्लैकाकी न तिष्ठेत्. ' इक्षस्स

कञ्च धम्मो ' इत्युक्तत्वात्. अथवा कथंभूतः सन्? स्वहितः सन्, स्वस्य हितं यस्य स स्वहि-
त आत्महिताभिलाषी. पुनः कीदृशः? उज्जुकण्डे ऋजु सरलं कृतं मायारहितं तपो येन स
ऋजुकृतः, अशठानुष्ठानकारीत्यर्थः. पुनः कीदृशः? 'निर्याणविद्धे' विद्वन्निदानो निदानश-
ब्दरहित इत्यर्थः. पुनः कीदृशः? अकामकामो न विद्यते कामस्य कामोऽभिलाषो यस्य सोऽ-
कामकामः कामाभिलाषरहितः. पुनः कीदृशः? 'अन्नाएसी' अज्ञातैषी, यत्र कुले तस्य
साधोस्तपोनियमादिगुणो न ज्ञातस्तत्रैषयते आसादिकं गृहीतुं बांढते, इत्येवंशीलोऽज्ञातैषी.
य एवंविधः स त्रिभुरित्युच्यते. अनेन सिंहतया निःक्रम्य सिंहतया विहरणं त्रिभुत्वनिबं-
धनं प्रोक्तं साधूनां. चतुर्भेगी यथा—सिंहत्वाए निःक्रमंति सिंहत्वाए विहरंति. सियालत्ताए
निःक्रमंति सियालत्ताए विहरंति. सिंहत्ताए निःक्रमंति, सियालत्ताए विहरंति. सियालत्ताए
निःक्रमंति, सिंहत्ताए विहरंति. एवं चतुर्भेग्युक्ता. तत्र सर्वोत्तमा सिंहतया निःक्रमणं सिंह-
तया च पालनं, तच्च यथा स्यात्तथा. ॥ १ ॥ पुनराह—

॥ मूलम् ॥—रगोवरयं चरिज्ज लाढे । विरए वेयवियायरखिए ॥ पन्ने अजिभूय स-

वदंसी जे । कम्हिदि न मुछिए स चिखू ॥ २ ॥ व्याख्या—पुनः स चिछुरित्युच्यते. स इ-
ति कः? यो रागोपरतं यथा स्यात्तथा रागरहितं यथा स्यात्तथा चरेत्. परं कीदृशः सन्?
विरतोऽसंश्रममार्गनिवृत्तः. पुनः कीदृशः सन्? वेदविदात्सरद्वितः, वेदते ज्ञायतेऽर्थोऽनेने-
ति वेदः सिद्धांतस्तस्य वेदनं विद् ज्ञानं वेदवित् सिद्धांतज्ञानं, तेनात्मा रक्षितो दुर्गतिपत-
नाथेन स वेदविदात्सरद्वितः. पुनः कीदृशः? पन्ने प्राज्ञो हेजोपादेयबुद्धिमान्. पुनर्योऽभिभू-
य परीपहान् जित्वा सिष्टीत्यव्याहारः. पुनः कीदृशः? सर्वदर्शी, सर्व प्राणिगणमात्मवत्प-
श्यतीति सर्वदर्शी. पुनर्यः कस्मिंश्चित्सचित्तवस्तुनि न मूर्धितोऽलोलुप इत्यर्थः. ॥ २ ॥

॥ मूलम् ॥—अक्रोशवहं विदित्तु धीरे । मुणी चरे लाढे निम्माग्रुत्ते ॥ अविग्गसणे
असंपहिठे । जे कसिणं अहिंयासए स चिखु ॥ ३ ॥ व्याख्या—पुनः स चिछुरित्युच्यते.
स इति कः? य आक्रोशश्च वधश्चानयोः समाहार आक्रोशवधं वाकृतर्जनताम्रनं विदित्वा
स्वकर्मफलं ज्ञात्वा धीरस्तदाक्रोशवधादिसहनशीलो मुनिर्वाग्मुक्षियुक्तः सन् चरेत्, साधुव-
र्त्मनि विहरेत्. पुनः कीदृशः सन्? लाढः साध्वनुष्ठाने तत्परः. पुनः कीदृशः? नित्यमात्म-

गुप्तः, गुप्तोऽसंगमस्थानेऽप्यो रक्षित आत्मा येन स गुप्तात्मा, प्राकृतत्वाद्विपर्ययः. पुनः कीदृशः? अव्यग्रमना अनाकुलचित्तः. पुनः कीदृशः? असंग्रहष्ट आक्रोशादिषु न प्रहर्षवान्, कश्चित्कदाचित्कस्मैचिद्दुर्वचनैर्निर्जत्सयति तदा हर्षितो न भवतीत्यर्थः. पुनर्यः कृत्स्नं समस्तमाक्रोशवधमध्यास्ते सहते समवृत्तिर्भवति स साधुरित्यर्थः. ॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—पतं सयणासणं भइत्ता । सीजणहं पि विविहं च दंसमसंगं ॥ अव्यग्रमणे असंपहिठे । जे कसिणं अहियासए स भिखू ॥ ४ ॥ व्याख्या — पुनर्यः प्रांतमसारमप्रधानं शयनमासनं, उपलक्षणत्वाप्नोजनाह्लादनादिकं भजित्वा सेवयित्वा. पुनः शीतोष्णं, च पुनर्विविधं दंशमशकं रुधिरपानकरं जंतुगणं सकलं प्राप्य अव्यग्रमना भवेत् स्थिरचित्तो भवेत्. पुनर्यः सम्यक् शयनासनभोजनाह्लादनलान्नात्, शीतानुपद्रवरहितस्थानलान्नात्, तथा दंशमशकादिरहितस्थानलान्नादसंग्रहष्टो भवति हर्षितो न भवति, समदुःखसुखो भवति, एतादृशः सन्नतत् सर्वमध्यास्ते स भिखुरित्युच्यते. ॥ ४ ॥

॥ मूलम् ॥—नो सक्रियसिद्धिं न पूयं । नो वि य वंदणं कउ पसंगं ॥ से संजए सु-

वए तवस्सी । सहिए आयगवेसए स निरू ॥ ५ ॥ व्याख्या—स त्रिछुर्नवेत्. स इति कः? यः सत्कृतं सत्कारमात्मनः सन्मुखं जनानामागमनमभ्युत्थानादिकं, विहारं कुर्वतोऽनुगमनेन संप्रेषणं, इत्यादिकं नो इच्छति. पुनर्यः पूजां वस्त्रपात्राहारादिचिरर्चां नेच्छति. अपि च पुनर्वदनकं द्वादशावर्त्तपूर्वकं नमनं, तदपि न वांछति. कुतश्चित्पुरुषात्प्रशंसामपि नो इच्छति. स संयतः, सम्यग् यतते साध्वनुष्ठाने यत्नं कुरुते इति संयतः. पुनः कीदृशः? सुव्रतः शौचनव्रतधारकः. पुनर्यः सहितः सर्वजीवेषु हितान्वेषी, अथवा ज्ञानदर्शनाभ्यां सहितः. पुनर्य आत्मानं कर्ममलापहारेण शुद्धं गवेषयतीत्यात्मगवेषकः. पुनर्यस्तपस्वी. ॥ ५ ॥

॥ मूलम् ॥—जे पुण जहाइ जीवियं । मोहं वा कसिएं निअच्छइ ॥ नरनारिं पजहे सया तवस्सी । न य कोऊहलं उवसेवई स निरू ॥ ६ ॥ व्याख्या—यः पुनस्तं हेतुं जहाति. तं कं? येन हेतुना येन कृतेन जीवितं संयमजीवितव्यं जहाति. पुनर्येन कृत्वा मोहं वा मोहनीयकर्म कपायनोक्तपायरूपं कृत्स्नं संपूर्णं नियच्छति वधाति. तादृशं नरं नारिं स्त्रीं सदा सर्वदा प्रजह्यात्. कोऽर्थः? येन पुरुषस्यैवादिना कृत्वा संयमं याति, येन कृत्वा मोह-

कर्मोद्देशः स्यात्, तंप्रति यस्त्यजेत् स त्रिष्टुरित्यर्थः. पुनर्यस्तपस्वी तपोनिरतः, पुनर्यः कौतू-
हलं स्त्र्यादिविषयं, अथवा नाटकेंद्रजात्यादिकौतुकं न चोपसेवते, स त्रिष्टुरित्युच्यते. ॥६॥
॥ मूलम् ॥—बिह्नं सरं शोभमंतरिस्कं । सुविणं लक्ष्णदं कवहुविज्जं ॥ अंगवियारं स-
रस्स विजयं । जो विज्जाहिं न जीवई स त्रिस्कू ॥ ७ ॥ व्याख्या—पुनः स त्रिष्टुरित्युच्यते.
स कः? य इत्यादिनिर्विद्याजिनं जीवत्याजीविकां न करोति. ताः का विद्याः? विद्यते इति
बिह्नं, ब्रह्मादीनां सूक्ष्मादीना दशनं, अग्न्यादिप्रज्वलनं, कज्जलकर्मसादिना लिपनं स्पटन-
मित्यादिशुभाशुभविचारसूचिका विद्या विह्नमित्युच्यते. यदा हि वस्त्रे नूतने किंचिद्विकारे
सति विचारः क्रियते, यदुक्तं रत्नमालायां—निवसंत्यमरा हि वस्त्रकोणे । मनुजाः पार्श्वद-
शांतमध्यगोश्च ॥ अपरेऽपि च रत्नसां त्रयोशाः । शयने चासनपादुकासु चैवं ॥ १ ॥ कज्ज-
लकर्मगोमयद्विक्ते । वाससि दग्धवति स्फटिते वा ॥ चित्तमिदं नवधा विहितेऽस्मि—त्रिष्टु-
मनिष्टफलं च सुधीनिः ॥ २ ॥ भोगप्राप्तिर्देवतांशे नरांशे । पुलासिः स्याद्राक्षसांशे च शृ-
त्युः ॥ प्राप्ते सर्वांशेऽप्यनिष्टं फलं स्यात् । श्रोक्तं वस्त्रे नूतने साधवसाधु ॥ ३ ॥

वस्त्रपरिधानशुभाशुभफलसूचनकरंत्रं.

देवः	रक्षः	देवः
मनुजः	रक्षः	मनुजः
देवः	रक्षः	देवः

इत्यादिविद्यया जीविकां न कुर्यात्स साधुः. पुनर्यः सर-
मिति स्वरविद्यां न प्रयुक्ते, स्वरं हि—षमृजक्षजगांधार—म-
ध्यमः पंचमस्तथा ॥ धेवतो लिषधः सह । तंत्रीकंठोद्भवाः स्व-
राः ॥ १ ॥ षमृजं रैति मयूरो । पंचमरागेण जटपते परभृत ॥

इत्यादिविद्या इत्यादिसंगीतशास्त्रं. पुनर्भोसं, भूमौ जवं जौसं मूकंपादि. कृतं विना वृक्षादि-
फलनमित्यादिलक्षणा विद्या. स्वमं स्वमगतं शुभाशुभलक्षणं खम्विद्या. लक्षणं स्त्रीपुरुषाणां
सामुद्रिकशास्त्रोक्तं, तुरंगमजादीनां शाबिहोत्रगजपरीक्षादिशास्त्रोक्तं. दंसं दंसविद्या, वंशदं-
द्यादिपर्वसंख्याफलकथनं. वास्तुविद्याः प्रासादानां गृहाणां विचारकथनं वास्तुशास्त्रोक्तं. अं-
गविद्या शरीरस्पर्शनस्य नेत्रादीनां स्फुरणस्य वा विचारोपगविचारशास्त्रं. पुनः स्वरस्य विजयो
दुर्गाश्रृंगालीवायसतितरादीनां स्वरस्य विजयस्तस्य स्वरस्य शुभाशुभनिरूपणान्यासः. य ए-

ध्ययनेन

१५

= उपयोग्य न ही

क रे -

= नां तम वस्त्रेणा-

= केवल-

= शुभाशुभने

॥ ५२७ ॥ केन-

तात्त्रिर्विद्याजिराजीविकां न करोति स त्रिहुरित्यर्थः.

॥ मूत्रम् ॥—मंतं मूलं विविहं विजानेति । वमणविरेषणधूमनेत्तसिणाणं ॥ आउरे
सरणं तिगहियं च । तं परिन्नाय परिद्वए स भिक्खू ॥ ८ ॥ व्याख्या—पुनः स त्रिहुरित्यु-
च्यते. स इति कः ? य एतत् सर्वं परिज्ञाय, परि समंताद् ज्ञात्वा परिज्ञाय परिब्रजेत् सा-
धुमार्गे चरेत्, 'जाणियद्वा नो समायरियद्वा' इत्युक्तेः. एतत् किं किं ? मंत्रं उम् हीमप्रभृ-
तिकं स्वाहांतं देवाराधनं. मूलं मूलिका राजहंसीशंखपुष्पीशरपुष्पादिगुणसूचकं शास्त्रं. पुन-
र्विविधं नानाप्रकारं वैद्यचिंतं वैद्यकशास्त्रवैषधचिकित्सालक्षणस्य चिंतनं वर्जयेत्, विदलं
शूली कुष्टी मांसं ज्वरी घृतमिस्यादि. पुनर्वमनं वमनादिकरणोपायं, अथवा वमनफलं, ज्व-
रादौ वमनं श्रेष्ठं, तथा विरेचनं विरेचगुणकथनं तदौषधप्रयोगचिंतनं. धूमो घ्ननः शिलादिसं-
बंधी भूतत्रासनादिकः. नेत्रशब्देन नेत्रसंस्कारकं गुटीचूर्णादिकं. स्नानपत्त्यार्थं मंत्रौषधीनि
संस्कृतजलैर्मूलादिस्नानं, अथवा रोगमुक्तस्नानं वा. पुनरातुरे इति आतुरस्य रोगादिषीमि-
तस्य हा मान्नरित्यादिस्मरणं, आत्मनश्चिकित्सितं रोगप्रतीकारचिंतनं परित्यजेत्. एतत्सर्वं

परिज्ञायात्मनः परस्य बोभयथा परिव्रजेत्, साधुमार्गे यायादित्यर्थः. ॥ ८ ॥

॥ मूलम् ॥—लुत्तिगणउगारायपुत्ता । माहणचोइय विविहा य सिप्पिणो नो ॥ तेसिं चयइ म्मिलोगपूइयं । तं परिन्नाय परिव्वए स जिक्खू ॥ ए ॥ व्याख्या—जिक्खुरित्युच्यते. स इति कः ? यस्तेषां गाथोक्तानां श्लोकः कीर्तित्यथा, एते ऋष्याः पूज्या इति, एते पूजायोग्याः, एतेषां पूजा कर्तव्या, एतेषां कीर्तिकरणे, एतेषां पूजाया उपदेशे च न कश्चिद्वान्नः स्यात्, साधुनैतेषां कीर्तिपूजे न कर्तव्ये इत्यर्थः. एते के के ? ये ह्यत्रिया राजानः, तथा गणा मल्लादीनां समूहाः, पुनस्तथाः कोट्टपालाः, राजपुत्रा राजकुमाराः, ब्राह्मणाः प्रसिद्धाः, जोगिना जोगवंशोद्भवाः, अथवा जोगिनो विषयज्ञोक्ताः, च पुनर्विविधा नानाप्रकाराः शिष्टिनश्चित्रकारसूत्रधारस्वर्णकारलोहकारादयो ये वर्तन्ते, तान् परिज्ञायोन्नयथा ज्ञात्वा साधुः साधुमार्गे परिव्रजेत् ॥ ए ॥

॥ मूलम् ॥—गिहिणो जे परिव्वइएण दिट्ठा । अप्पव्वइएण च संथुया हविज्जा ॥ तेसिं इह लोइयफलट्ठा । जो संयवं न करेइ स जिक्खू ॥ १० ॥ व्याख्या—यस्तेर्यहस्थैः सह इ-

हृलोकफलार्थं संस्तवं परिचयं न करोति, प्राकृतत्वात् तेसिमिति तृतीयास्थाने षष्ठी. तैर्हृ-
स्थैः कैः? ये गृहस्थाः परिव्रजितेन गृहीतदीक्षेण दृष्टाः, चशब्दः पुनरर्थः. पुनरप्रव्रजितेना-
ऽगृहीतदीक्षेण गृहस्थाश्रमस्थितेन संस्तुताः कृतपरिचयाः, तैः सहालापसंलापमिहलोकस्वा-
र्थाय न कुर्यात्, स साधुरित्यर्थः. ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥—जं किंचि आहारपाणं । विविहं खाइमसाइमं परेसि लब्धुं ॥ जो तं
तिविहेण नाणुकंपो । मणवयणकायसुसंबुडे न स निरू ॥ ११ ॥ व्याख्या—स चिच्छुर्न ज-
वति, स कः? यः परेसि इति परेज्यो गृहस्थेज्य आहारमन्नादिकं, पानकं दुग्धादिकं, पु-
नर्विविधं नानाप्रकारं खादिमं खर्जुरादिकं, स्वादिमं लवंगादिकं लब्ध्वा, तमिति तेनाशन-
पानखादिमस्वादिमादिना चतुर्विधेन, त्रिविधेन मनोवाक्काययोगेन नानुकंपते, ग्लान्नाल्ला-
दीन्नोपकुस्ते. कोऽर्थः? योऽशनपानखादिमस्वादिमाहारं लब्ध्वा बालवृद्धानां साधूनां तेना-
हारेण संविज्ञागं न करोति स साधुर्न जवतीत्यर्थः, ‘असंविज्ञागी न हु तस्स मोरूकं’ इ-
त्युक्तेः. पुनः साधुः कीदृग्जवति? मनोवाक्काययोगेन सुतरां संवृतः पिहिताश्रवद्वारः. ॥११॥

॥ मूलम् ॥—सयणासणपाणनोयणं । विविहं खाश्मसाश्मं परेसिं ॥ अदए पम्सिसेहि-
ए नियंते । जे तत्थ न पउस्सई स जिक्खू ॥ १३ ॥ व्याख्या—पुनर्यः शयनासनपाननो-
नं, पुनर्विविधं खादिमस्वादिमं, परेण गृहस्थेनादत्ते, अथवा गृहे साधौ प्रतिषिद्धे सति त-
स्मिन् गृहस्थे प्रद्वेपं न करोति, न प्रद्वेष्टि. कोऽर्थः? यदा कश्चित्साधुः कस्यचिद् गृहस्थस्य
गृहे गतस्तस्य च गृहस्थस्य गृहे प्रभूतं शयनं शय्या, चाशनं मोदकादिकं, पानं खर्जूरद्रा-
क्षादिपानीयं, शर्करादिजलं, प्रासुकं तंशुलप्रक्षालनजलं वा, भोजनं तंशुलदाल्यादि, पुनर्वि-
विधं नानाप्रकारं खादिमं खर्जूरनालिकेरगरिकादिकं, स्वादिमं लवंगैलाजातिफलतजादिकं
वर्तते, परं स गृहस्थः साधवे न प्रददाति, अथवा पुनर्निवारयति, यथा रे जिहो! अत्र
नागंतव्यमिति तद्वाक्यं श्रुत्वेति न जानाति, धिगेनं गृहस्थं दुष्टं, यः प्रभूते वस्तुनि सति
मद्यं न ददाति, अथ च मां निवारयतीति द्वेपं न विधत्ते, स साधुर्जिह्वुरित्युच्यते. ॥ १३ ॥

॥ मूलम् ॥—आयामगं चैव जवोदणं च । सीयं च सोवीरजवोदगं च ॥ नो हीलए
पिंरं नीरसं तु पंतं । कुलाइं परिद्वए स जिक्खू ॥ १४ ॥ व्याख्या—यः प्रांतानि कुलानि प-

रित्रजेत्, प्रांतानि दुर्बलानि, चित्तवित्ताज्यां दुर्बलानि, एतादृशानि कुलान्याहारार्थं परित्रि-
जेत्, सर्वदा धनिनामेव कुलेषु यो न याति, सर्वदा दानशौकानामेव कुलेषु न याति, ततो
हि नियतपिंस्सेवनात्साधोर्धर्महानिः स्यात्. तु पुनर्य आयामकं धान्यस्याऽवश्रावाणं, च पु-
नर्यवोदनं यवन्नक्तं, पुनः शीतं चिरकादीनं, पुनः सौवीरं कांजिकं, पुनर्यवोदकं यवप्रक्षाल-
नजलमित्यादिकं, पुनर्यन्त्रीरसं पिंमं सर्वथा रसवर्जितमेतादृशमाहारं पानीयं गृहस्थानां गृ-
हाल्लब्धं यो न हीलयेन्न निंदेत्, कदन्नमिदं, कुत्सितं पानीयमेतदित्यादिवचनं न ब्रूते, स
साधुर्निक्षुस्तिरुच्यते. ॥ १४ ॥

॥ मूलम् ॥—सदा विविहा भवति लोए । दिवा माणुस्सया तहा तिरिहा ॥ ज्ञीमा
त्रयन्नेरवा उराळा । जे सुच्चा न विह्ज्जइ स भिक्खू ॥ १५ ॥ व्याख्या—य एतादृशान् श-
ब्दान् श्रुत्वा न विहज्जइ न व्यथते, धर्मध्यानान्न चलते स त्रिभिरुच्यते. एतादृशान् कीदृ-
शान् ? ये शब्दा लोके दिव्याः, दिवि भवा दिव्याः, देवैर्जयाय कृताः, पुनर्ये शब्दा मानु-
ष्यका मनुष्यैः कृता मानुष्यकाः, तथा ये शब्दास्तिरश्चीनास्तैरश्चीनास्तिर्यग्न्यो भवास्तिरश्ची-

ना जवंति, तान् श्रुत्वा न क्षोत्रं प्राप्नोति. कीदृशोः शब्दाः? नयन्नैरवाः, नयेन नैरवा ज-
यन्नैरवाः, अत्यंतसाध्वसोत्पादकाः, पुनः कीदृशः? उदारो महान्तो जवंति. ॥ १५ ॥

॥ मूलम् ॥—वायं विविहं समिच्च लोए। सहिए खेयाणुगए य कोवियप्पा ॥ पन्ने अजिभूय
सव्वदंसी। उवयंते अविहेरुए स निरू ॥ १६ ॥ व्याख्या—यः पुनर्लोकै विविधं वादं संमेल्य अवि-
देवको जवेत्, कस्यचिद्वाधको न जवेत्, कस्यचित्पक्षपातं न कुर्यात्. लोके हि बहूनि दर्शनानि
संति, ते परस्परं वादं कुर्वन्ति, अन्योन्यं मतं दूषयन्ति, मुक्ता जटाधारिणिः, नग्ना वस्त्रधारिणिः,
गृहस्था वनवासिनिः, इत्यादिस्वस्वमताभिप्रायवचनरूपं वादं कृत्वा कस्यापि बाधां न कुर्यादि-
त्यर्थः, कीदृशो यः? सहितो ज्ञानदर्शनचारित्रसहितः, पुनः कीदृशः? खेदानुगतः, खेदय-
ति मंटीकरोति कर्मनिनेति खेदः संयमः, तेनानुगतः खेदानुगतः सप्तदशविधसंयमरतः. पु-
नः कीदृशः? कोविदात्मा, कोविदो लब्धशास्त्रपरमार्थ आत्मा यस्येति कोविदात्मा. पुनः
कीदृशः? प्राज्ञः प्रकर्षेणान्येभ्य आधिब्येन जानातीति प्राज्ञः सारबुद्धिमान्. पुनः कीदृशः?
अजिभूय सर्वदर्शी, अजिभूय परीपहान् जित्वा रागद्वेषौ निवार्य सर्वजंतुगणमात्मसदृशं प-

श्यतीत्येवंशीलः सर्वदर्शी. पुनः कीदृशः? उपशांतः कषायरहितः स्यात्, स त्रिछुरित्युच्यते.
॥ मूलम् ॥—असिप्पजीवी अग्निहे असित्ते । जिह्दिण् सवउ विप्पमुक्के ॥ अणुक्कसाइ
लहु अप्पन्नस्की । चिच्चा गिहं एग चरे स त्रिस्कुत्तिवेमि ॥ १६ ॥ व्याख्या—स त्रिछुर्रवे-
त्, स इति कः? यो गृहं द्रव्यन्नावन्नेदेन द्विविधं त्यक्त्वैक एकाकी रागद्वेषरहितोऽसहायो
वा चरतीत्येकचरः स्यात्. कथंभूतः सः? अशिल्पजीवी शिल्पेन विज्ञानेन जीवते आजोवि-
कां करोतीति शील्पजीवी, न शिल्पजीवी अशील्पजीवी, चित्रकरणादिविज्ञानेनाजीविकां
न करोतीत्यर्थः. पुनः कीदृशः? अगृहो न विद्यते गृहं यस्य सोऽगृहः स्त्रीपरिचयगृहितः, अ-
थवा गृहस्थैः सह परिचयरहितः. पुनः कीदृशः? अमित्रः शत्रुमित्ररहितः. पुनः कीदृशः?
जितेंद्रियः. पुनः कीदृशः? सर्वतो विप्रमुक्तो बाह्यान्तरसंयोगाद्विप्रमुक्तः सर्वपरिग्रहरहि-
तः. पुनः कीदृशः? अणुकषायो मंदकषायीत्यर्थः. पुनः कीदृशः? लघ्वल्पन्नक्षी, लघूनि नि-
साराणि वद्वचणकनिःपावककुलत्थमाषादिप्रासुकाहाराणि, तानि स्तोकानि नक्षितुं शीलं य-
स्य स लघ्वल्पन्नक्षी नीरसस्तोकाहारकारीत्यर्थः. अथवा लघु प्रासुकं च तदल्पं च लघ्वल्पं

तदाहारं नक्षितुं शीलं यस्य स लब्धव्यपन्नदी. अथवा लघुः कीणकर्मा स चासावद्वपन्नदी
च लब्धव्यपन्नदी, इत्यहं ब्रवीमीति सुवर्मास्वामी जंबूस्वामिनं प्राह. ॥ १६ ॥ इति त्रिभुल-
क्षणध्ययनं पंचदशं संपूर्णं. ॥ १५ ॥ इति श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रार्थदीपिकायामुपाध्यायश्री-
लक्ष्मीकीर्तिगणिशिष्यलक्ष्मीवल्लभगणिविरचितायां त्रिभुलक्षणध्ययनं पंचदशं संपूर्णं. ॥ १५ ॥

उत्तरा-

सटीकं

॥ ५३५ ॥

॥ अथ पौनश्मध्ययनं प्रारभ्यते ॥

पंचदशोऽध्ययने हि त्रिभुगुणा उक्ताः, ते त्रिभुगुणा हि ब्रह्मचर्ययुक्तस्य साधोर्नवन्ति.
अतः पौनश्मोऽध्ययने ब्रह्मचर्यस्य समाधिस्थानान्युच्यन्ते—

॥ मूलम् ॥—सुयं मे आउमंतेणं नगवया एवमस्कायं, इह खलु श्रेहिं नगवंतेहिं
दस वंजचेरसमाहिगणा पन्नत्ता, जे भिखू सुच्चा निसम्म संजमवहुले संवरवहुले समाहि-

बहुले गुत्तिं गुत्तिंदिष्टं गुत्तवंचयारी सया अप्पमत्ते विहरिज्जा ॥ व्याख्या—श्रीसुधर्मास्वामी स्वशिष्यं जंबूस्वामिनं प्राह—हे आशुष्मन् ! मे मया श्रुतं, तेणं इति तेन जगवता ज्ञानवता तीर्थकरेणाख्यातं, श्रीमहावीरेण स्वामिनोक्तं, आसन्नत्वात्तस्यैव ग्रहणं. पुनरिह श्रीजिनशासने स्थविरैरणधरैर्जगवद्भिर्महात्म्यवद्भिस्तीर्थकरोक्तार्थधारणशक्तिमद्भिदश ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानान्युक्तानि, ब्रह्मचर्यस्थैर्यस्य कारणान्युक्तानि. कोऽर्थः ? ममैवैषा बुद्धिर्नास्ति. किंतु तीर्थकरैः पुनर्गणधरैर्गौतमादिभिः स्वोपेक्षया वृद्धैरेवमुक्तं, तथैव मयोच्यते. यानि ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानानि त्रिष्टुः श्रुत्वा शब्दतः श्रवणे धृत्वा, निशम्यार्थतो मनस्यवधार्य संयमबहुलः सन्, बहुलः प्रधानप्रधानतरस्थानप्राप्त्योत्तमः संयमो यस्य स बहुलसंयमो वर्धमानपरिणामचारित्रः सन् विहरेत्. पुनर्यानि ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानानि श्रुत्वा संवरबहुलः संवर आश्रवनिरोधः, स बहुलो यस्य स संवरबहुलः, प्रधानाश्रवद्वारनिरोधः, पुनः समाधिबहुलो बहुलसमाधिः प्रधानचित्तस्वास्थ्ययुक्तः सन् विहरेत्. पुनर्यानि ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानानि श्रुत्वा त्रिभुगुप्तो मनोवाक्यायुप्तियुक्तः सन्, अत एव गुप्तं नवगुप्तिसेवनाद् गुप्तं सुरदितं ब-

ह्यर्चयं चरितुं सेवितुं शीलं यस्य स गुप्तब्रह्मचारी स्थिरब्रह्मचर्यधारकः सन् सदा सर्वदाऽप्र-
मत्तोऽप्रमादी सन् विहारं कुर्यात्. यतो हि पूर्व यः साधुर्ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानानि शृणोति स
साधुर्ब्रह्मचर्यपालने स्थिरो भवति. यदुक्तं—सुच्चा जाणइ कट्ठाणं । सुच्चा जाणइ पावगं ॥
उत्तयंपि जाणइ सोच्चा । जं सेयं तं समायरे ॥ १ ॥ इति श्रुत्वा जंबूः प्राह—

॥ मूलम् ॥—कयरे खलु येरोहिं भगवंतेहिं दस वंजचेरसमाहिगाणा पन्नत्ता ? जे नि-
खू सुच्चा निसम्म संयमवहुले संवरवहुले समाहिवहुले गुत्तेदिए गुत्तवंन्नयारी सया
अप्पमत्ते विहरेजा.

व्याख्या—हे स्वामिन् ! यानि ब्रह्मचर्यस्थानानि त्रिभुः साधुः शब्दतः श्रुत्वा, अर्थतो
हृद्यवधार्य संयमवहुलः संवरवहुलः समाधिवहुलो गुप्तो गुप्तेंद्रियो गुप्तब्रह्मचारी सदाऽप्रमादी
विचरेत्, तानि खलु निश्चयेन् कतराणि कानि ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानानि तैः स्थविरैर्चगवन्नि-
र्देश ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानानि प्रतिपादितानि ? यानि त्रिभुः श्रुत्वा निशम्य संयमवहुलः सं-
वरवहुलो गुप्तो गुप्तेंद्रियो गुप्तब्रह्मचारी सदाऽप्रमत्तः सन् विहरेत्. इति जंबूस्वामिनः प्रश्नत्वा-

कथं श्रुत्वा सुधर्मास्वामी प्राह—

॥ मूलम् ॥—इमे खलु ते श्रेयोहिं जगवतोहिं दस बंजचेरसमाहिगणा पन्नत्ता, जे त्रि-
रूकु सुच्चा निसम्म संयमबहुले संवरबहुले समाहिवहुले गुत्ते गुत्तिदिए गुत्तबंजयारी सया
अप्पमत्ते विहरिजा. व्याख्या—हे जंबू ! इमानि प्रत्यक्षं वक्ष्यमाणानि खलु निश्चयेन तानि
स्थविरैर्भगवद्भिर्दश ब्रह्मचर्यसमाधिस্থानानि प्रज्ञप्तानि, यानि दश ब्रह्मचर्यसमाधिस্থानानि
शब्दतः श्रुत्वा, निश्चयार्थतो ह्यवधार्य त्रिष्टुः साधुः संयमबहुलः समाधिवहुलो गुप्तो गु-
प्तेंद्रियो गुप्तब्रह्मचारी सर्वदाऽप्रमत्तोऽप्रतिबद्धविहारी सन् विचरेत्. तानि समाधिस্থानानि
निरूपयति—

॥ मूलम् ॥—तं जहा—विवित्ताइं संयणासणाइं सेविजा से निगंशे, नो इत्थीपसुपंरु-
गंसत्ताइं सयणासणाइं सेविता हवइं से निगंशे. व्याख्या—तद्यथा—तानि यथा संति त-
था निरूपयामि, हे जंबू ! स निर्ग्रथो जवेत्, स इति कः ? यो विविक्तानि स्त्रीपशुपंरुगादि-
त्रिविरहितानि शयनानि पट्टिकासंस्तारकादीनि, अर्थात् शयनादीनां स्थानानि सेवेत का-

उत्तरा

सटीकं

॥ ५३९ ॥

येनानुभवेत्, अथमन्वयार्थः. यः स्त्रीपशुपंरुकादिरहितस्थानानि सेवेत स निर्ग्रथो भवेदि-
त्यर्थः. अथ व्यतिरेकेणार्थसाह-यस्मिन् सति यद्भवेत् सोऽन्वयः, यस्मिन्नसति यन्न भवेत् स
व्यतिरेकः. व्यतिरेकं दर्शयति—‘नो इत्थीपशुपंरुगसंस्तुष्टां सयणासणां सेवित्ता हवद्,
से निर्ग्रथे’ हे जन्तू! स निर्ग्रथो नो भवेत्, स कः? यः स्त्रीपशुपंरुकादिसंस्तुक्तानां स्त्रीप-
शुपंरुकादिसेवितानां शयनासनानां सेवितोपन्नोक्ता भवेत्. इति वचनं श्रुत्वा शिष्यः प्राह—

॥ मूलम् ॥—तं कहमिति चेत् आयरियाह—व्याख्या—हे स्वामिन्! तत्पूर्वोक्तं क-
थं? केनोत्पत्तिप्रकारेण? इति चेदेवं यदि मन्यसे इति शिष्येण पृष्ठव्ये सत्याचार्य आह—

॥ मूलम् ॥—निर्ग्रथस्स खलु इत्थियपशुपंरुगसंस्तुष्टां सयणासणां सेवमाणस्स वं-
जयारिस्स ‘जचेरे संका वा कंखा वा वित्तिकिन्ना वा समुप्यज्जिन्ना, जयं वा लभ्जेज्जा, उम्मा-
यं वा पाउणिज्जा, दीह्कालियं वा रोगायं कं हविज्जा, केवलपन्नत्ताले धम्माले चंसेज्जा, त-
म्हा खलु नो इत्थियपशुपंरुगसंस्तुष्टां सयणासणां सेवित्ता हवद् से निर्ग्रथे ॥ व्याख्या—
हे शिष्य! खलु निश्चयेन स्त्रीपशुपंरुकादिभिः संस्तुक्तानि शयनासनानि सेवमानस्य निर्ग्रथ-

नी, चित्तणी, हस्तिनी, शंखिनी, मुग्धा, मध्या, प्रौढादिरूपां कर्णाटलाटासंहलदेशोद्भवानां नारीणां वर्णनरूपां कथांप्रति कथयिता न ऋवति स साधुर्नवतीत्यर्थः. स्त्रीणामग्रे कथां, अथवा स्त्रीणामेव वर्णनं करोति स साधुर्न स्यादिति भावः. इत्युक्ते शिष्यस्तत्कथमिति चेदेवं यदि मन्यसे, आचार्य आह—हे शिष्य! खलु निश्चयेन निग्रथस्य साधोः स्त्रीणां कथां कथमानस्य ब्रह्मचारिणोऽपि ब्रह्मचर्ये शंका, एनां सेवामि, न सेवामि वेत्यादिरूपा, अथवा आकाङ्क्षा, अग्रेतनानां पदानां पूर्वपदे योऽर्थो द्वेयः. नवरं तम्हा इति तस्माहंकादिदोषप्रादुर्भावखलु निश्चयेन निग्रंथः स्त्रीणामेवाग्रे स्त्रीणामेव केवलां कथां न कथयेत्. ॥ २ ॥ इति द्वितीयं ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानं. एषा द्वितीया वाटिका. ॥ २ ॥ अथ तृतीयासाह—

॥ मूलम् ॥—नो निग्रंथो इत्थीहिं सद्धिं संनिसिज्जा, गए विहरत्ता हवइ से निगंगंथे. तं कहमिति चेत् आयरिय आह—निगंगंथस्स खलु इत्थीहिं सद्धिं सद्धिसिज्जागयस्स विहरमाणस्स बंजयारिस्स बंजचेरे संका वाण तम्हा खलु नो निगंगंथे इत्थीहिं सद्धिं सद्धिसिज्जा, गए विहरेज्जा. ॥ ३ ॥ व्याख्या—स निग्रंथो ऋवेत्, यः स्त्रीभिः सार्धं निषद्या, नि-

पीड्यस्यामिति निषिद्या, पट्टिकापीठफलकचतुष्ककाद्यासनं, तां निषिद्यां गतः स्थितः सन् विहर्त्ता अत्रस्थाता न भवेत्. कोऽर्थः ? यः स्त्रीभिः सहैकस्मिन्नासने नोपविशेत् स निग्रंथो भवेत्. अत्रायं संप्रदायः—यत्रासने पुरा स्त्री उपविष्टा भवति, तत आसनात् स्त्रियामुत्थितायां सत्यां मुहूर्तान्तरं तदासनं साधोरुपविशनयोग्यं भवति. 'तं कहमिति चेत् आयरिय आह' अनयोः पदयोरर्थः पूर्ववत्. 'निगंथस्स खलु इत्थीहिं' निग्रंथस्य खलु स्त्रीभिः सार्धं निषिद्यां गतस्य प्राप्तस्य विहरमाणस्य तत्र स्थितस्य ब्रह्मचारिणो ब्रह्मचर्ये शंकादयो दोषा उत्पद्यन्ते. तस्मात्कारणात्खलु निश्चयेन निग्रंथः स्त्रीभिः सहैकत्रासने गतः प्राप्तः सन्नो विहरेन्नोपविशेत्. ॥ ३ ॥ इति तृतीयं ब्रह्मचर्यस्थानं, एषा तृतीया वाटिका. ॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—नो निगंथे इत्थीणं इंदियाइं मणोरमाइं आलोइत्ता निज्जा-इत्ता हवइ, से निगंथे. तं कहमिति चेत् आयरिय आह—निगंथस्स खलु इत्थीणं इंदियाइं मणोरमाइं मणोरमाइं आलोइत्ता निज्जायमाणस्स बंजयारिस्स बंजचेरे संका वा कंझा वा वित्तिक्किहा वा समुप्पज्जिहा, भेयं वा लजेज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहका-

उत्तरा-

सटीकं

॥ ५४० ॥

स्य ब्रह्मचर्यधारिणोऽपि साधोर्ब्रह्मचर्ये शंकोत्पद्यते. किमयमेतादृशो विरुद्धानां शयनासनानां सेवी ब्रह्मचारी भवेत् न वा? आत्मनस्तु स्यादिन्निरत्यंततापहतचित्ततया मिथ्यात्वोदयादेव स्त्रीसेवने भैश्रुने नवलक्षसूक्ष्मजीवानां वधो जिनैः प्रोक्तः, तत्सत्यं वा मिथ्या वेत्यादिरूपः संशय उत्पद्यते. पुनर्ब्रह्मचारिणः कांक्षा स्त्रीपशुपंक्कादिभिर्भैश्रुनेभ्योत्पद्यते. पुनर्ब्रह्मचारिणः साधोर्ब्रह्मचर्ये विचिकित्सोत्पद्यते. मया ब्रह्मचर्यपालने एतावन्महत्कष्टं विधीयते, तस्य ब्रह्मचर्यकष्टस्य फलं न विष्यति न वा? तस्माद्भ्रमेतेषां सेवनं, एतेषां सेवने सांप्रतं भ्रम सुखं जायते, एतादृशी मतिः समुत्पद्यते, वाऽथवा भेदं चारित्रस्य विदारणं विनाशं लभेत्, वाऽथवोन्मादं कामेन पारवश्यं प्राप्नुयात्. वाथवा तादृशस्यादिसहितानि स्थानानि सेवमानस्य साधोर्दीर्घकालिकं प्रचुरकालजावि स्यादिसेवनानिलाषोत्कर्षत आहारादावरुचिर्निद्राराहित्यादिदोषै रोगो दाघज्वरादिः, आतंकः शीघ्रघाती शूलादिः, रोगश्चातंकश्चानयोः समाहारो रोगातंकं शरीरे भवेत्. यतो हि कामाधिक्यात् कामिनां शरीरे दश कामभजावा जायन्ते. यदुक्तं—प्रथमे जायते चिंता । द्वितीये दृष्टुमिच्छति ॥ तृतीये दीर्घनिःश्वासा—श्र-

तुर्थे ज्वरमादिशेत् ॥ १ ॥ पंचमे दह्यते गात्रं । षष्ठे नक्तं न रोचते ॥ सप्तमे च ज्वरेत्कंप-
मुन्मादश्चाष्टमे तथा ॥ २ ॥ नवमे प्राणसंदेहो । दशमे जीवितं त्यजेत् ॥ कामिनां मदनो-
द्रेगा-दश संजायते त्वमी ॥ ३ ॥ इति स्त्रीदर्शनादश ज्ञावा उत्पद्यंते. अथ पुनः केवलप्रज्ञ-
सात्केवलप्रणीताऽस्मात् श्रुतचारित्ररूपाऽस्येष्ट्रयो ज्ञेयत्, तस्मादेतेषां दूषणानां प्रादुर्भा-
वात् खलु निश्चयेन स्त्रीपशुपंक्तसंस्क्तानां शयनासनस्थानानां सेवितोषन्नोक्ता चिह्नानां ज्ञ-
वेत्, स निर्ग्रन्थो नो ज्ञेयत्. इति प्रथमं ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानं. एषा प्रथमा ब्रह्मचर्यतरोर्वाटिका.

॥ मूलम् ॥—नो निर्ग्रन्थे इत्थीणं कहे कहेना हवइ से निर्ग्रन्थे तं कहमिति चेत् आ-
यरिय आह. निर्ग्रन्थस्स खलु इत्थीणं कहं कहेमाणस्स वंनयारस्स वंनचरे संका वा कं-
खा वा वित्तिकिन्ना वा समुप्पज्जिजा, ज्ञेयं वा लभेज्जा, उम्मायं वा पाळणिज्जा, दीहकालियं
वा रोगायकं हविज्जा, केवलपन्नत्ताउ धम्मालं जंसेज्जा. तम्हा खलु निर्ग्रन्थे नो इत्थीणं
कहं कहेज्जा ॥ २ ॥ व्याख्या—स निर्ग्रन्थो जवति, स इति कः? यः स्त्रीणामर्थी देकाकि-
नीनां स्त्रीणामेव कथां वाक्यप्रबंधरूपां वार्ता, अथवा स्त्रीणां जातिकुलनेपथ्यविषयां, पक्षि-

नी, चित्तणी, हस्तिनी, शंखिनी, मुग्धा, मध्या, प्रौढादिरूपां कर्णाटलाटासंहलदेशोद्भवानां नारीणां वर्णनरूपां कथांप्रति कथयिता न ऋवति स साधुर्नवतीत्यर्थः. स्त्रीणामग्रे कथां, अथवा स्त्रीणामेव वर्णनं करोति स साधुर्न स्यादिति ज्ञावः. इत्युक्ते शिष्यस्तत्कथमिति चेदेवं यदि मन्यसे, आचार्य आह—हे शिष्य! खलु निश्चयेन निग्रथस्य साधोः स्त्रीणां कथां कथमानस्य ब्रह्मचारिणोऽपि ब्रह्मचर्ये शंका, एनां सेवामि, न सेवामि वेत्यादिरूपा, अथवा आकाङ्क्षा, अग्रेतनानां पदानां पूर्वपदे योऽर्थो द्वयः. नवरं तम्हा इति तस्मात्तुंकादिदोषप्रादुर्भावखलु निश्चयेन निग्रथः स्त्रीणामेवाग्रे स्त्रीणामेव केवलां कथां न कथयंत. ॥ २ ॥ इति द्वितीयं ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानं. एषा द्वितीया वाटिका. ॥ २ ॥ अथ तृतीयासाह—

॥ मूलम् ॥—नो निगंगथो इत्थीहिं सद्धिं संनिसिज्जा, गए विहरत्ता हवइ से निगंगथे. तं कहमिति चेत् आयरिय आह—निगंगथस्स खलु इत्थीहिं सद्धिं सद्धिसिज्जागयस्स विहरमाणस्स बंनयारिस्स बंनचेरे संका वा० तम्हा खलु नो निगंगथे इत्थीहिं सद्धिं सद्धिसिज्जा, गए विहरेज्जा. ॥ ३ ॥ व्याख्या—स निगंगथो ऋवेत्, यः स्त्रीभिः सार्धं निषया, नि-

पीतलस्यामिति निषिद्धा, पट्टिकापीठफलकचतुष्ककाद्यासनं, तां निषिद्धां गतः स्थितः सन्
 विहृत्ता अत्रस्थाता न भवेत्. कोऽर्थः ? यः स्त्रीभिः सहैकस्मिन्नासने नोपविशेत् स निग्रंथो
 भवेत्. अत्रायं संप्रदायः—यत्रासने पुरा स्त्री उपविष्टा भवति, तत आसनात् स्त्रियामुत्थि-
 तायां सत्यां मुहूर्तान्तरं तदासनं साधोरुपविशनयोग्यं भवति. 'तं कहमिति चेत् आयरि-
 य आह' अनयोः पदयोरर्थः पूर्ववत्. 'निगंथस्स खलु इत्थीहिं०' निग्रंथस्य खलु स्त्रीभिः
 सार्धं निषिद्धां गतस्य प्राप्तस्य विहरमाणस्य तत्र स्थितस्य ब्रह्मचारिणो ब्रह्मचर्ये शंकादयो दो-
 षा उत्पद्यन्ते. तस्मात्कारणात्खलु निश्चयेन निग्रंथः स्त्रीभिः सहैकत्रासने गतः प्राप्तः सन्नो
 विहरेन्नोपविशेत्. ॥ ३ ॥ इति तृतीयं ब्रह्मचर्यस्थानं, एषा तृतीया वाटिका. ॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—नो निगंथे इत्थीणं इंदियाइं मणोरमाइं मणोरमाइं आलोइत्ता निज्जा-
 इत्ता ह्वइ, से निगंथे. तं कहमिति चेत् आयरिय आह—निगंथस्स खलु इत्थीणं इंदि-
 याइं मणोरमाइं मणोरमाइं आलोएमाणस्स निज्जायमाणस्स वंजयारिस्स वंजचेरे संका वा
 कंवा वा वित्तिकिळा वा समुप्पज्जिळा, जेयं वा लजेळा, उम्मायं वा पाउणिळा, दीहका-

स्त्रीयं वा रोगायकं हविज्ञा, केवलपुष्पात्तु धम्मार्त्तं चंसिज्ञा, तम्हा खलु तो निगंशे इ-
 त्थीणं ईदियाइं मणोहराइं मणोरमाइं आलोइज्ञा निज्जाइज्ञा. ॥ ४ ॥ व्याख्या—स निग्रं-
 शो ऋवति, स इति कः? यः स्त्रीणां मनोहराणि, मनोहरंति दृष्टमात्राणि चित्तमाक्षिपंती-
 ति मनोहराणि. पुनर्मनोरमाणि मनो रमत्यनुचिंत्यमानान्याह्लादयंतीति मनोरमाणि, ईदृशा-
 नींद्रियाणि नयनवदनजघनवक्त्रःस्यलनाशिककक्षादीनिप्रत्यालोकयित्वा समंताद् दृष्ट्वा निध्या-
 ता, नितरां ध्याता निध्याताः दर्शनादनुंतरमतिशयेन चिंतयिता यो न भवेत् स निग्रंशो ऋ-
 वति. इत्युक्ते शिष्यः पृच्छति, तत्कथमिति चेदाचार्य आह—हे शिष्य! निग्रंशस्य खलु निश्च-
 येन स्त्रीणां पूर्वोक्तानींद्रियाण्युसमंताद्विलोकयतः, अथवा ईषदपि लोकयतः पश्यतो नितरां
 ध्यायमानस्यात्यंतं चिंतयतः, स्त्रीणामिंद्रियेषु दृष्टिं लगयित्वा स्थितस्य ब्रह्मचारिणो ब्रह्मचर्ये
 शंकादयो दोषा उत्पद्यन्ते. तस्मात्खलु निश्चयेन निग्रंशः स्त्रीणां मनोहराणि मनोरमार्णोद्रियाः
 णि नालोकयिता न समंताद् दृष्ट्वा, अथवा नेषदपि दृष्ट्वा, न च तानींद्रियाणि निध्याता नि-
 तरां चिंतयिता ऋवेत्, स्त्रींद्रियाणां रागेण दृष्ट्वां नितरां ध्याता साधुर्न ऋवेदित्यर्थः. ॥ ४ ॥ इदं.

चतुर्थे ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानं. ४. एषा चतुर्थी वाटिका. ४. अथ पंचमी प्राह—

॥ मूलम् ॥— नो निगंथे इत्थीणं कुड्यंतरंसि वा, द्रूसंतरंसि वा, जित्तिंतरंसि वा, कूड्यसदं वा रुड्यसदं वा, गीयसदं वा, हसियसदं वा, थणियसदं वा, कंदियसदं वा, वि-
लवियसदं वा, सुणिना हवइ, से निगंथे. तं कहमिति चेत् आयरिय आह— निगंथस्स
खलु इत्थीणं कुड्यंतरंसि वा, द्रूसंतरंसि वा, कूड्यसदं वा, रुड्यसदं वा,
गीयसदं वा, हसियसदं वा, थणियसदं वा, सुणमाणस्स वंजयारिस्स वंज-
चेरे संका वा, कंखा वा, वित्तिगिठा वा समुप्पज्जिजा. ज्ञेयं वा लज्जिजा, उम्मायं वा पाउ-
णिजा. दीहकालियं वा रोगायकं हविज्जा, केवलियद्वत्ताले धम्माले चंसिज्जा, तम्हा खलु
नो निगंथे इत्थीणं कुड्यंतरंसि वा. द्रूसंतरंसि वा. जित्तिंतरंसि वा, कूड्यसदं वा. रुड्यसदं
वा, गीयसदं वा, हसियसदं वा, थणियसदं वा, विज्जदियसदं वा, सुणमाणे विहरेज्जा ॥५॥
व्याख्या—स निर्गथो जवेत्, स इति कः? यः कुड्यांतरे. कुड्यं पाषाणरचितं, तेनांतरं व्य-
वधानं कुड्यांतरं. तस्मिन् कुड्यांतरे भित्त्वेत्यध्याहारः, द्रुष्यांतरे वा वस्त्ररचितभित्त्यंतरे प-

रिच्छदाया अंतरे स्थित्वा, चित्त्यंतरे मृत्तिकापक्केष्टिकाणां चित्तिव्यवधाने स्थित्वा वा, इत्थी-
णमिति स्त्रीणां कूश्यसहं संभोगसमये भोक्तुर्मनःप्रसक्तये कोकिलादिविहगशब्दानुरूपं कू-
जितशब्दं, पुनः स्त्रीणां रुदितशब्दं, भोगसमये प्रेमकलहजनितं रोदनशब्दं वा, अथवा पु-
नर्गीतशब्दं वा, पंचमरागादिहुंकाररूपं गीतशब्दं वा, अथवा पुनः स्त्रीणां हसितशब्दं क-
हकहादिकहास्योत्पादिकाद्वाद्दंतनिःकासनोन्नवशब्दं, स्तनितशब्दं वा. भोगसमये दूरतरघ-
नगर्जनानुकारिशब्दं वा, क्रंदितशब्दं वा, प्रोषितचर्तृकाणां विरहिणीनां चर्तृवियोगदुःखा-
ज्जातं, वाथया विलपितशब्दं चर्तृगुणान् स्मारंस्मारं प्रलापरूपं शब्दं इति यः श्रोता न च-
ति स निग्रंथो भवति. इति श्रुत्वा शिष्यः पृष्ठति. तत्कथं केन कारणेन? यदेवमुच्यते, इति
श्रुत्वा आचार्य आह, हे शिष्य! खलु निश्चयेन कुड्यांतरादिषु पूर्वोक्तस्थाने स्थित्वा स्त्रीणां
पूर्वोक्तान् कूजितादिशब्दान् शृण्वतो निग्रंथस्य ब्रह्मचारिणोऽपि ब्रह्मचर्ये शंका वा कांक्षा वे-
त्यादयो दोषा उत्पद्यंते, तस्मात्कारणात् खलु निश्चयेन निग्रंथः कुड्यांतरेऽपि स्थित्वा स्त्रीणां
कूजितादिशब्दं नो शृण्वन् विचरेत्. स्त्रीणां हि कामोद्दीपकशब्दश्रोता साधुर्न भवेदिति

जावः. इति पंचमं ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानं. एषा पंचमी वाटिका. ॥ ५ ॥ अथ षष्ठीं प्राह—
 ॥ मूलम् ॥—नो निगंथे इत्थीणं पुव्वरयं पुव्वकीलियं अणुसरित्ता हवइ, से निगंथे.
 तं कहमिति चेत् आयरियाह—निगंथस्स खलु इत्थीणं पुव्वरयं पुव्वकीलियं अणुसरेमाण-
 स्स वंजयारिस्स जाव धम्मालं नंसिजा. तम्हा खलु नो निगंथे इत्थीणं पुव्वरयं पुव्वकीलि-
 यं सरिजा. ॥ ६ ॥ व्याख्या—स निर्ग्रथो भवेत्, यः पूर्वं गृहस्थत्वे स्त्र्यादिभिः सह रतं
 कामासनैर्मैथुनसेवनं, पुनस्ताच्चिरेव समं पूर्वक्रीकृतं गृहस्थावस्थायां पुरो द्यूतादिक्रीकृतं कृ-
 तं, तस्यानुस्मर्ता मुहुश्चितयिता नो भवेत्, स साधुर्ब्रह्मेदित्युक्ते शिष्यः प्राह, तत्कथमिति
 चेत्तदाह—हे शिष्य! खलु निश्चयेन स्त्रीभिः सह पूर्वकृतं रतं मैथुनं, पूर्वकृतं द्यूतादिक्री-
 कृतमनुस्मरतो वारंवारं चिंतयतो निर्ग्रथस्य साधोर्ब्रह्मचारिणो ब्रह्मचर्ये शंकादयो दोषा उ-
 त्पद्यन्ते. तस्मात् खलु निश्चयेन निर्ग्रथः स्त्रीभिः सह पूर्वकृतं पूर्वक्रीकृतं प्रत्यनुस्मर्ता न भवे-
 त्, स साधुर्भवेत्. ॥ ६ ॥ इति षष्ठं ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानं. ॥ इति षष्ठी वाटिका. ६ । अथ
 सप्तमीं प्राह—

॥ मूलम् ॥—नो निगंथे पणीयं आहारं आहारित्ता हवइ, से निगंथे, तं कहमिति चे आयरियाह—निगंथस्स खलु पणीयपाणन्नोयणं आहारेमाणस्स बंजयारिस्स बंजचेरे संका वा० तम्हा खलु नो निगंथे पणीयं आहारेज्जा ॥ ७ ॥ व्याख्या—स निगंथो जवेत्, यः प्रणीतं गलद्गृतादिबिंदुकं, उपलक्षणत्वादन्यदपि सरसमत्यंतधातुवृद्धिकरं कामोद्दीपक-माहारंप्रत्याहर्त्ता न जवेत्. यः सरसाहारकृन्न जवेत् स निगंथः. तदा शिष्यः पृच्छति. तत्क-थमिति चेत्तदा आचार्य आह, हे शिष्य ! निगंथस्य साधोः खलु निश्चयेन प्रणीतं सरसमा-हारं जुजानस्य ब्रह्मचारिणो ब्रह्मचर्ये शंकादयो दोषा उत्पद्यंते. तस्मादित्यादिदोषप्रादुर्भावा-न्निगंथः प्रर्णताहारकारी न जवेत्. ॥ ७ ॥ इति सप्तमं ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानं. इति सप्तमी वाटिका. ७ अथाष्टमी प्राह—

॥ मूलम् ॥—नो निगंथे अइमायाए पाणन्नोअणं, आहारेत्ता हवइ. से निगंथे, तं कहमिति चे आयरियाह—निगंथस्स खलु अइमायाए पाणन्नोयणं आहारेमाणस्स बंज-यारिस्स बंजचेरे संका वा० तम्हा खलु नो निगंथे अइमायाए पाणन्नोयणे जुजिज्जा. ॥ ७ ॥

व्याख्या—स निर्ग्रथो ज्ञेयः, योऽतिमात्राया द्वाविंशत्कवलाः पुरुषाणामाहारस्य मात्रा, त-
नोऽधिकाहारं पानकं द्वाद्वादशैर्कैर्देजलमाहर्त्ता न ज्ञेयः. यतो ह्यागमे पुरुषस्य द्वाविंशत्कव-
लैराहारमात्रा, श्रियस्त्वष्टाविंशतिकवलेराहारमात्रा, नपुंसकस्य चतुर्विंशतिकवलेराहारमात्रो-
क्तास्ति. ब्रह्मचारिणो ह्यधिकाहारपानीयं न करणीयमिति श्रुत्वा शिष्यः पृच्छति. तत्कथमिति
चेत्तदाचार्यः प्राह—निग्रंथस्य खल्वतिमात्रमाहारपानीयमाहर्तुर्मात्राधिकमाहारकर्तुर्ब्रह्मचा-
रिणो ब्रह्मचर्ये शंकादयो दोषा उत्पद्यन्ते. तस्मान्मुकादिदोषाणां प्रादुर्भावात् खलु निश्चयेन
निग्रंथोऽतिमात्रया पानीयं नोजनं वा युज्येत. ॥ ८ ॥ इत्यष्टमं ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानं. इत्यष्टमी

वाटिका. ॥ ८ ॥ अथ नवम्युच्यते—

॥ मूलम् ॥—नो निग्रंथे विभूसाणुवाङ् हवद्, से निग्रंथे, तं कहमिति चे आयरि-
याह—निग्रंथे खलु विभूसावत्तिण् विभूसियसरीरे इत्थीजणस्स अहिंसासणिज्जे हवद्, त-
उ एं तस्स इत्थीजणेणं अहिंसासिज्जमाणस्स वंजयारिस्स वंजचेरे संका वाण तम्हा खलु
नो निग्रंथे विभूसियवत्तिण् ज्ञेयः. ॥ ९ ॥ व्याख्या—स निग्रंथो भवेत्, यो विभूसानुपा-

ती नो जवेत्. विभूषां शरीरशोचामनुवर्त्तयितुमनुपपत्तिं विधातुं शीलमस्येति विभूषानुवर्ती,
विभूषानुपाती वा, शरीरशोचाकरणोपकरणैः स्नानदंतधावनादिभिः संस्कारकर्ता न भवेत्,
स साधुर्ब्रह्मचारी. इति श्रुत्वा तदा शिष्यः प्राह—तत्कथमिति चेत्तदाचार्य आह—खलु
निश्चयेन निग्रयः साधुर्विभूषानुवर्तिकः शरीरशोचाकारी विभूषितशरीरः स्नानाद्यलंकृततनुः
पुमान् स्त्रीजनस्याल्लषणीयः कामाय बांढनीयो जवेत्. ततो एं ततः पश्चात् स्त्रीजनेनाभि-
लषणीयस्य ब्रह्मचारिणो ब्रह्मचर्ये शंकादयो दोषा उत्पद्यन्ते. तस्मादंकादिदोषाणां प्रादुर्भा-
वात्खलु निश्चयेन निग्रयो विभूषानुवर्तिको न जवेत्. ॥ ए ॥ इति नवमं ब्रह्मचर्यसमाधि-
स्थानं. इति नवमी वाटिका. अथ दशमी कथ्यते—

॥ मूलम् ॥—नो निग्रये सद्वरसंगंधफासाणुवाई जवेज्जा, हवइ से निगंग्थे, तं
कहमिति चे आयरियाह—निगंग्थस्स खलु सद्वरसंगंधफासाणुवाइयस्स बंन्नयारिस्स
बंन्नचेरे संकाण तम्हा खलु नो निगंग्थे सद्वरसंगंधफासाणुवाई जवेज्जा. ॥ १० ॥ व्याख्या
—स निग्रयो जवेत्, स इति कः? यः शब्दरूपसंगंधस्पर्शानुपाती न जवेत्. शब्दश्च रूपं च

रसश्च गंधश्च स्पर्शश्च शब्दरूपरसगंधस्पर्शाः, तान् अनुपतत्यनुयातीति शब्दरूपरसगंधस्पर्शानुपाती, शब्दो मन्मनादिः, रूपं स्त्रीसंबंधिलाचणं, रसो मधुरादिः, गंधश्चंदनागुरुकस्तूरिकादिः, स्पर्शः कोमलस्त्वक्सौख्यदः, एषां क्रोक्ता साधुर्न स्यात्, इत्युक्ते शिष्यः पृष्ठति, तत्कथमिति चेदाचार्य आह—निग्रंथस्य खलु निश्चयेन शब्दरूपरसगंधस्पर्शानुपातिब्रह्मचारिणो ब्रह्मचर्यं शंकादयो दोषा उत्पद्यन्ते, तस्मादंकादिदोषाणां प्रादुर्भावाखलु निश्चयेन निग्रंथः शब्दरूपरसगंधस्पर्शानुपाती विषयासेवी न भवेत् ॥ १० ॥ एतद्दशमं ब्रह्मचर्यसमाधिस्यानं १०. अथात्र सर्वेषां दशानां समाधिस्थानानां संग्रहश्चोकान् पद्यरूपानाह—तं जहा-

॥ मूलम् ॥ —जं विवित्तमणाद्भ्रं । रहिय श्रीजणेण य ॥ वंनचेरस्स रक्कहा । आलयं तु निसेवण ॥ १ ॥ व्याख्या—साधुर्ब्रह्मचारी तमालयं तमुपाश्रयं निषेवते. तु पदपूरणे, तं कं? य आलयो विविक्त एकांतभूतः, तत्रत्यवास्तव्यस्त्रीजनेन, चशब्दान्शुभं कर्तुं रहितः, पंक्तशब्देन नपुंसक उच्यते. कालाकालविभागागतसाध्वीजनं श्राद्धीजनं चाश्रित्य विविक्तत्वं ज्ञेयं. यदुक्तं—'अहमीपस्त्रिणो मोत्ते' । वायणाकालमेव य ॥ सेसकालंमि इंतीउ । नेया

उ अकालचारीर् ॥ १ ॥ तस्माद्य आलयः स्यादित्तिरसेवितस्तमालयं ब्रह्मचारी साधुश्च नि-
षेवत इत्यर्थः. पुनर्यश्चालयोऽनाकीर्णो गृहस्थानां गृहाद् दूरवर्ती. किमर्थं? ब्रह्मचर्यस्य रक्षार्थं,
यो हि स्वब्रह्मचर्यं रक्षितुमिच्छति स एतादृशमुपाश्रयं निषेवते. अत्र लिंगव्यत्ययः प्राकृतत्वात्.

॥ मूलम् ॥—मणपह्नायजणं । कामरागविवहृणं । बंजचेरउं जिस्कू । श्रीकहं तु
विवज्जए ॥ २ ॥ व्याख्या—अथ द्वितीयं—ब्रह्मचर्यरतो जिभुः स्त्रीकथां विवर्जयेत्, स्त्रीणां
कथा स्त्रीकथा, तां त्यजेत्. कीदृशीं कथां? मनःप्रह्लादजननीमंतःकरणस्य हर्षोत्पादिकां, पु-
नः कीदृशीं? कामरागविवर्धनीं विषयरागस्यातिशयेन दृक्कर्त्री. ॥ २ ॥

॥ मूलम् ॥—समं च संथवं श्रीहिं । संकहं च अजिस्करणं ॥ बंजचेरउं जिस्कू । नि-
च्चसो परिवज्जए ॥ ३ ॥ व्याख्या—ब्रह्मचर्यरतो जिह्नुर्नित्यशो निरंतरं सर्वदा स्त्रीभिः समं
संस्तवमर्थादिकासने ित्वा परिचयं, च पुनरन्नीदृणं वारंवारं संकथां स्त्रीजातिभिः सह
स्थित्वा बहूँ वार्तां परिवर्जयेत्, सर्वथा त्यजेत्. ॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—अंगपच्चंगसंठाणं । चारुद्ववियपेहिंयं ॥ बंजचेरउं श्रीणं । चरकुगिज्जं

विवर्जयेत् ॥ ४ ॥ व्याख्या—ब्रह्मचर्यरतो साधुः स्त्रीणामंगप्रत्यंगसंस्थानं चभुग्राह्यं विवर्जयेत्-
अंगं मुखं, प्रत्यंगं स्तनजघननाभिकक्षादिकं. संस्थानकं कटीविषये हस्तं दत्वोर्ध्वस्यायित्वं.
पुनः स्त्रीणां चारुद्वपितप्रेक्षितं चक्षुग्राह्यं विशेषेण वर्जयेत्. चारु मनोहरं यदुद्वपितं मन्म-
नाद्विजड्वितं, प्रकृष्टमीक्षितं वक्रावलोकनमेतत्सर्वं परित्यजेत्. कोऽर्थः? ब्रह्मचारी हि स्त्री-
णामंगप्रत्यंगं संस्थानं चारुद्वपितं कटाक्षैरवलोकनमेतत्सर्वं दृष्टिविषयमागतमपि, ततः स्व-
कीयं चक्षुरिन्द्रियं बलान्निवारयेदित्यर्थः. ॥ ४ ॥

॥ मूलम् ॥—कूड्यं रुड्यं गीयं । हसियं अणियकंदियं ॥ वंजचेरउ श्रीणं । सोयगि-
उक्तं विवर्जण ॥ ५ ॥ व्याख्या—ब्रह्मचर्यरतः स्त्रीणां कूजितं, रुदितं, गीतं. हसितं, स्तनि-
तं. कंदितं श्रोत्रग्राह्यं कर्णाभ्यां गृहीतुं योग्यं विशेषेण वर्जयेत्, न शृणुयादित्यर्थः. ॥ ५ ॥

॥ भूलम् ॥—हासं कीमरयं दग्धं । सहसा वित्तासियाणि य ॥ (सहस्रताल्लणःणिय-
इति वा पाठः) वंजचेरउ श्रीणं । नाणुचिते कयाइवि ॥ ७ ॥ व्याख्या—ब्रह्मचर्यरतो ब्र-
ह्मचारी स्त्रीणां हास्यं, पुनः क्रीडां, तथा रतं मैथुनप्रीतिं, दपं स्त्रीणां मानमर्दनादुत्पन्नं ग-

र्व, पुनः सहसा अपत्रासितानि सहसात्कारेणगत्य पश्चात्पराङ्मुखस्थितानां स्त्रीणां नेत्रे ह-
स्ताभ्यां निरुध्य त्रयोत्पादनहास्योत्पादनानि सहसावित्रासितान्युच्यन्ते. एतानि पूर्वानुभूता-
नि कदापि नानुचिंतयेन्न स्मरेत्. अथ च सहश्रुक्तासनानि नानुचिंतयेत्. सह इति स्त्रिया
सार्धं श्रुक्तं, एकासने उपविशनपूर्वं चोजनानि कृतान्यपि न स्मरेत्. सहासनश्रुक्तानीति व-
क्तव्ये सहश्रुक्तासनानीति प्राकृतत्वात्. ॥ ५ ॥

॥ मूलम् ॥—पणियं त्रत्तपाणं तु । खिप्यं मयविवह्णं ॥ बंजचेररुत्तं त्रिखू । निच्चसो
परिवज्जए ॥ ८ ॥ व्याख्या-- ब्रह्मचर्यरतो त्रिह्नुः प्रणीतं करदृष्टतादिरसं त्रक्तमाहारं, तथा
पानं द्राक्षाजर्जरशर्करादिमिश्रितं पानीयं नित्यशः परिवर्जयेत्, सर्वदा परित्यजेत्, सदा से-
वनाज्ञार्थं स्यात्. तथा ब्रह्मरतो त्रिह्नुर्गदाहारं पानीयं च क्षिप्रं शीघ्रं मदविवर्धनं कामोद्दी-
पकं त्रवति, तदपि नित्यं परिवर्जयेत्. ॥ ८ ॥

॥ मूलम् ॥—धम्मलळं मियं काले । जत्तत्थं पणिहाणवं ॥ नाइमत्तं तु भुंजिज्जा । बं-
जचेररुत्तं सया ॥ ९ ॥ व्याख्या--ब्रह्मचर्यरतः साधुर्ब्रह्मचारी सदाऽतिमात्रं मात्रातिरिक्तम-

तिमात्रं मात्राधिकमाहारं नैव जुंजीत. परं कीदृशमाहारं? धर्मेण लब्धं, न तु विप्रतार्यं शु-
द्धीतं. तदाहारं कदाचित्सरसमपि लब्धं तदा सदैव न जुंजीत. कीदृशो ब्रह्मचारी साधुः?
प्रणिधानवान्, प्रणिधानं चित्तस्य स्थैर्यं, तद्धियते यस्य स प्रणिधानवान्, चित्तस्वास्थ्यशु-
क्त इत्यर्थः. ॥ १९ ॥

॥ मूलम् ॥—विभूतं परिव्रजिज्ञा । सरीरपरिमंरणं ॥ वंजचेररुं निरू । सिंगारत्थं
न धारण ॥ २० ॥ व्याख्या—ब्रह्मचर्यरतो ब्रिह्मः शरीरस्य परि संसृतान्मंरणं नखकेशादीनां
संस्काराणां शृंगारार्थं परिवर्जयेत्. पुनर्ब्रह्मचर्यधारी विभूपां सम्यग् वस्त्रादिविहितशरीरशोभां
परिवर्जयेत्. ॥ २० ॥

॥ मूलम् ॥—सदे रूवे य गंधे य । रसे फासे तद्देव य ॥ पंचविहे कामगुणे । निच-
सो परिव्रजण ॥ २१ ॥ व्याख्या—ब्रह्मचारी नित्यशः सर्वदा शब्दं कर्णसुखदं, रूपं नेत्रप्री-
तिकरं, पुनर्गंधं नासासुखदं, तथा रसं मधुरादिकं, तथैव स्पर्शं त्वक्प्रीतिकरं, एवं पंचवि-
धकामगुणान् परिवर्जयेत् ॥ २१ ॥ अथ यत्पूर्वमुक्तं शंकाकांक्षादिदूषणं स्यात्, तत्सर्वं पृथक्

दृष्टान्तेन दृढयति—

॥ मूलम् ॥—आलभे श्रीजणाश्नो । श्रीकहा य मणोरमा ॥ संधवो चैव नारीणां ।
तासिं इंद्रियदंसणं ॥ १२ ॥ कूड्यं रुड्यं गीयं । हसियं नुत्तासिणाणि य ॥ पणीयं नत्तपाणं
च । अइमायं पाणनोयणं ॥ १३ ॥ गत्तन्नूसणमिठं च । कामन्नोगा य दुज्जया ॥ नरस्सत्तग-
वेस्सत्स । विसं तालउमं जहा ॥ १४ ॥ व्याख्या—तिसृन्निर्गाथानिः पूर्वाण्येव ब्रह्मचर्यसमा-
धिचंगकारणान्याह—आत्मगवेषकस्य नरस्य स्त्रीजनस्य चैतत्सर्वं ब्रह्मचर्यघातकरं त्याज्यमि-
त्यर्थः. आत्मानं ब्रह्मचर्यजीवितं गवेषयतीत्यात्मगवेषकस्तस्य बह्वन्नब्रह्मचर्यस्य, किमिव ? ता-
लपुटं विषमिव, यथा शब्द इवार्थे, यथा तालपुटं विषं तालुकस्पर्शनमात्रादेव त्वरितं जी-
वितं हति, तथैतदपि त्वरितं ब्रह्मचर्यजीवितमपहरतीत्यर्थः, तत् किं किमित्याह—स्त्रीजना-
कीर्णं आलभो गृहमुपाश्रयः १, पुनर्मनोरमा मनोहरा स्त्रीकथा २, च पुनर्नारीणां संस्तवः,
स्त्रीभिः सहैकासने उपविशनं परिचयकरणं ३, पुनस्तासां स्त्रीणां रागेणेंद्रियाणां नयनवदन-
स्तनादीनां दर्शनं ४. पुनः स्त्रीणां कूजितं, तथा रुदितं, पुनर्गीतं, तथा हसितं, पुनः स्त्रीभिः

महं बुक्तामनानि, पुनस्तथा प्रणीतरसक्तपानसेवनं. पुनरतिमालयानभोजनं. पुनर्गन्धिमृष-
णाद्यै शोभाकराणं, पुनर्दुर्जयाः कामभोगाः, अधीरपुरुषैस्त्वक्तुमशक्याः. एतत्सर्वं ब्रह्मचर्य-
धारिणा परिहरणीयं. ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

॥ मूलम् ॥—दुल्लये कामभोगे य । निच्यसो परिवज्जए ॥ संकाठाणाणि सव्वाणि । प-
ज्जिज्जा पणिहाणवं ॥ १४ ॥ व्याख्या—प्रणिधानवानेकाग्रचित्तः सर्वाणि दशापि शंकास्थि-
नानि यानि पूर्वोक्तानि तानि वर्जयेत्. पुनर्दुर्जयान् भोगान् परिवर्जयेत्. पुनः कालं गम्य-
तत्पुनर्निवागणोपदेशार्थं. ॥ १४ ॥

॥ मूलम् ॥—धम्मसारमे चरे जिक्खू । धिइमं धम्मसारही ॥ धम्मसारमे एए दंते । वं-
ज्जेग्गसमाहिए ॥ १५ ॥ व्याख्या—ब्रह्मचर्यसमाधिमान् जिह्वुः मरुत्तरारामे चरेत्. धर्म-
आराम इव दुःखसंतापतप्तानां सौख्यहेतुत्वात् धर्मागमिन् धर्मागमिं तिष्ठेत्, शीलं
धर्मः न एवागमस्तत्र विचरेदित्यर्थः. कीदृशो जिह्वुः ? धृतिमान् धैर्ययुक्तः. पुनः कीदृशः ?
धर्मसारश्चिर्धर्ममार्गप्रवर्तयिता. पुनः कीदृशः ? धर्मारामरतः, धर्मे आ समंताद्रमंते इति ध-

मरामाः साधवस्तेषु रतः, साधुभिः सह युक्तः, न त्वेकाकी तिष्ठति. पुनः कीदृशः? दांतं इं-
द्रियाणां जेता कषायजेता च. ॥ १५ ॥

॥ मूलम् ॥—देवदाणवगंधवा । जस्करक्सकिन्नरा ॥ बंजयारिं नमंसंति । दुक्करं जे-
कारिति तं ॥ १६ ॥ व्याख्या—अथ ब्रह्मचर्यधरणत्फलमाह—देवा विमानवासिनो ज्योति-
ष्काश्च. दानवा ज्वनपतयो, गंधर्वा देवगायनाः, यक्षा वृद्धवासिनः सुराः, राक्षसा मांसा-
स्वादतत्पराः, किन्नरा व्यंतरजातयः, एते सर्वेऽपि तं ब्रह्मचारिणं नमस्कुर्वन्ति. तं कं? यो ब्र-
ह्मचारी पुरुषः स्त्रीजनो वा दुष्करं कर्तुमशक्यं धर्मं करोतीति शीलधर्मेण पालयति. ॥ १६ ॥

॥ मूलम् ॥—एस धर्मे ध्रुवे णित्ते । सासए जिणदेसिए ॥ सिद्धा सिज्जंति चाणेणं ।
सिज्जस्संति तहारेत्थिवेमि ॥ १७ ॥ व्याख्या—एष धर्मोऽस्मिन्नध्ययने उक्तो ब्रह्मचर्यलङ्घ-
णो ध्रुवोऽस्ति, परतीर्थिञ्चिरनिपेध्योऽस्ति. तस्मात्प्रमाणप्रतिष्ठितः. पुनर्नित्यस्त्रिकालेऽप्यविन-
श्वरः, अत एव शाश्वतस्त्रिकाले फलदायकत्वात्. पुनर्जिनैस्तीर्थकरैर्देशितः प्रकाशितः, इति
विशेषणैरस्य शीलधर्मस्य प्रामाण्यं प्रकाशितं. अनेन शीलधर्मेण बहवो जीवाः सिद्धा अती-

तकाले सिद्धिं प्राप्ताः. च पुनरनेन धर्मेण कृत्वेदानीं सिद्ध्यन्ति. तथा तेन प्रकारेण शील-
धर्मेण सेत्स्यन्ति, अपरेऽनागतास्त्रायां सिद्धिं प्राप्स्यन्ति. अत्राध्ययने मुहुर्मुहुर्ब्रह्मचर्यसमाधि-
स्थानानि प्रकाशितानि, मुहुर्मुहुर्दूषणान्युक्तानि, तदत्र शीलेऽत्यन्तपालनादप्रकाशनाय, न
तु पुनरुक्तिदोषो द्वेयः. इत्यहं ब्रवीमीति सुधर्मास्वामी जंबूस्वामिनं प्राह. ॥ १७ ॥ इति ब्र-
ह्मचर्यसमाधिस्थानानामध्ययनं पौनःशं संपूर्णं. ॥ १६ ॥ इति श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रार्थदीपि-
कायामुपाध्यायश्रीलक्ष्मीकीर्तिगणिशिष्यलक्ष्मीवद्वज्रगणिविरचितायां ब्रह्मचर्यसमाधिस्थानं पौ-
नःशं संपूर्णं. ॥ श्रीरस्तु ॥

॥ अथ सप्तदशमध्ययनं प्रारभ्यते ॥

पौनःशेऽध्ययने ब्रह्मचर्यगुप्तयः प्रकाशिताः, ता गुप्तयस्तु पापस्थानवर्जनादेव न्वन्ति, त-
स्मात्पापस्थानसेवनात्पापश्रमणो भवति, ततः पापश्रमणज्ञानार्थं सप्तदशमध्ययनं प्रकाशयते,

इति षोडशसंशयोः संबंधः ॥

॥ मूलम् ॥—जे केइले पद्वइए नियंते । धम्मं सुणिंता विणलववहे ॥ सुउद्वहं लहिउं वोहिद्वानं । बिहरेज पढा य जहासुहं तु ॥ १ ॥ व्याख्या—यः कश्चित्प्राज्ञो गृहीतदी-
हो निर्ग्रन्थः साधुः पूर्वं धर्मं श्रुतचारित्ररूपधर्मं श्रुत्वा, विनयं ज्ञानदर्शनसेवनरूपमुपपन्नः
प्राप्तः सन्, पुनर्यः साधुः सुतरामतिशयेन दुर्लभं सुदुर्लभं बोधिलानं श्रीतीर्थकरस्य धर्मं
सम्यग्दर्शनं लब्ध्वा, पश्चाद्यथासुखं यथेष्टं निद्राविकथाप्रमादवत्त्वेन विचरेत्, सिंहात्वेन धर्ममं-
गीकृत्य पश्चाद्गालवृत्त्यैव विचरेत् स च प्रमादी ॥ १ ॥ गुरुणा हे शिष्य! त्वमधीष्वेत्युक्तः
सन् किं वक्ति? तदाह—

॥ मूलम् ॥—सिज्जा दढा पाउरणं मि अत्थि । उप्पज्जइ चुत्तु तेहेव पाउं ॥ जाणामि
जं वट्ठइ आऊसुत्ति । किं नाम काहामि सुएण जंते ॥ २ ॥ व्याख्या—हे गुरो! शय्योपा-
श्रयो वसतिर्दृढा, वर्षाशीतातपपीमानिबृत्तिकरास्ति, प्रावरणं वस्त्रं शीताद्युपद्रवहरं शरीरा-
ढादकं मे ममास्ति वर्तते ॥ हे गुरो! पुनर्नोक्तं भोजनं, तथैव पातुं पानं योग्यमुपपद्यते मि-

लति. हे आयुष्मन्! हे नगवन्! यद्धर्तमानं जीवादिवस्तु वर्तते तदप्यहं जानामि, इति द्वेतोहं नगवन्! श्रुतेन सिद्धांताध्ययनेन किं करिष्यामि? अत्र हे नगवन्निवासं त्रणं द्वेपे वर्तते. कोऽर्थः? अत्र नगवंतोऽधीयन्ते, तेषामपि नार्तीन्द्रियज्ञानं, तत्किं गलताबुधोपेणेत्यध्यव-
सिनोऽयं नवति. स पापश्रमण उच्यते, इतीहापि संबध्यते सिंहावलोकनन्यायेन. ॥ २ ॥

॥ मूलम् ॥—जे केइ पबईए । निदासीले पगामसो ॥ बुद्धा पिद्धा सुवई । पावसमणि नि बुद्धइ ॥ ३ ॥ व्याख्या—स पापश्रमण इत्युच्यते, पापश्चासौ श्रमणश्च पापश्रमणः पा-
पिष्टसादुरित्यर्थः. स इति कः? यः कश्चित्प्रजितो गृहीतदीक्षः सन् पश्चात्प्रकामशोऽत्यंतं
बुद्धत्वा दधिकरंवादिकं बुक्त्वा, पीत्वा दुग्धतत्क्रादिकमाचम्य निद्राशीलो भूत्वा सुखं व्रति-
क्रमणादिक्रियानुष्ठानमकृत्यैव स्वपिति, स सम्यक् साधुर्न नवेदित्यर्थः ॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—आयरियउवझाएहिं । सुयं विणयं च गाहए ॥ ते चेव खिसई वाले ।
पावसमणिनि बुद्धइ ॥ ४ ॥ व्याख्या—स पापश्रमण इत्युच्यते, स इति कः? यस्तानेवाचा-
र्यान् गणवृद्धान्, उपाध्यायान् पाठकान् खिसई इति निंदते, किं जानंयेतेऽज्ञाः? अहं या-

दृशमाचारं सूत्राणामर्थं जानामि, एतादृशमेते आचार्या उपाध्याया न जानंतीत्युक्त्वा नि-
दति, तान् कान्? यैराचार्यैरुपाध्यायैश्च श्रुतं शास्त्रं, विनयं च ग्राहितः, शिक्षितश्च तान्प्र-
ति निंदति, इति न जानाति यदेतैरेवाहं शिक्षितः. एतादृशः कुतश्च पापश्रमणः श्रमणा-
न्नासः श्रमणत्वक्षणेर्हीनः श्रमणत्वं मन्यमानः पापश्रमण उच्यते. कीदृशः सः? बालोऽज्ञानी
निर्विवेकीत्यर्थः. ॥ ४ ॥

॥ मूलम् ॥—आधरिय उवज्जायाणं । सम्भं नो .पक्तिप्पइ ॥ अपन्निपूयए थरुं ।
पावसमणित्ति बुच्चइ ॥ ५ ॥ व्याख्या—ज्ञानविषयं पापश्रमणत्वमुक्त्वा दर्शनविषयमाह—य
आचार्याणां पुनरुपाध्यायानां सम्यक्प्रकारेण वैपरीत्यराहित्येन न परितृप्यति प्रीतिं न वि-
दधाति, पुनर्योऽर्हदादीनां यथायोग्यपूजायाः पराङ्मुखो भवति, अप्रतिपूजको भवति, अ-
थवोपकारकर्तुरप्युपकारं विस्मर्य विस्मर्य तस्य प्रत्युपकारं किमपि न करोति, सोऽप्रतिपूज-
क उच्यते. पुनः स्तब्धोऽहंकारी, मनस्येवं जानाति यदहं महापुरुषोऽस्मि, एतादृशो मुनि-
र्यः स्यात् स पापश्रमण उच्यते. ॥ ५ ॥

॥ मूलम् ॥—संमद्माणो पाणणि । वीयाणि हरियाणि य ॥ अयंजए संजयसन्न-
माणो । पावसमणिति बुच्चइ ॥ ६ ॥ व्याख्या—यः प्राणान् द्वित्रिचतुरिंद्रियान् संमद्मानो-
ऽतिशयेन पीरयन्, च पुनर्वीजानि शालिगोधूमादिसचित्तधान्यानि संमद्दयति, च पुनर्हरि-
तानि हूर्वादीनि फलपुष्पादीनि संमद्दयति, पुनर्योऽसंयतः सन्नात्मानं संयतं मन्यमानः, स
पापश्रमण उच्यते ॥ ६ ॥

॥ मूलम् ॥—संथारं फलगं पीढं । निसज पायकंवलं ॥ अप्पमज्जियमारुहइ । पाव-
समणिति बुच्चइ ॥ ७ ॥ व्याख्या—पुनयः संस्तारं कंवलादिकं, फलकं पट्टिकादिकं, पीढं
सिंहासनादिकं, निपीद्यते उपविश्यते इति निषद्या, तां निषद्यां स्वाध्यायातापनादिक्रियायो-
ग्यां भूमिं, पादकंवलं पादपुंठनमित्याद्युपकरणमप्रमृज्य रजोहरणादिना प्रमार्जनमकृत्वा जी-
वयतनामकृत्वाऽगरोहते स पापश्रमण उच्यते ॥ ७ ॥

॥ मूलम् ॥—दवदवस्स चरइ । पमत्ते य अन्निकणं ॥ उल्लंघणे य चंडे य । पावसम-
णिति बुच्चइ ॥ ८ ॥ व्याख्या—पुनर्य आहारार्थं यदा व्रजति, तदा दवदव इति घातैः पृ-

थिवीं कुट्टयन् शीघ्रं शीघ्रं व्रजति, ईर्यसिमिति न साधयति, पुनरप्रीक्ष्य वारंवारं प्रमत्तः प्रमादी सर्वान्निः समितिनिर्हीनः स्यात्, अप्रमत्तो न भवति. पुनर्य उद्धवघनः, उद्धवघनश्चानिनामथवा बालानां हास्याद्यविनयकर्तृणां प्रापयन् स्वकीयमाचारमतिक्रामयतीत्युद्धवघनः पुनर्यश्चरुः क्रोधाध्मातचित्तः स्यात्, स पापश्रमण उच्यते. ॥ ८ ॥

॥ मूलम् ॥—पम्ब्लेहेइ पमत्ते । अवउल्लइ पायकंवळं ॥ पम्ब्लेहा आणाउत्ते । पावसमणित्ति बुच्चई ॥ ए ॥ व्याख्या—पुनः पापश्रमणः स उच्यते, स इति कः? यो बल्लपात्रादिकं निजोपकरणं प्रमत्तः सन् प्रतिलेखयति, मनोविना प्रतिलेखयतीत्यर्थः. पुनर्यः पादकंवळं पादपुंलनमथवा पात्रकंवळमपोज्जति, यत्र तत्राऽप्रसार्जितेऽप्रतिलेखिते स्थले निक्षिपति. अत्र पात्रकंवळग्रहणेन सर्वोपधिग्रहणं कर्तव्यं. पुनर्यः प्रतिलेखनायां स्वकीयसर्वोपधिग्रतिलेखनायामानायुक्त आलस्यत्वाक् प्रत्युपेक्षानुपयुक्त इत्यर्थः. एतादृशः पापश्रमणो भवेत्. ॥ ए ॥

॥ मूलम् ॥—पम्ब्लेहेइ पमत्ते । से किंचि हु निसामि वा ॥ गुरुं परिन्नवई निच्चं । पावसमणित्ति बुच्चई ॥ १० ॥ व्याख्या—स पापश्रमण इत्युच्यते. सः कः? यः साधुर्यत्किंचिच्छ-

स्तूप्यादिकं प्रतिलेखयति, तदा किञ्चिन्निशम्य प्रतिलेखयति. कोऽर्थः? यदा प्रतिलेखनावसरे कश्चिद्घातं करोति तदा तद्घातार्थवणव्यग्रचित्तः सन् प्रतिलेखयतीत्यर्थः. पुनर्यो गुरु-
नित्यं परिचरति संतापयति स पापश्रमणो भवति. ॥ २० ॥

॥ मूलम् ॥—बहुमाई पमुहरी । थळे बुळे अणिगहे ॥ असंविन्नागी अचियत्ते ।
पावसमणित्ति बुच्चई ॥ ११ ॥ व्याख्या—पुनर्यो बहुमायी प्रचुरमायायुक्तो भवति, पुनर्यः प्र-
मुखः प्रकर्षेण वाचालो भवति, पुनर्यः स्तब्धोऽहंकारी, पुनर्यो बुब्धो लोभी, पुनर्योऽनिग्र-
हः न विद्यते निग्रहो यस्य सोऽनिग्रहोऽवशीकृतेन्द्रियः, पुनर्योऽसंविन्नागी गुरुत्वानादीनामु-
चिताहारादिना न प्रतिसंविन्नजति. पुनर्योऽचियत्त इति गुर्वादिव्वप्रीतिकर्ता स पापश्रमण
इत्युच्यते. ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—विवायं च उईरेय । अहम्मे अत्तपन्नहा ॥ बुग्गहे कलहे रत्ते । पावस-
मणित्ति बुच्चइ ॥ १२ ॥ व्याख्या—यः पुनरेतादृशो भवति स पापश्रमण इत्युच्यते. सः कः?
यो विवादं कलहमुदीरयति, उपशान्तमपि पुनरुज्ज्वालयति, पुनर्योऽधर्मोऽसदाचारतः, पु-

नर्थ आतप्रज्ञहा, आत्तां सद्वबोधरूपतया हितां प्रज्ञां हंतीत्यासंप्रज्ञहा तत्वबुद्धिहंता, पुन-
र्यो व्युद्ग्रहो भवति, विशेषेणोद्ग्रहो दंढादिप्रहारजनितयुद्धं व्युद्ग्रहस्तस्मिन् रतः, तथा
पुनः कलहे वाग्युद्धे रतः ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—अथिरासन कुकुर्दृष्ट ॥ जत्थ तत्थ निसीयई ॥ आसणंमि अणाउत्ते । पा-
वसमणिस्सि बुद्धइ ॥ १३ ॥ व्याख्या—पुनर्योऽस्थिरासनो भवति, अस्थिरमासनं यस्य सोऽ-
स्थिरासनः, आसने स्थिरं न तिष्ठतीत्यर्थः पुनर्यः कौकुच्चिकः, कौकुच्चं चंरुचेष्टादिहास्य-
मुखविकारादिकं तत्करोतीति कौकुच्चिको चंरुचेष्टाकारी. पुनर्यो यत्र तत्र निबीदति, सचि-
त्तपृथिव्यामप्राप्तुमभूषौ तिष्ठति. पुनरासनेऽनायुक्त आसनेऽसावधानः, स पापश्रमण उच्यते.

॥ मूलम् ॥—सरथस्कपात् सुयई । सिज्जं न पम्बिहई ॥ संधारए अणाउत्ते । पाव-
समणिस्सि बुद्धइ ॥ १४ ॥ व्याख्या—पुनः स पापश्रमण उच्यते, सः कः ? यः सरजस्कपा-
दः स्वपिति, संस्तारके रजोऽवगुंठितचरणोऽप्रभृज्यैव शेते, पुनर्यः शय्यां न प्रतिलेखयति, श-
य्यां वसतिमुपाश्रय न सम्यक् प्रतिलेखयति, न प्रमार्जयति. पुनर्यः संस्तारकेऽनायुक्तः, य-

दा संस्तारके शेते तदा पौरुषीमज्जणित्वाऽविशिनाऽसावधानत्वेन शेते, स पापश्रमण उच्यते.

॥ मूलम् ॥—दुरुद्धहीविगर्हं । आहारे य अन्निकणं ॥ अरए अ तवोकम्मे । पाव-
समणित्ति बुच्चइ ॥ १५ ॥ व्याख्या—यो दुग्धदधिनी विकृती अज्जीदणं वारंवारमाहारयति,
पुनर्यस्तपःकर्मण्यरतस्तपःकर्मण्यगतिं धत्ते, स पापश्रमण इत्युच्यते. ॥ १५ ॥

॥ मूलम् ॥—अत्थंतंमि य सूरंमि । आहारेय अन्निकणं ॥ चोईल पन्निचोएई । पा-
वसमणित्ति बुच्चइ ॥ १६ ॥ व्याख्या—पुनर्यः सूर्येऽस्तमिते सति अज्जीदणं प्रतिदिनमाहार-
यति, आहारं करोति, पुनर्यश्चोदितः प्रेरितः सन् प्रतिचोदयति, केनचिज्जीतार्थेन शिक्षितः
सन् तं पुनः प्रतिशिक्षयति स पापश्रमण उच्यते. ॥ १६ ॥

॥ मूलम् ॥—आयरियपरिच्चाई । परपासंरुसेवई ॥ गाणंगणिय दुप्पभूए । पावसमणि-
त्ति बुच्चइ ॥ १७ ॥ व्याख्या—पुनर्य आचार्यपरित्यागी, आचार्यान् परित्यजतीत्याचार्यपरि-
त्यागी. आचार्या हि सरसाहारमपरिच्यो ग्लानादिभ्यो ददति, अस्मभ्यं च वदति तपः कु-
र्वीत्वित्यादि गुरुणां हूपणं दत्वा पृथग्भवति. पुनर्यः परपाखंमान् सेवते इति परपाखंरुसेव-

कः, परेषु पाखंडेषु मृदुशय्यादिसुखं दृष्ट्वा तान् सेवते. पुनर्यो गाणंगणिको भवति, गणाङ्ग-
णं वणमासान्तरं एव संक्रामतीति गाणंगणिकः, अत एव दुर्भूतो दुराचारतया निंदनीय-
इत्यर्थः, स पापश्रमण उच्यते. ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—सयं गेहं परिच्छज्ज । परगेहंसि वावडे ॥ निमित्तेण य ववहरई । पावस-
मणित्ति बुच्चई ॥ १८ ॥ व्याख्या—यः पुनः स्वयं स्वकीयं गृहं दीक्षां गृहीत्वा पूर्वमेकं त्यक्त्वा
परस्यान्यस्य गृहस्थस्य गृहे परगृहे व्याप्रियते, आहारार्थी सन् तत्कार्याणि कुरुते. पुनर्यो
निमित्तेन शुभाशुभकथनेन व्यवहरति द्रव्यमर्जयति, अथवा गृहस्थादिनिमित्तं व्यवहरति,
क्रयविक्रयादिकं कुरुते, स पापश्रमण इत्युच्यते. ॥ १८ ॥

॥ मूलम् ॥—सद्धाशपिंक्षं जेमेई । निब्बइ सामुदाणियं ॥ गिहिनिसिज्जं च वाहेइ । पा-
वसमणित्ति बुच्चई ॥ १९ ॥ व्याख्या—यः पुनः स्वज्ञातिपिंक्षं स्वकीयबंधुभिर्दत्तमाहारं भुंक्ते,
रागापिंक्षं भुंक्ते इत्यर्थः. पुनर्यः सामुदायिकं, समुदाये जवं सामुदायिकं, गृहादृगृहादृगृहीतं
जैह्यं नेहति न बांढति. पुनर्यो गृहनिषद्यां, गृहिणे निषद्या गृहनिषद्या, गृहस्थस्य गृहे

गत्वा पदयंकादिङ्गं नाहंयत्पारोहयति, मंचमंचिकापीठिकादिषु तिष्ठतीत्यर्थः, स पापश्रमण उच्यते इति. ॥ १९ ॥

॥ मूलम् ॥—एयारिसे पंचकुसीलसंबुडे । रूबंधरे मुणिप्रवराण हिडिमे ॥ अयंसि लो-
म विस्समेव गरहिण् । न से इहं नेव परंसि लोए ॥ १० ॥ व्याख्या—एतादृशो रूपधरो मु-
निवैपधारी, स इहास्मिन् लोके न, तथा परंसि परस्मिन् लोकेऽपि न. स गृहस्थोऽपि न ज-
वति, साधुरपि न भवति, उज्जयतोऽपि त्रष्ट इत्यर्थः. स कीदृशः? पंचकुशीलसंबुतः, पंच च
ते कुशीलाश्च पंचकुशीलास्तद्वत्संबुतोऽजितेन्द्रियः, अत्र प्राकृतत्वादकारलोपः. अथवा पंच-
कुशीलैः संबुतः सहितः, यादृशा जिनमते पंच कुशीलास्तन्मध्यवर्तीत्यर्थः. यदुक्तं—उसन्नो
पास्तथो । होइ कुसीलो तद्देव संसत्तो ॥ अहंन्दोवि य एए । अवंदणिज्जा जिणमयंसि ॥
॥ १ ॥ पापश्रमणोऽप्यवंदनीय एव. पुनः कीदृशः? मुनिप्रवराणां प्रधानमुनीनां मध्येऽधः स्थि-
तः स पापश्रमण एतस्मिन् लोके विषमिव गर्हितो विषमिव निन्द्यो विषमिव त्याज्य इत्यर्थः.
॥ मूलम् ॥—जे वज्जण एए सयां उं दोसे । से सुवण होइ मुणीण मज्जे ॥ अयंसि

उत्तरा-

सटीकं

॥ ५७० ॥

लोए अमिथं व पूष्टए । आराहए लोगमिणं तुहा परिजिवेमि ॥ ११ ॥ व्याख्या—य एए इ-
त्येतान् दोषान् सर्वदा वर्जयेत्, स सुव्रतः, सुष्ठु व्रतानि यस्य स सुव्रतो महोज्ज्वलव्रतधा-
री, सर्वमुनीनां मध्ये एतस्मिन् लोकेऽमृतमिव पूजितो ब्रवेत्, सर्वमुनीनामादरणीयः स्यात्,
पुनः सुव्रतः साधुरस्मिन् लोके, तथा परत्र परब्रह्मेऽप्याराधकः स्यादित्यहं ब्रवीमि. ॥ ११ ॥
इति पापश्रमणीयमध्ययनं सप्तदशं ॥ १७ ॥ इति श्रीमदुत्तराध्यायनसूत्रार्थदीपिकायामुपा-
ध्यायश्रीलक्ष्मीकीर्तिगणिशिष्यलक्ष्मीवद्वज्रगणिविरचितायां पापश्रमणीयाख्यं सप्तदशमध्य-
यनं संपूर्णं ॥ श्रीरस्तु ॥

॥ अथाष्टादशमध्ययनं प्रारभ्यते ॥

सप्तदशेऽध्ययने पापस्थाननिवारणमुक्तं, तत्पापस्थाननिवारणं संयमवतो ब्रवति, स च
संयमो हि जोगजयात् क्लृप्तेऽस्यागाच्च ब्रवति, स च जोगत्यागः संयतराजर्षिदृष्टात्तेनाष्टाद-

॥ ५७० ॥

शाध्ययनेन दृढयति, इति सप्तदशाष्टादशयोः संबंधः.

॥ मूलम् ॥—कंपित्वे नयरे राया । उदिष्वलवाहणे ॥ नामेण संजए नाम । मिगवं
उवनिगए ॥ १ ॥ व्याख्या—कांपित्वे नगरे राजाभूत्. कीदृशः सं राजा? नाम्ना संयत इ-
ति नाम प्रसिद्धः; पुनः कीदृशः? उदीर्णवलवाहनः; उदीर्णमुदयं प्राप्तं वलं तेषां तान्मुदी-
र्णवलानि, उदीर्णवलानि वाहनानि यस्य स उदीर्णवलवाहनः. अथवा वलं चतुरंगं गजा-
श्वरयमुनटरूपं, वाहनं शिविकावेसरप्रमुखं, वलं च वाहनं च वलवाहने, उदीर्णे उदयं
प्राप्ते वलवाहने यस्य स उदीर्णवलवाहनः. स संयतो गन्ता मृगव्यामुपनिर्गतो नगरादादि-
टके गतः, मृगव्या आदिकटक उच्यते. ॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥—ह्याणीए गयाणीए । ग्हाणीए तहेव य ॥ पायत्ताणीए महया । सव्वजे
परिवारिए ॥ २ ॥ व्याख्या—पुनः कीदृशः संयतो नृपः? ह्यानामनीकं तेन ह्यानीकेन
त्रोटककटकेन, तथा पुनर्गजानीकेन कुंजरकटकेन, तथैव रथानीकेन, पुनर्महता प्रचुरेण पा-
दात्तनीकेन सर्वतः परिवारितः सर्वपरिवारसहितः ॥ २ ॥ युग्मं ॥

॥ मूलम् ॥—सिद्धं बुद्धिं हयगर्भं । कंपिद्वुज्जाणकेसरे ॥ श्रीए संते मिए तत्थ ।
वहेइ रसमुच्चिए ॥ ३ ॥ व्याख्या—स संयतो नृपो हये गतोऽश्वारूढस्तत्र कांपिड्योद्याने के-
सरनाम्नि पूर्वं मृगान् क्षिपत्वा प्रेरयित्वा अश्वेन त्रासयित्वा तान् मृगान् वध्यति. कीदृशः
संयतः? रसमूर्त्तितः, रसस्तेषामास्वादानुन्नवस्तत्र लोलुपः, कीदृशान् मृगान्? नीतान्, पुनः
कीदृशान्? ग्लानिं प्राप्तान् ॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—अहं केसरंमि उज्जाणे । अणगारे तवोधणे ॥ सज्जाणज्जाणसंजुत्ते । ध-
म्मज्जाणं जियायई ॥ ४ ॥ व्याख्या—अथ मृगाणां त्रासमारणोत्पादनानंतरं, केसरे उद्या-
नेऽनगारो धर्मध्यानमाज्ञाविचयादिकं ध्यायति, धर्मध्यानं चिंतयति. कथंभूतोऽनगारः? तपो-
धनस्तप एव धनं यस्य स तपोधनः, पुनः कीदृशः? स्वाध्यायध्यानसंयुक्तः ॥ ४ ॥

॥ मूलम् ॥—अप्फोरुवमंरुवंमि । जायइ खवियासवे ॥ तस्सागए मिए पासं । वहेइ
से नराहिवे ॥ ५ ॥ व्याख्या—‘अप्फोरुवमंरुवंमि’ इति वृक्षाद्याकीर्णोऽफोरुवः, स चासौ
मंरुपश्चाफोरुवमंरुपस्तस्मिन्नफोरुवमंरुपे, नागवह्वीद्राक्षादित्रिवेष्टिते स्थाने इत्यर्थः. तस्मि-

केन जीवहननशीलेन. ॥ ७ ॥

॥ मूलम् ॥—आसं विसज्जत्ता एं । अणगारस्स सो निवो ॥ विणएणं वंदए पाए ।
नगवं द्रथ मे खमे ॥ ८ ॥ व्याख्या—स नृपोऽनगारस्य विनयेन पादौ वंदते. किं कृत्वा ?
अश्वं विसृज्य, एमिति वाक्यात्कंकारे, घोटकं त्यक्त्वा. पुनः स नृप इति वक्ति, हे नगवन् !
द्रथ इत्यत्र मृगवधे मेऽपराधं कृतम् ? अपराधमिति पदमव्याहार्यं. ॥ ८ ॥

॥ मूलम् ॥—अह मोणेण सो नयवं । अणगारे जाणमस्सिए ॥ रायाणं न पक्किमंते-
इ । तउ राया भयइहुउं ॥ ९ ॥ व्याख्या—अथ राज्ञा मुनेश्चरणवन्दना कृता, ततोऽनंतरं स
नगवान् ज्ञानातिशययुक्तोऽनगारः साधुर्मौनेन ध्यानमाश्रितः सन्, पिरुस्थपदस्थरूपस्था-
तीतादिकं ध्यायन्, अथवा धर्मध्यानमाश्रितः सन् राजानं संयतभूपंप्रति न निमंत्रयति न
जटपयति. ततस्तस्मात्कारणान्मुनेरत्राषणाद्राजा नयद्भुतो नयत्रांतोऽभूत्, इति वक्ति च. ९.
॥ मूलम् ॥—संजाउं अहमस्सीति । नयवं बाहराहि मे ॥ कुळे तेएण अणगारे । रु-
हिज्जा नरकोट्ठिए ॥ १० ॥ व्याख्या—किं वक्ति ? तदाह—राजा मनस्येवं जानातिस्म, अ-

यं साधुर्मा नीचं ज्ञात्वा किञ्चिद्विरूपं त्वरितं मा कुर्यात्, तस्मात् चकीयं नृपत्वं स्वनामस-
हितमवादीदिति चावः. हे जगवन्नहं संयतो राजास्मि, इति हेतोर्हे जगवन्! मे व्याहर?
मां जटपय? हे स्वामिन्! जवादशः साधुः कुक्रुः सन् तेजसा तेजोद्वेष्ट्यादिना नरकोटिं द-
हेत्, तस्मात् स्वामिना क्रोधो न विधेयः. ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥—अभयमस्थि वा तुङ्गं । अन्नयदाया जवाहि य ॥ अणिच्चे जीवलोगंमि
। किं हिंसाण पसजसि ॥ ११ ॥ व्याख्या—तदा मुनिराह—हे पार्थिव! तुभ्यमन्नयं ज्ञयं
मा नवतु. त्वमप्यन्नयदाता जवाहीति जव? च इति पादपूरणे. जीवानामन्नयदानं देहि?
जीवानां हिंसां मा कुर्वित्यर्थः. हे राजन्नित्ये जीवलोके संसारे किमिति किमर्थं हिंसायां
प्रसज्यसि? प्रकर्षेण सज्जो नवसि? जीवलोकास्यानित्यत्वे त्वमप्यनित्योऽसि. किमर्थं प्राणिव-
धं करोषीत्यर्थः. ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—जया सत्वं परिञ्चज्ज । नंतवमवससस ते ॥ अणिच्चे जीवलोगंमि । किं र-
ज्जंमि पसजसि ॥ १२ ॥ व्याख्या—हे राजन्! यदा सर्वमंतःपुरादिकं कोष्टागारन्नांनगारा-

यं साधुर्मां नीचं ज्ञात्वा किञ्चिद्विरूपं त्वरितं मा कुर्यात्, तस्मात् स्वकीय नृपत्वं स्वनामस-
हितमवादीदिति चावः. हे जगवन्नहं संयतो राजास्मि, इति हेतोर्हे जगवन्! मे व्याहर?
मां जल्पय? हे स्वामिन्! जवाहशः साधुः क्रुद्धः सन् तेजसा तेजोलेश्यादिना नरकोटिं द-
देत्, तस्मात् स्वामिना क्रोधो न विधेयः. ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥—अभयमस्थि वा तुज्जं । अन्नयदाया जवाहि य ॥ अणिच्चे जीवलोगंमि
। किं हिंसाए पसज्जसि ॥ ११ ॥ व्याख्या—तदा मुनिराह—हे पार्थिव! तुभ्यमन्नयं ज्ञयं
मा जवतु. त्वमप्यन्नयदाता जवाहीति जव? च इति पादपूरणे. जीवानामन्नयदानं देहि?
जीवानां हिंसां मा कुर्वित्यर्थः. हे राजन्ननित्ये जीवलोकं संसारे किमिति किमर्थं हिंसायां
प्रसज्यसि? प्रकर्षेण सज्जो जवसि? जीवलोकस्यानित्यत्वे त्वमप्यनित्योऽसि. किमर्थं प्राणिव-
धं करोषीत्यर्थः. ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—जया सवं परिच्चज्ज । गंतव्वमवसस्स ते ॥ अणिच्चे जीवलोगंमि । किं र-
ज्जंमि पसज्जसि ॥ १२ ॥ व्याख्या—हे राजन्! यदा सर्वमंतःपुरादिकं कोष्ठागारचांदागारा-

दिकं परित्यज्य ते तव परलोके गंतव्यं वर्तते, कथंभूतस्य ते? अवशस्य परवशस्य. मरणस-
मये जीवो जानाति न म्रियते, परं किं करोति? जीवः परवशः सन् स्वेहां विनैव म्रियते.
यदुक्तं—सर्वे जीवावि दृढंति । जीविनं न मरिज्जुं ॥ तेन हे नृप! तव सर्वं परित्यज्य म-
र्तव्यमस्ति, तदाऽनित्ये जीवल्लोकेऽनित्ये संसारे किं राज्ये प्रसज्जसि? प्रसंगं करोषि? गृह्णो
न्नवसि? इति. ॥ १२ ॥

॥ मूलम् ॥—जीविनं चेव रूवं च । विज्जुसंपायचंचलं ॥ जत्थ तं मुञ्चसि रायं । पि-
च्चत्थं नावबुधसि ॥ १३ ॥ व्याख्या—हे राजन्! जीवितमायुः, च पुना रूपं शरीरस्य सौ-
दर्यं विद्युत्संपातचंचलं वर्तते, विद्युतः संपातश्चलनं तद्वच्चंचलं वर्तते. हे राजन्! यत्र यस्मि-
न्नायुषि रूपे च त्वं मुह्यसे मोहं प्राप्नोषि, प्रेत्यार्थं परलोकार्थं च नावबुध्यसे न जानासि. ॥

॥ मूलम् ॥—दाराणि य सुया चेव । मित्ता य तह बंधवा ॥ जीवंतमणुजीवंति । मयं
नाणुव्वयंति य ॥ १४ ॥ व्याख्या—हे राजन्! दाराः स्त्रियः, च पुनः सुता आत्मजाः, पुन-
र्भिन्नाणि, तथा बांधवा ज्ञातयो भ्रातृप्रमुखाः, एते सर्वेऽपि जीवंतं मनुष्यमनुजीवंति, जी-

वतो धनवतः पुरुषस्य वृष्टे उदरपूर्तिं कुर्वति, तस्य द्रव्यं जुंजतीत्यर्थः. परं तं पुरुषं मृतं ना-
नुव्रजंति, मृतस्य तस्य पुरुषस्य वृष्टे केऽपि न व्रजंतीत्यर्थः. तदाऽन्यद्गृहादिकं किं पुनः सह
यास्यतीति ? अतः कृतश्लेषवादरो न विधेयः, तस्मात्परिकरे को रागः कर्तव्यः ? ॥ १४ ॥

॥ मूलम् ॥—नीहरंति मयं पुत्ता । पियरं परमदुःखिया ॥ पियरोवि तहा पुत्तो । बंधू
राया तवं चरे ॥ १५ ॥ व्याख्या—हे राजन् ! पुत्रामृतं पितरं नीहरंति गृहान्निष्कासयंति.
कीदृशाः पुत्राः ? परमदुःखिता अत्यंतं शोकार्हिताः. पितरोऽपि जन्का अपि तथा तेन प्रका-
रेण पुत्रान् मृतान्निष्कासयंति. एवं बांधवा बांधवान् मृतान्निष्कासयंति. तस्मादेवं ज्ञात्वा हे
राजंस्तपश्चरेत्तपः कुर्वित्यर्थः. ॥ १५ ॥

॥ मूलम् ॥—तउ तेणज्जिण्ण दग्गे । दारे य परिरस्सिण्ण ॥ कीलंतन्ने नरा रायं । हट्ठतु-
ठ्ठमलंक्रिया ॥ १६ ॥ व्याख्या—ततो निःसरणानंतरं तेनैव पित्राद्यर्जितधनेन, च पुनर्दारेषु
स्त्रीषु हे राजन् ! अन्ये नराः क्रीमंति, स्वामिनि मृते सति तस्य धने तस्य स्त्रीषु चापरे म-
नुष्या हट्टतुष्टं यथा स्यात्तथा हर्षिताः संतुष्टाः संतोऽलंबंकृता अलंकारयुक्ताः संतश्च क्रीमां

कुर्वति. कथञ्चूते धने? परिरक्षिते, समस्तप्रकारेण चौराग्निप्रमुखेभ्यो रक्षिते. यावत्स जीव-
ति तादृक्कनस्य स्त्रीणां च रक्षां कुरुते, मृते सत्यन्ये भुञ्जति, धनस्त्रीप्रमुखाः पदार्थास्तत्रैव ति-
ष्ठति, न च सार्धे समायांति. कोऽर्थः? वराको जनो दुःखेन द्रव्यमुत्पाद्य यत्नेन रक्षति, दा-
रानपि जीवितव्यमिव रक्षति, अलंकारैर्नैव रंजयति, तस्मिन् मृते सति तेनैव वित्तेन तैरेव
दारैश्च, अन्ये हृष्टाः शरीरे पुलकादिमंतः, तुष्टा आंतरग्रीतिभ्राजोऽलंकृता विभूषिताः संतो
रमंते, यत ईदृशी भवस्थितिरस्ति. ततो हे राजंस्तपश्चरेत्तपः कुर्यादिति संबंधः. ॥ १६ ॥

॥ मूलम् ॥—तेणवि जं कयं कम्मं । सुहं वा जइ वा दुहं ॥ कम्ममुणा तेण संजुत्तो ।
गह्वई उ परं चवं ॥ १७ ॥ व्याख्या—तेनापि मरणेन्मुखेन जीवेन यच्चुन्नं कर्म, अथवाऽ-
शुभ्रं कर्म कृतं नवेत्. सुखं दुःखं वोपाजितं स्यात्, तेन शुभाशुभलक्षणेन कर्मणा संयुक्तः
सन् स जीवः परचवं गच्छति, एतावता जीवस्य सार्धेऽन्यत्किमपि नायाति, स्वोपाजितं शु-
भाशुभं कर्म सार्धे समागच्छति. ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—साजण तस्स सो धम्मं । अणगारस्स अंतिए ॥ महया संवेयनिवेयं ।

समावन्नो नराहिवो ॥ १७ ॥ व्याख्या—स संयतो राजा 'महया' इति महसंवेगो निर्वेदं समापन्नः, संवेगश्च निर्वेदश्च संवेगनिर्वेदं, संवेगो मोक्षजिह्वाषः, निर्वेदः संसारादुच्छ्रिता, स राजा उज्जयं प्राप्त इत्यर्थः किं कृत्वा? तस्यानगरस्य साधोरंतिके समीपे धर्मं श्रुत्वा ॥

॥ मूलम् ॥—संजलं चङ्गं रज्जं । निरुक्तो जिणसासणे ॥ गद्गजालिस्स जगवर्ल । अणगरस्स अंतिए ॥ १९ ॥ व्याख्या—संयतो राजा गद्गजालिनाम्नोऽनगरस्यांतिके समीपे जिनशासने वीतरागधर्मे निःक्रांतः समागतः, संसाराद् गृहाच्च निःसृतः, जैनीं दीक्षामाश्रितः किं कृत्वा? राज्यं त्यक्त्वा ॥ १९ ॥

॥ मूलम् ॥—चिच्चा रज्जं पवईल । खत्तिलं परिच्चासई ॥ जहा ते दीसई रूवं । पसन्नं ते तहामणो ॥ २० ॥ व्याख्या—अत्र वृक्षसंप्रदायोऽयमस्ति—स संयतराजर्षिर्गद्गजालिना-माचार्यस्य शिष्यो जातः, पश्चाज्जीतार्थो जातः, समस्तसाध्याचारविचारदक्षो गुरोरादेशेनैका-की बिहरन्नेकस्मिन् ग्रामे एकदा समागतोऽस्ति. तत्र ग्रामे क्षत्रियराजर्षिर्मिलितः, स क्षत्रि-यसाधुः संयतमुनिं प्रतिज्ञापते वदति. परं स क्षत्रियमुनिः कीदृशोऽस्ति? स हि पूर्वजन्म-

नि वैसानिक आसीत्, ततश्च्युतैकस्मिन् कृत्रियकुले समुत्पन्नः, तत्र कुतश्चित्तथाविधनिमित्त-
दर्शनादुत्पन्नजातिस्मृतिस्ततः समुत्पन्नवैराग्यो राज्यं त्यक्त्वा प्रव्रजितः स कृत्रियो राजर्षि-
निर्दिष्टनामा कृत्रियजातिविशिष्टत्वात् कृत्रियमुनिर्जातिस्मृतिज्ञानवान्, स संयतं मुनिं दृष्ट्वा
परिज्ञापते संयतस्य ज्ञानपरीक्षां कर्तुं. संयतमुनिमित्यध्याहारः. किं परिज्ञापते? तदाह—
हे साधो! यथा येन प्रकारेण ते तव रूपं बाह्याकारं दृश्यते, तथा तेन प्रकारेण तव मनः
प्रसन्नं विकाररहितं वर्तते. अंतःकाबुध्ये ह्येवं प्रसन्नताऽसंभवात्. ॥ ३० ॥ पुनः किं परिज्ञा-
पते? इत्याह—

॥ मूलम् ॥—किं नामे किं गुते। कस्सद्धा एव माहणे ॥ कहं पक्खिरसि बुद्धे। कहं वि-
णीएत्ति बुद्धसि ॥ ३१ ॥ व्याख्या—हे साधो! तव किं नाम? तव किं गोत्रं? पुनः ‘क-
स्सद्धाए’ इति कस्मै अर्थाय वा त्वं माहनः प्रव्रजितोऽसि? हे साधो! त्वं बुद्धान् कथं प्र-
तिचरसि? त्वमाचार्यान् केन प्रकारेण सेवसे? पुनर्हे साधो! त्वं कथं विनीत इत्युच्यसे?
अहं त्वां पृष्ठामि. ॥ ३१ ॥

॥ मूलम् ॥—संजले नाम नामेण । तद्वा गुत्तेण गोयसो ॥ गद्गद्वाली ममायरिया । वि-
ज्ञाचरणपारगा ॥ ११ ॥ व्याख्या—अथ क्लियसाधोः प्रश्नानंतरं संयतसाधुत्वाच्च हे सा-
धो ! अहं संयत इति नाम्नाऽन्विधानेन नाम प्रसिद्धोऽस्मि. तथा पुनरहं गोत्रेण गौतमोऽस्मि.
ममाचार्यां शुभवो गर्दन्नालिनामानः कीदृशा मम गुरवः ? विद्याचरणपारगाः, विद्या च चर-
णं च विद्याचरणे, तयोः पारगा विद्याचरणपारगाः. विद्या श्रुतज्ञानं, चरणं चारित्रं, तयोः
पारगामिनः. अयमाशयः—अहं तैर्गर्दन्नालिनामाचार्यैर्जीवधातान्निवर्तितः, तन्निवृत्तौ मुक्ति-
फलमुक्तं च. ततस्तदर्थं माहनोऽस्मि. यथा तदुपदेशानुसारतो गुरुन् प्रतिचरामि, तदुपदे-
शसेवनाच्च विनीतोऽस्मीति ज्ञावः. ॥ ११ ॥ अथ तद्गुणबहुमानतोऽप्युष्टोऽपि कत्रियमुनिराह—

॥ मूलम् ॥—किरियं १, अक्रियं २, विण्यं ३, अन्नाणं ४ च महामुणी ॥ एषहिं च-
उहिं वाणेहिं । मेयन्ने किं पन्नासई ॥ १२ ॥ व्याख्या—हे संयतमहामुने ! एतैश्चतुर्भिः स्या-
नेर्मिथ्यात्वाधारभूतैर्हेतुभिः कुत्वा मेयज्ञाः किं प्रजापन्ते ? मेयं जीवादिवस्तु जानन्तीति मेय-
ज्ञाः पदार्थज्ञाः कुतीर्थ्या वादिनः कुत्सितं प्रजल्पन्ते, एतावता एतैश्चतुर्भिर्हेतुभिर्मिथ्यात्वि-

नि वैमानिक आसीत्, ततश्च्युतैकस्मिन् कृत्रियकुले समुत्पन्नः, तत्र कुतश्चित्तथाविधनिमित्त-
दर्शनादुत्पन्नजातिस्मृतिस्ततः समुत्पन्नवैराग्यो राज्यं त्यक्त्वा प्रव्रजितः स कलियो राजर्षि-
निर्दिष्टनामा कृत्रियजातिविशिष्टत्वात् कृत्रियमुनिर्जातिस्मृतिज्ञानवान्, स संयतं मुनिं दृष्ट्वा
परिज्ञाषते संयतस्य ज्ञानपरीक्षां कर्तुं. संयतमुनिमित्यध्याहारः. किं परिज्ञाषते? तदाह—
हे साधो ! यथा येन प्रकारेण ते तव रूपं बाह्याकारं दृश्यते, तथा तेन प्रकारेण तव मनः
प्रसन्नं विकाररहितं वर्तते. अतः कालुष्ये ह्येवं प्रसन्नताऽसंभवात्. ॥ ३० ॥ पुनः किं परिज्ञा-
षते ? इत्याह—

॥ मूलम् ॥—किं नामे किं गुत्ते । कस्सडा एव माहणे ॥ कंहं पक्खिरसि बुद्धे । कंहं वि-
णीएत्ति बुच्चसि ॥ ३१ ॥ व्याख्या—हे साधो ! तव किं नाम ? तव किं गोत्रं ? पुनः ' क-
स्सडाए ' इति कस्मै अर्थार्थं वा त्वं साहनः प्रव्रजितोऽसि ? हे साधो ! त्वं बुद्धान् कथं प्र-
तिचरसि ? त्वमाचार्यान् केन प्रकारेण सेवसे ? पुनर्हे साधो ! त्वं कथं विनीत इत्युच्यसे ?
अहं त्वां पृष्ठामि. ॥ ३१ ॥

वि-
॥ मूलम् ॥—संजडं नाम नामेणं । तद्वा गुत्तेण गोयमो ॥ गद्गजाली ममायरिया । वि-
जाचरणपारगा ॥ ११ ॥ व्याख्या—अथ कलियसाधोः प्रश्नानंतरं मंयतसाधुरुवाच । हे सा-
धो ! अहं संयत इति नाम्नाऽजिधानेन नाम प्रसिद्धोऽस्मि । तथा पुनरहं गोत्रेण गौतमोऽस्मि ।
ममाचार्या गुरवो गर्दजालिनामानः । कीदृशा मम गुरवः ? विद्याचरणपारगाः, विद्या च चर-
णं च विद्याचरणे, तयोः पारगा विद्याचरणपारगाः । विद्या श्रुतज्ञानं, चरणं चारित्र्यं, तयोः
पारगामिनः । अयमाशयः—अहं तैर्गर्दजालिनामाचार्यैर्जीवघातान्निवर्तितः, तन्निवृत्तो मुक्ति-
फलमुक्तं च । ततस्तदर्थं माहनोऽस्मि । यथा तदुपदेशानुसारतो गुरुन् प्रतिचरामि । तदुपदे-
शसेवनाच्च विनीतोऽस्मीति ज्ञावः ॥ ११ ॥ अथ तद्गुणबहुमानतोऽप्यष्टोऽपि कत्रियमुनिराह—
॥ मूलम् ॥—किरियं १ अक्रियं २ विण्यं ३ । अन्नाणं ४ च महामुणी ॥ एषहिं च-

॥ मूलम् ॥—किरियं १ अक्रियं २ विण्यं ३ । अन्नाणं ४ च महामुणी ॥ एषहिं च-
उहिं वाणेहिं । मेयन्ने किं पन्नासई ॥ १३ ॥ व्याख्या—हे संयतमहामुने ! एतैश्चतुर्भिः स्था-
नैर्मिथ्यात्वाधारभूतैर्हेतुभिः कुत्वा मेयज्ञाः किं प्रज्ञापते ? मेयं जीवादिबस्तु जानंतीति मेय-
ज्ञाः पदार्थज्ञाः कुत्तीर्थ्या वादिनः कुत्सितं प्रजल्पते, एतावता एतैश्चतुर्भिर्हेतुभिर्मिथ्यात्व-

नः सर्वे त्रिषष्ट्युत्तरत्रिशतज्ज्ञेदाः (३६३) पाखंकिनो यथावस्थिततत्त्वमजानाना यथातथा प्रलापिनः संति, ते त्वया ज्ञातव्याः. तानि कानि चत्वारि स्थानानि ? क्रिया जीवादिसत्तारूपा १, पश्चादक्रिया जीवादिपदार्थानामक्रिया नास्तित्वरूपा २, विनयं सर्वेज्यो नमस्कारकरणं ३, अज्ञानं सर्वेषां पदार्थानामज्ञानं ज्ञव्यं ४. एते हेकांतवादित्वेन मिथ्यात्विनो ज्ञेयाः. कुत्सितत्राषणं ह्येतेषां विचारस्याऽसहत्वात्. यतो हि सर्वथा सर्वत्र सत्तायाः सत्वात्सर्वत्र जीवः स्यात्, अजीवेऽपि जीवबुद्धिः स्यात्. १. पुनर्नास्तित्वे आत्मनो नास्तित्वेऽस्य प्रमाणबाधितत्वाच्च जीवाजीवयोरुन्नयोरपि सादृश्यं नास्तित्वं स्यात्. २. सर्वत्र विनये क्रियमाणे निर्गुणे विनयस्याऽशुन्नफलत्वात्. विनयोऽपि स्थाने एव कृतः फलदः, तस्मादेकांतं विनयोऽपि न श्रेष्ठः. ३. अज्ञानं हि मुक्तिसाधने कारणं नास्ति, मुक्तेर्ज्ञानस्यैव कारणत्वात्. हेयोपादेयपदार्थयोरपि ज्ञानेनैव साध्यत्वात्. ज्ञानं विना हितमपि न जानाति, तस्मादज्ञानमपि न श्रेष्ठं. ४. तस्मात्क्रियावादिनः १, अक्रियावादिनः २, विनयवादिनः ३, अज्ञानवादिनश्च ४, सर्वेऽप्येते एकांतवादिनो मिथ्यात्विनः कुत्तीर्थिनः कुत्सितत्राषिणो ज्ञेयाः. एतेषां

उत्तरा-

सटीकं

॥ ५८३ ॥

पापंदिनां सर्वे जेदाः (३६३) त्रिषष्ट्युत्तरत्रिंशत्प्रमितां ज्वेति. तत्र क्रियावादिनां १८०, अक्रियावादिनां ८४, विनयवादिनां ३२, अज्ञानवादिनां ६९. कुत्सितजापितं हि न चेत्तत् स्यान्निप्रायेण, किंतु जगत्तद्वचसेतेषां कुत्सितजापितं. ॥ २३ ॥ तदाह—

॥ मूलम् ॥—इह पाउकरे बुद्धे । नायए परिनिब्बुए ॥ विज्जाचरणसंपन्ने । सच्चे सच्च-
परक्कमे ॥ २४ ॥ व्याख्या—इत्येते क्रियावादिनः कुत्सितं प्रभापंते, इत्येवंरूपं वचनं बुद्धो
ज्ञाततत्त्वो ज्ञातकः श्रीमहावीरः प्रादुरकरोत् प्रकटीचकार. कीदृशो ज्ञातकः? परिनिर्मुक्तः,
कपायान्नावात् परि समंताढीतीभूतः. पुनः कीदृशः? सत्यः सत्यवचनवादी, पुनः कीदृशः?
सत्यपराक्रमः सत्यवीर्यसहितः. ॥ २४ ॥ तेषां फलमाह—

॥ मूलम् ॥—पक्कं नरण घोरे । जे नरा पावकारिणो ॥ दिव्वं च गइं गवेंति । चरित्ता
धम्ममारियं ॥ २५ ॥ व्याख्या—पुनः कृत्रियमुनिर्वदति, हे महाशुने! ये पापकारिणो नराः
पापमसत्प्ररूपणं कुर्वतीत्येवंशीलाः पापकागिणो ये नरा ज्वेति, ते नरा घोरे जीवणे नरके
पतन्ति, च पुनर्थर्म सत्यप्ररूपणरूपं ' चरित्ता ' आराध्य दिव्यां दिवः संवन्धिनीमुत्तमां ग-

तिं गच्छति. कथंभूतं धर्मं? 'आरियं' आर्यं वीतरागोक्तमित्यर्थः. अत्र पापमसत्यवचनं द्वयं, धर्मं च सत्यवचनं द्वयं. एवं ज्ञात्वा चो संयत! ब्रवता सत्यप्ररूपणापरैरेव भाव्यमित्यर्थः. ॥ १५ ॥ कथमस्मी पापकारिण इत्याह—

॥ मूलम् ॥—मायाबुद्ध्यमेयं तु । मुसा ज्ञासा निरस्थिया ॥ संजममाणोत्ति अहं । व-
सामि इरियामि य ॥ १६ ॥ व्याख्या—एतत्क्रियाऽक्रियाविनयाऽज्ञानवादिनां मायोक्तं, मा-
यया कपटेनोक्तं मायोक्तं शाठ्योक्तं द्वयं, एते सर्वेऽपि कपटेन मृषां ज्ञाप्येते इत्यर्थः. एतेषां
क्रियावादिनां तु तस्मात्कारणान्मृषा ज्ञाषा असत्या ज्ञाषा निरर्थका सत्यार्थरहिता. अपि
निश्चयेन तेनैव कारणेन हे साधो! संयहन् पापान्निवर्तितः सन्, तेषां पाखंडिनामसत्प्ररू-
पणतो निवर्तितः सन्नहं वसामि, निरवद्योपाश्रयादौ तिष्ठामि. अत्राहं पाखंडिनां वाक्यरूप-
पापान्निवृत्तः सन् तिष्ठामीत्युक्तं, तत्तस्य स्थिरीकरणार्थं. यथाहमसत्प्ररूपणतो निवृत्तस्तथा
त्वयापि निवर्तितव्यमित्यर्थः. यतः साधुः स्वयं साधुमार्गे स्थितोऽपरमपि साधुमार्गे स्थापय-
ति. च पुनर्हं साधो! अहं इरियामीति ईर्यया गह्वामि, गौचर्यादौ ब्रमामि. ॥ १६ ॥

॥ मूलम् ॥—सर्वे ते विद्या मञ्जं । मिथ्यादिद्वी अणारिया ॥ विज्जमाणे परे लोए ।
सम्मं जाणामि अप्पयं ॥ १७ ॥ व्याख्या—हे साधो ! ते सर्वेऽपि क्रियाऽक्रियाविनयाऽज्ञा-
नवादिनश्चत्वारोऽपि पाखंस्मिन्मो मया विदिता ज्ञाताः. एते चत्वारोऽपि मिथ्यादृष्टयो मिथ्या-
दर्शनयुक्ताः. पुनरेते चत्वारोऽप्यनार्या अनार्यकर्मकर्तारः, सम्यग्मार्गविलुपकाः. मयैते यादृशाः
संति तादृशा ज्ञाताः. पुनर्हे मुने परलोके विद्यमाने सम्यक्प्रकारेण ‘अप्पयं’ आत्मानं स्व-
म्य परस्य च जानामि. आत्मा परलोकादागतस्ततोऽहं परलोकमात्मानं च सम्यग् जानामि.
ते कुतीर्थिनोऽपि सम्यग् ज्ञाताः, तेन कुतीर्थिनां संगं न करोमि. ॥१७॥ कथं जानामीत्याह—

॥ मूलम् ॥—अहमासि महापाणे । जुइमं वरिससउवमो ॥ जा सा पाळी महापाळी
। दिव्वा वरिससउवमा ॥ १८ ॥ व्याख्या—हे मुने ! अहं महाप्राणे विमाने पंचमे ब्रह्मलो-
के देव आसं. कथंभूतोऽहं ? द्युतिमान्, द्युतिर्विद्यते यस्य स द्युतिमांस्तेजस्वी. पुनः कथंभू-
तोऽहं ? वर्षशतोपमो वर्षशतजीविनः पुरुषस्योपमा यस्यासौ वर्षशतोपमः. कोऽर्थः ? यथेह व-
र्षशतजीवीदानीं परिपूर्णयुरुच्यते, तथाहं तत्र विमाने परिपूर्णयुरभूव. तत्र या पालिर्महा-

पालिश्च, सा दिव्या स्थितिर्मेऽब्रूदिति शेषः. पालिशब्दस्य कौटर्धः ? पालिरिव पालिर्जीवि-
तजलधारणात्, पालिशब्देन ऋवस्थितिः कथ्यते, सा चेह पट्योपमप्रमाणा, महापालिः सा-
गरोपमप्रमाणा स्थितिः कथ्यते. दिवि ऋवा दिव्या, देवसंबंधिनी स्थितिरित्यर्थः. कथंभूता
पालिर्मेहापालिश्च ? वर्षशतोपमा, वर्षशतैः केशोद्धारहेतुनिरुपमीयते या सा वर्षशतोपमा,
द्विविधापि दिव्या ऋवस्थितिस्तत्वास्ति. परं मे महापालिर्दिव्या ऋवस्थितिरासीदित्याम्नायः,
दशसागरायुरहमासमित्यर्थः. ॥ ३८ ॥

॥ मूलम् ॥—से चुने बंनलोगाळे । माणुस्सं ऋवमागळे ॥ अण्णो य परेसिं च । आ-
ले जाणे जहा तहा ॥ ३९ ॥ व्याख्या—“से” इति सोऽहमित्यध्याहारः, सोऽहं ब्रह्मलोका-
त्पंचमदेवलोकाच्च्युतः सन् मानुष्यं ऋवं नरसंबंधिजन्म समागतः, आत्मनश्च पुनः परेषां
च यथा यथायुर्जीवितं वर्तते तथा जानामि, यस्य मानवस्य येन प्रकारेणायुरस्ति, तस्य ते-
न प्रकारेण सर्वं जानामि, परं विपरीतं न जानामि, सत्यं जानामि. ॥ ३९ ॥

॥ मूलम् ॥—नाणारुहं च छंदं च । परिवज्जेजे संजेण् ॥ अण्णटा जे यं सबड्डा । इदं वि-

ज्ञानमणुसंवरे ॥ ३० ॥ व्याख्या—हे मुने ! संयतसाधो ! नानासूचिं क्रियावाद्या द्विसप्तविषय-
मन्त्रिणापं परिवर्जयेः, च पुनश्चतुदः स्वमतिकल्पिताभिप्रायं नानाविधं परिवर्जयेः, च पुनर्ये-
ऽनर्था अनर्थहेतवो ये सर्वाश्चां अशेषहिंसादयो गम्यत्वात्तान् परिवर्जयेरिति संबन्धः इत्ये-
वंरूपां विद्यां सम्यग्ज्ञानरूपामनुलक्ष्यीकृत्य संचरेस्त्वं संयमाध्वनि यायाः, अहमपीति वि-
द्यां ज्ञानं ज्ञात्वांगीकृत्य संयममार्गेण गामीति त्वयापि तथैव संचरितव्यमिति हार्दं ॥ ३० ॥

॥ मूलम् ॥—पञ्चिकमामि पसिणाणं । परमंतेहिं वा पुणो ॥ अहो उट्टिळ अहोरायं ।
इह विज्जा तवं चरे ॥ ३१ ॥ व्याख्या—पुनः स्वाचारं वक्ति, हे मुने ! अह ' पसिणाणं '
इति प्राकृतत्वाद्धितक्तित्यत्ययः, प्रश्नेभ्यः शुभाशुभसूचकांगुष्टादिपृष्ठाभ्यः प्रतिक्रमामि परा-
द्भुमुखो जवामि. वाथवा पुनः परमंत्रेभ्यः प्रतिक्रमामि प्रतिनिवर्ते, परस्य गृहस्थस्य मंत्राणि
कार्यालोचनानि तेभ्यः परमंत्रेभ्यः, एभ्यः सर्वेभ्यः पराद्भुमुखो भवामि. अहो इति आश्चर्यं,
अहोरात्रमुत्थितो धर्मप्रत्युद्यतः कश्चिदेव महात्मैर्विधः स्यात्, इति विदन्निति ज्ञानंस्तपश्च-
रेः, न तु प्रश्नमंत्रादिके चरेः ॥ ३१ ॥

॥ मूलम् ॥—जं च पुनसि काले । सम्मं सुद्धेण चेषसा ॥ तां पाउकरे बुद्धे । तं ना-
णं जिणसासणे ॥ ३३ ॥ व्याख्या—अथ संयतमुनिना पृष्ठं, त्वमायुः कथं जानासि ? तदा
पुनः क्वत्रियमुनिराह—हे संयत ! त्वं मां काले इति कालविषयमायुर्विषयं ज्ञानं पृष्ठसि-
कीदृशस्त्वं ? सम्यक् शुद्धेन निर्मलेन चित्तेनोपलक्षितः । तमिति सूत्रत्वात्तद् ज्ञानं बुद्धः श्री-
महावीरः, अथवा बुद्धः श्रुतज्ञानवान् प्रादुरकरोत् । पुनस्तच्च ज्ञानं श्रीजिनशासने जानीहि ?
नापरस्मिन् कुत्रापि दर्शनेऽस्ति । ततोऽहं तत्र स्थितः, तत्प्रसादाद् बुद्धोऽस्मीति ज्ञावः ॥ ३३ ॥

॥ मूलम् ॥—किरियं च रोए धीरो । अकिरियं परिवज्जाए ॥ दिट्ठीए दिट्ठीसंपदे ।
धम्मं चरसु दुच्चरं ॥ ३३ ॥ व्याख्या—धीरोऽद्वोऽन्यः क्रियां जीवस्य विद्यमानतां जीः सत्तां
रोचयति, स्वयं स्वस्मै अत्रिलषयति, तथा परस्मै अप्यत्रिलषयतीत्यर्थः । अथवा क्रियां स-
म्यगनुष्ठानरूपां प्रतिक्रमणप्रतिवेखनारूपां मोक्षमार्गसाधनभूतां ज्ञानसहितां क्रियां रोच-
यति । पुनरक्रियां जीवस्य नास्तित्वं जीवे जीवस्याऽविद्यमानतां परिवर्जयेत् । अथवा अक्रियां
मिथ्यात्वितिः कल्पितां कष्टक्रियामज्ञानक्रियां परित्यजेत् । पुनर्धीरः पुमान् दृष्ट्या सम्यग्द-

शैनात्मिकया दृष्टिसंपन्नो भवति. दृष्टिः सम्यग्ज्ञानात्मिका बुद्धिस्तया संपन्नः सहितो दृष्टि-
संपन्नः, सम्यग्दर्शनेन सम्यग्ज्ञानसहित इत्यर्थः. तस्मात्त्वमपि सम्यग्ज्ञानदर्शनसहितः सन्
सुदुश्चरं कर्तुमशक्यं धर्मं चारित्र्यधर्मं चरांगीकुरु ? ॥ ३३ ॥

॥ मूलम् ॥—एयं पुण्यपयं सोच्चा । अत्यधम्मोवसोहिंयं ॥ जरहोवि जारहं वासं । चि-
त्ता कामाद् पवणं ॥ ३४ ॥ व्याख्या—अथ कत्रियमुनिः संयतमुनिं प्रति महापुरुषाणां धर्म-
मार्गप्रवर्तितानां दृष्टान्तेन दृढीकरोति. हे मुने ! जरतोऽपि जरतनामा चक्षुःपि जारतं क्षेत्रं
पदं गमयति त्यक्त्वा पुनः कामान् कामजोनां त्यक्त्वा प्रव्रजितो दीक्षां प्रपन्न इत्यर्थः. क्व कु-
त्वा ? एतत्पूर्वोक्तं पुण्यपदं श्रुत्वा, पुण्यं च तत्पदं च पुण्यपदं, पुण्यं पवित्रमर्थान्निष्कलंकं नि-
र्द्वेषं, अथवा पुण्यं पुण्यहेतुभूतं, एतादृशं पदं. पद्यते ज्ञायतेऽर्थोऽनेनेति पदं सूत्रं जिनो-
क्तमागमं, क्रियावाद्यादिनानासु चिर्वर्जननिवेदकशब्दसूचनालक्षणं, तत् श्रवणविषयीकृत्य,
अथवा पूर्णं पदं, पूर्णपदं संपूर्णज्ञानं, पदशब्देन ज्ञानमप्युच्यते. कीदृशं पुण्यपदं ? अर्थध-
र्मोपशोचिनं, अर्थ्यते प्रार्थ्यते इत्यर्थः, स्वर्गापवर्गलक्षणः पदार्थः, धर्मस्तदुपायभूतः, अर्थश्च

धर्मश्चार्थधर्मौ, ताज्यामुपशोभितमर्थधर्मोपशोभितं. एतादृशं जिनोक्तं सिद्धांतमर्थधर्मसहितं श्रुत्वा यदि ऋतश्चक्रधरः संपूर्णऋतक्षेत्रं षट्खंडसाम्राज्यं त्यक्त्वा दीक्षां जग्राह, तदा त्वयाप्यस्मिन् जिनोक्तागमे चक्षितव्यं, महाजनो येन गतः स पंथेत्युक्तत्वात्. सकलनृपेषु ऋषन्नपुत्रो ऋततो मुख्यस्तेनायं मार्गः समाश्रित इत्यर्थः. ॥ ३४ ॥ अथात्र ऋतचक्रिणः कथा-

अयोध्यायां नगर्यां श्रीऋषभदेवपुत्रः पूर्वऋषकृतमुनिजनवैयावृत्याजितचक्रिणोः प्रथमचक्री ऋतनामास्ति. तस्य नवनिधानानां चतुर्दशरत्नानां द्वात्रिंशत्सहस्रनरपतीनां द्विसप्तसहस्रपुरवराणां षष्ठवतिकोटिग्रामाणां चतुरशीतिशतसहस्रहयगंजरथानां षट्खंडऋतस्यैश्वर्यमनुन्नवतः, स्वसंपत्त्यनुसारेण सार्धमिकवात्सल्यं कुर्वतः, स्वयं कारिताष्टापदशिरःस्थितचतुर्मुखयोजनायामजिनायतनमध्यस्थापितनिजनिजवपुःप्रमाणोपेतश्रीऋषभानां दिचतुर्विंशतिजिनव्रतिमावंदनार्चनं समाचरतः श्रीऋतचक्रिणः पंच पूर्ववक्षाण्यतिक्रान्तानि. अन्यदा महाविभूत्योद्घातितदेहः सर्वाङ्गकारविभूषितः स ऋतचक्री आदर्शऋवने गतः. तत्र स्वदेहं प्रेक्षमाणस्यांगुलीयकं पतितं, तच्च तेन न ज्ञातं. आदर्शजितौ स्वदेहं पश्यता तेन पतितमु-

द्रिका स्वकरांगुल्यशोचमाना दृष्टा. ततो द्वितीयांगुलीतोऽपि मुद्रिकाऽपनीता. साप्यशोचमा-
 ना दृष्टा. ततः क्रमात्सर्वांगाजरणान्युत्तारितानि. तदा स्वशरीरमतीवाशोचमानं निरीक्ष्य सं-
 वेगमापन्नश्चक्री एवं चिंतितुं प्रवृत्तः. अहो! आगंतुकद्रव्यैरेवेदं शरीरं शोचते, न स्वाभाव-
 सुंदरं. अपि चैतद्वरीरसंगेन सुंदरमपि वस्तु विनश्यति. उक्तं च—मणुद्गं असणपाणं । वि-
 विहं खाइमसाइमं ॥ सरीरसंगमावद्गं । सर्वपि असुई जवे ॥ १ ॥ वरं वत्थं वरं पुष्पं । वरं
 गंथविलेवणं ॥ विनस्सए सरीरेण । वरं सयणमासणं ॥ २ ॥ निहाणं सव्वरोगाणं । कयग्घ-
 मथिरं इमं ॥ पंचासुहृन्नूअमयं । अथक्कपरिक्कमणं ॥ ३ ॥ तत एतद्वरीरकृते सर्वथा न यु-
 क्तमनेकपापकर्मकरणेन मनुष्यजन्महारणं. यत उक्तं—लोहाय नावं जलधौ जिनन्ति । सू-
 त्राय वैकूर्यमणिं दृणाति ॥ सच्चंदनं ह्योषति जसहेतो—यौ मानुषत्वं नयतीं द्वियार्थे ॥ ४ ॥
 इत्यादिकं चिंतयतस्तस्य जरतस्य प्राप्तजावचारित्रस्य प्रवर्धमानशुचाध्यवसायकपक्वश्रेणिप्रप-
 न्नस्य केवलज्ञानमुत्पन्नं. शकस्तत्र समायातः, कथयति च द्रव्यलिङ्गं प्रपद्यस्व? येन दीक्षो-
 त्सवं करोमि. ततो जरतकेवलाना स्वमस्तके पंचमौष्टिको लोचः कृतः, शासनदेवतया च र-

जोहरणोपकरणानि दत्तानि. दशसहस्रराजनिः समं प्रव्रजितो जगतः, शेषचक्रिणस्तु सहस्रपरिवारेण प्रव्रजिताः. ततः शक्रेण वंदितोऽसौ ग्रामाकरनगरेषु भ्रमन् प्रव्यसत्वान् प्रतिबोधयन् एकपूर्ववक्त्रं यावत् केवलपर्यायं पालयित्वा परिनिवृतः. तत्पट्टे च शक्रेणादित्ययशा नृपोऽभिषिक्तः. इति भरतदृष्टांतः. ॥ ३४ ॥ पुनस्तदेव महापुरुषदृष्टांतेन ३३ यति—

॥ मूलम् ॥—सगरोवि सागरंतं । भरहवासं नराहिवो ॥ इस्संख्यं केवलं हिच्चा । दयाश् परिनिवृजं ॥ ३५ ॥ व्याख्या—हे मुने ! सगरोऽपि सगरनामा नराधिपोऽपि दयया संयमेन परिनिवृतः, कर्मज्यो मुक्तः. अत्र नराधिपशब्देन अपिशब्दाद् द्वितीयश्चक्रवर्त्यधिका-रादनुक्तोऽपि चक्रवर्त्तव गृह्यते. किं कृत्वा ? भरतक्षेत्रमर्थाद्भरतक्षेत्रराज्यं त्यक्त्वा, पुनः केवलं परिपूर्णमेकवक्त्ररूपमैश्वर्यं हित्वा त्यक्त्वा, कीदृशं जगतं वर्ष ? सागरांतं समुद्रांतसहितं, बुद्धहिमवत्पर्वतं यावद्विस्तीर्णं भरतक्षेत्रराज्यमित्यर्थः. ॥ ३५ ॥ अत्र सगरचक्रवर्तिदृष्टांतः, तथाहि—अयोध्यायां नगर्यामीदृवाकुलोद्भवो जितशत्रुनृपोऽस्ति, तस्य नार्या विजयानामन्यस्ति. सुमित्रनामा जितशत्रुसहोदरो युवराजो वर्तते, तस्य यशोमतीनाम्नी नार्या-

मिन्. जितशत्रुगङ्गा विजयानाम्न्या चतुर्दशमहास्वमसूचिनः पुत्रः प्रसूतः, तस्य नामाऽजित इति दत्तं, स च द्वितीयस्तीर्थंकर इति. सुमित्रयुवराजपत्न्या यशोभत्या सगरनामा द्वितीयश्चक्रवर्ती प्रसूतः. तौ द्वावपि यौवनं प्राप्तौ, पितृभ्यां कन्याः परिणयितौ. कियता कावे-
न जितशत्रुगङ्गा तिजे राज्येऽजितकुमारः स्थापितः, सगरश्च यौवराज्ये स्थापितः. सहोदर-
सुमित्रसहितेन जितशत्रुवृषेण दीक्षा गृहीता. अजितराज्ञा च कियत्कादं राज्यं परिपाल्य
नीर्थप्रवर्तनसमये सगरं आपयित्वा दीक्षा गृहीता. सगरस्तूष्पद्वाचतुर्दशरत्नः सा-
धिनपदंरुचरगतक्षेत्रो राज्यं पालयति. तस्य पुत्राः पष्टिसहस्रसंख्याका जाताः, सर्वेषां तेषां
मध्ये ज्येष्ठो जह्नुकुमारो वर्तते. अन्यदा जह्नुकुमारेण कथंचित्सगरः संतोषितः. स उवाच,
जह्नुकुमार! यत्तत्र गेचते तन्मार्गय? जह्नुर्वाच तात ममास्त्वयमभिलाषः, यत्तातानुज्ञातो-
ऽहं चतुर्दशरत्नरुहितोऽखिलत्रातृपरिवृतः पृथ्वीं परिभ्रमामि. सगरचक्रिणा तत्प्रतिपद्यं. प्र-
शमते सुहृन् सगरचक्रिणः समीपात्स निर्गतः सबलवाहनोऽनेकजनपदेषु भ्रमन् प्राप्तोऽष्टापद-
पर्वते. सैन्यमथस्ताद्विवेश्य स्वयंमष्टापदपर्वतसारूढः. दृष्ट्वांस्तत्र भरतनरेंद्रकारितं मणिक-

नकमयं चतुर्विंशतिजिनप्रतिमाधिष्ठितं स्तूपशतसंगतं जिनायतनं. तत्र जिनप्रतिमा अग्नि-
 वंद्य जह्नुकुमारेण मंलिणः पृष्ठं, केन सुकृतवतेदमतीवरमणीयं जिनचवनं कारितं? मंत्रिणा
 कथितं चवत्पूर्वजेन श्रीन्नरतचक्रिणेति श्रुत्वा जह्नुकुमारोऽवदत्, अन्यः कश्चिदष्टापदसदृशः
 पर्वतोऽस्ति? यत्रेहशमन्यं चैत्यं कारयामः. चतसृषु दिक्षु पुरुषास्तद्गवेषणाय प्रेषिताः, ते स-
 र्वत्र परित्रम्य समायाताः, ऊचुश्च स्वामिन् ईदृशः पर्वतः कापि नास्ति, जह्नुना ज्ञातं य-
 द्येवं वयं कुर्म एतस्यैव रक्षां. यतोऽत्र क्षेत्रे कालक्रमेण लुब्धाः शवाश्च नरा भविष्यंति. अ-
 जिनवकारणात्पूर्वकृतपरिपालनं श्रेयः. ततश्च दंमरत्वं गृहीत्वा समंततोऽष्टापदपाश्वेषु जह्नुप्र-
 मुखाः सर्वेऽपि कुमाराः खानुं लग्नाः. तच्च दंमरत्वं योजनसहस्रं भित्त्वा प्राप्तं नागजवनेषु,
 तेन तानि भिन्नानि दृष्ट्वा नागकुमाराः शरणं गवेषयंतो गता नागराजज्वलनप्रसमीपे, क-
 थितः स्वचवनविदारणवृत्तांतः. सोऽपि संघ्रात उत्थितोऽवधिना ज्ञात्वा क्रोधोद्धुर समागतः
 सगरसुतसमीपं, ज्ञातितवांश्च ज्ञो ज्ञो किं चवद्भिर्दंमरत्वेन पृथ्वीं विदार्यास्मन्नवनोपद्रवः कु-
 तः? अविचार्य जवद्भिरेतत्कृतं. यत उक्तं—

अप्यवहाए नूणं । होइ वलं उत्तणाए जुवणंमि ॥ णियपक्खवेणं चिय । परुइ पयं-
 गो पईवंमि ॥ १ ॥ ततो नागराजोपशमननिमित्तं जहुना जणितं, जो नागराज ! कुरु प्रसा-
 दं. उपसंहर क्रोधसंभरं, कमस्वास्सदपराधमेकं, न ह्यस्मान्निर्जवतामुपद्रवनिमित्तमेतत्कृतं,
 झित्तवशापदचैत्थरक्षार्थमेवा परिखा कृता. न पुनरेवं करिष्यामः. तत उपशांतकोपो उवलन-
 प्रतः नम्यानं गतः. जहुकुमारेण व्रातूणां पुर एवं जणितं, एषा परिखा दुर्लभ्यापि जलवि-
 रहिता न शोभते, तत इमां नीरेण पूरयामः. ततो दंरुलेन गंगां जित्वा जहुना जलमा-
 नीनं. नृना च परिखा. तज्जलं नागचवनेषु प्राप्तं, जलप्रवाहसंज्ञस्तं नागनागिनीप्रकरमित-
 त्तनः प्राणञ्चनं प्रेक्ष्य प्रदत्तावधिज्ञानोपयोगः कोपानलज्वालामालाकुलो उवलनप्रज्ञ एवम-
 भिननन्, गदहो ! एतेषां जहुकुमारादीनां महापापानां सयैकवारमपराधः क्षांतः, पुनरधि-
 क्तगम्मुपद्रव. कृतः. ततो दर्शयाध्वेषामविनयफलं. इति ध्यात्वा उवलनप्रज्ञेण तद्वधार्थं न-
 यमविषा महाफलिनः प्रेषिताः. तेः गरिखाजलांतर्निर्गत्य नयनेस्ते कुमाराः प्रलोकिताः. ज-
 इसगशीभृताश्च सर्वेऽपि सगमुताः. तथाभूतांस्तान् वीक्ष्य सैन्ये हाहारवो जातः, संत्रिणो-

कमेते तु तीर्थरक्षां कुर्वतोऽवश्यञ्चावितयेमामवस्थां प्राप्ताः सद्गतावेव गता लब्धिंतीति किं शोच्यते ? अतस्त्वरितमितः प्रयाणं क्रियते, गम्यते च महाराजचक्रिसमीपं. सर्वसैन्येन मन्त्रिवचनमंगीकृतं, ततस्त्वरितप्रयाणकरणेन क्रमात्प्राप्तं स्वपुरसमीपे. ततः सामंतामाल्यादि-न्निरेवं विचारितं समस्तपुत्रवधोदंतः कथं चक्रिणो वक्तुं पार्यते ? ते सर्वे दग्धाः, वयं चाह-तांगाः समायाता. एतदपि प्रकामं त्रपाकरं. ततः सर्वेऽपि वयं प्रविशामोऽग्नौ. एवं विचारय-तां तेषां पुरः समायात एको द्विजः. तेनेदमुक्तं, ओ वीराः ! किमेवमाकुलीभूताः ? मुंचत विषादं, यतः संसारे न किंचित्सुखं, दुःखमत्यंतमद्भुतमस्ति, भणितं च—

कालंमि अणार्धे । जीवाणं विविहकम्मवसगाणं ॥ तं नत्थि संविहाणं । जं संसारे न संनवइ ॥ १ ॥ अहं सगरचक्रिणः पुत्रबंधव्यतिकरं कथयिष्यामि. सामंतादिभिस्तद्वचः प्र-तिपन्नं. ततः स द्विजो मृतं बालकं करे धृत्वा मुष्टोऽस्मीति वदन् सगरचक्रिणद्वारे गतः. चक्रिणा तस्य विलापशब्दः श्रुतः. चक्रिणा स द्विज आकारितः, केन मुष्टोऽस्मीति चक्रिणा पृष्टः स प्राह, देव ! एक एव मे सुतः सर्पेण दष्टो मृतः, एतद् दुःखेनाहं विलपामीति, हे

करुणासागर ! त्वमेनं जीवय ? अस्मिन्नवसरे तव मंत्रिसामंताः प्राप्ताः, चक्रिणं प्रणम्य चो-
पविष्टाः, तदानीं चक्रिणा राजवैद्यमाकार्यैवमुक्तं, एनं निर्विपं कुरु ? वैद्येन तु चक्रिसुतमरणे
श्रुतवतोक्तं, राजन् ! यस्मिन् कुले कोऽपि न मृतस्तत्कुलाद्भस्म यद्येष आनयति तदैवमहं जी-
वयामि. द्विजेन गृहे गृहे प्रश्नपूर्वकं नस्म मार्गितं. गृहमनुष्याः स्वभातुपितृभ्रातृडहितप्रमु-
खकुटुंबमरणान्याचख्युः. द्विजश्चक्रिसमीपे समागत्योवाच, नास्ति वैद्योपदिष्टतादृशन्नस्मोप-
लब्धिः, सर्वगृहे कुटुंबमनुष्यमरणसन्नावात्. चक्रिणोक्तं यद्येवं तत्किं स्वपुत्रं शोचसि ? सर्व-
साधारणमिदं मरणं. उक्तं च—किं अत्थि कोऽश्नुवणे । जस्स जायाइं नेव यायाइं ॥ नि-
यकम्मपरिणईण । जम्ममरणाइं संसारे ॥ १ ॥ ततो जो ब्राह्मण ! मा रुद ? शोकं मुंच ? आ-
त्महितं कार्यं चिंतय ? यावत्स्वमप्येवं मृत्युसिंहेन न कवलीक्रियसे. विप्रेण ज्ञापितं, देव ! अ-
हमपि जानाम्येवं, परं पुत्रमंतरेण संप्रति मे कुलक्षयः, तेनाहमतीवदुःखितः, त्वं तु दुः-
खितानाथवत्सलोऽप्रतिहृतप्रतापश्चासि, ततो मे देहि पुत्रजीवितदानेन मनुष्यजिह्वां ? च-
क्रिणा ज्ञापितं नद ! इदमशक्यप्रतीकारं. उक्तं च—

उत्तरा-

सदोक्तं

॥ ५९७ ॥

सीयंति सवसत्ताइं । एत्थ न कम्मंति मंतंतताइं ॥ अदिठपहरंगंसि । विहिंपि किं पोरुसं
कुणइ ॥ १ ॥ ततः परित्यज्य शोकं कुरु परलोकहितं ? मूर्ख एव हते नष्टे मृते करोति शोकं.
विप्रेण ऋणितं महाराज ! सत्यमेतत्, न कार्योऽत्र जनकेन शोकः, ततस्त्वमपि मा कार्षीः
शोकं, असंभावनीयं नवतः शोककारणं जातं. संघ्रातेन च किणा पृष्टं नो विप्र ! कीदृशं म-
म शोककारणं जातं ? विप्रेण ऋणितं देव ! तव षष्टिसहस्राः पुत्राः कालं गताः. इदं श्रुत्वा
चकी वज्रप्रहाराहत इव नष्टचेतनः सिंहासनाब्जिपतितो मूर्धितः, सेवकैरुपचरितश्च. मू-
र्ध्नि वीवसाने च शोकानुरमना मुत्कलकंठेन रुग्णोऽहं, एवं विलापांश्च चकार, हा पुत्राः ! हा हृद-
यदयिताः ! हा बंधुवद्वज्राः ! हा शुभ्रस्वज्जनाः ! हा विनीताः ! हा सकलगुणनिधयः ! कथं
माममनाथं मुक्त्वा यूयं गताः ? युष्मद्भिरहर्हस्यस्य मम दर्शनं ददत ? हा निर्दय पाप विधे ! ए-
कपदेनैव सर्वास्तान् बालकान् संहरतस्तव किं पूर्णं जातं ? हा निष्ठुरहृदय ! असह्यसुतम-
रणसंतप्तं त्वं किं न शतखंडं नवसि ? एवं विलपमानश्चक्री तेन विप्रेण ऋणितः महाराज !
त्वं मम संप्रत्येवमुपदिष्टवान्, स्वयं च कथं शोकं गृह्णीसीति ? उक्तं च—परवसणंमि सुहेणं

। संमारागमात्तं कद्वद् लोभं ॥ पियं धुजणविणसे । सवस्सवि चलद् धीरत्तं ॥ १ ॥ एक-
पुत्रस्यापि सरणं दुस्सहं, किं पुनः पट्टिसहस्रपुलाणां? तथापि सत्पुरुषा व्यसनं सहते, दृष्टि-
ध्येव वज्रनिघातं सहते, नापर इति. अनोऽवद्वंस्व सुधीरत्वं? अलमत्र विलपितेन. यत
उक्तं-सोयंताणं पि नो ताणं । कम्ममंधो उ केवलो ॥ तो पंफिया न सोयंति । जाणंतां ज-
वरुत्तं ॥ १ ॥ एवमादिवचनविन्यासेर्विधेण स्वस्थीकृतो राजा, जणिताश्च तेनैव साभंतमं-
विणः, वदंतु यथावृत्तं पट्टिसहस्रपुत्रनगरव्यतिकरं. तैरुक्तः सकलोऽपि तद्व्यतिकरः, प्रधान-
पुरुषैः सर्वैरपि राजा धीरतां नीतः, उचितदुल्यं कृतवान्. अलांतरेऽष्टापदासन्नवासिनो जनाः
प्रणनजिगस्काश्चक्रिण एवं कथञ्चति, यथा देव ! यो युष्मदीयमुत्तरष्टापदरक्षणार्थं गंगाप्रवा-
ह आनीतः, स आसन्नग्रामनगराण्युपद्रवति, तं जवान्निवारयतु देवः. अन्यस्य कस्यापि त-
न्निवागणशक्तिर्नास्तीति. चक्रिणा स्वपौत्रो जगीरथिर्जणितः, वत्स ! नागराजमनुज्ञाप्य दं-
गत्वेन गंगाप्रवाहं नय समुद्रं. ततो जगीरथिरष्टापदसमीपं गतः, अष्टमजक्तेन नागराज आ-
राधितः समागतो जणति, किं ते संपादयामि? प्रणामपूर्वं जगीरथिना जणितं, तव प्रसा-

देनामुं गंगाप्रवाहमुदधिं नयामि, अष्टापदासन्नलोकानां महानुपद्रवोऽस्तीति. नागराजेन ज-
 णितं, विगतभयस्त्वं कुरु स्वसमीहितं ? निवारयिष्याम्यहं जरतनिवासिनो नागान्, इति
 ज्ञाणित्वा नागराजः स्वस्थानं गतः. जगीरथिनापि कृता नागानां बलिकुसुमादिभिः पूजा,
 ततः प्रचरति लोको नागलालिं करोति. जगीरथिर्देवेन गंगाप्रवाहमाकर्षन् व्रजंश्च बहून् स्थ-
 लशैलप्रवाहान् प्राप्तः पूर्वसमुद्रं, तत्रावतारिता गंगा, तत्र नागानां बलिपूजा विहिता, य-
 त्र गंगा सागरे प्रवाहिता, तत्र गंगासागरतीर्थं जातं. गंगा जह्नुनाऽनीतेति जाह्नवी, जगीर-
 थिना नीतेति जागीरथी. जगीरथिस्तदा मिलितैर्नागैः पूजितो गतोऽयोध्यां. पूजितश्च क्रि-
 णा तुष्टेन स्यापितः स्वराज्ये. सगरचक्रवर्तिना श्रीअजितनाथसमीपे दीक्षा गृहीता, क्रमेण
 च कर्मक्षयं कृत्वा सगरः सिद्धः. अन्यदा जगीरथिना राज्ञा कश्चिदतिशयज्ञानी पृष्टः, जग-
 वन् ! किं कारणं ? यज्जह्नुप्रमुखाः षष्टिसहस्रा त्रातरः समकालं मरणं प्राप्ताः ? ज्ञानिना ज-
 णितं, महाराज ! एकदा महान् संघश्चैत्यवंदनार्थं सम्मेतपर्वते प्रस्थितः, अरण्यमुद्ध्वंश्यांति-
 मग्रामं प्राप्तः, तन्निवासिना सर्वेणानार्थजनेनात्यंतमुपद्रुतो दुर्वचनेन वस्त्रान्नधनहरणादिना

उत्तरा-

सदीकं

॥ ६०१ ॥

च. तत्प्रत्ययं तद्ग्रामवासिभ्योर्किंशुभं कर्म वद्धं. तदानीमेकेन प्रकृतिन्नद्रकेण कुञ्जकारेणोक्तं, मोषद्रवतेमं तीर्थयात्रागतं जनं, इतरस्यापि निरपराधस्य पश्चिन्नलेशं महापापस्य हेतुर्भवति, किं पुनरेतस्य धार्मिकजनस्य? यतो यद्येतस्य संघस्य स्वागतप्रतिपत्तिं कर्तुं न शक्तास्तदोपद्रवं तु रक्षतेति ज्ञापित्वा कुञ्जकारेण निवारितः स ग्रामजनः. संघस्ततो गतः. अन्यदा तद्ग्रामनिवासिनैकेन नरेण राजसन्निवेशे चौर्यं कृतं. ततो राजनियुक्तैः पुरुषैः स ग्रामो द्वारपिधानपूर्वकं ज्वालितः. तदा स कुञ्जकारः साधुप्रसिद्ध्या ततो निष्कासितोऽन्यस्मिन् ग्रामे गतः. तत्र पष्टिसहस्रजना दग्धाः, उत्पन्ना विराटविषयंतिमग्रामे कोद्रवित्वेन. ताः क्रोद्रव्य एकत्र पुंजीभूताः स्थिताः संति. तत्रैकः करी समायातः. तच्चरणेन ताः सर्वा अपि मर्दिताः. ततो मृतास्ते नानाविधासु दुःखप्रचुरासु योनिषु सुचिरं परिभ्रम्यान्तरन्नवे किञ्चिच्छुभ्रकर्मोपाज्यं सगरचक्रिसुतत्वेनोत्पन्नाः. पष्टिसहस्रप्रमाणा अपि ते तत्कर्मशेषवशेन तादृशं मरणव्यसनं प्राप्ताः. सोऽपि कुञ्जकारस्तदा स्वायुःक्षये मृत्वा एकस्मिन् सन्निवेशे धनसमृद्धो वणिग्जातः. तत्र कृतमुकृतो मृत्वा नरपतिः संजातः. तत्र शुभानुबंधेन शुभकर्मोदयेन प्रतिपन्नो मुनिध-

मं. शुद्धं च परिषाड्य ततो मृत्वा सुरलोकं गतः. ततश्च्युतस्त्वं जह्नुसुतो जातः. इदं जगीर-
थिः श्रुत्वा संवेगमुपागतस्तमतिशयज्ञानिनं नत्वा गतः स्वप्नवनं. इदं च भगीरथिपृष्ठसंवि-
धानकं प्रसंगत उक्तं. इति सगरदृष्टांतः. १. ॥ ३५ ॥

॥ मूलम् ॥—चइत्ता जारहं वासं । चक्कवट्टी महद्धिए ॥ पवज्जमप्पुवगउ । मघवं ना-
म महाजसो ॥ ३६ ॥ व्याख्या—पुनर्मघवानामा तृतीयचक्रवर्ती प्रव्रज्यां दीक्षामभ्युगत-
आरित्रं प्राप्तः. कीदृशो मघवा ? महर्द्धिकश्चतुर्दशरत्नवनिधानधारको वैक्रियर्द्धिधारीवा. पु-
नः कीदृशः ? महायशा विस्तीर्णकीर्तिः. ॥ ३६ ॥ अत्र मघवाख्यस्य चक्रिणो दृष्टांतः—

इहैव भरतक्षेत्रे श्रावस्त्यां नगर्यां समुद्रविजयस्य राज्ञो जद्रादेव्याः कुक्षौ चतुर्दशमहा-
स्वप्नसूचितो मघवानामा चक्री समुत्पन्नः. स च यौवनस्थो जनकेन वितीर्णराज्यः क्रमेण प्रसा-
धितभरतक्षेत्रस्तृतीयश्चक्रवर्ती जातः. सुचिरं राज्यमनुव्रतस्तस्यान्यदा भवविरक्तता जाता.
स एवं नावयितुं प्रवृत्तः, येऽत्र प्रतिबंधहेतवो रमणीयाः पदार्थास्तिऽस्थिराः, उक्तं च—हि-
यइद्धिया उ दारा । सुआ विणीया मणोरमा जोगां ॥ विजला लढी देहो । निरामउ दीह-

जीवितं ॥ १ ॥ तत्रपन्निवन्धनिमित्तं । एगाश्चत्थु न वर सर्वं पि ॥ कश्चयदिषावसाणे । सुमि-
णो नोयुव न हि किंचि ॥ २ ॥ ततोऽहं धर्मकर्मण्युद्यमं करोमि, धर्म एव जवांतरानुगामी-
मवमादिकं परिज्ञाव्य पुत्रनिहितराज्यो मघवाचक्री परिव्रजितः । कालक्रमेण विविधतपश्चर-
णेन कालं कृत्वा सनत्कुमारो कल्पे गतः । इति मघवाहृष्टांतः । ३ ॥ ३६ ॥

॥ मूलम् ॥—सणकुमारो मणुस्सिंदो । चक्रवट्टी महद्दिष्ट ॥ पुतं रज्जे ठविऊणं । सोवि-
राया तवं चरे ॥ ३७ ॥ व्याख्या—पुनः सनत्कुमारो मनुष्येन्द्रश्चतुर्थचक्री, सोऽपि तपश्चारि-
त्रं समाचरदित्यर्थः । किं कृत्वा ? पुत्रं राज्ये स्थापयित्वा । स च कीदृशः ? महर्षिकः ॥ ३७ ॥

अथ सनत्कुमारदृष्टांतः—

अस्यत्र चरतकेत्रे कुरुजंगलजनपदे हस्तिनागपुरं नाम नगरं । तत्राश्वसेनो नाम राजा ।
तस्य चार्या सहदेवीनाम्नी । तयोः पुत्रश्चतुर्दशस्वप्नसूचितश्चतुर्थश्चक्रवर्ती सनत्कुमारो नाम ।
तस्य सूरिकालिंदीतनयेन महेंद्रासिंहेन परममित्रेण समं कलाचार्यसमीपे सर्वकलाज्यासो
जातः । सनत्कुमारो यौवनमनुप्राप्तः । अन्यदा वसंतसमयेऽनेकराजपुत्रनगरलोकसहितः सन-

कुमारः क्रीडार्थमुद्याने गतः. तत्राश्वक्रीडां कर्तुं सर्वे कुमार आश्वारूढाः स्वं स्वमश्वं खेलयन्ति. सनत्कुमारोऽपि जलधिकद्वोलात्रिधानं तुरंगमारूढः समकालं सर्वैः कुमारैः सह. ततो विपरीतशिक्षितेन कुमाराश्वेन तथा गतिः कृता, यथाऽपरकुमाराश्वाः प्राक् पतिताः. कुमार आश्वस्त्वदृश्यीभूतः. ज्ञातवृत्तांतो राजा स्परिकरस्तत्पृष्टौ चक्षितः. अस्मिन्नवसरे प्रचंरुवायुर्वर्तुं लग्नः, तेन तुरंगपदमार्गो जग्नः. महेंद्रसिंहो राजाज्ञां मार्गयित्वोन्मार्गेणैव कुमारमार्गं गतः स्तोकं भूमिभागं यावत्, तावदेकं महत्सरो दृष्टवान्, तत्र कमलपरिमलमाघ्रातवान्, श्रुतवांश्च मधुरगीतवेणुखं. यावन्महेंद्रसिंहोऽग्रे गच्छति, तावत्तरुणीगणमध्यसंस्थितं सनत्कुमारं दृष्टवान्. विस्मितमना महेंद्रसिंहं श्रितयति, किं मयैष विभ्रमो दृश्यते? किं वा सत्य एवायं सनत्कुमारः? यावदेवं चिंतयन्महेंद्रसिंहस्तिष्ठति तावत्पठितमिदं बंदिना—जय आससेण नहयल—मयंककुरुवणलग्गणे खंज ॥ जय तिहुअणनाह सणं—कुमार जय लच्छ माहप्पं ॥ १ ॥ ततो महेंद्रसिंहः सनत्कुमारोऽयमिति निश्चितवान्.

अथ प्रकामं प्रमुदितमना महेन्द्रसिंहः सनत्कुमारेण दूरादागच्छन् दृष्टः. सनत्कुमारोऽ-
 ध्युश्वायान्निमुखमाययौ. महेन्द्रसिंहः सनत्कुमारपादयोः पतितः. सनत्कुमारेण समुत्थापितो
 गाढमालिङ्गितश्च. द्वावपि प्रमुदितमनस्कौ विद्याधरदत्तासने उपविष्टौ. विद्याधरलोकश्च त-
 योः पार्श्वे उपविष्टः. अश्वानन्दजलपूरितनयनेन सनत्कुमारेण जणितं, मित्र! कथमेकाव्येव
 त्वमस्यामटव्यामागतः? कथं चात्र स्थितोऽहं त्वया ज्ञातः? किं च करोति मछिरहे मम
 पिता माता च? कथितः सर्वो वृत्तांतो महेन्द्रसिंहेन. ततो महेन्द्रसिंहो वरविद्यासिनीजिर्म-
 ज्जितः स्नापितश्च. नोजनं द्वाभ्यां सममेव कृतं. नोजनावसाने च महेन्द्रसिंहेन सनत्कुमा-
 रः पृष्टः, कुमार! तदा त्वं तुरंगमेणापहतः क्व गतः? क्व स्थितश्च? कुत एतादृशी क्रुद्धि-
 मत्वया प्राप्ता? सनत्कुमारेण चिंतितं न युक्तं निजचरित्रकथनं मुखेन, इति संज्ञिता स्वयं
 परिणीता खंचरेंद्रपुत्री विपुलमतीनाम्नी स्वप्रियसनत्कुमारवृत्तांतं स्वविद्यावदेन कथ-
 यितुं प्रवृत्ता—तदानीं कुमारो जवदादिषु पश्यत्सु तुरंगमेणापहतो महाटव्यां प्रविष्टः, छि-
 तीयदिनेऽपि तत्रैव धावतोऽश्वस्य मध्याह्नसमयो जात. अधापिपासाकुलितेन श्रांतेनाश्वेन.

चत्तरा-

सटीकं

६०६ ॥

निष्कासिता जिह्वा, कुमारस्तत उत्तीर्णः, सोऽश्वस्तदानीमेव मृतः कुमारस्ततः पादाभ्यामेव चलितः, तृषाक्रांतश्च सर्वत्र जलं गवेषयन्नपि न प्राप. ततो दीर्घाध्वश्रमेण सुकुमारत्वेन चात्यंतमाकुलीभूतो दूरदेशस्थितं सप्तवृद्धं पश्यन् तदग्निमुखं धावन् कियत्कालानंतरं तत्र प्राप्तः. बायायामुपविष्टः पतितश्च लोचने त्रामयित्वा कुमारः अत्रावसरे कुमारपुण्यानुज्ञावेन वनवासिना यक्षेण जलमानीतं, शिशिरशीतलजलेन सर्वांगं सिक्तः, आश्वासितश्च लब्धचेतनेन कुमारेण जलं पीतं, पृष्टं च कस्त्वं? कुतो वानीतं जलमिदं? तेन त्रणितमहं यक्षोऽत्र निवासी, सखिलं चेदं मानसरोवरादानीतं. कुमारेणोक्तं यदि मां तद्दर्शयसि, तदा तत्र मानसरोवरे प्रह्वालयामि मद्रपुः, येन तत्तापोऽपनयति. तत् श्रुत्वा यक्षेण करतलसंपुटे गृहीत्वा नीतो मानसरोवरं. तत्र व्यसनापतितोऽयमिति कृत्वा क्रुद्धेन वैताड्यवासिनाऽसितयक्षेण समं कुमारस्य युद्धं जातं. तथाहि—यक्षेण प्रथमं मोटिततरुः प्रचंरुः पवनो मुक्तः, तेन नक्षःस्थलं बहुलधूढ्यांधकारितं. ततो विमुक्तादृहासा ज्वलनज्वालापिंगलकेशा पिशाचा मुक्ताः, कुमारस्तैर्मनाग् न ज्ञीतिं गतः. ततो नयनज्वालास्फुलिंगवर्षिर्जिर्नागपाशैः कुमा-

रो यक्षेण वद्धः. जीर्णरज्जुबंधनानीव तांछोदयतिस्व कुमारः. ततः करास्फालनपूर्वं मुष्टिमु-
दस्य यक्षः समायातः, तावता मुष्टिप्रहारेण कुमारस्तं खंभीकृतवान्. पुनर्यक्षः स्वस्थो भूत्वा
गुरुमत्सरेण कुमारं वनप्रहारेण हतवान्. तत्प्रहारार्तः कुमारश्चिन्नमूलद्रुम इव भूमौ निप-
तितः. ततो यक्षेण दूरमुत्क्षिप्य गिरिवरः कुमारस्योपरि क्षिप्तः. तेन दृढपीकृतांगोऽसौ नि-
श्चेतनो जातः. अथ कियत्कालानंतरं लब्धसंज्ञः कुमारस्तेन समं बाहुयुद्धं चकार. कुमारेण
करमुज्जराहतो यक्षः प्रचण्णवाताहतचूत इव तथा भूमौ निपतितो यथा मृत इव दृश्यते,
परं देवत्वात्स न मृतः. आराटिं कुर्वाणः स यक्षस्तथा नष्टो यथा पुनर्न दृष्टः. कौतुकान्नभ-
स्यागतविद्याधेयः पुष्पवृष्टिमुक्ता, उक्तं च जितो यक्षः कुमारेणेति. ततो मानससरसि यथेष्टं
स्नान्वाचोत्तीर्णः कुमागे यावत्स्तोकं भूमिभागं गतस्तावत्तत्र वनमध्यगता अष्टौ विद्याधरपुत्रीर्ह-
प्रवान्. ताञ्चिरप्यसौ स्निग्धदृष्ट्या विलोकितः. कुमारेण चिंतितमेताः कुतः समायाताः संति?
गृह्याम्यासां स्वरूपमिति पृष्टं कुमारेण तासां समीपे गत्वा मधुरवाण्या, कुतो ज्ञानंल आगताः?
किमर्थमेतच्चतुन्यमरणमलंकृतं? ताञ्चिर्ज्ञेयितं महाजाग ! इतो नातिदूरे प्रियसंगमाञ्चिधा-

नास्माकं पुर्यस्ति, त्वमपि तत्रैवागच्छेति ज्ञातः किंकरीदर्शितमार्गस्तासां नगरीं प्राप्तः. कंचु-
किपुरुषै राजचुवनं नीतः, दृष्टश्च तद्वनगरस्वामिना ज्ञानुवेगराज्ञा, अन्युत्थानादिना सत्कृत-
श्च. उक्तं राज्ञा महाभाग! त्वमेतासां समाप्तकन्यानां वरो भव? पूर्वं ह्यत्रायातेनार्चिर्मालि-
नाम्ना मुनिनैवमादिष्टं, योऽसिताहं यद्धं जेष्यति स एतासां भर्ता भविष्यति. ततस्त्वमेताः
परिणयेति नृपेणोक्ते कुमारेण तथेति प्रतिपन्नं. राज्ञा महामहःपूर्वकं विवाहः कृतः, कंकणं
कुमारकरे बद्धं, सुप्तश्च तान्निः सार्धं रतिभवने कुमारः पट्यंकोपरि. निद्राविगमे चात्मानं
भूमौ पश्यति, किमेतदिति चिंतितवांश्च, करवद्धं कंकणं च न पश्यति. ततः खिन्नमना कु-
मारस्ततो गंतुं प्रवृत्तः. अरण्यमध्ये च गिरिवरशिखरे मणिमयस्तंभप्रतिष्ठितं दिव्यभवनं दृ-
ष्टं. कुमारेण चिंतितमिदमपीदृजालप्रायं भविष्यतीति. तदासंक्षेपावजं प्रवृत्तः कुमारस्ता-
वत्तद्भवनांतः करुणस्वरेण रुदंत्या एकस्या नार्याः शब्दं श्रुतवान्. प्रविष्टस्तद्भवनांतः सप्तमभू-
मिमारूढः. रुदंत्या तत्रैकया कन्यया ज्ञातं, कुरुजनपदनस्तत्त्वमृगंकसनत्कुमार! त्वं ज-
वांतरेऽपि मम भर्ता भूया इति वारंवारं ज्ञाणती पुनर्गच्छं रोदितुं प्रवृत्ता. ततो रुदंत्यैव तथा-

सुनं दत्तं. तत्रोपविश्य कुमारस्तां पृष्टवान्, सनत्कुमारेण सह तव कः संबंधः? येन त्वं त-
मेवं स्मरसि. सा प्राह मम स मनोरथमात्रेण ज्ञता. कथमिति कुमारेणोक्ते सा प्राह, अहं
हि साकेतपुरस्वामिसुरथनामनरेन्द्रचार्याचंद्रयशापुत्र्यस्मि. अन्यदाहं यौवनं प्राप्ता, पित्रा च
मल्लतेऽनेकराजकुमारगचित्रपटरूपाणि दूतैरानीय दर्शितानि. एकलपि चित्रपटरूपं मम न रो-
चते. गच्छदा सनत्कुमारचक्रिपटरूपं दूतैरानीय मे दर्शितं, तदत्यंतं मे रुच्ये. मोहिता चाहं
तद्रूपमेव ध्यायंती स्वगृहे तिष्ठामि. तावदहमेकेन विद्याधरकुमारेण कुट्टिमतलादिहानीता.
स विद्याविक्रुर्वितेऽस्मिन् धवलगृहे मां मुक्त्वा कापि गतश्च. सा कन्यका यावदेवं जडपति,
तावन्नेनाशनिवेगसुतेन वज्रवेगेन विद्याधरेण तत्रागत्य सनत्कुमार उत्कितो गगनमंरुले. सा
न कन्या हाहारवं कुर्वाणा मृगपरिधीना निपतिता पृथिवीपीठे.

तावदाकाशमार्गादागत्य सनत्कुमारेण स विद्याधरो मुष्टिप्रहारेण व्यापादितः, सनत्कु-
मारेण तस्यै स्ववृत्तांतः कथितः, परिणीता च सा सुनंदान्निधाना कन्या, सास्य स्त्रीरत्नं ज-
निष्यति. स्तोकेवेलायां तत्र वज्रवेगविद्याधरजग्निनी संध्यावल्ली समागता. त्रातरं व्यापादि-

उत्तरा-

सटीकं

॥ ६१० ॥

तं दृष्ट्वा कोपमुपागता. पुनरपीदं नैमित्तिकं वचः स्मृतिपथमागतं, यथा तव आतृवधकस्तव
 भर्ता भविष्यतीति मत्वा कुमारस्यैवं विज्ञप्तिं चकार. अहमिह त्वां विवाहार्थमायातास्मीति.
 सनत्कुमारेण सा तत्रैव परिणीता. अत्रांतरे सनत्कुमारसमीपे द्वौ विद्याधरनृपौ समायातौ.
 ताभ्यां प्रणामपूर्वं कुमारस्यैवं ज्ञातितं, देव ! अशनिवेगविद्याधरो विद्याबलज्ञातपुत्रमरणवृ-
 त्तांतस्त्वया समं योधुमायाति. अतश्चंद्रवेगजानुवेगाभ्यामावां हरिचंद्रचंद्रसेनानिधानौ नि-
 जपुत्रौ प्रेषितौ, रहसि संनाहश्च प्रेषितः. आवामस्मत्पितरौ च जवत्सेवार्थं संप्राप्ताः. तदने-
 तरं तत्र समागतौ चंद्रवेगजानुवेगौ सनत्कुमारस्य साहाय्याय. संध्यावदया प्रज्ञप्तिविद्या द-
 ता. चंद्रवेगजानुवेगसहितः सनत्कुमारः संग्रामान्निमुखं चक्षितः. तावताऽशनिवेगः सैन्यवृ-
 त्तः समायातः. तेन समं प्रथमं चंद्रवेगजानुवेगौ योधुं प्रवृत्तौ. चिरकालं युद्धं कृत्वा तयो-
 र्बद्धं जज्ञे. ततः स्वयमुत्थितः सनत्कुमारः, तेनाशनिवेगेन समं घोरं युद्धमारब्धं. प्रथमं म-
 होरगास्त्रं कुमारस्यान्निमुखं मुक्तं, तच्च कुमारेण गरुडास्त्रेण विनिहतं. पुनस्तेनाश्रयं शस्त्रं मु-
 क्तं, तत्कुमारेण वरुणास्त्रेण निहतं. पुनस्तेन वायव्यास्त्रं मुक्तं, कुमारेण शैलास्त्रेण प्रतिहतं.

नतो गृहीतधनुर्वाणान्मुचन् कुमारस्तं निर्जोवमिव चकार. पुनर्गृहीतकरद्वालः सनत्कुमारेण
 विघ्नदद्भिणकरः न कृतः. ततो द्वितीयकरेण बाहुशुद्धमिद्वतस्तस्यानिमुखमायातस्य कुमारेण
 चक्रेण गिरश्चिन्नं. तदानीमशनिवेगविद्याधरग्लङ्घीरनेकविद्याधरैः सहिता सनत्कुमारे संक्रां-
 ता. ननोऽशनिवेगं हत्वा चंद्रवेगादिविद्याधरपरिवृतः सनत्कुमारो ननोमार्गाद्विद्याधररथेन
 समुत्तीर्य तदावासे पुनरायातः, दृष्टस्तत्र हर्षिताभ्यां सुनंदासंध्यावल्लीभ्यां, उक्तं च ताभ्या-
 मार्यपुत्र ! स्वागतं. अत्र च समस्तविद्याधरैः सनत्कुमारस्य राज्याभिषेकः कृतः. सुखेनात्र वि-
 द्याधरगजसैवितः सनत्कुमारस्तिष्ठति. अन्यदा चंद्रवेगेन विज्ञतः सनत्कुमारो यथा देव ! म-
 म पूर्वमार्चिसाद्विमुनिनेवमादिष्टं, यथेदं तत्र कन्याशतं चानुवेगस्य चाष्टकन्या यः परिणेष्य-
 ति सोऽद्भ्यं सनत्कुमारनामा चतुर्थश्चक्री नविष्यति. य इतो मासमध्ये मानसरोवरे समे-
 प्यति, तत्र व्यसनापतितं सरसि स्नातमसिताक्षो यक्षः पूर्वजववैरी द्रक्ष्यति. स पूर्वजव-
 वैरी कथमिति सनत्कुमारेण पृष्टे चंद्रवेगो मुनिमुखश्रुतं तत्पूर्वजववृत्तांतं प्राह—
 अस्ति कांचनपुरं नाम नगरं, तत्र विक्रमयशोनामराजा, तस्य पंचशतान्यंतःपुर्यो वतं-

उत्तरा-

संटीकं

॥ ६१२ ॥

ते. तत्र नागदत्तनामा सार्धवाहोऽस्ति. तस्य रूपलावण्यसौजाययौवनगुणैः सुरसुंदरीभ्योऽधिका विष्णुश्रीनामनार्थास्ति. सान्यदा विक्रमयशोराज्ञा दृष्टा, मदनातुरेण तेन स्वांतःपुरे क्षिता. ततो नागदत्तस्ताञ्चितयोन्मत्तीभूत एवं विलपति, हा चंद्रानने! क्व गता? दर्शनं मे देहीति विलपन् कालं नयति. विक्रमयशोराजा तु मुक्तसकलराज्यकार्योऽगणितजनापवादस्तथा विष्णुश्रिया सहात्यंतं रतिप्रसक्तः कालं नयति. पंचशतांतःपुरीणां नामापि न गृह्णाति. अन्यदा तान्निःकर्मणादियोगेन विष्णुश्रीभ्यांपादिता. ततो राजा तस्या मरणेनात्यंतं शोकार्तोऽश्रुजलभृतनयनो नागदत्त इवोन्मत्तीभूतो विष्णुश्रीकलेवरं वह्निस्मात्कर्तुं न ददाति. ततो मंत्रिभिर्नृपः कथमपि वंचयित्वाऽरण्ये तत्कलेवरं त्यक्तं. राजा च तत्कलेवसपश्यन् परिहृतान्नपानभोजनः स्थितः. मंत्रिभिर्विचारितमेष तत्कलेवरदर्शनमंतरेण मरिष्यतीत्यरण्ये नीत्वा राक्षस्तत्कलेवरं दर्शितं. राज्ञा तदानीं तत्कलेवरं गलत्पूतिनिवहं निर्यत्कुमिजालं वायसकर्षितनयनयुगलं चंखगंतुंरुखं मितं दुरन्निगंधं प्रेक्ष्यैवमात्मानं निंदितुं प्रारब्धं. रे जीव! यस्य कृते त्वया कुलशीलजातियशोलजाः परित्यक्ताः, तस्येदृश्यवस्था जाता. ततो वैरा-

म्यमार्गं प्राप्नो राजा राज्यं राष्ट्रं पुरमंतःपुरं स्वजनवर्गं च परिहृत्य सुव्रताचार्यसमीपे नि-
ष्क्रान्तः. ततश्चतुर्थपष्टमादिविचित्रतपःकर्मजिरात्मानं ज्ञायन् प्राप्ते संलेखनां कृत्वा सन-
त्कुमारदेवलोके गतः. ततश्च्युतो रत्नपुरे श्रेष्ठिसुतो जिनधर्मो जातः. स च जिनवचनज्ञावि-
तमनाः सम्यक्त्वमूलं द्वादशविधं श्रावकधर्मं पालयन् जिनेन्द्रपूजारतः कालं गमयति. इतश्च
स नागदत्तः प्रियाविरहदुःखितो प्रांतचित्त आर्त्तध्यानपरिक्षिप्तशरीरो भूत्वा बहुतिर्यग्योनिषु
प्रांतवा ततः सिंहपुरे नगरेऽग्निशर्मनामा द्विजो जातः. कालेन त्रिदंस्त्रितं गृहीत्वा द्विमास-
क्षपणरतो रत्नपुरमागतः. तत्र हरिवाहनो नाम राजा तापसन्नक्तः, तेन तपस्यागतः श्रुतः,
पाराणकदिने राज्ञा निमंत्रितः, स गृहमागतः. अत्रांतरे स जिनधर्मनामा श्रावकस्तत्रागतः.
तं दृष्ट्वा पूर्वजनवजातैरानुचनेन रोषारुणलोचनेन मुनिनैवमुक्तं राज्ञः, यदा त्वं मां चोजयसि
तदास्य श्रेष्ठिनः पृष्टो स्थलं विन्यस्य मां चोजय? अन्यथा नाहं चोद्वेये. राज्ञोक्तमसौ श्रेष्ठी
महान् वर्तते, ततोऽपरस्य पुरुषस्य पृष्टौ त्वं चोजनं कुरु? स प्राहैतस्य पृष्टावेव चोजनं क-
रिष्ये, नापरश्चेति. राज्ञा तापसानुरागेण तत्प्रतिपन्नं. राज्ञो वचनात् श्रेष्ठिना पृष्टौ स्थाल-

उत्तरा-

सटीकं

॥ ६१४ ॥

मारोपितं, तापसेन नत्पृष्टौ दाहपूर्वकं योजनं कृतं. श्रेष्ठिना पूर्वजवदुष्कर्मफलं ममोपस्थि-
 तमिति मन्यमानेन तत्सम्यक् सोढमिति. स्थादीदाहेन तत्पृष्टौ कृतं जातं. ततः स ताप-
 समस्तथा शुक्त्वा स्वस्थाने गतः. श्रेष्ठ्यपि स्वगृहे गत्वा स्वकुटुम्बवर्गं प्रतिबोध्य जैनदीक्षां ज-
 ग्राह. ततो नगराद्विगतो गिरिशिखरे गत्वाऽनशनमुच्चवार. पूर्वदिगभिमुखं मासार्धं याव-
 त्कायोत्सर्गेण स्थितः. एवं शेषास्वपि दिक्षु. ततः पृथिक्कृते काकशिवादिजिघ्रक्षितः सम्यक्
 तत्प्रीक्षां सहमानो मृत्वा सौधमे कटपे दंद्रो जातः. स तापसोऽपि तस्यैव वाहनमैरावणो
 जातः. ततश्चतुतोऽथ स औरावणो नरतिर्यक्षु ब्रांत्वाऽसिताक्षो जातः, शक्रोऽपि ततश्चतुत्वा
 हस्तिनागपुरे सनत्कुमारश्चक्री जातः. एवमसिताक्षयक्षत्रवता सह वैरकारणमिति मुनि-
 नोक्ते मया तवांतरवासनिमित्तं जानुवेगं विसर्जयित्वा प्रियसंगमपुरीनिवेशपूर्वं तव जानुवे-
 गेन कन्याः परिणायिताः, मुक्तो मयैव कारणेन त्वं तद्वने, एवं करिष्याम इति विचार्य त-
 दा विद्याधरास्तत्कृतवतः. ततो विज्ञापयामि देव! मन्यस्व मे कन्याशतपाणिग्रहणं? ता
 अपि तत्र जवनमुखकमलं पश्यन्ति. एवं जवत्विति कुमारोक्ते चंद्रवेगः कुमारेण समं स्व-

उत्तरा-

सटीकं

॥ ६१५ ॥

नगरे गतः. तत्र कुमारेण कन्याशतं परिणीतं. पुनरत्नागतश्च दशोत्तरेण कन्याशतेन सह नोगान् वृत्ते कुमारः. अथ पुनरेवमुक्तं कुमारेण यथाद्य गंतव्यं यन्नास्मान्निर्द्यको जितः. सांप्रतमत्रायातस्य कुमारस्य पुरः प्रेक्षणं कुर्वतीनामस्माकं कुमारपत्नीनां नवदृशनेन जातमिति. अत्रान्तरे रतिशृङ्गशय्यात उत्थितः कुमारो महेंद्रसिंहेन समं विद्याधरपरिदृतो वैताड्यं गतः. अथसरं लब्ध्वा महेंद्रसिंहेन विज्ञतं, कुमार! तव जननीजनकौ त्वद्विरहात्तौ दुःखेन कालं गमयन्, नतस्तद्दर्शनप्रसादः क्रियतां. इति महेंद्रसिंहवचनानंतरमेव महता गगन-न्यूनविद्याभगविमानहयगजादिवाहनारूढविद्याधरध्वंसमर्देन हस्तिनागपुरे घातः कुमारः. आनंदिनाश्च जननीजनकनागरजनाः. ततो महता विभृत्याऽथसेनराज्ञा सनत्कुमारः स्वराज्येऽनिपितः. महेंद्रसिंहश्च सेनापतिः कृतः. जननीजनकाभ्यां स्थविरणाञ्जतिके प्रव्रज्यां गृहीत्वा स्वकार्यमनुष्ठितं. सनत्कुमारोऽपि प्रवर्तमानकोशवलसरो राज्यमनुपालयति. उत्पन्नानि चतुर्दश रत्नानि न वनिधयश्च. कृता च तेषां पूजा. तदनंतरं चक्ररत्नदर्शितमार्गो मगधवरदामप्रज्ञासासिधुखंरुप्रपातादिक्रमेण भरतक्षेत्रं साधितवान्.

एवं सनत्कुमारो हस्तिनागपुरे चक्रवर्तिपदवीं पालयन् यथेष्टं सुखानि युंक्ते. शक्रेणव-
धिज्ञानप्रयोगात्तं पूर्वजन्त्रे स्वपदाधिरूढं ज्ञात्वा महता हर्षेण वैश्रमणोऽनुज्ञातः, सनत्कुमारस्य
राज्यान्निषेकं कुरु? इमं च हारं, वनमालां, वस्त्रं, मुकुटं, चामरयुगलं, कुण्डलयुगं, द्रव्ययुगं
सिंहासनं, पादपीठं च प्राचृतं कुरु? शक्रेण तव वृत्तान्तः पृष्टोऽस्तीति ब्रूयाः. वैश्रमणोऽपि श-
क्रदत्तं गृहीत्वा गजपुरनगरे समागत्य तत्प्राचृतं चक्रिणः पुरो मुक्तवान्, शक्रवचनं चोक्त-
वानिति. पुनः शक्रेण तिलोत्तमारंन्ने देवांगने तत्र तदन्निषेककरणाय प्रेषिते. चक्रिणोऽनुज्ञां
गृहीत्वा विकुर्वितयोजनप्रमाणमणिपीठोपरि रचितमणिमंरुपांतः स्थापिते मणिसिंहासने कु-
मारं निवेश्य कनककलशाहृतक्षीरोदजलधाराभिर्धवलगीतानि गायंतो देवीदेवा अत्र्यषिच-
न. रंन्नातिलोत्तमादिदेव्यस्तदानीं नृत्यं कुर्वति. महामहोत्सवेन कुमारमन्निषिच्य वैश्रमणा-
दयः स्वर्गलोकं जग्मुः. चक्रग्रपि जोगान् युंजन् युंजन् कालं गमयति. अन्यदा सुधर्मासत्रायां सौ-
धर्मेन्द्रः सिंहासनेऽनेकदेवदेवीसेवितः स्थितोऽस्ति. अत्रांतरे एक ईशानकल्पदेवः सौधर्मेन्द्र-
पार्श्वे आगतः. तस्य देहप्रचया सत्रास्थितदेवदेहप्रचात्रः सर्वतो नष्टः. आदित्योदये च-

द्रमदादय इव निःप्रजाः सर्वे सुगा जाताः. तस्मिन् पुनः स्वस्थाने गते देवैः सौधर्मदः पृष्टः,
 त्वामिन् ! केन कारणेनास्य देवस्येदृशी प्रजा जातास्ति ? शक्रः प्राहानेन पूर्वत्रवे आचाम्ब-
 वधमानतपोऽयं कृतं, तत्प्रभावादस्य देहे प्रनेदृशी जातास्ति. देवैः पुनरिन्द्रः पृष्टः, अन्यो-
 ऽपि कश्चिदीदृशो दीक्षिमानस्ति न वा ? इन्द्रेण ज्ञातं यथा हस्तिनागपुरे कुरुवंशेऽस्ति स-
 नकुमारनामा चक्री, तस्य रूपं सर्वदेवेभ्योऽप्यधिकमस्ति. इदं शक्रवचोऽश्रद्धधानौ विजय-
 वैजयंतौ देवौ ब्राह्मणरूपावगातौ, प्रतीहारेण मुक्तद्वारौ गृहांतः प्रविष्टौ राजसमीपं गतौ. ह-
 पृश्च तैजान्यं कुर्वन् राजा, अतीवविस्मितौ देवौ शक्रवर्णैतरूपाधिकरूपं तं पश्यंतौ तौ रा-
 डा पृष्टौ. किमर्थं जवंतावत्रायातौ ? तौ ज्ञातौ देव ! जवद्रूपं त्रिभुवने वर्ण्यते, तद्दर्शनार्थं
 कौतुकं न ज्ञामत्रायातौ. ततोऽतिरूपगर्वितेन राज्ञा तावुक्तौ, नो नो विप्रौ ! युवान्यां किं म-
 द्रूपं दृष्टं ? स्तोत्रकालं प्रतीक्षेथाः, यावद्दहमास्थानसत्रायामुपविशामि. एवमस्त्विति प्रोच्य
 निर्गतौ द्विजौ. चक्रग्रपि शीघ्रं मज्जनं कृत्वा सर्वांगोपांगशृंगारं दधत् सत्रायां सिंहासने ज-
 पविष्टः, आकारितौ द्विजौ, तान्यां तदा चक्रिरूपं दृष्ट्वा विषमज्ञायां ज्ञातमहो ! मनुष्या-

वृत्तरा-

संटीकं

॥ ६२८ ॥

एषां रूपजावण्यौवनानि कृण्वन्मृणानि. तयोर्द्विजयोरेतद्रुचः श्रुत्वा चक्रिणा नृणितं, नो !
किमेवं नृवंतौ विषण्णौ मम शरीरं निंदतः ? तान्त्र्यां नृणितं महाराज ! देवानां रूपयौवनते-
जांसि द्रव्यमवयसः समारन्य षण्मासशेषाद्युःसमयं यावदवस्थितानि नृवंति, यावज्जीवं न
हीयन्ते. नृवतां शरीरे त्वाश्रये दृश्यते, यत्तत्र रूपजावण्यादिकं सांप्रतमेव दृष्टं नष्टं. राज्ञा
नृणितं कथमेवं नृवद्वन्त्र्यां ज्ञातं ? तान्त्र्यां शक्रप्रशंसादिकः सर्वोऽपि हृत्तांतः कथितः.

चक्रिणा तु केयूरादिविभूषितं बाहुयुगलं पश्यता, हारादिविभूषितमपि स्ववक्त्रःस्थलं
विवर्णमुपलक्ष्य चिंतितमहो ! अनित्यता संसारस्य ! असारता शरीरस्य ! एतावन्मात्रेणापि
कालेन महरीरस्य यौवनतेजांसि नष्टानि. अयुक्तोऽस्मिन् नृवे प्रतिबंधः, शरीरमोहोऽज्ञानं,
रूपयौवनाभिमानो मूर्खत्वं, जोगासेवनमुन्मादः, परिग्रहो ग्रह द्रव. तदेतत्सर्वं व्युत्सृज्य प-
रलोकहितं संयमं गृह्णामीति विचार्य चक्रिणा पुत्रः स्वराज्येऽन्नषिकः, स्वयं संयमग्रहणा-
योग्यतो जातः. तदानीं तान्त्र्यां देवान्त्र्यां नृणितं—आणुचरियं धीर तुमे । चरियं निययस्व
युवपरिसस्व ॥ नरहमहानरवदणो । तिहुअणविरकायकितिसस्व ॥ १ ॥ इत्याद्युक्त्वा देवौ

तृतीया-

संटीकं

॥ ६१९ ॥

न तौ. चक्षुषि तदानीमेव सर्वं परिग्रहं परित्यज्य विरताचार्यसमीपे प्रवर्जितः. ततः स्त्रीर-
लप्रमुखाणि सर्वरत्नानि, शेषाश्च रमण्यः, सर्वेऽपि नरेन्द्राः सर्वसैन्यलोका नव निधयश्च प-
ण्मासान् यावत्तन्मार्गानुवशास्तेन संयमिना सिंहावलोकनन्यायेन दृष्ट्यापि न विलोकितः.
पटुभक्तेन त्रिकानिमित्तं गोचरप्रविष्टस्य प्रथममेवाऽजातकं तस्य गृहस्थेन दत्तं. द्वितीयदि-
वसे च पटुमेव कृतं. पारणके प्रातर्नीरसाहारकरणात्तस्यैते रोगाः प्रादुर्भूताः—कंकः १ ज्वरः
२, कासः ३, श्वासः ४, स्वरन्नगः ५, अक्रिडः ६, उदरव्यथा ७, एताः सप्त व्याधयः स-
प्तशतवर्षाणि यावदध्यासिताः. उग्रतपः कुर्वतस्तस्य आमर्षोपधी १, खेवोपधी २, विप्लु-
कोपधी ३, जङ्घोपधी ४, सर्वोपधी ५ प्रच्युतयो लब्धयः संपन्नाः. तथाऽप्यसौ स्वशरीरप्रती-
कारं न करोति. पुनः शक्रेणैकदैवं स प्रशंसितः, अहो! पश्यंतु देवाः सनत्कुमारस्य धीरत्वं!
व्याधिकदर्थितोऽप्ययं न स्वयं स्ववपुःप्रतीकारं कारयति. एतदिंद्रवचनसश्चहृधानो तावेव देवो
वैद्यरूपेण तस्य मुनेः समीपे समायातौ, त्रणितवंतौ च नगवंस्त्व वपुष्यावां प्रतीकारं कु-
र्तुः. सनत्कुमारस्तदानीं तृष्णीक एव स्थितः. पुनस्ताभ्यां त्रणितं, परं तथैव मुनिमौनजा-

ज्जातः, पुनः पुनस्तथैव तौ ज्ञातः, तदा मुनिना ज्ञातं, ज्ञवंतौ किं शरीरव्याधिस्फोटकौ? किंवा कर्मव्याधिस्फोटकौ? तात्र्यां ज्ञातमावां शरीरव्याधिस्फोटकौ. तदानीं सनत्कुमारमु-
निना स्वमुखयूक्तेन वर्षिता स्वांजुली कनकवर्णा दर्शिता. ज्ञातं चाहं सत्यमेव शरीरव्या-
धिं स्फोटयामि, यदि मे सहनशक्तिर्न स्यात्तदेति. युवां यदि संसारव्याधिस्फोटनसमर्थौ त-
दा तं स्फोटयेथाः? देवौ विस्मितमनस्कौ प्रकटितस्वरूपवेवमूचतुः, जगवंस्त्वमेव संसार-
व्याधिस्फोटनसमर्थोऽसि. आवात्र्यां तु शक्रवचनमश्रद्धानात्र्यामिहागत्य त्वं परीक्षितः,
यादृशः शक्रेण वर्णितस्तादृश एव त्वमसीत्युक्त्वा प्रणम्य च तौ स्वस्थानं गतौ. जगवान्-
सनत्कुमारस्तु कुमारत्वे पंचाशद्वर्षसहस्राणि, मांनविक्रत्वे पंचाशद्वर्षसहस्राणि, चक्रवर्ति-
त्वे वर्षलङ्कां, श्रामण्ये च वर्षलङ्कमेकं परिपाद्य सम्मेतशैलशिखरं गतः. तत्र शिवातले आ-
लोचनाविधानपूर्व मासिकेन ज्ञातेन कालं कृत्वा सनत्कुमारकट्ये देवत्वेनोत्पन्नः. ततश्च्युतो
महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति. इति सनत्कुमारदृष्टांतः. ४. ॥ ३९ ॥

॥ मूषम ॥—चक्ष्मा चारहं वासं । चक्रवट्टी महड्डि ॥ संती संतिकरे लोष्ट । पत्तो

गदमणुत्तरं ॥ ३८ ॥ व्याख्या—पुनः शान्तिः शान्तिनाथः प्रस्तावार्पचमश्चक्री अनुत्तरां गतिं प्राप्नो मोक्षं प्राप्तः. कथंभूतः शान्तिः? लोकं शान्तिकरः, शान्तिं करोतीति शान्तिकरः, इति वि-
शेषणेन तीर्थंकरत्वं प्रतिपादितं. पोरुशस्तीर्थंकरः शान्तिनाथो मोक्षं जगामेत्यर्थः. किं कुरुवा?
नारतं वासं त्यक्त्वा, नारतस्येदं नारतं, नारतक्षेत्रसंबंधिवासमिति राज्यवासं. कीदृशः शान्-
तिः? चक्रवर्ती सदृष्टिकः, इत्यनेन शान्तिश्चक्रवर्तित्वं तीर्थंकरत्वं च प्रतिपादितं. ॥ ३८ ॥
अत्र शान्तिनाथदृष्टान्तः—इहैव जंबूद्वीपे नारतक्षेत्रे वैताढ्यपर्वते रथनूपुरचक्रबाह्वं नाम न-
गरमस्ति. तत्र राजाऽमिततेजाः परिवसति, तस्य सुतारानाम्नी जग्मिनी वर्तते. सा च पोत-
नाधिपतिना श्रीविजयराज्ञा परिणीता. अन्यदा अमिततेजो राजा पोतनपुरे श्रीविजयसुता-
रादर्शनार्थं गतः, प्रेक्षते च प्रमुदितमुद्धितपताकं सर्वमपि पुरं, विज्ञोपतश्च राजकुलं. ततो
विस्मितलोचनोऽमिततेजो राजा गगनतटाडुत्तीर्णः, गतश्च राजन्नवनं, अच्युत्यानादिना स-
त्कृतः श्रीविजयेन, कृतमुचितं करणीयं. उपविष्टः सिंहासनेऽमिततेजो राजा पप्रह नगरो-
त्सवकारणं. श्रीविजयः प्राह, यथेतोऽष्टमे दिवसे मदंतिके एको नैमिचित्तिकः समायातः, स-

वृत्तरा-

संटीकं

॥ ६२२ ॥

दनुक्ताते खिन्नासने चोपविष्टः. पृष्ठश्च मया किमागमनप्रयोजनं? ततस्तेन नृणितं, महारा-
ज! मया निमिच्छामवलोकितां, यथा पोतनाधिपतेरुपरि इतो दिवसात्सप्तमे दिवसे मध्याह्न-
समये विद्युरपतिष्यति. इदं च कर्णकटुकं वचः श्रुत्वा मंत्रिणा नृणितं, तदानीं तवोपरि किं
पतिष्यति? तेनोक्तं सा कुप्यत? यथा मयोपलब्धं निमित्तं तथा नवतां कथितं, न चात्र
मम कोऽपि नावदोषोऽस्ति. ममोपरि तस्मिन् दिवसे हिरण्यवृष्टिः पतिष्यति. मया नृणितं
त्वयैतन्निमित्तं क्व पतितं? तेन नृणितं विपृष्टवासुदेवनातृअचलवददेवदीक्षासमये पित्रा स-
मं मयापि प्रवृज्या गृहीता. तन्नानेकशास्त्राध्ययनं कुर्वता मयाष्टांगनिमित्तमप्यधीतं. ततोऽहं
प्राप्तयौवनः पूर्वदत्तकन्याया न्नातृनिरुप्रजाजितः. कर्मपरिणतिवशेन सा मया परिणीता.
तेन मया सर्वद्व्यप्रणीतनिमित्तानुसारेण प्रलोकितं, यथा सप्तमे दिवसे पोतनाधिपतेरुपरि
विद्युरपातो नृविष्यति. एवं तेन नैमित्तिकेनोक्ते एकेन मंत्रिणा नृणितं, यथा महाराज! स-
मुद्रमध्ये बाहूनांतर्भवद्भिः सप्तदिवसान् यावत् स्थेयं, तत्र विद्युन्न परानवति. अन्येन मं-
त्रिणा नृणितं देवयोगोऽन्यथा कर्तुं न तीर्यते. यत उक्तं—

अवनम

॥ ६२२ ॥

उत्तरा-

सटीकं

॥ ६२३ ॥

धारिज्जद दंतो सागरोवि । कद्वोलन्निन्नकुलसेवो ॥ न तु अन्नजन्मनिमिषञ्च—सुहा-
मुद्दो कम्मपरिणासो ॥ १ ॥ अपरेण मंजिणा भणितं, पोतनाधिपतेर्वधोऽनेन समादिष्टः, न
पुनः श्रीविजयराज्ञः, सत्समदिवसान् यावदपरः कोऽपि पोतनाधिपतिर्विधीयते. सर्वैरप्युक्तम-
यमुपायः साधुः. ययोक्तं मज्जीवितरक्षाकृतेऽपरजीववधः कथं क्रियते ? सर्वैरुक्तं तर्हि यद्वा-
प्रतिमाया राज्यातिथेकः क्रियते. एवं मंत्रयित्वा सर्वैरपि यद्वाप्रतिमा पोतनपुराज्येऽन्निपि-
त्ता. ससदिन्नसान् यादन्मया पौषधागारे गत्वा पौषधा एव कृताः. सत्समदिवसमध्याह्नसमये
रागनमार्गेऽकलान्वेधः सधुरपन्नः, स्फुरिता विद्युह्वता, दत्तस्ततः परिब्रम्य यद्वाप्रतिमा विना-
शिता. अष्टमे दिवसे चाहं पौषधधावातो निर्गत्य क्षेत्रेण स्वश्रुवने समायातः, तं नैमित्तिकं
स कनकरत्नादिभिः पूजितवान्. पुनरहं नागरिकैः पोतनराज्येऽन्निपिक्तः. तदिदमस्मिन्नगरे
महोत्सवकारणमिति श्रीविजयेनोक्तेऽमिततेजः प्राह अविस्वादिनिमित्तं, शोचनो रक्षणोपा-
य इत्युक्त्वाऽसिततेजो राजा स्वस्थानं गतवान्. अन्यदा श्रीविजयराजा सुतारया समं वने
रंतुं गतः. सुतारया तस्य कनकधृगो दृष्टः, श्रीविजयस्योक्तं स्वामिन् ! ममैनं मृगमानीय दे-

॥ ६२३ ॥

अथयनम्

१८

उत्तरा-

श्रीटीकं

॥ ६२६ ॥

तश्च देशांतरे-रत्नपुरं नाम नगरं. तत्र कस्यचिदुपाध्यायस्य मठे गतः, उपाध्यायेन पृष्टः क-
स्त्वं ? कुत आगतः ? कपिलेनोक्तमचलग्रामे धरणीजटविप्रसुतः कपिलनामाहं विद्यार्थी अ-
त्रायातस्त्वसमीपसिति. उपाध्यायेन सबहुमानं स्वगृहे रक्षितः. विद्यामध्याप्य स्वपुत्री तस्य
दत्ता सत्यन्नामानाग्नी. अन्यदा वर्षाकाले स कपिलो राज्ञौ स्ववस्त्राणि कदायां कृत्वा वर्ष-
त्येव मेघे स्वगृहद्वारे समायातः. सत्यन्नामा चायं स्त्रिमितवस्त्रो नविष्यतीति चिंतयंत्यपराणि
वस्त्राणि गृहीत्वा गृहद्वारे सन्मुखमायाता. कपिलेन तस्या उक्तमस्ति मम द्रन्नावो येन व-
स्त्राणि न स्त्रिमयंति. तावता विद्युत्प्रकाशे तथा स नग्नो दृष्टः. ज्ञातं चायं नग्न एव समाया-
तः, वस्त्राणि कदायां च निहितवानित्यवश्यमयं हीनकुल इति सा कपिले मंदस्नेहा जाता.
अन्यदा धरणीजटो विप्रस्तत्र कपिलसमीपे समायातः. सत्यन्नामा च पितृपुत्रयोर्विरुद्धमाचारं
दृष्ट्वा परमार्थं पृष्टो धरणीजटविप्रः. तेन यथार्थं कथितं. तत् श्रुत्वोद्विग्ना सत्यन्नामा काम-
नोगेन्द्रयो निर्विषा, प्रब्रज्याग्रहणनिमित्तं पृष्टः कपिलः, न मुंचत्येष कपिलः. तदेयं गता त-
द्विवाप्तिश्रीषेणराज्ञः समीपं, वन्नाण च नो राजन् ! मां कपिलसमीपान्मोचय ? येनाहं दी-

वृत्तरा-

सर्दीकं

॥ ६२७ ॥

क्षां षड्भासि. राज्ञा कपिलस्योक्तं, कपिलो न मन्यते. राज्ञा पुनस्तस्या उक्तं, तावत्वं मम पु-
हे तिष्ठ? यावत्कपिलं बोधयामीति. अन्यदा स राजा स्वपुत्रौ गणिकानिमित्तं शुश्रूषमानौ
दृष्ट्वा वैराग्येण विषं चक्रीतवान्. ततः सिंहनंदिताऽभिनंदितानामन्यौ श्रीपेणनृपस्य चार्यं,
कपिलस्य चार्या सत्यत्रासा च विषप्रयोगेण कातं गताः. चत्वारोऽप्यमी जीवा देवकुरुषु शु-
गलत्वेनोत्पन्नाः, ततः सौधर्मे कट्ये गताः, ततश्च्युत्वा श्रीपेणजीवोऽभिततेजो जातः, अत्रि-
नंदिताजीवः श्रीविजयो जातः, सत्यत्रामाजीवः सुतारा जाता, स कपिलजीवस्तिर्यग्भवेषु
चिरकातं त्रांवा कचित्तथाविधमनुष्ठानं कृत्वाऽश्रुनिधोपः समुत्पन्नः. सुतारां च सत्यत्रामात्रा-
ह्मणार्जीवं दृष्ट्वा पूर्वस्नेहेनापहृत्य गतः. पुनरप्यभिततेजसा पृष्टं, त्रगवन्नहं किं चट्योऽन्नट्यो-
वा? अचलकंचलिना कथितं त्वं चट्य दत्तश्च नवमे त्रवे तीर्थकरो चविष्यसि, एषोऽपि श्री-
विजयस्तव गणधरो चविष्यति. तत एतदाकर्ण्यभिततेजश्रीविजयनृपावचलकंचलिनं वंदित्वा
गतौ स्वस्थानं.

अन्यदामिततेजश्रीविजयान्यामुद्यानगताभ्यां चारणश्रमणान्यामवधिज्ञानेन ज्ञात्वो-

तुत्तरा-

सटीकं

॥ ६२४ ॥

हि ? मम क्रीडार्थं न विध्यति. ततः श्रीविजयराजा तद्ग्रहणार्थं स्वयमेव प्रधावितः, नष्टो मृगः, तत्पृष्टिं राजा न लज्जति. कियंतीं युवं गत्वोत्पतितो मृगः, तावता सुतारा कुर्कुटसर्पेण दृष्टा पूच्चकार. अहं कुर्कुटसर्पेण दृष्टा, हा प्रिय ! मां त्रायस्वेति श्रुत्वा श्रीविजयस्वरितं पश्चादायातः. तावता सुतारा पंचत्वमुपागता. राजा च शोकपरवशस्तथा समं चितायां प्रविष्टः, जङ्घीसो ज्वलनः, तावता स्तोकेवेलायां समागतौ द्वौ विद्याधरौ, नैकेन सलिलमन्त्रि-मंड्य चिता सिका, वैतालिनी विद्या नष्टा, राजा स्वस्यो जातो बन्नाण च किमिदमिति. विद्याधराभ्यां नष्टितमावाममिततेजसः स्वकीयौ जिनवन्दननिमित्तमाकाशमार्गे त्रमंतावशनि-दोषविद्याधरेणापह्नियमाणयाः सुताराया आक्रंदशब्दं श्रुतवंतौ, तन्मोचनार्थमावाभ्यां दुष्प्र-मारब्धं, ततः सुताराया च प्रोक्तमदं घुर्धन, यथा महाराजः श्रीविजयो वैतालिनीविद्यामो-हितो जीवितं न परिलज्जति, तथा तदुद्याने गत्वा शीघ्रं कुरुत ? तत आवामिहायातौ, दृष्टस्त्वं वैतालिन्या समं चितारूढः, अत्रिमंड्य जलेन सिका चिता, नष्टा सा दुष्टवैतालिनी, स्वस्यावस्थस्त्वमुत्थितः, दृष्टपहतां सुतारां ज्ञात्वा विषमः श्रीविजयो राजा नष्टितश्च ता-

उत्तरा-

सटीक-

॥ ६२५ ॥

न्यां, गजनं, खेदं मा कुरु ? स पापः क यास्यतीत्यादिवचनैः श्रीविजराजानमाश्वास तौ विद्याधरावमिततेजसमीपं गतौ.

ततोऽमिततेजोपितविद्याधरचितविमानैः स श्रीविजयोऽप्यमिततेजसमीपं गतः. अमिततेजश्रीविजयाभ्यां ससैन्याभ्यां गत्वा तन्नगरं वेष्टितं, अशनिघोषांतिके दूतः प्रेषितः, तयोरागमनं श्रुत्वाशनिघोषो नष्टः, उत्पन्नकेवलस्याचलस्य च समीपे गतः. अमिततेजश्रीविजयावपि तत्पृष्ठौ तत्रायातौ. सर्वेऽपि गतसत्सरा धर्मं शृण्वन्ति एकेन विद्याधरेण सुतारापि तत्रानीता. लब्धवावसरेणाशनिघोषेण ज्ञातं, न मया दृष्टन्नवेन सुतारापहता, किं तु विद्यां साधयित्वा गहता मयेयं दृष्टा, पूर्वस्नेहेनेमां त्यक्तुं न शक्नोमीति वैतालिन्या विद्यया श्रीविजयं मोहयित्वा सुतारां गृहीत्वा स्वनगरे गतः, नास्याः शीलजंगमकार्षे. तथापि जमात्राभ्यं योऽपराधः स क्षांतव्य इत्याकण्यमिततेजसा ज्ञातं, जगन् ! किं पुनः कारणं ? एतस्यास्यां स्नेहोऽभूत्. ततोऽचलकेवली कथयति, मगधदेशेऽचलग्रामे धरणीजटो नाम विप्रः, तस्य कषिदानाम चेटो, तस्याः पुत्रः कपिलो नाम. तेन कर्णश्रवणमात्रेण विद्या शिक्षिता, ग-

तश्च देशांतरे रत्नपुरं नाम नगरं. तत्र कस्यचिदुपाध्यायस्य मते गतः, उपाध्यायेन पृष्ठः क-
 स्त्वं ? कुत आगतः ? कपिलेनोक्तमचलग्रामे धरणीजटविप्रसुतः कपिलनामाहं विद्यार्थी अ-
 ज्ञायातस्तवसमीपमिति. उपाध्यायेन सबहुमानं स्वग्रहे रक्षितः. विद्यामध्याप्य स्वपुत्री तस्य
 दत्ता सत्यन्नामानाम्नी. अन्यदा वर्षाकाले स कपिलो राज्ञौ स्ववज्राणि कक्षायां कृत्वा वर्ष-
 त्येव मेघे स्वग्रहद्वारे समायातः. सत्यन्नामा चायं स्तिमितवज्रो नविष्यतीति चिंतयंत्यपराणि
 वज्राणि गृहीत्वा ग्रहद्वारे सन्मुखमायाता. कपिलेन तस्या उत्कमस्ति मम प्रजावो येन व-
 ज्राणि न स्तिम्यंति. तावता विद्युत्प्रकाशे तथा स नयो दृष्टः. ज्ञातं चायं नम्र एव समाया-
 तः, वज्राणि कक्षायां च निहितवानित्यवश्यमयं हीनकुल इति सा कपिले मंदस्नेहा जाता.
 अन्यदा धरणीजटो विप्रस्तत्र कपिलसमीपे समायातः. सत्यन्नामा च पितृपुत्रयोर्विरूपाचारं
 दृष्ट्वा परमार्थं पृष्ठो धरणीजटविप्रः. तेन यथार्थं कथितं. तत् श्रुत्वोद्विग्ना सत्यन्नामा काम-
 न्नोगेन्द्रयो निर्विषा, प्रवज्याग्रहणनिमित्तं पृष्ठः कपिलः, न मुंचत्येष कपिलः. तदेयं गता त-
 द्विवाप्तिश्रीषेणराज्ञः समीपं, वज्राण च न्नो राजन् ! मां कपिलसमीपान्मोचय ? येनाहं दी-

जतरा-

सटीकं

॥ ६२३ ॥

क्षां शुद्धामि. राज्ञा कपिलस्योक्तं, कपिलो न मन्यते. राज्ञा पुनस्तस्या उक्तं, तावत्वं मम पु-
 द्वे तिष्ठ ? यावत्कपिलं बोधयामीति. अन्यदा स राजा स्वपुत्रौ गणिकातिमित्तं शुद्ध्यमानौ
 दृष्ट्वा वैराग्येण विष्टं तद्विज्ञितवान्. ततः सिंहनंदिताऽभिर्नंदितानाम्न्यौ श्रीपेणनृपस्य त्राये,
 कपिलस्य त्रायां सत्यत्रासा च विषप्रयोगेण कालं गताः. चत्वारोऽप्यमी जीवा देवकुरुषु शु-
 गलत्वेनोत्पन्नाः, ततः सौधर्से कदम्बे गताः. ततश्च्युत्वा श्रीपेणजीवोऽभिततेजो जातः, अग्नि-
 नंदिताजीवः श्रीविजयो जातः, सत्यत्रामाजीवः सुतारा जाता, स कपिलजीवस्तिर्यग्भवेषु
 चिरकालं त्रांवा कचित्तथाविधमनुष्ठानं कृत्वाऽश्लेषोषः समुत्पन्नः. सुतारां च सत्यत्रामात्रा-
 ज्ञर्णीर्जावं दृष्ट्वा पूर्वस्नेहेनापहृत्य गतः. पुनरप्यभिततेजसा पृष्टं, त्रगवन्नहं किं त्रव्योऽन्नव्यो-
 वा ? अत्रचलकंवल्लिना कथितं त्वं त्रव्य इतश्च नवमे त्रवे तीर्थकरो त्रविष्यसि, एषोऽपि श्री-
 विजयस्तत्र गणधरो त्रविष्यति. तत एतदाकर्ण्यभिततेजश्रीविजयनृपावचलकंवल्लिनं वंदित्वा
 गतो स्वस्थानं.

अन्यदामिततेजश्रीविजयान्यामुद्यानगताभ्यां चारुणश्रमणान्यामवधिज्ञानेन ज्ञात्वो-

तश्च देशान्तरे रत्नपुरं नाम नगरं. तत्र कस्यचिदुपाध्यायस्य मते गतः, उपाध्यायेन पृष्ठः क-
 स्त्वं ? कुत आगतः ? कपिलेनोक्तमचक्षयामे धरणीजटविप्रसुतः कपिलनामाहं विद्यार्थी अ-
 ज्ञायातस्तवसमीपमिति. उपाध्यायेन सबहुमानं स्वगृहे रक्षितः. विद्यामध्याप्य स्वपुत्री तस्य
 दत्ता सत्यनामानाप्ती. अन्यदा वर्षाकाले स कपिलो राज्ञौ स्ववस्त्राणि कक्षायां कृत्वा वर्ष-
 त्येव मेघे स्वगृहद्वारे समायातः. सत्यनामा चायं स्तिमितवस्त्रो नविष्यतीति चिंतयंत्यपराणि
 वस्त्राणि गृहीत्वा गृहद्वारे सन्मुखमायाता. कपिलेन तस्या उक्तमस्ति मम प्रजावो येन व-
 स्त्राणि न स्तिम्यन्ति. तावता विद्युत्प्रकाशे तथा स नग्नो दृष्टः. ज्ञातं चायं नम्र एव समाया-
 तः, वस्त्राणि कक्षायां च निहितवानित्यवश्यमयं हीनकुल इति सा कपिले मंदस्नेहा जाता.
 अन्यदा धरणीजटो विप्रस्तत्र कपिलसमीपे समायातः. सत्यनामा च पितृपुत्रयोर्विरुद्धमाचारं
 दृष्ट्वा परमार्थं पृष्ठो धरणीजटविप्रः. तेन यथार्थं कथितं. तत् श्रुत्वोद्विग्ना सत्यनामा काम-
 न्नोभेन्यो निर्विषा, प्रव्रज्याग्रहणनिमित्तं पृष्ठः कपिलः, न मुंचत्येष कपिलः. तदेयं गता त-
 द्विवाप्तिश्रीषेणराज्ञः समीपं, वनाण च न्नो राजन् ! मां कपिलसमीपान्मोचय ? येनाहं दी-

जज्ञरा-

सटीकं

॥ ६२७ ॥

क्षां गृह्णामि. राज्ञा कपिलस्योक्तं, कपिलो न मन्यते. राज्ञा पुनस्तस्या जकं, तावत्वं मम ए-
हे तिष्ठ? यावत्कपिलं बोधयामीति. अन्यदा स राजा स्वपुत्रौ गणिकानिमित्तं शुद्ध्यमानौ
दृष्ट्वा वैराग्येण विषं नक्षितवान्. ततः सिंहनंदिताऽभिर्नंदिताभ्याम्न्यौ श्रीपेणनृपस्य नार्ये,
कपिलस्य नार्या सत्यनामा च विषप्रयोगेण कालं गताः. चत्वारोऽप्यमी जीवा देवकुरुषु शु-
नदत्वेनोत्पन्नाः, ततः सौधर्मे कल्पे गताः. ततश्च्युत्वा श्रीपेणजीवोऽमिततेजो जातः, अग्नि-
नंदिनाजीवः श्रीविजयो जातः, सत्यनामाजीवः सुतारा जाता, स कपिलजीवस्तिर्यग्भवेपु
चिरकालं द्रांवा इच्चित्तयाविधमनुष्ठानं कृत्वाऽशनिधोषः समुत्पन्नः. सुतारां च सत्यनामाद्वा-
ह्मणीर्जीवं दृष्ट्वा दूर्ध्वस्नेहेनापहृत्य गतः. पुनरप्यमिततेजसा पृष्टं, नगवन्नहं किं नवयोऽन्नव्यो
वा? अचलकेवदिना कथितं त्वं नव्य दत्तश्च नवमे नवे तीर्थकरो नविष्यसि, एषोऽपि श्री-
विजयस्तत्र गणधरो नविष्यति. तत एतदाकर्ण्यमिततेजश्रीविजयपृषावचलकेवदिनं वंदित्वा
गतौ स्वस्थानं.

अन्यदामिततेजश्रीविजयान्यामुद्यानगताभ्यां चारुणश्रमणान्यामवधिज्ञानेन ज्ञात्वो-

कं, यथा षट्पञ्चशतिदिनानि त्रवतोर्ध्वोरप्यायुः. ततस्ताभ्यां मेरौ गत्वा कृतोऽष्टाहिकामहो-
 त्सवः, स्वस्वराज्ये च गत्वा स्वस्वपुत्रावन्निषिच्य जगन्नन्दनमुनिसमीपे संयममादाय पादपोप-
 गमनमनशनं विहितं. विधिना कालं कृत्वा प्राणते कल्पे विंशतिसागरोपमायुर्देवत्वेनोत्पन्नौ.
 ततश्च्युताविहैव जंबूद्वीपे पूर्वविदेहे रमणीविजये शीताया महानद्या दक्षिणकुले सुन्नगायां
 नगर्यां प्रेमसागरस्य राज्ञो वसुंधराऽनंगसुन्दर्योर्महागर्भे क्रमेण कुमारत्वेनोत्पन्नौ. अस्मिततेज-
 जीवोऽपराजितनामा श्रीविजयजीवोऽनंतवीर्यनामा जातः. तत्रापि प्रतिशत्रुदम्भितारिं व्यापाद्य
 क्रमेण बलदेवत्वं चासुदेवत्वमापन्नौ. तयोश्च पिता प्रव्रज्याविधानेन श्रुत्वाऽसुरकुमारेंद्रत्वेनोत्प-
 न्नः. अनंतवीर्यस्तु कालं कृत्वा द्विचत्वारिंशत्सहस्रवर्षायुर्नारिकः प्रथमपृथिव्यामुत्पन्नः. चम-
 रस्तु पुत्रस्नेहेन तत्र गत्वा वेदनोपशमं चकार. सोऽपि संविद्यः सम्यक् सहते. अपराजितो
 बलदेवो ब्राह्मविरहदुःखितो निक्षिप्तपुत्रराज्यो जगद्भरणधरसमीपे निष्क्रांतः. शुद्धां प्रव्र-
 ज्यां परिपाठ्याच्युतेंद्रत्वेनोत्पन्नः. अनंतवीर्यस्तु नरकादुद्धृत्य वैताडये विद्याधरत्वेनोत्पन्नः.
 अच्युतेंद्रेण प्रतिबोधितोऽसौ प्रव्रज्यां गृहीत्वाऽच्युतकल्पेंद्रसामानिकत्वेनोत्पन्नः. अपरा-

जिनोऽर्जुनेंद्रततश्चुत्वा दहेव जंबूद्वीपे श्रीनामहानदीदक्षिणकुले मंगलावतीविजये रत्नसं-
 न्यायुर्या देसंकरो राजा, तस्य नार्या रत्नमात्मा, तयोः पुत्रो वज्रायुधात्रिधानो जातः. इत-
 श्च श्रीविजयजीवो देवायुरनुपाढ्य तस्यैव पुत्रत्वेनोरथन्नः. सहस्रायुध इति तस्य नाम प्रति-
 ष्टितं. अन्यदा पौषधंजालायां स्थितो वज्रायुधो देवेंद्रेण प्रशंसितः, यथायं वज्रायुधो धर्मा-
 ज्ञात्रयितुं न शक्यते देवेंद्रेनिवैश्च. तत एको देवस्तद्वाण्यमश्रद्धानः पारापतरूपं विकुट्य
 न्नयद्रान्तो वज्रायुधमाश्रितः, हे वज्रायुध ! तव शरणं ममास्त्विति मनुष्यन्नापयोवाच. व-
 ज्रायुधेन तस्य शरणं दत्तं, स्थितस्तदंतिके पारापतः, तदनंतरं तत्रैवागतो लावकः, तेनापि
 न्नष्टितं, यथा महासत्त्व ! एष मया कुधाह्कतेन प्राप्तः, ततो मुंचैनं, अन्यथा नास्ति मम
 जीवितमिति. ततस्तद्वचनमाकर्ण्य वज्रायुधेन न्नष्टितं, न शुक्लं शरणगतसमर्पणं, तवापि न
 शुक्लमेतत्, यतः—इंतूण परप्पाणं । अप्पाणं जो करेद सप्पाणं ॥ अप्पाणं दिवसाणं । क-
 ए स नात्तेद अप्पाणं ॥ १ ॥ यथा जीवितं तव प्रियं, सर्वेषामपि जीवानां तथैवास्ति, एनं
 नयन्नातं दीनं व्यापादयितुं तव न शुक्लं, धर्मं कुरु ? पापं मुंच ? लावकः प्रतिन्नष्टिति,

राजद्वहं बुभुक्षितः, न मे मनसि धर्मस्तिष्ठति, ततः पुनरपि त्रणितं राज्ञा, नो महासत्त्व ! यदि बुभुक्षितस्त्वं ततोऽन्यत्तव मांसं ददामि. लावकः प्रतित्रणति, स्वयं व्यापादितजीवमांसा-
न्यस्स्यहं, न च रोचते स्रहं परव्यापादितमांसं. राज्ञा त्रणितं, यावन्मात्रेण मांसेन पारा-
पतस्तुलति, तावन्मात्रं मांसं ददामि. सोऽप्यवदत्, यदि त्वं स्वदेहादुत्कीर्य मांसं ददामि
तदाहं तं मुञ्चामि. तद्वाज्ञा प्रतिपन्नं. ततस्तुष्टो लावकः, राज्ञा च तुलाऽनायिता, एकस्मिन्
पार्श्वे पारापतो गुरुतरो देवमायया त्रवति, राजा पुनः पुनरुत्कृत्योत्कृत्य स्वदेहमांसमन्यत्र
क्षिपति, तं दृष्ट्वा राजलोकोः समस्तो हाहारवं चकार. पारापतपार्श्वे गुरुत्तारमवेक्ष्य स्वमांस-
पार्श्वे राजा स्वयमारूढः, एतादृशं वज्रायुधस्य सत्त्वं दृष्ट्वा विस्मितो देवः स्वं रूपं प्रकटीकृत्य
प्रकामं स्तुत्वा च स्वस्थानं गतवान्. अन्यदा वज्रायुधसहस्रायुधौ पितृपुत्रौ क्रैमंकरणधरस-
मीपे जातवैराग्यौ सहस्रायुधसुतं बलिं राज्येऽन्निषिच्य प्रव्रजितौ. प्रव्रज्यापर्यायं च परिपा-
ल्य पादपोषणमनविधिना कालं कृत्वा द्वावपि जनानुपरितनयैवेयके एकत्रिंशत्सागरोपमस्थि-
तिकावहमिन्द्रदेवौ जातौ. अहमिन्द्रसौख्यमनुभूय ततश्च्युताविहैव जंबूद्वीपे. पूर्वविदेहे पु-

वैरा-

सटीकं

॥ ६३१ ॥

पद्मावतीविजये पुंशरीकिष्णां तमयां धनरथो राजा, तस्य हे महादेव्यौ पद्मावती मनो-
रमती च. तयोर्मैत्रे जातौ वज्रायुधो मेघरथः, सहस्रायुधो दहरथश्चेति वृद्धिं गतौ. ततः
कृतं ताभ्यां कलाप्रहणं, तौ द्वौ राज्ये स्थापयित्वा धनरथः स्वयं दीक्षां गृहीत्वा केवलज्ञा-
नमुत्पाद्य तीर्थं करो जातः. तयोर्मैघरथदहरथयोः पूर्ववचन्यासतो जिनधर्मदत्ताभूत्. अ-
धिनतजीवाजीवादिजायौ तौ सुश्रावकौ जातौ.

अन्यदा पितृस्तीर्थं करोस्य समीपे द्वावपि जनौ निजपुत्रं राज्येऽभिषिच्य प्रव्रजितौ. त-
त्रार्धातसूत्रार्थेन संपरथेन विंशतिस्यानकैः समर्जितं तीर्थं करनामगोत्रं. दहरथेन शुद्धं चारि-
त्रमाराधितं. द्वावपि संहतवनाविधिना कालं कृत्वाऽनुत्तरोपपातिकेषु देवेषूपपन्नौ. तत्र सर्वार्थ-
सिद्धिमाप्तेऽनर्गलं सुखमनुभूय मेघरथकुमारस्ततश्चतुर्वैव जंबूद्वीपे गारते क्षेत्रे हस्तिनाग-
पुरं विश्वसेनस्य राज्ञोऽचिरादेव्याः कुक्षौ चाद्रपदकृष्णसतम्भां चतुर्दशान्नमसूचितः पुत्रत्वे-
नोत्पन्नः. त्राधिकनवनासानुदरे भूत्वा तमचिरादेवी ज्येष्ठकृष्णत्रयोदश्यां प्रसूतवती. पदपंचा-
शद्विंशुमादीजहोतसव्यो जातः. चतुःषष्टिपुरंदरपि जन्मान्निर्पेकः भूत उचितसमये. गर्तस्थे

अथयनम्

१८

॥ ६३१ ॥

चास्मिन् जगवति सर्वदेशेषु शान्तिर्जातिरिति शान्तिरिति नाम कृतं मातृपितृभ्यां, क्रमेणानौ स-
र्वकलाकुशलो जातः. यौवनं प्राप्तो विवाहितः प्रवरराजकन्याः, क्रमेण राज्ये स्थापितः, पि-
त्रा चारित्रं गृहीतं. शान्तिश्चक्रवर्तिपदवी समायाता, उत्पन्नानि चतुर्दश रत्नानि, साधितं ज-
रतं, अख्यं षट्खंभराज्यं परिपाल्योचितावसरे स्वयं संबुद्धोऽपि लोकांतिकामरैः प्रतिबोधितः,
सांवत्सरं दानं दत्त्वा ज्येष्ठकुल्यत्रयचतुर्दश्यां चक्रिन्नोगांस्त्वक्त्वा निष्क्रान्तः. चतुर्हानसमन्वित-
स्योद्यतविहारं कुर्वतः पौषशुक्लनवम्यां केवलज्ञानं समुत्पन्नं. देवैः समवसरणं कृतं, जगवता
धर्मदेशना प्रारब्धा, प्रवाजिता गणधराः, प्रतिबोधिता बहवः प्राणिनः. क्रमेण विहृत्य ज-
रतक्षेत्रे बोधिवीजमुत्त्वा क्षीणसर्वकर्मांशो ज्येष्ठकुल्यत्रयोदश्यां मोक्षं गत इति. अस्य जग-
वतः कुमारत्वे पंचविंशतिवर्षसहस्राणि, मानविकत्वेऽपि पंचविंशतिवर्षसहस्राणि, चक्रित्वे
पंचविंशतिवर्षसहस्राणि, आमण्ये च पंचविंशतिवर्षसहस्राणि, सर्वयुश्च वर्षलक्षमेकं जात-
मिति. इति शान्तिनाथदृष्टान्तः. ५.

॥ मूलम् ॥—इस्कागरायवसहो । कुंथुनामनरेसरो ॥ विस्कायकिनी जयवं । पत्तो ग-

द्रमणुत्तरं ॥ ३९ ॥ व्याख्या—पुनः कुंशुनामा नरेश्वरः षष्ठ्यक्री अनुत्तरां सर्वोत्कृष्टां गतिं
 प्राप्तः कीदृशः कुंशुः ? नगवानैश्वर्यज्ञानवान्. पुनः कीदृशः कुंशुः ? ईदृक्वाकुराजवृषभः, ई-
 दृक्वाकुवंशीभूषेणु वृषन्नो वृषन्नसमानः प्रधान इत्यर्थः. पुनः कीदृशः ? विख्यातकीर्तिः. अत्र
 नगवानिति विशेषेणनाष्टमहाप्रातिहार्याद्यैश्वर्ययुक्तः सप्तदशस्तीर्थकरः षष्ठ्यक्री कुंशुर्ज्ञेयः.
 ॥ ३९ ॥ अत्र कुंशुनाग्रदृष्टांतः—हस्तिनागपुरे सूरराज्ञः श्रीदेवी नार्था. तस्या कुक्षौ नग-
 वान् पुत्रत्वेनोत्पन्नः. जनममहोत्सवानंतरं च स्वप्ने जनन्यारत्नस्तूपः कुस्थो (पृथ्वीस्थः) दृष्टः.
 गर्तस्थे च नगवति पित्रा शत्रवः कुंशुवद दृष्टा इति कुंशुनःम कृतं. पित्रा प्राप्तयौवनश्चायं विवा-
 हितो राजकुमारिकाभिः. काले च नगवंतं राज्ये व्यवस्थाप्य सूरराजा स्वयं दीक्षां जग्राह.
 नगवांश्चोत्पन्नचक्रलप्रसाधितभरतश्चक्रवर्तिभोगान् वुञ्जते. तीर्थं, तनसमये च निःक्रम्य पो-
 रुश वर्षाणि चोन्नविहारेण विहृत्य केवलज्ञाननाक् जातः. देवाश्च समवसरणमकार्षुः. प्रप्र-
 जिताः केवलपर्यायेण धना लोकाः. य कावं विहृत्य सम्मेतगिरि, लेखरे मोक्षमगमत्. तस्य
 नगवतः कुमारत्वे प्रयोविंशतिवर्षेसहस्राणि, मांलिकत्वे च त्रयोविंशतिवर्षेसहस्राणि, च-

तृतीया-

सटीकं

॥ ६३४ ॥

क्रित्वे त्रयोविंशतिवर्षसहस्राणि, श्रावण्ये च त्रयोविंशतिवर्षसहस्राणि साक्रीनि च सप्तश-
तानि वर्षाण्यन्यन्. सर्वशुद्धिर्नवतिवर्षसहस्राणि सार्धसप्तशतानि चास्य बभूव. इति श्री-
कुञ्जनाथहृष्टांतः. ॥ ६ ॥

॥ मूलम् ॥—सागरंतं चङ्गलाणं । नरहं नरवरीसरो ॥ आरो य आरयं पत्तो । पत्तो ग-
द्मणुत्तरं ॥ ४० ॥ व्याख्या—च पुनररोऽनासा नरवरेश्वरः सप्तमश्चक्री सागरांतं समुद्रांतं
नरतक्षेत्रं षट्सहस्रराज्यं त्यक्त्वाऽऽजस्त्वं प्राप्तः सन्ननुत्तरां गतिं सिद्धिगतिं प्राप्तो मोक्षं गत
इत्यर्थः. चक्री भूत्वा तीर्थंकरपदं कुर्वन्ना मोक्षं गत इत्यर्थः. ॥ ४० ॥ अत्र अरनाथहृष्टांतः-

अरनाथवृत्तांतरतूत्तराध्ययनवृत्तिद्वयेऽपि नास्ति, तथापि ग्रंथांतराद्विद्यते—प्राग्विदे-
हविभूषणे संगदावतीविजये रत्नसंचया पुर्यस्ति. तत्र महीपालनामा भूषाढोऽस्ति. प्राज्यं रा-
ज्यं कुंके. अन्यदा गुरुमुखाकर्म श्रुत्वा वैराग्यमागतः स तूष्णिमिव राज्यं त्यक्त्वा दीक्षां ल-
ब्धौ. भुवतिके एकदाशांगान्यधीत्य गीतार्थो बभूव. बहुवत्सरकोटीः स संयममाराध्य विशु-
द्धविंशतिस्थानकैरर्हद्भासकर्म बबंध. ततो मृत्वा सर्वार्थसिद्धविमाने देवो बभूव. ततश्चुत्वेह

ध्यानम्

॥ ६३४ ॥

नरतदेवे हस्तिनागपुरे सुदर्शननामा नृपो बभूव, तस्य राज्ञी देवीनाम्नी बभूव, तस्याः कु-
 दौ लोडवतार. तदानीं रेवतीनक्षत्रं बभूव, तथा चतुर्दश स्वप्ना दृष्टाः. ततः पूर्णेषु मासेषु
 रेवतीनक्षत्रे तस्य जन्म बभूव. जन्मोत्तवस्तदा षट्पंचाशद्विकुमारिकात्रिशतुःषष्टिसुरेन्द्रै-
 र्निर्मितः. ततः सुदर्शनराजापि स्वपुत्रस्य जन्मोत्सवं विशेषाच्चकार. अस्मिन् गर्भवते मात्रा
 प्रादुरत्नयोऽरः स्वप्ने दृष्टः. ततः पित्रास्याऽर इति नाम कृतं. देवपरिवृतः स वयसा गुणैश्च
 वर्धतेऽस्म. एकाविंशतिसहस्रवर्षेषु गतेऽनरकुमारस्य पित्रा राज्यं दत्तं. एकाविंशतिवर्षसहस्राणि
 दत्तञ्चाज्यं सुरतवतस्तस्य शाल्लकोशे चकारत्वं समुत्पन्नं. ततो नरतं प्रसाध्येकविंशतिसहस्रव-
 र्पाणि यावच्चक्रवर्तित्वं वृजुजे. ततः रक्षामी स्वयंयुद्धोऽपि लोकांतिकदेवयोधितो वार्षिकं दानं
 दत्वा चतुःषष्टिसुरेन्द्रसेवितो वैजयंत्याख्यां शिविकामारूढः, सहस्राश्रवने सहस्रराजत्रिः स-
 मं प्रव्रजितः. ततश्चतुर्ज्ञान्यसो त्रीणि वर्षाणि ठाद्वस्थ्ये विहृत्य पुनः सहस्राश्रवने प्राप्तः.
 तत्र शुद्धव्यानेन पञ्चतपापकर्मारः केवलज्ञानं प्राप. ततः सुरैः समवसरेण कृते स्वाामी यो-
 जनगाक्षिना शब्देन देशनां चकार. तद्देशनां श्रुत्वा केऽपि सुश्वावका जाताः, केऽपि च प्रव-

उत्तरा-
सटीकं

॥ ६३६ ॥

जिताः. तदानीं कुञ्जभूपः प्रवज्य प्रथमो गणधरो जातः. अरनाथस्य षष्टिसहस्राः साधवो जाताः. साध्व्यः स्वाभिनस्तावत्प्रमाणा एव जाताः. श्रावकाश्चतुरशीतिसहस्राधिकवक्त्रमाना बभूवुः. श्राविकाश्चतुरशीतिसहस्राधिकवक्त्रवयमाना बभूवुः. सर्वायुः चतुरशीतिसहस्रवर्षाणि शुक्त्वा सममेतथैवशिखरे मासिकानशनेन नगवान्निर्वृत्तः. देवैर्निर्वाणोत्सवो नृशं कृतः. इत्यरचक्रवर्तिदृष्टांतः. ७.

॥ मूलम् ॥—चदत्ता नारहं वासं । चक्रवट्टी महद्विज्ज ॥ चदत्ता उत्तमे नोए । महापञ्चमो तवं चरे ॥ ४१ ॥ व्याख्या—हे मुने ! महापञ्चोऽप्यष्टमश्चक्री महार्कैकस्तपोऽचरत्. किं कृत्वा ? नारतं वासं त्यक्त्वा, पुनत्तरुमान् प्रधानान् नोगांस्त्यक्त्वा. ॥ ४१ ॥ अत्र महापद्मचक्रवर्तिदृष्टांतः—इहैव जंबूद्वीपे नारते वर्षे कुरुक्षेत्रे हस्तिनापुरं नाम नगरं. तत्र श्रीकृष्णवंशप्रसूतः पद्मोत्तरो नाम राजा. तस्य ज्वालानाममहादेवी. तस्याः सिंहस्वप्नसूचितो विष्णुकुमारनामा प्रथमः पुत्रः. द्वितीयश्चतुर्दशस्वप्नसूचितो महापद्मनामा. द्वावपि वृद्धिगतौ, महापद्मो युवराजा कृतः. इतश्चोक्तानि नगर्यां श्रीधर्मनामराजा, तस्य नमुचिना-

तत्तरा-

सर्टाकं

॥ ६३७ ॥

मा मंत्री. अन्यदा तत्र श्रीमुनिसुव्रतस्वामिशिष्यः सुव्रतो नाम सूरिः समवसृतः. तद्वद-
नार्थं लोकः स्वविभूत्या निर्गतः, प्रासादोपरि स्थितेन राज्ञा दृष्टः. पृष्टाश्च सेवकाः. अकाल-
यात्रया क्वायं लोको गहति ? ततो नमुचिमंत्रिणा नृणितं, देव अत्रोद्याने श्रमणाः समान-
ताः, तेषां यो भक्तो लोकः स तद्वदनार्थं गहति. राज्ञा नृणितं वयमपि यास्यामः. नमुचि-
नोक्तं तर्हि त्वया तत्र मध्यस्थेन नृणितं, नो श्रमणाः! यदि दूयं धर्मतत्त्वं जानीथ तर्हि व-
चिसहितस्तत्र गतः. नमुचिना नृणितं, नो श्रमणाः! यदि दूयं धर्मतत्त्वं जानीथ तर्हि व-
दथ ? सर्वेऽपि मुनयः श्रुद्वाऽयमिति कृत्वा मौनेन स्थिताः. ततो नमुचिर्नृशं रुष्टः सूरिप्र-
त्येवं नृणति, एष वयद्वः (वलद) किं जानाति ? नतः सूरिचित्रं नृणितं नृणामः किमपि य-
दितं मुनं स्वर्जति. द्रवं वचः श्रुत्वाऽनेकशस्त्रविचक्षणेन श्रुद्धकश्चिन्त्येण नृणितं, नमवजह-
नैधनं निराकरिष्यामि. द्रष्टुमत्वा हृद्धकेन स वादे निरुत्तरीकृतः, साधूनामुपरि द्वेषं गतः.
रात्रौ च चारदुर्येककथेव मुनिवधार्थमागतो देवतया स्तंभितः. प्रजाते तदाश्चर्यं दृष्ट्वा राज्ञा
लोकेन च स नृशं तिरस्कृतो विलकीभूतो गतो हस्तिनागपुरं, महापद्मशुभराजस्य पंजी

उत्तरा-

सटीकं

॥ ६३८ ॥

जानः. इतश्च पर्वतवासी सिंहबलो नाम राजा, स च कोट्टाधिपतिरिति महापद्मदेवं विना-
ह्य कोट्टे प्रविशति. ततो रथेन महापद्मेन नमुचिमंत्री पृष्ठः, सिंहबलराजग्रहणे किंचिदु-पा-
यं जानासि? नमुचिनोकं सुष्टु जानासि. ततो महापद्मप्रेरितोऽसौ सैन्यवृत्तो गतो निपुणो-
पायेन च दुर्गे चक्रत्वा सिंहबलो वरु आनीतश्च महापद्मांतिके. महापद्मेनोकं नमुचे ! य-
त्त्वेष्टं तन्मार्गय ? नमुचिनोकं सांप्रतं वरः कोट्टोऽस्तु, अवसरे मार्गयिष्यामि. एवं यौवरा-
ज्यं पादयतो महापद्मस्य कियान् कालो गतः. अन्यदा महापद्ममात्रा ज्वालादेव्या जिनर-
थः कारितः, अपरमात्रा च सिंथ्याववासितया जिनधर्मप्रत्यनीकया लक्ष्मीनाम्नया ब्रह्मरथः
कारितो जणितश्च पद्मोत्तरो नाम राजा, यथैष ब्रह्मरथः प्रथमं नगरमध्ये परिभ्रमतु. जिनर-
थश्च पश्चरपरिभ्रमतु. इदं वचः श्रुत्वा जयादेव्या प्रतिज्ञा कृता, यदि जिनरथः प्रथमं न च-
सिध्यति तदाऽपरजन्मनि समाहारः. ततो राज्ञा द्वावपि रथौ निरुद्धौ. महापद्मः स्वजनन्याः
परमासभृतिं दृष्ट्वा नगरा द्विर्गतः केनापि न ज्ञातः. परदेशे गतन् महाटव्यां प्रविष्टः, तत्र
च परिभ्रमंस्तापसाद्ये गतः. तापसैर्देवसन्मानस्तत्र तिष्ठति.

अथयन्त्र

॥ ६३८ ॥

इतश्च चंपायां नगर्यां जनमेजयो राजा परिव्रसति. स च कालनरैर्द्रेण प्रतिरुद्धः, ततो
महान् संप्रामो बभूव. जनमेजयो नष्टः, तस्यांतःपुरमपीतस्ततो नष्टं. जनमेजयस्य राज्ञो ना-
गवनीनाम नार्या, सा मदनावलीपुत्र्या समं नष्टा, आगता तं तापसाश्रमं, समाश्वासिता
कुलपतिना तत्रैव स्थिता. कुमारमदनावलयोः परस्परमनुरागो जातः. कुलपतिना तन्माला च
नयां परस्परमनुरागो ज्ञातः. कुलपतिना नागवत्या राज्ञा च त्रुणिता मदनावली, यथा पु-
त्रि ! त्वं किं न स्मरसि नैमिस्तिकवचनं ? यथा चक्रवर्तिनस्त्वं प्रथमपत्नी त्रविष्यसि. ततः
कतं यत्र नवानुरागं करोषि ? कुलपतिनापि कुमारस्य विसर्जनार्थमुक्तं, कुमार ! त्वसितो गह ?
तदानीं त्वरितमेव ततो निर्गतः कुमार एवं मनोरथं चकार. यथाहमेतस्याः संगमेन नरता-
त्रिषो भूत्वा आमाकरनगरादिषु सर्वत्र जिनन्नवनानि कारयिष्यामीति. ब्रह्मन् कुमारोऽथ प्रा-
णः त्रिभुनंदनं नाम नगरं. तत्रोद्यानिकासहोत्सवे नगराद्विर्गता नरनार्थंश्च विविधक्रीडात्रिः
क्रीरन्ति. अस्मिन्नवसरे राज्ञः पट्टहस्ती गालानस्तं नमुन्मूढ्य गृहहृदत्रिचित्रं कुर्वन्नगराद्-
वहिर्भुवनीजनमध्ये समायातः. नाश्च तं तथाविधं दृष्ट्वा ह्रतः. प्रधावितुमसमर्थास्तित्रैवस्थि-

ताः यावदसौ तासामुपरि शुंभापातं करोति, तावता दूरदेशस्थितेन महापद्मेन करुणापू-
 णहृदयेन हृकितोऽसौ करी, सोऽपि वेगेन चवितः कुमारान्निमुखं. तदानीं ताः सर्वा अपि
 नृणति, हाहा ! अस्मद्रक्षणार्थं प्रवृत्तोऽयं करिणा हिंस्यते ! एवं तासु प्रलपंतीषु च तयोः क-
 रिकुमारयोर्धोरः संग्रामो बभूव. सर्वेऽपि नागरजनास्तत्रायाताः. स्नाभंतनूत्यसहितो महासे-
 नो राजापि तत्रायातः. नृणितं च नरेन्द्रेण कुमार ! अनेन समं संग्रामं मा कुरु ? कृतांत इव
 च रुष्टोऽसौ तत्र विनाशं करिष्यतीति. महापद्म जवाच, राजन् ! विश्वस्तो नव ? पश्य मम
 कलाप्रित्युक्त्वा क्षणेन तं मत्तकरिणं स्वकदया वशीकृतवान्. आरूढश्च तं मत्तगजं महाप-
 द्मः स्वस्थाने नीतवान्. साधुकारेण तं लोकः पूजितवान्, यथैष कोऽपि महापुरुषः प्रधान-
 कुलसमुद्भवोऽस्ति. अन्यथा कथमीदृशं रूपं विज्ञानं चास्य नवति ? ततो राज्ञा स्वयहे नी-
 रवा कुमारस्य विविधोपचारकरणपूर्वकं कन्याशतं दत्तं. तेन समं विषयसुखमनुनवतस्तस्य म-
 हापद्मकुमारस्य दिवसास्तत्र सुखेन यांति. तथापि स तां मदनावलीं हृदयाद्वा विस्मारयति.
 अन्यदा रजन्यां शय्यातोऽसौ वेगवत्या विद्याधर्यापहृतः, निद्राक्षये सा तेन दृष्टा, मुष्टिं द-

श्रीविद्या ना कुमरं च ऋषिता, किं त्वमव मामपहरासः । तथा माया उत्तरा ॥ ६४० ॥
 नाहये भू-देयनाम नगरमस्ति, तत्रेन्द्रधनुर्नाम विद्याधराधिपतिरस्ति. तस्य तार्या श्रीकांता
 वर्तते. तस्याः पुत्री जयचंद्रानाम्नी वर्तते. सा च पुरुषदेपिणी नेहति कथमपि वरं. ततो न-
 उपत्याङ्ग्या मया सर्वत्र वरनरेन्द्रा विलोक्य विलोक्य पट्टिकायां लिखिताः, सर्वेऽपि तस्या द-
 क्षिणाः, न कोऽपि रक्षितः, अन्यदा मया तस्यास्तव रूपं दर्शितं. तद्दर्शनानंतरमेव सा का-
 सावस्यया दृष्टीता, ऋषितं च तथा यथेष तर्ता न चविष्यति, तदाऽत्रहयं मया मर्तव्य, अ-
 न्यपुरुषस्य मम यावज्जीवं निवृत्तिरेव. एष तस्या व्यतिकरो मया तन्मातृपित्रोर्हार्पितः. ता-
 न्यां त्वदानयनायाहं प्रयुक्ता. अविश्वसंस्यास्तस्या विश्वासार्यं मयेयं प्रतिज्ञा कृता, यद्यहं तं
 त्वरितं नानयामि, तदा ज्वालाकुले ज्वलने प्रविशामि. ततः कुमार ! यदि तव प्रसादेन म-
 स मरणं न संपद्यते, यथा च मे प्रतिज्ञानिर्वाहो नवति, तथा प्रसादं कुरु ? ततस्तदाङ्ग्या
 तथा महापद्मः सूर्योदये तत्र नीतः. खेचराधिपतिर्मिलितः, तेन च सुमुहूर्ते तस्याः पाणिप्र-
 हणं कारितः, पूजिता च वेगवती. इतश्च जयचंद्राया मातुलज्जातरौ गंगाधरमहीधरनामानौ

उत्तरा-

सटीकं

॥ ६४२ ॥

विद्याधरावतिप्रचंकाविमं व्यतिकरं ज्ञात्वा अनेकवटसहितौ महापद्मेन समं संप्रामार्थमागतौ. महापद्मोऽपि तयोरागमनं श्रुत्वा सूरौदयपुरादहिर्विद्याधरभटपरिवृतो निर्गतः, संप्रवृत्तस्तयोः संप्रामः, तदानीं महापद्मेन स्यंदनाः, कुंजराः, अश्वाः, सुवटाः परबलसत्काः सर्वेऽपि बाणैर्विद्धाः, जघ्नं स्वं बलं दृष्ट्वा गंगाधरमहीधरौ स्वयमुत्थितौ, महापद्मेनोच्चावपि हतौ. ततो लब्धजयः स महापद्म उत्पन्नस्त्रीरत्नवर्जसर्वरत्नः, प्राप्तवनिविद्धां त्रिशत्सहस्रसंक्रान्तिश्वरसेवितपादपद्मः, परिणीतैकोनचतुः षट्सहस्रांतःपुरो हयगजरथपदातिकोशसंपद्मोऽष्टमश्चक्रवर्ती जातः. तथापि षट्क्षेत्ररतराज्यं स अदनावद्ध्या रहितं नीरसं मन्यते. अन्यदा तस्मिन्नाश्रमपदे गतस्य तस्य महापद्मचक्रिणस्तापसैर्मेहान् सरकारः कृतः. जनमेजयेनापि राज्ञा अदनावद्धी तस्य दत्ता, तेन परिणीता स्त्रीरत्नं बभूव. ततो महापद्मश्चक्रवर्तिकृत्स्नमेतो हस्तिनागपुरं प्राप्तः, प्रणनाम च जननीजनकपादान्. तादयामप्यधिकरुनेहेन प्रेक्षितः. स्वर्गांतरे तत्रैव समवस्यतो मुनिसुव्रतस्वामिशिष्यो नागसूरिः, ततो निर्गतः सपरिवारः पद्मोत्तरराजा तं वंदित्वा पुरो निषष्टः. गुरुणा च तत्पुरो चवनिर्वेदजननी देशना कृता. तां श्रुत्वा

वचरा-

स्टीकं

॥ ६४३ ॥

वैराग्यमापन्नो राजा गुरुं प्रत्येवमुवाच, नगवन्नहं राज्यं स्वस्थं कृत्वा नवदंतिके प्रव्रजिष्यामि. गुरुणा नृणितं मा विलंघं कुर्विति गुरुं प्रणम्य नगरे प्रविष्टो राजा. आकारिता मंत्रिणः प्रधानपरिजना विष्णुकुमारश्च, सर्वेषामपि राजैवमुक्तं, भो नो! श्रुता नवज्जिः संसारसारता, अहमेतावत्कालं वंचितः, यत् श्रामण्यं नानुष्ठितवान्. ततः सांप्रतं विष्णुकुमारं निजराज्येऽन्निषिच्य प्रव्रज्यां गृह्णासि. ततो विष्णुकुमारेण विज्ञप्तं, तात! ममापि किंपाकोपमैर्नो नोः स्रुतं, तव मार्गमेवानुसरिष्यामि.

ततो विष्णुकुमारस्य दीक्षानिश्चयं ज्ञात्वा पद्मोत्तरराज्ञा महापद्म आकारितो नृणितश्च, पुत्र! समेदं राज्यं प्रतिपद्यस्व? विष्णुकुमारोऽहं च प्रव्रज्यां प्रतिपद्यावः. अथ विनीतेन महापद्मेन च नृणितं, तात! निजराज्यान्निपेकं विष्णुकुमारस्यैव कुरु? अहं पुनरेतस्यैवाज्ञापनीडको नृविष्यामि. राज्ञा नृणितं वत्स! मयोक्तोऽप्ययं राज्यं न प्रतिपद्यते, अवश्यमयं मया समं प्रव्रजिष्यति. ततः शोचनदिवसे महापद्मस्य कृतो राज्यान्निपेकः. विष्णुकुमारसहि. तः पद्मोत्तरराजा सुव्रतसूरिसमीपे प्रव्रजितः. ततो महापद्मो विख्यातशासनश्चक्रवर्ती जातः.

तत्तरा

सटीक

॥ ६४४ ॥

स्वमातृअपरमातृकारितौ द्वावपि रथौ तथैव स्तः. महोपपन्नचक्रिणा तु जननीसको जिनर-
थो नगरीमध्ये त्रासितः, जिनप्रवचनस्य कृतोन्नतिः. तत्प्रचूति बहुलोको धर्मोद्यमसतिर्जिन-
शासनं प्रतिपन्नः. तेन महापद्मचक्रिणा सर्वस्मिन्नपि नरतक्षेत्रे ग्रासाकरनगरोद्यानादिषु का-
रितानि जिनाग्रतनान्येककोटिदक्षप्रमाणानि पद्मोत्तरमुनिरपि पादितनिष्कलंकश्रामण्यः शु-
द्धाध्यवसायेन कर्मजातं द्रुपयित्वा समुत्पन्नकेवलज्ञानः संप्राप्तः सिद्धिमिति. विष्णुकुमार-
मुनेरद्भुततपोविहारनिरतस्य वर्धमानज्ञानदर्शनचारित्र्यपरिणामस्याकाशगमनादिवैक्रियलब्धय
उत्पन्नाः. स कदाचिन्मेरुवज्रुंगदेहो गगने व्रजति, कदाचिन्मदनवद्रूपवान् नवति. एवं ना-
नाविधवद्विषयात्रः स संजातः. इतश्च ते सुव्रताचार्या बहुशिष्यपरिवृता वर्षारत्रस्थित्यर्थं ह-
स्तिनागपुरोद्याने समायाताः, ज्ञाताश्च तेन विरुद्धेन नमुचिना, अवसरं ज्ञात्वा तेन रात्रौ
विहृतं, यथा पूर्वप्रतिपन्नं सम वरं देहि ? चक्रिणोक्तं यथेष्टं भार्गव ? नमुचिना त्रैणितं रा-
जन्नहं वेदब्रह्मिणेन विधिना यज्ञं कर्तुमिहामि, अतो राज्यं मे देहि ? चक्रिणा नमुचिः स्व-
राज्येऽजिषिकः, स्वयं चांतःपुरे प्रविश्य स्थितः. नमुचिर्यज्ञपाटकमागम्य यागनिमित्तं दीक्षि-

उत्तरा-

सटीकं

॥ ६४५ ॥

तो यम्भू. राज्येऽन्निषिक्तस्य तस्य वर्धापनार्थं जैनयतीन् वर्जयित्वा सर्वेऽपि द्विगिनो लोका-
 श्च समायाताः. नमुचिना सर्वलोकसमक्षमुक्तं, सर्वेऽपि लोका मम वर्धापनार्थं समायाताः,
 जैनयतयः कंसपि नायाताः. एवं तदं प्रकाश्य सुव्रताचार्या आकारिता आगताः. नमुचिना
 नृणिता नो जेनाचार्याः ! यो यदा ब्राह्मणो वा क्षत्रियो वा राज्यं प्राप्नोति, स तदा पाखंदि-
 न्निरागल्य दृष्टव्यः, इयं लोकस्थितिः, यतो राजरक्षितानि तपोधनानि नृवंति. दूयं पुनः स्त-
 द्याः सर्वपाखंद्दृषका निर्मर्यादा सां निंदय, अतो मदीयं राज्यं मुक्त्वाऽन्यत्र यथासुखं व-
 जत ? यो युष्माकं मध्ये कोऽपि नगरे ब्रमन् द्रव्यते स मे वध्यो नृविष्यति. सुव्रताचार्यैरु-
 क्तं राजद्वस्माकं राजवर्धापनाचारो नास्ति, तेन वयं त्वद्वर्धापनकृते नायाताः, न च वयं किं-
 चिद्विद्वामः, किं तु समन्नावास्तिष्ठामः. ततः स रुष्टः प्रतिनृणति यदि श्रमणं सप्तदिनोपर्य-
 हं द्रक्षिष्ये तमहमवश्यं मारयिष्यामि, नात्र संदेहः. एतन्नमुचिवाक्यं श्रुत्वाचार्याः स्वस्था-
 नमायाताः, सर्वेऽपि साधवः पृष्टाः, किन्त्र कर्तव्यं ? तत एकेन साधुना नृणितं, यथा सदा
 संविततपोविशेषो विष्णुजुमारनामा महामुनिः सांप्रतं मेरुपर्वतचूलास्थो वर्तते, स च महा-

पद्मचक्रिणो ज्ञातास्ति, ततस्तद्वचनादयमुपशमिष्यति. आचार्यैरुक्तं तदाकारणार्थं यो विद्या-
लब्धिसंपन्नः स तत्र ब्रजतु ?

तत एकेन साधुनोक्तमहं मेरुचूलां यावज्जगने गंतुं शक्तोऽस्मि, पुनः प्रत्यागंतुं न शक्तो-
ऽस्मि. गुरुणा त्रणितं विष्णुकुमार एव त्वामिहानेष्यति. तथेति प्रतिपद्य स मुनिराकाशो ज-
ल्पितः, कृणुमात्रेण मेरुचूलायां प्राप्तः. तमायांतं दृष्ट्वा विष्णुकुमारेण चितितं किंचिद्गुरुकं
संयकार्यमुत्पन्नं, यदयं मुनिर्वर्षाकालमध्येऽज्ञायातः. ततः स मुनिर्विष्णुकुमारं प्रणम्यागमन-
प्रयोजनं कथितवान्. विष्णुकुमारस्तं मुनिं गृहीत्वा स्तोकेवलयाऽकाशमार्गेण गजपुरे प्राप्तः,
वंदितारस्ते गुरवः, गुर्वाङ्गया साधुसहितो विष्णुकुमारमुनिर्नमुचिपर्षदि गतः सर्वैः सामंतादि-
त्रिवर्दितः, नमुचिस्तु तथैव सिंहासने तस्थिवान्, न मनाग् विनयं चकार. विष्णुना धर्म-
कथनपूर्वं नमुचेरेवं भणितं, वर्षाकालं यावन्मुनयोऽत्र तिष्ठति. नमुचिना त्रणितं, किमत्र
पुनः पुनर्वचनप्रयासेन ? पंचदिवसान् यावन्मुनयोऽत्र तिष्ठंतु, विष्णुना त्रणितं तवोद्याने मु-
नयस्तिष्ठंतु. ततः संजातामर्षेण नमुचिनैवं भणितं, सर्वपाखं नाधर्मैर्नवद्भिर्न मद्राज्ये स्थेयं,

सद्राज्यं त्वरितं लज्जत ? यदि जीवितेन कार्यं. ततः समुत्पन्नकोपानन्देन विष्णुना त्रष्टितं, तथापि त्रयाणां पादानां स्थानं देहि ? ततो त्रष्टितं नमुचिना, दत्तं त्रिपदीस्थानं, परं यं त्रिपद्या त्रिहिर्द्वयामि तस्य शिरश्चोदं करिष्यामि. ततः स विष्णुकुमारः कुतनानाविधरूपो बृद्धिं गृह्यन् क्रमेण योजनवक्षप्रमाणरूपो जातः. क्रमान्यां दर्दरं कुर्वन् ग्रामाकरनगरसागरकीर्णं ब्रह्मिमकंपयत्, शिखरिणां शिखराणि पातयतिस्म. त्रिभुवने क्षोत्रं कुर्वन् स मुनिः शक्रेण ज्ञातः तस्य कोपोपशान्तये शक्रेण गायनदेव्यः प्रेषिताः, ताश्चैवं गायंतिस्म—सपर संतावत् धन्मवणदावत् कुम्भद्रगमणहेतु कोवो ता उवसमं करेसु त्रयवंति. एवमादीनि गीतानि ता वारंवारं श्रावयंतिस्म. स मुनिर्नमुचिं सिंहासनात्पृथिव्यां पातितवान्, दत्तपूर्वापरसमुद्रपादः स सर्वजनं त्रापयतिस्म. ज्ञातवृत्तांतो महापद्मश्चक्री तत्रायातः, तेन समस्तसंवेन सुरासुरैश्च शांतिनिमित्तं विविधोपचारैः स उपश्रामितः. तत्पश्रुति विष्णुकुमारस्त्रिविक्रम इति ह्ययातः. उपश्रान्तकोपः स मुनिरावोचितः प्रतिक्रान्तः शुक्रश्च. यत उक्तं—आयरिष्ट ग-
धमि । कुलगणसंघे अ चेद्व्यविणसे ॥ आद्योदयपन्निक्ततो । सुहो जं निजरा विजला ॥ १ ॥

वैश्या-

सदीकं

॥ ६४८ ॥

निष्कदं कं आमणमनुपाद्य समुपन्नकेवलः स विष्णुकुमारः सिद्धिं गतः. महापद्मचक्रवर्त्यपि क्रमेण दीक्षां ग्रहीत्वा सुगतिमागच्छत्. इति महापद्महृष्टांतः. ८.

॥ मूढम् ॥—एगंतं पसाहिता । महिं भाणनिसूरणो ॥ हरिसेणो मणुस्सिंदो । पत्तो गदमणुत्तरं ॥ ४२ ॥ व्याख्या—पुनर्हे मुने ! हरिषेणो मनुष्येद्रो हरिषेणनामा नवसश्चक्री अनुत्तरं गतिं सिद्धिं प्राप्तः. किं कृत्वा ? महीं पृथ्वीमेकहन्त्रां प्रसाध्य प्रपाद्य. कीदृशो हरिषेणः ? माननिसूरणो हंकारिशत्रुमानदत्तनः. ॥ ४२ ॥ अत्र हरिषेणहृष्टांतः—कांपिदये नगरे महाहरिशाहो मेरादेव्याः कुक्षौ चतुर्दशस्वप्नसूचितो हरिषेणनामा चक्रवर्ती समुत्पद्यः. क्रमेण यौवनं प्राप्तः पित्रा राज्ये स्थापितः. उत्पन्नानि चतुर्दश रत्नानि, प्रसाधितं च नरतं, कुतपट्टादिष्वेको हरिषेण, जदारान् योगान् जुञ्जन् कावं गमयति. अन्यदा लघुकर्मतया जववासाद्विरक्तः स एवं चित्तिभुं प्रवृत्तः, पूर्वकृतसुकृतकर्मवशेन मयाज्ञेदृशी कृद्धिः प्राप्ता, पुनरपि परलोकहितं करोमि. जक्तं च—मासैरष्टचिरह्रा वा । पूर्वेण वयसा यथा ॥ तत्कर्तव्यं मनुष्येण । यथांते सुखमेधते ॥ १ ॥ एवमादि परित्राव्य पुत्रं राज्ये निवेश्य स निष्कदांतः,

तैत्तिरीय-

संटीकं

॥ ६४९ ॥

जपप्रकेवलश्च सिद्धिं गतः. पंचदशधनुस्त्वं दशवर्षसहस्रायुश्च संजातमिति हरिपेणच-
क्रिदष्टांतः. ए. ॥ ४२ ॥

॥ मूलम् ॥—अन्निर्ध रायसहस्रैर्हि । सुपरिच्चाद् दमं चरे ॥ जयनामो जिणस्कायं ।
पक्षो गदमणुत्तरं ॥ ४३ ॥ व्याख्या—जयनामैकादशकी जिनाख्यातं जिनोक्तं धर्मं चरि-
त्वा चानुत्तरां गतिं प्राप्तः. कीदृशो जयनामा ? राजसहस्रैरन्विता नृपसहस्रेण परिवृता जै-
नी दीक्षामचरत्. पुनः कीदृशो जयनामा ? सुपरित्यागी सम्यक् परित्यागी. ॥ ४३ ॥ अत्र
जयनामाचक्रवर्तिदष्टांतः—राजग्रहे नगरे वप्राया राह्याः कुक्षौ चतुर्दशस्वप्नसूचितो ज-
यनामा पुत्रो जातः, क्रमेण संसाधितन्नरतश्चकी जातः, राजश्रियमनुन्नवन् जोगेन्द्रो विर-
क्तो जातः, एवं च चित्तितवान्—सुचिरमपि जपित्वा स्यात् प्रियैर्विप्रयोगः । सुचिरमपि
चरित्वा नास्ति जोगेषु तृप्तिः ॥ सुचिरमपि सुपुष्टं याति नाशं शरीरं । सुचिरमपि विचित्रो
धर्म एकः सहायः ॥ १ ॥ एवं संवेगमुपागतो निष्क्रांतोऽनुक्रमेण सिद्धः. द्वादशधनुर्देहमानो
वर्षसहस्रायुश्चैव आसीदिति जयचकीदष्टांतः. १०.

व्ययनम्

॥ ६४९ ॥

उत्तरा-

सटीकं

॥ ६५० ॥

॥ मूलम् ॥—दसन्नराजं मुद्रयं । चद्राणां मुणी चरे ॥ दसन्नराजो निरुक्तो । स्वरं स-
 क्रेण चोदय ॥ ४४ ॥ व्याख्या—दशार्णवद्रो राजा साक्षात् शक्रेण चोदितः प्रेरितः सन्
 निरुक्तांतः, गृहस्थावस्थातो निःसृतः. पुनर्मौनी सन्नचरत्. मुनेः कर्म मौनं, मौनस्यस्यास्तीति
 मौनी, मुनिर्भूत्वा विहारमकरोत्. किं कृत्वा? दशार्णराज्यं त्यक्त्वा, दशार्णानां देशानां रा-
 ज्यं दशार्णराज्यं. कीदृशं दशार्णराज्यं? मुदितं समृद्धं. ॥४४॥ अत्र दशार्णवद्राष्ट्रांतः—अस्ति
 बिराटदेशो धन्यपुरं नाम सन्निवेशः, तत्रैको महहरनामा महत्तरपुत्रोऽस्ति, तस्य तार्या दुःशी-
 दा नगराद्वकेण समं चौर्यरतिं कुर्वत्यस्ति. अन्यदा तत्र सन्निवेशो नटैर्नाट्यं प्रारब्धं तत्रैको
 नर्तकः स्त्रीवेषं कृत्वा मृत्युनास्ति. धनो लोको दर्शनार्थं सिद्धितोऽस्ति, सापि तत्र गतास्ति. सा
 स्त्रीरूपधरं तं नर्तकं प्रेक्ष्य पुरुषं च ज्ञात्वा कामविह्वला जाता. एकं तत्पुरुषं प्राह, यद्यसावनेन
 वेषेण गृह्यहे समागत्य मया समं रमते, तदाहमस्मै अष्टोत्तरशतद्रव्यं ददामि. तेन प्रतिपन्नं,
 त्रणिंतं च त्वं वाहि? एष तव पृष्ठौ त्वरितमेव समायास्यति. एषोऽपि तत्पृष्ठौ तद्गृहं गतः, तथा
 पादशौचनं दत्तं, स लोकेतुमुपविष्टः, तथा परिवेषितं कैरेय्या चृतं त्राजनं, यावदसौ चुंके,

॥ ६५० ॥

उत्तरा-

सदीकं

॥६५१॥

तावत्तारक्षकस्तवायातोऽवदत् कपाटमुद्घाटयेति. सा नटपुरुषमुवाच, त्वं तिलघृहोदरे प्रविश ? यावदेतन् निवर्तयामि. स तिलघृहोदरे प्रविष्टः, बुभुक्षितः सन् कोणस्थान्स्तिष्ठान् फलं कृत्य फलं गच्छति. आगतस्तत्तारक्षकः कपाटं पिधाय. द्वैरेयीभृतं पात्रं दध्वा स नोक्नु-
मुपविष्टः, यावज्जेमति तावत्तस्याः पतिद्वारे समायातः. तयोक्तं तत्तारक्षकस्य, शीघ्रमुत्तिष्ठ ? प्र-
विशामि स्तिलघृहोदरे, परं द्वारे न गंतव्यं, कोणे सर्पस्तिष्ठति, त्वया तत्र प्रवेशो न गं-
तव्यं. प्रविष्टस्तत्तारक्षकस्तिलघृहोदरे, पतिस्तत्रायातः द्वैरेयीपात्रं दध्वा तेन दृष्टं किमेतत् ? त-
योक्तं बुभुक्षितास्मीति जेमासि. स उवाच त्वं तिष्ठ ? अहं पथश्रान्तत्वाद्विशेषतो बुभुक्षितो-
ऽस्मीति प्रथमं जेमासि. तयोक्तमयाष्टमी वर्तते, कथमज्ञातो जेमासि ? तेनोक्तं त्वं स्नातासी-
ति तत्र स्नानेन मम स्नानं जातमिति प्रोच्य स नोक्नुमुपविष्टः.

इतश्च तिलघृहोदकनटपुत्रारश्रवणे सर्पोऽयमिति फलकरोतीति नीतस्तत्तारक्षकस्तिलघृहो-
दराद्विगतो नष्टः, ततोऽयमेवावसर इति कृत्वा स्त्रीवेषधरो नटोऽपि नष्टः. पत्या दृष्टा सा स्त्री
किमेतत् ? तयोक्तं मया त्वं सांप्रतमेव वारितो यद्द्याष्टभ्यां त्वमस्नातो मा नोजनं कुरु ?

वत्सरा-

सटीकं

॥ ६५२ ॥

तवया चास्नातेनाद्य चोजनं कर्तुमारब्धं, अतस्त्वद्ग्रहे सदा वसंताविमौ पार्वतीमहेश्वरौ न-
द्वा गतौ. मदहर जवाच हा ! डुडु कृतं मया, एवं पश्चात्तापं कुर्वन् पुनस्तां स जवाच, को-
ऽप्यस्त्युपायो यदेतौ पुनरायातः ? सोवाच यदि न्यायेन वित्तमुपाज्य पूजां कुर्यात्सिदा पुनरे-
तौ तव ग्रहे समायास्यतः. ततो गतो मदहरो देशांतरे, दशार्णदेशे ईकुवाटककर्मणि लग्नः,
दशगद्याणकसुवर्णे लग्नं, तथाप्यद्वयमिति कृत्वा स न तुष्टिं प्राप. इतस्ततो ब्रमन् स एक-
दाटव्यां प्रविष्टः, पिप्पलतरुमूले विश्रामं गृह्णाति. अत्रांतरेऽश्वापहृतो दशार्णत्रद्रस्तत्रायातः,
तं दृष्ट्वा राज्ञा पृष्ठं, कस्त्वं ? किमर्थमत्रायातः ? स जवाच यथास्थितवृत्तांतं. राज्ञा चिंतित-
मसौ स्त्रिया विप्रतारितः परदेशे ब्रमन्नस्ति. ततस्तस्य स्त्रीचरितमुक्त्वा तं च स्वग्रहे नीत्वा
नोजनादिचिंतनं विहितं. राज्ञा चिंतितमहो असत्यदेवेऽपीश्वरादौ कीदृशी नक्तिर्वर्तते ? म-
या सत्यदेवेऽपि श्रीमहावीरे विद्यमानेऽपि तादृशं नक्तिप्रपंचनं न विहितमिति राजा याव-
च्चिंतयति तावदेकप्रतिहारपुरुषेण राजोऽग्रे एवमुक्तं नगवान् श्रीमहावीरः समायातः. राजा
परितुष्टश्चिंतयति, यदि नामैष मदहरो विशिष्टविवेकरहितोऽपि निजदेवपूजासंपादनार्थमेवं

अथयनम्

॥ ६५२ ॥

परिह्विश्यते, ततोऽस्मान्निरीदृशेः सारासारविवेचनविचक्षणैः समग्रसामग्र्या त्रिभुवनचिंताम-
णिकल्पस्य श्रीमहावीरस्य विशेषेण पूजा कार्षेति. ततः कट्येऽहं सर्वं ध्यां तथा श्रीमहावीरं
वंदिष्ये, यथा केनाप्येवं न वंदितः पूर्व. ततो द्वितीयदिवसे कृतप्रभातकृत्यः स्नातविदित्सा-
लंकृतदेहः स्फाररूपयौवनलावण्यनेपथ्ययुक्तः सर्वांगोपांगालंकृतया चतुरंगिण्या सेनया स-
हितो बहुचिर्मंत्रिसामंतैः श्रेष्ठिसार्थवाहैश्च परिवृतः, चंचादिवादित्रश्रेणिवधिरितदिगंतराजो
गंधर्वगीयमानगुणो नृत्यंतीत्रिविलासिनीभिः पोषितनेत्ररसो गजेंद्रारूढो दशार्णवद्रभृपतिर्न-
गवतो वंदनार्थमायातः विशुद्धनावेन जगवान् वंदितः. राजा मदहरश्च हर्षं प्राप्तौ. अत्रां-
तरे शक्रेण चितितं मत्कृतया महाविभूत्याऽसौ दशार्णवद्रः प्रतिबोधं यास्यतीति. शक्र ईदृशीं
विभूतिं विकुर्वितवान्. तथाहि—ऐरावणहस्तिनोऽष्टौ दंता विकुर्विताः, दंते दंतेऽष्टाष्ट पुष्क-
रिण्यो विकुर्विताः, पुष्करिण्यां पुष्करिण्यामष्टावष्टौ पद्मानि, पद्मे पद्मेऽष्टाष्ट पत्राणि, पत्रे पत्रे
द्राविंशद्वचक्रनाथानि. अनया विभूत्या ऐरावणारूढेन शक्रेण प्रदक्षिणीकृत्य जगवान् वंदि-
तः. तं तादृशं दृष्ट्वा दशार्णवद्रेण चितितमहो खलु तुल्योऽहं, यस्तुल्यया विभूत्या गर्वं कृतवा-

जुत्तरा-
सटीकं

॥ ६५५ ॥

न. यत उक्तं—अदिष्टन्नदा शोवेण वि । हुंति उत्तणणीया ॥ एच्चद उच्चालमुहो हु । मूसगो
वीहिमासल ॥ १ ॥ (अस्या ऽप्याख्या—अदृष्टन्नदा नीचाः स्तोकेनाप्युत्ताना नवंति माधंती-
त्यर्थः. हु इति वितर्के मूषको वीहिमासाद्योत्तालमुख उच्चैर्मुखो नृत्यति.) अनेन शक्रेण प्रा-
न्नवे शुद्धो धर्मः कृतः, तत देहशी कृत्स्नवधा, ततोऽहमपि तमेव धर्मं करोमि, किं सम्या-
व विषादेन ? उक्तं च—सप्तसंख्यावयवः सन् । पुरुषः पुरुषं किमन्यमन्येति ॥ पुष्टैरधिक-
तरं चे—न्ननु सोऽपि करोतु तान्येव ॥ १ ॥ इत्यादिसंवेगजावनया प्रतिबुद्धः दूयोपशमं प्रा-
प्तचारित्रमोहनीयो भगवंतंप्रत्येवं दशार्णन्नद्रोऽवादीत्, जगवन् ! भवचारकादहं निर्विषो-
स्मि. ततश्चारित्रप्रदानेनानुग्रहं मम कुरु ? जगवता तदानीमेव सदहरेण सप्तं स दशार्णन्न-
द्रो दीक्षितः, शक्रेण तदा वंदितः, उक्तं च श्रमणमार्गग्रहणेन त्वयैव जितं, येनेहशी कृत्स्नः
सहसा परित्यक्ता. पूर्वं त्वयाऽन्निमानग्रतेन द्रव्यवन्दनं कृतमिति त्वमेव धन्यो नाहमिति
दशार्णन्नद्रमुनेः प्रशंसां कृत्वा शक्रः स्वस्थानं गतवानिति दशार्णन्नद्रदृष्टांतः. ११.

॥ मूलम् ॥—नमीनमेद अप्याणं । सकं सक्रेण चोदतं ॥ चद्रुण गेहं वैदेही । सा-

मन्त्रे पञ्चवटिर्न ॥ ४५ ॥ व्याख्या—पुनर्द्वे मुने ! विदेहेषु देशेषु नवो वैदेही, विदेहदेश-
स्वामी नमिनामा नृपो गेहं गृहवासं त्यक्त्वा श्रामण्यं साधुधर्मं पर्युपस्थितः, चारित्र्ययोग्यानु-
ष्ठानं प्रत्युद्यतोऽष्टदित्यर्थः. पुनः स मुनिः साक्षाद्ब्राह्मणरूपेण शक्रेण प्रेरितः सन् ज्ञानच-
र्यायां परीक्षितः सद्भावमानं नमोद दति नये स्थापयति, क्रोधादिकपायरहितो नवतीत्यर्थः.
॥ ४५ ॥ अथ द्वात्र्यां गाथात्र्यां चतुर्णां प्रत्येकबुद्धानामेकसमये सिद्धानां नामान्याह—
॥ मूलम् ॥—करकं कर्त्तिंगेसु । पंचाक्षेसु य दुःसुहो ॥ नमीराया विदेहेसु । गंधारेसु
य निर्गर्द ॥ ४६ ॥ एवं नार्दिवसहा । निरकंता जिणसासणे ॥ पुत्ते रज्जे उवेज्जणं । साम-
ने पञ्चवटिन्ध्या ॥ ४७ ॥ व्याख्या—हे मुने ! करकं राजा कर्त्तिंगेषु देशेष्वमूदित्यध्याहारः,
च पुनः पंचाक्षेषु देशेषु द्विमुखो नृपोऽभूत्, विदेहेषु देशेषु नमी राजाभूत्, च पुनर्गंधारेषु
गंधारनामदेशेषु निर्गतिनामा राजाभूत्. एते चत्वारः करकं द्विमुखनमिनिर्गतिनामानो नरे-
द्रवृषन्ता राजसुर्याः पुत्रान् राज्ये स्थापयित्वा पश्चाज्जिनशासने जिनाज्ञायां श्रामण्ये चारित्र्ये
पर्युपस्थिताः, चारित्र्ययोग्यक्रियानुष्ठानतत्पराः संतो निष्क्रान्ताः संसारान्निःसृताः, नवव्रतम-

णाद्विरता आसन्नित्यध्याहारः, सिद्धिं प्राप्ता इति ज्ञावः. एतेषां चतुर्णां प्रत्येकबुद्धानां कथा प्रसंगतः पूर्वं नमेरध्ययनतो ज्ञेया. ॥ ४६ ॥ ४७ ॥

॥ मूलम् ॥—सौवीररायवसभो । चदत्ताण मुणी चरे ॥ उदायणो पवद्भुज । पक्षो गद्-
मणुत्तरं ॥ ४८ ॥ व्याख्या—सौवीरराजवृषन्नः, सौवीराणां देशानां राजा सौवीरराजः, स
चासौ वृषन्नश्च सौवीरराजवृषन्नो राज्यत्रारथरणसमर्थः सौवीरदेशेषु नृपमुख्यः, एतादृश उ-
दायननामा राजा वीतत्रयपत्तनाधीशो मौनं मुनिधर्ममाचरत्. किं कृत्वा ? राज्यं परिहृत्य.
स चोदायनः प्रव्रजितः सन्ननुत्तरां प्रधानां गतिं प्राप्ताः ॥ ४८ ॥ अत्रोदायननृपदृष्टान्तः—त्र-
रतक्षेत्रे सौवीरदेशे वीतत्रयनामनगरे उदायनो नाम राजा, तस्य प्रजावती राज्ञी, तयोर्ज्ये-
ष्ठपुत्रोऽजीचिनामाभवत्. तस्य ज्ञागिनेयः केशीनामाभूत्. स उदायनराजा सिंधुसौवीरप्रमु-
खषोऽशजनपदानां, वीतत्रयप्रमुखत्रिशतत्रिषष्टिनगराणां, महासेनप्रमुखाणां दशराज्ञां बहू-
मुकुटानां तत्राणां चामराणां चैश्वर्यं पादयन्नस्ति. इतश्चंपायां नगर्यां कुमारनंदी नाम सुव-
र्णकारोऽस्ति. स च स्त्रीदंपत्यो यत्र यत्र सुरूपां दारिकां पश्यति जानाति वा, तत्र तत्र पंच-

शतसुवर्णानि दत्त्वा तां परिणयति. एवं च तेन पंचशतकन्याः परिणीताः, एकस्तत्रं प्रासादं कारयित्वा स ताभिः समं क्रीडति, तस्य च मित्रं नागिजनानामा श्रावकोऽस्ति. अथ पंचशै-
लद्वीपवास्तव्यदासाप्रदासाव्यंतर्यो स्तः, तयोर्नर्ता विद्युन्मालिनामदेवोऽस्ति, सोऽन्यदा च्यु-
तः. तान्त्र्यां चित्तिं कमपि व्युद्ग्राहयावः, स आवयोर्नर्ता जवति. स्वयोग्यपुरुषगवेषणायै-
तस्ततो ब्रजंतीन्त्र्यां तान्त्र्यां चंपानगर्भा कुमारनंदी सुवर्णकारः पंचशतस्त्रीपरिवृतो दृष्टः. ता-
न्त्र्यां चित्तिमेव स्त्रीलंपटः सुखेन व्युद्ग्राहयिष्यते. कुमारनंदी जणति के जवंत्यौ? कुतः
समायातं? ते आहजुरावां हासाप्रदासादेव्यौ, तद् रूपमोहितः कुमारनंदी सुवर्णकारस्ते दे-
व्यौ जोगार्थं प्रार्थितवान्. तान्त्र्यां जणितं यद्यस्मज्जोगकार्यं तदा पंचशैलद्वीपं समागन्ते. एवं
जणित्वा ते देव्यावुत्पतिते, गते च स्वस्थानं. अथ स राज्ञः सुवर्णं दत्त्वा पटदं वादयति-
स्म, कुमारनंदिसुवर्णकारं यः पंचशैलद्वीपं नयति तस्य स धनकोटिं ददाति. एकेन स्थधिरैण
तत्पटदः स्पष्टः, कुमारनंदिना तस्य कोटिधनं दत्तं. स्थविरोऽपि तद्धनं पुत्राणां दत्त्वा कुमार-
नंदिना सह यानपात्रमारूढः समुद्रमध्ये प्रविष्टः. यावद्दूरे गतस्तावदेकं वटं दृष्टवान्. स्थ-

विर जवाच तस्य वटस्याध इदं बाहनं निर्गमिष्यति, तत्र जलावर्त्तोऽस्तीति बाहनं न्रंदयति,
 त्वं त्वेतद्वटशाखामाश्रये; वटेऽत्र पंचशैलद्वीपाज्ञारूपक्षिणः समायास्यति. संध्यायां तच्चर-
 णेषु स्वं वपुः स्ववस्त्रेण दृढं बधीयाः, ते च प्रजाते द्रुत जुहुनाः पंचशैलं यास्यति, त्वमपि
 तैः समं पंचशैलं गच्छे; स्थविरेणैवमुच्यमानेन तद्बाहनं वटाधो गतं. कुमारनंदिना वटशा-
 खावलंबनं कृतं, भग्नं च तद्बाहनं. कुमारनंदी तु नाररूपक्षिचरणवलंबेन पंचशैले गतः,
 हासाप्रहासान्यां दृष्टः, जकं च तत्रैतेन शरीरेण नावान्यां जोगो विधीयते, स्वनगरे गत्वा-
 गुष्टत आरन्य मस्तकं यावज्ज्वलनेन स्वं शरीरं त्वं दह ? यथा पंचशैलाधीशो भूत्वाऽस्मज्जो-
 गेहां पूर्णिकुरु ? तेनोक्तं तत्राहं कथं यामि ? तान्यां करतले समुत्पाद्य तन्नगरोद्याने स
 मुकः. ततो लोकस्तरं पृच्छति, किं त्वया तत्राश्रयं दृष्टं ? स जणति, दृष्टं श्रुतमनुभूतं पंचशै-
 लं द्वीपं मया, यत्र प्रशस्ते हासाप्रहासान्निधे देव्यौ स्तः. अर्थात्र कुमारनंदिना स्वांगुष्ठेऽग्निं
 मोचयित्वा मस्तकं यावत् स्वशरीरं ज्वालयितुमारब्धं, तदा मित्रेणायं वारितः, जोगे मित्र !
 तवेदं कापुरुषजनोचितं चेष्टितं न युक्तं. महानुभाव ! दुर्लभं मनुष्यजन्म मा हारय ? जुष्टमिदं

जोगमुखमस्ति. किं च यद्यपि त्वं जोगार्थी तथापि सद्धर्मनिष्ठानमेव कुरु ? यत उक्तं—ध-
 णञ् धणत्थियाणं । कामत्थीणं च सव्वकामकरो ॥ सग्गापवग्गसंगम—हेऊ जिणदेसिउ ध-
 र्मो ॥ २ ॥ इत्यादि शिक्कावादौर्मित्रेण स वार्यमाणोऽपि दंभिनीमरणेन जृतः पंचशैलाधिपति-
 र्जातः. तन्मित्रस्य श्रावकस्य महान् खेदो जातः, अहो ! जोगकार्ये जना इत्थं क्लिश्यन्ति.
 जानंतोऽपि वयं किमत्र गार्हस्थ्ये स्थिताः स्म हति स श्रावकः प्रव्रजितः, क्रमेण कालं कु-
 र्वाऽज्युनदेवल्लोके समुत्पन्नः. श्रावधिना स स्ववृत्तांतं जानातिस्म. अन्यदा नंदीश्वरयात्रार्थं
 सर्वे देवेंद्राश्चलितः, स श्रावकदेवोऽप्यज्युतेंद्रेण समं चलितः. तदा पंचशैलाधिपतेस्तस्य वि-
 श्रुन्मालिनाश्रो देवस्य गले पटहो लग्नः, उत्तारितो नोत्तरति. हासाप्रहासान्यामुक्तमियं पं-
 चशैलद्वीपवासिनः स्थितिः, यज्ञंदीश्वरद्वीपयात्रार्थं चलितानां देवेंद्राणां पुरः पटहं वादयन्
 विश्रुन्मालिदेवस्तत्र याति. ततस्त्वं खेदं मा कुरु ? गललग्नमिमं पटहं वादयन् गीताति गा-
 यंतीन्यामावाच्यां सह नंदीश्वरद्वीपे याहि ? ततः स तथा कुर्वेज्जंदीश्वरद्वीपोद्देशेन चलि-
 तः. श्रावकदेवस्तं सखेदं पटहं वादयंतं दृष्टोपयोगेनोपलक्षितवान्, जणति च जोगं त्वं मां

जानासि ? स जणति कः शक्रादिदेवान्न जानाति ? ततस्तं श्रावकदेवस्तस्य स्वप्नान्नवरूपं दर्शयतिस्म, सर्वं पूर्ववृत्तांतमाख्याति. ततः संवेगमापन्नः स देवो जणति, तदानीमहं किं करोमि ? श्रावकदेवो जणति श्रीवर्धमानस्वामिनः प्रतिमां कुरु ? यथा तव सम्यक्त्वं सुस्थिरं जवति. यत उक्तं-जो कारवेइ जिणपकिमं । जिणण जियराजदोसमोहाणं ॥ सो पावेइ अन्नवे । सुहजणणं धम्मवररणं ॥ १ ॥ अन्यच्च-दारिदं दोहगं । कुजाइकुसरीरकुगइकुमईज ॥ अवमाणरोयसोआ । न हुंति जिणविंवकारीणं ॥ २ ॥

ततः स विद्युन्मादी महाहिमवह्निखराजोशीर्षचंदनदार वेदयित्वा श्रीवर्धमानस्वामिप्रतिमां निर्वर्तिजवान्, कियंतं कादं प्रतिमा पूजिता, तत आयुःक्षये तां च मंजूषायां क्षिप्तवान्. तस्मिन्नवसरे षण्मासान् यावदितस्ततो ब्रमद्वाहनं वायुन्निरास्फाट्यमानं स विवोकितावान्. तत्र गत्वा चासौ तमुत्पातमुपशान्तिवान्, सांयात्रिकाणां च तां मंजूषां दत्तवान्, तत्राणितवांश्च, देवाधिदेवप्रतिमा चात्रास्ति. ततस्तां दत्त्वा सांयात्रिका वीतत्रयपत्तनं प्राप्ताः, तत्रोदायनराजा तापसन्नकस्तस्य सा मंजूषा दत्ता, कथितं च सुरवचनं, मिदितश्च तत्र

तत्तरा-

सटीकं

॥ ६६१ ॥

ब्राह्मणादिकमूर्खिलोको नृणति च गोविंदाय नम द्रव्युक्ते मंजूषा नोदघटिता. तत्र केचिन्न-
णत्वं देवाधिदेवश्चतुर्मुखो ब्रह्मास्ति. अन्ये केचिद्भद्रं तत्र चतुर्भुजो विष्णुरेवास्ति. केचिन्न-
णत्वं महेश्वरो देवाधिदेवोऽस्ति. अस्मिन्नवसरे तत्रोदायनराजपट्टराज्ञी चेदकमराजपुत्री प्र-
जावतीनाम्नी श्रमणोपासिका तत्रायाता. तथा तस्या मंजूषायाः पूजां कुर्वैवं नृणितं—गय-
नगदोत्तमोदो । सङ्गन्तु अदृपाकिहेरसंजुतो ॥ देवाहिदेवगुरुज । अद्रा मे दंसणं देव ॥ १॥
एवमुक्त्वा नया मंजूषायां हस्तेन परशुप्रहारी दत्तः, उदघटिता सा मंजूषा, तस्यां दृष्टाऽ-
तीव रुद्रराजस्यानपुष्पमालाढं कृता श्रीवर्धमानस्यासिप्रतिष्ठा, जाता जिनशासनोद्भूतिः, अती-
वानंदिना प्रजावत्येवं वज्राण—सङ्गन्तु सोमदंसण । अपुष्पत्रय नविद्यजणमणानंद ॥ जय-
त्रिंतामणि जगगुरु । जय जय जिण वीर अकदंको ॥ १ ॥ तत्र प्रजावत्यांऽतः पुरमध्ये चैस्त्र-
ददं कारितं, तत्रैवं प्रतिष्ठा स्थापिता. तां च त्रिकालं सा पवित्रा पूजयति. अन्यत्रा प्रजा-
वती राज्ञी तत्प्रतिमायाः पुरो नृत्यति, राजा च वीणां वादयति. तदानीं स राजा तस्या म-
स्तकं न पश्यति, राज्ञोऽभूतिर्जाता, हस्तास्त्रीणा पतिता, राज्ञ्या पृष्ठं किं मया दृष्टं नर्तितं ?

व्ययनम्

॥ ६६१ ॥

राजा सौनसादांब्य स्थितः. राइया अतिनिर्बोधेन स उक्तवान्, यत्तव मस्तकमपश्यद्दं व्या-
कुलीभूतो हस्ताद्रीणां पातितवान्. सा ज्ञाति मया सुचिरं श्रावकधर्मः पादितः, न कंचि-
न्मम सरणाङ्गीतिरस्ति. अन्यदा तत्प्रतिमापूजनार्थं स्नाता सा राङ्गी खचेटीप्रति वस्त्राण्या-
नयेत्युवाच. तथा च दत्तानि, परं प्रजावती दृष्टिभ्रमेण, तथा च रक्तानि वस्त्राण्यानीतानीति
ज्ञात्वा क्रुद्धा प्राह, जिनयहे प्रविशंत्या मम रक्तानि वस्त्राणि ददासीत्युक्त्वा चेटीमादर्शेण
हतवती, मर्मेणि तत्प्रहारलभात्सा मृता. प्रजावत्या चित्तितं हा ! मया निरपराधमसजीवव-
धकरणाद्वतं नम्रं. अतः परं किं मे जीवितव्येन ? ततस्तथा राइया राइ उक्तमहं नक्तं प्र-
त्याख्यामि. राङ्गा नैवेति प्रतिपादितं. तथा पुनः पुनस्तथैवोच्यते, तदा राङ्गोक्तं, यदि त्वं
देवी भूत्वा सां प्रतिबोधयसि तदा त्वं नक्तं प्रत्याख्याहि ? राइया तद्वचोगीकृतं. नक्तं प्र-
त्याख्याय समाधिना मृत्वा सा देवलोक्तं गता देवोऽभूत्. तां च प्रतिमां क्रुब्जा देवदत्ता दा-
सी त्रिकालं पूजयति. प्रजावतीदेवस्तूदायनं राजानं प्रतिबोधयति, न च स संबुध्यते. रा-
जा तु तापसन्नकोऽतः स देवस्तापसरूपं कृत्वाऽमृतफलानि गृहीत्वाऽगतो राङ्गे दत्तवान्.

नृतरा-

सटीकं

॥ ६६३ ॥

राज्ञा तान्यास्त्रादितानि, पृष्ठश्च तापसः कैतानि फलानि ? तापसो नृणति, एतन्नगरान्यर्णे-
ऽस्मदाश्रमोऽस्ति, तत्रैतानि फलानि संति. राजा तेन सममेकाग्र्येव तत्र गतः, परं तत्र ता-
पसैः स हंतुमारब्धः. राजा ततो नष्टस्तस्मिन्नेव वने जैनसाधून् ददर्श, तेषामसौ शरणमा-
श्रितः. नयं मा कुर्विति तैराश्रासितः, तापसा निवृत्ताः, साधुक्षिश्च तस्यैवं धर्म उक्तः—
धम्मो चेवेरथ सत्ताणं । सरणं नवसायरे ॥ देवं धम्मं गुरुं चेव । धम्मरथी य परिरुक्-
ए ॥ १ ॥ दसअठ्ठदोसरहिजं । देवो धम्मोवि निजण्णदयसहिजं ॥ सुगुरु य वंनयारी । आ-
रंनपरिग्गहा विरजं ॥ २ ॥ इत्यादिकोपदेशेन स राजा प्रतिबोधितः, प्रतिपन्नो जिनधर्मं प्र-
नावतीदेव आत्मानं दर्शयित्वा, राजानं च स्थिरीकृत्य स्वस्थाने गतः. एवमुदायनराजा आ-
वको जातः. इतश्च गंधारदेशवास्तव्यः सत्यनामा श्रावकः सर्वत्र जिनजन्मभूरुपादितीर्थानि
वंदमानो वैताड्यं यावन्नतः. तत्र शाश्वतप्रतिमावंदनार्थमुपवासत्रयं कृतवान्. तपस्तुष्ट्या त-
दधिष्ठातृदेव्या तस्य शाश्वतजिनप्रतिज्ञा दर्शिताः, तेन च वंदिताः. अथ तथा देव्या तस्मै
श्रावकाय कामितशुटिका दत्ता, ततः स निवृत्तो वीतन्नयंपत्तने जीवितस्वामिप्रतिमां वंदितु-

उत्तरा-

सटीकं

॥ ६६४ ॥

मायातः. गोशीर्षचंदनमयीं तां स ववंदे. देवात्तस्यातीसारो रोग उत्पन्नः, कुब्जया दास्या स
प्रतिचरितः स नीरुग् जातः. तुष्टेन तेन तस्यै कामगुणिता गुटिका दत्ताः, कथितश्च तासां
चिंतितार्थसाधकप्रज्ञावः. अन्यदा सा दास्यहं सुवर्णवर्णां सुरूपां चवासीति चिंतयित्वैकां शु-
टिकां चक्षितवती, सुवर्णवर्णां सुरूपा च जाता. ततस्तस्याः सुवर्णगुलिकेति नाम जातं. अ-
न्यदा सा चिंतयति जोगसुखमनुब्रूयामि. एष उदायनराजा मम पिता, अपरे मनुज्याः के-
ऽपि राजानो न संतीति चंद्रप्रद्योतमेव मनसि कृत्वा द्वितीयां गुटिकां चक्षितवती. तदानीं
तस्य चंद्रप्रद्योतस्य स्वप्ने देवतया कथितं, वीतन्नयपत्तने उदायनराज्ञो दासी सुवर्णगुलिका-
नाक्षी सुवर्णवर्णाऽतीवरूपवती त्वयोभ्यास्ति. चंद्रप्रद्योतेन सुवर्णगुलिकायाः समीपे दूतः प्रे-
षितः. दूतेनैकांते तस्या एवं कथितं चंद्रप्रद्योतस्त्वामीहते. तथा चणितमन्न चंद्रप्रद्योतः प्र-
थममायातु, तं पश्यामि, पश्चाद्यश्चारुत्या तेन सहायास्यामि. दूतेन गत्वा तस्या वचनं चं-
द्रप्रद्योतस्योक्तं. सोऽप्यनलग्निरिहस्तिनमारुह्य राज्ञौ तत्रायातः, दृष्टस्तथा रुचितश्च. सा च-
णति यदिमां प्रतिमां सार्धं नयसि तदाहमायामि, नान्यथेति. ततस्तेन तत्स्थानस्यापनयो-

व्ययनम्

॥ ६६४ ॥

म्यानप्रतिगा तदानीं कारतीति तस्यां राज्ञौ तत्रोपित्वा स स्वनगरे पश्चाज्जतः. तत्र तादृशीं
जितप्रतिगां काञ्चिन्वा पुनरायातस्मां प्रतिमां तत्र स्थापयित्वा मूलप्रतिमां दासीं च गृ-
हीत्वोज्ज्विनीं स गतः.

तत्रानलग्निरिणा मृत्रपुरीषे कृते. तज्ज्वेन वीतत्रयपत्तनसत्का हस्तिनो निर्मेदा जाताः.
उदायनराज्ञा तत्कारणं गवेपितं, अन्तलग्निरिहस्तिनः पदं दृष्टं, उदायनेन चिंतितं स किम-
यमत्रायातः ? गृहमातुषैरुक्तं सुवर्णशुद्धिका न दृश्यते. राज्ञोक्तं सा चेटी चंरुप्रद्योतेन गृही-
ता, परं प्रतिमां विलोकयत ? तैरुक्तं प्रतिमा दृश्यते, परं पुष्पाणि मलानानि दृश्यन्ते. राज्ञा
गत्वा स्वयं प्रतिमा विलोकित्वा, पुष्परत्नानिदर्शनेन राज्ञा ज्ञातं, नेयं सा प्रतिमा, किं त्व-
चेति विप्रोक्तं राज्ञा दूतश्चंरुप्रद्योतांतिके प्रेषितः, मम दास्या नास्ति कार्यं, परं प्रतिमां त्व-
रितं प्रेषयेति दूतेन चंरुप्रद्योतस्योक्तं. चंरुप्रद्योतः प्रतिमां नार्पयति. तदा सैन्येन समं ज्ये-
ष्ठसाम् पद्मोदायनश्चक्षितः, यावन्नस्रुदेष्टो तत्सैन्यमायातं, तावज्जलाप्राप्त्या तत्सैन्यं तृपाक्रांतं
दद्याकुलीवभूव. तदानीं राज्ञा प्रजावतीदेवाश्चितितः, तेन समागत्य वीणि पुष्कराणि कृतानि,

वर्त्तरा-

सटीकं

॥ ६६६ ॥

व्ययनम्

तेषु जलवात्रात्सर्वं सैन्यं स्वस्थं जातं. क्रमेणोदायनराजोऽङ्घ्रिनीं गतः, कथितवांश्च, नो चंरुप्रद्योत! तव मम च साक्षाद्युक्तं नवतु, किं नु लोकेन मारितेन? अश्वस्थेन वा त्वया मया च युद्धमंगीकर्तव्यं. चंरुप्रद्योतेनोक्तं रथस्थेनैव त्वया मया च योद्धव्यं. प्रभाते चंरुप्रद्योतः कपटं कृतवान्. स्वयमनलगिरिहस्तिनमारुह्य संप्रामांगणे समायातः. उदायनस्तु स्वप्रतिज्ञानिर्वाही रथारूढः संप्रामांगणे समायातः. तदानीमुदायनेन चंरुप्रद्योतस्योक्तं त्वमसत्यप्रतिज्ञो जातः, कपटं च कृतवानसि. तथापि तव मत्तो मीढो नास्तीति नृणामुदायनेन रथो मंरुदयां क्षिप्तः, चंरुप्रद्योतेन तंरुष्टावनलगिरिहस्तो वेगेन क्षिप्तः. स च हस्ती यं यं पादमुत्क्षिपति, तं तमुदायनः शौरैर्वध्यति, यावच्छस्ती भूमौ निपतितः. तत्स्कंधाडुत्तरंश्चंरुप्रद्योतो बद्धः. तस्य च ललाटे मम दासीपतिरित्यक्षराणि लिखितानि. तत उदायनराज्ञा चंरुप्रद्योतदेशे स्वाधिकारिणः स्थापिताः. स्वयं तु चंरुप्रद्योतं काष्ठपिंजरे क्षिप्त्वा सार्धं च नीत्वा स्वदेशंप्रति चलितः. सा प्रतिमा तु ततो नोत्तिष्ठतीति तत्रैव सा मुक्ता. अविहितप्रयाणैश्चलितस्य तस्यांतरा वर्षाकावः समायातः, तेन रुद्धो दशव्री राजत्रिधूर्वाप्राकारं कृत्वा म-

॥ ६६६ ॥

लनरा-

सटीकं

॥ ६६७ ॥

ये स रक्षितः सुखेन तव तिष्ठति, यत्स्वयं भुंक्ते तत्प्रद्योतस्यापि नोजयति. एकदा पर्युष-
णादिनमायातं, तद्गोदायनेनोपवासः कृतः, सूपकरैः प्रद्योतः पृथग्भोजनार्थं पृष्टः, स चिंत-
यत्यथ मां नोजनांतर्विपदानेन मारयिष्यतीति पृथग्भोजनार्थं मां प्रश्नयंति. ततश्चंद्रप्रद्योते-
नोक्तमथ किं पृथग्भोजनार्थं पृच्छयते ? तैरुक्तमथ पर्युषणादिने उदायनराजोपोषितोऽस्तीति
यज्ञवतो रोचते तत्पच्यते. प्रद्योतेनोक्तं ममाप्यद्योपवासोऽस्ति, न ज्ञातं भयाद्य पर्युषणादिनं,
सूपकरैश्चंद्रप्रद्योतेनोक्तं कथितमुदायनराज्ञः तेनापि चिंतितं जानाम्यहं यथाय धूर्तैसान्धर्मि-
कोऽस्ति. तथाप्यस्मिन् वक्त्रे मम पर्युषणा नं शुद्ध्यति, इति चंद्रप्रद्योतो मुक्तः क्वासितश्च.
तदङ्गाज्जादननिमित्तं रत्नपट्टस्तस्य मूर्ध्नि बद्धः, स्वविषयश्च तस्य दत्तः, ततः प्रच्युति पट्टवक्त्रा-
नजानो जानाः, मुकुटवद्भाश्च पूर्वमप्यासन्. वर्षारान्ने व्यतिक्रान्ते उदायनराजा ततः प्रस्थि-
तः. व्यापारार्थं यो वणिग्भर्मस्तलायातः स तत्रैव स्थितः, दशमी राजत्रिर्वासितत्वाद्दशपुरं-
नाम नगरं प्रसिद्धं जातं.

अन्यदा स उदायनराजा पौषधशालायां पौषधिकः पौषधं प्रतिपालयन् विहरति. पूर्वरा-

त्रसमये च तस्यैतादृशोऽधिप्रायः समुत्पन्नः, धन्यानि तानि ग्रामाकरनगराणि, यत्र श्रमणो भगवान् श्रीमहावीरो विहरति. राजेश्वरप्रवृत्तयो ये श्रमणस्य धन्यास्ते नगवतः श्रीमहावीर-
स्यांतिके केवलप्रज्ञतं धर्मं शृण्वन्ति, पंचाणुव्रतिकं सप्तशिक्षाव्रतकं द्वादशविधं श्रावकधर्मं च
प्रतिपद्यन्ति, तथा मुंकीभूत्वाऽगारादनगारितां व्रजन्ति. ततो यदि श्रमणो नगवान् श्रीमहा-
वीरः पून्यजुपूज्यं चरन् यदीहगच्छेत्, ततोऽहमपि नगवर्तौतिके प्रव्रजामि. उदायनस्याय-
मध्यवसायो नगवता ज्ञातः. प्रातश्चंपातः प्रतिनिष्क्रम्य वीतत्रयपत्तनस्य मृगवनोद्याने न-
गवान् समवसृतः. तत्र पर्षन्मिषिता, उदायनोऽपि तत्रायातो नगवदंतिके धर्मं श्रुत्वा हृष्ट-
श्चैवमवादीत्. स्वामिन् ! नवदंतिकेऽहं प्रव्रजिष्यामि. परं राज्यं कस्मैचिद्दामीत्युक्त्वा नग-
वतं वंदित्वा स स्वयहात्रिमुखं चक्षितः. नगवतापि प्रतिबंधं मा कार्षीरित्युक्तं. ततो हस्ति-
रत्नमारुह्योदायनराजा स्वयहे समायातः. तत उदायनस्यैतादृशोऽध्यवसायः समुत्पन्नो यद्य-
हं स्वपुत्रसूत्रीचिकुमारं राज्ये स्थापयित्वा प्रव्रजामि, तदायं राज्ये जनपदे मानुष्यकेषु का-
मन्नोनेषु मूर्धितोऽनायनंतं संसारकालारं नमिष्यति, तत श्रेयः खलु मम निजकं नगिनी-

जातं केशिकुमारं राज्ये स्थापयितुं. एवं संप्रेक्ष्य शोचने तिथिकरणमुहूर्ते कौटुंबिकपुरुषाना-
 कार्येवमवादीत्, क्षिप्रमेव केशिकुमारस्य राज्यान्निपेकसाम्प्रतीमुपस्थापयत ? तैः कृतायां स-
 र्वसाम्प्रदायां केशिकुमारो राज्येऽभिषिक्तः. ततस्तत्र केशिकुमारो राजा जातः. उदायनराजा
 च केशिकुमारराजानं पृष्ट्वा तत्कृतनिष्क्रमणान्निपेकः श्रीमहार्थरातके प्रव्रजितः. बहूनि प-
 टाष्टमदशमद्रादशसप्तासाधसप्तद्वयपण्णादीनि तपःकर्माणि कुर्वाणो विहरति. अन्यदा तस्यो-
 दायनराजप्रेरितप्रांताहारकरणेन सहान् व्याधिरुपपन्नः, वैधैरुक्तं दध्यौपधं कुरु ? स चोदायन-
 राजप्रेरितगवदाह्वयेकाक्यमेव विहरति, अन्यदा विहरन् स वीतत्रये गतः. तत्र तस्य भागिने-
 यः केशिकुमारराजाऽमात्यैर्नृणितः, स्वामिन्नेव उदायनराजप्रेरितः परिपृष्ट्वादिपराभूतः प्रव्रज्यां
 मोक्षतुकाम एकत्रयेवेहायातः, तत्र राज्यं मार्गमिष्यति. स प्राह दास्यामि. तैरुक्तं नैव रा-
 जधर्मः. स प्राह तर्हि किं क्रियते ? ते प्राहुर्विषमस्य दीयते. राज्ञोक्तं यथेष्टं कुर्वतु. ततस्तै-
 रेकस्याः पशुपाट्या गृहे विषमिश्रितं दूधे कारितं, तेषां शिक्या तया तस्य तद्वत्.

उदायनत्रयकया च देवतयाऽपहृतं, उक्तं च तस्य देवतया, हे महर्षे ! तव विषं दत्तं

त्रसमये च तस्यैतादृशोऽन्निप्रायः समुत्पन्नः, धन्यानि तानि ग्रामाकरनगराणि, यत्र श्रमणो भगवान् श्रीमहावीरो विहरति. राजेश्वरप्रवृत्तयो ये श्रमणस्य धन्यास्ते जगवतः श्रीमहावीर-
स्यांतिके केवलप्रज्ञतं धर्मं शृण्वन्ति, पंचाणुअतिकं सप्तशिक्काअतकं द्वादशविधं श्रावकधर्मं च
प्रतिपद्यन्ति, तथा हुंकीभूत्वाऽगारादनगारितां व्रजन्ति. ततो यदि श्रमणो जगवान् श्रीमहा-
वीरः पूनर्याजुपूवर्था चरन् यदीहगच्छेत्, ततोऽहमपि जगवतोऽंतिके प्रव्रजामि. उदायनस्याय-
मध्यवसायो जगवता ज्ञातः. प्रातश्चंपातः प्रतिनिष्कस्य वीतजयपत्तनस्य मृगवनोद्याने ज-
गवान् समवस्यतः. तत्र पर्थेन्मिखिता, उदायनोऽपि तत्रायातो जगवदंतिके धर्मं श्रुत्वा हृष्ट-
श्चैवमवादीत्. स्वामिन् ! जगदंतिकेऽहं प्रव्रजिष्यामि. परं राज्यं कस्मैचिद्ददामीत्युक्त्वा जग-
वंतं वंदित्वा स स्वग्रहात्रिमुखं चवितः. जगवतापि प्रतिबंधं मा कर्षीरित्युक्तं. ततो हस्ति-
रत्नमारुह्योदायनराजा स्वग्रहे समायातः. तत उदायनस्यैतादृशोऽध्यवसायः समुत्पन्नो यद्य-
हं स्वपुत्रमग्नीचिकुमारं राज्ये स्थापयित्वा प्रव्रजामि, तदायं राज्ये जनपदे मानुष्यकेषु का-
ञ्चनोगेषु मूर्खितोऽनाद्यनंतं संसारकांतारं त्रमिष्यति, तत श्रेयः खलु मम निजकं जगिनी-

जातं केशिकुमारं राज्ये स्थापयितुं. एवं संप्रेक्ष्य शोचने तिथिकरणमुहूर्ते कौटुंबिकपुरुषाना-
कार्यवसवादीत्, क्षिप्रमेव केशिकुमारस्य राज्यान्निषेकसाधयामुपस्थापयत? तैः कृतायां स-
र्वसाध्यां केशिकुमारो राज्येऽभिषिक्तः. ततस्तत्र केशिकुमारो राजा जातः. उदायनराजा
च केशिकुमारराजानं पृष्ट्वा तत्कृतनिष्कलणान्निषेकः श्रीमहावीरांतके प्रव्रजितः. बहूनि ष-
ष्टाष्टमदशसहस्रदशसत्तार्धमाससङ्कषणादीनि तपःकर्माणि कुर्वणो विहरति. अन्यदा तस्यो-
दायनराजधरंतप्रांताहारकरणेन सहान् दयाधिरुपन्नः, वैद्यैरुक्तं दध्यौषधं कुरु? स चोदायन-
राजपिर्नगवदाह्यैकाग्र्येव विहरति, अन्यदा विहरन् स वीतत्रये गतः. तत्र तस्य भागिने-
यः केशिकुमारराजाऽमारयैर्नष्टः, स्वामिश्रेण उदायनराजपिः परिपहादिपराभूतः प्रव्रज्यां
मोक्नुकाम एकाग्र्येवेहायातः, तत्र राज्यं मार्गयिष्यति. स प्राह दास्यामि. तैरुक्तं नैव रा-
जधर्मः, स प्राह तर्हि किं क्रियते? ते प्राहुर्विपस्य दीयते. राज्ञोक्तं यथेहं कुर्वतु. ततस्तै-
रेकस्याः पशुपाल्या गृहे विपसिश्चितं द्रवि कारितं, तेषां शिक्या तथा तस्य तद्वत्तं.

उदायनसक्तया च देवतयाऽपहृतं, उक्तं च तस्य देवतया, हे महर्षे! तत्र विषं दत्तं

दध्यंतः, तेन दध्यौषधं परिहर ? तद्वाक्यादधि परिहृतं, रोगो वर्धितुमारब्धः, पुनस्तेन दध्यौषधं कर्तुमारब्धं. पुनरपि तदंतीर्विषं देवतयापहतं. एवं वारत्रयं जातं. अन्यदा देवता प्रसत्ता जाता, तैश्च विषं दत्तं. तत उदायनराजर्षिर्बहूनि वर्षाणि आमण्यपर्यायं पालयित्वा मासिक्या संलेखनया केवलज्ञानमुत्पाद्य सिद्धः. तस्य शय्यातरः कुञ्जकरस्तदानीं क्वचिद्ग्रामांतरे कार्यार्थं गतोऽभूत्. कृषितया च देवतया वीतत्रयस्योपरि पांशुवृष्टिर्मुक्ता, सकलमपि पुरमाज्ञादितं, अद्यापि तथैवास्ति. शय्यातरः कुञ्जकरस्तु शनिपटव्यां मुक्तः. उदायनराजपुत्रस्यानीचिकुमारस्य तदायं वृत्तांतो जातः. यदोदायनः केञ्चिकुमारं राज्येऽन्निषिच्य प्रव्रजितस्तदास्यायमध्यवसायः समुत्पन्नः. अहमुदायनस्य ज्येष्ठपुत्रः प्रजावत्यात्मजः, तादृशमपि मां मुक्त्वा केञ्चिकुमारं राज्येऽन्निषिच्योदायनः प्रव्रजितः, द्रव्यंतमर्निनसिकेन दुःखेन पराभूतोऽसौ वीतत्रयपत्तनं मुक्त्वा चंपायां कोणिकराजानमुपसंपद्य विपुलत्रोगसमन्वितोऽभूत्. स चान्निचिकुमारः श्रमणोपासकोऽधिगतजीवाजीवोऽप्युदायनराज्ञि समनुगतवैरोऽभूत्. अनीचिकुमारो बहूनि वर्षाणि श्रमणोपासकपर्यायं प्रतिपादयार्धमासिक्या संलेख-

नयोदायनवैरस्यानमनालोच्य कायं कृत्वाऽसुरकुमारत्वेनोत्पन्नः. एकपद्योपमस्त्रितिरस्यासीत्.
महाविदेहे क्षेत्रे चायं सत्स्यतीन्युदायनकथा.

॥ अथम् ॥—तदेव कासीराया । सेज सञ्चपरिक्रमो ॥ कामत्रोए परिञ्चज्ज । पट्टणे क-
म्ममहावणं ॥ ४९ ॥ व्याख्या—हे मुने ! तथैव तेनैव प्रकारेण पूर्वोक्तनुपवत्काशीदेशपति-
नन्दननामा राजा सप्तमवलदेवः कर्मरूपं महावनं प्राहनदुन्मूलयामासेत्यर्थः. किं कृत्वा ? त्रो-
गान् परित्यज्य. कीदृशो नन्दनः ? श्रेयःसत्यपराक्रमः, श्रेयः कल्याणकारकं यत् सत्यं संयमः
श्रेयःसत्यं, तत्र पराक्रमो यस्य स श्रेयःसत्यपराक्रमः, मोक्षदायकचारित्र्यधर्मे विहितवीर्यं द-
त्यर्थः. ॥ ४९ ॥ अत्र काशीराजदृष्टान्तः—वाणारस्यां नगर्यामग्निशिखो राजा, तस्य जयंत्य-
न्निधाना देवी, तस्याः कुक्षिसमुद्भूतः सप्तमवलदेवो नन्दनो नाम. तस्यानुजो भ्राता शेषव-
तीराङ्गीसुतो दत्तात्रयो वासुदेवः, स च पित्रा प्रदत्तराज्यः साधितत्ररतार्थो नन्दनानुगतो रा-
ज्यश्रियं स्फीतामनुवभूव. कावेन पदपंचापध्वंसहस्ताण्यायुरतिबाह्य मृत्वा दत्तः पंचमनरक-
प्रथिव्यामुत्पन्नः. नन्दनोऽपि च गृहीतश्यामणः समुत्पादितकेवलज्ञानः पंचषष्टिर्वर्षसहस्राणि

जीवितमनुपाद्य सोऽङ्गततः षड्विंशतिधनूषि चानयोर्देहप्रमाणमासीत्. इति काशीराजदृष्टांतः
 ॥ मूलम् ॥—तदेव विजयं राधा. । अण्डाकिसि पवण ॥ रज्जं तु गुणसमिद्धं । पहितु
 य महायसो ॥ ५० ॥ व्याख्या—हे मुने ! तथैव विजयो नामा द्वितीयो बलदेवो राजा प्र-
 व्रजितो दीक्षां प्रपन्नः. किं कृत्वा ? राज्यं तु पहितु इति परिहृत्य, कीदृशं राज्यं ? गुणसम्प-
 द्धं गुणैः समांशैः पूर्णं, स्वामी १ अमात्य २ सुहृत् ३ कोश ४ राट् ५ दुर्ग ६ बलानि ७ च
 राज्यंगानि. अथवा गुणैरिन्द्रियकामगुणैः पूर्णः कीदृशो विजयः ? अनार्सं आर्सेध्यानरहितः.
 पुनः कीदृशः ? कीर्तिः कीर्त्योपलब्धितः. अथवा ‘ अण्डाकिसि ’ इति ‘ अण्डाऽकीर्तिः ’
 आ समंतान्नष्टा अकीर्तिर्यस्य स आनष्टाऽकीर्तिः, अयशोरहितः. पुनः कीदृशः ? महायशा
 महद्यशो यस्य स महायशाः. ॥ ५० ॥ अत्र विजयराजकथा—द्वारावत्यां ब्रह्मराजस्य पुत्रः
 सुप्रद्राकुक्षिसंभूतो विजयनामा द्वितीयो बलदेवोऽस्ति. स च स्वलघुव्रातुद्विसप्तवर्षसहस्रा-
 शुद्धिपृष्ठवासुदेवसरणानंतरं श्रामण्यसंगीकृत्योत्पादितकेवलज्ञानः पंचससतिवर्षशतसहस्रा-
 णि सर्वयुरतिवाह्य मुक्तिं गतः. सप्ततिधनूषि चानयोर्देहमानं. इति विजयराजकथा. १५.

॥ मूलम् ॥—तद्देवुगं तवं किञ्चा । अत्र खित्तेण चेयसा ॥ महवलो रायरिसी । आ-
 दाय सिरसा सिरं ॥५१॥ द्याख्या—तथैव महावदनामा राजर्षिस्तृतीये त्रवेमोक्कं जगामेति-
 शेषः किं कृत्वा ? अद्याक्षितेन चेतसा, स्थिरेण चित्तेन, उग्रं प्रधानं तपः कृत्वा. पुनः किं
 कृत्वा ? शिरसा मस्तकेन श्रियं चारित्र्यलक्ष्मीमादाय गृहीत्वा. ॥ ५१ ॥ अत्र महावदराज्ञः
 कथा—अत्रैव जरातक्षेत्रे हस्तिनागपुरं नगरमस्ति, तत्र वलनाम राजा, तस्य प्रजावती-
 नाप्ती राज्ञी, अन्यदा सा राज्ञी प्रवरशयनीयोपणतेपद्भिर्द्रां गहंती शशांकशंखधवलं सिंहं
 स्वप्ने दृष्ट्वा प्रतिबुद्धा. ततः सा तुष्टा यत्र वलस्य राज्ञः शयनीयं तन्नोपागच्छति, तं स्वप्नं
 च वलस्य राज्ञः कथयति. ततः स वलो राजा तं स्वप्नं श्रुत्वा हृष्टस्तुष्ट एवमवादी-
 त, हे देवि ! त्वया कल्याणकृत्स्वप्नो दृष्टः, अर्थवानो चोगवानो राज्यवानश्च नविष्यं-
 ति. एवं खलु तव नवमासेषु सार्धसप्तदिनान्यधिकेषु गतेषु कुलप्रदीपः कुलतिलकः सर्वल-
 क्षणसंपूर्णो दारको नविष्यतीति. ततः सा प्रजावत्येतदर्थं श्रुत्वा हृष्टा तुष्टा वलस्य राज्ञ-
 स्तद्वचनं स्वीकरोति. राजानुज्ञया च स्वशयनीये समागच्छति. तत्प्रवृत्तिं च सा सुखेन गर्ज-

मुद्रहति. प्रशस्तदोहदा प्रतिपूर्णदोहदा सा पूर्णेषु मासेषु सुकुमाद्यपाणिपादं सर्वलक्षणोपेतं देवकुमारोपमं दारकं प्रसूतवती. ततः प्रजावत्या देव्या प्रतिचारेका बलं राजानं विजयज-जयान्यां पुत्रजन्मना च वर्धयंति. ततो बलराजैतमर्थं श्रुत्वा हृष्टतुष्टो धाराहतकदंबपुष्प-मिव समुबहसितरोमकूपस्तासामंगप्रतिचारिकाणां मुकुटवर्जं सर्वं स्वशरीरालंकारं ददौ. म-स्तकस्त्रपनादिकं प्रीतिदानं च यथेष्टं वितर्णवान्. ततः स बलो राजा कौटुंबिकपुरुषानाका-रयति. आगतांश्च तानेवमवादीत्, नो देवानुप्रियाः! क्षिप्रमेव हस्तिनागपुरे नगरे चारक-शोधनं मानोन्मानप्रवर्धनं कुरुत? वर्धार्पनं च बोधयत? एवं राजाज्ञया ते तथैव कृतवन्तः. प्राप्ते च द्वादशे दिवसे तस्य बालकस्य महाबल इति नाम चक्रतुः. ततो महाबलः पंचधा-त्रीपरिवृतो बबुधे. गृहीतकलाकलापश्च यौवनमनुप्राप्तोऽसदृशरूपदावण्यगुणोपेतानामष्टानां राजवरकन्यानामेकस्मिन्नेव दिवसे पाणिग्रहणमकरात्. ततस्तस्य महाबलकुमारस्य मातापि-तरावतिशयेन हर्षेण महददृष्टासादोपशोचितं वासन्नवनं कारयतः. एतादृशं च प्रीतिदानं ददतः—अष्टौ हिरण्यकोटयः, अष्टौ मुकुटानि, अष्टौ कुंजलयुगलानि, अष्टौ हाराः, अष्टौ

गौसादृक्षिकं, अष्टौ ग्रामाः, अष्टौ दासाः, अष्टौ मदहस्तिनः, अष्टौ सौवर्णस्थालानि. एव-
मन्यदपि सारं स्वापतेयं मातृपितृभ्यां तस्य दत्तं. ततः स महाबलः प्रासादवरगत उदार-
जोगान् जुञ्जानो विचरति.

तस्मिंश्च काले विमलस्वामिनः, प्रपौत्रो धर्मघोषनामाऽनगारः पञ्चन्निरनगरशौतैः परिदृ-
तो ग्रामानुग्रामं विहरन् हस्तिनागपुरमागतः. तस्यांतिके नागरिकपरिपत्समागता. महाव-
लोऽपि धर्मं श्रोतुं तत्रायातः. श्रुत्वा च धर्मं वैराग्यमापन्नो महाबलकुमारो हृष्टस्तुष्टस्त्रिवारं
नर्त्तयमवादीत्. हे जगवन्! श्रद्धयामि निर्भयं प्रवचनं यथा जवज्जिरुक्तं सत्यमेवेति. संयम-
मार्गमहमंगीकरिष्यामि, नवरं मातापितरावापृञ्चामि. गुरवः प्रोचुः प्रतिबंधं माकर्षीः. ततः
स महाबलो धर्मघोषमनगारं वंदित्वा हृष्टस्तुष्टो रथमारुह्य हस्तिनागपुरमध्ये यत्र स्वगृहं,
तत्रोपागतो रथारप्रत्यवतरति. यत्र मातापितरौ तत्रोपागत्यैवमवादीत्—अहो! मातापितरौ!
मया धर्मघोषस्यानगरस्यांतिके धर्मः श्रुतः, स च धर्मो मेऽन्निरुचितः. ततो महाबलकुमारं
मातापितरावेवमवदतां, पुत्र! त्वं धन्यः कृतार्थश्च. ततः स महाबल एवमवादीत्—अहो!

मातापितरौ ! दृष्टव्यं नृदाइया प्रवर्जितुं, संसारप्रयादहमुद्दिभोऽस्मीति. ततः सा प्रजा-
वत्यनिष्टामश्रुतपूर्वाग्निमां पुत्रवाचं श्रुत्वा रोमकृपणवत्स्वेदाकीर्णगात्रा शोकत्रवेपितांगा नि-
स्तेजस्का दीनवदना करतलमर्दितकमलमाद्येव मयाना विकीर्णकेशहस्ता झुटित्वा धरणीतले
निपतिता मूर्ध्विता च. परिचारिकाग्निः कांचनकलशोत्कृष्टशीतलजलधाराग्निषिच्यमाना स-
माश्वासिता सती रुच्यमानैवयवादीत्—त्वमस्माकमेक एव पुत्रोऽसि, दृष्टः कांतो रत्नभूतो
निधिभूतो जीवितश्रुत जंबवरपुष्पवद्दुर्लभः, ततो नैवं वयमिष्टामस्तव कृणुमात्रमपि विप्रयोगं.
ततः पुत्र ! त्वं तावद्दृष्टे तिष्ठ ? यावद्वयं जीवामः. अस्मासु कालगतेषु परिवर्धितकुलसंता-
नस्त्वं पश्चात्परिव्रजेः. ततः स महाबल एवमवादीत्, हे मातर्यस्त्वं वदसि तत्सर्वं मोहविल-
सितं. परं मनुष्यप्रवे जन्मजरामरणशोकाग्निभूतेऽध्रुवे संख्यात्रागणसदृशे स्वप्नदर्शनोपमे वि-
ध्वंसनस्वप्नवे मम प्रीतिर्नास्ति. को जानाति हे मातः ! कः पूर्व कः पश्चाद्वा गमिष्यति ?
अतोऽहं शीघ्रमेव प्रव्रजिष्यामि. ततः सा प्रजावत्येवमवादीत्, पुत्र ! दृढं ते शरीरं विशि-
ष्टरूपलक्षणोपपेतं, विज्ञानविचक्षणं, रोगरहितं, सुखोचितं प्रथमयौवनस्थं वर्तते, अतस्त्वं-

मेसाहशरीरसौत्वनगुणानुभव ? पश्चाद्व्रजेः. ततः स महाबल एवमवादीत्, हे मातरिदं
मनुष्यशरीरं दुःखायतनं, दिक्षिध्वयाभिप्रस्तमस्थिसंबद्धं, क्षप्ता जालसंबद्धं, अशौचनिधान-
मनवस्थिताकारं विनश्वरमेव न विष्यतीतीहामयहं त्वरितं प्रव्रजितुं. ततः सा प्रजावर्येवम-
वादीत् पुत्र ! दम्भास्तव सर्वकलाकोमलस्वभावा मार्दवार्जवद्वृक्षमाविनयगुणयुक्ता ह्यावत्रावविच-
क्षणाः सुविशुद्धशीलाः कुलशालिन्यः प्रगल्भवयस्कृता मनोऽनुकूलभावानुरक्ता अप्रैः तव
चार्याः संति, तानिः तसं जोगात् जुद्धव ? पश्चाद्वयःपरिपाके परिव्रजेः. ततः स महाबल
एवमवादीत्—द्रुमे सखु यानुष्यकाः कामजोगा उच्चारप्रश्रवणश्चेष्मवातपित्ताश्रयाः शुक्रशो-
लितसमुद्भवा अल्पक्रीडिता बहुपसर्गाः कटुकविपाकदुःखानुशंथिनः सिद्धिविधातकारिणः
संतीति सद्य एवाहं प्रव्रजिष्यामि. पुनर्मर्तापितरावेवमूचतुः—पुत्र ! परंपरपर्यायाद्वहिरि-
णसुवर्णदिपुलधनधान्यानि स्वयमाश्नादमानोऽन्येषां दानाञ्चानुग्रहाण ? मनुष्यलोकसत्कार-
सन्धानान्यनुग्रहाण ? पश्चात्परिव्रजेः. ततः स महाबल एवमवादीत्—द्रुदं सर्वं हिरण्यादिकं
वल्त्वन्निष्प्राप्तं, राजप्राप्तं, दायादप्राप्तं, नृत्यप्राप्तमभुवं विद्युच्चंचलं, नास्य जोगः केनापि प्र-

नतरा-
सटीकं

॥ ६५८ ॥

हीतुं शक्यः, इति श्रीधमेवाहं प्रवज्जिष्यामि. ततो मातापितरौ विषयप्रवर्तकवाक्यैरेनं गृहे
रक्षितुं न शक्नुतः, अथ संयमोद्वेगकरैरेवमूचतुः—पुत्र ! अयं निर्ग्रथमार्गो डुरनुचरोऽस्ति,
अत्र लोहमया यवाश्वर्वणीयाः संति, गंगाप्रतिश्रोतसि गंतव्यमस्ति, समुद्रो जुजान्यां तर-
णीयोऽस्ति, दीप्ताग्निशिखायां प्रवेष्टव्यमस्ति, खड्गधारायां संचरणीयमस्ति, पुत्र ! निर्ग्रथाना-
माधाकर्मिकं बीजादिभोजनं च न कर्तव्यमस्ति. पुत्र ! त्वं तु सुकुमालोऽसि, सुखोचितोऽसि,
न त्वं ह्युधातुषाशीतौष्ण्यादिपरीषहोपसर्गान् सोढुं समर्थोऽसि. पुनर्भूमिशयनं, केशलोचन-
मस्नानं, ब्रह्मचर्यं, त्रिह्लाचर्यं च विधातुं न शक्नोऽसि. ततः पुत्र ! त्वं तावद्गृहे तिष्ठ याव-
द्वयं जीवामः. ततः स महाबल एवमवादीत—अयं निर्ग्रथमार्गः ह्यजीवानां कातराणां चेह-
लोकप्रतिबद्धानां परलोकपराङ्मुखानां डुरनुचरोऽस्ति, न पुनर्वीरस्य निश्चितमतेः पुरुषस्य
किमप्यत्र दुष्करणीयमस्तीति मामनुजानीत प्रञ्जयानुमतिस्तस्य दत्ता. ततो बलराजा कौटुम्भिकपुरुषैर्हरित-
रक्षितुमशक्ताभ्यामवाव्यैव प्रञ्जयानुमतिस्तस्य दत्ता. ततो बलराजा कौटुम्भिकपुरुषैर्हरित-
नागपुरं बाह्यान्त्यंतरे संमार्जितोपलितं कारयति, त्वं महाबलं कुमारं च मातापितरौ सिंहा-

॥ ६५८ ॥

लक्ष्मिणा-

लक्ष्मीकं

॥ ६७॥

लक्ष्मिणे समारोपयतः. सौवर्णिककदशानामष्टोत्तरशतेन चावज्ञौमेयानामष्टोत्तरशतेन सर्वेभ्यः स-
हान् निष्क्रमणादिपेकोऽस्य कृतः. पिता दद्याण पुत्र ! नृण ? तव किं ददामि ? कस्य वस्तुनः
सांप्रतं तवार्थः ? ततः स महाबल उवाच—दृष्ट्वासि तात ! कुत्रिकापणादेकेन लक्ष्णे पतद्-
ग्रहं, पङ्केन लक्ष्णे रजोहरणं, एकेन लक्ष्णे काश्यपाकारणमिति.

ततो बलराजा कौटुंबिकपुरुषैर्ब्रवीत्यपि वस्तुनि प्रत्येकमेकैकलक्ष्णेनानाधितवान्. ततः स
काश्यपो वस्तुभूतिनामा बलेन राज्ञाऽप्यनुज्ञातोऽप्युणपोतिकेन पिनऋमुखश्चतुरंगुलवर्जकेशान्
महाबलमस्तके चकर्त. अन्नावती तान् केशाव् हंसलक्ष्णपटशाटके प्रतिक्षिपति, तच्च बद्धं
ज्योतीर्षकस्थाने न्यस्यति. ततः स महाबलो गोशीर्षचंदनानुलिप्तः सर्वादिंकारविभूषितः पुरुषस-
दृशवाह्यां शिपिकामारुढः, एकया वरतरुण्या धृतातपत्रो द्वात्र्यां वरतरुणी त्र्यां चाढ्यमानवर-
चासरोमातृपितृन्यासनेक्यटकोटिपरिवृतः प्रभ्रज्याग्रहणार्थं चक्षितः. तदानीं तं नगरलोका एवं
प्रशंसन्ति. धन्योऽयं कृताथोऽयं, सुलब्धजनमायं महाबलकुमारो यः संसारभयोद्दिग्धः सर्वं सांसा-
निकविज्ञासमपह्नाय प्रथमवयःस्य एवं परित्रजति. एवं लोकैः प्रशस्यमानः प्रलोभ्यमानोऽुल्लिखि-

धन्यवतम्

॥ ६७॥

धर्मरा-

संटीकं

॥ ६८० ॥

ईदृशक्षानः पुष्पफलेषु विकीर्णमाणेषु, याचकेन्यश्च स्वयं दानं ददद्भस्तिनागपुरमध्यं मध्ये निर्ध-
नन् धर्मघोषानगारांतिके सन्नायातः, शिविकातश्च प्रत्यवतीर्णः. ततो महाबलं कुमारं पुरतः
कृत्वा मातापितरौ धर्मघोषसनगारं वंदित्वैवमवदत्तां, नगवन्नेष महाबलकुमारः संसारत्रयो-
द्विधः कामत्रोगविरक्तो नवदंतिके प्रवज्जितुमिहति, तत इमां शिष्यत्रिंशं वयं दत्ताः, स्वीकुर्वतु
नवंतः. धर्मघोषानगार एवमुवाच यथासुखं देवानुप्रिया मा प्रतिबंधं कुरुत? ततः स महा-
बलो हृष्टस्तुष्टो धर्मघोषसनगारं वंदित्वोत्तरपूर्वदिशंतराद्वेऽपक्रम्यालंकारवर्गमुत्तारयति. अश्रू-
णि मुंचंती प्रजावती देव्युत्तरीयवस्त्रे तल्लंकारवर्गं प्रक्षिपति. महाबलकुमारंप्रत्येवमवदत्,
तुत्र! अत्रार्थे विज्ञेयाद् घटितव्यं यतितव्यं, अत्रार्थे न प्रसाध्यं. ततः स महाबलः पंचमौष्टि-
कं लोचं करोति. ततोऽसौ धर्मघोषानगारांतिके समागत्यैवमवादीत्, नगवन्नयं लोक आ-
दीप्तप्रदीप्तो जराक्षरणग्रस्तश्चास्तीति स्वयमेव मां प्रजाजयत? ततः स धर्मघोषसूरिसतं स्वय-
मेव प्रजाजय सामाचारीमक्षिपयत्. ततो महाबलोऽनगारो जातः. पंचसमितित्रिगुप्तिगुक्तः,
क्रमेण चतुर्दशपूर्वधरश्चावृत्. बहुत्रिशतदुर्घषष्टाष्टमादित्रिर्विचित्रैस्तपःकर्मक्षिरात्मानं ज्ञावयन्,

॥ ६८० ॥

दादशवर्षाणि श्रामस्यपर्यायसनुपालयन्, अंते मासिष्या संतेखनया आलोचितप्रतिक्रांतः समाधिप्राप्तः कालमासे काष्ठं कृत्वा स ब्रह्मकल्पे दशसागरोपमस्थितिको देवो बभूव. ततश्चुतश्च श्रेष्ठिकृते चाणिजप्राप्ते पुत्रत्वेनोत्पन्नः. तत्र सुदर्शन इति कृतनामोन्मुक्तवाल्मीकः श्रमणस्य श्रीमहावीरस्यांतिके प्रवृजितः क्रमेण सिद्धश्चेति महद्बलकथा. ॥ १६ ॥

॥ भूतम् ॥—कहं धीरे अहेजहिं । जन्मजुह्व महिं चरे ॥ एए विसेसमादाय । सूरा दण्डपरक्कत्ता ॥ ५२ ॥ व्याख्या—हे मुने ! एते चरतादयः शूरा धैर्यवन्तः, पुनर्दण्डपराक्रमाश्च संयमे स्थिरवीर्यनाजो बभूवुरिति शेषः. किं कृत्वा ? विशेषं मिथ्यादर्शनयो जिनमतस्य विशेषं दृष्टीत्वा सनस्थापय. तस्मात् हे मुने ! धीरः साधुरहेतुजिः क्रिया १ अक्रिया २ विनय इ आज्ञान ४ प्रभुत्वैः कृतितत्वेतुजिर्विपरीतनापणैरुन्मत्त इव लयपानीव भ्रष्टां पृथिव्यां कथं चरेत् ? अपि तु स्वेहया ययातया प्रवपनपायणः सन्न चरेत्. तस्मात्तत्रापि धीरेण नत्ता तत्रैव जनो तिश्चितं विधेयमिति हार्द. ॥ ५२ ॥

॥ भूतम् ॥—अच्चंतनियाणखमा । सच्चा मे नासिया वई ॥ आतांरिसु तरंतेगे । तरि-

तलरा-

सहीकं

॥ ६८२ ॥

रसंसि अणंगथा ॥ ५३ ॥ दयास्था—हे मुने ! मे मथा सत्या 'वर्द्ध' इति सत्या वाक् नो-
षिता, प्राकृतत्वात्तृतीयायां षष्ठीः । जिनशास्त्रनश्वेवाश्रयणीयमित्येवंरूपा वाणी मयोक्ता. अ-
नया वाण्यांगीकृतया बहवो जना अतरन्, संसारस्समुद्रं तरन्तिस्म, एकेऽनया वाण्येदानी-
मपि तरन्ति, अनागता अभ्यध्वे जायिनो नठया अभ्यनय। वाण्या नवोद्विं तरिष्यन्ति. की-
दृशास्ते भूतनविष्यद्वर्तमानजनाः ? अत्यंतनिदानक्षमाः, अत्यंतं निदानं कर्ममलशोधनं तत्र
क्षमाः कर्ममलप्रक्षालनसावधानाः, नितरां दीयते शोध्यते पवित्रीक्रियतेऽनयेति निदानं,
दैप्र शोधने इत्यस्य रूपं ॥ ५३ ॥

॥ सूक्ष्म ॥—कहं धीरे अहेऊहिं । अत्ताणं परिआवसे ॥ लव्वसंगविलिप्पुक्के । सिद्धे
लव्वद नीरएत्तिवेसि ॥ ५४ ॥ दयास्था—धीरः साधुरहेतुजिः क्रियावायादिकुमतीनां वचोयु-
क्तस्सत्त्वरूपणादक्षौर्मिभ्यात्वस्य कारणैरात्मानं स्वकीयमात्मानं कथं पर्यावासयेत् ? कुतिसि-
तहेतूनामावासमात्मानं कथं कुर्यात् ? अपि तु न कुर्यादित्यर्थः. किमित्थं स्थितस्य फलं
स्थादित्याह—सर्वसंगैर्द्व्यत्रावनेदेन संयोगैः संयोगेभ्यो वा विशेषेण निर्मुक्तः सर्वसंगवि-

व्ययनम्

५

॥ ६८२ ॥

निर्मुक्तः तत्र साधुः सिद्धो ब्रवति, कर्ममलापहारेण नीरजा निर्मलः स्यादुज्ज्वलो ब्रवेदित्या-
शुपदेशं दत्वा कत्रियशुचिर्महीतले विजहारः. संयतमुनिरपि चारित्रं प्रपादय सोऽकं प्रापेति
सुयमसिखाभी जंतुस्त्रासिनं प्राह, हे जंबू अहं ब्रवीमि, इति परिसमाप्तौ. ॥ ५४ ॥ इति सं-
यतीयाध्ययनं. १८. इति श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रार्थदीपिकायामुपाध्यायश्रीवत्सोकीर्तिगणेशि-
पदवत्समीवल्लनगणिविरचितायां संयतीयाध्ययनमष्टादशसर्गलो व्याख्यातं. १८. श्रीरस्तु. ॥

॥ अथैकोनविंशतितत्त्वव्ययनं प्रारभ्यते ॥

उष्टादशोऽध्यायने द्योगर्हीनां त्याग उक्तः, द्योगर्हित्यायात्साधुत्वं स्यात्, तत्साधुत्वं ह्य-
प्रतिकर्मतया स्यात्, तत् एकोनविंशतितमेऽध्ययने निःप्रतिकर्मतां मृगापुत्रदृष्टान्तेन कथयति-
॥ मूलम् ॥—सुग्रीवे नयरे रश्मे । काण्णुज्जाणसोहिष ॥ राया वलचद्वत्ति । मिया त-
स्तन्गमाहिंसी ॥ १ ॥ व्याख्या—सुग्रीवे नास्ति नगरे वलचद्व इति नामा राजाभूत्. कीदृ-

शे सुग्रीवे नगरे ? रम्ये रमणीये, पुनः कीदृशे ? काननोद्यानशोत्रिते, तत्र काननं बहुदृढं-
 द्वाणामाभ्रराजादनादितरूणां वनं, ज्यानं नानाविधपादपलतादीनां वनं, अथवा कीनायो-
 न्यं वनमुद्यानमुच्यते. ततः काननं चोद्यानं च काननोद्याने, तान्त्र्यां शोत्रितं काननोद्यान-
 शोत्रितं, तस्मिन्. तस्य वलन्नद्रभूपस्य ऋगां नामन्यग्रमहिष्यभूत, महिषी पट्टराज्ञी अग्रा-
 प्रधाना, सा चासौ महिषी चाग्रमहिषी. ॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥—तेसिं पुते वलसिरी । मियापुत्रेति विरसुए ॥ अममापिऊण ददए । जुव-
 राया दसीसरे ॥ २ ॥ व्याख्या—‘तेसिं पुते’ इति नयोर्बलन्नद्रभूपराज्ञयोः पुत्रो वलश्री-
 राया दसीसरे ॥ २ ॥ व्याख्या—‘तेसिं पुते’ इति नयोर्बलन्नद्रभूपराज्ञयोः पुत्रो वलश्री-
 नासासीत्. वलश्रीति सातापितृर्यां कृतनामा. स वलश्रीर्विश्रुतो लोकप्रसिद्धो ऋणापुत्र इ-
 त्यब्रूत्. ऋणायां ब्रह्मराज्ञ्याः पुत्रो ऋणापुत्रः, लोकस्तं ऋणापुत्रस्मिन्नृचुरित्यर्थः. कीदृशो ऋ-
 नापुत्रः ? ‘अममापिऊण ददए’ इति सातापिबोर्द्विप्रितो वलन्नः. पुनः कीदृशः ? युवराजः,
 युवा चासौ राजा च युवराजः कुमारपदधारकः, पितरि जीवति सति राज्ययोग्यः कुमारो
 युवराज उच्यते. पुनः कीदृशः ? दसीश्वरः, दमो विद्यते येषां ते दस्मिन्स्तेषामीश्वरो दसी-

श्वरः, उपशमवतां साधुनासैश्वर्यधारी. अत्र कुमारावस्थायामेव दमीश्वर इति विशेषणमुक्तं, तत्तु नाविनि श्रुतोपचारात्. अथवात्र द्रव्यनिर्देशो हेयः, द्रव्यजिना जिनजीवा इति वचनात्. ॥ मूलम् ॥—नंदणे सो उ पासाए । कीलए सह दस्थहिं ॥ देवो दोगुंदगो चैव । निचं सुदयमाणसो ॥ ३ ॥ सणिरयणकुट्टिमतले । पासाएलोयणंठिउ ॥ आलोएदनगरस्स । चउकनियचच्चरे ॥ ४ ॥ दयारुया-उत्तरयां गाथात्तरयां संबंधः. स मृगापुत्रः कुमारो नंदने विशि-
ष्टवारतुशान्नोक्तसम्यक्त्वद्वेषेते प्रासादे राजसंदिरे स्त्रीभिः सह कीरते. क इव ? दोगुंदक-
देव इव. नायास्त्रिसकसुर इव. इन्द्रस्य पूज्यस्थानीया देवास्त्रायस्त्रिसका दोगुंदका अप्युच्यन्ते.
पुनः कीदृशः सः ? नित्य मुदितमानसो निरंतरहृष्टचित्तः. एतादृशो शृगापुत्रः प्रासादालोकने
स्थितः सन् नगरस्य चतुष्कनिकचत्वरनालोकते. प्रासादस्यालोकने गवाक्षे स्थितो नगरस्य
चतुष्कादिस्थितानि कौतूहलानि पश्यति. कीदृशो प्रासादालोकने ? ‘ सणिरयणकुट्टिमतले ’
मण्यश्च रत्नानि च तैः कुट्टिमं जटितं तदं यस्य तन्मणिरत्नकुट्टिमतदं, तस्मिन्. ॥ ३ ॥ ४ ॥
॥ मूलम् ॥—अह तत्थ अइधंतं । पासद समणसंजयं ॥ तव नियमसंजमधरं । सीलहं

कुसरा-

सटीकं

॥ ६८६ ॥

गुणआगरं ॥ ५ ॥ व्यग्रया—अथानंतरं स मृगापुत्रः कुमारस्तत्र तस्मिंश्चतुष्कन्निकचत्वरार-
दौ ' अद्भुतं ' अतिक्रामंतं विचरंतं श्रमणं पश्यति. कीदृशं श्रमणं? संयतं जीवयतनां कु-
र्वंतं, संयतसिति विशेषेण वीतरागदेवमार्गानुसारिणं, न तु शाक्यादिमुनिं. पुनः कीदृशं?
तपोनियमसंयमधरं, तपो बाह्यान्धतरन्नेदेन द्वादशविधं, नियमो द्रव्यक्षेत्रकालजावेनाभि-
ग्रहग्रहणं. संयमः सप्तदशविधः, तपश्च नियमश्च संयमश्च तपोनियमसंयमास्तान् धरतीति
तपोनियमसंयमधरस्तं. पुनः कीदृशं? शीलाढ्यं शीतैरष्टादशसहस्रब्रह्मचर्येन्दैराढ्यं पूर्णं.
पुनः कीदृशं? गुणाकरं गुणानां ज्ञानदर्शनचारित्रगुणानामाकरं खनिसदृशं. ॥ ५ ॥

॥ मूलम् ॥—तं देहर्दं मियापुत्ते । दिद्दीए अणिमिसिस्सए ॥ कहिं मत्तेरिसं रूवं । दि-
हपुब्बं मए पुरा ॥ ६ ॥ व्याख्या—मृगापुत्रस्तं मुनिमनिमेषया दृष्ट्या ' देहर्दं ' पश्यति.
दृष्ट्वा चैवं विचारयति, कचिदेतादृशं रूपं मया दृष्टपूर्वमहमेवं मन्ये जानामि. मुनिं दृष्ट्वा प्र-
मुदितमना अभूत्, पूर्वपरिचितमिव मुनिं मेने इत्यर्थः. ॥ ६ ॥

॥ मूलम् ॥—साहुस्स दरिस्सणे तरस्स । अन्नवसाणंमि सोहणे ॥ मोहं गयस्स संतस्स

वात्सुहवा=

=पूर्वजन्ममेदेरे
लाजाएदु=

॥ ६८६ ॥ आः

। जाईसरण समुत्पन्नं ॥ ७ ॥ व्याख्या—तस्य मृगापुत्रस्य कुमारस्य तस्य साधोर्दर्शने जाति-
स्मरणं समुत्पन्नं, प्राग्जन्मस्मरणज्ञानं संजातं. तस्य कथञ्चूतस्य सतः? शोचने अथ्यवसाये,
सैमीचीने मत्तसः परिणामे द्वायोपशमन्नावे मोहं मूर्खो गतस्य प्राप्तस्य सतः. काव्ययं मया
दृष्ट इति चिन्तासंघट्टमूर्जितमको मोहः. कोऽर्थः? पुरा साधोर्दर्शनं जातं, दर्शनात्सम्यग्म-
नःपरिणामोऽश्नुत, तदा च मूर्तेरपन्ना, तस्यां मूर्तेर्यां च जातिस्मृतिरभूदिति यावः.

॥ मूलम् ॥—देवलोअचुडं संतो । माणुस्सं जवमागडं ॥ सञ्जिनाणे समुत्पन्ने । जाई-
सरणं पुराणयं ॥ ८ ॥ व्याख्या—किं तज्जातिस्मरणं? तदाह—अहं देवलोकाच्च्युतः सन्
मानुष्य जवमागत इति संज्ञिज्ञाने समुत्पन्ने सति पुराणकं प्राचीनं जातिस्मरणमभूदिति श्रे-
यः. संज्ञिनो गर्तजपंचेंद्रियस्य ज्ञानं संज्ञिज्ञानं, तस्मिन् संज्ञिज्ञाने. ॥ ८ ॥

॥ मूलम् ॥—जाईसरणे समुत्पन्ने । मियापुत्ते महहिण्ण ॥ सरई पोराणियं जाइं । सा-
सन्नं च पुरा कयं ॥ ९ ॥ व्याख्या—मृगापुत्रो महर्द्धिको राज्यलक्ष्मीयुक्तः पौराणिकीं प्राची-
नां जातिं स्मरति. किं स्मरति? मया श्रामण्यं चारित्रं पुरा कृतं, पूर्वं पातितमभूत्. क-

उत्तरा-

सटीकं

॥ ६८८ ॥

सति ? जातिस्मरणे ज्ञाने समुत्पन्ने सति संजाते संति. ॥ ए ॥ इत्यत्र पार्श्वतरमस्ति, गा-
थायाः पुनरुक्तित्वात्.

॥ मूलम् ॥—विसृष्टसु अरज्जंतो । रज्जंतो संजमंसि य ॥ अस्मापितरं उवागमम् । द-
मं वयणमब्रवी ॥ १० ॥ व्याख्या—‘मृगापुत्रः’ अस्मापितरं ‘सातापितरमुपागमय समीप-
साभात्येदं वचनमब्रवीत्. किं कुर्वन् ? विषयेष्वरजन् विषयेभ्यो विरक्तो ब्रूवन्. च पुनश्चारित्र्ये
संयमे रजन् साधुमार्गे प्रीतिं कुर्वदित्यर्थः. ॥ ए ॥

॥ मूलम् ॥—सुयाणि मे पंचमहद्वयाणि । नरसु दुःखं च तिरस्कजोनिषु ॥ निद्विन्न-
कामोसि महद्ब्रवाणं । अणुजाणह पद्मदस्मासि अस्मो ॥ १० ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! मे म-
या पंच महाव्रतानि प्रायजन्मनि श्रुतानि, नरकेषु पुनस्तिर्यग्गोनिषु दुःखं ब्रुकमभूत्. ततो-
ऽहं निर्विषकामोऽस्मि, निवृत्तविषयात्रिदाषोऽस्मि. अहार्णवात्संसारसमुद्रात् प्रव्रजिष्यामि
तिस्तरिष्यामि. यूयमतो मामनुजानित ? आह्वां दत्त ? ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥—अस्माताय मए नोगा । दुत्ता विसफलोवमा ॥ पढा करुयविवागा ।

व्ययनम्

५६

=रागा नष्टीकृतं
यको =

=३०६=

॥ ६८८ ॥

तेजसा-

सटीकं

॥ ६८७ ॥

अथर्षम

१८

॥ ६८८ ॥

अणुबंधदुहावहा ॥ ११ ॥ व्याख्या—हे पितरौ मया पूर्व ज्ञेया युक्ताः. कीदृशा ज्ञेयाः? विषफलोपमाः, विषफलोत्पसीयते इति विषफलोपमाः. पूर्व भोगसमये नयुराः, परं पश्चात्क-
टुकविपाकाः, कटुको विपाको येषां ते कटुकविपाकाः, प्राप्ते दुःखदा इत्यर्थः. अथ पुनः की-
दृशाः? अनुबंधदु.खावहा अनुबंधं निरंतरं दुःखस्य आवहा दायकाः, अविच्छिन्नदुःखदायिनः.

॥ मूलम् ॥—इमं सरीरं अणिष्ठं । असुई असुइसंजवं ॥ असासयावासमिणं । दुःख-
कंसाण जायणं ॥ १२ ॥ व्याख्या—हे पितराविमं शरीरमनित्यमशाश्वतं, अशुच्यपवित्रं च
वर्तते. पुनरिदं शरीरमशुचिसंजवमशुचिशुकरेतःसंभूतं. पुनरिदं शरीरमशाश्वतावासं, अ-
शाश्वतोऽनित्य आवासो जीवस्य निवासो यस्मिंस्तदशाश्वतावासं. पुनरिदं शरीरं दुःखबन्धे-
जानां जाजनं, दुःखानि जन्मजरामृत्युप्रमुखाणि, बन्धेशा धनहानिस्वजनवियोगादयस्तेषां
जाजनं मयानं. अथवा दुःखहेतवो ये बन्धेशा रोगास्तेषां जाजनं. ॥ १३ ॥

॥ मूलम् ॥—असासए सरीरंमि । रइ नेव लजामिहं ॥ पहा पुरा वच्चइच्चे । फेणव-
ज्जयसत्तिजे ॥ १४ ॥ व्याख्या—हे पितरावहमशाश्वते शरीरे रतिं न लजामि, अहं स्वास्थ्यं

उत्तरा-
जो गहे-
सटीकं

॥ ६९० ॥

न प्राप्तोमि. पुनः कीदृशे शरीरे ? पञ्चाङ्गो गन्तानन्तरं (भुक्तो गन्तव्यायां वार्धक्यादौ) पुरा पूर्वं रोगो गन्तव्येव (अत्रुक्तो गन्तायां बाढ्यादौ) त्यक्तव्ये. पुनः कीदृशे शरीरे ? केन बुद्बुदसंनिधौ पानीयप्रस्फोटकसदृशे. ॥ १४ ॥

॥ मूलम् ॥—माणुसत्वे असारमि ! बाहिरोगाण्य आलस्य ॥ जरा मरणघट्टमि । खणमपि न रमा मिहं ॥ १५ ॥ व्याख्या—हे पितरावसारे मनुष्यत्वेऽहं कृणमपि न रमासि, न हर्षं न ज्ञासि. कीदृशे मनुष्यत्वे ? व्याधिरोगाण्य आलस्ये, व्याधयः कुष्ठशूलदायः, रोगा वातपित्तश्लेष्मज्वरादयः, तेषां ग्रहे. पुनः कीदृशे मनुष्यत्वे ? जरा मरणान्यां अस्ते. ॥ १५ ॥

॥ मूलं ॥—जन्मदुःखं जरादुःखं । रोगा य मरणाणि य ॥ अहो दुःखो ह्यु संसारः । जन्म कीदृशं जन्तुणो ॥ १६ ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! हु इति निश्चयेन संसारो दुःखं दुःखहेतुर्वर्तते. अहो इत्याश्चर्ये यत्र संसारे जीवाः क्लिश्यन्ति क्लेशं प्राप्नुवन्ति. संसारे किं किं खहेतुर्वर्तते. अहो इत्याश्चर्ये यत्र संसारे जीवाः क्लिश्यन्ति क्लेशं प्राप्नुवन्ति. पुनर्मर-दुःखं ? तदाह—जन्म दुःखं जरा दुःखं, पुनः संसारे रोगास्तापशीतज्विरोऽर्त्तिप्रमुखाः, पुनर्मर-णाणि च, एतानि सर्वाणि दुःखानि यत्र संति. तस्मादयं संसारो दुःखहेतुरेव. यत्र न वदन्

॥ ६९० ॥

मणे जीवाः द्विभ्यंति, द्वेभ्योर्चा नवंति ॥ १६ ॥

॥ मूलम् ॥—खितं वक्षु हिरणं च । पुतं दारं च वंधवा ॥ चद्रत्ताणं द्रमं देहं । गंत-
वमवससस मे ॥ १७ ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! ममाऽवशस्य परवशस्य सतः परन्तवे गंतव्यं.
किं कृत्वा ? केवं ग्रामवाटिकादिकं त्यक्त्वा, पुनर्वास्तु गृहं, हिरण्यं रूप्यं स्वर्णं, पुत्रं तनयं,
दारं कलत्रं च पुनर्वाधवान् स्वज्ञातीन् भ्रातृपितृव्यान्, द्रमान् सर्वस्वत्यक्त्वा, द्रमं देहं श-
रीरमपि त्यक्त्वा ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—जहा किंपाकफलाणं । परिणामो न सुंदरो ॥ एवं शुक्ताण चोगाणं । प-
रिणामो न सुंदरो ॥ १८ ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! यथा किंपाकफलानां विषवृक्षफलानां प-
रिणामो नृक्षणानंतरपरिणतिसमयः सुंदरो न भवति, एवं शुक्तानां चोगानामपि परिणामः
सुंदरो नास्ति. यादृशं विषफलानां नृक्षणं, तादृशो चोगानां परिणामः. किंपाकफलानि हि
दर्शनेन रमणीयानि, नृक्षणसमयेऽपि सुखाद्भूति नवंति, शुक्तेरनंतरं प्राणापहारीणि, तथा
विषयसुखान्यपि ॥ १८ ॥

॥ मूलम् ॥—अद्वाणं जो महंतं तु । अपाहिजो पवज्जर्द ॥ गहंतो सो दुही होइ ।
 दुहातएहाए पीक्रिजं ॥ १९ ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! यः पुरुषो महांतलं ध्यानं दीर्घं मार्गम-
 पाश्र्वेयः संबलरहितः सन् प्रव्रजति, स पुमान् क्षुधातृष्याया पीक्रितः सन् दुःखी जवति ॥ १९ ॥
 ॥ मूलम् ॥—एवं धम्मं अकाजणं । जो गहद परं जवं ॥ गहंतो सो दुही होइ । वा-
 हिरोगेहिं पीक्रिजं ॥ २० ॥ व्याख्या—एवममुना प्रकारेण अशंबलपुरुषदृष्टांतेन यः पुरुषो
 धर्ममकृत्वा परजवं गहल्यन्यज्जनम व्रजति, स गहन् दुःखी जवति । कीदृशः सः ? व्याधिरौ-
 र्गैः पीक्रितः ॥ २० ॥

॥ मूलम् ॥—अद्वाणं जो महंतं तु । सपाहेजो पवज्जर्द ॥ गहंतो सो सुही होइ । दु-
 हातिएहा विवज्जर्द ॥ २१ ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! यः पुरुषो महांतमध्यानं दीर्घं मार्गं सपा-
 श्र्वेयः शंबलसहितः सन् प्रव्रजति, स पुरुषः क्षुधातृष्यायां विवर्जितः क्षुधातृष्याविवर्जितः
 सन् मार्गं गहन् सुखी जवति ॥ २१ ॥

॥ मूलम् ॥—एवं धम्मं पि काजणं । जो गहद परं जवं ॥ गहंतो सो सुही होइ । अ-

उत्तरा-

सटीकं

॥ ६९३ ॥

एककर्म अवेद्ये ॥ २२ ॥ व्याख्या—एवमुक्ता प्रकारेणानेन शंवलसहितपुरुषदृष्टान्तो यो मनुष्यो धर्मं कृत्वा परत्वं परलोकं गच्छति, स धर्माराधकः पुरुषः सुखी जवति. कीदृशः सः? अल्पकर्मा अल्पानि कर्माणि यस्य सोऽल्पकर्मा लघुकर्मा. पुनः कीदृशः सः? अवेदनः, न विद्यते वेदना यस्य सोऽवेदनः, अल्पवेदनो वेदनारहितो वा, अल्पपापकर्मा अल्पाऽसाता-वेदन इत्यर्थः. ॥ २२ ॥

॥ मूलम् ॥—जहा गेहे पलितंमि । तस्स गेहस्स जो पट्ट ॥ सारन्नंभाणि नीण्हेइ । अनारं जववज्जइ ॥ २३ ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! यथा गृहेऽग्निना प्रदीपे प्रज्ज्वलिते सति तस्य गृहस्य यः प्रभुः स्वामी तदा सारन्नानानि सारपदार्थानाजीविकाहेतून् गृहात् ' नीण्हेइ ' इति निष्कासयति, असारं नानं चाऽपोक्षति अपोहति त्यजतीत्यर्थः. ॥ २३ ॥

॥ मूलम् ॥—एवं लोए पलितंमि । जराए मरणेण य ॥ अप्पाणं तारइस्सामि । तु-ज्जेहिं अणुमच्चिउं ॥ २४ ॥ व्याख्या—एवमुक्ताऽनेन दृष्टान्तेन लोके जराया मरणेन च प्रदीपे प्रज्ज्वलिते सत्वहमात्मानं तारयिष्यामि. कीदृशोऽहं? शुभमाक्षिरनुमतो जवच्चिदत्ताङ्ग-

अध्वनम्

१८

॥ ६९३ ॥

उत्तरा-

सटीकं

॥ ६८४ ॥

स्तस्मान्महमाज्ञा दातव्या. अहं नवदाज्ञया आत्मन उच्चारं करिष्यामीति ज्ञावः ॥ २४ ॥
मूलम् ॥—तं विंति अस्मापियरो । सामन्नं पुत्त दुच्चरं ॥ गुणाणं तु सहस्सादं । धा-
रेयवाद् त्रिक्कुणो ॥ २५ ॥ व्याख्या—अथ मातापितरौ तं भृगापुत्रंप्रति ब्रूतः, हे पुत्र ! आ-
मण्यं दुश्चरं, साधुधर्मो दुष्करोऽस्ति. हे पुत्र ! चारित्रस्योपकारकारकाणां गुणानां सहस्राणि
त्रिङ्गोर्धारयितव्यानि, मूलगुणाश्चोत्तरगुणाश्च भिक्षुणा धारणीयाः ॥ २५ ॥

॥ मूलम् ॥—समया सवभूएसु । सत्तुमिच्चेसु वा जगे ॥ पाणायवायविरर्दं । जावज्जी-
वाद् दुक्करं ॥ २६ ॥ व्याख्या—पुनर्हे पुत्र ! सर्वभूतेषु समता कर्तव्या, अथवा जगे इति ज-
गति शत्रुमित्रेषु समता कर्तव्या. पुनर्यावज्जीवं प्राणानिपातविरतिर्दुष्करमिति दुष्करा. ॥ २६ ॥

॥ मूलम् ॥—निच्चकादप्पमत्तेण । मुसावायविवज्जाणं ॥ नासियधं हियं सच्चं । निच्चा-
उत्तेण दुकरं ॥ २७ ॥ व्याख्या—पुनर्नित्यकालं सर्वदा अप्रमादित्वेन मृषावादस्य विवर्जनं
मृषावादविवर्जनं कर्तव्यं. पुनर्हितं हितकारकं सत्यं वक्तव्यं. पुनर्नित्यायुक्तेन स्यातव्यं, तदपि
दुष्करमस्ति, आशुक्तः क्रियासु सावधानत्वं, नित्यमायुको नित्यायुक्तस्तेन स्यातव्यं. अत्र

अथनम्

१८

= दुष्करहे =

॥ ६८४ ॥

नावप्रधाननिर्देशो मंतव्यः. नित्यमायुक्तत्वेन स्यातव्यं तदपि दुष्करमित्यर्थः. ॥ २३ ॥

॥ मूलम् ॥—दंतसोद्वेगमादसस । अदत्तसस विवज्जणं ॥ अणवज्जेसण्णिजसस । गेएहा-
णा अवि दुक्करा ॥ २८ ॥ व्याख्या—हे पुत्र ! पुनः साधुधर्मे दंतशोधनप्रमुखस्याप्यदत्तस-
वस्तुनोऽपि विवर्जनं. शलाकामात्रमपि वस्तवदत्तं न ग्रहितव्यं. अनवद्यं च तदेषणीयं चाऽन-
वद्यपणीयं, तस्मान्नवद्यपणीयस्य पिंकादेर्ग्रहणमपि दुष्करं. अनवद्यं निर्दूषणमचितं प्रासुकमे-
पणीयं द्विचत्वारिंशद्वोपरहितं पिंकां ग्रहीतव्यं, तदपि दुष्करमित्यर्थः. ॥ २८ ॥

॥ मूलम् ॥—विरदं अवंनचेरसस । कामन्नोगरसन्नुणा ॥ जगं महवयं वंनं । धारेयवं
सुडुकरं ॥ २९ ॥ व्याख्या—हे पुत्र ! अन्नह्यचर्यस्य मैथुनस्य विरतिः कर्तव्या, सापि दुष्क-
रा. हे पुत्र ! कामभोगरसज्ञेन पुरुषेणोप धोरं वंनं ब्रह्मचर्यं महाव्रतं धर्तव्यं, तदपि दुष्करं.
तद्वधनोगसुखास्वादस्य न्नोगेनयो निवृत्तिरत्यंतं दुष्करेत्यर्थः. ॥ २९ ॥

॥ मूलम् ॥—धणधन्नपेसन्नभेसु । परिग्गहविवज्जणं ॥ सव्वारंनपरिज्जाणं । निम्मममंतं
सुडुकरं ॥ ३० ॥ व्याख्या—धनधान्यप्रेष्यवर्गेषु परिग्रहविवर्जनं कर्तव्यं, धनं गणिमादि,

चत्तरा-

सटीकं

॥ ६९६ ॥

धान्यं गोधूमादि, प्रेष्यवर्गो दासदास्यादिवर्गः, धनं च धान्यं च प्रेष्यवर्गश्च धनधान्यप्रेष्य-
वर्गस्तेषु मोहबुद्धेर्विशेषेण वर्जनं, एतदपि दुष्करं, पुनः सर्वरिचपरित्यागः कर्तव्यः, स चा-
पि दुष्करः, पुनर्निर्ममत्वाच्चित्तं दुष्करं, न मे कश्चिदस्ति, अहमपि कस्यापि नास्मीति चित्त-
नं दुष्करं ॥ ३० ॥

॥ मूलम् ॥—चतुर्विहेपि आहारे । रात्रिर्नोयणवज्जणा ॥ सन्निहीसंचर्त्तं चेयं । वज्जेया
वा सुदुकरं ॥ ३१ ॥ व्याख्या—हे पुत्र ! पुनः साधुधर्मं चतुर्विधे आहारे रात्रिर्नोजनस्य व-
र्जना कार्या, अशक्तपानखादिसखादिमानां चतुर्णामाहाराणामपि रात्रौ नोजनत्याग एव क-
र्तव्यः, च पुनः सन्निधिर्द्युतशुक्रादेरुचितकालातिक्रमेण स्थापनं, ततः सन्निधिश्चासौ संचयश्च
सन्निधिसंचयः, एव निश्चयेन वर्जितव्यः, सोऽपि सुतरां दुष्करः ॥ ३१ ॥

॥ मूलम् ॥—दुहा तएहा य सीउएहे । दंसमसुगनेयणा ॥ अक्रोसा दुखसिज्जा य ।
तणक्कासा जद्धमेव य ॥ ३२ ॥ व्याख्या—पुनर्हे पुत्र ! कुधा सहनीयेत्यव्याहारः, तृपा तृणा
चं सोढव्या, शीतोष्णं सहनीयं, दंशमशकानां वेदना सहनीया, पुनराक्रोशा दुर्वचनानि,

तत्तत्ता-

सटीकं

॥ ६९७ ॥

तत्सह नमपि दुष्करं. पुनर्दुःखशय्या उपाश्रयस्य दुःखं शय्यादुःखं तदपि सहनीयं. संसारके
तृणस्पर्शदुःखं, पुनर्जज्ञं मलपरीषद्दोऽपि सोढव्यः साधुना. ॥ ३२ ॥

॥ मूलम् ॥—तान्मणा तज्जणा चेव । वहवंधपरीसहा ॥ दुःखं त्रिरकायरिया । जा-
चणा य आजातया ॥ ३४ ॥ व्याख्या—पुनस्तान्मना चपेटाटकरादिना हननं, पुनस्तर्जनसं-
शुद्धादिना निर्गर्तनं तयोरेषादनं. पुनर्वंधवंधपरिषदाः सहनीयाः. तत्र बंधो यद्व्यादिर्निर्ह-
ननं, बंधनं रज्ज्वादिना दसनं, बंधश्च बंधश्च बंधवंधो, तयोः परिषदाः सोढव्याः. पुनर्भि-
क्षान्नय्याया दुःखं, गृहस्थग्रहे याचना कर्तव्या, तत्करणेऽपि दुःखस्तस्मिन्. तत्रापि याचनायां
कृतायामप्यत्र ज्ञाताऽप्राप्तिर्नवेत्, तदापि दुःखं न कर्तव्यमेतदपि दुष्करं. ॥ ३४ ॥

॥ मूलम् ॥—कावोया जा इमा विची । केसलोउ य दारुणो ॥ दुःखं वंनवयं धोरं ।
धारंउ अ महप्पणा ॥ ३४ ॥ व्याख्या—हे पुत्र ! साधुभर्त्से पुनः कापोतीया वृत्तिर्वर्तते इति
शेषः. कपोतानां पक्षिणां या इयं वृत्तिः सा कापोतीया. यथा हि पक्षिणो नित्यं शंकिताः
रंसः स्वन्नक्षग्रहणे प्रवर्तते, तद्वयं कृत्वा च पुनः सार्थं किमपि न गृह्णति, कुक्षिशंवला न-

व्ययनम्

७८

॥ ६९७ ॥

हृत्तरा-

सटीकं

॥ ६९८ ॥

वंति, तथा साधवोऽपि दोषेभ्यः शंकमाना आहारग्रहणे प्रवर्तते, आहारं कृत्वा च किमपि
सार्थं संचयं न कुर्वन्ति. पुनः साधूनां केशलोचोऽपि दारुणो जयदोऽस्ति, पुनर्भहात्मना साधु-
ना ब्रह्मव्रतं धर्तुं दुःखमिति दुष्करं. यद् ब्रह्मव्रतं महात्मना महापुरुषेण ध्रियते तद्ब्रह्मव्रतं
धर्तुं दुष्करमिति ज्ञावः. कीदृशं ब्रह्मव्रतं ? धीरं, अन्येषामदपस्तवानां जयदायकं. ॥ ३४ ॥

॥ मूलम् ॥—सुहोदहं तुभं पुत्ता । सुकुमालो समुज्जिहं ॥ न हुसी पभू तुभं पुत्ता । सा-
मन्नमणुपाविजं ॥ ३५ ॥ व्याख्या—हे पुत्र ! त्वं सुखोचितोऽसि, हे पुत्र ! पुनस्तत्त्वं सुकुमा-
लोऽसि, अथ चारित्र्यग्रहणाय समुद्यतोऽसि. परं त्वं श्रामण्यं साधुधर्ममनुपालयितुं प्रयुः
समर्थो न जवसि. ॥ ३५ ॥

॥ मूलम् ॥—जावज्जीवमविस्सामो । गुणाणं तुह महम्मरो ॥ गुरुत्वं लोहनास्सव । जो
पुत्ता होद उव्वहो ॥ ३६ ॥ व्याख्या—हे पुत्र ! यो गुणानां चारित्र्यस्य मूलोत्तरगुणानां म-
हात्मारः स लोहत्वार इव गुरुर्भरिष्ठो दुर्बलो जवति. कीदृशो गुणानां महात्मारः ? यावज्जीव-
मविश्रामो विश्रामरहितः. अन्योऽपि गुरुत्वारो यदा बौद्धं न शक्यते, तदा कचित्प्रदेशे वि-

उत्तरा-

सदीकं

॥ ६९७ ॥

मुच्य विश्रामो गृह्यते, परमेवं चारित्रगुणचारः कदापि न मोचनीयो वावज्जीवं धारणीयोऽस्ति.
॥ मूलम् ॥—आभासे गंगसोडह । पस्मिजोडह दुत्तरो ॥ वाहाहिं स्नागरो चैव । तरि-
अधो गुणोयर्ही ॥ ३७ ॥ व्याख्या—हे पुत्र ! आकाशो गंगायाः श्रोतोवद्दुस्तरमिति योज्यं.
यथा हिमान्नजारपतजंगाप्रवाहस्तरितुमशक्यस्तथा संयमो धारितुरुशक्यः. प्रतीपजलप्रवाह
इव दुस्तरो दाहृज्यां सागरस्तरितव्यः. तथा गुणोदधिर्गुणानां ज्ञानादीनामुदधिर्गुणोदधिः,
अथना गुणा ज्ञानादवस्त पत्रोदधिर्गुणोदविश्रारित्रसमुद्रस्तरणीयः (कायवाङ्मनोनिचन्द्रणे-
नैव तत्तरणात्तस्य च छःकरत्वात्.) ॥ ३७ ॥

॥ मूलम् ॥—वाहुयाकवले चैव । निरस्साए ज संजमे ॥ अस्तिधारगमणं चैव । दुक्करं
चरितं नयो ॥ ३८ ॥ व्याख्या—हे पुत्र ! वाहुकाकवलो यथा निःस्वादस्तथा संयमः. अस्ति-
धारगमनसिधारायां यमनं, खलधारायां चलनं यथा दुक्करं तथा तपश्चरितुं दुक्करं वर्तते.
॥ मूलम् ॥—अहीवेगंतदिठीए । चरिते पुत्त दुच्चरे ॥ जवा लोहमया चैव । चावेयवा
मुदुकरं ॥ ३९ ॥ व्याख्या—हे पुत्र ! साधुरहिरिवैकांतदष्टिः, एकांतो निश्चयो यस्याः सैकां-

व्ययनम्

७८

= समने =

= दसकरके =

॥ ६९८ ॥

ता, एकांता चासौ दृष्टिश्चैकांतदृष्टिः. यथा सर्प एकाग्रदृष्ट्या चलति, द्रतस्ततश्च न विदोक्-
यति, तथा साधुजनो साधुश्चरेत्, मोक्षमार्गे दृष्टिं विधाय चरेत्. कीदृशे चारिणे? दुश्चरे च-
रितुमशक्ये. यथा दोहमया यवाश्चर्वितव्या दुष्करस्तथा चारिलजपि चरितुं दुष्करं. ॥३९॥

॥ मूलम् ॥—जहा अभिसिंहा दिता । पात्रं होद सुदुष्करं ॥ तह दुष्करं करेजं जे ।
तारुषे ससणत्तणं ॥ ४० ॥ व्याख्या—हे पुत्र ! यथाभिसिंहा दीप्ता सती ज्वलन्ती पात्रं
पालं कर्तुं सुतरां दुष्करा, तथा तारुषे यौवने अमणत्वं चारित्र्यं कर्तुं दुष्करं. यौवनावस्थायां
हीन्द्रियाणि दुर्दर्शनीत्यर्थः. ॥ ४० ॥

॥ मूलम् ॥—जहा दुष्कं नरेजं जे । होद वायस्स कुत्थलो ॥ तहा दुष्कं करेजं जे ।
कीवेण ससणत्तणं ॥ ४१ ॥ व्याख्या—हे पुत्र ! यथा वायोरिति वायुना नरितुं क्षरितुं कु-
त्थलो वस्त्रमयं नाजनां दुष्करं, तथा ह्रीवेन हीनस्त्वेन आसणं कर्तुं दुष्करं. ॥ ४१ ॥

॥ मूलम् ॥—जहा तुलाए तोलेजं । दुष्करं मंदरो गिरी ॥ तहा निहुयं निस्संकं । दुष्करं
समणत्तणं ॥ ४२ ॥ व्याख्या—हे पुत्र ! यथा मंदरो गिरिर्मेरुपर्वतस्तुलया तोलितुं दुष्कर-

स्तथा निवृतं निश्चलं तिःशंकं शंकारहितं यथात्यात्तथा शरीरपेक्षारहितं श्रमणत्वं साधु-
त्वं शरीरेण धर्तुं दुष्करं ॥ ४४ ॥

॥ मूलम् ॥—जहा जुयाहिं तरिजं । हुकरं रयणायरो ॥ तहा अणुवसंतेणं । हुकरं द-
मसागरो ॥ ४३ ॥ व्याख्या—हे पुत्र ! यथा रत्नाकरः समुद्रो जुजान्यां तरितुं दुष्करस्तथा-
ऽनुपज्ञात्तेन समुप्येण दमसागरस्तरितुं दुष्करः । उपज्ञातो जितकषायः, न उपज्ञातोऽनुपज्ञा-
नरत्तेन भ्रकषाम्येण पुरुषेण दम दंष्ट्रियदमोऽर्थाच्चारिजं, दम एव हुस्तरत्वात्सागर इव दम-
सागरस्तरितुं दुःशक्य इत्यर्थः ॥ ४३ ॥

॥ मूलम् ॥—चुंज साणुस्सप चोए । पंचलक्खणए तुमं ॥ जुत्तन्नोगी तर्जं जाया । प-
हा धम्मं चरिस्समि ॥ ४४ ॥ व्याख्या—हे पुत्र ! सानुप्यकान्, सनुप्यस्समे सानुप्यकास्ता-
न् सानुप्यकान् सनुप्यसंबंधिनः पंचलक्खणान् पंचविधान् जोगांस्त्वं चुंदवाऽनुत्तव ? हे जात !
हे पुत्र ! ततः पश्चाद् जुक्तन्नोगीभूय धर्मे यतिधर्मं चरिष्यस्संगीकरिष्यसि । द्दानीं तव जो-
गानुत्तवसमयोऽस्तीति, न पुनर्जोगत्वागावसर इति ज्ञावः ॥ ४४ ॥

उत्तरा-
सटीकं

॥७७०२॥

॥ मूलम् ॥—सोवि तम्हा पियरो । एवमेयं जहा फुलं ॥ इहलोयनिषिवासस्स । न-
स्थि किंचिवि दुक्करं ॥ ४५ ॥ व्याख्या—अथ मृगापुत्रो ब्रूते, हे पितरावेवमिति यथा नव-
दृश्यां प्रोक्तं तत्तथैव. यथा प्रव्रज्याया दुक्करत्वं स्फुटं प्रकटं वर्तते तद्वस्त्यं नास्ति. तथापी-
ह लोके निषिपासस्य, पिपासायास्तृष्णाया निर्गतो निःपिपासस्य निःस्पृहस्य निःस्पृहस्य
किंचिदपि दुक्करं नास्ति. निःस्पृहस्य तृष्णं जगदित्युक्तेः. यः स्पृहावान् नवति तस्य
परिग्रहत्यागो दुक्कर एव. परं निरीहस्य साधुधर्मः सुकर एव. तेनाहं निःस्पृहोऽस्मि, मया
सुखेन साधुधर्मः कर्तव्यः. ॥ ४५ ॥

॥ मूलम् ॥—सारीरमाणसा चेव । वेयणान् अणंतसो ॥ मए सोढान् चीमान् । अ-
सइं दुक्कनयाणि य ॥ ४६ ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! मया शारीरमानस्यो वेदना अनंतशो-
नंतवारान् सोढा अनुभूताः. चैव पादपूरणे. च पुनरसङ्गुट्टारंवारं दुःखानि नयानि सोढा-
नि. कीदृशा वेदनाः ? त्रीमा नयानकाः. दुःखानां भयानां च त्रीमशब्दो विशेषणेन प्रति-
पाद्यः. कीदृशानि दुःखानि नयानि च ? त्रीमानि त्रयोत्पादकानि. दुःखानि च नयानि च

सुतरा-

सटीकं

॥ ३०३ ॥

दुःखत्रयानि. अथवा दुःखहेतूनि त्रयानि दुःखत्रयानि, राजविक्राराक्षिचौरधाटीप्रमुखाणि,
तानि वारंवारमनुभूतानीत्यर्थः. ॥ ४९ ॥

॥ मूलम् ॥—जरामरणकांतरे । चाजुरंते त्रयागरे ॥ मए सोढाणि जीमानि । जन्मा-
णि मरणाणि य ॥ ४९ ॥ व्याख्या—पुनर्भूगापुत्रो वक्ति, हे पितरौ ! चातुरंते संसारे जी-
मानि त्रयदानि जन्मानि च पुनर्मरणाणि मया सोढान्यनुभूतानि. चत्वारो देवमनुष्यतिर्य-
न्नाकरूपा त्रया अंता अवयवा यस्य स चातुरंतः, चातुरंत एव चातुरंत इति व्युत्पत्तिः. अ-
र्थस्तंसारस्तस्मिंश्चातुरंते संसारे. कीदृशे चातुरंते ? जरामरणकांतरे, जरामरणान्यामति-
गहनतया कांतारं वनं जरामरणकांतारं, तस्मिन् जरामरणकांतारे. ॥ ४९ ॥

॥ मूलम् ॥—जह्वा इहं अगणी जहो । इतो अणंतगुणो तर्हि ॥ नरएसु वेयणा ज-
एहा । असाया वेदया मए ॥ ४८ ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! येषु नरकेष्वहमुत्पन्नस्तेषु नर-
केषु मयोपणाः स्पर्शनेन्द्रियदुःखदा असातावेदना वेदिता चुकाः. कीदृशा जणाः ? यथेहम-
नुष्यलोकेऽग्निरूपो वर्तते, इतोऽग्नः स्पर्शान्न नरकेष्वनंतगुणोऽग्निरुपर्शः, तत्र च वादराग्रे-

अथयनम्

॥ ३०३ ॥

उत्तरा-

संटीक

॥ ७०४ ॥

जावात् पृथिव्या एव तथाविधः स्पर्श इति गम्यते ॥ ४८ ॥

॥ मूलम् ॥—जहा दह दमं सीधं । दत्तोणंतगुणं ताहिं ॥ नरएसु वेयणा सीया । असाया वेदया मए ॥ ४९ ॥ व्याख्या—यथेह मनुष्यलोके दहं प्रत्यक्षं शीतं वर्तते, दत्तः शीतत्तत्र नरकेषु मया शीता स्पर्शनेन्द्रियदुःखदाऽस्मात्तावेदनाऽनंतगुणाधिका भुक्ताऽनुभूता । ४९ ॥

॥ मूलम् ॥—कंदतो कंडुकुन्नीसु । जहपाठ अहोसिरो ॥ हुयासणे जलंतंमि । पक्कमुवो अणंतसो ॥ ५० ॥ व्याख्या—हे पितरावहं कंडुकुन्नीषु पाकत्राजनविशेषासु लोहमयीषु हुताशने देवमायाकृते बह्वावनंतशो बहून् वारान् पक्कपूर्वः, पूर्व पक्क इति पक्कपूर्वः कीदृशोऽहं ? ऊर्ध्वपाद ऊर्ध्वचरणः, च पुनरधःशिरा अधोमस्तकः. अहं किं कुर्वन् ? कंदन् पृक्कुतिं कुर्वन् कीदृशो हुताशने ? ज्वलति देदीप्यमाने ॥ ५० ॥

॥ मूलम् ॥—महादवणिसंकासे । मरंसि वयरवाटुए ॥ कलंबवाटुया एव । नहपुवो अणंतसो ॥ ५१ ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! कलंबवाटुकाया नद्या मरंसि वाटुकानिवहेऽनंतशो वारंवारमहं दग्धपूर्वः कलंबवाटुका नरकनदी, तस्याः पुलिनधूल्यां त्रष्टपूर्वः, यथा-

व चणकादिधान्यानि त्राट्ने नञ्यन्ते, तथाहमपि बहुशो दग्धः. कथञ्चते मरौ? महादवा-
भिसंकाशो महादवानलसदृशो दाहकशक्तियुक्ते. पुनः कीदृशो मरौ? वज्रबाहुके, वज्रबाहुका-
यस्य स वज्रबाहुकस्तस्मिन् वज्रबाहुके. ॥ ५१ ॥

॥ मूलम् ॥—रसंतो कंदुकुंजीसु । उहं वज्रो अवंधवो ॥ करवत्तकरवपाईहिं । विन्न-
पुवो अणंतसो ॥ ५२ ॥ व्याख्या—हे पितरौ! पुनरहं कंदुकुंजीषु लोहमयपाचनत्रांनविशो-
पेषु जग्ध्वं वृक्षशाखादौ वरूः सन् परमाधार्मिकदेवैरिति बुध्या मायमवरूः कुत्रचिन्नघ्ना
यायात्, तस्मादधोदेशे कुंजी वर्तते, उपरि च वृक्षशाखायामहं वरूः, करपत्रैः क्रकचैश्चानं-
तशो बहुवारं विन्नपूर्वो क्रिया कृतः. यथा काष्ठं वध्वा करपत्रैः क्रकचैश्चिद्यते, तथाहं वि-
न्नः. लघूनि काष्ठविदारणोपकरणानि क्रकचानि, वृहन्ति च तानि करपत्रकाणुच्यन्ते. कीदृ-
शोऽहं? रसन् विलपन् मृच्छातिं कुर्वन्, पुनः कीदृशोऽहं? अवांधवः, न विद्यते वांधवो हि-
तकारी यस्य सोऽवांधवः. ॥ ५२ ॥

॥ मूलम् ॥—अदृतिरककंटयादृते । तुंगे सिंवलिपायवे ॥ खेवियं पासवरूपेण । कट्टा-

कदाह दुकरं ॥ ५३ ॥ व्याख्या—हे पितरावतिनीक्षणकंदकाकीर्णे तुंगे जञ्जे शंबलपादपे क-
डाकडैः कर्षापकर्षणैः परमाधार्मिककृतैः केषितं पूर्वोपार्जितं कर्मानुभूतं. मया यानि कर्मा-
ण्युपार्जितानि तानि चुक्तानीति शेषः. कीदृशेन मया ? पाशबद्धेन रज्ज्वा संजितेन. इदमपि
दुकरं कष्टं चुक्तमिति शेषः. ॥ ५३ ॥

॥ मूलम् ॥—महजंतेसु जहूव । आरसंतो सुत्तेरवं ॥ पीलिजमि सकम्मेहिं । पावक-
म्मो अणंतसो ॥ ५४ ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! पुनरहं पापकर्मा, पापं कर्म यस्य स पापकर्मा
पापः. अनंतशो बहुवारं स्वकर्मनिर्भहायंत्रेषु पीनितोऽस्मि. क इव ? ईहुरिव, यथेष्टुर्महा-
यंत्रेषु पीड्यते. अहं किं कुर्वन् ? सुत्तेरवं सुतरामत्यंतं तैरवं त्रयानकं शब्दमारसनाकंदं कुर्वन्.
॥ मूलम् ॥—कुयंतो कोवसुणएहिं । सामेहिं सबलेहिं य ॥ पाणिज फालिज विन्नो ।
विफुरंतो अणेगसो ॥ ५५ ॥ व्याख्या—हे पितरावनेकशोऽनेकवारं श्यामैः श्यामान्निधानैः,
च पुनः शबलैः शबलान्निधानैः परमाधार्मिकदेवैर्भूमौ पृथिव्यामहं पातितः. परमाधार्मिका हि
पंचदशविधाः. अंबे १ इति बभ्रंति च २. अंबरीसे चैव ३. करीषे पचंति ४. सामेय ३ शत-

नां यातनां च कुर्वति ३. सवलत्ति य ४ अन्नादि निष्काशयंति ४. रुद्धो ५ कुंतादौ प्रोतयं-
 ति ५. अयस्व ६ अंगोपांगानि मोटयंति ६. काले य ७ तैलादौ तलयंति ७. महाकाले त-
 हावरे ८ स्वमांसानि खादयंति ८. ॥ १ ॥ असिपत्ते ९ असिपत्रवनं विकुर्वति ९. धणू १०
 धनुर्वीणाश्चेति १०. कुञ्जे ११ कुञ्जिपाके पचंति ११. बाब्रुया १२ बाब्रु पचंति १२. वेयणत्ति
 य १३ वैतरिण्यामवतारयंति १३. खरस्सरे १४ शाटमद्यामारोप्य खरस्सरान् प्रकुर्वति १४. म-
 हाघोसे १५ नश्यतो नारकान् मितयंति, महाशब्देन ज्ञापयंति च १५. इति परमाधार्मि-
 काः. कीदृशैः ध्यामैः शब्दैश्च ? कोलशुनकैर्वैराहकुर्कुरूपधारिन्निर्देवैः पुनरहं स्फाटितः पु-
 रातनवस्त्रवद्विदारितः. पुनरहं तैर्वैराहकुर्कुटैः स्फाटितो दंतैर्दंष्ट्रात्रिश्च वृक्षवह्निश्च. पुनः
 कीदृशोऽहं ? कृजन्नव्यक्तं शब्दं कुर्वन्. पुनः कदृशोऽहं ? विस्फुरन्नितस्तस्तस्तफफन्. ॥ ५५ ॥

॥ मूलम् ॥—असीहिं अयस्सिवन्नाहिं । नद्धीहिं पिट्ठिसेहि य ॥ विन्नो चिन्नो विचिन्नो
 य । उद्धन्नो पावकस्मुणा ॥ ५६ ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! पुनरहं पापकर्मणोदीर्णः प्रेरितः
 सन्नरकेष्वसिन्निः खर्कैः, पुनर्नद्धीभिः कुंतैश्चिद्गुलैर्वा, पुनः पिट्ठिद्यैः प्रहरणविशेषैश्चिन्नो दि-

धा कृतः, त्रिन्नो विदारितः, च पुनर्विनिन्नो विशेषेण सूक्ष्मखंकीकृतः. कथंभूतैरसिचिः? अ-
तसीकुसुमवर्णैः श्यामवर्णैरित्यर्थः. ॥ ५६ ॥

॥ मूलम् ॥—अवसो लोहरहे जुते । जलंते समिलाजुए ॥ चोईज तोत्तजुत्तेहिं । रो-
ज्जोवा जह पाजिज ॥ ५७ ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! पुनरहं नरके लोहरथे ज्वशः परवशः स-
न् परमाधार्मिकदेवैर्वर्जित्यग्निना जाज्वल्यमाने समिलायुगे युक्तो योजितः. समिला युगरंभ-
क्षेपणीयकीलिका. युगरस्तु जूसरः. जन्नयोरपि वहिना प्रदीप्तत्वं कथितं. तत्ताग्निना ज्वलमाने
रथेऽहं योजितस्तोत्रयोक्त्रैर्नोदितः प्रेरितः. तोत्राणि प्राजनकानि पुराणकादीनि. योक्त्रत्राणि
नास्त्राप्रोतबद्धरज्जुबंधनानि, तैः प्रेरितः. पुनरहं रोप्नोवा इति गवयव इव पातितः, यद्विमु-
द्व्यादिना हत्वा पातितः. वाशब्दः पादपूरणे, यथाशब्द इवार्थः. ॥ ५७ ॥

॥ मूलम् ॥—हुयासणे जलंतंमि । चियासु महिसोविव ॥ दहो पको य अवसो । पाव-
कस्मेहि पावियो ॥ ५८ ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! पापकर्मनिरहं प्रावृत्तो वेष्टितः सन् ज्वल-
ति हुताशने जाज्वल्यमानेऽग्नौ दग्धो नरमसाकृतः. पुनरहं पको हंताकादिवज्रटित्रीकृतः.

कीदृशोऽहं ? अथशः परवशः. अहं क इनामौ दग्धः पक्षश्च ? चितास्त्रिषु महिष द्रव, य-
यात्र पापाः पक्कं वध्नामौ प्रज्वालयन्ति तदित्रीकुर्वति, तथा तन्नाहं परमाधार्मिकदेवैर्वि-
यारचितामौ दग्धः पक्षश्च. ॥ ५८ ॥

॥ मूलम् ॥—वला संदंसतुंडेहि । लोहतुंडेहि परकीहि ॥ विबुत्तो विजवंतोहं । ठंक-
गिद्धेहिणंतसो ॥ ५९ ॥ व्याख्या—हे पितरावहमनंतशो बहुवारं ठंकगुडैर्दकपक्षिर्नृधप-
क्षिन्निश्च वलद्विबुसश्रुंथितः, विशेषेण बुभो विबुसः, नासानेत्रांशकाक्षेयादिषु चुंठित द्रव्य-
धः. कथंभूतैर्दकैर्यधश्च ? संदंशतुंडैः संदंशाकारं तुभं येषां ते संदंशतुंभाः, तैः संदंशाकारमु-
खैः. पुनः कीदृशैः ? लोहतुंभैर्लोहवत्कवोरमुखैः. किं कुर्वन्नहं ? विजपन् विजपं कुर्वन्. ॥ ५९ ॥
॥ मूलम् ॥—तएहा किलंतो धावंतो । पत्तो वंयरणिं नहं ॥ जलं पिहंति चितितो ।
खुरधाराहिवाडजं ॥ ६० ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! पुनरहं तृणक्रांतस्तृपाक्षिज्यासो धावन्
वेतरणीं प्रासः सन् जलं पिबामीति चितयन् खुरधाराक्षिज्यापादितः. कोऽर्थः ? यावद्दहं तृ-
पाक्रांतो मनसि पानीयं पिबामीति चितयामि, तावदेतरणीनया जर्मिभिः कद्धोद्वैर्हतो दुः-

जतरा-

सटाकं

॥ ७१० ॥

खीकृतः, वेतरणीनया जलं हि क्षुरधाराप्रापं गलबेदकमस्तीति ज्ञावः ॥ ६० ॥

॥ मूलम् ॥—उल्हाजितसो संपत्तो । असिपत्तं महावणं ॥ असिपत्तोहि पक्षतेहि । वि-
ज्रपुद्बो अणंतसो ॥ ६१ ॥ व्याख्या—हे पितरौ पुनरहमुष्णाजितस आतपपीकृतश्लायाधी
असिपत्रमहावनं प्रासः. असिक्त्वज्ज्वरपत्रं येषां तेऽसिपत्ताः खजपत्रवृक्षास्तेषां महावनमसि-
पत्रमहावनं गतः सन्नसिपत्रैः पतद्भिरनंतशोऽनेकवारं विज्रपूत्रो द्विधा कृतः ॥ ६१ ॥

॥ मूलम् ॥—सुगरेहिं मुसंडीहिं । सूलेहिं मूसलेहि य ॥ गयासंभगगत्तेहिं । पत्तं डु-
रकमणंतसो ॥ ६२ ॥ व्याख्या—हे पितरावहं मुजैर्लोहमयैर्गुरुजैः, च पुनर्मुसंडीनिः शस्त्र-
विशेषैर्लेपेटात्रिधानैः शस्त्रैर्वा, तथा शूलेस्त्रिभूतैश्च पुनर्मुश्लैः, पुनर्गदान्निर्लोहमयीत्रिर्यष्टि-
त्रिरनंतशो दुःखं प्रासः. कथञ्चूतैरैतेर्मुजरादिनिः शस्त्रैः? संजगगात्रैश्चूर्णितशरीरैः ॥ ६२ ॥

॥ मूलम् ॥—सुरेहिं तिक्कधारेहिं । तुरियाहि कप्पणीहि य ॥ कप्पिजं फालिजं विज्जो
। जक्किस्सो य अणेगसो ॥ ६३ ॥ व्याख्या—हे पितरौ! कुरै रोममुंनसाधनैः, पुनस्तीक्ष्ण-
धारात्रिः क्षुरिकात्रिः, कल्पनीत्रिः कर्तरीत्रिरहं कट्पितो वज्रवत्खंफितः, पुनः स्फाटितो व-

स्ववद्वर्ध्वं विदारितः, पुनरिदमः ह्युरिकाक्षिः कर्कटीव खंशितः. पुनरुक्ततः शरीराद् दूरी-
कृतचर्मैत्यर्थः. एवमनंतशो वारंवारं कदर्थितः. ॥ ६३ ॥

॥ मूलम् ॥—पासेहिं कूज्जालोहिं । मित्रं वा अवसो अहं ॥ बाहिर्न वरुद्धो य । नि-
वसो चैव विवाद्भ ॥ ६४ ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! पुनरहं बहुशो वारंवारं पाशैर्वधनैस्तथा-
कूटजालैः कुञ्जगुरादिभिर्मृग इव बाहिर्न इति जोलवितस्तथा वद्धो रुद्धश्च बाह्यप्रचारा-
द्विपिद्धः. यथा मृगं वंचयित्वा पाशो निक्षिपति, कूटजाले च पातयति, तथाहं वंचितो व-
द्धो रुद्धश्च. च पुनरेव निश्चयेनावशः परवशः सन् व्यापादितो मारितः. ॥ ६४ ॥

॥ मूलम् ॥—गलोहिं मगरजालोहिं । मग्धो वा अवसो अहं ॥ जह्विर्न फालिर्न गहिर्न
। मारिर्न य अणंतसो ॥ ६५ ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! पुनरहं गदैर्मत्स्यानां पाशैर्मकरजा-
लैर्मत्स्यजालैर्मत्स्य इव विद्धगलोऽभूवं. पुनर्गहीतो मकररूपधारिभिः परमाधार्मिकैर्बलाडुपा-
दतः. पुनरुज्जिर्न इति जह्वितश्चरितः. पुनः स्फाटितः काष्ठवद्भित्तः. पुनरनंतशो मा-
रितो गर्धन इव कुट्टितः. ॥ ६५ ॥

॥ मूलम् ॥—विदंस्पदिं जासोहिं । लेप्पाहिं सजणोविव ॥ गहिउं लग्गो य बद्धो य ।
मारिउं य अणंतसो ॥ ६६ ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! पुनरहं शकुनिरिव पक्षीव, विशेषेण
दंशंतीति विदंशकाः श्येनादयस्तैर्जालैस्ताहवधनैः पक्षिबंधनविशेषैर्वदाद्ग्रहीतः । ‘वीतंशो
सुगणक्षिणां’ इति हैमः पुनरहं जालैर्ग्रहीतः, पुनर्लेप्याग्निः शिरीषलेपनक्रियानिर्वहः
श्विष्टः, पुनरहं बद्धो दवकादिना चरणग्रीवादौ निबन्धितः पुनर्मरितः प्राणैर्विहीनः कृतः
॥ मूलम् ॥—कुहानपरसुमार्दहिं । बह्मदहिं डुमो इव ॥ कुडिउं फाविउं विन्नो । तच्चिउं
य अणंतसो ॥ ६७ ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! पुनरहं कुवरैः पश्चादिकैः काष्ठसंस्करणसाध-
नप्रहरणैर्वार्द्धकिभिः काष्ठवज्जिर्दुम इव कुडितः स्फाटितश्चिन्नश्च । यथा काष्ठवज्जिर्दुमः कुवा-
रैः पश्चादिभिः प्रहरणैः कुड्यते स्फाट्यते वेद्यते, तथाहं परमाधार्मिकैर्विरवारं पीकितः ॥

॥ मूलम् ॥—चवेरुमुठिमार्दहिं । कुमारेहिं अयंपि व ॥ तानिउं कुडिउं चिन्नो । चुस्सिउं
य अणंतसो ॥ ६८ ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! पुनरहं परमाधार्मिकैर्द्वैषपेटाजिह्वस्ततलैः, पु-
नर्मुग्धादिजिर्वरुहस्तैः, आदिशब्दाद्यात्ताजानुकूपराप्रहारैरनंतशस्त्राकितः कुडितः, चिन्नो

नेदं प्रापितः, चूर्णितः, कैः कमिव? कुमारैर्लोहकारैरय इव लोह इव. यथा लोहकारेण लोहः
कुप्यते नेयते चूर्णिते श्वदण्णीक्रियते. ॥ ६७ ॥

॥ मूलम् ॥—तत्तादं तंवलोहार्दं । तजयादं सीसगाणि य ॥ पाईर्न कलकलंताई । आर-
संतो सुजेरवं ॥ ६८ ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! पुनरहं परमाधार्मिकैस्तप्तानि ग्रासितानि ता-
म्रलोहादीनि वैक्रियाणि स्रपुकानि कस्तूरीरकाणि चाहं पायितः. कीदृशानि ताम्रादीनि? क-
लकलंतानि कलकलशब्दं कुर्वति, अत्यंतमुत्कृष्टितान्यव्यक्तं शब्दं कुर्वति. कीदृशोऽहं? सुजेर-
वमत्तिनीषणं शब्दं रसम् विलेपन्. ॥ ६८ ॥

॥ मूलम् ॥—तुहं पियादं मंसादं । खंजादं सोद्यगाणि य ॥ स्वाविर्जमि य मंसादं ।
अनिवषादणेगतो ॥ ७० ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! पुनः परमाधार्मिकैरिति स्मारयित्वा स्वमां-
सान्पहं खादितः स्वमांसानि नोजितः. कीदृशानि स्वमांसानि ? खंजानि खंजरूपाणि, पुनः
कीदृशानि ? सोद्यकानि नटिनीकृतानि. स्वमांसान्येव नटिनीकृत्य शूलीकृत्य च खादितानि.
पुनः कीदृशानि ? अनिवर्णानि जाज्वल्यमानानि, तान्यप्येकवारं न खादितानि, किं-

त्वनेकवारं खादितानीति, किं स्मारयित्वा ? रे नारक ! तव प्राग्भवे मांसानि प्रियाण्यास-
न् जीवानां हि त्वं मांसानि खंयानि सोऽन्नकन्यादः, इदानीं त्वं स्वमांसमेवाकिं ? इत्युक्त्वा पृ-
र्वकर्म स्मारयित्वा परमाधार्मिकैः स्वमांसानि खादितः, स्वमांसैरेव नोजित इत्यर्थः ॥ ७० ॥

॥ मूलम् ॥—तुहं पिया सुरा सीह । मेरेर्द य महूणि य ॥ पाइजमि जवंतीज । वसा-
जं रुहिराणि य ॥ ७१ ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! पुनरहं परमाधार्मिकैर्वसा अस्थिगतस्मान्,
च पुना रुधिराणि पायितोऽस्मि. किं कृत्वा ? इति स्मारयित्वेत्यध्याहारः. इतीति किं ? रे नारक !
तव प्राग्भवे सुरा चंद्रहासान्निधं मयं, सीधुस्तावद्दुग्धोज्जवा, मेरेर्द इति पिष्टोज्जवा
शाटितोत्पन्नाद्वारसा. पुनर्मधूनि पुष्पोज्जवानि मयानि प्रियाण्यासन्. इति निर्नर्त्सनापूर्वकं
पायित इत्यर्थः ॥ ७१ ॥

॥ मूलम् ॥—निचं न्रीएण तथेण । दुहिएण बहिएण य ॥ परसा डुहसंबका । वे-
यणा वेर्दया मए ॥ ७२ ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! मया परमोत्कृष्टा वक्तुमशक्या डुःखसंबका,
एतादृशी वेदना वेदिता भुक्तेत्यर्थः. कथंभूतेन मया ? नित्यं न्रीतेन, पुनः कीदृशेन ? त्रस्तेनो-

द्विमेन, पुनः कीदृशेन ? त्रासवशादेव दुःखितेन. पुनः कीदृशेन ? व्यथितेन कंपमानसर्वाङ्गो-
पातेन. ॥ ३१ ॥

॥ मूलम् ॥—निच्चं चंरुपगाढात् । घोरात् अद्दुस्सहा ॥ महात्रयात् त्रीमात् । नर-
एसु वेदया मए ॥ ३३ ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! मया नरकेषु वेदना वेदिता, असाताऽनु-
भूता. कथंभूता वेदना ? तीव्रचंरुपगाढा, तीव्रा चासौ चंरु च तीव्रचंरु, तीव्र चंरु चासौ
प्रगाढा च तीव्रचंरुप्रगाढा. तीव्रा रसानुभवाधिक्यात्, चंरोरकटा वक्तुमशक्या, गाढा व-
हुलस्थितिका. पुनः कीदृशा वेदना ? घोरा त्रयदा, यस्यां श्रुतायामपि शरीरं कंपते. पुनः
कीदृशा ? अतिदुस्सहाऽत्यंतं दुःखासा, दुःखेनानुभूयते, अत एव महात्रया. पुनः कीदृशा
वेदना ? त्रीमा या श्रूयमाणापि त्रयप्रदा. एकार्थिकाश्चेते शब्दा वेदनाधिक्यसूचकाः. ॥ ३३ ॥
॥ मूलम् ॥—जारिसा माणुसे लोए । ताया दीसंति वेयणा ॥ दत्तोणंतगुणिया । न-
रणसु डुक्कवेयणा ॥ ३४ ॥ व्याख्या—हे तात ! मनुज्यलोके यादृश्यः शीतोष्मादिका वेद-
ना दृश्यंते, दत्तस्तस्मात्तोषवेदनान्नयो नरकेषु-दुःखवेदना अनंतगुणा वर्तते. ॥ ३४ ॥

॥ मूलम् ॥—सर्वत्रवेसु असाया । वेद्यणा वेदया मय ॥ निमिसंतरक्रिन्तिमि । जं सा-
या नरिथ वेद्यणा ॥ ७५ ॥ व्याख्या—हे पितः । मया वेदना सर्वत्रवेषु स्थावरत्वसत्रवेष्वसा-
ता वेदिता, सीतोन्नद्धरिपपासादिकाऽनुभूता । हे पितः । निमेषांतरमात्रमपि यत्सातावेदना सु-
खानुभवानं नास्ति, तदा दीक्षायां किं दुःखं? कथमहं त्रयङ्गिः सुखोचित इत्युक्तः? मया तु
सर्वत्र त्रवे दुःखमेवानुभूतं ॥ ७५ ॥

॥ मूलम् ॥—तं वितस्मापियरो । वंदेण पुत्र पवय ॥ न वरं पुण सामन्ने । दुष्कं नि-
द्वक्तिकस्मणा ॥ ७६ ॥ व्याख्या—अथ पितरौ मृगापुत्रं दूतः, हे पुत्र । वंदसा स्वकीयेज्या
प्रव्रज? दीक्षां गृहाण? कस्त्वां निषेधयति? नवरं शब्देनायं विशेषोऽस्ति । पुनः श्रामण्ये चा-
रित्रे एतद्दुःखं वर्तते, यद्विःप्रतिकर्मतास्ति, रोगोरपत्रौ प्रतीकारो न विधेयः । निर्गता प्रति-
कर्मता निःप्रतिकर्मता, चिकित्सा न कर्तव्या, न चित्तनीयापि, स्वावयवैद्यकं न कारयितव्यं ।
॥ मूलम् ॥—सो वितस्मापियरं । एवमेयं जहा फुलं ॥ पक्विक्रमं को कुणर्द । अरण्ये
मिथपक्विकणं ॥ ७७ ॥ व्याख्या—ततोऽन्तरं मातापितरौप्रति स मृगापुत्रः कुमारो ब्रूते, हे

पितरौ ! पतङ्गवद्व्यामुक्तमेवं यथा स्फुटमवितथं त्रवदुक्तं सत्यमित्यर्थः. हे पितरावरण्ये मृ-
गाणां पक्षिणां च कः प्रतिकर्मणां कुरुते ? यदा हि मृगा व्याधिपीकिता वने त्रवंति, पक्षि-
णां वा वने रोगपीकिता त्रवंति, तदा को वैद्य आगत्य रोगचिकित्सां कुरुते ? न कोऽपि कु-
रंत इत्यर्थः. ॥ ७७ ॥

॥ मूलम् ॥—एगमूजं अरणे वा । जहा य चरद् भिज् ॥ एवं धम्मं चरिस्सामि । सं-
जमेण य तवेण य ॥ ७८ ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! यथा, मृगोऽरण्येऽटव्यां, वा इति पदप्र-
णे. पक्षीभूत एकाकी सन् चरति, स्वेहया त्रमति. एवमनेन प्रकारेण मृगस्य दृष्टान्तेनाहं
संयमेन सतदशविधेन, तपसा द्वादशविधेन धर्मे श्रीवीतरागोक्तं चरित्याम्यंगीकरित्यामि.
॥ मूलम् ॥—जया मियस्स आयंके । महारज्जंमि जायर्द ॥ अज्जंतं रत्थकमूलंमि । कोणं
ताहे चिगिज्जर्द ॥ ७९ ॥ व्याख्या—यदा महारण्ये महाटव्यां मृगस्यातंको रोगो जायते,
तदा तं मृगं वृक्षमूले संतिष्ठतं को वैद्यश्चिकित्सते ? परिचर्यां कुरुते ? सेवां कुरुते ? एमिति
वाक्यालंकारे. ॥ ७९ ॥

॥ मूत्रम् ॥—को वा से ओसहं देह । को वा से पुबर्ह सुहं ॥ को वा से त्रत्तपाणं च
। आहारित्ता पणामए ॥ ८० ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! तस्य रोगग्रस्तस्य मृगस्य क औषधं
ददाति ? वाऽथवा तस्य मृगस्य कश्चिदागत्य सुखं पृबति ? को मृग ! तव समाधिर्वर्तते, इति
कः पृबति ? वाऽथवा तस्य मृगस्य त्रत्तपानमाहारपानीयमाहृत्यानीय ददाति ? ॥ ८० ॥

॥ मूत्रम् ॥—जया य से सुही होइ । तया गहद गोयरं ॥ त्रत्तपाणस्स अट्ठाए । व-
ह्वराणि सराणि य ॥ ८१ ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! यदा च स मृगः सुखी त्रवति, स्वप्नावेन
रोगमुक्तो त्रवति, तदा गोचरं गहति, तद्व्यस्थाने गहति, तत्र च त्रत्तपानस्यार्थं वह्वराणि
हरितस्थवानि, च पुनः सरांसि जलस्थानानि विलोकयतीत्यध्याहारः ॥ ८१ ॥

॥ मूत्रम् ॥—खाइत्ता पाणियं पाजं । वह्वरेहिं सरैहिं वा ॥ भिगचारियं चरित्ताणं ।
गहर्ह भिगचारियं ॥ ८२ ॥ व्याख्या—हे पितरौ ! स नीरोगो मृगो मृगचर्यया मृगप्रोजनपा-
नविधिना चरित्वा वह्वरेन्द्र्यो हरितप्रदेशेन्द्र्यः खादित्वा, निजत्रक्ष्यं श्रुत्वा, तथा स-
रोन्द्र्यस्तटाकेन्द्र्यः पानीयं पीत्वा मृगो मृगचर्या गहति, इतस्तत उत्प्लवनात्मिकां गतिं

प्राप्नोतीत्यर्थः. ॥ ७२ ॥

॥ मूलम् ॥—एवं समुद्रिष्ठं त्रिरूक् । एवमेव अणेगत् ॥ मिगचारिषं चरित्ताणं । उहं पक्रमद्दिशं ॥ ७३ ॥ व्याख्या—एवममुना प्रकारेण मृगवत्समुत्थितः संयमक्रियानुष्ठानं प्रयुज्यतो त्रिभुर्गचर्या चरित्वांगीकृत्योर्ध्वं दिशं प्रतिक्रमते प्रज्जति । तथा विधरोगोरपत्तावपि चिक्किरसाशात्रिभुखो न जवति । पुनः कीदृशः साधुः ? एवमेवानेनैव प्रकारेण मृगवदनेकगोऽनेकस्थाने स्थितोऽनियतस्थानविहारी, यथा भृगो वनखंडे नवीने नवीने स्थाने विहरति, तथा नानास्थानविहारीत्यर्थः । तथाहं मृगचर्यायाऽतंकस्याऽन्नावे नक्तपानादिगवेषणतन्त्रतस्ततो ब्रमणेन नक्तपानं गृहीत्वा, संयमात्मानं धृत्वा पश्चाद्द्व्यो दिशं, मुक्तिरूपां दिशं प्रतिक्रमिष्यामि, सर्वोपरिस्थो न विष्यामीति ज्ञावः. ॥ ७३ ॥

॥ मूलम् ॥—जहा मिए एग अणेगचारी । अणेगवासे धुवगोयरे य ॥ एवं मुणी गोयरिषपविठं । नो हीलए नोवि य खिसदज्जा ॥ ७४ ॥ व्याख्या—यथा मृग एकोऽसहायी सन्ननेकचारी जवति, अनेकनक्तपानाचरणशीलो नानाविधनक्तपानग्रहणतत्परः स्यात्, पु-

नर्यथा मृगोऽनेकवासः स्यात्, पुनर्यथा मृगो भुवगोचरो नवेत्, भुवः सदा गोचरो यस्य स भुवगोचरः, निश्चयेन द्रमणादेव लब्धाहारः स्यात्. एवममुना प्रकारेण मृगदृष्टांतेन मुनिः साधुर्गोचर्यं त्रिज्ञातनं प्रविष्टः सन् नो ह्रीवयेत्, अत्रिष्टं नीरसं लब्ध्वेदं कुत्सितं विरसमि-
त्यादिवाक्यैर्न निंदयेत्. तथा अपि निश्चयेन पुनर्नो खिंसयेत्, आहारे पानीये वाऽलब्धे स-
ति कमपि गृहस्थं प्राप्तं नगरमात्मानं वा न निंदेत्. ॥ ८४ ॥

॥ मूलम् ॥—मिगचारियं चरिस्सामि । एवं पुत्तो जहासुहं ॥ अस्मापिजहिं अणुना-
उ । जहाद उवाहिं तउ ॥ ८५ ॥ व्याख्या—यदा मृगापुत्रेण पितरौप्रतीत्युक्तं, हे पितरावहं
मृगचर्यां चरिष्यामि, यथा नवदशे मृगचर्योक्ता, तामंगीकरिष्यामि, साधुमार्गे ग्रहीष्यामि.
यदा मृगापुत्रेणैवमुक्तं तदा मातापितरौ ब्रूतः, हे पुत्र ! यथेवं तदा यथासुखं, यथा तव सु-
खं स्यात्, यथा नवतेऽत्रिरुचितं सुखमिति यथासुखं तथा कर्तव्यं, अस्माकमाज्ञास्ति. ततो
मातापितर्यामनुज्ञातो मृगापुत्रः कुमार उपधिं परिग्रहं सचित्ताचित्तरूपं परित्यजति. ॥ ८५ ॥
॥ मूलम् ॥—मिगचारियं चरिस्सामि । सवदुक्कविमोक्कणिं ॥ तुज्जेहिं समणुत्ताउ ।

गञ्ज पुन जहा मुहं ॥ ७६ ॥ व्याख्या—सर्वे परिग्रहं त्यक्त्वा पुनर्मुग्गापुत्रो वदति, हे पितरौ ! अहं नवद्वयामनुज्ञातः सन् मृगचर्यामंगीकरिष्यामि. कीदृशीं मृगचर्यां ? सर्वदुःखविमोक्षणीं, सर्वविपत्तिविमोचिनीं. तदा मृगापुत्रप्रति पितरौ वदतः, हे पुत्र ! यथासुखं गञ्ज ? दीक्षां गृहाण ? ॥ ७६ ॥

॥ मूलम् ॥—एवं सो अन्मापियरो । अणुमाणिताण बहुविहं ॥ ममत्तं विंदए ताहे । महानागोव कंचुकं ॥ ७७ ॥ व्याख्या—एवममुना प्रकारेण स मृगापुत्रो मातापित्रोरनुज्ञां ज्ञात्वा, नाहं इति तदा तस्मिन् काले बहुविधं ममत्वं विनश्ति. इदं धनं मम, इदं गृहं मम, इदं कुटुम्बं ममेति बुद्धिं त्यजतीत्यर्थः. कः किसिब ? महानागो महासर्पः कंचुकसिब, यथा महासर्पो तिमोर्कं त्यजति, तथा मृगापुत्रः सर्व ममत्वं त्यजतीति ज्ञातः. ॥ ७७ ॥

॥ मूलम् ॥—इहो वित्तं च मिसे य । पुसे दारं च नायजं ॥ ऐणयं व पडे लग्गं । निञ्जुणिताण निगजं ॥ ७८ ॥ व्याख्या—मृगापुत्र एतत्सर्वं निर्धूय त्यक्त्वा निर्गतः, संसारान् गृह्णाच्च निःसृतः. किं किं त्यक्तमित्याह—कृद्भिर्हस्यश्वादिः, वित्तं धनधान्यादिः, च पुनर्भि-

त्राणि सहजसहवर्धितसहपांशुकीकितानि सुहृदः, पुनः पुत्राण्यंगजाः, पुनर्दाराः स्त्रियः, पुनर्जातियः स्वजनाः कृत्रियाः, एतत्सर्वं परित्यज्य प्रव्रजितः. किमिव ? पटे लभं रेणुमिव नूतनवस्त्रे लभं रज द्व. यथा कश्चिच्चतुरो मनुष्यो वस्त्रे लभं रजो निर्धूनीति, तथा मृगापुत्रोऽपीत्यर्थः. ॥ ८८ ॥

॥ मूलम् ॥—पंचमहवयुक्तो । पंचसमिडं तिशुत्तयुक्तो य ॥ सन्नितरबाहरिय । तवो-
कम्मसंमि उज्जुत्तं ॥ ८९ ॥ व्याख्या—तदा मृगापुत्रः कीदृशो जातः ? पंचमहाव्रतयुक्तो जा-
तः, पुनः पंचसमितिसहितः, दर्पान्नाषैषणादाननिक्षेपणोच्चारप्रश्रवणखेलजङ्घसंघाणपरिष्ठा-
पनिकासमितियुक्तः. पुनस्त्रियुत्तियुक्तो मनोवाक्कायशुत्तिसहितः. पुनः सान्द्रयंतरबाह्यतपःकर्मण्यु-
द्यतः. पायड्डितं विणुत्तं । वेयावच्चं तदेव सञ्ज्ञात्तं ॥ ऊणं उरसमगोवि य । अन्निंतरत्तं तवो
होइ ॥ १ ॥ अणसणसूणोयरिआ । वित्तीसंखेवणं रसच्चात्तं ॥ कायकिदेसो संदी—एया य
वड्ढो तवो होइ ॥ २ ॥ द्वादशविधतपःकर्मणि सावधानो जातः. ॥ ८९ ॥

॥ मूलम् ॥—निम्ममो निरहंकारो । निरसंगो चत्तगारवो ॥ समो य सवभूएसु । त-

सेषु यावरेषु य ॥ ९० ॥ व्याख्या—पुनः कीदृशो मृगापुत्रः ? निर्ममो वस्त्रपात्रादिषु ममत्व-
 नावरहितः. पुनः कीदृशः ? निरहंकारोऽहंकाररहितः. पुनः कीदृशः ? निरसंगः, बाह्यान्त्यत-
 रसयोगरहितः. पुनः कीदृशः ? त्यक्तगारवो गारवत्रयरहितः, कृद्भिगारवरसगारवसातागारव-
 द्रव्यादिगर्वत्रयरहितः. पुनः कीदृशः ? सर्वभूतेषु समो रागद्वेषपरिहारात् समस्तप्राणिषु त्र-
 सेषु स्वावरेषु च समस्तजीवेषु सदृशः. ॥ ९० ॥

॥ मूलम् ॥—लात्रालात्रे सुहे दुर्के । जीवि मरणे तद्वा ॥ समो निंदापसंसासु । त-
 द्वा माणवमाण्ड ॥ ९१ ॥ व्याख्या—तथा पुनर्भृगापुत्रो लःत्रे, आहारपानीयवस्त्रपात्रादी-
 नां प्राप्ता, तथाऽलात्रेऽप्राप्ता, तथा सुखे तथा दुःखे, तथा पुनर्जीविते मरणे समः समान-
 वृत्तिः, तथा पुनर्निंदासु तथा प्रशंसासु स्तुतिषु, तथा माने आदरे, अपमानेऽनादरे, मान-
 श्लापमानश्च मानापमानौ, तयोर्मानापमानयोः समः सदृशः. केनाप्यादरे प्रदत्ते सति मनसि
 न प्रहृष्टो ज्वति, केनाप्यपमाने प्रदत्ते सति मनसि द्वनो न ज्वति. ॥ ९१ ॥

॥ मूलम् ॥—गारवेषु कसाणसु । दंससद्वनणसु य ॥ निषत्तो द्वाससोगाड । अनिया-

णो अबंधणो ॥ ९२ ॥ व्याख्या—पुनः स मृगापुत्रः कीदृशो जातः ? गारवेत्यो निवृत्तः, पुनः कषायेत्यः क्रोधादित्यो निवृत्तः. च पुनर्दंशद्वयत्रयेत्यो निवृत्तः. दंशत्रयं मनोवाक्काया-नामसद्व्यापारो दंश उच्यते, तस्माद्विवृत्तः. पुनः शल्यत्रयाद्विवृत्तः, मायाशब्दं, निदानशब्दं, मिथ्यादर्शनशब्दं चैतद्व्यत्रयं, ततो निवृत्तः. तथा पुनः ससन्नयेत्यो निवृत्तः. ससन्नयानीमानि—द्रव्यलोकत्रयं १, परलोकत्रयं २, आदानत्रयं ३, अकस्माज्ज्ञयं ४, मरणत्रयं ५, अयशोत्रयं ६, आजीविकात्रयं ७ च. एवं ससन्नयानि. अत्र सर्वत्र प्राकृतत्वारपंचम्यां ससमी. पुनः कीदृशो मृगापुत्रः ? हास्यशोकाभ्यां निवृत्तः. पुनः कीदृशः ? अनिदानो निदानरहितः. पुनः कथंभूतः ? अबंधनो रागद्वेषबंधनरहितः. ॥ ९२ ॥

॥ मूलम् ॥—अणिसिद्धं द्रवं लोणं । परलोणं अणिसिद्धं ॥ वासीचंदणकप्यो य । असणे अणसणे तद्वा ॥ ९३ ॥ व्याख्या—पुनः कीदृशः ? अनिश्रितो निश्चारहितः, कस्यापि साहाय्यं न वांछति. तथा पुनरिह लोके राज्यादिभोगे, तथा परलोके देवल्लोकादि सुखेऽनिश्रितो निश्चां न वांछते. पुनः स मृगापुत्रो वासीचंदनकल्पः, यदा कश्चिद्वास्या पश्युना शरीरं

तिनन्ति. कश्चिच्चंदनेन शरीरमर्चयति, तदा तयोरुपरि समानकल्पः सदृशाचारः. तथा पुनरक्षने आक्षारकरणे, तथाऽनक्षने आक्षाराऽकरणे सदृशः. ॥ ९३ ॥

॥ मूलम् ॥—अप्यसर्थोहिं दारेहिं । सबलं पिहियासवे ॥ अज्जपज्जाणजोगेहिं । पत्तयदमसासणे ॥ ९४ ॥ व्याख्या—पुनर्मुग्गापुत्रोऽप्रशस्तेभ्यो द्वारेभ्यः कर्मोपार्जनोपायेभ्यो हिंसादिभ्यो निवृत्त इति शेषः. पुनः कीदृशः? अप्रशस्तद्वारेभ्यो निवर्तनादेव सर्वतः पिहितोऽश्वः, पिहिता निरुद्धा आश्रवाः पापागमनद्वाराणि येन स पिहिताश्वः. पुनः कीदृशः? अर्थात्मध्यानयोगैः प्रशस्तदमशासनः, अथि आत्मनि ध्यानयोगा अर्थात्मध्यानयोगास्तैरर्थात्मध्यानयोगैर्मनसि शुन्नव्यापारैः प्रशस्ते दमशासने यस्य स प्रशस्तदमशासनः. दम उ-पशमः, शासनं सर्वज्ञसिद्धांतः. यस्य शुन्नध्यानयोगैरुपशमश्रुतज्ञाने शुभे वर्तते इत्यर्थः. ॥

॥ मूलम् ॥—एवं नाणेण चरणेण । दंसणेण तवेण य ॥ ज्ञावणाहि य सुद्धाहिं । समं ज्ञावितु अप्पयं ॥ ९५ ॥ बहुयाणि यं वासाणि । सामन्नमणुपालिया ॥ मासिएण उन्नत्तेण । सिद्धिं पत्तो अणुत्तरं ॥ ९६ ॥ शुभं ॥ व्याख्या—उन्नान्यां गाथान्यां वदति—तु

उत्तरा-

सटीकं

॥ ७२६ ॥

पुनर्मुग्धापुत्रो मुनिर्मासिकेन त्रकेन सिद्धिं प्राप्नो मोक्षं गतः. मासे त्रयं मासिकं, तेन मा-
सिकेन त्रकेन, मासोपवासेनेत्यर्थः. कथंभूतां सिद्धिं? अनुत्तरां प्रधानां, सर्वस्थानकेन्य उ-
त्कृष्टं स्थानमित्यर्थः, जनमजरामृत्युपद्मेत्यो रहितत्वात्. किं कृत्वा? एवममुना प्रकारेण
ज्ञानेन मतिश्रुतादिकेन, पुनश्चरणेन यथाख्यातेन, पुनर्दर्शनेन शुद्धसम्यक्त्वश्चरूपेण, पु-
नस्तपसा द्वादशविधेन, च पुनर्त्राविनात्रिर्महाव्रतसंबन्धिनीत्रिः पंचविंशतिसंख्यात्रिर्त्राविना-
त्रिः. अथवाऽनित्यादित्रिर्द्वादशप्रकारात्रिरात्मानं सम्यक् प्रकारेण ज्ञावयित्वा, निर्मेदं कु-
त्वा. कथंभूतात्रिर्त्राविनात्रिः? शुद्धात्रिर्निदानादिदोषमत्तरहितानिः. पुनः किं कृत्वा? बहु-
नि वर्षाणि श्रामण्यं यतिधर्ममनुपादयाराध्य. ॥ ९५ ॥ ९६ ॥

॥ मूत्रम् ॥—एवं करंति संबुद्धा । पंक्रिया य वियस्कणा ॥ विण्वद्वंति जोगेसु । मि-
यापुत्ते जहामिसी ॥ ९७ ॥ व्याख्या—संबुद्धाः सम्यग्ज्ञाततत्त्वाः पुरुषाः, पंक्रिता हेयोपादे-
यबुद्धियुक्ताः, अत एव प्रकर्षेण विचक्षणाय अवसरज्ञाः, एवं कुर्वन्ति जोगेन्यो विशेषेण नि-
वर्तन्ते. क इव? यथाशब्द इत्यर्थे, मुग्धापुत्रर्षिरेव. यथा मुग्धापुत्रर्षिर्जोगेन्यो विनिवृत्तस्त-

ययनम्

॥ ७२६ ॥

चत्तरा-

कटीकं

॥ ३२३ ॥

यान्येवपि चतुरैर्ज्ञेय्यो विनिवर्तितव्यमिति ज्ञावः. अत्र निसीति मकारः प्राकृतत्वादत्वा-
कृष्टिकः. ॥ ९७ ॥

॥ मूलम् ॥—महत्पद्मावस्य महाजसस्य । मियाण्पुत्तस्य निसम्म ज्ञासियं ॥ तवप्प-
दाणं चरियं च जत्तमं । गट्ठपद्दाणं च तिलोयविस्सुयं ॥ ९८ ॥ वियाणिया दुरकविज्झणं ध-
णं । ममत्तवंधं च महात्तयावहं ॥ सुहावहं धम्ममधुरं अणुत्तरं । धारेह निवाणगुणावहं ति-
वेमि ॥ ९९ ॥ दयाहया—पुनर्गाथियुग्मेन संबंधः. ज्ञो ज्ञया अनुत्तरां सर्वोत्कृष्टां धर्मधुरं
धर्मरयस्य ज्ञारं धारयध्वं ? कथंभूतां धर्मधुरं ? सुखावहां सुखप्राप्तिहेतुभूतां. पुनः कीदृशां
धर्मधुरं ? निर्वाणगुणावहां, निर्वाणस्य गुणा निर्वाणगुणा मोक्षगुणाः, अनंतज्ञानदर्शनानंत-
सुखानंतशुरनंतवीर्यरूपारतेषामावहा पूरका निर्वाणगुणावहा, तां निर्वाणगुणावहां. किं कु-
त्वा धर्मधुरं धारयध्वं ? धनं दुःखविवर्धनं विज्ञाय, च पुनर्ममत्वं बंधमिव संसारस्य बंधनं
विज्ञाय. कीदृशं धनं ममत्वं च ? महात्तयावहं महात्तयावहं, चौराभिनृपादिभ्यः कष्टप्रदं.
पुनः किं कृत्वा ? च पुनर्मुगाया राह्याः पुत्रस्य मुगापुत्रस्योत्तमं प्रधानं चरितं चरित्रं चारि-

त्रवृत्तांतं, तथा तस्य मृगापुत्रस्य ज्ञाबितं, मातापितृभ्यां संसारस्यानित्यतोषदेशदानं निशम्य
 हृदि धृत्वा. कीदृशं मृगापुत्रस्य चरित्रं? तवप्पहाणं तपःप्रधानं, पुनः कीदृशं मृगापुत्रस्य च-
 रित्रं? गदप्पहाणं गत्या प्रधानं, गतिर्भोक्त्रलक्षणा, तथा प्रधानं श्रेष्ठं, मोक्षगमनार्हं. पुनः
 कीदृशं मृगापुत्रस्य चरित्रं? त्रिलोकविश्रुतं त्रिलोकप्रसिद्धं. कीदृशस्य मृगापुत्रस्य? महाप्र-
 ज्ञावस्य, रोगादीनामज्ञावेन दुःकरप्रतिज्ञाप्रतिमारूपात्रिप्रहाणां पालनेन महामहिमान्वित-
 स्य. पुनः कीदृशस्य मृगापुत्रस्य? महायशसः, महद्यशो यस्य स महायशास्तस्य महायश-
 सः, सर्वदिग्भ्यापिकीर्तितः. इत्यहं मृगापुत्रस्य चरितं तत्राप्रे ब्रवीमीति सुधर्मास्वामी जंबूस्वा-
 म्मिनं प्रत्याह ॥ ९९ ॥ इति मृगापुत्रीयमेकोनविंशतितममध्ययनमर्थतः संपूर्णं. ॥ १९ ॥ इति
 श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रार्थदीपिकायां श्रीलक्ष्मीकीर्तिगणिशिष्यलक्ष्मीवद्वज्रगणिविरचितायामे-
 कोनविंशतितमं मृगापुत्रीयमध्ययनमर्थतः संपूर्णं. ॥ १९ ॥ श्रीरस्तु ॥

॥ अथ विंशतितममध्ययनं प्रारभ्यते ॥

पूर्वस्मिन्नध्ययने साधूनां निःप्रतिकर्मतोका, रोगादाबुत्पन्ने सति चिकित्सा न कर्तव्या, न कारयितव्या, नानुमनव्येत्युक्तं. अथ विंशोऽध्ययने सा निःप्रतिकर्मता महानिर्भयस्य हि-
ता, अतोऽनाथत्वपरिज्ञावनया सेत्तुच्यते—

॥ मूलम् ॥—सिद्धाणं एवमो किञ्चा । संजयाणं च ज्ञावते ॥ अर्थधर्ममगदं तत्त्वं । अ-
णुसिद्धिं मुण्डं मे ॥ १ ॥ व्याख्या—ज्ञो शिष्याः ! मे मन्त्रानुशिष्टिं शिक्षां यूयं शृणुत ? किं
ज्ञेत्वा ? सिद्धान् पंचदशप्रकारान्नमस्कृत्य, च पुनर्ज्ञावतो ज्ञातः संयतान् साधूनाचार्योपा-
ध्यायादिभ्यर्वेत्ताधूतमस्कृत्य. कीदृशीं मेऽनुशिष्टिं ? अर्थधर्मगतिं, अर्थ्यते प्रार्थ्यते धर्ममितिः
पुरुषैरित्यर्थः, स ज्ञासौ धर्मश्चार्थधर्मस्तस्य गतिर्ज्ञानं यस्यां सार्धधर्मगतिस्तां. द्रव्यवद्यो
दुःप्राप्त्यो धर्मस्तस्य धर्मस्य प्राप्तिकारिकां. यया शिक्षया मम दुर्लभधर्मस्य प्राप्तिः स्यादि-
ति ज्ञावः. पुनः कीदृशीं मेऽनुशिष्टिं ? तस्यां सत्यां, अथवा तत्त्वं तत्त्वरूपां वा. ॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥—पभूयरणो राया । सेण्डि मगहाहिवो ॥ विहारजचण्डिजाड । मंकि-

कुञ्जिसि चैष्ट ॥ २ ॥ व्याख्या—श्रेणिको नाम राजा, एकदा मंन्त्रिकुक्षिनाञ्चि चैत्ये ज-
द्याने विहारयात्रयोद्यानकीर्या निर्यातः, नगरात्कीर्यार्थं मंन्त्रिकुक्षिवने गत इत्यर्थः. कीदृ-
शः श्रेणिको राजा? मगधाधिपो मगधानां देशानामधिपो मगधाधिपः. पुनः कीदृशः? प्रभू-
तरत्नः प्रचुरप्रधानगजाश्वमणिप्रमुखपदार्थधारी. ॥ २ ॥

॥ मूलम् ॥—नाणाहुमलयाद्भनं । नाणापत्किनिसेवियं ॥ नाणाकुसुमसंबनं । जज्ञाणं
नंदणोवमं ॥ ३ ॥ व्याख्या—अथ मंन्त्रिकुक्षिनामोद्यानं कीदृशं वर्तते? तदाह—कीदृशं
तद्भनं? नानाहुमलताकीर्णं विविधवृक्षवल्लीत्रिवर्षासं. पुनः कीदृशं? नानापत्किनिषेवितं, वि-
विधविदंभैरतिशयेनाश्रितं. पुनः कीदृशं? नानाकुसुमसंबनं बहुवर्णपुष्पैर्वर्षासं. पुनः कीदृशं
तदुद्यानं? नागरिकजनानां क्रीडास्थानं. नगरसमीपस्थं वनमुद्यानमुच्यते. पुनः कीदृशं? नं-
दनोपमं, नंदनं देववनं तदुपमं. ॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—तत्थ सो पासई साहुं । संजयं सुसमाहिं ॥ निसणं रुक्कमूवंसि । सु-
कुमालं सुहोदयं ॥ ४ ॥ व्याख्या—तत्र वने स श्रेणिको राजा साधुं पश्यति. कीदृशं साधुं?

संयतं सम्यक् प्रकारेण यतं यत् कुर्वतं. पुनः कीदृशं? सुसमाधितं, सुतरामतिशयेन समा-
धियुक्तं. पुनः कीदृशं? दृक्मूले तिपणं स्थितं. पुनः कीदृशं? सुकुमालं. पुनः कीदृशं? सु-
व्योचितं सुखयोग्यं. ॥ ४ ॥

॥ मूलम् ॥—तस्य रूवं तु पासित्ता । राट्णो तंमि संजए ॥ अच्चंतपरमो आसी । अ-
जयो रूवविम्वुत्तं ॥ ५ ॥ व्याख्या—राज्ञः श्रेणिकस्य तस्मिन् संयते साधावत्यंतपरमोऽधि-
कोऽष्टोऽतुलो निरुपमो रूपविस्मयो रूपाश्चर्यमासीत्. किं कृत्वा? तस्य साधो रूपं दृष्ट्वा. तु-
शब्दोऽतंकारे. ॥ ५ ॥

॥ मूलम् ॥—अहो वन्नो अहो रूवं । अहो अज्जस्स सोमया ॥ अहो खंती अहो सु-
त्ती । अहो नोणे असंगया ॥ ६ ॥ व्याख्या—तदा राजा मनसि चिंतयति, अहो इत्याश्च-
र्यं, आश्चर्यकार्यस्य शरीरस्य वर्णो गौरवादिः. अहो आश्चर्यकृदस्य साधो रूपं लावण्यसहि-
तं. अहो आश्चर्यकारिण्यस्याऽर्यस्य सौम्यता, चंद्रवद्वेजप्रियता. अहो! आश्चर्यकारिणी अ-
स्य क्रांतिः क्षमा. अहो! आश्चर्यकारिणी चास्य मुक्तिर्निर्दोषता. अहो! आश्चर्यकारिण्यस्य

कुर्वेति चेदष्ट ॥ २ ॥ व्याख्या—श्रेणिको नाम राजा, एकदा मंथितकुक्षिनाञ्चि चैत्ये उ-
द्याने विहारयात्रयोद्यानक्रीरया निर्यातः, नगरात्क्रीरार्थं मंथितकुक्षिवने गत इत्यर्थः. कीदृ-
शः श्रेणिको राजा? सगधाधिपो सगधानां देशानामधिपो सगधाधिपः. पुनः कीदृशः? प्रभू-
तरत्नः प्रचुरप्रधानगजाश्वमणिप्रमुखपदार्थधारी. ॥ २ ॥

॥ मूलम् ॥—नाणादुमलयादन्नं । नाणापस्त्रिकनिसेवियं ॥ नाणाकुसुमसंबन्धं । उज्जाणं
नंदणोवमं ॥ ३ ॥ व्याख्या—अथ मंथितकुक्षिनामोद्यानं कीदृशं वर्तते? तदाह—कीदृशं
तद्वनं? नानाद्रुमलताकीर्णं विविधवृक्षवल्लीत्रिवर्षासं. पुनः कीदृशं? नानापक्षिनिषेवितं, वि-
विधविद्वंगैरतिशयेनाश्रितं. पुनः कीदृशं? नानाकुसुमसंबन्धं बहुवर्णपुष्पैर्वर्षासं. पुनः कीदृशं
तदुद्यानं? नागरिकजनानां क्रीडास्थानं. नगरसमीपस्थं वनमुद्यानमुच्यते. पुनः कीदृशं? नं-
दनोपमं. नंदनं देववनं तदुपमं. ॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—तत्थ सो पासर्दे साहुं । संजयं सुसमाहियं ॥ त्रिसंखं रुक्कमूढांसि । सु-
कुमालं सुहोदयं ॥ ४ ॥ व्याख्या—तत्र वने स श्रेणिको राजा साहुं पश्यति. कीदृशं साहुं?

संयतं सम्यक् प्रकारेण यतं यत् कुर्वतं. पुनः कीदृशं? सुसमाधितं, सुतरामतिशयेन सम-
धियुक्तं. पुनः कीदृशं? बृहस्पते निषण्णं स्थितं. पुनः कीदृशं? सुकुमालं. पुनः कीदृशं? सु-
खोचितं सुखयोग्यं. ॥ ४ ॥

॥ मूलम् ॥—तस्मै रुवं तु पासित्ता । रादणो तंमि संजए ॥ अच्चंतपरमो आसी । अ-
जलो रुवविम्हर्त्तं ॥ ५ ॥ व्याख्या—राज्ञः श्रेणिकस्य तस्मिन् संयते साधावत्यंतपरमोऽधि-
कोऽष्टोऽनुतो निरुपमो रूपविस्मयो रूपार्थमासीत्. किं कृत्वा? तस्य साधो रूपं दृष्ट्वा. तु-
शब्दोऽजंकारे. ॥ ५ ॥

॥ मूलम् ॥—अहो वन्नो अहो रुवं । अहो अज्जस्स सोमया ॥ अहो खंती अहो मु-
त्ती । अहो जोगे असंगया ॥ ६ ॥ व्याख्या—तदा राजा मनसि चिंतयति, अहो इत्याश्च-
यं, आश्चर्यकार्यस्य शरीरस्य वर्णो गौरत्वादिः. अहो आश्चर्यकृद्स्य साधो रूपं तावणसहि-
तं. अहो आश्चर्यकारिण्यस्याऽऽर्यस्य सौम्यता, चंद्रवदेवप्रियता. अहो! आश्चर्यकारिणी अ-
स्य क्रांतिः क्षमा. अहो! आश्चर्यकारिणी चास्य मुक्तिर्निर्वोच्यता. अहो! आश्चर्यकारिण्यस्य

उत्तरा-

संटीकं

॥ ७३२ ॥

न्नोगोऽसंगता, विषये निःस्पृहता. ॥ ६ ॥

॥ मूत्रम् ॥—तस्म पाए उ वंदित्ता । काऊण य पयाहिणं ॥ नाइहरमणासन्ने । पंज-
दी पन्निपुब्बर्द ॥ ७ ॥ व्याख्या—तस्य साधोः पादौ वंदित्वा, पुनः प्रदक्षिणां कृत्वा, राजा
नातिहरं, नात्यासन्नः, नातिहरवर्ती, नातिनिकटवर्ती सन्, प्रांजलिपुटो बद्धांजलिः पृष्ठति
प्रश्नं करोति. ॥ ७ ॥

॥ मूत्रम् ॥—तरुणोसि अज्जो पव्वइजं । नोगकावंसि संजया ॥ उवड्डिउंसि सामन्ने ।
एयमठं सुणामि ते ॥ ८ ॥ व्याख्या—तदा श्रेणिकः किं पृष्ठति ? हे आर्य ! हे साधो ! त्वं
तरुणोऽसि युवासि, हे संयत ! हे साधो ! तस्मान्नोगकावे नोगसमये प्रव्रजितो गृहीतदीक्षः,
तारुण्यं हि नोगस्य समयोऽस्ति, न तु दीक्षायाः समयः. हे संयत ! तारुण्ये नोगयोग्यकावे
त्वं श्रामण्ये दीक्षायामुपस्थितोऽसि, आदरसहितोऽसि. एतदर्थमेतन्निमित्तं त्वत्तः शृणोमि,
किं दीक्षायाः कारणं ? कस्मान्निमित्तादीक्षा त्वया गृहीता ? तत्कारणं त्वन्मुखात् श्रोतुमि-
च्छामीत्यर्थः. ॥ ८ ॥

॥ मूलम् ॥—अणुहोमि महाराय । नाहो मज्ज न विज्जई ॥ अणुकंपयं सुहियं वावि ।
 किंचि णात्रिसमेमहं ॥ ९ ॥ व्याख्या—इदानीं स साधुर्वदति, हे महाराज ! अहमनाथोऽ-
 भि, न विद्यते नाथो योगक्षेमविधाता यस्य सोऽनाथः, निःस्वामिकोऽस्मि, मम नाथो न वि-
 द्यते इत्यर्थः. पुनरहं कंचित्कमप्यनुकंपकं कृपाचितकं सुहितं सुहृदं मित्रं वा नात्रिसमेमि न
 संप्राप्तोमि, केनापि दयालुना मित्रेण वा संगतोऽहं न. अनेनार्थेन तारल्येऽपि प्रयत्नजित इति ज्ञावः.
 ॥ मूलम् ॥—तठं पट्ठत्तिठं राया । सेण्णिठं मणहाहिवो ॥ एवं ते दड्ढिमंतस्स । कहं
 नाहो न विज्जई ॥ १० ॥ व्याख्या—ततस्तदनंतरं श्रेणिको स्रग्धाधियो राजा प्रहसितः. हे
 महात्तमप्यवन् ! ते तत्र कृद्धिमत कृद्धिुकस्य कथं नाथो न विद्यते. ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥—होमिनाहो जयंताणं । जोगे जुंजाहि संजया ॥ मित्तनार्द्धहिं परिबुक्को ।
 माणुस्सं खलु उल्लहं ॥ ११ ॥ व्याख्या—हे पूज्याः ! अहं ‘ भयंताणं ’ इति भदंतानां पू-
 जयानां शुभ्मकं नाथो जवामि. यदा जवतां कोऽपि स्वामी नास्ति, तदाहं जवनां स्वामी ज-
 वामि. यदाऽनाथत्वाद्युभान्निर्दीक्षा गृहीता, तदाहं नाथोऽस्मीति ज्ञावः. हे संयन ! हे सा-

धो ! जोगान् जुंक्व ? कीदृशः सन् ? मित्रज्ञातिभिः परिवृतः सन् . हे साधो ! खलु निश्चये-
न मानुष्यं दुर्लभं वर्तते . तस्मान्मनुष्यत्वं दुर्लभं प्राप्य जोगान् जुक्त्वा सफलीकुरु ? ॥ ११ ॥
अथ मुनिर्वदति—

॥ मूलम् ॥—अप्यणा हि अणहोसि । सेणिया मगहाहिव ॥ अप्यणा अणहो सं-
तो । कर्हं नाहो जविस्ससि ॥ १२ ॥ व्याख्या—हे राजन् श्रेणिक ! मगधाधिप ! त्वमात्म-
नाप्यनाथोऽसि, आत्मनाऽनाथस्य सतस्तवाप्यनाथत्वं, तदा त्वमपरस्य कथं नाथो जविष्यसि ?
॥ मूलम् ॥—एवं बुत्तो नरिंदो सो । सुसंनंतो सुविम्हिज ॥ वयणं अस्सुयंपुवं । सा-
हुणा विम्हयं निज ॥ १३ ॥ व्याख्या—स नरेंद्रः साधुनैवमुक्तः सन् विस्मयं नीतः, आश्चर्यं
प्रापितः . कीदृशो नरेंद्रः ? सुसंनंतोऽत्यंतं व्याकुलतां प्राप्तः . पुनः कीदृशः ? सुविस्मितः . पू-
र्वमेव तद्दर्शनात्संजाताश्चर्यः, पुनरपि तद्वचनश्रवणाद्विस्मयवान् जातः . यतो हि तद्वचनम-
श्रुतपूर्वं, श्रेणिकाय अनाथोऽसि त्वमिति वचनं पूर्वं केनापि नो श्रावितं . ॥ १३ ॥
॥ मूलम् ॥—अस्सा हब्बी मणुस्सा मे । पुरं अंतेजुरं च मे ॥ जुंजामि माणुसे जोगे ।

नाथस्यार्थमन्निधेयं, चशब्दः पुनरर्थः, च पुनरनाथस्य प्रोत्थां न जानासि, प्रकर्षेणोत्थानं मूलोत्पत्तिः प्रोत्था, तां प्रोत्थां, केनान्निप्रायेणायमनाथशब्दः प्रोक्त इत्येवंरूपां न जानासि. हे राजन्! यथाऽनाथोऽथवा सनाथो ज्वति, तथा न जानासि. कथमनाथो ज्वति? कथं च सनाथो ज्वति? ॥ १६ ॥

॥ मूलम् ॥—सुणेह मे महाराय । अब्बखित्तेण चेषसा ॥ जहा अणाहो हवई । जहा मे य पवत्तिं ॥ १७ ॥ व्याख्या—हे महाराज ! मे मम कथयतः सतस्त्वमव्याक्षिप्तेन स्थिरेण चेतसा शृणु ? यथाऽनाथो नाथरहितो ज्वति, यथा मे समानाथत्वं प्रवर्तितं, अथवा मेय इति एतदनाथत्वं प्रवर्तितं, तथा त्वं शृणु ? इत्यनेन स्वकथाया उदङ्कः कृतः ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—कोसंबीणाम णयरी । पुराणपुरज्जेयणी ॥ तत्थ आसी पिआ मज्जं । पञ्चयधणसंचर्न ॥ १८ ॥ व्याख्या—हे राजन् ! कौशांबीनाम्नी नगर्यासीत्. कीदृशी कौशांबी? पुराणपुरज्जेदिनी, जीर्णनगरज्जेदिनी. यादृशानि जीर्णनगराणि ज्वन्ति, तेभ्योऽधिकशो ज्ञावती. कौशांबी हि जीर्णपुरी वर्तते. जीर्णपुरस्या हि लोकाः प्रायशश्चतुरा धनवंतश्च बहुज्ञा विवे-

कवंतश्च जवंतीति हार्दं. तत्र तस्यां कौशाव्यां मम पिनासीत्. कीदृशो मम पिता? प्रभूत-
धनसंचयः, नाम्नापि धनसंचयः, गुणेनापि बहुलधनसंचय इति वृद्धसंप्रदायः. ॥ १८ ॥

॥ मूलम् ॥—पहमेव महाराज ! अउला अहिवेयणा ॥ अहोत्था विजलो दाहो । स-
वगन्तसु पडिवा ॥ १९ ॥ व्याख्या—हे महाराज ! प्रथमे वयसि यौवने एकदाऽतुलोत्कृष्टाऽ-
स्थिवेदनाऽस्थिपीमा ' अहोत्था ' इत्यभूत्. अथवा ' अहिवेयणा ' इति पाठे अद्विवेदना
नेत्रपीमाऽभूत्. ततश्च हे पार्थिव ! हे राजन् ! सर्वगात्रेषु विपुलो दाघोऽभूत्. ॥ १९ ॥

॥ मूलम् ॥—सत्थं जहा परमतिकं । सरीरविवरंतरे ॥ पवीलिजाइ अरी कुरु । एव
मे अहिवेयणा ॥ २० ॥ व्याख्या—हे राजन् ! यथा कश्चिदरिः क्रुद्धः सन् शरीरविवरांतरे
नासाकर्णचक्षुःप्रमुखरंज्राणां मध्ये परमतीक्ष्णं शस्त्रं प्रपीम्येनाहमवगाहयेत्, एवं मे ममा-
स्थिवेदनाभूत्. ॥ २० ॥

॥ मूलम् ॥—तिथं मे अंतरिहं च । उत्तमंगं च पीरुई ॥ इंदासणिसमं घोरा । वेयणा
परमदारुणा ॥ २१ ॥ व्याख्या—हे राजन् ! सा परमदारुणा वेदना मे मम विकं कटिपृष्ठ-

विज्ञागं, च पुनरंतरिष्ठां, अंतर्मध्ये दृष्ट्वा अंतरिष्ठां ज्ञोजनपानरमणान्निलाषरूपां, च पुनरुत्तमांगं मस्तकं पीरयति. कीदृशी वेदना? इन्द्राशनिसमा घोरा, इन्द्रस्याशनिर्वज्रं तत्समा, अतिदाहोत्पादकत्वात्तत्तुल्या घोरा त्रयदा. ॥ ३१ ॥

॥ मूलम् ॥—उवद्विया मे आयरिया । विज्ञामंततिगहगा ॥ अधीया सत्यकुसला । मंतमूलविसारया ॥ ३२ ॥ व्याख्या—हे राजन् ! तदेत्यध्याहारः, आचार्याः प्राणाचार्या वैद्यशास्त्राज्यासकारका मे ममोपस्थिताश्चिकित्सां कर्तुं लग्नाः, कीदृशा आचार्याः? विद्यामंत्रविचिकित्सकाः, विद्यया मंत्रेण च चिकित्संति चिकित्सां कुर्वतीति विद्यामंत्रचिकित्सकाः, प्रतिक्रियाकर्तारः. पुनः कीदृशा आचार्याः? अधीताः सम्यक् पठिताः. ‘अवीया’ इति पाठे न विद्यतेऽन्यो द्वितीयो येन्यस्तेऽद्वितीयाः, असाधारणाः. पुनः कीदृशास्ते? शास्त्रकुशलाः शास्त्रेषु विचक्षणाः. पुनः कीदृशास्ते? मंत्रमूलविशारदाः, मंत्राणि देवाधिष्ठितानि, मूलानि जटिकारूपाणि, तत्र विचक्षणाः, मंत्रमूलिकानां गुणज्ञाः. ॥ ३२ ॥

॥ मूलम् ॥—ते मे तिगहं कुर्वन्ति । चाउप्पायं जहा हियं ॥ न य दुक्का विमोयन्ति ।

एसा मझ अणाह्या ॥ २३ ॥ व्याख्या—ते वैद्याचार्या मे मम चैकित्स्यं रोगप्रतिक्रियां यथा हितं ज्ञेयत्तथा कुर्वन्ति. कीदृशं चैकित्स्यं? चातुःपादं, चत्वारः पदाः प्रकारा यस्य तच्चतुःपादं, तस्य नावः चातुःपादं, चातुर्विध्यमित्यर्थः. वैद्य १ औषध २ रोगि ३ प्रतिचारक ४ रूपं. अथवा वमन १ विरेचन २ मर्दन ३ स्वेदन ४ रूपं. अथवा अंजन १ बंधन २ लेपन ३ मर्दनरूपं ४, शान्त्रोक्तं गुरुपारंपर्यागतं चक्रुरिति स्थाने प्राकृतत्वात्कुर्वन्तीत्युक्तं. ते वैद्या मां दुःखान्न विमोचयन्तिस्मि. प्राकृतत्वाद् भूतार्थे वर्तमानार्थप्रत्ययः. एषा ममानाथता वर्तते. ॥ २३ ॥

॥ मूलम् ॥—पिया मे सबसारंपि । दिज्जाहि मम कारणा ॥ न य दुक्खा विमोचंति । एसा मझ अणाह्या ॥ २४ ॥ व्याख्या—हे राजन्! मम पिता मम कारणेन सर्वमपि सारं, यद्दे यत्सारं सारं वस्तु, तत्सर्वमपि वैद्येभ्योऽदात्. तथापि वैद्या मां दुःखात्कष्टान्न विमोचयन्तिस्मि. एषा ममाज्ञाथता ज्ञेयेति शेषः. ॥ २४ ॥

॥ मूलम् ॥—मायावि मे महाराय । पुत्तसोय दुहद्धिया ॥ न य दुक्खा विमोचंति । एसा मझ अणाह्या ॥ २५ ॥ व्याख्या—हे महाराज! मे मम मातापि दुःखान्मां न विमो-

चयत्तिस्म. कथंभूता माता? पुत्रशोकदुःखस्थिता, पुलस्य यः शोकः पीनाग्रादुर्जावः साताऽ-
न्नावः, स एव दुःखं, तत् स्थिता पुत्रशोकदुःखस्थिता. एषा ममाऽनाथता इयेया. ॥ १५ ॥

॥ मूलम् ॥—जायरा मे महाराय । सगा जिष्ठकणिष्ठगा ॥ न य दुस्का विमोयंति । ए-
सा मम्र अणाहया ॥ १६ ॥ व्याख्या—हे महाराज मे मम भ्रातरोऽपि, स्वका आत्मीया
ज्येष्ठकनिष्ठका वृद्धा लघवश्च न मां दुःखाद्विमोचयंतिस्म. एषा ममानाथता इयेया. ॥ १६ ॥

॥ मूलम् ॥—त्रयणीने मे महाराय । सगा जिष्ठकनिष्ठगा ॥ न य दुस्का विमोयंति ।
एसा मम्र अणाहया ॥ १७ ॥ व्याख्या—हे महाराज! मे मम भ्रगिन्योऽपि, स्वका एकमा-
तृजाः, ज्येष्ठाः कनिष्ठाश्च मां दुःखान्न विमोचयंतिस्म. एषा ममाऽनाथता इयेया. ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—चारिया मे महाराय । अणुरत्ता अणुवया ॥ अंसुपुष्पोहिं नयणेहिं । उरं
मे परिसिंचई ॥ १८ ॥ अन्नं पाणं च न्हाणं च । गंधमह्ववित्तेवणं ॥ मए नायमनायं वा ।
सा बाला नोवञ्जई ॥ १९ ॥ खणंपि मे महाराय । पायांने न विफिद्धई ॥ न य दुस्का वि-
मोयंति । एसा मम्र अणाहया ॥ २० ॥ तिष्ठजिर्गाथाजिः कुलकं ॥ व्याख्या—हे महाराज!

मे मम नार्या कामिन्यपि दुःखान्मां न मोचयतिस्म. कथंभूता नार्या? अनुरक्ता अनुरागव-
ती. पुनः कथंभूता? अनुव्रता पतिव्रता, पतिमनु लक्ष्यीकृत्य व्रतं यस्याः साऽनुव्रता. एतादृ-
शी नार्या मे मम उरो हृदयमश्रुपूष्पाभ्यां लोचनाभ्यां सिंचतिस्म. ॥ १७ ॥ पुनः सा बाला-
मत्कामिनी अन्नमशनं मोदकादिकं नृदयं, पानं शर्करोदकादिकं, पुनः स्नानं कुंकुमादिपानी-
येः. गंधैः सुरजितैलचोवकगोशीर्पिचंदनप्रमुखैः, मादयैरनेकसुरचिपुष्पदामभिर्विलेपनं गात्रा-
र्चनं, मया ज्ञातं वा अज्ञातं, स्वजावेनैवैतत्सर्वं जोगांगं नोपचुक्ते, नानुव्रवति. मम दुःखा-
नया सर्वाण्यपि जोगांगानि त्यक्तानि. ॥ १८ ॥ पुनर्हं महाराज! सा बाला मम पार्श्वेनैक-
द्वयान्न 'विफिट्ट' इति न विफिट्टति, नापयातीत्यर्थः. परं दुःखान्मां न विमोचयति, एषा
ममाऽनाथता ज्ञेया. ॥ ३० ॥

॥ मूलम् ॥—तर्जहं एवमाहिंसु । दुःखमा हु पुणो पुणो ॥ वेयणा अणुचवेउं जे । सं-
सारंमि अणंतए ॥ ३१ ॥ व्याख्या—ततोऽनंतरं प्रतीकारेषु विफलेषु जातेष्वहमेवमवादिपं.
एवमिति किं? हु इति निश्चयेन या वेदना अक्षिरोगप्रमुखा अनुचवितुं दुःक्षमाः, नोवतुम-

चयतिस्म. कथंभूता माता? पुत्रशोकदुःखस्थिता, पुत्रस्य यः शोकः पीमाप्रादुर्जाविः साताऽ-
जावः, स एव दुःखं, तल स्थिता पुत्रशोकदुःखस्थिता. एषा ममाऽनाथता इया. ॥ १५ ॥

॥ मूलम् ॥—जायरा मे महाराय । सगा जिष्ठकणिष्ठगा ॥ न य दुःखा विमोचयंति । ए-
सा मप अणाहया ॥ १६ ॥ व्याख्या—हे महाराज मे मम चातरोऽपि, स्वका आत्मीया
ज्येष्ठकनिष्ठका वृद्धा लघवश्च न मां दुःखाद्विमोचयंतिस्म. एषा ममानाथता इया. ॥ १६ ॥

॥ मूलम् ॥—नयणीने मे महाराय । सगा जिष्ठकनिष्ठगा ॥ न य दुःखा विमोचयंति ।
एसा मप अणाहया ॥ १७ ॥ व्याख्या—हे महाराज! मे मम त्रगिन्योऽपि, स्वका एकमा-
तुजाः, ज्येष्ठाः कनिष्ठाश्च मां दुःखान्न विमोचयंतिस्म. एषा ममाऽनाथता इया. ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—जारिया मे महाराय । अणुरत्ता अणुवया ॥ अंसुपुणेहिं नयणेहिं । उरं
मे परिसिंचई ॥ १८ ॥ अन्नं पाणं च न्हाणं च । गंधमद्विविलेवणं ॥ मए नायमनाथं वा ।
सा बाला नोवजुंजई ॥ १९ ॥ खणंपि मे महाराय । पायाने न विफिटई ॥ न य दुःखा वि-
मोचयंति । एसा मप अणाहया ॥ २० ॥ तिसृन्निर्गथात्रिः कुलकं ॥ व्याख्या—हे महाराज!

मे मम नार्या कामिन्यपि दुःखान्मां न मोचयतिस्म. कथंभूता नार्या? अनुरक्ता अनुरागव-
ती. पुनः कथंभूता? अनुव्रता पतिव्रता, पतिमनु लक्ष्यीकृत्य व्रतं यस्याः साऽनुव्रता. एतादृ-
शी नार्या मे मम उरो हृदयमश्रुपूर्णान्यां लोचनाच्यां सिंचतिस्म. ॥ १७ ॥ पुनः सा बाला
मत्कामिनी अन्नमशनं मोदकादिकं नृदयं, पानं शर्करोदकादिकं, पुनः स्नानं कुंकुमादिपानी-
यैः. गंधैः सुरभिर्तेलचोवकगोशीर्पिचंदनप्रमुखैः, माढ्यैरनेकसुरभिपुष्पदामभिर्विलेपनं गात्रा-
र्चनं, मया ज्ञातं वा अज्ञातं, स्वप्नावेनैवैतत्सर्वं जोगांगं नोपभुंक्ते, नानुन्नवति. मम दुःखा-
न्तया सर्वाण्यपि जोगांगानि त्यक्तानि. ॥ १८ ॥ पुनर्हे महाराज! सा बाला मम पार्श्ववैक-
ट्यान्न 'विफिट्' इति न विफिटति, नापयातीत्यर्थः. परं दुःखान्मां न विमोचयति, एषा
ममाऽज्ञातता ज्ञेया. ॥ ३० ॥

॥ मूलम् ॥—तर्जहं एवमाहिंसु । दुःखमा हु पुणो पुणो ॥ वेयणा अणुन्नवेउं जे । सं-
सारंमि अणंतण् ॥ ३१ ॥ व्याख्या—ततोऽनंतरं प्रतीकारेषु विफलेषु जातेष्वहमेवमवादिषं.
एवमिति किं? हु इति निश्चयेन या वेदना अक्षिरोगप्रमुखा अनुन्नवितुं दुःक्षमाः, ज्ञोषतुम-

समर्थाः, ता वेदनाः संसारे पुनः पुनर्जुक्ता इति शेषः. वेद्यते दुःखमनयेति वेदना. ता वेदना दुःखेन क्षम्यन्ते संहन्ते इति दुःक्षमा दुःसहाः. कीदृशो संसारे? अनन्तकेऽपारे. ॥ ३१ ॥

॥ मूलम् ॥—सइं च जइ मुचिज्जा । वेयणा विज्जाल मे ॥ खंतो दंतो निरारंजो । पवइउं अणगारियं ॥ ३२ ॥ व्याख्या—अहं किमवादिषं तदाह—यदि सकृदप्येकवारमप्यहं वेदनाया विमुच्ये, तदाहं कान्तो भूत्वा, पुनर्दातो जितेंद्रियो भूत्वा निरारंभः सन्ननगारत्वं साधुत्वं प्रब्रजामि दीक्षां गृह्णामीति यावः. कथंभूताया वेदनायाः? विपुलाया विस्तीर्णयाः ॥ ३२ ॥

॥ मूलम् ॥—एवं चितइत्ताणं । पसुत्तोमि नराहिवा ॥ परिवत्तंति राईए । वेयणा मे खयं गया ॥ ३३ ॥ व्याख्या—एवं पूर्वोक्तं चिंतनं चिन्तयित्वा हे नराधिप! यावदहं सुप्तोऽस्मि, तावत्तस्यामेव रात्रौ प्रवर्तमानायामतिक्रामत्यां मे मम वेदनाः कथं गताः, वेदना उपशान्ता इत्यर्थः. ॥ ३३ ॥

॥ मूलम् ॥—तउं कळे पन्नायंमि । आपुहित्ताण बंधवे ॥ खंतो दंतो निरारंजो । पव-

इदं अणुगारियं ॥ ३४ ॥ व्याख्या—ततो वेदनोपशान्तिरनन्तरं कट्वे इति नीरोगे जाते सति प्रभातसमये बांधवान् स्वज्ञातीनामृच्छ्याहमनगारत्वं साधुत्वं प्रव्रजितः, साधुधर्ममंगीकृतवान्. कीदृशोऽहं? क्वांतः, पुनर्दीतः, पुनरहं निरारंजः. ॥ ३४ ॥

॥ मूलम् ॥—तर्जहं णाहो जाते । अप्पणो य परस्स य ॥ सव्वेसिं चे भूयाणं । तसा-
णं आवगण य ॥ ३५ ॥ व्याख्या—हे राजन्! ततो दीक्षानंतरमात्मनश्च पुनः परस्य ना-
थो योगेन्द्रमकरत्वेन स्वामी जातः. आत्मनो हि नाथः शुद्धप्ररूपणत्वात्, अपरस्य च हि-
नन्वितत्वात्. एव निश्चयेन सर्वेषां भूतानां त्रसानां च पुनः स्यावराणां नाथो जातः. ॥ ३५ ॥

अथ यश्चात्मनो नाथः, स च सर्वेषां नाथः, तदेव दृढयति—

॥ मूलम् ॥—अप्पा नई वेयरणी । अप्पा मे कूमसामली ॥ अप्पा कामडुवा धेणु । अ-
प्पा मे नंदणं वणं ॥ ३६ ॥ व्याख्या—हे राजन् दीक्षायां गृहीतायामहं नाथोऽभूवं, पूर्व-
मनाथ आसं. तत्कथं? उच्यते—अयमात्मा जीवो वेतरणीनदी प्रवर्तते, पुनर्भूमात्मैव कू-
टशाल्मलीवृक्षो नरकस्यो वर्तते. पुनरयमात्मैव कामडुवा धेनुवर्तते, कामं दोग्धि पूरयतीति

कामदुघा. जीवो यां शुभक्रियां करोति सा शुभक्रिया सुखदेत्यर्थः. मे ममात्मा नन्दनं वनं, देवानां सुखदायकं वनमस्ति. ॥ ३६ ॥

॥ मूलम् ॥—अप्पा कत्ता विकत्ता य । सुहाण य दुहाण य ॥ अप्पा मित्तममित्तं च । दुप्पइछि य सुप्पइछिउ ॥ ३७ ॥ व्याख्या—हे राजन्नात्मा जीवः स एव कर्ता, च पुनरात्मैव विकिरिता विक्षेपकः. केषां? तदाह—सुखानां च पुनर्दुःखानां, अर्थात् सुखासुखयोः कर्ता विकिरिता विनाशकश्चात्मैव. च पुनरात्मा मित्रमुपकारकृत् सुहृच्छर्तते. तथात्मैवाऽमित्रं शत्रुरहितकारी वर्तते. हे राजन्नयमात्मा दुष्टाचारे प्रस्थितः प्रवर्तितो वैतरण्यादिनरकञ्चूमिदर्शको वर्तते, अयमेवात्मा सुष्ठु आचारे प्रस्थितः प्रवर्तितः कामधेन्वादिनन्दनवनादिवरूषेदो वर्तते. ॥ ३७ ॥

॥ मूलम् ॥—इमा हु अस्सवि अणाहया निव । तमेगचित्तो निहुउ सुणेहिं ॥ नियंठधम्मं लहियाण वीजहा । सीयंति एगे बहु कायरा नरा ॥ ३८ ॥ व्याख्या—हे नृप! हे राजन्! हु इति निश्चये, इयमनाथता, अन्याप्यनाथता वर्तते, तामनाथतामेकचित्तः पुनर्नि-

चतुर्लोक्यकार्येभ्यो निवृत्तः सन्नर्थान्निश्चितः सन् शृणु ? यथा निर्गन्धधर्मं लब्ध्वाप्येके केचि-
ज्जना बहुकातराः, बहु यथा स्यात्तथा हीनसत्त्वाः पुरुषाः सीदन्ति, साधवाचारे शिथिला भवन्ति.
॥ मूलम् ॥—जो पबइत्ताण महवयाइं । सम्मं च नो फासयई पमाया ॥ अणिगहप्पा
य रसेसु गिळ्ळे । न मूलळ ठिंदइ बंधणं से ॥ ३९ ॥ व्याख्या—हे राजन् ! यो मनुष्यः प्रव-
ज्य, दीक्षां गृहीत्वा महाव्रतानि प्रमादात् सम्यग्विधिना न स्पृशति, न सेवते, से इति स
प्रमादवशवर्ती, प्रमादादनिग्रहात्मा विषयाऽनियंत्रितात्मा, अत एव रसेषु मधुरादिषु गृह्यो
बंधनं कर्मबंधनं रागद्वेषलक्षणं संसारकारणं मूलतो मूलान्न विनत्ति, मूलतो नोत्पाटयति,
सर्वथा रागद्वेषौ न निवारयतीत्यर्थः ॥ ३९ ॥

॥ मूलम् ॥—आउत्तया जस्स य नडि काई । इरियाए चासाए तेहेसणाए ॥ आया-
णनिस्केवदुगंठणाए । न धीरजायं अणुजाइ मगं ॥ ४० ॥ व्याख्या—हे राजन् ! स साधु-
धीरस्यान्तं मार्गं नानुयाति, धीरेर्महापुरुषैस्तीर्थकरैरणधैरश्च यातुं प्राप्तुं, अर्थान्मोक्षमार्गं न
प्राप्नोति. स कः ? यस्य साधोरीर्यार्यो गमनागमनसमितौ, तथा चापायां, तथैषणायासा-

कामदुघा. जीवो यां शुभक्रियां करोति सा शुभक्रिया सुखदेत्यर्थः. मे ममात्मा नन्दनं वनं,
देवानां सुखदायकं वनमस्ति. ॥ ३६ ॥

॥ मूलम् ॥—अप्पा कत्ता विकत्ता य । सुहाण य दुहाण य ॥ अप्पा मित्तममित्तं च ।
उप्पइठि य सुप्पइठ्ठि ॥ ३७ ॥ व्याख्या—हे राजन्नात्मा जीवः स एव कर्ता, च पुनरा-
त्मैव विकिरिता विक्षेपकः. केषां? तदाह—सुखानां च पुनर्दुःखानां, अर्थात् सुखासुखयोः
कर्ता विकिरिता विनाशकश्चात्मैव. च पुनरात्मा मित्रमुपकारकृत् सुहृद्भवति. तथात्मैवाऽमित्रं
शत्रुरहितकारी वर्तते. हे राजन्नयमात्मा दुष्टाचारे प्रस्थितः प्रवर्तितो वैतरण्यादिनरकञ्चू-
दर्शको वर्तते, अयमेवात्मा सुष्ठु आचारे प्रस्थितः प्रवर्तितः कामधेन्वादिनन्दनवनादिवद्-
र्षदो वर्तते. ॥ ३७ ॥

॥ मूलम् ॥—इमा हु अस्मावि अणाहया निव । तमेगंचित्तो निहुज सुणेहिं ॥ नियंठ-
धम्मं लहियाण वीजहा । सीयंति एगे बहु कायरा नरा ॥ ३८ ॥ व्याख्या—हे नृप! हे रा-
जन्! हु इति निश्चये, इयमनाथता, अन्याप्यनाथता वर्तते, तामनाथतामेकचित्तः पुनर्नि-

रिक्तो मुष्टिरसारो मध्ये शुषिर एव. तथा स मुंरुचिः कूटकार्पापण इवाऽसत्यनाणकमिवा-
 ऽयं त्रितो न च त्रितो ऽयं त्रितो ऽनादरणीयो निर्गुणत्वादुपेक्षणीयः स्यादित्यर्थः. उक्तम-
 र्थमर्थान्तरन्यासेन दृढयति—हु यस्मात्कारणात् राढामणिः काचमणिः 'जाणएसु' इति ज्ञा-
 तृकेषु मणिपरीक्षकनरेषु वैकूर्यप्रकाशोऽमहर्घको जवति, बहुमूल्यो न जवति. वैकूर्यमणिवत्
 प्रकाशो यस्य स वैकूर्यमणिप्रकाशः, वैकूर्यमणिसहर्घतेजाः. महत्वर्धा यस्य स महर्घः, महर्घ
 एव महर्घकः, न महर्घकोऽमहर्घकोऽबहुमूल्य इत्यर्थः. यथा मणिज्ञेषु वैकूर्यमणिवर्धुमौल्यः
 न्यातया काचमणिवर्धुमौल्यो न स्यात्. एवं धर्महीनो मुनिः साधुगणज्ञेषु यथा सद्धर्मचार-
 युक्तः साधुवर्धनीयः स्यात्, तथा स मुंरुचिर्विदनीयो न स्यादिति ज्ञातवः. ॥ ४२ ॥

॥ मूलम् ॥—कुसीललिंगं इह धारयिष्या. इसिप्रयं जीविय बृहद्भुत्ता ॥ असंजए संज-
 यलप्पमाणे । विणिवायमागब्बइ से चिरं पि ॥ ४३ ॥ व्याख्या—से इति स साध्याचाररहित
 इह संसारे चिरं चिरकालं यावद्विनिघातमागच्छति धीमां प्राप्नोति. किं कृत्वा ? कुशीललिंगं
 पार्श्वस्यादीनां चिन्हं धारयित्वा, पुनर्जीविकार्थं आज्ञीविकार्थं कृषिध्वजं रजोहरणमुखपो-

हारग्रहणसमितौ, पुनरादाननिक्षेपणसमितौ, वस्तूनां ग्रहणमोचनविधौ, तथा 'दुर्गठणाए' इति उच्चारप्रश्रवणश्लेषमजह्वासिंघाणादीनां परिष्ठापनसमितौ आयुक्तता काचिन्नास्ति. ॥४७॥

॥ मूलम् ॥—चिरं पि से मुंरुहं न विता । अशिरव ए तव नियमेहिं नटे ॥ चिरं पि अ-
प्याण किलेसइत्ता । न पार ए होइ हु संपराए ॥ ४१ ॥ व्याख्या—स पूर्वोक्तः पंचसमिति-
रहितो मुन्यान्नासश्चिरं मुंरुहचिर्भूत्वा, आत्मानमपि चिरं क्लेशयित्वा क्लेशो पालयित्वा, हु
इति निश्चयेन संपराए संसारे पारगो न भवति. कीदृशः सः? अस्थिरव्रततोऽस्थिरगणि व्रतानि
यस्य सोऽस्थिरव्रतः. पुनः कीदृशः सः? तपोनिग्रसन्नष्टः. यः कदापि तपो न करोति, तथा
पुनर्निग्रममग्निग्रहादिकं च न करोति, केवलं द्रव्यमुंको भवति, स संसारस्य पारं न प्रा-
प्नोतीत्यर्थः. ॥ ४१ ॥

॥ मूलम् ॥—पोद्धे च मुह्नी जह से असारो । अयंति ए कूम्कहावणे व ॥ राढामणी
वेरुदियप्पगासे । अमहग्घए होइ हु जाणए सु ॥ ४२ ॥ व्याख्या—स पूर्वोक्तमुंरुहचिरसारो
भवति, अंतःकरणे धर्माज्ञावाद्रिक्तोऽकिंचित्करो भवति. स क इव? पोद्धो मुष्टिरिव, यथा

‘सुविणं’ स्वप्नविद्यां प्रयुजानो भवति, स्वप्नानां फलाफलं वक्ति. पुनर्यः साधुर्निमित्तकौतूहलसंप्रगाढो भवति, निमित्तं च कौतूहलं च निमित्तकौतूहले, तयोः संप्रगाढोऽत्यन्तासक्तः स्यात्, तत्र निमित्तं भूकंपोढकापातकेतूदयादि, कौतूहलं कौतुकं पुत्रादिप्राप्त्यर्थं स्नानस्नेपजोपधादिप्रकाशनं, उन्नयनं संरक्तो भवति. पुनर्यः साधुः कुहेटकविद्याश्रवणद्वाराजीवी भवति, कुहेटका विद्याः कुहेटकविद्याः, अस्त्रीकांश्चर्यविधायिमंत्रतंत्रयंत्रज्ञानात्मिकाः, ता एवाश्रवद्वाराणि, नेर्जीवितुमाजीविकां कर्तुं शीलं यस्य स कुहेटकविद्याश्रवणद्वाराजीवी. एतादृशो यो भवति, हे राजन्! परं तस्मिन् काले लक्षणस्वप्ननिमित्तकौतूहलकुहेटकविद्याश्रवणद्वाराणि तपातकफलोपनोगकाले स साधुः शरणं त्राणं दुःकृतरक्षाकर्म न गच्छति न प्राप्नोति, तं साधुं कोऽपि दुःखान्नरकर्तिर्यग्योन्यादौ न त्रायते इत्यर्थः ॥ ४५ ॥

॥ मूलम् ॥—तमंतमेणैव उ से असीले । सया दुही विप्परियासुवेई ॥ संधावई नरगतिरखजोणिं । मोणं विराहितु असाहुरुवे ॥ ४६ ॥ व्याख्या—तु पुनः स द्रव्यमुन्कोऽसाधुरूपो मोनं विराध्य साधुधर्मं दूषयित्वा नरकर्तिर्यग्योनिं संधावति, सततं गच्छति. पुनः

तिकादिकं बृंहयित्वा वृद्धिं प्रापयित्वा, विशेषेण निघातं विनिघातं विविधपीमां. स किं कु-
र्वाणः? असंयतः सन्नहं संयत इति लालप्यमानः, असाधुरपि साधुरहमिति ब्रुवाणः. ॥४३॥

॥ मूलम् ॥—विसं तु पीयं जह कालकूटं । हणाश् सत्थं जह कुग्गहीयं ॥ एमेव ध-
म्मो विसर्जवन्नो । हणाश् वेयाल इवाविवन्नो ॥ ४४ ॥ व्याख्या—हे राजन्! यथा काल-
कूटो महाविषः पीतः सन् 'हणाश्' इति हंति, पुनर्यथा कुग्गहीतं विपरीतवृत्त्या गृहीतं
शस्त्रं हंति, एवमेवानेनैव दृष्टान्तेन, महाविषकुग्गहीतशस्त्रदृष्टान्तेन विषयैरिन्द्रियसुखैरुपपन्नो
विषयोपपन्नो विषयसुखाग्निस्त्राषयुक्तो धर्मोऽपि हंति. पुनः सविषयो धर्मोऽविपन्नवेताल इव
हंति, मंत्रादिज्जिरकीलितः स्फुरद्बलो मंत्रयंत्रैरनिवारितबलो वेतालो महापिशाचो मारयति,
तथा विषयसहितो धर्मोऽपि मारयतीत्यर्थः. ॥ ४४ ॥

॥ मूलम् ॥—जे लक्खणं सुविणं पणंजमाणे । निमित्तकोजहलसंपगाढे ॥ कुहेरुविज्जा-
सवदारजीवी । न गह्वई सरणं तंमि काले ॥ ४५ ॥ व्याख्या—यः साधुर्लक्षणं प्रयुजानः,
सामुद्रोक्तं स्त्रीपुरुषशरीरचिन्हं शुभाशुभसूचकं प्रयुक्ते, गृहस्थानां पुरतो वक्ति. पुनर्यः साधुः

ता स्वकीया दुष्टाचारप्रवृत्तिर्यमनर्थं करोति, तमनर्थं कंठे ठेत्ता कंठेदकोऽरिरपि न करोति. प्राणापहारकारिणोऽपि दुरात्मता दुष्टा. दुष्टाचारप्रवृत्त आत्मा आत्मन एव घातकृदिति ज्ञाद. स च दुष्टाचारप्रवृत्त आत्मा मृत्युमुखं प्राप्तः सन् ' एणहई ' इति ज्ञास्यति, स्वयमेवेति शेषः. केन ? पश्चार्दनुतापेन, हा ! मया दुष्टं कर्म कृतमिति पश्चात्तापेन मरणसमये ज्ञास्यति. कीदृशः स दुरात्मा ? दयाविहीनः. ॥ ४७ ॥

॥ मूलम् ॥—निरद्विया नगरुई उ तस्स । जे उत्तमंठे विवज्जांसमेई । इमेवि से नत्थि परेवि लोए । दुहुज्जेवि से जिस्सइ तत्थ लोए ॥ ४८ ॥ व्याख्या—हे राजन् ! य उत्तमार्थं विपर्यासमेति, तस्य नाग्न्यहचिर्नाग्न्ये श्रामण्ये रुचिरिवा निरर्थिका. उत्तमः प्रधानोऽर्थो मोक्षो यस्मात्स उत्तमार्थः, तस्मिन्नुत्तमार्थे, अर्थात्पर्यतसमयांराधनरूपे जिनाज्ञाराधने वैपरीत्यं ग्रानोति, दुरात्मत्वे सुंदरात्मत्वज्ञानं प्राप्नोति, तस्य नमत्वादिरुचिर्निर्वस्त्रादिद्वलेशवांठा निःफला. मिथ्यात्विनो हि कष्टं निःफलं, यतो ह्यन्यस्य पुण्यस्य तु किंचित्फलं स्यादेव, परं तु मिथ्यात्विनो नमत्वरूपेचार्थाद्द्रव्यलिङ्गिनोऽयं लोको नास्ति, लोचादिनमत्वादिकष्टसेव-

सोऽशीलः कुशीलो विपर्यासमुपेति, तत्त्वेषु वैपरीत्यं प्राप्नोति, मिथ्यात्वमूढो ब्रवतीति ज्ञावः कीदृशः सः? तमस्तमसैव सदा दुःखी, अतिशयेन तमस्तमस्तमः, तेन तमस्तमसैवाऽज्ञान-महोदधौ संयमविराधनाजनिदुःखसहितः ॥ ४६ ॥

॥ मूलम् ॥—उद्देशियं कीयगमं न्यागं । न मुञ्चई किंचि अणोसणिजं ॥ अग्गीव वा सवन्नस्की भवित्ता । इत्तं चुत्तं गढ्ढ कट्ठ पावं ॥ ४७ ॥ व्याख्या—पुनर्यः साधुपाश उद्देशिकं दर्शयति उद्दिश्य कृतमुद्देशिकमाहारं, नित्यकं नित्यपि गृहस्य गृहे नियतपिण्डं, एतादृशं सदोषमाहारमनेषणीयं साधुनाऽग्राह्यं न मुञ्चति, जिह्वालांपद्मेन किमपि न त्यजति, सर्वमेव गृह्णाति, सोऽन्निरिव सर्वन्नदीभूय हरितशुक्लप्रज्वालको वैश्वानर इव भूत्वा, प्रासुकाहारं शुक्त्वा, इतश्शुतो मनुष्यत्रवाच्छ्रुतः कुर्गतिं ब्रजति. किं कृत्वा? पापं कृत्वा, संयमविराधनां विधाय. ॥ ४८ ॥

॥ मूलम् ॥—न तं अरी कंठवित्ता करेइ । जं से करे अप्पणिया दुरप्पा । से एणहंइ मच्चुमुहं तु पत्ते । पण्णाण तावेण दयाविहूणो ॥ ४९ ॥ व्याख्या—हे राजन्नात्मीया दुरात्म-

उत्तरा-

सटीकं

॥ ७५३ ॥

यमुत्तार्थी साधुलोकद्वयानर्थं प्राप्नोति. ततोऽस्य स्वपरित्राणसमर्थत्वेनाऽनाथत्वमिति ज्ञातः.
॥ ५० ॥ अथ यत्कृत्यं तदाह—

॥ मूलम् ॥—सुच्चाण मेहावि सुजासियं इमं । अणुसासणं नाणगुणोववेयं ॥ मगं कु-
सीलाण जहाय सवं । महानियंमाण वए पहेणं ॥ ५१ ॥ व्याख्या—हे मेधाविन्! हे पं-
क्ति! हे राजन्! इदं सुण्डु जापितं सुजापितमनुशासनमुपदेशं श्रुत्वा सर्वं कुशीलानां मार्गं
जहायेति त्यक्त्वा महानिर्ग्रथानां महासाधूनां पथि मार्गे ब्रजेस्त्वं चरेः? कीदृशमनुशासनं?
ज्ञानगुणोपपेतं, ज्ञानस्य गुणा ज्ञानगुणास्तैरुपपेतं ज्ञानगुणोपपेतं. ॥ ५१ ॥

॥ मूलम् ॥—चरित्तमायारगुणन्निए तउ । अणुत्तरं संजमपावियाणं ॥ निरासवे संख-
वियाण कम्मं । उवेइ णाणं विउदुत्तमं धुवं ॥ ५२ ॥ व्याख्या—ततस्तस्मात्कारणान्महानि-
ग्रंथमार्गगमनाद्विराश्रवो मुनिर्महाव्रतपादकः साधुर्विपुलमनंतसिद्धानामवस्थानादसंकीर्णं,
उत्तमं सर्वोत्कृष्टं, पुनर्ध्रुवं निश्चलं शाश्वतमेतादृशं मोक्षस्थानमुपैति प्राप्नोति, कीदृशः साधुः?
चारित्र्याचारगुणान्वितः, चारित्र्याचारश्चारित्र्यसेवनं, गुणा ज्ञानशीलादयः, चा-

नादिहलोकसुखमपि नास्ति, पुनस्तस्य द्रव्यलिङ्गिनः संयमविराधनातः परलोकः परलोकसु-
खमपि नास्ति, कुगतिगमनाद्दुःखं स्यात्, तत्रोन्नयलोकाऽत्रावे सति स धर्मत्रष्टो द्विधाप्ये-
हिकपारलौकिकसुखाऽभावेनोन्नयलोकसुखयुक्तान्नवनलोकयोन्नयलोकसुखाद्द्रष्टुं मां धिगि-
ति चिंतया ' किञ्चिद् ' इति क्षीयते जीर्णो नवति. मनसि द्रूयते इत्यर्थः. ॥ ७५१ ॥

॥ मूलम् ॥—एमेवहाठंदकुसीलरूवे । मगं विराहितु जिणुत्तमाणं ॥ कुररी इवान्नोग-
रसाणुगिद्धा । निरुत्तसोद्या परियावमेइ ॥ ५० ॥ व्याख्या—एवमेवामुना प्रकारेण महाव्रत-
विराधनादिप्रकारेणैव यथाठंदः कुशीलरूपः स्वकीयरुचिरचिताचारः कुत्सितशीलस्वभावः सा-
धुर्जनोत्तमानां तीर्थकराणां मार्गं विराध्य परितपं पश्चात्तापमेति प्राप्नोति. क इव ? न्नोग-
रसानुगृह्णा कुररीव पक्षिणीव, न्नोगानां जिह्वास्वाददायकानां मांसानां रसेऽनुगृह्णा लोबुपा
न्नोगरसानुगृह्णा. पुनः कीदृशा कुररी ? निरुत्तसोद्या, निरर्थकः शोको यस्याः सा निरर्थशोका.
यथा हि मांसरसगृह्णा पक्षिणी अन्येभ्यो महाबलेभ्यः पक्षिभ्यो विपत्तिं प्राप्य शोचते, त-
द्विपत्तेः प्रतीकारमनवलोकयंती पश्चात्तापं प्राप्नोति, तथा संयमविराधको विषयान्निवारिद्वि-

मदायशा महाकीर्तिः ॥ ५३ ॥

उत्तरा-

सदकिं

॥ ७५५ ॥

॥ मूलम् ॥—तुष्टो हु सेणित् राया । इणमुदाह कयंजली ॥ अणाहत्तं जहाभूयं । सुटु मे उवदंसियं ॥ ५४ ॥ व्याख्या—श्रेणिको राजा तुष्टो हु इति निश्चयेनैदमुदाहेदमेवादीत् । कीदृशः श्रेणिकः ? कृताञ्जलिर्वज्रान्जलिः । इदमिति किं ? हे मुने ! यथाभूतं यथावस्थितमना-श्रुत्वं मे मम सुदृष्टदर्शितं, त्वया मे समाऽनाथत्वं सम्यग्दर्शितमिति ज्ञावः ॥ ५४ ॥

॥ मूलम् ॥—तम्हा सुलळं खु मणुस्सजम्मं । लाजा सुलळा य तुमे महेसी ॥ तुज्जे सणाहा य सवंधवा य । ज जे णिया मग्गे जिणुत्तमाणं ॥ ५५ ॥ व्याख्या—किं श्रेणिक आह—हे महर्षे ! मानुष्यं जन्म 'खु' इति निश्चयेन सुलब्धं, सफलं त्वदीयं मानुष्यं जन्म हे महर्षे ! त्वयेव लाजा रूपवर्णविद्यादीनां लाजाः सुलब्धाः, रूपलावण्यादिप्राप्तयः सुप्राप्ताः हे महर्षे ! यूयमेव सनाथाः, आत्मनो नाथत्वान्नाथसहिताः च पुनर्यूयमेव सवंधवा ज्ञाति-कुटुंबसहिताः, यथस्मात्कारणात् 'जे' ज्वंतो जिनोत्तमानां तीर्थकराणां मार्गे स्थिताः ॥ ५५ ॥ ॥ मूलम् ॥—तं सणाहो अणाहाणं । सवभूयाणं संजया ॥ खामेमि ते महाजाग ।

रित्राचारश्च गुणाश्च चारित्र्याचारगुणास्तेरन्वितश्चारित्र्याचारगुणान्वितः. अत्र मकारः प्राकृतत्वात्. किं कृत्वा साधुमोक्षं प्राप्नोति? अनुत्तरं प्रधानं जगवदाज्ञाशुद्धं संयमं संसदशविधं पालयित्वा. पुनः किं कृत्वा? कर्माण्यष्टावपि संक्षिप्य कथं नीत्वा. एतावता चारित्र्याचारज्ञानादिगुणयुक्तः, अत एव निरुद्धाश्रवः प्रधानं संयमं प्रपादय सर्वकर्माणि संक्षयं नीत्वा मोक्षं प्राप्नोतीत्यर्थः. ॥ ५२ ॥ अथोपसंहारमाह—

॥ मूलम् ॥—एतुर्गर्ततेवि महातवोदहणे । महामुणी महापद्मे महायसे ॥ महानियन्विज्जमिणं महासुयं । से काहए महया वित्थरेण ॥ ५३ ॥ व्याख्या—एवममुना प्रकारेण श्रेणिकेन राज्ञा पृष्ठः सन् स महामुनिर्महासाधुर्महता विस्तरेण बृहता व्याख्यानेन महानिग्रथीयं महाश्रुतमकथयत्. महान्तंश्च ते निग्रथाश्च महानिग्रथाः, तेभ्यो हितं महानिग्रथीयं, महामुनीनां हितमित्यर्थः. कीदृशः सः? उग्रः कर्मशत्रुहनेन बलिष्ठः, पुनः कीदृशः सः? दातो जितेन्द्रियः, पुनः कीदृशः? महातपोधनो महच्च तत्तपश्च महातपः, महातपो धनं यस्य स महातपोधनः, पुनः कीदृशः? महाप्रतिज्ञो ब्रते दृढप्रतिज्ञाधारकः, पुनः कीदृशः?

रोधतःपुरेण सहितः, पुनः कीदृशः? सपरिजनः सह परिजनैर्वर्तत इति सपरिजनो नृत्वा-
दित्रयसहितः, पुनः कीदृशः? सर्वांधवः सह बांधवैर्भ्रातृप्रमुखैर्वर्तत इति सर्वांधवः, पुरापि
वनवाटिकायां सर्वोतःपुरपरिजनबांधवकुटुंबसहितं एव कीदृशं कर्तुमागात्, ततो युनेवव्य-
श्रवणात् सर्वपरिकरयुक्तो धर्मानुरक्तोऽभूदित्यर्थः ॥ ५८ ॥

॥ मूलम् ॥—उस्ससियरोमकूवो । काजण य पयाहिणं ॥ अन्निवंदिजण सिरसा । अ-
इयानं नगहिंवो ॥ ५९ ॥ व्याख्या—नराधिपः श्रेणिकोऽतियातो गृहं गतः किं कृत्वा? शि-
रसा सस्तंकेनान्नवंद्य मुनिं नमस्कृत्य, पुनः किं कृत्वा? प्रदक्षिणां कृत्वा प्रदक्षिणां दत्त्वा-
कथंभूतो नराधिपः? ‘उस्ससियरोमकूवः’ उच्च्वसितरोमकूपः, साधोर्दर्शनाद्वाक्यश्रवणादु-
च्चसितरोमकूपः ॥ ५९ ॥

॥ मूलम् ॥—इयरोवि गुणसमिद्धो । तिगुत्तिगुत्तो तिदंभविरुं य ॥ विहंग इव विप्प-
मुक्को । विह्वरइ वसुहं विगयमोहोत्तिवेमि ॥ ६० ॥ व्याख्या—अथेतरोऽपि श्रेणिकापेक्षया-
ऽपरोऽपि मुनिरपि वसुधां पृथिवीं विहरति विहारं करोति, कीदृशः सन्? विमोहः सन् मो-

इहामि अणुसासिङ्गं ॥ ५६ ॥ व्याख्या—हे संयत ! त्वमनाथानां सर्वभूतानां त्रसानां स्था-
वराणां जीवानां नाथोऽसि. हे महाजाग ! ते इति त्वामहं क्वमामि. म-
या पूर्वं यस्तवापराधः कृतः स क्षंतव्य इत्यर्थः. अथ त्रवतोऽनुशासयितुं त्वत्तः शिक्षयितुमा-
त्मानमिहामि, मदीय आत्मा तवाज्ञावर्ती त्रवत्वितीहामीत्यर्थः. ॥ ५६ ॥

॥ मूलम् ॥—पुबिऊण मए तुज्जं । ऊणविग्घो य जो कउ ॥ निमंतिउ य जोगेहिं ।
तं सबं मरिसेहि मे ॥ ५७ ॥ व्याख्या—हे महर्षे ! मया तुभ्यं पृष्ट्वा प्रश्नं कृत्वा यस्तव ध्या-
नविघ्नः कृतः, च पुनर्जोगैः कृत्वा निमंत्रितः, ओ स्वामिन् ! जोगान् बुद्धवेत्यादिप्रार्थना तव
कृता, तं सर्वं मे ममापराधं क्षंतुमर्हसि, सर्वं ममापराधं क्षमस्वेत्यर्थः. ॥ ५७ ॥

॥ मूलम् ॥—एवं शुणित्ताण य रायसीहो । अणुगारसीहं परमाइ तत्तीए ॥ सउरहो
सपरियणो संबंधवो । धम्माणुरत्तो विमलेण चेतसा ॥ ५८ ॥ व्याख्या—स राजसु सिंहो
राजसिंहः श्रेणिको राजा एवममुना प्रकारेण तर्मनगारसिंहं मुनिसिंहं परमयोत्कृष्टया त्र-
क्या स्तुत्वा विमलेन निर्मलेन चेतसा धर्मानुरक्तोऽभूदिति शेषः. कीदृशः श्रेणिकः ? साव-

रोधतःपुरेण सहितः, पुनः कीदृशः? सपरिजनः सह परिजनैर्वर्तत इति सपरिजनो नृत्या-
दिन्नगंसहितः, पुनः कीदृशः? सवांधवः सह बांधवैर्भ्रातृप्रमुखैर्वर्तत इति सवांधवः. पुरापि
वनवाटिकायां सर्वोत्तःपुरपरिजनवांधवकुटुंबसहितं एव क्रीडां कर्तुमागात्, ततो मुनेर्वाक्य-
श्रवणात् सर्वपरिकरयुक्तो धर्मनुरक्तोऽभूदित्यर्थः. ॥ ५७ ॥

॥ मूलम् ॥—उस्ससियरोमकूवो । काऊण य पयाहिणं ॥ अज्जिवंदिऊण सिरसा । अ-
इयाउ नराहिणो ॥ ५९ ॥ व्याख्या—नराधिपः श्रेणिकोऽतियातो गृहं गतः. किं कृत्वा? शि-
रसा मस्तकं नान्निबन्ध मुनिं नमस्कृत्य, पुनः किं कृत्वा? प्रदक्षिणां कृत्वा प्रदक्षिणां दत्त्वा.
कथंचन नराधिपः? ‘उस्ससियरोमकूवः’ उच्च्वसितरोमकूपः, साधोर्दर्शनाद्वाक्यश्रवणादु-
च्चसितरोमकूपः. ॥ ५९ ॥

॥ मूलम् ॥—इयरोवि गुणसमिद्धो । तियुत्तिगुत्तो तिदंरुविरुत्तं य ॥ विहंग इव विप्प-
मुद्धो । विहंगइ वसुहं विगयमोहोत्तिवेमि ॥ ६० ॥ व्याख्या—अथेतरोऽपि श्रेणिकापेक्षया-
ऽपरोऽपि मुनिरपि वसुधां पृथिवीं विहरति विहारं करोति. कीदृशः सन्? विमोहः सन् मो-

हरहितः संन्, अर्थात् केवली सन्. कीदृशो मुनिः? गुणसमृद्धः सप्तविंशतिसाधुगुणसहि-
तः, पुनः कीदृशः? त्रिदंशविरतस्त्रिदंशेभ्यो मनोवाक्कायानामशुभ्रव्यापारेभ्यो विरतः, पुनः
कीदृशः? विहग इव विप्रमुक्तः, पक्षीव क्वचिदपि प्रतिबंधरहितो निःपरिग्रह इत्यर्थः. इति
सुधर्मास्वामी जंबूस्वामिनं प्रति वदति, अहमिति ब्रवीमि, इति महानिग्रंथीयमध्ययनं विंश-
तितमं संपूर्णं ॥ २० ॥ इति श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रार्थदीपिकायामुपाध्यायश्रीलक्ष्मीकीर्तिगणि-
शिष्यलक्ष्मीवद्वज्रगणिविरचितायां महानिग्रंथीयाख्यं विंशतितममध्ययनं समाप्तं. श्रीस्तु.

॥ अथैकविंशमध्ययनं प्रारभ्यते ॥

पूर्वस्मिन्नध्ययनेऽनाथत्वमुक्तं, तदनाथत्वं विविक्तचर्यया विचार्यते, अतोऽस्मिन्नध्ययने
विविक्तचर्योच्यते—

॥ सूक्ष्मम् ॥—चंपाए पाक्षिणं नाम । सावए आसि वाणिण ॥ महावीरस्स जगवउ ।

उत्तरा-

सटोकं

॥ ७५८ ॥

सीसो सो उ महृप्पणो ॥ १ ॥ व्याख्या—‘चंपाए’ इति चंपायां नगर्यो पालित इति नाम्ना श्रावको देशविरतिधारी वणिगासीत्. कीदृशः स वणिक्? जगवतो महावीरस्य महात्मनो महापुत्रस्य तीर्थंकरस्य शिष्यः शिष्याधारकः. ‘सो उ’ इति स पुनः पालितो नाम श्राद्धः कीदृशो वर्तते? तदाह—॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥—निगंथे पावयणे । सावए सेवि कोविए ॥ पोएण ववहरंते । पिहुंरं न-
गरमागए ॥ २ ॥ व्याख्या—स पालितनामा श्रावको महात्मा नैग्रंथे प्रावचने श्रीवीतराग-
स्य सिद्धांते कोविदोऽभूत्. स पालित एकदा पोतेन व्यवहरन् प्रवहणेन वाणिज्यं कुर्वन् पि-
हुंरं नाम नगरमागतः. चंपानगरीतः प्रवहणमारुह्य व्यापारार्थं पिहुंरनगरं समायात इति.

॥ मूलम् ॥—पिहुंडे ववहरंतस्स । वाणिजे देइ धूरं ॥ तं ससत्तं पइगिप्प । सयं देसं
पइट्टिए ॥ ३ ॥ व्याख्या—अथ तत्र पिहुंरनगरे कश्चिद्वणिक् व्यवहरतस्तस्य पालितस्य गु-
णैः संतुष्टः सन् पालिताय धूरमिति पुत्रीं ददाति. स च पालितस्तां परिणीय कतिचिद्दि-
नानि तत्र स्थित्वा तां वणिक्पुत्रीं ससत्त्वां सगर्जां प्रतिगृह्य स्वकं देशंप्रति प्रस्थितः, पिहुंरा-

उत्तरा-

सटीकं

॥ १५८ ॥

हरहितः संन्, अर्थात् केवली संन्. कीदृशो मुनिः? गुणसमृद्धः सप्तविंशतिसाधुगुणसहितः, पुनः कीदृशः? त्रिदं विरतस्त्रिदं देव्यो मनोवाक्कायानामशुभ्रव्यापारेभ्यो विरतः, पुनः कीदृशः? विहग इव विप्रमुक्तः, पक्षीव क्वचिदपि प्रतिबंधरहितो निःपरिग्रह इत्यर्थः. इति सुधर्मास्वामी जंबूस्वामिनंप्रति वदति, अहमिति ब्रवीमि, इति महानिग्रंथीयमध्ययनं विंशतितमं संपूर्णं ॥ १० ॥ इति श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रार्थदीपिकायामुपाध्यायश्रीलक्ष्मीकीर्तिगणेशिष्यलक्ष्मीवल्लभगणिविरचितायां महानिग्रंथीयाख्यं विंशतितममध्ययनं समाप्तं. श्रीरस्तु.

॥ अथैकविंशमध्ययनं प्रारभ्यते ॥

पूर्वस्मिन्नध्ययनेऽनाथत्वमुक्तं, तदनाथत्वं विविक्तचर्याया विचार्यते, अतोऽस्मिन्नध्ययने विविक्तचर्योच्यते—

॥ मूलम् ॥—चंपाए पाक्षिणं नाम । सावए आसि वाणिणं ॥ महावीरस्स जगवउ ।

वो दोगुंदगो जहा ॥ ७ ॥ व्याख्या—अथ तस्य समुद्रपालस्य पिता पालितो रूपवर्ती जा-
यी रूपिणीतिनाम्नीमानयति, परिणयतिस्म. ततो रम्ये रमणीके प्रासादे क्रीमां करोति. को
यथा? दोगुंदको देवो यथा, यथेन्द्राणां पूज्यस्थानीयो देवः सुखानि भुंक्ते, तथा सुखं भुंक्ते
इत्यर्थः. ॥ ७ ॥

॥ मूलम् ॥—अह् अद्रया कयाई। पासायालोयणे ठिउं ॥ वज्जमंरुणसोजागं । वज्जं
पत्तमई वध्वगं ॥ ७ ॥ व्याख्या—अथानंतरं समुद्रपालोऽन्यदा कदाचित् प्रासादस्य भवत्-
गृहस्थांलोकः प्रासादावलोकने मंदिरगवाक्षे स्थितो वध्यं चौरं पश्यति, वधायाहो वध्यस्तं.
कीदृशं वज्जं? वध्यमंरुनशोचाकं वध्यस्य चौरस्य यानि मंरुनानि रक्तचंदननिवपत्रकरवीरपुष्प-
ज्वादादीनि वध्यमंरुनानि, तैः शोचा गस्यासा वध्यमंरुनशोचाकस्तं. पुनः कीदृशं? बाह्यगं
वद्विर्नयं यालं वहिर्भूमंरुलं, तज्जहति प्राप्तोतीति बाह्यगस्तं, राजपुरुषैर्वह्निःसारयंतं. अ-
यथा वध्यगं, इह वध्यशब्देनोपचाराद्वध्यभूमिरुच्यते, तत्र वध्यभूमौ गतं. ॥ ७ ॥

॥ मूलम् ॥—तं पासिजण संविगो । समुद्रपालो इणमव्ववी ॥ अहो असुहाण कम्मा-

चंपांप्रति चक्षितः ॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—अहं पालियस्स घरणी । समुद्धंमि य पसवई ॥ अहं दारए तहिं जाए । समुद्धपालोत्ति नामए ॥ ४ ॥ व्याख्या—अथानंतरं पालितस्य गृहिणी समुद्धे दारकं प्रसूते-
स्म. अथ तस्मिन् दारके पुत्रे जाते सति समुद्रपाल इति नामतः स बाल आसीदिति शेषः.

॥ मूलम् ॥—खेमेण आगए चंपं । सावए वाणिए घरं ॥ संवहुइ धरे तस्स । दारए से सुहोइए ॥ ५ ॥ व्याख्या—तस्मिन् पालिते नास्ति वणिजि चंपायां नगर्यां केमेण सुखेन गृहमागते सति समुद्रपालो बालकः संवर्धते. कीदृशः स बालकः? सुखोचितः सुखयोग्यः.

॥ मूलम् ॥—बावत्तरीकलालं य । सिखेए नीइकोविए ॥ जोवणेण य संपन्ने । सुरूवे पियदंसणे ॥ ६ ॥ व्याख्या—च पुनः स समुद्रपालो द्वासप्ततिकलाशिक्षितः सन्नैतिकोवि-
दोऽभूत्, लोकनीतिधर्मेनीतिचतुरोऽभूत्. च पुनर्यौवनेन संपन्नः संजात इति गम्यं. कथंभूतः
सः? प्रियदर्शनः. पुनः कथंभूतः समुद्रपालः? सुरूपः सुंदररूपः ॥ ६ ॥

॥ मूलम् ॥—तस्स खववईज्जं । पिया आणेय खूविणं ॥ पासाए कीलिए रम्मे । दे-

यो दोगुंदगो जहा ॥ ७ ॥ व्याख्या—अथ तस्य समुद्रपालस्य पिता पालितो रूपवर्ती जा-
यी रूपिणीतिनाम्नीमानयति, परिणयतिस्म. ततो रम्ये रमणीके प्रासादे क्रीमां करोति. को
यथा? दोगुंदको देवो यथा, यथेन्द्राणां पूज्यस्थानीयो देवः सुखानि भुंक्ते, तथा सुखं भुंक्ते
इत्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ मूलम् ॥—अह् अद्वया कयाई। पासायालोयणे विजे ॥ वज्जमंरुणसोजागं । वज्जं
पत्सई वज्जगं ॥ ७ ॥ व्याख्या—अथानंतरं समुद्रपालोऽन्यदा कदाचित् प्रासादस्य धवल-
गृह्म्यालोके प्रासादावलोकने मंदिरगवाक्के स्थितो/वध्यं चौरं पश्यति, वधायाहो वध्यस्तं.
कीदृशं वज्जं? वध्यमंरुणशोचकं वध्यस्य चौरस्य यानि मंरुनानि रक्तचंदननिवपत्रकरवीरपुष्प-
मगादीनि वध्यमंरुनानि, तेः शोचा गस्यासा वध्यमंरुनशोचाकस्तं. पुनः कीदृशं? बाह्यगं
वह्निर्जवं बाह्यं वह्निर्भूमंरुलं, तज्जहति प्राप्तोतीति बाह्यगस्तं, राजपुरुषैर्वह्निःसारयंतं. अ-
थवा वध्यगं, इह वध्यशब्देनोपचारादध्यभूमिरुच्यते, तत्र वध्यभूमौ गतं. ॥ ७ ॥

॥ मूलम् ॥—तं पासिज्जण संविगो । समुद्रपालो इणमव्ववी ॥ अहो असुहाण कम्मा-

एणं निज्जाणं पावणं इमं ॥ ए ॥ व्याख्या—समुद्रपालः संवेगं प्राप्तः सन्निदमब्रवीत्. किं कृत्वा? तं चौरं वध्यं दृष्ट्वा. इदमिति किं? अहो इत्याश्चर्येऽशुचानां कर्मणामिदं पापकं निर्याणमशुचं प्रातं दृश्यते. ॥ ए ॥

॥ मूलम् ॥—संबुद्धो सो तर्हि जयवं । परमसंवेगमांगत् ॥ आपुहम्ममापियरं । पवइए अणगारियं ॥ १० ॥ व्याख्या—स समुद्रपालो जगवान् माहात्म्यवान् संबुद्धः प्रतिबुद्धः सन् परमसंवेगमांगतः, परमवैराग्यं प्राप्तः. मातापितरमापृच्छ्यानगारत्वं प्रव्रजितः, प्रकर्षेणांगीकृतवान्. ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥—जहित्तु संगंथ महाकिलेसं । महंतमोहं कसिणं जयावहं ॥ परियाययधम्मं चन्निरोयइज्जा । वयाणि सीलाणि परिसहे य ॥ ११ ॥ व्याख्या—समुद्रपालो जगवान् आत्मने 'परियायधम्मं' प्रव्रज्याधर्मसंनिरोचयेत्. च पुनर्व्रतानि अहिंसानृतास्तेयब्रह्माकिंचनत्वलक्षणानि पंच, तथा शीलान्युत्तरगुणरूपाणि शुद्धाचारगोचरीकरणसत्तिरूपाणि, तान्यप्यात्मनेऽन्निरोचयेत्, अर्थात्प्रव्रज्यां जग्राहेत्यर्थः. किं कृत्वा? संगं स्वजनादिसंबंधं त्य-

कृत्वा, यः पादपूर्णे. कथंभूतं संगं? 'महाकिलेसं' महान् क्लेशो यस्मात्स महाक्लेशस्तं. पुनः कथंभूतं संगं? महान् मोहो यस्मिन् स महामोहस्तं महामोहं प्रचुराज्ञानसहितं. पुनः कथंभूतं 'किसणं' कृद्धक्लेशाया हेतुं, तस्मात्कृष्णं, पुनः कथंभूतं? नयानकं नयजनक-मित्यर्थः. ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—आहिंससच्चं च अतेणगं च । तत्तो य वंचं अपरिग्रहं च ॥ पन्निवज्जिया पंच महवचाइं । चरिज्ज धम्मं जिणदेसियं विज्ज ॥ ११ ॥ व्याख्या—तानि पंचव्रतानां नामान्याह—आहिंसा, जीवानां वधो हिंसा, न हिंसाहिंसा सर्वजीवेषु दया प्रथमं १. च पुनः नित्यं २. च पुनरनैन्यकं, स्तेनस्य चौरस्त्रेदं कर्म स्तेन्यं, न स्तेन्यमस्तेन्यं, अस्तेन्यमेवास्तेन्यकं ३. ततोऽनंतरं ब्रह्म शीलं ४. च पुनरपरिग्रहं सर्वथा लोचत्यागः ५. स ममुद्रपात्यः पंच महाव्रतानीमानि प्रतिपद्य जिनदेशितं धर्मं चरेत् सेवेत, महाव्रतानि गृहीत्वैकत्र न निष्टेदिति नावः. कथंभूतः सः? 'विज्ज' इति विद्वान्, वेत्ति हेयोपादेयविधीनिति विद्वान्. ॥ मूलम् ॥—सर्वेहिं भूणहिं दयाणुकपे । खंतिखमे संजय वंचयारी ॥ सावज्जजोगं प-

रिवज्जयन्ते । चरिज्ज निख्वू सुसमाहिइंदिण् ॥ १३ ॥ व्याख्या—‘ निख्वू ’ इति त्रिहुः समुद्रपालितसाधुः सुसमाहितेंद्रियः सन् ‘ चरिज्ज ’ इति विचरतेस्म. कथंभूतः सः? सर्वेषु भूतेषु दयानुकंपी, सर्वेषु प्राणिषु दयया हितोपदेशरूपयाऽनुकंपनशीलो दयापालनपरः स दयानुकंपी. पुनः कथंभूतः? क्वांतिकमः, क्वांत्या तत्त्वलोचनया क्ममते दुष्टानां दुर्वचनतारुनादिकमिति क्वांतिकमः. पुनः कथंभूतः? संयतः साध्वाचारपालकः. पुनः कथंभूतः? ब्रह्मचारी, ब्रह्मणि परमात्मत्वरूपे चरतीति ब्रह्मचारी ब्रह्मचर्यधारको वा. पुनः स किं कुर्वन् विचरतेस्म? सावद्ययोगं वर्जयन्, सपापयोगं परित्यजन्. ॥ १३ ॥

॥ भूलम् ॥—कालेण कालं विहरेज्ज रठे । बलाबलं जाणिय अप्पणो ऊ ॥ सीहोव्व सद्देण न संतसिज्जा । वययोग सुच्चा न असप्पमाहु ॥ १४ ॥ व्याख्या—पुनः स साधुः कालेन प्रस्तावेन प्रथमपौरुष्यादिसमयेन कालमवसरयोगं कार्यं ध्यानानुष्ठानतपस्यादिकं कुर्वन् राष्ट्रे मंरुत्वे विचरेत्. किं कृत्वा? आत्मनो बलाबलं ज्ञात्वा, परीषहादिसहनसामर्थ्यं विचार्य, यथा संयमयोगहानिर्न स्यात्तथेति भावः. पुनः स साधुः सिंह इव शब्देन त्रयोत्पादकेन न

संभवेत् सत्वाद्वावसत्. अत एव वाग्योगं श्रुत्वा दुःखोत्पादकं वचनं श्रुत्वा, खलानामसभ्यं वचनं कर्णे विधायाऽसभ्यं वचनं न आह, न द्रूयात्, आर्पित्वादाहुरिति. ॥ १४ ॥

॥ मूलम् ॥—उवेद्दमाणो ल परिब्रज्जा । पियमपियं सब तित्तिखइज्जा ॥ न सब स-
वत्थत्तिरोयइज्जा । न यावि पूयं गरहं च संजए ॥ १५ ॥ व्याख्या—तु पुनः स साधुरूपेदय-
माणोऽमन्यवचनमवगणयन् परिब्रजेत्, मनसि वचसि दुर्वचनमधारयन् ग्रामानुग्रामेष्वति-
शयेन विचरेत्, प्रियं च पुनरप्रियं सर्वं तित्तिक्वेत्, लोकानां सम्यग्वचनं दुष्टं वचनं च सहे-
त. पुनः स समुद्रपालितसाधुः सर्वं वस्तु सर्वत्र न रोचयेत्, आत्मने नान्निलपयेत्. च पुनः
स संयतः स साधुः पूजामपि स्तुतिरूपां वाणीमपि निश्चयेन गर्हां निर्दां परापवादरूपामपि
न रोचयेत्, यतो हि स समुद्रपालितसाधुर्दृष्टादृष्टपदार्थेष्वजिलाषुको माचूदिति ज्ञावः. ननु
किं तिङ्क्षोरप्यन्यथाज्ञावः स्यात्? येनेत्यमित्थमात्मनोऽनुशासनमसौ चक्रे, इत्याह—॥ १५ ॥

॥ मूलम् ॥—अणेगठंदा इह माणवेहिं । जे ज्ञावउं संपगरेइ जित्खू ॥ जयजेरवा त-
त्य उव्वित्ति नीमा । दिव्वा मणुस्सा अडुवा तिरिग्वा ॥ १६ ॥ व्याख्या—इहासिन् जगति

मानवेषु मनुष्येष्वनेकानि ठंदांसि बहवोऽग्निप्राया वर्तते, याननेकानग्निप्रायान् ज्ञावतस्तत्व-
वृत्त्या निहुरपि संप्रकरोति. अतस्तत्र दीक्षायां जयजैरवाः प्रचुरजयोत्पादका जीमा रौद्राः,
दिव्या देवसंबंधिनः, अथवा मानुष्या मनुष्यसंबंधिनः, तिर्यचास्तिर्यग्योनिसंबंधिन उत्पद्यंते.

॥ मूलम् ॥—परीसहा दुविसहा अणेगे । सीयंति जत्था बहुकायरा नरा ॥ से तत्थ
पत्ते न वहिज्ज निरू । संगामसीसे इव नागराया ॥ १७ ॥ व्याख्या—दुर्विषहा दुःखेन सो-
ढुं शक्याः परीषहा अनेके उत्पद्यंते इति संबंधः. यत्र येषूपसर्गेषूपक्षेषु बहुकातरा नरा अ-
नेके कातराः सीदंति, संगमात् श्वथीचवंति. स साधुस्तत्र परीषहे प्राप्ते उदयमागते सति
न व्यथेन्न सत्वाच्चलेत्. क इव? नागराज इव गजराज इव. यथा गजराजः संग्रामशीर्षे यु-
द्धप्रकर्षे न विपरीतमुखो भवति. ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—सीउसिणादंसमसगायफासा । आउंका देहं विविहा फुसंति ॥ अकुक्कु-
उं तत्थहियासएज्जा । रयाइ खेविज्ज पुरा कमाइ ॥ १७ ॥ व्याख्या—शीतोष्णदंशमशकतृण-
स्पर्शाः, एते परीषहाः साधोर्देहं विविधा आतंका रोगपरीषहाः स्पृशंति, तदा साधुः ‘ अ-

कुक्कुज इति : कुत्सितं कृजति पीनितः सन्नाक्रंदतीति कुक्कुजः, न कुक्कुजोऽकुक्कुजः, आक्रंद-
मर्कुर्वस्तत्र नान् परीपद्मानघिसहेत. एवंविधः साधुः पुराकृतानि रजांसि पापानि क्षपयेत् क-
थं नयेत्. ॥ १८ ॥

॥ मूलम् ॥—पद्माय रागं च तद्देव दोसं । मोहं च भिस्कू सततं विग्रहकणो ॥ मेरुव
चापण अक्रंदपमाणो । परीसहे आयगुत्ते सहिजा ॥ १९ ॥ व्याख्या—साधुः परीपद्मान् स-
हेत. किं कृत्वा ? रागं तथा द्वेषं, च पुनर्मोहं प्रहाय त्यक्त्वा. कीदृशः साधुः ? सततं विच-
क्षणो निरंतरं तत्त्वविचारतः. क इव ? मेरुरिव वातैरकंपमानः, पुनः कीदृशः साधुः ? आ-
त्मगुप्तः कूर्म इव गुप्तशरीरः. ॥ १९ ॥

॥ मूलम् ॥—अणुन्नए नावणए महेसी । नयावि पूयं गरहं च संजए ॥ से उज्जुजा-
वं पन्निवज्ज संजया । निवाणमग्गं विरए उवेइ ॥ २० ॥ व्याख्या—महर्षिः पूजां स्तुतिं, च
पुनर्गद्गं निंदासपि न संगयेत् संगं न कुर्यात्, स्तुतिनिंदयोः प्रसंगं न कुर्यात्. स्तुतिं श्रुत्वा
द्वेषं न कुर्यात्, निंदां च श्रुत्वा दुःखं न कुर्यादिति ज्ञातः. कीदृशो महर्षिः ? अनुन्नतः, न

उन्नतोऽजिमानरहितः, पुनः कीदृशः? नावनतो न अवनतो दीनजावेन रहितः. स एतादृशः समुद्रपावितः संयत कृजुजावं सरलत्वं प्रतिपद्य विरतः पापान्निवृत्तः सन् निर्वाणमार्गं मोक्षमार्गमुपैति प्राप्नोति. ॥ ३० ॥

॥ मूलम् ॥—अरश्इसहे पहीणसंथवे । विरए आयहिए पहाणवं ॥ परमद्वपए हि चिद्धई । विन्नसोए अममे अकिंचणे ॥ ३१ ॥ व्याख्या—पुनः स साधुरतिरतिसहः, अरतिश्च रतिश्चाऽरतिरती, ते सहते इत्यरतिरतिसहः, पुनः कीदृशः? प्रहीणसंस्तवः प्रकर्षेण हीनो गतः संस्तवो गृहस्थैः सह परिचयो यस्य स प्रहीणसंस्तवस्त्यक्तसंगः. पुनः कीदृशः? विरतः पापक्रियातो निवृत्तः. पुनः कीदृशः? आत्महित आत्मनां सर्वजीवानां हितो हितवांढकः. पुनः कीदृशः? प्रधानवान्, प्रधानः संयमः स विद्यते यस्य स प्रधानवान् संयमयुक्तः. पुनः स साधुः किं करोति? परमार्थपदेषु तिष्ठति, परमार्थस्य मोक्षस्य पदानि स्थानानि मोक्षदायकत्वात्कारणानि परमार्थपदानि ज्ञानदर्शनचारित्र्याणि, तेषु तिष्ठति. प्राकृतत्वात् सप्तमीस्थाने तृतीया. पुनः कीदृशः सः? विन्नशोकः, अथवा विन्नानि श्रोतांसि मिथ्याद-

शनादीनि यम्यासौ विद्वश्चोताः । इह संयमपदानामानंत्यात्तद्विधायिपदानां पुनः पुनर्वचने-
ऽपि न पौनरुक्त्यं. पुनः कीदृशः सः? अममो ममत्वरहितः. पुनः कीदृशः? अकिंचनो ह-
व्यादिपरिग्रहरहितः. ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—विव्रित्तलयणां चण्ड ताई । निरोवलेवाइ असंथमाइ ॥ इसीहि चि-
त्ताइ मद्वाजसेहिं । काएण फासिज्ज परीसहाइं ॥ ११ ॥ व्याख्या—पुनः समुद्रपाक्षितः सा-
धुः कीदृशः? तायी, त्रायते रक्षति कायपदकमिति त्रायी, पदकायरक्षाकारको मुनिरित्यर्थः.
न विव्रित्तलयनानि स्त्रीपशुपंक्तुरहितानि धर्मस्थानानि चजेत्. कीदृशानि विव्रित्तलयनानि?
निम्नपक्षानि द्रव्यतावतश्च लेपरहितानि, द्रव्यतो हि साधुनिमित्तेन न क्षिप्तानि, गृहस्थेन
नार्त्तं क्षिप्तानीत्यर्थः. चावतस्तु गगादिलेपरहितानि. मदीयानीमानि स्थानानीति रागबुद्ध्या
गहितानि. पुनः कीदृशानि? 'असंथमाइ' असंस्तृतानि शाल्यादिवीजैरव्याप्तानि, सचि-
त्तनीत्रमंयद्वरहितानि. पुनः कीदृशानि? महायशोभिः कृषिचित्रीणान्यंगीकृतानि सेविता-
नीत्यर्थः. पुनः समुद्रपाक्षितः साधुः कायेन परीषहान् 'फासिज्ज' इति स्पृशेत्, द्वावैशति-

परीषद्गान् सहेतः ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—स नाणनाणोवगए महेसी । अणुत्तरं चरिउं धम्मसंचयं ॥ अणुत्तरे ना-
णधरे जसंसी । उच्चासइ सूरिएवंतल्लिखे ॥ १३ ॥ व्याख्या—स समुद्रपालो महर्षिरनुत्तरं
प्रधानं धर्मसंचयं दशविधधर्मं चरित्वाऽपराध्याऽवजासते शोचते. कीदृशः सः? ज्ञानज्ञानोप-
गतः, ज्ञानेन श्रुतज्ञानेन यद् ज्ञानं सम्यक् क्रियाकलापवैद्वनं ज्ञानज्ञानं, तेनोपगतः सम्य-
ग्ज्ञानक्रियासहितः. पुनः कीदृशः? यशस्वी. स क इव? अंतरिक्षे आकाशे सूर्य इव, यथा-
काशे सूर्यो विराजते, तथा स तपस्तेजसा विराजते इत्यर्थः. ॥ १३ ॥

॥ मूद्रम् ॥—दुविहं खविज्जण य पुस्सपावं । निरंगणे सबउं विप्पमुक्के ॥ तरित्ता समुद्धं
च महात्तवोहं । समुद्धपाळे अपुण्णगमं गइं गइत्तिवमि ॥ १४ ॥ व्याख्या—समुद्रपालः सा-
धुरपुनरागमगतिं गतः, न विद्यते पुनरागमो यस्याः साऽपुनरागमा, अपुनरागमा चासौ ग-
तिश्चाऽपुनरागमगतिस्तां गतिं, यत्र गतौ गतानां जीवानां पुनः संसारे आगमो न भवति,
मोक्षं गत इत्यर्थः. किं कृत्वा मोक्षं गतः? द्विविधं घातिकं त्रयोपग्राहिकं पुण्यपापं शुभाशुभ-

प्रकृतिरूपं कृपयित्वा संपूर्णं बुक्त्वा. पुनः किं कृत्वा? महाज्ञवौघं समुद्रं तरित्वोद्ध्वय, म-
हान्तश्च ते जवाश्च महाभवाः, तेषामोघः समूहो यत्र स महाज्ञवौघः, तमेतादृशं समुद्रम-
यातसंसारसमुद्रं विद्ध्वय सिद्धो बभूवेत्यर्थः। परं कीदृशः स समुद्रपालितः साधुः? सर्वतो-
वायान्यन्तरपरिग्रहाद्विप्रमुक्तः, अथवा शरीरसंगादपि विप्रमुक्तः. पुनः कीदृशः सः? निरं-
गतो निर्गतमंगनं चलनं यस्मात्स निरंगनः, संयमे निश्चलः, अंगेर्गत्यर्थत्वात्, साधुमार्गे नि-
श्चलचित्त इत्यर्थः. इत्यहं ब्रवीमि, हे जन्त्र! श्रीवीरवाक्यात्तत्राग्रे इत्यमुना प्रकारेणाहं समुद्र-
पालितसाधुसंबन्धं ब्रवीमि. ॥ १४ ॥

इति श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रार्थदीपिकायामुपाध्यायश्रीलक्ष्मीकीर्तिगणिशिष्यलक्ष्मीवद्वज्र-
गणिविरचितायामेकविंशाध्ययनस्यार्थः संपूर्णः. ॥ श्रीरस्तु ॥

परीषहान् सहेत. ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—स नाणनाणोवगए महेसी । अणुत्तरं चरितं धम्मसंचयं ॥ अणुत्तरे नाणधरे जसंसी । उच्चासइ सूरिएवंतलिक्के ॥ १३ ॥ व्याख्या—स समुद्रपालो महर्षिरनुत्तरं प्रधानं धर्मसंचयं दशविधधर्मं चरित्वाऽराध्याऽवन्नासते शोजते. कीदृशः सः? ज्ञानज्ञानोपगतः, ज्ञानेन श्रुतज्ञानेन यद् ज्ञानं सम्यक् क्रियाकलापवेदनं ज्ञानज्ञानं, तेनोपगतः सम्यग्ज्ञानक्रियासहितः पुनः कीदृशः? यशस्वी. स क इव? अंतरिक्षे आकाशे सूर्य इव, यथाकाशे सूर्यो विराजते, तथा स तपस्तेजसा विराजते इत्यर्थः. ॥ १३ ॥

॥ मूलम् ॥—दुविहं खविज्जण य पुस्सपावं । निरंगणे सबुदं विप्पमुक्के ॥ तरित्ता समुद्धं च महात्तवोहं । समुद्धपाळे अपुणागमं गइं गइत्तिबेमि ॥ १४ ॥ व्याख्या—समुद्रपालः साधुरपुनरागमगतिं गतः, न विद्यते पुनरागमो यस्याः साऽपुनरागमा, अपुनरागमा चासौ गतिश्चाऽपुनरागमगतिस्तां गतिं, यत्त गतौ गतानां जीवानां पुनः संसारे आगमो न भवति, मोक्षं गत इत्यर्थः. किं कृत्वा मोक्षं गतः? द्विविधं धातिकं जवोपग्राहिकं पुण्यपापं शुभाशुभ-

प्रकृतिरूपं दपयित्वा संपूर्णं युक्त्वा. पुनः किं कृत्वा? महाज्ञवौधं समुद्रं तरित्वोद्ध्वेय, म-
हान्तश्च ते ज्ञवाश्च महाभवाः, तेषामौघः समूहो यत्र स महाज्ञवौघः, तमेतादृशं समुद्रम-
र्थोत्संसारसमुद्रं विलब्धं सिद्धो बभूवेत्यर्थः। परं कीदृशः स समुद्रपालितः साधुः? सर्वतो-
नायान्यंतर्परिग्रहाद्धिप्रमुक्तः, अथवा शरीरसंगादपि विप्रमुक्तः. पुनः कीदृशः सः? निरं-
गनो निर्गनमंगनं चलनं यस्मात्स निरंगनः, संयमे निश्चलः, अंगैर्गल्यर्थत्वात्, साधुमार्गे नि-
श्चलचित्त इत्यर्थः. इत्यहं ब्रवीमि, हे जन्तू! श्रीवीरवाक्यात्तत्राग्रे इत्यमुना प्रकारेणाहं समुद्र-
पालितसाधुसंबन्धं ब्रवीमि. ॥ १४ ॥

इति श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रार्थदीपिकायामुपाध्यायश्रीलक्ष्मीकीर्तिगणिशिष्यलक्ष्मीवल्लभ-
गणिविगचितायामेकविंशाध्ययनस्यार्थः संपूर्णः. ॥ श्रीरस्तु ॥

॥ अथ द्वाविंशतितममध्ययनं प्रारभ्यते ॥

पूर्वस्मिन्नध्ययने विविक्तचर्या धृतिमता कार्या, तत्र च कदाचिन्मनःपरिणामाद्गर्माद्भ्रष्टा
 भवंति, तदा रथनेमिचञ्चरणे धृतिराधेया, तद्दृष्टान्तमाह—तत्र श्रीनेमिनाथेन कस्मिन्
 भवे तीर्थकरनामकर्म निबद्धमिति शिष्यकौतुकोपनोदाय श्रीनेमिचरितं लेशतो लिख्यते—
 एकस्मिन् सन्निवेशे ग्रामाधिपतिसुतो धननामा कुलपुत्र आसीत्, तन्मातुलङ्घिता धनव-
 तीनाम्नी तस्य नार्या. अन्यदा नार्यासहितः कुलपुत्रो ग्रीष्मकाले मध्याह्नसमये प्रयोजनवशे-
 न गतोऽरण्यं. तत्रैकं पथः परित्रष्टं, ह्युधातृषापरिश्रमातीरेकनिमित्तलोचनं भूमितलमति-
 गतं कुशशरीरं मुनिवरं ददर्श. तं च दृष्ट्वा स कुलपुत्र एवं चिंतितवान्, अहो एष महात-
 पस्वीदृशीं विषमावस्थामापन्नः, ततस्तं जलेन सिक्तवान्, चेक्षांचलेन वीजितवांश्च, स्वास्थ्य-

मापन्नो नीतः स्वग्रामं, प्रतिजागरितश्चौषधपथ्याहारादिभिः। मुनिनापि दत्त उपदेशः, यथेह दुःखप्रचुरे संसारे परलोकहितमवश्यं जनेन कर्तव्यं। ततो जवद्व्यामपि परमांसमथाखेटकादिनियमं कर्तव्यं यदि पालयितुं शक्तौ, यतो बहुदोषाण्येतानि, यदुक्तं—पंचेदियवहभूयं । मंसं दुग्धमसुद्वीनद्यं ॥ रक्षपरितुलिय जसकग । श्रीईजणयं कुगइमूलं ॥ १ ॥ तथा—गुरुमोहकलङ्घनिद्या । पहिर उवहासरोगजयहेज ॥ मज्जं दुग्गइमूलं । हिरिसिमइधम्मनासकरं ॥ २ ॥ अपि च—मज्जा महुमि मंसंमि । नवणीयंमि चउत्थए ॥ उप्पज्जंति असंखा । तव्वणा जत्थ जंतुणो ॥ ३ ॥ तथा—सपरोवघायजणणी । इहेव तह नग्यतिरियगइमूलं ॥ इहमारणस्स य हेज । पावळी वेरबुद्धिकरा ॥ ४ ॥ इदं श्रुत्वा संविभ्राग्यां ताज्यां नणितं, जगवन्! देहास्साकं गृहस्थावस्थोचितं धर्मं? यतिना तु सम्यक्त्वमूलद्रादशन्नरूपो धर्मस्तयोर्दत्तः, उक्तं च—सो धम्मो जत्थ दया । दसइदोसा न जस्स सो देवो ॥ सो इ गुरू जो णाली । आरंजपरिग्गहा विरलं ॥ १ ॥ आत्रकधर्मं प्रपद्य तौ दंपती तुष्टौ।

जोगो ॥ जत्थ चेइयत्तवणं । अन्नेवि जत्थ साहम्मी ॥ १ ॥ देवगुरुण तिसंऊं । करेज्ज तह परमवंदणं विहिणा ॥ तह पुप्फवत्थमाईहिं । पूयणं सब्बकालंपि ॥ २ ॥ अन्यच्च—अपुव्व-
नाणगहणं । पच्चस्काणं सुधम्मसवणं च ॥ कुज्जा सइ जह सत्ति । तवसप्पायाइजोगं वा ॥ ३ ॥
अन्यच्च—नोअणसमए सयणे । विबोहणे पवसणे ञए वसणे ॥ पंचनमोक्कारं खलु । सम-
रेज्जा सब्बकजेसु ॥ ४ ॥ एवं तयोः शिद्धां दत्त्वा साधुरन्यत्र विजहार. तौ दंपती स्वगृहे ग-
तौ साधूपदीष्टं धर्मानुष्ठानं कुरुतः. कालक्रमेण तान्त्र्यां यतिधर्मः प्रतिपन्नः. कालं कृत्वा धनः
सौधर्मदेवलोके देवत्वेनोत्पन्नः. सा स्त्री तु तस्यैव मित्रदेवत्वेनोत्पन्ना. तत्र सुरसुखमनुभूय
धनदेवजीवो वैताड्ये सूरतेजोराज्ञः पुत्रश्चित्रगतिनामा विद्याधराजो जातः, धनवत्यपि क-
त्वचिद्राज्ञः कन्या जाता, परिणीता च चित्रगतिनैव. तत्र मुनिधर्मं कृत्वा ' माहिंदे धणो
समाणिउं इयरो य तन्मिच्चो जाउं, तच्चो चुऊण धणो अवर्राजिउं नाम राया जाउं, सा च
पिईमई तस्स पत्ती. काउं समणधम्मं गयाइं ' द्वावपीमावोरण्णकट्ठे मित्रदेवौ जातौ, तत-
श्च्युतो धनदेवजीवः शंखराजा जातः, धनवतीजीवश्च तस्यैव कांता जाता. तत्र शंखराजा

प्रतिपन्नमुनिधर्मो विंशतिस्थानकौनिबद्धतीर्थकरनामगोत्रः कालं कृत्वाऽपराजितविमाने समु-
त्पन्नः तत्कांतापि धर्मप्रज्ञावेण तत्रैवोत्पन्ना. धनजीवस्ततश्च्युत्वा सौर्यपुरे नगरे दशदशाराणां
मध्ये ज्येष्ठस्य समुद्रविजयस्य राज्ञो नार्यायाः शिवादेव्याः कुक्षौ चतुर्दशमहास्वप्नसूचितः
कार्तिककृष्णद्वादश्यां पुत्रत्वेनोत्पन्नः. उचितसमये श्रावणशुक्लपंचम्यां प्रसूता शिवादेवी, जा-
तो दारकः, दिक्कुमारिकाविहितजातकर्मनंतरं सुरासुरैर्मैरुमस्तके जन्मान्नपेके कृते सति
राज्ञापि वर्धापनं कारितं. अस्मिंश्च गर्भगते कदाचित् स्वप्ने शिवादेव्याऽरिष्टरत्नमयो नेमि-
दंष्ट्रः, अनोऽरिष्टनेमिरित्यस्य नाम कृतं. अयं कुमारोऽष्टवर्षिको जातः.

अब्जांतरे कृष्णेन कंसे निपातिते जीवग्रशावचनेन यादवानामुपरि क्रुद्धो जरासिंधुराजा,
तत्रंक्रया सर्वेऽपि यादवाः पश्चिमसमुद्रं यावज्जताः. तत्र केशवाराधितवैश्रमणेन कृता सर्वकां-
चनमयी द्वादशशयोजनायामा नवयोजनविस्तारा द्वारिकानाम्नी नगरी. तत्र सुखेन यादवा-
स्तिष्ठन्ति. क्रमेण निहते जरासिंधौ रामकेशवौ जरतार्धस्वामिनौ जातौ. अरिष्टनेमिर्नगवान्
यौवनमनुप्राप्तः. त्रिपयसुखपराङ्मुखोऽपि मित्रैः प्रेर्यमाणोऽसौ नानाविधक्रीडां करोति. अन्य-

दा समानवयस्कैरनेकराजकुमारैः सह क्रीडन् स गतो नारायणस्यायुधशालायां. तत्र दृष्टान्यनेकानि देवाधिष्ठितान्यायुधानि. तत्र दिव्यं कालावर्त्तं ध्रुवः कौतुकेन गृह्णन् नेमिरायुधपालेन ज्ञातः, कुमार! किमनेनाशक्यानुष्ठानेन? न हि नारायणमन्तरेणान्यः कोऽपि नर इदं धनुरारोपयितुं शक्तः. तदा ईषद्भ्रूसित्वा नेमिना तद्भ्रुवर्त्तयैवारोपितं, आस्फालिता जीवा, तस्याः शब्देन मेदिनी कंपिता, विस्मिताः सर्वेऽप्यायुधशालिका नराः. ततस्तद्भ्रुवर्त्तमुक्त्वा नेमिना शंखो गृहीतः पूरितश्च. तच्छब्देन सर्वं जगद्वधिरितं, कंपिता भूमिः, गिरिशिखराणि तुन्नुहुः, सा नगरी तु विशेषाच्चकंपे. ततः कृष्णश्चित्तयति, किमेष प्रलयकालकलनामापन्नोऽयं शंखनादः श्रूयते? तावताऽायुधपालेन कृष्णस्य यथार्थो व्यतिकरः कथितः. ततो नेमिकुमारपरक्रमेण विस्मितो हर्षिर्बलेद्वंप्रत्येवं बभ्राण. यस्य नेमिकुमारस्यैतादृशं सामर्थ्यमस्ति, स वर्धमानो मद्भ्राज्यं सुखेन लास्यति. ततोऽस्य बलं परीक्ष्य राज्यरक्षणोपायं चिंतयामः. बलदेवेन ज्ञातमलमनयाऽलीकशंकया, येनायं पूर्वं केवलमिच्छिर्निर्दिष्टो द्वाविंशतितमो जिनः, त्वं पुनर्जरतार्धस्वामी नवमवासुदेवः. अयं च जगवानकृतराज्य एव परित्यक्तसकलसावध्ययोगः

प्रव्रज्यां प्रहीष्यति.

एवं निरंतरं बलदेवेन राज्यहरणशंकया वार्यमाणोऽपि कृष्णः कदाचिदुद्याने गत्वा नेमिनंप्रत्येवमाहु—कुमार! निजनिजबलपरीक्षार्थमावां बाहुयुद्धेन शुध्यावः! नेमिना भणितं किमनेन बुधजननिंदनीयेन बाहुयुद्धेन? वाग्युद्धेनैवावां शुध्यावः. बाहुयुद्धेन हारितस्य तत्र महानयशःप्राप्तारो नविष्यति. कृष्णेनोक्तं क्रीरुया शुध्यतोरत्रयोः कीदृशोऽयमयशःसमृद्धः? ततो जगवता नेमिना स्वबाहुः प्रसारितः, कथितं चायं मदीयो बाहुर्यदि जवता नामितस्तदा त्वया जितं, मया च हारितमिति. ततः कृष्णेन सर्वशक्त्यांदोलितोऽपि जगवद्बाहुर्न मनाक् चलितः. यथास्य जगवतो मनो निश्चलं तथा बाहुरपि निश्चल एवेति जैनेः प्रशंसा कृता. ततः परमंचमत्कारं गतस्य स्वराज्यहरणशंकाकुलितचेतसो नारायणस्य क्रियान् कालोऽतिक्रांतः. अन्यदा नेमिर्यौवनं प्राप्तो विषयसुखनिःपिपासोऽपि समुद्रविजयादिना विवाहार्थं नृशमुक्तोऽपि न विवाहमंगीकुरुते. ततः समुद्रविजयादिभिः केशवस्यैवमुक्तं, केशव! तथा कुरु? यथा नेमिर्विवाहमंगीकुरुते. कृष्णेनापि रुक्मिणीप्रमुखाः स्वभार्याः

प्रेरिताः, ताचिर्जलकेष्विकरणपूर्वकमेवं श्रीनेमिनाथस्योक्तं, स्वामिन्! लोकोत्तरं तव रूपं, निरुपमाः सौजात्यादयोऽनन्तास्त्वयि गुणाः, निरामयस्तव देहः, सुरसुन्दरीणामप्युन्मादजनकं तव तारुण्यं, ततोऽनुरूपदारसंग्रहेण सफलं कुरु दुर्लभं मनुष्यत्वं, ततो हसित्वा नेमिनाथेन भणितं मुग्धानामशुचिस्वरूपाणां बाहुदोषालयानां तुल्यसुखनिबन्धानामस्थिरसंगमानां रमणीनां संगमेन न भवति नरत्वं सफलं. अपि चैकांतशुद्धाया निष्कलंकाया निरुपमसुखायाः शाश्वतसंगमायाः सिद्धिवध्वा एव संगमेन नरत्वं सफलं भवति. यतः—माणुसत्ताइसामगगी । तुल्लभोगाण कारण रयणं च कोन्निआइच्च । हारिंति अबुहा जणा ॥ १ ॥ अहंसिद्धिवधूनिमित्तमेव यतिष्ये.

नेमेरयमन्निप्रायस्तान्निः कृष्णाय निवेदितः. कृष्णेन च नेमिः स्वयं ज्ञापितः, कृष्णादयस्तीर्थकरा दारसंग्रहं कृत्वा संतानपरंपरां वर्धयित्वा स्वेष्टलोकमनोरथान् पूरयित्वा पश्चिमवयसि निष्क्रान्ताः, शिवं प्राप्ताश्च. त्वमपि तत्तुल्यस्तत्रैव मोक्षे यास्यसीति, दशरचक्रसंतोषाय किं न पाणिग्रहणं करोषि? इति कृष्णः प्रकामं विवाहाग्रहं कृतवान्. नेमिस्तु

मौनमालंब्य स्थितः. कृष्णेन चिंतितसन्निधिः समनुमतमिति न्यायादंगीकृत एव नेमिना वि-
वाहः इति दशारचक्रायोक्तवान्. सँजातहर्षेण दशारचक्रेण ऋणितः कृष्णस्त्वमेव नेम्यनुरूपां
कन्यां गवेपय ? ततः कृष्णेन गवेपयतोऽयमेनपुत्री राजीमती कन्या नेमितुल्यरूपासा. सा पु-
नर्धनवतीजीवोऽपराजितविमानाच्छ्रुत्वा तत्रोत्पन्नास्तीति. इयमेव नेम्यनुरूपेति तदर्थं कृ-
ष्णेनोऽयमेनः प्रार्थितः. तेनापि मनोरथातीतोऽयमनुग्रह इति ऋणित्वा कन्या दत्ता. ततः का-
रितं कुलद्वयेऽपि वर्धापनं, गृहीतं विवाहलग्नं, कारितः समस्तजातिवर्गस्य ज्ञानाढ्यादना-
दिसत्कारः, प्राप्ते च लग्नदिवसे दिव्यरमणीजिः स्नापितोऽलंकृतो विभूषितो मत्तवारणमारूढः,
समंतान्मिलितदशारचक्रवलदेववासुदेवादिव्यदपरिकरितः, पृष्ठौ वादितानेककोटिप्रमाण-
वादित्रः, शिरोऽधृतातपत्रश्चामरैर्वीज्यमानः, पृष्ठौ गायमानमंगलः, सर्वतो मागधैः कृतजय-
जयारवः, मुरनरसंघेन सर्वतो वीक्ष्यमाणः, सुरीजिर्नारीजिश्च प्रार्थ्यमानो नेमिकुमारः प्राप्तो
महता विस्तरेणोऽयमेननृपद्वारपुरोरचितविवाहमंरुपासन्नदेशं. राजीमत्यपि सर्वालंकारविभूषि-
ता गवाक्षस्या नेमिं दृष्ट्वाऽनंदपरवशा जाता. एतदपि तदानीं न वेत्ति, काऽहं ? किमत्रास्ति ?

कोऽयं कालः? कीदृशी चेष्टेति. अत्रांतरे करुणारवं श्रुत्वा जानतापि नेमिना पृष्ठः सारथिः, कोऽयं मरणनीरूपां प्राणिनामेष करुणारवः? तेन कथितं स्वामिंस्तव विवाहगौरवायानेकजनप्रोजनाय मेलिता अस्मी हरिणादयो जीवा व्यापादयिष्यंते, ते च सांप्रतमाक्रंदं कुर्वन्तीति. नेमिराह सारथ्ये! रथमितो निवर्तय? नाहं विवाहं करिष्ये. यत्रैतावतां प्राणिनां वधस्तेन विवाहेन मे समाप्तं, संसारपरिभ्रमणहेतुरेवायं विवाहः. नेमिवचनात्ते सर्वेऽपि प्राणिनो मुक्ता गताः स्वस्थानं सुखेन.

विरक्तचित्तं पश्चाद्गलमानं नेमिनमालोक्याऽक्रान्दवज्रप्रहारताम्रितेव बिह्वला राजीसती धरणीतले निपतिता मूर्ध्विता, ससंप्रभेण सखीजनेन शीतलजलसिक्ता, तालवृत्तेन वीजिता लब्धचेतनैवं विललाप. अहो! मयात्यंतदुर्लभे ज्ञुवननाथेऽनुरागं कुर्वत्याऽत्मा लघूकृतः. धिग् मम सुकुलोत्पत्तिं, धिग् मम रूपयौवनं, च धिग् मम कलाकुशलतां, येनाहं नेमिनाप्रतिपद्यापि मुक्ता. हे नाथ! मे जीवितं निर्गच्छति, अंगानि मे ज्वरंति, हृदयं मे स्फुरति, विरहार्श्विज्वालाकुलितोऽयं ममात्मा आहारा मेक्षारसदृशः, जलचंदनचंद्रिकादयः पदार्थाः.

ताश्चिसदृशाः स्वार्मिस्तव विरहे मम जायंते, स्वामिन्! मां त्वं किं त्यजसि? किं मम विर-
 ङ्गं त्वया श्रुतं दृष्टं वा? जन्मांतरकृतं ममांशुभ्रकर्मवोदितं, स्वामिन्नेकवारं ममान्निमुखं दृ-
 ष्टिं देहि? प्रेमपरायां मयि त्वं सर्वथा निरपेक्षो माम्भूः? अथवा सिद्धिबधूत्कंठितस्य तव हृ-
 दयं सुरसुंदर्योऽपि न हरंति, मनुष्यस्त्रीणां तद्धरणे का गणना? एवं महाशोकंनरादिता वि-
 लपंती राजीमती सखीजनेन नृणिता, अलंबनीयो नृवितव्यतापरिणामः, ततो धीरत्वावलं-
 चनं कुरु? अलमत्र विलपितेन, सत्त्वप्रधाना राजपुत्र्यो नृवंतीति नृणित्वा संस्थापिता, द्वि-
 तीयदिनेऽनया सखीनां पुर एवमुक्तं, अथ मयेदृशः स्वप्नो दृष्टः, यथा मद्द्वारदेशे एको दि-
 व्यपुरुषो देवदानवपरिवृतः सिंहासनमारूढः, तस्याभ्यर्णेऽनेकजंतवः समायाताः, अहमपि
 तत्रैव गता. स चतुरः शारीरमानसदुःखप्रणाशकानि पादपफलानि तेभ्यो ददन्मया प्रार्थितो
 नृगवन्! ममाप्येतानि फलानि देहि? तेन तानि दत्तानि. तदनंतरं प्रतिबुद्धाहं. सखीचि-
 नृणिनं हे प्रियसखि! मुखकटुकोऽपि स्वप्नोऽयं शीघ्रं परिणामसुंदरो नृविष्यति. इतश्च नेमि-
 नाथः समुद्रविजयशिवादेव्यादिभिर्विविधैरुपायैः पाणिग्रहणार्थं प्रार्थ्यमानोऽपि नैव तमर्थ-

मंगीचकार, अस्मिन्नवसरे लोकांतिकास्तत्रागत्यैवमूचिरे, नगवन्? सर्वजगज्जीवहितं त्वं तीर्थं प्रवर्तयेति । नृणित्वा जननीजनकादीनामंतिके गत्वैवमूचुः, नवत्कुलोत्पन्नः श्रीनेमिः प्रवजिषुरस्तीति को नवतां विषादः ! नेमिरपि मातृपित्रोः पुरः कृतांजलिरेवमुवाच, दृष्ट्वा मिथुष्मदनुज्ञातः प्रवजितुं. इदं च श्रुत्वा शोकसंघट्टनिरुद्धदया धरणीतले निपतिता चूर्णि-तनुजवलयया शिवादेवी, मिलितं तत्र दशरचक्रं, जलाभिषेकादिना लब्धसंज्ञा सा नृणितु-मारब्धा, वत्स ! कथमस्माकं मनोरथं मूलाडुडिंसि ? कथं वा त्वं सत्पुरुषोऽपि प्रार्थनाभ्रंगं करोषि ? दशरचक्रस्यापि मनःसंतापं किं करोषि ? कथं च वयमुग्रसेनराज्ञो मुखं दर्शयि-ष्यामः ? कथं च त्वदेकचित्ता सा वराकी राजीमती नृविष्यति ? ततोऽस्मदुपरोधेन तस्याः पाणिग्रहणं कुरु ? ततः पश्चात्प्रब्रज्यां गृहीयाः ? नृणितं च नगवता मातर्मनःसंतापं माकु-र्याः, सर्वज्ञानार्थमित्यत्वं नृवय ? विषयाणां विपाकदारुणत्वमत्सिजनकत्वं चास्ति. यौव-नधनादीनां चंचलत्वं, संध्यासमयात्रतुल्यतां च विलासानामवेहि ? अक्रान्द्रुप्रहारत्वं मृत्योः जन्मजरामरणरोगादिप्रचुरत्वं च संसारस्यालोचय ? ततो मातर्मामनुजानीहि नवप्रदीपाभिर्ग-

अत्रानरे दशरचक्रेण नेमिर्जणितः, कुमार! संप्रति त्वया परित्यक्तस्य शशदवलोकस्य
न कश्चित् त्राणमिति, ततः कंचित्कालं प्रत्यक्षस्व? तदुपरोधशीलया वाण्या जगवता संव-
त्सरमेकं यावत् स्थितिरंगीकृता, दत्तं च तस्मिन्नेव सांवत्सरिकं दानं. प्रतिपूर्णे च संवत्सरे
मातृपित्रादीनामापृच्छ्य आवाणशुश्रूषण्यं स देवमनुष्यपर्षदा परिवृतो नगर्या निर्गत्य सह-
स्राप्रवनोद्याने, त्रीणि वर्षशतानि गृहस्थावासे स्थित्वा पृष्ठजक्तेन पुरुषसहस्रेण समं निष्कां-
तस्तपःसंचमरतो विहरति. इतश्च जगवतो त्राता रथनेमिः प्रीतिपर एकांते राजीमतीमेव-
माह. मुद्बु! मा कुरु विषादं? सौभाग्यनिधिं कः को न प्रार्थयति? जगवान् पुनर्नेमिनाथो
वीनरागत्वान्न करोति विषयानुबंधं, ततः प्रतिपद्यस्व मां? सर्वकालमहं त्वदाज्ञाकारी भवि-
ष्यामि. तया जणितं यद्यहं नेमिनाथेन परित्यक्ता, तथाप्यहं तं न परित्यजामि. यतोऽहं
जगवत एव शिष्यणी जविष्यामि. ततस्त्वमेनं प्रार्थनानुबंधं त्यज? ततः स कतिचिद्दिनानि
यावन्मौनेन स्थितः अन्यस्मिन् दिने पुनरपि तेन सा प्रार्थिता. ततस्तथा तत्प्रतिबोधार्थं त-
त्प्रत्यक्षमेव क्षीरं पीत्वा मदनफलपानेन वांत्वा, तच्च सौवर्णिककञ्चोलेके क्षिप्त्वा समुपनीतं

रथनेमेर्नृणितं चेदं पिब? तेनोक्तं कथं वातं पिबामि? तथा नृणितं त्वं किमेतज्जानासि? स
 आह बालोऽप्येतज्जानाति. साख्यचर्हि नेमिनाथवातां मां कथं त्वं पातुमिहसि? इदं राजी-
 मत्या वचः श्रुत्वा स उपरतः. राजीमत्यपि दीक्षाभिमुखी तपोविधानैः शरीरं शोषयंती ति-
 ष्ठति. अत्रांतरे चतुःपंचाशद्दिनपर्यंते जगवतः श्रीनेमिनाथस्य रैवतगिरिसहस्राम्रवणे केवल-
 ज्ञानमुत्पन्नं. देवैः कृतं समवसरणं. तत्र समायातासु द्वादशपर्षत्सु देशना कृता. तां च श्रु-
 त्वा बहवः प्राणिनः प्रव्रजिताः. केचिज्जणधरा जाताः, स्थापितं जगवता तीर्थं, राजीमत्यपि
 विविधकन्याभिः सह प्रव्रजिता. रथनेमिरपि संविशस्तदानीमेव प्रव्रजितः. राजीमती तदा-
 नीमेवमर्चितयत्, यो मया तदानीं दिव्यपुरुषस्त्वप्नो दृष्टः सोऽद्य सफलो जातः. अन्यदा रा-
 जीमती साध्वीभिः समं जगवतो वंदनार्थं रैवतगिरिं गन्धर्वकस्मान्मेघवृष्ट्याऽद्र्याहता. सर्वा-
 अपि साध्व्योऽन्यगुहासु निवीनाः. राजीमत्यप्येकस्यां गुहायां प्रविष्टा. तत्र च पूर्वं रथनेमि-
 साधुः प्रविष्टोऽस्ति, परमंधकारप्रदेशे स्थितोऽयं न दृष्टस्तथा. ततस्तथा चीवराणि सर्वाण्यप्यु-
 त्तास्तितानि, एवं सा निरावरणा जाता. तस्याः शरीरशोभां दृष्ट्वा, इंद्रियाणां च दुर्दाततयाऽ-

नादिनवाच्यस्तथा च विपर्याप्तिप्रायेण स परवशो जातः, तादृशो रथनेमिश्च तथा दृष्टः-
ततो नयव्रांता सा सद्य आत्मानं प्रावृत्य बाहुभ्यां संगोप्य च स्थिता. तेन ज्ञणिता हे सु-
तनु ! तवानुगगव्येनाहमिदं शरीरप्रतिपरिगतं धर्तुं न शक्नोमि. ततः कृत्वानुग्रहं प्रतिप-
द्यस्व मया समं विषयसेवने ? पश्चात् संजातमनःसमाधी आवां निर्मलं तपःसंयमं चरिष्या-
वः. तथापि साहसमवलंब्य प्रगल्भचर्चनैः स ज्ञणितः, महाकुलप्रसूतस्य तव किमिदं युक्तं
व्ययं प्रतिपन्नस्य व्रतस्य व्रंजनं ? जीवितमपि सत्पुरुषास्त्यजंति, न पुनर्व्रतलोपं कुर्वन्ति. ततो
महानाग ! मनःसमाधिं कृत्वा चिंतय विषयविपार्कदारुणत्वं, शीलखंडनस्य नरकादिकं च फ-
लं ? न च विषयसेवनेन मनःसमाधिः, किं तु भूरितराऽरतिर्न विष्यति. विषयसेवनेन लब्ध-
प्रसग्नस्य मनसः प्रकाममिष्टा वर्धते, उक्तं च—ब्रुता दिवा जोगा । सुरेसुं तह य मणुएसुं ॥
न य संजाया तत्ति । अतत्तिरंकस्सवि जीअस्स ॥ १ ॥ इत्यादिवाक्यैस्तयाऽनुशासितः स सं-
बुद्धः, सम्यगहं प्रतिबोधितस्त्वयेति ज्ञाणद्वात्मानं निंदयित्वा, गजीमतीं च वृशं स्तुत्वा स
गतः साधुसनामध्ये, सापि च साध्वीसन्नामध्ये गतेति. अरिष्टनेमिर्चगवान् मरकतसमवर्णो

दशधनुस्तूतदेहः शंखलांठनस्त्रीणि वर्षशतानि गृहवासे स्थितः, चतुःपंचाशद्दिनानि ठाड्यस्थे स्थितः, चतुःपंचाशद्दिनानि सप्तशतवर्षाणि केवलपर्यायेण विहृत्यानेकन्नव्यान् प्रतिबोधय च सर्वं वर्षसहस्रायुः परिपाट्य रैवतगिरावांषाढशुद्धाष्टम्यां सिद्धिं गतः. क्रमेण रथनेमिराजीमत्यावपि सिद्धिं जग्मतुः. इत्यरिष्टनेमिचरित्रं. सूत्रमग्रे लिख्यते—

॥ मूलम् ॥—सौरियपुरंमि नगरे । आसि राया महद्दिण ॥ वसुदेवति नामेणं । रायलक्षणसंजुए ॥ १ ॥ व्याख्या—सौर्यपुरे नाम्नि नगरे वसुदेव इति नाम्ना राजासीत्. यद्यपि सौर्यपुरे समुद्रविजयप्रमुखा दश दशार्हा ज्ञातरो विद्यन्ते, तेषु दशसु लघुज्जाता वसुदेवोऽस्ति, तथापि वसुदेवपुत्रो विष्णुरभूत्. तेन वसुदेवस्यैव वर्णनं कृतं. कीदृशो वसुदेवः? महर्द्धिकः, वत्रचामरादिविभूतियुक्तः. पुनः कीदृशः? राजलक्षणसंयुतः, हस्तपादयोस्तत्त्वेषु राज्ञो लक्षणानि चक्रस्वस्तिकांकुशवज्रध्वजचामरादिभिः सहितः, अथवा दार्यैर्धर्मगंभीर्यार्थैर्दिसहितः.

॥ मूलम् ॥—तस्स राज्ञा दुवे आसि । रोहिणी देवई तहा ॥ ताय दोहंमि दो पुत्ता । अइहा रामकेसवा ॥ २ ॥ व्याख्या—तस्य वसुदेवस्य द्वे नार्ये आस्तां, रोहिणी तथा देव-

की. यद्यपि वसुदेवस्य द्वासप्ततिसहस्रं दारा आसन्, तथाप्यत्रोन्नयोरेव कार्यार्थोद्गोहिणीदेव-
क्योरेव ग्रहणं कृतं. तयो रोहिणीदेवक्योर्द्वयोर्द्वौ पुत्रावभूतां. तौ पुत्रौ कौ? रामकेशवौ.
कीदृशौ नो? अत्रिप्रो मातापितोरधिकवद्वज्रौ. ॥ २ ॥

॥ मूलम् ॥—सौरियपुरंमि नगरे । आसि राया महद्विष्ट ॥ समुद्रविजए नामं । राय-
लखकणसंजुग ॥ ३ ॥ व्याख्या—सौर्यपुरे नगरे समुद्रविजयो राजा महर्द्धिक आसीत्. की-
दृशः समुद्रविजयः? गजलक्षणसंयुक्तः. अत्र पुनः सौर्यपुराभिधानं समुद्रविजयवसुदेवयोरे-
कत्रावस्थितिदर्शनार्थं. ॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—तस्स भजा सिवानाम । तीय पुत्ते महायसे ॥ नयवं अरिदुनेमिस्ति ।
लोगनाहे दसीनरे ॥ ४ ॥ व्याख्या—तस्य समुद्रविजयस्य राज्ञः शिवानां चार्थासीत्. त-
स्याः शिवोद्देव्याः पुत्रो नगवानैश्वर्यधारी अरिष्टनेमिरासीत्. चतुर्दशस्वमदर्शनानन्तरमेकम-
रिष्टरत्नमयं रत्नचक्रं सा ददर्श, तेनारिष्टनेमिरिति नाम प्रदत्तं. कथंभूतोऽरिष्टनेमिः? सहा-
यशा मन्त्राकीर्तिः, पुनः कीदृशोऽरिष्टनेमिः? लोकनाथश्चतुर्दशरज्जुप्रमाणलोकप्रभुः. पुनः की-

दृशोऽरिष्टनेमिः? दमीश्वरः, कुमारत्वेऽपि येन कंदर्पो जितः. तस्मादमिनां जितेन्द्रियाणामीश्वरो दमीश्वरः. ॥ ४ ॥

॥ मूलम् ॥—सोरिष्ठनेमिनामो उ । लक्षणस्सरसंजुर् ॥ अष्टसहस्रलक्षणधरो । गोयमो कालगह्वरी ॥ ५ ॥ व्याख्या—अथारिष्टनेमेवर्णनमाह—सोऽरिष्टनेमिनामा ऋगवानष्टसहस्रलक्षणधरो वर्तते, अष्टत्रिधिकं सहस्रमष्टसहस्रं, लक्षणानामष्टसहस्रं लक्षणाष्टसहस्रं, तद्धरतीति लक्षणाष्टसहस्रधरः. अष्टसहस्रलक्षणानि धरतीति वाऽष्टसहस्रलक्षणधरः. पुनः कीदृशः? लक्षणस्वरसंयुतः, लक्षणैः सहितः स्वरो लक्षणस्वरस्तेन संयुतः. स्वस्य लक्षणानि सार्धयुलावण्वाऽव्याहृतगंजीर्यादीनि, तैः संयुतः. तीर्थकरस्य हि अष्टाधिकसहस्रलक्षणानि शरीरे ऋवंति. स्वस्तिकवृषजसिंहश्रीवत्सशंखचक्रगजाश्वत्थात्राब्धिप्रमुखाणि लक्षणानि हस्तपादादौ ऋवंति. पुनः कीदृशोऽरिष्टनेमिः? गौतमो गौतमगोत्रीयः, पुनः कीदृशः? कालकलविः श्यामकांतिः. ॥ ५ ॥

॥ मूलम् ॥—वज्जरिसहसंधयणे समचउरसो ऊसोयरो ॥ तस्स राइमईकणं । ऋजं

जायड केसवो ॥ ६ ॥ व्याख्या—पुनः कीदृशः सः? वज्रं कीलिका, कृपत्रः पट्टः, नाराच उत्तयपार्श्वयोर्मर्कटबंधः, एजिः संहननं शरीररचना यस्य स वज्रपेचनाराचसंहननः. पुनः कीदृशः? समचतुरस्त्रः प्रथमसंस्थानवान्, यः पद्मासने स्थितः सन् चतुःषु पार्श्वेषु सदृश-शरीरप्रमाणो जवति, स समचतुरस्त्रसंस्थानवानुच्यते. अथ तस्यारिष्टनेमिकुमारस्य केशवः कृष्णो राजीमर्ती कन्यां जार्यायै याचते. कृष्णदेवो राजीमत्या जनकपार्श्वे राजीमर्ती कन्यां नेमिनाथस्य जार्यायै याचते इति ज्ञावः. ॥ ६ ॥

॥ मूलम् ॥—अहं सा रायवरकन्या । सुसीला चारुप्रेक्षिणी ॥ सव्वलक्षणसंपन्ना । वि-
दुज्जमोयामणिप्पन्ना ॥ ७ ॥ व्याख्या—अथानंतरं सा वरराजकन्या राजीमर्ती कीदृशी व-
र्तते? तद्वर्णनमाह—राजसु वरो राजवरः, पोकशसहस्रमुकुटवद्धभूपेषु श्रेष्ठ उग्रसेनो राजा,
तस्य कन्या पुत्री राजवरकन्या. सा कीदृशी? सुशीला शोचनाचारा, पुनः कीदृशी? चारु-
प्रेक्षणी, चारु प्रेक्षणमवलोकनं यस्याः सा चारुप्रेक्षणी सुंदरावलोकना, सुंदरनयना वा. पु-
नः कीदृशी? सर्वलक्षणसंपन्ना, चतुःष्वष्टिकामिनीकलाकोविदा. पुनः कीदृशी? विद्युत्सौदा-

मिनीप्रज्ञा, विशेषेण द्योतते इति विद्युत्, सा चासौ सौदामिनी च विद्युत्सौदामिनी, तद्व-
त्प्रज्ञा यस्याः सा विद्युत्सौदामिनीप्रज्ञा, स्फुरद्विद्युत्कांतिः ॥ ७ ॥

॥ मूलम् ॥—अहाह जणउं तीसे । वासुदेवं महद्विं ॥ इहागणउ कुमारो । जा से
कन्नं दलामहं ॥ ७ ॥ व्याख्या—अथ कृष्णेन नेमिकुमारार्थं कन्याया याचनानंतरं तस्या
राजीमत्या जनको महर्द्धिकं वासुदेवं कृष्णमाह, हे वासुदेव ! कुमारोऽरिष्टनेमिरिहास्मदृग्-
हे आगणतु, 'जा' इति येन कारणेन 'से' इति तस्मै अरिष्टनेमिकुमाराय तां राजीमतीं
कन्यामहं ददामि. आसन्नक्रोष्टुकिनैमित्तिकादिष्टे लभे विवाहविधिनोपढौक्यामि. ॥ ७ ॥

॥ मूलम् ॥—सबोसहीहिंएहविउं । कथकोउअमंगलो ॥ दिवजुअलं परिहिउं । आ-
हरणेहिं विभूसिउं ॥ ८ ॥ व्याख्या—अथारिष्टनेमिकुमारः क्रोष्टुक्क्यर्पितलभे सर्वोन्निरौष-
धीन्निः, जयाविजयाशब्दविशल्याकृष्टिवृद्ध्यादिन्निः स्नपितः, पुनः कृतकौतुकमंगलः, पुनः
कीदृशः ? परिधृतदिव्ययुगलः, परिहितं दिव्यं विवाहप्रस्तावाद्देवदुष्ययुगलं येन स परिहि-
तदिव्ययुगलः, प्राकृतत्वाद्बद्विपर्ययः. पुनः कीदृशः ? आचरणैः कुंफलमुकुटहारादिभिर्वि-

भूपितोऽलंकृतः ॥ ए ॥

॥ मूलम् ॥—मत्तं च गंधहृत्स्थिं च । वासुदेवस्स जटुगं ॥ आरूढो सोहृद् अहिंयं ।
सिरे चूर्णामणि जहा ॥ १० ॥ व्याख्या—च पुनररिष्टनेमिकुमारो वासुदेवस्य ज्येष्ठकं मत्तं
गंधहृत्स्तिनमारूढोऽधिकं शोचते. क इव? शिरसि मस्तके चूर्णामणिरिव, यथा मस्तके सु-
कटः शोचते, नथा नेमिः सर्वेषां यादवानां मध्ये चूर्णामणिसदृशो विराजते. ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥—अह उस्सिएण ठत्तेण । चामराहियसोहिउं ॥ दसारचक्रेण य सो । स-
वउं परिवारिउं ॥ ११ ॥ चउरिंणिणीए सेणाए । रइयाए जहक्कमं ॥ तुंमियाण सन्निनाएण ।
दिउंणं गयणं कुत्ता ॥ १२ ॥ एयारिसीए इट्ठीए । जुंइए उत्तिमाइय ॥ नियगाउं जवणाउं ।
णिज्जाउं वणिहपुङ्गवो ॥ १३ ॥ तिसुत्तिः कुलकं ॥ व्याख्या—अथानंतरं वृद्धिपुङ्गवो नेमि-
कुमारो निजकाञ्चवनात्स्वकीयगृहादेतादृश्या समीपतरवर्तिन्या कृष्ट्या, पुनरुत्तमया प्रधानया
शुल्या दीप्या पाणिग्रहणाय निर्गतः, उग्रसेनगृहंप्रति स्वमंदिरान्निःसृत इत्यर्थः. कीदृश्या कृ-
ष्ट्या? तां कृष्टिपद्धतिमाह—स नेमिकुमार उद्धितेनोच्चैः कृतेन ठत्तेण मेघाकंवरद्वयेण, च

उत्तरा-

सटीकं

॥ ७९१ ॥

पुनश्चामराज्यामुन्नयपार्श्वयोर्वीज्यमानः शोजितः, पुनः स नेमिकुमारो दशार्हचक्रेण यादव-
समूहेन सर्वतः परिवृतः ॥ ११ ॥ पुनः कीदृशः? चतुरंगिण्या सेनया परिवृतः, पुनः कीदृ-
शः? त्रुटितानां तूर्याणां त्रेरिमृदंगपटहकरतालतालादीनां दिव्येन देवयोग्येन सन्निनादेन
सम्यक्शब्देन सहितः कीदृशेन तूर्याणां निनादेन? गगनस्पृशा, गगनं स्पृशतीति गगनस्पृ-
क्, तेनाकाशव्यापिना ॥ १३ ॥

॥ मूलम् ॥—अहं सो तत्तन् निज्जंते ! दिस्स पाणे नयदुदुए ॥ वाडेहिं पंजरेहिं च ।
संनिरुद्धे सुदुस्सिए ॥ १४ ॥ जीवियंतं तु संपत्ते । मंसद्धा नस्सियद्वए ॥ पासित्ता से महाप-
त्ते । सारहिं इणमव्ववी ॥ १४ ॥ युग्मं ॥ व्याख्या—अथानंतरं स नेमिकुमारः सारश्चिमिद-
मब्रवीत्, किं कृत्वा ? तत्र विवाहअंरुपासद्धे निर्यन्नाधिगहन् नयदुतान् नयव्याकुलान् प्रा-
णान् जीवान् स्थलचरान् मृगशशकशूकरतिक्षिरलावकादीन् मांसार्थं न कृतव्यान् ‘पासि-
त्ता’ इति विचार्य दृष्ट्वा, तादृशान् हृदि निधाय, कथंभूतान् प्राणान् ? वाटकैर्निक्षिप्तिः कं-
टकवाटिकादिभिर्वा निरुद्धानतिशयेन यंत्रितान्, पुनः पंजरैर्लोहवंशशलाकादिविनिर्मितैः प-

क्रियंत्वणस्यनैः संनिरुद्धान्, अत एव सुदुःखितान्. पुनः कीदृशान्? जीवितान्तं संप्राप्ता-
न्, ते प्राणिन एवं जानंत्यस्माकं मरणमागतं, कुतोऽस्माकं जीवितमिति मरणदशां संप्राप्ता-
न्. कीदृशो नेमिकुमारः? महाप्राज्ञो महाबुद्धिसहितः, अर्थाद् ज्ञानत्रयेण विस्तीर्णबुद्धिरित्यर्थः.

॥ मूलम् ॥—कस्स अट्ठा इमे पाणा । एते सवे सुहेसिणो ॥ वाडेहिं पंजरेहिं च । सं-
निरुद्धा य अट्ठहि ॥ १६ ॥ व्याख्या—सारथिं किमव्वीदित्वाह—हे सारथे ! इमे प्रत्यक्षं
दृश्यमानाः सर्वे प्राणा वाटकैश्च पुनः पंजरैः संनिरुद्धा अत्यंतं नियंत्रिताः कस्यार्थं कस्य हे-
तोः? 'अट्ठहि' इति तिष्ठति. कीदृशा इमे प्राणाः? सुखार्थिनः, सर्वे संसारिणो जीवाः
सुखार्थिनः संति, किमर्थं दुःखिनः क्रियंते? जगवान् जानन्नपि जीवदयाप्रकटीकरणार्थं सा-
रथिं पप्रच्छेति जावः. ॥ १६ ॥

॥ मूलम् ॥—अहं सारही तर्जं जणइ । एए जद्दा उ पाणिणो ॥ तुज्जं विवाहकज्जंमि ।
नोयावेज्जं बहुं जणं ॥ १७ ॥ व्याख्या—अथ नेमिकुमारवाक्यश्रवणानंतरं ततः 'सारथि-
ज्जेणति, हे स्वामिन्नेते जद्दाः प्राणिनो गुण्माकं विवाहकार्ये बहुजनान् यादवलोकान् भोज-

यितुमेकत्र मेलिताः संति. ॥ १७ ॥

उत्तरा-

सटीकं

॥ ७९४ ॥

॥ मूलम् ॥—सोऽत्र तस्स वयणं । बहुपाणिविणासणं ॥ चित्तेऽस्से महापद्मे । साणु-
क्कोसे जिए हिउं ॥ १७ ॥ व्याख्या—से इति स नेमिकुमारस्तस्य सारथेर्वचनं श्रुत्वा चिंत-
यति. कीदृशः सः ? महाप्राज्ञो महाबुद्धिमान्. पुनः कीदृशः सः ? जीवे हितो जीवविषये
हितेषुः. पुनः कीदृशः ? सानुक्कोशः, सह अनुक्कोशेन वर्तते इति सानुक्कोशः सद्यः, अ-
थवा जीवे हि निश्चयेन सानुक्कोशः सकरणः. तु शब्दः पादपूरणे. कीदृशं सारथेर्वचनं ?
बहुपाणिविनाशनं बहुजीवानां विधातकारकं. ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—जइ मज्ज कारण एए । हन्ते सुबहुजिया ॥ न मे एयं तु निस्सेयं ।
परलोए नविस्सई ॥ १८ ॥ व्याख्या—तदा नेमिकुमारः किं चिंतयतीत्याह—यदि मम वि-
वाहादिकारणेनैते सुबहवः प्रचुरा जीवा हनिष्यंते मारयिष्यंते, तदैतद्धिंसाख्यं कर्म परलोके
परत्तवे निःश्रेयसं कट्याणकारि न न विष्यति. परलोकनीरुत्वस्यात्यंतमभ्यस्ततयैवमभिधानं,
अन्यथा नगवतश्चरमेदेहत्वादतिशयज्ञानत्वाच्च कुत एवंविधा चिंतेति भावः. ॥ १८ ॥

॥ ७९४ ॥

॥ मूलम् ॥—सो कुंफलाण जुञ्चलं । सुत्तगं च महाजसो ॥ आचरणणि य सवाणि ।
सारहिस्स पणामए ॥ १० ॥ व्याख्या—स नेमिकुमारो महायशाः, नेमिनाथस्याभिप्रायात्
सर्वेषु जीवेषु बन्धनेभ्यो मुक्तेषु सत्सु सर्वाण्यचरणानि सारथ्ये प्रणामयति ददाति. कानि
तान्याचरणानि ? कुंफलानां जुगलं. पुनः सूत्रकं कटीदवरकं, चकारादाचरणशब्देन हारादी-
नि सर्वांगोपांगभूषणानि सारथ्येर्ददौ. ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥—मणपरिणामे य कए । देवा य जहोइयं समोइन्ना ॥ सब्बहीए सपरिसा ।
निरुक्कमाणं तस्स काउं जे ॥ ११ ॥ व्याख्या—तस्मिन्नेमिकुमारे मनःपरिणामे चित्ताभिप्राये
दीक्षांप्रति कृते सति, लोकांतिकदेवचचनात्सांवत्सरिकदाने दत्ते सति, देवाश्चतुर्विधा यथो-
चितं यथायोग्यं सर्वेभ्यो समवतीर्णास्तत्रागताः किं कर्तुं ? तस्य जगत्वतो नेमिकुमारस्य
निःक्रमणमङ्गोत्सवं दीक्षामहिमानं कर्तुं. जेशब्दः पादपूरणे. कीदृशा देवाः ? सपरिषदः, स-
ह तिमृत्तिः परिपद्भिर्वर्तते इति सपरिषदः परीपत्सहिता इत्यर्थः. ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—देवमणुस्सपरिबुद्धो । सिवियास्यणं तउं समारूढो ॥ निखिमिय वारगा-

उ । रेवयंसि विंते जयवं ॥ ११ ॥ व्याख्या—ततोऽन्तरं नेमिकुमारो जगवान् ज्ञानवान् दीक्षावसरज्ञो देवैर्मनुष्यैः परिवृत्तो देवमनुष्यपरिवृतः शिबिकारत्नमुत्तरकुरुनामकं समारूढो द्यारिकापुरितो निःक्रम्य निःसृत्य रेवते रेवताचले स्थितः ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—उज्जाणे संपत्तो । उद्भो उत्तमाउ सीयाउ ॥ सामस्सीए परिवुजो । अह निखमईहिं चित्ताहिं ॥ १२ ॥ व्याख्या—तत्र रेवताचले उद्याने सहस्राम्रनाम्नि वने संप्राप्तः पुनरुत्तमायाः प्रधानायाः शिबिकाया उत्तीर्णः, सहस्रेण परिवृतः प्रधानपुरुषसहस्रेण संयुतः सन् अथ चित्रायां चित्रानक्षत्रे निःक्रामति, दीक्षां गृह्णाति, पंचमहाव्रतोच्चारणं करोति ॥ १२ ॥

॥ मूलम् ॥—अह सो सुगंधगंधिए । तुरियं मउयकुंचिए ॥ सयमेव लुंचई केसे । पंचमुठीहिं समाहिए ॥ १३ ॥ व्याख्या—अथ पंचमहाव्रतोच्चारणानंतरं स नेमिनाथः स्वयमेवात्मनैव त्वरितं केशान् पंचमुष्टिभिः कृत्वालुंचते. कीदृशः सन्? समाहितो ज्ञानदर्शनचारित्ररूपसमाधियुक्तः सन् कीदृशान् केशान्? सुगंधगंधिकान् स्वभावतः सुरजिगंधान् पुनः

कीदृशान्? मृदुककुंचितान्, मृदुकाश्च ते कुंचिताश्च मृदुककुंचितास्तान् सुकुमालान् कुटिलान् ।
॥ मूलम् ॥—वासुदेवो य तं जगद् । लुत्तकेसं जिह्दियं ॥ इब्धियमणोरहे लुरियं ।

पावेभू तं दमीसर ॥ १५ ॥ व्याख्या—तदा वासुदेवः कृष्णः, चकारात् समुद्रविजयादिनृप-
गणोऽपि तं नेमिनाश्च जितेंद्रियं, पुनर्लुप्तकेशं कृतलोचमिति वचनं जगति, इत्याशीर्वादवा-
क्यं ददति. नो दमीश्वर ! दमिनां जितेंद्रियाणामीश्वरो दमीश्वरः, तत्संबोधनं हे दमीश्व-
र ! यतीश्वर ! ईप्सितं वांछितं मनोरथं त्वरितं शीघ्रं, तमिति त्वं प्राप्नुहि ? ॥ १५ ॥

॥ मूलम् ॥—नाणेण दंसणेणं । चरित्तेणं तद्देव य ॥ खंतीए मुत्तीए । बहुमाणो जवा-
हि य ॥ १६ ॥ व्याख्या—पुनराशीर्वचनमाह—पुनर्हे स्वामिंस्त्वं ज्ञानेन दर्शनेन तथैव चा-
रित्रेण, च पुनः क्वांत्वा क्लमया, च पुनर्मुञ्चत्वा निर्लोभत्वेन वर्धमानो ‘जवाहि’ इति जव ?

॥ मूलम् ॥—एवं ते रामकेसवा । दसारा य बहूजणा ॥ अरिठ्ठनेमिं वंदित्ता । अङ्ग-
या वारगापुरिं ॥ १७ ॥ व्याख्या—एवममुना प्रकारेण रामकेशवौ, च पुनर्दशापि दशार्हाः,
च पुनर्वह्नवोऽन्ये जनाश्चत्वारो वर्णा अरिष्टनेमिं स्वामिनं वंदित्वा स्तुत्वा नत्वा च द्वारिका-

पुरीमतिगताः प्रविष्टाः. ॥ १७ ॥

उत्तरा-

सटीकं

॥ ७६७ ॥

॥ मूलम् ॥—साऊण रायकन्ना । पवज्जं सा जिणस्स उ ॥ नीहासा य निराणंदा । सो-
गेण य समुहया ॥ १७ ॥ व्याख्या—सा राजवरकन्योग्रसेननृपुत्री राजीमती शोकेन समु-
हया समवसृताऽवष्टब्धा व्याप्ताभूदित्यर्थः. किं कृत्वा? जिनस्य नेमिनाथस्य प्रव्रज्यां दीक्षां
श्रुत्वा. कथंभूता सा? निर्हासा निर्गतो हासो यस्याः सा निर्हासा हास्यरहिता. पुनः कीदृ-
शा सा? निरानंदा आनंदरहिता. ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—राईमई विचिंतेइ । धीरथु मम जीवियं ॥ जाहं तेणं परिचत्ता । सेयं प-
वइउं मम ॥ १८ ॥ व्याख्या—सा राजीमती मनसि विचिंतयति, मम जीवितं धिगस्तु-
याहं तेन नेमिनाथेन परित्यक्ता, अतो मम प्रव्रजितुं दीक्षां गृहीतुं श्रेयः, न तु गृहे स्था-
तुं श्रेय इति ज्ञावः. ॥ १८ ॥

॥ मूलम् ॥ अहं सा जमरसन्निजे । कुच्चफणगसाहिण ॥ सयमेव लुंचई केसे । धिइमं-
ता ववस्सिया ॥ १९ ॥ व्याख्या—अथानंतरं सा राजीमती स्वयमेव केशान् लुंचति. कथं-

भूता सा? श्रुतिमती धैर्ययुक्ता, पुनः कथंभूता? व्यवसिता निश्चला, धर्मं कर्तुं स्थिरा. कीदृशान् केशान्? 'कुञ्चफणगपसाहिण्' कूर्चफनकप्रसाधितान् कूर्चो गूढकेशोन्मोचको वंशशलाकारचितः केशसंस्करणोपकरणविशेषः, फनको गजदंतकाष्ठमयः कंकतकः, कूर्चश्च फनकश्च कूर्चफनको, ताभ्यां प्रसाधिताः संस्कृताः कूर्चफनकप्रसाधितास्तान् पुनः कीदृशान्? त्रमरसन्नितान् त्रमरवच्छयामान्. ॥ ३० ॥

॥ मूलम् ॥—वासुदेवो य तं जणई । बुत्तकेसं जिइंदियं ॥ संसारसागरं घोरं । तरकने लहुं लहु ॥ ३१ ॥ व्याख्या—च पुनस्तदा वासुदेवः श्रीकृष्णस्तां राजीमतीं कन्यां जगति, आर्शीर्वादं पठति. हे कन्ये! हे राजीमति! घोरं रौद्रं संसारसमुद्रं लघुलघु त्वरितं त्वरितं नर? संसारसमुद्रस्य पारं कुरु? लघुलघु इति संक्रमे आदरे द्विवचनं. कीदृशीं राजीमतीं? बुत्तकेशां कृतलोचां, पुनः कीदृशीं? जितेन्द्रियां साध्वीमित्यर्थः. ॥ ३१ ॥

॥ मूलम् ॥—सा पव्वइया संती । पव्वेसी ताह वहुं ॥ सयणं परिणणं चेव । सीलवंता चहुस्सुया ॥ ३२ ॥ व्याख्या—सा राजीमती प्रव्रजिता सती गृहीतदीक्षा सती, तत्र द्वा-

रिकायां बहून् स्वजनान् खडातीन् स्त्रीजनान्, च पुनः परिजनान् दास्यादिस्त्रीजनान् प्रा-
ब्राजयत्, स्वसार्थेऽपरानपि दारान् प्रब्राजयामासेत्यर्थः. कीदृशी सा? शीलवती, पुनः कीदृ-
शी? बहुश्रुता प्रचुरकृतज्ञानान्यासा. ॥ ३२ ॥

॥ मूलम् ॥—गिरिं देवद्वयं जंती । वासेणुद्धा उ अंतरा ॥ वासंते अंधयारंमि । अंतो
लयणस्स सा णिया ॥ ३३ ॥ व्याख्या—सा राजीमत्येकदा स्वामिवंदनार्थं रैवतकं गिरिं गि-
रनारपर्वतं यांती लयनस्य गिरिगुहायहस्यांतर्मध्ये स्थिता. क्व सति? वर्षति मेघेधकारे सति,
मेघांधकारेण दृक्प्रचारे निरुद्धे सति. कीदृशी सा? अंतरा अर्धमार्गे वासेणेति वर्षान्निरुद्धा-
ऽर्द्रा ह्रीन्नसर्वचीवरा. ॥ ३३ ॥

॥ मूलम् ॥—चीवराणि विसारंती । जहाजाइत्ति पासिया ॥ रहनेमी जगचिच्चो । प-
हा दिडो तीइवि ॥ ३४ ॥ व्याख्या—रथनेमिर्जगचिच्चोऽभूत्, संयमाच्चलितमना अभूत्. किं
कृत्वा? चीवराणि सार्द्राणि शरीरादुत्तार्य विस्तारयंतीं यथाजातामित्येवरूपां निर्वस्त्रां तां रा-
जीमतीं दृष्ट्वा, तथा राजीमत्यापि स रथनेमिश्वलचिच्चः पश्चाद् दृष्टः. पूर्वमंधकारे सति न दृ-

प्रः अन्यथा यदि पूर्वं दृष्टोऽजविष्यत्, तदैकाकिनी तत्र न प्राविशदिति ज्ञावः ॥ ३४ ॥
॥ मूलम् ॥—जीया य सा तर्हि दृष्टुं । एगंते संजयं सयं ॥ वाहाहिं काञ्चं संगोफं ।
वेवमाणी निसीयई ॥ ३५ ॥ व्याख्या—सा राजीमती तदैकांते गुहायां रथनेमिं संयतं सा-
धुं दृष्ट्वा नीना, कदाचिदयं मम शीलचंगं कुर्यादिति विचार्य शीलचंगजयाद्वेषमाना कंपमा-
ना नर्त्ती निषीदति, तदाश्लेषपरिहारार्थं भूमावुपविशति. किं कृत्वा ? बाहुभ्यां छात्र्यां शु-
जात्र्यां संगोफं परस्परबाहुसंगुंफनं स्तनोपरि मर्कटवंधं कृत्वा. ॥ ३५ ॥

॥ मूलम् ॥—अहं सोवि य रायपुत्तो । समुद्रविजयंगुलं ॥ जीयं पवेइयं दृष्टुं । इमं व-
क्त्रमुदाहरे ॥ ३६ ॥ व्याख्या—अथानंतरं सोऽपि राजपुत्रः समुद्रविजयंगुजो रथनेमिर्जीतां
प्रवेपितां कंपमानां राजीमतीं साध्वीं दृष्ट्वा इदं वाक्यमुदाहरत्. ॥ ३६ ॥

॥ मूलम् ॥—रहनेमी अहं जेइ । सुरूवे चारुजासिणि ॥ ममं जयाहि सुतण्ण । न ते
पीळा जविस्सइ ॥ ३७ ॥ व्याख्या—किं वाक्यमुवाचेत्याह—हे जेइ ! हे कल्याणि ! अहं
रथनेमिरस्मि, मामन्यं कमपि मा जानीहि ? हे सुरूवे ! सुंदराकारे ! हे चारुजासिणि ! हे

मधुरवचने ! हे सुतनु शोचनशरीरे ! कोमलगात्रि ! त्वं मां नजस्व ? नर्तुत्वेनांगीकुरु ? ते तव पीमा दुःखं न नविष्यति, मया सह विषयसुखं बुद्धव ? ॥ ३७ ॥

॥ मूलम् ॥—एहि ता बुजिमो नोए । माणुस्सं खु सुदुद्धहं ॥ बुत्तभोए तउ पढा । जिणमग्गं चरिस्समो ॥ ३८ ॥ व्याख्या—हे राजीमति ! एहि मम समीपे आगढ ? तावदावां विषयं बुजीवहि. हे प्रिये ! खु इति निश्चयेन मानुष्यं मनुष्यस्य जन्म सुदुर्लभं वर्तते. ततोऽनंतरमावां बुक्तनोर्गौ भूत्वा पश्चाज्जिनमार्गं जिनोक्तधर्म चारित्रधर्म मोक्षमार्गं चरिष्यावः. पूर्व हि यदा नोगसुखं बुज्यते, ततश्च दीक्षा गृह्यते, तदा बुक्तनोगत्वेन पुनर्नो-गसुखेषु मनो न स्यात्. तस्मात्पूर्वमधुना यथेहं नोगसुखं नोक्तव्यमिति ज्ञावः. ॥ ३८ ॥

॥ मूलम् ॥—दहूण रहनेमिं तं । नगगजोयं परइयं ॥ राइमई असंनंता । अप्पाणं सं-वरे तहिं ॥ ३९ ॥ व्याख्या—तदा राजीमत्यसंनंता सती, निर्जेया सती, तथा ज्ञातमहं ब्रह्मात्कारेणापि शीलं रक्षयिष्यामीति निश्चित्याऽस्तासत्यात्मानं शरीरं वस्त्रैः संवृणोत्याह्ला-दयति, गुहामध्यमेव स्थिता सतीति शेषः. किं कृत्वा ? रथनेमिं नमयोगं दृष्ट्वा, नमो नष्टो

योगः संयमोत्साहो यम्य स जगद्योगस्तं पराजितं स्त्रीपरीपहेण पराभूतं रथनेमिं ज्ञात्वा ॥ ३९ ॥

॥ मूलम् ॥—अहं सा रागवरकक्षा । सुद्विधा नियमद्वय ॥ जाई कुलं च सीलं च । र-
खसाणी तवं वयं ॥ ४० ॥ व्याख्या—अथानंतरं जगद्योगस्य रथनेमेदर्शनानंतरं सा राज-
वरकन्या राज्ञीमती साध्वी तदा वदति, कीदृशी सा? नियमव्रते सुस्थिता, नियमे शौचसं-
तोषन्वाध्यायतपोलक्षणे स्थिरा. तथा व्रते पंचमहाव्रतलक्षणे स्थिरा. पुनः सा किं कुर्वाणा?
जातिकृत्वेप्रति संरक्षमाणा. तल मातुर्वंशो जातिः, पितुर्वंशः कुलमुच्यते, तयोरुन्नयोरपि नै-
र्मद्वयं विदधतीत्यर्थः ॥ ४० ॥

॥ मूलम् ॥—जइसि रूपेण वेसमणो । लल्लिएणं नलकूवरो ॥ तहावि ते न इहामि ।
जइसि सखं पुरंदरो ॥ ४१ ॥ व्याख्या—जो रथनेमे ! यदि त्वं रूपेण वैश्रमणो धनदोऽसि, यदि
पुनर्ललितेन मनोहरलावण्यविलासेन नलकूवरो देवविशेषोऽसि, पुनर्यदि हे रथनेमे ! त्वं
साक्षात्प्रत्यक्षं पुरंदरोऽसि, इन्द्रावतारोऽसि, तथाप्यहं त्वां नेहामि, जोगार्थं नात्रिलपामि-
॥ मूलम् ॥—परकंदे जलियं जोइं । धूमकेलं दुरासयं ॥ ने इहंति वंतयं जोनुं । कुले

जाया अगंधणे ॥ ४२ ॥ व्याख्या—हे रथनेमे ! अगंधने कुले जाता उत्पन्नाः, अर्थादिगंध-
कुलोत्पन्नाः सर्पा वातं विषं भोक्तुं, पुनः पश्चाद् गृहीतुं नेहति न वाठन्ति. ज्वलधूमकेतो-
रग्नेज्योतिज्वालां प्रस्कंदेदिति प्रस्कंदेयुः, प्राकृतत्वाद्बहुवचने एकवचनं. अगंधनजातीयाः स-
र्पा ज्वलदग्निज्वालां प्रविशेयुः, न तूज्जीर्णे विषं पश्चाद्गृह्णन्ति. कीदृशं धूमकेतोर्ज्योतिः ? दु-
रासदं दुस्सहमित्यर्थः. ॥ ४२ ॥

॥ मूलम् ॥—धिरश्रु तेजसोकामी । जो तं जीवियकारणा ॥ वतं इहसि आवेजं । से-
यं ते मरणं भवे ॥ ४३ ॥ व्याख्या—हे अयशःकामिन् ! हे अकीर्तिवांतक ! अथवा हे अ-
यशः ! अकीर्ते ! हे कामिन् ! त्वां धिगस्तु. तव जीवितव्यं धिगित्यर्थः. यस्त्वमसंयमजीवित-
व्यकारणाद्वातं वदनाद्भिः स्तुतमाहारं पुनरापातुं भोक्तुमिहसि, दीक्षां गृहीत्वा भोगांस्त्यक्त्वा
पुनर्भोगान् भोक्तुमिहसि. अतः कारणेन तवाऽस्मादसंयमजीवितव्यात् पंक्तिमरणेन मरणं
श्रेयः कल्याणकारकं भवेत्, न पुनस्तव भोगान्निलाषः श्रेयस्कर इति भावः. ॥ ४३ ॥

॥ मूलम् ॥—अहं च भोगरा । तं चसि अंसस्थमवंगिहणो ॥ मा कुले गंधणा हो-

मो । संजमे निहुं चर ॥ ४४ ॥ व्याख्या—राजीमती वदति; हे रथनेमे ! अहं जोगरा-
जस्योत्सेनभूपस्य पुत्र्यस्मि, च पुनस्त्वमंधकवृण्णेः समुद्रविजयस्य पुत्रोऽसि, तस्मादावां गंध-
नो गंधनकुलोत्पन्नौ सर्पौ माऽभूवज्जवाव. यतो हि गंधनकुलोत्पन्नः सर्पो वातं विपं पश्चाद्
गृह्णाति, तद्गदावाच्यां वांता जोगाः पुनर्न वांठनीयाः, यतो हि सर्पा द्विविधाः, अगंधनकु-
लोद्भवा गंधनकुलोद्भवाश्च. यदा हि कस्यचित्पुरुषस्य सर्पो लगति, तदा मंत्रवादिनोऽग्निं ज्वा-
लयित्वा मंत्रेण सर्पनाकर्षन्ति, तत्र च गंधनकुलोद्भवाः स्वविपं पश्चाद्गृह्णन्ति. अगंधनकु-
लोद्भवास्तव्यो ज्वलन्ति, न पुनर्वातं विपं पश्चाद् गृह्णन्ति, तस्मादावामगंधनकुलोत्पन्नसर्पस्तु द्वयो
नन्वात्र इति ज्ञातवः. तस्मात्त्वमिदानीं संयमे चारित्रे निवृत्तो निश्चलः सन् चर ? साधुमार्गे
विचरेत्यर्थः ॥ ४४ ॥

॥ मूलम् ॥ --जइ तं काहिसि ज्ञावं । जा जा दिवसि नारीउ ॥ वायाविछोव हढो ।
अडिअप्पा नविस्ससि ॥ ४५ ॥ व्याख्या—हे सुने ! यदि त्वं ज्ञावं जोगान्निलापं करिष्य-
सि, यां यां नार्गं द्रक्ष्यसि. अर्थाद्यां सुरूपां नारीं दृष्ट्वा जोगान्निलापं करिष्यसि, तदा त्व-

सस्थिरात्माऽस्थिरचित्तो न विष्यसि. क इव? वाताविद्धो हव इव, हवो वनस्पतिविशेषः शे-
वालः, यथा पानीयोपरि शेवालो वातेन प्रेरितोऽस्थिरो नवति, तथा त्वमप्यतिरूपवती का-
मिनी दृष्ट्वा कामान्निलाषी सन्नस्थिरचित्तो न विष्यसि. ॥ ४५ ॥

॥ मूलम् ॥—गोपालो नरूपालो वा । जहा तद्वनिस्सरो ॥ एवं अणिस्सरो तं पि ।
सामन्नस्स न विस्ससि ॥ ४६ ॥ व्याख्या—हे मुने! तथा त्वमपि श्रामण्यस्य साधुधर्मस्यानी-
श्वरो न विष्यसि, जोगान्निलाषकरणेन संयमफलस्याऽजोक्ता न विष्यसि. क इव? गोपाल इ-
व, वाऽथवा नरूपाल इव. गाः पालयतीति गोपालो गोरक्षकः, उदरपूरणार्थं परकीयगोचा-
रकः. पुनर्नर्नानि परकीयक्रयाणकवस्तूनि नष्टादिना पालयतीति नारूपालकः, गोपालो
गवां स्वामी न नवति, तद्द्रव्याणादुदरपूर्तिमात्रफलनाक् स्यात्, न तु गवां स्वामित्वफलना-
क्. तथा पुनर्नर्नपालः क्रयाणकाधिपेन क्रयाणकरक्षार्थं रक्षितः पुरुषः क्रयाणकानामीश्वर-
त्वफलनाग् न नवति, उदरपूर्तिमात्रफलनागेव नवति. ईश्वरत्वफलनाक् त्वपर एव. तथा
त्वमपि श्रामण्यवैषंधारकत्वेन द्रव्यधर्मपालकत्वादुदरपूर्तिफलनाग् वर्तसे, न तु नारवधर्मफ-

तस्य मोक्षस्येश्वरो न विष्यसीति ज्ञावः ॥ ४६ ॥

॥ मूलम् ॥—कोहं माणं निगिह्मिता । मायं लोचं च सवसो ॥ इंदियाइं वसे काजं ।
अप्पाणं उवसंहरे ॥ ४७ ॥ तीसे सो वयणं सुच्चा । संजयाए सुच्चासियं ॥ अंकुसेण जहा
नागो । धम्मं संपदिवाइजे ॥ ४८ ॥ युग्मं ॥ व्याख्या—स रथनेमिरिन्द्रियाणि वशीकृत्या-
त्मानमुपसंहरति स्थिरं करोति, विषयेभ्यो निवारयति । किं कृत्वा ? क्रोधं मानं मायां च पु-
नः सर्वथा लोचं निगृह्याऽत्यंतं जित्वा । एवं रथनेमिरात्मानं धर्मे दृढं चकार । एतदेवोक्तं द-
ष्टान्तेन दृढयति—तस्या राजीमत्याः संयत्याः साध्व्याः सुजापितेन स रथनेमिः पूर्वं धर्माद्भि-
ष्टो धर्मे मंप्रतिपातितो धर्म्ये मार्गे स्थापितः । केन क इव ? अंकुशेन नाग इव, यथांकुशेन
नागो हस्ती मार्गाद्भिष्टो मार्गे स्थाप्यते, तथा रथनेमिरपि ॥ ४८ ॥

॥ मूलम् ॥—मणगुत्तो वयगुत्तो । कायगुत्तो जिइदिजे ॥ सामद्वं निच्चलं फासे । जाव-
जीवं दृढवण ॥ ४९ ॥ व्याख्या—यदा स साधुमार्गे स्थिरोऽभूत्तदा कीदृशोऽभूदित्याह—म-
नसा गुप्तो मनोगुप्तः, तथा वचसा गुप्तो वचोगुप्तो गुप्तवाक् । तथा पुनः कार्येन गुप्तः कायगु-

सो गुप्तकायः, इति गुप्तित्रयसहितः. पुनः कीदृशः? जितेंद्रियो वंशीकृतेंद्रियः, एतादृशो र-
थनेमिर्यावज्जीवं दृढव्रतः सन् श्रामण्यं चारित्रधर्मं निश्चलं यथास्यात्तथा स्पृशति, सम्यक्
क्रियानुष्ठानेन पालयति. ॥ ४९ ॥

॥ मूलम् ॥—उगं तवं चरित्ताणं । जाया दुन्निवि केवली ॥ सवं कम्मं खविताणं ।
सिद्धिं पत्ता अणुत्तरं ॥ ५० ॥ व्याख्या—अनुक्रमेण तौ द्वावपि राजीमतीरथनेमी केवलि-
नौ जातौ. किं कृत्वा? उग्रमन्यैः कर्तुमशक्यं तपश्चरित्वा तपः कृत्वा, अनुक्रमेण च सर्वा-
णि कर्माणि कृपयित्वा, पुनस्तावनुत्तरं सर्वोत्कृष्टा सिद्धिं मोक्षगतिं प्राप्नोति. ॥ ५० ॥

॥ मूलम् ॥—एवं करंति संबुद्धा । पंक्रिया पवियक्कणा ॥ विणियदंति जोगेसु । जहा
से पुरिसुत्तमुत्तिबेमि ॥ ५१ ॥ व्याख्या—पंक्रितास्तत्त्वमतिमुक्ताः, प्रकर्षेण विचक्षणा विवे-
किनः पुरुषा जोगेज्यो विशेषेण निवर्तते, कथंचिच्चेतसि विकारे समुत्पन्नोऽपि पुनः कस्यचि-
रूर्मात्मनः पुरुषस्य धर्मोपदेशधारेण चित्तं निरुध्य जोगेज्यो निवर्तते. क इव? यथा स र-
थनेमिः पुरुषोत्तमः पूर्वं चंचलचित्तो भूत्वा पुनर्धर्मोपदेशाद्धर्मे स्थिरचित्तो बभूव. तथान्यैर-

पि निश्चलचित्तेर्न विनव्यमिति, न तु चंचलचित्तेन ज्ञाव्यमित्यहं ब्रवीमीति श्रीसुधर्मस्वामी
जंघुन्नामिनमाह—हे जंघु ! अहं भगवद्वचसेति ब्रवीमि. ॥ ५१ ॥ इति रथनेमीयं द्वाविंश-
तिनममध्ययनं संपूर्णं. ५२. इति श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रार्थदीपिकायामुपाध्यायश्रीलक्ष्मीकीर्ति-
गणिशिष्यलक्ष्मीवह्नुचरणविरचितायां द्वाविंशतितमस्याध्ययनस्यार्थः संपूर्णः. ॥ श्रीरस्तु ॥

॥ अथ त्रयोविंशतितममध्ययनं प्रारभ्यते ॥

द्वाविंशतितमेऽध्ययने उत्पन्नविश्रोतसि केनापि रथनेमिवद्वतिश्ररणे विधेयेति कथितं.
अथ त्रयोविंशतितमेऽध्ययने ज्ञानिना परेषामपि चित्ते संशयं ज्ञात्वा संशयो दूरीकर्तव्यः
केशिगोतमवदित्याह—‘जिणे पासित्ति नामेणं’ इत्यस्यां गाथायां कथितोऽयं पार्श्वनामा
तीर्थंकरः, कस्मिन् नवे चानेन तीर्थंकरनामकर्म निबद्धमिति सकौतुकश्रोतृवैराग्योत्पादनार्थं
पार्श्वनाथचरित्रमुच्यते—

इहैव जंबूद्वीपे ऋते क्षेत्रे पोतनपुरे नगरेऽऽर्विंदो नाम राजा, तस्य विश्वभूतिर्नामा पु-
रोहितः, स श्रावकोऽस्ति, तस्य द्वौ पुत्रौ, कमठो मरुभूतिश्च. तयोः क्रमेण त्रार्था वरुणा व-
सुंधरा च. तयोः कमठमरुभूत्योः शिरसि गृहकार्यन्तारं विन्यस्य स्वयं धर्मं कुर्वाणः क्रमेण
कालं कृत्वा विश्वभूतिर्देवलोकं गतः. तद्भार्याऽनुद्धरी विशेषतःकरणेन शोषितशरीरा मृता.
कमठोऽपि कृतमातृपितृप्रेतकार्यः पुरोहितो जातः. मरुभूतिरपि प्रायो ब्रह्मचारिकृत्योद्यतः सं-
पन्नः. तस्य त्रार्था मनोहरा, तस्याश्च यौवनोद्भेदं दृष्ट्वा कमठस्य चित्तं चलितं, तां सविकार-
लोचनान्यां स पश्यति. सापि कामद्विरहमसहंती तं सविकारं पश्यति. उन्नयोर्द्विशं रंगोद्वा-
सेऽनाचारप्रवृत्तिर्जाता, मरुभूतिनापि सामान्यतो ज्ञाता. विशेषज्ञानाय तस्याः कमठस्य च
पुरोऽहं ग्रामांतरं यास्यामीत्युक्त्वा निजमंदिराद्वहिर्गत्वा संध्यासमये कार्पटिकरूपं कृत्वा स्व-
रत्नेदेन कमठं प्रत्येवं वच्चाण. हे महानुभाव ! निराहारस्य भ्रम शीतत्राणाय किंचिन्निवास-
स्थानं देहि ? अविज्ञातपरमार्थेन कमठेन वणिक्तमहो ! कार्पटिक ! अत्र चतुर्हस्तमध्ये स्व-
हृदं निवस ? ततस्तत्र रात्रौ स्थितो मरुभूतिस्तयोः सर्वमनाचारस्वरूपमालोक्ष्येऽप्योपरवशो

उत्तरा-

सटीकं

॥ ८२२ ॥

जातः. परं लोकापवाद्भीरुत्वान्न तयोः प्रतीकारं चकार. प्रजाते च राजांतिके गत्वा सर्व
तयोः स्वरूपं यथास्थितमाख्यातवान्. राज्ञा च कुपितेन समादिष्टाः स्वरूपाः, तैर्निन्दिमा-
स्फालनपूर्वं गलारोपितशरावमालः खरारूढः कमठः सर्वतो नगरे ब्रामितः, ब्रातृजाया-
न्नोगकार्यमिति जनानां पुरो निर्धोषं कृत्वा स नगरान्निष्कासितः. ततः संजातामर्षयः कम-
ठोऽपि समुत्पन्नवैराग्यो गृहीतपरित्राजकलिंगो दुष्करं तपः कर्तुं लभः. तं च वृत्तांतं ज्ञात्वा
समभ्रूतिः संजातपश्चात्तापः स्वापराधक्षामणाय तस्यांतिके गत्वा पादयोः पपात. कमठोऽपि
तदानीं समुत्पन्नपूर्ववैराग्येण मरुचूतेर्मूर्धं उपरि महाशिलां पातितवान्. ततो भरुचूतिस्त-
स्याः प्रक्षेपेणागटन् काळं कृत्वा विंध्याचले बहुयुथाधिपतिः करी समुत्पन्नः. इतश्चारविंदरा-
जा कदाचिज्जगत्काले सांतःपुरः प्रासादोपरि स्थितः क्रीरुन् शरदञ्चं सुस्निग्धं ब्रह्मादितनयः स्य-
त्वं मनोहरं ददर्श. पुनस्तत्क्षणदेव वायुना विलीनं तदञ्चं पश्यन् दृष्टांतवष्टनेन सर्वेषां जा-
वानां कृष्णचंगुरतां जावयन् समुत्पन्नाविज्ञानः परिजनेन ध्रियमाणोऽपि दत्तनिजपुत्रराज्यः
स प्रव्रजितः. अन्यदा स राजहर्षिर्विहरन् सागरदत्तसार्थवाहेन समं सम्मेतशिवरे चैत्यमंद-

उत्तरा-

सटी ॥

॥ ७१२ ॥

नार्थं प्रस्थितः. सागरदत्तसार्थवाहेन पृष्ठं, नगवन् ! क्व गमिष्यसि ? यतिनोक्तं तीर्थयात्रायां. सार्थवाहेनोक्तं कीदृशो नवतां धर्मः ? मुनिना कथितो दयादानविनयमूलः सविस्तरस्तस्य धर्मः. तं श्रुत्वा स सार्थवाहः श्रावको जातः, क्रमेण महाटवीं प्राप्तः, यत्र स मरुभूतिजीवः करी जातोऽस्ति. तत्र महासरोवरं दृष्ट्वा तत्तीरे सार्थं उत्तीर्णः.

अत्रांतरे तस्मिन्नेव सरसि बहुहस्तिनीपरिवृतः स करी जलपानार्थमागतो जलं सवि-
लासं पीत्वा पालमारूढः सर्वत्र चक्षुर्विद्धिपन् सार्थं दृष्ट्वा तद्विनाशनार्थं त्वरितं धावितः.
तं च तथागन्तं दृष्ट्वा सार्थजना इतस्ततः प्रणष्टाः, मुनिस्त्ववधिना ज्ञात्वा स्वस्थाने स्थितः
कायोत्सर्गेण. तेन करिणा सर्वं सार्थप्रदेशं त्रमता दृष्टः स महामुनिः, तदजिमुखं स धावि-
तः. आसन्नप्रदेशे गत्वा तं पश्यन्नुपशांतकोपोऽसौ निश्चलः स्थितः. तथारूपं तं दृष्ट्वा तत्प्र-
तिबोधार्थं पारितकायोत्सर्गो मुनिरेवमूचे. ओ मरुभूते ! किं न त्वं स्मरसि मामरविंदनरपति-
मात्मनः पूर्वजवं वा ? एतन्मुनिवचः श्रुत्वा स करी संजातजातिस्मरणः पतितो मुनिचरण-
योः. मुनिनापि सविशेषदेशनाकरणपूर्वं स श्रावकः कृतः. ततः प्रणम्य स करी स्वस्थानं ग-

तः. अत्रांतरे उपशांतं तं करिणं दृष्ट्वा सार्थयः सार्थजनः पुनस्तत्र मिलितः. प्रणम्य च मु-
 निचरणशुगलं प्रतिपन्नवान् दयामूलं श्रावकधर्मं. ततः कृतकृत्यः सर्वोऽपि सार्थो मुनिश्च स्व-
 स्वाचारनिरतो विजहार. इतश्च स कमठपरिव्राजको मरुचूतिविनाशनेनाप्यनिवृत्तैरानुबंधो
 निजायुःक्षये मृत्वा समुत्पन्नः कुर्कुटसर्पः, विंध्यावनौ परिभ्रमता तेन दृष्टः स हस्ती पंकनि-
 मन्नः, पूर्ववैरोद्धासेन कुंचस्थले दृष्टः, तद्विषवेदनामनुभ्रवन्नपि श्रावकत्वात् कृमावान् मृत्वा
 समुत्पन्नः सहस्रारकल्पे देवः. कुर्कुटसर्पोऽपि समये मृत्वा सप्तदशसागरोपमायुः पंचमनरक-
 पृथिव्यां नारकः संजातः. इतश्च स हस्तिदेवश्च्युत इहेव जंबूद्वीपे पूर्वविदेहे कलविजये वै-
 ताद्व्यपर्वते तिलकानगर्या विभुज्जतिविद्याधरस्य चार्यायाः कनकतिलकायाः किरणवेगो नाम
 पुत्रो जातः. स च तत्र क्रमागतराज्यमनुपाढ्य सुगुरुसमीपे प्रव्रजितः, एकत्वविहारी चारण-
 श्रमणो जातः. अन्यदाऽऽकाशविहारेण स गतः पुष्करद्वीपे, तत्र कनकगिरिसन्निवेशे का-
 योत्सर्गेण स्थितः किंचित्तपः कर्तुमारब्धः. इतश्च स कुर्कुटसर्पजीवो नरकादुद्धृत्य तस्यैव
 कनकगिरेः समीपे संजातो महोरगः, तेन स मुनिर्दृष्टो दृष्टश्च. विधिना कालं कृत्वाऽच्युत-

उत्तरा-

सटीकं

॥ ८१४ ॥

कल्पे जंबूद्वीपमावर्त्तविमाने देवो जातः. सोऽपि महोरगः क्रमेण कालं कृत्वा पुनरपि सप्तदश-
सागरोपमायुः पंचमपृथिवीनारको जातः. किरणवेगदेवोऽपि ततश्च्युत्वेहैव जंबूद्वीपेऽपरविदेहे
सुगंधविजये शुभ्रं करानगर्थी वज्रवीर्यराज्ञोऽक्षिमताया जार्याया वज्रनाभनामा पुत्रः समुत्प-
न्नः. सोऽपि तत्र क्रमागतं राज्यमनुपादय दत्तचक्रायुधनामस्वपुत्रराज्यः. केमंकरजिनसमीपे
प्रव्रजितः. तत्र विधिना तपोविधानेन बहुलब्धिसंपन्नोऽसौ गतः सुकल्विजयं. तत्राऽप्रतिबद्ध-
विहारेण विहरन् स संप्राप्तो ज्वलनगिरिसमीपं. दिने चास्तमिते तत्रैव कायोऽस्मिन्ने स्थ-
तः. प्रजाते ततश्चलितोऽटव्यां प्रविष्टः. इतश्च स महोरगनारकः पंचमपृथिवीत उद्धृत्य कि-
ण्तं संसारं ज्ञात्वा तस्थैव ज्वलनगिरेः समीपे ज्मीमाटव्यां जातो वनेचरश्चांमालः. तेनाखे-
टकनिमित्तं निर्गच्छता दृष्टः प्रथमं स साधुः, ततः पूर्वजवैरवशतोऽपशकुनोऽयमिति कृत्वा
वाणेन विद्धः, तेन विधुरीकृतवेदनो विधिना मृत्वा स वज्रनाभो मुनिर्मध्यग्रैवेयके ललितां-
गो नाम देवो जातः. सोऽपि चांमालवनेचरस्तं विपन्नं महामुनिं दृष्ट्वाऽहो! अहं महाधनुर्धर-
इति मन्यमानो निकाचितं क्रूरकर्म कालेन मृत्वा सप्तमे नरके नारकत्वेन समुत्पन्नः. वज्र-

नानेवस्ततश्चुन इहेव जंबूद्वीपे पूर्वविदेहे पुराणपुरे कुशलवाहुराज्ञः सुदर्शनादेव्याः कन-
कप्रभो नाम पुत्रो जातः, स च क्रमेण चक्रवर्ती जातः. अन्यदा प्रासादोपरि संस्थितेन ते-
नाकाशे निर्गेहन् देवसंघातो दृष्टः. तद्दर्शनादेव विज्ञातजगन्नाथतीर्थकरागमः स्वयं निर्गत-
स्तद्वन्दनार्थं. वंदित्वा च तत्रोपविष्टस्य तस्य पुरतो जगवता देशना कृता. तां च श्रुत्वा हृष्ट-
श्चक्रवर्ती वंदित्वा स्वनगरं प्रविष्टः. अन्यदा स कनकप्रजनामा चक्रवर्ती तां तीर्थकरदेशनां
नाचयन् जातजातिसरणः पूर्वजवान् दृष्ट्वा जवविरक्तचित्तः प्रव्रजितः. इतश्च स क्रमेण वि-
हरन् क्षीरवनाटव्यां क्षीरपर्वते सूर्याग्निमुखं कार्योत्सर्गेण स्थितः.

इतश्च स चांशालवनेचरजीवस्ततो नरकादुद्धृत्य तस्यामेवाटव्यां क्षीरपर्वतगुहायां सिं-
हो जातः. स च जमन् कथमपि संप्राप्तस्तस्य मुनेः समीपे, ततः समुहलितपूर्ववरेण तेन
विनाशितः स मुनिः समाधिना कालं कृत्वा निवद्धतीर्थकरनामकर्मा प्राणतकल्पे महाप्रज्ञे
विमाने उत्पन्नो विंशतिसागरोपमायुर्देवः. सोऽपि सिंहो बहुलसंसारं ज्ञात्वा कर्मवशाद् ब्रा-
ह्मणो जातः. तत्रापि पापोदयवशेन जातमात्रस्य तस्य पितृमातृभ्रातृप्रमुखः सकलोऽपि स्व-

जनवर्गः क्षयं गतः, स च दयापरेण लोकेन जीवितः. संप्राप्तयौवनोऽपि कुरूपो दुर्जगो दुः-
 खेन वृत्तिं कुर्वन् वैराग्यमुपगतो वने कंदमूलफलाहारस्तापसो जातः, करोति च बहुप्रकार-
 मज्ञानतपोविशेषं. इतश्च स कनकप्रज्ञचक्रवर्तिदेवः प्राणतकटपाच्चैवकृष्णचतुर्थ्यां श्रुत्वा इ-
 हैव जंबूद्वीपे जरते क्षेत्रे काशीदेशे वाराणस्यां नगर्यामश्वसेनस्य राज्ञो वामादेव्याः कुक्षौ
 मध्यरात्रिसमये विशाखानक्षत्रे लयोर्विशतितमतीर्थकरत्वेन समुत्पन्नः. तस्यामेव रात्रौ सा
 वामादेवी चतुर्दशस्वप्नान् ददर्श, निवेदयामास च राज्ञः. तेनापि राज्ञातीवानंदमुद्धृता भ-
 णितं, प्रिये ! सर्वलक्षणसंपूर्णः सर्वकलाकुशलस्तव पुत्रो नविष्यति. तद्वचः श्रुत्वा सुष्ठुतरं
 परितुष्टा सा. प्रजाते च राज्ञा स्वप्नपाठकानाहूय तान् यथार्थानाचख्यौ. तेऽपि पूर्णे स्वप्ना-
 ध्यायं सविस्तरमाख्याय चतुर्दशस्वप्नानां फलमेवमाहुः, तीर्थकरमाता चक्रवर्तिमाता वा ए-
 तांश्चतुर्दश स्वप्नान् पश्यति. ततोऽस्याः कुक्षौ तीर्थकरश्चक्री वा समुत्पन्नोऽस्तीति स्वप्नानुसा-
 रेण. इदं च तेषां वचः श्रुत्वाऽनंदातिरेकेण पुलकिततनुर्नृपतिस्तानतीवसत्कारपूर्वं विसर्जि-
 तवान्. वामादेवी सुखं सुखेन गर्भमुद्ब्रहति. क्रमेण पूर्णेषु मासेषु शुभवेलायां जगवान् जातः.

पट्पंचाशद्विकुमारीत्रिजन्ममहोत्सवः पूर्वं कृतः. ततः स्वासनकंपाछिज्ञातजगवज्जन्मनिः श-
क्रेर्मरुशिरसि जन्मान्निपेकः कृतः. प्रजाते चाश्वसेनोऽपि नगरांतर्दशाहिर्कोत्सवं कृतवान्. अ-
स्मिन् गर्भे स्थिते जगवति जनन्या पार्श्वे गह्वन् सर्पो रात्रौ दृष्टः, ततोऽस्य पार्श्वे इति नाम
कृतं. ततः कटपतरुवृक्षानंदकः स जगवान् वृद्धिं प्राप, अष्टवार्षिकश्च जगवान् सर्वकला-
कुशलो बभूव. अथ जगवान् सर्वमनोहरं यौवनं प्राप. पित्रा च तदानीं प्रजावर्तौ कन्यां प-
रिणयितः, जगवान् तथा समं विषयसुखं बुभुजे. अन्यदा जगवता प्रासादोपरि गवाक्ष-
जातस्थेन दिगवलोकनं कुर्वता दृष्टो नगरलोकः प्रवरकुसुमहस्तो बहिर्गह्वन्. पृष्ठं च जगव-
ता कस्यचित्पार्श्ववर्तिनः, जो किमद्य कश्चित्पर्वोत्सवोऽस्ति ? येनैव जनः पुष्पहस्तो बहिर्गह्व-
न्नस्ति. तेन पुरुषेणोक्तमद्य कोऽपि पर्वोत्सवो नास्ति, किंतु कमठो नाम महातपस्वी पुरीव-
हिः समागतोऽस्ति, तच्छ्रुत्वा प्रस्थितोऽयं जनः.

ततस्तच्छ्रुत्वा मार्कण्डेयं जातकौतुकविशेषो जगवांस्तत्र गतः पंचाशितपः कुर्वाणं कम्पतं दृ-
ष्टवान्. त्रिज्ञानवता जगवता ज्ञात एकस्मिन्नशिकुण्डे प्रक्षिप्तातीवमहत्काष्ठमध्ये प्रज्वलन् स-

र्षः. उत्पन्नपरमकरुणेन जगन्नता ज्ञातमहो कष्टमज्ञानं, यदीदृशोऽपि तपसि क्रियमाणे दया न ज्ञायते. ततः कमठेन ज्ञातं राजपुत्रास्तु कुंजरतुरगखेलनमेव जानन्ति, धर्मं तु मुनय एव विदन्तीति. ततो जगवतैकस्य स्वपुरुषस्यैवमादिष्टं, अरे ! इदमग्निमध्ये प्रक्षिप्तं काष्ठं कुठारेण द्विधा कुरु ? तेन पुरुषेण तत्काष्ठं द्विधा कृतं, तत्र दृष्टो दह्यमानः सर्पः, तस्य जगवता स्वपुरुषवदनेन पंचपरमेष्ठिनमस्काराः प्रदापिताः. नागोऽपि तत्प्रज्ञावान्मृत्वा समुत्पन्नो नागलोकै धरणेन्द्रो नागराजा. लोकैश्चाहो जगवतो ज्ञानशक्तिरिति ज्ञातमिहान् सत्कारः कृतः. ततो त्रिलङ्कीभूतः कमठपरित्राजको गाढमज्ञानतपः कृत्वा मेघकुमारनिकायमध्ये समुत्पन्नो मेघमालीनामजवनवासी देवः. अन्यदा सुखेन तिष्ठतो जगवतो वसंतसमयः समागतः. तत् ज्ञापनार्थमुद्यानपालेन सहकारभंजरी जगवतः समर्पिता. जगन्नता ज्ञातं ज्ञो ! किमेतत् ? स आह जगवन् ! बहुविधक्रीडानिवासो वसंतसमयः प्राप्तः. ततो मित्रप्रेरितः श्रीपार्श्वकुमारो वसंतक्रीडानिमित्तं बहुजनपरिवारसमन्वितो यानारूढो गतो नंदनं वनं, तत्र यानात्समुत्तीर्य स निषण्णो नंदनवनप्रासादमध्यस्थितकनकमयासिंहासने. अतिरमणीयं नं-

दन्वनं सर्वतः पश्यन्, त्रितिस्रं परमरम्यं चित्रं दृष्ट्वा अहो! किमत्र लिखितं ज्ञातमिति सम्यग् निरूपयता जगवता दृष्टमरिष्टनेमिचित्रं.

ततः स चिंतितुं प्रवृत्तो धन्यः सोऽरिष्टनेमियो विरसावसानं विषयसुखमाकलय्य निर्भरानुरागं निरुपसरूपलावण्यां जनकवितीर्णा राजकन्यां च त्यक्त्वा जगमदनमंरुलप्रचारः कुमार गत्र निष्क्रान्तः. ततोऽहमपि करोमि सर्वसंगपरित्यागं. अत्रांतरे लोकांतिका देवास्तत्रागत्य नगवंतं प्रतिबोधयंतिसि. त्रिंशद्वर्षाणि गृहस्थवासेऽसौ स्थितः, ततो मार्गणस्य यत्रोचितं सांवत्सरिकदानं दत्त्वा जगवान् मातृपित्राद्यनुज्ञया महामहःपूर्वमाश्रमपदोद्यानेऽशोकपादपस्याधः पौषशुद्धैकादशीदिने पूर्वाह्नसमये पंचमौष्टिकं लोचं कृत्वा अपानकेनाष्टमचर्क्षेनेकं देवदूष्यमादाय त्रिभिः पुरुषशतैः समं निष्क्रान्तः. अथ श्रीपाश्वो जगवान् विहरन्नेकदा वटपादपाधः कायोत्सर्गेण स्थितः. इतश्च स कमठजीवो मेघमाली असुरोऽवधिना ज्ञात्वाऽऽत्मनो व्यतिकरं, स्मृत्वा च पूर्वचक्रवैरकारणं समुत्पन्नतीव्रामर्षः समागतस्तत्र. प्रारब्धास्तेनानेकासिंहादिरूपैरनेके उपसर्गाः, तथापि जगवान् श्रीपाश्वोऽकुब्धो धर्मध्यानान्न च-

लितः. तादृशं तं ज्ञात्वा कमठ एवं चिंतयामास, अहमेनं जलेन ह्लावयित्वा मारयामीति ध्यात्वा जगवदुपरिष्ठान्महामेघवृष्टिं चकार. जलेन जगवदंगं नाशिकंयावद्व्याप्तम्.

अत्रांतरे कंपितासनेन धरणेद्रेणावधिना ज्ञातजगवद्व्यतिकरेण समागत्य स्वामिशेषोपरिफणिफणाटोपं कृत्वा फणिशरीरेण जगवद्वरीरमावृत्य जलोपसर्गं च निवार्य जगवत्पुरो वेणुवीणागीतनिनदैः प्रवरं प्रेक्षणं कर्तुमारब्धवान्. कमठासुरस्तादृशमद्वौज्यं जगवंतं धरणेद्रकृतमहिमानं च दृष्ट्वा ससुपशांतदर्पो जगवच्चरणौ प्रणम्य गतो निजस्थाने. धरणेद्रोऽपि जगवंतं निरुपसर्गं ज्ञात्वा स्तुत्वा च स्वस्थानं गतवान्. पार्श्वस्वामिनो निष्क्रमणदिवसाच्चतु-
रशीतितमे दिवसे चैत्रकृष्णाष्टम्यामष्टमजक्तेन पूर्वार्द्धसमयेऽशोकतरोरधः शिलापट्टे सुखनिषण्-
स्य शुभ्रध्यानेन क्षीणघातिकर्मचतुष्कस्य सकललोकावनासि केवलज्ञानं समुत्पन्नं. चक्षिता-
सनैः शक्रैस्तत्रागत्य केवलज्ञानोत्सवो महान् कृतः. पार्श्वोर्द्धेन सप्तफणानां लांठनो वामद-
क्षिणपार्श्वयोर्वैरोट्याधरणेद्राभ्यां पर्युपास्यमानः प्रियंगुवर्णेदेहो नवहस्तशरीरो नवव्यसत्वान्
प्रतिबोधयन् चतुर्ल्लिखदतिशयसमेतः पृथिवीमंश्ले विहरति. पार्श्वजगवतो दश गणधरा अ-

नवन्. आर्षदिन्नप्रमुखाः पोरुशसहस्रसाधवोऽनवन्. पुष्पचूलाप्रमुखा अष्टत्रिंशत्सहस्रार्थिका
अनवन्. मुन्नतप्रमुखाः श्रमणोपासका एकं लक्षं चतुःषष्टिसहस्राश्चाभवन्. सुनंदाप्रमुखाः श्र-
मणोपासिका लक्षत्रयं सप्तविंशतिसहस्राश्चाभवन्. सार्धत्रीणि शतानि चतुर्दशपूर्विणामन्नव-
न्. अवधिज्ञानिनां चतुर्दशशतानि, केवलज्ञानिनां दशशतानि, वैक्रियलब्धिमतामेकादशश-
तानि, विपुलमतीनां सार्धत्रीणि शतानि, वादिनां षट्शतानि, अंतेवासिनां दशशतानि सि-
द्धिं गतानि. आर्थिकाणां विंशतिशतानि सिद्धानि. अनुत्तरोपपातिकानां द्वादशशतान्यन्नव-
न्. श्रीपार्श्वनाथस्यैषा परिवारसंपदभूत्. ततः पार्श्वो नगवान् देशेनानि सप्ततिवर्षाणि के-
वलपर्यायेण विहृत्यैकं वर्षशतं सर्वाशुः परिपाद्य सम्मेतशिखरे ऊर्ध्वस्थित एवाधःकृतपा-
णिर्निर्वाणमगमत्. तत्कलेवरसंस्कारोत्सवः शक्रादिचिस्तत्रैव विहितः. ॥ इति श्रीपार्श्वनाथ-
चरित्रं ॥ अथाग्रे सूत्रं लिख्यते—

॥ मूलम् ॥—जिणे पासिति नामेणं । अरहा लोगंपूर्इए ॥ संबुद्धप्पा य सबन्नू । ध-
म्मतित्थयेरे जिणे ॥ १ ॥ व्याख्या—पार्श्व इति नामार्द्धन्नभूत्तीर्थकरोऽभूत्. कीदृशः सः?

जिनः परीषहोपसर्गजेता, रागद्वेषजेता वा. पुनः कीदृशः स पार्श्वजिनः? लोकपूजितो लोकेन त्रिजगताऽर्चितः. पुनः कथंभूतः सः? 'संबुद्धप्पा' संबुद्धात्मा तत्वावबोधयुक्तात्मा. पुनः कीदृशः स पार्श्वः? सर्वज्ञः. पुनः कीदृशः पार्श्वः? धर्मतीर्थकरः, धर्म एव त्रवांबुधितरणहेतुत्वार्त्तीर्थं, धर्मतीर्थं करोतीति धर्मतीर्थकरः. पुनः कीदृशः? जयतिस्म सर्वकर्माणीति जिनः, द्वितीयजिनविशेषणेन श्रीपार्श्वनाथस्य मुक्तिगमनं सूचितं. तदा हि श्रीमहावीरः प्रत्यक्षं तीर्थकरो विहरति, श्रीपार्श्वनाथस्तु मुक्तिं जगामेति ज्ञावः. ॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥—तस्म लोपदर्शवस्स । आसि सीसं महाजसे ॥ केसीकुमारसमणे । विजाचरणपारगे ॥ २ ॥ व्याख्या—तस्य लोकप्रदीपस्य श्रीपार्श्वनाथतीर्थकरस्य केशीकुमारः शिष्य आसीत्. कुमारो ह्यपरिणीततया, कुमारत्वेनैव श्रमणः संगृहीतचारित्र्यः कुमारश्रमणः कथंभूतः सः? महायशा महाकीर्तिः, पुनः कीदृशः? विद्याचरणपारगो ज्ञानचारित्र्योः पारगामी इति. ॥ २ ॥

॥ मूलम् ॥—उहिनाणसुबुद्धे । सीससंघसमाकुले ॥ गामाणुगमं रीयंते । सावत्थिं

नगरिमागए ॥ ३ ॥ व्याख्या—स केशीकुमारश्रमणः श्रावस्त्यां नगर्यामागतः, किं कुर्वन्? ग्रामानुग्रामं 'रीयन्ते' इति ग्रामानुग्रामं विचरन्. कीदृशः सः? 'उहिनाणसुएबुद्धे' इत्यवधिज्ञानश्रुताभ्यां बुद्धोऽवगततत्त्वो मतिश्रुतावधिज्ञानसहितः. पुनः कीदृशः? शिष्यसंघसमाकुलः शिष्यवर्गसहितः. ॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—तिंदुयं णाम उज्जाणं । तम्ममी नयरमंरुत्ते ॥ पासुए सिज्जासंथारे । तत्थ वासमुवागए ॥ ४ ॥ व्याख्या—स केशीकुमारश्रमणस्तत्र श्रावस्त्यां नगर्या, तस्याः श्रावस्त्या नगरमंरुत्ते पुरपरिसरे तिंदुकं नामोद्यानं वर्तते, तत्रोद्याने प्रासुके प्रदेशे जीवरहिते शय्यासंस्तारे वासमुपागतः. शय्या वसतिस्तस्यां संस्तारः शिलाफलकादिः शय्यासंस्तारस्तस्मिन् समवसृत इत्यर्थः. ॥ ४ ॥

॥ मूलम् ॥—अहं तेणैव कालेणं । धम्मतित्थयरे जिणे ॥ जगवं वरुमाणुत्ति । सव्वलोगंमि विम्सुए ॥ ५ ॥ व्याख्या—अथशब्दो वक्तव्यांतरोपन्यासे. तस्मिन्नेव काले धर्मतीर्थं करो जिनो जगवान् श्रीवर्धमान इति सर्वलोके विश्रुतोऽभूत्. ॥ ५ ॥

॥ मूलम् ॥—तस्मै लोगपद्मस्म । आसि सीसे महाजसे ॥ जयवं गोयम् नामे । वि-
ज्जाचरणपारगे ॥ ६ ॥ व्याख्या—तस्य श्रीवर्धमानस्वामिनो लोकप्रदीपस्य तीर्थकरस्य गौत-
मनामा शिष्योऽभूत्. कथंचूतो गौतमः? महायशा महाकीर्तिः. पुनः कीदृशो गौतमः? वि-
द्याचरणपारगो ज्ञानचारित्रधारी. पुनः कीदृशो गौतमः? जगवांश्चतुर्ज्ञानी मतिश्रुतावधिम-
नःपर्यायज्ञानयुक्. ॥ ६ ॥

॥ मूलम् ॥ बारसंगंविज बुद्धे । सीससंघसमाकुले ॥ गामाणुगामं रीयंते । सोवि साव-
त्थीमागए ॥ ७ ॥ व्याख्या—स गौतमोऽपि ग्रामानुग्रामं विहरन् श्रावस्त्यां नगर्यामागतः.
कीदृशो गौतमः? द्वादशांगवित्, एकादशांगानि द्द्विवादसहितानि येन गौतमेन संपूर्णानि
ज्ञातानीत्यर्थः. पुनः कीदृशो गौतमः? बुद्धो ज्ञाततत्त्वः. पुनः कीदृशः? शिष्यसंघसमाकुलः.

॥ मूलम् ॥—कोष्ठगं णाम उज्जाणं । तस्मि नगरंमंरुले ॥ फासुए सिज्जसंथारे । तत्थ
वासमुवागए ॥ ८ ॥ व्याख्या—तस्याः श्रावस्त्या नगर्या मंरुले परिसरे क्रोष्टुकं नामोद्यानं
वर्तते. तत्र प्रासुके शय्यासंस्तारे वासमवस्थानमुपागतः प्राप्तः. ॥ ८ ॥

॥ मूलम् ॥—केशीकुमारसमणे । गोयमे य महाजसे ॥ उन्नतवि तत्थ विहरिंसु । अ-
द्वीणा सुसमाहिया ॥ ए ॥ व्याख्या—केशीकुमारश्रमणश्च पुनर्गौतम एताबुन्नावपि व्यव-
हार्ष्टमागातां कीदृशो ताबुन्नो ? महायशसौ, पुनः कीदृशौ ? अद्वीनौ मनोवाक्कायगुप्तिष्वा-
श्रितौ, पुनः कीदृशौ ? सुसमाहितौ सम्यक्समाधियुक्तौ ॥ ए ॥

॥ मूलम् ॥—उन्नत सीससंघाणं । संजयाणं तवस्सिणं ॥ तत्थ चिंता समुप्पन्ना । गु-
णवंताण ताडणं ॥ १० ॥ व्याख्या—तत्र तस्यां आवस्त्यामुन्नयोः केशीगौतमयोः शिष्यसं-
घानां संयतानां तपस्विनां साधूनां गुणवतां ज्ञानदर्शनचारित्र्यवतां त्रायिणं षड्जीवरक्षाका-
रिणां परस्परावलोकनाद्धिता समुत्पन्ना, विचारः समुत्पन्नः ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥—केरिसो वा इमो धम्मो व केरिसो ॥ आचारधम्मपणिही ।
इमा वा सा व केरिसी ॥ ११ ॥ व्याख्या—अयमस्मत्संबंधी धर्मः कीदृशः ? वा इति विक-
ल्पे, वशब्दोऽपि वार्त्ते, वाऽथवाऽयं धर्मो दृश्यमानगणनृद्विष्यसंबंधी कीदृशः ? पुनरयमाचा-
रधर्मप्रणिधिस्माकं कीदृशः ? पुनरेतेषां वाऽचारप्रणिधिः कीदृशः ? प्राकृतत्वाद्विगव्यत्ययः

आचारो वेषधारणादिको बाह्यः क्रियाकलापः, स एव धर्मस्तस्य प्रणिधिर्व्यवस्थापनमाचार-
धर्मप्रणिधिः पृथक् पृथक् कथं? सर्वज्ञोक्तस्य धर्मस्य तत्साधनानां च भेदे हेतुं ज्ञातुमिष्टा-
म इति ज्ञावः ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—चाउल्लामो य जो धम्मो । जो इमो पंचसिखिउ ॥ देसिउ वद्धमाणेणं ।
पासेण य महासुणी ॥ १२ ॥ अचेवलोय जो धम्मो । जो इमो संतरुत्तरो ॥ एककज्जपवन्ना-
णं । विसेसो किं नु कारणं ॥ १३ ॥ युग्मं ॥ व्याख्या—यश्चायं चातुर्यामो धर्मः पार्श्वेन म-
हामुनिना तीर्थकरेण दर्शितः, चत्वारश्च ते यामाश्च चतुर्यामस्तत्र नवश्चातुर्यामश्चातुर्व्रति-
कोऽहिंसा १ सत्य २ चौर्यत्याग ३ परिग्रहत्याग ४ लक्षणो धर्मः प्रकाशितः यश्च पुनरयं ध-
र्मो वर्धमानेन पंचशिक्षिकः पंचशिक्षितो वा, पंचत्रिमहाव्रतैः शिक्षितः पंचशिक्षितः प्रका-
शितः पंचसु शिक्षासु नवः पंचशिक्षिकः पंचमहाव्रतात्मा, अहिंसा १ सत्य २ चौर्यत्याग ३
मैथुनपरिहार ४ परिग्रहत्याग ५ लक्षणो धर्मः प्रकाशितः ॥ १२ ॥ पुनर्वर्धमानेनाऽचेवलो
धर्मः प्रकाशितः, अचेवं मानोपेतं धवलं जीर्णप्राथमद्वयं वस्त्रं धारणीयमिति वर्धमान-

स्वामिना प्रोक्तं, असद्विव चेत्वं यत्र सोऽचेत्तः, अचेत्त एवाऽचेत्तः, यद्वत्तं सदप्यसद्विव त-
द्वार्यमित्यर्थः. पुनर्यो धर्मः पार्श्वेन स्वामिना सांतरोत्तरः, सह अंतरेणोत्तरेण प्रधानबहुमूढ्ये-
न नानावर्णेन प्रलंबेन वस्त्रेण च वर्तते यः स सांतरोत्तरः सचेत्तको धर्मः प्रकाशितः. एक-
कार्यं मुक्तिरूपे कार्यं प्रवृत्तयोः श्रीव्रीरपार्श्वयोर्धर्माचारप्रणिधिविषयो विशेषस्तत्र किं नु का-
रणं? को हेतुः? कारणज्ज्ञेहि कारणज्ज्ञेदसंज्ञवः. कार्यं तूत्रयोरेकमेव, कारणं च पृथक् पृ-
थक् कथमिति ज्ञातः. किमिति प्रश्ने, नु इति वितर्कः. ॥ १३ ॥

॥ मूलम् ॥—अहं ते तत्त्व सीसाणं । विज्ञाय पवित्रक्रियं ॥ समागमे कथमई । उन्न-
ते केसिगोयम ॥ १४ ॥ व्याख्या—अथानंतरं तयोरुन्नयोस्तत्र श्रावस्यामागमनानंतरं के-
सिगौतमो तावुन्नो समागमे कृतमती अभूतां. किं कृत्वा? शिष्याणां ब्रह्मकानां प्रवितर्कितं
विज्ञाय, विकल्पं ज्ञात्वा. ॥ १४ ॥

॥ मूलम् ॥—गोयमे पक्रिवन्नू । सिस्ससंधसमाकुले ॥ जिठं कुलमविस्संतो । तिंदुयं
वणमागर्भं ॥ १५ ॥ व्याख्या—गौतमस्तिंदुकं वनमागतः, केशीकुमाराधिष्ठिते वने आगतः.

कीदृशो गौतमः ? प्रतिरूपज्ञः प्रतिरूपो यथोचितविनयस्तं जानातीति प्रतिरूपज्ञः. पुनः कीदृशः ? शिष्यसंघसमाकुलः शिष्यबृन्दसहितः, गौतमः किं कुर्वाणः ? ज्येष्ठं कुलमपेक्षमाणो ज्येष्ठं बृद्धं प्रथममभवनात् पार्श्वनाथस्य कुलं संतानं विचारयन्नित्यर्थः. ॥ १५ ॥

॥ मूलम् ॥—केसीकुमारसमणे । गोयमं दिस्समागयं ॥ पन्धिरुवं पन्धिवत्तिं । सम्मं च पन्धिवज्जई ॥ १६ ॥ व्याख्या—केशीकुमारश्रमणो गौतममागतं दृष्ट्वा सम्यक् प्रतिरूपामागतानां योग्यां प्रतिपत्तिं सेवां संप्रतिपद्यते सम्यक्करोतीत्यर्थः. ॥ १६ ॥

॥ मूलम् ॥—पलादं फासुयं तत्थ । पंचमं कुसतणाणि य ॥ गोयमस्स निसिज्जाण् । खिप्पं संपणामए ॥ १७ ॥ व्याख्या—तत्र तिट्ठकोद्याने एव केशीकुमारश्रमणो गौतमस्य निषद्यायै गौतमस्योपवेशनार्थं प्रासुकं निर्बीजं चतुर्विधं पलादं, पंचमानि कुशतृणानि, चकारादन्यान्यपि साधुयोग्यानि तृणानि ' संपणामए ' समर्पयति. पंचमत्वं हि कुशतृणानां पलादन्नेदेन, चतुर्विधं पलादं यथा—तणपणगं पन्नत्तं । जिणेहिं कम्ममट्ठगंठिमहणेहिं ॥ सात्थी १ वीही २ कोद्व ३ । रात्तग ४ रत्ते तणा ५ पंच ॥ १ ॥ इति वचनात्. चत्वारि पलादानि

साधुप्रस्तरणयोग्यानि, पंचमं हि दत्तार्हादि प्रासुकं तृणं वर्तते. तत् केशीकुमारश्रमणेन गौत-
मस्य प्रस्तरणार्थं प्रदत्तमिति ज्ञातः. ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—केशीकुमारसमणो । गोयमे य महाजसे ॥ उन्नतं निसन्ना स्रोहंति । चं-
दसूरसमप्पत्ता ॥ १८ ॥ व्याख्या—तदा केशीकुमारश्रमणश्च पुनर्गौतमो महायशाः, एता-
वुजो तत्र त्रिंदुकोद्याने निपण्णवुपविष्टौ शोभेते विराजेते. कथंभूतौ तौ? चंद्रादित्यसमप्रज्ञौ.

॥ मूलम् ॥—समागया बहु तत्थ । पासंका कोजगा मिया ॥ गिहित्थाणं अणेगानं ।
महस्सीउं समागया ॥ १९ ॥ व्याख्या—तत्र तस्मिंस्त्रिंदुकोद्याने बहवः पाखाणा अन्यद-
र्शनिनः परित्राजकादयः समागताः. कीदृशास्तै पाखाणाः? कौतुकान्मृगा आश्चर्यान्मृगा इ-
वाऽऽजानिनः. तु पुनर्गृहस्यानाब्जैकलोकानां सहस्रं समागतं. अनेका प्रचुरा लोकानां सह-
स्रीति आर्पत्वात्, समागता तत्र संप्राप्ता. ॥ १९ ॥

॥ मूलम् ॥—देवदाणवगंधवा । जक्करक्कसकिन्नरा ॥ अदिस्साणं च भूयाणं । आसी-
तत्थ समागमो ॥ २० ॥ व्याख्या—तत्र तस्मिन् प्रदेशे देवदानवगंधर्वा यक्षराक्षसकिन्नराः

समागता इति शेषः. च पुनस्तत्राऽदृश्यानां भूतानां केलीकिलव्यंतरविशेषाणां समागमः संगम आसीत्. ॥ ३० ॥

॥ मूलम् ॥—पुढामि ते महात्ताग ! केली गोयममब्रवी ॥ तल केलीं बुवंतं तु । गोयमो इणमब्रवी ॥ ३१ ॥ व्याख्या—तयोर्जल्पमाह—तदा केली गौतममब्रवीत्, किमब्रवीदित्याह—हे महात्ताग ! ते त्वामहं पुढामि, यदा केलीकुमारेणेत्युक्तं तदा केलीकुमारश्रमणं ब्रुवंतमिदमब्रवीत्. ॥ ३१ ॥

॥ मूलम् ॥—पुढ चंते जहिणं ते । केलिं गोयममब्रवी ॥ तलं केली अणुद्वाए । गोयम इणमब्रवी ॥ ३२ ॥ व्याख्या—गौतमो वदति, हे चंदंत ! हे पूज्य ! ते तव यथेहं यत्तव चेतस्यवचासते तत्त्वं पृष्ठ ? मम प्रश्नं कुरु ? इति केलीकुमारंप्रति गौतमोऽब्रवीत्. ‘ गौतमं ’ इति प्राकृतत्वात्प्रथमास्थाने द्वितीया. ततो गौतमवाक्यादनंतरं केलीकुमारो गौतमेनानुज्ञातः सन् गौतमेन दुत्ताहः सन् गौतमंप्रतीदं वक्ष्यमाणं वचनमब्रवीत्. ॥ ३२ ॥

॥ मूलम् ॥—चाउजामो य जो धम्मो । जो इमो पंचसिखिलं ॥ देसिलं वरुमाणेण ।

पासेण य महामुणी ॥ २३ ॥ एककङ्कपवन्नाणं । विससे किं नु कारणं ॥ धम्ममे दुविह् मेहा-
वी । कहं विपच्चज्जं न ते ॥ २४ ॥ शुग्गं ॥ व्याख्या—हे गौतम ! पार्श्वेन महामुनिना तीर्थ-
करणे यथातुर्यामथातुर्वैतिकोऽयमस्साकं धर्मो उद्दिष्टः, पुनर्योऽयं धर्मो वर्धमानेन पञ्चशिक्षि-
कः पञ्चमहाव्रतात्मको दिष्टः कथितः, ॥ २३ ॥ एककार्ये मोक्षसाधनरूपे कार्ये प्रपन्नयोः श्री-
पार्श्वमहावीर्योर्विशेषे ज्ञेदे किं कारणं ? हे मेधाविन् ! द्विविधे धर्मे तव कथं विप्रत्ययः सं-
शयो न जवति, यतो ह्यावपि तीर्थकरो, ह्यावपि मोक्षकार्यसाधने प्रवृत्तौ, कथमनयोर्ज्ञेद इ-
ति हेतोस्तत्र मनसि कथं विप्रत्ययो न जवति ? संदेहो न जवति ? ॥ २४ ॥

॥ मूलम् ॥—तर्जं केसिं बुवंतं तु । गोयमो इणमद्ववी ॥ पप्सा समिक्खए धम्मं । तत्तं
तत्थ विणिह्वयं ॥ २५ ॥ व्याख्या—ततोऽनंतरं केशीकुमारश्रमणं बुवंतं कथयंतं गौतम इ-
दमब्रवीत्, हे केशीकुमारश्रमण ! प्रज्ञा बुद्धिर्धर्मतत्त्वं धर्मस्य परमार्थं पश्यति, धर्मतत्त्वं बु-
द्ध्यैव विलोक्यते, न तु चर्मचक्षुषा धर्मतत्त्वं विलोक्यते. सूक्ष्मं धर्मं सुधीर्वेत्तीति वचनात्.
कीदृशं धर्मतत्त्वं ? तत्त्वविनिश्चयं, तत्त्वानां जीवादीनां विशेषेण निश्चयो यस्मिंस्तत्त्वविनि-

श्रयं. केवलं धर्मतत्त्वस्य श्रवणमात्रेण निश्चयो न भवति, किंतु प्रज्ञावशादेव धर्मतत्त्वस्य नि-
श्चयः स्यादिति ज्ञावः. ॥ १५ ॥

॥ मूलम् ॥—पुरिमा उज्जुजम् उ । वक्रजम् य पञ्चिमा ॥ मज्जिमा उजुपद्मा ॥
तेण धम्मो दुहा कर्त्त ॥ १६ ॥ व्याख्या—हे केशीकुमारश्रमण ! पुरिमाः पूर्वे प्रथमतीर्थकृ-
त्साधव आदीश्वरस्य मुनय ऊजुजम्, ऊजवश्च ते जम्माश्च ऊजुजम् बभूवुरिति शेषः. शि-
क्षाग्रहणतत्परा ऊजवः, दुःप्रतिपाद्यतया जम्मा मूर्खाः, तुशब्दो यस्मादर्थे. पञ्चिमाः पञ्चिम-
तीर्थकृत्साधवो महावीरस्य मुनयो वक्रजम्, वक्राश्च ते जम्माश्च वक्रजम्, वक्राः प्रतिबो-
धसमये वक्रज्ञानाः, जम्माः कदाग्रहपराः, तादृशा बभूवुः. तु पुनर्मध्यमा मध्यमतीर्थकराणां
मुनयो द्वाविंशतितीर्थकृत्साधव ऊजुप्राज्ञा बभूवुः, ऊजवश्च ते प्राज्ञाश्च ऊजुप्राज्ञाः, ऊजवः
शिक्षाग्रहणतत्पराः, पुनः प्राज्ञाः प्रकृष्टबुद्ध्यः, तेन कारणेन हे मुने ! धर्मो द्विधा कृतः.

॥ मूलम् ॥—पुरिमाणं दुविसोज्जो । चरिमाणं दुरणुपावर्त्तं चेव ॥ कप्पो मज्जिमगा-
णं तु । सुविसोज्जो सुपावर्त्तं ॥ १७ ॥ व्याख्या—‘पुरिमाणं’ इति प्रथमतीर्थकृत्साधूनां

कटपः साध्वाचागो दुर्विशोध्यो दुःखेन निर्मलीकरणीयः, आदीश्वरस्य साधवः कजुजम्बाः, कजुजम्बाः कटपनीयाकटपनीयज्ञानविकलाः. पुनश्चरमाणं चरमतीर्थकृत्साधूनां दुरनुपालको दुःखं नानुपादयते इति दुरनुपालकः, महावीरस्य साधवो वक्रजम्बाः, वक्रत्वाद्द्विकटपवद्बहुलत्वात्साध्वाचारं जानंतोऽपि कर्तुमशक्ताः. तु पुनर्मध्यमगानां द्वाविंशतितीर्थकृत्साधूनामजितनाथादारभ्य पार्श्वनाथपर्यंततीर्थकरमुनीनां कटपः साध्वाचारः सुविशोध्यः सुपालकश्च साध्वाचारः सुखेन निर्मलीकर्तव्यः, पुनः सुखेन पादयः. द्वाविंशतितीर्थकृत्साधवो हि कजुजम्बाः, स्तोकं नोक्तेन बहुज्ञाः, तस्माच्चातुर्व्रतिको धर्म उद्दिष्टः, मैथुनं हि परिग्रहे एव गण्यते. आदीश्वरस्य साधूनां यदि पंच महाव्रतानि प्राणतिपातविरतिमृषावादविरतिस्तेयविरतिमैथुनविगतिपरिग्रहविरतिरूपाणि पृथक् पृथक् कथ्यन्ते, तदा ते कजुजम्बाः पंचमहाव्रतानि पालयन्ति, नो चेत्ते व्रतभंगं कुर्वन्ति, ते तु यावन्मात्रमाचारं श्रूयन्ति तावन्मात्रमेव कुर्वन्ति, अधिकं खबुद्ध्या किमपि न विदन्ति. महावीरस्य साधवस्तु चेत्पंचमहाव्रतानि श्रूयन्ति तदैव पालयन्ति, तेऽपि वक्रा जम्बाश्च चेच्चत्वारि व्रतानि श्रूयन्ति तदा चत्वार्येव पालयन्ति, न तु पं-

चमं पालयंति. वक्रजम्हा हि कदाग्रहग्रस्ता अतीवहठधारिणः. द्वाविंशतितीर्थकृत्साधव क्र-
जवः प्राज्ञाश्च चत्वारि व्रतानि श्रुत्वा सुबुद्धित्वात् पंचापि व्रतानि पालयंति. तस्माच्चत्वारि
व्रतानि प्रोक्तानि. तस्माद्धर्मो द्विविधः कृतः, चातुर्व्रतकः पंचव्रतात्मकश्च. स्वस्ववारकपुरुषा-
णामन्निप्रायं विज्ञाय तीर्थकरैर्धर्म उपदिष्ट इति ज्ञावः. ॥ १९ ॥

॥ मूलम् ॥—साहु गोयम पन्ना ते । विन्नो मे संसठे इमो ॥ अन्नोवि संसठे मज्जे ।
तं मे कह सुगोयमा ॥ १८ ॥ व्याख्या—इति श्रुत्वा केशीकुमारः श्रमणो वदति, हे गौतम !
ते तव साधुप्रज्ञास्ति, सम्यग्बुद्धिरस्ति, मे ममायं संशयस्त्वया विन्नो दूरीकृतः. अन्योऽपि
मम संशयोऽस्ति, तमिति तस्योत्तरं हे गौतम ! त्वं कथयस्व ? इदं वचनं हि शिष्योपेक्षं, न
तु तस्य केशिमुनेर्ज्ञानत्रयवत् एवंविधसंशयसंज्ञवः. ॥ १८ ॥

॥ मूलम् ॥—अचेत्तगो य जो धम्मो । जो इमो संतरुत्तरो ॥ देसिठे वद्धमाणेण । पा-
सेण य महाजसा ॥ १९ ॥ एककज्जपवद्भाणं । विससे किं नु कारणं ॥ विंगे दुविहे मेहा-
वी । कहं विपच्चठे न ते ॥ २० ॥ युग्मं ॥ व्याख्या—वर्धमानेन चतुर्विंशतितमतीर्थकरेण

यो धर्मोऽचैलकः प्रमाणोपेतजीर्णप्रायधवलवस्त्रधारणात्मकः साध्वाचारो दिष्टः, च पुनः पार्श्वेन महायशसा त्रयोविंशतितमतीर्थकरेण योऽयं धर्मः सांतरुत्तरः पंचवर्णबहुमूढ्यप्रमाणरहितवस्त्रधारणात्मकः साध्वाचारः प्रदर्शितः. हे मेधाविन्! एककार्यप्रतिपन्नयोः श्रीवीरपार्श्वयोर्विशेषे ज्ञेदे किं कारणं? को हेतुः? हे गौतम! द्विविधे लिंगे द्विप्रकारके साधुवेपे ते तव कथं विप्रत्ययो नोत्पद्यते? कथं संदेहो न जायते? उन्नावपि तीर्थकरौ मोक्षकार्यसाधकौ, कथं ताभ्यां वेपजेदः प्रकाशितः? इति कथं तवायं संशयो न जवति? ॥ ३० ॥

॥ मूलम् ॥—केसिं एवं बुवंताणं । गोथभो इणमव्वयी ॥ विन्नाणेण समागम्म । धम्मसाहणमिडियं ॥ ३१ ॥ व्याख्या—तु पुनर्गौतम एवं ब्रुवाणं केशीकुमारं मुनिमिदमब्रवीत्, हे केशीमुने! तीर्थकरोर्विज्ञानेन विशिष्टज्ञानेन केवलज्ञानेन समागम्य यद्यद्यस्योचितं तत्तथैव ज्ञात्वा धर्मसाधनं धर्मोपकरणं वर्षाकटपादि, इदमृजुप्राज्ञयोग्यं, इदं च वक्रजम्भोग्यमितीप्सितमनुमतमिष्टं कथितमिति यावत्. यतो हि वीरशिष्याणां रक्तवर्णादिवस्त्रानुज्ञानेन वक्रजमत्वेन रंजनादिषु प्रवृत्तिर्दुर्निवारैव स्यात्. पार्श्वेनाथशिष्यास्तु रजुप्राज्ञत्वेन शरीराभा-

दनमात्रेण प्रयोजनं जानन्ति, न च ते किञ्चित्कदाग्रहं कुर्वन्ति ॥ ३१ ॥

॥ मूलम् ॥—पञ्चयत्थं च लोगस्स । नाणाविहविगप्पणं ॥ जत्तत्थं गहणत्थं च । लो-
गे लिंगप्पणं ॥ ३२ ॥ व्याख्या—हे केशीसुने ! नानाविधविकल्पनं नानाप्रकारोपकरण-
परिकल्पनसनेकप्रकारोपकरणचतुर्दशोपकरणधारणं वर्षाकल्पादिकं च यत्पुनर्लोकं लिंगस्य प्र-
योजनं, साधुवेषस्य प्रवर्तनं यत्तीर्जकरुक्तं तद्धोकस्य प्रत्ययार्थं. लोकस्य गृहस्तस्य प्रत्ययाय,
यतो हि साधुवेषं बुंचनाद्याचारं च दृष्ट्वाऽस्मी इति प्रतीतिरुत्पद्यते. अन्यथा विम्ब-
काः पाख्किनोऽपि पूजाद्यर्थं वयं व्रतिन इति बुवीरन्, ततश्च अतिव्यप्रतीतिः स्यात्, अतो
नानाविधविकल्पनं लिङ्गप्रयोजनं च पुनर्यावार्थं संयमस्य निवर्तार्थं. यतो हि वर्षाकल्पादि-
कं विना वृष्ट्यादिना संयमनिर्वाहो न स्यात्, तेन वर्षाकल्पादिकं वर्षर्तुयोग्याचारोपकरण-
धारणं च दर्शितं. पुनर्ग्रहणं ज्ञानं, तदर्थमिति ग्रहणार्थं ज्ञानायेत्यर्थः. यदि कदाचिच्चित्त-
विप्लवोत्पत्तिः स्यात्, परीषहोत्पत्तौ संयमेऽतिरुत्पद्यते, तदा साधुवेषधारी मनस्येतादृशं ज्ञा-
नं कुर्यात्; यतोऽहं साधोर्वेषधार्यस्मि, यतो 'धर्मं रक्कडं वेसो' इत्युक्तत्वात्. इत्यादिहेतो-

विद्धारणं हेयं. ॥ ३२ ॥

॥ मूलम् ॥—अहं भवे पश्चात् । मोक्षसम्भूयसाहणे ॥ नाणं च दंसणं चेव । चरित्तं चेव निव्वणं ॥ ३३ ॥ व्याख्या—पुनर्गतमो वदति, हे केशीकुमारश्रमण ! निश्चयनये मोक्षसद्भूतसाधनानि ज्ञानदर्शनचारिणाणि संति. मोक्षरूपस्य कार्यस्य ज्ञानदर्शनचारिणाणि सत्यानि साधनानि निश्चयनये वर्तते. अथ प्रतिज्ञा भवेत्, श्रीपार्श्वनाथमहावीरयोरियमेकैव प्रतिज्ञा भवेत्. श्रीपार्श्वनाथस्यापि मोक्षस्य साधनानि ज्ञानदर्शनचारित्राण्येव, श्रीवीरस्यापि मोक्षस्य साधनानि ज्ञानदर्शनचारित्राण्येव. श्रीपार्श्ववीरयोरेषा प्रतिज्ञा निश्चा नास्तीत्यर्थः. वेपस्थांतरं कुजजम्बकजम्बार्थं, मोक्षस्य साधने वेपो व्यवहारनये हेयः, न तु निश्चये नये वेपः. निश्चये नये तु ज्ञानदर्शनचारित्राण्येव. तत्र ज्ञानं मतिज्ञानादिकं, दर्शनं तत्त्वमन्त्रिः. चारित्रं सर्वसावद्यविरतिरूपं. तस्मान्निश्चयव्यवहारनयौ ज्ञातव्यावित्यर्थः. ॥ ३३ ॥

॥ मूलम् ॥—साहु गोयम पद्मां ते । निब्बो मे संसल्लं इमो ॥ अन्नोवि संसल्लं मज्जं । तं मे कहं सुगोयमा ॥ ३४ ॥ व्याख्या—अस्या अर्थस्तु पूर्ववत्, न वरं प्रसंगतः शिष्याणां

व्युत्पत्त्यर्थं जानन्नप्यपरमपि वस्तुतत्वं गौतमस्य स्तुतिद्वारेण पृष्ठन्नन्योऽपि संशय इत्याद्याह—

॥ मूलम् ॥ अणेगाण सहस्राणं । मज्जे चिट्ठसि गोयमा ॥ ते य ते अग्निगहंति । क-
हं ते निजिया तुमे ॥ ३५ ॥ व्याख्या—केशी वदति, हे गातम ! अनेकेषां शत्रुसंबंधिनां
सहस्राणां मध्ये त्वं तिष्ठसि, ते चानेकसहस्रसंख्याः शत्रवस्ते इति त्वामग्निं लक्ष्मीकृत्य ग-
हंति सन्मुखं धावन्ति, ते शत्रवस्त्वया कथं निर्जिताः ॥ ३५ ॥ अथ गौतम उत्तरं वदति—

॥ मूलम् ॥—एगे जिए जिया पंच । पंचे जिए जिया दस ॥ दसहा उ जिणित्ताणं ।
सव्वसत्तु जिणामिहं ॥ ३६ ॥ व्याख्या—हे केशीमुने ! एकस्मिन् शत्रौ जिते पंच शत्रवो जि-
ताः, पंचसु जितेषु दश शत्रवो जिताः, दशैव वैरिणो वशीकृताः. दशप्रकारान् शत्रून् जि-
त्वा सर्वशत्रून् जयामि. यद्यपि चतुर्णां कषायाणामवांतरज्जेदेन षोडशसंख्या भवति, नोकषा-
याणां नवानां मीलनात् पंचविंशतिज्जेदा भवन्ति, तथापि सहस्रसंख्या न भवति, परंतु तेषां
दुर्जयत्वात् सहस्रसंख्या प्रोक्ता. ॥ ३६ ॥ अथ केशी पृष्ठति—

॥ मूलम् ॥—सत्तू य के य वुत्ते । केसी गोयममव्वी ॥ तउ केसी वुवंतं तु । गोयमो

क्षणमवधी ॥ ३७ ॥ एगप्पा अजिए सत्तू । कसाया इंदियाणि य ॥ ते जिणित्तु जहा नायं ।
विहरामि अहं मुणी ॥ ३८ ॥ व्याख्या — हे मुने ! एक आत्मा चित्तं, तस्याऽग्नेदोपचारादा-
त्ममनसोरेकीभावे मनसः प्रवृत्तिः स्यात्, तस्मादेक आत्मा अजितः शत्रुर्दुर्जयो रिपुरनेक-
दुःखहेतुत्वात्. एवं सर्वेऽप्येते उत्तमोत्तरभेदादेकस्मिन्नात्मनि जिते चत्वारः कषायाः, तेषां मी-
लनात्पंच, पंचस्वात्मकषायेषु जितेष्विन्द्रियाणि पंच जितानि, तदा दश शत्रवो जिताः, आ-
त्मा ? कषायाश्चत्वारः, एवं पंच, पुनः पंचेन्द्रियाणि, एवं दशैव. आत्मा. कषायाः, नोकषा-
याः. इन्द्रियाणि च, एते सर्वे शत्रवोऽजिताः संति. तान् सर्वान् शत्रून् यथान्यायं वीतरागो-
त्तवचसा जित्वाऽहं विहरामि. तेषां मध्ये तिष्ठन्नप्यप्रतिवृद्धविहारेण विचरामि. अत्र पूर्वं हि
प्रश्नकालेऽनेकेषां सहस्राणामरीणां मध्ये तिष्ठसीत्युक्तं, उत्तरसमये तु कषायाणामवांतरभे-
देन पोकृशसंख्या भवति, नोकषायाणां नवानां मीलनाच्च पंचविंशतिभेदा भवति. तथात्मै-
न्द्रियाणामपि सहस्रसंख्या न भवति, परंत्वेतेषां दुर्जयत्वात् सहस्रसंख्योक्तेति भावः. ॥३८॥

॥ मूलम् ॥ — साहु गोयम पद्दाते । विन्नो मे संसउ इमो ॥ अन्नोवि संसउ मज्जं ।

तं मे कह सुगोयमा ॥ ३ए ॥ व्याख्या—अस्या अर्थः पूर्ववत्. ॥ ३ए ॥

॥ मूलम् ॥—दीसंति बहवे लोए । पासबद्धा सरीरिणो ॥ मुक्कपासो लहुप्भूत् । कहं तं विहरसी मुणी ॥ ४० ॥ व्याख्या—पुनः केशी वदति, हे गौतममुने ! लोके संसारे बहवः शरीरिणः पाशबद्धा दृश्यन्ते, त्वं मुक्तपाशः सन् लघून्भूतो वायुरिव कथं विहरसि ? ॥ ४० ॥

अथ गौतमः प्राह—

॥ मूलम् ॥—ते पासे सवसो विन्ता । निहंतूणं उवायत् ॥ मुक्कपासो लहुप्भूत् । विहरामि अहं मुणी ॥ ४१ ॥ व्याख्या—हे केशीमुने ! तान् पाशान् सर्वशः सर्वान् विन्ता, पुनस्तान् पाशानुपायतो निस्संगादित्वाय्यासान्निहत्य पश्चान्मुक्तपाशो बंधनरहितः सन् लघून्भूतोऽहं विहरामि. ॥ ४१ ॥

॥ मूलम् ॥—पासा इह के बुत्ते । केसी गायममव्वी ॥ तत्ते केसीं बुवंतं तु । गोयसो इणमव्वी ॥ ४२ ॥ व्याख्या—इति गौतमवाक्यादनंतरं केशीश्रमणे गौतममव्वीत्, हे गौतम ! पाशाः के लक्ताः ? बंधनानि कान्शुक्तानि ? तत इति पृष्ठतं केशिकुमारमुनिं गौतम इ-

दुत्तरमवधीत्. ॥ ४२ ॥

॥ मूलम् ॥—रागदोसाद्भूतिं त्वा । नेहपासा जयंकरा ॥ ते विदितुं जहानायं । विहरासि जहृकमं ॥ ४३ ॥ व्याख्या—हे केशीमुने ! जीवानां रागद्वेषादयस्तीव्राः कवोराश्वेतुमशत्रवाः स्नेहपाशा मोहपाशा उक्ताः, कीदृशास्ते स्नेहपाशाः ? जयंकरा जयं कुर्वतीति जयंकराः, रागद्वेषाद्यादौ जेषां ते रागद्वेषादयः, रागद्वेषमोहा एव जीवानां जयदाः, तान् स्नेहपाशान् यथान्यायं वीतरागोक्तोपदेशेन तित्वा यथाक्रमं साध्याचारानुक्रमेणाहं विहरामि, साधुमार्गे विचरामि. ॥ ४३ ॥

॥ मूलम् ॥—साहु गोयम पन्ना ते । विद्वो मे संसर्ज इमो ॥ अन्नोवि संसर्जं भज्जं । तं मे कहसु गोदमा ॥ ४४ ॥ व्याख्या—अस्या अर्थस्तु पूर्ववत्. ॥ ४४ ॥

॥ मूलम् ॥—अंतोहियसंभूया । लया चिद्द गोयमा ॥ फलेद्द विसज्जकीणं । सा उ उद्धरिया कहं ॥ ४५ ॥ व्याख्या—हे गौतम ! सा लता सा वल्ली त्वया कथं केन प्रकारेणोद्धृतोत्पादिता ? सा का ? या लता अंतःहृदयसंभूता सती तिष्ठति. अंतःहृदयं मन

उच्यते, एतावता मनस्युज्जता, पुनर्या वद्धी विषज्जद्व्याणि फलानि फलति. विषवज्जद्व्याणि विषज्जद्व्याणि विषफलानि निष्पादयति, पर्यतदारुणतया विषोपमानि फलानि यस्य लताया नवंति. ॥ ४५ ॥

॥ मूलम् ॥—तं लयं सवसो विज्ञा । उरुरित्ता समूलियं ॥ विहरामि जहानायं । मुक्कोमि विसज्जकणा ॥ ४६ ॥ व्याख्या—गौतमो वदति हे मुने ! तां लतां सर्वतः सर्वप्रकारेण विज्ञा खंकीकृत्य, पुनः समूलिकां मूलसहितामुद्धृत्योत्पाद्य यथान्यायं साधुमार्गे विहरामि. ततोऽहं विषज्जद्व्याणि विषोपमफलान्मुक्तोऽस्मि. ॥ ४६ ॥

॥ मूलम् ॥—लया इह का बुत्ता । केसी गोयममव्वी ॥ तज्जे केसीं बुवंतं तु । गोयमो इणमव्वी ॥ ४७ ॥ व्याख्या—हे गौतम ! लता इति का उक्ता ? इति शृष्टे सति, इति बुवंतं केशीमुनिं गौतम इदमव्वीत्. ॥ ४७ ॥

॥ मूलम् ॥—नवतण्हा लया बुत्ता । जीमा जीमफलोदया ॥ तमुद्धितु जहानायं । विहरामि महामुणी ॥ ४८ ॥ व्याख्या—हे केशीमुने ! नवे संसारे तृष्णा लोचप्रकृतिर्लता

बल्लुक्ता, कीदृशी सा ? जीमा जयदायिनी, पुनः कीदृशी ? जीमफलोदया, जीमो दुःख-
कारणानां फलानां दुष्टकर्मणामुदयो विपाको यस्याः सा जीमफलोदया, दुःखदायककर्मफ-
हेतुभूता, लोभमूलानि पापानीत्युक्तत्वात्. तां तृष्णवद्धीं यथान्यायमुधृत्याहं विहारं करोमि.
॥ मूलम् ॥—साहु गोयम पद्मा ते । तिम्रो मे संसउ इमो ॥ अन्नोवि संसउ मज्जं ।
तं मे कहमु गोयमा ॥ ४९ ॥ व्याख्या—अर्थस्तु पूर्ववत्. ॥ ४९ ॥

॥ मूलम् ॥—संपज्जलिया घोरा । अग्गी चिट्ठइ गोयमा ॥ जे रहंति सरीरत्था । कहं
विष्माविया तुमे ॥ ५० व्याख्या—हे गौतम ! संप्रज्वलिता जाज्वल्यमाना घोरा जीपणा
अन्नवः संसारे तिष्ठन्ति, चेऽग्नयः शरीरस्थान् अर्थात् प्राणिनो जीवान् दहन्ति ज्वालयन्ति.
तेऽग्नयस्त्वया कथं विध्यापिताः ? कथं शमिता इत्यर्थः. ॥ ५० ॥

॥ मूलम् ॥—महामेहप्पभूयाउ । गिस्स वारिजलुत्तमं ॥ सिंचामि सययं ते उ । सित्ता
नेव रहंति मे ॥ ५१ ॥ व्याख्या—हे केशीमुने ! महामेघप्रभूतान्महामेघसमुत्पन्नादर्थान्म-
द्दानदीप्रवाहाद्वारि पानीयं गृहीत्वा तानग्नीन् सततं निरंतरं सिंचामि. तेऽग्नयो जलेन सि-

क्ताः संतो मां नैव दहंति. कथंभूतं तद्धारि ? 'जलुत्तमं' जलोत्तमं, सर्वेषु जलेषु मेघोद-
कस्यैवोत्तमत्वात्. ॥ ५१ ॥

॥ मूलम् ॥—अग्नी इह के बुत्ते । केसी गोयममव्वी ॥ तउं केसीं बुवंतं तु । गोयमो
इणमव्वी ॥ ५१ ॥ व्याख्या—तदा केशीश्रमणो गौतममिदमब्रवीत्, हे गौतम ! तेऽग्नय इ-
ति के उक्ताः ? इत्युक्तवन्तं केशीकुमारमुनिं गौतम इदमब्रवीत्. ॥ ५१ ॥

॥ मूलम् ॥—कसाया अग्निणो बुत्ता । सुयसीलतवो जलं ॥ सुयधाराग्निहया संता ।
त्रिन्ना हु न सहंति मे ॥ ५३ ॥ व्याख्या—हे केशीमुने ! कषाया अग्नय उक्ताः, श्रुतं शीलं
तपश्च जलं वर्तते, तत्र श्रुतं च श्रुतमध्योपदेशः, महामेघस्तीर्थकरः, महाश्रोतश्च तदुत्पन्न
आगमः, ते कषायाग्नयः श्रुतधाराग्निहताः, श्रुतस्यागमवाक्यस्य, उपलक्षणत्वाद्भीलतपसोर-
पि, धारा इव धाराः, तान्निरग्निहता विध्यापिताः श्रुतधाराग्निहताः संतो त्रिन्ना विध्यापि-
ताः, हु निश्चयेन मे इति मां न दहंति, मां न ज्वालयन्ति. ॥ ५३ ॥

॥ मूलम् ॥—साहु गोयम पन्ना ते । त्रिन्ना मे संसुजं इमो ॥ अन्नोवि संसुजं मज्जं ।

तं मे कहुमु गोयमा ॥ ५४ ॥ व्याख्या—अर्थस्तु पूर्ववत्. ॥ ५४ ॥

॥ मूलम् ॥—अइसाहसिउ जीमो । उट्टस्सो परिधावई ॥ जंसि गोयसमारुढो । कहं तेण न हिरसि ॥ ५५ ॥ व्याख्या—हे गौतम ! अतिसाहसिको दुष्टाश्वः परिधावति, यस्मिन् दुष्टाश्वे हे गौतम ! त्वमारुढोऽसि, तेन दुष्टाश्वेन कथं न हियसे ? कथमुन्मार्गे न नीयसे ? कथञ्चूतः स दुष्टाश्वः ? सहसाऽविचार्य प्रवर्तते इति साहसिकः, अविचारिताध्वगामी. पुनः कीदृशो दुष्टाश्वः ? जीमो जयानकः. ॥ ५५ ॥

॥ मूलम् ॥—पहावंतं निगिहामि । सुयरस्सीसमाहिंयं ॥ न मे गछई उम्मगं । मगं च पन्निज्जई ॥ ५६ ॥ व्याख्या—अथ गौतमो वदति, हे केशीमुने ! तं दुष्टाश्वं प्रधावंतमुन्मार्गे व्रजंतमहं निगृह्यामि वशीकरोमि. कीदृशं तं दुष्टाश्वं ? श्रुतरश्मिसमाहितं सिद्धांतवद्गया वरुं. ततः स मे मम दुष्टाश्व उन्मार्गं न गहति, स दुष्टाश्वो मार्गं च प्रतिपद्येतेगीकरोति. ॥ ५६ ॥

॥ मूलम् ॥—अस्से इइ के बुत्ते । केसी गोयममव्वी ॥ तउ केसीं बुवंतं तु । गोयमो

इणमध्ववी ॥ ५७ ॥ व्याख्या—केशी पृच्छति, हे गौतम ! अथ इति क उक्तः ? तत इति भु-
वंतं केशीमुनिं गौतम इदमब्रवीत. ॥ ५७ ॥

॥ मूलम् ॥—मणो साहसिउं जीमो । दुट्टस्सो परिधावई ॥ तं सम्मं निगिह्णामि । ध-
म्मसिक्काय कंधगं ॥ ५८ ॥ व्याख्या—हे केशीमुने ! मनो दुष्टाश्चः साहसिकः परिधावति,
इतस्ततः परिच्रमति. तं मनोदुष्टाश्चं धर्माज्यासनिमित्तं कथकमिव जाल्याश्चमि-
व निगृह्णामि वशीकरोमि, यथा जाल्याश्चो वशीक्रियते, तथा मनोदुष्टाश्चं वशीकरोमि. ॥ ५८ ॥

॥ मूलम् ॥—साहु गोयम पन्ना ते । निन्नो मे संसउं इमो ॥ अन्नोवि संसउं मज्जं ।
तं मे कहसु गोयमा ॥ ५९ ॥ व्याख्या—अस्या अर्थस्तु पूर्ववत्. ॥ ५९ ॥

॥ मूलम् ॥—कुप्पहा बहवो लोए । जेहिं नासंति जंतवो ॥ अद्धाने कह वट्ठतो । तं
न नासिसि गोयमा ॥ ६० ॥ व्याख्या—हे गौतम ! लोके बहवः कुपथाः कुमार्गाः संति,
येः कुमार्गैर्जंतवो नश्यंति, दुर्गतिवने व्रजंतो विलीयंते, सन्मार्गाच्छ्रयंवन्ते इत्यर्थः. हे गौतम !
त्वमध्वनि वर्तमानः सन् कथं न नश्यसि ? नाशं न प्राप्नोषि ? सत्पथात्वं न व्यवसे ? ॥ ६० ॥

॥ मूलम् ॥—जे य मगेण गवति । जे य उम्मग्गपट्टिया ॥ ते सवे विइया मज्जं ।
तो ण गस्सामिहं मुणी ॥ ६१ ॥ व्याख्या—हे केशीमुने ! जे जव्यजना मार्गेण बीतरागोप-
देशेन गवति, च पुनर्येज्जव्या उन्मार्गप्रस्थिता जगवदुपदेशाद्विपरीतं प्रचलितास्ते सर्वे म-
या विदिताः. जव्याजव्ययोः सन्मार्गस्सन्मार्गयोर्ज्ञानं मम जातमिति ज्ञावः. ' तो ' त-
स्मात्कारणादहं न नश्यामि, अपथपरिज्ञानाद्वाशं न प्राप्नोमि. ॥ ६१ ॥

॥ मूलम् ॥—सगे इइ के बुत्ते । केसी गोयममव्ववी ॥ तउ केसीं बुवंतं तु । गोयमो
इणमव्ववी ॥ ६२ ॥ व्याख्या—अस्या अर्थः पूर्ववत्. ॥ ६२ ॥

॥ मूलम् ॥—कुप्पवयणपासंकी । उव्वे उम्मग्गपट्टिया ॥ समग्गं तु जिणस्कायं । एस
मगे हि उत्तमे ॥ ६३ ॥ व्याख्या—हे केशीमुने ! कुत्सितानि प्रवचनानि कुप्रवचनानि कु-
दर्शनानि, तेषु पावंस्मिनः कुप्रवचनपावंस्मिन एकांतवादिनः, ते सर्वे उन्मार्गे प्रस्थिताः, उ-
न्मार्गगामिनः संति. सन्मार्गे तु पुनर्जिनाख्यातं विद्यते, एष जिनोक्तो मार्गः सर्वमार्गेषूत्त-
मः, सर्वमार्गेऽन्यः प्रधानो विनयमूलत्वादित्यर्थः. ॥ ६३ ॥

पारं गमिस्ससि ॥ ७० ॥ व्याख्या—हे गौतन ! महौघेऽर्णवे महाप्रज्ञावे समुद्रे नावा इति नौर्विपरिधावन्ति, इतस्ततः परित्रमति. यस्यां नौकायां त्वमारूढः सन् कथं पारं गमिष्यसि ? कथं पारं प्राप्स्यसि ? ॥ ७० ॥ अथ केशीमुनिना प्रश्ने कृते सति गौतमो वदति—

॥ मूलम् ॥—जा उ आस्साविणी नावा । न सा पारस्स गामिणी ॥ जा निस्साविणी नावा । सा उ पारस्स गामिणी ॥ ७१ ॥ व्याख्या—हे केशीमुने ! या नौः आश्राविणी विद्रसहितास्ति, आश्रवत्यागच्छति पानीयं यस्यां साऽआश्राविणी, सा नौः पारस्य गामिनी नास्ति, या निःआविणी निश्चिद्रा नौः, सा तु पारस्य गामिनी. ॥ ७१ ॥ अथ केशी पृच्छति—

॥ मूलम् ॥—नावा इह का बुद्धा । केसी गोयमसव्ववी ॥ तउ केसीं वुवंतं तु । गोयमो इणमव्ववी ॥ ७२ ॥ व्याख्या—ततः केशीमुनीप्रति गौतमोऽब्रवीत्. ॥ ७२ ॥

॥ मूलम् ॥—सरीरमाहुनाविन्ति । जीवो बुच्चइ नाविउ ॥ संसारो अन्नवो वुत्तो । जं तरंति महेसिणो ॥ ७३ ॥ व्याख्या—हे केशीमुने ! शरीरं नैवर्तते, जीवो नांवि को नौखे-टक लच्च्यते. संसारोऽर्णवः समुद्र उक्तः, यं संसारसमुद्रं महर्षयस्तरन्ति. एतावता महर्षयः

स्वजीवं तपोऽनुष्ठानक्रियावंतं नोवाहकं नात्रिकं कृत्वा चतुर्गतिभ्रमणरूपे भवाण्ये स्वशरीरं
धर्माधारकत्वेन नावं कृत्वा पारं प्राप्नुवंति, मोक्षं व्रजंतीति ज्ञाव. ॥ ७३ ॥

॥ मूलम् ॥—साहु गोयम पन्ना ते । निन्नो मे संसउं इमो ॥ अन्नोवि संसउं मज्जं ।
तं मे कहसु गोयमा ॥ ७४ ॥ व्याख्या—अस्या अर्थस्तु पूर्ववत्. ॥ ७४ ॥

॥ मूलम् ॥—अंधकारे तमे घोरे । चिहंते पाणिणो गौतमं पृष्ठति, हे गौतम !
ब्रह्मलोकं पाणिणं ॥ ७५ ॥ व्याख्या—अथ पुनः केशीश्रमणो गौतमं पृष्ठति, हे गौतम !
अंधकारे तमसि प्रकाशाभावे बहवः प्राणिनस्तिष्ठन्ति. अंधकारतमः शब्दयोर्यद्यप्येक एवा-
यंस्तथाप्यत्रांधकारशब्दस्तमसो विशेषणत्वेन प्रतिपादितः. कीदृशे तमसि ? अंधकारे, अंधं
करोति लोकमित्यंधकारं, तस्मिन्नांधकारे. पुनः कीदृशे तमसि ? घोरे रौद्रे जयोत्पादके. हे
गौतम ! एतादृशे सर्वेस्मिन् लोके सर्वेषां प्राणिनां सर्वजीवानां कः पदार्थ उद्योतं करिष्य-
ति ? प्रकाशं करिष्यति ? न किंचित्तादृशं पश्याम इति ज्ञावः. ॥ ७५ ॥

॥ मूलम् ॥—उगगउं विमलो ज्ञाण । सर्वलोगप्पचंकरो ॥ सो करिस्सइ उज्जोयं । स-

॥ मूलम् ॥—साहु गोयम पद्मा ते । विन्नो मे संसर्तु इमो ॥ अन्नोवि संसर्तु मज्जं ।
तं मे कहसु गोयमा ॥ ६४ ॥ व्याख्या—अस्या अर्थस्तु पूर्ववत् । ६४ ॥

॥ मूलम् ॥—महाउदगवेगेणं । बुडुमाणेण पाणिणं ॥ सरणं गर्हपइहाय । दीवं कं म-
न्नसी मुणी ॥ ६५ ॥ व्याख्या—केशी गौतमंप्रति पृष्ठति, हे गौतममुने ! महोदकवेगेन म-
हाजलप्रवाहेण बुड्यमानानां प्लवतां प्राणिनां त्वं द्वीपं कं मन्यसे ? इति प्रश्नः । कीदृशं द्वी-
पं ? शरणं रक्षाणकमं, पुनः कीदृशं ? गतिमाधारभूमिं । पुनः कीदृशं ? प्रतिष्ठां स्थिरावस्थान-
हेतुं । द्वीपं निवासस्थानं जलमध्यवर्तिं । ॥ ६५ ॥

॥ मूलम् ॥—अहि एगो महादीवो । वारिमज्जे महालउ ॥ महाउदगवेगस्स । गर्ह
तव्व न विज्जई ॥ ६६ ॥ व्याख्या—हे केशीमुने ! वारिमध्ये पानीयांतराले यो 'महालउत्ति'
महानुच्चैस्त्वेन विस्तीर्णतया वाऽलयः स्थानं यस्य स महालयो विस्तीर्ण एको द्वीपोऽस्ति,
द्विर्गता आपो यस्मिन् स द्वीपः, तत्र तस्मिन् द्वीपे महोदकवेगस्य गतिर्न विद्यते, पाताल-
कलशवातैः कुञ्जितस्य जलवेगस्य गमनं नास्ति । अपरत्र द्वीपे प्रलयकाले समुद्रजलस्य गति-

रस्ति, परं तत्र द्वीपे नास्ति. ॥ ६६ ॥

॥ मूलम् ॥—दीवे इष्ट के बुत्ते । केसी गोयममव्वी ॥ तउ केसीं बुवंतं तु । गोय-
मो इणमव्वी ॥ ६७ ॥ व्याख्या—केशी गौतमं पृष्ठति, हे गौतम ! द्वीपमिति किमुक्तं? इ-
त्युक्तवन्तं केशीश्रमणंप्रति गौतम इदमव्वीत्. ॥ ६७ ॥

॥ मूलम् ॥—जरामरणवेगेण । बुड्डमाणे पाणिणं ॥ धम्मो दीवो पइहा य । गइ
सरणमुत्तमं ॥ ६८ ॥ व्याख्या—हे केशीमुने ! जरामरणजलप्रवाहेण द्रुमतां बहतां प्राणि-
नां संसारसमुद्रे शुनधर्मश्चारित्रधर्मरूपो द्वीपो वर्तते, मुक्तिसुखहेतुधर्मोऽस्तीति ज्ञातः, की-
दृशः स धर्मः? प्रतिष्ठा निश्चलं स्थानं. पुनः कीदृशो धर्मः? गतिविवेकिनामाश्रयणीयः. स
धर्म उत्तमं प्रधानं स्थानं शरणमस्तीति ज्ञातः. ॥ ६८ ॥

॥ मूलम् ॥—साहु गोयम पद्दा ते । विन्नो मे संसउ इमो ॥ अन्नोवि संसउ मज्जं ।
तं मे कहसु गोयमा ॥ ६९ ॥ व्याख्या—अस्या अर्थस्तु पूर्ववत्. ॥ ६९ ॥

॥ मूलम् ॥—अन्नवंसि महोहंसि । नावा विपरिधावई ॥ जंसि गोयममारुढो । कहं

॥ ७४ए ॥

पारं गमिस्ससि ॥ ७० ॥ व्याख्या—हे गौतन ! महौघेऽर्णवे महाप्रज्ञावे समुद्रे नावा इति नौर्विपरिधावति, इतस्ततः परित्रमति. यस्यां नौकायां त्वमारूढः सन् कथं पारं गमिष्यसि ? कथं पारं प्राप्स्यसि ? ॥ ७० ॥ अथ केशीमुनिना प्रश्ने कृते सति गौतमो वदति—

॥ मूलम् ॥—जा उ आस्साविणी नावा । न सा पारस्स गामिणी ॥ जा निस्साविणी नावा । सा उ पारस्स गामिणी ॥ ७१ ॥ व्याख्या—हे केशीमुने ! या नौः आश्राविणी णि-द्रसहितास्ति, आश्रवत्यागच्छति पानीयं यस्यां साऽआश्राविणी, सा नौः पारस्य गामिनी नास्ति, या निःआविणी निश्चिद्रा नौः, सा तु पारस्य गामिनी. ॥ ७१ ॥ अथ केशी पृच्छति—
॥ मूलम् ॥—नावा इदं का बुद्धा । केली गोयमसव्वी ॥ तडं केलीं बुवंतं तु । गोयमो

इणमव्वी ॥ ७२ ॥ व्याख्या—ततः केशीमुनीं प्रति गौतमोऽब्रवीत्. ॥ ७२ ॥

॥ मूलम् ॥—सरीरमाहुनाविति । जीवो बुच्चइ नाविडं ॥ संसारो अन्नवो बुत्तो । जं तरंति महेसिणो ॥ ७३ ॥ व्याख्या—हे केशीमुने ! शरीरं नैवर्तते, जीवो नाविको नैखे-टकं उच्यते. संसारोऽर्णवः समुद्र उक्तः, यं संसारसमुद्रं महर्षयस्तरंति. एतावता महर्षयः

स्वजीवं तपोऽनुष्ठानक्रियाव्रतं नौवाहकं नाविकं कृत्वा चतुर्गतिभ्रमणरूपे भवार्णवे स्वशरीरं
धर्मधारकत्वेन नावं कृत्वा पारं प्राप्नुवंति, मोक्षं व्रजंतीति ज्ञातव्यं ॥ ७३ ॥

॥ मूलम् ॥—साहु गोयम पद्या ते । निन्नो मे संसर्ग इमो ॥ अन्नोवि संसर्ग मज्जं ।

तं मे कद्दुसु गोयमा ॥ ७४ ॥ व्याख्या—अस्या अर्थस्तु पूर्ववत् ॥ ७४ ॥

॥ मूलम् ॥—अंधयारे तमे घोरे । चिद्धंते पाणिणो बहू ॥ को करिस्सइ उज्जोयं । स-
व्वलोगंमि पाणिणं ॥ ७५ ॥ व्याख्या—अथ पुनः केशीश्रमणो गौतमं पृच्छति, हे गौतम !
अंधकारं तमसि प्रकाशान्नावे बहवः प्राणिनस्तिष्ठन्ति । अंधकारतमः शब्दयोर्यद्यप्येक एवा-
र्थस्तथाप्यत्रांधकारशब्दस्तमसो विशेषणत्वेन प्रतिपादितः । कीदृशे तमसि ? अंधकारे, अंधं
करोति लोकमित्यंधकारं, तस्मिन्नेंधकारे । पुनः कीदृशे तमसि ? घोरे रौद्रे ज्ञयोत्पादके । हे
गौतम ! एतादृशे सर्वस्मिन् लोके सर्वेषां प्राणिनां सर्वजीवानां कः पदार्थ उद्योतं करिष्य-
ति ? प्रकाशं करिष्यति ? न किञ्चित्तादृशं पश्याम इति ज्ञातव्यं ॥ ७५ ॥

॥ मूलम् ॥—उगगळे विमलो ज्ञाणु । सव्वलोगप्पचंक्करो ॥ सो करिस्सइ उज्जोयं । स-

व्वलोगंसि पाणिणं ॥ ९६ ॥ व्याख्या—गौतमः प्राह, हे केशीमुने! सर्वलोकप्रज्ञाकरो विम-
लो ज्ञानुरुक्तः, स ज्ञानुः सर्वस्मिन् लोके सर्वेषां प्राणिनामुद्योतं करिष्यति. सर्वस्मिन् लोके
प्रज्ञां करोतीति सर्वलोकप्रज्ञाकरः, सर्वलोका लोकप्रकाशको निर्मलो वार्दलादिनाऽनाह्लादि-
तो ज्ञानुरेव सर्वेषां प्राणिनां सर्वत्रोद्योतं करोति, नान्यः कोऽपि तेजस्वी पदार्थ इति ज्ञावः.

॥ मूलम् ॥—ज्ञाण्य इह के बुक्ते । केशी गोयमव्वी ॥ तउ केसीं बुवंतं तु । गोयमो
इणमव्वी ॥ ९७ ॥ व्याख्या—तदा केशीमुनिर्गौतमं पृच्छति, हे गौतम ! ज्ञानुरिति क उ-
क्तः ? केशीमुनिर्गौतममित्यब्रवीत्. ततः केशीमुनिमिति बुवंतं गौतम इदमब्रवीत्. ॥ ९७ ॥

॥ मूलम् ॥—एगउ खीणसंसारो । सबन्नू जिणन्नकरो ॥ सो करिस्सइ उज्जोयं ।
सव्वलोगंसि पाणिणं ॥ ९८ ॥ व्याख्या—हे केशीमुने ! क्षीणः संसारो जवन्नभ्रणं यस्य स
क्षीणसंसारः क्षयीकृतसंसारः, सर्वज्ञः सर्वपदार्थवेत्ता, जिनो रागद्वेषयोर्विजेता, स ज्ञास्करः
सूर्यः सर्वस्मिन् लोके चतुर्दशरज्ज्वात्मके लोके सर्वेषां प्राणिनामुद्योतं करिष्यति, प्रकाशं
करिष्यति. ॥ ९८ ॥

॥ मूलम् ॥—साहु गोर्धम पद्मा ते । विद्मो मे संसर्तु इमो ॥ अन्नोवि संसर्तु मज्जं ।

नं मे कट्टमु गोयमा ॥ ७९ ॥ व्याख्या—अस्या अर्थस्तु पूर्ववत्. ॥ ७९ ॥

॥ मूलम् ॥—सारीरमाणसे दुस्के । वक्ष्यमाणे पाणिणं ॥ खेमं सिवं अणवाहं । ठा-
णं किमन्नमी मुणी ॥ ८० ॥ व्याख्या—अथ पुनः केशीश्रमणो गौतमं पृष्ठति, हे गौतम-
मुने ! शरीरिकैः शरीरादुत्पन्नैः, तथा सानसैर्मनस उत्पन्नैः दुःखैर्वध्यमानानां पीड्यमानानां
प्राणिनां त्वं क्लमं व्याध्याधिरहितं, शिवं जरोपद्रवरहितं, अनावाधं शत्रुजनाऽत्रावात्स्वभा-
वेन पीड्यारहितं, एतादृशं स्थानं किं मन्यसे ? मां वदेरिति शेषः ॥ ८० ॥

॥ मूलम् ॥—अस्थि एगं ध्रुवं ठाणं । लोगगंमि डुरारुहं ॥ जत्थ नत्थि जरा मच्चू ।
वाहिणो वेयणा तहा ॥ ८१ ॥ व्याख्या—हे केशीमुने ! लोकाग्ने लोकस्य चतुर्दशरज्ज्वा-
त्मकस्याग्ने लोकाग्ने, तस्मिन् लोकाग्ने एकं ध्रुवं निश्चलं स्थानमस्ति. कथं भूतं तत्स्थानं ? दु-
रादृहं, दुःखेनारुह्यते यस्मिंस्तद् दुरारुहं दुःप्रापमित्यर्थः पुनर्यत्र यस्मिन् स्थाने जरामृत्यु न
स्तः, जरामरणे न विद्येते. पुनर्यस्मिन् व्याधयस्तथा वेदना वा वातपित्तकफश्लेष्मादयो न

विद्यन्ते. ॥ ८१ ॥

॥ मूलम् ॥—ठाणे य इह के बुत्ते । केसी गोयममद्ववी ॥ तउ केसीं बुवंतं तु । गोय-
मो इणमद्ववी ॥ ८२ ॥ व्याख्या—हे गौतम ! स्थानमिति किमु कं ? केशीश्रमणो गौतममि-
त्यब्रवीत्. ततः केशीकुमारमिति बुवंतं गौतम इदमब्रवीत्. ॥ ८२ ॥

॥ मूलम् ॥—निष्ठाणंति अवाहंति । सिधी लोगगमेव य ॥ खेमं सिवमणाबाहं । जं
चरंति महेसिणो ॥ ८३ ॥ तं ठाणं सासयं वासं । लोयगंमि दुरारुहं ॥ जं संपत्ता ण सोयं-
ति । जवोहंतकरा मुणी ॥ ८४ ॥ युग्मं ॥ व्याख्या—हे केशीमुने ! तत् शाश्वतं सदातनं
वासं स्थानं लोकाग्रे वर्तते, यत्स्थानं संप्राप्ताः संतो जवौघांतकराः संसारप्रवाहविनाशका मु-
नयो न शोचन्ते, शोकं न कुर्वन्ति. कीदृशं तत्स्थानं ? दुरारुहं, दुःखेन तपःसंयमयोगेनारुह्य-
ते आसाद्यते इति दुरारोहं दुःप्राप्यमिति द्वितीयगाथया संबधः. अथ प्रथमगाथाया अर्थः
—पुनः कीदृशं तत्स्थानं ? यत्स्थानमेचिर्नामिच्छिरुच्यते—कानि तानि नामानि ? निर्वाणमि-
ति, अबाधमिति, सिद्धिरिति, लोकाग्रमेव, च पुनः शिवमिति नामानि, एतादृशैः सार्थकैर-

त्रिधानैर्यत्स्थानमुच्यते, तेषां नाम्नामर्थो यथा—निर्वोति संतापस्याऽज्ञावात् शीतीचवंति जी-
वा यस्मिन्निति निर्वाणं. न विद्यते बाधा यस्मिंस्तद्बाधं निर्जयं. सिद्ध्यति समस्तकार्याणि
ब्रमणाऽज्ञावाद्यस्यामिति सिद्धिः. लोकस्याग्रमग्रभूमिर्लोकाग्रमेव. केमं केमस्य शाश्वतसुखस्य
कारकत्वात्केमं. शिवमुपद्रवाऽज्ञावात्. पुनर्यत्स्थानं प्रति महर्षयोऽनाबाधं यथा स्यात्तथा चरं-
नि व्रजंति सुखेन मुनयः प्राप्नुवंति. मुनयो हि चक्रवर्त्यधिकसुखचाजः संतो मोक्षं लभन्ते
इति ज्ञावः. ॥ ८५ ॥

॥ मृलम् ॥—साहु गोयम पद्मा ते । विद्धो मे संसर्ग इमो ॥ नमो ते संसयातीत ।
सर्वमुत्तमहोयही ॥ ८५ ॥ व्याख्या—अथ केशीकुमारो मुनिर्गौतमं स्तौति, हे गौतम ! ते
नव प्रज्ञा साध्वी वर्तते, मे ममाग्रं संशयश्चिद्वदः, संदेहो दूरीकृतः. हे संशयातीत ! हे
संदेहरहित ! हे सर्वसूत्रमहोदधे ! सकलसिद्धांतसमुद्र ! तुभ्यं नमो नमस्कारोऽस्तु. ॥ ८५ ॥

॥ मृलम् ॥—एवं तु संसर्ग विद्धे । केसी योरपरक्रमे ॥ अत्रिवंदित्ता सिरसा । गोयमं
तु महाजसं ॥ ८६ ॥ पंचमहव्यं धम्मं । पद्मिज्जाश्चावउ ॥ पुरिमस्स पडिमंमि । मग्गे

तत्थ सुहावए ॥ ८५ ॥ युग्मं ॥ व्याख्या—केशीकुमारश्रमणो जावतः श्रद्धातः ‘पुरिमस्स’ इति प्रथमतीर्थकृतो मार्गे, पश्चिमे पश्चिमतीर्थकरस्य मार्गे, अर्थादादीश्वरमहावीरयोमार्गे, तत्र तिण्डुकोद्याने पंचमहाब्रतरूपं धर्मं प्रतिपद्यतेगीकरोति. किं कृत्वा? गौतमं शिरसा मस्तकेनात्रिवंद्य नमस्कृत्य. क्व सति? एवमभुना प्रकारेण गौतमेन संशये विद्वे सति. कीदृशं गौतमं? महाशशंसं. कीदृशः केशीमुनिः? घोरपराक्रमो रौद्रपुरुषाकारयुक्तः पूर्वं केशीकुमारश्रमणेन चत्वारि व्रतानि पृहीतान्यासन्, तदा गौतमवाक्यात्पंचमहाब्रतान्यंगीकृतानीति जावः. ॥ ८५ ॥

॥ मूलम् ॥—केशीगोयमने निच्चं । तस्मि आसि समागमो ॥ सुयसीलसमुक्करिसो । महत्थत्थविणिच्चने ॥ ८८ ॥ व्याख्या—तत्र तस्यां नगर्यां केशीगौतमयोर्नित्यं समागम आसीत्. तयोः पुनः श्रुतशीलसमुत्कर्षः श्रुतज्ञानचारित्रयोः समुत्कर्षोऽतिशयोऽभूत्. पुनस्तयोरुत्तयोर्महानर्थविनिश्चयोऽभूत्, शिक्षाव्रततत्वादीनां निर्णयोऽभूत्. ॥ ८८ ॥

॥ मूलम् ॥—तोसिया परिसा सवा । सम्मगं समुवड्डिया ॥ संशुया ते पसीयंति । ज-

गवं केसिगोयमत्तिवेमि. ॥ ८५ ॥ व्याख्या—तदा सर्वा परिपत् सदेवमनुजासुरसन्ना तोषि-
ना द्रीणिना, सम्यग्मार्गे समुपस्थिता सावधाना जाता. तौ जगवंतौ ज्ञानवंतौ केशीगौत-
सौ परिषदा संस्तुतौ प्रसीदतां प्रसन्नौ भवतां सतामिति शेषः, इत्यहं ब्रवीमि. इति सुध-
र्मास्वामी जंबूस्वामिनं प्राह. ॥ ८५ ॥ इति केशिगौतमाध्ययनं संपूर्णं. इति श्रीमदुत्तराध्यय-
नमूत्रार्थटीपिकायामुपाध्यायश्रीलक्ष्मीकीर्तिगणिशिष्यलक्ष्मीवल्लभगणिविरचितायां केशीगौ-
तमीयमध्ययनं त्रयोविंशतितमं संपूर्णं. ॥ २३ ॥ श्रीरस्तु. ॥

॥ अथ चतुर्विंशतितमाध्ययनस्यार्थो व्याख्यायते ॥ ८६ ॥

पूर्वस्मिन्नध्ययने परेषां चित्तविप्लुतिः केशिगौतमवद् दूरीकर्तव्या, तद्दूरीकरणं सम्य-
ग्वाग्योगेन स्यात्, वाग्योगो हि अष्टप्रवचनमातृस्वरूपः, अतोऽष्टप्रवचनमातृस्वरूपं चतुर्वि-
ंशतितमेऽध्ययने कथ्यते—सूत्रं—

॥ मूलम् ॥—अष्ट पवयणमायात् । समिद्धं गुत्ती तदेव य ॥ पंचवयसमिद्धं । त-
त् गुत्ती उ आहिया ॥ १ ॥ व्याख्या—एता अष्टौ प्रवचनमातर आहिता आख्याताः, प्र-
वचने सिद्धांते मातरश्चारित्रस्य जनन्यः प्रवचनमातरः, साधवाचारजननात्परिपालनाज्जन-
न्यस्तीर्थकरैः कथिताः. ता अष्ट प्रवचनमातरः काः? समितयः कति? गुप्तयश्च कति? त-
योः समितिगुप्तयोः संख्यां वदति. पंचैव, एव निश्चये पादपूरणे वा. पंच समितयस्तिष्ठो गु-
प्तयः, उन्नयोर्मूलनेऽष्टप्रवचनमातर उक्ताः. ॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥—इरिया त्रासेसणादाणे । उच्चारं समिद्धं य ॥ मणगुत्ती वयगुत्ती । कायगु-
त्ती य अष्टमा ॥ २ ॥ व्याख्या—एता पंच समितयः, प्रथममीर्यासमितिः, ईरणमीर्या,
संसितिशब्दस्य प्रत्येकमत्रिसंबंधः. ईर्यायां गमनागमने सं सम्यक् प्रकारेण इतिरात्मचेष्टा
ईर्यासमितिः, सार्धहस्तत्रयावलोकनं वा चक्षुषा कृत्वा यत्नेन चक्रमणमीर्यासमितिः १. छि-
तीया त्राषासमितिः, विचार्य त्राषणं त्राषासमितिः. २. तृतीया एषणासमितिः, शुद्धस्या-
हारस्य ग्रहणमेषणासमितिः ३. चतुर्थी आदानसमितिर्वस्त्रपात्रप्रमुखोपकरणानामादानं ग्र-

द्वयं, उपलक्षणत्वाच्चिकेपो मुंचनमादाननिकेपसमितिः. ४. पंचम्युच्चारदीनां व्युत्सर्जनमु-
च्चारप्रश्रवणश्चेपमसिंघाणजह्वपारिष्टापनिकासमितिः ५. तत्रोच्चारं विष्टा, प्रश्रवणं मूत्रं, श्ले-
ष्म सुखजं मलं, सिंघाणो नासिकामलं, जह्वो देहमलं, एताः पंच समितयः. तिस्रो गुप्तयः,
गोपनं गुप्तिर्मनसोऽशुचव्यापारान्निवर्तनं मनोगुप्तिः प्रथमा १. अथ द्वितीया वचनस्याऽशु-
चव्यापाराजोपनं वचनगुप्तिः २. तृतीया कायगुप्तिः, कायस्याऽशुचकर्मणो गोपनं निवर्तनं
कायगुप्तिः ३. एवं पंचसमितीनां तिसृणां गुप्तीनां च मीलनादष्टौ प्रवचनसातरो ज्ञेयाः. ॥१॥

॥ मूलम् ॥—एषा उ अष्ट समिद्धे । समासेण वियाहिया ॥ दुवालसंगं जिणस्कायं
। मायं जत्थ उ पवयणं ॥ ३ ॥ व्याख्या—एतास्तु समासेन संकेपेणाष्टौ समितयो व्या-
ख्याताः. विस्तरत्वेन चेद्वर्ण्यते तर्हि पंच समितय उच्यन्ते, तिस्रो गुप्तयश्चोच्यन्ते. समासेन
संज्ञेनोपेयं चेदुच्यते, तर्ह्यष्टावपि समितय उच्यन्ते. तस्मादेतासामष्टानामपि समितिसंज्ञोच्य-
ते. यत्तु पूर्वं पंचानां समितिसंज्ञा, तिसृणां च गुप्तिसंज्ञा, तत्कथंचिद्भेदख्यापनार्थं. यत्र या-
स्वष्टासु मातृपु द्वादशांगं जिनाख्यातं प्रवचनं श्रुतं चारित्रं वा ' मायं ' इति मातं, संपू-

णत्वेन संस्थितं. यतो हि सर्वा एता अष्टावपि चारित्ररूपाः, चारित्रं हि ज्ञानदर्शनं विना न भवति, ज्ञानदर्शनञ्चारित्रेभ्योऽतिरिक्तं द्वादशांगं न भवति. तस्माद् द्वादशांग्यष्टासु मातृषु स्थिता, तेनैतासां प्रवचनजननीसंज्ञा. ॥ ३ ॥ प्रथमस्त्रीर्यासमितिस्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥—आलंबणेण ? कालेण १ । मग्नेण ३ जयणा ४ इय ॥ चउकारणपरिसु-
खं । संजए इरियं रिए ॥ ४ ॥ व्याख्या—संयतः साधुरेत्तिश्चतुर्भिः कारणैः परिशुद्धया निर्दोषया, ईर्याया निर्दोषया गत्या रीयेत गहेत्, प्राकृतत्वात् तृतीयास्थाने प्रथमा. तानि च त्वारि कारणानि कानि ? आलंब्यते निश्चलः क्रियते मनो येनेत्यालंबनं, तेनालंबनेन. १. पुनर्द्धितीयं कारणं काल ईर्यायाः समयस्तेन कालेन. २. पुनस्तृतीयं कारणं मार्गः पंथा, तेन विहारयोग्यमार्गेण. ३. पुनश्चतुर्थं कारणं यत्ना यतनं, यत्ना जीवदया, तथा यतनया. ४. एवं चतुर्भिः कारणैः शुद्धया गत्या साधुना गंतव्यमिति ज्ञावः. ॥ ४ ॥ पूर्वं चतुर्णां कारणानां नामान्युक्त्वाथ विस्तरेण वर्णयति—

॥ मूलम् ॥—तत्थ आलंबणं नाणं । दंसणं चरणं तेहा ॥ काले य दिवसे वुत्ते । मग्ने

उपपद्वज्जिए ॥ ५ ॥ व्याख्या—तत्र चतुःषु कारणेष्वालंबनं, यदालंब्य गमनमनुज्ञायते तदालंबनं. यतो ह्यालंबनं विना निरर्थकं गुरुचिर्गमनमनुज्ञातं नास्ति, तदालंबनं ज्ञानं सूत्रं अथ तदुचयं सूत्रार्थज्ञानं सिद्धांतपठनपाठनं. ततो दर्शनं सम्यक्त्वं तत्त्वरुचिरूपं, तस्य ग्रहणं ग्राहणं वा, तदपि कारणं. पश्चाच्चरणं चारित्र्यं, अत्र चारित्र्यशब्देन सामायिकादिकं, सामादयं समर्प्यं । सम्मावाले समाससंखेवो ॥ अणवज्ज्ञं च परिष्ठा । पञ्चस्काणे य ते अह ॥ १ ॥ इत्याद्यपि कारणं. यतो हि ज्ञानार्थं दर्शनार्थं चारित्र्यार्थं एवं द्वयोरर्थं, एवं पृथक् पृथक्; एवं त्रयाणामप्यर्थं, एवमष्टादश भेदा भवंति. च पुनः काल ईर्यायाः समयो दिवस एवोक्तः, न तु रात्रिरीर्यायाः समयोऽस्ति. रात्रौ हि विहारं कुर्वतः साधोरीर्याशुद्धिनं स्वादित्यर्गः. मार्गस्तूपथवर्जनमुन्मार्गस्य त्यागः, उन्मार्गे चलमानस्यात्मनः संयमस्य विराधना स्यात्, ॥ ५ ॥

॥ मूलम् ॥—दद्वले खित्तले चैव । कालले जावले तथा ॥ जयणा चउविहा बुत्ता । तं मे किंत्तयले सुण ॥ ६ ॥ व्याख्या—तीर्थकरैरित्यध्याहारः, तीर्थकरैर्गणधरैश्चतुर्विधा य-

लोकां, तां चतुर्विधां यत्नां मे मम कथयतस्त्वं शृणु ?' जो शिष्य ! तदेव चतुर्विधत्वमाह—
द्रव्यतो यत्ना, च पुनः क्षेत्रतो यत्ना, कालतो यत्ना, तथा जावतो यत्ना. ॥ ६ ॥ अथ द्र-
व्यतः कथं यत्ना ? तमाह—

॥ मूलम् ॥—द्वन्द्वं चरकुसा येहे । जुगमिच्छं च खिच्छं ॥ कालतं जाव रीएजा । उ-
वर्त्तते य जावर्त्तं ॥ ७ ॥ व्याख्या—द्रव्यतो द्रव्यमाश्रित्यैवं यत्ना, यच्चक्षुषा जीवादिद्रव्यं
विलोकयेत्. क्षेत्रतः क्षेत्रमाश्रित्य जुगसात्रं चतुर्हस्तप्रमाणं क्षेत्रं मार्गं प्रेक्षेत विलोकयेत्, इयं
क्षेत्रतो यत्ना. कालतः कालमाश्रित्यैवं यत्ना यावत्कालं यावत्कालप्रमाणेन रीयते गमनं
विधीयते, सा च कालयत्ना. यः साधुरुपयुक्तस्तेर्यायां सावधानः स्यात्, सा जावतो यत्ना
क्षेया. ७ ॥ अथोपयुक्तत्वमेव विस्तरेण वर्णयति—

॥ मूलम् ॥—इन्द्रियस्थे विवर्जित्वा । सप्तायं चैव पंचहा ॥ तम्मुक्ती तप्पुरक्षारे । उव-
त्तेरियं रिये ॥ ८ ॥ व्याख्या—साधुरुपयुक्तः सन् इर्यायां साधुयोग्यायां गतौ रीयेद्वर्जते.
किं कृत्वा ? पंचेन्द्रियार्थान् पंचानामिन्द्रियाणामर्थान् विषयान् विवर्ज्य, च पुनर्वाचनादिभेदतः

पुनः प्रकारं स्वाध्यायं विवर्त्य, पुन साधुः कीदृशः सद्गीर्ष्यां रीयेत् ? तन्मूर्तिः सन्, तस्या-
मीर्वासद्वित्तो मूर्तिः शरीरं यस्य स तन्मूर्तिः, न तु यत्तस्ततः शरीरं धूनयन् गठेत्, कायचा-
पत्यरहित इति ज्ञातुः पुनः कीदृशः साधुः ? तत्पुरुस्कारः, तमेव पुरुस्करोतीति तत्पुरुस्का-
रः, तामीर्वासद्वित्तिं प्राधान्येनांगीकुरुते इत्यर्थः. अनेन कायजनलोस्तत्परतोक्ता. एवमुपयुक्तः
सावधानो विचरेदित्यर्थः. ॥ ८ ॥

॥ मृदाश्च ॥—कोहे माणे य नाया य । लोद्वे य उवउत्तया ॥ हासे जय मोहरिण ।
विगद्वासु तहेव य ॥ ९ ॥ एयाइं अट्टाणाइं । पत्तिज्जित्तु संजए ॥ असावज्जं मिअं काले ।
नासं नासिज पद्दवं ॥ १० ॥ व्याख्या—अथ द्वाभ्यां गाथाभ्यां जापासमितिमाह—‘ प-
द्दवं ’ इति प्रज्ञावान् संयतः काले प्रस्तावे जापायाः समयेऽसावद्यां निःपापां, तथा मितं
सद्वपं ज्ञातं चापेत. किं कृत्वा ? एतान्यष्टौ स्थानान्युपयुक्ततयैकाग्रत्वेन परित्यज्य त्यक्त्वा.
एतान्यष्ट स्थानानि कानि ? क्रोधो १ मानो २ माया ३ लोभश्च ४ हास्यं ५ जयं ६ मौखरि-
का ७ विद्वेषाश्च असंयज्जनजापणं वा, विकथां ८ च राज्यादिचतुर्विधां. एतान्यष्टावसत्य-

वाक्यस्थानानि. तस्मात्प्रत्येकं क्रोधे माने मायायां लोभे च हास्ये जये मौखरिकायां तथैव विकथासु च कृषादिरूपमसद्वाग्योगं परिहृत्याऽसावद्यां निर्दोषां परिमितां प्रस्तावे त्राषां वदेदित्यर्थः. ॥ १० ॥ अथैषणासमितिमाह—

॥ मूलम् ॥—गवेसणा य ग्रहणे य । परिभोगेसणा य जा ॥ आहारोवहिसिन्नाए । एण तिन्नि विसोहिण्ण ॥ ११ ॥ व्याख्या—गवेसणायामेषणा गवेसणेषणा गवैषणा, विशुद्धाहारदर्शनविचारणा प्रथमेषणा १. द्वितीया ग्रहणेषणा, विशुद्धाहारस्य ग्रहणेषणा २. तृतीया परिभोगेषणा, परि समंताद्बुद्ध्यते आहारादिकमस्मिन्निति परिभोगो मंरुलीजोजनसमयः, तत्रैषणा विचारणा परिभोगेषणा ३. एतास्त्रयोऽप्येषणा आहारोपधिशय्यासु विशोधयेत्, केवलमाहारे एवैता एषणा न भवेयुः, किं त्वाहारे उपधौ वस्त्रपात्रादौ, शय्या उपाश्रयः संस्तरकादिश्च, तत्र सर्वत्रैषणा विधेयेत्यर्थः. ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—उगगमुप्पयणं पढमे । बिइण्ण सीहिज्जं एसणं ॥ परिभीगंमि चउक्कं च । विसोहिज्जं जयं जइ ॥ १२ ॥ व्याख्या—उगगमुप्पयणं पढमे । बिइण्ण सीहिज्जं एसणं ॥ परिभीगंमि चउक्कं च । विसोहिज्जं जयं जइ ॥ १२ ॥ इति यत्नावान् जइ इति यतिः सा-

शुः प्रथमे इति प्रथमायां गवैषणैषणायामुज्जमोत्पादनान् दोषान् विशेष्ये द्विशेषेण विचारयेत्.
 पुनः साधुर्द्वितीयायां ग्रहणैषणायां शंकितादिदोषान् विचारयेत्. पुनस्तृतीयायां परित्तोगैषणायां
 चतुष्कं दोषचतुष्टयं विशेष्येत्. ॥ ११॥ इति गाथार्थः. अत्र प्रथमायां गवैषणैषणायां द्वात्रिंशद्दो-
 षा भवन्ति, तद्यथा-प्रथमं पोरुशोज्जमदोषाः, उज्जमशब्देनार्धकर्मकादिपोरुशदोषाः, एते दोषा
 ग्रहस्यन्दो-त्पद्यन्ते. तथा प्रथमैषणायामेव पोरुशोत्पादनादिदोषा भवन्ति. उत्पाद्यन्ते साधुना
 ये ते उत्पादनाः, साधोः सकाशादेव पोरुश दोषा उत्पद्यन्ते, ते च धात्रीप्रमुखाः, एवं द्वात्रिं-
 शद्दोषाः. द्वितीयायामैषणायां ग्रहणैषणायां शंकितादिदशदोषा उन्नयतो दायकाद्ग्राहकाच्च
 भवन्ति. एवं द्विचत्वारिंशद्दोषा भवन्ति. तत्र प्रथम आर्धकर्मिकः, अर्धकर्मणि नव आर्धकर्मि-
 कः, यद्ग्राहारं ग्रहस्येन सर्वान् दर्शयितुः, सर्वान् लिङ्गिन उद्दिश्य कृतसार्धकर्मिकमुच्यते. १.
 साधुयोगे सति यदुद्दिश्य कृत्वा दीयते तदुद्देशिकमुच्यते. २. अयं द्वितीयो दोषः. बहुतरे
 विशुद्धे आहारे आर्धकर्मिकाहारकरणैर्गुक्तं भवति, तदा पूतिकर्मदोषः, यथा शुचिः पयोध-
 मेऽप्येकेन मर्द्यविंदुजाऽशुचिः स्यात्, तथा पूतिकर्मणा विशुद्धाहारमप्यार्धकर्मिकयोगात्पूतिकं

स्यात्, अयं तृतीयो दोषः ३. अथ चतुर्थो मिश्रकर्मदोषः, किंचित्साधुनिमित्तं, किंचिदा-
 त्सार्यं गृहस्थो यदाहारं कारयति तदा मिश्रितदोष उत्पद्यते ४. अथ पंचमं स्थापनाकर्म,
 स्थाप्यते साधुनिमित्तमिति स्थापना, यदा साधुरायास्यति तदा साधवे दास्यामीति विचार्य
 यदाहारं रक्षितं, तदाहारं स्थापनाकर्मदोषयुक्तं स्यात् ५. अथ षष्ठो दोषः प्राञ्चुतकः, गृह-
 स्थः स्वगृहे उत्सवं ज्ञात्वा संखनिकस्य परावृत्तिं करोति स प्राञ्चुतिको दोषः ६. अंधकारे ल-
 द्योतं कृत्वा मुनये आहारं यदा दीयते तदा प्रादुःकरणदोषः सप्तमः ७. यदा गृहस्थो मौ-
 द्येनानीय साधवे ददाति तदा क्रीताख्यो दोषश्चाष्टमो ज्ञेयः ८. यदा गृहस्थः साधुनिमित्त-
 मुच्चारकमानीयाहारादिकं ददाति, तदा नवमः प्रामित्यदोषः ९. यदाहारादिकं परावृत्य स-
 रसनीरसयोः परावर्तनं कृत्वा साधवे ददाति तदा दशमः परावर्तदोषो ऋवति १०. यदा स्व-
 गृहाह्वहिर्ग्रीमाष्ठाहारादिकं मुनिसन्मुखमानीय मुनये दीयते, तदाऽज्याहृतो दोष एकादशः
 स्यात् ११. यदा कोष्ठकादौ गर्जगृहादौ मुद्रितमुद्घाढ्याहारादिकं निष्कास्य दीयते तदोद्भि-
 न्नदोषो द्वादशः स्यात् १२. यदोच्चस्थानादुत्तीर्यानीयाहारादि ददाति तदा मालाहृतत्रयोद-

शो दोषः स्यात्, एवं नीचैरपि दुःखीभूय ददाति, तदापि स एव मालापहतो दोषः स्यात्
 १३. यदा कस्माच्चिन्निर्वलाटुद्वाल्याहारादिकं ददाति, तदाब्धियश्चतुर्दशो दोषः १४. यदा छि-
 त्राणां पुष्पाणां साधारणे आहारे एकोऽन्याननापृच्छय साधवे ददाति, तदा पञ्चदशोऽनिसृ-
 यो दोषः १५. यदा स्वनिमित्तमाहारे राध्यमाने साधुनिमित्तमपि तस्मिन्नाहारेऽधिकं हंमि-
 कायां पूर्यते तदाऽध्यवपूरो दोषः षोडशः १६. एते पोरुशोऽमदोषाः, एते दायकादोषा उत्पद्यन्ते.

अथाऽनगारात् पोरुश दोषा उत्पद्यन्ते, ते चोत्पादनदोषा अस्मी—प्रथमो धात्रीदोषः,
 यदा साधुर्यहस्थस्य बालकान् चिःपिटिकादिभिः क्रीरयित्वा धात्रीवत्प्रमोदमुत्पाद्याहारं गृ-
 ह्णाति, तदा प्रथमो धात्रीदोषः १. यदा गृहस्थगृहे गुप्तप्रकटसमाचारान् स्वजनादीनां कय-
 यित्वाऽहारं गृह्णाति तदा द्वृतकर्मख्यो द्वितीयो दोषः २. यदा लाजालाजजीवितमृत्युसुख-
 दुःखादिनिमित्तं त्रिकालस्थं गृहस्थग्रे उक्त्वाऽहारं गृह्णाति तदा निमित्तदोषस्तृतीयः ३. य-
 दा गृहस्थस्य ज्ञातिं कुलं ज्ञात्वाऽत्मीयमपि साधुस्तमेव ज्ञातिं, तदेव कुलं च प्रकाश्याहारं
 गृह्णाति तदाऽजीविकादोषश्चतुर्थः ४. यदा स्वकीयं दीनत्वं दयालुत्वं गृहस्थग्रे प्रकटीकृत्या-

हारादिकं गृह्णाति तदा वनीपको दोषः ५. यदा वैद्यवन्नाम्निकां दृष्ट्वा वमनविरेचना-
जीर्णज्वरादीनां श्लेष्मजमुपदिश्य वैद्यकं कृत्वाऽहारं गृह्णाति तदा चिकित्सादोषः ६. यदा गृ-
हस्थं प्रापयित्वा शापं दत्त्वाऽहारं गृह्णाति तदा क्रोधपिक्तः सप्तमो दोषः ७. यदा साधूनां
समक्षं पणं कृत्वा, तदाहं लब्धिमान् यदा ज्वरतां सरसमाहारममुकगृहादानीय ददामि, इ-
त्युक्त्वा गृहस्थं विक्लव्यं गृह्णाति तदाऽष्टमो मानपिक्तदोषः ८. यदा मायां कृत्वा लोनाष्ट्रं प-
रावृत्त्याहारं गृह्णाति तदा मायापिक्तो नवमो दोषः ९. यदा लोत्रेन सरसाहारलौढ्येन ज्ञात्वा
ज्रात्वाऽहारं गृह्णाति तदा लोत्रपिक्तो दशमो दोषः १०. यदा पूर्वं पश्चाद्वा गृहस्थस्य स्तुतिं
विद्यत्ते, आहारं च गृह्णाति तदा संस्तवदोष एकादशः ११. यदा विद्यया सुरं साधयित्वा ज्ञो-
जनं साधयति, तदा विद्यापिक्तो द्वादशो दोषः. अथवा विद्यां पाठयित्वा ग्रंथसध्याप्य ज्ञो-
जनादिकं गृहस्थाद्गृह्णाति, तदा विद्यापिक्तो द्वादशो दोषः १२. यदा कर्मणं मोहनं ग्रंथ-
मंत्रं साधयित्वा कृत्वा दत्त्वाऽहारादिकं गृह्णाति तदा मंत्रदोषस्त्रयोदशः १३. यदा अदृश्यी-
करणाद्यं जनमोहनचूर्णयोगेनाहारं गृह्णाति तदा चतुर्दशश्चूर्णयोगो दोषः १४. यदा मुग्धलो-

कान् लोनाग्यादि विक्षेपनराजवशीकरणादितिलकेन जलस्य लमार्गोद्ध्वनसुजगदुर्जगविधि-
मुपदिश्याहारं गृह्णाति, तदा योगपिन्दोषः पञ्चदशः १५. यदा पुत्रादिजन्मदूषणनिवारणा-
र्थं मवाज्येष्टाश्वेषामूलादिनक्षत्रशांत्यर्थं मूलैः स्नानमुपदिश्याहारादिकं गृह्णाति, तदा पोरु-
ओ मूलकर्मदोषः १६. एवमुक्तमोत्पादनादिदोषाः, सर्वेऽपि गवैषणायां द्वात्रिंशद्विषा जवन्ति.
३२. अथ द्वितीयायां ग्रहणैषणायां दश दोषाः कथ्यन्ते—यदा दायकः शंकां कुर्वन् ददाति,
साधुगपि जानात्यसौ दायकः शंकां करोति, एवं सत्याहारं गृह्णाति, तदा प्रथमं शंकितो
दोषः, १. द्वितीयो अद्वितीयो दोषः स द्विविधः, सचित्तेन खरंटित आहारः, अचित्तेन खरं-
टितश्चाद्वागे जवति, तदा अद्वितीयो दोष उच्यते २. यदा पृथिव्यां जलेऽग्नौ वनस्पतिमध्ये
त्रसर्जीवानां मध्ये निक्षिप्तमाहारं ददाति, तदा निक्षिप्तस्तृतीयो दोषः ३. यदाऽचित्तमाहा-
रमपि सचित्तेनाद्यादितं स्यात्तदा पिहितदोषश्चतुर्थः ४. पिहितदोषस्य चतुर्भेगा यथा—स-
चित्तमाहारं सचित्तेन पिहितं १, अचित्तमाहारमचित्तेन पिहितं २, अचित्तमाहारं सचि-
त्तेन पिहितं ३, सचित्तमाहारमचित्तेन पिहितं ४. एवं चतुर्भेग्यामचित्ताहारमचित्तेन पिहि-

तमत्र कोऽपि न दोषः. यदा बृहद्भ्राजने स्थितमाहारं तत्रस्थभ्राजनेन दातुमशक्यत्वेन त-
 भ्राजने स्थितमपरत्रोत्तार्य, अथवा तस्माभ्राजनादपरस्मिन् भ्राजने उत्तार्थाहारं ददाति स
 संहृतदोषः पंचमः ५. यदा असंसर्गः पंक्तः शिशुः स्थविरोऽथ उन्मत्तो मत्तो ज्वरपीकृतः
 कंपमानशरीरो निगमबद्धो हृडे क्लिप्तो गलितहस्तश्चिन्नपादः, एतादृशो वा दाता ददाति
 तदा दायकदोषः. पुनर्यदा कश्चिद्वायिका दायको वाऽग्निं प्रज्वालयन्, अरहदृकं ब्रामयन्,
 घरदृके चान्नपीषणं कुर्वन्, मुशलेन खंरयन्, शिलायां लोष्टकेन वर्तयन्, चरुयां कार्पासादिकं
 लोढयन्, रुतं वा पिंजयन्, सूर्पकेण धान्यमाहोढयन्, फलादिकं विदारयन्, प्रसार्जनेन रजः
 प्रमार्जयन्, इत्याद्यारंभं कुर्वन्, तथा भोजनं कुर्वन्, स्त्री च या संपूर्णगर्भा स्थिता भवति, पुनर्या
 च स्त्री बालं प्रति स्तन्यं पाययंती, पुनस्तं बालं रुदंतं मुक्त्वाऽहारदानायोत्तिष्ठति, पुनर्यः षट्-
 कायसंसर्दनं संघट्टनं वा कुर्वन् साधुं दृष्ट्वा हंमिकोपरिस्थपग्रपिंरुमुत्तारयति, इत्यादयो बहवो
 दायकदोषाः. इति षष्ठो दायकदोषः ६. यदाऽनाजोगेनाऽविचार्यैव शुद्धाशुद्धमाहारं संमील्य
 ददाति, तदा सप्तम उन्मिश्रितदोषः ७. यदा द्रव्येणाऽपरिणतमाहारं, भावेनोन्नयोः पुरुष-

योरसाहारं वर्तते, तन्मध्ये एकस्य साधवे दातुं मनोऽस्ति, एकस्य च नास्ति, तदाहारमपरिणतदोषयुक्तं स्यात्, इत्यपरिणतदोषश्चाष्टमः ८. यदा दधिदुग्धैरेख्यादिद्रव्यं, येन द्रव्येण दर्वी करो वा क्षितः स्यात्तदा पश्चात्कर्मवेन क्षितपिम्नो नवमो दोषः स्यात् ९. यदा क्षित्यानि वृत्तदधिदुग्धादिर्विहून् पातयन्नाहारं ददाति, तदा गर्दितो दशमो दोषः स्यात्. १०. इति. ग्रहणेषणायां दायकग्राहकयोरन्योन्यं दोषसंज्ञवः, एवं सर्वमीलने द्विचत्वारिंशद्वोपा न्वन्ति.

अथ परिज्ञोपेक्षायां त्रैसपेक्षायां पंच दोषाः संज्ञवन्ति. तद्यथा—यदा क्षीरखंरुनृतादिद्रव्यं संमील्य रसबोद्धयेन जुंक्ते, तदा संयोजनादोषः प्रथमः १. यावत्प्रमाणः सिद्धांति पुनरप्यसाहार उक्तोऽस्ति तस्मादाहारप्रमाणात्स्वादलोचनेनाधिकसाहारं यदा करोति, तदाऽप्रमाणो द्वितीयो दोषः २. यदा सरसाहारं कुर्वन् धनवंतं दातारं वर्णयति तदेङ्गालदोषस्तृतीयः ३. विरससाहारं कुर्वन् दरिद्रं कृपणं वा निंदति, तदा चतुर्थो धूमदोषः ४. यदा तपःस्वाध्यायवेद्यावृत्त्यादिकारणपटकं विना वलवीर्याद्यर्थं सरसाहारं करोति तदा पंचमोऽकारणदोषः

५. एते पंच दोषाः परिज्ञौगैषणाया ज्ञेयाः, एवं सर्वे सप्तचत्वारिंशदोषा ज्ञवंति. परिज्ञौगैष-
णायां चतुष्कं दोषचतुष्टयं सूत्रे उक्तं; तत्त्विंगालधूमयोर्मोहनीयकर्मोदयादेव दायकस्य प्रशं-
सातो निंदातश्च प्रादुर्जावादेकत्वमेवांगीकृतं, तस्माच्चत्वार एव दोषा गृहीताः. एवं षट्च-
त्वारिंशदोषा ज्ञवंति. अथवा परिज्ञौगैषणायां परिज्ञोगसमये आसेवनासमये पिंरु ? शय्या
१ वस्त्र ३ पात्रं ४ चैतच्चतुष्कं विशोधयेत्, अयमप्यर्थो विद्यते, इत्यनेन ' उग्गमुप्पायणं प-
ढमे ' इति गाथाया अर्थः. ॥ १२ ॥ इत्येषणासमितिः, अथ चतुर्थी समितिं प्राह—

॥ मूलम् ॥—उहोवहोवगगहिंयं । ग्रंरुगं दुविहं मुणी ॥ गिण्हंतो निस्किवंतो यं । प-
उंजिज्ज इमं विहिं ॥ १३ ॥ व्याख्या—उधोपधिकं सामुदायिकं, उपग्राहिकौपधिकं, उपगृ-
ह्यते वारंवारं यत्तार्थमित्युपग्राहिकं रजोहरणपोतिकादिकं. अत्रोपधिशब्दस्य प्रत्येकं प्रयोगः.
एवं त्रारुमुपकरणं द्विविधं ज्ञवंति, रजोहरणदंरुकादिकं द्विप्रकारं वर्तते, मुनिस्तं द्विविध-
मपि ज्ञांरुं गृह्णन्, च पुनर्निक्षिपन् मुंचन्निमं विधिं प्रयुंजीत. ॥ १३ ॥ तं विधिं प्राह—
॥ मूलम् ॥—चरकुसा पम्बिहेहिता । पमज्जिज्ज जयं जयी ॥ आइए निस्किविज्जा वा ।

दुदृजु समिजुवि सया ॥ १४ ॥ व्याख्या—यत्नावान् यतिर्यलया चक्षुषा प्रतिक्षेप्य प्रमार्ज-
यित्वा सदा समितः सन्नादाननिक्षेपणसमितियुक्तः सन्, अथवा द्रव्यज्ञावचेदेन समितः
समितियुक्तः सन् द्विविधमप्युपधिमोचिकमथोपग्राहिकं गृहीताददीत? वाऽथवा मुंचेन्निक्षिपेत्.

॥ मूलम् ॥—उच्चारं पासवणं । खेलं सिंघाणजद्वियं ॥ आहारं उवाहिं देहं । अक्षं वा-
वि तद्वाविहं ॥ १५ ॥ अणवायमसंलोए । अणवाए चैव होइ संलोए ॥ आवायमसंलोए ।
आवाण चैव संलोण ॥ १६ ॥ अणवायमसंलोए । परस्सणुवघाइए ॥ समे अज्जूसिरेयावि ।
अचिगकालकयंमि य ॥ १७ ॥ विडिन्ने दूरमोगाडे । नासन्ने विलवजिए ॥ तसपाणवीयरहि-
ण । उच्चारार्इणि वोसिरे ॥ १८ ॥ चतसृत्तिः कुलकं ॥ व्याख्या—अथ पंचमीं समितिं प्रा-
ह—साबुद्धारादीन्येतादृशे स्थंमिले व्युत्सृजेत् परिष्ठापयेदिति चतुर्थ्या गाथया संबंधः.
तानि कानि ? उच्चारदीनि, उच्चारं पुरीपं, प्रश्रनणं मूत्रं, खेलं कफः, सिंघाणं श्लेष्म, ज-
ल्लकं शरीरमलं, आहारमन्नादिकं. उपधिं जीर्णवस्त्रादिकं, देहं शरीरं, अन्यत्तथाविधपरिष्ठा-
पनायोग्यं, ज्ञेयजायर्थमानीतं गोमूत्रादिकं, एतत्प्रासुके स्थंमिले परिष्ठाप्येत. पूर्वं स्थंमिल-

स्य चतुर्जंगीमाह—अनापातेऽसंलोके, न विद्यते आपातः स्वपक्षीयपरपक्षीयाणामापातो ग-
मनागमनं यत्र तदनापातः पुनर्यदसंलोकं भवति, न विद्यते लोकानां संलोको दूराद् द-
ष्टिप्रचारो यत्र तदसंलोकं. कोऽर्थः? यत्र स्थंमित्रे प्रायो गृहस्थः कोऽपि नायाति, यत्र च
स्थंमित्रे प्रायो दूराद्गृहस्थानां दृष्टिप्रचारो न स्यात्, तत्र स्थंमित्रे इत्यर्थः, इति प्रथमो जं-
गः १. पुनर्यत्स्थंमित्रमनापातं भवति, परं संलोकं भवति. लोकानामुपागमनरहितं भवति,
अथ च लोकानां दूरात्संलोकसहितं दृष्टिप्रचारसहितं भवतीति द्वितीयो जंगः. २. पुनर्य-
त्स्थंमित्रं लोकानामापातसहितमुपागमनसहितं भवति, अथ च दूराद्धोकानां संलोकरहि-
तं दृक्प्रचाररहितं भवति, अयं तृतीयो जंगः ३. पुनर्यत्स्थंमित्रमापातं लोकानामुपागमन-
सहितं भवति, अथ च संलोकं दूराद्धोकानां दृष्टिप्रचारसहितमपि भवति, अयं चतुर्थो
जंगः ४. ॥ १६ ॥

‘अणावायेति’ तत्र चतुर्षु जेदेष्वनापातेऽसंलोके स्थंमित्रे उच्चारादीनि व्युत्सजेत्. कथं-
भूते स्थंमित्रे? दशविधविशेषणविशिष्टे, तानि दशविशेषणान्याह—कथंभूते स्थंमित्रे? परस्याऽ-

नुपधातके, यत्रान्यस्योपधातो न स्यात्, संयमस्यात्मनः प्रवचनस्य बाधारहिते हीलारहिते.
१. पुनः कीदृशे? समे निम्नोन्नतत्वादिरहिते २. पुनः कीदृशे? 'अञ्जूसरे अपि' अञ्जूसरे इ-
ति वासवृक्षपत्रकाशादिजिरव्यासे, तत्र हि परिष्ठापिते जंतूनामुत्पत्तिः स्यात्. ३. पुनः कीदृशे?
अचिरकालकृते, अग्न्यादिना स्तोकेन कालेनाचिन्तीकृते ४. ॥ १७ ॥ पुनः कीदृशे? विबिधे
विस्तीर्णे (जघन्यतोऽपि हस्तप्रमाणे) ५. पुनः कीदृशे? दूरं उगाढे, अधस्ताद्दूरं सचित्ते,
उपरिष्ठापं गुलपंचकं यावदचित्ते ६. पुनः कीदृशे? न आसन्नेऽनासन्ने, ग्रामाद्दूरवर्तिनि ७. पुनः
कीदृशे? विलवर्जिते मूषककसर्पकीटकादिरंध्रवर्जिते ८. पुनः कीदृशे? त्रसप्राणैर्द्वाद्रियादि-
नी रहिते ९. पुनः कीदृशे? बीजैः शालिगोधूमादिसचित्तधान्यै रहिते १०. एतादृशे दशवि-
धविशेषणैर्विशिष्टे स्थंमिले पूर्वोक्तानुच्चारदीन् व्युत्सृजेत् संत्यजेदिति ज्ञातः. ॥ १८ ॥

॥ मूलम् ॥—एयात् पंचसमिद्धं । समासेण वियाहिया ॥ इत्तो य तिउ गुत्तीउ । बु-
द्यामि अणुपुव्वसो ॥ १९ ॥ व्याख्या—एताः पंच समितयः समासेन संक्षेपेण व्याख्या-
ताः. इतोऽनंतरं तिस्रो गुत्तीर्मनोगुत्तिकायगुत्तीरानुपूर्वीतोऽनुक्रमतो वक्ष्यामि. ॥ १९ ॥

॥ मूलम् ॥—सच्चा तद्देव मोसा य । सच्चा मोसा तद्देव य ॥ चउत्थी असच्चमोसाउ ।
मणगुत्ती चउविहा ॥ १० ॥ व्याख्या—मनोगुप्तिश्चतुर्विधा, प्रथमा सत्या मनोगुप्तिः १. त-
था द्वितीयाऽसत्या मनोगुप्तिः २. तथैव तृतीया सत्यामृषा मनोगुप्तिः ३. तथा चतुर्थी अस-
त्याऽमृषा मनोगुप्तिः ४. यत्सत्यं वस्तु मनसि चिंत्यते, जगति जीवतत्वं विद्यते, इत्यादिचिं-
तनस्य योगस्तद्रूपा गुप्तिः सत्या मनोगुप्तिः प्रथमा १. यदसत्यं वस्तु मनसि चिंत्यते, जीवो-
नास्तीत्यादिचिंतनस्य योगस्तद्रूपा गुप्तिरसत्या मनोगुप्तिर्द्वितीया २. बहूनां नानाजातीयाना-
माम्नादिवृक्षाणां वनं दृष्ट्वाऽमाम्नाणामेव वनमेतद्वर्तते, तत्सत्यं पुनर्भूषायुक्तमेवेत्यादिचिंतनयो-
गस्तद्रूपा गुप्तिः सत्यामृषा मनोगुप्तिस्तृतीया, यतोऽत्र काचित्सत्या चिंतना, काचिन्मृषा चिं-
तना, केचित्तत्र वने आम्नाः संति तेन सत्या, केचित्तत्र वने धवखदिरपलाशादयो वृक्षा अ-
पि संति तेन मृषाप्यस्ति ३. चतुर्थी असत्यामृषा या चिंतना, सत्यापि नास्ति, मृषापि ना-
स्ति, यदादेशनिर्देशादिचिंतनं मनसि चिंत्यते, हे देवदत्त ! घटमानय ? अमुकं वस्तु मह-
मानीय दीयतां, इत्यादिचिंतनाव्यवहाररूपा, तद्रूपा गुप्तिरसत्यामृषा मनोगुप्तिश्चतुर्थी, यत

एषा चिन्तना सत्यापि नास्ति, मृषापि नास्ति, व्यवहारचिन्तनेत्यर्थः ४. ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥—संरञ्जसमारञ्जे । आरञ्जे य तद्देव य ॥ मणं पवत्तमाणं तु । निवत्तिज्ज जयं जई ॥ ११ ॥ व्याख्या—यतिः साधुर्यत्नावान् सन् संरञ्जसमारञ्जे, तथैव चारञ्जे प्रवर्तमानं मनो निवर्तयेत्. संरञ्जश्च समारञ्जश्चानयोः समाहारः संरंभसमारञ्जं तस्मिन् संरंभसमारञ्जे. संरञ्जः संकल्पः, अहं तथा ध्यानं करिष्यामि करोमि वा, यथासौ म्रियते मरिष्यतीत्यादिसंकल्पः संरंजः, तत्र संकल्पे प्रवर्तमानं मनो निवर्तयेत्. तथा समारञ्जः परपीनान् करोद्याटनकीलनादीनिबन्धनं ध्यानं, तत्रापि प्रवर्तमानं मनो निवारयेत्. तथैव च पुनरारञ्जः परप्राणापहारकमोऽशुचपरिणामः, तस्मिन् परिणामे प्रवर्तमानं मनो निवर्तयेत्. ॥ ११ ॥
अथ वचनयोगं वदति—

॥ मूलम् ॥—संकल्पो संरञ्जो । परितावकरो ज्ञेवे समारञ्जो ॥ आरञ्जो उद्भवत्—सुखवयाईण सव्वेसिं ॥ ११ ॥ व्याख्या—सर्वेषामशुखवचसामेते ज्ञेदा ज्ञवन्ति. कीदृशास्ते ज्ञेदाः? परितापकराः, के ते ज्ञेदाः? संरञ्जः संकल्प इत्याद्यर्थः पूर्ववदेव. ॥ ११ ॥

उत्तरा सटीकं ॥ ८७८ ॥

॥ मूलम् ॥—सञ्चा तद्देव मोसा य । सञ्चामोसा तद्देव य ॥ चउत्थी असञ्चमोसा उ
त-
यो-
। वयगुत्ती चउद्विहा ॥ ११ ॥ व्याख्या—वचनगुप्तिश्चतुर्विधा भवति । सत्या सत्यवाक्, त-
स्या योगः सत्यवाग्योगः, तद्रूपा गुप्तिः सत्या वागुप्तिः १. एवमसत्याऽसत्यवाक्, तस्या
गोऽसत्यवाग्योगः, तद्रूपा गुप्तिरसत्यवागुप्तिः २. तथा या सत्या वाग् सती, असत्यया वाचा
सह मिलति सा सत्यामृषा वागुप्तिस्तृतीया ३. पुनश्चतुर्थी असत्यामृषा वागुप्तिः, या स-
त्यापि नास्ति, मृषापि नास्ति, अर्थाद्व्यवहारवाक् सा चतुर्थीत्यर्थः ४. ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—संरंजसमारंज्रे । आरंज्रे य तद्देव य ॥ वयं पवद्वमाणं तु । निवत्तिज्ज जयं
जई ॥ १३ ॥ व्याख्या—यतिः साधुः ‘जयं’ इति यत्नावान् सन् वचनं संरंज्रे समारंज्रे तथैव
चारंज्रे प्रवर्तमानं वचो वचनं निवर्तयेत्. संरंजः परजीवस्य विनाशनसमर्थं दुष्टविद्यानां. गु-
णनं, समारंजः परेषां परितापकारकमंत्रादीनां मुहुर्मुहुः परावर्तनं. तथैव चारंजः परेषां हे-
शोच्चाटनमाराणादिमंत्रजापकरणं. तत्रापि प्रवर्तमानं निवारयेत्. ॥ १३ ॥ इत्यनेन वागुप्तिरे-
वोक्ता, अथ कायगुप्तिमाह—

॥ मूलम् ॥—गणे निसीयणे चैव । तद्देव य तुयद्वणे ॥ उल्लंघणपद्वंधण । इंद्रियाण
 य जुंजणा ॥ १४ ॥ संरंज्जे समारंज्जे । आरंजंमि तद्देव य ॥ कायं पवत्तमाणं तु । निवत्तिज्ज
 जयं जई ॥ १५ ॥ युग्मं ॥ व्याख्या—स्थाने ऊर्ध्वस्थितौ, च पुनरेव निश्चयेन निपीदने
 उपविशने, तथैव 'तुयद्वणे' त्वग्वर्तने अर्थाह्वयने, तथोल्लंघनप्रलंघने उल्लंघनं, तथाविव-
 निमित्ताज्जर्तदिरुत्क्रमणं, तत्र. पुनः प्रलंघनं सामान्येन गमनं, तत्र. च पुनरिंद्रियाणां प्रशु-
 जने श्रोत्रनेत्ररसनानासात्वगादीनामिंद्रियाणां शब्दरूपरसगंधस्पर्शादिविषयेषु व्यापारणे. त-
 था संरंज्जे सुषुब्ध्यादिना तारुने, तथा समारंज्जे परितापकारिणि लत्ताद्यन्निघाते. तथैव च पु-
 नरारंज्जे प्राणिवधकरे यष्ट्यादिप्रयोगे कायं प्रवर्तमानं यतिः साधुर्यत्नावान् सन् कायं निव-
 र्तेयत्, सर्वत्र शरीरगुतिविवेचेत्यर्थः. ॥ १४ ॥ १५ ॥

॥ मूलम् ॥—एयाउ पंचसमिइल । चरणस्स य पवत्तणे ॥ गुत्ती निअत्तणे बुत्ता । अ-
 सुनत्थेसु सव्वसो ॥ १६ ॥ व्याख्या—एताः पंच समितयश्चरणस्य चारित्रस्य प्रवर्तने उक्ताः,
 सर्वशः सर्वप्रकारेणाऽगुज्ञार्थेभ्यो व्यापारेभ्यो निवर्तने तिस्रो गुप्तय उक्ताः. ॥ १६ ॥

॥ मूलम् ॥—एया पवयणमाया । जे सम्मं आथरे मुणी ॥ सो खिप्पं सव्वसंसार ।
 विप्पमुच्चइ पंन्निव्वेमि ॥ २७ ॥ व्याख्या—यो मुनिरेताः प्रवचनमातृः सम्यक् जिनाङ्गा-
 याऽऽचरेत्, स मुनिः क्षिप्रं शीघ्रं सर्वसंसाराच्चतुर्गतिभ्रमणाद्विशेषेण प्रमुच्यते प्रकर्षेण
 मुक्तो भवति. कीदृशो मुनिः? पंन्निव्वेतत्त्वङ्कः, स एवाष्टप्रवचनमातृप्रपालकः स्यादिति ज्ञा-
 वः. इति सुधर्मास्वामी जंबूस्वामिनं प्राह, हे जंबू! तीर्थकरवचसा तवाग्रे ब्रवीमीति प्रवच-
 नमातृकं समित्यध्ययनं चतुर्विंशतितमं संपूर्णं ॥ २४ ॥ इति श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रार्थदीपि-
 कायामुपाध्यायश्रीलङ्कमीकीर्तिगणशिष्यलङ्कमीवल्लभगणिविरचितायां समित्यध्ययनं चतुर्वि-
 त्तितमं संपूर्णः. ॥ २४ ॥ श्रीरस्तु ॥

॥ अथ पंचविंशतितममध्ययनं प्रारभ्यते ॥

पूर्वस्मिन्नध्ययने प्रवचनमातर उक्ताः, तास्तु ब्रह्मगुणयुक्तस्य स्युः, तस्माद्ब्रह्मगुणज्ञानाय यज्ञीयाध्ययनं कथ्यते—

॥ मूलम् ॥—माह्णकुलंमि संभूतं । आसिविष्णो महाजसो ॥ जायाई जमजणुमि । जयघोसिति नामते ॥ १ ॥ व्याख्या—वाराणस्यां द्विजौ यमलौ आतरो जयघोषविजयघोषावभूतां. तयोरेको जयघोषनामा गंगायां स्नातुं गतः, क्रूरसर्पसंडुकग्रासं दृष्ट्वा प्रव्रजितः, तस्मान्नामाह—‘ माह्णकुलमिति ’ ब्राह्मणकुले संभूतो विप्रकुले समुत्पन्नो जयघोष इति नामनो विप्र आसीत्. अत्र हि यद् ब्राह्मणकुलसंभूतो विप्र आसीदित्युक्तं, तद् ब्राह्मणजनकादुत्पन्नोऽपि जननीजातिहीनत्वेऽब्राह्मणः स्यात्, अतो विप्र इत्युक्तं. कीदृशो जयघोषः? यमजत्रंमि यमयेज्ञं यायाजी, यायजीत्येवंशीलो यायाजी. यमा अहिंसासत्याऽस्तेयब्रह्मनि-

लौञ्जाः पंच, ते एव यज्ञो यमयज्ञस्तस्मिन् यमयज्ञेऽतिशयेन यज्ञकरणशीलः, अर्थात् पंच-
महाव्रतरूपे यज्ञे याज्ञिको जातो यतिर्जात इत्यर्थः. ॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥—इंद्रियगामनिगाही । मग्गामी महामुणी ॥ गामाणुगामं रीयंतो ।
पत्तो वाणारसीं पुरीं ॥ २ ॥ व्याख्या—स महामुनिरेकाकी साधुग्रामानुग्रामं ‘रीयंतो’
इति विचरन् वाराणसीं पुरीं प्राप्तः. कीदृशः स महामुनिः? इंद्रियग्रामनिगाही, इंद्रियाणां
ग्रामं समूहमिंद्रियपंचकं निगृह्णाति मनोजयेन वशीकरोतीतींद्रियग्रामनिगाही. पुनः की-
दृशः सः? मार्गगामी, मार्गं मोक्षं गच्छति स्वयमन्यांश्च गमयतीति मार्गगामी. ॥ २ ॥

॥ मूलम् ॥—वाणारसीए वहिया । उज्जाणंमि मणोरमे ॥ फासुए सिज्जसंथारे । तत्थ
वासमुवागए ॥ ३ ॥ व्याख्या—स साधुर्वाणारस्थां बाह्ये मनोरमे मनोहरे उद्याने प्रासुके
जीवरहिते शय्यासंस्तारके दर्भतृणादिरचिते शयनोपवेशनस्थितौ, तत्र ‘वासं’ इति वसतिं
कर्तुमुपागतः. ॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—अह तेणेव कालेणं । पुरीए तत्थ माहणे ॥ विजयघोसित्ति नामेणं ।

जगं जयद् वेयवी ॥ ४ ॥ व्याख्या—अथानंतरं तस्मिन्नेव काले यस्मिन् काले साधुर्वने समागतस्तस्मिन्नेव काले तस्यां वाराणस्यां पुर्यां विजयघोष इति नामा ब्राह्मणो यज्ञं यजति, यज्ञं करोति. कीदृशो विजयघोषः? वेदविद्वेदज्ञः ॥ ४ ॥

॥ मूलम् ॥—अहं से तत्थ अणगारे । मासखमणपारणे ॥ विजयघोसस्स जन्नंमि । निक्खम्मद्वा उवट्ठि ॥ ५ ॥ व्याख्या—अथानंतरं तस्य विजयघोषस्य यज्ञे स पूर्वोक्तो जयघोषोऽनगारो मासक्रमणस्य पारणे निष्काया अर्थे निष्कायै उपस्थितः ॥ ५ ॥

॥ मूलम् ॥—समुवट्ठियं तहिं संतं । जायगो पन्निसेहई ॥ न हु दाहामि ते निक्खं । निक्खं जायाहिं अणु ॥ ६ ॥ व्याख्या—तदा याजको यजमानो विजयघोषो ब्राह्मणस्तत्र निष्कार्थं समुपस्थितं संतं तं साधुं प्रतिपेययति निवारयति. कथं निवारयतीत्याह—हे निष्कार्थो! त्वमन्यतोऽन्यत्र याहि? ते तुभ्यं निष्कार्थं न ददामि. ॥ ६ ॥

॥ मूलम् ॥ जे य वेयविजु विप्पा । जण्डा य जिइंदिया ॥ जोइसंगंविजु जे य । जे य धम्ममाण पागा ॥ ७ ॥ जे समत्था समुब्बुं । परं अट्ठाणमेव य ॥ तेसिं अन्नमिणं देयं ।

ओ निरखू सव कामियं ॥ ८ ॥ युग्मं ॥ विजयघोषो वदति, हे ऋक्षो! अस्मिन् यज्ञे इदं प्रत्यक्षं दृश्यमाणमन्नं सर्वकामिकं षक्रससिद्धं तेषां पात्राणां देयं वर्तते, तेज्यो देयमस्ति, न तु तुज्यं देयं वर्तते. तेषां केषां? ये आत्मानं स्वकीयमात्मानं. च पुनः परं परस्यात्मानं समुच्छुं समर्थाः, ये संसारसमुद्रादात्मानं तारयितुं समर्थाः, परमपि तारयितुं समर्थास्तेषां प्रदेयमस्तीति ज्ञावः. ॥ ९ ॥ पुनः केषां प्रदेयमन्नं वर्तते? ये विप्रा वेदविदो वेदज्ञास्तेषां पुनर्ये यज्ञार्थाः, यज्ञ एवार्थः प्रयोजनं येषां ते यज्ञार्थास्तेषां. पुनर्ये जितेन्द्रिया इन्द्रियाणां जेतारस्तेषां, पुनर्ये ज्योतिषाभंगविदः, ज्योतिःशास्त्रस्यांगवेत्तारः, यद्यपि ज्योतिःशास्त्रं वेदस्यांगमेवास्ति, वेदविद इत्युक्ते आगतं, तथाप्यत्र ज्योतिःशास्त्रस्य पृथगुपादानं प्राधान्यख्यापनार्थं. तस्मादेतद्गुणविशिष्टा ये ब्राह्मणास्तेषां देयमस्ति. पुनर्ये धर्मशास्त्राणां पारमार्थ्ये देयमन्नान्नं वर्तते इत्यर्थः. ॥ ९ ॥ ८ ॥

स्तेषां देयमन्नान्नं वर्तते इत्यर्थः ॥ नत्रि रुद्धो नत्रि तुष्टो ।
॥ मूलम् ॥—सो तत्थ एवं पन्निस्सिद्धो । जायगेण महामुणी ॥ नत्रि रुद्धो नत्रि तुष्टो ।
उत्तमहगवेसल ॥ ९ ॥ व्याख्या—स महामुनिर्जयघोषस्तत्र यज्ञे एवममुना प्रकारेण विज-

यद्योपेण याजकेन यज्ञकारकेण प्रतिपिद्धः सन् निवारितः सन् नापि रुष्टो नापि तुष्टः सम-
न्नायुक्तोऽभूत्. कीदृशः स महामुनिः? उत्तमार्थगवेषको मोक्षान्निलापी. ॥ ९ ॥

॥ मूलम् ॥—नन्नष्टं पाणहेजं वा । नवि निवाहणाय वा ॥ तेसिं विमोखणष्टाए । इमं
वयणमवव्री ॥ १० ॥ व्याख्या—स महामुनिस्तेषां विजयवोषादिब्राह्मणानां विमोक्षणार्थं क-
मेवयनान्मुक्तिकरणार्थमिदं वचनमब्रवीत्, परमन्नपानलान्नार्थं नाब्रवीत्. एवं कर्त्वा नात्र-
वीचीनान्नेमेव्य उपदेशं ददामि, एते च प्रसङ्गीभूय मह्यं सम्यगन्नपानं ददतीति बुद्ध्या ना-
ब्रवीत्. किन्तु तेषां संग्रान्निस्तार्थमवदत्. चाऽयवा निर्वह्णयापि न, वस्त्रपात्रादिकानां नि-
र्वह्ण एवमेव न विष्यतीति नाब्रवीदिति ज्ञातः. ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥—ए विजाणसि वेयमुहं । एवि जन्नाए जं मुहं ॥ नरुत्ताए मुहं जं च ।
जं च धम्ममाण वा मुहं ॥ ११ ॥ व्याख्या—किमब्रवीदित्याह—ओ ब्राह्मण विजयवोप! त्वं
वेदमुत्तं न विजानासि, पुनर्यद् यज्ञानां मुखं वर्तते तदपि त्वं न जानासि. पुनर्यद्वाक्त्राणां
मुखं नदपि त्वं न जानासि. पुनर्यद्वर्जणां मुखं वर्तते तदपि त्वं न जानासि. ॥ ११ ॥ पुनः

सं साधुर्विजयघोषं ब्राह्मणं पृष्ठति—

॥ मूलम् ॥—जे समस्था समुद्रुत्तुं । परं अप्पाणमेव य ॥ ए ते तुमं वियाणासि । अहं जाणासि तो न्ण ॥ ११ ॥ व्याख्या—हे विजयघोष ! जे परं च पुनरात्मानमेव समुद्रुत्तुं संसारान्निस्तारयितुं समर्थस्तान् स्वपरनिस्तारकांस्त्वं न जानासि, अथ चेत्त्वं जानासि तदा न्ण ? कथय ? ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—तस्साखेवपमोक्कं च । अवयंतो तहिं दिउं ॥ सपरिसो पंजलिउमो । पुह्णई तं महामुणिं ॥ १३ ॥ व्याख्या—‘तहिं’ इति तत्र यद्दे द्विजो विजयघोषः प्राञ्जलिपुटो बद्धाञ्जलिः सन् तं महामुनिं पृष्ठति, कीदृशो द्विजः ? सपरिषद्बहुभिर्मनुष्यैः सहितः पुनः स द्विजः कीदृशः सन् ? तस्य साधोराक्षेपं प्रशस्तस्य प्रमोदं प्रतिवचनमुत्तरं, ‘अवयंतो’ इति दातुमशक्नुवन्, प्रशस्योत्तरं दातुमसमर्थः सन्, दातुमित्यध्याहारः ॥ १३ ॥

॥ मूलम् ॥—वेयाणं च मुहं बूहि । बूहि जन्नाणं मुहं ॥ नखत्ताणं मुहं बूहि । बूहि धम्ममाणं जं मुहं ॥ १४ ॥ व्याख्या—हे महामुने ! त्वमेव वेदानां मुखं ब्रूहि ? पुनर्यद्

उत्तरा-

सटीकं

॥ ८८६ ॥

संसाधुविजयघोषं ब्राह्मणं पृथ्वति—

॥ मूलम् ॥—जे समस्था समुद्रुतुं । परं अप्पाणमेव य ॥ ए ते तुमं वियाणासि । अहं जानासि तो नण ॥ १२ ॥ व्याख्या—हे विजयघोष ! ये परं च पुनरात्मानमेव समुद्रुतुं संसारान्निस्तारयितुं समर्थास्तान् स्वपरनिस्तारकांस्त्वं न जानासि, अथ चेत्त्वं जानासि तदा नण ? कथय ? ॥ १२ ॥

॥ मूलम् ॥—तस्मात्केवपमोस्कं च । अवयंतो तहिं दिठं ॥ सपरिसो पंजविजमो । पुव्वई तं महामुणिं ॥ १३ ॥ व्याख्या—‘तहिं’ इति तत्र यद्दे द्विजो विजयघोषः प्रांज-विपुटो वज्झंजलिः सन् तं महामुनिं पृथ्वति, कीदृशो द्विजः ? सपरिषद्वहुत्रिर्मनुष्यैः सहितः पुनः स द्विजः कीदृशः सन् ? तस्य साधोराद्देपं प्रश्नस्तस्य प्रमोदं प्रतिवचनमुत्तरं, ‘अवयंतो’ इति दातुमशक्नुवन्, प्रश्नस्योत्तरं दातुमसमर्थः सन्, दातुमित्यध्याहारः ॥ १३ ॥

तो’ इति दातुमशक्नुवन्, प्रश्नस्योत्तरं दातुमसमर्थः सन्, दातुमित्यध्याहारः ॥ १३ ॥ ॥ मूलम् ॥—वेयाणं च मुहं बूहि । बूहि जन्नाणजं मुहं ॥ नखत्ताण मुहं बूहि । बूहि धम्ममाण जं मुहं ॥ १४ ॥ व्याख्या—हे महामुने ! त्वमेव वेदानां मुखं बूहि ? पुनर्यद्द हि धम्ममाण जं मुहं ॥ १४ ॥

॥ ८८६ ॥

उत्तरा-

सटीकं

॥ ८८८ ॥

यज्ञानां मुखो वर्तते. यज्ञो दशप्रकारधर्मः—सत्यं १ तपश्च २ संतोषः ३ । क्रमा ४ चारित्र्यं ५ मार्जवं ६ ॥ श्रद्धा ७ धृति ८ रहिंसा ए च । संवरश्च १० तथापरः ॥ १ ॥ इतिदशप्रकारः. स चात्र प्रस्तावान्नावयज्ञः, तं यज्ञमर्थयत्यन्विलषतीति यज्ञार्थी, स एव यज्ञानां मुखं वर्तते. नक्षत्राणामष्टाविंशतीनां मुखं चंद्रो वर्तते. धर्माणां श्रुतधर्माणां चारित्रधर्माणां काश्यप आदीश्वरो मुखं वर्तते. धर्माः सर्वेऽपि तेनैव प्रकाशिता इत्यर्थः. ॥ १६ ॥

॥ मूलम् ॥—जहा चंद्रं गहाईया । चिठ्ठते पंजलिउम्मा ॥ वंदमाणा नमंसंति । उत्तमं सणहारिणो ॥ १७ ॥ व्याख्या—यथा ग्रहादिका अष्टाशीतिग्रहाः, नक्षत्राण्यष्टाविंशतिप्रमितानि, एवं सर्वे ज्योतिष्का देवाश्चंद्रं प्रांजलिपुटा वद्धांजलयस्तिष्ठन्ति सेवन्ते, एवं श्रीकृष्णदेवमुत्तमं प्रधानं यथास्यात्तथा मनोहारिणस्त्रिभुवनवर्तिनो यव्या वंदमानाः स्तवनां कुर्वन्तो नमस्कुर्वन्ति, विनये प्रवर्तन्ते इति ज्ञावः. ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—अजाणगा जन्नवाई । विज्जामाहणसंपयां ॥ मूढा सप्पायतवसा । चासब्बन्ना इवग्गिणो ॥ १८ ॥ व्याख्या—हे विजयघोष ! विद्याब्राह्मणसंपदामजानानां, पुनर्यज्ञ-

वादिनः, ते च त्वया पात्रत्वेन मन्यन्ते. विद्या आरण्यकब्रह्मरूपराणात्मिकाः, ता एव ब्राह्म-
णसंपदो विद्याब्राह्मणसंपदस्तासामङ्गाः संतो यज्ञवादिनो वर्तते. चेद्बृहदारण्यकाद्युक्तं यज्ञ-
मेते जानन्ते, तदा कथमेतादृशं यज्ञं कुर्युः? (बृहदारण्यकपुराणे तु सत्यादिदशप्रकारधर्मम-
यो नावयज्ञः प्रोक्तोऽस्ति, पुनः सकलपुराणमुख्ये ब्रह्मरूपराणेऽप्युक्तं, इह हि ईदृवाकुकुलवं
जोद्धत्वेन नानिमुतेन मरुदेव्या नन्दनेन महादेवेन रूपन्नेण दशप्रकारो धर्मः स्वयमेव चीर्णः,
नेवज्ञानलं नाद्य निग्रथादिमहर्षीणां प्रणीतस्त्रेतायास्मादावित्यादि.) नस्माद्बृह्यैव वयं या-
ज्ञिक्या इत्यनिमानं कुर्वति. पुनः कथंभूताः? स्वाध्यायतपसा वेदाध्ययनोपवासादिना ब्रूढाः,
बहिः भृत्यनिभंत आद्यादिततत्वज्ञानाः. एते के इव? नस्मद्वद्वा आशय इव, रक्षाठादिना
बहय इव. इत्यनेन बाहो शीतत्वं प्राप्ताः, परं कषायाग्निना मध्ये संतप्ता एवेति ज्ञातुं. ॥८८८॥

पुनः साधुर्वदति—

॥ मूलम् ॥—जो लोए वंनणो बुत्तो । अग्गीव महिउ जहा ॥ सया कुसलसंदिठं ।
तं वयं वुम माइणं ॥ १ए ॥ व्याख्या—हे विजयघोष! वयं तं ब्राह्मणं ब्रूमः, तं कं? यो मु-

निन्निब्राह्मणं उक्तः, यत्कैश्चिदङ्गैर्ब्राह्मणोऽपि ब्राह्मणोऽयमित्युक्तं तं ब्राह्मणं न ब्रूम इति
 ज्ञावः. कथञ्चूतः सः? लोके महितः पूजितः सन् दीप्यते. क इव? अग्निरिव, यथाग्निः पू-
 जितो घृतादिसिक्तो दीप्यते. कीदृशं तं ब्राह्मणं? सदा कुशलसंदिष्टं, सदा कुशलैस्तत्त्वान्नि-
 ङ्गैः संदिष्टं कथितं. ॥ १९ ॥ अथ कुशलसंदिष्टस्वरूपं ब्राह्मणमाह—

॥ मूलम् ॥—जो न सज्जाइ आगंतु । पवयंतो न सोयई ॥ रमइ अज्जवयणंमि । तं
 वयं ब्रूम माहणं ॥ १० ॥ व्याख्या—हे विजयघोष! तं वयं ब्राह्मणं ब्रूमः. तमिति कं? य
 आगंतुमिति बहुभ्यो दिनेभ्यः प्राप्तं स्वजनादिकं वद्वचनं जनं न स्वजति नाङ्गिति. अथवा
 आगंतुमिति स्वजनादिस्थानमागत्य स्वजनादिकं न स्वजति. नाङ्गिष्वंगं करोति. पुनर्यः प्रव्र-
 जन् स्थानादन्यत्स्थानं स्थानान्तरं गह्वन्, अर्थाद्भिष्टुटन् न शोचते, न शोकं कुरुते. पुनर्य
 आर्यवचने तीर्थंकरवाक्ये रमते तं वयं ब्राह्मणं वदामः. ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥—जायरूवं जहा मणं । निरुत्तमलपाव्रगं ॥ रागदोषपञ्चयातीतं । तं वयं
 ब्रूम माहणं ॥ ११ ॥ व्याख्या—हे विजयघोष! वयं तं ब्राह्मणं ब्रूमः. कीदृशं? जातरूपं

स्वर्णमिवामृष्टं, तेजोवृद्धये मनःशिलादिना परामृष्टं, कृतवार्णिकावर्धनं, अनेन बाह्यगुण उक्तः-
यथाशब्द इवार्थे. पुनः कीदृशं तं? ' निरुत्तमलपावगं ' नितरामतिशयेन धमातं मलं किदं
नद्रूपं पातकं यस्य स निधर्मातमलपापकस्तं, अनेन चांतरो गुण उक्तः. पुनः कथंभूतं? राग-
रूपनयातीतं, रागः प्रेमरूपः, द्वेषोऽप्रीतिरूपः, ताज्यामतीतो हूरीभूतस्तं विप्रं वदामः. ॥ २१ ॥

॥ मूलम् ॥—तवस्सियं किसं दंतं । अवचियमंससोणिंयं ॥ सुवयं पत्तनिवाणं । तं वयं
ब्रूम माहणं ॥ २२ ॥ व्याख्या—हे विजयघोष वयं तं ब्राह्मणं ब्रूमः. तं कं? तपस्विनमत
एव कृशं दुर्बलं. पुनः कीदृशं? दातं जितेंद्रियं. पुनः कीदृशं? अपचितमांसशोणितं शोषित-
मांसस्थिरं. पुनः कीदृशं? सुव्रतं सम्यग्गतानां धर्तरिं. पुनः कीदृशं? प्राप्तनिर्वाणं प्राप्तं कषा-
याग्निशमनेन निर्वाणं शीतीचावं येन स प्राप्तनिर्वाणस्तं. ॥ २२ ॥

॥ मूलम् ॥—तसपाणे वियाणिता । संगहेण य थावरे ॥ जो न हिंसइ तिविहेणं
। तं वयं ब्रूम माहणं ॥ २३ ॥ व्याख्या—हे ब्राह्मण! तं वयं ब्राह्मणं ब्रूमः. तमिति कं? य-
क्षसान् प्राणान्, पुनः स्यावरान् संग्रहेण समासेन संक्षेपेण विज्ञाय त्रिविधेन मनोवाक्काये-

निन्निब्राह्मण उक्तः, यत्कैश्चिदङ्गैर्ब्राह्मणोऽपि ब्राह्मणोऽयमित्युक्तस्तं ब्राह्मणं न ब्रूम इति
 नावः. कथञ्चूतः सः? लोके महितः पूजितः सन् दीप्यते. क इव? अग्निरिव, यथाग्निः पू-
 जितो घृतादिसिक्तो दीप्यते. कीदृशं तं ब्राह्मणं? सदा कुशलसंदिष्टं, सदा कुशलैस्तत्त्वान्नि-
 ङ्गैः संदिष्टं कथितं. ॥ १९ ॥ अथ कुशलसंदिष्टस्वरूपं ब्राह्मणमाह—

॥ मूलम् ॥—जो न सज्जाइ आगंतु । पवयंतो न सोयई ॥ रमइ अज्जवयणंमि । तं
 वयं ब्रूम माहणं ॥ २० ॥ व्याख्या—हे विजयघोष! तं वयं ब्राह्मणं ब्रूमः. तमिति कं? य
 आगंतुमिति बहुभ्यो दिनेभ्यः प्राप्तं स्वजनादिकं बह्वन्नं जनं न स्वजति नाङ्गिति. अथवा
 आगंतुमिति स्वजनादिस्थानमागत्य स्वजनादिकं न स्वजति. नाङ्गिष्वंगं करोति. पुनर्यः प्रव्र-
 जन् स्थानादन्यत्स्थानं स्थानान्तरं गच्छन्, अर्थार्च्छिष्टुटन् न शोचते, न शोकं कुरुते. पुनर्य
 आर्यवचने तीर्थंकरवाक्ये रमते तं वयं ब्राह्मणं वदामः. ॥ २० ॥

॥ मूलम् ॥—जायरूवं जहा मणं । निरुत्तमलपावगं ॥ रागदोषप्रयातीतं । तं वयं
 ब्रूम माहणं ॥ २१ ॥ व्याख्या—हे विजयघोष! वयं तं ब्राह्मणं ब्रूमः. कीदृशं? जातरूपं

स्वर्णमिवामृष्टं, तेजोवृद्धये मनःशिलादिना परामृष्टं, कृतवर्णिकावर्धनं, अनेन बाह्यगुण उक्तः. यथाशब्द इवार्थे. पुनः कीदृशं तं? ' निरुत्तमलपावगं ' नितरामतिशयेन ध्मातं मलं किदृशं तद्वृषं पातकं यस्य स निर्धर्मातमलपापकस्तं, अनेन चांतरो गुण उक्तः. पुनः कथंभूतं? राग-द्वेषनयातीतं, रागः प्रेमरूपः, द्वेषोऽप्रीतिरूपः, ताभ्यामतीतो द्वरीभूतस्तं विप्रं वदामः. ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—तवस्सियं किसं दंतं । अवचियमंससोणियं ॥ सुवयं पत्तनिवाणं । तं वयं नूम माह्वणं ॥ ११ ॥ व्याख्या—हे विजयघोष वयं तं ब्राह्मणं नूमः. तं कं? तपस्विनमत एव कृणं दुर्वलं. पुनः कीदृशं? दांतं जितेंद्रियं. पुनः कीदृशं? अपचितमांसशोणितं शोषित-मांसमशिरं. पुनः कीदृशं? सुव्रतं सम्यग्व्रतानां धर्तारं. पुनः कीदृशं? प्राप्तनिर्वाणं प्राप्तं कथा-यान्निगमनेन निर्वाणं शीतीजावं येन स प्राप्तनिर्वाणस्तं. ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—तसपाणे वियाणिता । संगहेण य आवरे ॥ जो न हिंसइ तिविहेण । तं वयं नूम माह्वणं ॥ १३ ॥ व्याख्या—हे ब्राह्मण! तं वयं ब्राह्मणं नूमः. तमिति कं? य-स्त्रसान् प्राणान्, पुनः स्यावरान् संग्रहेण समासेन संक्षेपेण विज्ञाय त्रिविधेन मनोवाक्काये-

न, करणकारणानुमतिज्ञेदेन नवविधेन न हन्ति, तं ब्राह्मणं वच्म इति प्रावः ॥ १३ ॥ (यदु-
क्तमारण्यके—यदा न कुरुते पापं । सर्वभूतेषु दारुणं ॥ कर्मणा मनसा वाचा । ब्रह्म संपद्यते
तदा ॥ १ ॥) .

॥ मूलम् ॥—कोहा वा जइ वा हासा । लोहा वा जइ वा जया ॥ सुसं न वयई जो
उ । तं वयं बूम माहणं ॥ १४ ॥ व्याख्या—हे विजयघोष ! यः क्रोधात्, यदि वाऽथवा हा-
सात्, वाथवा लोभात्, अथवा भयात् शृषामसत्यवार्णिं न वदति, तं वयं ब्राह्मणं बूमः ॥
॥ १४ ॥ (यदुक्तमारण्यके—यदा सर्वानृतं त्यक्तं । मिथ्या प्राषा विवर्जिता ॥ अनवद्यं च
प्रापेत । ब्रह्म संपद्यते तदा ॥ १ ॥) .

॥ मूलम् ॥—चित्तमंतमचित्तं वा । अप्पं वा यदिवा बहुं ॥ न गिहइ अदत्तं जो ।
तं वयं बूम माहणं ॥ १५ ॥ व्याख्या—हे ब्राह्मण ! यश्चित्तमंतं सचित्तं, वाऽथवाऽचित्तं
प्राप्तुकं, अद्वयकं स्तोकं, यदि वाऽथवा बहुं प्रचुरं, अदत्तं दायकेनाऽनर्पितं खयमेव न शुक्ला-
ति, तं वयं ब्राह्मणं बूमः ॥ १५ ॥ (इदमप्युक्तमारण्यके—परद्रव्यं यदा दृष्ट्वा । आकुले ह्य-

अवा रद्दे ॥ धर्मकामो न शृङ्गाति । ब्रह्म संपद्यते तदा ॥ १ ॥) .

॥ मूलम् ॥—द्विषमाणुस्सतेरिहं । जो न सेवइ मेहुणं ॥ मणसा कायवक्केणं । तं वयं
वरा साद्वणं ॥ १६ ॥ व्याख्या—पुनर्यो दिव्यमानुष्यतिरश्चरिं भैशुनं मनसा कायेन वचसा
च कृत्वा न लेवेत, वयं तं ब्राह्मणं ब्रूमः ॥ १६ ॥ (तथोक्तं—देवमानुषतिर्यदु । भैशुनं व-
नेय्यदा ॥ कामरागविक्रमश्च । ब्रह्म संपद्यते तदा ॥ १ ॥)

॥ मूलम् ॥—जहा पोमं जले जायं । नोवलिप्पइ वारिणा ॥ एवं अलित्तं कामेहिं ।
नं वयं वूम साद्वणं ॥ १७ ॥ व्याख्या—हे ब्राह्मण ! पुनस्तं वयं ब्राह्मणं ब्रूमः । तं कीदृशं ?
एवमपुना प्रकांणानेन दृष्टतेन कामेरलित्तं, भोगैरसंलग्नं, केन दृष्टतेन ? यथा पद्मं जले
जानं. परं तत्पद्मं वारिणा नोपलिप्यते, जलं त्यक्त्वोपरि तिष्ठति, तथा भोगैरुपपन्नोऽपि भो-
गेरलित्तो यस्तिष्ठति स ब्राह्मणो ज्ञेयः ॥ १७ ॥ (यदुक्तमारण्यके—यदा सर्वं परित्यज्य ।
निःसंगो निःपरिग्रहः ॥ निश्चितश्च चरेद्भ्रमं । ब्रह्म संपद्यते तदा ॥ १ ॥) .

॥ मूलम् ॥—अलोलुपं मुहाजीवी । अणगारं अकिंचणं ॥ असंसत्तं गिहत्थेसु । तं

वयं ब्रूम माहणं ॥ २८ ॥ व्याख्या—मूलगुणमुक्त्वोत्तरगुणमाह—पुनर्वयं तं ब्राह्मणं ब्रूमः कीदृशं तं? अलोलुपमाहारादिषु लांपट्यरहितं, पुनः कीदृशं? मुधाजीविनं, अज्ञातगृहेष्वाहारादिगृहीत्वाऽजीविकां कुर्वाण, संयमजीवितव्यधारकमित्यर्थः. पुनः कीदृशं? गृहस्थेष्वसंसक्तं गृहस्थेषु प्रतिबंधरहितं. ॥ २८ ॥

॥ मूलम् ॥—जहिता पुत्रसंजोगं । नायसंगे य बंधवे ॥ जो न सज्जाइ एएसु । तं वयं ब्रूम माहणं ॥ २९ ॥ व्याख्या—पुनस्तं वयं ब्राह्मणं ब्रूमः. तमिति कं? यो ज्ञातौ स्वकीय-गोत्रे, च पुनः संगे स्वसुरादिसंबंधे, पुनर्बोधवे पूर्वसंयोगं मातापित्रादिस्नेहं त्यक्त्वा, पुनरेतेषु पूर्वोक्तेषु न स्वजति, रागासक्तो न ऋवति, तं ब्राह्मणं वयं ब्रूमः. ॥ २९ ॥

॥ मूलम् ॥—पसुबंधा सधवेया । जठं च पावकम्मुणा ॥ न तं तायइ दुस्सीलं । कम्माणि बलवंतिह ॥ ३० ॥ व्याख्या—जो विजयघोष! सर्ववेदाः पशुबंधा वर्तते, पशूनां बंधो विनाशाय नियंत्रणं यैहेतुजिस्ते पशुबंधाः, केवलं वेदाः पशुहननहेतवो वर्तते, न तु मोक्षहेतवः, हिंसायाः प्ररूपकत्वात्. यतो हि वेदवाक्यमिदं श्रूयतां ‘ ऋतिकामो वायव्यां

दिशि श्वेतं त्रागमालञ्चेत ' इत्यादिपशुवंशे हेतुभूतं वेदवाक्यं. च पुनः ' जहं ' इति इष्टं य-
जनं यज्ञः पापकर्मणोऽप्यथते, तदिष्टं पापकर्मणा पापकारणपशुवंशानुष्ठानेन तं वेदानाम-
ध्येतारं यज्ञकर्तारं वा न लायते. कथंभूतं तं? दुःशीलं दुराचारं, पापशास्त्राणां पठनेन
पापकर्मकरणेन च दुराचारं. इह कर्माणि बलवन्ति वर्तते, दुष्टकर्माणि बलेन पापकर्मकर्तारं
नरकं नयन्ति. अतः कारणदेतस्माद्यागाद् ब्राह्मणः पात्रभूतो नास्ति. किं त्वनंतरोक्तगुणवानेव
ब्राह्मण इति नावः. ॥ ३० ॥

॥ मूलम् ॥—नवि मुंनिएण समणो । न उँकारेण वंजणो ॥ न मुणी रस्रवासेणं । कु-
सर्चीरेण नावसो ॥ ३१ ॥ व्याख्या—हे विजयघोष! मुंनितेन स्वर्कशापनयनेन श्रमणो
निर्घृशो न स्यात्, उँकारेण उपलक्षणत्वाद् उँ भ्रूशुवः स्वरित्यादिना ब्राह्मणो न स्यात्. तथा-
ऽप्यत्रासेन मुनिर्नोच्यते. कुशो दर्शस्तन्मयं चीरमुपलक्षणत्वाद्दृढकलं कुशचीरं, तेन कुश-
चीरेण कुशोपलक्षितवद्वलवन्नेण तापसो न भवेत्. ॥ ३१ ॥

॥ मूलम् ॥—समयाए समणो होइ । वंजचेरेण वंजणो ॥ नाणेण य मुणी होइ । त-

वेण होइ तावसो ॥ ३२ ॥ व्याख्या—‘समयाए’ समत्वेन शत्रुमित्रयोरुपरि समानचावेन श्रमणो जवति, ब्रह्मचर्येण ब्राह्मणो जवति. ब्रह्म पूर्वोक्तमहिंसासत्यचौर्याचावमैशुननिर्लोभरूपं, तस्य ब्रह्मणश्चरणमंगीकरणं ब्रह्मचर्यं, तेन ब्राह्मण उच्यते, ब्रह्मचर्येण युक्तो ब्राह्मण इत्यर्थः. ज्ञानेन सुनिर्जवति, मन्यते जानाति हेयोपादेशविधौ इति मुनिः, स च ज्ञानेनैव स्यात्, तथा तपसा द्वादशविधेन तापसो भवति. ॥ ३२ ॥

॥ मूलम् ॥—कम्मुणा बंजणो होइ । कम्मुणा होइ खत्तिउ ॥ वयसो कम्मुणा होइ । सुद्धो होइ कम्मुणा ॥ ३३ ॥ व्याख्या—कर्मणा क्रियया ब्राह्मणो जवति, कस्मा दानं दमो ध्यानं । सत्यं शौचं धृतिर्दृष्टिः ॥ ज्ञानविज्ञानमास्तिवय—मेतद् ब्राह्मणलक्षणं ॥ १ ॥ अनया क्रियया लक्षणजूतया ब्राह्मणः स्यात्. कत्रियः शरणागतत्राणलक्षणक्रियया कत्रिय उच्यते, न तु केवलं कत्रियकुले जातिसमुत्पन्ने सति शस्त्रबंधनत्वेनैव कत्रिय उच्यते. एवं वैश्योऽपि कर्मणा क्रिययैव स्यात्, कृषिपशुपाल्यादिक्रियया वैश्य उच्यते. कर्मणैव शूद्रो जवति, शोचनादिहेतुप्रेषणचारोद्धहनजलाद्याहरणचरणमर्दनादिक्रियया शूद्र उच्यते. अत्र ब्राह्मणल-

क्षणावसरेऽन्येषां वर्णलयाणां लक्षणविधानं व्याप्तिदर्शनार्थं ॥ ३३ ॥

॥ मूलम् ॥—एष पाउकरे बुद्धे । जेहिं होइ सिणायले ॥ सवकम्मविणिमुक्कं । तं वयं
ब्रूम माहणं ॥ ३४ ॥ व्याख्या—बुद्धो ज्ञाततत्वः श्रीमहावीरः, एतानाहंसाद्यर्थान् प्रादुरका-
र्षित् प्रकटीचकार. येगुणैः कृत्वा सर्वकर्मविनिर्मुक्तो भूत्वा स्नातको जवति, केवली जवति.
प्राकृतत्वात्प्रथमास्थाने द्वितीया. तमेतादृशगुणयुक्तं स्नातकं वा वयं ब्राह्मणं ब्रूमः ॥ ३४ ॥

॥ मूलम् ॥—एवं गुणसमाजत्ता । जे जवंति दिउत्तमा ॥ ते समत्था उ उद्धत्तुं । परं
अग्घाणमेव य ॥ ३५ ॥ व्याख्या—एवं गुणसमायुक्ता ये द्विजोत्तमा ब्राह्मणश्रेष्ठा जवंति,
ते ब्राह्मणोत्तमाः परमात्मानमप्युद्धत्तुं समर्था जवंति. ॥ ३५ ॥

॥ मूलम् ॥—एवं तु संसए त्तिन्ने । विजयघोसो य माहणो ॥ समादाय तउं तं तु ।
जयघोसं सहासुणिं ॥ ३६ ॥ व्याख्या—ततस्तदनंतरं विजयघोषो ब्राह्मणो जयघोषं महा-
मुनिमुवाचेदं वचनमुदाह कथयतीति संबन्धः. किं कृत्वा? तं मुनिं जयघोषं समादाय सम्य-
गुपलक्ष्य ज्ञात्वा. क सति? एवं पूर्वोक्तप्रकारेण विजयघोषस्य संशये त्तिन्ने सति. ॥ ३६ ॥

॥ मूलम् ॥—तुष्टो य विजयघोसो । इणं मुदाहु कयंजली ॥ माहणत्तं जहाभूयं । सुट्टु मे उवदंसियं ॥ ३९ ॥ व्याख्या—विजयघोषस्त्विदं वचनं जयघोषमुनये आह, कीदृशो विजयघोषः? कृतांजलिः हे मुने! मे मम ब्राह्मणत्वं यथाभूतं यथास्वरूपं सुट्टु सम्यगुपदर्शितं ॥ ३९ ॥

॥ मूलम् ॥—तुप्पे जइया जन्नाणं । तुप्पे वेयविज्ज विज्ज ॥ जोइसंगविज्ज तुप्पे । तुप्पे धम्माण पारगा ॥ ३८ ॥ व्याख्या—किं वचनमाह? हे महामुने! 'तुप्पे' इति यूयं यज्ञानां यष्टारो यूयं वेदविदः, वेदवित्सु विदो ज्ञातारो वेदविदां वरा यूयमेव. पुनर्यूयमेव ज्योतिषांगविदः, यूयमेव धर्माणां पारगा धर्माचारपारगाः ॥ ३८ ॥

॥ मूलम् ॥—तुप्पे समत्था समुच्चुत्तुं । परं अप्पाणमेव य ॥ तमणुगहं करे अम्महं । निरुक्केणं निरुकुत्तमा ॥ ३९ ॥ व्याख्या—पुनर्हे महामुने! यूयं परं, पुनरात्मानं समुच्चुत्तुं संसारान्निस्तारयितुं समर्थाः. तमिति तस्मात्कारणान्नो निरुक्त्तमाः साधुश्रेष्ठाः! निरुक्त्तमा निरुक्त्तमास्माकमनुग्रहं यूयं कुरुथ? ॥ ३९ ॥

॥ मूलम् ॥—ए कज्जं मप्प निरुक्केणं । खिप्पं निरुक्कमसूदिया मा नमिहसि न-

यावत्ते । धोरे संसारसागरे ॥ ४० ॥ व्याख्या—तदा जयघोषमुनिराह—हे द्विज ! मम जि-
ज्ञाया कार्यं नास्ति, त्वं क्षिप्रं शीघ्रं निःकमस्व ? दीक्षां गृहाण ? हे द्विज ! धोरे जीषणे सं-
सारसागरे मा त्रमसि ? मिथ्यात्वेन त्वं संसारसमुद्रे त्रमिष्यसि, तस्मान्मिथ्यात्वं त्यज ? जे-
नीं दीक्षां गृहाणेति जावः. कथंभूते संसारसमुद्रे ? जगत्त्रते सतत्रयजलत्रमयुक्ते. ॥ ४० ॥

॥ मूलम् ॥—उत्तरेवो होइ जोगेसु । अभोगी नोवलिप्पई ॥ जोगी जमइ संसारे ।
अनोगी विप्पमुच्चई ॥ ४१ ॥ व्याख्या—हे विजयघोष ! जोगेसु जुज्यमानेषु सःसूपलेपः क-
र्मोपचयरूपो बन्धः स्यात्. अनोगी भोगानामनोक्ता कर्मणा नोपलिप्यते. पुनर्जोगी जोगानां
नोक्ता संसारे त्रमति, अनोगी जोगानामनोक्ता केपलेपाद्धिमुच्यते. ॥ ४१ ॥

॥ मूलम् ॥—उल्लो य सुक्को य दोवूढा । गोलया मदियामया ॥ दोवि आवदिआ कु-
के । जो उल्लो तत्थ लगई ॥ ४२ ॥ व्याख्या—कर्मलेपे दृष्टान्तमाह—उल्ल आर्द्रश्च पुनः शु-
ष्कः, गतो ह्यो मृत्तिकासयो गोलकौ कुड्ये चित्तौ ‘उल्लूहौ’ आक्षिप्तौ, तत्रापतितौ चित्ता-
वास्मान्वितौ संतौ, अत्र ह्ययोर्धृत्तिकासयगोलकयोर्मध्ये य उल्ल आर्द्रो मृद्गोलकः स कु-

द्वे लगति. ॥ ४२ ॥

उत्तरा-

॥ मूलम् ॥—एवं लगति दुर्मेहा । जे नरा कामलावसा ॥ विरत्ता उ न लगति ।
जहा सुक्के उ गोलए ॥ ४३ ॥ व्याख्या—एवमुना प्रकारेणार्द्रमृत्तिकागोलकदृष्टांतेन दुर्मे-
धसो दुष्टबुद्धयो जे नराः कामलावसा भोगेषु लंपटास्ते लगति संसारे आसक्ता भवंति. तु
पुनर्विरक्ताः कामभोगेभ्यो विमुक्ता नरास्ते न लगति संसारासक्ता न भवंति. यथा शुष्को
मृजोदको जितौ न लगति. ॥ ४३ ॥

॥ मूलम् ॥—एवं सो विजयघोसो । जयघोसस्स अंतिए ॥ अणगरस्स निरुंकोतो ।
धम्मं सुच्चा अणुत्तरं ॥ ४४ ॥ व्याख्या—एवमुना प्रकारेण स विजयघोषो ब्राह्मणो जय-
घोषस्यानगरस्यांतिके समीपे निःक्रांतो दीक्षां प्राप्तः, किं कृत्वा? अनुत्तरं धर्मं श्रुत्वा. ॥ ४४ ॥

॥ मूलम् ॥—खवित्ता पुवकम्माइं । संजमेण तवेण य ॥ जयघोसविजयघोसा । सिद्धिं
पत्ता अणुत्तरं सिबेमि ॥ ४५ ॥ व्याख्या—जयघोषविजयघोषानुत्तरां प्रधानां गतिं
सिद्धिं प्राप्तौ. किं कृत्वा? संयमेन च पुनस्तपसा पूर्वकर्माणि कृपयित्वा कथं नीत्वा, इत्यहं

॥ ए०० ॥

सटीकं

ब्रवीमि, इति सुधर्मस्वामी जंबूस्वामिनं प्राह ॥ ४५ ॥ इति ग्रंथीयाख्यं पंचविंशतितममध्य-
यनं ॥ इति श्रीमदुत्तगःध्ययनसूत्रार्थदीपिकायामुपाध्यायश्रीलक्ष्मीकीर्तिगणेशिष्यलक्ष्मीवल्ल-
भगणिविगचितायां पंचविंशतितममध्ययनं संपूर्णं ॥ श्रीरस्तु ॥

॥ अथ पञ्चविंशतितममध्ययनं प्रारभ्यते ॥

पूर्वेस्मिन् अध्ययने ब्रह्मगुणा उक्ताः, ब्रह्मगुणशुक्तस्तु साधुरेव स्यात्, साधुना चावश्यं सामाचारि विधेया, इति हेतोः सामाचारि साधुजनकर्तव्यतारूपामत्राध्ययने कथयामि.

॥ मृदम् ॥—सामाचारिं पवस्वामि । सर्वदुःखविमुक्तं ॥ जं चरित्ताण निगंधा । ति-
न्ना संसारसागरं ॥ १ ॥ व्याख्या—अहं तां सामाचारिं साधुकरणीयां क्रियां प्रवक्ष्यामि,
तामिति कां? यां सामाचारिं चरित्वांगीकृत्य निर्ग्रन्थाः संसारसागरं तीर्थाः, संसारसमुद्रस्य
पारं प्राप्ताः कीदृशीं सामाचारिं? सर्वदुःखविमोक्षणीं, सर्वदुःखेभ्यो विशेषेण मोचिकां. १.

॥ मूलम् ॥—पहमा आवस्सिया नामं । बिइया य निसीहिया ॥ आपुहणा य तइ-
या । चउत्थी पन्निपुहणा ॥ २ ॥ व्याख्या—प्रथमा सामाचारी आवश्यकीनाम्नी, यत उ-
पाश्रयान्निर्गहन् साधुरावश्यकीति वदति. उपाश्रयाद्वहिर्निःसरणमावश्यकौ विना न स्यात्,
तेनावश्यकीति प्रथमा सामाचारी. नैषेधिकीति द्वितीया, उपाश्रयाद्वहिर्निःसरणानंतरं यस्मि-
न् स्थाने प्रवेशनेन स्थितिः करणीया स्यात्, तत्रापरेषां निषेधान्नैषेधिकी करणीया, निषेधे
नवा नैषेधिकी. तृतीया सामाचारी आपृहना, यतो हि श्वासोह्वासादिकं त्यक्त्वाऽपरं सर्वं
कार्यं गुरोः पृढां विना न कार्यं, न करणीयं, तस्मादेषा आपृहना. चतुर्थी सामाचारी प्रति-
पृहनानाम्नी जवति. करणीयकार्यस्य गुरोः पृढाया अनंतरं पुनरपि तस्य कार्यस्य करणप्रस्ता-
वे गुरोः पृहना प्रतिपृहना ज्ञेया. ॥ २ ॥

॥ मूलम् ॥—पंचमी ठंदणाणामा । इह्वाकारो य ठहीठ ॥ सत्तमो मिह्वाकारे उ । त-
हक्कारो य अह्मो ॥ ३ ॥ व्याख्या—पंचमी ठंदनानाम्नी सामाचारी, अन्नादिकमानीयोदर-
मेव जरणीयं नास्ति, किंतु यतीनां सर्वेषां निमंत्रणारूपा ठंदनोच्यते, तस्यामेव ठंदनाया-

मित्राकारशब्दः कर्तव्यः. इष्वाकारशब्दस्य कोऽर्थः? इक्ष्वा स्वाप्तिप्रायेण करणमिष्वाकार इति व्युत्पत्तिः. यदि ऋवतामित्रा ऋवेत्तदा मम निमंत्रणा सफला कर्तव्येति कथनं, इयं षष्ठी सामाचारी. मिथ्याकार इति सप्तमी, मिथ्याकारशब्दस्यार्थं वदति, यदा कुत्रचित्सल्लना स्यात्, तदा तत्र साधुना मिथ्यादुःकृतं मे इति वक्तव्यं. मिथ्याकरणं मिथ्याकारः, मिथ्यादुःकृतदानमित्यर्थः इयं सप्तम्यष्टमी सामाचारी. तथाकारस्तथा करणं गुरूपदेशं प्राप्य 'तहन्ति' नयास्तु इति कथनमियमष्टमीत्यर्थः. ॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—अञ्चुष्टाणं नवमं । दसमा उवसंपया ॥ एसा दसंगा साहूणं । सामायारी-
पवेइया ॥ ४ ॥ व्याख्या—अञ्चुत्थानं, अञ्जीत्याप्तिमुख्येनोत्थानमुद्यमनमुद्यमकरणमञ्चु-
त्थानं. अञ्चुत्थानस्याने निर्युक्तिकृता निमंत्रणाया एवोक्तत्वाद्गृहीतेऽन्नादौ छंदना, अगृही-
ते तु निमंत्रणा, इत्यनयोर्भेदः, तदञ्चुत्थानं हि गुरुपूजायां, गुरुपूजा च गौरवार्हाणामाचा-
र्यगणानादीनां यश्चोचिताहारपानीयादिसंपादनं, अत्राञ्चुत्थानं निमंत्रणारूपमेव ग्राह्यं. गुर्वा-
देशस्य तथास्तु इत्यंगीकरणादनंतरं सर्वकार्ये उद्यमस्य करणमञ्चुत्थानमुद्यमनं. इयं नवमी

ज्ञेया. उपसंपद् दशमी सामाचारी. अस्याः कोऽर्थः? साधुरुद्यमवान् भूत्वा आचार्यांतराद-
धिकज्ञानादिगुणादिसंपत्तिनिमित्तमाचार्यादीनां पार्श्वस्थानमुपसंपत्, इति दशमी ज्ञेया.
एषा सामाचारी श्रीतीर्थकरैः प्रकर्षेण वेदिता प्रवेदिताऽधिकं ज्ञाता प्रकाशितेत्यर्थः. कथं-
भूता सामाचारी? दशांगा, दश अंगानि यस्याः सा दशांगा दशप्रकारेति ज्ञावः. ॥ ४ ॥ अ-
थ का का सामाचारी कुत्र कुल कर्तव्या? तदाह—

॥ मूलम् ॥—गमणे आवस्सियं कुज्जा । गणे कुज्जा निसीहियं ॥ आपुब्बणा सयं क-
रणे । परकरणे पप्फिपुब्बणा ॥ ५ ॥ व्याख्या—गमने स्वस्थानादन्यत्र गमनेऽप्रमत्तत्वेनाऽव-
श्यकर्तव्यव्यापारे ज्ञवा आवश्यिकी, तामावश्यिकीं. यतो हि साधोर्गमनं निःप्रयोजनं ना-
स्ति, यद्यवश्यं किंचित्कार्यं समुत्पन्नं वर्तते, तदैव साधुः स्वस्थानादुत्थितोऽस्तीति ज्ञावः. त-
था स्थाने स्वाश्रये प्रवेशसमये प्रमादादात्मनो निषेधः, तत्र ज्ञवा नैषेधिकी. उपाश्रये प्रवि-
शता साधुना नैषेधिकी कर्तव्या, यतो हि स्वाश्रये आगमनादनंतरं तत्समययोग्यकार्याणां
मेव करणं, तेष्वेव कार्येषु प्रमादनिषेधः कर्तव्य इति ज्ञावः. स्वयमात्मना कार्याणां करणे

गुरोरापृच्छना कर्तव्या, न च गुरौ सति खबुद्धेव गुरुमनापृच्छ्य कार्यं कर्तव्यमिति ज्ञावः. प-
रस्य कार्यकरणे गुरोरादेशं प्राप्य यदा कार्यं कर्तुमुद्यतो न भवति, तदा पुनः पृच्छना प्रति-
पृच्छनोच्यते. ॥ ५ ॥

॥ मूलम् ॥—छंदणा दवजाएणं । इवाकारे य सारणे ॥ मिवाकारेप्पनिंदाए । तइक्कारो प-
निस्सुणे ॥ ६ ॥ व्याख्या—अन्नपानीयरूपद्रव्यैर्यदाऽन्यो यतिर्निर्मन्त्र्यते, तदा तदनोच्यते. साधू-
नामाहारं पानीयं दर्शयित्वा, यदि भवतां मनसि विचार आयाति, तदैतदाहारादिकं भवद्भिन्न-
द्यतां. यथाहं निस्तरामीति वाक्यकथनं तदनोच्यते. सारणे स्वस्य परस्य वा कार्यप्रति योग्यत्वेन
प्रवर्तने इहया स्वान्निप्रायेण तत्कार्यकरणमिवाकारः. तत्रात्मनो यथेवाकारेण शुष्माकं वांठि-
तं कार्यमहं करोमि, तथा सारणे मम पात्रलेपनादि इवाकारेण यूयं कुरुतेति वक्तव्यमिति
ज्ञावः. मिथ्याकार आत्मनिंदायां, मयाऽत्रव्यं कृतमेतादृशमात्मनो निंदावाक्यं मिथ्यादुःकु-
तदानं मिथ्याकारकथनमुच्यते. गुरोः पार्श्वे वाक्यं श्रुत्वा गुरुंप्रतीदं कथनं, यद्भवद्भिन्नरुतं तत्तथै-
व तथास्त्विति करणं तथाकारः. प्रतिश्रुते गुरुवाक्यांगीकारे तथाकारस्तथास्तुकरणमिति ज्ञावः.

॥ मूलम् ॥—अञ्चुष्टाणं गुरुपूया । अतथणे उवसंपया ॥ एवं दुपंचसंजुत्ता । सामाया-
री पवेइया ॥ ७ ॥ व्याख्या—गुरूणामाचार्यादीनां पूजायां नयं विनैवातिशयेनाहारपानी-
याद्यानीय वैयावृत्त्यविनयसंपादनं तदञ्चुत्थानमुच्यते. 'अतथणे' इत्यर्थेने ज्ञानाद्यर्थं पर-
स्वाचार्यस्य पार्श्वेऽवस्थाय ज्ञानादिगुणार्जनमुपसंपदुच्यते. तस्याचार्यस्य समीपेऽवस्थानाय स्वा-
मिन् ! इयंतं कालं नवतां समीपे मया स्थातव्यं, गहांतरे आचार्यांतरे ज्ञानाद्यर्थमिति वि-
वक्षितपूर्वकं ज्ञानाद्यजन्यसनरूपोपसंपत्सामाचारीति ज्ञावः. एवममुना प्रकारेण द्विगुणाः पंच,
अर्थाद्विशसंशुक्ता नैदसहिताः सामाचार्यः प्रकर्षेण वेदिताः प्रवेदितास्तीर्थकरणधरैः कथिताः.

॥ मूलम् ॥—पुर्विद्विंलमि चउप्रागे । आइच्चंमि समुट्टिए ॥ नंरुयं पन्निहेहिता । वंदि-
त्ता य तर्जं गुरुं ॥ ८ ॥ पुब्बिज्जा पंजविउन्नो । किं कायवो मए इह ॥ इच्चं निउंइज्जं नंते ।
वेयावच्चे व सिज्जाए ॥ ९ ॥ युग्मं ॥ व्याख्या—अथ पूर्वमौघिकसामाचारीमाहपूर्वस्मिंश्च-
तुर्थेन्नागे, यदा दिनस्य चत्वारो न्नागा नवंति, प्रहरप्रहरप्रमिता नवंति, तदा प्रथमो न्नागः
प्रथमप्रहरात्मकः, तत्र प्रथमप्रहरस्य चतुर्थे न्नागे घटिकाद्वयरूपे, अष्टघटिकात्मकः प्रहरः,

उत्तरा.

सटीकं

॥ १०७ ॥

तस्य चतुर्थो नागो वटिकाष्ट्यात्मकस्तस्मिन्, आदित्ये समुत्थिते सति घटिकाष्टयस्य सूर्यं
मत्ति. अथवा पूर्वैर्मिन्निति प्रथमे, खबुद्ध्या विचारीकृते पूर्वदिक्संबन्धिनि आकाशस्य चतु-
र्थे नागे, यदाऽऽकाशस्य दिनमध्ये चत्वारो नागा बुद्ध्या कल्पयन्ते, तन्मध्ये प्रथमे आकाश-
स्य नागे सूर्यं आगते सति, अर्थात्प्रथमे ग्रहरे, यदाऽऽकाशे प्रहरप्रसितसूर्यः समारूढः स्या-
त्तदिति तावः. अत्र किञ्चिद्भूचतुर्नागे, किञ्चिद्भूने ग्रहरेऽपि पादोनपौरुष्यामयमर्थो गृह्यते.
यथा दशारहितोऽपि पटः पट एवोच्यते. तथात्र पादोनपौरुष्यपि पौरुष्येव गृह्यते. तस्मात्पा-
दोनपौरुष्यां नागकं पात्राद्युपकरणं प्रतिवेष्ट्य चतुपा निरीक्ष्य प्रमाड्य. ततोऽनन्तरं गुरुं वं-
दित्वा शिष्यः प्राञ्जलिपुटः पृष्ठेत्, हे गुरो ! इहास्मिन् समये मया किं कर्तव्यं ? हे व्रंते !
हे पूज्य ! अहं वैयावृत्त्ये वाऽथवा स्वाध्याये नियोजितुं युष्मान्निः प्रेरयितुं स्वात्मानमिच्छा-
मि वाञ्छामि. ॥ ९ ॥

॥ मूलम् ॥—वैयावच्चे निजत्तेणं । कायवमगिलायत्तं ॥ सिप्पाए वा निजत्तेणं । सब्बदु-
स्सव्विमोस्सणे ॥ १० ॥ व्याख्या—गुरुणा वैयावृत्त्ये निशुक्तेन प्रेरितेन शिष्येणाऽऽत्मान्येव वै-

यावत्स्यं कर्तव्यं. वाऽथवा स्वाध्यायै शास्त्रपठने नियुक्तेन शिष्येण सर्वदुःखविमोक्षणः स्वाध्यायोऽलान्यैव कर्तव्य इति ज्ञावः. ॥ १० ॥ अथौत्सर्गिकदिवसस्य कर्तव्यमाह—

॥ मूलम् ॥—दिवसस्स चतुरो ज्ञागे । कुञ्जा त्रिखू वियस्करणो ॥ तत उत्तरगुणे कुञ्जा । दिणज्ञागेषु चतसुवि ॥ ११ ॥ व्याख्या—विचक्षणः क्रियासु कुशलो त्रिदुर्दिवसस्य चतुरो ज्ञागान् कुर्यात्. ततश्चतुर्भागकरणानंतरं चतुर्ष्वपि दिनभागेषूत्तरगुणान् स्वाध्यायादीन् कुर्यात्. ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—पढमं पोरिसिं सप्तायं । बीयं जाणं क्रियायई ॥ तश्याए त्रिस्कायसिं । पुणो चउत्थी य सप्तायं ॥ १२ ॥ व्याख्या—प्रथमां पौरुषीमाश्रित्य स्वाध्यायं वाचनादिकं कुर्यात्. द्वितीयां पौरुषीमाश्रित्य ध्यानं मनस्यर्थचिंतनारूपं ध्यानं ध्यायेत कुर्यात्, इह च प्रतिद्वेखनाकालोऽल्पत्वान्न विवक्षितः, उन्नयत्र कालाध्वनोरत्यंतसंयोगे इत्यनेन द्वितीयातृतीयायां पौरुष्यां त्रिधाचर्यामाहाराद्यर्थं गृहस्थगृहे गमनं कुर्यात्. चतुर्थ्यां पौरुष्यां पुनः स्वाध्यायं प्रतिद्वेखनसथंमिलप्रत्युपेक्षादिकं कुर्यात्. यस्मिन् काले यत्साधोः कर्तुं योग्यं कार्यं,

नत्तदेव कर्तव्यमिति ज्ञावः. अवसरे हि सर्वं कार्यं कृतं फलदं स्यादित्यर्थः. ॥ १२ ॥ अथ प्रथमपौरुषीपरिज्ञानार्थं गथा माह—

॥ मूलम् ॥—आसाढे मासे दुष्पया । पोसे मासे चउष्पया ॥ चित्ताएसु मासेसु । तिप्पया द्दवड्पोरिमी ॥ १३ ॥ अंगुलं सत्तरत्तेणं । परक्केण य दुअंगुलं ॥ वड्डए हायए वावि । मासेणं चउरंगुलं ॥ १४ ॥ युग्मं ॥ व्याख्या—अयमाश्रायः सूत्रेऽनुक्तोऽपि गुरुकुलवासाद् द्वेयः. दक्षिणं कर्णे सूर्यस न्मुग्वं विधाय जानुमध्ये तर्जन्यंगुलीठायामूर्ध्वीभूय पादैर्गणयेत्, आपाढे आपाढ्यां पूर्णिमायां द्विपद्या ठायया पौरुषी स्यात्, यदा जानुठायया छात्र्यां पादात्र्यां प्रमिता स्यात्तदा प्रहरप्रमाणं दिनं द्वेयमिति ज्ञावः. एवं पौषीपूर्णिमायां चतुःपद्या पौरुषी स्यात्, चतुर्जिः पादैः प्रहरं दिनं स्यात्. चैत्रीपूर्णिमायामश्विन्यां पूर्णिमायां त्रिपद्या पौरुषी स्यात्, त्रिजिः पादैः प्रहरं दिनं द्वेयमिति ज्ञावः. शेषमासदिनेषु पौरुष्यानयनविधिमाह—सतरात्रेण सप्ताहोरात्रेण सार्धेनांगुलं. एवं पक्षेण द्व्यंगुलं दक्षिणायने कर्कसिंहकन्यातुलवृश्चिकधने संक्रांतिपदेके वधीते. एवं मकरादिपदेके उत्तरायणे सार्धं सप्ताहोरात्रेणांगुलं, पक्षेण द्व्यंगुलं हीयते, मासेन

चतुरंगुलं. एवं दक्षिणायने वर्धते, उत्तरायणे च हीयते, श्रावणादिमासषट्के वर्धते, माघादिमासषट्के हीयते. पुनर्यदा केबुचिन्मासेषु चतुर्दशदिनैः पक्षः स्यात्, तदा सतरात्रेणाप्यंगुलवृद्धिहान्या न कश्चिदपि दोषः. ॥ १४ ॥ अथ चतुर्दशदिनैः पक्षसंज्ञवमाह—

॥ मूलम् ॥—आसाढवहुलपक्षे । ऋवए कत्तिए यपोसे य ॥ फागुणवइसाहेसु य । नायवा उमरत्तात् ॥ १५ ॥ व्याख्या—एतेषु मासेष्ववमरात्रयो ज्ञेयाः. आषाढे बहुलपक्षे कृष्णपक्षे, बहुलपक्षशब्दस्य चाद्रपदादिषु संबंधः कर्तव्यः. चाद्रपदे कार्तिके पौषे फाल्गुने वैशाखे कृष्णपक्षेऽवमरात्रयो ज्ञवन्ति. अवमा ऊना एकेनाहोरात्रेण हीना इत्यवमरात्रयः, रात्रिपदेनाहोरात्रग्रहणं कर्तव्यं. एवमेतेषु मासेषु दिनचतुर्दशकः कृष्णपक्षः स्यादिति ज्ञावः. ॥ १५ ॥ अथ पादोनपौर्षीपरिज्ञानोपायमाह—

॥ मूलम् ॥—जेष्ठामूले आसाढे । सावणे ठाहिं अंगुलेहिं पम्बिहेहा ॥ अष्टाहिं बिययंति यंमी । तईए दस अष्टाहिं चउत्थे ॥ १६ ॥ व्याख्या—ज्येष्ठामूले इति ज्येष्ठानक्षत्रमथ च मूलनक्षत्रं ज्येष्ठमासस्य पूर्णिमायां स्यात्तेन ज्येष्ठामूले ज्येष्ठमासे, तथाऽषाढे श्रावणे च

मासे प्रत्यहं प्रागुक्तपौरुषीमाने पञ्चजिरंगुलैरधिकैः प्रतिलेखा पादोनपौरुषीप्रतिलेखनाकालः
भ्यात्. ज्येष्ठादारभ्य प्रथमे मासत्रिके एवं ज्ञेयं. द्वितीये त्रिके चाद्रपदाश्विनकार्तिकलक्षणे
मासत्रिके पूर्वोक्तपौरुषीमानेऽष्टजिरंगुलैरधिकैः प्रक्षिप्तैः पादोनपौरुषीकालः स्यात्. एवं तृतीये
विक्रमार्गशीर्षपौषमाघलक्षणे पौरुषीमाने दशजिरंगुलैरधिकैः प्रक्षिप्तैः पादोनपौरुषीकालो
ज्ञेयः. तथा चतुर्थे त्रिके फाल्गुनचैत्रवैशाखलक्षणे प्रागुक्तपौरुषीमानेऽष्टजिरंगुलैरधिकैः प्र-
क्षिप्तैः पादोनपौरुषीकालो ज्ञेयः ॥ १६ ॥ दिनकृत्यमुक्त्वा रात्रिकृत्यमाह—

॥ मूलम् ॥—रत्नं चतुरो भाए । निरकू कुज्जा वियरुणो ॥ तउ उत्तरगुणे कुज्जा ।
गईजागेमु चउसुवि ॥ १७ ॥ पढमे पोरिसि सिझायं । विए जाणं जियायई ॥ तईयाए नि-
दमोस्कं तु । चउरथी जुज्जोवि सिझायं ॥ १८ ॥ युग्मं ॥ व्याख्या—रात्रेरपि चतुरो भागान्
विचक्रुणो निष्ठुः क्रियावान् मुनिः कुर्यात्, ततश्चतुर्भागकरणादनंतरं चतुर्ध्वपि रात्रिभागेषू-
त्तरगुणान् कुर्याः ॥ १७ ॥ प्रथमपौरुष्यां स्वाध्यायं कुर्यात्, द्वितीयायामधीतस्य सूत्रार्थस्य
स्मरणं मनसा चिंतनं कुर्यात्. तृतीयायां पौरुष्यां निद्राया मोक्षो विधेयः. प्रथमपौरुष्यां द्वि-

दोषकालग्रहणं कृत्वा पश्चात्पौरुष्यां प्रथमायां सूत्रस्वाध्यायं कुर्यात्. तस्मिन्नेव नक्षत्रे गगने
 आकाशस्य चतुर्थे नागे सावशेषे सति वैरात्रिकं नाम कालं, अपिशब्दात् स्वस्य स्वस्य समये
 कालं प्रतिलेख्य मुनिः कालग्रहणं कुर्यात्. ततश्चैतावता प्रथमे प्रहरे प्रादोषिकं कालं गृहीत्वा
 स्वाध्यायः कर्तव्यः, एवमन्येष्वपि द्वेयं. ॥ १९ ॥ २० ॥ सामान्येन दिनरात्रिकृत्यमुक्त्वा वि-
 शेषतो दिनकृत्यमाह—

॥ मूलम् ॥—पुत्रिह्वमि चउप्रागे । पन्तिहेहिताण जंरुगं ॥ गुरुं वंदितु सप्रायं । कुजा
 दुखविमोखाणं ॥ २१ ॥ व्याख्या—सूर्योदयाद्विचसस्य चतुर्थे नागे, सूर्योदयात्प्रथमे प्रहरे,
 चतुर्थे नागे एतावता प्रथमपौरुष्यां प्रथमघटिकाद्वयमध्ये नांरुकं वर्षाकल्पाद्युपधिवल्लश-
 स्योपकरणादिकं प्रतिलेख्य गुरुं वंदित्वा स्वाध्यायं कुर्यात्. कथंभूतं स्वाध्यायं ? दुःखविमो-
 खाणं पापनिर्मूलकं. ॥ २१ ॥

॥ मूलम् ॥—पोरिसीए चउप्रागे । वंदित्ताण तउ गुरुं ॥ अपन्तिक्कमिक्का कालस्स । ना-
 यणं पन्तिहेहए ॥ २२ ॥ व्याख्या—पौरुष्याश्चतुर्थे नागेऽवशेषे सति, पादोनपौरुष्यां जाता-

र्या सत्यां, ततो गुरुन् वंदित्वा ज्ञानं पात्रं प्रतिवेख्यत्. किं कृत्वा ? कालस्येति कालमप्र-
तिक्रम्य, प्राज्ञातिकालप्रतिक्रमणार्थं कायोत्सर्गमकृत्वा, चतुर्थ्या पौरुष्यां पुनः स्वाध्यायं क-
रिष्यते, कालप्रतिक्रमणानंतरं स्वाध्यायकरणमयुक्तं, तस्मात्कालमप्रतिक्रम्येत्युक्तं. ॥ ११ ॥
अत्र प्रतिवेखनाविधिमाह—

॥ मूलम् ॥—सुहृपतिं पन्निवेहिता । पन्निवेहिज्ज गोढकं ॥ गोढगलायांगुलिण् । वर्या-
इ पन्निवेहए ॥ १३ ॥ व्याख्या—सुखपौतिकां प्रतिवेख्य गोढकं जोलिकोपरिसत्कमुर्णमयं
बलं, तत्प्रतिवेखयेत्. ततो गुलिनातगोढकः सन्, अंगुल्यां लातं गृहीतं गोढकं येन सोंगुलि-
नातगोढकः, तादृशः सन् वर्याणि प्रतिवेखयेत्. जोलिकोपरिरक्षणीयपटलकरूपाणि वर्या-
णि प्रतिवेखयेत्, प्रस्तावात्प्रमार्जयेदित्यर्थः, दृष्ट्वादिकाः पंचविंशतिप्रतिवेखनाः कार्याः.
॥ १३ ॥ अथ पटलकगोढके प्रभृज्य पुनर्यत्कुर्यात्तदाह—
॥ मूलम् ॥—उढं शिरं अतुरियं । पुढं तावत्थमेव पन्निवेहे ॥ तो बिइयं पफोडे । तईयं
च पुणो पमिज्जिजा ॥ १४ ॥ व्याख्या—पूर्वं तावत्प्रथमत ऊढ्वं यथा स्यात्तथा, स्थिरं यथा

स्यात्तथा, अत्ररितं यथा स्यात्तथा वस्त्रमेव प्रतिलेखयेत्. ऊर्ध्वमिति कायत उत्कटिकासनो
भूत्वा. ऊर्ध्वं तिर्यग् प्रसारयेत्, भूमावलगयन् वस्त्रं प्रतिलेखयेत्. पुनः स्थिरं दृढग्रहणेन,
पुनरुत्पन्नमनुत्तलतया प्रतिलेखनीयमित्यर्थः. वस्त्रमिति जातिवादेकवचनं. पूर्व दृष्ट्या आरतः
परमश्च निरीक्षेत. ततो 'विद्वं' इति द्वितीयवारं हस्तोपरि प्रस्फोटयेत्, हस्तगतान् प्राणिनः
प्रमार्जयेत्. पुनस्तृतीयवारं तद्वस्त्रं प्रमार्जयेद्भस्तोपरिप्रस्फोटयेत्. १४. प्रस्फोटनविधिमाह-

॥ मूलम् ॥—अणच्चाविग्रं अत्रलियं । अणानुबन्धिं अमोसलिं चेत् ॥ तत्पुनरिमा नव
खोना । पाणीपालिविसोहणं ॥ १५ ॥ व्याख्या—एवं वस्त्रप्रतिलेखनं कुर्यात्, कीदृशं वस्त्रं ? अन-
नितं, पुनरवलितं मोटनारहितं. वलदानरहितं, पुनरनानुबन्धि, नैरन्तर्येण युक्तमनुबन्धि प्रोच्यते,
तस्याऽनावोऽननुबन्धि, आन्तर्यसहितं. कोऽर्थः ? यथा पूर्वापरप्रस्फोटनज्ञानं स्यात्, तथा प्र-
स्फोटनं विद्वद्भ्यादिति नावः. पुनरमोसलमिति, न विद्यते मोसली यत्र तदमोसलि, ऊर्ध्व-
अस्तिर्यग् कुड्यादिपरामर्शसहितं यथा न स्यात्तथा वस्त्रं प्रस्फोटयेत् प्रतिलेखयेदित्यर्थः, पु-
नरिमाः पूर्वमेव क्रियमाणाः पदं प्रस्फोटनामकाः प्रतिलेखनाक्रियान्नेदाः कर्तव्याः. प्रथमं

वारद्वयं वल्लस्य परावर्तनात् प्रस्फोटनत्रयेण च षट् भवंति. पश्चान्नव खोदाः हस्तो-
परि प्रस्फोटनात्मकाः, द्योतानां त्रिकत्रिककरणान्नव संभवन्ति. पुनः पाणौ पाणिविशोधनं
हस्ते हस्तविशोधनं प्रस्फोटनं विदध्यात्, हस्तं नावाकारं विधायाढोटनत्रिकत्रिकोत्तरकाक्षं,
एवं नव पूर्वोक्ताः, नव पुनश्च प्रस्फोटनविशेषाः, एवमष्टादशभेदाः, सप्त पूर्वोक्ताः, एवं पं-
चविंशतिविधाः प्रतिलेखना भवंति. ॥ १५ ॥

॥ मूलम् ॥—आरभन्मा सम्मदा । वज्जेयद्वा य मोसदी ॥ तस्या पप्फोरुणा चउत्थी ।
विस्किता वेइया ठग ॥ १६ ॥ पसिढलपलंबलोला । एग्गमोसा अणेगरूवधुणा ॥ कुणइ प-
माणपमायं । संकिए गणणोवयं कुज्जा ॥ १७ ॥ युग्मं ॥ व्याख्य—अथ प्रतिलेखनादोषत्याग-
माह—आरभन्मा विधेर्विपरीतकरणं, त्वरितं त्वरितं पृथक् पृथक् नवीनवस्त्रग्रहणं, एषा प्रथ-
मा प्रमादप्रतिलेखना १. संमर्द्दी वल्लांतकोणानां परस्परमेहनं, अथवोपधेरुपरि निषीदनं, ए-
षा द्वितीया प्रमादप्रतिलेखना २. च पुनस्तृतीया मोसल्लपि वार्जितव्या, उपर्यधोभागतिर्यग्-
प्रदेशसंघटना तृतीया प्रतिलेखना संप्रमाददोषा त्याज्या. चतुर्थी प्रस्फोटना, रजसा खरंदि-

तस्य वस्त्रस्याहोटना, सापि वर्जनीया. पंचमी विद्विषा, प्रतिलेखितस्य वस्त्रस्याऽप्रतिलेखितव-
 म्मोपरि मोचनं, अथवा दिक्षु च विलोकनं, इयमपि सप्रमादा प्रतिलेखना त्याज्या. पष्ठी प्र-
 तिलेखना वेदिकानास्त्री, सापि सप्रमादा त्याज्या. वेदिकायाः पंच भेदाः—ऊर्ध्ववेदिका १,
 अधोवेदिका २, तिर्यग्वेदिका ३, उन्नयवेदिका ४. एकवेदिका ५ च. तत्रोर्ध्ववेदिका सा,
 यस्यामुन्नयोरर्जन्वोरुपरि हस्तयो रक्षणं १. अधोवेदिका सा, यस्यां जान्वोरधः प्रचुरं हस्तयो
 रक्षणं २. तिर्यग्वेदिका सा, यस्यां तिर्यग् इस्तौ कृत्वा प्रतिलेखनं ३. उन्नयवेदिका सा, यस्या-
 मुन्नय्यां जानुभ्यां बाले उन्नयोर्हस्तयो रक्षणं ४. एकवेदिका सा, यस्यामेकं जानु हस्तमध्ये.
 अपरं जानु बाले रक्ष्यते ५. एते पंचापि वेदिकादोषाः प्रतिलेखनावसरे त्याज्याः. स्त्रीलिंगत्व-
 मत्र रुद्धिवशाद् द्वेयं. ॥ २६ ॥ अथ वस्त्रग्रहणे दोषमाह—‘पसिद्धेत्ति’ प्रशिथिलं दृढमग्रहीतं
 वस्त्रं १. प्रलंबं. यद्विषमत्वग्रहणेन वस्त्रकोणकस्य ग्रहणेनाऽपरकोणानां लंबनं २. लोला यत्र
 भूमौ वस्त्रस्य रुजनं स्यात् ३. एते त्रयोऽपि दोषास्त्याज्या इति योज्यं. एकामर्षा, एकस्मिन्
 काले उन्नयोः पार्श्वयोर्विन्नस्याकर्षणं ४. स्त्रीत्वं रुद्धिवशात्. अनेकरूपा सं-

ख्यात्रयादधिका धुना कंपना यस्यां साऽनेकरूपधुना. तथा यत्प्रमाणे प्रस्फोटनादिसंख्यानां प्रमादं कुरुते. तथा शंकिते शंकोत्पत्तौ मुखेन तथागुलिरेखास्पर्शनादिना गणनस्योपयोगं गणनोपयोगं कुर्यात्, तदपि दूषणं त्याज्यं, एतत्प्रतिबेखनादूषणं द्वेयं. ॥ १७ ॥ पुनरेनामेव ग्रंगकद्वारेण सदोषां निर्दोषां चाह—

॥ मूलम् ॥—अणूणा इरित्तपन्निबेहा । अविवच्चासा तहेव य ॥ पढमं पयं पसत्थं ।
सेसाणि य अप्पसत्थाणि ॥ १८ ॥ व्याख्या—अनूना ऊना न कर्तव्या १, अतिरिक्ता अधिका न कर्तव्या २, अविव्यत्यासा, विविधो व्यात्यासो यस्यां सा विव्यत्यासा, न विव्यत्यासा अविव्यत्यासा, विपर्यासरहिता, विपरीतत्वेन रहितेत्यर्थः. ३. एतेषां त्रयाणां त्रैदानामष्टौ ग्रंगा उत्पद्यन्ते, तेषु ग्रंगेषु प्रथमं पदं प्रशस्तं, प्रथमो ग्रंगः समीचीनः, अन्यूनो १, अनतिरिक्ता २, अविपर्यासा ३ इत्येवंरूपं प्रथमग्रंगरूपपदं प्रशस्तं, निर्दोषत्वाद्बुद्धमित्यर्थः. शेषाणि च सप्तग्रंगान्यप्रशस्तानि. ॥ १८ ॥ पुनर्दूषणोत्पत्तिकारणमाह—

॥ मूलम् ॥—पन्निबेहणं कुणंतो । मिहोक्कयं कुणइ जणवयकहं वा ॥ देइ व पच्चका-

णं । वाण्ड् सयं पन्निह् वा ॥ ११६ ॥ व्याख्या—प्रतिलेखनां कुर्वन् साधुर्मिथः परस्परं कथां वार्तां चेतकरोति, अथवा जनपदकथां देशकथां करोति, पुनः प्रतिलेखनां कुर्वन् कस्मैचित्प्रत्याख्यानं चेद्ददाति, पुनः प्रतिलेखनां कुर्वन्नपरं साधुं वाचयति वाचनां ददाति, वाऽथवा प्रतिलेखनां कुर्वन् चेतस्वयमालापानि प्रतीवति गृह्णाति, ॥ ११७ ॥

॥ मूलम् ॥—पुढवी आउक्काए । तऊवाऊवणस्सइतसाणं ॥ पन्निहणापमत्तो । नएहं पि विराह्णो होइ ॥ ३० ॥ व्याख्या—एतानि पूर्वोक्तानि कार्याणि कुर्वन् प्रतिलेखनायां प्रमत्तः प्रमादकर्ता साधुः पणामपि कायानां विराधको भवति. तेषां पदकायानां नामान्याह—पृथ्वीकायः १ अष्कायः २ तेजस्कायः ३ वायुकायः ४ वनस्पतिकायः ५ असकायश्च ६. एतेषां संसर्दकः स्यात्, तत्कथं विराधको भवति ? कुंनकारादिशालायां स्थितस्तल प्रमादवशात्प्रतिलेखनायां जलकुंनानादिपातनात्तेन पानीयेन भुत्तिकाश्रिवायुकुंशुकादिकास्त्रसाः स्थावराश्च जायंते, तदा पणामपि विराधना स्यात्, यदाहाहंन्—जत्थ जलं तत्थ वणं । जत्थ वणं तत्थ सासणं अग्गी ॥ तेऊवाऊजसहिंया । एयं ठएहं पि सह जोउ ॥ ३१ ॥ इति वचनात्. ॥ ३० ॥

॥ मूलम् ॥—पुढवी आउक्षाए । तेजवाऊवणस्सइतसाणं ॥ पम्बिलेहण आउत्तो । उ-
एहंपि आराहउ होइ ॥ ३१ ॥ व्याख्या—प्रतिलेखनायामायुक्तः सावधानोऽप्रमादी साधुः
पृथिव्यादीनां षष्णामपि कायानामाराधको ज्ञवति ॥ ३१ ॥ इत्यनेन प्रथमपौरुष्याः कर्तव्य-
मुक्तं, द्वितीयपौरुष्याः कर्तव्यं स्वाध्यायादिकं पूर्वमुक्तमेवाभूत् । अथ तृतीयपौरुष्याः कृत्यमाह—

॥ मूलम् ॥—तइयाए पोरिसीए । जत्ते पाणं गवेसए ॥ उहमन्नतरागस्मि । कारणंमि
समुट्ठिए ॥ ३२ ॥ व्याख्या—तृतीयायां पौरुष्यां ज्ञक्तपानं गवेषयेत्, अयमुत्सर्गिको नयः,
स्थविरकद्विपकानां हि यथाकालं ज्ञक्तपानगवेषणमुक्तं । क सति ? षष्ठां कारणानां मध्येऽन्य-
तरस्मिन्नेकस्मिन् कारणे समुत्थिते सति । आहारग्रहणस्य षट् कारणानि सन्ति, तैः कारणैरा-
हारं कर्तव्यं ॥ ३२ ॥ तानि षट् कारणान्याह—

॥ मूलम् ॥—वेयणवेयावच्चे । इरियंठाए य संयमइथाए ॥ तह पाणवत्तियाए । उठं पु-
ण धम्मचिंताए ॥ ३३ ॥ व्याख्या—वेदनायै ह्युत्पिपासादिरोगादिवेदनाया उपशमनाय, वे-
दना दंतुं न शक्यते, प्राकृतत्वाद्धिन्नक्ल्लोपः, इति प्रथमं कारणं १. तथा वैयावृत्याय वै-

आवृत्त्यर्थं, यतो हि ह्युत्पिपासया पीक्षितो वैयावृत्त्युत्साधुराचार्यादीनां वैयावृत्त्यं कर्तुं न श-
 क्रोति, एतद् द्वितीयं कारणं. २. तथा ' इरियठाए ' इर्याथिर्यासमित्यर्थं, धुधातुषादित-
 स्य निर्जराश्रिनोऽपि साधोश्चक्षुरिन्द्रियबलहीनस्य लघुजीवादिकमपश्यत इर्यायाः पालनं न
 स्यात्, तदर्थमाहारकरणं तृतीयं कारणं. ३. तथा पुनः संयमार्थाय चारित्रस्य क्रियानुष्ठाना-
 तापनावश्यकद्वाराथनार्थं, यथा शकटांगं घृतादिना संस्कृतमेव चलति, अन्यथा न चलति,
 एतच्चतुर्थं कारणं ४. तथा पुनः प्राणप्रत्ययाय, प्राणानां प्रत्ययो जीवितावधिधारणं प्राणप्र-
 त्ययस्तस्मै प्राणप्रत्ययाय प्राणधारणार्थं, जीवितावधौ संपूर्णे जाते सत्येव प्राणमोचनं कर्तव्यं,
 अन्यथातमहत्वादोषः स्यात्, तस्माज्जीवितव्यधारणार्थं, इदं पंचमं कारणं ५. षष्ठं पुनरिदं,
 यदुत धर्मचिंतयै धर्मध्यानश्रुताज्यासरूपयै नक्तपानं गवेषयेत्, धुत्तृषापीक्षितस्यात्तद्ध्यान-
 शुक्तस्य धर्मध्यानश्रुताज्यासो न स्यात्, आगतमपि श्रुतं विस्मरतीति षष्ठं कारणं ६. ॥३३॥

॥ मूलम् ॥—निगंथो धिइमंतो । निगंथीवि न करिज ठहिं चेव ॥ ठाणेहिं उ इमे-
 हिं । अणइक्रमणा य से होइ ॥ ३४ ॥ व्याख्या—निगंथः साधुर्धृतिमान् धैर्यवान्, तथा

निर्ग्रथ्यपि साध्यपि षड्विर्वक्ष्यमाणैः कारणैश्चक्तपानगवेषणां न कुर्यात्, यत एभिः स्थानैः
'से' इति तस्य साधोः साध्यवा आहारमकुर्वतोऽनतिक्रमणं भवति, संयमयोगानामु-
ल्लंघनं न भवति. अन्यथाऽहारं त्यजतः साधोः संयमयोगस्यातिक्रमणमुल्लंघनं स्यादिति ज्ञा-
वः ॥ ३४ ॥ तानि षट् कारणानि दर्शयति—

॥ मूलम् ॥—आयंके उवसर्गे । तितिक्षया बन्धचरगुत्तीसु ॥ पाणिदयातवहेज्ज । स-
रीरबुहेयणद्वाए ॥ ३५ ॥ व्याख्या—आयंके उवसर्गे १, उपसर्गे देवादिकृतस्योपसर्गस्या-
गमने २, तथा ब्रह्मचर्यगुत्तिषु तितिक्षया हेतुभूतया यथाहारं क्रियेत, तद्विद्याणि बलवन्-
ति स्युः, तदा ब्रह्मगुत्तिरक्षापि दुष्करा, तस्माद्ब्रह्मगुत्तितितिक्षयाऽहारनिषेधः, एतत् तृतीयं
कारणं ३. तथा प्राणिदयाहेतोः, वर्षादौ निपतदप्कायादिजीवदयार्थं दुर्दुरिकादिरक्षार्थं ४.
तपसो हेतोश्चतुर्थषष्ठादिवर्गतपोघनतपसोः कारणहेतोर्वा पंचमं कारणं ५. पुनः शरीरव्यवहे-
दार्थाय, उचितकाले संलेखनामनशनं कृत्वा शरीरत्यागायाहारं साधुर्न गवेषयेदिति संबं-
धः, इति षष्ठं कारणं ६. ॥ ३५ ॥ अथ तद्गवेषणायां विधिं केनैवाविधिं चाह—

॥ मूलम् ॥—अवसेसं नरुगं गिप्प । चरकुसा पम्बिहए ॥ परमरुजोयणत्तं । विहारं विहरए सुणी ॥ ३६ ॥ व्याख्या—साधुरवशेषं समस्तं नारुकमुपकरणं गृहीत्वा चक्षुषा प्रतिलेखयेत्, ततः साधुः परमुत्कृष्टमर्थयोजनादर्थयोजनमाश्रित्य विहारं विहरेत्, अधिकं ब्रजतो हि साधोः क्षेत्रानीत आहारदोषः स्यात्, तस्माद्योजनार्थं क्रोशद्वयमाहारार्थं विहारं विहृत्याहारमानीयोपाश्रये गुरोरेव आलोच्य विधिपूर्वकमाहारं कृत्वा यत्कर्तव्यं तदाह—॥ ३६ ॥

॥ मूलम् ॥—चउत्थीए पोरिसीए । निखिवित्ताण भायणं ॥ सप्पायं तउ कुज्जा । सवनायवितावणं ॥ ३७ ॥ व्याख्या—ततश्चतुर्थ्या पौरुष्यां जाजनं निक्षिप्य जोलिकादौ बद्ध्वा ततः स्वाध्यायं कुर्यात्. कीदृशं स्वाध्यायं? सर्वज्ञावविज्ञावनं सर्वजीवादिपदार्थप्रकाशकं.

॥ मूलम् ॥—पोरिसीए चउप्पाए । वंदित्ताण तउ गुरुं ॥ पम्बिकमित्ता कालस्स । मिज्जं तु पम्बिहए ॥ ३८ ॥ व्याख्या—मुनिः पौरुष्या अर्थाच्चतुर्थ्याः पौरुष्याश्चतुर्जगि ज्ञेये गुरुं वंदित्वा, ततः स्वाध्यायादनंतरं कालस्य कालं प्रतिक्रम्य, तु पुनः शय्यां वसतिं प्रतिलेखयेत्. ॥ ३८ ॥

॥ मूलम् ॥—पासवणुच्चारभूमिं च । पन्निहिलिङ्गा जयं जर्द ॥ काउस्सगं तन् कुङ्गा ।
 सवदुखविमोक्षणं ॥ ३९ ॥ व्याख्या—ततः पश्चाद्यतिः साधुर्यत्वावान् सन् यत्नया प्रश्रव-
 णोच्चारभूमिं प्रत्येकं द्वादशस्थंमिलात्मकां, चशब्दात्कालभूमिं च स्थंमिलात्मकां प्रतिलेखये-
 त, लघुनीतिस्थाने द्वादशमंमलानि, बृहन्नीतिस्थाने च द्वादशमंमलानि, कालग्रहणभूमि-
 स्थाने मंमलानि त्रीणि, एवं सप्तविंशतिमंमलानि कुर्यात्. दिनकुल्यमुक्त्वोत्तरार्धेन रात्रिकुल्य-
 मारभ्यते—ततो भूमिप्रतिलेखनानंतरं कायोत्सर्गं कुर्यात्, कीदृशं कायोत्सर्गं ? सर्वदुःखवि-
 मोक्षाणं, कायोत्सर्गेण महती कर्मनिर्जरा, यदुक्तं—काउस्सगे जह सु-विद्यस्स जज्जंति अं-
 गुवंगाइं ॥ इइ जज्जंति सुविहिया । अट्ठविहं कम्मसंघायं ॥ १ ॥ कायोत्सर्गस्यैहिकामुष्मि-
 कफलं स्यात्, ऐहिकं यशोदेवाकर्षणादिकं, आमुष्मिकं च स्वर्गापवर्गादिकसुखप्राप्तिरूपं.
 अत्र सुदर्शनकथा. ॥ ३९ ॥

॥ मूलम् ॥—देवसियं च अइयारं । चिंतिङ्गा अणुपुवसो ॥ नाणे य दंसणे चेव । च-
 रिंत्तंमि तहेव य ॥ ४० ॥ व्याख्या—कायोत्सर्गं च कृत्वा, च पुनर्देवसिकमतीचारं ‘अणु-

पुवसो' अनुक्रमेण ज्ञाने दर्शने चारित्रे, तथैवानुक्रमेणैव चिंतयेत्. ॥ ४० ॥

॥ मूलम् ॥—पारियकाउस्सगो । वंदित्ताण तज्जं गुरुं ॥ देवसियं अइयारं । आलोइज्जं जह्क्कमं ॥ ४१ ॥ व्याख्या—ततः पालितकायोत्सर्गः सन् साधुगुरुं द्वादशावर्त्तवन्दनेन वंदित्वा, तु पुनर्यथाक्रमं देवसिकमतीचारमालोचयेत्. ॥ ४१ ॥

॥ मूलम् ॥—पक्किमिप्ता निस्सद्धो । वंदित्ताण तज्जं गुरुं ॥ काउस्सगं तज्जं कुज्जा । सव्वट्ठकविमोक्खणं ॥ ४२ ॥ व्याख्या—ततः प्रतिक्रम्याऽपराधस्थानेभ्यः प्रतिकूलं निवृत्त्य, प्रतिक्रमणसूत्रमुक्त्वा निःशब्दः सन् शब्दरहितो भूत्वा, ततः पश्चाद्गुरुं द्वादशावर्त्तवन्दनेन वंदित्वा, श्रीगुरुं च क्लमयित्वा 'आयसियउवप्राय' इति गाथात्रयं पठित्वा, ततः पश्चात्कायोत्सर्गं चारित्तदर्शनश्रुतज्ञानशुद्ध्यर्थं कुर्यात्, जातित्वादेकवचनं. कीदृशं कायोत्सर्गं सर्वदुःखविमोक्षणं. ॥ ४२ ॥

॥ मूलम् ॥—पारियकाउस्सगो । वंदित्ताण तज्जं गुरुं ॥ शुइमंगलं च काजं । कालं सं-पक्खिइए ॥ ४३ ॥ व्याख्या—पश्चात्पालितकायोत्सर्गो नमस्कारपूर्व 'लोगस्सुज्जोयगरे'

इत्यनेन पारयित्वा, ततोऽनंतरं द्वादशावर्त्तवन्दनेन गुरुं वंदित्वा ' इहामो अणुसिद्धियं ' इत्यु-
क्त्वा, स्थित्वा पश्चात्स्तुतिमंगलं च स्तुतित्रयात्मकं वर्धमानाक्षरस्तुतिव्यपाठरूपं मंगलं कृ-
त्वा कालं प्रत्युपेक्षते प्रतिजागर्ति, तदवसरसत्कं कालं कालग्रहणं साधुः कृतातीत्यर्थः ॥ ४३ ॥
ततोऽनंतरं यत्करणीयं तदाह—

॥ मूलम् ॥—पढमं पोरिसि सिप्रायं । बीइए ऊणं जियायई ॥ तईयाए निहमोखं तु
। सज्जायं तु चउत्थीए ॥ ४४ ॥ व्याख्या—प्रथमपौरुष्यां स्वाध्यायं कुर्यादिति शेषः । द्विती-
यायां ध्यानं पिरुस्थादिकं धर्मध्यानादिकं चाधीतसूत्रार्थं ध्यायेच्चिंतयेत् । तृतीयायां निद्रा-
या मोक्षो निद्रामुत्कलता विधेया, चतुर्थ्या पुनरपि स्वाध्यायं कुर्यात् । द्वितीयवारकथनाहि-
व्याय गुरुन्निरुपदेशो दातव्यः, न तु पाठने प्रयासाश्चितनीय इति ज्ञेयं ॥ ४४ ॥ चतुर्थ्याः
पौरुष्याः कृत्यमाह—

॥ मूलम् ॥—पोरिसीए चउत्थीए । कालं तु पफिलेहए ॥ सप्रायं तु तउं कुज्जा । अ-
वोहं तु असंगए ॥ ४५ ॥ व्याख्या—चतुर्थ्या पौरुष्यां पुनः कालं प्रतिलेख्य प्रत्युपेक्ष्य प्र-

तिजागर्यं, प्राग्बद्धहीत्वा ततः स्वाध्यायं कुर्यात्, परं किं कुर्वन् स्वाध्यायं कुर्यात्? असंय-
तीन् गृहस्थानवोधयन्नजागरयन्, शनैः शनैः पठन्नित्यर्थः. उच्चैः पठनश्रवणाद्गृहस्थाः साव-
यव्यापारं कुर्वन्ति, तदा साधुरप्यारंभक्रियाज्ञाक् स्यादिति ज्ञावः. ॥ ४५ ॥

॥ मूलम् ॥ —पोरिसीए चउप्पाए । वंदिऊण तउं गुरुं ॥ पक्किमित्ता कालस्स । कालं
तु पक्खिहेए ॥ ४६ ॥ व्याख्या—चतुर्थ्याः पौरुष्याश्चतुर्थ्यज्ञागेऽवशेषे सति घटिकाद्वये र-
जन्या अवशिष्टे सति, तदा हि कालवेलासंज्ञवान्न कालस्य ग्रहणं, तस्मात्ततो गुरुं वंदित्वा
द्वादशावर्त्तवन्दनं दत्त्वा कालस्येति तत्समयोग्यं कालं प्रतिक्रम्य तत्संबन्धिनीं क्रियां कृत्वा,
तु पुनः कालं प्राज्ञातिकं कालं प्रतिलेखयेत्, प्राज्ञातिकालग्रहणं गृह्णीयात्, इत्यनेनावश्य-
क्वेलां ज्ञात्वाऽवश्यकानि कुर्यात्. ॥ ४६ ॥

॥ मूलम् —आगए कायबुस्सगे । सब्बदुक्खविमोक्खणे ॥ काउसगं तउं कुज्जा । सब्बदु-
क्खविमोक्खणं ॥ ४७ ॥ व्याख्या—रात्रिप्रतिक्रमणस्थापनानंतरं कायव्युत्सर्गे आगते सति
कायोत्सर्गवेलायां प्राप्तायां कायोत्सर्गसमये प्रमादो न विधेयः. कथंभूते समये? सर्वदुःख-

विमोक्षणे. ततः कायोत्सर्गं कुर्यात्, कीदृशं कायोत्सर्गं? सर्वदुःखविमोक्षणं, अत्र पुनः सर्वदुःखविमोक्षणमिति विशेषेण कायोत्सर्गस्यात्यन्तकर्मनिर्जराहेतुत्वं प्रतिपादितं. तथेह कायोत्सर्गग्रहणेन चारित्रदर्शनज्ञानशुद्ध्यर्थं कायोत्सर्गत्रयं ग्राह्यं. तत्र तृतीयकायोत्सर्गे रात्रिकोऽभिचारश्चित्तनीयः. ॥ ४७ ॥ एतदेवाधेतनगाथायामाह—

॥ मूलम् ॥—राईयं च अईयारं । चित्तिज्ज अणुपव्वसो ॥ नाणंमि दंसणंमि । चरित्तंमि तवंमि य ॥ ४७ ॥ व्याख्या—रात्रौ ज्ञं रात्रिकं, च पादपूरणे, अतीचारं चिन्तयेत्, आनुपूर्व्याऽनुक्रमेण ज्ञाने दर्शने चारित्रे तपसि, चशब्दाद्रीधे. शेषकायोत्सर्गेषु चतुर्विंशतिस्वचित्त्यतया प्रतीतः साधारणश्चेति नोक्तः. ॥ ४८ ॥ ततश्च—

॥ मूलम् ॥—पारियंकाउसग्गो । वंदिताण तउं गुहं ॥ राईयं तु अईयारं । आलोएज्ज जहाक्कमं ॥ ४८ ॥ पक्किमित्तु निसद्धो । वंदिताण तउं गुहं ॥ काउसग्गं तउं कुज्जा । सब्बदुक्खविमोक्खणं ॥ ४९ ॥ गुग्गं ॥ व्याख्या—ततः पारितकायोत्सर्गः सन् साधुगुरुं वंदित्वा द्वादशावर्त्तवदनं दत्त्वा रात्रिकमतीचारमालोचयेत्, यथाक्रमं यथाऽनुक्रमेणातीचारा-

वत्प्राप्ते वर्धमानस्तुतित्रयरूपं प्राप्तं कुर्यात्. तदनु चैत्यसन्नावे तद्वन्दनं कार्यं शक्रस्तवपाठेन,
पश्चात्सर्वा क्रिया यथायोग्यं कर्तव्या. ॥ ५२ ॥ अथाध्ययनोपसंहारमाह—

॥ मूलम् ॥—एसा सामाचारी । समासेण वियाहिया ॥ जं चरित्ता बहुजीवा । तिष्ठा
संसारसागरं तिचेमि ॥ ५३ ॥ व्याख्या—एषा ऋगवदुक्ता दशविधसामाचारी समासेन सं-
क्षेपेण ‘ वियाहिया ’ व्याख्याता. याः सामाचारीश्चरित्वांगीकृत्य बहवो जीवाः संसारसा-
गरं तीर्णाः, इत्यहं ब्रवीमि, इति सुधर्मस्वामी जंबूस्वामिनंप्रत्याह ॥ ५३ ॥ इति सामाचा-
र्याख्यं पञ्चविंशतितममध्ययनं संपूर्णं. ५६. इति श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रार्थदीपिकायामुपाध्या-
यश्रीलक्ष्मीकीर्तिगणशिष्यलक्ष्मीवल्लभगणिविरचितायां सामाचार्याख्यं पञ्चविंशतितममध्य-
यनं संपूर्णं ॥ श्रीरस्तु ॥

णि लभ्यानि, तथा तथाऽलोचयेदित्यर्थः, आलोचनापाठं पठेत् ॥ ४९ ॥ ततः पश्चात्पदसं-
पदासहितं प्रतिक्रम्य प्रतिक्रमणसूत्रमुक्त्वा निःशब्दो भूत्वा, ततः पुनर्गुरुं द्वादशावर्त्तवन्द-
नेन वन्दित्वा 'आयुरियज्वज्जाय' इति गाथात्रयं पठित्वा, ततः कायोत्सर्गं कुर्यात् कथं-
भूतं कायोत्सर्गं ? सर्वदुःखविमोक्षणं ॥ ५० ॥ कायोत्सर्गे स्थितः किं चिन्तयेदित्याह—

॥ मूलम् ॥—किं तवं पक्वज्जामि । एवं तत्थ विंचित्तए ॥ काउसग्गं तु पारित्ता । वं-
दई य तउ गुरुं ॥ ५१ ॥ व्याख्या—अद्याहं किं तपो नमस्कारसहितादियावत्षण्मासोपवा-
सादिकं प्रतिपद्ये ? एवं तत्र कायोत्सर्गे चिन्तयेत् भगवान् श्रीमहावीरः षण्मासं यावन्निर-
शनो विहृतवान् तत्किमहमपि स्थातुं समर्थो न्वामि ? न वेति ? एवं पंचमासाद्यपि याव-
न्नमस्कारसहितं तावत्परिभावेत् ततः कायोत्सर्गं पारयित्वा गुरुं द्वादशावर्त्तवन्दनेन वन्दयेत्

॥ मूलम् ॥—पारियकाउसग्गो । वंदित्ताण तउ गुरुं ॥ तवं संपक्वज्जिज्जा । करिज्जा
सिद्धाण संश्रवं ॥ ५२ ॥ व्याख्या—ततः पारित्कायोत्सर्गः सन् गुरुं वन्दित्वा, द्वादशावर्त्तवन्दनेन
वन्दित्वा तपः संप्रतिपद्य यथाशक्नुपवासादिकमंगीकृत्य सिद्धानां संस्तवं दैवसिक्कप्रतिक्रमण-

॥ अथ सप्तविंशमध्ययनं प्रारभ्यते ॥

सामाचार्यशठेन पाठ्यते, तेन शठस्य विपक्षभूताया अशठतायाः कथनेनाऽशठत्वज्ञापनार्थं खलुकाद्यमध्ययनं कथ्यते—

॥ मूलम् ॥—येणे गणहरे गगने । मुणी आसि विसारए ॥ आइत्ते गणिजावंसि । सन्मादिं पनिसिंधए ॥ १ ॥ व्याख्या—गार्ग्यो नाम गणधरो मुनिः स्थविर आसीत्, गणस्य गणस्य धारकत्वाज्जणधरः, धर्मे स्थिरीकरणत्वात्स्थविरः, गर्गगोत्रोत्पन्नत्वाज्जार्ग्यः, मनुते सर्वसावयविरमणस्य प्रतिज्ञां कुरुते इति मुनिः पुनः कीदृशो गार्ग्यः? विशारदः सर्वशास्त्रनिपुणः पुनः कीदृशः सः? आक्रीर्ण आचार्यगुणैर्व्याप्तः पुनः कीदृशः सः? गणिजावे आचार्यत्वे स्थितः पुनः स गार्ग्यो गणधरः समाधिं धत्ते, कुशिल्यैस्त्रोटितं ज्ञानदर्शनचारित्राणां समाधिं प्रतिसंययतीत्यर्थः ॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥—बहूणे बहूमाणस्स । कंतारं अइवत्तई ॥ जोएय बहूमाणस्स । संसारे

उत्तरा-

सटीकं

॥ ए३३ ॥

अश्वत्थं ॥ ३ ॥ व्याख्या—यथा यथा वाहने शकटादौ विनीततुरगवृषभादीन् 'बहुमाणस्स' इत्युच्यमानस्य सारथ्यादेः कांतरामरणमतिवर्तते संपूर्णं भवति, तथा योगे संयमव्यापारे सुशिष्यान् वाहयत आचार्यस्य संसारोऽतिवर्तते, शिष्याणां विनीतत्वं दृष्ट्वा स्वयं समाधिमान् जायते, शिष्यास्तु विनीतत्वेन स्वयं संसारमुद्ध्वंघयन्ते एव. एवमुन्नयोर्विनीतशिष्यसदाचार्ययो-
र्योगः संबंधः संसारच्छेदकर इति ज्ञावः ॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—खलुंके जो उ जोएइ । बिहम्माणो किखिस्सई ॥ असमाहिं च वेएई ।
तोत्तउ य स जज्जई ॥ ३ ॥ व्याख्या—यस्तु सारथिः खलुंकान् गद्विवृषभान् योजयति, र-
थे स्थापयति, स सारथिः 'बिहम्माणो' इति विशेषेण तान् खलुंकान् ध्वन् प्राजनकेन ता-
मयन् संक्लिश्यते, संक्लेशं प्राप्नोति. अत एवासमाधिमसातां वेदयते प्राप्नोति. च पुनस्तस्य
खलुंकवृषभयोजयितुः पुरुषस्य तोत्रकः प्राजनको भज्यते. खलुंकानामतिकुट्टनात्प्राजनको भ-
ज्यते इति ज्ञावः ॥ ३ ॥
॥ मूलम् ॥—एगं रुसइ पुढंमि । एगं विंधइ भिरुएणं ॥ एगं भंजइ समिद्धं । एगो उ-

पद्मपट्टि ॥ ४ ॥ व्याख्या—पुनः खलुंकवृषजस्वामी रथारोहको रुष्टः सन् तं खलुंकं पुढे दत्ते-
र्दशति, एकः स एवैकं गलिवृषभमजीक्षणं वारंवारं विध्यति, प्राजनस्याऽऽरया व्यथति. एको
गलिवृषभः समितां युगकीलिकां जनक्ति, एकः पुनर्गलिवृषभ उत्पथमार्गं प्रस्थितो जवति.

॥ मूलम् ॥—एगो परुइ पासेणं । निवेसइ निवज्जई ॥ उक्कुइइ उप्फरई । सढे वा-
लगवीं वण ॥ ५ ॥ व्याख्या—एको गलिस्ताम्रितः सन् पार्श्वेन वामदक्षिणजगेन पतति,
अन्यः कश्चिदभूमौ निवशते नीचैस्तिष्ठति. एकः कश्चिन्निपद्यते स्वपिति, प्रलंबो भूत्वा शेते,
एक उत्कूर्हयुञ्जति, च दुर्दुरवच्चतुःफालो जवति. अन्यः शगो जवति, धूर्तत्वमाचरति. अ-
न्यः कश्चिन्ननिर्वलीचर्हो बालगवीं लघिष्टां धेनुं दृष्ट्वा तामनुव्रजति. ॥ ५ ॥

॥ मूलम् ॥—माई मुखेण परुइ । कुळे गढइ पम्पिपहं ॥ मयलखेण चिट्ठइ । वेगेण
य पद्दावई ॥ ६ ॥ व्याख्या—एको मायी मायाचान् भूत्वा मस्तकं भूमौ निक्षिप्य पतति.
एकः कश्चित् क्रुद्धः सन् प्रतिपथं, प्रतिकूलः पंथा प्रतिपथस्तं प्रतिपथं, अग्नेतनमार्गं त्यक्त्वा
पश्चान्नमार्गं गच्छति. एकः कश्चिन्मृतलक्ष्येण तिष्ठति, मृतस्य लक्षणं कृत्वा तिष्ठति, निश्चेष्टो

भूत्वा पततीत्यर्थः, यदा च पुनः कथंचित्सज्जीकृत्योत्थापितस्तदा वेगेन प्रधावति, अनया रीत्या धावति, यथा पश्चात्स्वामी ग्रहीतुं न शक्नोति. ॥ ६ ॥

॥ मूलम् ॥—विन्नाले विंदई साध्वे । हुंदते बंजई जुगं ॥ सेवि य सुस्सुयाइत्ता । उज्ज-
हित्ता पलायई ॥ ७ ॥ व्याख्या—एकशिवन्नालो दुष्टजातीयः कश्चित् ‘सध्वं’ इति रश्मिं
बंधनरज्जुं विनल्लि बलात्त्रोटयति, अन्यो दुर्दातो दमितुमशक्यो युगं जूसरं जनक्ति. ‘सेवि’
इति स च दुष्टो बलीबर्दः सुतरामतिशयेन सूक्त्यात्यंतं फूत्कारं कृत्वा, उत्प्रावद्वयेन ‘उ-
ज्जहित्ता’ इति स्वामिनं शकटं वोन्मार्गे लात्वा कुत्रचिद्विषमप्रदेशे मुक्त्वा स्वयं पलायते.

॥ मूलम् ॥—खलुंका जारिसा जोज्जा । दुस्सीसावि हु तारिसा ॥ जोइया धम्मजाणंमि
। जज्जंति धिइहुब्बला ॥ ८ ॥ व्याख्या—गार्ग्यनामाचार्य एवं वदति, जो मुनयः ! यथा लो-
के खलुंका अलोकलक्षणा गलिवृषणा योज्या रथस्याग्रे धुरि योक्तृताः संतो यादृशा जवंति,
रथारोहकस्याऽसमाधिकेशकरा जवंति, हु इति निश्चयेनाचार्यस्यापि दुःशिष्या दुष्टाः शिष्या
विनयरहिताः कुशिष्यास्तादृशा जवंति. धर्मयाने मुक्तिनगरप्रापकत्वेन संयमरथे योजिता

व्यापारिता नञ्यंते, संयमक्रियानुष्ठानात् स्खलंते, सम्यग् न प्रवर्तते इत्यर्थः. कीदृशास्ते? धृतिदुर्बला धैर्येण दुर्बला निर्वलचित्ताः, धर्मेऽस्थिरा इत्यर्थः. ॥ ८ ॥

॥ मूलम् ॥ — इङ्गित्वारव एगे । एगेत्थ रसगारवे ॥ सायागारविए एगे । एगे सुचिर-
कोद्वेगे ॥ ए ॥ चिक्कालसिए एगे । एगे उमाण्नीरुए ॥ थेरु एगं च अणुसासम्मी । हे-
ऊहिं कारणहि य ॥ १० ॥ शुभं ॥ व्याख्या—एकः कश्चिद् कृद्धिगौरविकः, कृद्ध्या गौरव-
मन्यास्तीति कृद्धिगौरविकः, मम श्राद्धा आढ्याः, मम श्राद्धा वड्याः, ममोपकरणं वल्लपा-
त्रादि समीचीनं, इत्यात्मानं बहुमानरूपं मनुते स कृद्धिगौरवक उच्यते. एतादृशो गुर्विदेशो
न प्रवर्तते. एकः कश्चित्पुनरत्र रसगौरविक आहारादिषु रसलोलुपः, एतादृशो हि ग्लानाद्या-
हारदाननपसोर्न प्रवर्तते. एकः कश्चित्कुशिष्यः सातागौरविको न्ववति, सातागौरवे न्वः सा-
तागौरविकः. एतादृशो हि विहारं कर्तुं न शक्नोति. एकः कश्चित्कुशिष्यः सुचिरक्रोधनश्चि-
रं क्रोधकरणशीलः, एतादृशो हि तपःक्रियानुष्ठानकरणे योग्यो न भवति. ॥ ९ ॥ एकः
कश्चिद्विज्ञानसिको निदायामालस्ययुक्तः, तादृशो हि गोचरीपरीषहसहनयोग्यो न न्ववति.

एकः 'कश्चिदपमानचीरुर्नवति, अपमानाद्भीरुपमानचीरुः, एतादृशो हि यस्य तस्य गृहे न प्रविशति. एकः कश्चित् स्तब्धोऽहंकारी नवति, एतादृशो निजकुग्रहाद्विनयं कर्तुं न शक्नोति. एकं कुशिष्यं प्रति शिक्षादाने आचार्य एवं विचारयति, हेतुञ्चिः कारणैरहमेनं कुशिष्यमनुशास्मि, कथमित्यध्याहारः, कथं शिक्षयिष्यामि? आचार्य इति चिंतापरो नवतीति ज्ञातः. ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥—सोवि अंतरज्ञासिद्धो । दोसमेव पकुवई ॥ आयरियाणं जं वयणं । पम्कि-
कूलेइ अन्निखणं ॥ ११ ॥ व्याख्या—सोऽपि कुशिष्य आचार्येण शिक्षितः सन्नंतरज्ञाबावा-
न्, गुरुवचनांतराले एव स्वाजिमतज्ञापकः. पुनर्दोषमेवापराधमेव प्रकरोति, आचार्यस्य शि-
क्षायां दोषमेव प्रकाशयति, अपगुणग्राही नवतीत्यर्थः. पुनः स कुशिष्य आचार्याणां यद्ग-
चनं तद्गचनं वारंवारं प्रतिकूलयति, सन्मुखं जल्पति. यदाचार्याः किंचिद्विद्वावचनं वदन्ति,
तदा सोऽजीदणं मुहुरेवं वदति, किं मां यूयं वदत? यूयमेव किं न कुरुथेत्यर्थः. ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—न सा ममं विद्याणाइ । नवि सा मप्र वाहिई ॥ निग्गया होहिन्ति मन्ने ।

साहु अन्नोत्थ वच्च ॥ १२ ॥ व्याख्या—तदाऽचार्यः कंचित्कुशिष्यंप्रति वदति, नो शि-
ष्य! अमुकस्य गृहस्थस्य गृहमह्यन्माहाराधानीय देहि? तदा स कुशिष्यो वदति, सा आरूढी
'ममं' इति मां न विजानाति, मां नोपलक्षति, सा आरूढी मह्यमाहारादिकं न दास्यति.
अथवा स गुरुंप्रत्येवं वदति, हे गुरो! अहमेवं मन्ये सा आरूढी निर्गता न विष्यति, स्वगृहा-
दपरत्रेदानीं गता न विष्यति. अथवान्यः साधुरस्मिन् कार्ये व्रजतु, अहं न व्रजामीत्यर्थः १२.

॥ मूलम् ॥—पेसिया पलिजंचंति । पलिजंचंति समंततं ॥ रायवेड्डिव मद्रंता । करिंति
निजनिं मुहे ॥ १३ ॥ व्याख्या—पुनस्ते कुशिष्या आचार्येण कुत्रचिद्गृहस्थगृहे आहारा-
द्यर्थं, गृहस्थस्याकारणाय वा प्रेषिताः संतः पलिजंचंति अपह्वंत्यपलपंति. वयं नवद्भिः कु-
त्र मुक्ताः? अस्माकं स न स्मरति, अथवा गृहस्थेन दत्तं मिष्टाहारादिकं गोपयंति, अथवा-
कं कार्यं न निष्पादयंति. अनुत्पादितमप्युत्पादितमिति वदंति. उत्पादितं चाऽनुत्पादितं व-
दंति. अथवा यत्र नवद्भिर्वयं प्रेषिताः, स गृही न कश्चिद् दृष्टः, इति पृष्टाः संतोऽपलपंति.
पुनस्ते कुशिष्याः समंततः सर्वासु दिक्षु परियंति पर्यटंति, गुरुपाश्र्वं कदाचिन्नायांति, नोपवि-

उत्तरा

सटीकं

॥ ए३७ ॥

शंति. कदाचिद्वयं गुरुणां पार्श्वे स्थास्यामस्तदास्माकं किञ्चित्कार्यं कथयिष्यंति, इति मत्वा-
न्यत्र ब्रसंतीति ज्ञावः. कदाचिन्तस्मिन् कार्ये गुरुभिः प्रेषितास्तदा राजवेष्टिमिव मन्यमाना-
स्तत्कार्यं कुर्वन्ति. नृपस्य वेष्टिः पतितेति जानंतो मुखे बृकुटीं ब्रूयंगरचनां कुर्वन्ति अन्याम-
पीष्यामूचिकां चेष्टां कुर्वन्तीति ज्ञावः. ॥ १३ ॥

॥ मूलम् ॥—वाइया संगहिया चेव । ब्रत्तपाणेण पोसिया ॥ जायपक्का जहा हंसा ।
पक्कसंति दिसोदिसिं ॥ १४ ॥ व्याख्या—पुनस्ते कुशिल्या गुरुभिर्वाचिताः सूत्रं ग्रहिताः,
शास्त्राद्व्यासं कारयित्वा पंक्तिीकृताः. पुनः संगृहीताः सम्यक् स्वनिश्चयां रक्षिताः, पुनर्ब्र-
ह्मपानैः पोषिताः पुष्टिं नीताः, चकारहीदिताः स्वयमेवोपस्थापिताः, पश्चात्ते कार्ये सृते दि-
शि दिशि प्रक्रमन्ति, यथेहं बिहरन्ति ते कुशिल्याः. के इव? यथा जातपक्का हंसाः, जाताः
पक्कास्तनूह्याणि येषां ते जातपक्का हंसा इव. यथोत्पन्नपक्का हंसाः स्वजननीं जनकं च त्य-
क्त्वा दशसु दिक्षु ब्रजन्ति, तथा ते कुशिल्या अपीति ज्ञावः. ॥ १४ ॥

॥ मूलम् ॥—अह सारही विचिंतेइ । खलुंकेहिं समं गउं ॥ किमन्न दुठसीसेहिं । अ-

प्या मे अवसीयई ॥ १५ ॥ व्याख्या—अथानंतरं सारथिर्गर्गाचार्यो धर्मयानस्य प्रेरकश्चे-
 तसि चिंतयति, खलुर्केगद्विष्वपन्नसदृशः कुशिष्यैः समं गतः सहितः किं चिंतयति? एजि-
 दुष्टशिष्यैः प्रेरितैः सन्निः ' किमप्र ' इति किमैहिकामुष्मिकफलं वा मम प्रयोजनं सिद्ध्यति?
 दुष्टशिष्यैः प्रेरितैः केवलं मे ममात्मैवाऽवसीदति, तेषां प्रेरणास्वकृत्यहानिरेव न विष्यति,
 नान्यत्किमपि फलं. तत एतेषां कुशिष्याणां त्यागेन मयोद्यतविहारिणैव ज्ञाव्यमिति चिंतयति.

॥ मूलम् ॥—जारिसा मम सीसाउ । तारिसा गद्विगद्वहा ॥ गद्वगद्वहे चइत्ताणं । दढं
 पगिण्हई नवं ॥ १६ ॥ व्याख्या—पुनः स आचार्यश्चिंतयति, यादृशा मम शिष्याः संति, तादृशा
 गद्विगद्विज्ञा नवंति. अत्र गद्विगद्विज्ञदृष्टान्तेन शिष्याणामत्यंतनिंदा सूचिता. ते हि गद्विगद्विज्ञाः
 स्वरूपतोऽप्यनिप्रेरणयैव प्रवर्तते, तेषां तथैव कालो याति. ततः गर्गाचार्यो गद्विगद्विज्ञसदृशान्
 कुशिष्यांस्त्वक्त्वा दृढं यथास्यात्तथा तपो बाह्यमन्यंतरं च प्रवृत्ताति, प्रकर्षेणांगीकरोति. तु
 शब्दः पदपूर्णे. यदेतान् कुशिष्यानहं न त्वद्वयामि, तदा मदीयः कालः क्लेशे एव प्रयास्य-
 तीत्याचार्यो विचारयति. ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—मिडमद्वसंपन्ने । गंभीरे सुसमाहि ए ॥ विहरश् माहिं महप्पा । शीलभू-
एण अप्पणेत्तिवेमि ॥१७॥ व्याख्या—स गार्ग्य आचार्यस्तदेदृशः सन् महीं पृथिवीं ग्रामानुग्रामं
विहरति. कीदृशः सः? मृदुर्बहिर्दृष्ट्या विनयवान्. पुनः कीदृशः? मार्दवसंपन्नोतःकरणेऽपि को
मलतायुक्तः, पुनः कीदृशः? गंभीरोऽलब्धमध्यः, पुनः कीदृशः? सुसमाहितः, सुतरामतिशयेन
समाधिसहितः, पुनः कीदृशः? शीलभूतेनात्मनोपलक्षितः. शीलं चारित्रं भूतः प्राप्तो यः स
शीलभूतः, तेन शीलभूतेन, शीलयुक्तेनात्मना सहितः. यतो हि खलुंकत्वं कुशिष्यत्वं, तत्त्ववि-
नीतत्वं, तच्च स्वस्य गुरोश्च दोषहेतुरस्ति, अतोऽविनीतत्वं त्यक्त्वा विनीतत्वमंगीकर्तव्यमिति
ज्ञावः. इत्यहं ब्रवीमीति सुधर्मास्वामी जंबूस्वामिनं प्राह. ॥ १७ ॥ इति खलुंकीयाख्यं सप्त-
विंशतितममध्ययनं संपूर्णं. १७. इति श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रार्थदीपिकायामुपाध्यायश्रीलक्ष्मी-
कीर्तिगणेशिष्यलक्ष्मीवद्वज्रगणिविरचितायां खलुंकीयाख्यं सप्तविंशतितममध्ययनं संपूर्णं १७.

उत्तरा-

सटीकं

॥ ए४७ ॥

॥ अथाष्टाविंशतितममध्यग्रनं प्रारभ्यते ॥

पूर्वस्मिन्नध्यग्रनेऽश्वस्य मोक्षमार्गप्राप्तिः स्यात्, अतो मोक्षमार्गप्राप्तिविधायकमध्यग्रन-
मष्टाविंशं प्रारभ्यते—

॥ मूलम् ॥—मोक्षमगगङ् तच्च । सुणेह जिणञ्जासियं ॥ चउकारणसंजुत्तं । नाणदं-
सणलक्खणं ॥ १ ॥ व्याख्या—श्रीसुधर्मास्वामी जंबूस्वाम्यादीन् शिष्यान् वदति, जो मुन-
यः ! मोक्षमार्गगतिं यूयं शृणुत ? मोक्षोऽष्टकर्मणां नाशस्तस्य मार्गो ज्ञानादिमोक्षमार्गस्तेन
गतिः सिद्धिगमनरूपा मोक्षमार्गगतिस्तां मोक्षमार्गगतिं यूयं शृणुत ? कीदृशीं मोक्षमार्गग-
तिं ? जिनजापितां जिनोक्तां, पुनः कीदृशीं ? ‘ तच्च ’ इति तथ्यामवितथां सत्यां तत्वरूपां,
पुनः कीदृशीं ? चतुर्भिः कारणैः संयुक्तां चतुःकारणसंयुक्तां, पुनः कीदृशीं ? ज्ञानदर्शनलक्ष-
णां, ज्ञानं च दर्शनं च लक्षणं स्वरूपं यस्याः सा ज्ञानदर्शनलक्षणा, तां ॥ १ ॥ अथ ता-
नि चतुःकारणान्याह—

उत्तरा-

सटीकं

॥ ७४२ ॥

॥ मूलम् ॥—नाणं च दंसणं चेव । चरित्तं च तवो तथा ॥ एय मग्गे सुपन्नत्ते । जि-
णेहिं वरदंसिहिं ॥ १ ॥ व्याख्या—एष चतुःकारणरूपो मोक्षमार्गो जिनैः केवलजिस्तीर्थ-
करैश्च प्रज्ञप्तः कथितः, कीदृशजिनैः ? वरदर्शजिः, वरमव्यञ्जिचारित्वेन वस्तुस्वरूपं दृष्टुं
शीलं येषां ते वरदर्शिनः, तैर्वरदर्शजिः, सम्यग्ज्ञानदर्शनवद्भिरित्यर्थः. अथ चतुर्णां कार-
णानां नामानि—प्रथमं कारणं ज्ञानं, यथास्वरूपस्थानां वस्तूनां विशेषणवबोधो ज्ञानं, ज्ञा-
यतेऽनेनेति ज्ञानं, तदिह सम्यग्ज्ञानमुच्यते. च पुनार्द्धतीयं कारणं दर्शनं, वस्तूनां यथास्व-
रूपस्थानां सामान्यप्रकारेणवबोधो दर्शनं, दृश्यतेऽनेनेति दर्शनं, तदप्यत्र सम्यग्दर्शनमु-
च्यते. चैवशब्दः पादपूर्णे. विशेषावबोधात्मकं ज्ञानं, सामान्यावबोधात्मकं दर्शनमिति ज्ञा-
नदर्शनयोर्ज्ञेदः. च पुनस्तृतीयं कारणं चारित्रं, चर्यते प्राप्यते मोक्षोऽनेनेति चारित्रं संयम-
रूपं, चरित्रमेव चारित्रं, तदिह सम्यग्चारित्रमेव ज्ञेयं. तथा चतुर्थं तपःकारणं, तप्येत क-
र्मवर्गोऽनेनेति तपः, येन कर्मवर्गः प्रज्वलति तत्तपो द्वादशविधं. अत्र तपसश्चारित्रात्पृथगु-
पादानं कर्मक्षये तपसोऽसाधारणकारणत्वख्यापनार्थं. ॥ १ ॥ एतदनुवादद्वारेण फलमाह—

॥ मूलम् ॥—नाणं च दंसणं चेव । चरित्तं च तवो तथा ॥ एयमग्गमणुपत्ता । जीवा गणंति सगइं ॥ ३ ॥ व्याख्या—जीवा नव्यजीवा इमं मार्गमनुप्राप्ताः संतः सज्जतिं मोक्ष-
गतिं गणंति. इमं मार्गं कं ? ज्ञानं च पुनर्दर्शनं, च पुनश्चारित्रं, तथा तपो जिनाज्ञाशुद्धं
द्वादशविधमित्यनेन ज्ञानदर्शनचारित्रतपांसि मोक्षमार्गः, ये पुरुषा अत्र सावधानास्ते मो-
क्षगामिनो ज्ञेया इति ज्ञावः. ॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—तत्थ पंचविहं नाणं । सुयं अग्निणिवोहियं ॥ उहिनाणं च तइयं । म-
णनाणं च केवलं ॥ ४ ॥ व्याख्या—तत्र ज्ञानादिषु मध्ये पंचविधं पंचप्रकारं ज्ञानं कथितं.
तान् प्रकागनाह—प्रथमं श्रुतं श्रुतज्ञानं. अक्षरशब्दात्मकं द्वादशांगीरूपं, श्रूयते यत्तत्
श्रुतं श्रुतज्ञानं भावश्रुतं गृह्यते. द्वितीयमाग्निनिवोधिकं, अग्निमुखो नियतः स्वस्य विषयस्य
बोधो यस्मात्सोऽग्निनिबोधः, अग्निनिबोध एवाग्निनिवोधिकं. आग्निनिवोधिकशब्देन मतिज्ञा-
नमुच्यते. पंचंद्रियैः समनस्कैरुपपन्नमित्यर्थः. तृतीयमवधिज्ञानं, अवलंबबोधो विस्तारभावेन
धावन्तीत्यवधिर्मर्यादा, अवधिनोपलक्षितं ज्ञानमवधिज्ञानमुच्यते. कोऽर्थः ? यद् ज्ञानं मर्या-

दासहितं स्यात्, तत्तृतीयं ज्ञानं. अथ चतुर्थं मनोज्ञानं, मनः शब्देन मनोद्रव्यपर्यायाः, तेषु मनोद्रव्यपययिषु मनोद्रव्यपर्यायाणां नामन्नेदकारणज्ञानं मनोज्ञानं. यस्य कस्यचिन्मनः-
पुञ्जला यादृक्स्वप्नावेन वर्तते, तेषां तादृग्प्रकारेण ज्ञानं मनःपर्यायज्ञानमित्यर्थः. पञ्चमं के-
वलमेकं सकलमनंतं च ज्ञानं केवलज्ञानं, केवलं च तद् ज्ञानं च केवलज्ञानं, यस्योदये स-
त्यन्येषां ज्ञानानामकिंचित्करत्वं भवतीति ज्ञावः. यद्यपि नंदीसूत्रादौ पूर्वं मतिज्ञानमुक्तं, अ-
त्र चादौ श्रुतग्रहणं कृतं, तद्वेषज्ञानानां स्वरूपं श्रुतज्ञानेनैव ज्ञेयत्वात्सर्वाण्यपि ज्ञानानि श्रु-
तज्ञानानीत्यर्थः. ॥ ४ ॥

॥ मूलम् ॥—एयं पंचविहं नाणं । द्वाण य गुणए य ॥ पज्जवाणं च सर्वेसिं । नाणं
नाणीहि देसियं ॥ ५ ॥ व्याख्या—एतत्पंचविधं ज्ञानं सर्वेषां द्रव्याणां गुणानां पर्यायाणां
च यद् ज्ञानं तद् ज्ञानिनिः केवलनिर्देशितं कथितं. ज्ञायते यत्तद् ज्ञानमिति ज्ञावव्युत्प-
त्तिः. ॥ ५ ॥ अथ द्रव्यलक्षणमाह—

॥ मूलम् ॥—गुणएणमासयो दधं । एगदवसिया गुणा ॥ लक्खणं पज्जवाणं तु । उन्नते

अस्मिया जने ॥ ६ ॥ व्याख्या—गुणानां रूपरसस्पर्शादीनामाश्रयः स्थानं द्रव्यं, यत्न गुणा उत्पद्यन्तेऽवनिष्टे विलीयन्ते च तद् द्रव्यं, इत्यनेन रूपादिवस्तु द्रव्यात् सर्वथाऽतिरिक्तमपि नास्ति. द्रव्ये एव रूपादिगुणा लभ्यन्त इत्यर्थः. गुणा ह्येकद्रव्याश्रिताः, एकस्मिन् द्रव्ये आभारभूते आधेयत्वेनाश्रिता एकद्रव्याश्रितास्ते गुणा उच्यन्ते. इत्यनेन ये केचिद् द्रव्यमेवेवं ति, तद्व्यतिरिक्तान् रूपादींश्चेवंति, तेषां मतं निराकृतं, तस्माद्रूपादीनां गुणानां द्रव्येभ्योऽन्नेदोऽप्यस्ति. तु पुनः पर्यायाणां नवपुरातनादिरूपाणां जावानामेतद्वक्षणं ज्ञेयं. एतद्वक्षणे किं? पर्याया लुप्तयाश्रिता जवेयुः, उन्नयोर्द्रव्यगुणयोरश्रिता उन्नयाश्रिताः, द्रव्येषु नवीन-नवीनपर्याया नाम्नाऽ.कृत्या च जवंति. गुणेष्वपि नवपुराणादिपर्यायाः प्रत्यक्षं दृश्यन्ते एव. ॥ ६ ॥ पूर्वं द्रव्यज्ज्ञेदानाह—

॥ मूलम् —धम्मो १ अधम्मो २ आगासं ३ । कालो ४ पुगल ५ जंतवो ६ ॥ एस लोगुत्ति पन्नत्तो । जिणेहिं वरदंसिहिं ॥ ७ ॥ व्याख्या—धर्म इति धर्मास्तिकायः १, अधर्म इत्यधर्मास्तिकायः २, आकाशमित्याकाशास्तिकायः ३, कालः समयदिरूपः ४, ‘पुगलसि’

पुन्रलास्तिकायः ५, जंतव इति जीवाः ६. एतानि षट् द्रव्याणि ज्ञेयानीत्यन्वयः. एष इति सामान्यप्रकारेणेत्येवंरूप उक्तः षट्द्रव्यात्मको लोको जिनैः प्रकृतः कथितः. कीदृशैर्जिनैः ? वरदाशिनिः सम्यक् यथास्थितवस्तुरूपैः. ॥ ७ ॥

॥ मूलम् ॥—धम्मो १ अधम्मो २ आगासं ३ । दवं इक्किमाहिं ॥ अणंताणि य द-
वाणि । कालो पुगल जंतवो ॥ ७ ॥ व्याख्या—धर्मादिभेदानाह—धर्मः १, अधर्मः २, आ-
काशं ३, द्रव्यमिति प्रत्येकं योज्यं. धर्मद्रव्यमधर्मद्रव्यमाकाशद्रव्यं चेत्यर्थः. एतद् द्रव्यत्रय-
मेकैकमित्येकत्वयुक्तमेव तीर्थकरैराख्यातं, अग्रेतनानि त्रीणि द्रव्याण्यनंतानि स्वकीयस्वकी-
यानंतभेदयुक्तानि भवंति. तानि त्रीणि द्रव्याणि कानि ? कालः समयोदिरनंतः, अतीताना-
गताद्यपेक्षया. पुगला अप्यनंताः, जंतवो जीवा अप्यनंता एव. ॥ ७ ॥ अथ षट्द्रव्याणां
लक्षणमाह—

॥ मूलम् ॥—गइलक्खणो उ धम्मो । अहम्मो गणलक्खणो ॥ नायणं सव्वदवाणं ।
नहं उगगहलक्खणो ॥ ८ ॥ व्याख्या—धर्मो धर्मास्तिकायो गतिलक्षणे ज्ञेयः, लक्ष्यते ज्ञा-
नहं उगगहलक्खणो ॥ ८ ॥

यतेऽनेनेति लक्षणं. एकस्माद्देशाज्जीवपुञ्जलयोर्देशांतरं प्रति गमनं गतिः, गतिरेव लक्षणं यस्य स गतिलक्षणः. अथर्मोऽधर्मस्तिकायः स्थितिलक्षणो ज्ञेयः, स्थितिः स्थानं गतिनिवृत्तिः, सैव लक्षणमस्येति स्थानलक्षणेऽधर्मस्तिकायो ज्ञेयः. स्थितिपरिणतानां जीवपुञ्जलानां स्थितिलक्षणकार्येण ज्ञायते सोऽधर्मस्तिकायः. यत्पुनः सर्वद्रव्याणां जीवादीनां जाजनमाधारकृतं न न आकाशमुच्यते, तच्च नन्नोऽवगाहलक्षणं. अवगाढं प्रवृत्तानां जीवपुञ्जलानामालंबो नवनतीत्यवगाहोऽवकाशः, स एव लक्षणं यस्य तदवगाहलक्षणं नन्न उच्यते. ॥ ए ॥

॥ मूलम् ॥—वत्तणालक्षणो कालो । जीवो उवर्जगलक्षणो ॥ नाणेणं दंसणेणं च । सुद्धं य दुद्धेण य ॥ १० ॥ व्याख्या—वर्ततेऽनवह्नित्वेन निरंतरं ज्वतीति वर्तना, सा वर्ततेऽनव लक्षणं क्षिणं यस्येति वर्तनालक्षणः काल उच्यते. तथोपयोगो मतिज्ञानादिकः, स मव लक्षणं यस्य स उपयोगलक्षणो जीव उच्यते. यतो हि ज्ञानादित्रिव जीवो लक्ष्यते, उक्तलक्षणत्वात्. पुनर्विशेषलक्षणमाह—ज्ञानेन विशेषावबोधेन, च पुनर्दर्शनेन सामान्यावबोधरूपेण, च पुनः सुखेन, च पुनर्दुःखेन च ज्ञायते स जीव उच्यते १०. पुनर्लक्षणांतरमाह—

जन्म

三

==GRa==

4-8-22-52K

॥ मूलम् ॥—नाणं च दंसणं चैव । चरित्तं च तवो तथा ॥ वीरियं उवर्तगो य । एयं जीवस्स लक्खणं ॥ ११ ॥ व्याख्या—ज्ञानं, ज्ञायतेऽनेनेति ज्ञानं, च पुनर्दृश्यतेऽनेनेति दर्शनं, च पुनश्चारित्रं क्रियाचेष्टादिकं, तथा तपो द्वादशविधं, तथा वीर्यं वीर्योत्तरायक्योपशमादुत्पन्नं सामर्थ्यं, पुनरुपयोगो ज्ञानादिव्वेकाग्रत्वं, एतत्सर्वं जीवस्य लक्षणं ॥ ११ ॥ अथ पुजलानां लक्षणमाह—

॥ मूलम् ॥—सद्धयारउज्जोत्तं । पहा ठायातवोवि य ॥ वन्नगंधरसा फासा । पुग्गलाणं तु लक्खणं ॥ १२ ॥ व्याख्या—शब्दो ध्वनिरूपपौजलिकः, तथांधकारं, तदपि पुजलरूपं, तथोद्योतो रत्नादीनां प्रकाशः, तथा प्रज्ञा चंद्रादीनां प्रकाशः, तथा ठाया वृक्षादीनां ठाया शैत्यगुणा, तथाऽतपो रवेरुष्णप्रकाशः, इति पुजलस्वरूपं. च शब्दः समुच्चये. वर्णगंधरसस्पर्शाः पुजलानां लक्षणं ज्ञेयं. वर्णाः शुक्लपीतहरितरक्तकृष्णादयः, गंधो दुर्गंधसुगंधात्मको गुणः, रसाः षट् तिक्तकटुककषायाम्लमधुरलवणाद्याः. स्पर्शाः शीतोष्णखरमृदुस्निग्धरूक्षलघुगुर्वादयः. एते सर्वेऽपि पुजलास्तिकायस्कंधलक्षणवाच्या ज्ञेया इत्यर्थः. एज्जिलक्खणैरेव पुजला

लपुनलरूपाः, बंधो जीवकर्मणोः संश्लेषः, पुण्यं शुभप्रकृतिरूपं, पापमशुभं मिथ्यात्वादि,
आश्रवः कर्मबंधहेतुर्हिसामुषाऽदत्तमैशुनपरिग्रहरूपः. तथा संवरः समितिशुष्यादिचिराश्रव-
द्वारनिरोधः. निर्जरा तपसा पूर्वार्जितानां कर्मणां परिश्राटनं. मोक्षः सकलकर्मकथादात्म-
स्वरूपेणात्मनोऽवस्थानं. एते नवसंख्याकास्तथ्या अवितथा ज्ञावाः संतीति संबंधः. नवसं-
ख्यात्वं हेतेषां ज्ञावानां मध्यमापेक्षं. जघन्यतो हि जीवाजीवयोरेव बंधादीनामंतर्जावाद्
द्वयोरेव संख्यास्ति. उत्कृष्टतस्तु तेषामुत्तरोत्तरं वेदविवक्षयाऽनंतत्वं स्यात्. ॥ १४ ॥

॥ सूक्ष्मम् ॥—तद्विद्याणं तु ज्ञावाणं । सद्भावे जवणसणं ॥ ज्ञावेण सहहंतस्स । समम-
तं तं विद्यादियं ॥ १५ ॥ द्याख्या—अर्हन्निस्तस्य पुरुषस्य सम्यक्त्वं सम्यग्ज्ञावोऽर्थाद्दर्शनं
द्याख्यातं कथितमित्यर्थः. कीदृशस्य पुरुषस्य ? तथ्यानां सत्यानां ज्ञावानां जीवाजीवादित-
त्वानां सद्भावे सद्भावविषये उपदेष्टेन गुरुणां शिक्षावाक्येन ज्ञावेन शुद्धमनसा श्रद्धानस्य,
तथेत्यंगीकुर्वाणस्य. यो हि जीवादिपदार्थान् सम्यग्जानाति, ज्ञावेन च श्रद्दधाति, स पुमा-
न् सम्यक्त्ववानित्यर्थः. ॥ १५ ॥ अथ सम्यक्त्ववेदनाह—

॥ मूलम् ॥—निससगु १ वएसर्द २ । आणारुद ३ गुत ४ वीयरुदमेव ५ ॥ अत्रिगम ६
 विज्ञासर्द ७ । किरिया ८ संखेव ९ धम्मसर्द १० ॥ १६ ॥ व्याख्या—एते दश जेदाः सम्यक्त्वस्य
 ज्ञेयाः । तत्र प्रथमो निसर्गरुचिः, निसर्गः स्वभावस्तेन रुचिरत्वानामंत्रिजापो यस्य स निसर्गरुचि
 विज्ञेयः १. द्वितीय उपदेशरुचिः, उपदेशेन गुरुत्वेन रुचिर्यस्य स उपदेशरुचिः, यदा गुरुधर्ममुपदि-
 शति, तदेकप्रचिचो यः शृणोति स उपदेशरुचिर्द्वितीयो ज्ञेयः २. तृतीय आज्ञया सर्वज्ञवचनेन
 रुचिर्यस्य स आज्ञारुचिर्विज्ञेयः ३. सूत्रेणगमेनेव रुचिर्यस्य स सूत्ररुचिश्चतुर्थो ज्ञेयः ४.
 पंचमो बीजरुचिः, बीजेन रुचिर्यस्य स बीजरुचिः, बीजं हेकमप्यनेकार्थप्रबोधकं वचनं, तेन
 रुचिर्यस्येति बीजरुचिः, ५. अत्रिगमरुचिः पट्टः, अत्रिगमेन ज्ञानेन रुचिर्यस्य सोऽत्रिगमरुचिः
 ६. सप्तमो विस्ताररुचिः, विस्तारेण रुचिर्यस्य स विस्ताररुचिः ७. तथा क्रियारुचिः, क्रियया
 धर्मानुष्ठानेन रुचिर्यस्य स क्रियारुचिरष्टमो ज्ञेयः ८. तथा संक्षेपरुचिः, संक्षेपेण संग्रहेण रुचिर्यस्य
 स संक्षेपरुचिर्नवमः ९. तथा धर्मेण श्रुतधर्मेण रुचिर्यस्य स धर्मरुचिः, श्रुतधर्मान्यासरुचि-
 र्दशमः १०. यद्यपि सम्यक्त्वस्य जीवाज्जेदो नास्ति, जीवस्य स्वरूपं सम्यक्त्वं, तथापि तद्व्य-

॥ मूलम् ॥-निससगु १ वएसर्दई २ । आणारुइ ३ मुत्त ४ वीयरुइमेव ५ ॥ अजिगम ६
 विन्नारम्दई ७ । किरिया ८ संखेव ९ धम्मर्दई १० ॥ १६ ॥ व्याख्या-एते दश जेदाः सम्यक्त्वस्य
 ज्ञेयाः तत्र प्रथमो निसर्गरुचिः, निसर्गः स्वभावस्तेन रुचिरत्त्वानाम् जिलापो यस्य स निसर्गरुचि-
 विज्ञेयः १. द्वितीय उपदेशरुचिः, उपदेशेन गुरुकेन रुचिर्यस्य स उपदेशरुचिः, यदा गुरुधर्ममुपदि-
 शति, तदैकाग्रचित्तो यः शृणोति स उपदेशरुचिर्द्वितीयो ज्ञेयः २. तृतीय आज्ञया सर्वज्ञवचनेन
 रुचिर्यस्य स आज्ञारुचिर्विज्ञेयः ३. सूत्रेणागमेनैव रुचिर्यस्य स सूत्ररुचिश्चतुर्थो ज्ञेयः ४.
 पंचमो वीजरुचिः, वीजेन रुचिर्यस्य स वीजरुचिः, वीजं हेकमप्यनेकार्थप्रबोधकं वचनं, तेन
 रुचिर्यस्येति वीजरुचिः, ५. अजिगमरुचिः पट्टः, अजिगमेन ज्ञानेन रुचिर्यस्य सोऽजिगमरुचिः
 ६. सप्तमो विस्ताररुचिः, विस्तारेण रुचिर्यस्य स विस्ताररुचिः ७. तथा क्रियारुचिः, क्रियया
 धर्मानुष्ठानेन रुचिर्यस्य स क्रियारुचिरष्टमो ज्ञेयः ८. तथा संक्षेपरुचिः, संक्षेपेण संग्रहेण रुचिर्यस्य
 स संक्षेपरुचिर्नवमः ९. तथा धर्मेण श्रुतधर्मेण रुचिर्यस्य स धर्मरुचिः, श्रुतधर्मान्ज्यासरुचि-
 र्दशमः १०. यद्यपि सम्यक्त्वस्य जीवान्नेदो नास्ति, जीवस्य स्वरूपं सम्यक्त्वं, तथापि लक्ष्य-

लक्षणयोगुणगुणिनोः कथनसात्रेण कथंचिद्वेदोऽप्यस्ति. ॥ १६ ॥ अथ सम्यक्त्वज्ञेदान्नाममा-
मात्रेणोक्त्वा विस्तरेणाह—

॥ मूलम् ॥—भूयश्चेणाहिगया । जीवाजीवा य पुन्रपावं च ॥ सहसंमुद्रया सहसं—
वरो य रोएइ उ निसर्गो ॥ १७ ॥ व्याख्या—स निसर्गरुचिः कथ्यते, यत्तदोर्नित्यात्रिसं-
बंधात्, स इति कः? येन जीवा अजीवाश्च, पुण्यं पापं च, एते पूर्वोक्ता ज्ञावा भूतार्थेन स-
त्यार्थेनाधिगताः, भूतः सद्भूतोऽर्थो विषयो यस्य तद्भूतार्थं ज्ञानमुच्यते. तेनामी जीवाद-
यो ज्ञावाः सद्भूताः संतीति कृत्वा गृहीताः. च पुनः पूर्वोक्ता जीवाजीवाः, पुण्यपापं च,
पुनराश्रवसंवरो, च शब्दाद्वंधमोक्षौ, इत्यादिनवापि ज्ञावान् सह संमत्या सहात्मना संग-
ता मतिः सहसंमतिस्तथा सह संमत्या स्वबुद्ध्या परोपदेशं विना जातिस्मृत्यादिविशदबुद्ध्या
यस्मै रोचते स निसर्गरुचिः सम्यक्त्ववानुच्यते ॥ १८ ॥ अमुमेवार्थं पुनराह—

॥ मूलम् ॥—जो जिणुद्धिद्वन्नावे । चउविहे सहहाइ सयमेव ॥ एमेय तत्तहत्ति य ।
स निसर्गरुइत्ति नायवो ॥ १९ ॥ व्याख्या—स निसर्गरुचिर्ज्ञातव्यः, स इति कः? यश्चतु-

विधान् द्रव्यक्षेत्रकालजावरूपान् जिनोद्दिष्टान् जावान् जिनोक्तान् पदार्थान् स्वयमेव परोप-
देशं विनैव श्रद्धधाति मनसि धारयति, पुनर्यो जिनोक्तेषु तत्त्वेष्वेवमैवैतत्, यथा जिनैर्दृष्टं
जीवादि तत्तथैवेति, नान्यथेति बुद्धिं कुरुते, स निसर्गैरुचिरुच्यते. ॥ १८ ॥ अथोपदेशरुचैः

स्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥—एए चेव हु जावे । उवइठे जो परेण सहइ ॥ ठउमत्थेण जिणेण य ।
उवणसमइत्ति नायवो ॥ १९ ॥ व्याख्या—स उपदेशरुचिरिति ज्ञातव्यः, स इति कः ? य
गतांश्चैव जावान् जीवाजीवादीन् परेणान्येन छद्मस्येन, वाऽथवा जिनेन केवलिना तीर्थक-
रणोपदिष्टान् श्रद्धधाति, हुशब्दो निश्चये, चेवशब्दः पदपूर्णे. ॥ १९ ॥ अथाज्ञारुचैः स्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥—रागो दोसो मोहो । अन्नाणं जस्स अवगयं होइ ॥ आणाए रोयंतु । सो
खलु आणामइ नाम ॥ २० ॥ व्याख्या—स खलु निश्चयेनाज्ञारुचिर्नमिति प्रसिद्धो भवति.
स इति कः ? यस्य रागः स्नेहः, द्वेषोऽप्रीतिः मोहः शेषमोहनीयप्रकृतयः, अज्ञानं मिथ्या-
त्वरूपं, एतत्सर्वं नष्टं भवति, अस्य देशतोऽपगतं गम्यते, न सर्वतः. अपगतशब्दस्य प्रत्येकं

संबंधः. यस्य रागो देशतोऽपगतः, यस्य ढ़ेषोऽपि देशतोऽपगतः, यस्य मोहोऽपि देशतोऽपगतः, यस्याज्ञानं देशतोऽपगतं, एतेषामपगमादाज्ञया आचार्याद्युपदेशेन रचिमानजीवाजीवादितत्वं तथेति प्रतिपद्यमानो यो जवति, स आझारुचिरित्यर्थः. अत्र माषतुषष्टांतः, मा रूस; मा तुसेति स्याने माषतुषेति दृष्टांतोऽस्ति. ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥—जो सुत्तमहिजंतो । सुएण उंगाहई उ सम्मत्तं ॥ अंगेण बाहिरेण य । सो सुत्तरुइत्ति नायवो ॥ ११ ॥ व्याख्या—स सूत्ररुचिर्ज्ञातव्यः, स इति कः? यः सूत्रमागममधीयानः पठन् सन् सूत्रेणागमेन सम्यक्त्वमवगाहते प्राप्नोति. कीदृशेन सूत्रेण? अंगेनाचारांगादिना, अथवा बाहिरेण बाह्येनानंगप्रविष्टेनोत्तराध्ययनादिना सम्यक्त्वं गोविंदवाचकवद्वनते, स सूत्ररुचिर्ज्ञेयः. ॥ १२ ॥ अथ बीजरुचेः स्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥—एगेण अणेगाइं । पयाई जो पसरइ उ सम्मत्तं ॥ उदएव तिद्धबिंदू । सो बीयरुइत्ति नायवो ॥ १३ ॥ व्याख्या—स बीजरुचिरिति ज्ञातव्यः, स इति कः? यः ‘सम्मत्तं’ इति सम्यक्त्ववान्, गुणगुणिनोरन्नेदोपचारात् सम्यक्त्वशब्देन सम्यक्श्रवधार्या-

तैव गृह्यते, तस्माद्यः सस्यक्त्वी एकेन पदेन जीवादिना, अनेकेषु बहुषु पदेषु जीवादिषु तु निश्चयेन प्रसरति, व्यापकबुद्धिमत्वेन जानातीत्यर्थः. कस्मिन् क इव? उदके तैलविंदुरिव, यथोदकस्यैकदेशतो गतोऽपि तैलविंदुः सर्वमुदकमाक्रामति, तथा तत्त्वैकदेशोत्पन्नरुचि-
रप्यात्मा तथाविधद्वयोपशमादशेषेषु तत्त्वेषु रुचिमान् भवति, स एवंविधो बीजरुचिर्ज्ञात-
व्य इत्यर्थः. यथा बीजमेकमपि क्रमेणानेकबीजानां जनकं स्यात्, तथास्यापि रुचिर्विषयभे-
दतो नैक्यंतगणां जनयित्री स्यादिति भावः. ॥ ११ ॥ अथाग्निगमरुचेः स्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥—सो होइ अग्निगमरुई । सुअनाणं जेण अत्थउं दिइं ॥ एक्कारसमंगई ।
पईन्नगं दिइिवाउं य ॥ १३ ॥ व्याख्या—सोऽग्निगमरुचिर्भवति. स इति कः? येन श्रुतज्ञा-
नमर्थनोर्ध्वमाश्रित्य दृष्टं. येन श्रुतज्ञानस्यार्थोऽधिगतो भवति. किं तत् श्रुतज्ञानमित्याह—
एकादशांगान्याचारांगादीनि, तथा प्रकीर्णकमिति जातित्वादेकवचनं. प्रकीर्णकान्युत्तराध्य-
यनादीनि, दृष्टिवादः परिकर्मसूत्रादिः, चशब्दादुपगंगान्युपपातिकादीनि, सर्वाणि येनार्थतो
ज्ञातानि भवंति, सोऽग्निगमरुचिर्भवतीत्यर्थः. ॥ १३ ॥ अथ विस्ताररुचेः स्वरूपमाह—

उत्तरा-

सटीकं

॥ ए५६ ॥

॥ मूलम् ॥—द्व्याण सव्वन्नावा' । सव्वपमाणेहिं जस्स उवलद्धा ॥ सव्वाहि नयविहीहि य । वित्थारुद्धत्ति नायवो ॥ १४ ॥ व्याख्या—स विस्तारुच्चिरिति ज्ञातव्यः. स इति कः? यस्य पुरुषस्य द्रव्याणां धर्मास्तिकायादीनां सर्वे ज्ञावाः, एकत्वपृथक्त्वसंयोगविज्ञागा-दिसमस्तपर्यायाः सर्वप्रमाणैः प्रत्यक्षानुमानोपमानागमैश्च पुनः सर्वैर्नयविधिभिर्नैगमसंग्रह-व्यवहारक्रजुसूत्रशब्दसमन्वितैर्वन्तैरुपलब्धा यथारूपेण ज्ञाताः संति, स विस्तारुच्चिर्वि-ज्ञेय इत्यर्थः. ॥ १४ ॥ अथ क्रियारुचिस्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥—दंसणं नाणचरित्ते । तवविणए सव्वसमिद्गुत्तीसु । जो किरिया ज्ञावरुद्धो । सो खलु किरियारुद्धं नाम ॥ १५ ॥ व्याख्या—स खलु निश्चयेन क्रियारुचिर्नाम प्रसिद्धो ज्ञेयः. स इति कः? यः पुरुषो दर्शनज्ञानचारित्रे, तथा तपोविनये क्रियान्नावरुच्चिर्भवति, त-था सत्यसमितिगुप्तिषु क्रियान्नावरुच्चिर्भवति. दर्शनं च ज्ञानं च चारित्रं च दर्शनज्ञानचारि-त्रं, तस्मिन् तपांसि च विनयाश्च तेषां समाहारस्तपोविनयं, तस्मिंस्तपोविनये. तपस्सु द्वा-दशविधेषु, तथा विनयेष्वाचार्यादीनां चक्षिषु, तथा सत्या र्याः समितयः सत्यसमितयस्तासु

सत्यमितिपु. क्रियायां दर्शनज्ञानचारित्रतपोविनयसत्यसमितीनामाराधनानुष्ठानविधौ ज्ञा-
वेन रुचिर्यस्य स क्रियान्नावरुचिः. ॥ १५ ॥ अथ संक्षेपरुचिस्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥—अणन्निगहियकुदिट्ठी । संखेवरुद्धि होइ नायवो ॥ अविसारउ पवय-
णे । अणन्निगहिजे य सेसेसु ॥ १६ ॥ व्याख्या—स संक्षेपरुचिर्भवतीति ज्ञातव्यः. स इति
कः? योऽननिगृहीतकुट्टिः, अननिगृहीताऽनंगीकृता कुट्टिर्वोद्धमतादिरूपा येन सोऽननि-
गृहीतकुट्टिः, येन मिथ्याविविनां कुमतिश्चांगीकृता नास्तीत्यर्थः. पुनर्यः प्रवचने जिनोक्तसि-
द्धांतेऽविशारदोऽचतुरः, पुनर्यस्तु शेषेषु मतेष्वपि कपिलादिमतेष्वपि कुशलो नास्ति, स चै-
तादृशः पुरुषः संक्षेपरुचिः स्यात्. ॥ १६ ॥ अथ धर्मरुचेः स्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥—जो अत्थिकायधम्मं । सुयधम्मं खलु चरित्तधम्मं च ॥ सद्दहइ जि-
णानिहियं । सो धम्मरुद्धि नायवो ॥ १७ ॥ व्याख्या—स धर्मरुचिर्भवतीति ज्ञातव्यं. यः
पुरुषोऽस्तिकायानां धर्मादीनां, अर्थाद्धर्मोस्तिकायाऽधर्मास्तिकायाकाशास्तिकायादीनां धर्म-
मसाधारणलक्षणं स्वज्ञावं चलनस्वज्ञावस्थिरसंस्थानावकाशदानादिकं जिनाजिहितं तीर्थक-

रोक्तं श्रद्धधाति. पुनर्यौ जिनोक्तमेव श्रुतधर्ममंगप्रविष्टादिरूपं, च पुनश्चारित्रधर्मं सामाधिक-
 छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिसूक्ष्मसंपराययथाख्यातादिकं जिनोक्तं श्रद्धधाति, न तु यो
 धर्मादीनां लक्षणं पाखण्डिभिरुक्तं श्रद्धते. अत्र हि पृथगुपाधिभेदेन सम्बन्धत्वभेदकथनं शि-
 ष्यव्युत्पादनार्थं. अन्यथा तु निसर्गैरुच्चिरुपदेशरुचिश्च, एतावुजौ भेदावज्जिगमरुचावेवांतर्जे-
 वतः. ॥ १७ ॥ अथ सम्यक्त्वलिङ्गान्याह—

॥ मूलम् ॥—परमत्थसंयवो वा । सुदिट्टपरमत्थसेवणा वावि ॥ वावन्नकुदंसणवज्ज—
 णा य सम्मतत्तसद्वहणा ॥ १८ ॥ व्याख्या—एतत्सम्यक्त्वश्रद्धानं सम्यक्त्वस्य लक्षणं सम्य-
 क्त्ववतः पुरुषस्य चिह्नं ज्ञेयं. किं तद्वहणं ? परमार्थसंस्तवः, परमाश्च तेऽर्थाश्च परमार्था जी-
 वादितत्वानि, तेषां परमार्थानां जीवादिज्ञावानां संस्तवः स्वरूपज्ञानादुत्पन्नपरिचयः परमा-
 र्थसंस्तवः, एतत्प्रथमं सम्यक्त्ववतो लक्षणं. वाशब्दः पदपूरणे. वाऽथवाऽन्यद्वहणमिदं. सु-
 दृष्टपरमार्थसेवनं. सुष्ठु यथास्वरूपं दृष्टाः दर्शिता वा परमार्था जीवादयो यैस्ते सुदृष्टपरमा-
 र्था गीतार्थाः, तेषां सेवनं सुदृष्टपरमार्थसेवनं. बहुश्रुतानामाचार्यादीनां यथाशक्ति वैयावृ-

स्य कर्णं, एतदपि सम्यक्त्वलक्षणं. च पुनर्व्यापन्नकुदर्शनवर्जनं, व्यापन्नं विनष्टं दर्शनं ये-
षां ते व्यापन्नदर्शनाः, ये पूर्वं सम्यक्त्वं लब्ध्वा सम्यक्त्वघातकर्मोदयात्पुनः सम्यक्त्वं वातं,
ते व्यापन्नदर्शना निह्वादयः. तथा कुत्सितं दर्शनं येषां ते कुदर्शनाः शाक्यादयः. व्यापन्न-
दर्शनाश्च कुदर्शनाश्च व्यापन्नकुदर्शनाः, तेषां वर्जनं व्यापन्नदर्शनकुदर्शनवर्जनं. एतदपि स-
म्यक्त्वलक्षणं द्वयं. यः सम्यक्त्ववान् भवति, स निह्वैः कुलिङ्गिभिश्च परिचयं न करोति.

॥ मूलम् ॥—नहि चरित्तं सम्मत्त विहूणं । दंसणे उ न्नवियवं ॥ सम्मत्तचरित्ताई ।

जुगवं पुत्रं च सम्मत्तं ॥ १ए ॥ व्याख्या—सम्यक्त्वमाहात्म्यमाह—हे शिष्य ! सम्यक्त्व-
विहीनं चारित्रं नास्ति, सम्यक्त्वेन विना चारित्रं नासीत्, न न विष्यति नास्ति च. कोऽ-
र्थः ? यावत्सम्यक्त्वं नोत्पद्यते तावच्चारित्रं न स्यात्. तु पुनर्दर्शने तु सम्यक्त्वे तु चारित्रेण
न वितव्यं. अथवा सम्यक्त्वे चारित्रं न कृतव्यं न जनीयं. सम्यक्त्वं च चारित्रं च सम्यक्त्व-
चारित्रं, युगपदेककालमुत्पद्यते इति शेषः. तथापि तत्रानुक्रमोऽस्ति. पूर्वं सम्यक्त्वं पश्चा-
च्चारित्तमुत्पद्यते. सम्यक्त्वचारित्रयोर्धुगपदुत्पादेऽप्ययं नियमोऽस्तीति ज्ञावः. ॥ १ए ॥ पुनर-

पि तदेवाह—

॥ मूलम् ॥—नादंसणस्स नाणं । नाणेण विणा न होइ चरणगुणा ॥ अगुणस्स नत्थि मुखो । नत्थि अमोक्कस्स निघाणं ॥ ३० ॥ व्याख्या—अदर्शनिनः सम्यक्त्वरहितस्य ज्ञानं नास्ति, इत्यनेन सम्यक्त्वं विना सम्यग्ज्ञानं न स्यादित्यर्थः, ज्ञानं विना चारित्रगुणाः, चारित्रं पंचमहाव्रतरूपं, तस्य गुणाः पिण्डविशुद्ध्यादयः करणचरणसप्ततिरूपा न भवंति. अगुण-
नश्चारित्रगुणै रहितस्य मोक्षः कर्मक्षयो नास्ति, अमोक्षस्य कर्मक्षयरहितस्य निर्वाणं सुक्ति-
सुखप्राप्तिर्नास्ति. ॥ ३० ॥ अथ सम्मत्त्वस्याष्टावाचारानाह—

॥ मूलम् —निस्संकिंय निक्कंखिय । निव्वित्तिगिण्ण अमूढदिट्ठी य ॥ उववूहधिरिकर-
णे । वव्वद्वपप्पावणे अट्ठ ॥ ३१ ॥ व्याख्या—निःशंकितत्वं देशतः सर्वतश्च शंकारहितत्वं,
पुनर्निःकाङ्क्षितत्वं शाक्याद्यन्यदर्शनग्रहणवाङ्महारहितत्वं. निर्विचिकित्स्यं, फलंप्रति संदेहक-
रणं विचिकित्सा, निर्गता विचिकित्सा निर्विचिकित्सा, तस्या ज्ञावो निर्विचिकित्स्यं. किमे-
तस्य तपःप्रच्युतिक्लेशस्य फलं वर्तते न वेति लक्षणं. अथवा विदंतीति विदः साधवः, तेषां

विजुगुप्सा, किमेते मलमलिनदेहाः ? अचित्तपानीयेन देहं प्रकालयतां को दोषः स्यादित्या-
दिनिंदा, तदन्नाद्यो निर्विजुगुप्स्यं. प्राकृतार्पित्वात्सूत्रे निर्विचिकित्स्यमिति पाठः. अमूढा द-
ष्टिर्मूढदृष्टिः, क्लृप्तमत्कुतीर्थिकानां परित्राजकादीनामृद्धिं दृष्ट्वाऽमूढा, किमस्माकं दर्शनं ? य-
त्सर्वथा दरिद्राभिभूतं, इत्यादिमोहरहिता दृष्टिर्बुद्धिरमूढदृष्टिः. यत्परतीर्थिनां भूयसीमृद्धिं
दृष्ट्वापि स्वकीयैर्जिज्ञेने धर्मे मतेः स्थिरीन्नावः. अयं चतुर्विधोऽप्याचार्योत्तरंग उक्तः अथ वा-
त्याचारमाह—उपवृद्ध्या दर्शनादिषु गुणवतां व्रशंसा. पुनः स्थिरीकरणं, धर्मानुष्ठानं प्रति
मीदृतां धर्मवतां पुम्पाणां साहाय्यकरणेन धर्मे स्थिरीकरणं. पुनर्वर्तितसदयं साधर्मिकाणां
भक्तपानीयेर्नक्तिकरणं. पुनः व्रत्तावना च स्वतीर्थोन्नतिकरणं. एतेऽप्रावाचाराः सम्यक्त्वस्य
ज्ञेया इत्यर्थः. ॥ ३१ ॥ अथ चारित्र्येदानाह—

॥ मूलम् ॥—सामादयत्यथ पढसं । ठेठवद्वावणं जवे वीयं ॥ परिहारविसुखीयं । सुहुमं
नद्व संपरायं च ॥ ३२ ॥ अकसायमहस्कायं । ठठमत्थस्स जिणस्स वा ॥ एयं चयरित्तकरं ।
चारित्तं होइ आहियं ॥ ३३ ॥ शुभं ॥ व्याख्या—अथ प्रथमं सामायिकं चारित्रं ज्ञेयं. समो

रागद्वेषरहितश्चित्तपरिणामः, तस्मिन् समेऽयो गमनं समायः, समाय एव सामायिकं. अथवा समानां ज्ञानदर्शनचारिणामायो लाभः समायः, समाय एव सामायिकं सर्वसावद्यपरिहाररूपं. यद्यपि सर्वमपि चारित्रं सामायिकमेवोच्यते, तथापि भेदोपस्थापनादिभेदेषु प्रथमतत्वात्प्रथमं नाम्नां भेदाद् द्वेयं. यतो हि शब्दाधिव्यादर्थाधिव्यं प्रथमं कथनमात्रत्वेन. तदपि सामायिकं नाम चारित्रं द्विविधं, इत्वरं १ यावत्कथितं च २. अतैरवतमहाविदेहेषु मध्यमजिनतीर्थेषु चोपस्थापनायाः सप्तावे यावत्कथितं संभवति, उपस्थापनाया अत्रावे यावज्जीवमपि भवति. इत्वरं भेदोपस्थापनीयानां साधूनां भवति. तथा द्वितीयं भेदोपस्थापनीयं, अस्य शब्दस्य कोऽर्थः? सातिचारस्य निरतिचारस्य वा साधोस्तीर्थीतरं प्रतिपाद्यमानस्य पूर्वपर्यायव्यवहेदश्चेदः, तस्मै भेदाय योग्योपस्थापना महाव्रतारोपणा यस्मिंस्तत्वेदोपस्थापनं चारित्रं द्वितीयं द्वेयं. तदपि द्विविधं, सातिचारं निरतिचारं च. अथ परिहारविशुद्धतृतीयं, परिहारस्तपोविशेषः, तेन विशुद्धिर्यस्मिंस्तत्परिहारविशुद्धिकं भवति. तद्विधिश्चायं—नव यतयो गणात्पृथग्भूयाष्टादशमासान् यावत्साधयंति. तत्र नवसाधूनां मध्ये चत्वारः

परिहारिका नवंति, चत्वारोऽन्ये तेषां त्रैयावृत्त्यकराः, तेऽनुपरिहारिका नवंति. एकस्तु नव-
मः कल्पस्थितौ वाचनाचार्यो नवति. एवं षण्मासं यावत्तपः कृत्वा, पश्चात् षण्मासं यावद्ये
परिहारिकास्तेऽनुपहारिका नवंति, अनुपहारिकाश्च परिहारिका नवंति. षण्मासं यावदेवं
तपः कुर्वन्ति. ततश्च यः कल्पस्थितः, सोऽपि तेनैव विधिना षण्मासं यावत्तपः करोति, शेषेषु
षट्सु मासेष्वेकः कश्चित् कल्पस्थितो भूत्वा, तेऽन्ये सर्वेऽप्यनुपहारिकाश्च नवंति. एवं वि-
धिनाऽष्टादशमासप्रमाणः कल्पो ज्ञातव्यः. कल्पसमाप्तौ तु पुनः परिहारविशुद्धिमंतो नवापि
यतयो जिनकल्पं वा गणं वाऽश्रयन्ति. एतदाचारवंतः साधवो हि जिनस्य जिनपार्श्वे स्थित-
स्य स्वविरस्य गणधरस्य वा समीपं प्रतिपद्यन्ते, नान्यस्य पार्श्वे तिष्ठन्ति. तेषां चारित्रं परिहा-
रविशुद्धिकं तृतीयं द्वयं. तथा सूक्ष्मसंपरायं चतुर्थं नवति. सूक्ष्मः किट्टीकरणात् स्वद्वीकृतः
संपरायो लोभाख्यः कपायो यत्र तत् सूक्ष्मसंपरायं. एतच्चारित्रं ह्युपशमश्रेणिद्वपकश्रेण्यारू-
ढस्य साधोर्लोभानुवेदनसमये नवति. 'सूक्ष्मं संपरायं' इत्यनुस्वारः प्राकृतत्वात्. ॥ ३१ ॥
अकपायं कपायरहितं कृपितकपायावस्थायामेतन्नवति, यथाख्यातनामकं तीर्थकरोक्तं पंचमं

ज्ञेयं इदं हि यथाख्यातं चारित्रं तद्व्यस्यस्योपशांतमोहाख्ये एकादशे, तथा क्षीणमोहाख्ये द्वादशे गुणस्थाने वर्तमानस्य प्रवर्तति. वाऽथवा जिनस्य केवलिनस्त्रयोदशे सयोगाख्ये गुणस्थाने, तथाऽयोगाख्ये च चतुर्दशे गुणस्थाने वर्तमानस्य प्रवर्तति, एतत्पञ्चविधं चारित्रं प्रवर्तति. कीदृशं चारित्रं? 'चयस्तिक्तकरं' चयानां कर्मराशीनां रिक्तमन्नावं करोतीत्येवंशीलं चयानां स्तिक्तकरं तीर्थैकैराख्यातं, कर्मराशीनामन्नावकरं, सामायिकादिपञ्चविधं चारित्रं कर्मक्षयकारकमित्यर्थः. ॥ ३३ ॥ अथ तपोन्नेदमाह—

॥ मूलम् ॥—तवो य दुर्विहो बुद्धो । बाहिरोऽप्यन्तरो तथा ॥ बाहिरो ब्रह्मिहो बुद्धो । एवमप्यन्तरो तवो ॥ ३४ ॥ व्याख्या—तपो द्विविधं प्रोक्तं, बाह्यं तथाऽप्यन्तरं, बाह्यं षड्विधं प्रोक्तं, एवमिति षड्विधमेवाप्यन्तरमपि तपः प्रोक्तं. ॥ ३४ ॥ अथ ज्ञानदर्शनचारित्र्याणां मध्ये मोक्षमार्गे कस्य कीदृशो व्यापारो वर्तते? तमाह—

॥ मूलम् ॥—नाणेण जाणई ज्ञावं । दंसणेण य सहहइ ॥ चरित्तेण निगिण्हाइ । तवेण परिसुण्णइ ॥ ३५ ॥ व्याख्या—ज्ञानेन मतिज्ञानादिना ज्ञावान् जीवाजीवादीन् जाना-

ति, च पुनर्दर्शनेन नगवद्धचनं श्रद्धया श्रद्धते सत्यत्वेनांगीकुरुते. चारित्र्येण विरतिप्रत्याख्या-
नेन निगृह्णाति, विषयेभ्यो निवर्तते. तपसा परि समंतात् शुद्ध्यति कर्ममलापगमास्त्रिर्मलो न-
वतीत्यर्थः. ॥ ३५ ॥ अथ मोक्षफलभूतां गतिमाह—

॥ मूलम् ॥—खवित्ता पुत्रकम्माइं । संजमेण तवेण य ॥ सबडुखपहीष्ठा । पक्कमंति
मङ्गेसिणोत्तिवमि ॥ ३६ ॥ व्याख्या—सहर्षयो महापुनयः संयमेन सप्तदशविधेन, पुनस्तप-
सा द्वादशविधेन, चशब्दाद् ज्ञानदर्शनार्थां च पूर्वकर्माणि पूर्वोपाजितकर्माणि कृपयित्वा
प्रह्णेणसर्वदुःखार्थाः संतो मोक्षानिलापिणः संतः प्रकमंति पराकमं कुर्वतीति सिद्धिं गठं-
ति. प्रह्णीणानि प्रकर्षेण हानिं प्राप्तानि सर्वदुःखानि यत्र तत्प्रह्णेणसर्वदुःखं मोक्षस्थानं, त-
दर्थयन्तेऽनिलपंतीति प्रह्णीणसर्वदुःखार्थाः, मोक्षानिलापिण इत्यर्थः. प्रह्नीनसर्वदुःखार्था इ-
ति स्थाने सर्वदुःखप्रह्नीनार्था इति पाठस्तु आर्पित्वात्. इत्यहं ब्रवीमीति सुधर्मास्वामी जं-
बूस्वामिनं प्राह. ॥ ३६ ॥ इति श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रार्थदीपिकायामुपाध्यायश्रीलक्ष्मीकीर्ति-
गणेशिन्यलक्ष्मीवल्लभगणिविरचितायां मोक्षमार्गीयाख्यमष्टाविंशमध्ययनं संपूर्ण. ३८.

॥ अथैकोनत्रिंशत्तममध्ययनं प्रारभ्यते ॥

पूर्वस्मिन्नध्ययने मोक्षमार्गगतिरुक्ता, सा च वीतरागत्वपूर्विकेति यथा वीतरागत्वं स्या-
त्तथान्निधायकमेकोनत्रिंशत्तमं कथ्यते—

॥ मूलम् ॥ सुयं मे आउसंतेणं जगवया एवमस्कायं, इह खलु सम्मत्तपरिक्लमे नाम-
प्रयणे समणेणं जगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइवा, जं सम्मं सहहिता, पस्सियाइत्ता, रो-
इत्ता, फासित्ता, पालइत्ता, तीरइत्ता, किट्टइत्ता, सोहइत्ता, आराहिता आणाए, अणुपाल-
इत्ता बहवे जीवा सिज्जंति बुज्जंति मुच्चंति परिनिवाइंति, सबदुस्काणमंतं करंति. इत्याला-
पकं. ॥ १ ॥ व्याख्या—हे आयुष्मन्निति संबोधनं, हे जंबू! मया श्रुतं, तेन जगवता ज्ञा-
नवता आयुष्मता जीवता विद्यमानेन श्रीमहावीरेणैवमाख्यातमेवं कथितं. एवमिति किमु-
क्तं? तदाह—इहासिन् जगत्यागमे वा खलु निश्चयेन सम्यक्त्वपराक्रमं नामाध्ययनं, सम्यक्त्वे

सति वर्धमानैर्गुणैः कर्मशत्रुजयलक्षणः पराक्रमो बलं यस्मिंस्तत्सम्यक्त्वपराक्रमं नामाध्ययनं
 श्रमणेन तपस्विना, जगवैतैश्चर्ययुक्तेन श्रीमहावीरेण काश्यपगोत्रीयेण प्रवेदितं, यत्सम्य-
 क्त्वपराक्रममध्ययनं श्रद्धाय सूत्रार्थाभ्यां सामान्येन प्रतिपद्य, प्रतीत्य विशेषेण प्रतीतिमा-
 नीय, रञ्चयित्वा तस्याध्ययनस्वार्थचिलापमनुष्ठानाचिलापमात्सन्त्युत्पाद्य, पुनः स्पृष्ट्वा मनो-
 वाक्यैस्तदुक्तानुष्ठानं संस्पृश्य, पालयित्वा तस्याध्ययनस्य गुणेनातीचारवर्जनेन रक्षयित्वा,
 नीरयित्वाऽनुष्ठानं पारं नीत्वा, कीर्तयित्वा गुह्यं प्रति विनयपूर्वकं मया जगद्गुरुः सकाशात्स-
 म्यक्प्रकारेण संपूर्णमधीतमिति कथनेन, शोधयित्वा गुरोर्वचनात् पश्चान्तरुं कृत्वा, आरा-
 द्य यद्योक्तोत्तर्गापवादमविज्ञानेन सेवनं कृत्वा, आज्ञया गुर्विदेशेनानुपादय. नित्यमासे-
 द्य बहवो जीवाः सिद्ध्यन्ति, सिद्धिगुणयुक्ता भवन्ति, बुद्ध्यन्ति घातिकर्मनिवारणेन तत्त्वज्ञा-
 नं भवति. मुच्यन्ते ज्ञानोपग्राहिकर्मचतुष्टयबंधान्मुक्ता भवन्ति, परिनिर्वृति कर्मदावानलोपशमेन
 शीतलत्वं प्राप्नुवन्ति. सर्वदुःखानां शारीरमानसानामंतं कुर्वन्ति. इत्यालापकार्थः. ॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥—तस्स एं अयमष्टे एवमाहिज्जइ. ॥ २ ॥ व्याख्या—तस्य सम्यक्त्वपरा-

क्रमाध्ययनस्यायं वक्ष्यमाणोऽर्थ एवममुना प्रकारेण श्रीमहावीरेणाख्यायते कथ्यते—॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥—तं जहा—संवेगे १ निद्वेष्ट २ धम्मसद्धा ३ गुरुसाहस्मियसुस्सूतणया ४ आलोयणा ५ निंदणया ६ गरहणया ७ सामाईए ८ चउवीसत्थए ९ वंदणे १० पन्निक्कमणे ११ काउस्सग्गे १२ पच्चस्काणे १३ थवश्रुइसंगत्ते १४ कालपन्निहेहणया १५ पायडित्तकरणे १६ खमावणया १७ सज्जाए १८ वायणा १९ पन्निपुड्डणया २० परिचट्टणया २१ अलुप्पेहा २२ धम्मकहा २३ सुयस्स आराहणया २४ एगगमणसंनिवेसणया २५ संजमे २६ तवे २७ वोदाणे २८ सुहसाए २९ अप्पन्निवद्धया ३० निवित्तसयणासणसेवणया ३१ विणियट्टणया ३२ संजोगपच्चस्काणे ३३ उवहिपच्चस्काणे ३४ आहारपच्चस्काणे ३५ कसायपच्चस्काणे ३६ जोगपच्चस्काणे ३७ सरीरपच्चस्काणे ३८ सहायपच्चस्काणे ३९ नत्तपच्चस्काणे ४० सप्पावपच्चस्काणे ४१ पन्निरूवणया ४२ वेयावच्चे ४३ सब्बगुणसंपन्नया ४४ वीयरगया ४५ खंती ४६ मुत्ती ४७ मद्दवे ४८ अज्जवे ४९ नावसच्चे ५० करणसच्चे ५१ जोगसच्चे ५२ मणगुत्तया ५३ वयगुत्तया ५४ कायगुत्तया ५५ मणसमाहारणया ५६ वयसमाहारणया ५७ कायसमाहारणया ५८ नाणसं-

पत्रया ५ए दंसणसंपन्नया ६० चरित्तसंपन्नया ६१ सोइंदियनिग्गेहे ६२ चखिंदियनिग्गेहे ६३ चारिण्दियनिग्गेहे ६४ जिप्पंदियनिग्गेहे ६५ फासिंदियनिग्गेहे ६६ कोहविजये ६७ माणविजये ६८ मायाविजये ६९ लोहविजये ७० पेज्जदोसमित्थादंसणविजये ७१ सेवेसी ७२ अक्कम्मया ७३ इति सूत्रं ॥ ३ ॥ व्याख्या-एतस्य सम्यक्त्वपराक्रमाध्ययनस्य श्रीमहावीरेण यथानुक्रममर्थो व्याख्यायते, तद्यथा-संवेगो मोक्षान्निषादः १, निर्वेदः संसाराद्धिरक्तता २, धर्मे श्रद्धा धर्मे रुचिः ३, गुरुस्तत्त्वोपदेष्टा, तस्य गुरोः, साधर्मिणः समानधर्मकर्तुंश्च शुश्रूषणा संवा ४, आलोचना गुरोरग्रे पापानां प्रकाशनं ५, निंदना आत्मसाक्षिकमात्मनो निंदा ६, गर्हणा अपरलोकानां पुरतः स्वदोषप्रकाशनं ७, सामायिकं शत्रौ मित्रे साम्यं ८, चतुर्विंशतिस्तवो ' लोगस्सुज्जोयगरे ' इत्यादिचतुर्विंशतिजिननामपठनं ९, वंदनं द्वादशावर्तवंदनेन गुरोर्वंदना १०, प्रतिक्रमणं पापान्निवर्तनं ११, कायोत्सर्गोऽतीचारशुद्ध्यर्थं कायस्य व्युत्सर्जनं कायममत्ववर्जनं १२, प्रत्यख्यानं मूलगुणोत्तरगुणधारणं १३, स्तवस्तुतिमंगलं, स्तवः शक्रस्तवपाठः, स्तुतिरूध्वीभूय जघन्येन चतुष्टयस्तुतिकथनं, मध्यमेनाष्टस्तुतिकथनं, उत्कृष्टेन

१०८ कथनं. स्तवश्च स्तुतयश्च स्तवस्तुतयः, स्तवस्तुतय एव मंगलं स्तवस्तुतिमंगलं १४.
कालप्रतिलेखना, कालस्य व्याघातिकप्रचृत्तिकालचतुष्टयस्य प्रतिलेखना प्ररूपणाकालग्रहण-
रूपा कालप्रतिलेखना १५, प्रायश्चित्तकरणं, लग्नस्य पापस्य निवृत्त्यर्थं तपसः करणं १६. क-
मापना अपराधहामणं १७. स्वाध्यायश्चतुर्विधो वाचनादिकः १८. वाचना गुरुसमीपे सूत्रा-
द्वाराणां ग्रहणं १९. प्रतिपृष्ठना गुरोः पुरतः संदेहस्य पृष्ठनं २०.

परिवर्तना सूत्रपाठस्य मुहुर्मुहुर्गुणनं २१. अनुप्रेक्षा सूत्रस्य चिंतनं २२. धर्मकथा धर्म-
संबद्धाश्च वार्तायाः कथनं २३. श्रुताराधना सिद्धांतस्याराधना २४. एकाग्रमनःसन्निवेशना,
चित्तस्यैकस्मिन् प्रधाने ध्येयवस्तुनि स्थिरीकरणं २५. संयम आश्रवाद्विरतिरूपः २६. तपो
द्वादशविधं २७. व्ययवदानं, विशेषेणवदानं कर्मशुद्धिर्धैर्यवदानं, कर्मणां निर्जरा २८. सुखशातं,
सुखस्य विषयसुखस्य शातं शातनं स्पृहानिवारणं २९. अप्रतिबद्धता नीरागत्वं ३०. विविक्त-
शयनासनसेवना स्त्रीपशुपंक्त्यादिरहितशयनासनानामासेवना ३१. विनिवर्तना पंचेंद्रियाणां
विषयेभ्यो विशेषेण निवर्तनं ३२. संज्ञोगप्रत्याख्यानं, संज्ञोग एकमंशलीजोक्तत्वं, तस्य प्र-

उत्तरा-

सटीकं

॥ ए७१ ॥

त्याख्यानं. गीतार्थोचस्यायां जिनकटपाचाग्रहणेन परिहारः संज्ञोगप्रत्याख्यानं ३३. उपधि-
 प्रत्याख्यानं, रजोहरणमुखवच्चिकां विहायाऽन्योपधिपरिहारः ३४. आहारप्रत्याख्यानं सदो-
 पाहारपरिहारः ३५. कपायप्रत्याख्यानं, क्रोधादिपरिहारः ३६. योगप्रत्याख्यानं, मनोवाक्का-
 यानां व्यापारो योगस्तस्य प्रत्याख्यानं परिहारः ३७. शरीरप्रत्याख्यानं, प्रस्तावे समागते श-
 रीरम्यापि व्युत्तर्जनं ३८. साहाय्यप्रत्याख्यानं, साहाय्यकारिणां परिहारः ३९. नक्तपानप्र-
 त्याख्यानमनशनग्रहणं ४०. सन्नावप्रत्याख्यानं, सन्नावेन पुनरकरणेन परमार्थवृत्त्या प्रत्याख्या-
 नं सन्नावप्रत्याख्यानं ४१. प्रतिरूपता, प्रतिः सादृश्ये, ततः प्रतिः स्थविरकटिपमुनिसदृशो
 रूपं वेधो यस्य स प्रतिरूपः, प्रतिरूपस्य जावः प्रतिरूपता, स्थविरकटिपसाधुयोग्यवेषधारि-
 त्वं ४२. व्यावृत्त्यं (व्यावृत्तो गुर्वीदिकार्थेषु व्यापारवान्, तन्नावो व्यावृत्त्यं.) साधूनामाहाराद्या-
 नयनसाहाय्यं ४३. सर्वगुणसंपन्नता, ज्ञानादिगुणसहितत्वं ४४. वीतरागता रागद्वेषनिवार-
 णं ४५. क्षान्तिः क्षमा ४६. मुक्तिर्निर्लोभता ४७. मार्दवं मानपरिहारः ४८. आर्जवं सरलत्वं
 ४९. नावसत्यमंतगत्मनः शुद्धत्वं ५०. करणसत्त्वं प्रतिदोखनादिक्रियाविपक्षे निरासत्त्वं ५१.

योगसत्यं मनोवाक्काययोगेषु सत्यं योगसत्यं ५२. मनोगुप्तित्वं मनसोऽशुभपदार्थाजोपनं ५३. व-
चोगुप्तित्वं वचसोऽशुभपदार्थाजोपनं ५४. कायगुप्तित्वं कायस्याऽशुभपदार्थाजोपनं ५५. मनः
समाधारणा मनसः शुभस्थाने स्थिरत्वेन स्थापनं ५६. वचःसमाधारणा वचनस्य शुभकार्ये
स्थापनं ५७. कायसमाधारणा कायस्य शुभकार्ये स्थापनं ५८. ज्ञानसंपन्नता श्रुतज्ञानसहि-
तत्वं ५९. दर्शनसंपन्नत्वं सम्यक्सहितत्वं ६०. चारित्र्यसंपन्नत्वं यथाख्यातचारित्र्ययुक्तत्वं ६१.
श्रोत्रेन्द्रियनिग्रहः ६२. चक्षुरिन्द्रियनिग्रहः ६३. घ्राणेन्द्रियनिग्रहः ६४. जिह्वेन्द्रियनिग्रहः ६५.
स्पर्शेन्द्रियनिग्रहः ६६. क्रोधविजयः ६७. मानविजयः ६८. मायाविजयः ६९. लोभविजयः ७०.
प्रेमद्वेषमिथ्यादर्शनविजयः, प्रेयं प्रेमरगरूपं. द्वेषोऽप्रीतिरूपः, मिथ्यादर्शनं सांशयिकादि,
तेषां विजयः, प्रेयं च द्वेषश्च मिथ्यादर्शनं च प्रेयद्वेषमिथ्यादर्शनानि, तेषां विजयः प्रेय-
द्वेषमिथ्यादर्शनविजयः ७१. शैलेशी चतुर्दशगुणस्थानस्थायित्वं ७२. अकर्मता कर्मणाम-
न्नावः ७३. इत्येतेषां त्रिसप्ततिवचनानामर्थमुक्त्वा, अथैतेषामेव प्रत्येकं फलमाह—

॥ मूलम् ॥—संवेगेणं नते किं जणयइ? संवेगेणं अणुत्तरं धम्मसङ्गं जणयइ, अणुत्त-

उत्तरा-

सर्दिके-

॥ १७३ ॥

राग धम्मसखाए संवेगं हवमागच्छइ, अणंताणुअधिकोहमाणमायालोभे खवेइ, नवं च कम्मं न वरुइ, तप्पअइय च णं मिथ्यत्तविसोहिं काऊण दंसणाराहए जवइ, दंसणविसोहिएणं वि-
मुक्ताए अद्येगइए तेणैव जवग्रहणेणं सिप्रइ, सोहिएणं विसुखाए तच्च पुणजवग्रहणं ना-
इहमइ ॥ १ ॥ व्याख्या—शिष्यः पृच्छति, हे जदंत ! हे पूज्य ! संवेगेन मोक्षाज्जिहासेण
कृत्वा जीवः किं जनयति ? किमुत्पादयति ? तदा गुरुराह—हे शिष्य ! संवेगेन कृत्वा जी-
वोऽनुजगं प्रधानां धर्मश्रद्धां धर्मसुद्धिं जनयति, तथा प्रधानया धर्मस्य श्रद्धया संवेगं मोक्षा-
ज्जिहासं हव । इति शीघ्रमागच्छति प्राप्नोति. ततो नरकानुबंधिनो नरकगतिदायिनोऽनंता-
नुबंधिकोऽयमानमायालोभानांश्चतुरोऽपि कपायान् कपयति, नवं च कर्म न वध्नाति. तत्प्रत्ययां,
म एवाऽनंतानुबंधिचतुःकपायक्य एव प्रत्ययः कारणे यस्याः सा तत्प्रत्यया, तां तत्प्रत्यया-
मनंतानुबंधिकपायक्यादुत्पन्नां मिथ्यात्वविशुद्धिं सर्वथा मिथ्यात्वकृतिं कृत्वा दर्शनाराधको
भवति. कायकशुद्धसम्यक्त्वस्याराधको निगतिचारपालको भवति. ततः सम्यक्त्वविशुद्ध्या
विशुद्ध्याऽतिनिर्मलयाऽस्त्येकः कश्चिद्भव्यो यः स तेनैव जवग्रहणेन, तेनैव जन्मोपादानेन

सिद्ध्यति सिद्धिं प्राप्नोति. एकः पुनः सम्यक्त्वस्य निर्मलया विशुद्ध्या तृतीयं पुनर्नवग्रहणं नातिक्रामति. इत्यनेन शुद्धकायकसम्यक्त्ववान् नवत्रयमध्ये मोक्षं व्रजत्येव. ॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥—निवेष्टेणं नते जीवे किं जणयइ ? निवेष्टेणं दिवमाणुसतेरिहिएसु काममजोगेसु निवेष्टं हवमाणहइ, सव्वविसएसु विरज्जइ, सव्वविसएसु विरजमाणो आरंजपरिग्गहपरिच्चायं करेइ, आरंजपरिग्गहपरिच्चायं करेमाणे संसारमगं वोछिइ, सिद्धिमगपक्खिं न्ने नवइ ॥ २ ॥ व्याख्या—हे नगवन् ! पूज्य ! निर्वेदेन सामान्येन संसाराद्विरागज्जावेन जीवः किं जनयति ? गुरुराह—निर्वेदेन देवमनुष्यतिर्यग्संबंधिषु कामजोगेषु निर्वेदं विरागं, एते कामजोगा विरसाः, एतेषु कोऽनुरागः ? इति बुद्धिः शीघ्रमायाति. तदा सर्वविषयेषु सर्वविषयेभ्यो विरक्तः स्यात्, सर्वविषयेभ्यो विरज्यमानः पुमानारंजः कर्षणादिः, परिग्रहो धनधान्यादिषु मूर्धारूपः, तयोः परित्यागं करोति. आरंजपरिग्रहपरित्यागं कुर्वाणः संसारमार्गं मिथ्यात्वाऽविरत्यादिकं व्युब्धिनत्ति, सिद्धिमार्गं प्रतिपन्नो भवति, शुद्धकायकसम्यक्त्वरूपं मुक्तिमार्गंप्रत्युन्मुखो भवति. ॥ २ ॥

॥ मूलम् ॥—धम्मसङ्खाणं जंते जीवे किं जणयइ? धम्मसङ्खाणं सायासोक्केसु र-
ज्जमाणे विरज्जइ, आगारधम्मं च एं चयइ, अणगारेण जीवे सारीरमाणसाणं डुक्काणं ठे-
यणत्तेयणमंजोगादीणं वोव्वेदं करेइ, अब्बावाहं च एं सुहं निव्वत्तेइ ॥ ३ ॥ व्याख्या—हे स्वा-
मिन् ! हे पूज्य ! धर्मश्रद्धया धर्मविषये रुच्या जीवः किं जनयति ? गुरुराह—हे शिष्य !
धर्मश्रद्धया सातासुखेषु सातावेदनीयकर्मजनितसुखेषु विषयसुखेषु रज्यमानः पूर्वं रागं कु-
त्राणो विरज्यते विरक्तो भवति. तदाऽऽगारधर्मं गृहस्थधर्मं त्यजति, ततश्चानगारः साधुः सन्
जीवः शारीरमानसानां दुःखानां व्याधीनां वेदनभेदनसंयोगवियोगादीनां कष्टानां व्युव्वेदं
करोति, तन्निबन्धनकर्मोव्वेदं करोति. ततश्चाऽव्यावाधसुखं मोक्षसुखं निर्वर्तयति. मोक्षसुखं
निष्पादयतीत्यर्थः. ॥ ३ ॥ धर्मश्रद्धानंतरं गुर्वादीनां शुश्रूषको भवति, अतस्तत्फलं प्रष्टुका-
मः शिष्य आह—

॥ मूलम् ॥—गुरुस्साहम्मियसुस्सुसणयाणं जंते जीवे किं जणयइ? गुरुस्साहम्मियसुस्सु-
सणयाणं विणयपक्खित्तिं जणयइ, विणयपक्खिन्नयेणं जीवे अणच्चासायणसीले नेरइयति-

रक्कजोणियसाणुस्सदेवकुगइत्ते निरुत्तइ, वन्नसंजलणत्तबहुमाणयाए मणुस्सदेवसुगइत्ते
निबंधइ, सिद्धिसुगइं च विसोहेइ, पसत्थाइं च विणयमूलाइं सबकज्जाइं सोहेइ, अन्ने य ब-
हवे जोवे विणयत्ता नवइ. ॥ ४ ॥ व्याख्या—हे नगवन् ! गुरुणामाचार्याणां साधर्मिका-
णामेकधर्मवत्तां शुश्रूषया सेवया जीवः किं जनयति ? तदा गुरुराह—गुरुसाधर्मिकशुश्रूषया
विनयप्रतिपत्तिं विनयधर्मस्याराधनां विनयांगीकारत्वं जनयति. विनयं प्रतिपन्नः प्रतिपन्नवि-
नयांगीकृतविनयो जीवोऽनत्याशातनशीलः सन्नाचार्यादीनामन्नक्तिर्निदाहीलाऽवर्णवादाद्याशा-
तनानिवारकः सन् नरकतिर्यग्योनिं, तथा मनुष्यदेवयोः कुर्गतिं च लण्ड्छि निषेधयति. आ-
चार्याणामत्याशातनानिवारको नरो नरकयोनौ नोत्पद्यते, तिर्यग्योनौ च नोत्पद्यते, मनुष्येषु
कुर्गोनौ म्लेच्छादौ, देवेषु कुर्गोनौ किल्बिषादौ नोत्पद्यते.

तथा पुनर्वर्णसंज्वलनप्रक्तिबहुमानतया मानवेषूच्चैःकुलेषु सर्वसुखभाग् मनुष्यः स्यात्.
वर्णः श्वाद्या, तेन वर्णेन संज्वलनं गुणप्रकटीकरणं वर्णसंज्वलनं, नक्तिरभ्युत्थानादिका, ब-
हुमानोऽभ्यन्तरप्रीतिविशेषः, वर्णश्च संज्वलनं च नक्तिश्च बहुमानश्च वर्णसंज्वलननक्तिबहु-

मानाः, तेषां तावो वर्णसंज्वलनचक्तिवहुमानता, तथा वर्णसंज्वलनचक्तिवहुमानतया पुमान्
तवेत, यस्य गुणश्लाघाचक्तिप्रीनयः सर्वैः क्रियते. तादृगुत्तमकुलप्रसूतो नरः स्यादित्यर्थः. दे-
वोऽपि च मद्भक्तिकः स्यात्. च पुनः स सिद्धिसङ्गतिं च मोक्षरूपां सप्तीचीनगतिं विशेषेण
गोपयति. प्रशस्तानि च विनयमूलानि शुभज्ञानादीनि सर्वाणि धर्मकार्याणि शोधयति. स
च स्वयं विनयमूलसर्वकार्यविशोधकः सन्नन्यानपि बहून् जीवान् विनेता विनयं ग्राहयिता न-
वति. ॥४॥ गुरुश्रुपां कुर्वाणस्याऽस्तीचारसंज्ञवेऽस्तीचारालोचनाद्यफलं भवति, तत्प्रश्नपूर्वमाह-

॥ मूलम् ॥ —आलोयणाएणं भंते जीवे किं जणयइ? आलोयणाएणं मायानिचाण-
मित्थादरिसणसद्धाणं भोक्कमगविग्घाणं अणंतसंसारवद्धाणं उद्धरणं करेइ, उज्जुत्तावं
च जणयइ. उज्जुत्तावपड्विद्धेवि य एं जीवे अमाई इत्थिवेयं नपुंसगवेयं ए वंधइ, पुव्वचळं
च निज्जेरेइ. ॥ ५ ॥ व्याख्या—हे भगवन्! हे पूज्य आलोचनया गुर्वग्रे आ-
त्मनो दोषप्रकाशनेन किं जनयति? तदा गुरुराह—आलोचनया कृत्वा जीवो मायानिदा-
नमित्थादर्शनशल्यानामुद्धरणं करोति. तत्र माया कापड्यं, निदानं तपसो विक्रयः, ममास्य

उत्तरा-

सटीकं

॥ १७९८ ॥

तपसः फलं स्यात्तर्हि राज्येन्द्रादिपद्भ्यागहं स्यामिति निदानं. मिथ्यादर्शनं सांशयिकादिवि-
परीतमतिरूपं, माया च निदानं च मिथ्यादर्शनं च मायानिदानमिथ्यादर्शनानि, तान्ये-
व शल्यानि मायानिदानमिथ्यादर्शनशल्यानि, तेषामुद्धरणं दूरीकरणं करोतीत्यर्थः. कीदृशा-
नां मायानिदानमिथ्यादर्शनशल्यानां? मोक्षमार्गे विघ्नानां विघ्नकारकाणां, पुनः कीदृशानां?
अनंतसंसारवर्धनानां. पुनः कजुजावं सरलत्वं जनयति, कजुजावं प्रतिपन्नोऽपि निश्चयेन, एं
वाक्यालंकारे, जीवोमायी मायारहितः सन् स्त्रीवेदं नपुंसकवेदं न बध्नाति. स्त्रीवेदनपुंसक-
वेदं चेत्पूर्वं बद्धं स्यात्तर्हि निर्जरयति. ॥ ५ ॥ आलोचना हि दुःकृतनिंदाकारकस्यैव सफला
स्यात्, अतस्तत्फलं प्रश्नपूर्वमाह—

॥ मूलम् ॥—निंदणयाएणं जंते जीवे किं जणयइ? निंदणयाएणं पण्णाणुतावं जणय-
इ, पण्णाणुतावेणं विरज्जमाणे करणगुणसेहिं पन्निवज्जइ, करणगुणसेहिं पन्निवज्जे य अणगारे
मोहणिंयं कम्मं उग्घाएइ. ॥ ६ ॥ व्याख्या—हे जदंत! निंदनया जीवः किं जनयति? गु-
राह-हे शिष्य! आत्मनः पापस्य निंदनेन पश्चात्तापं जनयति, हा! मया दुष्कृतं कृतं, इ-

त्यादिवृद्धिमुत्पादयति, पश्चात्तापेन विरज्यमानो वैराग्यं प्राप्नुवन् सन् करणगुणश्रेणिं, अ-
पूर्वकरणेन पूर्वं कदाप्यप्राप्तेन विशदमनःपरिणामविशेषेण गुणश्रेणिं कृपकश्रेणिं प्रतिपद्यते-
मीकृन्ते. करणगुणश्रेणिं प्रतिपन्नः प्रतिपन्नापूर्वगुणश्रेणिः सन्ननगारः साधुसौहनीयं कर्म द-
र्शनमोदनीयादिकं कर्मोद्घातयतेऽतिशयेन कृपयति. ॥ ६ ॥ कश्चित्त्वदोषान्निदन्नपि पापभी-
स्तया गर्हामपि कुर्यात्, अतस्तत्फलं प्रश्नपूर्वमाह—

॥ मूत्रम् — गरहणाएणं जंते जीवे किं जणयइ ? गरहणाएणं अपुरक्कारं जणयइ, अ-
पुरक्कारगएणं जीवे अप्पसत्थेहिंतो जोगेहिंतो निवत्तेइ, पसत्थे य पवत्तेइ, पसत्थजोगपन्नि-
वत्ते य णं अणगारे अणंतवाइप्पज्जुवे खवेइ. ॥ ७ ॥ व्याख्या— शिष्यः पृच्छति. हे स्वामि-
न् ! गर्हणेन परममदमात्मनो दोषोद्भावनेन जीवः किं जनयति ? तदा गुरुराह— हे शि-
ष्य ! जीवो गर्हणेनाऽपुरस्कारं जनयति, आत्मनि गुरुत्वरोपणं पुरस्कारः, न पुरस्कारोऽपुर-
स्कारस्तमपुरस्कारमात्मनोऽवहीत्वा जनयति. यदा हि स्वस्य गर्हणं करोति, स्वस्य धिक्कि-
यां करोति, तदाऽवहीत्वावान् भवति. अपुरस्कारगतो जीवोऽप्रशस्तेभ्यः कर्मबंधहेतुभ्यो

योगेभ्यो निवर्तते, अप्रशस्तकर्मबंधहेतुयोगान्नांगीकुरुते, प्रशस्तयोगांस्तु प्रतिपद्यते. प्रशस्त-
योगप्रतिपन्नश्च, प्राकृतत्वात्प्रतिपन्नप्रशस्तयोगोंगीकृतसम्यग्योगोऽनगारोऽनंतघातिनः पर्यायान्
द्वपयति. अनंतविषयतयाऽनंते ज्ञानदर्शने हंतुं विनाशयितुं शीलं येषां तेऽनंतघातिनः, ता-
न् पर्यायान् ज्ञानावरणादिकर्मणां पर्यवान् परिणतिविशेषान् द्वपयति. ॥ ७ ॥ आलोचना-
दीनि सामायिकवत् एव जवंतीत्यतस्तत्प्रश्नोत्तरपूर्वं फलमाह—

॥ मूलम् ॥—सामादृष्टं जंते जीवे किं जणयइ ? सामादृष्टं सावज्जजोगविरइं कुण-
इ. ॥ ८ ॥ व्याख्या—हे जदंत ! सामायिकेन समतारूपेण जीवः किं जनयति ? गुरुराह
—हे शिष्य ! सामायिकेन सावययोगविरतिं जनयति, कर्मबंधकारणेभ्यः सपापमनोवाक्का-
ययोगेभ्यो विरतिं पश्चान्निवर्तनं जनयति. ॥ ८ ॥ अथ सामायिकं चतुर्विंशतिजिनस्तुतिं
विधत्ते, तत्कारकस्य फलं प्रश्नपूर्वमाह—

॥ मूलम् ॥—चउवीसत्थएणं जंते किं जणयइ ? चउवीसत्थएणं दंसणविसोहिं जण-
यइ. ॥ ९ ॥ व्याख्या—हे जदंत ! हे स्वामिन् ! चतुर्विंशतिस्तवेन ' लोगस्सुज्जोगरे ' इ-

त्यादिपठनेन जीवः किं जनयति? गुरुराह—हे शिष्य! चतुर्विंशतिस्तवेन दर्शनविशुद्धिं जनयति, सम्यक्त्वनेर्मूल्यं करोति. ॥ ए ॥

॥ मूलम् ॥—वन्दणार्णं जंते जीवे किं जणयइ? वंदणएणं नीयागोयं कम्मं खवेइ, उ-
च्चागोयं कम्मं निबंधइ, सोहगं च अप्पफिहयं आणाफलं निवत्तेइ, दाहीणभावं च जणयइ.
॥ १० ॥ व्याख्या—हे जदंत! हे पूज्य! वंदनकेन गुरूणां द्वादशावर्त्तविधिवंदनेन जीवः
किं जनयति? गुरुराह—हे शिष्य! श्रीगुरूणां वंदनकेन नीचैर्गोत्रं कर्म क्षपयति, गुरूणां
वंदनकारी नीचैर्गोत्रे नावतरतीत्यर्थः, पूर्ववद् च क्षपयति. उच्चैर्गोत्रकर्म वधाति, उच्चैर्गोत्रे-
ज्जतरतीत्यर्थः. पुनरुच्चैर्गोत्रेऽवतीर्णः सन् सौभाग्यं सर्वलोकेषु बद्धवत्त्वं, पुनरप्रतिहतं केना-
पि निवारयितुमशक्यमाज्ञाफलमाज्ञासारं प्रभुत्वं निर्वर्तयत्युत्पादयति. च पुनर्दोक्षिण्यज्ञावं
सर्वलोकाणामनुकूलत्वं जनयति. ॥ १० ॥ एतद्गुणोपयुक्तेन साधुना आदीश्वरमहावीरयोस्ती-
र्थं प्रवर्तमानेनावश्यं प्रतिक्रमणं कार्यं, अतस्तत्फलं प्रश्नपूर्वमाह—

॥ मूलम् ॥—पन्निक्कमणेणं जंते जीवे किं जणयइ? पन्निक्कमणेणं वयठिहाइ पेहेइ, पि-

उत्तरा-

सटीकं

॥ ए८३ ॥

हियबिहे पुण जीवे निरुद्धासवे असबलचरित्ते, अठसु पवयणमायासु उवउत्ति, अपहुत्ते सु-
प्पणिहिण् विहरइ. ॥ ११ ॥ व्याख्या—हे जदंत! प्रतिक्रमणेन जीवः किं जनयति? गुरु-
राह—हे शिष्य! प्रतिक्रमणेनाऽपराधेभ्यः पश्चान्निवर्तनेन व्रतछिद्राणि पिदधाति, व्रतानां
प्राणातिपातविरमणादीनां बिद्राण्तीचारान् स्थगयति रुणद्धि, पिहितव्रतछिद्रः सन् पुनर्जी-
वो निरुद्धाश्रवो जवति, निरुद्धाश्रवश्च पुनरशबलचारित्रो निर्मलचारित्रोऽष्टसु प्रवचनमातु-
षूपयुक्तः सन् समित्तियुषिषु सावधानः सन्नपृथक्त्वः संयमयोगेभ्योऽजिन्नः सन् सुप्रणिहितो
विहरति, सप्रणिहितान्यसन्मार्गान्निषेध्य सन्मार्गे व्यवस्थापितानींद्रियाणि येन स सुप्रणि-
हितेन्द्रियः सन्मार्गप्रस्थापितेन्द्रियः साधुः स्वमार्गे विहरतीत्यर्थः. ॥११॥ अत्रातीचारविशुद्ध्यर्थं
कायोत्सर्गं करोति, अतस्तत्फलं प्रश्नपूर्वकमाह—

॥ मूलम् ॥—काउसगणेणं जंते जीवे किं जणयइ? काउसगणेणं तीयपडुप्पन्नं पायड्वित्तं
विसोहेइ, विसुद्धपायड्वित्तेणं जीवे निव्वुइयहियजे उहरियजरुवभारवहो पसत्थप्पाणोवगए
सुहेणं विहरइ. ॥११॥ व्याख्या—हे जदंत! कायोत्सर्गेऽतीचारविशुद्ध्यर्थं कायस्य व्युत्सर्जनेन

जीवः किं जनयति? गुरुराह—हे शिष्य! कायोत्सर्गेणातीतं चिरकालसंभूतं, प्रत्युत्पन्नमासन्न-
काले वर्तमानं प्रायश्चित्तमुपचारात्प्रायश्चित्तार्हमतीचारं विशेषयत्यपनयति. विशुद्धप्रायश्चि-
तश्च जीवो निवृत्तं स्वस्थीकृतं हृदयं यस्य स निर्दूतहृदयः प्रशस्तसद्भावनायामुपगतः सुखं सु-
खेन विहरति, सुखानां परंपरया विचरति. क इव? अपहृतजारो जारवह इव, यथोत्तारि-
त नगरगरो जारवाहकः सुखंसुखेन विहरति, तथा कायोत्सर्गेण प्रायश्चित्तविशुद्धिं विधाय
स्वस्थीकृतहृदयो जीवः सुखेन विचरतीति भावः. ॥ ११ ॥ एवमपि शुद्ध्यमानेन प्रत्याख्यानं
कार्यं. अतस्तत्फलं प्रश्नपूर्वकमाह—

॥ मूलम् ॥—पञ्चस्काणेणं जंते जीवे किं जणयइ? पञ्चस्काणेणं आसवदाराइं निरुंजइ,
पञ्चस्काणेणं इहानिगेहं जणयइ, इहानिरोहगणं जीवे सबदवेसु विणीयतएहे सीयलभूए
विहरइ. ॥ १३ ॥ व्याख्या—हे जदंत! प्रत्याख्यानेन मूलगुणोत्तरगुणरूपप्रत्याख्यानेन रूपे-
ण जीवः किं जनयति? गुम्राह—हे शिष्य! प्रत्याख्यानेनाश्रवद्वाराणि निरुणद्धि, अति-
शयेनावृणोति. अत्र प्रत्यंतरे कुत्रचिदयं ब्रश्नोति—हे स्वामिन्! प्रत्याख्यानेन जीवः किं ज-

नयति? अत्रोत्तरं—हे शिष्य! प्रत्याख्यानेनेहानिरोधमाहारादिवांछाया निरोधं जनयति. इहानिरोधं प्राप्तो जीवः सर्वद्रव्येषु सुविनीततृष्णो भवति, सुतरामतिशयेन विनीता स्फे-
टिता तृष्णा येन स सुविनीततृष्णः, अत्यंतदूरीकृततृष्णः सन् शीतलीभूतो विहरति, बाह्या-
ज्यंतरसंतापरहितो विचरति. ॥ १३ ॥ प्रत्याख्यानानंतरं चैत्यवंदना कार्या, अतस्तत्फलं
प्रश्नपूर्वमाह—

॥ मूलम् ॥—अवशुद्धमंगलेणं ज्ञते जीवे किं जणयइ? अवशुद्धमंगलेणं नाणदंसणच-
रित्तबोहिलानं जणयइ, नाणदंसणचरित्तबोहिलानसंपन्ने य जीवे अंतकिरियं कप्पविमा-
णोववत्तियं आराहणं आराहेइ. ॥ १४ ॥ व्याख्या—हे जदंत! स्तवः शकस्तवरूपः, स्तु-
तियोध्वीभूयकथनरूपा, अथवैकादिसप्तश्लोकांता यावदष्टोत्तरशतश्लोका वाच्याः. स्तुतिश्च
स्तवश्च स्तुतिस्तवौ, तावेव मंगलं जावमंगलरूपं स्तुतिस्तवरूपं मंगलं, तेन स्तुतिस्तवमंग-
लेन जीवः किं जनयति? स्तवस्तुतिमंगलेनेति पाठस्तु आर्पत्वात्. गुरुः प्रश्नोत्तरमाह—हे
शिष्य! स्तुतिस्तवमंगलेन जीवो ज्ञानदर्शनचारित्र्यबोधिलानं जनयति. तत्र ज्ञानं मतिशु-

नादि. दर्शनं द्वायिकसम्बन्धं, चारित्रं विरतिरूपं, तद्रूप एव बोधिलाभो जैनधर्मप्राप्तिर्ज्ञानदर्शनचारित्र्यबोधिज्ञानस्तं जनयति. ज्ञानदर्शनचारित्र्यबोधिज्ञानसंपन्नश्च जीव आराधनां ज्ञानादीनामामैवनामाराधयति साधयति. कीदृशीमाराधनां? कल्पविमानोत्पत्तिकां, कल्प-
श्च विमानानि च तेषूपत्तिर्यस्याः सा कल्पविमानोत्पत्तिका, तां. पुनः कीदृशीमाराधनां? अंतक्रियां, अंतस्य संसारस्य कर्मणां वाऽवसानस्य क्रियांतक्रिया, तां, एवंभूतां ज्ञानाधारा-
धनां नाधयति. कल्पाः सौधर्मदयो देवलोकाः, विमानानि नवग्रैवेयकंपंचानुत्तरविमानानि. ज्ञानाधारागधनया कश्चिन्नरतादिवद्दीर्घकालेन मुक्तिं प्राप्नोति, कश्चिजसुकुमालवत्स्वल्पका-
लेनैव मुक्तिं प्राप्नोतीति ज्ञावः. ॥ १४ ॥ अहंचैत्यवंदनानंतरं स्वाध्यायो विधेयः, स च कालं
दृष्ट्वैव विधीयते, अतस्तत्फलं प्रश्नपूर्वकमाह—

॥ मूलम् ॥—कालपन्निहणयाएणं नंते जीवे किं जणयइ? कालपन्निहणयाएणं ना-
णावरणिज्जं कम्मं खवेइ. ॥ १५ ॥ व्याख्या—हे जदंत! कालप्रतिलेखनया, कालस्य प्रादो-
षिकप्राचातिकादिकस्य प्रतिलेखना प्रत्युपेक्षणा, सिद्धांतोक्तविधिना सत्यप्ररूपणग्रहणप्रति-

जागरणासावधानत्वं कालप्रतिलेखना, तथा जीवः किं जनयति? गुरुराह—हे शिष्य! कालप्रतिलेखनया जीवो ज्ञानावरणीयं कर्म हृपयति. ॥ १५ ॥ कदाचिदकालपाठे प्रायश्चित्तं कर्तव्यं, तदा प्रायश्चित्तकरणे यत्फलं तदपि प्रश्नपूर्वमाह—

॥ मूलम् ॥—पायब्रित्तकरणेणं जंते जीवे किं जणयइ? पायब्रित्तकरणेणं पावकम्मवि-
सोहिं जणयइ, निरइयारे आविज्जवइ, सम्मं च णं पायब्रित्तं पक्खिज्जमाणे मग्गं च मग्ग-
फलं च विसोहेइ, आयारं च आयारफलं च आराहेइ. ॥ १६ ॥ व्याख्या—हे जदंत! प्रायश्चित्तकरणेन पापशुद्धिकरणेनालोचनादिकेन जीवः किं जनयति? गुरुर्वदति, हे शिष्य! प्रायश्चित्तकरणेन पापकर्मविशोधिं जनयति, ततश्च निरतीचारोऽतीचारहितो भवति. सम्यक् प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यमानः सन् मार्गं सम्यक्त्वं, च पुनर्मार्गिफलं, मार्गस्य सम्यक्त्वस्य फलं ज्ञानं, तद्विशोधयति, च पुनराचारमाराधयति, आचारशब्देन चारित्रमाराधयति. पुनराचारस्य चारित्रस्य फलं मोक्षमाराधयति साधयति. ॥ १६ ॥ प्रायश्चित्तं यदा करोति, तदा कामणामपि करोत्येव, अतस्तत्फलं प्रश्नपूर्वमाह—

॥ मूलम् ॥—स्वभावण्याएणं जंते जीवे किं जणयइ? स्वभावण्याएणं पट्हायणभावं जणयइ. पट्हायणभावगए सवपाणभूयजीवसत्तेसु मित्तीजावं उप्पाएइ, मित्तीजावमुपगएया-
वि जीवे जावविसोहिं काऊण निप्पए जवइ. ॥ १७ ॥ व्याख्या—हे भदंत! कामण्या, दुः-
कृतानंतरं दंतव्यमिदं समेत्यादिरूपया जीवः किं जनयति? गुरुराह—हे शिष्य! कामण-
या गुरोरेग्रे स्वकृतनिंदया प्रह्लादनजावं चित्तप्रसन्निरूपं जनयति, प्रह्लादनजावमुपगतो जीवः
सर्वप्राणभूतजीवसत्त्वेषु, प्राणाश्च भूताश्च जीवाश्च सत्त्वाश्च प्राणभूतजीवसत्त्वाः, सर्वे च ते प्रा-
णभूतजीवसत्त्वाश्च सर्वप्राणभूतजीवसत्त्वाः, तेषु मैत्रीजावमुत्पादयति. मैत्रीजावं गतस्तु जी-
वो तावविशोधिं कृत्वा रागद्वेषनिवारणं विधायेहलोकादिससन्नयानि निवार्य निर्जयो जवति.

॥ १७ ॥ कामणाकारिणा साधुना स्वाध्यायः कर्तव्यः, अतस्तत्फलं प्रश्नपूर्वकमाह—

॥ मूलम् ॥—सप्राएणं जंते जीवे किं जणयइ? सप्राएणं नाणावरणिज्जं कम्मं खवे-
इ. ॥ १८ ॥ व्याख्या—हे भदंत! स्वाध्यायेन पंचप्रकारेण जीवः किं जनयति? गुरुराह—
हे शिष्य! स्वाध्यायेन ज्ञानावरणीयं कर्म क्षपयति. ॥ १८ ॥ तत्र पंचविधस्य स्वाध्यायस्य प-

शकृफलं प्रश्नपूर्वकमाह—

॥ मूलम् ॥—वायण्याएणं ऋते जीवे किं जणयइ? वायण्याएणं निज्जराणं जणयइ, सुयस्स अणसायणाए वट्ठइ, सुयस्स अणसायणाए वट्ठमाणे तित्थधम्मं अवलंबइ, तित्थधम्मं अवलंबमाणे महानिज्जरे महापज्जवयाणे भवइ. ॥ १९ ॥ व्याख्या—हे पूज्य! वाचनया, वाचयतीति वाचना पाठना, तथा जीवः किं जनयति? गुरुराह—हे शिष्य! वाचनया सिद्धांतवाचनेन निर्जरां कर्मशाटनं जनयति, तथा पुनः श्रुतस्याऽनाशातनायां प्रवर्तते, तत्र च प्रवर्तमानो जीवस्तीर्थो गणधरस्तस्य धर्म आचारः श्रुतप्रदानरूपस्तीर्थधर्मस्तमाह्वयते. ततस्तीर्थधर्ममवलंबमानस्तीर्थधर्ममाश्रयन् महानिर्जरो भवति, महानिर्जरा यस्य स महानिर्जरो महाकर्मविध्वंसको भवति. पुनर्महापर्यवसानो महत्प्रशस्य मुक्त्ववाप्त्या पर्यवसानमंतः कर्मणो भवस्य वा यस्य स महापर्यवसानश्च भवति, मुक्तिचाग्नवतीति हादं. ॥ १९ ॥ अथ गृहीतवाचनेन पुनः संशयादौ पुनः पृष्ठनं प्रतिपृष्ठना, अतस्तत्फलं प्रश्नपूर्वकमाह—

॥ मूलम् ॥—पहिपुहण्याएणं ऋते जीवे किं जणयइ? पक्खिपुहण्याएणं सुत्तत्थतडु-

उत्तरा-

सटीकं

॥ ६८८ ॥

नयाइं विसोद्वेइ, कंठामोहणिज्जं कम्मं बुद्धिदइ. ॥ १० ॥ व्याख्या—हे स्वामिन्! प्रतिपृ-
 च्चनया पूर्वोधीनस्य सूत्रादेः पुनःपृष्ठनेन जीवः किं जनयति? गुरुराह—हे शिष्य! प्रतिपृष्ठ-
 नया सूत्रार्थेनदुतयानि विशेषयति, सूत्रार्थयोः संशयं निवार्य निर्मलत्वं विधत्ते, तथा कां-
 क्षामोहनीयं कर्म द्युञ्जित्ति, कांक्षाशब्देन संदेहः, कांक्षया संदेहेन मोहनं कांक्षामोहनं,
 नत्र नवं कांक्षामोहनीयं, नत्तकर्म विशेषेणापनयति. इदमित्थं तत्त्वं, अथवेदमित्थं नास्ति,
 वेदं समाध्ययनाय योग्यमयोग्यं वेत्तादिघटना कांक्षा वांछा, तद्धूपमेव मोहनीयं कर्माऽनभिग्र-
 हिकमिथ्यात्वरूपं. नद्विनाशयति. ॥ १० ॥ अधीत्य पुनः संदेहमपि प्रतिपृष्ठनेन निराकृत्य
 यदि पगवर्तनं गुणनं न कियते, तदा सुपृथीतमपि शास्त्रं विस्मरति, अतः परावर्तनेन यत्फ-
 लं म्यात्तदपि ग्रन्थपूर्वमाह—

॥ मूलम् ॥—परियट्ठयाएणं जंते जीवे किं जणयइ? परियट्ठयाएणं वंजणाइ जणयइ,
 वंजणल्लहिं च उप्पाणइ. ॥ ११ ॥ व्याख्या—हे पूज्य! हे स्वामिन्! परिवर्तनया शास्त्रस्य
 गुणनेन जीवः किं जनयति? गुरुराह—हे शिष्य! परिवर्तनया जीवो व्यञ्ज्यतेऽर्थे षञ्जिरिति

व्यंजनान्यद्वाराणि जनयति, विस्मृतान्यद्वाराण्यनयति. तथा विधकर्मक्षयोपशमाच्छ्रयं जनलब्धिं व्यंजनसमुदायरूपां पदलब्धिं पदानुसारिणीं लब्धिं जनयति. ॥ ११ ॥ सूत्रवदर्थस्यापि विस्मरणसंज्ञवात्सूत्रार्थयोश्चितनं विधेयं, अतस्तत्फलमपि प्रश्नपूर्वमाह—

॥ मूलम् ॥—अणुप्येहाणं ज्ञते जीवे किं जणयइ? अणुप्येहाणं आउयवज्जाउं सत्तकम्मपयमीउं धणियबंधणवज्जाउं सिथिलबंधणवज्जाउं पकरेइ, दीहकाल ठियाउं हस्सकाल ठियाउं पकरेइ, तिवाणुजावाउं मंदाणुजावा पकरेइ, बहुपएसगाउं अप्पएसगाउं पकरेइ, आउसं च णं कम्मं सियबंधइ सिय नो बंधइ, असायावेयणिज्जं च णं कम्मं नो जुज्जो जुज्जो उवचिणइ, अणाइयं च णं अणवयग्गं दीहमज्झं चाउरंतं संसारकं तारं खिप्पामेव वीईवयइ. ॥ ११ ॥ व्याख्या—हे ज्ञदंत! हे स्वामिन्! अनुप्रेक्षया सूत्रार्थचिंतनिकया जीवः किं जनयति? गुरुराह—हे शिष्य! अनुप्रेक्षया कृत्वा जीवः सत्तकर्मप्रकृतीर्ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयमोहनीयनामगोत्रांतरायरूपाणां सत्तानां कर्मणां प्रकृतय एकशतचतुःपञ्चाशत्प्रमाणाः सत्तकर्मप्रकृतयस्ताः सत्तकर्मप्रकृतीः, धणियबंधणवज्जा गाढबंधनवज्जा निका-

चिता वद्धाः शिशिलबंधनवद्धाः प्रकरोति. यतो ह्यनुप्रेक्षा स्वाध्यायविशेषः, सा तु मनसस्त-
त्रैव नियोजनाद्वचनि, स चानुप्रेक्षास्वाध्यायो ह्यर्थ्यंतरं तपः, तपस्तु निकाचितकर्माणि शि-
शिलीकर्तुं समर्थं भवत्येव. कथं भूताः सप्तकर्मप्रकृतीः? आयुर्वर्जाः, प्रकृष्टजावदेतुत्वेनायुर्वर्ज-
यंतीत्यायुर्वर्जाः, पुनर्हं शिष्य! अनुप्रेक्षया कृत्वा जीवस्ता एव कर्मप्रकृतीर्दधिकालस्थितिकाः शु-
नाध्यवसाययोगात् स्थितिवंशानामपहारेण ह्रस्वकालस्थितिकाः प्रकरोति, प्रचुरकालजोग्यानि
कर्माणि स्वदृष्टकालनोग्यानि करोतीत्यर्थः. पुनस्तीत्रानुज्ञावाः कर्मप्रकृतीर्मदानुज्ञावाः प्रकरोति.
तीत्र उत्कटोऽनुज्ञावां रसो यासां तास्तीत्रानुज्ञावाः, ईदृशीः कर्मप्रकृतोर्मदो निर्धलोऽनुभावो
यासां ता मंदानुज्ञावास्तादृशीः प्रकर्षेण विदधाति. पुनर्वहुप्रदेशाग्रा अदृष्टप्रदेशाग्राः प्रकरोति,
बहुप्रदेशाग्रं कर्मपुञ्जलदलिकप्रमाणं यासां ता बहुप्रदेशाग्राः, एतादृशीः कर्मप्रकृतीरदृष्टप्रदेशाग्राः
प्रकरोति. इत्यनेनानुप्रेक्षयाऽशुचश्चतुर्विधोऽपि बंधः, प्रकृतिबंधः, स्थितिबंधः, अनुज्ञागबंधः,
प्रदेशबंधश्च, शुचत्वेन परिणमतीत्यर्थः. अत्र चायुर्वर्जमित्युक्तं तत्त्वेकस्मिन् चत्वे सकृदेवांत-
मुहूर्तकाले एवायुर्वर्जो वध्नाति, च पुनरायुःकर्मपि स्याद्वध्नाति, स्यान्न वध्नाति, संसारमध्यै

तिष्ठति चेत्तर्ह्यशुभमायुर्न बध्नाति, शुभं चायुर्बध्नाति, जीवेन तृतीयजागादिशेषायुष्केणायुः-
कर्म बध्यते, अन्यथा न बध्यते, तेनायुःकर्मबंधे निश्चयो नोक्तः, इत्यनेन मुक्तिं व्रजति त-
दायुर्न बध्नातीत्युक्तं. पुनरनुप्रेक्षया कृत्वा जीवोऽसातावेदनीयं कर्म शरीरादिदुःखहेतु च क-
र्म, चशब्दादन्याश्चाऽशुभप्रकृतीर्नो भूयोभूय उपचिनोति. अत्र भूयोभूयग्रहणेनैवं द्वयं,
कश्चिद्यतिः प्रमादस्यानके प्रमादं व्रजेत्तदा बध्नात्यपीति हार्द. पुनरनुप्रेक्षया कृत्वा जीवश्चातु-
रंतं संसारकांतारं द्विप्रमेव 'वीर्ध्वयद्' इति व्यतिव्रजति. चत्वारश्चतुर्गैतिलक्षणा अंता-
अवयवा यस्य तच्चातुरंतं, तदेव संसारकांतारं संसारारण्यं, तन्नीब्रमुद्ध्वयति. कीदृशं संसा-
रारण्यं? अनादिकमोदेरन्नावादादिरहितं. पुनः कीदृशं संसारकांतारं? अनवदग्रं, अनवद-
नागहृदग्रं परिमाणं यस्य तदनवदग्रमनंतमित्यर्थः. प्रवाहापेक्षयाऽनाद्यनंतं. पुनः कीदृशं? दी-
र्घाध्वं दीर्घकालं. 'दीर्घमरुं' इत्यत्र मकारोऽलाक्षणिः प्राकृतत्वात्. ॥ ११ ॥ एवमन्यस्त-
शास्त्रेण धर्मकथा कर्तव्या. ततो धर्मकथाकर्तुः किं फलं स्यात्? अतस्तत्फलमपि प्रश्नपूर्वमाह-
॥ मूलम् ॥—धम्मकहाएणं जंते जीवे किं जणयद्? धम्मकहाएणं पवयणं पन्नावेद्,

पचयण्यन्नाचरणं जीवे आगमैस्सिस्स भइत्ताए कम्मं निबंथइ. ॥ ३३ ॥ व्याख्या—हे स्वामिन्! धर्मकथया जीवः किं जनयति? गुरुराह—हे शिष्य! धर्मकथया धर्मव्याख्यानं जीवः प्रवचनं श्रीसिद्धांतं जगद्वचनं प्रज्ञावयति प्रकाशयति. प्रवचनप्रज्ञावकः सिद्धांतोद्दीपको जीव आगमिष्यद्भद्रतयोपलक्षितं कर्म निबन्नाति, आगमिनि काले जडत्वेनोपलक्षितमर्थानुष्ठानं कर्म समुपार्जयतीति ज्ञावः. ॥ ३३ ॥ पंचविधस्वाध्यायरतेन श्रुतमाराधितं स्यादतस्तस्य फलं प्रश्नपूर्वकमाह—

॥ मूलम् ॥—सुयस्स आराहणयाएणं जंते जीवे किं जणयइ? सुयस्स आराहणयाए अन्नाणं सवेइ, न य संकिळिस्सइ. ॥ ३४ ॥ व्याख्या—हे जदंत! श्रुतस्याराधनया जीवः किं जनयति? गुरुराह—हे शिष्य! श्रुतस्साराधनया सम्यगासेवनयाऽज्ञानं दपयति, विशिष्टतत्वावबोधस्याऽवाप्तेः. च पुनर्न संक्लृश्यते, रागद्वेषजनितं क्लेशं न जजतीति ज्ञावः. ॥ ३४ ॥ श्रुतागधना चैकाग्रमनःसंनिवेशनावत एव स्यादतस्तत्फलं प्रश्नपूर्वमाह—

॥ मूलम् ॥—एगगमणसंनिवेसणयाएणं जंते जीवे किं जणयइ? एगगहणसंनिवेस-

णयाएणं चित्तनिरोहं जणयइ. ॥ १५ ॥ व्याख्या—हे भदंत ! हे स्वामिन् ! एकमग्रं प्रस्ता-
वाहुअमादंबनमस्येत्येकाग्रं, एकाग्रं च तन्मनश्चैकाग्रमनस्तस्य संनिवेशना स्थापना, तथैका-
ग्रमनःसंनिवेशनया शुभावलंबनेन चित्तस्य स्थिरीकरणेन जीवः किं फलं जनयति ? गुरुरा-
ह—हे शिष्य ! एकाग्रमनःसंनिवेशनया चित्तनिरोधं जनयति, चित्तस्येतस्तत उन्मार्गप्र-
स्थितस्य निरोधो नियंत्रणं चित्तनिरोधस्तं करोतीति ज्ञावः. ॥ १५ ॥ एवंविधस्य साधोः सं-
यमादेरिष्टफलस्य प्राप्तिरिति नियमात्तत्फलं प्रश्नपूर्वमाह—

॥ मूलम् ॥—संजमेणं भंते जीवे किं जणयइ ? संजमेणं अणण्हयत्तं जणयइ. ॥ १६ ॥
व्याख्या—हे भगवन् ! संयमेन जीवः किं जनयति ? गुरुराह—संयमेन अनंहस्कत्वं, न
विद्यतेहः पापं यस्मिंस्तदनंहस्कं, तस्य ज्ञावोऽनंहस्कत्वं, तज्जनयति. संयमेनाश्रवनिरोधं ज-
नयतीत्यर्थः. ॥ १६ ॥ संयमवान् साधुस्तपोनिरतः स्यादतस्तत्फलं प्रश्नपूर्वकमाह—

॥ मूलम् ॥—तवेणं भंते जीवे किं जणयइ ? तवेणं वोदाणं जणयइ. ॥ १७ ॥ व्या-
ख्या—हे भगवन् ! तपसा कृत्वा जीवः किं फलं जनयति ? गुरुराह—हे शिष्य ! तपसा

जीवो व्यवदानं जनयति, पूर्ववद्कर्मपगमनेन विशेषेण शुद्धिं जनयति. ॥ १७ ॥ व्यवदानेन किं फलं स्यात् ? अतस्तत्फलं प्रश्नपूर्वमाह—

॥ मूलम् ॥ वोदाणेणं जंते जीवे किं जणयइ ? वोदाणेणं अकिरियं जणयइ, अकिरियणं जवित्ता तज्जे पट्ठा सिज्जइ, वुद्धइ, मुच्चइ, परिनिवायइ, सब्बदुक्खाणमंतं करेइ. ॥ १८ ॥ व्याख्या—हे जदंत ! व्यवदानेन जीवः किं जनयति ? गुरुराह—हे शिष्य ! व्यवदानेन जीवोऽक्रियं जनयति, न विद्यते क्रिया यस्मिन् सोऽक्रियस्तमक्रियं व्यपरतक्रियाख्यं शुक्लध्यानस्य चतुर्थं जेदं जनयति. अक्रियको भूत्वा व्यपरतक्रियाख्यशुक्लध्यानवर्ती भूत्वा, ततः पश्चात्सिद्धिं जजति, बुद्ध्यति ज्ञानदर्शनाभ्यां सम्यग् वस्तुवेत्ता जवति, मुच्यते संसारान्मुक्तो जवति, परिनिर्वाति, परि समंतान्निर्वाति, कर्माग्निं विध्याप्य शीतलो जवति, सर्वदुःखानामंतं करोति. ॥ १८ ॥ संयमादिषु सत्त्वपि सुखशान्तेनैव प्रवर्तनीयमतस्तत्फलमाह—

॥ मूलम् ॥—सुहसाएणं जंते जीवे किं जणयइ ? सुहसाएणं अणुसुयत्तं जणयइ, अणुसुयत्तं जीवे अणुकंपए अणुप्पडे विगयसोगे चरित्तमोहणिज्जं कम्मं खवेइ. ॥ १९ ॥ व्या-

उत्तरा-

सटीकं

अनासक्तौ =

॥ एए६ ॥

ख्या—हे नदंत ! हे स्वामिन् ! सुखस्य वैषयिकस्य शातस्तप्ततस्पृहा निवारणेनापनयनं सु-
खशातस्तेन जीवः किं जनयति ? गुरुराह—हे शिष्य ! सुखशातेनाऽनुसुकत्वं जनयति, वि-
षयसुखेऽनुत्ताप्तत्वं जनयति. अनुसुकश्च जीवोऽनुकंपते, अग्रेतनं जीवं दृष्ट्वाऽनुकंपको दयावा-
न् न भवतीत्यर्थः. पुनरनुद्वेगोऽग्निमानरहितः शृंगारादिशोच्यारहितः स्यात्. पुनस्तादृशः सन्
विगतशोकः, इहलौकिकार्यचंद्रशादावपि शोचनं न कुरुते. पुनस्तादृशो मोक्षार्थी शुभाध्यव-
सायवर्ती कषायनोकषायरूपचारित्रमोहनीयरूपं कर्म क्षपयति. ॥ ३९ ॥ अथ सुखशातस्थि-
तस्य चाप्रतिबद्धता ज्वति, अतस्तत्फलं प्रश्नपूर्वमाह—

॥ मूलम् ॥—अप्यस्मिबद्धयाएणं जंते जीवे किं जणयइ ? अप्यस्मिबद्धयाएणं निस्संग-
त्तं जणयइ, निस्संगत्तेणं जीवे एणे एगगचित्ते दिया वा राउ असज्जमाणे अप्पस्मिबद्धे वि-
हरइ ॥ ३० ॥ व्याख्या—हे नदंत ! अप्रतिबद्धतया मनसि निरन्निष्वंगतया जीवः किं ज-
नयति ? गुरुराह—हे शिष्य ! अप्रतिबद्धतया निःसंगत्वं बाह्यसंगान्नावं जनयति, निःसंगत्वं
गतो जीव एको रागादिरहितः स्यात्, तादृशश्चैकाग्रचित्तो धर्मे एव दृढमनस्कः स्यात्. पु-

नर्दिवा दिवसे रात्रौ वाऽसज्जन् सदा बाह्यसंगं त्यजन्नप्रतिवद्धो विहरति, मासकल्पेनोद्यत-
विहारेण पर्यटतीति ज्ञावः. ॥ ३० ॥ अप्रतिवद्धता च विविक्तशयनासनसेवकस्य स्यात्, अ-
तस्तरफलमाह—

॥ मूलम् ॥—विविक्तसयणासण्याएणं जंते जीवे किं जणयइ? विविक्तसयणासण्या-
पणं जीवे चरित्तगुत्तिं जणयइ, चरित्तगुत्ते य एं जीवे विविक्ताहारे दढचरित्ते एगंतरए मो-
खुनावपडिपन्ने अट्टविहकम्मगंठिं निज्जरेइ. ॥ ३१ ॥ व्याख्या—हे जदंत ! विविक्तानि स्त्री-
पशुपंरुक्कवर्जितानि शयनासनान्युपाश्रयस्थानानि यस्य स विविक्तशयनासनः, तस्य ज्ञावो
विविक्तशयनासनता, तथा स्त्रीपशुपंरुकादिरहितस्थितिनिवासत्वेन जीवः किं जनयति? गु-
हाराह—हे शिष्य ! विविक्तशयनासनतया जीवश्चारित्रगुप्तिं चारित्रस्य रक्षां जनयति. गुह-
चारित्रश्च जीवो विविक्तो विवृत्त्यादिशरीरपुष्टिकारकवीर्यवृद्ध्यादिकृच्छ्रस्तुरहित आहारो यस्य
स विविक्ताहारः. तादृशः स्यात्. तथा दृढं निश्चलं चरित्रं यस्य स दृढचरित्रः, पुनरत एवै-
कांतेन निश्चयेन रक्त आसक्त एकांतरतः संयुग्मे साबंधानः स्यात्, तथा मोक्षं ज्ञावेन मन-

सा प्रतिपन्न आश्रितो मोक्षज्ञावप्रतिपन्नः, मोक्ष एव मया साध्य इति बुद्धिमान्, कृपक-
श्रेणिं प्रतिपद्याष्टविधकर्मग्रंथिं निर्जयति कृपयति. ॥ ३१ ॥ विविक्तशयनासनश्च विनिवर्त-
नावान् स्यात्, अतो विनिवर्तनायाः फलमाह—

॥ मूलम् ॥—विणिवद्वण्याए णं भंते जीवे किं जणयइ? विणिवद्वण्याएणं पावाणं क-
म्माणं अकरणया अप्पुद्वेइ, पुव्ववच्चाण य निज्जरण्या तं नियत्तेइ, तउ पब्बा चाउरंतसंसा-
रकंतारं विईवयइ. ॥ ३२ ॥ व्याख्या—हे स्वामिन् ! विनिवर्तनया विषयेभ्य आत्मनः परा-
ङ्मुखीभावेन जीवः किं जनयति ? गुरुराह—हे शिष्य ! विनिवर्तनया पापकर्मणामकरण-
त्वेन सावद्यकर्मत्यागेनाऽऽयुत्तिष्ठते, धर्माय सावधानो भवति. पूर्ववद्धानां पापकर्मणां निर्ज-
रया, नूतनपापकर्मणामनुत्पादनेन तत्पापकर्म निवर्तयति निवारयति. ततश्च पश्चाच्चातुरंत-
संसारकांतारं 'वीईवयइ' व्यतिव्रजति, व्युत्क्रामतीत्यर्थः. ॥ ३२ ॥ विषयनिवृत्तश्च कश्चि-
त्साधुः संभोगप्रत्याख्यानवान् भवति, अतस्तत्फलमाह—

॥ मूलम् ॥—संभोगपच्चक्काणेणं भंते जीवे किं जणयइ? संभोगपच्चक्काणेणं आलंब-

णाइ खवेइ, निरालंवणस्सायतहा जोगा ऋवंति, सएणं लाभेणं संतुस्सइ, परलाभं नो आसाएइ, नो तक्केइ, नो पीहेइ, नो पढेइ, नो अहिलसइ, परस्स लाभं अणासाएमाणे अतक्केमाणे अपिहेमाणे अप्पढेमाणे अणजिलसमाणे दोच्चं सुहसिज्जं उवसंपज्जिताणं विहरेइ.

॥ ३३ ॥ व्याख्या—हे ऋदंत! संभोगप्रत्याख्यानेन, एकमंरुद्धां स्थित्वाऽहारस्य करणं संभोगः, तस्य प्रत्याख्यानेनोत्कृष्टत्वेन पृथगाहारकरणेन जीवः किं जनयति? तदा गुरुराह—हे शिष्य! संभोगप्रत्याख्यानेनालंवनानि कृपयति, यतोऽहं ग्लानोऽस्मि, रोग्यस्मीत्यादिकथनानि कृपयति, धीरो ऋवतीत्यर्थः. निरालंवनस्य चायतार्था योगा ऋवंति. आयतो मोक्षः, स एवार्थः प्रयोजनं येषां ते आयतार्थाः, एतादृशा योगा ऋवंति. मनोवाक्काययोगा भवंति. स्वेन लाभेन संतुष्यति, परस्य लाभं नास्वादयति, न वांढयति, ततश्च परस्य लाभं नो तर्कयति, यदिदं मह्यं दास्यतीति मनसा न विकल्पयति. नो स्पृहयति, परलाभे श्रद्धालुतया स्वस्य स्पृहां न प्रकटीकरोति. पुनः परस्य लाभं न प्रार्थयति, मह्यं देहीति न याचते. पुनर्नाजिलपति, परस्य लाभं लालसापूर्वकं न वांढति. अथ परस्य लाभं ‘अणासायमाणो’

उत्तरा-

सटीकं

॥ एएए ॥

अनास्वादयन्, अतर्कयन्, अनीहमानः, अप्रार्थयन्, अनन्तिलषन् द्वितीयां सुखशय्या-
मुपसंपद्य विहरति, अपरेज्यः साधुज्यः पृथगुपाश्रयमंगीकृत्य प्रवर्तते, आदृशी स्थानांगे उ-
क्तास्ति, तां प्रतिपद्य विहरति. अत्र हेते शब्दा एकार्थाः प्रतिपादितास्तदनेकदेशीयशिष्या-
णां प्रतिबोधनार्थं पर्यायत्वेन प्रतिपादिताः. ॥ ३३ ॥ संज्ञोगप्रत्याख्यानवतः साधोरुपधिप्रत्या-
ख्यानं संभवति, अतस्तत्फलं प्रश्नपूर्वकमाह—

॥ मूलम् ॥—उवहिपच्चस्त्राणेणं जंते जीवे किं जणयइ? उवहिपच्चस्त्राणेणं अपल्लिमं-
शं जणयइ, निरुवहिण्णं जीवे निकंखे उवहिमंतरेण न संकिल्लिस्वइ. ॥ ३४ ॥ व्याख्या—
हे जदंत! उपधिप्रत्याख्यानेन रजोहरणमुखवस्त्रिकापात्रादिव्यतिरिक्तस्योपधेः प्रत्याख्याने-
नोपधित्यागेन जीवः किमुपार्जयति? गुरुराह—हे शिष्य! उपधिप्रत्याख्यानेनाऽपरिमंथं ज-
नयति. परिमंथः स्वाध्यायव्याघातः, न परिमंथोऽपरिमंथः स्वाध्यायादौ निरालस्यं जनयति.
पुनर्निरुपधिको निःपरिग्रहो जीवो निःकांक्षो जवति, वस्त्रादावज्जिलाषरहितः स्यादित्यर्थः.
तादृशो ह्युपधिमंतरेणोपधिं विना न संक्लिश्यते, क्लेशं न प्राप्नोति. सपरिग्रहो हि क्लेशं प्रा-

ज्ञावं जणयद्, वीयरायज्ञावं पन्निवज्जेयणं जीवे समसुहदुक्के जवद्. ॥ ३६ ॥ व्याख्या—हे स्वाग्निन् ! कषायप्रत्याख्यानेन जीवः किं जनयति ? गुरुराह—हे क्षिप्र ! कषायप्रत्याख्यानेन क्रोधमानमायालोत्रत्यागेन जीवो वीतरागज्ञावं जनयति. प्रतिपन्नवीतरागज्ञावो जीवः समसुखदुःखो जवति. ॥ ३६ ॥ निःकषायोऽपि योगप्रत्याख्यानवान् जवति, अतस्तत्फलं प्र-
श्नपूर्वकमाह—

॥ मूलम् ॥—योगपञ्चखाण्डेणं ज्ञते जीवे किं जणयद् ? योगपञ्चखाण्डेणं जीवे नवं क-
र्मं न बंधद्, पुब्वबद्धं च निज्जेरद्. ॥ ३७ ॥ व्याख्या—हे जगवन् ! योगप्रत्याख्यानेन, यो-
गो मनोवाक्कायानां व्यापारस्तस्य प्रत्याख्यानं योगप्रत्याख्यानं, तेन जीवः किं जनयति ? त-
दा गुरुराह—हे क्षिप्र ! योगप्रत्याख्यानेनाऽप्योगित्वं जनयति, शैलेशीज्ञावं भजति. अथो-
गी हि जीवश्चतुर्दशगुणस्थाने प्रवर्तमानो नवं कर्म न बध्नाति, पूर्वबद्धं च कर्म निर्जरयति
कृपयतीति ज्ञावः. ॥ ३७ ॥ योगप्रत्याख्यानतः शरीरप्रत्याख्यानं करोति, अतस्तत्फलं प्र-
श्नपूर्वकमाह—

॥ मूलम् ॥—सरीरपञ्चकाणेणं जंते जीवे किं जणयद् ? सरीरपञ्चकाणेणं सिद्धादस्त-
 तगुणत्वं निवत्तेद्, सिद्धादस्यगुणसंपन्ने य एं जीवे लोगगमुवगए परमसुही होद्. ॥ ३८ ॥
 व्याख्या—हे जगवन् ! शरीरप्रत्याख्यानेन शरीरव्युत्सर्जनेन जीवः किं दात्रं जनयति ? गु-
 रुगद्—शरीरप्रत्याख्यानेन सिद्धातिशयगुणत्वं निर्वर्तयति, कोऽर्थः ? सिद्धानां येऽतिशयगु-
 णाः सर्वोत्कृष्टगुणास्तेषां त्रावः सिद्धातिशयगुणत्वं, यतो हि सिद्धा न नीदाः, न लोहिताः,
 न हारिद्राः, न शुक्ला इत्याद्येकत्रिंशद् गुणाः, तद्वत्त्वं प्राप्नोतीत्यर्थः. प्राप्सिद्धातिशयगुणो
 जीवो लोकत्रयं मोक्षमुपगतः सन् परमसुखी जवति. यद्यपि योगप्रत्याख्यानेन शरीरप्रत्या-
 नः समागतः, तथापि सन्नोवाभयोगयोः शरीरस्य प्राधान्यप्रत्यापनार्थं पृथगुपादानं. ॥ ३९ ॥
 संज्ञोगादिप्रत्याख्यानानि प्रायः साहाय्यप्रत्याख्यानयुक्तस्य भवन्ति, अतस्तत्फलं प्रश्नपूर्वमाह.
 ॥ मूलम् ॥—साहाय्यपञ्चकाणेणं जंते जीवे किं जणयद् ? साहाय्यपञ्चकाणेणं जीवे
 एगीत्रावं जणयद्, एगीत्रावभूए य जीवे एगगं त्रावेमाणे अप्पसथे अप्पऊंके अप्पकसाए
 अप्पकलहे अप्पतुसंमुमे संयमवहुवे संवरवहुवे समाहिप्पआवि जवद्. ॥ ३९ ॥ व्याख्या—

॥ मूलम् ॥—सरीरपञ्चस्त्राण्येणं जंते जीवे किं जणयइ? सरीरपञ्चस्त्राण्येणं सिद्धाश्स-
त्तगुणसं निवृत्तेइ, सिद्धाश्सयगुणसंपन्ने य एं जीवे लोगगमुवगए परमसुही होइ. ॥ ३८ ॥
व्याख्या—हे जगवन्! शरीरप्रत्याख्यानेन शरीरव्युत्सर्जनेन जीवः किं लाभं जनयति? गु-
ह्यम्—शरीरप्रत्याख्यानेन सिद्धातिशयगुणत्वं निर्वर्तयति, कोऽर्थः? सिद्धानां येऽतिशयगु-
णाः सर्वोत्कृष्टगुणास्तेषां जावः सिद्धातिशयगुणत्वं, यतो हि सिद्धा न नीलाः, न लोहिताः,
न हारिद्राः, न शुक्ला इत्याद्येकत्रिंशद् गुणाः, तद्वत्त्वं प्राप्नोतीत्यर्थः. प्राप्तसिद्धातिशयगुणो
जीवो लोकाग्रं मोक्षमुपगतः सन् परमसुखी जवति. यद्यपि योगप्रत्याख्यानेन शरीरप्रत्या-
नः समागतः, तथापि मनोवाग्योगयोः शरीरस्य प्राधान्यख्यापनार्थं पृथगुपादानं. ॥ ३९ ॥
संज्ञोगादिप्रत्याख्यानानि प्रायः साहाय्यप्रत्याख्यानयुक्तस्य भवंति, अतस्तत्फलं प्रश्नपूर्वमाह.

॥ मूलम् ॥—साहायपञ्चस्त्राण्येणं जंते जीवे किं जणयइ? साहायपञ्चस्त्राण्येणं जीवे
गणीजावं जणयइ. एगीजावभूए य जीवे एगगं जावेमाणे अप्पसंथे अप्पफंजे अप्पकसाए
अप्पकलहे अप्पलुसंमुमे संयमवहुले संवरवहुले समाहिएआवि जवइ. ॥ ३९ ॥ व्याख्या—

सहायाः साहाय्यकारिणः, संघाटकस्य साधवः, तेषां प्रत्याख्यानं साहाय्यप्रत्याख्यानं, ते-
न साहाय्यप्रत्याख्यानेन हे जगवन् ! जीवः किं फलं जनयति ? गुरुराह—हे शिष्य ! सा-
हाय्यप्रत्याख्यानेनैकीजावं जनयति. एकीजावचूतश्चैकत्वं प्राप्तो जीव एकाग्रं जावयन्नेकाव-
लंबनत्वं चाज्यसन्नदपशब्दोऽदपजदपको जवति, अदपजंजो जवति, अविद्यामनजंजोऽवि-
द्यमानवाक्कलहो जवति. पुनरदपकषायो जवति, पुनरदपकलहोऽविद्यमानरोषसूचकवचनो
जवति. तथाऽदपतुमंतुमो जवति, अविद्यमानं तुमंतुममिति त्वं त्वमिति वाक्यं यस्य सोऽ-
दपतुमंतुमः, त्वमेवैतत्कार्यं कृतवान्, त्वमेक एव सदाऽकृत्यकारी वर्तसे, इत्यादिप्रलपनं न
करोति. पुनः साहाय्यप्रत्याख्यानेन संयमबहुलो जवति, संयमः सप्तदशविधः, स बहुलः प्रचु-
रो यस्य स संयमबहुलः. स च पुनः संवरबहुलो जवति. संवर आश्रवधारनिरोधः, स बहुलः
प्रचुरो यस्य स संवरबहुलस्तादृशो जवति. स च पुनः समाधिबहुलो जवति, समाधिश्चित्त-
स्वास्थ्यं, तेन बहुलः समाधिबहुलः समाधिप्रधानो जवति. पुनः समाहितश्चापि जवति, झा-
नदर्शनवांश्च जवतीत्यर्थः. ॥ ३ए ॥ एवंविधः साधुरंते ऋक्तप्रत्याख्यानवान् स्यात्, अतस्त-

फलं प्रश्नपूर्वमाह—

॥ मूलम् ॥—वृत्तपञ्चकाणेणं व्रते जीवे किं जणयइ? वृत्तपञ्चकाणेणं जीवे अणे-
गाइं वृत्तसहस्राइं निरुंनइ. ॥ ४० ॥ व्याख्या—हे व्रतं! वृत्तप्रत्याख्यानेनाऽहारत्यागेन
वृत्तपरिज्ञानादिना जीवः किं फलं जनयति? गुरुराह—हे शिष्य! वृत्तप्रत्याख्यानेन जी-
वोऽनेकानि वृत्तसहस्राणि निरुणक्ति. ॥ ४० ॥ अथ सर्वप्रत्याख्यानप्रधानं सप्तावप्रत्याख्यानं,
अतस्तस्य फलं प्रश्नपूर्वकमाह—

॥ मूलम् ॥—सप्तावपञ्चखाणेणं व्रते जीवे किं जणयइ? सप्तावपञ्चखाणेणं अणिय-
ट्ठिं जणयइ, अणियट्ठिं पन्निवन्ने य अणगारे चत्तारि कम्मंसे खवेइ, तं जहा-वेयणिज्जं?
आउयं १ नमं ३ गोयं ४, पढा सिप्पइ. ॥ ४१ ॥ व्याख्या—हे व्रतवन्! सप्तावेन प्रत्याख्या-
नं सप्तावप्रत्याख्यानं, तेन सप्तावप्रत्याख्यानेन. सर्वथा पुनः करणस्याऽसंज्ञादीदृशेन विधि-
ना प्रत्याख्यानं करोति, यथा पुनः करणीयं न स्यात्, इत्यनेन सर्वप्रकारेण शैलेशीकरणं,
चतुर्दशगुणस्थाने वर्तनेन जीवः किं जनयति? गुरुराह—हे शिष्य! सप्तावप्रत्याख्यानेनाऽ-

निवृत्तिं जनयति, शुक्लध्यानस्य चतुर्थं श्रेयं जनयति. अनिवृत्तिं प्रतिपन्नः, प्रतिपन्नानिवृत्ति-
रनगारश्चत्वारि केवलिनः कर्माशानि सन्ति कर्माणि त्रयोपग्राहीणि कृपयति. अंशशब्दः स-
त्पर्यायः, विद्यमानकर्माणि कृपयति. तानि कानि चत्वारि कर्माणि? तद्यथा—वेदनीयं क-
र्म १, आयुःकर्म २, नामकर्म ३, गोलकर्म ४, एतेषां चतुर्णामपि कर्मणां हयं कृत्वा, ततः
पश्चात्सिद्ध्यति, सकलार्थं साधयति. सकलार्थं साधयित्वा सिद्धो भवति, ततो बुद्ध्यति त-
त्त्वज्ञो भवति. मुच्यते कर्मज्यो मुक्तो भवति, परिनिर्वाति, परि समंतात् कर्मतापाऽन्नावाही-
तलो भवति, सर्वदुःखानामन्तं करोति. ॥ ४१ ॥ एतत्प्रत्याख्यानं प्रायशः प्रतिरूपतायामेव
स्यात्, अतः प्रतिरूपतायाः फलमाह—

॥ मूलम् ॥—परिरूपवयाएणं भंते जीवे किं जणयइ? परिरूपवयाएणं लाघवं जणयइ,
लहुभूएणं जीवे अप्पमत्ते पागक्खिणे पसत्थल्लिगे विसुद्धसमत्ते सत्तसमितिस्सम्मत्ते सव्वपाण-
भूयजीवसेत्तेसु विससणिज्जरूपे अप्पक्खिहे जिइदिए विपुलतवसमिइससमन्नागएअवि वि-
हरइ. ॥ ४२ ॥ व्याख्या—हे भगवन्! प्रतिरूपतया जीवः किं फलं जनयति? प्रतिरूपता-

याः कोऽर्थः? प्रतीति स्थविरकद्विपसदृशं रूपं यस्य स प्रतिरूपः, तस्य ज्ञावः प्रतिरूपता तथा, स्थविरकद्विपसाधुवेपथारित्वेन जीवः किं जनयति? गुरुराह—हे शिष्य! प्रतिरूपतया जीवो लघुत्वं जनयति, अध्रिकोपधित्यागेन लघुत्वमुपार्जयतीत्यर्थः. द्रव्यत उपध्यादिपरिग्रहपरित्यागेन, ज्ञावतस्त्वप्रतिबद्धविहारत्वेन लघुर्भवति. लघूभूतश्च जीवोऽप्रमत्तो भवति, तादृशः प्रकटलिङ्गः, प्रकटं स्थविरकद्वपादिवेषेण स्फुटं लिङ्गं चिह्नं यस्य स प्रकटलिङ्गः. पुनः प्रशस्तलिङ्गः, प्रशस्तं समीचीनं रजोहरणमुखपोतिकादिकं यस्य स प्रशस्तलिङ्गः, पुनर्विशुद्धसम्यक्त्वो निर्मलसम्यक्त्वः, पुनः सत्त्वसमितिसमाप्तः, सत्त्वं च समितयश्च सत्त्वसमितयस्ताप्तिः समाप्तः संपूर्णो धैर्यसमितियुक्त इत्यर्थः. ततः पुनः सर्वप्राणभूतजीवसत्त्वेषु विश्वसनीयो विश्वासयोग्यो भवति. पुनस्तादृशोऽद्वपप्रतिलेखः, प्रतिलेखनं प्रतिलेखः, अद्वपः प्रतिलेखो यस्य सोऽद्वपप्रतिलेखः, अद्वपोपकरणत्वादद्वपप्रतिलेखनावान् भवतीत्यर्थः. पुनः स जितेंद्रियो भवति. पुनर्विपुलतपःसमितिसमन्वागतश्चापि विहरति, विपुलानि विस्तीर्णानि तपांसि समितयश्च विपुलतपःसमितयस्तान्निरन्वागतिः संहितः सन् विहरति. द्वादशविधेन तपसा

समितिगुप्तिसहितो भूत्वा ग्रामनगरादौ विचरति. ॥ ४१ ॥ प्रतिरूपतायामपि वैयावृत्यं कर्तव्यं, अतस्तत्फलमाह—

॥ मूलम् ॥—वैयावच्चेणं ऋते जीवे किं जणयइ ? वैयावच्चेणं तित्थयरनामगोयं कम्मं निबंघेइ. ॥ ४३ ॥ व्याख्या—हे ऋगवन् ! वैयावृत्येनाऽहारादिसाहाय्येन जीवः किं जनयति ? तदा गुरुराह—हे शिष्य ! वैयावृत्येन तीर्थकरनामगोत्रं कर्म निबध्नाति. वैयावृत्यं कुर्वन्तीर्थकरनामगोत्रं कर्म बध्नातीत्यर्थः. ॥ ४३ ॥ अथ वैयावृत्यवान् सर्वगुणज्ञाक् स्यात्, अतः सर्वगुणसंपन्नतायाः फलं प्रश्नपूर्वमाह—

॥ मूलम् —सर्वगुणसंपन्नयाएणं ऋते जीवे किं जणयइ ? सर्वगुणसंपन्नयाएणं अपुणरावत्तिं जणयइ, अपुणरावत्तिपत्तए यणं जीवे सारीरमाणसाणं दुक्काणं नो ज्ञागी ऋवइ. ॥ ४४ ॥ व्याख्या—हे ऋदंत ! स्वामिन् ! सर्वगुणसंपन्नतया जीवः किं जनयति ? सर्वे च ते गुणाश्च सर्वगुणाः, ज्ञानदर्शनचारित्र्यादयस्तैः संपन्नता, सहितत्वं सर्वगुणसंपन्नता, तथा सर्वगुणसंपन्नतया किं फलमुत्पादयति ? गुरुराह—हे शिष्य ! सर्वगुणसंपन्नतया जीवोऽपुनरा-

श्रुतिं जनयति, मुक्तिमुपार्जयति. अपुनरावृत्तिं प्राप्तो जीवः प्राप्ताऽपुनरावृत्तिः प्राप्तमोक्षो जीवः शारीरमानसानां दुःखानां विजागी नो जवति. ॥ ४४ ॥ सर्वगुणसंपन्नतया वीतरागो जवति, अनस्तत्फलं प्रश्नपूर्वकमाह—

॥ मूलम् ॥—वीयराययाएणं जंते जीवे किं जणयइ ? वीयराययाएणं नेहाणुबंधणाणि य तएहाणुबंधणाणि य वोछिंदइ, मणुझेसु सदफरिसरूवगंधेसु विरज्जइ. ॥ ४५ ॥ व्याख्या—हे जगवन् ! वीतरागतया जीवः किं जनयति ? वीतो गतो रागो यस्मात्स वीतरागस्तस्य जावो वीतरागता, तथा वीतरागतया रागद्वेषाऽज्ञावेन किं फलं जनयति ? गुरुराह—हे शिष्य ! वीतरागतया स्नेहानुबंधनानि, स्नेहस्याऽनुकूलानि बंधनानि, पुत्रमित्रकलत्रादिषु प्रेमपाशान्, तथा तृष्णानुबंधनानि, द्रव्यादिष्वज्ञापाशान् व्यवहिनस्ति, विशेषेण त्रोटयति. पुनर्मनोझेषु मनोहरेषु शब्दस्पर्शरसरूपगंधेभ्यो विरज्यते, विषयेभ्यो विरक्तो भवतीति ज्ञावः. ॥ ४५ ॥ वीतरागतायुक्तस्तु श्रामण्यसंयुक्तो जवति, श्रामण्यधर्मे च क्वांतिरेवाद्या, अतस्तत्फलं प्रश्नपूर्वकमाह—

॥ मूलम् ॥—खंतिएणं ऋते जीवे किं जणयइ? खंतिएणं परीसहे जयइ. ॥ ४६ ॥
व्याख्या—हे ऋगवन्! क्वांत्या क्मया कृत्वा जीवः किं फलं जनयति? तदा गुरुराह—हे
शिष्य! क्मया परीषहान् जयति. ॥ ४६ ॥ अथ पुनः क्मवान् मुक्तियुक्तो ऋवति, निर्लो-
नी ऋवति, अतस्तत्फलं प्रश्नपूर्वकमाह—

॥ मूलम् ॥—मुत्तीएणं ऋते जीवे किं जणयइ? मुत्तीएणं अकिंचणं जणयइ, अकिं-
चणेणं जीवे अत्थलोच्चाणं अप्पत्थणिजे ऋवइ. ॥ ४७ ॥ व्याख्या—हे ऋगवन्! मुक्त्या नि-
र्लोचत्वेन जीवः किं जनयति? गुरुराह—हे शिष्य! मुक्त्याऽकिंचिनत्वं निःपरिग्रहत्वमुत्पा-
दयति, अकिंचनत्वेन जीवोऽर्थलोचानामप्रार्थनीयो ऋवति. कोऽर्थः? योऽकिंचनो निःपरिग्र-
हो ऋवति, स पुरुषोऽर्थे लोचो येषां तेऽर्थलोच्चा द्रव्यार्थिनश्चौरादयः पुरुषास्तेषामप्रार्थनी-
यस्तैस्त्वांठनीयः, चौरादयो हि निःपरिग्रहं किं कुर्वति? परिग्रहवतां चौरैर्यो जीतिः स्यात्.
॥ ४७ ॥ लोचो सति माया स्यात्, लोच्चाऽच्चावे मायाऽच्चावः, मायाया अच्चावे आर्जवं सरल-
त्वं स्यात्, अतस्तत्फलं प्रश्नपूर्वकमाह—

॥मूलम्॥—अज्जवयाएणं जंते जीवे किं जणयइ? अज्जवयाएणं काउज्जुययं चावुज्जुययं चावुज्जुययं अविंसंवादणं जणयइ. अविंसंवादणसंपन्नेणं जीवे धम्मस्स आराहए जवइ॥४८॥
 व्याख्या—हे जदंत! अर्जवेण मायापरिहारेण जीवः किं फलं जनयति? कृजोर्भात्र आर्जवं, तेन किं फलमुत्पादयति? तदा गुरुराह—हे शिष्य! आर्जवेन कायजुक्तां, चावर्जुक्तां, नापर्जुक्तां, अविंसंवादानां जयति. कृजुरेव कृजुकः, कायेन कृजुकः कायर्जुकः, तस्य नावः कायर्जुकता, वक्रशरीरञ्च विकारादिरहितत्वेन सरलतामुत्पादयति. एवं नावश्चित्ताभिप्रायस्तस्य कृजुकता चावर्जुकता, तां चावर्जुकतां चित्तसरलतामुत्पादयति. पुनर्नापायावचनस्य कृजुकता चापर्जुकता, तां चापर्जुकतां वचनसरलत्वमुत्पादयति. पुनरविसंवादनं परजीवानामवंचनत्वं जनयति. स प्राप्ताऽविसंवादः कायेन वाचा मनसा संप्राप्ताऽविसंवादः परवंचकतारहितो जीवो धर्मस्य वीतरागधर्मस्याराधको जवति. ॥ ४८ ॥ एवमार्जवगुणयुक्तेन मार्दवं विधेयं, अतो मार्दवफलं प्रश्नपूर्वकमाह—मार्दवं हि मानत्यागरूपं, तत्तु विनयस्य कारणं, धर्मे हि विनयस्य प्राधान्यं.

॥ मूलम् ॥—माद्वयाएणं जंते जीवे किं जणयइ? माद्वयाएण जीवे अणुस्सियत्तं जणयइ, अणुस्सियत्तेणं जीवे मिडमद्वसंपन्ने अठमयणाणइ निट्ठवेइ. ॥ ४ए ॥ व्याख्या—हे स्वामिन्! मार्दवेन कोमलपरिणामेन जीवः किं जनयति? गुरुराह—हे शिष्य! मार्दवेन मानपरिहारेण जीवोऽनुसृतत्वमनहंकारित्वमहंकाराऽज्ञावं जनयति. अनुसृतत्वेनाहंकाराभावेन जीवो मृदुः कोमलः सकलभव्यजनमनःसंतोषहेतुत्वाद् द्रव्यतो जावतश्च सरलोऽव नमनशीलः, मृदोर्जावो मार्दवं, मृदुगुणमार्दवगुणयोरयं ज्ञेदः, अवसरेऽवनमनं मृदुगुणः, यत्सर्वदा कोमलत्वजननं तन्मार्दवं, यद्वा कायेन मानत्यागो मृदुगुणः, मनसा मानपरिहारो मार्दवं. तादृशं संपन्नो जवति संयुक्तो जवति. तादृशः सन्नष्टौ मदस्थानानि निष्ठापयति क्पयति. ॥ ४ए ॥ एतत्प्रायः सत्यसंस्थितस्य साधोर्नवति, सत्येषु जावसत्यमेव प्रधानं, अतस्तत्फलं प्रश्नपूर्वकमाह—

॥ मूलम् ॥—जावसच्चेणं जंते जीवे किं जणयइ? जावसच्चेणं जावविसोहिं जणयइ, जावयिसोहिं वट्टमाणे जीवे अरहंतपन्नत्तस्स धम्मस्स आराहणयाए अण्णुठ्ठेइ, अरहंतप-

न तस्स धम्मस्स आराहणायाएणं अप्पुठेत्ता परलोगधम्मस्स आराहए ञवइ. ॥ ५० ॥
 वयाख्या—हे जदंत ! जावसत्येन, जावेऽयंतरात्मनि सत्यं जावसत्यं, तेन जावसत्येन जी-
 वः किं जनयति ? गुरुराह—हे शिष्य ! जावसत्येन जीवो जावविशुद्धिं जनयति, निर्मला-
 ध्यवसायं जनयति. जावविशुद्धौ वर्तमानोऽर्हत्प्रज्ञास्य श्रीजिनप्रणीतस्य धर्मस्याराधनायै
 अन्धुनिष्ठति सावधानो ञवति, अर्हत्प्रज्ञास्य धर्मस्याराधनायै अन्धुत्थाय सावधानो भूत्वा
 परलोकं धर्मस्याराधको ञवति. परलोकं सम्यग्गतिं आप्य धर्ममाराधयतीत्यर्थः. ॥ ५० ॥ जा-
 वसत्यं च करणसत्ययुक्ते संजवति, अतः करणसत्यस्य फलं प्रश्नपूर्वकमाह—

॥ मूलम् ॥—करणसच्चेणं ञंते जीवे किं जणयइ ? करणसच्चेणं करणसत्तिं जणय,
 इकरणसच्चे वट्टमाणे जीवे जहावाइ तहाकारीआवि ञवइ. ॥ ५१ ॥ व्याख्या—हे जदं-
 त ! करणसत्येन जीवः किं जनयति ? करणे प्रतिवेखनादिक्रियायां सत्यं यथोक्तविधिना-
 साराधनं करणसत्यं, तेन करणसत्येन जीवः किं फलमुपार्जयति ? तदा गुरुराह—हे शिष्य !
 करणसत्येन करणशक्तिं क्रियासामर्थ्यं जनयति. पुनः करणसत्ये वर्तमानो जीवो यथावादी

तथाकारी भवति. क्रियासत्यः पुमान् यादृशं सूत्रार्थं पठति, यादृशं क्रियाकलापं वदति, तथैव करोतीति ज्ञावः. ॥ ५१ ॥ एवंविधस्य योगसत्यमपि स्यात्, अतो योगसत्यस्य फलं प्रश्नपूर्वमाह—

॥ मूलम् ॥—जोगसत्त्वेणं भंते जीवे किं जणयइ? जोगसत्त्वेणं जोगे विसोहइ ॥ ५२ ॥ व्याख्या—हे भदंत! योगसत्येन, मनोवाक्काययोगानां सत्यं योगसत्यं, तेन योगसत्येन मनोवाक्कायसाफद्वयेन जीवः किं जनयति? तदा गुरुराह—हे शिष्य! योगसत्येन योगान् विशेषयति, मनोवाक्काययोगान् विशदीकरोति, कर्मबंधाऽज्ञावान्निर्दोषान् करोतीति ज्ञावः. ॥ ५२ ॥ इदं सत्यं हि गुप्तिसहितस्य भवति, गुप्तीनामादौ मनोगुप्तिरस्ति, तस्मात्पूर्वं तस्याः फलं प्रश्नपूर्वकमाह—

॥ मूलम् ॥—मणगुत्तयाएणं भंते जीवे किं जणयइ? मणगुत्तयाएणं जीवे एगगं जणयइ, एगगचित्तेणं जीवे मणगुत्ते संजमाराहइ भवइ. ॥ ५३ ॥ व्याख्या—हे भदंत! मनोगुप्तया जीवः किं जनयति? तदा गुरुराह—हे शिष्य! मनोगुप्ततया जीव एकाग्रं धर्मे ए-

कांतत्वमुपार्जयति. एकाग्रचित्तो जीवो गुप्तमनाः सन् संयमस्याराधकः पालको भवति. ॥
॥ ५३ ॥ अथ वचोगुप्तिफलमाह—

॥ मूलम् ॥—वयगुत्तयाएणं भंते जीवे किं जणयइ? वयगुत्तयाएणं निव्विकारत्तं जण-
यइ, निव्विकारेणं जीवे गुत्ते अप्पज्जोगसाहणजुत्तेआवि भवइ. ॥ ५४ ॥ व्याख्या—हे जदं-
त! वचोगुप्ततया जीवः किं फलं जनयति? गुरुराह हे शिष्य! वचोगुप्ततया निर्विकारत्वं
विरागभावमुत्पादयति. निर्विकारो जीवो वागुप्तो गुप्तवचनश्च सर्वविकथात्यागाद्वाग्निरोधी
वागुप्तिमान् सन्नद्ध्यात्मयोगसाधनयुक्तश्चापि भवति. आत्मन्यधितिपृतीत्यध्यात्मं मनस्तस्य
योगाः शुतढ्यापारा धर्मध्यानादयस्तेषां साधनमेकाग्र्यमध्यात्मयोगसाधनं, तेन युक्तोऽध्या-
त्मयोगयुक्तः. तादृशश्चापि स्यादित्यर्थः. ॥ ५४ ॥ अथ तृतीयगुप्तेः फलं प्रश्नपूर्वकमाह—

॥ मूलम् ॥—कायगुत्तयाएणं भंते जीवे किं जणयइ? कायगुत्तयाएणं संवरं जणयइ,
संवरें कायगुत्ते पुणो पावासवनिरोहं कारेइ. ॥ ५५ ॥ व्याख्या—हे जदंत! कायगुप्ततया
जीवः किं जनयति? गुरुराह—हे शिष्य! कायगुप्ततया जीवः संवरं जनयति, संवरेण गुप्त-

कायः पुनः पापाश्रवनिरोधं करोति. ॥ ५५ ॥ अथ गुप्तित्रयधारकस्य सार्धोर्मनोवाक्कायानां समाधारणा नवति, अतस्तत्फलं प्रश्नपूर्वमाह—

॥ मूलम् ॥—मणसमाहरणयाएणं जंते जीवे किं जणयइ? मणसमाहारणयाएणं ए-
गगं जणयइ, एगगं जणइत्ता नाणएज्जेवे जणयइ, नाणएज्जेवे जणइत्ता समत्तं विसोहेइ,
सित्थत्तं च निज्जेरेइ. ॥ ५६ ॥ व्याख्या—हे चदंत! मनःसमाधारणया जीवः किं जनयति?
मनसः सम्यक् प्रकारेण आ मर्यादया सिद्धांतोक्तमार्गमन्विष्याप्य वा धारणा स्थापनं मनःस-
माधारणा, तथा जीवः किं फलमुत्पादयति? तदा गुरुराह—हे शिष्य! मनः समाधारणया
मनसो मर्यादया रक्षणेनैकाग्र्यं धर्मे स्थैर्यं जनयति. धर्मे एकाग्र्यमुत्पाद्य ज्ञानपर्यवान् जन-
यति, विशिष्टान् सतिज्ञानश्रुतज्ञानादीनां पर्यायांस्तत्वावबोधरूपान् विशेषान् जनयति,
पुनः सम्यक्त्वविशुद्धिं जनयति, मिथ्यात्वं च निर्जरयति निवारयति. ॥ ५६ ॥ वचःसमाधा-
रणाया अपि फलमाह—

॥ मूलम् ॥—वयसमाहारणयाएणं जंते जीवे किं जणयइ? वयसमाहारणयाएणं व-

यसाहारणदंसणपज्जवे विसोहेइ, वयसाहारणदंसणपज्जवे विसोहिच्चा सुलज्जवोहियत्तं निव-
 नेइ, उल्लह्वोहियत्तं निज्जेइ. ॥ ५७ ॥ व्याख्या—हे जगवन् ! सिद्धांतोक्तमार्गे वचनस-
 माधारणया स्वाध्याये एव वाशिवेशनेन जीवः किं फलं जनयति ? तदा गुरुराह—हे
 शिष्य ! वचःसमाधारणया वाक्साधारणदर्शनपर्यवान् विशोधयति, वाचा साधारणा वाक्-
 साधारणाः, वाचा कश्चयितुं योग्या ये पर्यवाः, शब्दविशेषाः, तथा दर्शनस्य सम्यक्त्वस्य ये
 पर्यवा ज्ञेयान् विशोधयति निर्मलीकरोति. यतो हि वाक्समाधारणं कुर्वन् स्वाध्यायं क-
 रोति, स्वाध्यायं कुर्वन् द्रव्यानुयोगाद्यभ्यासं विदधदनेकनयज्ञो भूत्वा शंकादिदोषान्निवारय-
 ति. अतः सम्यक्त्वं निर्मलं करोति. यतो वाक्साधारणदर्शनपर्यवान् विशोधय सुलज्जवोधि-
 त्वं निर्वर्तयति. सुलज्जवोधिः परभवे जैनधर्मप्राप्तिर्यस्य स सुलज्जवोधिस्तस्य ज्ञावः सुलज्जवो-
 धित्वं, तदुत्पादयति, दुर्लज्जवोधित्वं निर्जयति क्षपयति. ॥ ५७ ॥ अथ कायसमाधारणया
 अपि फलमाह—

॥ मूलम् ॥—कायसमाहारणयाएणं जंते जीवे किं जणयइ ? कायसमाहारणयाएणं

जीवे चरित्तपज्जवे विसोहेइ, चरित्तपज्जवे विसोहिंत्ता अहंकायचरित्तं विसोहेइ, अहंका-
यचरित्तं विसोहिंत्ता चत्तारि केवलकम्मं खवेइ, तउं पढा सिद्धइ बुद्धइ. ॥ ५७ ॥ व्याख्या—
हे जगवन्! कायसमाधारणया जीवः किं जनयति? कायस्य समाधारणा संयमयोगेषु देह-
स्य सम्यग्गवस्थापना कायसमाधारणा, तथा जीवः किं फलमुत्पादयति? तदा गुरुराह—
हे शिष्य! कायसमाधारणया चारित्रपर्यवान् चारित्रभेदान् ह्यायोपशमिकान् विशोधयति.
चारित्रपर्यवान् विशोध्य यथाख्यातचारित्रं विशोधयति, यथाख्यातचारित्रं निर्मलं कुरुते. ननु
यथाख्यातचारित्रमविद्यमानं कथं निर्मलं भवति? अत्रोत्तरं—यथाख्यातचारित्रं सर्वथाऽवि-
द्यमानं नास्ति, अविद्यमानस्य निर्मलाऽसंभवात्. तस्माद्यथाख्यातचारित्रं पूर्वमस्ति, परं चा-
रित्रमोहनीयेन मलिनमस्ति. तदेव यथाख्यातचारित्र चारित्रमोहोदयनिर्जरेण निर्मलीकु-
रुते. यथाख्यातचारित्रं विशोध्य चतुरः केवलसत्कर्मांशान्, चत्वारि विद्यमानकर्माणि घन-
घातीनि वेदनीयायुर्नामिगोत्रलक्षणानि भवोपग्राहीणि कथयति. ततः सिद्ध्यति बुद्ध्यति
च. ॥५७॥ एवं समाधारणात्रयमुक्त्वा यथाक्रमं ज्ञानादित्रयस्य संपन्नतायाः फलं प्रश्नपूर्वकमाह—

॥ मूलम् ॥—नाणसंपन्नयाएणं जंते जीवे किं जणयइ? नाणसंपन्नयाएणं जीवे सब-
 ज्ञावाजिगमं जणयइ, नाणसंपन्नेणं जीवे चाजरंतसंसारकंतारे न विणस्सइ, जहा सूईससुत्ता-
 पक्षिया न विणस्सई. तहा जीवोवि ससुत्तो संसारे न विणस्सइ, णाणविणयतवचरित्तजोगं
 संपाउणइ. ससमयपरसमयविसारए संघायणिल्ले जवइ. ॥ ५ए ॥ व्याख्या—हे जदंत! ज्ञा-
 नसंपन्नतया, ज्ञानस्य श्रुतज्ञानस्य संपन्नता श्रुतज्ञानसंपत्तिस्तया जीवः किं फलं जनयति?
 तदा गुम्राहं—हे शिष्य! श्रुतज्ञानसंपन्नतया जीवः सर्वज्ञावाजिगमं, सर्वे च ते ज्ञावाश्च स-
 र्वज्ञावा जीवाजीवादयस्तेषामजिगमः सर्वज्ञावाजिगमस्तं सर्वज्ञावाजिगमं जीवाजीवादितत्व-
 ज्ञानं जनयति. तथा ज्ञानसंपन्नो जीवश्चतुरंतसंसारकांतारे चतुर्गतिलक्षणे संसारवने न
 विनश्यति, मोक्षाद्विशेषेण दूरं नादृश्यो जवति. यथा हि ससूत्रा सूची कचवरादिषु प-
 तिता मनी न नश्यति, अदृश्या न जवति, नाशं न प्राप्नोति, तथा जीवोऽपि ससूत्रः श्रुत-
 ज्ञानसहितः संसारे विनष्टो न जवतीति भावः. ततश्च श्रुतज्ञानी विनयतपश्चारित्रयोगान्
 संप्राप्नोति. ज्ञानं च विनयश्च तपश्च चारित्रयोगाश्च ज्ञानविनयतपश्चारित्रयोगास्तान् सम्यक्

प्रकारेण प्राप्नोति. तत्र ज्ञानमवध्यादि, विनयः प्रसिद्धः, तपो द्वादशविधं, चारित्र्ययोगाश्च चारित्र्यव्यापारास्तान् सर्वान् लभते. पुनः श्रुतज्ञानी स्वसमयपरसमयसंघातनीयो जवति, स्वमतपरमतयोः संघातनीयो मीलनीयः स्यात्. एतावता स्वमतपरमताभिज्ञत्वेन प्रधानपुरुषत्वात् पंक्तिषु गणनीयो जवतीति ज्ञावः. ॥ ५९ ॥

॥ मूलम् ॥—दंसणसंपन्नयाएणं जंते जीवे किं जणयइ? दंसणसंपन्नयाएणं जवमित्थ-
त्तेयणं करेइ, परं नो विप्पाइ, परं अणुप्रायमाणे अणुत्तरेणं नाणदंसणेणं अप्पाणं संजो-
एमाणे सम्मं ज्ञावमाणे विहरइ. ॥ ६० ॥ व्याख्या—हे जगवन्! दर्शनसंपन्नतया दर्श-
नस्य द्वायोपशमिकस्य संपन्नता दर्शनसंपन्नता, तथा दर्शनसंपन्नतया द्वायोपशमसम्यक्त्व-
सहितत्वेन जीवः किं फलं जनयति? तत्र गुरुरुत्तरमाह—हे शिष्य! दर्शनसंपन्नतया जीवो
जवमित्थात्वहेदनं करोति, अर्थात् द्वायिकसम्यक्त्वं प्राप्नोति, परं ततः पश्चान्न विध्यायति,
ज्ञानदर्शनचारिणां प्रकाशं नो निवारयति. ततः परं च ज्ञानदर्शनचारिणां प्रकाशम-
विध्यापयन् ज्ञानदर्शनचारिणां तेजोऽविनाशयन्ननुत्तरेण सर्वोत्कृष्टेन द्वायिकत्वात्प्रधानेन

ज्ञानदर्शनेनात्मानं संयोजयन्, सम्यक् प्रकारेणात्मानमात्मनैव वशीकुर्वन् विहरति, जव-
स्यैकैवल्यतया मुक्ततया वा विचरतीति ज्ञावः ॥ ६० ॥

॥ मूलम् ॥—चस्ति संपन्नयाएणं चंते जीवे किं जणयइ? चरित्तसंपन्नयाएणं सेल्लेसी-
चावं जणयइ, सेल्लेसीं पक्खिन्ने य अणगारे चत्तारि केवलकम्मंसे खवेइ, तउं पढ्हा सिज्ज-
इ, बुज्जइ, त्रिमुच्चइ, परिनिवायइ, सब्बडुक्काणमंतं करेइ. ॥ ६१ ॥ व्याख्या—हे स्वाभिंश्चा-
रित्रसंपन्नतया, चारित्रिण ययाख्यातचारित्रिण संपन्नता चारित्रसंपन्नता तथा, यथाख्यातचा-
रित्रमहितत्वेन जीवः किं जनयति? तदा गुरुराह—हे शिष्य! चारित्रसंपन्नतया यथाख्या-
तचारित्रसहितत्वेन शैलेशीजावं जनयति. शैलानां पर्वतानामीशः शैलेशो मेरुस्तस्येयमव-
स्या शैलेशी, तस्या जवनं शैलेशीभावस्तमुत्पादयति. अंशशब्दः सत्तार्थवाचकश्चतुर्दशगुण-
स्थानं भजते. ततः पश्चात्सिद्ध्यति, सकलकर्माणि कृपयित्वा सिद्धिं प्राप्नोति, बुद्ध्यति त-
त्त्वज्ञो जवति, मुच्यते कर्मज्यो मुक्तो जवति, परिनिर्वाति कषायाशेरुपशमाढीतलो जव-
ति, सर्वदुःखानामंतं करोति. ॥ ६१ ॥ अथ चारित्रे सति पंचेंद्रियनिग्रहो युज्यते, अतस्त-

तत्फलं प्रश्नपूर्वमाह—

॥ मूलम् ॥—सोऽंद्रियनिगहेणं जंते जीवे किं जणयइ? सोऽंद्रियनिगहेणं मणुस्साम-
णुस्ससु सद्देसु रागदोसनिगहं जणयइ, तप्पच्चइयं कम्मं न बंधइ, पुव्वबद्धं च निज्जरइ. ॥६३॥
व्याख्या—हे जदंत! हे स्वामिन्! ओऽंद्रियनिगहेण कर्णेन्द्रियविजयेन जीवः किं जनय-
ति? तदा गुरुराह—हे शिष्य! ओऽंद्रियनिगहेण मनोज्ञामनोऽङ्गेषु शब्देषु रागद्वेषनिग्रहं
जनयति. पुना रागद्वेषाऽत्रावे सति तत्प्रत्ययिकं कर्म न बध्नाति. तौ रागद्वेषावेव प्रत्ययो नि-
मित्तं यस्य तत्तत्प्रत्ययं, तत्प्रत्यये जवं तत्प्रत्ययिकं. रागद्वेषात्रावे रागद्वेषनैमित्तिकं कर्म न ब-
ध्नाति. पूर्वबद्धं रागद्वेषोपाजितं कर्म निर्जरयति क्षपयति. ॥ ६३ ॥

॥ मूलम् ॥—चस्किंदियनिगहेणं जंते जीवे किं जणयइ? चस्किंदियनिगहेणं मणु-
स्सामणुस्ससु ख्वेसु रागदोसनिगहं जणयइ, तप्पच्चइयं कम्मं न बंधइ, पुव्वबद्धं च निज्जारे-
इ. ॥ ६३ ॥ व्याख्या—हे जदंत! हे स्वामिन्! चक्षुरिन्द्रियनिगहेण जीवः किं जनयति?
तदा गुरुराह—हे शिष्य! चक्षुरिन्द्रियनिगहेण मनोज्ञामनोऽङ्गेषु रूपेषु रागद्वेषनिग्रहं राग-

छेपजगं जनयति. ततश्च तत्प्रत्ययिकं रागद्वेषोत्पन्नं कर्म न वधाति. पूर्ववद्धं रागद्वेषोपार्जितं कर्म निर्जरयति क्षपयति. ॥ ६३ ॥

॥ मूलम् ॥—घ्राणेंद्रियनिगमेहेणं जंते जीवे किं जणयइ? घ्राणेंद्रियनिगमेहेणं मणु-
ज्ञामणुजेषु गंधेषु रागद्वेषनिगमेहेणं जणयइ, तत्पञ्चइयं कम्मं न बंधइ, पुव्ववद्धं च निज्जेरेइ.
॥ ६४ ॥ व्याख्या—हे जदंत! हे स्वामिन्! घ्राणेंद्रियनिगमेहेण जीवः किं जनयति? गुरुर्व-
दति, हे शिष्य! घ्राणेंद्रियनिगमेहेण मनोज्ञामनोज्ञेषु गंधेषु रागद्वेषनिगमेहेण जनयति. ततो
रागद्वेषजयात्तत्प्रत्ययिकं रागद्वेषोत्पन्नं कर्म न वधाति, पूर्वोपार्जितं कर्म निर्जरयति. ॥ ६४ ॥

॥ मूलम् ॥—जिण्णेंद्रियनिगमेहेणं जंते जीवे किं जणयइ? जिण्णेंद्रियनिगमेहेणं मणुज्जा-
मणुजेषु रसेषु रागद्वेषनिगमेहेणं जणयइ, तत्पञ्चइयं कम्मं न बंधइ, पुव्ववद्धं कम्मं निज्जेरेइ.
॥ ६५ ॥ व्याख्या—हे जदंत! जिह्वेंद्रियनिगमेहेण जीवः किं जनयति? गुरुराह—हे शि-
ष्य! जिह्वेंद्रियनिगमेहेण जीवो मनोज्ञाऽमनोज्ञेषु रसेषु रागद्वेषनिगमेहेणं जनयति, ततश्च तत्प्र-
त्ययिकं रागद्वेषनेमित्तिकं कर्म न वधाति. पूर्ववद्धं रागद्वेषोपार्जितं कर्म निर्जरयति क्षपयति.

॥ मूलम् ॥—फासिंदियनिग्गहेणं भंते जीवे किं जणयइ ? फासिंदियनिग्गहेणं मणु-
 ब्बामणुव्वेसु फासेसु रागदोसनिग्गहं जणयइ, तप्पच्चइयं कम्मं न बंधइ, पुव्वबद्धं च निज्जेरे-
 इ. ॥ ६६ ॥ व्याख्या—हे भगवन् ! स्पर्शेन्द्रियनिग्रहेण जीवः किं जनयति ? तदा गुरुराह—
 हे शिष्य ! स्पर्शेन्द्रियनिग्रहेण जीवो मनोज्ञामनोक्षेपु स्पर्शेषु रागद्वेषनिग्रहं जनयति, तत-
 श्च तत्प्रत्ययिकं कर्म न बध्नाति, पूर्वबद्धं च निर्जरयति. ॥ ६६ ॥ इन्द्रियनिग्रहकर्ता कषायवि-
 जयी स्यात्, अतः कषायविजयफलं प्रश्नपूर्वकमाह—

॥ मूलम् ॥—कोहविजएणं भंते जीवे किं जणयइ ? कोहविजएणं खंति जणयइ
 कोहवेयणिज्जं कम्मं न बंधइ, पुव्वबद्धं च निज्जेरेइ. ॥ ६७ ॥ व्याख्या—हे भगवन् ! क्रोध-
 विजयेन जीवः किं जनयति ? गुरुराह—हे शिष्य ! क्रोधविजयेन जीवः क्हांति जनयति,
 क्रोधविजयी क्हांतिमान् चवतीत्यर्थः. पुनः क्रोधवेदनीयं कर्म न बध्नाति. क्रोधोदयेन वेद्यते
 इति क्रोधवेदनीयं, क्रोधहेतुभूतं पुद्गलरूपं मोहनीयकर्मणो ज्ञेदं न बध्नाति, पूर्वबद्धं च
 कर्म निर्जरयति. ॥ ६७ ॥

॥ मूलम् ॥—माणविजएणं जंते जीवे किं जणयइ? भाणविजएणं मद्दवं जणयइ, माणवेयणिजं कम्मं न बंधइ, पुब्बवळं च निज्जरेइ. ॥ ६७ ॥ व्याख्या—हे जगवन्! मानविजयेन जीवः किं फलं जनयति? गुरुराह—हे शिष्य! मानविजयेन जीवो मार्दवं सुकुमालत्वं जनयति. मानविजयान्नमनशीलो जवतीति ज्ञावः. पुनर्मन्नेन मानोदयेन वेद्यते इति मानवेदनीयं कर्म न वद्धाति, पूर्ववळं च कर्म निर्जरयति. ॥ ६७ ॥

॥ मूलम् ॥—मायाविजएणं जंते किं जणयइ? मायाविजएणं उज्जुज्जावं जणयइ, मायावेयणिजं कम्मं न बंधइ, पुब्बवळं च निज्जरेइ. ॥ ६८ ॥ व्याख्या—हे जगवन्! मायाविजयेन जीवः किं जनयति? गुरुराह—हे शिष्य! मायाविजयेन जीव रुजुज्जावं सरलत्वमुत्पादयति, ततश्च मायावेदनीयं कर्म न वद्धाति, पूर्ववळं च कर्म निर्जरयति कपयति. ॥ ६८ ॥

॥ मूलम् ॥—लोचविजएणं जंते जीवे किं जणयइ? लोहविजएणं संतोसिज्जावं जणयइ. लोचवेयणिजं कम्मं न बंधइ. पुववळं च कम्मं निज्जरेइ. ॥ ७० ॥ व्याख्या—हे जगवन्! लोचविजयेन जीवः किं जनयति? गुरुराह—हे शिष्य! लोचविजयेन जीवः संतोषिज्जावं,

संतोषिणो ज्ञावः संतोषिज्ञावस्तमुत्पादयति, लोत्रवेदनीयं कर्म न बध्नाति, पूर्वनिबद्धं च कर्म निर्जरयति. ॥ ७० ॥ कषायविजयिना साधुना रागेद्वेषमिथ्यादर्शनविजयः कर्तव्यः, अतस्तेषां जयफलं प्रश्नपूर्वकमाह—

॥ मूलम् ॥—पिञ्जदोसमिथ्यादंसणविजएणं ऋते जीवे किं जणयइ? पिञ्जदोसमिथ्यादंसणविजएणं नाणदंसणचरित्ताराहणयाए अण्णुठेइ, अट्ठविहस्स कम्मस्स गंठिविमोयण-
डाए तप्पढमयाएणं जहाणुपुव्विए अट्ठावीसइविहं मोहएिज्जं कम्मं उग्घाएइ, पंचविहं ना-
णावरणिज्जं, नवविहं दंसणावरणिज्जं पंचविहमंतरायं, एए तन्निवि कम्मंसे जुगवं खवेइ,
तउ पट्ठा अणुत्तरं अणंतं कसिणं पक्खिणं निरावरणं वित्तिमिरं विसुद्धलोगालोगपन्नावयं के-
वलवरनाणदंसणं समुप्पाडेइ, जाव सजोगी ऋवइ ताव इरियावहिंयं कम्मं बंधइ, सुहफ-
रिसं दुसमयविश्यं तं पढमसमए बळं, बीयसमए वेश्यं, तईयसमए निज्जिन्नं से काले अ-
कम्मं वा ऋवइ. ॥ ७१ ॥ व्याख्या—हे ऋदंत! स्वामिन्! प्रेथ्यद्वेषमिथ्यादर्शनविजयेन जी-
वः किं फलं जनयति? तत्र प्रेथ्यशब्देन प्रेसरागः, द्वेषः प्रसिद्धः, मिथ्यादर्शनं संशयादि-

निर्विपरीतमतित्वं, प्रेय्यं च द्वेषश्च मिथ्यादर्शनं च प्रेय्यद्वेषमिथ्यादर्शनानि, तेषां विजयः प्रेय्यद्वेषमिथ्यादर्शनविजयस्तेन जीवः किं फलमुत्पादयति? तदा गुरुराह-हे शिष्य! मिथ्यादर्शनविजयेन जीवो ज्ञानदर्शनचारिणाणामाराधनायै अच्युत्तिष्ठते, सावधानो भवति, अच्युत्तुराद्यत्राप्यविधकर्मणां ग्रंथिं घातिकर्मणां कठिनजालं विमोचनार्थं क्षपयितुमच्युत्तिष्ठते, सावधानो भवति. अथ कर्मग्रंथिविमोचनेऽनुक्रममाह—तत्प्रथमतया यथानुक्रममष्टाविंशतिविधं मोहनीयं कर्मोद्घातयति. क्षपकश्रेणिमारूढः सन् क्षपयति. षोडशकषायाः, नवोक्तषायाः, मोहनीयत्वयं, एवमष्टाविंशतिविधं मोहनीयकर्म विनाशयति. ततश्चरमसमये यत्क्षपयति तत्कममाह—मतिश्रुतावधिमनःपर्यायकेवलज्ञानावरणरूपं कर्म, पश्चान्नवविधं दर्शनावरणीयं कर्म, चक्षुर्दर्शनाऽचक्षुर्दर्शनाच्चक्षुर्दर्शनाच्चधिदर्शनकेवलदर्शनावरणं, निद्रापंचकं, चैवं नवविधं दर्शनावरणीयं कर्म. ततः पश्चात्पंचविधमंतरायं, एतानि त्रीणि 'कम्मस्से' इति सत्कर्माणि विद्यमानानि त्रीणि कर्माणि युगपत्क्षपयति, क्षपकश्रेणिमारूढः सन् समकालं क्षयं नयतीत्यर्थः. ततः पश्चादन्तरं तेषां कर्मणां क्षयीकरणादनंतरमनुत्तरं सर्वेभ्यः प्रधानं,

अनंतमनंतार्थग्राहकं, कृत्स्नं समस्तवस्तुपर्यायग्राहकं, प्रतिपूर्णे सकलैः स्वपरपर्यायैः सहितं, निवारणं समस्तावरणरहितं, त्रितिमिरमज्ञानांशरहितं, विशुद्धं सर्वदोषरहितं, लोकालोक-प्रभावकं. लोकालोकयोः प्रकाशकारकं, एतादृशं केवलज्ञानदर्शनं समुत्पादयति, यावत्सयो-गी भवति, मनोवाक्कायानां योगो व्यापारस्तेन सह वर्तते इति सयोगी भवति, त्रयोदशगु-णस्थाने यावत्तिष्ठति. तावदीर्यापथिकं कर्म बध्नाति. ईरणमीर्या गतिस्तस्याः पंधा ईर्यापथः, ईर्यापथे भवमीर्यापथिकं. पथो ग्रहणं ह्युपलक्षणं, तस्य तिष्ठतोऽपि सयोगस्यैर्याया संभवात्, सयोगतायां केवलिनोऽपि सूक्ष्मसंचाराः संति. तदीर्यापथिकं कर्म कीदृशं भवति? तदुच्य-ते—सुखयतीति सुखः, सुखः सुखकारी स्पर्श आत्मप्रदेशैः सह संश्लेषो यस्य तत्सुखस्पर्श, द्विसमयस्थितिकं, द्वौ समयौ यस्याः सा द्विसमया स्थितिरस्येति द्विसमयस्थि-तिकं. तद्द्विसमयस्थितिकस्वरूपमाह—प्रथमसमये वरुं, स्वस्य स्पर्शनायाधीनं कृतं, अ-धीनकरणात्स्पृष्टमपि द्वितीये समये नद्वरुं स्पृष्टं वेदितं कार्येनानुभूतं. तृतीयसमये निर्जी-र्णं परिगाटितं, निष्कपायस्योत्तरकालस्थितेरन्नावो वर्तते, उत्तरकाले सकपायस्य बंधो भव-

ति, परं केवलिनो न जवति. तदेव पुनः सूत्रकारो भ्रान्तिनिवारणार्थमाह—तदीर्यापधिकं कर्म केवलिनो बद्धमात्मप्रदेशैः सह श्लिष्टं, स्पृष्टं, व्योम्ना पटवत्, तथा स्पृष्टं मसृष्टमपि कोमलमपि कुड्यापतितशुष्कचूर्णवदिति विशेषणद्वयेन केवलिनो हि निधत्तनिकाचितावस्थ-योरन्नावः. पुनरुदीरितमुदग्रप्राप्तं सधेदितमनुभूतं, केवलिनो ह्युदीरणा न जवति, ततो निर्जीर्णं क्यमुपगतं. नतः 'सेकाले' इति एष्यत्काले आगामिनि कालेऽकर्मा चापि भवति, कर्मरहितो जवतीत्यर्थः. ॥ ७१ ॥ अथ शैलेश्यकर्मताद्वारद्वयमर्थतो व्याचिख्यासुराह—

॥मूलम्॥—अहाउयं पालयित्वा अंतोमुहुत्तावसेसाउए जोगनिरोहं करेमाणे सुहुमकि-रियं आप्पकियाइं सुक्कज्जाणं जायमाणे तप्पढमयाए मणजोगं निरुंन्नइ, मणजोगं निरुंजि-त्ता वयजोगं निरुंन्नइ, वयजोगं निरुंजित्ता कायजोगं निरुंन्नइ, कायजोगं निरुंजित्ता आण-पाणनिरोहं करेइ, आणपाणनिरोहं करित्ता इसिंपंचरहस्सखरुच्चारद्वाएणं अणगारे समुत्ति-न्नकिरियं अनियद्विसुक्कप्पाणं क्रियायमाणे वेयणिज्जं आउयं नाम गोयं च एए चत्तारिवि क-म्मसे जुगवं खवेइ. ॥ ७२ ॥ व्याख्या—अथ केवलप्राप्तेरनंतरमायुष्कं देशोनपूर्वकोटिप्रमि-

तमायुः प्रपादय, अथवाऽन्यदप्यायुः पालयित्वा तमुहूर्तविशेषायुष्को, यदा केवलिनो तमुहूर्त-
 प्रमाणमायुस्तिष्ठति, तदा केवली योगं मनोवाक्कायव्यापारं, तस्य निरोधं कुर्वाणः सन्, सू-
 द्ध्वा क्रिया यत्र तत् सूक्ष्मक्रियमप्रतिपातिशुक्लध्यानं, शुक्लध्यानस्य तृतीयज्ञेदलक्षणं, त-
 द्ध्यायंस्तत्प्रथमतया प्रथमतो मनोयोगो मनोव्यापारो मनोद्रव्यजनितो जीवव्यापारस्तं नि-
 रूणद्धि. तं निरुध्य च वचोयोगं भाषाद्रव्यसाचिव्यजनितजीवव्यापारं निरूणद्धि. तं निरुध्य
 च काययोगं कायव्यापारं निरूणद्धि. तं निरुध्य चानप्राणनिरोधं श्वासप्रश्वासयोर्निरोधं क-
 रोति. तद्विरोधं कृत्वा योगत्रयनिरोधं कृत्वेषत्स्वल्पप्रयासेन यथोच्चार्यते, तथा पञ्चानां हस्वा-
 द्दराणामुच्चारकालेन, यावता कालेनेषत्प्रयासेन पञ्चाक्षराणि ' अ इ उ ऋ ॠ ' इत्येतानि
 कथ्यंते. तावता कालेनानगरः समुद्भिन्नक्रियं, सम्यगुद्भिन्नास्त्रोटिताः क्रिया यत्र तत्समुद्भि-
 न्नक्रियं, पुनरनिवृत्तिशुक्लध्यानं शुक्लध्यानस्य चतुर्थज्ञेदरूपं ध्यायन् शैलेश्यवस्थामनुभवन्
 सन् वेदनीयं १ आयुः २ नाम ३ गोत्रं ४ चैतांश्चत्वारः कर्मांशान्, एतानि चत्वारि सत्क-
 र्माणि विद्यमानानि कर्माणि युगपत्समकालं कृपयति. ॥ ७२ ॥

॥ मूलम् ॥—तत्र उरादियकम्मादं च सबाहिं विष्पहाणाहिं विष्पजहिता उजुसेढीं पत्ते अफुसमाणगई उहुं एगसमएणं अविगहेणं गंता सागारोवउत्ते सिप्रइ बुप्रइ मुच्चइ प-
ग्निन्नाइ सव्वडुक्काणमंतं करेइ. ॥ ७३ ॥ व्याख्या—ततः पश्चाद्वेदनीयादिचतुःकर्मद्वयी-
करणादनंतरमौदारिककर्मणे, चशब्दात्तैजसमपि, एतद्वरीरत्रयमपि सर्वाग्निर्विप्रहाणिज्जि-
विप्रहाय, विशेषेण प्रहाणयो विप्रहाणयः, ताग्निर्विशेषेण प्रहाय परिशाद्व कजुश्रेणिं प्रातः,
कजुः सरत्ता चासौ श्रेणिश्च कजुश्रेणिस्तामृजुश्रेणिं. सरत्ताकाशप्रदेशपंक्तिं गतः पुनरस्पृश-
जतिः सन्, यार्वतः समोर्ध्वश्रेण्यामाकाशप्रदेशावगाह्यमानास्तानेव स्वप्रदेशैः स्पृशन्नधिका-
ज्ञ स्पृशन् जीवो यथा गत्या व्रजति तादृग्गतिधरः सन्नूर्ध्वग एकेन समयेनाऽविग्रहगल्यज्ञा-
नेन तत्र मोक्षस्थाने गत्वा साकारोपयुक्तो ज्ञानोपयोगयुक्तः सन् सिद्ध्यति बुद्ध्यति परिनिर्वा-
ति सर्वदुःखानामंतं करोति. ॥ ७३ ॥

॥ मूलम् ॥—एस खलु सम्मतपरिक्रमस्स अप्रयणस्स अट्ठे समणेणं जगवया महा-
वीरेणं आवस्सिणं पन्नविणं पुरुविणं दंसिए णिदंसिए उवदंसिएत्ति वेमि. ॥ ७४ ॥ व्याख्या—

अथ प्रश्नोत्तरोपसंहारमाह—हे जंबू! एष इदानीमुक्तः, खलु निश्चयेन सस्यक्त्वपराक्रम-
स्याध्ययनस्यार्थः श्रमणेन भगवता ज्ञानवता श्रीमहावीरेण 'आत्रस्किण्णि' आर्षित्वादा-
ख्यातः, पुनः प्रज्ञापितः सामान्यविशेषपर्यायैर्व्यक्तीकरणेन प्रकटीकृतः. पुनः प्ररूपितो हे-
तुफलादिप्रकर्षज्ञापनेन प्ररूपितः, पुनर्दर्शितो नानाभेददर्शनेन प्रकाशितः, पुनर्निर्दर्शितो
दृष्टान्तोपन्यासेन दृढीकृतः, पुनरुपदर्शितः स्वरूपकथनेन ज्ञापितः, उपसंहारेण वा ज्ञापितः,
इत्यहं ब्रवीमि, इति सुधर्मास्वामी जंबूस्वामिनं प्राह. ॥ ७४ ॥ इति श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रार्थ-
दीपिकायामुपाध्यायश्रीलक्ष्मीकीर्तिगणिशिष्यलक्ष्मीवद्वज्रगणिविरचितायां सम्यक्त्वपराक्रमा-
ख्यमध्ययनमेकोनत्रिंशत्तमं संपूर्णं. ॥ ७५ ॥ श्रीरस्तु ॥

॥ अथ त्रिंशत्तममध्ययनं प्रारभ्यते ॥

पूर्वस्मिन्नध्ययनेऽप्रमत्तत्वं वीतरागत्वसम्यक्त्वपराक्रमत्वं चोक्तं, तेनाप्रमत्तेन सम्यक्त्वप-
राक्रमवता मोक्षमार्गाय तपस्युद्यमो विधेयः, अतस्तपोमार्गाध्ययनं त्रिंशत्तमं च कथ्यते—

॥ मूलम् ॥—जहा उ पावयं कम्मं । रागद्वोससमज्झियं ॥ खवेइ तवसा जिख्कू । त-
मेगगमणो सुण ॥ १ ॥ व्याख्या—यथा येन प्रकारेण जिधुस्तपसा रागद्वेषसमार्जितं रागद्वे-
पाय्यामुपार्जितं कर्म कृपयति, तुशब्दः पदपूर्णे, तं तपोमार्गमेकाग्रमनाः सावधानचित्तः
सन् त्वं शृणु ? हे जंबू ! अहं वदामीति संबंधः, अनाश्रवेणैव किल कर्मक्षयः क्रियते. ॥१॥

॥ मूलम् ॥—पाणिवहसुसावाए । अदत्तमेहुणपरिगहा विरुत्ते ॥ राईजोयणविरुत्ते ।
जीवे हवइ निरासुत्ते ॥ २ ॥ व्याख्या—हे शिष्य ! ईदृशो जीवो निराश्रवो भवति. कीदृ-
शः ? पाणिवधमृपावादादत्तमैथुनपरिग्रहाद्विरतो रहितः, पुनः रात्रिजोजनविरतः. ॥ २ ॥
पुनरनाश्रवो यथा जीवो भवति, तथाह—

॥ मूलम् ॥—पंचसमिउ तियुत्तो । अकसाउ जिइदिउ ॥ अगारवो य निस्सद्धो । जीवो
हवइ अणासवो ॥ ३ ॥ व्याख्या—एतादृशो जीवोऽनाश्रवो भवति, आश्रवरहितो भवति. कीदृ-
शो जीवः ? पंचभिः समितिभिः समितः सहितः पंचसमितः, पुनस्तिष्ठन्निर्गुणसिद्धिर्गुणः पुनरक-
पायः कपायरहितः, पुनर्जितेन्द्रियो वशीकृतेंद्रियः, पुनरगारव कृच्छिरससातादिगर्वत्रयरहितः,

पुनर्निःशब्दो मायानिदानमिथ्यादर्शनशब्दयैस्त्रिन्नी रहितः. एतादृशो जीवोऽनाश्रवो भवति.
॥ ३ ॥ एवंविधोऽनाश्रवश्च यथा कर्म क्षपयति तथा वदति—

॥ मूलम् ॥—एएसिं तु विवच्चासे । रागहोससमज्जियं ॥ खवेइ उ जहा जिक्खू । तमे-
गग्गमणा सुण ॥ ४ ॥ व्याख्या—हे शिष्य ! यथा येन प्रकारेण त्रिभुः साधुरेतेषां पूर्वोक्ता-
नां प्राणानिपातमृषावादादत्तमैश्वर्यपरिग्रहरा त्रिभोजनविरतिलक्षणानां व्रतानां, तथा समि-
तिगुप्त्यादिलक्षणानामनाश्रवकारणानां विपर्ययसि वैपरीत्ये प्राणिवधमृषावादादत्तमैश्वर्यपरि-
ग्रहरा त्रिभोजनसमित्यन्नावसेवने सति रागद्वेषाभ्यां समर्जितं संचितं पापकर्म क्षपयति, तं
प्रकारमेकाग्रमना एकचित्तः सन् त्वं शृणु ? ॥ ४ ॥ अत्र दृष्टान्तमाह—

॥ मूलम् ॥—जहा महातलागस्स । संनिरुद्धे जलागमे ॥ उस्सिंचणाए तवणाए । क-
मेणं सोसणा भजे ॥ ५ ॥ व्याख्या—यथा महातटाकस्य महाजलाश्रयस्य जलागमे पानी-
यागमनमार्गे संनिरुद्धे सम्यक्प्रकारेण संवृते सति, ‘ उस्सिंचण्या ’ उत्सिंचनयोर्ध्वमरघ-
ट्वादिनोर्ध्वार्कप्रेषणाऽऽतपनेन रविकिरणादीनां संतापेन क्रमेण शोषणा जलस्य शोषणं न-

वेत्, नवीनजलागमनमार्गो निरुध्यते, पूर्वस्थजलं च निष्कास्यते, तदा जलहृदो रिक्तः स्यादिति तावः ॥ ५ ॥ अथ दार्ष्टोतिकमाह—

॥ मूलम् ॥—एवं तु संजयस्सावि । पावकम्मनिरासवे ॥ ऋवकोमीसंचियं कम्मं । तवसा निज्जारिज्जइ ॥ ६ ॥ व्याख्या—एवममुना प्रकारेण पापकर्मनिराश्रवे सति, पापकर्मणां प्राणिवधाद्यानां निरोधे सति संयतस्यापि साधोरपि तपसा द्वादशविधेन ऋवकोटीसंचितं कर्म निर्जीर्यते, आधिक्येन क्षयं नीयते. अत्र कोटीग्रहणं बहुत्वोपलक्षणं, कोटीनियमस्याऽसंज्ञत्वात्. ॥ ६ ॥ अथ तपोभेदमाह—

॥ मूलम् ॥—सो तवो दुविहो बुत्तो । वाहिरप्पिन्तरो तहा ॥ वाहिरो ठव्विहो बुत्तो । एवमप्पिन्तरो तवो ॥ ७ ॥ व्याख्या—तत्तपो द्विविधं प्रोक्तं, बाह्यं तथाभ्यन्तरं ‘ बाह्यं षट्त्रिंशं प्रोक्तं, एवममुना प्रकारेणाभ्यन्तरमपि षट्त्रिंशं प्रोक्तं. ॥ ७ ॥ प्रथमं बाह्यं षट्त्रिंशमाह—

॥ मूलम् ॥—अणसणमूणोयरिया । निस्कायरिया य रसपरिच्चाणं ॥ कायकिल्लेसो संलीण—या य वप्पो तवो होइ ॥ ८ ॥ व्याख्या—अनशनमुपवासः, एकस्मादुपवासादार-

ज्य षण्मासिकपर्यंतमनशनं तप उच्यते १. द्वात्रिंशत्कवलप्रमाणमाहारः प्रत्यहमेकैकेन क-
वलेन न्युनीकुर्वन् यावदेकस्मिन् कवले स्थाध्यते; सोनोदरिका, ऊनोदरे भवमूनोदरिकं
तपः, प्राकृतत्वाङ्घ्रिगव्यलयः. निद्राचर्या निद्रयाऽऽहारग्रहणार्थमुच्चावचगृहेषु भ्रमणः रस-
त्यागो विकृतीनां परित्यागः. कायक्लेशस्तापशीतादीनां सहनं. संलीनतांगोपांगदिकं संवृत्य
प्रवर्तनं. एतत् षड्विधं बाह्यं तपो भवति. ॥ ८ ॥ अथेतेषामेव स्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥ इत्तरियमरणकाला । अणसणा दुविहा भवे ॥ इत्तरियसावकंखा । निरवकं-
खावि इज्जिया ॥ ए ॥ व्याख्या—अनशनं द्विविधं भवति, इत्तरिकं इत्तरे स्तोके काले
भवमित्तरिकमदपकालं नियतकालावधिकमित्यर्थः. मरणवसानः कालो यस्याः सा मरणकाला,
इति द्वितीयं, यावज्जीवमित्यर्थः. स्त्रीलिंगत्वं प्राकृतत्वात्. इत्तरिकं तपसावकादं भवति, स-
ह अवकादया वर्तते इति सावकादं, घटिकाद्वयाद्यनंतरमहं भोजनं विधास्यामीतिवाङ्मा-
सहितमित्यर्थः. द्वितीयं यावज्जीवं निरवकादमाहारप्रत्याख्यानादारभ्य तज्जन्मनि भोजना-
शाऽसंभवाद्भांवारहितमित्यर्थः. ॥ ए ॥

॥ मूलम् ॥—जो सो इत्तरियतवो । सो समासेण ठव्हिहो ॥ सेहितवो पयरतवो । घ-
णो य तद् होइ वग्गो य ॥ १० ॥ व्याख्या—यस्त्वित्रिकं तपस्तत्समासेन संक्षेपेण षड्वि-
धं भवति, विस्तरस्तु द्वासप्ततिविधं ३२ जेदं. अथ षड्विधत्वमाह—श्रेणितपः १, प्रतरतपः,
२, घनतपः ३, तथा वर्गतपः ४. श्रेणिः पंक्तिस्तदुपलक्षितं तपः श्रेणितपः, तच्चतुर्थोदिक्रमे-
ण क्रियमाणं पणमासांतं गृह्यते, तत्प्रथमतपो भवति. तथा श्रेणिरैव श्रेण्या गुणिता प्रतर-
स्तदुपलक्षितं तपः प्रतरतपः. इह सुवोधार्थं चतुर्थं षष्ठाष्टमदशमाख्यपदचतुष्टयात्मिकाश्रेणि-
र्विवक्ष्यते, सा चतुर्भिर्गुणिता षोडशपदात्मकं प्रतराख्यं तपो भवति. तत्प्रतरतपः षोडशप-
दात्मकमेव यदा पदचतुष्टयात्मिकया श्रेण्या गुण्यते, तदा घनाख्यं तपो भवति. ' शोल
चउका चउसद्धि ' इति भावः. अथ पुनर्यदा घनश्चतुःषष्टिपदात्मिका घनेनैव चतुःषष्टिपदा-
त्मकेनैव गुण्यते, तदा वर्गो भवति. तदुपलक्षितं तपो वर्गतप उच्यते. चतुःषष्टिश्चतुःष-
ष्ट्या गुणितानि जातान्येकानि पञ्चत्यधिकानि चत्वारि सहस्राणि ४००६. ॥ १० ॥ अथ पं-
चमपष्टमेदावाह—

॥ मूलम् ॥—तत्तो य वगवगो । पंचमो ठट्टु पट्टन्नतवो ॥ मण्डइहियचिच्चत्थो । ना-
यंबो होइ इत्तरिउ ॥१॥ व्याख्या—तत इति ततो वर्गतपोऽनंतरं वर्गवर्ग इति पंचमं तपो
इयं. वर्ग एव वर्गाद्गुणितो वर्गवर्गो ज्वति, यथा चैककोटिः सप्तषष्टिलक्षाः सप्तसप्ततिस-
हस्राणि द्विशती षोडशाधिका अंकतो भवति १६७७७१६. एतदुपलक्षितं तपो वर्गवर्गतप
इत्युच्यते इत्यर्थः. एवं पंचादिपदेष्वपि जावना कर्तव्या. तथा षष्ठकं तपो यत् श्रेण्यादिनि-
यतरचनारहितं निजशक्त्या नमस्कारसहितादि पूर्वपुरुषाचरितं यवमध्यवज्रमध्यचंद्रप्रति-
मादि चेति, तत्प्रकीर्णतपः, मनसीप्सित इष्टश्चित्रोऽनेकप्रकारोऽर्थः स्वर्गापवर्गादिस्तेजोले-
ख्यादिर्वो यस्मात्तन्मनईप्सितचित्रार्थमित्वरिकं प्रक्रमादनशनाख्यं तपो ज्ञातव्यं. ॥ ११ ॥ अ-
थ द्वितीयं मरणकालमनशनमाह—

॥ मूलम् ॥—जा सा अणसणां मरणे । दुविहा सा वियाहिया ॥ सवियारा अविया-
रा । कायचेण्डपई जवे ॥ १२ ॥ व्याख्या—प्राकृतत्वाद्वा स्त्रीत्वं. यदनशनं मरणे मरणसम-
ये ज्वति, तत्तीर्थकरोऽपि विधं व्याख्यातं, सविचारं, सह विचारेण मनोवाक्कायज्ञेदचेष्टारूपेण

वर्तते यत्तत्सर्वविचारं, अंगादिचेष्टया सहितं, स्थित्युपविशन्तत्त्वग्वर्तनविश्रामणादिकया युक्त-
मित्यर्थः. द्वितीयमविचारं चेष्टारहितं पादपोषणमित्यर्थः. तत्सर्वविचारं हि कायचेष्टां प्रती-
त्याश्रित्य भवतीत्यर्थः. वैद्यावृत्त्यकुत्साधुनोत्थापनं, प्रतिस्थापनमुच्यथाश्रित्यां स्थापनमित्या-
दि वैद्यावृत्त्यकारणं, अथवा स्वयमेव शरीरस्योद्धर्तनपरिवर्तनादिचेष्टासहितं, अन्येन न
कागपणं, ईदृशं यद्भवति तत्सर्वविचारं ज्ञेयमित्यर्थः. त्रिविधचतुर्विधाहारत्यागेन प्रत्याख्यानमु-
द्धर्तनादि करोति कारयति वा तत्तत्परिज्ञाख्यं प्रथमं १, तथा कुतन्निश्चितचतुर्विधाहारत्या-
ग इंगितदेशे उद्धर्तनादींगितं चेष्टितमात्मनैव करोति, अन्येन कारयति, एतद् द्वितीयमि-
ंगितमरणं २. एतद्द्वयमपि सविचारमनशनं ज्ञेयं. ॥१२॥ एतदेव सूत्रकारो वदति—

॥ मूलम् ॥—अहवा मप्पज्जिक्कम्मा । अप्पज्जिक्कम्मा य आहिया ॥ नीहारसनीहारी ।
आहारवेणे दोसुवि ॥ १३ ॥ व्याख्या—अथवा तत्पुनर्मरणं सप्ततिकर्म अप्रतिकर्म आहि-
नं कश्चित्मित्यर्थः. सह परिकर्मणा वर्तते इति सप्ततिकर्म वैद्यावृत्त्यसहितं तत्तत्परिज्ञाख्यं
इंगिनीमरणं च, सप्ततिकर्मणी एते द्वे अपि मरणे, परं तु मूलत्वेनैक एव ज्ञेयः. च पुनर-

प्रतिकर्म मरणं वैद्यावृत्त्यरहितं पादपोषगममित्यर्थः. तथा पुनर्निर्हार्यनशनं, ग्रामान्नगरादुब-
हिर्निर्हार्यते निःसार्यते इति निर्हारि, पुनरनीहारि, एतत्पादपोषगममपि द्विविधं भवति,
द्वयोरपि निर्हारोऽनीहारयोर्मरणयोराहारहेदस्तु भवत्येव. ॥ १३ ॥ अथोनोदरिकामाह—

॥ मूलम् ॥—ऊनोयरियं पण्डा । समासेण वियाहियं ॥ दवुलं खित्तकालेण । ज्ञावे-
णं पज्जवेहि य ॥ १४ ॥ व्याख्या—अवममूनमुदरं यस्मिंस्तदवमोदरं, तत्र जवमवमोदरि-
कं, तत्तपः समासेन संक्षेपेण पंचधा व्याख्यातं, द्रव्यतोऽद्रव्येण, क्षेत्रेण, कालेन, ज्ञावेन,
च पुनः पर्यायैः. ॥ १५ ॥ तत्र द्रव्यतोऽवमोदरिकामाह—

॥ मूलम् ॥—जो जस्स उ आहारो । तत्तो ऊणं तु जो करे ॥ जहन्नेणेगसित्थाई ।
एवं दवेण उ जवे ॥ १५ ॥ व्याख्या—यस्य जीवस्य यावानाहारः स्यात्, तत आहाराद्यदू-
नं कुर्यात्, जघन्येनैकसिक्ककं, यत्रैकमेव सिक्कं जुज्यते, आदिशब्दात् सिक्कद्वयादारब्ध
यावदेककवलज्जोनं, एतच्चाट्पाद्द्वाराख्यमवमोदर्यमाश्रित्योक्तं. इदं चाष्टकवलांतं १. अथ च
नवकादारब्ध द्वादशतिः कवलैरपार्धक्यं २. त्रयोदशकादारब्ध षोडशतिं द्विजागाख्यं ३. स-

तदशकादारभ्य चतुर्विंशतिस्तःपर्यंतं प्राप्ताख्यं ४. पंचविंशतेरारभ्य यावदेकत्रिंशत्कवलञ्चो-
जनं किंचिद्वृत्तमवमोदर्यमुक्तं च. ५ इत्येवं पंचविधमवमोदर्यमिति. उक्तं च—अप्पाहार १
अवह्वा २ । दुन्नाग ३ पत्ता ४ तदेव किंचूणा ५ ॥ अह १ दुवालस २ सोलस ३ । चउवीस ४
तदेकतीसा य ५ ॥१॥ एवं द्रव्येणोपाधिभूतेनावमोदर्यमित्यर्थः ॥१५॥ अथ क्षेत्रावमोदर्यमाह—

॥ मूलम् ॥—ग्रामे नगरे तह राय-हाणि निगमे य आगरे पट्टी ॥ खेडे कव्वरुदोणमु-
ह-पट्टणमरुवसंवाहे ॥१६॥ आसमपए विहारे । सन्निवेसे समायघोसे य ॥ थलसेणाखंधारे ।
सत्थे संवट्टकोट्टे य ॥ १७ ॥ वाडेसु य रत्थासु य । घरेसु वा एव मेत्तियं खित्तं ॥ कप्पई उ
पवई । एवं खित्तेणउ जवे ॥ १८ ॥ तिस्रन्निर्गाथाजिः कुलकं ॥ व्याख्या—एवमित्यमुना प्र-
कारेण हृदयस्यप्रकारेण एतावन्नियतमानं क्षेत्रं पर्यटितुं मम वर्तते इति, एवमादिर्यहशा-
लादिपद्भिः, अद्येतावत्प्रमाणं चिद्वार्थं अभितव्यमिति निर्धारणं क्षेत्रेणावमोदर्यं जवेत्.
तदेव निक्कात्रमणक्षेत्रमाह—कुत्र कुत्र चिद्वार्थं साधुर्जमति ? ग्रामे, गुणान् ग्रसतीति ग्रामस्त-
स्मिन् ग्रामे, अथवा ग्रसति सहतेऽष्टादशविधं करमिति ग्रामस्तस्मिन्. अथवा कंटकवाटकावृतो

जनानां निवासो ग्रामस्तस्मिन् ग्रामे. पुनर्नगरे, न यत्न कराः संतीति नगरं तस्मिन्. तथा राजधान्यां, राजा धीयते यस्यां सा राजधानी, तस्यां राजधान्यां राजपीठस्थाने. निगमे प्रभूतवणिनिवासे. आकरः स्वर्णाद्युत्पत्तिस्थानं, तस्मिन्नाकरे. पट्टी वृद्धवंशादिगहनाश्रिता प्रांतजनस्थानं, तस्यां पट्ट्यां. खेतं धूलिप्राकारपरिक्षितं, तस्मिन् खेते. पुनः कर्बटं कुनगरं, द्रोणमुखं जलस्थलनिर्गमप्रवेशं, तद्गृगुकब्बादिकं. पत्तनं तु यत्र सर्वदिग्ग्यो जनाः पतंत्याग-
 ङ्तीति पत्तनं. अथवा पत्तनं रत्नखानिरिति लक्षणं, तदपि द्विविधं, जलमध्यवर्ति स्थलम-
 ध्यवर्ति च. मरुवं, यस्य सर्वदिक्षु सार्धतृतीययोजनांतग्रामो न स्यात् तत्र. तथा संबाधः प्र-
 भूतचातुर्वर्ण्यनिवासः. कर्बटशब्दादारभ्य संबाधशब्दं यावद् द्रुसमासः कर्तव्यः. कर्बटं च
 द्रोणमुखं च पत्तनं च मरुवं च संबाधश्च कर्बटद्रोणमुखपत्तनमरुवंसंबाधास्तेषां समाहारः
 कर्बटद्रोणमुखपत्तनमरुवंसंबाधं, तस्मिन् कर्बटद्रोणमुखपत्तनमरुवंसंबाधे. एतेषु स्थानेष्वि-
 त्यर्थः. ॥ १६ ॥ पुनः कुत्र कुत्रेत्याह—आश्रमपदे तापसाश्रयोपलक्षिते स्थाने, विहारे देव-
 गृहे, पुनः सन्निवेशे यात्रार्थसमागतजनावासे, समाजः परिषत्, घोष आजीरपट्टी, स-

माजश्च घोषश्च समाजघोषं तस्मिन् समाज घोषे. तथा 'अलसेणाखंधारे' इति, स्थलं च सेना च स्कंधावारश्च स्थलसेनास्कंधावारं, तस्मिन् स्थलसेनास्कंधावारे. तत्र स्थलमुच्चभूमि-
जागः, सेना चतुरंगकटकसमूहः, स्कंधावारः कटकोत्तरणनिवासः. पुनः सार्धः क्रयाणकचृ-
तां समूहः प्रतीत एव, तत्र. तथा संवर्तो जयत्रस्तजनसंमवायः, कोटो दुर्गः, संवर्तश्च को-
टश्च संवर्तकोटं, तस्मिन् संवर्तकोटे. ॥ १७ ॥ पुनर्वटिषु वृत्त्यादिपरिक्षिप्तगृहसमूहेषु. रथ्या-
सु सेरिकासु, च गृहेषु प्रसिद्धेषु, एतेषु स्थानेष्ववमौदर्यं कृतं क्षेत्रतो ज्ञवति. ॥ १८ ॥ अथ
पुनः प्रकारान्तरेण क्षेत्रावमौदर्यमाह—

॥ मूलम् ॥—पेक्षा य अरूपेक्षा । गोमुत्तिपयंगवीहिया चेव ॥ संबूकावद्यायय—गंतुं
पद्मागमा नष्टा ॥ १९ ॥ व्याख्या—परूविधा क्षेत्रावमौदरिका वर्तते. पेक्षा पेक्षाकारा चतुः-
कोणा, (यत्र चतुःश्रेणिव्यवस्थितगृहपंक्तिषु त्रम्यते, मध्यगृहाणि च मुच्यन्ते सा पेदेत्यर्थः.)
पेक्षाकारेण गोचर्यो कृत्वाऽवमौदरीकरणं, एवमर्धपेक्षाकारेण गोचरीकरणं. (उक्तं च—वामा-
उ दाहिणगिहे । भिक्खइतो दाहिणाउ वामाए ॥ पुणरवि दाहिणवामाइ । जीसे सो होइ

उत्तरा-

सटीकं

॥ १०४४ ॥

गोमुत्ती ॥ १ ॥) गोमूत्रिकाकारेण. पतंगवीथिका, पतंगः शलजस्तस्य वीथिकोद्भूयनं पतंग-
वीथिका, अनियता निश्चयरहिता शलजोद्भूयनसदृशीत्यर्थः. पुनः शंबूकावर्ता, शंबूकः शंख-
स्तद्धदावर्त्तो त्रमाणं यस्यां सा शंबूकावर्त्ता, सापि द्विविधा, अग्र्यंतरशंबूका, बहिःशंबूका च.
शंखनात्रिरूपे क्षेत्रे मध्यादृबहिर्गम्यते साग्र्यंतरशंबूकावर्त्ता, विपरीता बाह्यान्मध्ये आगम-
नरूपा बहिः शंबूकावर्त्ता पंचमी. पुनः षष्ठी आयतगंतुप्रत्यागमा इया. आदित एवायतं स-
रत्नं गत्वा यस्यां प्रत्यागमो भवति, सा षष्ठी इत्येत्यर्थः. एतासां त्रिधाचर्याणामप्यवमौदर्य-
त्वं ज्ञेयं. यतो ह्यवमौदर्यार्थमेवेदृगप्रकारेणैव साधुराहारार्थं भ्रमति, तस्मान्नाल दोषः. ॥ १९ ॥

अथ कालावमौदर्यमाह—

॥ मूलम् ॥—दिवसस्स पोरिसीणं । चण्हं पि जत्तिउं ञवे काला ॥ एवं चरमाणो
खलु । कालोमो णं मुण्णेष्वो ॥ १० ॥ व्याख्या—दिवसस्य चतसृणां पौरुषीणां प्रहराणां या-
वान् घटिकाचतुष्टयादिकोऽविग्रहविषयः कालो भवति, एवममुना प्रकारेण कालेन चरमाण
इति गोचर्यां चरतः साधोः खलु निश्चयेन 'कालोवमं' इति कालेनावमं कालावमं मंतव्यं.

॥ २० ॥ पुनः कालावमौदर्यमेव प्रकारांतरेणाह—

उत्तरा-

सटीकं

॥ मूलम् ॥—अहवा तर्ह्यापोरिसीए । ऊणाए घासमेसंते ॥ चउन्नागूणाए वा । एवं काद्विणउं तवे ॥ ११ ॥ व्याख्या—अथवा तृतीयायां पौरुष्यामूनायां किंचिच्छीनायां आस-
माहारमेपयन् गदेषणां कुर्वन्, वाऽथवा चतुर्भगिनोनायां तृतीयायां पौरुष्यां त्रिदाचर्या
स्वाधोरुक्तास्ति, एवं कालेनावमौदर्यं भवेत् ॥ ११ ॥ अथ जावावमौदर्यमाह—

॥२०४५॥

॥ मूलम् ॥—इत्थी वा पुरिसो वा । अलंकिउं वाणलंकिउं वावि ॥ अन्नयस्वयत्थो
वा । अन्नयरेणं च वत्थेणं ॥ १२ ॥ अक्षेण विस्सेसेणं । वत्थेणं जावमणुमुयंते उ ॥ एवं चर-
माणो ग्वलु । जावोमाणं मुणेयवं ॥ १३ ॥ युग्मं ॥ व्याख्या—एवममुना प्रकारेण चरमाण इति
प्राकृतत्वाच्चरमाणस्य त्रिदायां त्रममाणस्य साधोः ग्वलु इति निश्चयेन ‘जावोमाणं’ इति जावा-
वमत्वं जावावमौदर्यं मुणितव्यं द्वेयमित्यर्थः । जावेनाऽवमौदर्यं जावावमौदर्यं, कोऽर्थः? यदा
कश्चित्साधुरिति चिंतयति, अथ कश्चिद्वाता जावमेतादृशं स्वरूपं ‘अणुमुयंते’ इत्यनुमंच-
न्नत्यजन्मेतादृशं स्वरूपं नजन् मह्यमाहारं दास्यति, तदाहं ग्रहीष्यामि, नान्यथेति जावः को

उत्तरा-

सटीकं

॥१०४६॥

दाता? कीदृशं च ज्ञावमत्यजन्? तदाह—‘ इत्थी ’ इति स्त्री वा पुरुषो वा; अलंकृत आ-
जराणादिसहितोऽथवाऽनलंकृतोऽलंकारै रहितः, ‘ अन्नयरवयत्थो ’ अन्यतरवयःस्थो बालत-
रुणस्थविरादिकानां त्रयाणां वयसां मध्येऽन्यतरस्मिन्नेकस्मिन् वयसि स्थितः, अन्यतरेण प-
ट्टकुलादिवस्त्रेणोपलक्षितः ॥ ११ ॥ अन्येन विशेषेण कुपितप्रहसितादिनाऽवस्थान्नेदेनोपल-
क्षितः, वर्णेन श्वेतरक्तादिनोपलक्षितः, ज्ञावं पर्यायमुक्तरूपमलंकारादिकं ‘ अणुमुयंते ’ अ-
नुमुंचन्नेतादृशः सन् मह्यमाहरं दास्यति, तदा लास्यामीत्यभिग्रहधारणेन ज्ञावावमौदर्यं ज्ञे-
यं ॥ १३ ॥ अथ पर्यायावमौदर्यमाह—

॥ मूलम् ॥—द्वे खित्ते काले । ज्ञावंसि आहिया जे ज्ञावा ॥ एणहिं उमचरउ । प-
ज्जावचरउ जवे जिखू ॥ १४ ॥ व्याख्या—द्रव्येऽशनपानादौ, क्षेत्रे पूर्वोक्ते ग्रामनगरादौ,
काले पौरुष्यादौ, ज्ञावे स्त्रीत्वादौ, आख्याताः कथिता ये ज्ञावाः पर्यायास्तैः सर्वैरपि द्रव्या-
दिपर्यायैरवममवमौदर्यं चरति सेवते यः सोऽवमचरो जिह्नुः पर्यवचरको जवेत्, पर्यायावमौ-
दर्यचरको जवतीत्यर्थः एकसिक्थकाद्यल्पाहारेण द्रव्यतोऽवमौदर्यं स्यादेव, परं ग्रामादौ कल-

उत्तरा-

सटीकं

॥२०४७॥

तः, पौष्ण्यादौ कालतः, स्त्रीपुरुषादौ जावतः कथमवमौदयं स्यात्? उत्तरं—क्षेत्रकालजावा-
दिष्वपि विशिष्टाजिग्रहवशादवमौदयं स्यादेव. इह पुनः पर्यायग्रहणेन पर्यवप्राधान्यविवक्षया
पर्यायावमौदयं ज्ञेयं. ॥ १४ ॥ जिज्ञाचर्यामाह—

॥ मूलम् ॥—अष्टविहगोयरगं तु । तथा सत्तेव एसणा ॥ अजिगहा य जे अन्ने ।
जिज्ञाचरियमाहिंया ॥ १५ ॥ व्याख्या—जिज्ञाचर्या वृत्तिसंक्षेपापरनामिका बाह्या तपस्या-
शब्धयाता. अष्टविधो गोचराग्रः, प्राकृतत्वादष्टविधोऽग्रगोचर इति पाठः. अग्रः प्रधानो गोच-
रोऽग्रगोचरः, अष्टविधश्चासावग्रगोचरश्चाष्टविधाग्रगोचरः. अष्टावग्रगोचरगा भेदा इत्यर्थः. पे-
टा १, अर्धपेटा २, गोमूत्रिका ३, पतंगवीथिका ४, अग्र्यंतरशंवूकावर्ता ५, बाह्यशंवूकाव-
र्ता च ६, आर्यतंगंतुंप्रत्यागमा ७, कजुगतिः ८, एवमष्टौ भेदा कजुगतिवक्रगतिर्क्षेपणाद् ज्ञे-
याः संक्षेपणाः संस्पृष्टादयः. संस्पृष्टा १, असंस्पृष्टा २, उद्धर ३, अद्वयलेपिका ४, उद्ग्रहीता
५, प्रग्रहीता ६, उज्जितधर्मा ७, एषा सप्तविविधेषणा ज्ञेया. च पुनरन्ये चेऽजिग्रहाः संति,
अभिग्रहा यथा द्रव्यक्षेत्रकालजावादिवर्तनेन जिज्ञाग्रहणरूपाः, द्रव्यतो मंरुकादिकं, क्षेत्र-

व्रतो गृहादौ देहलिकातो मध्ये बहिर्वा, कालतो त्रिदाचरेषु निवर्तितेषु, ज्ञावतो रुदन् ह-
सन् वा दास्यति, तदाहारो ग्राह्य इति चिन्तनेन त्रिदाग्रहणं. एवं त्रिदाचर्याया त्रेदास्ती-
र्थकैरख्याताः कथिता इत्यर्थः. ॥ १५ ॥ अथ रसत्यागाख्यं तप आह—

॥ मूलम् ॥—खीरदहिस्पिमाई । पणीयं पाणनोद्यणं ॥ परिवज्जणं रसाणं तु । नणि-
यं रसविवहृणं ॥ १६ ॥ व्याख्या—एतद्रसविवर्जनं रसत्यागाख्यं तपस्तीर्थकैरेन्नितं, रसानां
परिवर्जनं रसपरिवर्जनं, क्षीरं दुग्धं, दधि, तथा सर्पिर्घृतं, क्षीरं च दधि च सर्पिश्च क्षीरद-
धिसर्पीषि, एतान्यादिर्यस्य तत्क्षीरदधिसर्पिरादि, प्रणीतं पुष्टिकारकं, पानं पानयोग्याहारं,
भोजनं प्रोक्तं, रसविवर्धनं यस्मिन् पीते शुक्रे सति बहुकामोदीपनं स्यात्, तस्य परिवर्जनं र-
सत्यागाख्यं तप उच्यते. प्राकृतत्वात् षट्ठीस्थाने द्वितीया ‘पणीयं पाणनोद्यणं परिवज्जणं’
इत्यत्र द्वेया. ॥ १६ ॥ अथं कायक्लेशतप आह—

॥ मूलम् ॥—ठाणा वीरासणार्इया । जीवस्स उ सुहावहा ॥ उग्गा जहा एरिज्जंति ।
कायकिल्लेसं वियाहियं ॥ १७ ॥ व्याख्या—तत्कायक्लेशतपो व्याख्यातं, तदिति किं? यत्र

उत्तरा-

सटीकं

॥१०४॥

वीरासनादीनि स्थानानि कायस्थितिविशेषाणि यथा धार्यन्ते क्रियन्ते, वीरासनं गरुडासन-
लघुनासनादीनि यथा क्रियन्ते, तथा कायकेशः स्यात्. कथं भूतानि स्थानानि? जीवस्य सु-
खावहानि, कर्मनिर्मूलनं कृमाणि. पुनः कीदृशानि? उग्राणि क्षीषणानि, धैर्यैः पुरुषैः कर्तुम-
शक्यानि. प्राकृतत्वाद्धिगव्यत्ययः. ॥ ११ ॥ अथ संलीनतामाह—

॥ मूलम् ॥—एगंतमणावाए । इत्थीपसुविवज्जिए ॥ सयणासणसेवणया । विवित्तसय-
णासणं ॥ १७ ॥ व्याख्या—एकान्ते जनैर्नाकुले, पुनरनापाते, न विद्यते आपातः स्त्रीपुरुषा-
दीनामागमनं यत्र तदनापातं, तस्मिन्. पुनः स्त्रीपशुपंक्त्यादिविवर्जिते, आरामोद्यानशून्य-
गृहादिस्थाने, शयनासनसेवनया कृत्वा संलीनताख्यं तपो द्वेयमित्यर्थः. ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—एसो वहिरंगतवो । समासेण वियाहिउ ॥ अप्पिंतरतवो एत्तो । बुद्धा-
मि अणुपुव्वसो ॥ १९ ॥ व्याख्या—एतत्पूर्वोक्तं समासेन संक्षेपेण बाह्यं तपो व्याख्यातं.
, एत्तो : इति इतोऽन्तरमभ्यन्तरं तपो वक्ष्येऽनुक्रमेण. ॥ १९ ॥ एतत्किं तदाह—

॥ मूलम् ॥—पायडित्तं विणुउ । वेयावच्चं तहेव सप्पाउ ॥ जाणं उस्सग्गोवि य । अ-

प्त्रिन्तरत् तवो होइ ॥ ३० ॥ व्याख्या—पापमालोच्य तपसौगीकरणं प्रायश्चित्तं, तथा वि-
नयो वृद्धानामभ्युत्थानादिकरणं, वैयावृत्त्यं वृद्धानामाहारौषधाधानीय दानं, तथैव स्वाध्या-
यः स्वाध्यायस्य चतुर्विधस्य करणं, तथा ध्यानं धर्मशुक्लादिचिंतनं, उत्सर्गः कायोत्सर्गस्य क-
रणं, अपि च पदपूरणे. एतद्व्यंत्यंतरं तपो ऋवति. ॥३०॥ अथ विस्तरेण षड्विधस्य भेदानाह—

॥ मूलम् ॥—आलोयणारिहादियं । पायश्चित्तं तु दसविहं ॥ जे निरू व्हइ सम्मं ।
पायश्चित्तं तमाहियं ॥ ३१ ॥ व्याख्या—तत्प्रायश्चित्तमाख्यातं, तत् किं? यन्निष्ठुः साधुर्दश-
विधमालोचनार्हादिकं सम्यग्वहति, कायया सेवते, तत्प्रायश्चित्तमाख्यातं तप आख्यातं,
तीर्थकरैरुपदिष्टं. आलोचनार्हादिकं किमुच्यते? आलोचनं गुरोरे प्रपापप्रकाशनं, तस्मै अ-
र्हति योग्यो ऋवती त्यालोचनार्हं तपःक्रियानुष्ठानादिकं, यतो हि पापमालोचनातः शुद्ध्य-
ति, आलोचनार्हमारिष्यस्य तदालोचनार्हादिकं दशविधं यथा—आलोयणा १ पम्पिक्रमणे २
। मीस ३ विवेगे ४ तद्वा विउस्सग्गे ५ ॥ तव ६ ठेय ७ मूल ८ आण-ठिया य ए पारंचिए
१० चेव ॥ ३१ ॥ अथ विनयभेदानाह—

॥ मूलम् ॥—अष्टद्वयं पञ्चलि—करणं तद्देवासणदायणं ॥ गुरुभक्तिभावसुस्सूसा ।
त्रिणुते एव विद्याहिने ॥ ३३ ॥ व्याख्या—अष्टद्वयं गुरुनागतान् दृष्ट्वा स्वकीयस्थानाह-
र्षीतवनं. अंजलिकरणं करद्वययोजनं, तथैवासनदापनं. गुरोरुपरि भक्तिभावः, शुश्रूषा
गुरोरदेशकरणं, एव विनयो व्याख्यातः, इति विनयनामकं पञ्चविधतप उक्तमित्यर्थः. ॥३३॥

अथ वेद्यावृत्तं कथ्यते—

॥ मूलम् ॥—आयरियमाद्यंमि । वेद्यावृत्तंमि दसविहे ॥ आसेवणं जहाथामं । वेद्यावृत्तं
नमाहिंयं ॥ ३३ ॥ तद्वेद्यावृत्तमाख्यातं. तदिति किं? यत् 'जहाथामं' इति यथावत्तं आ-
चार्यादौ विषये दशविधे वेद्यावृत्तमुचिताहारादिदानं, तथाऽसेवनं तद्वेद्यावृत्ताख्यं तपः क-
श्चिन्नमित्यर्थः. आचार्यादयो दश वेद्यावृत्तयोग्या अमी—आचार्य १ उपाध्याय २ स्थविर ३
नपत्ति ४ ग्लान ५ सेहाण (शिष्य) ६ साधर्मिक ७ कुल ८ गुण ९ एते दश वे-
द्यावृत्त्याहीः. ॥ ३३ ॥ अथ स्वाध्यायमाह—

॥ मूलम् ॥—वायणा पुढणा चैव । तद्देव परियद्वणा ॥ अणुप्पेहा धम्मकहा । सप्पाते

पंचहा नवे ॥ ३४ ॥ व्याख्या—वाचना, पृष्ठना, परिवर्तना, अनुप्रेक्षा, धर्मकथा चेति स्वाध्यायः पंचधा नवति, एतेषामर्थस्तु पूर्वं कृत एवास्ति. ॥ ३४ ॥ अथ ध्यानमाह—

॥ मूलम् ॥—अद्वैतोदाणि वज्रिता । जाज्ञा सुसमाहिं ॥ धम्मसुक्काइं जाणाइं ।
जाणं तत्तु बुहा वए ॥ ३५ ॥ व्याख्या—बुधाः पंक्तास्तदा तच्छ्रानं वदंति. तदेति कदा ?
यदा सुसमाहितः सम्यक् समाधियुक्तः साधुरात्तैरोद्वि दुध्याने त्यक्त्वा धर्मशुक्लध्याने ध्याय-
ति, तदा ध्यानं ध्यानाख्यं तपो द्वैयमित्यर्थः. ॥ ३५ ॥ अथ कायोत्सर्गतप उच्यते—

॥ मूलम् ॥—सयणासणठाणे वा । जे उ जिखू एवावरे ॥ कायस्सावि उत्सग्गो । त-
ठो सो परिकित्तिं ॥ ३६ ॥ व्याख्या—तत् षष्ठं कायोत्सर्गाख्यं तपः परिकीर्तितं. तत् किं ?
यत्र शयनासनस्थाने त्रिभुः साधुर्न व्याप्रियते, न व्यापारं कुर्यात्, शयने स्वापे, आसने
उपवेशने, स्थाने उध्वस्थितौ यथाशक्ति कायस्य व्युत्सर्गो ममत्वस्य त्यागः स्यात्. तदा का-
योत्सर्गाख्यं तपो भवति. ॥ ३६ ॥

॥ मूलम् ॥—एवं तवं तु उविहं । जे सम्मं आयरे मुणी ॥ से खिप्पं सव्वसंसारा ।

विष्णुमुच्चैः पंक्तिर्विनेमि ॥ ३७ ॥ व्याख्या—यो मुनिर्यः साधुरेवममुना प्रकारेण बाह्याभ्यन्तरेण द्विविधं तपः सम्यगाचरति, स पंक्तिस्तत्त्वज्ञो मुनिः क्षिप्रं शीघ्रं संसाराच्चतुर्गति-प्रमणाद्विशेषेण प्रमुच्यते. अत्र सन्देहकथा. इत्यहं ब्रवीमीति सुधमास्वाप्ती जंबूस्वामिनं प्रा-
ह. ॥ ३७ ॥ इति तपोमार्गाध्ययनं त्रिंशत्तमं संपूर्णं. ३०. इति श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रार्थदीपि-
कायामुपाध्यायश्रीलक्ष्मीकीर्तिगणेशिष्यलक्ष्मीवद्वचनगणिविरचितायां तपोमार्गाध्ययनं त्रिं-
शत्तमं संपूर्णं. ॥ ३७ ॥ श्रीरस्तु.

॥ अथैकत्रिंशत्तममध्ययनं प्रारब्धते ॥

पूर्वस्मिन्नध्ययने तपो मोक्षस्य मार्गत्वेन प्रकाशितं, अथ च तपस्तु चारित्रवतः साधो-
रेव पार्श्वे सम्यक् प्राप्यते, इत्यथेतनाध्ययनेन संबंधः.

॥ मूलम् ॥—चरणविहिं पवस्वामि । जीवस्स उं सुहावहं ॥ जं चरित्ता बहू जीवा ।
तिष्ठा संसारसागरं ॥ १ ॥ व्याख्या—सुधर्मास्वामी वदति, हे जंबू ! अथाहं चरणविधिं
चारित्रस्य विधानं प्रवक्ष्यामि. कीदृशं चरणविधिं ? जीवस्य ज्ञव्यजीवस्य सुखावहं सुखपूरकं,
यं चारित्रविधिं चरित्वांगीकृत्य बहवो जीवाः संसारसागरं तीर्णाः ॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥—एगउं विरइं कुज्जा । एगउं य पवत्तणं ॥ असंजमे नियत्तिं च । संजमे
य पवत्तणं ॥ २ ॥ व्याख्या—साधुरेकत एकस्मात्स्थानाद्विरतिं कुर्यान्निवर्तनं कुर्यात्. एकत
एकस्मिन् स्थाने प्रवर्तनं कुर्यात्. सार्वविचक्तिकस्तस् इत्येके इत्युक्तत्वात्. एकतो विरतिं कु-
र्यादित्यत्र पंचम्यर्थे तस्. अग्रे एकत एकस्मिन् स्थाने प्रवर्तनं कुर्यादित्यत्र सप्तम्यर्थे तस्प्र-
त्ययः. निवर्तनप्रवर्तनयोः स्थानमाह—असंयमे इत्यसंयमात् हिंसाद्याश्रवास्त्रिवृत्तिं कुर्यात्. च
पुनः संयमे सप्तदशविधे च प्रवर्तनमुच्यमं कुर्यात्. ॥ २ ॥

॥ मूलम् ॥—रागदोसे य दो पावे । पावकम्मपवत्तणे ॥ जे निक्खू रुंनइ निच्चं । से न
अब्बइ मंफले ॥ ३ ॥ व्याख्या—रागद्वेषौ द्वौ पापौ मलिनौ, तथा पापकर्मप्रवर्तकौ, पाप-

कर्माणि मिथ्यात्वादीनि, तेषां प्रवर्तको भवतः. अतो यो भिक्षुः साधुस्तौ रागद्वेषौ निरुण-
हि, कथंचिदुदयं प्राप्तौ सतौ ज्ञानेन त्वरितमत्यंतं तिरस्कुरुते, स साधुर्ब्रिह्ममंस्ले चातुर्ग-
निकसंसारं न 'अवइ' इति न तिष्ठति, संसारान्मुक्तो भवति. ॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—दंम्भाणं गारवाणं च । सद्वाणं च तियं तियं ॥ जे भिखू चयइ निच्चं । से
न अवइ मंस्ले ॥ ४ ॥ व्याख्या—यो ब्रिह्मदर्शनां, च पुनः शब्दानां,
प्रत्येकं त्रिकं त्वजति, स्वस्यात्मनि न धारयति; स ब्रिह्मः संसारे न तिष्ठति पूर्ववत्. दं-
भवते चारित्र्यनापहारेण दरिद्रः क्रियते आत्मैच्चिरिति दंम्भा दुरध्यवसायाः, तेषां त्रिकं म-
नोवाक्यार्थैर्दुष्टाध्यवसायचिंतनत्वेन त्रिःप्रकारकं, एतदंमत्रिकं. तथा गुरोर्लोकादिसहितस्य चि-
त्तस्य नावा अध्यवसायानि गौरवाणि, तेषां त्रिकं कृद्धिगौरवरसंगौरवसातागौरवरूपं. तथा
शब्दयते बाध्यते जंतुरेच्चिरिति शब्दानि, तेषां त्रिकं माया'निदान'मिथ्यादर्शनशब्दरूपं शब्द-
त्रिकं ज्ञेयं. एतेषां यो निषेधकः स मुनिमुक्तिगामीत्यर्थः. ॥ ४ ॥

॥ मूलम् ॥—दिवे य जे उवस्सग्गे । तहा तेरिहमाणुसे ॥ जे भिखू सहइ निच्चं । से

न अत्र इ मंमले ॥ ५ ॥ व्याख्या—यो निश्चिद्व्यान् देवैः कृतान्, तथा तैरश्वांस्तिर्यग्निः कृतान्, तथा मानुष्यकान् मनुष्यैः कृतान्, उपसर्गान् सम्यक् कृपायाऽजावेन सहते, स मंमले संसारे न तिष्ठति ॥ ५ ॥

॥ मूलम् ॥—विगदाकमायसन्नाणं । काणाणं च दुयं तद्वा ॥ जे निख्कू वच्चइ निच्चं । ने न अत्र इ मंमले ॥ ६ ॥ व्याख्या—यो निहृर्विकशाचतुष्कं राज्यदेशजो जनस्त्रीणां वर्ण-नाश्रुपं, कोपमानमायालोजरूपं कृपायचतुष्कं, संज्ञाचतुष्कमाहारत्रयपरिग्रहभैशुनरूपविकारचितनरूपं ज्ञेयं, च पुनर्ध्यानयोर्द्विकमात्तरोद्भूतं त्यजति, स साधुः संसारे न तिष्ठति । प्राकृतत्वाख्यानानामिति बहुवचनं, ध्यानानां चतुष्टये वर्जनीयं ध्यानछित्तयं ज्ञेयं, तस्माद् छ-

योरेव ग्रहणं ॥ ६ ॥

॥ मूलम् ॥—वपसु इंदियत्थेसु । समिद्धं सु किरियासु य ॥ जे निख्कू जयइ निच्चं । से न अत्र इ मंमले ॥ ७ ॥ व्याख्या—यो निहृर्वतेषु प्राणातिपातविरत्यादिषु, तत्रैद्रियाथेषु शब्दादिषु, तथा समितिषु पंचसु, तथा क्रियासु, कायिक्यधिकरणिकीप्राप्तेष्विकीपारिनाप-

निकीप्राणातिपातिकीषु पञ्चसु यतते यत्नं कुरुते, हेयोपादेयबुद्धिं कुरुते, स मंरुले न तिष्ठति.

॥ मूलम् ॥—लेसासु ठसु कायेसु । तक्के आहारकारणे ॥ जे निस्कू जयई निच्चं । से न अउइ मंरुले ॥ ७ ॥ व्याख्या—यः साधुः पदलेख्यासु, पुनः षट्सु कायेषु, तथाऽआहार-
कारणपदके यतते, यथायोगं विपरीतलेख्यानां निरोधेन, सम्यग्लेख्यानां धारणेन, पदकाया-
यानां रक्षणेन, पक्वजिः पूर्वोक्तैः कारणैराहारकरणेन यत्नं कुरुते, स साधुर्मंरुले न तिष्ठति.

॥ मूलम् ॥—पिंरुगहे पन्निमासु । जयट्ठाणेषु सत्तसु ॥ जे निस्कू जयई निच्चं । से न
अउइ मंरुले ॥ ८ ॥ व्याख्या—यो जिन्हुः संसृष्टादिषु सत्तसु पिंरुगग्रहप्रतिमास्वाहारग्र-
हणविषयानिग्रहरूपासु, तथा पुनः सत्तसु जयस्थानेष्विहलोकादिषु यतते, पिंरुग्रहणप्रति-
मासु सत्तसु पालने यत्नं कुरुते, इहलोकादि सत्तसु जयस्थानेषु जयस्याऽकरणे स्थैर्यं कुरुते,
स साधुर्मंरुले न तिष्ठति. ॥ ९ ॥

॥ मूलम् ॥—मयेसु वंजगुत्तीसु । निस्कूधम्मंमि दसविहे ॥ जे निस्कू जयई निच्चं । से
न अउइ मंरुले ॥ १० ॥ व्याख्या—यो जिन्हुर्मदेसु जाल्यादिष्वष्टसु, तथा ब्रह्मगुप्तिषु नव-

सु ब्रह्मचर्यरक्षाणवाटिकासु, तथा दशविधेषु द्वांत्यादिषु साधुधर्मेषु यतते, मदानां परिहारे ब्रह्मगुप्तिनां रक्षणे, दशविधद्वांत्यादिसाधुधर्मपालने उद्यमं कुरुते, स संसारे न तिष्ठति.

॥ मूलम् ॥—उवासगाणं पद्मिमासु । त्रिखूणं पद्मिमासु य ॥ जे त्रिखू जयई निच्चं । से न अब्बई मंरुले ॥ ११ ॥ व्याख्या—यः साधुरूपासकानां आरूढानामेकादशसु प्रतिमासु, तथा त्रिद्व्यूणां द्वादशसु प्रतिमासु यत्नं कुरुते, आरूढप्रतिमानां सम्यग्ज्ञानेनोपदेशदानेन, त्रिद्व्यूप्रतिमानां च सम्यग्ज्ञात्वा पालने यत्नं कुरुते, स संसारे न तिष्ठति. प्रतिमा अवग्रह-विशेषा उच्यन्ते. ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—किरियासु भूयगामेसु । परमाहम्मिमासु य ॥ जे त्रिखू जयई निच्चं । से न अब्बई मंरुले ॥ १२ ॥ व्याख्या—यो त्रिद्व्यूः क्रियासु कर्मबंधनश्रूतासु चेष्टासु, स्वार्थान-र्थादिभेदेन त्रयोदशसु, तथा श्रूतग्रामेषु, भूतानां प्राणिनां ग्रामाः संघाताः स्थानानीति या-वत्, तेषु श्रूतग्रामेषु चतुर्दशसु ‘एगिंदियसुहुमियराइ’ इत्यादिषु, तथा परमाधार्मिकेषु पं-चदशसु ‘अंवे अंवरिसे चैव’ इत्यादिषु यत्नं कुरुते, त्रयोदशक्रियाणां परिहारे, चतुर्दश-

भूतग्रामाणां रक्षणे, परमाधार्मिकाणां परिज्ञानाद् दुष्टकर्मभ्यो निवर्तने उद्यतो भवति, स संसारे न तिष्ठति. ॥ १२ ॥

॥ मूलम् ॥—गाहासोलसएहिं । तहा अस्संजमंमि य ॥ जे भिक्खू जयई निच्चं । से न अन्नइ मंफले ॥ १३ ॥ व्याख्या—यो त्रिहुर्गाथापोरुशकेषु, तथा असंयमे सप्तदशविधेऽपि नित्यं यतते यत्नं कुरुते, स मंफले न तिष्ठति. गीयते कथ्यते स्वसमयपरसमयरूपोऽर्थो यानिस्ता गाथाः, तासां पोरुशकानि सूत्रकृतांगाध्ययनपोरुशकानि गाथापोरुशकानि, तेषु गाथापोरुशकेषु, सप्तमीबहुवचने तृतीयाबहुवचनं प्राकृतत्वात्. सूत्रकृतांगाध्ययनानि पोरुश संति, ‘समर्त वेयालीयं’ इत्यादि. असंयमस्य सप्तदश भेदाः संति, पंचाश्रवाद्विरमणं, पंचेंद्रियनिग्रहः, चतुःकषायजयः, दंरुत्रयविरतिश्चेति संयमः सप्तदशभेदः, एतस्माद्विपरीतोऽसंयमोऽपि सप्तदशविधः. तस्मात्सप्तदशविधेऽसंयमे यो न प्रवर्तते, स संसारे न तिष्ठति. ॥ १३ ॥

॥ मूलम् ॥—वंजंमि नायप्रयणेषु । गणेषु असमाहिण् ॥ जे भिक्खू जयई निच्चं । से न अन्नइ मंफले ॥ १४ ॥ व्याख्या—यो त्रिभुवर्त्तन्नि ब्रह्मचर्येऽष्टादशविधे, दिव्यौदारिकमैशु-

नानां करणकारणानुमतिज्ञेदात्, तथा मनोवाक्कायेनाष्टादशप्रकारे. तथा ज्ञाताध्ययनेष्वे-
कोनविंशतिसंख्येषु उत्क्रिस्तादिषु, तथाऽसमाधिस्थानेषु विंशतिसंख्येषु यत्नं कुरुते, स सं-
सारे न तिष्ठति. विंशत्यसमाधिस्थानानि समवायांगसूत्रे उक्तानि. ॥ १४ ॥

॥ मूलम् ॥—एगवीसाश्च सबलेषु । बावीसा य परीसहे ॥ जे त्रिखू जयइ निच्चं ।
से न अहइ मंमले ॥ १५ ॥ व्याख्या—यो त्रिहुरेकविंशतिशबलेषु, च पुनर्द्वाविंशतिपरि-
षहेषु यतते, स साधुः संसारे न तिष्ठति. शबलयंति कर्बुरयंति चारित्रं ये ते शव-
ला अशुभक्रियारूपाः, तेषु शबलेषु हस्तकर्मादिषु यः परिहारबुद्धिं धत्ते. द्वाविंशतिपरीषहा-
स्तु द्वितीयाध्ययने पूर्वमेव कथिताः, तेषां सहने स्थैर्यं कुरुते, स मंमले न तिष्ठति. ॥ १५ ॥

॥ मूलम् ॥—तेवीसे सूयगळेसु । रूवाहिणसु सुरेसु य ॥ जे त्रिखू जयइ निच्चं । से
न अहइ मंमले ॥ १६ ॥ व्याख्या—यो त्रिभुः सूत्रकृतेषु सूत्रकृताध्ययनेषु त्रयोविंशतिसं-
ख्येषु, तथा रूपाधिकेषु, रूपमेकांकं, तेनाधिका रूपाधिकास्तेषु रूपाधिकेषु. त्रयोविंशत्य-
ध्ययनानि सूत्रकृतांगस्य वर्तते, तानि यदैकेनाधिकानि भवंति तदा चतुर्विंशतिसंख्याका-

नि ज्ञवन्ति, तेषु चतुर्विंशतिसुरेषु भुवनपत्यादिषु. अथवा देवेषु ऋषय्यादिचतुर्विंशतिसंख्येषु यत्नं कुरुते, एतेषु ज्ञानोपयोगं कुरुते, स मंढले न तिष्ठति. ॥ १६ ॥

॥ मूलम् ॥—पण्वीसजावणाहिं । उद्देशेसु दसादृणं ॥ जे चिखू जयई निच्चं । से न अन्नइ मंढले ॥ १७ ॥ व्याख्या—यो चिह्नुः पंचविंशतिजावनासु, पंचमहाव्रतविषये ईर्यास-मिन्यादिसाधनारूपासु, तथा ‘ दत्तादृणं ’ इति दशादीनां दशाश्रुतस्कंधकदपव्यवहाराणा-मुद्देशेषु पञ्चविंशतिसंख्येषु यत्नं कुरुते स मंढले न तिष्ठति. ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—अणगारगुणेहिं च । पकप्पे य तहेव य ॥ जे चिखू जयई निच्चं । से न अन्नइ मंढले ॥ १८ ॥ व्याख्या—यो चिह्नुः सप्तविंशतिसंख्येष्वनगरगुणेषु, तथैव प्रक-ल्पे आचारांगसूत्रोक्तशास्त्रपरिज्ञानाद्यष्टाविंशत्यध्यायनात्मके साधोः प्रकृष्टाचारे आचारांगे य-तने, सम्यगन्यासं कुरुते, स संसारे न तिष्ठति. ॥ १८ ॥

॥ मूलम् ॥—पापसुचप्पसंगेसु । मोहगणेसु चैव य ॥ जे चिखू जयई निच्चं । से न अन्नइ मंढले ॥ १९ ॥ व्याख्या—यो चिह्नुः कोनविंशत्पापश्रुतप्रसंगेषु, तथा त्रिंशन्मोहस्या-

नेषु यतते, स संसारे न तिष्ठति. पापोपादानानि श्रुतानि पापश्रुतानि, तेषु प्रसंगास्तथावि-
धशक्तिरूपाः पापश्रुतप्रसंगास्तेष्वष्टांगनिमित्तादिशास्त्राभ्यासेषु. मोहो मोहनीयं कर्म, तत्ति-
ष्ठति येषु तानि मोहस्थानानि, तेषु त्रिंशत्संख्येषु निवृत्तिं कुरुते. ॥ १ए ॥

॥ मूलम् —सिद्धाद्गुणजोगेसु । तिक्तीसासायणसु य ॥ जे भिक्खू जयइ निच्चं । से
न अब्बइ मंरुत्ते ॥ १० ॥ व्याख्या-यः साधुः सिद्धातिशयगुणेषु, (सिद्धानामतिशायिनोगुणाः
सिद्धातिगुणाः संस्थानादिनिषेधरूपा एकत्रिंशत्, तेषु) एकत्रिंशत्प्रमाणेषु तथा द्वात्रिंशत्प्र-
माणेषु योगेषु (योगेष्विति पदैकदेशोऽपि पदप्रयोगदर्शनाद्योगसंग्रहेषु, योगाः शुभमनोवाक्का-
यव्यापाराः, सम्यग् गृह्यते स्वीक्रियते इति योगसंग्रहा आलोचनादयो द्वात्रिंशत्तेषु. तथा)
त्रयस्त्रिंशत्प्रमाणास्वाशातनासु नित्यं यतते य एकत्रिंशत्सिद्ध्युणान् ज्ञात्वा प्ररूपयति, तथा
योगेषु योगसंग्रहेष्वालोचनादिषु यत्नं कुरुते, आशातनासु समवायांगसूत्रोक्तासु ज्ञात्वा स्व-
यं ताभ्यो निवर्तते, अन्यान्निवर्तयति, स संसारे न तिष्ठति. ॥१०॥ अथाध्ययनोपसंहारमाह—
॥ मूलम् ॥—इहएसु णेएसु । जे भिक्खू जयइ सया ॥ से खिप्पं सबसंसारा । विप्पमु-

अइ पंक्तिवेमि ॥२१॥ व्याख्या-इत्यमुना प्रकारेणैतेष्ववाध्ययनप्रोक्तेष्वसंयमादिस्थानेषु यो
निश्चर्यते, सदा यत्नं कुरुते, स चिद्धः क्षिप्रं शीघ्रं सर्वसंसारत्सर्वचतुर्गतित्रमणाद्विशेषे-
ण प्रमुच्यते प्रमुक्तो भवति, इत्यहं ब्रवीमीति सुधर्मस्वामी जंबूस्वामिनं प्राह. ॥ २१ ॥
इति चरणविधिनमाध्ययनं संपूर्णं. ३१. ॥ इति श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रार्थदीपिकायामुपाध्याय-
श्रीलक्ष्मीकीर्तिगणेशिष्यलक्ष्मीवह्नजगणिविरचितायां चरणविध्याख्यमेकत्रिंशत्तममध्ययनं सं-
पूर्णं. ॥ ३१ ॥ श्रीस्तु. ॥

॥ अथ द्वात्रिंशत्तममध्ययनं प्रारभ्यते ॥

पूर्वाध्ययने चारित्रविधिरुक्तः, स चाऽप्रमादिनः साधोर्भवति, तेन साधुना प्रमादः प-
हर्तव्यः, ततः प्रमादज्ञानार्थं प्रमादस्थानाख्यमध्ययनमथोच्यते—

॥ मूलम् ॥—अचंचंतकालस्स समूलयस्स । सवस्स दुक्कस्स उ जो पमोक्खो ॥ तं ज्ञा-
सणे मे पक्खिपुत्तचिन्ता । सुणेह एगंतहियं हियत्थं ॥ १ ॥ व्याख्या—अव्यानप्रति भगवान्
वदति. सुधर्मास्वाम्यपि जंबूस्वाम्यादिशिष्यान्प्रति वक्ति, जो प्रतिपूर्णचिन्ताः ! प्रतिपूर्ण वि-
षयादिभ्यो विरक्तत्वेनाऽखं चित्तं येषां ते प्रतिपूर्णचिन्ताः, तेषां संबोधनं जो प्रतिपूर्णचि-
त्ताः ! अखंरुमनस्काः ! तमेकांतेन हितं सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्रात्मकं मोक्षहेतुतया वक्ष्य-
माणं मे मम ज्ञापमाणस्य वचनं यूयं शृणुत ? किमर्थं ? हितार्थं. तमिति किं ? यो हेतुः स-
र्वस्य दुःखस्य मोक्षोऽस्ति. अत्र दुःखशब्देन संसारस्य ग्रहणं. कीदृशस्य दुःखस्य ? अचंचंत-
कालस्स ' अत्यंतमित्यंतमतिक्रांतमत्यंतं, अत्यंतं कालो यत्र सोऽत्यंतकालस्तस्य. पुनः की-
दृशस्य ? समूलकस्य, मूलेन कषायाऽविरतिरूपेण सह वर्तते इति समूलकस्तस्य. यदुक्तं—मूलं
संसारस्स । होति कसाया अविरट् चैव ॥ अथ यत्पूर्वमेव संसारस्य प्रमोक्षहेतुकं वक्तुं प्रा-

रब्धं, तदेवाह—
॥ मूलम् ॥—नाणस्स सवस्स पगासणाए । अन्नाणमोहस्स विवज्जणाए ॥ रागस्स दो-

उत्तरा-

सटीकं

॥१०६४॥

सस्स य संखएणं । एगंतसोखं समुवेइ मोखं ॥ २ ॥ व्याख्या—जीवो ज्ञानेन दर्शनेन चारित्र्येकांतसौख्यं मोक्षं समुपैति प्राप्नोतीत्यन्वयः। एतावता ज्ञानस्य दर्शनस्य चारित्र्यस्य मोक्षं प्रति कारणतोक्तेत्यर्थः। ज्ञानस्य सर्वस्य वस्तुनः प्रकाशना प्रकटीकरणं, प्रकाश्यतेऽनयेति प्रकाशना, तथा प्रकाशनया, इत्यनेन ज्ञानात्मको मोक्षहेतुरुक्तः। पुनरज्ञानमोक्षस्य विवर्जनया जीवो मोक्षं ममुपैति। अज्ञानं मलज्ञानादि, मोहो मोहनीयं, अज्ञानं च मोहश्चानयोः समाहारोऽज्ञानमोहं, तस्याऽज्ञानमोहस्य विवर्जनया विशेषतस्त्यागेन, मियाश्रुतश्रवणकुट्टिसंगत्यागेन मोक्षः स्यात्, इत्यनेन सम्यग्दर्शनात्मको मोक्षहेतुरुक्तः। तथा पुनारागस्य द्वेषस्य च संक्षयेण विनाशेन जीवो मोक्षं समुपैति। रागद्वेषाच्चावेन चारित्र्यम्यानिधानं, इत्यनेन चारित्र्यात्मको मोक्षहेतुरुक्तः। ततः सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्र्यैरेकांतसौख्यं दुःखद्वेषोरकलंकितं मोक्षं समुपैति। मोक्षश्च दुःखप्रमोक्षेणैव संसारस्य निवृत्त्यैव स्यात् ॥२॥ अतो ज्ञानादीनां दुःखप्रमोक्षत्वमोक्षे हेतुत्वमुक्तवेदानीं ज्ञानादीनां प्राप्तेर्हेतूनाह—

॥ मूलम् ॥—तस्सेस मग्गो गुरुलुद्धसेवा । विवज्जणा बालजणस्स दूरा ॥ सञ्चायएगं-

तनिवेसणा य । सुत्तत्थचित्तणया धिइयं ॥ ३ ॥ व्याख्या—हे शिष्य ! तस्य मोक्षोपायभूत-
स्य ज्ञानस्यैव समीपतरवर्ती मम हृदयस्थस्तवाग्रे वक्ष्यमाणो मार्गः प्राप्तिहेतुरुक्त इति शो-
षः एष कः ? तं मार्गं दर्शयति—प्रथमं गुरुवृद्धसेवा ज्ञानप्राप्तिहेतुः, गुरवश्च वृद्धाश्च गुरुवृ-
द्धास्तेषां सेवा गुरुवृद्धसेवा. तत्र गुरवो धर्माचार्याः, वृद्धाः श्रुतपर्यायाज्यां ये महान्तः, तेषां
सेवा ज्ञानदर्शनहेतुभूतेत्यर्थः. पुनर्दूराद् बालजनस्य मूर्खस्य विशेषेण वर्जना परिहरणा ज्ञान-
स्य हेतुभूता. पुनः पंचप्रकारस्य स्वाध्यायस्यैकांतैर्नैकाग्रचित्तेन निवेवणाऽऽन्यसनं स्वाध्यायैकां-
तनिषेवणा ज्ञानप्राप्तिहेतुभूता. पुनः सूत्रार्थयोः सम्यक्प्रकारेण चिंतना सूत्रार्थसंचिंतना,
सापि ज्ञानप्राप्तिहेतुभूता. पुनर्धृतिर्धैर्यं, चित्तस्थैकाग्रमुद्देगाभावत्वं, एतदपि ज्ञानप्राप्तिहेतु-
भूतं. एतैरंतरेण ज्ञानप्राप्तिर्न स्यादित्यर्थः ॥३॥ एतानिब्रता पुरुषेण प्राक् किं कार्यं तदाह—

॥ मूलम् ॥—आहारमिच्छे मियमेसणीज्जं । सहायमिच्छे निजण्णुब्बुद्धिं ॥ निकेयमिच्छेज्जा-
विवेगजोगं । समाहिकामे समणे तवस्सी ॥ ४ ॥ व्याख्या—समाधिकामः श्रमणस्तपस्ये-
तदिच्छेत्. समाधिं ज्ञानदर्शनचारित्रलाभं कामयत्यजिज्ञषतीति समाधिकामो ज्ञानदर्शनचा-

रित्रानिलायुकः. श्रमणः क्रियानुष्ठानादौ श्रमकर्ता. तपस्वी षष्ठाष्टमादितपःकर्ता एतदिहेतु-
एतत् किं? तदाह-पूर्वमेपणीयं दोषरहितमाहारमिच्छेदन्निलपेत्, यादृश आहारस्तादृशगुणार-
इति वचनात्. तमपि मितं प्रमाणोपेतं, न त्वपरिमितं गृह्णीयात्. पुनः साधुनिपुणार्थबुद्धिं
सहायमिच्छेत्, निपुणार्थेषु जीवादितत्त्वेषु बुद्धिर्यस्य स निपुणार्थबुद्धिस्तं, जीवाजीवादित-
त्वज्ञं सहायं शिष्यमिच्छेत्. यतो हि सम्यग्निर्दोषाद्याहारमर्माचारवेदिकात्सहायभूताहिष्याद्-
गुणरपि शैलकमुनिवत्सूत्रं स्वैर्यं लभते. पुनर्यः साधुविवेकयोग्यं निकेतमिच्छेत्, विवेकः स्त्रीप-
शुष्यंकादीनामभावैर्नैकांतस्तेन योग्यं विवेकयोग्यं निकेतं साधुनिवासस्थानमन्निलपेत्. ॥४॥
अथ कालादिदोषवशाच्चेत्पूर्वोक्तगुणः सहायः शिष्यो न लभेत्तदा किं कर्तव्यमित्याह—

॥ मूलम् ॥—न वा लज्जिजा निजणं सहायं । गुणाहियं वा गुणउं समं वा ॥ इच्छोवि
पात्राद्विवज्जयंतो । विहरेज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥ ५ ॥ व्याख्या—वाशब्दो यद्यर्थः. वा
यदि निपुणं बुद्धिमंतं सहायं शिष्यं न लभेन्न प्राप्नुयात्, तं सहायं गुणाधिकं, गुणैः स्वस्मि-
न् स्थितैर्विनयज्ञानादिचिरधिकमुत्कृष्टं, अथवा तं शिष्यं गुणत इति स्वस्मिन् स्थितैर्ज्ञाना-

दिक्षिः समं सहशं न प्राप्नुयात्, तदा स साधुरेकोऽप्येकाग्र्यपि शिष्यै रहितो विचरेद्दिह-
रं कुर्यात्, न तु हीनानां कुशिष्याणां मुंम्मेलापं कुर्यात्. सम्यक् शिष्याऽन्नावे साधुनैकाकि-
नापि विहर्तव्यं, न कश्चिद्दोषः. साधुः किं कुर्वन् विहरेत्? पापानि पापकारकाणि क्रियानु-
ष्ठानानि विवर्जयेत्. पुनः साधुः किं कुर्वन् विचरेत्? कामेषु 'असज्जमाणो' इतींद्रियसुखे-
ष्वनुद्यतो ज्वन्, प्रतिबंधमकुर्वण इत्यर्थः. ॥५॥ अथ दुःखप्रमोदहेतुज्ञापनार्थं दृष्टान्तमाह-

॥ मूलम् ॥—जहा य अंमप्पज्जवा बलागा । अंमं बलागप्पज्जवं जहा य ॥ एमेव मो-
हाययणं सुतएहा । मोहं च तएहाययणं वयंति ॥ ६ ॥ व्याख्या—यथा बलाकापक्षिण्यंम-
प्रजवा, अंमं प्रजवमुत्पत्तिकारणं यस्याः सांमप्रजवा, अंमादुत्पन्नेत्यर्थः. यथा च पुनरंमं व-
लाकाप्रजवं, बलाका पक्षिणी प्रजवो यस्य तद्वलाकाप्रजवं, अंमंबलाकात उत्पन्नमित्यर्थः.
एवममुना दृष्टान्तेनैव, खु निश्चयेन तृष्णां वांठां मोहायतनं वदंति, मोहस्याऽज्ञानस्यायतन-
मुत्पत्तिहेतुं पंक्तितास्तृष्णां वदंतीति ज्ञावः. च पुनर्मोहं तृष्णायतनं, तृष्णाया वांठाया उत्प-
त्तिस्थानं पंक्तिता वदंति. तृष्णा हि वस्तुनि मूर्धा, सा च रागप्रधाना, अतस्तया राग उप-

लक्ष्यते, रागे सति द्वेषोऽपि स्यात्, अतस्तृष्णाग्रहणेन रागद्वेषावुक्तौ. ॥ ६ ॥ अतो रागद्वेषयोराधिव्यसाह—

॥ मूलम् ॥—रागो य दोसोऽपि य कम्मवीचं । कम्मं च मोहप्पज्जवं वयंति ॥ कम्मं च जाईमरणस्स मूलं । दुक्कं च जाईमरणं वयंति ॥ ७ ॥ व्याख्या—रागो मायालोभात्मकः, च पुनर्द्वेषः क्रोधमानात्मकः, एतौ द्वावपि कर्मबीजं कर्मणां ज्ञानावरणादीनामष्टानां बीजं कारणं कर्मबीजं कर्मकारणमित्यर्थः. च पुनः कर्माष्टप्रकारकं मोहप्रज्ववं. मोहो मूर्खाज्ञानं तदेव प्रज्ववो यस्य तन्मोहप्रज्ववं तीर्थकरा वदंति. कर्मेति जातित्वादिकवचनं, कर्मणां मोहः कारणमित्यर्थः. तथा पुनः कर्माष्टप्रकारकं जातिमरणस्य मूलं, जातिश्च मरणं चानयोः समाहारो जातिमरणं, तस्य जातिमरणस्य जन्ममरणस्य मूलं वदंति. च पुनर्दुःखं तु जातिमरणमेव वदंति. जन्ममृत्यू एव दुःखं तीर्थकरा गणधराश्च वदंति, जन्ममरणान्यां व्यतिरिक्तमन्यदुःखं नास्तीत्यर्थः. ॥ ७ ॥

॥ मूलम् ॥—दुक्कं हयं जस्स न होइ मोहो । मोहो हउ जस्स न होइ तएहा ॥ त-

एहा इया जस्स न होइ लोहो । लोहो हउ जस्स न किंचिणावि ॥ ७ ॥ व्याख्या—यस्य मोहो न ऋवति, तस्य पुरुषस्य दुःखं हतं, येन पुरुषेण मोहो हतस्तस्य स्वयमेव दुःखं हतं मृतमित्यर्थः तृष्णाया अन्नावे मोहस्याप्यन्नावः यस्य तृष्णा बांढा हता, तस्य लोभो न ऋवति, निःस्पृहस्य तृष्णं जगदित्युक्तत्वात्. यस्य लोभो हतो निवृत्तस्तस्य न किंचनापि, न किमपीत्यर्थः, स सर्वथाप्यकर्मको ऋवति. ॥ ७ ॥ अथ मोहादीनामुन्मूलनोपायमाह—

॥ मूलम् ॥—रागं च दोसं च तहेव मोहं । उरुत्तुकामेण समूलजालं ॥ जे जे उपाया पक्खिजियद्वा । तो कित्तइस्सामि अहाणुयुविं ॥ ९ ॥ व्याख्या—हे शिष्य ! अहमानुपूर्व्याऽनुक्रमेण तानुपायांस्ते तव कीर्तयिष्यामि. तान् कान् ? ये ये उपाया रागं च पुनर्द्वेषं, तथैव मोहं समूलजालं मूलसहितमुद्धर्तुकामेन पुरुषेण प्रतिपत्तव्या अंगीकर्तव्याः, उपायशब्देन तदुद्धरणहेतवः. ॥ ९ ॥

॥ मूलम् ॥—रसा पकामं न निसेवियद्वा । पायं रसा दित्तकरा नराणां ॥ दित्तं च कामा समच्चिद्वंति । दुमं जहा सादुफलं व पक्खी ॥ १० ॥ व्याख्या—रागद्वेषमोहोन्मूल-

नमिच्छता नरेण रसाः शृंगारादयो दधिदुग्धघृतादयो वा प्रकाममत्यंतं रसलोलुपत्वेन न नि-
मेवित्तव्याः, मुहुर्मुहुर्न सेवनीया इत्यर्थः. प्रायेण रसाः सेविताः संतो नराणां दीप्तिकरा न-
वंति, धातुबलवीर्यादि दीप्त्युत्पादका नवंति. च पुनर्दीप्तं धातुबलवीर्यादियुक्तं मनुष्यं का-
माः समन्विद्भवन्ति, विषयाः समञ्जसायांति, तथा दीप्तं वनिता अञ्जितपंतीति ज्ञावः. के क-
मिव? पक्षिणः स्वादुफलं दुममिव. स्वादूनि स्वादयुक्तानि फलानि यस्य स स्वादुफलस्तं
मधुरफलं वृक्षंति पक्षिणस्तदञ्जितापिणोऽभिमुखमायांति, तथा बलिष्टं दीप्तं पुरुषं कामा
वनितादयोऽभिमुखमायांतीति ज्ञावः. इत्यनेन रसप्रसेवने दोष उक्तः. ॥ १० ॥ अथ सामा-
न्येन प्रकामभोजने दोषमाह—

॥ मूलम् ॥—जहा दवग्गी पजरिंधणे वणे । समालुजे नोवसमं उवेइ ॥ एविंदियग्गी
त्रिपगाम नोइणो । न वंजयारिस्स हियाय कस्सई ॥ ११ ॥ व्याख्या—यथा दवाग्निर्दवानलः
प्रचुरंधने बहुलकाष्ठे वने लग्न उपशमं नोपैति नोपशाम्यति. कीदृशो दावानलः? समारुतः
पवनसहितः. एवं सकाष्टवनलग्नसपवनदवाग्निदृष्टान्तेन प्रकामभोजिनी मांत्राधिकाहारकारि-

एषो ब्रह्मचारिण इन्द्रियाग्निर्हिताय न ऋवति, ब्रह्मचर्यं कथाय ऋवति. अत्रेन्द्रियशब्देनैन्द्रिय-
जनितरागो गृह्यते, इन्द्रियजनिरागस्याऽनर्थहेतुत्वात्, द्वाग्नेरुपमा धर्मवनदाहकत्वात्. मा-
त्राधिकाहारकरणादिन्द्रियग्रामो बलवान् ऋवति. ॥ ११ ॥ पुना रागाद्युद्धर्तुकामेन किं क-

र्तव्यमित्याह—

॥ मूलम् ॥—विविक्तसयणासणजंतियाणं । उमासणाणं दमिइंदियाणं ॥ न रागसत्तू ध-
रिसेइ चित्तं । पराइउ वाहिरिओसहेहिं ॥ १२ ॥ व्याख्या—रागशत्रू राग एव शत्रुवैरी रा-
गशत्रुरेतादृशानां साधूनां चित्तं न घर्षयति, न पराजयति. एतादृशानां कीदृशानां ? विवि-
क्तशयनासनयंत्रितानां, विविक्ताः स्त्रीपशुपंक्कादिरहिता या शयनोपाश्रयो विविक्तशयना,
तत्र यदासनं निवासो विविक्तशयनासनं, तेन यंत्रिताः सहिता विविक्तशयनासनयंत्रितास्ते-
षां विविक्तशयनासनयंत्रितानां, एकांतस्थाननिवाससहितानां. पुनः कीदृशानां ? अवमाश-
नानामूनाहारकारिणां. पुनः कीदृशानां ? दमितेन्द्रियाणां वशीकृतैन्द्रियाणां, अर्थाद्योगिनां
चित्तं रागवैरी न पराजयति. क इव ? औषधैः पराजितो ब्रेषजैस्तिरस्कृतो व्याधिरिव यथा

उत्तरा-

सटीकं

॥१०७३॥

नेपजोर्निवारितो व्याधिर्देहं पराजयितुं न शक्नोति, तथा रागशत्रुरप्येकांतवसनतपश्चरणे-
द्विग्रहमनाद्युपायैः पराभूतः साधूनां चित्तं न दोषयति. ॥ १२ ॥ स्त्रीप्रमुखसहितस्थान-
स्य दूषणमाह—

॥ मूलम् ॥—जहा विफलावसहस्र मूले । न मूसगाणं वसही पसत्था ॥ एमेव इ-
त्थीनिलयस्स मज्जे । न वंजयारिस्स खमो निवासो ॥ १३ ॥ व्याख्या—यथा विफलाव-
सथस्य मूले, विफालस्यावसथं, तस्य मूले समीपे मूषकाणामुंदराणां वसति स्थितिः प्रशस्ता
न, समीचीना न भवति, विफालगृहसमीपे मूषकस्थितिर्मरणयैव. एवममुना दृष्टान्तेन स्त्री-
निन्दग्रन्थ, स्त्रिया सहितो निलयं गृहं स्त्रीनिलयस्तस्य स्त्रीनिलयस्य मध्ये ब्रह्मचारिणो नि-
वासः कर्मो न, युक्तो नास्ति. तत्र वसमानस्य ब्रह्मचारिणो ब्रह्मचर्यस्य नाश एव स्यादि-
ति तावः. ॥ १३ ॥ स्यादिरहिते स्थाने वसमानेनापि स्त्रीसंपाते किं कर्तव्यं? तदाह—

॥ मूलम् ॥—न रूत्रलावणविलासहासं । न जंपियं इंगियपेहियं वा ॥ इत्थीण चित्तं-
त्ति न भेवइत्ता । दहुं ववस्से समणे तवस्सी ॥ १४ ॥ व्याख्या—तपस्वी श्रमणः स्त्रीणामे-

तत्सर्वं चेष्टितं चित्ते स्वकीये मनसि संनिवेश्य सम्यगवधार्य दृष्टुं न व्यवसेत, दर्शनाय सो-
द्यमो न जवेत्. कोऽर्थः? साधुः स्त्रीणामेतच्चेष्टितं हृदि धृतैतच्चेष्टितं दृष्टुं व्यवसायं न कुर्या-
त्. यतो हि पूर्वं मनस इत्यायाः प्रवृत्तिः, ततश्चक्षुरादीनामिन्द्रियाणां प्रवृत्तिरिति. तत् स्त्रीणां
किं किं चेष्टितं? तदाह—रूपं स्त्रीणां गौरादिवर्णः, लावण्यं नयनाह्लादकः कश्चिद्गुणविशेषः,
विलासो विशिष्टनयनचेष्टाविशेषः, अथवा मंथरगतिकरणादिकः, हास्यं स्मितमीषहंतानां द-
र्शनं. जल्पितं मन्मनोद्वारादिकं, इंजितमंगोपांगादिमोटनं स्वचित्तविकारसूचकं. प्रेक्षितं व-
कावलोकनं. रूपं च लावण्यं च विलासश्च हास्यं च रूपलावण्यविलासहास्यानि, तेषां समा-
हारो रूपलावण्यविलासहास्यं. एतत्सर्वं स्त्रीणां साधुना रागेण न दृष्टव्यमिति यावः. ॥१४॥

॥ मूलम् ॥—अदंसणं चेव अपस्थणं च । अचिंतणं चेव अकित्तणं च ॥ इत्थीजणस्सा-
रियजाणजुगं । हियं संया ढंजचरे रयाणं ॥ १५ ॥ व्याख्या—ब्रह्मचर्ये ब्रह्मव्रते रतानां सा-
वधानानां साधूनामेतदार्थध्यानयोग्यं हितं वर्तते. आर्यं च तद्व्यानं चार्थध्यानं, सम्यग्ध्यानं
धर्मशुद्धादिकं, नस्य योग्यं हितं पत्यं, धर्मध्यानस्य स्वार्थकारकं नवति. कोऽर्थः? यदा हि

ब्रह्मचर्यधारिण एतत्कुर्वन्ति, तदा तेषां धर्मध्यानं स्थिरं स्यादित्यर्थः. तत् किं किमार्थध्यान-
योग्यं? तदाह—स्त्रीणामदर्शनं रागेणाऽनवलोकनं, च पदपूरणे, एव निश्चये. पुनः किं? स्त्री-
णामप्रार्थनमचिलापस्याऽकरणं. पुनः स्त्रीणामचिंतनं, यत्कदाचिद्रूपादिकं दृष्टं, तस्य चेतसि
न स्मरणमपरिज्ञावनमित्यर्थः. पुनः स्त्रीणामकीर्तनं, नाम्ना गुणेन वा न कीर्तनमकीर्तनं, ना-
मगुणोच्चारणस्याऽकरणं. यदि ब्रह्मचारी स्त्रीणां दर्शनं प्रार्थनं चिंतनं कीर्तनं करोति, तदा
तस्यार्थध्यानस्योत्तमध्यानस्य स्थैर्यं न स्यात्. एतत्तु धर्मध्यानस्य योग्यं हितं नास्ति. ॥
॥ १५ ॥ ननु कश्चिद्वदति विकारहेतौ सति विक्रियंते येषां न चेतांसि ते एव धीराः, त-
त्किं विविक्तशयनासनसेवनेन? इति चेत्तत्राह—

॥ मूलम् ॥—कामं तु देवीहिं विभ्रूसियाहिं । न चाश्या खोज्जडं तिगुत्ता ॥ तहावि
मृगंतद्वियंति नच्चा । विवित्तजावो मुणिणं पसत्थो ॥ १६ ॥ व्याख्या—हे शिष्य ! तथापि
मुनीनां विविक्तजाव एकांतस्थाननिवासः प्रशस्तः. किं कृत्वा? विविक्तजावमेकांतहितं मत्वा.
तथेति कथं? यद्यपि त्रिगुतास्तिस्रभिर्गुणैश्चिर्गुता मुनयः काममत्यर्थं देवीजिः क्षोज्जितुं

ध्यानाच्चालयितुं न 'चाइया' इति न शकिताः. कीदृशी जिद्वीजिः ? विभूषितान्निरामृषण-
युक्ताभिः, यदि देवांगनान्निराचरणालंकृतान्निरपि साधवो ध्यानान्न चावितास्तदा मानुषी-
जिस्तु कोत्रं प्रापयितुमशक्या एव. तथापि स्त्रीप्रसंगत्यागं मुनीनामेकांतहितं ज्ञात्वा सत्या-
दिरहितोपाश्रये स्थितिः श्रेयसीति ज्ञावः. ॥ १६ ॥ स्त्रीप्रसंगत्यागं पुनरपि दृढयति—

॥ मूलम् ॥—मुखान्निकंखस्सवि माणवस्स । संसारज्जीरस्स विगंस्स धम्मं ॥ न ता-
रिसं दुत्तरमत्थि लोए । जह् छिडं बालमणोहराठ ॥ १७ ॥ व्याख्या—मोक्षान्निकांदस्य
मोक्षान्निलाषुकस्य मानवस्य संसारज्जीरोरपि, तथा धर्मे स्थितस्य श्रुतधर्मे स्थितस्यात्र संसा-
रे तादृशं दुस्तरमन्यत्किमपि नास्ति, यथा लोके संसारे स्त्री दुस्तरास्ति. कीदृशी स्त्री ? बा-
लमनोहरा, बालानामविवेकिनां मनांसि हरतीति बालमनोहरा, तुशब्दः पदपूरणे विशेषा-
र्थे च. ॥ १७ ॥ स्त्रीसंगतिक्रमे गुणमाह—

॥ मूलम् ॥—एएसि संगं समइक्कमित्ता । सुहुत्तरा चेव जवंति सेसा ॥ जहा महासा-
गरमुत्तरित्ता । नई जवे अवि गंगासमाणा ॥ १८ ॥ व्याख्या—मनुष्याणामेतान् स्त्रीसंबंधिसं-

गान् समतिक्रम्य शेषा धनधान्यादिसंबन्धाः सुखोत्तराश्चैव जवंति. सुखेनोत्तीर्यते इति सुखो-
त्तराः. यथा महासागरं स्वयंभूरमणसदृशं समुद्रमुद्वेद्य गंगानद्यपि सुखोत्तरा सुखोद्वेद्यैव.
तथा येन स्त्रीसंगस्त्यक्तस्तस्यान्यसंगो धनधान्यादिसंयोगः सुत्यज एव. ॥ १७ ॥ अथ रागस्य
दुःखदेतुत्वमाह—

॥ मूलम् ॥—कामाणुगिच्छिप्पन्नवं खु दुक्कं । सवस्स लोयस्स सदेवगस्स ॥ जं काइ-
यं माणसियं च किंचि । तस्संतगं गहइ वीयरागो ॥ १९ ॥ व्याख्या—वीतरागः पुमान् रा-
गद्वेषरहितो मनुष्यस्तस्य द्विविधस्यापि दुःखस्यांतकं पर्यंतं गच्छति प्राप्नोति. तद् द्विविधं दुः-
खं कीदृशं? कायिकं, काये जवं कायिकं रोगादि, तथा मानसिकं, मनसि भवं मानसिकं,
इष्टवियोगाऽनिष्टसंयोगादि. पुनर्यद्दुःखं सर्वस्य लोकस्य प्राणिगणस्य 'खु' इति निश्चयेन का-
मानुश्लिप्पन्नवं विषयसततसेवनोद्भूतं वर्तते. काम्यंतेऽचिलब्ध्यते जनैरिति कामा विषया-
स्तेष्वनुश्लिः कामानुश्लिः, सतताजिकांक्षा कामानुश्लिः, ततः प्रज्जवो यस्य तत्कामानुश-
्लिप्पन्नवं. कीदृशस्य लोकस्य? सदेवकस्य देवैः सहितस्य वीतरागो विगतकामानुश्लिरिहो-

च्यते. ॥ १९ ॥ अथ कामा एव दुःखहेतव इति वदति—

॥ मूलम् ॥—जहा य किंपागफला मणोरमा । रसेण वन्नेण य शुल्लमाणा ॥ ते खुद्द-
ए जीविष्ये पच्चमाणे । एउवमा कामगुणा विवागे ॥ १० ॥ व्याख्या—यथा च किंपाकफला-
नि विषवृद्धविशेषस्य फलानि रसेन मधुरत्वेन, वर्णेन रक्तादिना, चकाराज्ज्वेन शुज्यमानानि
जनस्य मनोहराणि भवंति, तानि किंपाकफलानि छुद्रके जीविते तुष्टे सोपक्रमे मनुष्यायु-
षि पच्यमानान्युदरांतरे गत्वा विपाकावस्थां प्राप्तानि मरणांतदुःखानि भवंतीत्यध्याहारः. त-
था विपाके परिपाककाले कामगुणा विषया एतदुपमाः, एतेषां किंपाकफलानामुपमा येषां ते
एतदुपमाः, किंपाकफलसदृशा विषया इत्यर्थः. विषया हि भोगसमये मनोरमाः, विपाके पर-
लोके नरकादिदुःखदायिनः. ॥ १० ॥ रागस्यैव द्वेषसहितस्योद्धरणोपायमाह—

॥ मूलम् ॥—जे इंदियाणं विसया मणुन्ना । न तेसु भावं न सरे कयाइं ॥ न यामणु-
न्नेसु मणंपि कुल्ला । समाहिकामे समणे तवस्सी ॥ ११ ॥ व्याख्या—समाधिकामः, समा-
धिं रागद्वेषाऽज्ञावेन चित्तस्य स्वास्थ्यं कामयते इति समाधिकामः, चित्तस्थैर्याज्जिज्ञाषी तप-

स्त्री श्रमणः साधुस्तेषु विषयेषु कदाचिद्भावं चित्ताभिप्रायं न सृजेन्न कुर्यात्. तेषु केषु? ये विषया इन्द्रियाणां कर्णादीनां मनोज्ञा बलवन्ता वर्तन्ते. तथा च पुनर्येऽमनोज्ञा अप्रियास्तेष्वमनोऽङ्गिन्द्रियाणां विषयेषु मनो न कुर्यात्, इत्यनेन सुन्दरेषु विषयेषु सारागं मनो न कुर्यात्, तथाऽसुन्दरेषु विषयेषु सैर्द्वयं मनो न कुर्यात्. ॥ २१ ॥

॥ मूलम् ॥—चक्षुस्स रूवगगहणं वयंति । तं रागहेजं तु मणुन्नमाहुः ॥ तं दोसहेजं श्रमणुन्नमाहुः । समो य जो तेसु स वीयरगो ॥ २२ ॥ व्याख्या—अथ मनोज्ञामनोज्ञयोः स्वरूपमाह—चक्षुषो लक्षणं रूपग्रहणं तीर्थकरा वदन्ति. रूपं वर्णः संस्थानं वा तद्वद्व्यतेऽनेनेति रूपग्रहणं, चक्षुरिन्द्रियस्यैतद्वक्षणं. तस्मिन् तद्रूपं रागहेतुकं मनोज्ञमाहुः. यस्मिन् रूपे दृष्टे राग उत्पद्यते तद्रूपं मनोज्ञमाहुः. तदेव रूपं द्वेषहेतुकममनोज्ञमाहुः. यस्मिन् रूपे दृष्टे द्वेष उत्पद्यते तद्रूपममनोज्ञमित्यर्थः. यः साधुस्तेषु मनोज्ञामनोज्ञेषु रूपेषु समः सदृशवृत्तिः स्यात्, स साधुर्वीतराग उच्यते. ॥ २२ ॥

॥ मूलम् ॥—रूवस्स चखुं गहणं वयंति । चखुस्स रूवं गहणं वयंति ॥ रागस्स हे-

उं समणुन्नमाहु । दोसस्स हेजं अमणुन्नमाहु ॥ १३ ॥ व्याख्या—तीर्थकराश्चक्षुरिन्द्रियं रूपस्य विषयस्य ग्रहणं वदन्ति. गृह्णातीति ग्रहणं, कर्तरि शुप्रत्ययः. रूपस्य ग्राहकं चक्षुरित्यर्थः. पुनस्तीर्थकराश्चक्षुरिन्द्रियस्य रूपं विषयं ग्रहणं वदन्ति. गृह्यते इति ग्रहणं, ग्राह्यं चक्षुषा ग्राह्यं रूपं यच्चक्षुरिन्द्रियेण ग्राह्यं तदेव रूपमिति ज्ञावः. अनेन रूपचक्षुषो ग्राह्यग्राहकज्ञावेन परस्परमुपकार्योपकारकज्ञावेन च संबंध उक्तः. इत्यनेन रूपं रागद्वेषकारणं, तथा चक्षुरपि रागद्वेषकारणमुक्तं. तत्समनोज्ञं चक्षुरिन्द्रियं रागहेतुमाहुः, सह मनोज्ञेन ग्राह्येण रूपेण वर्तते इति समनोज्ञं मनोज्ञरूपग्राहकं नेत्रं रागहेतुकमित्यर्थः. अमनोज्ञरूपग्राहकं द्वेषस्य हेतुं हेतुकमाहुः कथयन्ति. ॥ १३ ॥

॥ मूलम् ॥—रूपेसु जो गिद्धिमुवेइ तिव्वं । अकाक्षियं पावइ से विणाहं ॥ रागाउरे से जहा वा पयंगे । आलोयलोले समुवेई मच्चुं ॥ १४ ॥ व्याख्या—रागस्य दूषणमाह—यः प्राणी रूपेषु तीव्रामुक्ततां गच्छि रागमुपैति प्राप्नोति करोति, धातूनामनेकार्थत्वात्. स प्राणी रागातुरः सन् रागपीकृतः सन्नकाक्षिकमेव विनाशं प्राप्नोति, अकाले जन्मकालिकं,

आयुषः स्थितेर्वर्गिव म्रियेत, यतो मनुष्या हि सोपक्रमायुषः स्युः. क इव? यथा वेति, वाशब्द इवार्थे. यथैवालोके प्रदीप्तदीपशिखादर्शने लोलो लंपट आलोकलोलः पतंगश्चक्षु-
रिन्द्रियो जीवो मृत्युं समुपैति, तथा रागातुरो जीवोऽकालमृत्युं समुपैतीत्यर्थः. ॥ १४ ॥

॥ मूलम् ॥—जोआवि दोसं समुवेइ तिवं । तंसिं खणे से समुवेइ दुखं ॥ दुइंतदोसे-
ण सण्ण जंतु । न किंचि रूपं अवस्सइ से ॥१५॥ व्याख्या—अथ द्वेषदूषणमाह—यश्चापि जी-
वो रूपेणित्यव्याहारः, यस्मिन् क्षणे तीव्रं दोषं समुपैति, स जीवस्तस्मिन्नेव क्षणे स्वकीयेन
दुर्दानदोषेण, दुर्दान्तं चक्षुस्तदेव दोषो दुर्दान्तदोषस्तेन दुर्दान्तदोषेण दुःखं चित्तसंतापं समु-
पैति. परं से इति तस्य पुरुषस्य रूपं किमपि नापराध्यति, न विरूपं करोति. रूपस्य न को-
ऽपि दोष इत्यर्थः. तस्य जीवस्यैव दुर्दान्तैर्द्विगस्यैव दोष इत्यर्थः. ॥ १५ ॥

॥ मूलम् ॥—एगंतरत्तो रुइरंसिं रुवे । अयाविसे से कुणइ पजसं ॥ दुखस्स संपील-
मुवेइ वाले । न लिप्पइ तेण मुणी विरागे ॥ १६ ॥ व्याख्या—यो मनुष्यो रुचिरे मनोद्धे
रूपे एकांतरक्तो ज्वलत्यंतं रागी ज्वति, स च पुरुषोऽतादृशेऽसुन्दरे रूपे प्रद्वेषं करोति. त-

तो बालोऽङ्गानी रागी पुमान् दुःखस्य संपीडं संघातमुपैति. विरागी मुनिस्तेन रागद्वेषजनितदुःखेन न लिप्यते, न श्लिष्यते. ॥ १६ ॥

॥ मूलम् ॥—रूपाणुगासाणुगए य जीवे । चराचरे हिंसश्लेणरूवे ॥ चित्तेहिं ते परि-
यावेइ बाले । पीलेइ अत्तइ गुरू किलिडा ॥ १७ ॥ व्याख्या—इदानीं रागस्यैव सकलाश्रव-
हेतुत्वमाह—क्लिष्टो रागबाधितो रागवशवर्ती बालोऽङ्गानी जीवश्चित्रैरनेकप्रकारैः शस्त्राद्यु-
पायैः कृत्वा चराचरांस्त्रसस्थावराननेकरूपवान् जीवान् पीडयति, एकदेशदुःखोत्पादनेन पी-
डामुत्पादयति. पुनः परितापयति, परि समंताद् दुःखयति. पुनर्हिंनस्ति, प्राणैर्न्यः पृथक्क-
रोति. परं स रागी जीवः कीदृशः सन्? रूपानुगाशानुगतः सन्, रूपं प्रस्तावान्मनोऽङ्गमनुग-
च्छतीहतीति रूपानुगा, रूपानुगा चासावाशा रूपविषयोऽन्विलाषः, तमनुग-
तोऽनुप्राप्तो रूपानुगाशानुगतः, तादृशः सन् सुंदररूपविलोकनमनोरथसहितः सन्नित्यर्थः. पु-
नः कीदृशो बालः? ‘अत्तछगुरू’ इत्यात्मार्यगुरूः, आत्मनः स्वस्यार्थः प्रयोजनं गुरू यस्य स
आत्मार्यगुरूः स्वप्रयोजननिरतः, स्वार्थी पुमान् किं किं न कुर्यादिति ज्ञावः. ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—रूपाण्युपाए षरिगहेण । उप्पायणे रक्खणसंनिभे ॥ वए विभेगे य
 कद्धिं सुद्धं से । संजोगकावे य अतत्तिवाञ्जे ॥ १७ ॥ व्याख्या—तस्य रूपलोभाज्जिभूतस्य
 प्राणिनः कुतः सुखं? तदेव दर्शयति—रूपानुरागे सति रूपानुरागेण वा रूपानुपाते सति परि-
 भ्रष्टेण मूर्तारूपेण हेतुना, 'उप्पायणे' इत्युत्पादने उपार्जने, तथा रक्खणसंनियोगे, रक्खणं चाऽ-
 पायनिवाणं, संनियोगश्च स्वपरप्रयोजनेषु सम्यग्व्यापारः, ततो ऽद्धे रक्खणसंनियोगं, तस्मिन्
 तथा व्यये विनाशे, तथा विरहे, च पुनः संजोगकावेऽतृप्तिवाञ्जे सति, तृप्तेः संतुष्टेर्लाजस्तृ-
 प्तिवानः, न तृप्तिवाञ्जोऽतृप्तिवाभस्तस्मिन्नतृप्तिवाञ्जे सति, से इति तस्य लोभयुक्तस्य जीवस्य
 कदापि न सुखं. पूर्व हि लोभी जीवो रूपानुरागी सन् मूर्तया रूपवज्जतुरगकलत्रादीनामुत्पाद-
 ने दुःखं प्राप्नोति, ततस्तेषामुत्पन्नानां कष्टेभ्यो रक्खणे दुःखं प्राप्नोति. ततश्च संनियोगे स्वपर-
 प्रयोजने सम्यग्व्यापारणे दुःखं प्राप्नोति. तेषां रूपवज्जजादीनां संजोगकावेऽपि प्राप्तावतृप्तिवाञ्जे
 ऽपि संतोषस्याऽज्ञावे सति दुःखं प्राप्नोति. यदुक्तं—न जातकामः कामाना—मुपजोगेन शाम्यति
 ॥ इतिपा कृष्णवर्त्मव । भूय एवाजिर्वर्धते ॥ १ ॥ तस्मात्परिग्रहेण जीवस्य कुतः सुखं? कदा-

पि सुखं नास्तीति ज्ञावः ॥ ३७ ॥

उत्तरा-

सटीकं

॥१०८४॥

॥ मूलम् ॥—रूपे अतत्ते य परिगृहंमि । सत्तोवसत्तो न लभेदं तुष्टिं ॥ अतुष्टिदोसेण दुही परस्स । लोच्चाविले आययई अदत्तं ॥ ३९ ॥ व्याख्या—रूपेऽतुष्टश्च पुरुषः परिग्रहे मूर्त्तयां सक्तो प्रसक्तो भवति, सामान्येनासक्तिमान् सक्तः, उपसक्तश्च गाढमासक्तः स्यात् । ततश्च मूर्त्तयां सक्तोपसक्तः, पूर्व सक्तः, पश्चादुपसक्तः सक्तोपसक्तः । एतादृशः सन्मनुष्यस्तुष्टिं संतोषं नोपैति । ततश्चातुष्टिदोषेणासंतोषदोषेण दुःखी सन् परस्यान्यस्याऽदत्तं सुरूपं वस्त्विति शेषः, आदत्ते गृह्णाति । कीदृशः स रूपेऽतुष्टः? लोच्चाविलो लोच्चेनाविलः कलुषो लोच्चाविलः ॥ ३९ ॥

॥ मूलम् ॥—तण्हाजिभूयस्स अदत्तहारिणो । रूपे अतत्तस्स परिगृहस्स ॥ मायामुसं वहुइ लोच्चदोसा । तत्थावि दुक्का न विमुच्चइ से ॥ ३० ॥ व्याख्या—पुनर्दोषांतरमाह—तत्तण्हाजिभूतस्य लोच्चपराजितस्य जीवस्याऽदत्तहारिणोऽदत्तग्राहकस्य, तथा रूपे रूपविषये परिग्रहेऽतुष्टस्याऽसंतुष्टस्य लोच्चदोषाद्धोच्चापराधान्मायामुषा वर्धते, तृष्ण्याऽदत्तं गृह्णाति, ततो

लोनात्परस्य गृहीतवस्तुरक्षणपरो मायामृषां वक्ति, तत्रापि मृषाज्ञापणेऽपि दुःखान्न विमुच्यते.
न लोनी दुःखस्य नागेव स्यादित्यर्थः. ॥ ३० ॥ दुःखयुक्तत्वमेव प्रकटयति—

॥ मूलम् ॥—मोसस्स पढाय पुरुठ्ठे य । पड्ढेगकाले य दुह्मी दुरंते ॥ एवं अदत्ताणि
समाययंतो । रूवे अततो दुहिउं अणस्सो ॥ ३१ ॥ व्याख्या—‘मोसस्स’ मृषावाक्यस्य
पश्चात्पुरतश्च प्रयोगकाले च कालत्रयेऽपि सुरूपवस्तुलोभोदत्तग्राहकः पुमान् दुःखी भव-
नीति शेषः. सुरूपवस्तुलोभाददत्तग्राहकः पुमानित्यपि कर्तृपदं प्रस्तावाद्गृह्यते. कोऽर्थः? पू-
र्वं हि लोभान्मृषाज्ञापणं कुरुते, मृषाज्ञापणस्य पश्चान्मृषावचनमुक्त्वा पश्चात्पश्चात्तापं कुरु-
ते, मनसि जानाति मया नृपोक्तं. मा ज्ञास्यत्सौ वस्तुस्वामीति. तथा पुरतश्च मृषाज्ञाप-
णात्पूर्वमपि दुःखी भवति. नयासौ सुरूपवस्तुस्वामी केन प्रकारेण वंचनीय इति. पुनः प्रयो-
गकाले मृषाजडपनकालेऽपि दुःखी भवति, मनस्येवं जानाति, मा कदाचिन्मम मृषावचन-
मसौ जानात्पि. कीदृशः स पुरुषः? दुरंतो दुष्टोतः पर्यवसानं यस्य स दुरंतः. इह लोके वि-
दंभनातः, परन्तवे च दुर्गतिदुःखाद्दुष्टावसान इत्यर्थः. एवममुना प्रकारेण रूपेऽतुतोऽदत्तानि

समाचरन्ननिश्रः सन् दुःखितो भवति, न विद्यते निश्रा यस्य सोऽनिश्रोऽवष्टंजरहितः. यतो हि चौरस्य मृषाज्ञापिणश्च न कोऽपि रक्षक इति ज्ञावः. ॥ ३१ ॥

॥ मूलम् ॥—रूवाणुरत्तस्स नरस्स एवं । कत्तो सुहं हुज्जा कयाइ किंचि ॥ तत्थोवभो-
गेवि कलेसदुखं । निवत्तइ जस्स कएण दुखं ॥ ३२ ॥ व्याख्या—एवममुना प्रकारेण प्रा-
गुक्तसूत्रप्रकारेण रूपानुरक्तस्य रूपानुरागिणः पुरुषस्य कदापि रात्रौ दिवसे वा किंचित्तोक्त-
मात्रमपि कुतः कस्मात्सुखं भवेत्? अपितु कदापि किमपि सुखं न भवेत्. यतस्तत्र रूपानुरागे
उपपन्नोऽपि क्लेशदुःखमत्तृसिलान्नत्वलक्षणपीडाजनितमसातं निर्वर्तयत्युत्पादयति. पुनः 'ज-
स्स कएण', इति यस्य मनोज्ञरूपाद्युपपन्नोगस्य कृते, मनोज्ञरूपाद्युपपन्नोगार्थं दुःखमात्मनः क-
ष्टं भवति. ॥ ३२ ॥ इति रागस्य दुःखहेतुत्वमुक्त्वा ऋषस्य दुःखहेतुत्वमाह—

॥ मूलम् ॥—एमेव खंमि गउं पउंसं । उवेइ दुखकोहपरंपराउं ॥ पडुडचित्तो य चि-
णाइ कम्मं । जं से पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ३३ ॥ व्याख्या—एवममुना प्रकारेणैव यथा
मनोज्ञरूपोपरि रागाद्दुःखं लाजप्रकारेणैव, तथा जीवोऽमनोऽङ्गे रूपे प्रद्वेषं गतः सन् प्रद्वे-

पपरंपरातः प्रदुष्टचित्तः संस्तकष्टकर्म चिनोत्पुपार्जयति. ' जं ' इति यत्कर्म ' से ' इति तस्य दुष्टचित्तस्य विपाके कर्मानुभवकाले, इह परत्र च दुःखं दुःखदायि जवति. ॥ ३३ ॥ रागद्वेषोद्वरणगुणमाह—

॥ मूलम् ॥—रूवे विरक्तो मणुजं विसो गो । एएण दुःखोहपरंपरेण ॥ न लिप्यई जव-
मज्जे वसंतो । जलेण वा पुष्करिणीपलासं ॥ ३४ ॥ व्याख्या—रूपे विरक्तो मनुष्यो मनो-
ज्ञरूपे रागमकुर्वन्नेतया दुःखौघपरंपरया पूर्वोक्तया दुःखसमूहश्रेण्या जवमध्ये वसन्नपि न लि-
प्यते, रागजनितदुःखावलिप्तो न स्वादित्यर्थः. कीदृशः स पुमान् ? विशोको विगतशोकः. के-
न किमिव ? जलेन पुष्करिणीपलाशमिव, यथा पद्मिनीपत्रं जले तिष्ठदपि जलेन नावलिप्य-
ते, एवं विरक्तोऽपि संसारे वसन्नपि संसारदुःखैर्न लिप्यते. ॥ ३४ ॥ एवं चक्षुरिंद्रियमाश्रित्य
त्रयोदश गाथा व्याख्याताः, अथ शेषेन्द्रियाणां मनसंश्च त्रयोदशत्रयोदश गाथा व्याख्ये-
याः संति. अत्र त्रैन्द्रियाणां चक्षुषो दोषबाहुद्वयप्रादुर्भावात्पूर्वं चक्षुरिंद्रियद्वारेण रागद्वेषौ
दर्शितौ, अन्यथा तु दुर्दमनं रसनेंद्रियमुक्तमस्ति. अथ श्रोत्रमाश्रित्य दूषणान्याह—

॥ मूलम् ॥—सोयस्स सद् ग्रहणं वयंति । तं रागहेतुं तु मणुन्नमाहु ॥ तं दोसहेतुं
अमणुन्नमाहु । समो य जो तेसु स वीतरागो ॥ ३५ ॥ व्याख्या—तीर्थकराः श्रोत्रेन्द्रियस्य
ग्रहणं विषयं शब्दं वदंति । शब्दग्राहकं श्रोत्रमिति श्रोत्रेन्द्रियस्य लक्षणं । शब्दः श्रोत्रेणैव गृ-
ह्यते, तं शब्दं मनोऽं स्त्रीगीतादिकं रागहेतुकमाहुः, वीतरागाः कथयंति । तमेव शब्दमम-
नोऽं खरवायसादिप्रोक्तं कर्कशं द्वेषहेतुकमाहुः । यस्तु मनोऽं ज्ञानमनोऽं ज्ञयोः शब्दयोर्विषये स-
मो रागद्वेषरहितः स वीतराग उच्यते ॥ ३५ ॥

॥ मूलम् ॥—सदस्स सोयं ग्रहणं वयंति । सोयस्स सद् ग्रहणं वयंति ॥ रागस्स हे-
तुं समणुन्नमाहु । दोसस्स हेतुं अमणुन्नमाहु ॥ ३६ ॥ व्याख्या—तीर्थकराः ‘सोयं’ इति
श्रोत्रेन्द्रियं शब्दस्य ग्रहणं ग्राहकं वदंति । गृह्णातीति ग्रहणं । पुनस्तीर्थकराः शब्दं विषयं श्रो-
त्रस्य श्रोत्रेन्द्रियस्य ग्रहणं, गृह्यते इति ग्रहणं ग्राह्यं वदंति । शब्दः श्रोत्रेण ग्राह्यः, तस्माद्वद-
श्रोत्रयोर्ग्राह्यग्राहकभावसंबन्ध उक्तः । तत्समनोऽं सुंदरशब्दविषयग्राहकं रागस्य हेतुकमाहुः-
पुनरमनोऽं सुंदरं शब्दविषयग्राहकं श्रोत्रेन्द्रियं द्वेषस्य हेतुमाहुः ॥ ३६ ॥

॥ मूलम् ॥—सदेसु जो गिद्धिमुवेइ तिबं । अकालियं पावइ से विणासं ॥ रागाउरे हरिणमिगेव मुळे । सदे अतत्ते समुवेइ मच्चुं ॥ ३७ ॥ व्याख्या—यः पुरुषः शब्देषु तीव्रा-
मश्रिकां ग्राह्यं मूर्धामुपैति, स शब्देऽतुतो मनोऽशब्देऽसंतुष्टो रागातुरः सन् मुग्धो मूढोऽ-
काङ्क्षिकमाशुः स्थिते रविगिव सोपक्रमाशुष्कत्वान्मृत्योरवसरं विनैव विनाशं मरणं प्राप्नोति. स मू-
ढः क इव मृत्युं समुपैति ? शब्देऽतुतो मुग्धो हरिण इव मृग इव हरिणपशुखि. अत्र मृ-
गशब्दः पशुपर्वणियाचकः, हरिणश्चासौ मृगश्च हरिणमृगः. ॥ ३७ ॥

॥ मूलम् ॥—जेआवि दोसं समुवेइ तिबं । तंसिं खणे से उ उवेइ दुस्कं ॥ दुहंतदोसे-
ण भगण जंतु । न किंचि सइं अवरपइ से ॥ ३८ ॥ व्याख्या—यश्चापि जंतुर्जीवो यस्मिन्
क्षणेऽमनोऽं शब्दे तीव्रं छेपं समुपैति, स जंतुस्तस्मिन्नेव क्षणे स्वकीयेन दुर्दंतदोषेण, दुर्द-
तं श्रोत्रोद्भिद्यं, तदेव दोषोऽथवा तस्य दोषस्तेन दुःखमुपैति प्राप्नोति, स जंतुः स्वकीयश्रोत्र-
द्भिद्यदोषेण दुःखीक्रियते. परंतु तस्य पुरुषस्य शब्दः किंचिदपि नापगच्छति, शब्दस्य न
कोऽपि दोषः, जंतोः श्रोत्रोद्भिद्यस्यैव दोष इत्यर्थः. ॥ ३८ ॥

॥ मूलम् ॥—एगंतरत्तो रुद्रंमि सहे । अतालिसे से कुणई पठसं ॥ दुखस्स संपील-
मुवेइ बाले । न लिप्पई तेण मुणी विरागे ॥ ३ए ॥ व्याख्या—यो मनुष्यो रुचिरे मनोइ
शब्दे एकांतरक्तोऽत्यंतमासक्तो जवति, रागं कुरुते, स मनुष्योऽतादृशोऽमनोइ शब्दे प्रद्वेषं
करोति. स बालो रागद्वेषासक्तो दुःखस्य संपीनामुपैति, असातासंबंधिनीमयंतपीनां प्रा-
प्नोति, तेन रागद्वेषोत्पन्नदुःखेन विरागी मुनिर्न लिप्यते, वीतरागः पुमान् सदा सुखजाक्
स्यादिति ज्ञावः. ॥ ३ए ॥

॥ मूलम् ॥—सद्वाणुगासाणुगए य जीवे । चराचरे हिंसइणेगरूवे ॥ चित्तेहिं ते परिता-
वेइ बाले । पीलेइ अत्तइ गुरू किलिठे ॥ ४० ॥ व्याख्या—अथ शब्दानुरक्तस्य रागद्वेषयो-
रेवाश्रवकारणत्वमाह—जीवः शब्दानुगाशानुगतः सन्, मनोइशब्दश्रवणाशायुक्तः सन्,
चराचरानेकरूपान् जीवान् हिनस्ति. स बालोऽज्ञानी चित्रैरनेप्रकारैरुपायैः शस्त्रादिभिः
कांश्चिज्जीवान् परितापयति, कांश्चिज्जीवान् पीदयति. कीदृशः स बालः? ‘अत्तइगुरू’ आ-
त्मार्यगुरुः स्वार्थपरायणः. पुनः कीदृशः? ‘किलिठ’ क्लिष्टो रागद्वेषोपहतचित्तः. ॥ ४० ॥

॥ मूलम् ॥—सद्वाणुवाएण परिग्रहेण । उप्पायणे रक्खणसंनियोगे ॥ वण् वियोगे च कट्ठिं सुहं से । संनोगकाले च अतत्तिलात्तो ॥ ४१ ॥ व्याख्या—मनोइशब्दश्रवणलोच्चाभि-
भूतस्य प्राणिनः कुतः सुखं? तदेवाह—शब्दानुरागेण तथा परिग्रहेण मूर्तारूपेणोत्पादने
मनोहृशब्दोपेतचेतनाचेतनद्रव्योत्पादने, पश्चात्तेषां रक्षणे, पश्चात्तेषां संनियोगे स्वपरप्रयो-
जने मम्यग्न्यापागणे, व्यये विनाशे, वियोगेऽर्थद्विद्वार्थिनः पुरुषस्य कुतः सुखं? पुनस्तस्य
शब्दानुरागिणो जंतोः संनोगकाले चातुत्तिलात्तो दुःखं भवति, शब्दश्रवणे रागिणां न त-
त्तिगिति चावः ॥ ४१ ॥

॥ मूलम् ॥—सहे अतत्ते च परिग्रहंमि । सत्तोवसत्तो न भवेइ तुठिं ॥ अतुठ्ठिदोसे-
ण दुह्नी परस्स । लोच्चाविले चाययई अदत्तं ॥ ४२ ॥ व्याख्या—शब्देऽतुत्तो जीवः परिग्रहे
सक्तः स्यात्, सासान्येन रक्तो भवेत्, उपसक्तश्च गाढमासक्तः स्यात्. ततश्च सक्तोपसक्तः स्यात्.
अत्यंतं सक्त उपसक्तः, सक्तश्चासावुपसक्तश्च सक्तोपसक्तः, परिग्रहे गाढानुरक्तस्तुष्टिं संतोषं
नोपैति, अतुष्टिदोपेण दुःखी भवति. पुनरसंतोषी परस्यान्यस्य संबंधि शोचनशब्दकारिव-

स्तुवादित्रादिलोत्राविलो लोत्रकंलुषोऽदत्तमादत्ते, अदत्तं गृह्णाति. ॥ ४२ ॥

॥ मूलम् ॥—तण्हात्रिभूयस्स अदत्तहारिणो । सहे अतत्तस्स परिगहे य ॥ मायासु-
सं वहुइ लोत्रदोसा । तत्थावि दुक्का न विमुच्चइ से ॥ ४३ ॥ व्याख्या—शब्देऽतुसस्य प्रा-
णिनः परिग्रहे तृष्मात्रिभूतस्याऽदत्तहारिणश्च लोत्रदोषान्मायामृषा संवर्धते. पुनस्तस्य प्रा-
णिनस्तत्रापि मायामृषायामपि दुःखान्न विमुच्यते, मायामृषाजल्पनकालेऽपि दुःखभाक् स्या-
दित्यर्थः. ॥ ४३ ॥ तदेव दुःखं दर्शयति—

॥ मूलम् ॥—मोसस्स पहाय पुरब्बे य । पण्णकाले य दुही डुरंते ॥ एवं अदत्ता-
णि समाययंते । सहे अतत्तो दुहिने अणिस्सो ॥ ४४ ॥ व्याख्या—मृषात्राषी पुमान् मृ-
षावाक्यस्य पश्चात्पुरतश्च प्रयोगकाले च डुरंतो दुःखांतो जवति, अंते दुःखभाक् स्यात्.
मायया मृषामुक्त्वा, पश्चान्मृषात्राणस्य पश्चात्तापं करोति, मनस्येवं जानाति, मया सुसं-
स्थापितं वाक्यं नोक्तमिति पश्चात्तापं करोति. पुनः शब्दलोत्री मृषात्राणस्य पुरस्ताच्च कथं
मयासौ शोचनशब्दगुणवान् पदार्थो ग्राह्यो वंचना वा कार्येति मृषात्राणाल्पूर्वमपि चिंतादुः-

स्वोपेतः स्यात्. पुनः स च प्रयोगकाले मृषाज्ञापणप्रस्तावे च दुःखी स्यात्, यतो हि मृषां जड्यंतं मामसौ माजानात्यज्यैवममुना प्रकारेण शब्देऽतृप्तो जीवोऽदत्तानि शब्दगुणवद्भूतानि नि समाचरन् शृङ्गन् दुःखितो भवति. त्रिकालमपि दुःखज्ञातवति. कीदृशः सः? अनिश्रो निश्चारहितः, यतो ह्यदत्तग्राहिणोऽन्याययुक्तस्य न कोऽप्यवष्टंभदाता स्यात्. ॥ ४४ ॥

॥ मूलम् ॥—सद्वाणुरत्तस्स नरस्स एवं । कत्तो सुहं हुज्ज कया य किंचि ॥ तत्थोवज्जो भेवि कत्तेसदुक्कं । निवत्तई जस्स कएण दुक्कं ॥ ४५ ॥ व्याख्या—शब्दानुरक्तस्य मनुष्यस्यैव मनेनोक्तप्रकारेण कदापि किञ्चित्स्तोकमपि सुखं भवति? अपि तु सर्वथैव न सुखं. यतस्तत्र शब्दानुरागे उपज्ञोगेऽपि क्लेशदुःखं, अतृप्तिबालक्षणपीडाजनितमसातं निर्वर्तयत्युत्पादयति. पुनः ‘जस्स कएण’ इति यस्य मनोद्देशशब्दोपज्ञोगस्य कृते शब्दोपज्ञोगार्थं दुःखमात्मनः कष्टं निर्वर्तयत्युत्पादयति, तस्य कदापि सुखं नास्तीत्यर्थः, सुखस्य कारणं तत्र किमपि नास्ति. ॥ ४५ ॥

॥ मूलम् ॥—एमेव सद्धंमि गळं पडंसं । उवेइ दुक्कोदुपरंपराळ ॥ पदुहुचित्तो य चि-

णाइ कम्मं । जं से पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ४६ ॥ व्याख्या—एवमनेन प्रकारेणैव, यथा मनोज्ञशब्दोपरि रागमुपगतस्तथाऽमनोज्ञशब्दे प्रद्वेषं गतो जीवो दुःखौघपरंपरामुपैति. ततः प्रदुष्टचित्तो द्वेषोपहतचित्तः कर्माष्टिविधं चिनोति, कर्मबन्धं करोति. यत्कर्म तस्य प्रदुष्टचित्तस्य पुरुषस्य विपाके दुःखं दुःखदायि भवति. ॥ ४६ ॥

॥ मूलम् ॥—सद्दे विरक्तो मणुजं विसोगो । एएण दुस्कोहपरंपरेण ॥ न लिप्पइ भवमज्जे वसंतो । जलेण वा पोस्करिणीपलासं ॥ ४७ ॥ व्याख्या—यो मनुष्यः शब्दे विरक्तो भवति, स विशोकः शोकरहितः सन् भवमध्ये वसन्नप्येतया पूर्वोक्तदुःखौघपरंपरया न लिप्यते. किमिव ? जले वसदपि पुष्करिणीपत्रमिव. ॥ ४७ ॥ अथ द्राणेन्द्रियमाश्रित्याह—

॥ मूलम् ॥—घाणस्स गंधं गहणं वयंति । तं रागहेजं समणुन्नमाहु ॥ तं दोसहेजं अमणुन्नमाहु । समो य जो तेसु स वीयरगो ॥ ४८ ॥ व्याख्या—तीर्थंकरा द्राणस्य नासिकाया ग्रहणं विषयं गंधं वदंति. तं मनोज्ञं गंधं रागहेतुमाहुः. पुनस्तं गंधममनोज्ञं द्वेषहेतुमाहुः. तेषु मनोज्ञासनोज्ञेषु गंधेषु यः समस्तुल्यवृत्तिः स वीतरागो ज्ञेयः. ॥ ४८ ॥

॥ मूलम् ॥—गंधस्स घाणं गहणं वयंति । घाणस्स गंधं गहणं वयंति ॥ रागस्स हेउं समणुन्नमाहु । दोसस्स हेउं अमणुन्नमाहु ॥ ४ए ॥ व्याख्या—तीर्थकरा गंधस्य सुरज्यसुर-
चिपुज्जलस्य ग्रहणं ग्राहकं घ्राणं वदंति । तथा घ्राणस्य नासिकाया गंधं सुरज्यसुरचिपुज्जलं
ग्रहणं ग्राहं वदंति । एवं गंधघ्राणयोर्ग्रह्य ग्राहकत्वाव उक्तः । तन्मनोज्ञं मनोज्ञगंधविषय-
सहितं घ्राणं रागहेतुमाहुः, एवममनोज्ञगंधविषयसहितं घ्राणं छेषस्य हेतुमाहुः ॥ ४ए ॥

॥ मूलम् ॥—गंधेसु जो तिवमुवेइ गिद्धि । अकालियं पावई से विणासं ॥ रागाउरे
उत्सहिगंधगिद्धे । सण्पे विलाउविव निस्समंतो ॥ ५० ॥ व्याख्या—यो मनुष्यो गंधेषु ती-
व्रामुत्कटां गृह्णीति, स मनुष्यो रागातुरः सन्नकालिकं विनाशं प्राप्नोति । स क इव ? वि-
लान्निःक्रमन् सर्प इव, यथा विलान्निस्सरन् सर्प उपधिगंधगृह्णोऽकालिकं विनाशं प्राप्नोति ।
मर्षो हि नागदमन्यादिकां सुरन्निगंधोपेतां कांचिदौषधीमाघ्राय पश्चात्तज्जंघाकृष्टो विलान्निर्ग-
तन् प्रियते, जनेमर्यते । चंदनगंधाकर्षितश्च चंदनमालिङ्ग्य तिष्ठन् प्रियते मार्यते । गंधलुब्धो
नरो हि सर्पोपमो ज्ञेयः ॥ ५० ॥

॥ मूलम् ॥—जे आवि दोसं समुवेइ तिवं । तंसि खणे से उ उवेइ दुखं ॥ दुइतदो-
सेण सएण जंतू । न किंचि गंधं अवरघई से ॥ ५१ ॥ व्याख्या—यश्चापि जंतुर्यस्मिन् क्षणे-
ऽमनोङ्गगंधमाघ्राय तीव्रं द्वेषं समुपैति, स जीवस्तस्मिन्नेव क्षणे स्वकीयेन दुर्दंतघ्राणेन्द्रिय-
दोषेण दुःखमुपैति. परंतु तस्य गंधग्राहकस्य पुरुषस्य गंधः किमपि नापराध्यति, गंधस्य न
कश्चिद्वोषः, तस्य घ्राणेन्द्रियस्यैव दोषोऽस्ति. ॥ ५१ ॥

॥ मूलम् ॥—एगंतरत्तो रुइरंमि गंधे । अतालिसे से कुणई पडसं ॥ दुखस्स संपील-
मुवेइ बाले । न लिप्पई तेण मुणी विरागे ॥ ५२ ॥ व्याख्या—यो मनुष्यो रुचिरे मनोज्ञे गं-
धे एकांतरक्तोऽत्यंतं रागवान् भवति, स तादृशोऽमनोज्ञे गंधे प्रद्वेषं करोति, तदा स बालो
दुःखस्य पीमां दुःखसंबन्धिनीं पीरामसातामुपैति. तेन कारणेन विरागी मुनिस्तेन दुःखेन
रागद्वेषोद्भवेन कष्टेन न लिप्यते. ॥ ५२ ॥

॥ मूलम् ॥—गंधाणुगासाणुए य जीवे । चराचरे हिंसंइणेगरूवे ॥ चित्तेहिं ते परि-
तावेइ बाले । पीलेइ अत्तट्ठगुरु किलिंठे ॥ ५३ ॥ व्याख्या—बालोऽज्ञानी जीवो गंधानुगा-

शानुगतो मनोज्ञगंधोपेतपुष्पकर्पूरकस्तूरिकादिद्रव्यसुरजिग्रहणाशासहितश्चित्रैर्विविधशब्दा-
द्युपायैः कृत्वा चराचराननेकरूपान् जीवान् हिनस्ति, परितापयति, पीडयति. कीदृशः सः?
आत्मार्यगुरुः स्वार्थपरायणः, पुनः कीदृशः? संक्लिष्टो रागाद्युपहतचित्तः. ॥ ५३ ॥

॥ मूलम् ॥—गंधाणुवाएण परिगह्णेण । उप्पायणे रक्खणसंनिर्जगे ॥ वए विर्जगे य क-
हिं सुहं से । संजोगकाले य अतत्तलान्नो ॥ ५४ ॥ व्याख्या—गंधानुरक्तस्य जीवस्य कुतः
सुखं जवति? कुतोऽपि सुखं न स्यादित्यर्थः. तथैव दर्शयति—पूर्वं तु गंधानुवादेन सुरजि-
गंधद्रव्यानुरागेण, सुरजिगंधद्रव्यानुरागे सति वा परिग्रहेण मूर्तारूपेण दुःखं स्यात्, तत-
स्तस्योत्पादने दुःखं स्यात्, ततो रक्षणे दुःखं, ततः संनियोगे स्वपरप्रयोजने सम्यग्व्यापा-
रेण दुःखं, ततो व्यये तस्य न्यूनतायां दुःखं, ततो वियोगे विनाशे दुःखं जवति. एवं कष्टे-
न संप्राप्ते सुगंधवस्तुनि संजोगकालेऽप्यतृप्तिवाचः, स च दुःखं, एवमसंतोषी महादुःखी-
त्युक्तत्वात्. तस्मादेतादृशस्य गंधानुरक्तस्य कुतः सुखं स्यात्? अपि तु न स्यादेव. ॥ ५४ ॥

॥ मूलम् ॥—गंधे अतत्तो य परिगहंमि । सत्तोवसत्तो न उवेइ तुहिं ॥ अतुडिदोसेण

दुही परस्स । लोत्राविल्ले आययई अदत्तं ॥ ५५ ॥ व्याख्या—गंधेऽतृप्तोऽसंतुष्टः पुमान् परिग्रहे सक्तो जवति, सामान्येन रतिमान् जवति. ततः पश्चात्सक्तः सन्नुपसक्तोऽत्यंतं रतिमान् जवति, तदा च सक्तोपसक्त उच्यते. तादृशः सक्तोपसक्तश्च तुष्टिं संतोषं नोपैति. स चातुष्टिदोषेण दुःखी सन्नन्यस्याऽदत्तं द्रव्यमादत्ते. कीदृशः सः? लोत्राविलो लोत्रेन कलुषः

॥ मूलम् ॥—तल्लान्निभूयस्स अदत्तहारिणो । गंधे अतत्तस्स परिगहे य ॥ मायामुसं वट्ठइ लोत्रदोसा । तत्थावि दुस्का ण विमुच्चई से ॥ ५६ ॥ व्याख्या—तृक्षान्निभूतस्य सुगंधद्रव्यलोत्रेन पराभूतस्य, ततोऽदत्तहारिणो गंधे गंधविषयेऽतृप्तस्य पुरुषस्य लोत्रदोषान्मायामृषा संवर्धते. तत्रापि मायामृषायामपि स मृषावादी जीवो दुःखान्न विमुच्यते. ॥५६॥

॥ मूलम् ॥—दोसस्स पढा य पुरब्बउ य । पउगकाले य दुही दुरंते ॥ एवं अदत्ताणि समाययंतो । गंधे अतत्तो दुहिउ अणिस्सो ॥ ५७ ॥ व्याख्या—मृषान्नापी पुरुषो मृषावाक्यस्य पश्चाच्च पुनः पुरस्तात्पूर्वं, च पुनः प्रयोगकाले दुरंतो दुःखी जवति. मृषाभाषणस्य पश्चादेवं जानाति, मया किमर्थं मृषावाक्यमुक्तं? मृषान्नाभाषणस्य पूर्वमेवं जानात्यसौ मम मृ-

पावाभ्यं ज्ञास्यति. मृषान्नापणकाले चैवं जानाति, अस्याग्रेऽहं मृषा वदामि, परमसौ जाना-
तीति चिंताकुलत्वेन सर्वदा डुरंतो दुःखी अत्यंतदुःखी स्यात्. एवमदत्तानि समाचरन् गं-
धोत्तमो जीवो दुःखितो भवति. कीदृशः सः? अनिश्रो निश्रारहितः ॥ ५३ ॥

॥ मूलम् ॥—गंधाणुरत्तस्त नरस्त एवं । कत्तो सुहं हुज्ज कयावि किंचि ॥ तत्थोच्चो-
नेवि किल्लेसदुखं । निवत्तई जस्त कएण दुखं ॥ ५४ ॥ व्याख्या—एवममुना प्रकारेण गं-
धानुरक्तस्य नरस्य कदापि किंचित्कुतः सुखं भवेत्? तत्रापि गंधोपचोगेऽपि क्लेश एव दुःखं
निर्वर्तयति, क्लेशदुःखमुत्पादयति. यस्य कृते गंधस्योपचोगार्थं दुःखमात्मनः कष्टं भवति.

॥ मूलम् ॥—एमेव गंधमि गलं पलंसं । उवेइ डुस्कोहपरंपराडं ॥ पडुह्चित्तो य चि-
णाइ कम्मं । जं से पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ५५ ॥ व्याख्या—एवमेव यथा गंधानुरक्तो
नरो दुःखोद्यपरंपरां प्राप्नोति, तथैव गंधे दुष्टगंधे प्रदूषं गतो दुःखौद्यपरंपरासुपैति. प्रदुष्टचि-
त्तः सन् दुष्टं कर्म चिनोति, यत्कर्म तस्य पुरुषस्य विपाककाले दुःखं दुःखकारि भवति.

॥ मूलम् ॥—गंधे विरत्तो मणुडं वित्तोगो । एएण डुस्कोहपरंपरेण ॥ न लिप्पई ज-

वमज्जे वसंतो । जलेण वा पुष्करिणीपत्रासे ॥ ६० ॥ व्याख्या—गंधे विरक्तो गंधाद्विरागी मनुजो विशोकः शोकरहितः सन्नेतेन दुःखौघपरंपरया न क्षिप्यते न स्पृश्यते. किं कुर्वन्नपि? तत्रमध्ये वसन्नपि, किमिव? जलेन पुष्करिणीपत्रं पद्मिनीपत्रमिव. ॥ ६० ॥ अथ रसनैर्द्रि-

यमाश्रित्य दूषणमाह—

॥ मूलम् ॥—जीहाए रसं गहणं वयंति । तं रागहेजं समणुन्नमाहु ॥ दोसस्स हेजं अमणुन्नमाहु । समो य जो तेसु स वीयरगो ॥ ६१ ॥ व्याख्या—रस्यते आस्वाद्यते इति रसो मधुरादिः, तं रसं तीर्थकरा जिह्वाया रसं मधुरादिकं विषयं ग्रहणं वदंति. तं रसं मनोज्ञं मनोहरगुणसहितं रागहेतुमाहुः. तमेव रसं कटुकादिकप्रममनोद्गममनोहरं दूषहेतुमाहुः. य-
श्च तेषु मनोज्ञामनोद्गेषु रसेषु समस्तुदयवृत्तिः स वीतराग उच्यते इति शेषः. ॥ ६१ ॥

॥ मूलम् ॥—रसस्स जीहं गहणं वयंति । जीहाए रसं गहणं वयंति ॥ रागस्स हेजं समणुन्नमाहु । दोसस्स हेजं अमणुन्नमाहु ॥ ६२ ॥ व्याख्या—रसस्य मधुरादेर्जिह्वा जिह्वेन्द्रियं ग्रहणं ग्राहकं वदंति, तथा जिह्वाया रसनैर्द्रियस्य रसं मधुरादिकं ग्रहणं ग्राह्यं वदंति. रसरस-

नयोप्राह्यग्राहकसंबंध उक्तः. तद्भसनेन्द्रियं समनोद्गं रागहेतुकमाहुः, अमनोद्गं च द्वेषस्य हेतुकमाहुः. ॥ ६२ ॥

॥ मूलम् ॥—रसेसु जो गिद्धिमुवेद तिवं । अकालियं पावद से विणासं ॥ रागाजरे विक्षिप्तविचित्रकाए । महे जहा आमिसलोन्नगिछे ॥ ६३ ॥ व्याख्या—यो मनुष्यो रसेषु मधुरादिषु तीव्रां गृह्णमुपैति, स रागातुरोऽकालिकं विनाशं प्राप्नोति. क इव ? मत्स्य इव, यथा मत्स्य आमिषलोन्नगृह्णो विक्षिप्तविचित्रकायो लोहकंटकविच्छरीरोऽकालिकं विनाशं प्राप्नोति. तथा रसगृह्णो जीवोऽपि. ॥ ६३ ॥

॥ मूलम् ॥—जेआवि दोसं समुवेद तिवं । तंसिं खणे से उ जवेद दुःखं ॥ दुर्दंतदोषेण सएण जंतु । रसं न किंचि अवरपूद से ॥ ६४ ॥ व्याख्या—यथापि जंतुर्यस्मिन् क्षणे नीवं द्रुपं समुपैति, स जीवस्तस्मिन्नेव क्षणे स्वकीयेन दुर्दंतदोषेण दुर्दंततरसनेन्द्रियदोषेण दुःखमुपैति प्राप्नोति. परंतु तस्य मनुष्यस्य रसः किमपि नापराध्यति. तस्य रसनेन्द्रियस्यैव दोषः, न तु रसस्य कश्चिदोषोऽस्तीति ज्ञातवः ॥ ६४ ॥

मायामृषायामपि सोऽसंतोषी सरसवस्तुग्राही दुःखान्न विमुच्यते ॥ ६९ ॥

॥ मूलम् ॥—मोसस्स पहाय पुरह्वजं य । पज्जगकखे य दुही दुरंते ॥ एवं अदत्ताणि समाययंतो । रसे अतत्तो दुहिजं अणिरसो ॥ ७० ॥ व्याख्या—मृषावाक्यस्य पश्चात्पुरतश्च प्रयोगकाले च दुरंतो दुःखी ज्ञवति. दुर्दृष्टोतो यस्य स दुरंतः, एतादृशो दुःखी ज्ञवति. एवममुना प्रकारेण रसेऽतृप्तोऽदत्तानि सप्ताचरंश्चौर्याणि कुर्वन् दुःखितो ज्ञवति. पुनरतिश्रो ज्ञवति, निश्चारहितो भवति. ॥ ७० ॥

॥ मूलम् ॥—रसाणुरत्तस्स नरस्स एवं । कत्तो सुहं हुज्जा कयावि किंचि ॥ तद्योवज्जो-
गेवि किलेसदुक्कं । निवत्तर्दं जस्स कएण दुक्कं ॥ ७१ ॥ व्याख्या—एवममुना प्रकारेण र-
सानुरक्तस्य कदापि किंचित्कृतः सुखं भवति? कुतोऽपि सुखं न ज्ञवतीत्यर्थः. तत्र रसोपज्जो-
गसमयेऽप्यतृप्तिनात्ररूपं ह्येकशब्दः निर्वर्तयत्युत्पादयति. तस्य रसोपज्जोगस्य कृते आत्मनो
दुःखं कष्टं जीव उत्पादयतीत्यर्थः. ॥ ७१ ॥

॥ मूलम् ॥—एमेव रसंसि गजं पजसं । जवेदं दुक्खोहपरंपराजं ॥ पडुठच्चित्तो य चि-

उत्तरा-

सटीकं

॥११०५॥

णाद् कर्मम् । जं से पुणो होद्द दुहं विवागे ॥ ७२ ॥ व्याख्या—एवमेव रसे शुद्धो जीवः प्र-
द्वेषं गतः प्रदुष्टचित्तः सन् दुःखौघपरंपरया तत्कर्म चिनोति, येन कर्मणा पुनस्तस्य जीवस्य
विपाके दुःखं नवति ॥ ७२ ॥

॥ मूलम् ॥—रसे विरक्तो मणुजं विसो गो । एषण दुखोहपरंपरेण ॥ न लिप्पदे नव-
मज्जे वसंतो । जलेण वा पुखवरिणीपलासं ॥ ७३ ॥ व्याख्या—रसे विरक्तो मनुजो विज्ञो-
कः सन् नवमध्ये वसन्नप्येतेन पूर्वोक्तदुःखौघपरंपरया न लिप्यते. केन कस्मिन् ? जलेन पु-
ष्करिणीपलमिव ॥ ७३ ॥ एवं त्रयोदशगाथाः. अथ स्पर्शनैन्द्रियमाश्रित्याह—

॥ मूलम् ॥—कायस्स फासं गहणं वयंति । तं रागहेजं समणुन्नमाहु ॥ तं दोसहेजं
अमणुन्नमाहु । समो य जो तेसु स वीयरानो ॥ ७४ ॥ व्याख्या—तीर्थकराः कायस्य स्पर्श-
नैन्द्रियस्य स्पर्शं शीतोष्णखरसृष्टादिकमष्टविधं विषयं ग्रहणं वदंति. तं स्पर्शविषयं मनोहं
मनोहरगुणसहितं रागहेजुमाहुः, तमेवाऽमनोहमसुंदरं द्वेषहेजुमाहुः. तेषु मनोहामनोद्वेषु
स्पर्शेषु यः समस्तुल्यपरिणामः स वीतराग उच्यते इति शेषः ॥ ७४ ॥

अथयनम्

३२

॥११०५॥

उत्तरा-

सटीकं

॥११०२॥

॥ मूलम् ॥—एवंतरतो रुदरे रसंभि । अताविसे से कुण्डं पञ्चसं ॥ से दुःखसंपीव-
वेद बाधे । न लिप्यद तेण मुणी विरागे ॥ ६५ ॥ व्याख्या—यो रुचिरे मनोर्हे मधुरादौ र-
से एकांतरकोऽत्यंतभासको नवति, स बावोऽज्ञानी जीवोऽतादृशोऽमनोर्हे रसे द्वेषं करोति,
ततश्च स दुःखसंपीकां स्वस्य दुःखसंबन्धिनीं पीकामुपैति प्राप्नोति, तेन कारणेन विरागी न
लिप्यते आसक्तो न नवति ॥ ६५ ॥

॥ मूलम् ॥—रसाणुगासाणुगं य जीवे । चराचरे हिंसदृणेगरूवे ॥ चित्तेहिं ते परि-
तावेद बाधे । पीवेद अतठगुरु किविहे ॥ ६६ ॥ व्याख्या—बावोऽज्ञानी जीवो रसानुगा-
शानुगतो मधुरादिरसास्वादानिलाषसहितश्चित्रैर्विविधैः शस्त्राद्युपायैः कृत्वाऽनेकरूपांश्चराच-
रान् जीवान् हिनस्ति, परितापयति, पीकयति । कीदृशः स बावः ? ‘ अतठगुरु ’ आत्मार्थ-
परायणः, पुनः कीदृशो बावः ? द्विष्टो रगाद्युपहतचित्तः ॥ ६६ ॥

॥ मूलम् ॥—रसाणुवाप्ये परिगहेण । उप्पायणे ररखणसंनिर्जने ॥ वए वियोगे य
काहिं सुहं से । संजोगकावे य अतत्तवासे ॥ ६७ ॥ व्याख्या—रसानुरक्तस्य जीवस्य रसा-
काहिं सुहं से । संजोगकावे य अतत्तवासे ॥ ६७ ॥

नुरागेण, अथवा रसानुरागे सति वा परिग्रहेण रसयुक्तद्रव्याणां मूर्छया, तथा रसयुक्तद्रव्याणामुत्पादने, तथा तेषां रक्ते, तथा तेषां द्रव्याणां संनियोगे स्वपरेषां प्रयोजने, तथा व्यये रसद्रव्याणां न्यूनत्वे, तथा वियोगे विरहे तस्य रसानुरक्तस्य कुतः सुखं भवति? कस्मादपि कारणात्सुखं न भवति. संयोगकाले च रसाखादनकादेऽप्यतृप्तिवाचोऽपि दुःखमसंतुष्टिरेव दुःखमेव. ॥ ६७ ॥

॥ मूलम् ॥—रसे य अतत्ते य परिग्रहंमि । सत्तोवसत्तो न उवेद तुष्टिं ॥ अतुष्टिदो-
सेण दुही परसस । लोत्रावित्ते आययर्द अदत्तं ॥ व्याख्या—रसेऽतृप्तो जीवः परिग्रहे स-
क्तो भवति, ततश्च सकः. सन्नुपसक्तो भवति, सक्तोपसक्तश्च तुष्टिं नोपैति, अतुष्टिदोषेण दुः-
खी पुमान् परस्यादत्तं सरसं वस्तु गृह्णाति. कीदृशः सः? लोत्रावित्तो लोत्रकजुषः. ॥ ६८ ॥

॥ सूत्रम् ॥—तल्लान्निभृन्नरस अदत्तहारिणो । रसे अतत्तसस परिग्रहे य ॥ साया-
मुसं बहूद् लोत्रदोसा । तरथावि दुक्का न विमुञ्चर्द से ॥ ६९ ॥ व्याख्या—तृष्णानिब्रूतस्या-
ऽदत्तहारिणः, रसे रसविषये परिग्रहेऽतृप्तस्य पुरुषस्य लोत्रदोषान्मायामुपा वर्धते, तत्रापि

मायामृषायामपि सोऽसंतोषी सरसवस्तुग्राही दुःखान्न विमुच्यते. ॥ ६९ ॥

॥ मूलम् ॥—मोसस्स पढाय पुरह्वं य । पज्जगकावे य दुही दुरंते ॥ एवं अदत्ताणि समाययंतो । रसे अतत्तो दुहिजं अणिससो ॥ ७० ॥ व्याख्या—मृषावाक्यस्य पश्चात्पुरतश्च प्रयोगकावे च दुरंतो दुःखी जवति. दुर्दृष्टोतो यस्य स दुरंतः, एतादृशो दुःखी जवति. एवममुना प्रकारेण रसेऽतृतोऽदत्तानि समाचरंश्चौर्षाणि कुर्वन् दुःखितो जवति. पुनरनिश्चो न वति, निश्चारहितो भवति. ॥ ७० ॥

॥ मूलम् ॥—रसाणुरत्तस्स नरस्स एवं । कत्तो सुहं हुज्ज कयावि किंचि ॥ तत्थोवन्नो-
गेवि कित्तेसदुक्कं । निवत्तर्दं जस्स कएण दुक्कं ॥ ७१ ॥ व्याख्या—एवममुना प्रकारेण र-
सानुरक्तस्य कदापि किंचित्कृतः सुखं भवति? कुतोऽपि सुखं न जवतीत्यर्थः. तत्र रसोपन्नो-
गसमयेऽप्यतृप्तिवाचरूपं क्लेशदुःखं निर्वर्तयत्युत्पादयति. तस्य रसोपन्नो गस्य कृते आत्मनो
दुःखं कष्टं जीव उत्पादयतीत्यर्थः. ॥ ७१ ॥

॥ मूलम् ॥—एमेव रसंसि गजं पजंसं । जवेइ दुक्खोहपरंपराजं ॥ पडुठचिच्चो य चि-

णाद् कर्मम् । जं से पुणो होद्द दुहं विवगे ॥ ७२ ॥ व्याख्या—एवमेव रसे शब्दो जीवः प्र-
द्वेषं गतः प्रदुष्टचित्तः सन् दुःखौघपरंपरया तत्कर्मं चिनोति, येन कर्मणा पुनस्तस्य जीवस्य
विपाके दुःखं जवति ॥ ७२ ॥

॥ मूलम् ॥—रसे विरक्तो मणुजं विसोगो । एएण दुखलोहपरंपरेण ॥ न लिप्पर्दं जव-
मज्जे वसंतो । जलेण वा पुख्खरिणीपलासं ॥ ७३ ॥ व्याख्या—रसे विरक्तो मनुजो विशो-
कः सन् जवमध्ये वसन्नप्येतेन पूर्वोक्तदुःखौघपरंपरया न लिप्यते. केन कस्मिन्? जलेन पु-
ष्करिणीपलमिव ॥ ७३ ॥ एवं त्रयोदशगाथाः. अथ स्वर्शनेन्द्रियमाश्रित्याह—

॥ मूलम् ॥—कायस्स फासं गहणं वयंति । तं रागहेजं समणुज्जमाहु ॥ तं दोसहेजं
अमणुज्जमाहु । समो य जो तेसु स वीयरगो ॥ ७४ ॥ व्याख्या—तीर्थंकराः कायस्य स्वर्श-
नेन्द्रियस्य स्वर्शं शीतोष्णखरमृदादिकमष्टविधं विषयं ग्रहणं वदंति. तं स्वर्शविषयं मनोङ्गं
मनोहरगुणसहितं रागहेतुमाहुः, तमेवाऽमनोङ्गमसुंदरं द्वेषहेतुमाहुः. तेषु मनोङ्गामनोङ्गेषु
स्वर्शेषु यः समस्तुल्यपरिणामः स वीतराग उच्यते इति शेषः ॥ ७४ ॥

उत्तरा-

सटीकं

॥११०८॥

॥ मूलम् ॥—फासाणुवाएण परिगहेण । उप्पायणे रक्कणसंनिर्जगे ॥ वए विर्जगे य कहं सुहं से । संन्जोगकादे य अतत्तिवासे ॥ ८० ॥ व्याख्या—स्पर्शानुरागेण, स्पर्शानुरागे जाते सति वा स्पर्शपरिग्रहेण स्पर्शानुरक्तस्य जीवस्य स्पर्शानामुत्पादने तथा स्पर्शानां रक्क-
 णे, तथा स्पर्शानां संनियोगे स्वपरयोग्यप्रयोजनव्यापारणे, तथा पुनः स्पर्शानां व्यये न्यून-
 रत्वे, तथा स्पर्शानां वियोगे विनाशे तस्य स्पर्शानुरक्तस्य कुतः सुखं स्यात् ? सर्वकाक्षेऽसुखमेव
 स्यात् । च पुनः स्पर्शानां संन्जोगकाक्षेऽप्यतृप्तिवान् एव दुःखमेव ज्ञवति ॥ ८० ॥

॥ मूलम् ॥—फासे अतत्ते य परिगहंसि । सत्तोवसत्तो ए उर्वेदं तुट्ठिं ॥ अतुट्ठिदोसेण
 डुही परस्स । दोत्राविले आयायई अदत्तं ॥ ८१ ॥ व्याख्या—स्पर्शेऽतृप्तः पुमान् परिग्रहे
 मूर्त्तयां सक्तो ज्ञवति, सामान्येन रक्तो ज्ञवति । ततश्चोपसक्तोऽप्यंतासक्तो ज्ञवति । ततश्च स-
 क्तोपसक्तोऽतृप्तिदोषेण दुःखी सन् परस्यान्यस्य स्पर्शमदत्तमादत्ते गृह्णाति । क्रीदशः सः ? दो-
 त्राविदो दोत्रमद्विनचित्तः ॥ ८१ ॥

॥ मूलम् ॥—तह्माद्विभूयस्स अदत्तहारिणो । फासे अतत्तस्स परिगहे य ॥ मायामुसं

॥११०८॥

बहुद लोभदोसा । तस्यापि दुस्का न विमुञ्चर्दं से ॥ ८५ ॥ व्याख्या—तृष्णाजिज्ञासस्य मनु-
ष्यस्य पुनरदत्तहारिणश्च पुनः स्पर्शो स्पर्शविषये परिग्रहेऽतुसस्य लोभदोषान्मायामुपा बध्नेतं,
तत्रापि मायामुपायामपि दुःखादसंतोषी न विमुच्यते ॥ ८५ ॥

॥ मूलम् ॥—मोक्षस्स पट्ठा य पुरञ्जय य । पञ्चगकावे य दुह्री डुरंते ॥ एवं अदत्ता-
नि समाययंतो । फासे अतत्तो दुहिज अणिस्सो ॥ ८६ ॥ व्याख्या—मायामुपात्तापी पु-
मान् मुषावाक्यस्य पश्चात्पुरतश्च पुनः प्रयोगकाले चापणप्रस्तावे डुरंतोऽत्यंतं दुःखी ज्ञवति.
एवममुना प्रकारेणाऽदत्तानि समाचरन् स्पर्शोऽतुसः सन् दुःखी ज्ञवति. परं कीदृशः सः?
अनिश्चो निश्चारहितः ॥ ८६ ॥

॥ मूलम् ॥—फासाणुरत्तस्स नरस्स एवं । कत्तो सुहं हुज्ज कयाद किंचि ॥ तत्थोवन्नोमेवि
कित्तेसडुस्सं । निव्वज्जर्दं जत्तस्स कएण दुस्सं ॥ ८७ ॥ व्याख्या—एवममुना प्रकारेण स्पर्शादि-
रक्तस्य पुरुषस्य कदापि किंचिदपि कुतः सुखं ज्ञवेत्? अपि तु न ज्ञवेत्. तत्र स्पर्शोपन्नो गस-
मयेऽपि क्लेशदुःखं, यस्य स्पर्शस्य कृते उपन्नो गार्थमात्मनो दुःखं निर्वर्तयति ॥ ८७ ॥

उत्तरा-

सटीकं

॥११०६॥

॥ मूलम् ॥—फासस्स कायं गहणं वयंति । कायस्स फासं गहणं वयंति ॥ तं रागहेजं
समणुज्जमाहु । दोसस्स हेजं अमणुज्जमाहु ॥ ७५ ॥ व्याख्याच्चतीर्थकराः स्पर्शस्य शीतोष्णादेः
पुज्जलस्य कायं स्पर्शेनेन्द्रियं ग्रहणं ग्राहकं वदंति, तथा कायस्य स्पर्शेनेन्द्रियस्य स्पर्शं शीतो-
ष्णादिकं ग्रहणं ग्राह्यं वदंति. तत्स्पर्शेनेन्द्रियं शरीरं समनोद्गं मनोद्गस्पर्शग्राहकं रागहेतुकमा-
हुः, तदेव स्पर्शेनेन्द्रियममनोद्गममनोद्गस्पर्शग्राहकं द्वेषहेतुकमाहुः ॥ ७५ ॥

॥ मूलम् ॥—फासेसु जो गिद्धिमुवेद तिवं । अकालियं पावद से विणासं ॥ रागाजरे
सीयजलावसन्ने । गाहग्निहीए महिसेव रत्ते ॥ ७६ ॥ व्याख्या—यो मनुष्यः स्पर्शेषु स्पर्श-
नेन्द्रियविषयेषु तीव्रामुत्कटां गृह्णैष्येति सोऽकालिकं विनाशं प्राप्नोति. स क इव ? रागेणातु-
रो रागातुरः, शीतजलेऽवसन्नस्तापोपशमनाय शीतलजले मग्नस्तत्र ग्राह्यहीतो महामकरे-
णोपात्तोऽरण्यमहिष इव नाशं प्राप्नोति. ॥ ७६ ॥

॥ मूलम् ॥—जयावि दोसं समुवेद तिवं । तंसि खणे से उ उवेद डुरकं ॥ दुदंतदोसे-
ए सएण जंतु । ए किंचि फासं अवरप्पदं से ॥ ७७ ॥ व्याख्या—यश्चापि जंतुर्जीवो यस्मि-

ध्वयनम्

३२

॥११०६॥

न कृणे तीव्रं द्वेषं समुपैति, स च जंतुः स्वकीयेन दुर्दातदोपेण स्पर्शानेन्द्रियदोषेण तस्मिन्नेव कृणे दुःखमुपैति, परं स्पर्शः शुभाशुभस्पर्शानेन्द्रियविषयस्तस्य जीवस्य किमपि नापराध्यति, तस्य स्पर्शानेन्द्रियस्यैव दोषः ॥ ७७ ॥

॥ मूलम् ॥—एगंतरत्तो रुद्धरंमि फासे । अयाविसं से कुणर्द पजंसं ॥ दुःखकसस संपी-
लमुवेद वावे । न लिप्पर्द तेण गुणी विराने ॥ ६८ ॥ व्याख्या—यो मनुष्यो रुचिरे स्पर्शो
एकांतरको चवति, सोऽतादृशोऽसुन्दरे स्पर्शो प्रद्वेषं करोति. स च वालोऽज्ञानी दुःखस्य संपी-
कामुपैति. तेन कारणेन विरागी मुनिर्न लिप्यते. ॥ ७८ ॥

॥ मूलम् ॥—फासाणुगासाणुगए य जीवे । चराचरे हिंसदणेगखवे ॥ चित्तेहिं तेपरि-
तावेद वावे । पीवेद अत्तदगुरु किलिद्वे ॥ ७९ ॥ व्याख्या—स्पर्शानुगाशानुगतो जीवः स्पर्-
शान्निवापसहितो जीवो वालो निर्विकी चित्रैरनेकरूपैरुपायैः शस्त्रैः कृत्वाऽनेकरूपांस्त्रसांस्या-
वरान् जीवान् हिनस्ति पीकयति. कीदृशः सः ? आत्मार्थगुरुः स्वार्थपरायणः. पुनः कीदृशः ?
द्विष्टो रागाद्युपहतचित्तः. ॥ ७९ ॥

जन्तरा-

सटीकं

॥११०८॥

॥ मूलम् ॥—फासाणुवाएण परिगहेण । उप्पायणे रक्कणसंनिर्जणे ॥ वए विर्जणे य कहं सुहं से । संत्रोगकादे य अतत्तिवात्ते ॥ ८० ॥ व्याख्या—स्पर्शानुरागेण, स्पर्शानुरागे जाते सति वा स्पर्शपरिग्रहेण स्पर्शानुरक्तस्य जीवस्य स्पर्शानामुत्पादने तथा स्पर्शानां रक्क-
णे, तथा स्पर्शानां संनियोगे स्वपरयोग्यप्रयोजनव्यापारणे, तथा पुनः स्पर्शानां व्यये न्यून-
त्वे, तथा स्पर्शानां विद्योगे विनाशे तस्य स्पर्शानुरक्तस्य कुतः सुखं स्यात् ? सर्वकावेऽसुखमेव
स्यात्. च पुनः स्पर्शानां संत्रोगकादेऽप्यतत्तिवान् एव दुःखमेव ज्ञवति. ॥ ८० ॥

॥ मूलम् ॥—फासे अतत्ते य परिगहंसि । सत्तोवसत्तो ए जवेई तुहिं ॥ अत्तुद्धिदोसेण
हुही परस्स । लोत्राविदे आययई अदत्तं ॥ ८१ ॥ व्याख्या—स्पर्शोऽतुत्तः पुमान् परिग्रहे
मूर्ध्यां सक्तो ज्ञवति, सामान्येन रक्तो ज्ञवति. ततश्चोपसक्तोऽत्यन्तासक्तो ज्ञवति. ततश्च स-
क्तोपसक्तोऽतत्तिदोषेण दुःखी सन् परस्यान्यस्य स्पर्शमदत्तमादत्ते गृह्णाति. क्रीदशः सः ? लो-
त्राविदो लोत्रमल्लिनचित्तः. ॥ ८१ ॥

॥ मूलम् ॥—तह्मात्रिभूयस्स अदत्तहारिणो । फासे अतत्तस्स परिगहे य ॥ मायामुसं

वहृद् लोत्रदोसा । तस्यावि दुस्का न विमुच्चर्दं से ॥ ८५ ॥ व्याख्या—तृष्णाञ्जिन्नतस्य मनु-
ष्यस्य पुनरदत्तहारिणश्च पुनः स्पर्शे स्पर्शविषये परिग्रहेऽतृप्तस्य लोत्रदोषान्मायामृषा वर्धते,
तत्रापि मायामृषायामपि दुःखादसंतोषी न विमुच्यते ॥ ८५ ॥

॥ मूलम् ॥—मोसरस पञ्चा य पुरव्रजं य । पञ्चगकादे य दुही डुरंते ॥ एवं अदत्ता-
नि समाययंतो । फासे अतत्तो दुहिजं अणिससो ॥ ८६ ॥ व्याख्या—मायामृषात्तापी पु-
मान् मृषावाक्यस्य पश्चात्पुरतश्च पुनः प्रयोगकाले तापणप्रस्तावे दुरंतोऽत्यंतं दुःखी जवति.
एवममुना प्रकारेणाऽदत्तानि समाचरन् स्पर्शेऽतृप्तः सन् दुःखी जवति. परं कीदृशः सः ?
अनिश्चो निश्चारहितः ॥ ८६ ॥

॥ मूलम् ॥—फासाणुरत्तरस नरसस एवं । कत्तो सुहं हुज्ज कयाद किंचि ॥ तत्थोवन्नोगेवि
कित्तेसडुरकं । तिच्चर्दं जरस कएण दुस्कं ॥ ८७ ॥ व्याख्या—एवममुना प्रकारेण स्पर्शात्तु-
रक्तस्य पुरुषस्य कदापि किंचिदपि कुतः सुखं नवेत् ? अपि तु न नवेत्. तत्र स्पर्शापन्नोगस-
मयेऽपि क्लेशादुःखं, यस्य स्पर्शस्य कृते जपन्नोगार्थमात्मनो दुःखं निर्वर्तयति ॥ ८७ ॥

जत्तरा-

सटीकं

॥१११०॥

॥ मूलम् ॥—एमेव फ्रासंमि गढं पठसं । जवेद दुस्कोहपरंपराढं ॥ पढुठचिन्तो य चि-
णाद कम्मं । जं से पुणो होद डुहं विवागे ॥ ८५ ॥ व्याख्या—एवमेव यथा स्पर्शो रागवा-
न् दुःखौघपरंपरया प्रदुष्टचित्तः सन् कर्माष्टप्रकारं चिनोति, तथा स्पर्शो प्रद्वेषं गतो दुःखौघ-
परंपरया प्रदुष्टचित्तः संस्तत्कर्म चिनोति, तत्कर्मोपार्जयति, यत्कर्म तस्य पुरुषस्य पुनर्विपाके
दुःखदायि जवति ॥ ८५ ॥

॥ मूलम् ॥—फ्रासे विरक्तो मणुढं विसोगो । एएण दुस्कोहपरंपरेण ॥ न लिप्पद् जव-
मज्जे वसंतो । जत्तेण वा पोस्करिणीपलासं ॥ ८६ ॥ व्याख्या—स्पर्शो विरक्तो मनुष्यो वि-
शोकः सन्नेतया दुःखौघपरंपरया जवमध्ये वसन्नपि न लिप्यते. केन किमिव ? जत्तेन पुष्करि-
णीपत्रमिव ॥ ८६ ॥ एतात्रिस्त्रयोदशगाथात्रिः स्पर्शनेन्द्रियदोष जक्तः पंचमोऽधिकारः.

॥ मूलम् ॥—मणस्स ज्ञावं गहणं वयंति । तं रागहेजं समणुन्नमाहु ॥ तं दोसहेजं
अमणुन्नमाहु । समो य जो तेसु स वीयरगो ॥ ८७ ॥ व्याख्या—तीर्थंकरा मनसश्चित्तस्य
ज्ञावमन्निप्रायं चिंतनरूपं ग्रहणं ग्राह्यं वदंति, तमन्निप्रायं समनोहं मनोहररूपादिविषयचिं-

धयनम्

३२

॥१११०॥

उत्तरा.

सटीकं

॥११११॥

तनसहितं रागहेतुकमाहुः, अथवा स्वप्नकामादिषु चावोपस्थापितो रूपादिः, सोऽपि चाव
उच्यते, तं चावं मनसो ग्राह्यं तीर्थकरा वदन्ति, स्वप्नादिषु हि केवलं मनस गृह्य व्यापारोऽ-
स्ति, तमेव भावममनोङ्गं द्वेषहेतुमाहुः. यो मनुष्यो मनोङ्गामनोङ्गेषु चावेषु समस्तद्वन्द्वत्तिः
स वीतराग उच्यते. ॥ ७७ ॥

॥ मूलम् ॥—चावस्स मणं गहणं वयंति । मणस्स चावं गहणं वयंति ॥ रागस्स द्वे-
जं समणुज्जमाहु । दोसस्स हेजं अमणुज्जमाहु ॥ ७८ ॥ व्याख्या—तीर्थकरा चावस्य शुभाशु-
चाशयस्य मनो ग्रहणं ग्राहकं वदन्ति, मनसश्चित्तस्य चावं शुभाशुचातिप्रायं ग्राह्यं वदन्ति.
द्वन्द्वनेन चावमनसोर्ग्राह्यग्राहकचावः संबंध उक्तः. तत्र तन्मनः समनोङ्गं प्रमोदशुक्तं. राग-
हेतुकमाहुः, अमनोङ्गं कुत्सितचावसहितं द्वेषस्य हेतुकमाहुः. ॥ ७८ ॥

॥ मूलम् ॥—चावेसु जो गिळिमुवेइ तिवं । अकालियं पावइ से विणासं ॥ रागाजरे
कामगुणेषु गिळे । करेणुमग्गवहिण्व नागे ॥ ७९ ॥ व्याख्या—यो मनुजो चावेषु विषया-
न्निवापेषु तीव्रां शृङ्खिमुपैति, स मनुजोऽकालिकं विनाशं प्राप्नोति. स पुना रागातुरः काम-

उत्तरा-

सटीकं

॥१११४॥

कहं सुहं से । संयोगकावे य अतत्तिलानो ॥ ए३ ॥ व्याख्या—जावानुपातेन विषयादि-
चित्तनेन, तथा परिग्रहेण विषयादिमीवनेन, तथोत्पादने, एते विषयादिपदार्थाः कथं से
सिलिष्यति ? इति चिंतने, तथा रक्षणे आरोगबुद्धिप्रमुखनावरक्षणे, तथा संनियोगे परस्य
कुबुद्धिसुबुद्ध्यादि दाने, तथा व्यये निद्रास्मृतिप्रमुखाणां हीनत्वे. वियोगे परस्योत्तरदानादौ
समर्थया बुद्धेः स्फुरणस्याऽन्नावे जावानुरक्तस्य कुतः कस्मात्सुखं नवेत् ? अपितु कुतोऽपि सु-
खं न स्यादेव. पुनः संयोगकावे चाऽतुत्तिलानो दुःखं जावनां चिंतनकावेऽपि तृतेर्वाचो न
स्यात्. सत्कुंनन्नंजकपुरुषवत् सुखं न लभते. ॥ ए३ ॥

॥ मूलम् ॥—न्नावे अतत्ते य परिगृहंमि । सत्तोवसत्तो न जवेद तुष्टिं ॥ अतुष्टिदोसे-
ण दुहो परस्स । लोत्ताविद्वे आययई अदत्तं ॥ ए४ ॥ व्याख्या—न्नावे शुन्नाशुन्नाध्यवसा-
येऽतुत्तोऽसंतुष्टो जनः परिग्रहे सक्तो नवति, सामान्येन रक्तो नवति. ततश्च सामान्येन स-
क्तः सन्नुपसक्तोऽयंतासक्तो नवति. एतादृशश्च संस्तुष्टिं नोपैति. अतुष्टिदोषेण दुःखी सन्
परस्यान्यस्य द्रव्यादौ लोत्ताविलो लोन्नकलुषोऽदत्तमादत्ते. ॥ ए४ ॥

ध्ययनम्

॥१११५॥

॥ मूलम् ॥—तद्वात्रिभूयस्स अदत्तहारिणो । नावे अतत्तस्स परिगहे य । मायामुसं
वह्मद लोत्रदोसा । तत्थावि दुक्का न विमुच्चद से ॥ ९५ ॥ व्याख्या—तुद्वात्रिभूतस्याऽदत्त-
हारिणः पुनत्रावे नावविषये, परिग्रहे विषयादिमीलनेऽतुसस्य पुरुषस्य लोत्रदोषान्मायामुपा-
वर्धते, तत्रापि मृषान्नापणेऽपि स मृषान्नापी दुःखान्न विमुच्यते. ॥ ९५ ॥

॥ मूलम् ॥—मोसस्स पणाय पुरज्जय । पण्णकाले य दुही दुरंते ॥ एवं अदत्ताणि स-
माययंतो । नावे अतत्तो दुहिज अणिस्सो ॥ ९६ ॥ व्याख्या—मृषान्नायस्य पश्चात्पुनश्च
प्रयोगकाले च पुरुषो दुरंतो दुःखी, एवममुना प्रकारेण नावेऽतुसः संकटपेऽसंतुष्टोऽदत्तानि
च समाचरन् दुःखितो न्ववति. कथंभूतः सः? अनिश्रो निश्वारहितः, धर्मशुद्धान्यां रक्षित
आर्तैरौद्धान्यां सहित इत्यर्थः. ॥ ९६ ॥

॥ मूलम् ॥—नावाणुरत्तस्स नरस्स एवं । कत्तो सुहं हुज्ज कयावि किंचि ॥ नरथावतो-
नेवि किलेसदुक्कं । निवत्तदं जस्स कएण दुक्कं ॥ ९७ ॥ व्याख्या—एवममुना प्रकारेण नावा-
नुरक्तस्य, नावे स्वात्रिप्रायेऽनुरक्तो नावानुरक्तस्य, कदापि कुतः सुखं नवेत्? कुतोऽपि कदा-

गुणेषु गुरुः सन् करेणुमार्गपहतो नाग इव, हस्तिन्या स्वमार्गे आनीतो गज इव परवशो भूत्वाऽकालिकं विनाशं प्राप्नोति. यदा हि मदीनमत्तो हस्ती द्वारात्करेणुकां हस्तिनीं दृष्ट्वा त-
दुपमोहितस्तस्या मार्गे पतितो जनैर्दृहीत्वा संग्रामादौ प्रावेश्य विनाश्यते, तथा ज्ञावातुरो-
ऽप्यकाले म्रियते इत्यर्थः. ॥ ८९ ॥ (ननु चक्षुरादीन्द्रियवशादेव गजस्स प्रवृत्तिस्तत्कथमस्या-
ज्ञ ज्ञावविषये दृष्टान्तत्वेनाभिधानं? उच्यते—एवमेतन्मनःप्राधान्यविवक्षया तद्देश्यं. अथवा
तथाविधकामदशायां चक्षुरादीन्द्रियव्यापाराज्ञावेऽपि मनसः प्रवृत्तिरिति न दोषः. इह च का-
मस्य मनस एवोत्पादादिति ज्ञावः.)

॥ मूढम् ॥—जे यावि दोसं समुवेद तिबं । तांसि खणे से उ उवेद दुस्कं ॥ दुइंतदो-
सेण सएण जंतु । न किंचि भावं अवरण्णदं से ॥ ९० ॥ व्याख्या—यश्चापि मनुष्यो यस्मिन्
क्षणे ज्ञानाहुन्नज्ञावे तीव्रं द्वेष्टं समुपैति, स मनुष्यः स्वकीयेन दुर्दातदोषेण दुष्टमनोजक्षणे-
दोषेण तस्मिन्नेव क्षणे दुःखमुपैति, परंतु तस्य मनुष्यस्य ज्ञावः ज्ञानाहुन्नव्यापारः किमपि
नापराध्यति, ज्ञावस्य न कोऽपि दोषः, किंतु तस्य पुरुषस्य मनस एव दोष इत्यर्थः. ॥ ९० ॥

॥ मूलम् ॥—एगंतरत्तो रुद्रंमि त्रावे । अतात्रिसे से कुणई पउसं ॥ हुस्कस्स संपी-
लमुवेइ वावे । न विप्पइ तेण मुणी विरामे ॥ ए१ ॥ दयाख्या—यो मनुष्यो रुचिरं मनो
नोहे त्रावे क्खिरससातागौरवादावेकांतरत्तो त्रवति, स रुनुष्यः ‘अनात्रिसे’ अनादृजोऽम-
मुनी रागद्वेषादयां न विप्पते. ॥ ए१ ॥

॥ मूलम् ॥—तावाणुगासाणुण ए य जीवे । चराचरे हिंसदणेरुखं ॥ चित्तेहिं ते प-
रियावेइ वावे । पीवेइ अत्तइगुरु किलिहे ॥ ए२ ॥ दयाख्या—जीवो तावानुगादानुगतः
शुभाशुन्नविषयात्रिदापसहितश्चित्रैरनेकप्रकारैः संकटपनैरनेनोपधेनाहं वर्धाकरणं करोमि,
अनेनोपधेन खणसिद्धिं करोमि, अनेनोपधेन पुत्रो त्रवति, इत्यादिचिन्तेवर्धादिविर्वेकी च-
राचराननेकरूपान् जीवान् हिनस्ति, परित्रापयति तथा पीनयति. परं कीदृशः सः? अ-
त्तइगुरु’ स्वार्थपरायणः, पुनः कीदृशः? द्विटो रागाशुपहतचित्तः. ॥ ए२ ॥

॥ मूलम् ॥—तावाणुवाएण परिगहेण । उप्पायणे रक्खणसंनिजमे ॥ वए विजमे च

कदं सुहं से । संत्रोगकावे य अतच्चित्तात्रो ॥ ९३ ॥ व्याख्या—जावानुपातेन विषयादि-
चित्तनेन, तथा परिग्रहेण विषयादिभीषनेन, तथोत्पादने, एते विषयादिपदार्थाः कथं मे
मिलिष्यन्ति ? इति चिंतने, तथा रक्षणे आरोगबुद्धिप्रमुखजावरक्षणे, तथा संनियोगे परस्य
कुबुद्धिसुबुद्ध्यादि दाने, तथा व्यथे निद्रास्मृतिप्रमुखाणां हीनत्वे. वियोगे परस्योत्तरदानादौ
समर्थया बुद्धेः स्फुरणस्याऽत्रावे जावानुरक्तस्य कुतः कस्मात्सुखं नवेत् ? अपितु कुतोऽपि सु-
खं न स्यादेव. पुनः संत्रोगकावे चाऽतृप्तितात्रो दुःखं जावनां चिंतनकावेऽपि तृप्तेर्लाभो न
स्यात्. सत्कुंनत्रंजकपुरुषवत् सुखं न लभते. ॥ ९३ ॥

॥ मूलम् ॥—त्रावे अतत्ते य परिग्रहंमि । सत्तोवसत्तो न जवेद् तुष्टिं ॥ अतुद्धिदोसे-
ण दुही परस्स । लोत्राविदे आययई अदत्तं ॥ ९४ ॥ व्याख्या—त्रावे शुत्राशुत्राध्यवसा-
येऽतृप्तोऽसंतुष्टो जनः परिग्रहे सक्तो नवति, सामान्येन रक्तो नवति. ततश्च सामान्येन स-
क्तः सन्नुपसक्तोऽप्यंतासक्तो नवति. एतादृशश्च संस्तुष्टिं नोपैति. अतुष्टिदोषेण दुःखी सन्
परस्यान्यस्य द्रव्यादौ लोत्राविलो लोत्रकलुषोऽदत्तमादत्ते. ॥ ९४ ॥

॥ मूलम् ॥—तल्लान्निभृयस्स अदत्तहारिणो । नावे अतत्तस्स परिगहे य । मायामुसं
वह्मद लोन्नदोसा । तरथावि दुस्का न विमुच्चद से ॥ एए ॥ व्याख्या—तुल्लान्निभृतस्याऽदत्त-
हारिणः पुनन्नवि नावविषये, परिग्रहे विषयादिमीलनेऽतुसस्य पुरुषस्य लोन्नदोपान्मायामुपा-
वर्धते, तत्रापि मृषान्नापण्डपि स मृषान्नापी दुःखान्न विमुच्यते. ॥ एए ॥

॥ मूलम् ॥—मोसस्स पणाय पुरव्वजं य । पण्णकाले य दुह्मी दुरंते ॥ एवं अदत्ताणि स-
माययंतो । नावे अतत्तो दुहिजं अणिस्सो ॥ एह ॥ व्याख्या—मृषान्नापयस्य पश्चात्पुरनश्च
प्रयोगकाले च पुरुषो दुरंतो दुःखी, एवममुना प्रकारेण नावेऽतुसः संकटपेऽसंतुष्टोऽदत्तानि
च सप्ताचरन् दुःखितो न्नवति. कथंभूतः सः? अतिश्रो तिश्चारहितः, धर्मशुद्धान्यां रहित
आर्तैरौघान्यां सहित द्रव्यर्थः. ॥ एह ॥

॥ मूलम् ॥—नावाणुरत्तस्स नरस्स एवं । कत्तो सुहं हुज कयावि किंचि ॥ नरश्रोवन्नो-
गेवि कित्तेसदुस्सकं । निव्वत्तदं जस्स कएण दुस्सकं ॥ एए ॥ व्याख्या—एवममुना प्रकारेण नावा-
नुरक्तस्य, नावे स्वादिप्रायेऽनुरक्तो नावानुरक्तस्य, कदापि कुतः सुखं नवेत्? कुतोऽपि कदा-

पि किमपि सुखं न स्यादित्यर्थः. तत्र च नावोपज्ञोऽपि संकल्पविकल्पाभिरापोऽपि चिरका-
लचित्तनेऽपि क्लेशदुःखमत्तुलितान्नजनितां क्लेशरूपं दुःखं निवर्त्ययुत्पादयति. पुनर्यस्य कृते,
यस्य नावोपज्ञोऽपि विषयचित्तनाथार्थं नरस्य दुःखं स्यात्. ॥ ९७ ॥

॥ मूलम् ॥—एमेव नावंसि गतं पञ्चसं । उवेद दुस्कोहपरंपरात् ॥ षडुच्चित्तो य चि-
णाद कर्मणं । जं से युणो होद उहं विवागे ॥ ९८ ॥ व्याख्या—एवमेव यथा नावे रागं
प्राप्तो दुःखौघपरंपरया षडुच्चित्तः सन्नष्टप्रकारकं कर्म चिनोति. तथा नावे चित्ताग्निप्राये प्र-
द्वेषं गतो जंतुर्दुःखौघपरंपरया षडुच्चित्तः सन् तत्कर्म चिनोति वधाति, यत्कर्म तस्य जीव-
स्य विपाके कर्मवेदनकावे दुःखं दुःखविधायि जवति. ॥ ९८ ॥

॥ मूलम् ॥—नावे विरत्तो मणुजं विसो गो । एण दुस्कोहपरंपरेण ॥ न विष्यर्दं ज्ञानम-
ज्जे वसंतो । जलेण वा पुस्खरिणीपदासं ॥ ९९ ॥ व्याख्या—नावे विरक्तः संकल्पाद्धिमु-
क्तो मनुष्य एतया पूर्वोक्तया दुःखौघपरंपरया जवमध्ये वसन्नपि न विष्यते. कीदृशः सः ?
विशोको विगतशोकः. केन कस्मिन् ? जलेन पद्मिनीपत्रमिव. ॥ ९९ ॥ एतादृशयोदशगाथा-

उत्तरा-

सटीकं

॥१११७॥

जिर्जावाधिकारः संपूर्णः. अथ पूर्वोक्तार्थमेवोपसंहरन्नाह—

॥ मूलम् ॥—एविंदियत्था यं मणस्स अत्था । दुखस्स हेज्ज मण्यस्स राणिणो ॥

ते चैव योवंपि कयाद्दुस्कं । न वीयरगस्स करिंति किंचि ॥ १०० ॥ व्याख्या—एवं पूर्वो-
क्तप्रकारेण राणिणो रागद्वेषसहितस्य मनुष्यस्येन्द्रियार्थाः, इन्द्रियाणां चक्षुरादीनामर्था वि-
पया रूपादयश्च पुनर्मेनसोऽर्थाः संकल्पविकल्पा दुःखहेतवो जवंतीत्यध्याहारः, ते पवेन्द्रि-
यार्था मनसोऽर्थाश्च कदापि किंचित्सोकमपि दुःखं वीतरागस्य न कुर्वति. यो हि जितेन्द्रियो
जवति, स एव वीतराग उच्यते, स एवेन्द्रियार्थानां मनःसंकल्पानां च जेता स्यात्, यश्चेद-
शो न जवेत्, स च सुखज्जाक्क स स्यात्, यथा जिनपादकः अत्र. जिनपादककथा. ॥१००॥

॥ मूलम् ॥—न कामभोगा समयं जविंति । न यावि जोगा विगदं जवेद ॥ १ ॥ व्याख्या—कामत्रोगाः शमतां
जसी य परिगहे अ । सो तेसु मोहा विगदं जवेद ॥ १ ॥ नोपयांति, च पुनर्जोगा विह्वलितमपि क्रोधादिरूपां विकारवृद्धिमपि नोपयांति. शमस्य क्रोधा-
देश्च जोगाः कारणं न जवंतीति ज्ञातवः. तर्हि को हेतुरित्याह—यस्तत्प्रद्वेपी तेषु कामत्रो-

धयनम्

॥१११७॥

नेषु प्रद्वेषो यस्य स तत्प्रद्वेषी, त्रोगेषु विरानी, च पुनः परिग्रहीतेषु त्रोगेषु परिग्रही परि-
ग्रहबुद्धिमान् जवति, स जीवो मोहाद्रागद्वेषाद्विकृतिमुपैति, यदा हि विषयेषु रागबुद्धिं वि-
धत्ते, तदा त्रोगासक्तो जवति, यदा च विषयेषु द्वेषबुद्धिं विधत्ते, तदा विषयेभ्यो विरक्तो
जवतीति. तस्मात्कामत्रोगाः शमतयाः क्रोधादिकषायाणां च कारणीजवितुं नार्हतीत्यर्थः.

॥ १ ॥ अथ विकृतेः स्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥—कोहं च माणं च तद्देव मायं । लोचं दुर्गच्छं अरदं रदं च ॥ हासं जयं
सोणपुमस्थिवेयं । नपुंसवेयं विविहे य जावे ॥ २ ॥ आवज्जर्द एवमणेगरुवे । एवंविहे का-
मशुणेषु सत्तो ॥ अद्धे य एयप्पजवे विसेसे । कारुष्णदीणे हरिमेवदस्से ॥ ३ ॥ शुभं ॥ व्या-
ख्या—कामशुणेषु शब्दादिविषयेषु सक्तो रागी जीव एवममुना रागवत्त्वलक्षणप्रकारेणानेक-
रूपाज्ञानाविधान् विकारात्वेवंविधानुकस्वरूपानन्तानुबंधिप्रमुखानापद्यते प्राप्नोति. च पुनरे-
तत्प्रजवानेतेभ्यः क्रोधादिभ्यः प्रजवा उत्पन्ना एतत्प्रजवास्तानेतत्प्रजवान् क्रोधादिजनितान्
परितापदुर्गतिपातादीन् प्राप्नोति. कीदृशः सन् ? करुणायै अहं : कारुण्यः, कारुण्यत्वेन दीनः

उत्तरा-

सटीकं

॥११११॥

कारण्यदीनोऽत्यंतं दीन इत्यर्थः. पुनः कीदृशः ? ह्रीमान् लज्जितः प्रीतिविनाशादिकमिहैवानु-
न्नवन्, परत्र च विपाकमतिकटुकं परित्रावयन्. पुनः कीदृशः ? 'वदस्से' इत्याप्येतादृ इत्य-
सर्वलाप्रीतिकर इत्यर्थः. इति द्वितीयगाथया संबंधमुक्त्वा प्रथमाया अर्थमाह—विपयास-
क्तो जीवः कान् कान् स्वरूपानापद्यते ? इत्याह—विपयासक्तो जीवः कदाचित्कोऽपि प्राप्नोति,
च पुनर्मानं प्राप्नोति, तथैव मायां प्राप्नोति, तथा लोभं मूर्खं प्राप्नोति, 'हुगंठं' इति जु-
गुप्सां प्राप्नोति, विपरीतं सदितं कथितं वा दृष्ट्वा सूकरूपां, तथाऽरतिमुद्वेगरूपां, रतिं हर्ष-
रूपां, हास्यं च प्राप्नोति. तथा त्रयमपि प्राप्नोति, तथा शोकपुंस्त्रीवेदं, शोकं प्रियवियोगजं
मनोदुःखरूपं, पुंवेदं स्त्रिया सह विपयात्रिलापरूपं, स्त्रीवेदं पुरुषेण सह विपयात्रिलोपं, ओ-
कश्च पुंस्त्रीवेदश्च शोकपुंस्त्रीवेदं, तदपि विपयासक्तो जीवः प्राप्नोति. तथा पुनः कदाचिन्नपुं-
सकवेदं प्राप्नोति, स्त्रीपुंसोरुन्नयोर्विपयात्रिलापरूपं नपुंसकवेदं लभते. च पुनर्विविधान् ना-
वान् हर्षविषादादीन् प्राप्नोतीति गाथाद्वयार्थः. ॥२॥ ३॥ अथ रागद्वेषोद्वेगोऽप्येतादृ उपपद्यते, पुनः
रागद्वेषयोरनुद्वेगे प्रकारान्तरेण द्रष्टव्यं चाह—

॥ मूलम् ॥—कटपं न दृढिज्ज सहायलिङ्गु । पञ्चाणुतावे य तवप्पन्नावं ॥ एवं विचारे
अस्मियप्पगारे । आवज्जर्दं दंदिचचोरवस्से ॥ ४ ॥ व्याख्या—साधुः सहायलिप्सुः सन् कटप-
मपि नेहेत्, तदाऽकटपं कथमिहेत्? च पुनः साधुः पश्चान्नुतापः संस्तपः प्रज्ञावमपि नेहेत्.
अत्र हेतुमाह—दंदिचचौरवश्यः पुमानमितप्रकारान् बहुविधानेवं पूर्वोक्तान् विकारानापयते
प्राप्नोति. कटपते स्वाध्यायादिक्रियासु समर्थो नवतीति कटपो योग्यस्तं कटपं स्वाध्याया
दियोग्यं सहायं, मम विश्रामणां करिष्यतीति बुद्ध्या शिष्यं लिप्सतीति सहायलिप्सुस्तादृशः
सन् पश्चाद्भ्रततपसोरंगीकारादनंतरमनुतापं यस्य स पश्चान्नुतापः (किमेतावन्मया कष्टमं-
गीकृतमिति चित्तबाधात्मकः) तपसः प्रज्ञावो नवांतरे नोगानां नोक्ता स्यामित्यादिचित्तनं
तपः प्रज्ञावस्तं, अथवेहैवामर्षौषध्यादिविधिमान् स्यामित्यादिकं नेहेत्. ॥ ४ ॥

॥ मूलम् ॥—तत्तं से जायंति पठयणाद । निमज्जितं मोहमहन्नवंमि ॥ सुहेसिणो दु-
रकविणोयणद्धा । तत्पच्चयं उज्जमए य रागी ॥ ५ ॥ व्याख्या—ततः कषायवेदादिनां प्राप्ते-
रनंतरं, तस्यैद्विचचौराणां वशीभूतस्य मोहमहासमुद्रे निमज्जयितुं, तं जीवं

उत्तरा-

सटीकं

॥११५१॥

ब्रूयितुं प्रयोजनानि विषयसेवनार्हिसादीनि जायंते जल्पयंते. किमर्थमेतानि विषयसेवन-
हिंसादीनि प्रयोजनानि जायंते? दुःखस्य विनोदार्थं परिहारार्थं, सुखैषितायां हि दुःखपरि-
हाराय विषयसेवनानि प्रयोजनसंज्ञव इति ज्ञावः. कीदृशस्य तस्य? सुखैषिण इन्द्रियसुखा-
ञ्जिज्ञापिणः. ततश्च तत्प्रत्ययं, तेषां पूर्वोक्तानां विषयसेवार्हिसादीनां प्रयोजनानां प्रत्ययं
निमित्तं तत्प्रत्ययं, तदर्थं तन्निमित्तं रागी द्वेपी च जीवः 'जन्मए' इत्युच्यते जन्मं कुरुते.
॥ मूलम् ॥—विरजमाणस्स य इन्द्रियत्था । सद्वाद्या तावद्व्यपगारा ॥ न तस्त सवे-
वि मणुन्नयं वा । तिव्वत्तयंति अमणुन्नयं वा ॥ ६ ॥ व्याख्या—तावत्प्रकारास्तावन्तः प्रकारा
ज्ञेदा येषां ते तावत्प्रकाराः खरमृष्टादिज्ञेदाः शब्दरूपरसगन्धस्पर्शाः सर्वेऽपीन्द्रियार्थास्तस्य पू-
र्वोक्तस्य विरज्यमानस्य विरागिणो रागद्वेषरहितस्य पुरुषस्य मनोऽज्ञत्वं वाऽमनोऽज्ञत्वं च न
निर्वर्तयंति नोत्पादयंति. रागद्वेषान्यां विषयेषु मनोऽज्ञत्वममनोऽज्ञत्वं चोत्पाद्यते. यो हि राग-
द्वेषान्यां रहितस्तस्य विषयाः किं कुर्वतीति ज्ञावः. ॥ ६ ॥

॥ मूलम् ॥—एवं ससंकपविकपणासु । संजायद् समयमुवठिस्त ॥ अवे य संकपपयव

व्ययनम्

३२

॥११५२॥

जत्तरा-

सटीकं

॥११२२२॥

तज्जे से । पहीयए कामगुणेषु तल्ला ॥ ७ ॥ व्याख्या—एवममुना प्रकारेण स्वसंकल्पविकल्पनासूपस्थितस्य पुरुषस्य तथाार्थिन् (इंद्रियार्थिन्) संकल्पयतः पुरुषस्य च समत्वं संजायते । स्वस्यात्मनः संकल्पा रागद्वेषमोहास्तेषां विकल्पनाः स्वरूपदोषहेतुविचारणाः संकल्पविकल्पनास्तासूपस्थितस्योद्यमयुक्तस्य, च पुनरर्थानिन्द्रियार्थिन् शब्दादिविषयान् विचारयतः, यतो रूपादय इंद्रियार्था सत्तः सकाशात्पृथगेव तिष्ठन्ति, त एते पापहेतवः, पापहेतवस्तु स्वस्मिन् स्थिता रागद्वेषादय इति विचारयतः, एतावता रागद्वेषादीनां स्वरूपं चिंतयतः, इंद्रियार्थस्वरूपं चिंतयतः पुरुषस्य माध्यस्थ्यमुत्पद्यते, अथवाऽर्थान् संकल्पयतो विचारयतः समता संजायते. यदुक्तं—जीवाद् नवपयस्थे । जो जाणद् तस्स होद् सममत्तं ॥ ' तज्जे से इति ' ततः समत्वोत्पत्तितस्तस्य पुरुषस्य कामगुणेषु विषयेषु तृप्ता लोभः प्रकर्षेण हीयते. ॥ ७ ॥

॥ मूलम् ॥—स वीयरगो कयस्सवकिच्चो । खवेद् नाणावरणं खणेणं ॥ तद्देव जं दरि-
सणमावरेद् । जं अंतरायं पकरेद् कम्मं ॥ ८ ॥ व्याख्या—यस्य पुरुषस्य कामगुणेषु शब्दा-

ध्ययनम्

॥११२२२॥

उत्तरा.

सटीकं

॥११२३॥

दिषु लोत्रो निवर्तते, स निर्लोत्री वीतरागः कृतसर्वकृत्यः सन् कृत्तसर्वकार्यः सन् क्षणेन ज्ञानावरणं पंचविधं क्षपयति. तथैव यद्दर्शनं चक्षुर्दर्शनावरणं, यच्चान्तरायं दानादिवन्ध्यविधेयं प्रकरोति, तत्कर्मांतरायनामकर्मैत्यर्थः, तदपि क्षपयति. ॥ ८ ॥

॥ मूलम् —सर्वं तत्र जाणद् पासए य । अमोहणे होइ निरंतराए ॥ अणारसवे काणसमाहिजुत्ते । आजखए मोखमुवेइ सुळे ॥ ९ ॥ व्याख्या—ततः कर्मक्षयानंतरं सर्वं जानाति, सर्वं पश्यति च, तदाऽमोहनो मोहनीयकर्मरहितः सन्निरंतरायोनरायकर्मरहितो भवति. पुनरनाश्रयो भूत्वा ध्यानसमाधियुक्तश्चायुःक्षये शुद्धः सन् मोक्षमुपैति. ॥ ९ ॥

॥ मूलम् ॥—सो तरस सबरस डुहरस मुक्को । जं बाहई सययं जंतुमेयं ॥ दीदामयविप्पमुक्को पसरथो । तो होइ अच्चंतसुही कयरथो ॥ १० ॥ व्याख्या—स मोक्षगामी पुरुषस्तस्माद्दुःखान्मुक्तो भवति. तस्मात् कस्मात् ? यद्दुःखमेतं जंतुमेतं प्राणिनं सततं निरंतरं बाधते पीडयति, तस्मात्सर्वस्माद्दुःखान्मुक्तो भवति. कीदृशः स मोक्षगामी पुरुषः ? दीर्घाय यविप्रमुक्तः, दीर्घाणि प्रबलं स्थितीनि यानि कर्माण्येवामया रोगा दीर्घाभ्यास्तेत्यो विद्योपेण

व्ययनम्

३२

॥११२३॥

जत्तरा-

सटीकं

॥११२५॥

प्रमुक्तो जवति, दीर्घार्मयविप्रमुक्तो दीर्घकर्मरोगरहितः. पुनः कीदृशः? अत एव प्रशस्तः प्र-
शंसायोग्यस्ततः कर्मरोगाऽन्नावाद्यन्तमुखी कृतार्थः कृतकृत्यः सिद्धो जवतीत्यर्थः. ॥ १० ॥
अथ निगमनमाह—

॥ मूलम् ॥—अष्टादशकालपञ्चवत्स एसो । सवत्स दुःखकत्स पमोरकमग्गो ॥ विया-
हिज्जं जं समुविच्च सत्ता । कमेण अच्चंतसुही जवंतिच्चिवेमि ॥ ११ ॥ व्याख्या—तर्थाकरैरेष
सर्वस्य संसारदुःखस्य प्रमोक्तमार्गो व्याख्यातः, यं प्रमोक्तमार्गं क्रमेण समुपेत्य सम्यक् प्र-
तिपद्य सत्ताः प्राणिनोऽत्यन्तं सुखिनो जवंति. कीदृशस्य सर्वस्य दुःखस्य? अनादिकालप्रज-
वस्येत्यहं ब्रवीमीति सुधर्मस्वाप्ती जंबूस्वामिनं प्राह. ॥ ११ ॥ इति श्रीमदुत्तराध्यायनसूत्रा-
र्थदीपिकायामुपाध्यायश्रीवल्मीकीकीर्तिगणेशिष्यवल्मीकवल्मजगणिविरचितायां द्वात्रिंशत्तमं प्र-
मादस्थानाख्यमध्यायनं संपूर्णं. ॥ ३२ ॥ श्रीरस्तु. ॥

उत्तर-

मन्त्रीकं

॥२१५॥

॥ अथ त्रयस्त्रिंशत्तममध्ययनं प्रारभ्यते ॥

पूर्वस्मिन्नध्ययने प्रसादपरिहार उक्तः, तथा प्रसादस्थानान्युक्तानि, तैः प्रसादैः कृत्वा कर्मप्रकृतीनां बंधः म्यात्, तदर्थं सिहाध्ययने कर्मप्रकृतय उच्यन्ते—

॥ मूलम् ॥—अट्टकम्माइं बुढामि । आणुपुविं जहक्कम्मं ॥ जहिं वस्सो अयं जीवो । मंसारे परिचत्तइ ॥ १ ॥ व्याख्या—हे जंबू ! अहं यथाक्रममानुपूर्व्याऽनुक्रमेण तान्यष्ट कर्माणि वदामि. क्रियन्ते मिथ्यात्वाविरतिकवाययोगैर्हेतुत्रिजीवेनेति कर्माण्यष्टसंख्यानि. यन्न्यानुपूर्वीं त्रिधा वर्तते, तथापि यथाक्रमं पूर्वानुपूर्व्या. प्राकृतत्वात्तृतीयास्थाने प्रथमा, तानि कानि कर्माणि ? येरष्टत्तिः कर्मत्रिर्द्वौ नियंत्रितोऽयं जीवः संसारे चतुर्गतित्रमणे परिवर्तते, विविधान् पर्यायान् प्राप्नोति. ॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥—नाणावरणं चेव । दंसणावरणं तहा ॥ वेयणिल्ल तहा मोहं । आउकम्मं तद्देव य ॥ २ ॥ नामकम्मं च गोयं च । अंतरायं तद्देव य ॥ एवमेयाइं कम्माइं । अठेव

उ समासतः ॥ ३ ॥ युग्मं ॥ व्याख्या—एवममुना प्रकारेणैतान्यष्टौ कर्माणि समासतः सं-
क्षेपतो ज्ञेयानीति शेषः. एतानि कानि ? तत्र प्रथमं ज्ञानावरणं, ज्ञानं मतिश्रुतावधिमनःप-
र्यवकेवललक्षणं, आवृणोत्याह्लादयतीति ज्ञानावरणं, यथा नेत्रं पट आवृणोति, तद् ज्ञाना-
वरणं कर्म प्रथमं. १. चैव पदपूर्णे. तथा द्वितीयं दर्शनावरणं, दर्शनं सम्यक्त्वमावृणोतीति
दर्शनावरणं, प्रतीहारवत्सम्यक्त्वभूषं न दर्शयति. २. तथा वेदनीयं, वेद्यते साताऽसाताऽने-
नेति वेदनीयं, मधुलिप्तखजधारातुद्वयं तृतीयं कर्म. ३. तथा पुनर्मोहं, मुह्यते मूर्छितो जव-
ति जीवोऽनेनेति मोहः, मद्यवच्चतुर्थं मोहनीयं, मोहाय योग्यं मोहनीयकर्म ज्ञेयं. ४. तथैव
चायाति स्वकीयावसरे इत्यायुर्गतिः, निःसरितुमिच्छन्नपि जीवो निर्गतुं न शक्नोति, यस्मिन्
सति निगमबद्ध इव तिष्ठतीत्यायुषः स्वप्नावः, इति पंचममायुः कर्म. ५. तथा नामयति च-
तसृषु गतिषु नवीनान्नवीनान् पर्यायान् प्रापयति जीवंप्रतीति नाम, चित्रकारवद्नामकर्म षष्ठं
ज्ञेयं. ६. गोत्र्यंते आहूयंते लघुना दीर्घेण वा शब्देन जीवोऽनेनेति गोत्रं, कुंजकारवद्घटक-
लशशरावकुंमकादित्रांमकृद्भवति, इदं गोत्रं कर्म सप्तमं ७. तथातर्मध्ये दातुग्राहकयोर्विचाले

आयानीत्यन्तरायः, यथा राजा कस्मैचिद्वातुमुपदिशति, तत्र चांशगारिकौतराले विघ्नकृद्भवति. तादृगन्तरायकर्माष्टमं भवति. ७. तत्र चाद्यानां कर्मणामादौ ज्ञानावरणं दर्शनावरणं च प्रणिपादितं, तत्रात्मनः स्वप्नाववस्तु ज्ञानदर्शनरूप एवास्ति, अतस्तदावरणमादावुक्तं, आन्यां कर्मन्यां जीवस्य स्वप्नाव आत्रियते, अतस्तयोर्मुख्यत्वं. ज्ञानदर्शनयोश्च समानत्वेऽप्यन्तरंगत्वेन विज्ञेयनो ज्ञानोपयोगे एव सर्वलब्धीनां प्राप्तिः स्यात्, तस्माद् ज्ञानस्य प्राधान्यादादौ तदावरणमुक्तं. तदनु सामान्यज्ञानोपयोगत्वाद्दर्शनावरणमुक्तं. एवं शेषकर्मणामपि विज्ञेयस्तु भव्यमेव ज्ञेयः. ॥ ३ ॥ इत्थं कर्मणां मूलप्रकृतीरुत्त्वोत्तरप्रकृतीराह—

॥ मूलम् ॥—नाणावरणं पञ्चविहं । सुयं आभिणिवोहियं ॥ उहिनानं च तर्हियं । मणनानं च केवलं ॥ ४ ॥ व्याख्या—ज्ञानावरणं कर्म पञ्चविहं कथितं, श्रुतं श्रुतज्ञानावरणं १. तथा आचिन्निबोधकं मतिज्ञानं, तदावरणं द्वितीयं २. तृतीयमवधिज्ञानावरणं ३. तथा मनोज्ञानं मनःपर्यायज्ञानावरणं चतुर्थं. तथा पञ्चमं केवलज्ञानावरणं ५. ॥ ४ ॥ अथ दर्शनावरणस्य द्वितीयकर्मणो चेदनाह—

सातं सातावेदनीयं, ततोऽन्यद्सातावेदनीयमित्यर्थः. तु पुनः सातस्यापि सातावेदनीयस्यापि बहवोऽनुपपादयो ज्ञेया भवन्ति. एवमसातस्याप्यसातावेदनीयस्यापि बहव आर्त्तिशोकसंतापादयो ज्ञवन्तीति शेषः. ॥ ७ ॥

॥ मूलम् ॥—मोहणिज्जं विदुः । दंसे चरणे तद्दंसे । दंसे तद्विदुः । चरणे यद्विदुः भवे ॥ ८ ॥ सममत्तं चैव मित्तत्तं । समममित्तत्तमेव य ॥ एवात्तं तद्विदुः पयमीत्तं । मोहणिज्जस्स दंसे ॥ ९ ॥ चारित्तमोहनं कम्मं । दुविदं तु विद्याहिं ॥ कसायमोहणिज्जं च । नोकसायं तद्देव य ॥ १० ॥ सोलसविद्वेजेण । कम्मं तु कसायजं ॥ सत्तविदुः नवविदुः वा । कम्मं नोकसायजं ॥ ११ ॥ चत्तस्सणां गाथानामर्थः ॥ व्याख्या—मोहयति जीवं धूमयतिमच्चत्तपरवशं करोतीति मोहः, तद्विदं मोहनीयं कर्माणि द्विविधं भवति, दर्शने तथा चरणे. दर्शने दर्शनविषये मोहनीयं, तथा चरणे चरणविषये मोहनीयं. तत्र दर्शनं तत्त्वरुचिरूपं, चरणं विरतिरूपं. तत्रापि दर्शने यन्मोहनीयं तत् त्रिविधं तीर्थकरैरुक्तं. चरणे चारित्र्ये यन्मोहनीयं तद् द्विविधं भवेत्. ॥ ८ ॥ दृश्यंते ज्ञायंते जीवादयः पदार्था अनेनेति दर्शनं,

तत्र मोहयति मृढीकरोतीति दर्शनमोहनीयं त्रिविधं, सम्यक्त्वं १, मिथ्यात्वं २, सम्यक् मिथ्यात्वमिश्रं ३ इत्यर्थः. एव पदपूर्णे, सम्यक्त्वमोहनीयं, मिथ्यात्वमोहनीयं. मिश्रमोहनीयं च. तत्र सम्यक्त्वं हि मिथ्यात्वस्यैव पुञ्जाः, अशुद्धपुञ्जला अत्यंतविशुद्धा भवन्ति, तदा सम्यक्त्वं कथ्यते. न तसम्यक्त्वमेव दर्शनं कथ्यते. दर्शनसम्यक्त्वयोर्नामांतरमत्र गृह्यते. यदा हि सम्यक्त्वं मिथ्यात्वप्रकृतित्वं न भवति, तदा सम्यक्त्वस्यातीचारा लग्नंति, तदा मिथ्यात्वं न भवति. यदा दर्शनप्रकृतिषु मोहो भवति. अथत्रौपशमिकादिकं मोहयति. तदपि सम्यक्त्वमोहनीयमुच्यते. १. अथ मिथ्यात्वमोहनीयस्वरूपमुच्यते—सम्यक्त्वाऽज्ञावो मिथ्यात्वमशुद्धविकल्पं, यतस्तत्वेऽनत्वश्चिः, अतत्वे तत्त्वहचिरुपपद्यते तन्मिथ्यात्वं, न त्वमुच्यते इति मिथ्यात्वमोहनीयं. यत्तु सम्यग्मिथ्यात्वमोहनीयं तत्तु शुद्धाशुद्धद्विकल्पं, यस्माज्जिनयसोपरि गगोऽपि न भवति, द्वेषोऽपि न भवति, अंतर्मुहूर्तस्थितिरूपं. यथा नालिकेरष्टीपवासिपुष्पोऽज्ञोपरि रात्र्यपि न भवति. द्वेष्यपि न भवति. तादृग्वज्रावं मिश्रमोहनीयं त्वतीयमुच्यते. एतास्तिष्ठः प्रकृतयो दर्शने सम्यक्त्वेऽर्थादर्शनस्य सम्यक्त्वस्य च मोहनीयक-

॥ मूलम् ॥—निद्वा तहेव पयला । निद्वा निद्वा य पयलपयला य ॥ तत्तो य श्रीणिगि-
 ङ्गीने । पंचमा होइ नायद्वा ॥ ५ ॥ व्याख्या—निद्वा सुखजागरणरूपा १. तथैव प्रचला
 द्वितीया स्थितस्योपविष्टस्य या समायाति २. तृतीया निद्धानिद्वा दुःखप्रतिबोद्ध्या ३. चतु-
 र्थी प्रचलाप्रचला, चलमानस्य याऽयाति सा प्रचलाप्रचला ४. तथा पंचमी स्त्यानगृद्धि-
 नाम्नी ज्ञेया, स्त्याना पुष्टा गृद्धिलोचो यस्या सा स्त्यानगृद्धिः अथवा स्त्याना संहतोपचिता
 कृद्धिर्यस्यां सा स्त्यानार्द्धिः, यस्या उदये हि वासुदेवार्धबलः प्रबलरागद्वेषांश्च जंतुर्जायते,
 अत एव दिनचिंतितार्थसाधिनीयं पंचमी भवति. ५. ॥ ५ ॥

॥ मूलम् ॥—चकुमचकु उहिस्स । दरिसणे केवळे य आवरणे ॥ एवं तु नवविगप्पं
 । नायध्वं दरिसणावरणं ॥ ६ ॥ व्याख्या—एवं त्वमुना प्रकारेण नवविकल्पं नवविधं दर्श-
 नावरणं कर्म ज्ञातव्यं. दर्शनं सम्यक्त्वमावृणोतीति दर्शनावरणं, पंच निद्वाः पूर्वगाथाया-
 मुक्ताः चत्वारोऽमी ज्ञेयाः, ते के? उच्यन्ते—‘चकुमचकु उहिस्स दरिसणे’ इति, तत्र ‘च-
 कुमचकु उहिस्स’ इत्येकपदं, चहुश्च अचहुश्चावधिश्च चहुरचभुरवधिस्तस्य चभुरचहुर-

चयेनावरणं. चक्षुश्चक्षुरवधेरित्यत्र प्राकृतत्वाद् छंदे एकत्वं पुंस्त्वं. तथा दर्शने रूपसामान्य-
ग्रहणे यदावरणं, च पुनः केवले केवलज्ञाने यदावरणं, एवं नवविधं. चक्षुषा दृश्यते ज्ञायते
इति चक्षुर्दर्शनं, तदावृणोत्याद्यादयतीति चक्षुर्दर्शनावरणं १. तथा चक्षुषोऽन्यदचक्षुः, श्रोत्र-
नक्रमसनास्पर्शरूपमिंद्रियचतुष्कं, तेनाचक्षुषा दृश्यते इत्यचक्षुर्दर्शनं, तदावृणोतीत्यचक्षुर्दर्श-
नावरणं. रूपवदद्रव्यं सामान्यप्रकारेण सर्वादासहितं दृश्यते इत्यवधिदर्शनं, तदावृणोतीत्य-
वधिदर्शनावरणं. एवं त्रयो भेदाः. चतुर्थ पुनः केवले केवलदर्शनेऽप्यावरणं ज्ञेयं. केवलं सर्व-
द्रव्यपर्यायाणां सामान्येन स्वरूपं दृश्यते इति केवलदर्शनं, तत्र यदावरणं तत्केवलदर्शना-
वरणं. एवं पंचानां निद्राणां, चतुर्णामावरणानां चैकत्रीकरणान्नवविधं दर्शनावरणं ज्ञातव्य-
मित्यर्थः. ॥ ६ ॥

॥ मूलम् ॥—वेद्येणियंपि य द्रुविहं । साश्मसायं च आहियं ॥ सायस्स य बहुभेया ।
गमेवासायस्सवि ॥ ७ ॥ व्याख्या—वेदनीयकर्मपि द्विविधं, वेदितुं योग्यं वेदनीयं कर्म द्वि-
भेदमाख्यातं कथितं. एकं सातं च पुनरसातं. तत्र स्वाद्यते शारीरं मानसं च सुखमनेनेति

सातं सातावेदनीयं, ततोऽन्यदसातावेदनीयमित्यर्थः. तु पुनः सातस्यापि सातावेदनीयस्यापि
बहवोऽनुपपादयो ज्ञेया भवन्ति. एवमसातस्याप्यसातावेदनीयस्यापि बहव आर्त्तिशोकसंता-
पादयो द्रवंतीति शेषः. ॥ ७ ॥

॥ मूलम् ॥—मोहणिज्जं पि दुविहं । दंसणे चरणे तहा ॥ दंसणे तिविहं बुत्तं । चरणे य
दुविहं ज्ञेये ॥ ७ ॥ सम्मत्तं चेव सित्थत्तं । सम्मामित्थत्तमेव य ॥ एयाउं तिन्नि पयसीउं ।
मोहणिज्जस्स दंसणे ॥ ८ ॥ चारित्तमोहनं कम्मं । दुविहं तु वियाहियं ॥ कसायमोहणिज्जं
च । नोकसायं तहेव य ॥ १० ॥ सोलसविहजेएण । कम्मं तु कसायजं ॥ सत्तविह नवविहं
वा । कम्मं नोकसायजं ॥ ११ ॥ चतसृणां गाथानामर्थः ॥ व्याख्या—मोहयति जीवं घूर्मेय-
त्तिमच्चवत्परवशं करोतीति मोहः, तदर्हं मोहनीयं कर्मापि द्विविधं भवति, दर्शने तथा च-
रणे. दर्शने दर्शनविषये मोहनीयं, तथा चरणे चरणविषये मोहनीयं. तत्र दर्शनं तत्त्वरुचि-
रूपं, चरणं विरतिरूपं. तत्रापि दर्शने यन्मोहनीयं तत् त्रिविधं तीर्थकैरुक्तं. चरणे चारित्र्ये
यन्मोहनीयं तद् द्विविधं भवेत्. ॥ ७ ॥ दृश्यंते ज्ञायंते जीवादयः पदार्था अनेनेति दर्शनं,

तत्र मोहयति मूढीकरोतीति दर्शनमोहनीयं त्रिविधं, सम्यक्त्वं १, मिथ्यात्वं २, सम्यक् मिथ्यात्वमिश्रं ३ इत्यर्थः. एव पदपूर्णे, सम्यक्त्वमोहनीयं, मिथ्यात्वमोहनीयं. मिश्रमोहनीयं च. तत्र सम्यक्त्वं हि मिथ्यात्वस्यैव पुनराः, अशुद्धपुनरा अत्यंतविशुद्धा भवन्ति, तदा सम्यक्त्वं कथ्यते. तत्सम्यक्त्वमेव दर्शनं कथ्यते, दर्शनसम्यक्त्वयोर्नामांतरमत्र गृह्यते. यदा हि सम्यक्त्वं मिथ्यात्वप्रकृतित्वं तज्जति, तदा सम्यक्त्वस्यातीचारा लगन्ति, तदा मिथ्यात्वं भवति. यदा दर्शनप्रकृतिषु मोहो भवति, अथत्रौपशमिकादिकं मोहयति. नदपि सम्यक्त्वमोहनीयमुच्यते. १. अथ मिथ्यात्वमोहनीयस्वरूपमुच्यते—सम्यक्त्वाच्चावो मिथ्यात्वमगुरुदलिकरूपं, यतस्त्वत्तत्त्वश्चिः, अतत्त्वे तत्त्वश्चिरुपपद्यते तन्मिथ्यात्वं, तत्र मुह्यते इति मिथ्यात्वमोहनीयं. यत्तु सम्यग्मिथ्यात्वमोहनीयं तत्तु शुद्धाशुद्धलिकरूपं, यस्माज्जिनश्रमोपनि गगोऽपि न भवति, द्वेषोऽपि न भवति, अंतर्मुहूर्तस्थितिरूपं. यथा नालिकेरद्वीपवासिपुरुषोऽज्ञोपरि रात्र्यपि न भवति. द्वेष्यपि न भवति. तादृगखन्नावं मिश्रमोहनीयं तत्तीयमुच्यते. एतास्तिष्ठः प्रकृतयो दर्शने सम्यक्त्वेऽर्थादर्शनस्य सम्यक्त्वस्य च मोहनीयक-

तुरस्रसंस्थानं ए वज्रर्षिजनाराचसंहननं १० औदारिकांगोपांगं ११ वैक्रियांगोपांगं १२ आहारकांगोपांगं १३ प्रशस्तवर्णः १४ प्रशस्तगंधः १५ प्रशस्तरसः १६ प्रशस्तस्पर्शः १७ मनुष्यानुपूर्वी १८ देवानुपूर्वी १९ अगुरुलघु २० पराघातं २१ उद्धवासं २२ आतपं २३ उद्योतं २४ प्रशस्तविहायोगतिः २५ त्रसं २६ बादरं २७ पर्याप्तं २८ प्रत्येकं २९ स्थिरं ३० शुभं ३१ सुभगं ३२ सुखरं ३३ आदेयं ३४ यशःकीर्तिः ३५ निर्माणं ३६ तीर्थकरनामकर्म ३७. एताः सर्वा अपि शुभानुभावाहुजननामकर्मण प्रकृतयो ज्ञेयाः.

तथाऽशुभनामकर्मणोऽपि मध्यमभेदविवक्षया चतुर्ल्लिशद्भेदा भवंति. तद्यथा—नरकगतिः १ तिर्यग्गतिः २ एकैन्द्रिय ३ द्वीन्द्रिय ४ त्रीन्द्रिय ५ चतुरिन्द्रियजातिः ६ कृषन्नाराच ७ नाराच ८ अर्धनाराच ए कीलिका १० सेवार्तकसंहननानि ११. न्यग्रोधपरिसंरुलसंस्थान १२ सादि १३ वामन १४ कुब्ज १५ हुंरुक १६ संस्थानानि. अप्रशस्तवर्ण १७ अप्रशस्तगंध १८ अप्रशस्तरस १९ अप्रशस्तस्पर्शः २०. नरकानुपूर्वी २१ तिर्यगानुपूर्वी २२ उपघातं २३ अप्रशस्तविहायोगतिः २४ स्थावरं २५ सूक्ष्म २६ साधारणं २७ अपर्याप्तं २८ अस्थिरं २९

अशुचं ३० दुर्नगं ३१ दुःस्वरं ३२ अनादेयं ३३ अयशोऽकीर्तिश्च ३४. एताश्चाशुभनारकत्वा-
दिनिबंधनत्वेनाशुभाः. अब बंधनसंघाते शरीरेभ्यो वर्णार्थान्तरभेदा वर्णोदिभ्यः पृथग् वि-
वक्ष्यन्ते. एताः प्रकृतयस्तु मध्यमविवक्षया प्रोक्ताः. उत्कृष्टविवक्षया तु १०३ प्रोक्ताः संति.
॥ १३ ॥ अथ गोत्रकर्मप्रकृतीर्व्यनक्ति—

॥ मूलम् ॥—गोयं कम्मं दुविहं । उच्चं नीयं च आहियं ॥ उच्चं अष्ठविहं होइ । ए-
वं नीयंपि आहियं ॥ १४ ॥ व्याख्या—गोत्रं कर्म द्विविधं, उच्चं च पुनर्नीचं. तत्रोच्चमुच्चै-
र्गोत्रमीदृवाकुजात्यादि. उच्चैर्व्यपदेशहेतुजातिकुलरूपवलश्रुततपोलान्नायाद्यष्टविधबंधहेतुत्वाद-
ष्टविधमुच्चैर्गोत्रं जवति. एवमित्यष्टविधमेव जातिकुलादिमदाष्टनिबंधहेतुत्वान्नीचमपि नी-
चैर्गोत्रमपि नीचैर्व्यपदेशहेत्वाख्यातं, ॥ १४ ॥ अथांतरायप्रकृतीराह—

॥ मूलम् ॥—दाणे लान्ने य जोगे य । उवजोगे वीरिजे तथा ॥ पंचविहमंतरायं । समा-
सेण वियाहियं ॥ १५ ॥ व्याख्या—अंतरायं समासेन संक्षेपेण पंचविधं व्याख्यातं, तत्पं-
चवैध्यमाह—दाने लान्ने जोगे उपजोगे तथा वीर्ये, एतेषु पंचस्वंतरायत्वात्पंचविधमंतरायं.

र्मणो ज्ञेया इति शेषः. सम्यक्त्वस्याऽङ्गानं मिथ्यात्वस्याऽङ्गानं मिथ्यात्व-
मोहनीयं, मिश्रस्य मोहो मिश्रमोहनीयं. इह हि सम्यक्त्वमिथ्यात्वमिश्ररूपा जीवस्य धर्मा
उच्यन्ते. ॥ ए ॥ दर्शनमोहनीयं त्रिविधमुक्त्वाऽथ चारित्रमोहनीयप्रेदानाह—‘ चरित्तेति
गाथा पूर्वमेवोक्ता. अथान्वयः—तीर्थकैश्चारित्रमोहनं कर्म द्विविधं व्याख्यातं. चरित्रे चा-
रित्रग्रहणे मोहयति मूढं करोतीति चारित्रमोहनं, यत् चारित्रफलं जानन्नपि तन्नाद्रियते,
तद्वैद्विध्यमाह—कषायमोहनीयं प्रथमं, कषायाः क्रोधादयश्चत्वारस्तैर्मोहयतीति कषायमो-
हनीयं १. तथा नोकषायैर्नवचिह्नस्यादिषट्कवेदविकरूपैर्मोहयतीति नोकषायमोहनीयं. ॥
॥ १० ॥ तत्र यत्प्रथमं कषायजं मोहनीयं कर्म, तत् षोडशविधं भवति. कषाया हि क्रो-
धमानमायालोभाः, प्रत्येकमनन्तानुबन्धाऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानसंज्वलनरूपैश्चतुर्विधैः षोड-
शभेदा भवन्ति. अथ नोकषायजं मोहनीयं कर्म सप्तविधं नवविधं वा भवति. हास्य १ रति
२ अरति ३ जय ४ शोक ५ जुगुप्सा ६ वेदत्रयाणां च सामान्यगणनैकत्वमेव गम्यते, हा-
स्यादिषट्कं वेदश्चैवं सप्तविधं. यदा हि त्रयो वेदाः पुंस्त्रीनपुंसकरूपा गण्यन्ते तदा नवविधं

नोकपायजं मोहनीयं जवतीत्यर्थः. ॥ ११ ॥ अथायुःकर्मप्रकृतीराह—

॥ मूलम् ॥—नैरद्वयतिरक्काउ । मणुस्साजं तहेव य ॥ देवाउयं चउत्थं तु । आउकम्मं चउविहं ॥ १२ ॥ व्याख्या—आयुःकर्मं चतुर्विधं जवति, तथाहि—नैरयिकतिर्यगायुः, नैरये जवा नैरयिकाः, नैरयिकाश्च तिर्यचश्च नैरयिकतिर्यचः, तेषामायुर्नैरयिकतिर्यगायुः, आयुः शब्दस्य प्रत्येकं संबंधः. तथैव तृतीयं मनुष्यायुः च पुनश्चतुर्थं देवायुः, एवं चतुर्विधमायुर्नैवति. ॥ १२ ॥ अथ नामकर्मप्रकृतीराह—

॥ मूलम् ॥—नामकम्मं तु दुविहं । सुहं असुहं च आहियं ॥ सुहस्स उ वहूजेया । एमेव असुहस्सवि ॥ १३ ॥ व्याख्या—नामकर्मं द्विविधं व्याख्यातं, शुभं १ च पुनरशुभं २. शुभनामकर्मं १ अशुभनामकर्मं २, एवं द्विविधं. तत्र शुभस्य शुभनामकर्मणो बहुजेदाः संति, एवमेवाशुभस्यऽशुभनामकर्मणोऽपि बहुजेदा जवंति. तत्र शुभस्योत्तरोत्तरजेदतोऽनं तजेदत्वेऽपि मध्यमापेक्षया सप्तत्रिंशजेदा जवंति, ते चामी-मनुष्यगतिः १ देवगतिः २ पंचद्वियगतिः ३ ओदारिक ४ वैक्रिय ५ आहारिक ६ तैजस ७ कार्मण ८ शरीराणि समच-

तुरस्त्रसंस्थानं ए वज्रर्षजनाराचसंहननं १० औदारिकांगोपांगं ११ वैक्रियांगोपांगं १२ आहारकांगोपांगं १३ प्रशस्तवर्णः १४ प्रशस्तगंधः १५ प्रशस्तरसः १६ प्रशस्तस्पर्शः १७ मनुष्यानुपूर्वी १८ देवानुपूर्वी १९ अगुरुत्वेषु २० पराघातं २१ उह्यवासं २२ आतपं २३ उद्योतं २४ प्रशस्तबिहायोगतिः २५ त्रसं २६ बादरं २७ पर्याप्तं २८ प्रत्येकं २९ स्थिरं ३० शुभं ३१ सुभगं ३२ सुखरं ३३ आदेयं ३४ यशःकीर्तिः ३५ निर्माणं ३६ तीर्थकरनामकर्म ३७ एताः सर्वा अपि शुभानुभावाहुजनानामकर्मण प्रकृतयो ज्ञेयाः.

तथाऽशुभनामकर्मणोऽपि मध्यमश्रेदविवक्षया चतुर्ल्लिशेद्वेदा ज्वंति. तद्यथा—नरकगतिः १ तिर्यगतिः २ एकैन्द्रिय ३ द्वीन्द्रिय ४ त्रीन्द्रिय ५ चतुरिन्द्रियजातिः ६ कृषन्ननाराच ७ नाराच ८ अर्धनाराच ए कीलिका १० सेवार्तकसंहननानि ११. न्यग्रोधपरिमंरुल्लसंस्थान १२ सादि १३ वामन १४ कुब्ज १५ हुंरुक १६ संस्थानानि. अप्रशस्तवर्ण १७ अप्रशस्तगंध १८ अप्रशस्तरस १९ अप्रशस्तस्पर्शः २०. नरकानुपूर्वी २१ तिर्यगानुपूर्वी २२ उपघातं २३ अप्रशस्तबिहायोगतिः २४ स्थावरं २५ सूक्ष्म २६ साधारणं २७ अपर्याप्तं २८ अस्थिरं २९

अशुचं ३० दुर्नगं ३१ दुःस्वरं ३२ अनादेयं ३३ अयशोऽकीर्तिश्च ३४. एताश्चाऽशुभनारकत्वा-
दिनिबन्धनत्वेनाऽशुचाः. अल बन्धनसंघाते शरीरेभ्यो वर्णार्थिवांतरन्नेदा वर्णादिभ्यः पृथग् वि-
वक्ष्यन्ते. एनाः प्रकृतयस्तु मध्यमविवक्षया प्रोक्ताः. उत्कृष्टविवक्षया तु १०३ प्रोक्ताः संति.
॥ १३ ॥ अथ गोत्रकर्मप्रकृतीर्व्यनक्ति—

॥ मूलम् ॥—गोत्रं कर्मं दुविहं । उच्चं नीयं च आहियं ॥ उच्चं अष्ठविहं होइ । ए-
वं नीयं च आहियं ॥ १४ ॥ व्याख्या—गोत्रं कर्म द्विविधं, उच्चं च पुनर्नीचं. तत्रोच्चमुच्चै-
र्गोत्रमीश्वराकुजात्यादि. उच्चैर्व्यपदेशहेतुजातिकुलरूपवलश्रुततपोब्रान्नाद्यष्टविधबन्धहेतुत्वाद-
ष्टविधमुच्चैर्गोत्रं नवति. एवमित्यष्टविधमेव जातिकुलादिमदाष्टनिबन्धहेतुत्वान्नीचमपि नी-
चैर्गोत्रमपि नीचैर्व्यपदेशहेत्वाख्यातं, ॥ १४ ॥ अथांतरायप्रकृतीराह—

॥ मूलम् ॥—दाणे लान्ने य जोगे य । उवजोगे वीरिये तहा ॥ पंचविहमंतरायं । समा-
सेण वियाहियं ॥ १५ ॥ व्याख्या—अंतरायं समासेन संक्षेपेण पंचविधं व्याख्यातं, तत्पं-
चवैध्यमाह—दाने लान्ने जोगे उपजोगे तथा वीर्ये, एतेषु पंचस्वंतरायत्वात्पंचविधमंतरायं.

तत्र दीयते इति दानं तस्मिन् दाने, लभ्यते इति लाभस्तस्मिन् लाभे. सकृद्भुज्यते पुष्प-
हारादिपदार्थे इति भोगस्तस्मिन् भोगे. उपेति पुनः पुनर्भुज्यते भुवनांगनांशुकादीनीत्युप-
भोगस्तस्मिन्नुपभोगे. तथा विशेषेण्यते वेद्यतेऽनेनेति वीर्यं, तस्मिन् वीर्ये. सर्वत्रांतरायमिति
संबंधः. ततो विषयभेदात्पंचविधमंतरायं. तत्र यस्मिन् सति चतुरे ग्रहीतरि, देये वस्तुनि,
तस्य फलं जानन्नपि दाने न प्रवर्तते तद्दानांतरायं १. यस्मिन् विशिष्टे दातरि सति याच-
नानिपुणोऽपि याचको न लभते तद्दानांतरायं २. पुनर्विचवादौ सत्यपि भोक्तुं न शक्नोति
तद्भोगांतरायं ३. येनोपभोगयोग्ये वस्तुनि सत्युपभोक्तुं न शक्यते तदुपभोगांतरायं ४. यद्-
शाह्ववान् नीरोगस्तरुणोऽपि तृणमपि भ्रंक्तुं न शक्नोति, तस्य पुरुषस्य वीर्यांतरायं कर्म झे-
यं. ५. ॥ १५ ॥ उक्तार्थस्य निगमनायोत्तरग्रंथयोजनायाह—

॥ मूलम् ॥—एयात् मूलपथमीत् । उत्तरात् य आहिया ॥ पणसंगं खित्त्वात्ते य ।
त्रावं वा अटुत्तरं सुण ॥ १६ ॥ व्याख्या—एता मूलप्रकृतयोऽष्टावाख्याताः, तु पुनरुत्तरा
अत्रांतरा ज्ञानावरणदर्शनावरणादीनां पंचनवाद्या अग्रे कर्मणां प्रकृतय आख्याताः. अथ

प्रदेशाग्रं क्षेत्रकालौ च, वाशब्दः पुनरर्थे, पुनर्नविं, अतः प्रकृत्यभिधानादुत्तरमग्रे त्वं शृणु? अहं वदामीति शेषः. तत्र प्रदेशाग्रं किं? उच्यते—प्रदेशानां परमाण्वनामग्रं परिमाणं प्रदेशाग्रं, क्षेत्रमाकाशं, कालश्च ब्रह्मस्य कर्मणो जीवप्रदेशाऽविचटनात्मकः स्थितिकालः. तावमनुनागादिककर्मपर्यायलक्षणं चतुर्विधं प्रकृतिस्थितिप्रदेशानुभागस्वरूपमहं वदामि, त्वं शृणु? ॥ १६ ॥ अथ तावत्प्रदेशाग्रं वदति—

॥ मूलम् ॥—सर्वेसिं चैव कम्माणं । पणसग्गसणंतयं ॥ गंठियसत्ताइयं । अंतो सिद्धाणा आहियं ॥ १७ ॥ व्याख्या—सर्वेषां ज्ञानावरणीयादिकर्मणां प्रदेशाग्रं परमाणुपरिमाणं अंशिगमत्वानीतं वर्तते. अंशिं धनरागद्वेषपरिणतिरूपां गठंतीति अंशिगाः, अंशिगाश्च ते सत्त्वाश्च अंशिगमत्वाः, तेभ्योऽनीतं, तान् वाऽनीतसत्तिक्रांतं अंशिकसत्त्वतीतं. कोऽर्थः? रागद्वेषमयी अंशिं यावन्नैदनायागताः संतः, परं जेतुमशक्ताः पश्चादेव व्यावृटिताः. एतादृशा ये सत्त्वा अर्थादन्नद्वया जीवास्तेभ्यः कर्मणां प्रदेशाग्रं परमाणूनां परिमाणमनंतगुणाधिकं, अन्तर्भेद्योऽधिकमित्यर्थः. पुनः सर्वेषां कर्मणां प्रदेशाग्रं सिद्धजीवानामंतराख्यातं, सिद्धेभ्योऽ-

तर्मध्ये एवाख्यातं तीर्थकरैः कथितं. कोऽर्थः? सिद्धजीवेज्यः कर्मपरमाणुपरिमाणमनंतगुणे-
न हीनमित्यर्थः. कर्माणवपेक्षया सिद्धा अनंतगुणा इति ज्ञावः. अत एव कर्मपरमाणुनामने-
तकं सिद्धानामंतर्वर्तिं प्रकाशितं. इदं संख्यानमेकसमयग्राह्यकर्मपरमाणवपेक्षमुक्तं वर्तते. ॥

॥ १७ ॥ प्रदेशाग्रमुक्त्वा कर्मणां क्षेत्रं वदति—

॥मूलम्॥—सर्वजीवाण कम्मं तु । संगहे ढ्हिसागयं ॥ सवेसुवि पएसेसु । सवं सवेण बद्धगं
॥१८॥ व्याख्या—कर्म ज्ञानावरणीयादिकं सर्वजीवानामेकैन्द्रियादीनां, तुः पादपूरणे, संग्रहे
संग्रहक्रियायां योग्यं स्यादिति शेषः. कीदृशं सदित्याह—‘ढ्हिसागयत्ति’ षट्दिशागतं, षष्ठां
दिशां समाहारः षट्दिशं, तत्र गतं षट्दिशागतं, षट्दिक् स्थितमित्यर्थः. तत्र चतस्रः पूर्वाद्या
दिशः, ऊर्ध्वार्धोदिगच्छयं चेदं दिक्षट्कं. अत्र षट्दिगतं कर्म द्वौन्द्रियादिजीवानेवाधिकृत्य
संग्रहक्रियायां योग्यं स्यादिति नियमः. एकैन्द्रियाणां तु आगमे त्र्यादिदिक्स्थं कर्मग्रहणक्रि-
यायां योग्यमप्युक्तमस्ति, अपरत्रागमे च तदाह—‘एगिंदियाणं ञंते तेया कम्मपुग्गलाणं ग-
हणं करेमाणे किं तिदिसिं करेइ? जाव ढ्हिसिं करेइ? गोयमा! सिय तिदिसिं सिय चउदि-

मि सिय पंचदिसिं सिय वृद्धिसिं करेइ. वेदियाणं जंते पुढा, गोयमा ! वेदिया जाव पंचेदि-
या नियमा वृद्धिसिं करेइ'. तच्च संगृहीतं सत् केन सह ? कियत् ? कथं वा स्यादित्याह—
' मन्वेमुनि ' सर्वेऽग्यात्मप्रदेशः सर्वं ज्ञानावरणादि सर्वेण प्रकृतिस्थित्यादिना प्रकारेण वद्धं
अन्योन्यं संबन्धतया क्षीरोदकवदात्मप्रदेशः श्लिष्टं, तदेव वद्धकं कर्म संग्रहे योग्यं जवति,
न त्वन्यत. आत्मा हि सर्वप्रकृतिप्रायोग्यपुजलान् सामान्येनादाय तान् पुजलानध्यवसाय-
विज्ञेयान् पृथग् ज्ञानावरणादिरूपत्वेन परिणमयति. यत्र ह्याकाशे जीवोऽवगाढस्तत्र ये आ-
काशप्रदेशा आत्मन्याश्रितास्तेषु ये कर्मपुजला रागादिस्नेहयोगत आत्मनि लगंति, ते एव
कर्मपुजला जीवानां संग्रहयोग्याः, न तु क्षेत्रांतरावगाढाः कर्मपुजला जीवानां संग्रहणाहर्हि,
निन्नप्रदेशस्थानां ग्रहणयोग्याऽन्नावात्. ' सर्वेषु पएसेसु ' इति प्राकृतत्वान्तृतीयावहुवचन-
स्थाने भक्तमीवहुवचनं. निन्नप्रदेशस्थाः कर्मपुजलाः कथं ग्रहणयोग्या न जवंति ? स्वावगा-
ढाकाशप्रदेशस्थाः कर्मपुजलाः कथं ग्रहणयोग्या जवंति ? अत्र दृष्टांतः—यथाग्निः स्वप्रदेश-
स्थान् प्रायोग्यपुजलानात्मसात्करोति, एवं जीवोऽपि स्वप्रदेशस्थान् कर्मपुजलानात्मसात्करोति.

किञ्चिद्विद्विक्स्थितमपि कर्मात्मा गृह्णाति, परमद्वयत्वान्न विवर्कितं ॥२७॥ अथ कालमाह—
 ॥ मूलम् ॥—उदहिसरिसनामाणं । तीसई कोम्किोकीने ॥ उक्कोसिया-विई होइ ।
 अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥ १९ ॥ आवरिज्जाण दुएहंपि । वेयणिज्जे तहेव य ॥ अंतराए य
 कम्मंमि । विई एसा वियाहिया ॥२०॥ उदहिसरिसनामाणं । सत्तरिं कोम्किोकीने ॥ मोह-
 णिज्जस्स उक्कोसा । अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥ २१ ॥ तिसिससागरोवम । उक्कोसेण वियाहि-
 या ॥ विईने आलकम्मस्स । अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥२२॥ उदहिसरिसनामाणं । वीसई को-
 म्किोकीने ॥ नामगोयाण उक्कोसा । अहुमुहुत्ता जहन्निया ॥ २३ ॥ एतासां गाथानां व्या-
 ख्या—प्रथमद्वितीयगाथायोरर्थः—पूर्वमावरणयोर्द्वयोरर्थाद् ज्ञानावरणदर्शनावरणयोर्द्वयोः
 कर्मणोरुदधिसहगुणान्नां, उदधिः समुद्रस्तेन सहगुणं येषां तान्युदधिसहगुणानि सागरोप-
 माणि, तेषामुदधिसहगुणानां त्रिशत्कोटाकोटयुक्कृष्टा स्थितिर्भवति । तथा जघ-
 न्यिका हीनांतर्मुहूर्तं स्थितिः । तथैव वेदनीये इति वेदनीयस्य कर्मणः, तथांतरायेंऽतरायक-
 र्मणोऽप्येव स्थितिः, उत्कृष्टा त्रिशत्कोटाकोटी स्थितिः, जनन्यिका चांतर्मुहूर्तं स्थितिः । ज-

अत्र वेदनीयस्य जवन्या स्थितिरंतर्मुहूर्तमाना सूत्रकृतोक्ता, अन्ये तु द्वादशमुहूर्तमानामेव
 नां वेदनीयस्य स्थितिमिदंति. तदन्निप्रायं न विद्मः ॥ १० ॥ मोहनीयस्य सप्ततिकोटाकोटी-
 सागरोपमानोत्कृष्टा स्थितिः, जवन्यिकांतर्मुहूर्त स्थितिः ॥ ११ ॥ त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाण्या-
 युः कर्मण उत्कृष्टेन स्थितिव्यख्याना, प्राकृतत्वाद्विभक्तिलोपः. जवन्यिकांतर्मुहूर्त स्थितिः
 ॥ १२ ॥ नामगोत्रयोर्द्वयोः कर्मणोरुत्कृष्टा विंशतिः कोटाकोटयः सागरोपमाणां स्थितिव्या-
 ख्याना. जवन्यिकांतर्मुहूर्तिका द्वयं. तु मूलप्रकृतीनां स्थितिरस्ति. उत्तरप्रकृतीनां स्थितिर्वि-
 स्तरटीकानो ज्ञेया. ॥ १३ ॥ अथ चात्रमाह—

॥ मूलम् ॥—सिद्धान्तं तन्नागो । अणुनागा हवन्ति उ ॥ सवेसुवि पएसगं । सवजीवे
 सद्भित्रियं ॥ १४ ॥ व्याख्या—सिद्धान्तमनंतसंख्याकानां सिद्धजीवानामनंतसोत्तमोऽनुत्तमागाः
 कर्मगमविशेषा जवन्ति. सिद्धान्तनागोऽनंतसंख्य एव, इत्यनेनानुत्तमागानामप्यानंत्यमुक्तं, स-
 र्वेष्वप्यनुत्तमोऽपु प्रदेशबुद्ध्या विजयमाना अनुत्तमोऽप्येकदेशास्तेषामग्रं परिमाणं प्रदेशाग्रं, 'स-
 वजीवे सद्भित्रियं' सर्वजीवेभ्यो (नव्यात्रव्येभ्यः) ऽतिक्रान्तं, ततोऽपि तेषामनंतगुणत्वं ॥

॥ १४ ॥ अथाध्ययनार्थमुपसंहरन्नाह—

॥ मूलम् ॥—तम्हा एएसि कम्माणं । अणुजागे विद्याणिया ॥ एएसिं संवरे चैव ।
खवणे य जए बुहेत्तिबेसि ॥ १५ ॥ व्याख्या—तस्मादेतेषां कर्मणामनुजागान् कर्मणां रस-
विशेषान् विज्ञायितेषां कर्मणां संवरे, अनुपागतानां निरोधे, च पुनः क्षपणे उपागतानां क्ष-
मीकरणे बुधः पंडितो यतते यत्नं कुरुते. इति सुधर्मास्वामी जंबूस्वामिनं ग्राह, हे जंबू ! अहं
ब्रवीमि. ॥ १५ ॥ इति कर्मप्रकृत्याख्यमध्ययनं संपूर्णं. ॥ इति श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रार्थदीपि-
कायामुपाध्यायश्रीलक्ष्मीकीर्तिगणिशिष्यलक्ष्मीवद्वज्रगणिविरचितायां कर्मप्रकृत्याख्यं त्रयस्त्रिं-
शत्तममध्ययनं संपूर्णं. ॥ ३३ ॥ श्रीरस्तु ॥

॥ अथ चतुस्त्रिंशमध्ययनं प्रारभ्यते ॥

पूर्वस्मिन्नध्ययनेऽष्टकर्मप्रकृतय उक्ताः, ताश्च कर्मप्रकृतयः षड्त्रिंशेऽध्यायिर्निरुद्धवन्ति, ततो
द्वेऽध्यायमध्ययनं चतुस्त्रिंशं कथ्यते—

॥ मूलम् ॥—लेसज्जयणं पचकामि । आणुपुर्विं जहकमं ॥ तएहं पि कम्मलेसाणं । अणुभावे गुणेह मे ॥ १ ॥ व्याख्या—अथाहमित्यध्याहारः, अथ यथाक्रममानुपूर्व्याऽनुक्रमेण त्रिविधवाऽतिमलिनतरन्निनतः, मलिनादिजेदेनाहं लेस्याध्ययनं प्रवक्ष्यामि. लेस्या अध्ययननायविशेषाः, लेस्याविधादकतध्ययनं लेस्याध्ययनमहं कथयिष्यामि, मे मम कथयतः पणामपि कर्मलेस्यानां कर्मस्थितिबिधायकतत्तद्धिशिष्टपुद्गलरूपाणामनुज्ञावान् रसविशेषां स्त्वं शृणु ? ॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥—नामाइ वणरसगंध-फासपरिणामलक्षणं ॥ ताणं तिईगइं चाउ । लेसाणं तु गुणेह मे ॥ २ ॥ व्याख्या—हे शिष्य ! लेस्यानामेकादशवचनानि मे मम कथयतस्त्वं शृणु ? नानि कानि वचनानि ? तावन्नानानि वक्ष्यामि, तथा वर्णरसगंधस्पर्शपरिणामलक्षणं वक्ष्यामि. तथा स्थानं वक्ष्यामि, तथा स्थितिगती वक्ष्यामि, च पुनरायुर्वक्ष्यामि. वर्णश्च रसश्च गंधश्च स्पर्शश्च परिणामश्च लक्षणं च, तेषां समाहारो वर्णरसगंधस्पर्शपरिणामलक्षणं. नत्र वर्णाः व्यामादयः, रसास्तीक्ष्णादयः, गंधाः सुरभ्यादयः, स्पर्शाः खरादयः, परिणामा

जघन्यादयः, लक्षणं पंचाश्रवासेवनादि, स्थानमुत्कर्षापकर्षरूपं, स्थितिमवस्थानकालं, गतिं नरकादिकां, यतो याऽवाप्यते आयुर्यावत्यायुष्यवशिष्यमाणे आगामिन्नवलेखापरिणामस्तदिह गृह्यते ॥ १ ॥ तदेवानुक्रमेणाह—

॥ मूलम् ॥—किंला नीलाय काजय । तेज पञ्चमा तद्देव य ॥ सुक्कलेसा य ढङ्गील । नामां तु जहक्कमं ॥ ३ ॥ व्याख्या—एतानि लेख्यानां यथाक्रमं नामानि ज्ञेयानि । प्रथमा कृष्णा १, च पुनर्द्वितीया नीला २, तृतीया कापोतनाम्नी ३, चतुर्थी तेजोलेख्या ४, पंचमी पद्मलेख्या ५, च षष्ठपूर्णे, च पुनः षष्ठी शुक्कलेख्या । एवं षष्णामपि नामानि ॥ ३ ॥ अथ वर्णानाह—

॥ मूलम् ॥—जीमूतनिर्द्धसंकासा । गवत्तरिङ्गसन्निजा ॥ खंजंजणनयणनिजा । किंहालेसां वण्णं ॥ ४ ॥ व्याख्या—पूर्वं कृष्णलेख्या वर्णतो ज्ञेया, कीदृशी कृष्णलेख्या ? स्निग्धजीमूतसंकासा, प्राकृत्वात् स्निग्धशब्दस्य परनिपातः । स्निग्धश्चासौ जीमूतश्च स्निग्धजीमूतस्तेन संकाशा स्निग्धजीमूतसंकाशा, सजलधनसदृशा । पुनः कीदृशी ? गवत्तारिष्टकसन्निजा, गवत्वं चारिष्टकं च गवत्तारिष्टके, ताभ्यां संनिजा गवत्तारिष्टकसंनिजा, गवत्वं माहिषं

शृंगं, अरिष्टमरिष्टकलमरिष्टरत्नं वा, ताज्यां सदृशी. पुनः कीदृशी? खंजाजननयननिभा, खंजं च अंजनं च नयनं च खंजाजननयनानि, तैर्निजा खंजाजननयननिजा. खंजं शकटचक्रान्तर्गतलोद्दंष्ट्रोपरिघृताज्यक्तशणादिवंधनं श्यामीभूतं, अंजनं कज्जलं, नयनं नेत्रकनीनिका, तैर्निजा सदृशी. ॥ ४ ॥ अथ नीललेखाया वर्णमाह—

॥ मूलम् ॥—नीलाशोकसंकाशा । चासपिहसमप्पजा ॥ वेरुलियनिरुसंकासा । नीलत्वेमातुं वर्णते ॥ ५ ॥ व्याख्या—तु पुनर्नीललेखा वर्णते इदृशी भवति, कीदृशी? नीलश्चासावगोकश्च नीलाशोकस्तेन संकाशा सदृशी नीलाशोकसंकाशा. अशोकंवृद्धो रक्तोऽपि भवति, तद्व्यवच्छेदार्थं नीलपदं. पुनः कीदृशी? चापपिहसमप्पजा. पुनः कीदृशी? लिग्धवैकूर्यसंकाशा जाल्पनीलमणिसदृशी ॥ अथ कापोतवर्णमाह—

॥ मूलम् ॥—अयसीपुष्पसंकासा । कोड्लहदसन्निजा ॥ पारावयगीवनिजा । काउलेमातुं वर्णते ॥ ६ ॥ व्याख्या—कापोतलेखा वर्णते इदृशी भवति. इदृशी कीदृशी? अतस्मी भान्यविशेषस्तस्य पुष्पमतसीपुष्पं, तेन संकाशाऽतसीपुष्पसंकाशा. पुनः कीदृशी? को-

किलब्धसन्निधा को किलपक्षिभ्यः सहशी, पुनः कीदृशी? पारापतग्रीवानिन्ना ॥ ६ ॥ अथ तेजोलेश्यावर्णमाह—

॥ मूलम् ॥—हिंगुलयधातुसंकाशा । तरुणाश्चसंनिहा ॥ सुयतुंरुपईवनिन्ना । तेजलेसा तु वन्नते ॥ ७ ॥ व्याख्या—तेजोलेश्या वर्णत ईदृशी भवति. ईदृशी कीदृशी? हिंगुलुकः प्रतीतः, स चासौ धातुश्च हिंगुलुकधातुस्तेन संकाशा हिंगुलुकधातुसंकाशा. अथवा हिंगुलुकः प्रसिद्धः, धातुर्गौरिका, ताभ्यां सहशी. पुनः कीदृशी? तरुणादित्यसन्निधा सहशी. पुनः कीदृशी? शुक्रतुंरुप्रदीपनिन्ना, शुक्रचंचुप्रदीपान्वित्सहशी. ॥ ७ ॥ अथ पद्मलेश्यावर्णमाह—

॥ मूलम् ॥—हरितालत्रेयसंकाशा । हारिद्रात्रेयसम्पन्ना ॥ सणासणकुसुमनिन्ना । पद्मलेश्या तु वन्नते ॥ ८ ॥ व्याख्या—पद्मलेश्या वर्णत ईदृशी भवति. ईदृशी कीदृशी? हरितालत्रेदसंकाशा, हरितालस्य नटभंजनस्य त्रेदाः खन्ना हरितालत्रेदास्तैः संकाशा तत्सहशी. पुनर्हरिद्रात्रेदसत्प्रन्ना, पुनः शणासनकुसुमनिन्ना, शणं च असनश्च शणासनौ, तयोः कुसुमं, तेन सन्निधा शणासनकुसुमसन्निधा. शणं धान्यविशेषं, अशनो बीयकार्णयो वृ-

कस्त्युपसदृशी. ॥ ७ ॥ अथ शुक्लेश्यावर्णमाह—

॥ मूलम् ॥—संयंककुंदसंकासा । खीरपूरसमप्पचा ॥ रययहारसंकासा । मुक्कलेसा उ
वन्नने ॥ ए ॥ व्याख्या—शुक्लेश्या वर्णत ईदृशी भवति. ईदृशी कीदृशी? शंखश्च अंकश्च
कुंदं च शंखांककुंदानि, तैः संकाशा शंखांककुंदसंकाशा. शंखः प्रसिद्धः, अंकः शुक्लमणिवि-
शेषः. कुंदं कुंदवृक्षपुष्पं, एतैः सदृशी. पुनः क्षीरपूरसमप्पचा दुग्धपूरसदृशवर्णा. पुना रज-
तहागदयां संकाशा, रजतं जातीयरूप्यं, हारो मुक्ताहारस्ताभ्यां सदृशीत्यर्थः. ॥ ए ॥ अथ
पणां लेश्यानां रममाह—

॥ मूलम् ॥—जह् कमुयतुंवगरसो । निंवरसो कमुयरोहिणिरसो वा ॥ एत्तोवि अणंतगुणो
। रसो उ किण्हाण नायवो ॥१०॥ व्याख्या—कृष्णमायाः कृष्णलेश्याया ईदृशो रसो ज्ञातव्यः. ईदृ-
शः कीदृशः? यथा यादृशः कटुकतुंवकरसस्तथा निंवस्य रसस्तथा कटुकरोहिणीरसः. कटुका-
चासो रोहिणी च कटुकरोहिणी, तस्या रसः कटुकरोणीरसः. रोहिणी वनस्पतिविशेषः, ए-
तेन्योऽप्यनंतगुणोऽनंतसंख्यराशिना गुणितो रसः कृष्णलेश्याया भवतीत्यर्थः. ॥ १० ॥ अथ

नीललेखाया रसमाह—

॥ मूलम् ॥—जह तिक्कमुयस्स रसो । तिक्को जह हत्थिपिप्पलीए वा ॥ इत्तोवि अ-
णंतगुणो । रसो उ नीलाए नायवो ॥ ११ ॥ व्याख्या—नीलाया नीललेखाया ईदृशो रसो
ज्ञातव्यः. यथा यादृशस्त्रिकटुकस्य त्रयाणां कटूनां समाहारस्त्रिकटुः, त्रिकटवेव त्रिकटुकं,
सुंठीमचरिचपिप्लात्मकं, तस्य रसो यादृक् तीक्ष्णो भवति. पुनर्यथा हस्तिपिप्पल्या गज-
पिप्पल्या वा रसो यादृशो भवति, इत्तोऽप्येज्योऽपि नीलाया अनंतगुणो रसस्तीक्ष्णो भवति.

॥ मूलम् ॥—जह तरुणअंबयरसो । तुंबरकविट्टस्स वावि जारिसउ ॥ इत्तोवि अणंत-
गुणो । रसो उ कार्णय नायवो ॥ १२ ॥ व्याख्या—कापोतलेखाया रस ईदृशो ज्ञातव्यः.
ईदृशः कीदृशः? यादृशस्तरुणाभ्रकरसो भवति, तरुणमपरिपक्वं यदाभ्रकमाभ्रफलं तरुणाभ्र-
कं, तस्य रसस्तरुणाभ्रकरसः, तथा पुनस्तुंबरकपित्तस्य रसो यादृशो भवति, तुंबरं कञ्च क-
पित्थं तुंबरकपित्थं, तस्य रसो यादृग्भवति, एज्योऽप्यनंतगुणो रसः कापोतलेखाया ज्ञातव्यः.
॥ मूलम् ॥—जह परिणयंबगरसो । पक्कविट्टस्स वावि जारिसउ ॥ इत्तोवि अणंत-

गुणो । रसो य तेजः नाथो ॥ १३ ॥ व्याख्या—तेजोलेख्याया ईदृशो रसो जवति. ईदृ-
शः कीदृशः? यादृशः परिणताम्ररसो नवति, पक्काम्रफलस्य रसो जवति. पुनर्यादृशः पक्क-
कपित्थस्यापि रसो जवति. 'इतो' पृथ्योऽप्यनंतगुणो रसस्तेजोलेख्याया ज्ञातव्यः, इत्यने-
न किंचिदास्तः किंचिन्मधुश्चेति हार्द. ॥ १३ ॥

॥ मूलम् ॥—वरवामणीयरसो । विविहाण व आसवाण जारिसर् ॥ सहुमेरगस्स य
ग्गो । इतो पम्हाण पग्गणं ॥ १४ ॥ व्याख्या—पद्मायाः पद्मलेख्याया रस ईदृशो ज्ञातव्यः.
ईदृशः कीदृशो? यादृशः वरवामण्याः प्रधानमदिगाया रसो जवति, पुनर्विविधानामा सवानां
कुमुदपद्मानां मद्यानां यादृशो रसो जवति, तथा पुनर्मधुमेरुकस्य रसो यादृशो जवति, म-
धु मद्याविशेषं. मेरेयं सरकाजिधानं, मधु च मेरेयं च मधुमेरेयं, तस्य मधुमेरेयस्य रसो या-
दृशजवति, अत एव पृथ्यो रसेभ्यः पद्मायाः पद्मलेख्याया रसः परकेणानंतगुणाधिकत्वेन जवति.
अयं च रसः किंचिदाम्लकपायो मधुरश्चेति ज्ञाव्यं. ॥ १४ ॥

॥ मूलम् ॥—खब्जूरमुदियरसो । खीररसो खंभसक्कररसो वा ॥ इतो वि अणंतगुणो । रसो

उ सुक्काए नायवो ॥ १५ ॥ व्याख्या—शुक्कायाः शुक्कलेश्याया ईदृशो रसो ब्रवति. ईदृशः कीदृशः? यादृशः खर्जूरमृद्धीकयो रसः, खर्जूरं पिंमलजूरं, मृद्धीका द्राक्षा, तयोर्बाह्विण् रसः स्यात्, तथा पुनर्बाह्विक् क्षीरस्य दुग्धस्य रसो ब्रवति, तथा खंभशर्कररसो यादृशो ब्रवति, खंभश्चेक्षुरसविकारसंस्कारः, शर्करा च तत्प्रब्रवा, तयो रसो यादृशो ब्रवति, अत एव्यो र-
सेन्योऽपि शुक्कलेश्याया अनंतगुणो रसो ज्ञातव्यः. अत्यंतमधुररसो ज्ञेय इत्यर्थः. ॥ १५ ॥
अथ षष्ठां लेश्यानां गंधमाह—

॥ मूलम् ॥—जह गोमरुस्स गंधो । सुणगमरुस्स व जहा अहिमरुस्स ॥ एत्तोवि अ-
णंतगुणो । लेसाणं अप्पसत्थाणं ॥ १६ ॥ व्याख्या—अप्रशस्तानां लेश्यानां कुण्णनीलकापो-
तानां तिष्ठणामतोऽप्येच्यो दुर्गंधेच्योऽप्यनंतगुणो दुर्गंधो ब्रवति. एच्यः केच्यः? यादृशो
गोमृतकस्य गोकलेवरस्य, तथा शुनो मृतकस्य वा, अथवा यथाऽहिमृतकस्य सर्पकलेवरस्य
गंधो ब्रवति, ततोऽनंतगुणो दुर्गंधो ब्रवति. इह लेश्यानामप्रशस्तत्वं गंधाद्यशुब्रत्वादिति भावः.
॥ मूलम् ॥—जह सुरहिकुसुमगंधो । गंधवासाण पिस्समाणाणं ॥ एत्तोवि अणंतगुणो ।

पमन्यलेसाण तिण्हं पि ॥ १७ ॥ व्याख्या—तिसृणमपि प्रशस्तलेश्यानां तैजसीपद्मशुक्लाना-
मेनादृशो गंधो नवति. एतादृशः कीदृशः ? यादृशः सुरचिकुसुमानां जातिचंपकादीनां पु-
ष्पाणां गंधवासानां यादृशो गंधो नवति, गंधाश्च वासाश्च गंधवासाः, गंधाः कुष्ठपुटपाकनि-
ष्पन्नाः. वासा इतरे कर्पूरकर्चुरिकाद्याः, तेषां चूर्णीक्रियमाणानां गंधो नवति, अत एव्योऽ-
पि गंधेन्योऽनंतगुणो गंधः प्रशस्तलेश्यानां द्वेय इत्यर्थः. ॥ १७ ॥ अथ लेश्यानां स्पर्शमाह—
॥ मूलप्र ॥—जह् करगयस्स फासो । गोजिप्पाए व सागपत्ताणं ॥ एत्तोवि अणंतगु-
णो । लेमाणं अप्पसत्थाणं ॥ १८ ॥ व्याख्या—अप्रशस्तानां लेश्यानां कृष्णनीलकापोतानां
स्पर्श एतादृशो नवति. एतादृशः कीदृशः ? यादृशः क्रकचस्य स्पर्शः, पुनर्यादृशो गोजिह्वा-
याः स्पर्शः. तथा मागवृक्षस्य पत्राणां स्पर्शो नवति, एव्यः स्पर्शेन्योऽप्यशुभानां लेश्याना-
मनंतगुणः स्पर्शो द्वेयः. ॥ १८ ॥

॥ मूलप्र ॥—जह् बुरस्स व फासो । नवणीयस्स य सिरीसकुसुमाणं ॥ एत्तोवि अणं-
तगुणो । पसत्थलेसाण तिण्हं पि ॥ १९ ॥ व्याख्या—प्रशस्तलेश्यानां तिसृणामपि तेजोले-

श्यापद्मलेश्याशुक्कलेश्यानां स्पर्श ईदृशो भवति. ईदृशः कीदृशः ? यादृशो बूरस्य वनस्पति-
विशेषस्य स्पर्शो भवति, च पुन्नर्नवनीतस्य मृद्वणस्य स्पर्शो यादृशो भवति, पुनः शिरीषवृ-
क्षस्य कुसुमानां यादृशः स्पर्शो भवति, एतेभ्यः स्पर्शेभ्योऽप्यनंतगुणः स्पर्शो ज्ञव्यानां लेश्या-
नां द्वेयः ॥ १९ ॥ अथ सर्वलेश्यानां परिणामा उच्यन्ते—

॥ मूलम् ॥—तिविहोवि नवविहो वा । सत्तावीसद्विविहेक्कसीत्तं वा ॥ दुसुत्तं तेयात्तो वा
। लेसाणं होइ परिणामो ॥ २० ॥ व्याख्या—लेश्यानां परिणामस्तद्रूपगमनात्मकस्त्रिविधोऽपि
भवति, पुन्नर्नवविधो भवति, तथा सप्तविंशतिविधः, तथैकाशीतिविधः, तथा पुनस्त्रिचत्वारिं-
शदधिकद्विशतविधो वा लेश्यानां परिणामो भवति. तत्र त्रिविधो यथा—जघन्यमध्यमो-
त्कृष्टत्रेदेन भवति प्रत्येकं. यदैतेषामपि जघन्यादीनां स्वस्थानतारतम्यचिंतायां त्रयेण गुण-
ना क्रियते तदा नवविधः. एवं पुनस्त्रिकगुणनया सप्तविंशतिविधत्वं भवति, एवं पुनः पुनर्गुण-
नयैकाशीतिविधत्वं भवति, पश्चात्पुनरेवं विचत्वारिंशदधिकद्विशतविधत्वं जावनीयं, उपल-
क्षणं चेदं, तरतमयोगविचारणया संख्यानियमो नास्ति. तथा च प्रज्ञापनासूत्रे—किण्हले-

माणं चेतं कइविहं एरिणमं परिणमइ? गोयमा ! तिविहं वा, नवविहं वा, सत्तावीसइविहं वा, इक्कासीइविहं वा, तेयालप्पहिय दुसयविहं वा बहुं वा परिणमं परिणमइ, जाव सुक्खेसाइत्ति. ॥ १० ॥ अथ तावत्कुण्णलेइयापरिणाममाह-

॥ मूलम् ॥—पंचासवप्पवत्तो । तीहिं अगुत्तो ठसु अविरत्तं य ॥ तिवारंजपरिणत्तं ।
 गुडो नाइस्सिज्जं नरो ॥ ११ ॥ निळंसपरिणामो । निस्संसो अजिइंदिज्जं ॥ एयजोगसमाजत्तो
 किण्हद्वेसं तु परिणामो ॥ १२ ॥ शुग्गं ॥ व्याख्या—एतद्योगसमायुक्तो नरः प्राणी कृक्षां
 लेइयांप्रति परिणमेत्, कृष्णलेइयां जजेदित्यर्थः । अत्र नरशब्देन केवलं पुरुष एव न गृह्यते,
 मयादिष्वपि कृष्णलेइयायाः संज्ञवात् । एते सूत्रे उच्यमाना योगा एतद्योगास्तैः समायुक्तः
 सम्यग्भवन्ति एतद्योगसमायुक्तः । ते के योगाः? इत्याह—पंच च ते आश्रवाश्च पंचाश्रवाः
 प्राणातिपातादयः, तेषु प्रवृत्तः सन् पुनः कीदृशः? तिसृजिरगुप्तो मनोगुप्तिसिवागुप्तिकायगु-
 तिरहितः । पुनर्यः पदसु पृथ्व्यादिकायेष्वविरतः, षट्कायोपमर्दयुक्त इत्यर्थः । पुनस्तीव्रा उत्क-
 टा आरंभाः सावद्यव्यापारास्तेषु परिणतस्तदुपतां प्राप्तस्तीवारंजपरिणतः । कुद्रो हि सर्वे-

ष्वप्यहितवांढकः. पुनः साहसिकः, सहसा अविचाय प्रवर्तते इति साहसिकः, चौर्यपरदार-
सेवाकारीत्यर्थः. ॥ ११ ॥ पुनः कीदृशः? निरुसंपरिणामो नितरां ध्वंसो निध्वंशोऽत्यंतलोक-
द्वयविरुद्धाचिंताविकलः परिणामो यस्य स निरुसंपरिणामः. पुनर्यो नृशंसो भवति, निस्त्रिंशो
जीवान् हिंसन् यो मनागपि शंकां न करोति स निस्त्रिंश इत्युच्यते. पुनः कीदृशः? अनिते-
न्द्रियो दुत्कलेंद्रियः, एतादृशो यो भवति, स कृष्णलेश्यां प्राप्नोतीति ज्ञावः. ॥ १२ ॥

॥ मूलम् ॥—इस्सा अमरिस अतवो । अविज्ञा माया अहीरिया ॥ गिळी पढसो य
सढे । पमत्ते रसलोलुए ॥ १३ ॥ सायगवेसियारंजा—विरले खुदो साहस्सिभे नरो ॥ एय
जोगसमाउत्तो । नीललेसं तु वरिणमे ॥ १४ ॥ व्याख्या—एतद्योगसमायुक्तः प्राणी नील-
लेश्यां प्रति परिणमेत्, नीललेश्यां भजेत्. ते के योगाः? ईर्ष्या परगुणासहनं, अमर्षो महा-
कदाग्रहः, अतपस्तपसामज्ञावः, ईर्ष्या च अमर्षश्च अतपश्चेष्ट्यामर्षतपः, तथा पुनर-
विद्या कुशास्त्ररूपा, पुनर्माया कापट्यं, अहीक्ता निर्लज्जता, शुद्धिर्विषयत्वापट्यं, प्रद्वेषः प्रकृष्ट-
द्वेषज्ञावः, एते सर्वे योगा दोषरूपा यस्मिंस्तिष्ठति, गुणगुणिनोरज्ञेदात्, स प्राणी नीलले-

व्यापयिषामवान् तवन्ति. पुनः कीदृशः? शठो मिथ्याज्ञापी, पुनः कीदृशः सः? प्रमत्तोऽष्ट-
मदयुक्तः. पुनर्यो रसलोबुपः. ॥ २३ ॥ पुनर्यः प्राणी सातगवेषक इन्द्रियसुखाजिज्ञापी, कथं
मम सुखं व्याप्तिं बुद्धिमान्. पुनर्य आरंभात्प्राणिसंसमर्दाद्विरत आरंभाऽविरतः, पुनर्यः
कुड्रो नीचः माहसिकः. एतादृशः प्राणी नीलद्वेष्टावानित्यर्थः. ॥ २४ ॥ अथ कायोतले-

व्यालक्षणमाह—

॥ मूलम् ॥—वंके वंकसमाचारे । नियन्त्रित्वे अणुज्जले ॥ पल्लिञ्चग उवहिए । मि-
त्वादिद्वी अणायरिए ॥ २५ ॥ उष्णालग दुष्ठवाई य । तेणे यावि य सठरी ॥ एयजोगस-
माचनो । काउलेसंति परिणमे ॥ २६ ॥ व्याख्या—एतद्योगसमायुक्तः प्राणी कापोनद्वेष्टा-
प्रति परिणमेत् प्राप्नुयादित्यर्थः. कीदृशः? यो वंको वचसा वक्रः, पुनः कीदृशः? वंकसमा-
चारः. वक्रः समाचारो यस्य स वक्रसमाचारो वक्रक्रियाकारी. पुनर्यः 'नियन्त्रित्वे' इति
निकृतिमान्, निकृतिः शठ्यं, तद्विद्यते यस्येति निकृतिमान्. पुनर्योऽनृजुकोऽसरलः, कथं-
चित्सरलं कर्तुमशक्त इत्यर्थः. पुनर्यः 'पल्लिञ्चग' इति प्रतिकुञ्चकः स्वदोषप्रधादनपरः, पु-

नः कीदृशः? औपधिक उपधिना कपटेन चरतीत्यौपधिकः, पुनर्यो मिथ्यादृष्टिर्विपरितश्रद्धावान्. पुनर्योऽनार्यः सम्यग्लक्षणरहितः. ॥ १५ ॥ पनर्य उत्फालककुष्ठवादी, उत्फालयति विदारयति परं यदुत्फालकं दुःखोत्पादकं दुष्टं वदते इत्येवंशील उत्फालककुष्ठवादी. पुनर्यः स्तेनश्चापि भवति चौरोऽपि भवति. पुनर्यो मत्सरी, अन्यस्य संपदं दृष्ट्वाऽलहनः, एतद्योगसमायुक्त एतादृशः कापोतलेश्यावान् द्वेयः. ॥ १६ ॥ अथ तेजोलेश्यालक्षणमाह—

॥ मूलम् ॥—नीयावन्ती अचवले । अर्माई अकुतूहले विणीयविणए दंते । जोगवं उवहाणवं ॥ १७ ॥ पियधस्मे दढधस्मे-वज्जनीरू हिएसए ॥ एयजोगसमाउत्ते । तेजलेसं तु परिणमे ॥ १८ ॥ व्याख्या—एतद्योगसमायुक्तः प्राणी तेजोलेश्यां परिणमेत्. कीदृशः प्राणी? नीचैर्वृत्तिः कायवाङ्मनोच्चिरनुत्सेको नम्रतायुक्त इत्यर्थः. पुनर्यः प्राण्यचपलो ज्वति, पुनरमायो मायारहितः, पुनर्योऽकुतूहली कुतूहलरहितः, पुनर्यो विनीतविनयः कृतशुर्वीदियोग्यव्यवहारः, पुनर्यो दांत इन्द्रियदमनपरायणः, पुनर्योगवान् सिद्धांतपाठव्यापारवान्. पुनर्यं उपधानवहननिरतः. पुनर्यः प्रियधर्मा, पुनर्यो दढधर्मा, पुनर्योऽवद्यन्त्रीरुः पापन्त्रीरुको न-

वति. पुनर्यो द्वितैपकः सर्वजीवेषु हितान्वेषी, अथवा हितं मोक्षमिच्छतीति द्वितैपकः, ए-
तादृशस्तेजोलेश्यावान् भवति. ॥ १७ ॥ अथ पद्मलेश्यालक्षणमाह—

॥ मूलम् ॥—पयणुक्कोद्गमाणे य । माया लोभे य पन्नुए ॥ पसंतचिन्ते दंतप्पा । जो-
गवं उवद्गणवं ॥ १९ ॥ तद्वा पयणुवाई य । उवसंते जिइंदिए ॥ एयजोगसमाजसो । पद्म-
लेशं तु परिणमे ॥ ३० ॥ व्याख्या—एतद्योगसमायुक्तः प्राणी पद्मलेश्यां तु परिणमेत्. की-
दृशः? प्रकर्षेण तनू क्रोधमानो यस्य स प्रतनुक्रोधमानः, पुनर्यस्य मायालोभौ च प्रतनुक्रो-
धवतः, पुनर्यः प्रशंतचित्तो भवति. पुनर्यो दांताःमा, पुनर्योगवांस्तथोपधानवान् भवति. ॥
॥ १७ ॥ तथा प्रतनुवादी स्वल्पजापी, पुनरुपशंतः कषायाजावेन शीतीभूतः, पुनर्यो जिते-
न्द्रियः, पुनर्योगैः समायुक्त एतद्योगसमायुक्तः पद्मलेश्यावान् भवतीत्यर्थः. ॥ ३० ॥ अथ शु-

द्धलेश्यालक्षणमाह—

॥ मूलम् ॥—अट्टरुहाणि वज्जित्ता । धम्मसुक्काणि जायए ॥ पसंतचिन्ते दंतप्पा । समी-
ए गुत्ते य गुत्तिमु ॥ ३१ ॥ सराणे वीयगणे वा । उवसंते जिइंदिए ॥ एयजोगसमाजसो । सु-

क्कलेशं तु परिणमे ॥ ३२ ॥ व्याख्या—अनयो रर्थः—एतद्योगसमायुक्तः प्राणी शुक्कलेश्यां परिणमेत्. एतादृशः कीदृशः? य आर्त्तध्यानरौद्रध्याने वर्जयित्वा धर्मशुक्लो धर्मध्यानशुक्लध्याने ध्यायेत्. पुनरर्थः प्रशांतचित्तो दांतात्मा च भवेत्. पुनः समितः पंचसमितियुक्तस्तिष्ठबु गुप्तिषु गुप्तो ऋवेत्. ॥ ३१ ॥ स पुनः सरागोऽक्षीणानुपशांतकषायो वीतरागस्ततोऽन्यः (क्षीणोपशांतकषायः) उपशांतो जितेंद्रियः, एतैर्लक्षणैर्लक्षितः शुक्कलेश्यां ऋजते इत्यर्थः. ॥ ३२ ॥ इह हि प्रशस्तलेश्यानां तेजःपद्मशुक्लानां विशेषेण पुनरुक्तिदूषणं न द्वयं. तासां लेश्यानां हि तेजःपद्मशुक्लानामुत्तरोत्तरविशुद्ध्या शुचा, शुचतराः शुचतमाः परिणामा ज्ञानीयाः. लेश्यानां लक्षणेषु दृष्टान्तो जंबूवृक्षं निरीक्ष्य षट्पुरुषाणां परिणामविचारणेन ज्ञानीयः. तथाहि—एकस्मिन् मार्गे षट्पुरुषाश्चलुः, तैश्च धुधातुरैर्मार्गै चैकः फलितो जंबूवृक्षो दृष्टः. तदैकेन कृषलेश्यावता प्रोक्तमेनं वृक्षं मूलाब्धित्वेन प्रपात्यास्य फलान्यद्भ्यः १. तदा द्वितीयेन नीललेश्यावता चोक्तं किमर्थं मूलाब्धियते? एका महत्तमा शाखा वेदनीया, तस्याः फलान्यद्भ्यस्तृप्तिं च कुर्मः २. तत् श्रुत्वा तृतीयः कापोतलेश्यावान् प्राह किमर्थं ज्ञो

अस्य वृक्षस्य मन्त्राशाखा विद्यते ? एकायाः प्रतिशाखाया अपि फलैः सर्वेषां तृप्तिः स्यात्, तस्मादेका लब्ध्वी प्रतिशाखैव वेदनीया. ३. ततश्चतुर्थस्तेजोलेश्यावानवादीत्, किमर्थं प्रतिशाखायाश्चेदः ? बहवो गुह्याः संति, तेन गुह्या एव ग्राह्याः, तैरेव तृप्तिर्न विष्यति. ४. ततः पञ्चमेन पद्मलेश्यावता चैवमूचे, किमर्थं नो गुह्याः पाल्यंते ? गुह्येषु तु कच्चान्यपि फलानि ज्ञानंति, तस्मात्पक्वान्येव फलानि गृहीत्वा गृहीत्वाऽहः. ५. ततः षष्ठः शुक्कलेश्यावान् पुमानाहुः—किमर्थं नो वृक्षात्फलानि पाल्यंते ? बहून्येवाध एव पतितानि संति, तैरेव भुधाया उपशमो जायतीति. एवं लेश्योदाहरणं द्रष्टव्यं. ॥ ३२ ॥ अथ लेश्यानां स्थानान्याह—

॥ मूलम् ॥—असंखिजाणोसप्पिणीण । उत्सप्पिणीण जे समया ॥ संखाईया लोगा ।
क्षेसाण हवंति गाणाइं ॥ ३३ ॥ व्याख्या—लेश्यानां सर्वसां तावन्ति स्थानानि ज्ञानंति, स्थानानि प्रकर्षाप्रकर्षकृतानि, अशुचानां लेश्यानां संक्षेपरूपाणि, शुचानां लेश्यानां विशुद्धरूपाणि नाजानानीत्यर्थः. लेश्यानां कियन्ति स्थानानि ज्ञानंति ? यथाऽसंख्येया उत्सर्पिण्यो वर्धमानवर्धमानजावरूपाः, तथा पुनरसंख्येया अवसर्पिण्यो ह्रीयमानजावरूपाः, तासामुत्सर्पि-

के परमा स्थितिर्ज्ञातव्या. इयं त्वीशानदेवलोकापेक्षया प्रोक्तास्ति. ॥ ३७ ॥

॥ मूलम् ॥—मुहुत्तच्छं तु जहन्ना । दस उदही होंति मुहुत्तमज्जहिया ॥ उक्कोसा हो-
इ विई । नायवा पक्कलेसाए ॥ ३७ ॥ व्याख्या—पक्कलेश्याया इयं स्थितिर्ज्ञातव्या. जघन्या
त्वंतर्मुहूर्तमेव स्थितिर्भवति, उत्कृष्टा तु दशसागरोपमाख्यंतर्मुहूर्ताधिकानि परमा स्थितिरे-
तावती पक्कलेश्याया भवति. इयं ब्रह्मदेवलोकापेक्षयोक्तास्ति. ॥ ३७ ॥

॥ मूलम् ॥—मुहुत्तच्छं तु जहन्ना । तित्तीसं सागरा मुहुत्तहिया ॥ उक्कोसा होइ वि-
ई । नायवा सुक्कलेसाए ॥ ३८ ॥ व्याख्या—शुक्कलेश्याया इयं स्थितिर्ज्ञातव्या—जघन्या
स्थितिरंतर्मुहूर्त, शुक्कलेश्यायास्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि मुहूर्ताधिकान्युत्कृष्टा स्थितिर्भवति.

॥ मूलम् ॥—एसा खलु लेसाणं । उहेणं विई उ वन्निया होइ ॥ चउसुवि गर्इसु एत्तो
। लेसाण विई उ वोढामि ॥ ४० ॥ व्याख्या—एषा लेश्यानां षष्ठामप्योधेन सामान्यप्रका-
रेण गतिविवक्षांविना स्थितिर्वर्णिता भवति. इतश्चतसृषु गतिषु लेश्यानां सर्वासां स्थि-
तिं वदयामि. ॥ ४० ॥

॥ मूलम् ॥—दसवाससहस्राङ् । काऊए ठिई जहस्रिया होइ ॥ तिणुदहीपलिवर्ज-
म—मसंगनागं च उक्कोसा ॥ ४१ ॥ व्याख्या—कापोतलेश्याया दशवर्षसहस्रा-
णि जवन्यिका स्थितिर्नेवति, प्रथमायां पृथिव्यां रत्नप्रज्ञायां प्रथमप्रस्तटेऽस्ति, तलस्थानां
हि जवन्यनो दशवर्षसहस्रायुक्तत्वात्. उत्कृष्टा स्थितिस्तु कापोतलेश्यायास्त्रीणि सागरोप-
माणि पट्योपमासंग्येयनागयुक्तानि. इयं तु स्थितिस्तृतीयपृथिव्या वालुकप्रज्ञाया उपरित-
नप्रस्तटनागकाणामेतावती स्थितिरस्तीति. ॥ ४१ ॥

॥ मूलम् ॥—तिन्नुदही पलिवर्जम—असंखनागं जहन्ननीलविई ॥ दसउदही ललि-
उवम—मसंगनागं च उक्कोसा ॥ ४२ ॥ व्याख्या—नीलाया जवन्या स्थितिस्त्रीणि साग-
रोपमाणि पट्योपमासंग्येयभागयुक्तानि. इयती जवन्या स्थितिस्तृतीयाया वालुकप्रज्ञायाः
पृथिव्या अपेक्षया द्वेया. पुनर्नीललेश्यायाश्च दशसागरोपमाणि पट्योपमासंग्येयभागयुक्ता-
न्युत्कृष्टा स्थितिर्द्वेया. इयमपि पंचम्या धूमप्रज्ञाया पृथिव्या उपरितनप्रस्तटापेक्षया द्वेया.
॥ मूलम् ॥—दसउदही पलिवर्जम—संखनागं जहन्निया होइ ॥ तेत्तीससागराङ् ।

एवसंपिणीनां यावंतः समया ऋवंति, पुनर्यावंतोऽसंख्येया लोकाकाशप्रदेशा ऋवंति, तावं-
ति लेश्यानां स्थानान्यारुहंत्यारुहंति, पतंति पतंति च. शुन्नान्यशुन्नानि निर्मलानि कलुषा-
ण च स्थानानि ऋवंतीत्यर्थः. ॥ ३३ ॥ अथ लेश्यानां स्थितिमाह—

॥ मूलम् ॥—मुहुत्तच्छं तु जहन्ना । तिच्चीसं सागरा मुहुत्तहिया ॥ उक्कोसा होइ वि-
ई । नायवा किएहलेसाए ॥ ३४ ॥ व्याख्या—कृष्णलेश्याया इति स्थितिर्ज्ञातव्या—जघ-
न्या मुहूर्तार्धि, कैश्चिदंशैर्न्यूनं घटिकाद्वयमंतर्मुहूर्तमेव कृष्णलेश्यायाः स्थितिर्भवति. तद्योक्तु-
ष्टा स्थितिल्लयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि मुहूर्तार्धिकानि. अथ संप्रदायान्मुहूर्तार्धशब्देनांतर्मुहूर्त
गृह्यते. अतः कारणत त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाण्यंतर्मुहूर्तार्धिकानि परमा स्थितिः कृष्णलेश्या-
या ऋवति. ॥ ३४ ॥

॥ मूलम् ॥—मुहुत्तच्छं तु जहन्ना । दसजदहिपलियमसंखन्नागमज्जहिया ॥ उक्कोसा
होइ विई । नायवा नीललेसाए ॥ ३५ ॥ व्याख्या—नीललेश्याया जघन्यं स्तोककालं चे-
त्स्थितिर्भवति, तदांतर्मुहूर्तमेव. उत्कृष्टा स्थितिश्च दशसागरोपमाणि पटयोपमासंख्येयजागा-

धिकानि. इह पूर्वोत्तरत्वांतर्मुहूर्तद्वयप्रक्षेपेऽपि पट्योपमासंख्येयज्ञाग एव. यतोऽसंख्येयज्ञा-
गानामसंख्येयत्वेदत्वादिति भावः, एवमुत्तरत्रापि ज्ञावनीयं. नीलायाः स्थितिर्भवतीति जघ-
न्योत्कृष्टा च स्थितिर्ज्ञातव्या. इयं स्थितिश्च पंचमपृथिव्या धूमप्रज्ञाया उपरितनप्रस्तटमा-
श्रित्योक्ता. ॥ ३५ ॥

॥ मूलम् ॥—मुहुत्तं तु जहन्ना । तिन्नुदहिपलियमसंखज्ञागमज्जहिया ॥ उक्कोसा
होइ निर्इ । नायवा काउलेसाए ॥ ३६ ॥ व्याख्या—कापोतलेश्याया इयं स्थितिर्ज्ञातव्या,
जघन्या स्थितिस्तु कापोतलेश्याया अंतर्मुहूर्तं भवति, तथा पुनः कापोतलेश्यायास्त्रीणि सा-
गरोपमाणि पट्योपमासंख्येयज्ञागाधिकान्युत्कृष्टा स्थितिर्भवतीति ज्ञातव्या. इति स्थितिस्तु
तृतीयनरकपृथिव्या बालुकाया अपेक्षयोक्तास्ति. ॥ ३६ ॥

॥ मूलम् ॥—मुहुत्तं तु जहन्ना । दोउदहिपलियमसंखज्ञागमज्जहिया ॥ उक्कोसा
होइ निर्इ । नायवा तेउलेसाए ॥ ३७ ॥ व्याख्या—तेजोलेश्यायाश्चयं स्थितिर्ज्ञातव्या, जघ-
न्या त्वंतर्मुहूर्तं, उत्कृष्टा च तेजोलेश्याया द्वाबुद्धी द्वे सागरोपमे पट्योपमासंख्येयज्ञागाधि-

के परमा स्थितिर्ज्ञातव्या. इयं त्वीशानदेवलोकोपेक्षया प्रोक्तास्ति. ॥ ३७ ॥

॥ मूलम् ॥—मुहुत्तच्छ्रुं तु जहन्ना । दस उदही होंति मुहुत्तमञ्जहिया ॥ उक्कोसा हो-
इ विई । नायवा पद्मलेसाए ॥ ३८ ॥ व्याख्या—पद्मलेश्याया इयं स्थितिर्ज्ञातव्या. जघन्या
त्वंतर्मुहूर्तमेव स्थितिर्भवति, उत्कृष्टा तु दशसागरोपमाख्यंतर्मुहूर्ताधिकानि परमा स्थितिरे-
तावती पद्मलेश्याया भवति. इयं ब्रह्मदेवलोकोपेक्षयोक्तास्ति. ॥ ३८ ॥

॥ मूलम् ॥—मुहुत्तच्छ्रुं तु जहन्ना । तिस्रसं सागरा मुहुत्तहिया ॥ उक्कोसा होइ वि-
ई । नायवा सुक्कलेसाए ॥ ३९ ॥ व्याख्या—शुक्कलेश्याया इयं स्थितिर्ज्ञातव्या—जघन्या
स्थितिरंतर्मुहूर्तं, शुक्कलेश्यायास्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि मुहूर्ताधिकान्युत्कृष्टा स्थितिर्भवति.

॥ मूलम् ॥—एसा खलु लेसाणं । उहेणं विई उ वन्निया होइ ॥ चउसुवि गर्इसु एत्तो
। लेसाण विई उ वोढामि ॥ ४० ॥ व्याख्या—एषा लेश्यानां षष्णामप्योघेन सामान्यप्रका-
रेण गतिविवक्षांविना स्थितिर्वर्णिता भवति. इतश्चतसृषु गतिषु लेश्यानां सर्वासां स्थि-
तिं वदयामि. ॥ ४० ॥

उक्रोसा होइ किंहाए ॥ ४३ ॥ व्याख्या—कृष्णदेव्याया दशसागरोपमाणि प-
द्योपमासंख्येयत्रागयुक्तानि जघन्यिका स्थितिर्नवति. इयं तु पंचम्या धूमप्रज्ञाया नरकपृ-
थिव्या अपेक्षया ज्ञेया. कृष्णायाः पुनरुक्त्या स्थितिस्रयास्त्रिशत्सागरोपमणि. इयमप्युक्त-
ष्टा स्थितिः कृष्णदेव्यायाः सप्तम्यास्तमस्तमःप्रज्ञाया नरकपृथिव्या अपेक्षया ज्ञेया. ॥ ४३ ॥

॥ मूलम् ॥—एसा नेरईयाणं । देसाण विई ज वस्रिया होइ ॥ तेण परं बुढामि ।
तिरियमणयाण देवाणं ॥ ४४ ॥ व्याख्या—एषा नैरयिकाणां नरकवासिनां जीवानां देव्या-
नां जघन्योत्कृष्टत्रेदेन स्थितिर्वर्णिता जवति. ' तेण परं ' इति ततः परं तिर्यग्मनुष्याणां ति-
रश्चां तथा मनुष्याणां च देवानां च स्थितिं वक्ष्यामि. ॥ ४४ ॥

॥ मूलम् ॥—अंतोमुहुत्तमऋ । देसाण विई जाहिं जाहिं जाउ ॥ तिरियाण नराणं च ।
वज्रिता केवलं देसं ॥ ४५ ॥ व्याख्या—यस्मिन् यस्मिन् पृथ्वीकायादौ तिरश्चां यस्मिन् यस्मि-
न् स्थाने संमूर्धिमनराणां च यास्तु कृष्णाद्या देव्या वर्तते, तासां देवानां जघन्योत्कृष्टा
च स्थितिरंतर्मुहूर्तार्का ज्ञेया. अंतर्मुहूर्तमऋ कावो यस्या सांतर्मुहूर्तार्का. जघन्याप्यंतर्मुहू-

तेकालं स्थितिः. उक्तप्राप्यंतमुहूर्तकालमेव स्थितिरस्ति. किं कृत्वा ? केवलां शुद्धां देश्यां व-
र्जयित्वा. तत्र शुद्धदेश्याया अत्रावो वर्तते, अन्याः कृष्णाद्याः कचिक्कचित्काचित्काचिक्षे-
श्या संनवतीति ज्ञावः. तत्र पृथिव्यपवनस्पतीनां कृष्णादित्तेश्याचतुष्टयं, तेजोवायुविकलसं-
मूर्द्धिमतिर्यमनुप्यनारकाणां प्रथमदेश्यात्रयं नवतीत्यर्थः. ॥ ४५ ॥

॥ मूलम् ॥—मुदुत्तं तु जहन्ना । उकोसा होइ पुवकोमीज ॥ नवहिं वरसेहिं जणा ।
नायवा मुक्तेत्साए ॥ ४६ ॥ व्याख्या—शुद्धदेश्याया जयन्या स्थितिर्भुहूर्तार्धेयंतमुहूर्तकालं
स्थितिर्ज्ञातव्या. तथा पुनः शुक्लदेश्याया उक्तप्रा स्थितिस्तु पूर्वकोटी नववर्षेन्यूनं ज्ञा-
तव्या. इह यद्यपि कश्चिदष्टवर्षिकोऽपि पूर्वकोट्यायुर्वतपरिणाममाप्नोति, तथापि नैतावद्-
यःस्थस्य नववर्षपर्यायादवर्षिकं शुक्लदेश्या संनवति, अतो नववर्षोऽन्ता पूर्वकोटिरुक्ता. ॥४६॥
॥ मूलम् ॥—एसा तिरियनराणं । तेसाण विई ज वन्निया होइ ॥ तेण परं बुढामि ।
तेसाण विई ज देवाणं ॥ ४७ ॥ व्याख्या—एषा स्थितिस्त्रिशं नराणां च वर्णिता नवति.
तेणेति 'पंचमीस्थाने प्राकृतत्वानुतीया, ततः परं देवानां देश्यानां स्थितिं वक्ष्यामि. ॥४७॥

जन्तार-

सटीकं

॥११६६॥

॥ मूलम् ॥—दसंवाससहस्रादं । किण्हाए विई जहन्त्रिया होइ ॥ पदियमसंखिजा-
इमो । उक्कोसा होइ किण्हाए ॥ ४८ ॥ व्याख्या—कृष्णदेइयायाः द्वादशवर्षसह-
स्राणि जघन्यका स्थितिर्भवति । पुनः कृष्णदेइयायाः पद्योपमासंख्येतमो जाग उत्कृष्टा
स्थितिर्भवति । द्यं च द्विविधा स्थितिर्भुवनपतिव्यंतराणामेतावदायुषामपेक्षयोक्तास्ति ॥ ४९ ॥
॥ मूलम् ॥—जा किण्हाए विई खलु । उक्कोसा सा उ समयमज्जहिया ॥ जहन्नेण
नीलाए । पदियमसंखं च उक्कोसा ॥ ४९ ॥ व्याख्या—या कृष्णयायाः खलु
इति निश्चयेनोत्कृष्टा स्थितिरुक्ता, सैव स्थितिः समयाज्यधिका समयेनैकेनाज्यधिका समया-
ज्यधिका जघन्येन ईया । च पुनर्नीलायाः पद्योपमासंख्येयजाग उत्कृष्टा स्थितिर्भवति । पर-
मयमेव विशेषः—अयं यः पद्योपमासंख्येयो जागो वर्तते, स बृहत्तरो जागो ईयः ॥ ५० ॥
॥ मूलम् ॥—जा नीलाए विइ खलु । उक्कोसा सा उ समयमज्जहिया ॥ जहन्नेण
काऊए । पदियमसंखं च उक्कोसा ॥ ५० ॥ व्याख्या—खलु निश्चयेन या नीलाया उत्कृष्टा
स्थितिरुक्ता, सा पुनः समयाज्यधिका जघन्येन कापोतायाः कापोतदेइयायाः स्थितिर्देइया ।

व्ययनम्

38

॥११६६॥

च पुनः कापोतलेश्यायाः पट्योपमासंख्येयो चाग उक्तृष्टा स्थितिर्भवति. परमयमपि पट्योप-
मासंख्येयो चागो बृहत्तमो द्वेयः. इत्यनेन नवनपतिव्यंतराणामेव तावदायुषां लेश्यात्रयं दर्शितं.
॥५०॥ इत्थं तिकायत्वयस्याद्यलेश्यात्रयमुक्त्वा चतुर्निकायस्य चाविर्नीतेजोलेश्यास्थितिमाह-
॥ मूलम् ॥—तेषु परं बुध्नामि । तेजलेसा जह्ना सुरगणान् ॥ बुधणवद्वान्मंतर-जो-
दसवेसाणियाणं च ॥ ५१ ॥ व्याख्या—ततः परं 'बुधणवद्वान्मंतरजोदसवेसाणियाणं' इ-
ति नुवनपतिव्यंतरज्योतिष्कवैमानिकानां सुरगणानां यथा येन प्रकारेण तेजोलेश्या जघ-
न्योक्तृष्टस्थित्या नवति, तथाहं वक्ष्यामि. ॥ ५१ ॥

॥ मूलम् ॥—पठिर्भवमं जह्ना । उक्रोसा सागरा उ दोन्निहिषा ॥ पलियमसंखिज्जो-
णं । दोद् चागण तेज्जण ॥ ५२ ॥ व्याख्या—तेजोलेश्याया जघन्या स्थितिः पट्योपमं नवति,
उक्तृष्टा स्थितिस्तु द्वा सागरोपमे अधिके पट्योपमासंख्येयेन चागेन नवति. इयं परमा स्थि-
तिस्तंजोलेश्याया नवति. इयं च सामान्योपक्रमेऽपि वैमानिकनिकायविषयतया द्वेया. तत्र
सौधर्मेशानदेवानां जघन्योक्तृष्टान्यामेतावदायुर्वर्तते. उपलक्षणाद्वेपनिकायानामपि तेजोले-

वृत्तरा-

सटीकं

॥११६८॥

श्यायाः स्थितिर्ज्ञेया ॥ ५२ ॥

॥ मूलम् ॥—दसवाससहस्राङ् । तेज ए विद् ज जहृष्टिया होइ ॥ दोनुदही पति-
जवम—असंखन्नागं च जक्रोसा ॥ ५३ ॥ व्याख्या—तेजोलेश्यायाः स्थितिर्दशवर्षसहस्राणि
जवन्या नवति. तथा पुनर्द सागरोपमे पद्योपमासंख्येयन्नागयुके जहृष्टा स्थितिस्तेजोले-
श्याया नवति. तत्र व्यंतरनवनपतिदेवानाश्रित्य तेजोलेश्यायाः स्थितिर्दशवर्षसहस्राण्युक्ता,
पुनर्द सागरोपमे पद्योपमासंख्येयन्नागयुके, द्यं तु द्वितीयदेवलोकोपेक्षया तेजोलेश्याया ज-
हृष्टा स्थितिरुक्तेति तात्पर्यं ॥ ५३ ॥

॥ मूलम् ॥—जा तेज ए विद् खलु । जक्रोसा सा ज समयमजहृष्टिया ॥ जहृष्टेणं पद्मा-
ए । दसमुहताहिया ज जक्रोसा ॥ ५४ ॥ व्याख्या—या तेजोलेश्यायाः खलु निश्चयेनोत्कृष्टा
स्थितिर्वर्तते, सो तु सैव स्थितिः समयाच्यधिका पद्मलेश्यायाः स्थितिर्ज्ञेया. द्यं तु पद्मले-
श्याया जवन्या स्थितिस्तृतीयसनत्कुमारदेवलोकोपेक्षया नवति. जहृष्टा तु पद्मलेश्याया
दशसागरोपमाण्यन्तर्मुहताधिकानि स्थितिर्वर्तते. द्यं च पद्मलेश्यायाः स्थितिः पंचमब्रह्मदे-

वलोकोपेक्षया ज्ञेया. ॥ ५४ ॥

॥ मूलम् ॥—जा पक्षाए विदे खलु । उक्तेसा सा उ समयमप्रहिया ॥ जहनेणं सु-
क्काए । तेत्तीसमुदुत्तमप्रहिया ॥ ५५ ॥ व्याख्या—या पञ्चदेव्यायाः खलु निश्चयेनोत्कृष्टा
स्थितिर्वर्तते. सैव स्थितिरैकसमयाद्यधिका जघन्येन शुक्लायाः स्थितिर्वचति. द्यं शुक्लदे-
व्यायाः स्थितिः पृष्ठस्य तांतकदेवलोकस्योपेक्षयोक्ता. अथ पुनः शुक्लदेव्यायाः उत्कृष्टा स्थि-
तिश्चयास्त्रिशतगणेपमाख्यतर्मुहूर्तान्यधिकानि चचति. द्यं स्थितिस्तु पंचानुत्तरविमानोपेक्ष-
या ज्ञेया. ॥ ५५ ॥ अथ देवयानां गतिद्वारमाह—

॥ मूलम् ॥—किण्हा नीला काज । तिष्ठिवि एया उ अहमवेसाज ॥ एयाहिं तिहिं
जीवो । दुग्गदं जववज्जदे ॥ ५६ ॥ व्याख्या—कुष्मा नीला कापोती, एतास्तिस्त्रोऽपि देव्या
अथमा ज्ञेयाः. एतास्तिस्त्रिजीवो दुर्गतिमुपपद्यते. ॥ ५६ ॥

॥ मूलम् ॥—तेज पक्षा सुक्का । तिष्ठिति एयाजं धम्मवेसाज ॥ एयाहिं तिहिं जीवो ।
सुग्गदं जववज्जदे ॥ ५७ ॥ व्याख्या—तेजस्याध्यास्तेजःपद्मशुक्ला एतास्तिस्त्रोऽपि देव्या धर्मा-

ज्वरा-

सटीकं

॥११७०॥

धर्मनिबन्धिन्यो ज्ञेयाः. एतात्रिस्तस्रत्रिर्वश्यात्रिर्जीवः स्रजतिमुपपद्यते. ॥ ५७ ॥

॥ मूलम् ॥—वेसाहिं सदाहिं । पढमे समयंमि परिण्याहिं तु ॥ न हु कस्सवि जव-
वाढ । परे जवे अस्थि जीवस्स ॥ ५८ ॥ वेसाहिं सदाहिं । चरमे समयंमि परिण्याहिं तु ॥
नवि कस्सवि जववाढ । परे जवे अस्थि जीवस्स ॥ ५९ ॥ शुभं ॥ व्याख्या—सर्वात्रिर्वे-
श्यात्रिः कुलनीलकापोततेजःपद्मशुक्लात्रिः षड्त्रिः प्रथमे समये तत्प्रतिपत्तिकावापेक्षया प-
रिणतात्रिरात्मरूपत्वं प्राप्तात्रिः सतीत्रिः परजवे कस्यापि जीवस्योपपातो नास्ति न जवती-
त्यर्थः. उपपत्तिर्न जवतीत्यनेन प्रथमसमये वेश्यासूत्पन्नासु परजवे जीवेनोरपद्यते. सर्वात्रि-
र्वेश्याभिश्चरमसमयेत्यसमये परिणतात्रिरात्मरूपतामापन्नात्रिः सतीत्रिः परजवे कस्यापि जी-
वस्योपपातो नास्तीति. ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ तर्हि कदोरपद्यते? इत्याह—

॥ मूलम् ॥—अंतोमुहुत्तंमि गए । अंतमुहुत्तंमि सेसए चेव ॥ वेसाहिं परिण्याहिं ।
जीवा गढंति परलोयं ॥ ६० ॥ व्याख्या—वेश्यात्रिः परिणतात्रिः सतीत्रिः शुक्लाशुक्लात्रिः
षड्त्रिः सतीभिरतर्मुहुत्तं गते सत्यंतर्मुहुत्तं च शेषे च सति जीवाः परलोके परजवं गढंतीत्य-

चतरा.

सटीकं

३११७१ ॥

नेन जीवस्य मरणकाले आगामिन्नवलेभ्यां तर्मुहूर्तं यावदवश्यं न्ववति. तथा पुनर्जीवस्योरपत्ति-
कालेऽनीतन्नवलेभ्यां तर्मुहूर्तं यावदवश्यं न्ववति. अन्यथा नराणां तिरश्चां च देवत्वे नारकत्वे
चोरपरस्यमानानां मृत्युकाले तर्मुहूर्तमुत्तरन्नवलेभ्याः कथं संनवन्ति ? तथा देवानां नारकाणां च
न्यवनानन्तरं नरतिर्यङ्मरणानां प्राग्गवलेभ्या अंतर्मुहूर्तं कथं संनवन्ति ? तस्मादंतर्मुहूर्तविशेष
आद्युपि परन्नवलेभ्यापरिणामो न्वत्येव. यदुक्तमागमे—तिरिनरआगामियन्नव—लेसाए
अद्गए सुरा निरय ॥ पुवन्नवलेससेसे । अंतमुहुत्ते मरणमिति ॥ १ ॥ अत एव देवानां ना-
रकाणां लेभ्यायाः प्रागुत्तरन्नवांतर्मुहूर्तद्वयसहितनिजाद्युःकालं यावत्स्थितिमस्त्वमुक्तं ॥ ६० ॥
संप्रत्यध्ययनार्थमुपसंजिहीर्षाह—

॥ मूलम् ॥—तमहा एयासिं लेसाणं । अणुजाने वियाणिया ॥ अप्पसत्था न वज्जि-
त्ता । पसत्था न्दं अहिद्विष्टि वेमि ॥ ६१ ॥ व्याख्या—मुनिस्तस्मात्कारणादप्रशस्ता लेभ्या दु-
र्गतिकारणं, प्रशस्ता लेभ्याः सज्जतिहेतुः, सर्वासं प्रशस्ता प्रशस्तानां लेभ्यानमनुजानान् र-
सान् विज्ञाय, अप्रशस्ता लेभ्याः कुल्लनीलकापोताख्यास्तिस्रो वर्जयित्वा, प्रशस्तास्तेजःप-

ध्ययनम्

३४

॥११७१॥

जन्तरा-

सटीकं

॥११७२॥

चतुष्काख्यास्तित्तो लेख्या अधितिष्ठेत्, भावप्रतिपत्याश्रयेदिति सुधर्मास्वामी जंबूस्वामिनं प्राह, हे जंबू ! अहं श्रीवीरवाक्यादिति ब्रवीमि. ॥ ६१ ॥ इति श्रीमदुत्तराध्यायनसूत्रार्थदीपिकायामुपाध्यायश्रीलक्ष्मीकीर्तिगणेशिष्यलक्ष्मीवद्वन्नगणिविरचितायां चतुस्त्रिंशमध्यायनमर्थतः संपूर्णे. ॥ ३४ ॥ श्रीरस्तु ॥

॥ अथ पंचत्रिंशमध्यायनं प्रारभ्यते ॥

पूर्वस्मिन्नध्यायनेऽप्रशस्तलेख्यास्त्याज्याः, प्रशस्ता लेख्याश्च ग्राह्या इत्युक्तं, अग्रेतनेऽध्यायने च त्रिकृणां गुणा उच्यन्ते. प्रशस्ता लेख्या हि गुणवतां त्रिकृणामेव संनवंतीति पूर्वपरयोः संबंधः. ॥ मूलम् ॥—सुणेह मे एगगमणे । मगं बुद्धेहि देसियं ॥ जमायरंतो त्रिख्वू । दुरकाणंतकरो नवे ॥ १ ॥ व्याख्या—हे शिष्याः ! मम कथयतो यूयमेकाग्रमनसः संतस्तं मार्गं

चत्तरा-

सटीकं

॥११७३॥

गुणवत्साधुमार्गं शृणुत ? तमिति किं ? यं मार्गं समाचरन् त्रिहर्दुःखानामंतं करोति. कीदृशं तं मार्गं ? बुधैस्तीर्थैर्करैर्दक्षितं विस्तरत्वेन प्रकाशितं. ॥ १ ॥

॥ मूत्रम् ॥—गिहवासं परिच्छज्ज । पवज्जामस्सिज्जं मुणी ॥ इमे संगे वियाणिज्जा । ज्ञेहिं सज्जंति माणवा ॥ २ ॥ व्याख्या—गृहवासं परित्यज्य प्रव्रज्यामाश्रितो मुनिरिमान् व-
द्व्यमाणांस्तान् संगान् पुत्रकलत्रादीन् संसारहेतून् विजानीयात्. तान् कान् संगान् ? यैः संगैर्बन्धनैः कृत्वा मानवाः सज्यन्ते कर्मबन्धनैः कृत्वा संसारिणो बध्यन्ते इत्यर्थः. ॥ २ ॥

॥ मूत्रम् ॥—तद्देव हिंसं अदियं । चोज्जं अवंनसेवणं ॥ द्ढाकामं च लोहं च । सं-
ज्जं परिवज्जए ॥ ३ ॥ व्याख्या—ते के संगे मुनिना त्याज्याः ? इत्याह—संयत पतान् संगान् परिवर्जयेत्. प्रथमं हिंसां, तथैवशब्दः पदभूरेण, पुनरतीकं मृषात्रापणं, चौर्यं तथाऽव्रह्मसे-
वनं मेथुनसेवनं. द्ढा वांठारूपः कामं जोगसुखं, लोचं परिग्रहरूपं परिवर्जयेत्समंतारयजेत्.
॥ मूत्रम् ॥—मणोहरं चित्रधरं । मल्लधूवणवासियं ॥ सकवानं पंहुस्सोयं । मणसावि-
न पडए ॥ ४ ॥ व्याख्या—पुनर्मनोहरं चित्रगृहं विचित्रमंदिरं, चित्रैः सहितं गृहं वा चित्र-

गृहं पुनः कथंभूतं गृहं ? मद्यधूपनवासितं, माद्यानि च धूपनानि, माद्यधूपनानि, तै-
वसितं माद्यधूपनवासितं. तत्र माद्यानि प्रथितपुष्पाणि, धूपनानि दशांगादीनि, तैः सु-
गंधीकृतमित्यर्थः. पुनः कीदृशं चित्रमंदिरं ? सकपाटं कपाटसहितं. पुनः कीदृशं ? पांशुरोद्धो-
चमुज्ज्वलचंद्रोपकं. साधुरेतादृशं गृहं मनसापि न प्रार्थयेत्. अपि शब्दाद्वचसा न प्रार्थयेत्.
॥ ४ ॥ तादृशे गृहे तिष्ठतः साधोः को दोषः ? तमाह—

॥ मूलम् ॥—दंदिद्याणि च त्रिस्तुम्भे जवस्सप्त ॥ दुक्करादं निवारिजं । का-
मरागविवहणे ॥ ५ ॥ व्याख्या—तादृशे मनोहरे चित्रमाद्यधूपनादिसहिते जपाश्रये त्रिदोः
साधारिन्द्रियाणि तु निवारयितुं विषयेभ्यो व्यावर्तयितुं दुक्कराणि दुःशक्यानि. पुनः कीद-
ृशे मंदिरे ? कामरागविवर्धने, कामा द्रष्टुन्द्रियविषयाः, तेषु रागः स्नेहस्तं विवर्धयतीति का-
मरागविवर्धनं, तस्मिन्. ॥ ५ ॥ तदा कुत्र स्यात्तव्यमित्याह—

॥ मूलम् ॥—सुसाणे सुन्नगारेसु । स्तम्भमूले च एगजं ॥ पद्मरिक्के परकडे वा । वासं त-
त्थान्निरोयण् ॥ ६ ॥ व्याख्या—एकक एकाकी द्रव्यतो जावतश्च, द्रव्यतः सहायरहितः,

जायन्तो रागादिरहितः, परिवारयुतोऽपि मनसैकत्वं चिंतयन् साधुरतत्र तेषु स्थानेषु वासं
निवासं रोचयेत्, आत्मने रोचयेत्. केषु केषु स्थानेष्वित्याह—स्मशाने, पुनः शून्यागारे,
वाशदश्चार्थे, तथा पुनर्हृक्षमूले, पुनर्वान्यत्र गृहादौ. 'पद्मरिक्के' इति देशीजाष्यैकांते स्त्री-
पशुपंक्रादिरहिते. पुनः कीदृशे स्थाने? परकृते, परैरात्मार्थं कृते. ॥ ६ ॥

॥ मूलम् ॥—फासुपंमि अणावाहे । द्रव्यीहिं अणचिद्गुण ॥ तथा संकषण वासं ।
त्रिरव्यू परमसंजण ॥ ७ ॥ व्याख्या—त्रिहुर्निद्रावृत्तिः परमसंयतः सप्तदशविधसंयमवान्
साधुस्तत्र पूर्वोक्तस्थाने स्मशानादौ वासं संकटपयेकुर्यात्. कथंभूते स्थाने? प्रासुके जीवर-
हिते, अनावाधे खाध्यायांतरायकारणरहिते, पुनः स्त्रीत्रिरनत्रिहुतेऽकृतोपद्रवे रुग्णादिसमी-
पवासरहिते इत्यर्थः. ॥ ७ ॥

॥ मूलम् ॥—न सयं गिहाइं कुविजा । नेव अन्नेहिं कारण ॥ गिहकम्मसमारंजे । भूयाणं
दिस्सण वट्ठो ॥ ८ ॥ व्याख्या—साधुः स्वयं गृहाणि न कुर्यात्, न च साधुरन्यैरन्यजनैः कारये-
त्. साधुर्द्वं न कुर्यान्न च कारयेत्. तत्र को हेतुस्तमाह—यतो गृहकर्मसमारंजे गृहकर्म इष्टि-

काप्तृत्तिकहाखननजलाद्यानयनकाष्ठादिनिमित्तवृक्षादिहेदनादिकर्मं गृहकर्म, तस्य समारंजो गृहकर्मसमारंजः, तत्र भूतानां प्राणिनां वधो दृश्यते. ॥ ८ ॥

॥ मूलम् ॥—तसाणं श्रावराणं च । सुहमाणं वायराण य ॥ तम्हा गिहसमारंजे । संजज परिबज्जए ॥ ९ ॥ व्याख्या—केषां प्राणिनां वधो दृश्यते ? गृहकर्मसमारंजे त्रसाणां, ईर्द्धियर्त्रीन्द्रियचतुरिर्द्धियपंचेंद्रियाणां, तथा श्रावराणां, पृथिव्यसेजोवायुवनस्पतीनां शूद्राणां दधुतरशरीराणां, अथवा सूक्ष्माणां चर्मचक्षुरगोचराणां, वादराणां स्मृत्वशरीराणां वधो दृश्यते. तस्मादारंजस्य प्राणिवधहेतुत्वात्संयतः साधुरारंजं परिवर्जयेत्. ॥ ९ ॥ अथाहारविधिमाह—

॥ मूलम् ॥—तहेव नत्तपाणेषु । पयणे पयावणेषु य ॥ पाणभूयदयहाए । न पए न पयावए ॥ १० ॥ व्याख्या—तथैव साधुर्नर्कपानेवन्नपानीयेषु पचने पाचने च त्रसानां श्रावराणां च वधत्वेन प्राणभूतदयार्थं त्रसश्रावराणां दयार्थं स्वयमन्नपानीयं न पचेत्, तथा साधुर्नर्कपानीयमन्वेन पाचयेत्. ॥ १० ॥ अन्नपानीयपचनपाचने जीवहिंसां दर्शयति—

उत्तरा-

सर्दीकं

॥११७७॥

॥ मूलम् ॥—जलधननिस्त्रिधा जीवा । पृथ्वीकद्वनिस्त्रिधा ॥ हन्मंति त्रत्तपाणेषु ।
नमहा त्रिष्कु न पयात्रण ॥ ११ ॥ व्याख्या—त्रत्तपानेषु पच्यमानेषु तथा पाच्यमानेषु स-
त्तु जलधान्यनिश्चितास्तत्रस्था जीवास्तथा पृथ्वीकाष्टनिश्चिता जीवा हन्यन्ते. जलं च धा-
न्यं च जलधान्यं, तत्र निश्चितास्तत्रोत्पन्नास्तत्रागताः, जलरूपा एर्केन्द्रिया जीवाः, तथा त-
त्र त्रत्ताः पृतरकादयो जीवाः, ते पचनकाले ततोऽन्यत्र निश्चिता वा हन्यन्ते यतो हि ये जी-
वा यत्र तिष्ठन्ति, यत्रोत्पद्यन्ते तत्र स्थिता एव ते सुखिनो त्रवंति. तदाश्रयनाशे तेषामपि
नाशो त्रवति. एवं पृथ्वी च काष्ठं च पृथ्वीकाष्टे, तत्र निश्चिताः पृथ्वीकाष्टनिश्चिता वृणाद्या-
हन्यन्ते. तत्तपानपाके हि पृथ्वीकायवनस्पतिकाययोर्विराधना स्यादेव. तस्मात् त्रसस्यावरवि-
नाशहेतुत्वाद् त्रिधुर्न पचेत्र पाचयेदिति त्रावः. ॥ ११ ॥ अथाग्नेरारंभो हिंसाकारणमाह—
॥मूलम्॥—विसर्पं सवर्जं धारे । बहुपाणविणासणे ॥ नत्थि जोद्दसमे सत्थे । तरुहा जोद्दं न
दीवण् ॥ १२॥ व्याख्या—साधुस्तस्मात्कारणज्ज्योतिर्न दीपयेत्, अग्निं न प्रज्ज्वालयेत्, किं कार-
णं? तदाह—ज्योतिःसममग्निस्तुल्यं बहुपाणिविनाशनमन्यवैखं नास्ति. अग्निः सर्वान् प्राणिनो वि-

नाशयति. कथञ्चूतं ज्योतिःशस्त्रं? विसर्पिद्विशेषेण सर्पतीति स्फुरतीति विसर्पत्, प्रसरणशीलं. पुनः कीदृशं ज्योतिःशस्त्रं? सर्वतो धारं, सर्वतश्चतुर्दिक्षु धारा शक्तिर्यस्य तत्सर्वतोधारं, सर्वदिशास्थितजीवविनाशहेतुकमित्यर्थः. प्राकृतत्वादत्र लिङ्गव्यत्ययः. पचनपाचनं त्वग्निप्रज्वालनं विना न स्यात्, अग्निप्रज्वालननिषेधेन पचनपाचनयोर्निषेधः. पुनरग्निप्रज्वालननिषेधेन च शीतकालादावप्यग्निस्मरारंभो निषिद्धः. यदा पचनपाचनाग्निप्रज्वालनादिनिषेधो नवति, तदा क्रयविकयान्यां निर्वाहः क्रियते, अतः साधूनां तन्निषेधोऽप्युच्यते. ॥ १२ ॥

॥ मूलम् ॥—हिरण्यं जायस्त्वं च । मणसावि न पश्य ॥ समवेतुकंचणे त्रिरक् । विर-
ए कयविक्रय ॥ १३ ॥ किण्णंतो कदञ्जं होइ । विक्रणंतो य वाणिज ॥ कयविक्रयंमि वटंतो ।
भिरक् हवइ न तारिसो ॥ १४ ॥ शुभं ॥ अनयोव्यर्थ्या—त्रिह्रुः साधुर्हिरण्यं हेम, जा-
तरूपं रूप्यं, चशब्दाद्भनधान्यादि मनसापि न प्रार्थयेत्. यदि मनसापि न प्रार्थयेत्तदा कथं
शुद्धीयात्? कीदृशो त्रिह्रुः? समवेतुकंचनः, वेष्टु च कांचनं च वेष्टुकांचने, समे वेष्टु-
कांचने यस्य स समवेष्टुकांचनः, तुल्यकांचनपाषाणः. पुनः कीदृशः? क्रयविकयादिरतः, क-

यश्च विक्रयश्च कयविक्रयं, तस्माद्विरतो रहितः ॥ १३ ॥ कयविक्रये दूषणमाह—'किण्तं' द्रव्यादि, यतो हि साधुः क्रीणन् मूढ्येन वस्तु गृह्णन् कयको ज्ञवति, द्रतरलोकवद् ग्राहको ज्ञवति. तथा पुनर्विक्रीणानश्च वणिज्ज्ञवति. कयविक्रये वर्तमानो त्रिशुस्तादृशो न ज्ञवति, त्रिशुगुणयुक्तो न ज्ञवति. सूत्रे हि त्रिहोर्वह्णमेतादृशं नास्तीत्यर्थः ॥ १४ ॥

॥ मूलम् ॥—त्रिक्रियवत् न केयवत् । त्रिकुणा त्रिकुवत्तिणा ॥ कयविक्रजं महादोसो । त्रिक्रवत्तिं मुद्रावहा ॥ १५ ॥ व्याख्या—त्रिकुणा साधुना त्रिक्रितव्यं याचितव्यं, न तु साधुना क्रेतव्यं, मूढ्येन हृदादौ गृहीतव्यं. क्रीदशेन त्रिशुणा ? त्रिक्रावत्तिना, त्रिक्रया वृत्तिरुदरपूरणं यस्य स त्रिक्रावत्तिस्तेन. यतो हि त्रिहोः कयविक्रययोर्महान् दोषोऽस्ति. साधोर्त्रिक्रावत्तिः सुखावहास्ति. त्रिक्रया वृत्तिर्त्रिक्रावत्तिः, सा सुखमावहति पूरयतीति सुखावहा मुखपूरका. ॥ १५ ॥

॥ मूलम् ॥—समुयाणं जंठमेसिज्जा । जहासुत्तमणिंदिपं ॥ लात्रावात्रंमि संतुठे । पिन्वायं चरे मुणी ॥ १६ ॥ व्याख्या—मुनिः साधुर्यथासूत्रं सूत्रोक्तरीत्याऽनिदितं निंदारहितं

समुदानं नैद्वयं त्रिकासमूहमेवधेज्जवेधयेत. कथंभूतं नैद्वयं ? उंठमिवोठमन्यान्यपृथक्पृथक्-
णग्रहणमिवान्यान्यग्रहाददृषादपमीलनेन मधुकरवृत्त्या भ्रमन्निहेदित्यर्थः. पुनः साधुर्वाचाला-
नै आहारप्राप्तावप्राप्तौ वा संतुष्टः सन् संतोषी सन् पिंशपातं त्रिकाटनं चरेदासेवेत. पिंश-
य त्रिकाग्रहणाय पतनं पातः पिंशपातो त्रिकार्थं भ्रमणं तमासेवेतित्यर्थः. ॥ १६ ॥ अथ नो-
जनविधिमह—

॥ मूलम् ॥—अलोले न रसे गिद्धे । जिघ्रादंते अमुषिण् ॥ न रसठाण् जुंजिज्जा । ज-
वण्ठाण् महामुणी ॥ १७ ॥ व्याख्या—महामुनिर्यापनार्थं, यापना संयमनिर्वाहः, यापना-
ये दति यापनार्थं संयमनिर्वाहार्थमाहारं जुंजीत. रसो धातुविशेषस्तदर्थमिति रसार्थं धातुवृ-
द्ध्यर्थं सरसाहारं न जुंजीत, केवलं संयमनिर्वाहार्थमेव जुंजीतेत्यर्थः. कीदृशो महामुनिः ?
अलोलेः सरसाहारप्राप्तावचपलः. पुनः कथंभूतः ? रसे न गृद्धो मधुरादौ तीव्राजिताषवाज्ञा-
स्ति. पुनः कीदृशो महामुनिः ? जिघ्रादांतः, प्राकृतत्वाद्वांतजिघ्रो वशीकृतरसनः. पुनः कीदृ-
शः ? अमूर्छितः संतिथेरकरणेन, आगामिदिनेषु चक्रणार्थं घृतगुफादिसंचयकरणरहितः. १७

॥ मूलम् ॥—अत्राणं सेवणं चेव । वंदणं पूयणं तदा ॥ दृष्टीसत्कारसन्माणं । मणसा-
वि न पञ्च ॥ १८ ॥ व्याख्या—पुनः साधुरेतन्मनसापि न प्रार्थयेन्नात्रिबपेत्. यदि मनसा-
पि न प्रार्थयेत्तदा वचनकायार्थां दूरत एवापास्तं. तत् किं किं? अर्चनं पुष्पादित्रिः सत्का-
रणं. तथा सेवनं पर्युपासनं. चेव पदपूरणे, पुनर्वंदनं स्तुतिकरणं. तथा पूजनं वस्त्रादित्रिः स-
प्रतिज्ञात्रनं न प्रार्थयेत्. पुनः साधुः कृत्स्नसत्कारसन्मानं मनसापि न प्रार्थयेत्. कृत्स्नश्च स-
त्कारश्च सन्मानं च कृत्स्नसत्कारसन्मानं, कृत्स्निः श्राद्धानां संपत्, अथवा वस्त्रपात्रादिसंपत्, ॥१८॥
मत्कारोऽर्थप्रदानादिर्गुणकथनं वा. सन्मानमन्युत्थानादि, एतत्सर्वं साधुर्नात्रिबपेत्. ॥१८॥

॥ मूलम् ॥—सुकृष्णं क्रियादज्ञा । अनियाणे अर्किचणे ॥ वोसट्टिकाये विहरिजा ।
। जावकालस्स पज्जते ॥ १९ ॥ व्याख्या—साधुः शुद्धध्यानं प्रागुक्तं ध्यायेत्. पुनः साधुरनि-
दानो निदानरहितोऽर्किचनो धनादिरहितः, पुनर्व्युत्सृष्टकायः सन् शरीरममत्वरहितः सन्
यावत्कालस्य पर्यायो यावन्मृत्योः समयस्तावदेतादृशः सन् विहरेत्, अप्रतिबद्धविहारत्वेन
विचरेदित्यर्थः. ॥ १९ ॥

जलतरा-

सटीकं

॥११८२॥

॥ मूलम् ॥—निज्जुहिज्जण आहारं । कालधम्ममे जवट्टिए ॥ चर्देज्जण माणुसं बोदिं ।
पह् दुक्के विमुच्चर्दे ॥ २० ॥ व्याख्या—स साधुरेतादशो मार्गे संचरन् कालधर्मे उपरिस्थिते स-
ति मरणे प्राप्ते सति प्रभुर्वीर्यतिरायक्यतो विशिष्टसामर्थ्यवान् दुःखाद्वरीरमानसाद्दुःखाङ्कि-
शेषेण मुच्यते, मुक्तो जवतीत्यर्थः. किं कृत्वा ? आहारं ' निज्जुहिज्जण ' इति संक्षेपेन-
या परित्यज्य, पुनः किं कृत्वा ? मानुषीं बुद्धिं तनुं त्यक्तवौदारिकशरीरं त्यक्त्वा दुःखरहितो
जवतीत्यर्थः. ॥ २० ॥

॥ मूलम् ॥—निमम्ममे निरहंकारे । वीयराने अण्णासवे ॥ संपत्ते केवलं नाणं । सासए
परिनिवुड्ढेत्तिवेमि ॥ २१ ॥ व्याख्या—एतादृशो यतिः शाश्वतोऽविनश्यरो मरणधर्मरहितः
केवलज्ञानं संप्राप्तः सन् परिनिवृत्तो जवति, कर्मजाबाह्योतीव्रतो जवति, सिद्धिगतिभान्न-
वतीत्यर्थः. कीदृशो यतिः ? निर्ममो दोषरहितः, पुनः कीदृशः ? अनाश्रवः प्राणतिपातादि-
पञ्चाश्रवरहितः, पुनः कीदृशः ? निरहंकारोऽहंकाररहितः, पुनः कीदृशः ? वीतरागो रागके-
षरहितः. सुधर्मास्वामी जंबूस्वामिनंप्रति वक्ति, अहमिति ब्रवीमि वीतरागवचनात्. ॥ २१ ॥

उत्तरा.

सटीकं

॥११८३॥

इत्यनगारमार्गध्वयनं. इति श्रीमदुत्तराध्वयनसूत्रार्थदीपिकायामुपाध्यायश्रीलक्ष्मीकीर्तिगणि-
शिष्यलक्ष्मीवद्वत्तगणिविरचितायामनगारमार्गनामकं पंचत्रिंशमध्वयनं संपूर्णं. ॥३५॥ श्रीरस्तु.

॥ अथ पदत्रिंशमध्वयनं प्रारभ्यते ॥

पूर्वस्मिन्नध्वयनेऽनगारमार्ग उक्तः, स च जीवाजीवादितत्त्वज्ञानं विना न स्यात्, अतो
जीवार्जावविन्नकृत्याख्यं पदत्रिंशमध्वयनं व्याख्यायते—

॥ मूलम ॥—जीवाजीववित्तति । सुप्तेह मे एगमणाड्ज ॥ जं जाणिऊण त्रिरू । स-
मं जयद् संजमे ॥ १ ॥ व्याख्या—ओ शिष्याः ! एकाग्रजनसः संतो यूयं तां जीवाजीव-
वित्तकिं जीवार्जावादीनां लक्षणं मे मम कथयतः सतः शृणुत ? जीवाश्च अजीवाश्च जीवा-
जीवास्तेषां वित्तकिर्लक्षणज्ञानेन पृथक्पृथक्करणं जीवाजीववित्तकिस्तां, उपयोगवान् जीव-
पक्षेन्द्रियादिः, उपयोगरहितो जीवः काष्टादिः, इत्यादिजैनमतोक्तलक्षणेन लक्ष्यज्ञानं. ता-

ध्वयनम्

३५—३६

॥११८३॥

जन्तार-

सटीकं

॥११८४॥

मिति कां ? यां जीवाजीवविन्न किं ज्ञात्वा त्रिभुः संयमे संयममार्गे सम्यग् यतते यत्नं कुरुते.

॥ मूलम् ॥—जीवा चेव अजीवा य । एस् लोए वियाहिए ॥ अजीवदेशे आगासे ।

अलोगे से वियाहिए ॥ १ ॥ व्याख्या—जीवाश्चेतनालक्षणरत्मकाः, च पुनरजीवा अचेतना-
रत्मकाः, चकार एवकारश्च पदद्वारेण. एष लोको व्याख्यातस्तीर्थकरैरुक्तः. अजीवदेश आका-
शमलोको व्याख्यातः. अजीवस्य धर्मास्तिकायादिकस्य देशोऽजीवदेशो धर्मास्तिकायादि-
वृत्तिरहितस्याकाशस्यैव देशः सोऽलोको व्याख्यातः, जीवाजीवानामाधेयभूतानां लोकाका-
शमाधारभूतं, अतो लोकाकाशलक्षणमुक्तं. ॥ २ ॥ जीवाजीवविन्नकिर्धया स्यात्तथाह—

॥ मूलम् ॥—द्वयं खित्तं चेव । कालं ज्ञावणं तहा ॥ परवणा तेसि नवे । जीवा-

णमजीवाण य ॥ ३ ॥ व्याख्या—द्रव्यतो द्रव्यमाश्रित्येदं द्रव्यमियेदं, केनत इदं द्रव्य-
मेतावति क्षेत्रे स्थितं, कालत इदं द्रव्यमियत्कालस्थितिमधर्तते, ज्ञावतोऽस्य द्रव्यस्येयंतः
पर्यर्शिः एवं तेषां जीवद्रव्याणामजीवद्रव्याणां च द्रव्यक्षेत्रकालज्ञावेन चतुर्धा परवणा न-
वेत्. ॥ ३ ॥ अथ तावदजीवद्रव्यप्ररूपणायाः स्वल्पत्वादजीवद्रव्यस्यैव परवणाकथ्यते—

उत्तरा-

तट्टीकं

॥११८५॥

॥ मूलम् ॥—रूविणो य अरुवी य । अजीवा दुविहा नवे ॥ अरुवी दसहा तुत्ता ।
रूविणोवि चउविहा ॥ ४ ॥ व्याख्या—अजीवा द्विविधा नवेयुः, एकेऽजीवा रूपिणो रूप-
वंतः, च पुनरन्येऽजीवा अरूपिणोरूपवंतः, तत्र रूपं स्पर्शाद्याश्रयभूतं मूर्तं, तदस्ति त्रेषु
तं रूपिणः, तद्व्यतिरिक्ता अरूपिण इत्यर्थः. तत्रारूपिणोऽजीवा दशधा उक्ताः, रूपिणो जी-
वाश्चतुर्विधाः प्रोक्ताः. ॥ ४ ॥ पूर्व दशविधत्वमाह—

॥ मूलम् ॥—धम्मत्थिकाए तद्देसे । तप्पएसे य आहिए ॥ अहम्मे तस्स देसे य ।
तप्पएसे य आहिए ॥ ५ ॥ आगासे तस्स देसे य । तप्पएसे य आहिये ॥ अक्कासमए
नंय । अरुवी दसहा नवे ॥ ६ ॥ युग्मं ॥ व्याख्या—अरूप्यजीव एवं दशधा नवेदिति
द्विर्नीयमाययान्वयः. प्रथमं धर्मास्तिकायः, धरति जीवपुज्जलौप्रति गमनोपकारेणेति धर्मः,
तस्यास्तयः प्रदेशमज्ञायास्तेषां कायः समूहो धर्मास्तिकायः, सर्वदेशप्रदेशानुगतसमानपरि-
णतिमद्द्रव्यमिति नावः. १. पुनस्तद्देशस्तस्य धर्मास्तिकायस्य कतमो विभागो देशस्तृतीय-
चतुश्चादिभागस्तद्वशो धर्मास्तिकायदेशः २. पुनस्तत्प्रदेशस्तस्य धर्मास्तिकायविभागस्या-

मिति कां ? यां जीवाजीवविन्नकिं ज्ञात्वा त्रिभुः संयमे संयममार्गे सम्यग् यतते यत्नं कुरुते.

॥ मूलम् ॥—जीवा चैव अजीवा य । एस् लोए विद्याहिए ॥ अजीवदेशे आगासे ।
अलोणे से विद्याहिए ॥ १ ॥ व्याख्या—जीवाश्चेतनालक्षणात्मकाः, च पुनरजीवा अचेतना-
त्मकाः, चकार एवकारश्च पदपूरणे. एष लोको व्याख्यातस्तीर्थकैरुक्तः. अजीवदेश आका-
शमलोको व्याख्यातः. अजीवस्य धर्मास्तिकायादिकस्य देशोऽशोऽजीवदेशो धर्मास्तिकायादि-
वृत्तिरहितस्याकाशस्यैव देशः सोऽलोको व्याख्यातः, जीवाजीवानामाधेयभूतानां लोकाका-
शमाधारभूतं, अतो लोकाकाशलक्षणमुक्तं. ॥ १ ॥ जीवाजीवविन्नकिर्थया स्यात्तथाह—

॥ मूलम् ॥—द्ववत् खित्तवत् चैव । कावत् नावत् तथा ॥ परवणा तेसि नवे । जीवा-
णमजीवाण य ॥ ३ ॥ व्याख्या—द्रव्यतो द्रव्यमाश्रित्येदं द्रव्यमियेदं, क्षेत्रत इदं द्रव्य-
मेतावति क्षेत्रे स्थितं, कावत् इदं द्रव्यमियत्कावस्थितिमरुतीते, नावतोऽस्य द्रव्यस्येयंतः
पर्यायिः. एवं तेषां जीवद्रव्याणामजीवद्रव्याणां च द्रव्यक्षेत्रकालनावेन चतुर्धा प्ररूपणा न-
वेत्. ॥ ३ ॥ अथ तावदजीवद्रव्यप्ररूपणायाः स्वदृष्टत्वादजीवद्रव्यस्यैव प्ररूपणाकथ्यते—

॥ मूलम् ॥—रुचिणो य अरुची य । अजीवा दुविहा नवे ॥ अरुची दसहा बुत्ता ।
रुचिणोवि चउविहा ॥ ४ ॥ द्यारुया—अजीवा छिविधा नवेयुः, एकेऽजीवा रुपिणो रूप-
वंतः, च पुनरन्येऽजीवा अरुपिणोरूपवंतः, तत्र रूपं स्पर्शाध्यायभूतं मूर्तं, तदस्ति त्रेषु
ने रुपिणः, तद्यतिरिका अरुपिण इत्यर्थः. तलाऽरुपिणोऽजीवा दशधा उक्ताः, रुपिणो जी-
वाश्चतुर्विधाः प्रोक्ताः. ॥ ४ ॥ पूर्व दशत्रिधत्वमाह—

॥ मूलम् ॥—धम्मयिकाए तदेसे । तप्पएसे य आहिण ॥ अहम्मे तस्स देसे य ।
तप्पएसे य आहिण ॥ ५ ॥ आगासे तस्स देसे य । तप्पएसे य आहिये ॥ अह्मासमए
नैव । अरुची दसहा नवे ॥ ६ ॥ युग्मं ॥ द्यारुया—अरुप्यजीव एवं दशधा नवेदिति
द्वितीयाश्रयान्वयः. प्रथमं धर्मास्तिकायः, धरति जीवपुद्गलौप्रति गमनोपकारेणेति धर्मः,
नस्यास्तयः प्रदेशसज्ञावास्तेषां कायः समूहो धर्मास्तिकायः, सर्वदेशभ्रदेशानुगतसमानपरि-
णामिदृश्यमिति ज्ञावः. १. पुनस्तद्देशस्तस्य धर्मास्तिकायस्य कतमो विज्ञागो देशस्तृतीय-
चतुर्थादिज्ञागस्तद्देशो धर्मास्तिकायदेशः. २. पुनस्तत्प्रदेशस्तस्य धर्मास्तिकायविज्ञागस्या-

तिसूक्ष्मो निरंशोऽप्रदेशो धर्मास्तिकायप्रदेशस्तीर्थकरैराख्यातः कथितः. ३. एवमधर्मो जीव-
पुजलयोः स्थिरकारी धर्मास्तिकायादिरुद्धोऽधर्मास्तिकायः. ४. पुनस्तस्याऽधर्मास्तिकायस्यापि
देशस्तदेशः, एकः कश्चिद्भागोऽधर्मास्तिकायदेशः. ५. एवं पुनस्तस्याऽधर्मास्तिकायस्य प्रदेशो-
ऽस्तत्प्रदेश आख्यातः, अधर्मास्तिकायप्रदेश इत्यर्थः. ६. इत्यनेन षट् त्रेदा अरूपिणोऽजीव-
द्रव्यस्य. अथ शेषाश्चत्वार उच्यन्ते—‘आगास’ इति सप्तमो त्रेद आकाशमाकाशास्तिकायः,
जीवपुजलयोरवकाशदायकाशं ७. तस्याकाशस्य देशः कतमो विभाग आकाशास्तिकाय-
देशः ८. तस्याकाशास्तिकायस्य निरंशो देशस्तत्प्रदेश आकाशास्तिकायप्रदेशः ९. दशमो
दक्षाद्भासमयोऽद्भाकालो वर्तमानलक्षणस्तद्रूपः समयोऽद्भासमयः, अरूपैक एव त्रेदो नि-
जानात्वादेशप्रदेशौ कालस्य न संज्ञवतः. १०. एवं दश त्रेदा अरूपिणो ज्ञेयाः. ॥ ६ ॥ ए-
तानरूपिणः क्षेत्रत आह—

॥ मूलम् ॥—धर्ममाधर्ममे य दो एए । लोगमिन्ता विद्याहिया ॥ लोगालोगे य आगासे
। समए समयखित्तिए ॥ ७ ॥ व्याख्या—धर्माधर्मौ धर्मास्तिकायाधर्मास्तिकायावेतौ द्वाव-

जयसि एवि य ॥ ए ॥ व्याख्या—समयोऽपि कालोऽप्येवमेव यथा धर्माधर्माकाशान्यनाद्यनं-
तानि तथा कालोऽप्यनाद्यनंत इत्यर्थः किं कृत्वा? संततिं प्राप्य, अपरापरोत्पत्तिरूपप्रवा-
हात्मिकामाश्रित्य. कोऽर्थः? यदा हि कालस्योत्पत्तिर्विलोक्यते, तदा कालस्यादिरपि नास्ति,
अंतोऽपि नास्तीत्यर्थः. पुनरादेशं प्राप्य कार्यरिं नमाश्रित्य कालः सादिक आदिसहितः, तथा
सपर्यवसितोऽवसानसहितो व्याख्यातः. यदा च यत्किंचित्कार्यं यस्मिन् काले आरभ्यते, त-
दा तत्कार्यरिं नवशात्कालस्याप्युपाधिवशादादिः, एवं कार्यरिं न समाप्तौ कालस्याप्यंतो व्या-
ख्यात इत्यर्थः. ॥ ए ॥ अथ रूपिणोऽजीवाश्चतुर्विधाश्चतुर्भेदा उच्यन्ते—

॥ मूलम् ॥—खंधा य खंधेद्देसा य । तप्पएसा तद्देव य ॥ परमाणुणो य बोधवा । रू-
विणोवि चउद्विहा ॥ १० ॥ व्याख्या—रूपिणोऽप्यजीवाश्चतुर्विधाश्चतुःप्रकाराः, के ते भेदाः?
तानाह—स्कंधाः १, यत्र पुंजे परमाणवो विचटनान्मिलनाच्च न्यूना अधिका अपि न्वन्ति ए-
तादृशाः परमाणुपुंजाः स्कंधदेशाः २. तथा तत्प्रदेशास्तेषां स्कंधानां निर्विन्नागा अंशाः स्कं-
धप्रदेशाः ३. तथैवेति पूर्ववत्. च पुनः परमाणवो बोधव्याः, परमाणव एव परस्परममिलिता

∴ ४. एवं चत्वारो रूपिणश्चतुर्विधा बोधव्या इति ज्ञावः. अत्र च मुख्यवृत्त्या परमा-
यस्य द्वौ ज्ञेयौ, परमाणवः स्कंधाश्च, देशप्रदेशयोः स्कंधेष्वेवांतर्यामिणः ॥ १० ॥ अथ स्कं-
दपरमाणूनां लक्षणमाह—

मूलम् ॥—एगत्तेण पुहत्तेण । खंधा य परमाणुणो ॥ लोएगदेसे लोए य । जइवा
न न वित्तउ ॥ इत्तो कालवितागं तु । तेसिं बुढं चउविहं ॥ ११ ॥ व्याख्या—एते
स्कंधाः (स्कंधा हि संहतानेकपरमाणुरूपाः) च पुनः परमाणव एकत्वेन पुनः पृथक्त्वेन,
एकत्वेन समानपरिणतिरूपेण लक्ष्यन्ते, पृथक्त्वेन परमाण्वंतरैरसंघातरूपेण लक्ष्यन्ते
इत्यध्याहारः. इति द्रव्यतो लक्षणमुक्तं. अथैतानेव क्लृप्त आह—ते स्कंधाः परमाण-
वश्च ‘ लोए ’ इति लोकस्य चतुर्दशरज्ज्वात्मकस्यैकदेशः, एकद्वयादिसंख्यानासंख्यात-
प्रदेशात्मकः प्रतिनियतो जागो लोकैकदेशस्तस्मिन् लोकं च जक्तव्या जजनीयाः क्षेत्रतः
क्षेत्रमाश्रित्य. अत्र च स्कंधपरमाणूनां ग्रहणेऽपि परमाणूनामेवैकप्रदेशावस्यानत्वात्, स्कं-
धाश्च बहुप्रदेशोपचिता अपि केचिदेकप्रदेशे तिष्ठन्ति, अन्ये तु संख्येयेष्वसंख्येयेषु च प्र-

देशेषु यावत्सकललोके तिष्ठति, परिणतेर्विचित्रत्वात्. 'इत्तोत्ति' इतः क्षेत्रप्ररूपणतोऽनतरं तेषां स्कंधानां परमाणूनां च कालविभागं कालभेदं चतुर्विधं वक्ष्ये, साद्यनादिसपर्यवसिताऽपर्यवसितभेदेन कथयिष्यामि. इदं च सूत्रं षट्पादं गार्थेत्युच्यते. ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥ —संतदं पप्पतेणार्इ। अपज्जवसियावि य ॥ विइं पमुच्च साइया । सपज्जवसियावि य ॥ १२ ॥ व्याख्या—ते स्कंधाः परमाणवश्च संततिमपरापरोत्पत्तिप्रवाहरूपां प्राप्याऽनादय आदिरहिताः, तथा अपर्यवसिता अंतरहिताः स्थितिं प्रतीत्य क्षेत्रावस्थानरूपां स्थितिमंगीकृत्य सादिकाः सपर्यवसिताश्च वर्तन्ते. ॥ १२ ॥ सादिसपर्यवसितत्वेऽपि कियत्कालमेषां स्थितिरित्याह—

॥ मूलम् ॥ —असंखकालमुक्कोसं इक्कं समय जहन्नयं ॥ अजीवाण य रूवीणं । विइं एसा वियाहिया ॥ १३ ॥ व्याख्या—स्कंधानां परमाणूनां चोत्कृष्टाऽसंख्यकालं स्थितिः, जघन्यिका नैकसमया स्थितिः. एषा अजीवानां रूपिणां पुद्गलानां स्थितिव्याख्याता, एतस्मादुक्तकालात्परतोऽवश्यमेव विचटनात्. ॥ १३ ॥ अथ कालतः स्थितिमुक्त्वा तदंतर्गतमंतरमाह—

॥ मूलम् ॥—अणंतकालमुक्त्वा । इकं समयं जहन्नयं ॥ अजीवाण य रूवीणं । अंत-
रेयं वियादियं ॥ १४ ॥ व्याख्या—अजीवानां रूपिणां पुञ्जानां स्कंधदेशप्रदेशपरमाणूनामं-
तरं विद्वितकैत्रावस्थितेः प्रच्युतानां पुनस्तत्कैत्रावस्थितेर्वधानमंतरमुत्कृष्टमनंतकालं जवति-
जवन्यमेकसमयं नवति । इदमंतरं तीर्थकैर्व्याख्यातं । पुञ्जानां हि विवद्वितकैत्रावस्थितः
प्रच्युतानां कदाचित्समयावलि कादिसंख्यातकालतो वा पट्योपमोदर्यावदनंतकालादपि तत्कै-
त्रावस्थितिः संनवतीति ज्ञावः ॥ १४ ॥ अथ ज्ञावतः पुञ्जलानाह—

॥ मूलम् ॥—वन्नले गंधले चैव । रसले कासले तथा ॥ संठाणले य विन्नेले । परिणानो-
तेलि पंचहा ॥ १५ ॥ व्याख्या—तेषां पुञ्जलानां परिणामो वर्णतो गंधतो रसतः स्पर्शतस्तथा
मंस्थानतश्च पंचधा पंचप्रकारो ज्ञेयः । यतो हि पूरणगलनधर्माणः पुञ्जलाः, तेषामेव परिण-
तिः संनवति । परिणमनं स्वरूपपावस्थितानां पुञ्जलानां वर्णगंधरसस्पर्शसंस्थानादेरन्यथाज्ञ-
वनं परिणामः, स पुञ्जलानां पंचप्रकार इत्यर्थः ॥ १५ ॥ एषामेव प्रत्येकमुत्तरभेदानाह—

॥ मूलम् ॥—वणले परिणया जे उ । पंचहा ते पकितिया ॥ किएहा नीला य लोहि-

या । हादिहा सुक्लिता तहा ॥ १६ ॥ व्याख्या—ये पुञ्जला वर्णतः परिणताः संति, ते पुञ्जलाः पंचधा प्रकीर्तितास्तीर्थकरैः कथिताः । ते के ? तानाह—कुष्णाः कज्जलवर्णाः, पुनर्नीलाः शुक्लपिण्डनिभाः, गुलिकासदृशा वा. लोहिता रक्ता हिंगुलवर्णाः । तथा हारिद्राः पीता हरितालनिभाः । तथा शुक्लाः शंखकुंदस्फटिकसदृशाः ॥ १६ ॥

॥ मूलम् ॥—गंधर्भ परिणया जे उ । डुविहा ते वियाहिया ॥ सुग्नगंधपरिणामा । दुग्निगंधा तहेव य ॥ १७ ॥ व्याख्या—ये तु पुञ्जला गंधतः परिणताः संति, ते पुञ्जला द्विविधा व्याख्याताः, सुरज्जिगंधः परिणामो येषां ते सुरज्जिगंधपरिणामाः, सुगंधत्वेन परिणताश्चंदनादिवदित्यर्थः । तथैव दुरज्जिगंधो येषां ते दुरभिगंधाः, दुर्गंधत्वेन लघुनादिवत्परिणताः ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—रसभ परिणया जे उ । पंचहा ते पकिस्त्रिया ॥ तित्तकमुआ कसाथा । अंबिला महुरा तहा ॥ १८ ॥ व्याख्या—ये तु पुञ्जलाः पुना रसतः परिणतास्ते पंचधा परिकीर्तिताः, तित्ता निंबसदृशाः, कटुकाः सुंठीमरिचसदृशाः, कषायाः खदिरसदृशाः, आम्ला निंबुकरससदृशाः, मधुराः शर्करासदृशाः ॥ १८ ॥

॥ मूलम् ॥—फासर्त परिणया जे उ । अट्टहा ते पकितिया ॥ कक्कमा मज्जया चेव ।
गुरूया लहुया तद्वा ॥ २० ॥ व्याख्या—स्पर्शतश्च ये परिणताः पुजलास्तेऽष्टधा प्रकीर्तिताः,
कर्कशा अजालोमसदृशाः, च पुनर्भुङ्काः सुकुमालाः पट्कूलसदृशाः, गुरुका लोहपारदसदृ-
शाः, तथा पुनर्लवुका अर्कतूलसदृशाः ॥ २० ॥

॥ मूलम् ॥—सीया उण्हा य निद्धा य । तद्वा लुक्का य आहिया ॥ इद् फासपरिण-
या एण । पुगला समुदाहिया ॥ २१ ॥ व्याख्या—तथा पुनः केचिपुजलाः शीता हिमस-
दृशाः, च पुनरुद्धा अग्निसदृशाः, च पुनः क्षिग्धा घृतसदृशाः, तथा रूद्धाश्चाख्याताः । इत्य-
मुना प्रकारेणैते पुजलाः स्पर्शपरिणता अष्टप्रकारेण तीर्थकैरुदाहृताः ॥ २१ ॥

॥ मूलम् ॥—संवाणपरिणया जे उ । पंचहा ते पकितिया ॥ परिमंमला य वट्ठा । तं-
मा चउरंसमायया ॥ २२ ॥ व्याख्या—ये तु पुजलाः संस्थानपरिणतास्ते पंचधा प्रकीर्तिताः,
ते के? तानाह—परिमंमलाः कंकणाकाराः, पुनर्वर्तुला लङ्कुकाकृतयः, पुनस्तिस्त्राः संघाट-
काकाराः, पुनश्चतुरस्त्राश्चतुष्कोणाश्चतुष्क्रिकाकाराः, तथा पुनरायताः ब्रलंवा रज्ज्वाकाराः ।

॥ ११ ॥ संप्रत्येषामेव परस्परं संबंधमाह—

॥ मूलम् ॥—वस्त्रं जे नवे किएहे । नइए जे उ गंधं ॥ रसं फासं च । नइए
संगणं वि य ॥ १३ ॥ व्याख्या—पुञ्जलो वर्णतः कृष्णः कज्जलनिजो भवेत्, स कृष्णः
पुञ्जलो गंधतो भज्यः सुगंधो भवति, दुर्गंधोऽपि भवति, न तु सुरजिरेव, न तु दुरजि-
रेव, किं तु कृष्णवर्णपुञ्जलः सुगंधोऽपि भवति, दुर्गंधोऽपि भवति. सुरजिरेव चित्त्वेन परिण-
मति, दुरभिः सुरचित्त्वेन परिणमति, न तु नियतगंध एवेति ज्ञावः. एवं रसतः स्पर्शतश्चैव
ज्ञाज्यः रसानां पंचानां मध्ये एकस्माद्रसाद्रसांतरपरिणतो भवति. स्पर्शानामष्टानां मध्ये ए-
कस्मात्स्पर्शात्स्पर्शांतरपरिणतो भवतीति ज्ञावः. तथा पुनः स एव पुञ्जलः संस्थानतोऽपि ज्ञा-
ज्यः, पंचानां संस्थानानां मध्ये एकस्मात्संस्थानांतरपरिणतो भवतीति ज्ञावः. अत्र गंधौ द्वौ,
रसाः पंच, स्पर्शा अष्टौ, संस्थानानि पंच, मीक्षिता विंशतिः, इत्येक एव कृष्णवर्णो विंशति-
विधो भवति. ॥ १३ ॥ अथ नीलस्य जंगानाह—

॥ मूलम् ॥—वस्त्रं जे नवे नीले । नइए से उ गंधं ॥ रसं फासं च । नइए

संज्ञाणञ्वि य ॥ २४ ॥ व्याख्या—यः पुञ्जलो वर्णतो नीलो जवति, स पुञ्जलोऽपि गन्धतः सुरतिगन्धदुरन्निगन्धतो जाज्यः. च पुनः स पुञ्जलो रसतः पञ्चविधतिककटुकादितो जाज्यः, च पुनः स्पर्शतोऽष्टविधः खरमृदुशीतोष्णादितो जाज्यः. संस्थानतश्च पञ्चविधपरिमंजलादितो जाज्यः, तदा विंशतिविधो जवति. ॥ २४ ॥ अथ रक्तस्य ज्ञेदानाह—

॥ मूलम् ॥—वर्णञ्जं लोहिणं जे उ । जइए से उ गन्धञ्जं ॥ रसञ्जं फासञ्जं चैव । जइए सं-
ज्ञाणञ्वि य ॥ २५ ॥ व्याख्या—यः पुनः पुञ्जलो वर्णतो लोहितो भवति, हिङ्गुलसदृशो ज-
वति, सोऽपि पूर्वोक्तविधिना गन्धतो रसतः स्पर्शतः संस्थानतो जज्यः, तदा सोऽपि विंशति-
विधो जवति. ॥ २५ ॥ अथ पीतस्य ज्ञेदानाह—

॥ मूलम् ॥—वर्णञ्जं पीयणं जे उ । जइए से उ गन्धञ्जं ॥ रसञ्जं फासञ्जं चैव । जइए
संज्ञाणञ्वि य ॥ २६ ॥ व्याख्या—यः पुनः पुञ्जलो वर्णतः पीतः स्वर्णवर्णः, स पुङ्गलोऽपि गं-
धतो रसतः स्पर्शतः संस्थानतश्च जाज्यः, तदा विंशतिविधो जवति. ॥ २६ ॥ अथ शुक्लस्य
ज्ञेदानाह—

॥ मूलम् ॥—वन्नर्त्त सुक्लिजे जे उ । नइए से उ गंधल ॥ रसल फासल चेव । नइए संठाणलवि य ॥ ११ ॥ व्याख्या—यः पुनः पुनलो वर्णतः शुक्लश्रृंगसदृशो भवति, सोऽपि पुद्गलो गंधतो रसतः स्पर्शतः संस्थानतश्च जाज्यः, तदा विंशतिविधो भवति. एवं पंचत्रि-
वर्णैर्विंशत्या गुणितैः शतं (१००) भवति. ॥ ११ ॥ इति वर्णभेदानुबत्त्वा गंधपुद्गलभेदानाह—

॥ मूलम् ॥—गंधल जे नवे सुप्री । नइए से उ वन्नल ॥ रसल फासल चेव । नइए संठाणलवि य ॥ १२ ॥ व्याख्या—यः पुद्गलो गंधतः सुरत्रिश्रंदनपरिमलादिवत् सुगंधो भवति, स पुद्गलो वर्णतो रसतः स्पर्शतश्च जाज्यः, तथा संस्थानतश्च जाज्यः. कोऽर्थः ? सुगंधपुद्गले पंचानां वर्णानां मध्येऽन्यतरकेचिद्वर्णा भवंति. रसानामपि पंचानां मध्ये केचि-
द्रसा भवंति. एवं स्पर्शानामष्टानां मध्ये केचित्स्पर्शा भवंति. स्थानानां पंचानां मध्येऽन्यत-
रत्परिमंमलादिसंस्थानमपि भवति. इह रसादयोऽष्टादश, ते च पंचत्रिर्वर्णैर्मिषितास्त्रयो-
विंशतिर्भवन्ति. ॥ १२ ॥

॥ मूलम् ॥—गंधल जे नवे दुप्री । नइए से उ वन्नल ॥ रसल फासल चेव । नइए

संवाणञ्चि य ॥ २९ ॥ व्याख्या—यः पुनः पुद्गलो गंधतो दुरन्दिर्गंधो भवति, स च पुद्गलो वर्णतो रसतः स्पर्शतः संस्थानतश्च राज्ञ्यः, सुगंधपुद्गलवद्गुणधपुद्गलोऽपि ज्ञेयः, दुर्गंधविषया अप्येतावन्त एव, ततश्च गंधद्वयेन जंगानां षट्चत्वारिंशत् (४६). ॥ २९ ॥

अथ रसपुद्गलानां ज्ञेदानाह—

॥ मूलम् ॥—रसञ्च तित्तञ्च जे उ । जइए से उ वन्नञ्च ॥ गंधञ्च फासञ्च चेव । जइए संवाणञ्चि य ॥ ३० ॥ व्याख्या—यः पुद्गलो रसतस्तीक्ष्णो भवति, स पुद्गलो वर्णतो गंधतः स्पर्शतः संस्थानतश्च राज्ञ्यः. यत्र पुद्गले एकस्तीक्ष्णो रसो भवति, तत्र वर्णानां मध्ये एकः कश्चिद्वर्णो भवति, सुगंधदुर्गंधयोरेकः कश्चिद्गंधो भवति, स्पर्शानामष्टानां मध्ये अन्यतरः कश्चित्स्पर्शो भवति, संस्थानानां मध्येऽन्यतरदेकं संस्थानं भवति. इह तिकेन जंगानां विंशतिः. ॥ ३० ॥ अथ कटुकरसज्ञेदानाह—

॥ मूलम् ॥—रसञ्च कटुए जे उ । जइए से उ वन्नञ्च ॥ गंधञ्च फासञ्च चेव । जइए संवाणञ्चि य ॥ ३१ ॥ व्याख्या—यः पुद्गलो रसतः कटुको भवति, स पुद्गलस्तिक्तपुद्ग-

॥ मूलम् ॥—वन्नर्त्त सुक्लिजे जे उ । जइए से उ गंधने ॥ रसने फासने चैव । जइए संठाएनेवि य ॥ १७ ॥ व्याख्या—यः पुनः पुद्गलो वर्णतः शुक्लश्चंद्रसदृशो जवति, सोऽपि पुद्गलो गंधतो रसतः स्पर्शतः संस्थानतश्च जाज्यः, तदा विंशतिविधो जवति. एवं पंचत्रि-
वर्णैर्विंशत्या गुणितैः शतं (१००) जवति. ॥ १७ ॥ इति वर्णत्रेदानुक्त्वा गंधपुद्गलत्रेदानाह-

॥ मूलम् ॥—गंधने जे जवे सुप्ती । जइए से उ वन्नने ॥ रसने फासने चैव । जइए संठाएनेवि य ॥ १८ ॥ व्याख्या—यः पुद्गलो गंधतः सुरत्रिश्चंदनपरिमलादिवत् सुगंधो जवति, स पुद्गलो वर्णतो रसतः स्पर्शतश्च जाज्यः, तथा संस्थानतश्च जाज्यः. कोऽर्थः ? सुगंधपुद्गले पंचानां वर्णानां मध्येऽन्यतरकेचिद्गुणां जवंति. रसानामपि पंचानां मध्ये केचि-
द्रसा जवंति. एवं स्पर्शानामष्टानां मध्ये केचित्स्पर्शां जवंति. स्थानानां पंचानां मध्येऽन्यतर-
रत्परिमंफलादिसंस्थानमपि जवति. इह रसादयोऽष्टादश, ते च पंचत्रिर्वर्णैर्मिलितास्त्रयो-
विंशतिर्जवंति. ॥ १८ ॥

॥ मूलम् ॥—गंधने जे जवे दुप्ती । जइए से उ वन्नने ॥ रसने फासने चैव । जइए

संगणनवि य ॥ २९ ॥ व्याख्या—यः पुनः पुद्गलो गंधतो दुरन्निर्गंधो भवति, स च पुद्गलो वर्णतो रसतः स्पर्शतः संस्थानतश्च ज्ञायः, सुगंधपुद्गलवद्गुणधपुद्गलोऽपि ज्ञेयः, दुर्गंधविषया अल्पेतावन् एव, ततश्च गंधद्वयेन जंगानां पदचत्वारिंशत् (४६). ॥ २९ ॥

अथ रसपुद्गलानां ज्ञेयानाह—

॥ मूलम् ॥—रसं तित्ति जे उ । नइए से उ वन्नउ ॥ गंधं फासं चेव । नइए संगणनवि य ॥ ३० ॥ व्याख्या—यः पुद्गलो रसतस्तीक्ष्णो भवति, स पुद्गलो वर्णतो गंधतः स्पर्शतः संस्थानतश्च ज्ञायः. यत्र पुद्गले एकस्तीक्ष्णो रसो भवति, तत्र वर्णानां मध्ये एकः कश्चिद्गुणो भवति, सुगंधदुर्गंधयोरेकः कश्चिद्गंधो भवति, स्पर्शानामष्टानां मध्ये अन्यतरः कश्चित्स्पर्शो भवति, संस्थानानां मध्ये अन्यतरदेकं संस्थानं भवति. इह तिकेन जंगानां विंशतिः. ॥ ३० ॥ अथ कटुकरसज्ञेयानाह—

॥ मूलम् ॥—रसं कटुं जे उ । नइए से उ वन्नउ ॥ गंधं फासं चेव । नइए संगणनवि य ॥ ३१ ॥ व्याख्या—यः पुद्गलो रसतः कटुको भवति, स पुद्गलस्तिक्तपुद्ग-

खवध्वर्णतो गंधतः स्पर्शतः संस्थानतश्च जाज्यः. ॥ ३१ ॥

॥ मूलम् ॥-रसलं कसालं जे उ । जइए से उ वन्नलं ॥ गंधलं फासलं चेव । जइए सं-
गाणलंवि य ॥ ३१ ॥ व्याख्या-यः पुद्गलो रसतः कषायो जवति, स पुद्गलो वर्णतो गं-
धतः स्पर्शतश्च जाज्यः, संस्थानतश्चापि जाज्यः. ॥ ३१ ॥

॥ मूलम् ॥-रसलं अंबिले जे उ । जइए से उ वन्नलं ॥ गंधलं फासलं चेव । जइए
संगाणलंवि य ॥ ३२ ॥ व्याख्या-यः पुद्गलो रसत आम्लो जवति, स पुद्गलो वर्णतो गं-
धतः स्पर्शतः संस्थानतश्च जाज्यः. ॥ ३२ ॥

॥ मूलम् ॥-रसलं महुराए जे उ । जइए से उ वन्नलं ॥ गंधलं फासलं चेव । जइए
संगाणलंवि य ॥ ३३ ॥ व्याख्या-यः पुद्गलो रसतो मधुरः शर्करातुल्यो जवति, स पुद्ग-
लो वर्णतो गंधतः स्पर्शतश्च जाज्यः, तथा संस्थानतोऽपि जाज्यः. ॥ ३३ ॥ एवं रसपंचक-
संयोगे शतं (१००) जंगाः, इति रसत्रेदानुक्त्वा स्पर्शत्रेदानाह-

॥ मूलम् ॥-फासलं कखडे जे उ । जइए से उ वन्नलं ॥ गंधलं रसलं चेव । जइए सं-

गणनवि य ॥ ३५ ॥ व्याख्या—यः पुद्गलः स्पर्शतः कर्कशो भवति, स च पुद्गलो वर्णतो नाज्यः, गन्धतो रसतश्च नाज्यः, एवं संस्थानतोऽपि नाज्यः. तथाहि—एकः कर्कशः पाषाणादिसदृशस्पर्शपुद्गलः, तत्र पुद्गले वर्णानां पञ्चानां मध्ये केचिद्वर्णाः संति भवंति. गन्धयोरुत्तयोर्मध्ये एकः कश्चिद्गन्धो भवति. रसानां पञ्चानां मध्ये केचिद्रसा भवंति. संस्थानानां पञ्चानां मध्येऽन्यतर्देकं संस्थानं भवतीति जावः. ॥ ३५ ॥

॥ मूलम् ॥—फासलं मणं जे उ । भइए से उ वन्नलं ॥ गंधलं रसलं चैव । भइए सं-
गणनवि य ॥ ३६ ॥ व्याख्या—यः पुद्गलः स्पर्शतो मृदुर्भवति, स पुद्गलो वर्णतो गन्धतो रसतः संस्थानतश्च नाज्यः, खरस्पर्शवद् द्वेय इत्यर्थः. ॥ ३६ ॥

॥ मूलम् ॥—फासलं गुरुणं जे उ । भइए से उ वन्नलं ॥ गंधलं रसलं चैव । भइए
मंगणनवि य ॥ ३७ ॥ व्याख्या—यः पुद्गलः स्पर्शतो गुरुर्भवति, स पुद्गलो वर्णतो गन्ध-
तो रसतश्च संस्थानतश्च नाज्यः. ॥ ३७ ॥

॥ मूलम् ॥—फासलं लघुलं जे उ । भइए से उ वन्नलं ॥ गंधलं रसलं चैव । भइए संवा-

ણર્તવિ ય ॥ ૩૯ ॥ વ્યાख्या—યઃ પુદ્ગલઃ સ્પર્શતો લઘુર્ત્રવતિ, સ પુદ્ગલો વર્ણતો ગંધતો રસતઃ સંસ્થાનતશ્ચ ત્રાજ્યઃ. ॥ ૩૯ ॥

॥ મૂલમ્ ॥—ફાસત્ સીયન્ જે ઉ । જ્ઞદ્ધત્ સે ઉ વન્નત્ ॥ ગંધત્ રસત્ત્ ચેવ । ત્તદ્દ્ રસ-
ગાણર્તવિ ય ॥ ૩૯ ॥ વ્યાख्या—યઃ પુદ્ગલઃ સ્પર્શતઃ શીતલો ત્રવતિ, સ પુદ્ગલો વર્ણતો ગંધ-
તો રસતઃ સંસ્થાનતશ્ચાપિ ત્રાજ્યઃ. ॥ ૩૯ ॥

॥ મૂલમ્ ॥—ફાસત્ત્ ઉત્તદ્ધત્ત્ જે ઉ । ત્તદ્દ્ સે ઉ વન્નત્ ॥ ગંધત્ રસત્ત્ ચેવ । ત્તદ્દ્
સંગાણર્તવિ ય ॥ ૪૦ ॥ વ્યાख्या—યઃ પુદ્ગલઃ સ્પર્શત્ત્ ઉત્તદ્ધત્ત્ જે ઉ । ત્તદ્દ્ સે ઉ વન્નત્ ॥ ગંધત્ રસત્ત્
તો રસતઃ સંસ્થાનતશ્ચાપિ ત્રાજ્યઃ. ॥ ૪૦ ॥

॥ મૂલમ્ ॥—ફાસત્ત્ ણિદ્ધત્ત્ જે ઉ । ત્તદ્દ્ સે ઉ વન્નત્ ॥ ગંધત્ રસત્ત્ ચેવ । ત્તદ્દ્
સંગાણર્તવિ ય ॥ ૪૧ ॥ વ્યાख्या—યઃ પુદ્ગલઃ સ્પર્શતઃ સ્થિધો ત્રવતિ, ઘૃતાદિતુલ્યો ત્રવતિ,
સ પુદ્ગલો વર્ણતો ગંધતો રસતઃ સંસ્થાનતશ્ચ ત્રાજ્યઃ. ॥ ૪૧ ॥

॥ મૂલમ્ ॥—ફાસત્ત્ લુક્કન્ જે ઉ । ત્તદ્દ્ સે ઉ વન્નત્ ॥ ગંધત્ રસત્ત્ ચેવ । ત્તદ્દ્

संगाणन्नि य ॥ ४२ ॥ व्याख्या—यः पुञ्जलः स्पर्शतो रूढो जवति, स पुञ्जलो वर्णतो गंध-
तो रसतः संस्थानतश्च भाज्यः. एवं स्पर्शाष्टकमीलने जातं षट्त्रिंशं शतं (१३६). ॥ ४२ ॥
अथ संस्थानत्रेदानाह—

॥ मूलम् ॥—परिमंजलसंगाणे । जइए से उ वन्नउ ॥ गंधउ रसउ चेव । जइए फा-
सन्नि य ॥ ४३ ॥ व्याख्या—यः परिमंजलसंस्थानपुञ्जलः, स वर्णतो गंधतो रसतो जाज्यः,
तथा स्पर्शतोऽपि जाज्यः. एकस्मिन् परिमंजलसंस्थाने चूर्निकाकृतिमति पुञ्जले वर्णानां पंचा-
नां मध्ये कश्चिद्वर्णो जवति, गंधयोरुत्तयोर्मध्ये कश्चिज्जंघो भवति, रसानां पंचानां मध्ये क-
श्चिद्रसो जवति, स्पर्शानामष्टानां मध्ये कश्चित्स्पर्शो जवति. ॥ ४३ ॥

॥ मूलम् ॥—संगाणउ जवे वहे । जइए से उ वन्नउ ॥ गंधउ रसउ चेव । जइए फा-
सन्नि य ॥ ४४ ॥ व्याख्या—यः पुद्गलः संस्थानतो ' वहे ' इति वर्तुलो लक्ष्मुकाकृतिर्जव-
ति, स पुद्गलो वर्णतो गंधतो रसतश्च जाज्यः. तथा स्पर्शतोऽपि जाज्यः. ॥ ४४ ॥

॥ मूलम् ॥—संगाणउ जवे तं से । जइए से उ वन्नउ ॥ गंधउ रसउ चेव । जइए फा-

सर्जवि य ॥ ४५ ॥ व्याख्या—यः पुद्गलः संस्थानतस्त्रिस्तो नवेत्, सोऽपि पुद्गलो वर्णतो गंधतो रसतश्च त्राज्यः, तथा स्पर्शतोऽपि त्राज्यः. ॥ ४५ ॥

॥ मूलम् ॥—संठाणर्त्तं य चत्तरं सो । नइए से उ वन्नर्त्तं ॥ गंधर्त्तं रसर्त्तं चैव । भइए फासर्त्तं वि य ॥ ४६ ॥ व्याख्या—यः पुद्गलः संस्थानतश्चतुरस्तो भवेत्, सोऽपि वर्णतो गंधतो रसतश्च स्पर्शतश्चापि त्राज्यः. ॥ ४६ ॥

॥ मूलम् ॥—जे आययसंठाणे । नइए से उ वन्नर्त्तं ॥ गंधर्त्तं रसर्त्तं चैव । नइए फासर्त्तं वि य ॥ ४७ ॥ व्याख्या—यः पुद्गल आयतसंस्थानः स वर्णतो गंधतो रसतः स्पर्शतश्चापि त्राज्यः. एवं संस्थानपंचकग्रंगसंयोगे लब्धं शतं. ॥ ४७ ॥ इति पुद्गलानां वर्णगंधरसस्पर्शसंस्थानानां जेदा उक्ताः. अथ तेषां क्रमेण प्रत्येकं प्रत्येकं संख्यां वदंति, तद्यथा—एकस्मिन्नेकस्मिन् पुद्गलाश्रितवर्णे गंधौ द्वौ, रसाः पंच, स्पर्शा अष्टौ, संस्थानानि पंच, एवं सर्वेऽपि विंशतिर्जेदा न्वंति. कृष्णनीललोहितपीतशुक्लानां पंचानां वर्णानां प्रत्येकं प्रत्येकं विंशतिर्विंशतिर्जेदमीलनात्तं जेदा वर्णपुद्गलस्य. अथ गंधयोर्द्वयोः षट्चत्वारिंशद्देदा न्वंति,

तद्यथा—वर्णाः पंच, रसाः पंच, स्पर्शा अष्टौ. संस्थानानि पंच, एवं सर्वे त्रयोविंशतिसंख्या-
काः. ते च सुगंधदुर्गधयोस्त्रयोविंशतित्रयोविंशतिप्रमिताः, उभयमीदृशे पदचत्वारिंशच्चवंति.
अथ रसपुञ्जानां शतं ज्ञेया नवंति, तद्यथा—वर्णाः पंच, गंधो द्वौ, स्पर्शा अष्टौ, संस्थाना-
नि पंच, इति विंशतिर्ज्ञेयाः, प्रत्येकं प्रत्येकं तित्तकटुकपायाम्लमधुरादिपंचत्रिचक्ताः संतः
शतं ज्ञेया नवंति. अथ स्पर्शज्ञेयाः पदत्रिंशदधिकं शतं, तद्यथा—वर्णाः पंच, गंधो द्वौ, रसाः पंच,
संस्थानानि पंच, एवं सप्तदश ज्ञेयाः, ते च खरमृदुगुह्लबुद्धस्निग्धशीतोष्णपुञ्जैरष्टत्रिगुणिताः
पदत्रिंशदधिकशतं ज्ञेया नवंति. प्रज्ञापनायां स्पर्शपुद्गलानां चतुरशीत्यधिकशतं (१८४) ज्ञेया उ-
क्ताः संति. तद्यथा—वर्णाः पंच, रसाः पंच, गंधो द्वौ, स्पर्शाः पञ्च गृह्यन्ते. यतो हि यत्र
न्यस्पर्शः पुञ्जलो गण्यते. तत्र तदा मृदुः पुञ्जलो न गण्यते. यत्र स्निग्धो गण्यते. तदा तत्र
रूक्षो न गण्यते, परस्परविरोधिनो ह्येकत्र न तिष्ठतः, तस्मात् स्पर्शाः पद, संस्थानानि पंच, एवं
सर्वं मीक्षितान्त्रयोविंशतिर्नवंति. ते त्रयोविंशतिर्ज्ञेयाः प्रत्येकं खरमृदुगुह्लबुद्धस्निग्धशीतोष्ण-
व्यग्रानिः पुद्गलैर्गुणिताश्चतुरशीत्यधिकशतं (१८४) ज्ञेया नवंति. वीतरागोक्तं वचः प्रमाणं, येन

यादृशं ज्ञातं, तेन तादृशं व्याख्यातं. तत्त्वं केवली वेद. एवं वर्णगंधरसस्पर्शसंस्थानानां सकलश्रंगकसंकलनातो जातानि प्लवशीत्यधिकानि चत्वारि शतानि (४०२) सर्वत्र जातावेकवचनं, परिस्थूलन्यथैनेतदुक्तं, अन्यथा प्रत्येकमप्येषां तारतम्यतोऽनंतत्वादन्ता एव त्रैगाः संभवन्ति. ॥ ४७ ॥ अथोपसंहारेणोत्तरग्रन्थसंबन्धमाह—

॥ मूलम् ॥—एसाऽजीवविज्ञत्ती । समासेण वियाहिया ॥ एत्तो जीवविज्ञत्तिं । बुढामि अणुपुव्वसो ॥ ४८ ॥ व्याख्या—एषाऽजीवविज्ञक्तिः समासेन संक्षेपेण व्याख्याता. ' इत्तो ' इतीतोऽन्तरं ' अणुपुव्वसो ' इत्यानुपूर्व्याऽनुक्रमेण जीवविज्ञक्तिं प्रवक्ष्यामि. ॥ ४८ ॥

॥ मूलम् ॥—संसारथा य सिद्धा य । डुविहा जीवा वियाहिया ॥ सिद्धाणेगविहा बुत्ता । तं मे कित्तयत्तं सुण ॥ ४९ ॥ व्याख्या—जीवा द्विधा व्याख्याताः, ते के? संसारस्थाः, संसारो गतिचतुष्टयात्मकः, तत्र तिष्ठतीति संसारस्थाः, च पुनः सिद्धाः कर्ममलरहिता प्रवन्नमणान्निवृत्ताः. तत्र च सिद्धा अनेकविधा उक्ताः, तमिति तान् सिद्धज्जेदान् मे मम कीर्तयतः कथयतस्त्वं शृणु ? ॥ ४९ ॥

॥ मूलम् ॥—इह्री पुरिससिद्धा य । तहेव य नपुंसगा ॥ सलिंगा अन्नलिंगा य । गि-
हलिंगे नदेव य ॥ ५० ॥ व्याख्या—‘ इह्री ’ इति स्त्रियः पूर्वपर्यायापेक्षया सिद्धाः स्त्रीसि-
द्धाः १. एवं पुरुषपर्यायात्सिद्धाः पुरुषसिद्धाः २. तथैव तेनैव प्रकारेण नपुंसकपर्यायात्सिद्धा
नपुंसकसिद्धाः, नपुंसकाच्च कृत्रिमा एव सिद्धा भवति, न तु जन्मनपुंसकाः सिद्ध्यन्ति. ३.
स्वलिंगसिद्धा यतिवेपेण सिद्धाः ४. अन्यलिंगसिद्धा बौद्धपरित्राजकादिवेपेण सिद्धाः ५. त-
थैव गृहलिंगे सिद्धा गृहस्थवेपे सिद्धाः ६. पद् भेदाः सिद्धानामुक्ताः. ग्रंथांतरे पंचदश भेदा
अपि. जिनसिद्धस्तीर्थकरः १, अजिनसिद्धो गणधरः २, तीर्थसिद्धः पुंररीकादिः ३, अतीर्थ-
सिद्धो मरुदेवादिः ४, गृहलिंगसिद्धो चरतादिः ५, अन्यलिंगसिद्धो बल्कलचीरिप्रमुखः ६,
स्वलिंगसिद्धः साधुः ७, स्त्रीलिंगसिद्धश्चंदनवालादिः ८, नरसिद्धः स्यविरः ९, नपुंसकसिद्धो गां-
गेयादिः १०. प्रत्येकबुद्धः करकंभूवादिः ११, स्वयंबुद्धः कपिलकेवलयादिः १२, बुद्धवोधितसिद्धः
१३. एकसमये एकसिद्धः १४, एकसमयेऽनेकसिद्धः १५. एवं पंचदश भेदा अपि षट्सर्वेवांत-
र्भवन्ति. ॥ ५० ॥ अथ सिद्धानेवाऽगगाहनातः क्षेत्रतश्चाह—

॥ मूलम् ॥—उक्कोसोगाहणाए य । जहन्नमप्पिमाइ य ॥ उहे अहे य तिरियं च । समु-
 द्वंसि जलंसि य ॥ ५१ ॥ व्याख्या—अस्यां गाथायामुत्कृष्टावगाहनायां, तथा जघन्यावगा-
 हनायां च पुनर्मध्यमावगाहनायां कति सिद्धाः कुत्र कुत्र स्थाने जवंति? तदाह—उत्कृष्टावगा-
 हनायां, अवगाह्यते जीवेनाकाशोऽनयेत्यवगाहना, उत्कृष्टा चासाववगाहना चोत्कृष्टावगाह-
 ना, तस्यामुत्कृष्टावगाहनायां सिद्धाः च पुनर्जघन्यमध्यमयोः, जघन्या च मध्यसा च जघ-
 न्यमध्यमे, तयोर्जघन्यमध्यमयोर्जघन्यावगाहनायां तथा मध्यमावगाहनायां, उत्कृष्टावगाह-
 नाया जघन्यावगाहना याश्चांतर्वर्तिनी मध्यमावगाहना, तस्यां सिद्धाः ‘उहे’ इत्यूर्ध्वलोके
 मेरुचूलादौ चैत्यवंदनां कर्तुं गतानां केषांचिच्चारणश्रमणानां सिद्धिः स्यात्, तदा ते श्र-
 मणास्तत्र कियंतः सिद्धा जवंति? एवमधोलोके ग्रामनगरादौ सिद्धाः कियंतो जवंति? एवं
 तिर्यग्लोके सार्धतृतीयद्वीपेषु, समुद्रे, जले नद्यादौ, एतेषु स्थानेष्वेकस्मिन् समये
 सिद्धा जवंतीति प्रश्नः ॥ ५१ ॥ अथैतेषामेवोत्तरं वदति—

॥ मूलम् ॥—दस् य नपुंसएसु । वीसई इत्थियासु य ॥ पुरिसेसु य अट्टसयं । समयेगे-

ण सिप्रई ॥ ५२ ॥ चत्तारि य गिहिलिंगे । अन्नालिंगे दसेव य ॥ सलिंगेण य अट्टसयं । स-
मयेणेण सिप्रई ॥ ५२ ॥ उक्कोसावगाहणाए उ । सिज्जंते जुगवं दुवे ॥ चत्तारि जहन्नाए ।
जवमप्पमट्ठत्तरं सयं ॥ ५३ ॥ चउरुह्लोए य दुवे समुद्दे । तउ जले वीसमद्दे तद्देव य ॥ सयं
च अट्ठत्तर तिरियलोए । समएण एणेण उ सिप्रई धुवं ॥ ५४ ॥ व्याख्या—एतासां तचसु-
णां गाथानामर्थः—च शब्दः समुच्चये, दशेति दशसंख्याका नपुंसकेष्वेकस्मिन् समये सिद्धं-
ते, च पुनर्विशतिः स्त्रीषु सिध्यति, पुरुषेषु च 'अट्टसयं' इत्यष्टत्रिरधिकं शतमष्टशतमेकस्मिन्
समये सिध्यति ॥ ५२ ॥ गृहिणो गृहस्थस्य लिंगं गृहलिंगं, तस्मिन् गृहलिंगे चत्वारः सिद्धं-
ति, एकस्मिन् समये सिद्धिं प्राप्नुवंति । अन्यलिंगे बौद्धादिवेषे दशसंख्याकाः सिध्यति । स्व-
लिंगेन रजोहरणादिसाधुवेषैकेन समयेनाष्टोत्तरशतं सिध्यति ॥ ५२ ॥ उक्कुष्टावगाहना-
यां पंचशतधनुःप्रमाणायां युगपत्समकालमेकेन समयेन द्वौ सिध्यतः । जघन्यावगाहनायां
द्विद्वस्तप्रमाणायां चत्वारः सिध्यति । तथा 'जवमज्जन्ति' यवमध्यमिव यवमध्यं मध्यमा-
वगाहना, तस्यां मध्यमावगाहनायामेकेन समयेनाष्टोत्तरशतं सिध्यति ॥ ५३ ॥ चत्वार ऊ-

ध्वल्लोके, द्वौ समुद्रे, जले लयः सिद्ध्यत्येकेन समयेन, विंशतिरथ इत्यधोलोके, तिर्यग्लोके एकेन समयेनाष्टोत्तरशतं सिद्ध्यंति. तुशब्दः पुनरर्थे, ध्रुवमिति निश्चयार्थे. इति गाथाचतुष्टयार्थः ॥ ५४ ॥ अथ तेषामेव प्रतिघातादिप्रतिपादनायाह—

॥ मूलम् ॥—कहिं पदिहया सिद्धा । कहिं सिद्धा पइड्डिया ॥ कहिं बौदिं चइत्ताणं । कत्थ गंतूण सिज्जइ ॥ ५५ ॥ व्याख्या—‘ कहिं ’ इति कस्मिन् सिद्धाः प्रतिहताः स्व-
लिताः संति? कोऽर्थः? कुत्र सिद्धाः निरुद्धगतयो वर्तन्ते? ते सिद्धा कस्मिन् प्रतिष्ठिताः सं-
ति? साध्यपर्यवसितं कालं स्थिताः संति? पुनः सिद्धाः क्व बुदिं शरीरं त्यक्त्वा कुत्र गत्वा
, ‘सिज्जइ’ इति सिद्ध्यंति? प्राकृतत्वाद्घचनव्यत्ययः. क्व सिद्धजीवा देहं त्यक्त्वा निष्ठिता-
र्था भवंति? ॥ ५६ ॥ एतत्प्रश्नस्योत्तरमाह—

॥ मूलम् ॥—अलोए पदिहया सिद्धा । सोयग्गे य पइड्डिया ॥ इह बुदिं चइत्ताणं । तत्थ गंतूण सिज्जइ ॥ ५७ ॥ व्याख्या—सिद्धा अल्लोके केवलाकाशक्षणे प्रतिहताः स्व-
लिताः संति. तत्र हि धर्मास्तिकायाऽन्नावेन तेषां गतेरसंभवोऽस्ति. तथा पुनः सिद्धा लो-

काथे लोकस्योपरितने नागे प्रतिष्ठिताः सदाऽवस्थिताः संति. इह तिर्यग्लोकादौ बुद्धिं श-
भीं त्यज्वा नत्र लोकाथे गत्वा सिद्ध्यन्ति, पूर्वापगकालस्याऽसंजवाद्यैव समये नवक्षयस्त-
स्मिन्नेव नमस्ये मोक्षस्तत्र गतिश्च नवनीति ज्ञातः. ॥ ५७ ॥ अथ लोकाथे चैवप्राग्जारा य-
त्संन्याना यत्प्रमाणा यद्ववर्णा च वर्तते, तत्सर्वं ग्राह-

॥ मूलम् ॥—वाग्लजोयणेहिं । सवठस्सुवर्ं नवे ॥ ईसपप्पारनामा उ । पुढवी उत्त-
तंनिया ॥ ५७ ॥ पणवालसयसहस्सा । जोयणाणं तु आयया ॥ तावइयं चैव विठ्ठिन्ना । ति-
उणो नाद्धियपरिगु ॥ ५८ ॥ अट्टजोयणवाट्टुद्धा । एत्ता सज्जंमि वियाहिया ॥ परिहायंती
चगिंसंते । सट्टियपत्ताउ तणुयरी ॥ ६० ॥ अज्जुणसुवन्नगमई । सा पुढवी निम्मला सहावे-
णं ॥ उत्ताणयत्तयसं—ठिया य न्ठणिया जिणवरोहिं ॥ ६१ ॥ संखंककुंदसंकासा । पंफुरा
निम्मला सुता ॥ सीआउ जोयणे तत्तो । लोयंतो उ वियाहिउ ॥ ६२ ॥ पंचत्तिः कुलकं ॥
दयाग्या--एत्तात्तिः पंचनिर्गाथात्तिः सिद्धशिलामीपत्ताग्जारानाग्गीं वर्णयति-सर्वार्थसि-
द्धम्य नाम्नो विमानस्योपरि द्वादशनिर्गोज्जेरीपत्ताग्जारानाग्गी पृथ्वी नवेत्. कीदृशी सा भू-

मिः ? उत्रसंस्थिता, उत्रमातपत्रं, तस्य संस्थितं संस्थानभाकृतिर्यस्याः सा उत्रसंस्थिता. इह सामान्योक्तावपि उत्रमुत्तानमेव ज्ञेयं. ॥ ५८ ॥ सेषत्प्राग्वारा पृथ्वी कीदृशी वर्तते ? तत्स्वरूपमाह—सेषत्प्राग्वारा योजनानां पंचचत्वारिंशत्तसहस्राण्यायता दीर्घा वर्तते, पंचचत्वारिंशत्तसहस्रयोजनदीर्घास्तीत्यर्थः. च पुनस्तावन्तिकं तावत्प्रमाणमेव विस्तीर्णा वर्तते, विस्तारेणापि पंचचत्वारिंशत्तसहस्रयोजनप्रमाणेति ज्ञावः. तथा तस्या ईषत्प्राग्वाराया इति शेषः, 'परिरत्न' इति परिधिस्त्रिगुणः साधिको ज्ञेयः. तदैककोटिद्विचत्वारिंशत्तसहस्रद्विंशतैकोनपंचाशद्योजनानि किञ्चिदधिकानि, एतावांस्तस्याः सर्वः परिधिर्भवति. ॥ ५९ ॥ पुनः कथंभूता सा ? अष्टयोजनबाह्व्या, अष्ट योजनानि बाह्व्यं यस्यां साष्टयोजनबाह्व्या, सेषत्प्राग्वारा मध्यप्रदेशे इयत्प्रमाणस्थौल्यवती जिनैर्व्याख्याता. चरिमांतेषु सर्वदिग्बर्तिषु पर्यंतप्रदेशेषु परिहीयमाना (हानिश्चात्र विशेषान्निधानेऽपि प्रतियोजनमंगुलपृथक्त्वं दृष्टव्या.) परिसमंतात् हायंतीति क्षीयमाना पत्तलाज्रवंती, मक्षिकायाः पत्रं मक्षिकापिण्डं, तस्मान्मक्षिकापत्रादपि तनुतराऽतिसूक्ष्मेत्यर्थः. ॥ ६० ॥ पुनः कीदृशी सा पृथ्वी ? अर्जुनसुवर्णमयी श्वेतकां-

चनम्ब्रूपा. पुनः सा पृथ्वी स्वप्नावेन निर्मला. पुनः सा कीदृशी? उत्तानकमूर्ध्वमुखं यद्वत्रकं
न दृष्टसंस्थितं संस्थानं यस्याः सोत्तानवत्रकसंस्थिता, सा जिनवैरव्याख्याता ज्ञाणिता. पूर्वं सा
सान्येन तत्रसंस्थितेत्युक्त्वेह तूत्तानवत्रकसंस्थितेत्युक्तं. तद्विशेषत इति न पुनरुक्तिदोषः. अ-
थवान्यकर्तृकयं गाथा. ॥ ६१ ॥ पुनः सा पृथ्वी शंखांकुण्डशंकाशा, शंखांकुण्डानि प्रतीतानि,
न त्समंकाशा वर्णतस्तनुद्ध्या, अत एव पांशुरा धवला निर्मला निःकलंका शुभा नव्या सा पृथ्वी
सीनानिधा वर्तते. सीतेत्यपरं नाम, तस्याः सीताज्जिधायाः पृथिव्या उपरीत्यनेन सिद्धशिला-
या उपरिपृष्टादेकं योजनं लोकांतस्तु व्याख्यातः. ॥ ६२ ॥ इति सिद्धशिलास्वरूपमुक्त्वा तत्र
सिद्धाः क तिष्ठंतीत्याह—

॥ मूढप्र ॥—जोगणस्स उ जो तह । कोसो उविरमो जवे ॥ तस्स कोसस्स तप्पाए ।
मिस्सणोगाहणा जवे ॥ ६३ ॥ व्याख्या—योजनस्य तत्रोपरिम उपरिवर्ती यः क्रोशो जवेत्तस्य
क्रोशस्य पष्ठे नागे, इत्यनेन सत्रिजागत्रयस्त्रिंशदधिकधनुःशतत्रितयरूपे (३३३) धनुः परिमा-
णे सिद्धानां तत्रावगाहनाऽवस्थितिर्ज्ञेयमित्यर्थः. ॥ ६३ ॥ पुनः सिद्धानां स्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥—तत्र सिद्धा महात्रागा । लोयगंगमि पद्दहिया ॥ जवप्पवंचलमुक्का । सिद्धिं वरगइं गया ॥ ६४ ॥ व्याख्या—तत्र तस्मिन् लोकाग्रे सिद्धाः प्रतिष्ठिताः संति. कीदृशाः सिद्धाः? महात्रागा अचिंत्यशक्तिमंतः, पुनः कीदृशाः? जवप्रंपचोन्मुक्ताः, जवा ना-रकाद्योऽवतारास्तेषां प्रंपचो विस्तारस्तत उन्मुक्ता जवप्रंपचोन्मुक्ता जवज्रमणरहिता इत्यर्थः. पुनः कीदृशाः? सिद्धिं वरगतिं गताः, सिद्धिनाम्नीं प्रधानगतिं प्राप्ताः. अब हि सिद्धानां जवप्रंपचोन्मुक्ता इति विशेषेणानाऽचलस्वभाव उक्तोऽस्ति. ॥ ६३ ॥ अथ सिद्धानां क्रियत्यवगाहना जवतीत्याह—

॥ मूलम् ॥—उत्सेहो जस्स जो होइ । जवंमि चरमंमि य ॥ तिजागहीणा तत्तो य । सिद्धाणोगाहणा जवे ॥ ६४ ॥ व्याख्या—यस्य मनुष्यस्य चरमे जवेंऽस्ये जवे मोक्षगमनाहं जन्मनि यादृश उत्सेधो जवति देहप्रमाणं जवति, ततो देहप्रमाणास्सिद्धानां मोक्षप्राप्तानां तृतीयत्रागहीनाऽवगाहना जवेत्. ॥ ६५ ॥ अथ सिद्धानां कालत आह—

॥ मूलम् ॥—एगत्तेण य सार्इया । अपज्जवसियावि य ॥ पुहुत्तेण अणार्इया । अपज्जव-

मियावि य ॥ ६६ ॥ व्याख्या—ते सिद्धा एकत्वेनैकस्य कस्यचिन्नामग्रहणपेक्षया सादिकाः, अमुको मुनिस्तदा सिद्ध इत्यादिसहिताः सिद्धा ज्ञवन्ति. च पुनस्तै सिद्धा अपर्यवसिता अं- तर्हिनाः, मोक्षगमनादनंतरमत्रागमनाऽन्नावादंतरहिताः. ते सिद्धाः पृथक्त्वेन बहुत्वेन सामस्त्वपेक्षयाऽज्ञादयोऽनन्ताश्च. ॥ ६६ ॥ पुनस्तेषामेव स्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥—अरुविणो जीवघणा । नाणदंसणसन्निया ॥ अउदं सुहं संपत्ता । उव- मा जस्स नत्थि उ ॥ ६७ ॥ व्याख्या—ते सिद्धा अरूपिणो वर्तते, रूपरहितत्वेन रसगंध- स्पर्शानामप्यज्ञावः, लेश्यारहिता अपि. पुनः कीदृशाः सिद्धाः? जीवघनाः, जीवाश्च ते घ- नाश्च जीवघनाः, जीवाः सच्चिद्रूपयोगयुक्ताः, घना अंतररहितत्वेन जीवप्रदेशमयाः, पुनः कीदृशाः? ज्ञानदर्शनसंज्ञिताः, केवलज्ञानकेवलदर्शने एव संज्ञा जाता येषां ते ज्ञानदर्श- नसंज्ञिताः, ज्ञानदर्शनोपयोगवन्त इत्यर्थः. यतः—कर्मक्लेशविमोक्षाच्च मोक्षे सुखमनुत्तरं.

॥ मूलम् ॥—लोण्णदेसे ते सबे । नाणदंसणसन्निया ॥ संसारपारनिष्ठिन्ना । सिद्धिं वरगइं गया ॥ ६८ ॥ व्याख्या—अथ सिद्धानां क्षेत्रस्वरूपमाह—ते सिद्धाः सर्वलोकैकदेशे

तिष्ठति, इत्यनेन-मुक्ताः सर्वत्र तिष्ठन्ति । व्योमवत्पापवर्जिताः ॥ इति सर्वगतत्वमतमपा-
स्तं. तथात्वे सति सर्वत्र वेदनादिप्रसंगात्. पुनः कीदृशाः? ज्ञानदर्शनसंज्ञिता इत्यनेन के-
वांचिद् ज्ञानसंज्ञा, केषांचिद्दर्शनसंज्ञा, जनमते तु सर्वेषां सिद्धानामुन्ने ज्ञानदर्शने संज्ञे
जाते स्तः, ज्ञानदर्शनमयाः सिद्धा इत्यर्थः. पुनः कीदृशाः? संसारपारनिस्तीर्णाः, पुनरागम-
नाज्जावात्संसारमतिक्रान्ता इत्यनेन केषांचिन्मते ज्ञकोद्धारार्थं दानवानां विनाशार्थं भूयोभू-
यो भूमाववतीर्य भक्तकार्यं विधाय मुक्तिं व्रजति प्रचुरिति मतमपि निराकृतं. पुनः कीदृ-
शाः? सिद्धिं वरगतिं गता इत्यनेन क्षीणकर्माणोऽपि लोकाग्रगमनस्वप्नावेनोत्पत्तिसमये स-
क्रियत्वमप्यस्तीति गाथान्निप्रायः. ॥ ६७ ॥ अथ सिद्धानभिधाय संसारिणो जीवानाह—

॥ मूलम् ॥—संसारस्था य जे जीवा । दुविहा ते वियाहिया ॥ तसा य थावरा चेव ।
थावरा तिविहा तहिं ॥ ६८ ॥ व्याख्या—ये जीवाः संसारस्थास्ते जीवा द्विविधास्तीर्थक-
रव्याख्याताः. ते के? त्रसाः स्थावराश्च. एते द्विविधाः. अथ द्वैविध्ये सत्यप्यद्वयकथनत्वा-
त्पूर्वं स्थावराणां निर्देशं करोति. तत्र त्रसेषु स्थावरेषु त्रिविधाः संति. ॥ ६८ ॥

॥ मूलम् ॥—पुढवी आउजीवा य । तहेव य वणस्सई ॥ एच्चेए थावरा तिविहा । ते-
मिं च्चेण गुणेह मे ॥ ७० ॥ व्याख्या—स्यावरास्त्रिविधाः, जीवशब्दस्य प्रत्येकं संबंधात् पृ-
थ्वेव जीवाः पृथ्वीजीवाः. आपो जलं, ता एव जीवा अंबुजीवाश्च. पृथिवी चापश्च पृथि-
व्यापमन्मदृपा जीवाः पृथिव्यप्जीवाः, तथैव च वनस्पतिर्धनस्पतिजीवाः, जीवशरीरयोरन्यो-
न्यानुगन्तत्वेन कथंचिदज्ञेदात्पृथिव्याप्वनस्पतिषु जीवव्यपदेशः. इत्येते पृथिव्यादयस्त्रिविधाः
स्यावराः संति. तेषां त्रयाणां स्यावराणां ज्ञेदान् मे मम कथयतस्त्वं शृणु? ॥ ७० ॥ पृ-
थिवीज्ञेदानाह—

॥ मूलम् ॥—डुविहा पुढवीजीवा । सुहमा वायरा तहा ॥ पज्जत्तमपज्जत्ता । एवमेए
डुद्धा पुणां ॥ ७१ ॥ व्याख्या—पृथिवीजीवास्तु द्विविधा उक्ताः, सूक्ष्माश्चर्मचक्षुरगोचराः
केवलज्ञानगम्याः, तथा पुनः पृथ्वीजीवा वादराः, ते च पर्याप्ता अपर्याप्ताश्च, आहारशरीर-
द्रियोन्वासनिःश्वासरूपाक्षिः पर्याप्तिनिश्चतस्तृप्तिः शक्तिर्जिगृह्णाः पर्याप्ताः, तथा तेज्यो विप-
रीता अपर्याप्ताः. सूक्ष्माः पृथ्वीजीवाः पर्याप्ता अपर्याप्ताः, वादराः पृथ्वीजीवाः पर्याप्ता अप-

र्याप्ताः, एवं द्विविधाः. ॥ ७१ ॥

॥ मूलम् ॥—बायरा जे उ पज्जत्ता । दुविहा ते वियाहिया ॥ सणहा खरा य बोधद्वा । सणहा सत्तविहा तहिं ॥ ७२ ॥ व्याख्या—तत्र पुनरेषामुत्तरभेदानाह—ये बादराः पृथ्वी-जीवाः पर्याप्ता उक्तास्ते द्विविधा व्याख्याताः. एके बादराः पृथ्वीजीवाः पर्याप्ताः श्लक्षणाश्रुणरूपाः, च पुनरेके बादराः पृथ्वीजीवा पर्याप्ताः खराः कठिनाश्च बोधव्याः. तत्र श्लक्षणाखरयोः पृथ्वीजीवयोर्मध्ये श्लक्षणाः पृथ्वीजीवाः सप्तविधा ज्ञातव्याः. ॥७३॥ सप्तविधत्वमेवाह—

॥ मूलम् ॥—किण्हा नीला य रुहिरा य । हालिदा सुक्किवा तहा ॥ पंमुपणगसट्टिया । खरा ठत्तीसईविहा ॥ ७३ ॥ व्याख्या—कृष्णाः श्यामवर्णाः, नीला नीलवर्णाः, रुधिरा रक्तवर्णाः, हारिद्राः पीतवर्णाः, शुक्ला धवलवर्णाः, तथा ‘ पंडुत्ति ’ पांडुवर्णा इषभुन्ना इत्यर्थः. इत्थं वर्णभेदेन षट्पञ्चविधत्वमुक्तं. इह च पांमुग्रहणं कृष्णादिवर्णानामपि स्वस्थानभेदांतरसंज्ञ-वसूचकं. सप्तमो भेदस्तु पनकमृत्तिकारूपः. पनको ह्यत्यंतसूक्ष्मत्वेनाकाशे वर्तमानो लोके पृथ्वीत्वेनारूढस्तस्माद्भेदत्वेन गृहीतः. इत्यनेन श्लक्षणा पृथ्वी सप्तविधोक्ता. अथ खरा पृथ्वी

पदत्रिंशच्छिधा तीर्थकरेव्यग्न्याना. ॥ ७३ ॥ तान् भेदानाह—

॥ मूलम् ॥—पुढवी य सक्करा वालु—या य उवले सिला य लोणोसे ॥ अय तत्त य नंचमीन्नग । रूप सुवणे य वयरे य ॥ ७४ ॥ हरियाले हिंगुलेए । मणोसिला सीसगंजण-पवाले ॥ अप्रपन्नलप्रवालुय । वायरकाए मणिविहाणा ॥ ७५ ॥ गोमिज्जाए य रुयगे । अंके फल्लिहे य लोहियस्केय ॥ मरगयमसारगद्धे । जुयमोयग इंदनीले य ॥ ७६ ॥ चंदणेरूय-दंसगप्प—पुल्लण सोगंधिण य वोथवे ॥ चंदप्पहवेरुलिण । जलकंते सूकंते य ॥ ७७ ॥ च-तुर्तिः कुलकं ॥ व्याग्या—पृथ्वी शुद्धा लिंपनयोग्या १, शर्करा मरुन्नादिरूपा कर्करमयी २, वालुका च स्यलीभूमौ प्रसिद्धा ३, उपलो गंमशैलपापाणखंन्नादिरूपा ४, शिला बृहत्पापाण-मयी ५, 'लोणोसे' इति लवणोपे, लवणं च उपा च लवणोपे, लवणं समुद्रादिभ्य उत्पन्नं, तदपि पृथ्वीरूपमेव ६, ऊपा ऊपरमयी ६, अयो लोहं ७, त्रपुकं कस्तीरं ए, ताम्रं प्रसिद्धं १०, सीसकं ११, रूप्यं १२, सुवर्णं १३, अयश्च त्रपुकं च ताम्रं च सीसकं च रूप्यं च सुवर्णं चायगपुकनाम्रमीसकरूप्यसुवर्णानि, एतेऽपि पृथ्वीभेदा इत्यर्थः. च पुनर्वज्रं हीरकं १४ इति

चतुर्दश ज्ञेदाः ॥ ७४ ॥ हरितालः १५, हिंगुलः १६, मनःशिला १७ प्रसिद्धा. सीसको धा-
 तुविशेषो जसद इति लोके १८, अंजनं सुरमकं १९, प्रवालं विद्रुमं २०, अत्रपटलं चोमल
 इति प्रसिद्धः २१ अत्रवालुका अत्रपटलमिश्रा वालुकाऽत्रवालुका २२, बादरकाये बादरपृथ्वी-
 कायेऽमी ज्ञेदा उक्ताः. अथ मण्यन्निधानापि पृथ्व्यस्ति, तस्मान्मण्यन्निधानानि मणीनां ना-
 मान्युच्यन्ते, मणिज्ञेदा अपि पृथ्वीज्ञेदा एवेत्यर्थः ॥ ७५ ॥ कानि कानि मणिनामानि?
 गोमयको गोमेधमणिः २३, च पुना रुचको रुचकनामा मणिः २४, अंकरलं २५ स्फटिकरलं
 २६, लोहिताख्यो मणिः २७, मरकतमणिः २८, मसारगल्लश्च २९, भुजगमोचको मणिः ३०,
 च पुनरिंद्रनीलरत्नं ३१, चंदनः ३२, गैरिकनाभा मणिः ३३, हंसगर्भः ३४, पुलकः ३५, पु-
 नः सौगंधिको मणिर्बोधव्यः ३६, चंद्रप्रभः ३७, वैद्यूर्यो मणिः ३८, जलकांतो मणिः ३९, सू-
 र्यकांतो मणिः ४०. अत्रैतासु गाथासु खरपृथिव्याः षट्त्रिंशेज्ञेदा उक्ताः, गणनायां तु च-
 त्वारिंशेज्ञेदाः संजातास्तत्कथं? तत्रोत्तरं—अत्र हि रत्नानां केचिज्ज्ञेदाः केषुचिद्रत्नज्ञेदेष्वंत-
 र्भवन्ति, तस्मान्नात्र कश्चिद्दीतरागवचनेषु दोषावकाशः ॥ ७७ ॥

॥ मूलम् ॥—एए खरपुढवीए । जेया ठत्तीसमाहिया ॥ एगबिहमनाणत्ता । सुहुभा
नत्थ वियाहिया ॥ ७७ ॥ व्याख्या—एते खरपृथिव्या जेदाः पदत्रिंशत्समाख्यातास्तीर्थकै-
रुक्ताः, पृथ्वीजेदात्पृथ्वीस्या जीवा अपि त्रिन्ना जिन्याः, तत्र सूक्ष्मवादरपृथ्वीजीवेषु सूक्ष्म-
पृथ्वीजीवा एकविधा अनानात्वास्तीर्थकैरेव्याख्याताः, न विद्यते नानात्वं तेषां तेऽनानात्वा
अवदृष्टेदेता उक्ता इत्यर्थः. पूर्वं सूक्ष्मवादरो मुख्यजेदो ह्यौ पृथ्वीकायजीवानामुक्तौ. ए-
ते हि सूक्ष्माणां वादराणामवांतरजेदा उक्ताः, मुख्यवृत्त्या त्वेक एव सूक्ष्मो वादरो वैक एक
जेदोऽस्ति, नानात्वं नास्तीत्यर्थः. ॥ ७७ ॥

॥ मूलम् ॥—सुहुभा सवलोयंमि । लोयदेसे य वायरा ॥ इत्तो कालविभागं तु । तेसिं
बुणं नउविहं ॥ ७८ ॥ व्याख्या—अथ तान् पृथ्वीजीवान् क्षेत्रत आह—सूक्ष्मा ये पृथ्वीकाय-
जीवास्ते सर्वस्मिंश्चतुर्दशरज्ज्वात्मके लोके संत्यन्निव्याप्य स्थिताः संति. वादराः पृथ्वीकाय-
जीवा लोकेदेशे तिष्ठन्ति, लोकस्य देशो विभागो लोकेदेशस्तस्मिंस्तिष्ठन्ति, वादरा हि कचि-
त्कस्मिंश्चित्प्रदेशे कदाचित्संभवन्ति, कदाचित्कस्मिंश्चित्स्थाने न संभवन्ति. ‘इत्तो’ इति इतः

क्षेत्रप्ररूपणानंतरं तेषां पृथ्वीकायजीवानां चतुर्विधं कालविभागं कालतो जेदं वक्ष्ये. ॥१२१॥

॥ मूलम् ॥—संतदं पप्पणाईया । अप्पञ्जवसियावि य ॥ विइं पमुच्च सार्दिया । सपज्जव-
सियावि य ॥ १०० ॥ व्याख्या—संततिं प्राप्य प्रवाहमाश्रित्यैते सूक्ष्मा बादराश्च पृथ्वीकायजी-
वा अनादय आदिरहिताः, च पुनरपर्यवसिता अप्यंतररहिता अपि. स्थितिं प्रतीत्य, जव-
स्थितिकायस्थितिरूपां स्थितिमाश्रित्य, संसारवर्ती जीवः संसारे पृथ्वीकायांतर्वर्ती सन् पृ-
थ्वीकाये कियत्कालं तिष्ठतीति स्थितिविचारमाश्रित्य जीवाः सादिकाः सपर्यवसिताश्चा-
पि वर्तन्ते. ॥ १०० ॥

॥ मूलम् ॥—बावीससहस्साइं । वासाणुक्कोसिया जवे ॥ आउविइं पुढवीणं । अंतोमु-
हुत्तं जहन्निया ॥ १०१ ॥ असंखकालमुक्कोसं । अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥ कायविइं पुढवीणं । तं
कायं तु अमुंचउ ॥ १०२ ॥ व्याख्या—पृथ्वीनां पृथ्वीकायजीवानां वर्षाणां द्वाविंशतिसहस्रा
एयुत्कुप्पायुःस्थितिर्जवेत्, जघन्यिका चांतमुहुत्तं स्थितिर्जवेत्. ॥ १०२ ॥ जवस्थितिमुक्त्वा का-
यस्थितिं वदति, ‘असंखेति’ पृथ्वीनामिति पृथ्वीकायजीवानां पृथ्वीकायममुंचतां पृथ्वीका-

ये स्थितिः संमारे चेद्भवति तर्ज्युत्कृष्टाऽसंख्यकालं स्थितिर्नवेत्, जघन्यिका चांतर्मुहूर्तं स्थितित्वेन. कोऽर्थः? यदि पृथ्वीकायस्थो जीवः पृथ्वीकायतश्च्युत्वा पुनः पुनर्निरंतरं पृथ्वीकाये पवोत्पद्यते. तदोत्कृष्टमसंख्यं कालं यावत्तिष्ठति, जघन्यं त्वंतर्मुहूर्तं तिष्ठतीति ज्ञातः. इहे द्वित्रिधाया अपि स्थितेः मादिपर्यवसितत्वमुक्तं. ॥७१॥ अथ कालस्यांतर्गतमेव कालान्तरमाह—

॥ मृदुत्वं ॥—आणंतकालमुक्कोसं । अंतोमुहुत्तं जहन्नियं ॥ विजडस्मि सए काए । पु-
नरीजीवायमंतरं ॥ ७२ ॥ व्याख्या—पृथ्वीजीवानां लक्ष्मीये काये ‘विजडंमि’ इति ल्यक्ते-
मन्मृदुत्वंमननं कालमंतरं भवति, जघन्यकमंतरमंतर्मुहूर्तं भवति. कोऽर्थः? यदा हि पृथ्वी-
कायस्थो जीवः पृथ्वीकायाच्च्युत्वाऽपरस्मिन् काये उत्पद्येत, ततश्च्युत्वा पुनः पृथ्वीकाये ए-
वोत्पद्येत नदा किमंतरं भवति? उत्कृष्टमनंतकालं, जघन्यमंतर्मुहूर्तं. यदा पृथ्वीजीवस्य
पृथ्वीकायाच्च्युत्वा वनस्पतिकाये उत्पत्तिः स्यात्तदाऽनंतकालस्यांतरं जायते. वनस्प-
तिकायस्थजीवस्यानंतकालस्थितित्वात्, जघन्यमंतरमंतर्मुहूर्तं भवति. ॥ ७३ ॥ एतान्येव

भावत आह—

॥ मूलम् ॥—एएसिं वन्नने चेव । गंधने रसफासने ॥ संवाणादेसनेवावि । विहा-
णाइ सहस्ससो ॥ ७३ ॥ व्याख्या—एतेषां पृथ्वीजीवानां वर्णतो रसतः स्पर्शतः सं-
स्थानादेशतः संस्थाननामतश्चापि सहस्रशो विधानानि ज्ञेया ज्ञवन्ति । सहस्रश इत्युपलक्ष-
णं, वर्णादितारतम्यस्य बहुज्ञेदत्वेनासंख्यातज्ञेदत्वाघ्राणादीनां जावरूपत्वात् ॥ ७३ ॥ अ-
थाप्यायज्ञेदानाह—

॥ मूलम् ॥—डुन्निहा आउजीवा उ । सुहुमा बायरा तहा ॥ पज्जत्तमपज्जत्ता । एवमेए
डुहा पुणो ॥ ७४ ॥ बायरा जे उ पज्जत्ता । पंचहा ते पक्कित्तिया ॥ सुद्धोदए य उस्से य ।
हरितणू महिया हिमे ॥ ७५ ॥ एगविहसनाणत्ता । सुहुमा तंथ वियाहिया ॥ सुहुमा स-
वलोयंमि । लोयदेसे य बायरा ॥ ७६ ॥ व्याख्या—तिसृणां गाथानामर्थः—अग्नीवास्तु
द्विविधाः, सूक्ष्मास्तथा बादरा अपि, पर्याप्ता अपर्याप्ताश्च, एवमेते द्विविधाः पुनर्वर्तते इति
शेषः ॥ ७४ ॥ अथ पुनर्बादरा ये पर्याप्ता अपूर्जीवास्ते पंचधाः प्रकीर्तिताः, शुद्धोदकं मेघ-
समद्रादेर्जलं, अवश्यायः शरदादिषु कृतुषु प्राचातिकसूक्ष्मवर्षारूपः, हरितनुः स पृथ्वीजव-

स्तृणाग्रविंदुः, महिका धूमरी, गर्जमासेषु सूक्ष्मधूमरूपजलवृष्टिरूपा. 'हिमे' इति हिम-
जलं ग्रंथगन्देशादौ प्रसिद्धं. ॥ ७६ ॥ तत्र सूक्ष्मा अप्कायजीवा एकविधा अनानात्वास्तीर्थ-
कैर्व्योग्यानाः. नत्र सूक्ष्मा अप्कायजीवाः सर्वस्मिंश्चतुर्दशरज्ज्वात्मके लोके वर्तन्ते वादरा अ-
प्कायजीवा लोकस्यैकदेशे वर्तन्ते. ॥ ७७ ॥

॥ मूलम् ॥—संततं पप्पणाईया । अपजवसियावि य ॥ विइं पमुच्च सार्इया । सपजव-
सियावि य ॥ ७८ ॥ व्याख्या—संततिं प्रवाहमार्गमाश्रित्याप्कायजीवा अनादिकाः, पुनर-
पर्यवसिता अपि. स्थितिं नवस्थितिं कायस्थितिं चाश्रित्य सादिकास्तथा सपर्यवसिता अव-
सानरहिता अपि वर्तन्ते. ॥ ७८ ॥

॥ मूलम् ॥—सत्तेव सहस्साइं । वासाणुक्कोसिया जवे ॥ आउविइं आजणं । अंतोमु-
इत्तं जहन्नियं ॥ ७९ ॥ व्याख्या—अपामप्कायजीवानां संसेव सहस्राणि वर्षाणामुत्कृष्टाशुषः-
स्थितिरनेवत्, जघन्यनोतमुहूर्तं जवेत्. ॥ ७९ ॥

॥ मूलम् ॥—असंखकालमुक्कोसं । अंतोमुहुत्तं जहस्सिया ॥ कायविइं आजणं । तं

कायं तु अभुञ्चते ॥ ए० ॥ व्याख्या—अपामष्कायजीवानां स्वं स्वकायमर्थादपकायमभुञ्च-
तामुत्कृष्टा कायस्थितिरसंख्यकालं भवति. जघन्यका कायस्थितिरंतर्मुहूर्तं भवति. ॥ए०॥
॥ मूलम् ॥—अणंतकालमुक्कोसं । अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ विजहस्मि स ए का ए । आ-
जजीवाणमंतरं ॥ ए१ ॥ व्याख्या—अपकायजीवानां स्वकीये काये त्यक्ते सत्यपरस्मिन् काये
उत्पद्य पुनः स्वकीये काये उत्पत्तिः स्यात्तदोत्कृष्टमंतरमनंतकालं भवति. जघन्यकमंतरमं-
तर्मुहूर्तं भवति. वनस्पतिकाये जीवोऽनंतकालं तिष्ठति, तदाऽनंतकालमंतरं भवतीति भावः.
॥ मूलम् ॥—एएसिं वन्नते चैव । गंधते रसफासते ॥ संघाणदेसते वावि । विहाणा-
इ सहस्ससो ॥ ए२ ॥ व्याख्या—एतेषामपकायजीवानां वर्णतो गंधतो रसतः स्पर्शतः सं-
स्थानादेशतश्चापि संस्थाननामतश्चापि सहस्रशो बहवो जेदा भवंति. ॥ ए२ ॥ अथ वन-
स्पतिजीवानाह—
॥ मूलम् ॥—दुविहा वर्णस्सईजीवा । सुहुमा वायरा तथा ॥ पज्जत्तमपज्जत्ता । एवमेव
दुहा पुणो ॥ ए३ ॥ व्याख्या—वनस्पतिजीवा द्विविधाः, सूक्ष्मास्तथा बादराः, ते सूक्ष्मा

वादराश्चापि पर्याप्ता अपर्याप्ताश्च द्विविधा आख्याताः ॥ ए३ ॥

उत्तरा

सटीकं

॥२२२५॥

॥ मूलम् ॥—वायरा जे उ पङ्कता । दुविहा ते वियाहिया ॥ साहारणसरीरा य । पत्ते-

यमा तद्देव य ॥ ए४ ॥ व्याख्या—ये वादरा वनस्पतिजीवाः पर्याप्तास्तेऽपि द्विधा व्याख्याताः,
माधारणशरीराश्च पुनः प्रत्येका वनस्पतिजीवाः ॥ ए५ ॥

॥ मूलम् ॥—पत्तेयसरीराउ—णेगहा ते पकिसिया ॥ रुखा गुब्बा य गुम्मा य । लया
वद्धी नणा तद्दा ॥ ए५ ॥ व्याख्या—तत्र साधारणशरीरवनस्पतिप्रत्येकशरीरवनस्पत्योर्मध्ये
प्रत्येकवनस्पतिजीवास्त्वनैकधाः प्रकीर्तिताः, ते के? उच्यन्ते—वृक्षाः सहकारादयः १, गुब्बा
चुनाककंटकारिकायाः २, गुल्मा नवमालतीप्रमुखाः ३, लताश्रंपकायाः ४, वटव्यः कुष्मांदा-

याः ५, तथा तृणाः कुशायाः ६ ॥ ए५ ॥

॥ मूलम् ॥—वलया पवया कुहणा । जलरुहा उंसही तद्दा ॥ हरियकाय वोधवा । प-
नेया इइ आहिआ ॥ ए६ ॥ व्याख्या—वलया नालिकेरकदव्यायाः, इह तेषां शाखांतराऽज्ञा-
वेन लतारूपत्वमुक्तं, (त्वचो वलयाकारत्वेन च वलयता) ७. पर्वजा ईदवायाः ८. कुहना

कायं तु अमुंचते ॥ ए० ॥ व्याख्या—अपामष्कायजीवानां स्वं स्वकायमर्थादिष्कायममुंच-
तामुक्त्वा कायस्थितिरसंख्यकालं जवति. जघन्यिका कायस्थितिरंतर्मुहूर्तं जवति. ॥ए०॥

॥ मूलम् ॥—अणंतकालमुक्कोसं । अंतोमुहूर्तं जहन्नयं ॥ विजडस्मि सए काए । आ-
उजीवाणमंतरं ॥ ए१ ॥ व्याख्या—अष्कायजीवानां स्वकीये काये त्यक्ते सत्यपरस्मिन् काये
उत्पद्य पुनः स्वकीये काये उत्पत्तिः स्यात्तदोत्कृष्टमंतरमनंतकालं जवति. जघन्यकमंतरमं-
तर्मुहूर्तं जवति. वनस्पतिकाये जीवोऽनंतकालं तिष्ठति, तदाऽनंतकालमंतरं जवतीति ज्ञावः.

॥ मूलम् ॥—एएसिं वन्नते चेव । गंधते रसफासते ॥ संवाणादेसते वावि । विहाणा-
इ सहस्ससो ॥ ए२ ॥ व्याख्या—एतेषामष्कायजीवानां वर्णतो गंधतो रसतः स्पर्शतः सं-
स्थानादेशतश्चापि संस्थाननामतश्चापि सहस्रशो बहवो जेदा जवन्ति. ॥ ए२ ॥ अथ वन-
स्पतिजीवानाह—

॥ मूलम् ॥—डुविहा वणस्सईजीवा । सुहुमा वायरा तथा ॥ पज्जत्तमपज्जत्ता । एवमेव
दुहा पुणो ॥ ए३ ॥ व्याख्या—वनस्पतिजीवा द्विविधाः, सूक्ष्मास्तथा बादराः, ते सूक्ष्मा

चादराश्चापि पर्याप्ता अपर्याप्ताश्च द्विविधा व्याख्याताः. ॥ ए३ ॥

॥ मूलम् ॥—वायरा जे उ पज्जत्ता । दुविहा ते विधाहिया ॥ साधारणसरीरा य । पत्ते-
यगा तद्देव य ॥ ए४ ॥ व्याख्या—ये चादरा वनस्पतिजीवाः पर्याप्तास्तेऽपि द्विधा व्याख्याताः,
साधारणशरीराश्च पुनः प्रत्येका वनस्पतिजीवाः. ॥ ए५ ॥

॥ मूलम् ॥—पत्तेयसरीराउ-ण्णगहा ते पक्कित्तिा ॥ रुक्का गुह्या य गुम्मा य । लया
वह्नी तणा तहा ॥ ए६ ॥ व्याख्या—तत्र साधारणशरीरवनस्पतिप्रत्येकशरीरवनस्पत्योर्मध्ये
प्रत्येकवनस्पतिजीवास्त्वनैकधाः प्रकीर्तिताः, ते के? उच्यंते—बुद्धाः सहकारादयः १, गुह्या
श्रुताकंकटकारिकायाः २, गुडमा नवमालतीप्रमुखाः ३, लताश्रंपकाद्याः ४, वट्टयः कुहमांका-
द्याः ५, तथा तृणाः कुशाद्याः ६. ॥ ए७ ॥

॥ मूलम् ॥—वलया पव्वया कुहणा । जलरुहा उंसही तहा ॥ हरियकाय बोधवा । प-
त्तेया इइ आहिआ ॥ ए८ ॥ व्याख्या—वलया नालिकेरकदल्याद्याः, इह तेषां शाखांतराऽजा-
वेन लतारूपत्वमुक्तं, (त्वचो वलयकाकारत्वेन च वलयता) ९. पर्वजा ईदवाद्याः ९. कुहना

शूस्मिस्फोटाद्याः ए. जलरुहाः कमलाद्याः १०. तथौषधयः शालिप्रमुखाः ११. च पुनर्हरितकाया-
श्च तंदुलीयकाद्याः १२. बोधव्याः, इत्यमुना प्रकारेण प्रत्येकाः प्रत्येकवनस्पतिजीवा आख्याताः.

॥ मूलम् ॥—साधारणसरीरात्-णेगहा ते पकीत्तिया ॥ आलुए मूलए चेव । सिंगवे-
रे तहेव य ॥ ए७ ॥ हरिलीसिरिली सिस्सिरिलि । जावई के य कंदली ॥ पलंगुलसण कं-
दे य । कंदलीय कुहुवए ॥ ए८ ॥ लोहिणी । हूयडी हूय । तुहग्गय तहेव य ॥ कणहे य
वज्जकंदे य । कंदे सूरणए तहा ॥ ए९ ॥ अस्सकन्नी य बोधवा । सीहकन्नी तहेव य ॥ मुसंडी
य हलिदे य । णेगहा एवमाइर्त्त ॥ १०० ॥ व्याख्या-अथ चतसृन्निर्गाथानिः साधारणवन-
स्पतीनां नामान्याह-ये तु साधारणशरीराः साधारणवनस्पतिजीवा अनंतकायवनस्पतिजीवा-
स्तेऽप्यनेकधा अनेकप्रकाराः प्रकीर्तिताः, तेषां च मध्ये केषांचित्प्रसिद्धानां नामान्याह-आ-
लुकः, आलूपिंफालुरक्तालुककंदः १, तथा मूलकं प्रसिद्धं २, शृंगवेरकमार्द्रकं ३, तथैव च ॥
॥ ए७ ॥ हरिलीनामा कंदः ४, सिरिलीनामा कंदः ५, सिस्सिरिलीनामापि कंदः ६, एते कं-
दविशेषाः. यावत्तिकोऽपि कंदविशेषः ७, कंदली कंदः ८, पलांगुलकंदः ९, यो देशविशेषे मांस-

रूपः कंदो जवति. लसूककंदस्तु प्रसिद्धः १०, कुहुत्रतकंदलीकंदोऽपि कंदविशेषः ११, ॥ए॥
 खोहिनीकंदः १२, हुताक्षीकंदः १३, हूतकंदः १४, तुहकंदः १५, कृष्णकंदः १६, वज्रकंदः १७,
 मृगकंदस्तथा १८ ॥ एए ॥ अश्वकर्णी कंदो बोधव्यः १ए, तथैव सिंहकर्णिकंदः २०, मुसं-
 द्रीकंदः २१, हरिद्राकंदः २२, भैवमादिका अनेकधाः कंदजातयो ज्ञेयाः. ॥ २०० ॥ साधार-
 णलक्षणमिदं-गूढसिरागं पतं । सखीरं जं च होइ निहीरं ॥ जं पि य पणहुसंधिं । अणंत-
 जीवं नियाणाहि ॥ २ ॥

॥ मूलम् ॥-एगविहमनाएत्ता । सुहुमा तत्थ वियाहिया ॥ सुहुमा सबलोगंमि । लो-
 गदेसे य नायरा ॥ १ ॥ व्याख्या-सूक्ष्मा वनस्पतिकायजीवा एकविधा अनानात्वा व्याख्या-
 नाः. तत्र सूक्ष्मा वनस्पतिजीवा निगोदनामानः सर्वस्मिंश्चतुर्दशरज्ज्वात्मके लोके व्याप्ताः
 संति. वादरा वनस्पतिजीवा लोकदेशेऽनिव्याप्य स्थिताः संति. कुत्रचित्प्रदेशे जवंति, कुत्र-
 चित्प्रदेशे न जवंतीलर्थः. ॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥-संतइं पप्पणाईया । अपज्जवसियावि य् ॥ विइं पडुच्च साईया । सपज्जव-

सियावि य ॥ २ ॥ व्याख्या—संततिं प्राप्न्यैते वनस्पतिजीवा अनादयः पुनरपर्यवसिताः सं-
ति. कायस्थितिं च प्रतीत्याश्रित्य सादिकाः सपर्यवसिताश्च संतीत्यर्थः. ॥ २ ॥

॥ मूलम् ॥—दस चैव सहस्रांश्च । वासाणुक्कोसिया भवे ॥ वणस्सर्पेण आणं तु । अं-
नोमुहुत्तं जहस्सिया ॥ ३ ॥ व्याख्या—वनस्पतीनां प्रत्येकवनस्पतिजीवानां वर्षाणां दश स-
हस्राण्युत्कृष्टायुःस्थितिर्भवेत्. जघन्यिका स्थितिश्चांतमुहूर्तं भवेत्. साधारणानां तु जघन्यत
उत्कृष्टतश्चांतमुहूर्तमेव स्थितिरस्ति, तस्मादत्र प्रत्येकवनस्पतिजीवानामेव स्थितिर्द्विधा. ॥३॥

॥ मूलम् ॥—अनंतकालमुक्कोसं । अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ कायविद्ं पणगाणं । तं कायं
तु अमुंचर्त्त ॥ ४ ॥ व्याख्या—पनकानां पनकोपलक्षितफूलणिवनस्पतिजीवानां तं स्वकीयं
कायममुंचतां कायस्थितिरुत्कृष्टतोऽनंतं कालं, जघन्यतश्चांतमुहूर्तं कायस्थितिर्द्विधा. कोऽर्थः?
यदा हि पनकजीवः पनकाच्छ्रुत्वा पुनरनंतरत्वेन पनकत्वे एवोत्पद्यते, तदैवमुत्कृष्टतोऽनंत-
कालं तिष्ठति. जघन्यतोऽंतमुहूर्तमेव तिष्ठतीति ज्ञातव्यं. पनकानां चेह सामान्येन वनस्पति-
जीवान्निगोदत्वेनोत्कृष्टतोऽनंतकालमुच्यते, विशेषापेक्षया हि प्रत्येकवनस्पतीनां तथा नि-

गोदानां वादराणां मूक्षाणां वाऽसंख्येयकालैवाऽवस्थितिः. उक्तं च जगवत्यां—पत्तेयसरीर-
वायव्यवणम्मइकाइयाणं नंते केवइयं काइठिई पणत्ता? गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं, उक्को-
मेणं मत्तहि मागरोवमकोदाकोमीउ. निगोदेणं चंते निउदेत्ति कालतो किइच्चिरं होंति?
जहन्नेणं नं चेव. उक्कोसेणं असंखेजं कालंति. ॥ ३ ॥ अथ कालस्यांतरमाह—

॥ मूलम् ॥—असंखकालमुक्कोसं अंतोमुहुत्तं जहन्नियं ॥ विजठंमि सए काए । पणग-
जीवाणमंतरं ॥ ५ ॥ दयाइया—पनकजीवानां स्वकीये काये लक्के सत्यपरस्मिन् पृथिव्यादि-
पु कायेपूत्तपद्य पुनः पनकत्वेनोत्पद्यमानानामुत्कृष्टमसंख्यकालमंतरं जवति, जवन्यमंतरमंत-
मुहुत्तं जवति. इति कालांतरं प्रतिपादितं. ॥ ५ ॥ अथ प्रकृतमुपसंहृत्याग्नेतनं संबंधं सूचयति—

॥ मूलम् ॥—एणसिं जन्नउ चेव । गंधउ रसफासउ ॥ संगणदेसउजवावि । विहाणाइ
सद्धम्ममो ॥ ६ ॥ दयाइया—एतेषां सूक्ष्मादादवनस्पतिजीवानां वर्णतो गंधतो रसतः स्प-
र्जनः संस्थानादेशतश्चापि सहस्रशो विधानानि जवंति. सहस्रशः शब्देनासंख्येया अनन्ताश्च
नेदा जवंतीत्युच्यते. ॥ ६ ॥

॥ मूलम् ॥—इच्छेए थावरा तिविहा । समासेण वियाहिया ॥ इत्तो य तसे तिविहे ।
बुढामि अणुपुव्वसो ॥ ७ ॥ व्याख्या—इत्यमुना प्रकारेणैते विविधाः स्थावराः पृथ्वीजलवन-
स्पतिजीवाः, तिष्ठन्तीत्येवंशीलाः स्थावराः समासेन व्याख्याताः, विस्तरतोऽमी बहुन्नेदाः सं-
ति. इतोऽनन्तरं त्रिविधांस्त्रसाननुपूर्वशोऽनुक्रमेण वक्ष्यामि. ॥ ७ ॥

॥ मूलम् ॥—तेउ वाऊ य बोधवा । उराळा य तसा तहा ॥ इच्छेए तसा तिविहा । ते-
सिं भेए सुणेह मे ॥ ८ ॥ व्याख्या—तेजोयोगात्तेजांस्यग्नयस्तद्धर्तिनो जीवा अपि तथोक्ताः,
एवं वायवश्च, तथा उराळा इत्युदारा एकैन्द्रियापेक्षया स्थूला. द्वाँन्द्रियादयश्च त्रसाः, इत्येते
त्रसास्त्रिविधाः संति. तेषां तेजोवायुद्वाँन्द्रियादीनां च ज्ञेदान् मे कथयतो यूयं शृणुतेति. अ-
त्र यद्यपि तेजोवायवोश्च स्थावरनामकर्मोदयेऽपि त्रसनमस्ति, ततस्तेजोवायवोर्गतिमत्त्वा-
दुदाराणां च लब्धितोऽपि त्रसत्वमस्ति, यतो हि त्रस्यंति देशादेशान्तरं संक्रामन्तीति त्र-
सा इति व्युत्पत्तिः ॥ ८ ॥

॥ मूलम् ॥—दुविहा तेउजीवा य । सुहुमा बायरा तहा ॥ पळात्तमपळात्ता । एवमेए दु-

हा पुणो ॥ ९ ॥ व्याख्या—तेजोजीवाः सूक्ष्मास्तथा वादराश्च, ते पुनः पर्याप्ताऽपर्याप्तजेदेन द्विविधाः संति. सूक्ष्मा अग्निजीवाः पर्याप्ता अपर्याप्ताश्च वर्तते. ॥ ९ ॥

॥ मूलम् ॥—वायरा जे उ पङ्कता—ऐगहा ते वियाहिया ॥ इंगले मुम्मुरे अगणी । अग्निजाता तद्देव य ॥ १० ॥ व्याख्या—ये वादराः पर्याप्ता अग्निजीवास्तेऽनेकधा व्याख्याताः. अंगारः प्रज्ज्वलितेनत्वरूपः, मुर्मुरो जस्ममिश्रिताभिकणरूपोऽग्निः, अग्निश्चोक्त-नेदादतिरिक्तः, अर्चिः प्रदीपादेः, ज्वाला विन्नमूला या ज्वालोपरिष्ठात् स्फुरंती दृश्यते, त-थैवेति पादपूरणे. ॥ १० ॥

॥ मूलम् ॥—उक्ता विज्जू य बोधवा-ऐगहा एवमाइल ॥ एगंविह अनाणत्ता । सुहुमा ते वियाहिया ॥ ११ ॥ व्याख्या—उल्काभिस्तारावदाकाशात्पतन् यो दृश्यते, विद्युत्तन्निद-भिः, एवमादिका अनेकधा अग्निजीवा बोधव्याः. तेऽग्नयः सूक्ष्मा एकविधा एव, अनानात्वा व्याख्याताः. ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—सुहुमा सबलोगंमि । लोगदेसें य वायरा ॥ एत्तो कालविभागे तु । तेसिं

बुद्धं चञ्चिहं ॥ १२ ॥ व्याख्या—सूक्ष्माग्निजीवाः सर्वस्मिंश्चतुर्दशरज्ज्वात्मके लोके सन्ति. बादरा अग्निकायजीवा लोकदेशे चतुर्दशरज्ज्वात्मलोकस्यैकदेशे सार्धद्वितयद्वीपे सन्ति. इति क्षेत्रविभाग उक्तः, इतोऽनंतरं तेषामग्निकायजीवानां चतुर्विधं कालविभागं वक्ष्ये. ॥ १२ ॥

॥ मूलम् ॥—संतदं पप्पणार्इया । अपज्जवसियावि य ॥ विइं पमुच्च सार्इया । सपज्जव-
सियावि य ॥ १३ ॥ व्याख्या—अग्निकायजीवाः संततिं प्राप्याऽनादिका आदिरहितास्तथा-
ऽपर्यवसिताः स्थितिं प्रतीत्यायुराश्रित्य सादिकाः सपर्यवसिता अपि अंतेनापि सहिता वर्तन्ते.

॥ मूलम् ॥—तिंनैव अहोरत्ता । उक्कोसेण वियाहिया ॥ आउविइं तेज्जणं । अंतोमुहुत्तं
जहन्निया ॥ १४ ॥ व्याख्या—तेजसां तेजोजीवानामुक्कष्टेन त्रीणहोरावाण्यायुः स्थितिव्या-
ख्याता, जघन्यिका चायुः स्थितिरंतमुहूर्तं ज्ञेयेत्यर्थः. ॥ १४ ॥ अत्र स्थितिमुक्त्वा कायस्थितिमाह—

॥ मूलम् ॥—असंखकालमुक्कोसं । अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ कायविइं तेज्जणं । तं कायं
तु अमुंचउ ॥ १५ ॥ व्याख्या—तेजसां तेजस्कायजीवानां स्वं कायममुंचतामुक्कष्टमसंख्यं
कालं स्थितिर्भवति. तेजस्कायस्थो जीवो मृत्वाऽनंतरं तेजस्काये एवोत्पद्यते, तदाऽसंख्यं का-

दं तेजस्काये तिष्ठतीत्यर्थः । जघन्यमंतर्मुहूर्तं तिष्ठति ॥१५॥ अथ कालस्यांतरं वदति—

॥ मूलम् ॥—अणंतकालमुक्कोसं । अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ विजढम्मि सए काए । तेज-
जीवाणमंतरं ॥ १६ ॥ व्याख्या—तेजोजीवानां स्वकीये तेजस्काये त्यक्ते सत्युत्कृष्टमंतरमनंत-
कालं, तेजस्कायजीवास्तेजस्कायाच्च्युत्वाऽपरस्मिन् काये उत्पद्य पुनस्तेजस्काये उत्कृष्टमनंत-
कालस्यान्तरेणोत्पद्यते, जघन्यमंतरं चेन्नवति, तदांतर्मुहूर्तं भवति । नवसमयादारभ्य किंचि-
दूनं बटिकाष्टयमंतर्मुहूर्तमुच्यते ॥ १६ ॥

॥ मूलम् ॥—एणसिं वन्नउ चेव । गंधउ रसफासउ ॥ संगणदेसउ वावि । विहाणाइ
सहम्मससो ॥ १७ ॥ व्याख्या—एतेषामश्रिकायजीवानां वर्णतो रसतः स्पर्शतः संस्था-
नादेशतश्चापि सहस्रशो विधानानि भेदा भवन्ति ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—दुविहा वाउजीवा उ । सुहुमा वायरा तहा ॥ पज्जत्तमपज्जत्ता । एवमेए
दुहा पुणो ॥ १८ ॥ व्याख्या—वायुजीवा द्विविधाः सूक्ष्मा वादराः, ते पुनः पर्यासापर्यास-
भेदेन द्विधा संति ॥ १८ ॥

॥ मूलम् ॥—बायरा जे उ पज्जाता । पंचहा ते पकित्तिया ॥ उक्कलिया मंरुलिया । घणुंजा सुद्धवाया य ॥ १ए ॥ व्याख्या—ते बादरा वायुकायजीवाः पर्याप्तापर्याप्तास्ते पुनः पंचा प्रकीर्त्तिताः, पंच कथनमात्रतः, वायवो ह्यनेकविधाः संति. उत्कलिकावायुर्यः स्थित्वा स्थित्वा वाति १. मंरुलिकावायुर्वातूलिकावायुः २. घनो घनरूपो वायुर्धनवायू रतनप्रज्ञाद्यधोवर्ती, घनोद्धिस्तु विमानानामाधरो हिमपटलकल्पो महावायुः ३. गुंजन् वातीति गुंजावायुः ४. शुद्धा वायवः स्तोकं स्तोकं ये वांति. ॥ १ए ॥

॥ मूलम् ॥—संवट्टगवाया य-एगहा एवमाईआ ॥ एगविहमनाणत्ता । सुहुमा ते विवाहिया ॥ २० ॥ व्याख्या—संवर्तकवायवस्ते, यैर्वायुभिस्तुणादय एकस्मात्स्थानात्स्थानान्तरं नीयंते, एवमादयोऽनेकधा व्याख्याताः. परं वायुजातिसामान्येनैकविधा अनानात्वास्तीर्थकैस्ते सूक्ष्मवायुकायजीवा व्याख्याताः. ॥ २० ॥

॥ मूलम् ॥—सुहुमा सबलोयम्मि । लोग्गदेसे य बायरा ॥ एत्तो कालविजागं तु । तेसिं बुहं-चउविहं ॥ २१ ॥ व्याख्या—सूक्ष्मा वायुकायजीवाः सर्वस्मिंश्चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोके

स्थिताः संति. वादरा वायुकायजीवा लोकेकदेशे स्थिताः संतीति क्षेत्रविभाग उक्तः. इतोऽ-
नंतरं तेषां वायुकायजीवानां चतुर्विधं कालविभागं वदये. ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—संततं पृषणाद्या । अपज्वसियावि य ॥ विडं पमुच्च साईया । सपज्ज-
वसियावि य ॥ १२ ॥ व्याख्या—संततिं प्रवाहमर्गमाश्रित्य वायुकायजीवा अनादयस्तथा-
पर्यवसिना अपि. पुनः स्थितिं प्रतीत्य ते सादिकाः सपर्यवसिताश्च वर्तन्ते. ॥ १२ ॥

॥ मूलम् ॥—तिन्नेव सहस्साइं । वासाणुक्कोसिया जवे ॥ आउविई वाऊणं । अंनोमु-
द्वनं जह्द्विया ॥ १३ ॥ व्याख्या—वायूनां वायुकायजीवानां त्रीणि वर्षसहस्राण्युत्कृष्टाद्युः
स्थितिरंतवति. जवन्यिका स्थितिरंतमुहूर्तं जवति. ॥ १३ ॥

॥ मूलम् ॥—असंखकालमुक्कोसं । अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ कायविई वाऊणं । तं कायं
नु अमुंच ॥ १४ ॥ व्याख्या—अथ कायस्थितिमाह—वायूनां वायुकायजीवानां स्वं का-
यं वायुकायमंचनामसंख्येयकालमुत्कृष्टा स्थितिव्याख्याता, जवन्यिका स्थितिरंतमुहूर्तं ज-
वति. वायुकायाञ्च्युत्वा पुनर्वायुकाये एवोत्पद्यते, तदोत्कृष्टाऽसंख्येयकालं, जवन्यतश्चाप्यं-

तर्मुहूर्तं स्थितिव्याख्यातेत्यर्थः ॥ १४ ॥

॥ मूलम् ॥—अणंतकालमुक्कोसं । अंतोमुहुतं जहन्नयं ॥ विजडम्मि सए काए । वाउ-
जीवाणमंतरं ॥ १५ ॥ व्याख्या—अथ कालस्यांतरमाह—वायुजीवानां स्वकीये काये त्यक्ते स-
त्युत्कृष्टमनंतकालं, जघन्यमंतर्मुहूर्तमंतरं भवति. एतावता वायुकायस्थो जीवो वायुकाया-
च्च्युत्वाऽपरस्मिन् काये उत्पद्य पुनर्वोयुकाये उत्पद्यते, तदा कियत्कालस्यांतरं भवति? तदो-
त्कृष्टतोऽनंतकालस्यांतरं भवति, जघन्यतश्चांतर्मुहूर्तमंतरं भवति. ॥ १५ ॥

॥ मूलम् ॥—एएसिं वन्नउ चेव । गंधउ रसफासउ ॥ संगणादेसउ वावि । विहाणाइ
सहस्ससो ॥ १६ ॥ व्याख्या—एतेषामुत्कलिकादिवायूनां वायुकायजीवानां वर्णतो गंधतो र-
सतः स्पर्शतः संस्थानादेशतश्चापि सहस्रशो विधानानि बहवो भेदा भवंतीत्यर्थः ॥ १६ ॥
एवं तेजोवायुत्रसानुक्त्वोदारत्रसानाह—

॥ मूलम् ॥—उराला य तसा जे उ । चउविहा ते पकित्तिया ॥ वेइंदिय तेंदिय । च-
उरो पंचेदिया चेव ॥ १७ ॥ व्याख्या—ये उदारान्त्रसार्द्धाद्रियादयस्ते चतुर्विधाः प्रकीर्तिताः,

ह्रींद्रियाः १. त्रींद्रियाः २, चतुरिंद्रियाः ३, पंचेंद्रियाः ४. चैव पदपूर्णे. एते त्रसा उदारा
बृहन्नरीगः. ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—चंद्रिया य जे जीवा । दुबिहा ते पकितिया ॥ पज्जत्तमपज्जत्ता । एवमेए
मुणेह मे ॥ १८ ॥ व्याख्या—ह्रींद्रियाः कायरसनेंद्रिययुक्ता जीवास्ते द्विविधाः प्रकीर्तिताः.
ते के ह्रींद्रियाः? पर्याप्ता अपर्याप्ताश्च. एवममुना प्रकारेणैते ह्रींद्रियाः संतीति वाक्यं मे
कथयतो यूयं शृणुत? ॥ १८ ॥

॥ मूलम् ॥—किमिणो सोमंगला चैव । अलसा मायवाहया ॥ वासीमुहा य सिट्ठी-
य । संखा संखणगा तहा ॥ १९ ॥ पद्धोयाणुपद्धया चैव । तद्देव य वरारुगा ॥ जलूगा जा-
लगा चैव । चंदणा य तद्देव य ॥ २० ॥ व्याख्या—कुमयोऽपवित्रजीवाः, च पुनः सोमंग-
ला ह्रींद्रियजीवविशेषाः, अलसा वर्षाकाले मृत्तिकोद्भवाः, मातृवाहकाश्चूडलगिजाई इति
लोकप्रसिद्धिमंतो ह्रींद्रियजीवाः. वासीमुखा वासीसदृशवदना जीवाः, तथा शुक्तयो मुक्ता-
फलयोनयः, संखा बृहज्जलजाः, तथा शंखनका लघवो वर्षासु मृत्तिकोद्भवाः. ॥ १९ ॥ पद्ध-

काश्च पुनरणुपल्लकास्तथैव वराटकाः कपर्दकाः, जलूका रुधिरपाः, जालका अपि द्वौद्रियजी-
वविशेषाः, तथैव चंदना अक्काः, येषामवयवाः स्थापनार्थां स्थाप्यन्ते. द्वौद्रियाणां मध्ये के-
चित्प्रसिद्धाः केचिदप्रसिद्धाः संति. ॥ ३० ॥

॥ मूलम् ॥—इह बेंदिया एए—णेगहा एवमाइउ ॥ लोएगदेसे ते सबे । न य सब-
तय विद्याहिया ॥ ३१ ॥ व्याख्या—इत्यमुना प्रकारेणैते द्वौद्रिया एवमादयोऽनेकधा अनेकना-
मानो वर्तन्ते. सर्वे द्वौद्रिया जीवा लोकैकदेशे चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकस्यैकदेशे जलाश्रया-
दौ तिष्ठन्ति, सर्वत्र न व्याख्याताः संति. ॥ ३१ ॥

॥ मूलम् ॥—संतइं पप्पणाईया । अपजवसियावि य ॥ ठिइं पडुच्च साईया । सपज्जव-
सियावि य ॥ ३२ ॥ व्याख्या—ते द्वौद्रियाः संततिं प्राप्य प्रवाहमाश्रित्यानादयस्तथाऽपर्य-
वसिता अपि संति. स्थितिं जवस्थितिं कायस्थितिं च प्रतीत्य सादिकाः सपर्यवसिता अपि
संति. ॥ ३२ ॥ पूर्वं जवस्थितिं वदति—

॥ मूलम् ॥—वासाइं बारसे चेव । उक्कोसेणं विद्याहिया ॥ बेंदियआउठिइं । अंतोमुहु-

तं जहन्निवा ॥ ३३ ॥ व्याख्या- ह्रींद्रियाणां द्वादशवर्षाण्यायुःस्थितिरुत्कृष्टा व्याख्यातास्ति, जवन्यनोतमुहूर्तं, नवसमयादारभ्य किंचिदूने घटिकाष्टयमायुषः स्थितिव्याख्याता. ॥३३॥
अथ कायश्चिनिमाह-

॥ मूलम् ॥-संलिङ्गकालमुक्त्वासे । अंतोमुहुत्तं जहन्निव ॥ वेदियकायविद् ॥ तं कायं
तु अमुंच ॥ ३४ ॥ व्याख्या-ह्रींद्रियजीवानां तं स्वकीयकायं ह्रींद्रियकायममुंचतां काय-
स्थितिरुत्कृष्टा मंग्येयकालं स्थितिः जवन्यनोतमुहूर्तं स्थितिरस्तीत्यर्थः. ॥ ३४ ॥ अथ
कालम्यांनरमाह-

॥ मूलम् ॥-अणंतकालमुक्त्वासे । अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ वेदियजीवाणं । अंतरेयं
वियाद्वियं ॥ ३५ ॥ व्याख्या-ह्रींद्रियजीवानां स्वकीययोनित्यागे सत्यपरस्मिन् काये उत्पद्य
पुनर्ह्रींद्रिययोनौवेवोत्पद्यते, तदोत्कृष्टमंतरमनंतकालं, जवन्यनोतमुहूर्तं कालस्यांतरं भवति.
यदा हि ह्रींद्रियो जीवः स्वयनेश्च्युत्वा वनस्पताबुत्पद्यते, तदानंतं कालं तिष्ठति. ततोऽनंत-
कालम्यांतरं भवति. पश्चात्पुनर्ह्रींद्रियत्वे उत्पद्यते इत्यर्थः. ॥ ३५ ॥

काश्च पुनरणुपह्णकास्तथैव वराटकाः कपर्दकाः, जलूका रुधिरपाः, जालका अपि द्वौद्रियजी-
वविशेषाः, तथैव चंदना अद्वाः, येषामवयवाः स्थापनायां स्थाप्यन्ते. द्वौद्रियाणां मध्ये के-
चित्प्रसिद्धाः केचिदप्रसिद्धाः संति. ॥ ३० ॥

॥ मूलम् ॥—इह बेंदिया एए—णेगहा एवमाइले ॥ लोएगदेसे ते सवे । न य सब-
त्थ वियाहिया ॥ ३१ ॥ व्याख्या—इत्यमुना प्रकारेणैते द्वौद्रिया एवमादयोऽनेकधा अनेकना-
मानो वर्तन्ते. सर्वे द्वौद्रिया जीवा लोकैकदेशे चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकस्यैकदेशे जलाश्रया-
दौ तिष्ठति, सर्वत्र न व्याख्याताः संति. ॥ ३१ ॥

॥ मूलम् ॥—संतइं पप्पणाईया । अपजवसियावि य ॥ विइं पडुच्च साईया । सपजव-
सियावि य ॥ ३२ ॥ व्याख्या—ते द्वौद्रियाः संततिं प्राप्य प्रवाहमाश्रित्यानादयस्तथाऽपर्य-
वसिता अपि संति. स्थितिं जवस्थितिं कायस्थितिं च प्रतीत्य सादिकाः सपर्यवसिता अपि
संति. ॥ ३२ ॥ पूर्वं जवस्थितिं वदति—

॥ मूलम् ॥—वासाइं बारसे चेव । उक्कोसेणं वियाहिया ॥ बेंदियआउविइं । अंतोमुहु-

तं जहन्निद्या ॥ ३३ ॥ व्याख्या- ह्रींद्रियाणां द्वादशवर्षाण्यायुःस्थितिरुत्कृष्टा व्याख्यातास्ति, जवन्यनोतर्मुहूर्तं, नवसमयादारभ्य किंचिद्घने वटिकाष्टयमायुषः स्थितिव्याख्याता. ॥३३॥
अथ कायस्थितिमाह-

॥ मूलम् ॥-संखिज्जकालमुक्कोसं । अंतोमुहुत्तं जहन्निद्यं ॥ वेद्विद्यकायविई । तं कायं तु अमुंचते ॥ ३४ ॥ व्याख्या-ह्रींद्रियजीवानां तं स्वकीयकायं ह्रींद्रियकायममुंचतां काय-स्थितिस्तुत्कृष्टा मंग्येयकालं स्थितिः जवन्यनोतर्मुहूर्तं स्थितिरस्तीत्यर्थः. ॥ ३४ ॥ अथ कालम्यांतरमाह-

॥ मूलम् ॥-अणंतकालमुक्कोसं । अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ वेद्विद्यजीवाणं । अंतरेयं त्रियाह्वियं ॥ ३५ ॥ व्याख्या-ह्रींद्रियजीवानां स्वकीययोनित्यागे सत्यपरस्मिन् काये उत्पद्य पुनर्ह्रींद्रिययोनावेवोत्पद्यते, तदोत्कृष्टमंतरमनंतकालं, जवन्यनोतर्मुहूर्तं कालस्यांतरं भवति. यदा हि ह्रींद्रियो जीवः स्वयनेश्रुत्वा वनस्पतानुत्पद्यते, तदानंतं कालं तिष्ठति. ततोऽनंत-कालम्यांतरं भवति. पश्चात्पुनर्ह्रींद्रियत्वे उत्पद्यते इत्यर्थः. ॥ ३५ ॥

॥ मूलम् ॥—एएसिं वन्नञ्चैव । गंधञ्चै रसफासञ्चै ॥ संगणानादेश-
सहस्सञ्चै ॥ ३६ ॥ व्याख्या—एतेषां द्रव्यजाणां वर्णतो रसतः स्पर्शतः संस्थानादेश-
तश्च सहस्रशो बहूनि विधानानि ज्ञेया ज्ञवन्तीति शेषः ॥ ३६ ॥ अथ त्रीन्द्रियानाह-

॥ मूलम् ॥—तैर्दिया उ जे जीवा । डुविहा ते पकित्तिया ॥ पज्जत्तमपज्जत्ता । तेसिं
जेए सुणेह मे ॥ ३७ ॥ व्याख्या—ये त्रीन्द्रियजीवाः शरीररसनाघ्राणेन्द्रियत्रययुक्तास्ते पर्या-
प्तापर्याप्तज्ञेदेन द्विविधाः प्रकीर्तिताः. तेषां त्रीन्द्रियजीवानां ज्ञेयान् मे मम कथयतो यूयं
शृणुत ? ॥ ३७ ॥

॥ मूलम् ॥—कंथूपिपील्लिउदंसा । उक्कलुहेहिया तहा ॥ तणहारकट्टहारा । मादूगा
पत्तहारगा ॥ ३८ ॥ कप्पासंमि जाया । तिंदुगा तज्जसमिंजगा ॥ सदावरीय गुम्मी य । बो-
धवा इंदगायगा ॥ ३९ ॥ इंदगोवगमाइया-णेगविहा एवमाइञ्च ॥ लोएगदेसे ते सब्बे । न
सव्वञ्च वियाहिया ॥ ४० ॥ व्याख्या—‘कुंथूपिपील्लिउदंसा’ कुंथुर्लघुशरीरस्त्रीन्द्रियजीवः, पि-
पीलिः कीटिका, उदंसास्त्रीन्द्रियजातिविशेषाः, उत्कलिको जंतुविशेषः, तथोपदेहिका तृण-

हारकाग्रहाणां गतेऽपि त्रीन्द्रियजीवविशेषाः, मालूकाः पत्रहारकाः, एतेऽपि त्रीन्द्रियजीवविशेषाः, स-
पाः ॥ ३८ ॥ कर्पासास्थिजानास्तिण्डुकाः, पुनस्तंतुसर्पिजिका अपि त्रीन्द्रियजीवविशेषाः, स-
दावरी, च पुनर्गुल्मीति यूकाः, तथैन्द्रकायका इत्यपि कुत्रचिद्वोक्तप्रसिद्धाः ॥ ३९ ॥ इन्द्रि-
गोपकादिकाः, इन्द्रगोपको ममोल इति प्रसिद्धः, एवमादिकामूर्त्तीन्द्रिया अनेकधा जीवास्ते
मये लोकेऽप्येते व्याख्याताः ॥ ४० ॥

॥ मूलम् ॥—मंतदं पप्पणाईया । अपज्जवसियावि य ॥ तिदं पमुच्च साईया । सपज-
वमियावि य ॥ ४१ ॥ व्याख्या—एते त्रीन्द्रियजीवाः संततिं प्राप्यानादयोऽपर्यवसिताः, स्थि-
तिं नवस्थितिं कायस्थितिं च प्रतीत्य सादिकाः सपर्यवसिता अपि ॥ ४१ ॥

॥ मूलम् ॥—एगूणपन्नहोरत्ता । उक्कोसेण विद्याहिया ॥ तेंदियआउठिई । अंतोमुहु-
त्तं जहद्विया ॥ ४२ ॥ व्याख्या—त्रीन्द्रियजीवानामेकोनपंचाशद्विनान्युत्कृष्टाशुःस्थितिव्यर्था-
ता, जघन्यकांतमुहूर्तमाशुःस्थितिरस्तीति ज्ञातः ॥ ४२ ॥ अथ कायस्थितिमाह—

॥ मूलम् ॥—संखिजकालमुक्कोसं । अंतोमुहुत्तं जहद्वयं ॥ तेंदियकायठिई । तं कायं तु

अमुंचते ॥ ४३ ॥ व्याख्या—त्रीन्द्रियाणां स्वं कायं त्रीन्द्रियकायममुंचतां मृत्वा तत्रैवोत्पद्यमानानामुत्कृष्टा संख्येयकालं स्थितिः, जघन्यतस्त्वंतर्मुहूर्तमेव स्थितिरस्ति. ॥ ४३ ॥ अथ कालस्यांतरमाह—

॥ मूलम् ॥—आणंतकालमुद्धोसं । अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ तेइन्द्रियजीवाणं । अंतरं तु वियाहियं ॥ ४४ ॥ व्याख्या—त्रीन्द्रियजीवानां स्वकायाच्छ्रुत्वाऽन्यत्र योनावुत्पद्य पुनस्त्रीन्द्रिययोनावुत्पद्यते, तदोत्कृष्टमनंतकालमंतरं भवति. वनस्पतिकारेऽनंतकालस्य संभवत्. जघन्यमंतरमंतर्मुहूर्तं व्याख्यातं. ॥ ४४ ॥

॥ मूलम् ॥—एएसिं वन्नते चेव । गंधते रसफासते ॥ संगणादेसतेवावि । विहाणाइ सहस्ससो ॥ ४५ ॥ व्याख्या—एतेषां त्रीन्द्रियजीवानां वर्णतो गंधतो रसतः स्पर्शतश्च संस्थानादेशतश्चापि सहस्रशो विधानानि भवन्ति. ॥ ४५ ॥ अथ चतुरिन्द्रियानाह—

॥ मूलम् ॥—चउरिंदिया य जे जीवा । डुविहा ते पकित्तिया ॥ पज्जत्तमपज्जत्ता । तेसिं नेए सुणेह मे ॥ ४६ ॥ व्याख्या—चतुरिन्द्रिया ये जीवाः स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःसहितास्ते च

पर्याप्तापर्याप्तचेदेन द्विधा प्रकीर्तिताः, तेषां ज्ञेदान् मे मम कथयतो यूयं शृणुत ? ॥ ४६ ॥

॥ मूलम् ॥—अंध्रिया पोत्तिया चेव । मडिया मसगा तहा ॥ जमरे कीरुपयंगे य । डिं-
कोणे कुंकणे तहा ॥ ४७ ॥ कुम्कुडे सिंगरीमीय । नंदावत्ते य विडिण्ण ॥ सोदे य निंगरीमी-
य । चिगली अडिवेहण्ण ॥ ४८ ॥ अडिले माहण्ण अडि—रोरुण्ण चित्तपत्तण्ण ॥ उडिंजलिया
जलकारी य । नीयया तंवगाड्या ॥ ४९ ॥ व्याख्या—तिस्रचिर्गाथाचिश्चतुरिंद्रियजीवानां
नामानि—अंध्रिका, च पुनः पौत्तिका, मडिका तथा मशका, ज्रमस्तथा कीटः पतंगश्च, त-
था टिंकणस्तथा कुंकणः, एते चतुरिंद्रिया जंतवः ॥ ४७ ॥ पुनः कुकुटः, शृंगरीटी, नंदा-
वर्तः, वृश्चिकः, सोलः, चूंगरीटकः, वीरली अडिवेधकः ॥ ४८ ॥ अडिलो मागधः, अ-
हो रोमकश्चित्रपत्रा, उपधियलकः, जलकारी, नीचकस्ताप्रकः ॥ ४९ ॥ एतानि देशीयना-
मानि तत्तद्देशप्रसिद्धानि.

॥ मूलम् ॥—इइ चतुरिंद्रिया एए—णेगहा एवमाईउ ॥ लोगस्स एगदेसंमि । ते सवे
परिकित्तिया ॥ ५० ॥ व्याख्या—इत्यमुना प्रकारेणैते चतुरिंद्रिया एवमादिका अनेकधाः

संति. ते सर्वे चतुरिंद्रिया लोकास्य चतुर्दशरज्ज्वालमकलोकस्यैकदेशे परिकीर्तिताः. ॥ ५० ॥

॥ मूलम् ॥—संतदं पप्पणार्इया । अपज्जवसियावि य ॥ ठिइं पमुच्च साइया । सपज्जव-
सियावि य ॥ ५१ ॥ व्याख्या—संततिं प्राप्य ते जीवा अनादयस्तथाऽपर्यवसिताश्चापि.
स्थितिं जवस्थितिं कायस्थितिं च प्रतीत्य सादयः सपर्यवसिता अपि संति. ॥ ५१ ॥

॥ मूलम् ॥—ठच्चेव य मासाऊ । उक्कोसेण वियाहिया ॥ चउरिंदियआउठिइं । अंतो-
मुहुत्तं जहन्निया ॥ ५२ ॥ व्याख्या—चतुरींद्रियाणामुत्कृष्टा षणमासायुःस्थितिव्याख्याता,
जघन्यिका चांतर्मुहूर्तस्थितिव्याख्याता. ॥ ५२ ॥ जवस्थितिमुक्त्वा कायस्थितिमाह—

॥ मूलम् ॥—संखेज्जकालमुक्कोसं । अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥ चउरिंदियकायठिइं । तं
कायं तु अमुंचलं ॥ ५३ ॥ व्याख्या—चतुरिंद्रियाणां स्वं कायममुंचतां पुनः पुनस्तत्रैवोत्पद्य-
मानानां संख्येयकालमुत्कृष्टा स्थितिरस्ति, जघन्यिका चांतर्मुहूर्तं यावद्व्याख्याता. ॥ ५३ ॥
अथ कालांतरमाह—

॥ मूलम् ॥—अणंतकालमुक्कोसं । अंतोमुहुत्तं जहन्नियं ॥ विजढंमि सए काए । अंत-

स्यं वियाहियं ॥ ५४ ॥ व्याख्या—चतुरिन्द्रियाणां स्वकाये त्यक्ते सति पुनरन्यस्मिन् काये उत्पद्य पुनश्चतुरिन्द्रियकाये उत्पद्यते, तदोक्तप्रमंतरमनंतकालं, जघन्यतोतमुहूर्तमंतरं क्षेत्रं ॥

॥ मूलम् ॥—एणसिं वन्नलं चैव । गंधलं रसफासलं ॥ संगणदेसज्जवावि । विहाणाइं सहस्समो ॥ ५५ ॥ व्याख्या—एतेषां चतुरिन्द्रियजीवानां वर्णतो गंधतो रसतः स्पर्शतः संम्यानादेशतश्चापि सहस्रशो विधानानि ब्रह्मो जेदा जवंति ॥ ५५ ॥ अथ पंचेन्द्रियजेदानाह—

॥ मूलम् ॥—पंचेन्द्रिया य जे जीवा । चउविहा ते वियाहिया ॥ नेरइया तिरिस्का य । मणुआ देवा य आहिया ॥ ५६ ॥ व्याख्या—पंचेन्द्रियाश्च ये जीवास्ते चतुर्विधा व्याख्याताः, ते पंचेन्द्रिया जीवा नैरयिकास्तिर्यचो मनुजाश्च पुनर्देवा आख्यातास्तीर्थकरैर्व्याख्याताः ।

॥ मूलम् ॥—नेरइयां सत्तविहा । पुढवीसु सत्तसू भवे ॥ पज्जत्तमपज्जात्ता । तेसिं जेए मुणेह मे ॥ ५७ ॥ व्याख्या—सत्तसु रत्नप्रज्ञादिषु नरकपृथ्वीषु सत्तधास्ते नैरयिका जवेयुः, ते पुनर्नैरयिकाः पर्याप्ता अपर्याप्ताश्च संति । सत्त नैरयिकाः पर्याप्ताः, सत्त नैरयिका अपर्याप्ताः । एवं चतुर्दशप्रकारांस्तेषां जेदान् मे मम कथयतः सतो यूयं शृणुत ? ॥ ५७ ॥ पूर्वं सत्तनर-

कपृथ्वीनां स्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥—रयणाज्ञा १ सङ्कराज्ञा २ । वालुयाज्ञा ३ य आहिया ॥ पंकाज्ञा ४ धूमा-
ज्ञा ५ । तमा ६ तमतमा ७ तथा ॥ ५७ ॥ व्याख्या—रत्नानां वैदूर्यादीनामाज्ञा इवाज्ञा
यस्याः सा रत्नाज्ञा, रत्नकांक्षस्य ज्ञवनपतिज्ञवनस्याज्ञा इवाज्ञा यस्याः सा रत्नाज्ञा १. शर्करा
श्लक्ष्णपाषाणरूपा, तदाकारा आभा यस्याः सा शर्कराज्ञा २. वालुका श्लक्ष्णरजः सहगाज्ञा
यस्याः सा वालुकाज्ञा ३. पंकस्याज्ञेवाज्ञा यस्याः सा पंकाज्ञा ४. धूमस्याज्ञेवाज्ञा यस्याः सा धू-
माज्ञा. यद्यपि तत्र धूमस्याज्ञावोऽस्ति, तथापि तत्र तदाकारपुद्गलानां परिणामोऽस्तीति धू-
माज्ञा ५. तमःप्रज्ञा तमोरूपांधकारमयी तमाज्ञा ६. तमस्तमा, प्रकृष्टं तमस्तमस्तमः, तन्म-
यी अत्यन्तांधकारमयीत्यर्थः. ७. सप्तविधनरकपृथ्वीत्वेन तदंतर्वर्तिनोऽपि नरकजीवाः सप्तधा
व्याख्याताः, ते पुनः पर्याप्तापर्याप्तज्ञेदाच्चतुर्दशधा ज्ञेयाः. ॥ ५७ ॥ इति सप्तनरकपृथ्वीनां
स्वरूपमुक्त्वाऽथ नामान्याह—

॥ मूलम् ॥—धम्मा वंसगा सेला । तथा अंजणरिद्धगा ॥ मघा माघवई चैव । णारया

उत्तरा-

सटीकं

॥ २२४६ ॥

य पुणो जने ॥ ५ए ॥ व्याख्या—घम्मा प्रथमा पृथ्वी १, द्वितीया वंशका २, तृतीया शैला ३, तथा चतुर्थ्यजना ४, अरिष्टा पंचमी ५, मघा षष्ठी ६, माघवती सप्तमी ७. अत्र वा-
सिनो नारकाः सप्तधा ज्ञेयुः ॥ ५ए ॥

॥ मूलम् ॥—रयणाद् गुत्तर्त्तं चेव । तद्वा घम्माद् णामर्त्तं ॥ इद् नेरईया एए । सत्त-
हा परिकित्तिया ॥ ६० ॥ व्याख्या—रत्नप्रज्ञादयो गोत्रतो ज्ञेयाः, तथा घर्मादयो नामतो
ज्ञेयाः इत्यमुना प्रकारेणैते नेरयिकाः सप्तधा परिकीर्तिताः ॥ ६० ॥ अत्र केवविजागमाह-

॥ मूलम् ॥—लोगस्स गगदेसंमि । ते सवे उ वियाहिया ॥ इत्तो कालविजागं तु । ते-
मिं बुद्धं चउविद् ॥ ६१ ॥ व्याख्या—ते सर्वे नारका लोकस्यैकदेशे व्याख्याताः, अन्यत्र स-
र्वत्र न मन्तीत्यर्थः । 'इत्तो' इतोऽनंतरं तेषां नारकाणां चतुर्विधं कालविजागं बद्ध्ये ॥ ६१ ॥

॥ मूलम् ॥—संतदं पप्पणाईया । अपज्जवसियावि य ॥ विद्ं पमुच्च साईया । सपज्जव-
सियावि य ॥ ६२ ॥ व्याख्या—संततिं प्राप्य प्रवाहमाश्रित्य ते नारका अनादयोऽप्यत्रसि-
ताश्चपि स्थितिं कावस्थितिमाश्रित्य सादयः सपर्यवसिताश्चापि वर्तते ॥ ६२ ॥

नुक्कोसिया ऋवे ॥ ७० ॥ व्याख्या—नारकाणां या जघन्योत्कृष्टत आयुःस्थितिर्व्याख्याता,
सैव तेषां नारकाणां कायस्थितिर्जघन्योत्कृष्टतश्च व्याख्याता. यतो हि नारको जीवो मृत्वा
पुनर्नरकभूमौ नोत्पद्यते, अन्यत्र गर्भजपर्यासिसंख्येयवर्षायुष्केषूपद्यते, पश्चान्नरके उत्पद्यते
नोत्पद्यते च. ॥ ७० ॥ अथ कालांतरमाह—

॥ मूलम् ॥—अणंतकालमुक्कोसं । अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥ विजहंमि सए काए । नेरइ-
याणं तु अंतरं ॥ ७१ ॥ व्याख्या—नारकाणां तु स्वे काये त्यक्ते सत्युत्कृष्टं कालस्यांतरमनंत-
कालं ऋवति, जघन्यतोतमुहूर्तं कालांतरं भवति. यदान्यतरनरकात्कश्चिन्नारकश्च्युत्वा गर्भज-
पर्याप्तमत्स्यादिषूपद्यते, तत्र चात्यंतदुष्टाध्यवसायत्वादंतमुहूर्तमायुः प्रपाळ्य मृत्वान्यतमनरके
उत्पद्यते. ॥ ७१ ॥

॥ मूलम् ॥—एएसिं वन्नउं चैव । गंधउं रसफासउं ॥ संवाणादेसउं वावि । विहाणाइ-
सहस्ससो ॥ ७२ ॥ व्याख्या—एतेषां नारकाणां वर्णतो गंधतो रसतः स्पर्शतः संस्थानादेश-
तश्चापि सहस्रशो विधानानि बहवो ऋेदा ऋवन्ति. ॥ ७२ ॥ अथ पंचैन्द्रियतिरश्चां ऋेदानाह—

॥ मूलम् ॥—पञ्चन्द्रिया । तिरिक्ता य । दुविहा ते वियाहिया ॥ समुद्धिमा तिरिक्ता य । गपुत्रकृतिना नहा ॥ ७२ ॥ व्याख्या—पञ्चन्द्रियास्तिर्यचो द्विविधा व्याख्याताः, ते के? मंमूर्तिमास्तिर्यचस्तथा गर्भव्युक्तांतिकास्तिर्यचश्च. तत्र संमूर्त्वाऽतिशयमूढजावस्तेन निर्बु-
त्ता निष्पन्नाः मंमूर्तिमाः, संमूर्तिमाश्च ते तिर्यचश्च संमूर्छिमतिर्यचो मनःपर्यातिरहिताः सदा मंमूर्तिना इव तिष्ठन्ति. गर्भव्युक्तांतिका गर्भजा मनःपर्यासिंहिताः. ॥ ७२ ॥

॥ मूलम् ॥—दुविहा ते नवे तिविहा । जलयरा थलयरा तहा ॥ खह्यराय बोधवा । नेभिं जेण सुणेह मे ॥ ७३ ॥ व्याख्या—ते द्विविधास्संमूर्तिमा गर्भजाश्च तिर्यचः पुनस्त्रिविधा बोधव्याः. तत् त्रैविध्यं यथा जलचराः स्थलचरास्तथा खचराः संति. एते त्रयोऽपि द्विविधाः, गर्भजाः संमूर्तिमाश्च ज्ञेयाः. तेषां ज्ञेदान् मे कथयतो यूयं शृणुत? ॥ ७३ ॥ अथ जलचरज्ञेदानाह—

॥ मूलम् ॥—महा य कढजायावि । गाहाय मगरा तहा ॥ सिसुमारा य बोधवा । पं-
चदा जलयराहिया ॥ ७४ ॥ व्याख्या—एते जलचराः पञ्चधा व्याख्याताः. एते के? मत्स्या

॥ मूलम् ॥—सागरोपममेगं तु । उक्कोसेण वियाहिया ॥ पढमाए जहन्नेणं । दसवा-
ससहस्सिया ॥ ६३ ॥ व्याख्या—प्रथमायां नरकपृथिव्यां रत्नप्रज्ञायामुत्कृष्टेन त्रयोदशे प्रस्तटे
एकं सागरोपममायुःस्थितिव्यख्याता, जघन्येन दशवर्षसहस्रिकायुःस्थितिव्यख्याता । ६३।

॥ मूलम् ॥—तिन्नेव सागराउ । उक्कोसेण वियाहिया ॥ दोच्चाए जहन्नेणं । एगं तु
सागरोवमं ॥ ६४ ॥ व्याख्या—द्वितीयायां नरकपृथिव्यां शर्कराज्ञायामंतिमे प्रस्तटे नारका-
णामुत्कृष्टत्वेन त्रीणि सागरोपमाण्यायुःस्थितिव्यख्याता । जघन्येन त्वेकं सागरोपममायुःस्थि-

तिव्यख्याता ॥ ६४ ॥

॥ मूलम् ॥—सत्तेव सागराऊ । उक्कोसेण वियाहिया ॥ तइयाए जहन्नेणं । तिन्नेव
सागरोवमा ॥ ६५ ॥ व्याख्या—तृतीयायां नरकपृथिव्यां बालुकप्रज्ञायामंतिमे प्रस्तटे उत्कृष्ट-
तः सप्तसागरोपमाण्यायुःस्थितिव्यख्याता, जघन्यतल्लीणि सागरोपमाणि स्थितिव्यख्याता ।

॥ मूलम् ॥—दससागरोवमानं । उक्कोसेण वियाहिया ॥ चउत्थीए जहन्नेणं । सत्तेव सा-
गरोवमा ॥ ६६ ॥ व्याख्या—चतुर्थ्यां पंकप्रज्ञायामंत्ये प्रस्तटे उत्कृष्टेन दश सा-

गरोपमानि स्थितिव्याख्याना. जवन्येन सप्तसागरोपमाण्यायुःस्थितिः कथिता. ॥ ६६ ॥

॥ मूलम् ॥—सत्तरससागरात् । उक्तेसेण विद्याहिया ॥ पंचमाए जहन्नेण । दस उ मागरोवमा ॥ ६७ ॥ व्याख्या—पंचमायां नरकपृथिव्यां धूमप्रज्ञायामंत्ये प्रस्तटे सप्तदशसा- गरोपमाण्यायुःस्थितिव्याख्याता. जवन्येन तु दशसागरोपमाण्यायुःस्थितिव्याख्याता. ॥ ६७ ॥

॥ मूलम् ॥—वावीससागरात् । उक्तेसेण विद्याहिया ॥ ठ्ठीए जहन्नेण । सत्तरससाग- रोवमा ॥ ६८ ॥ व्याख्या—पष्ठ्यां नरकपृथिव्यां तमःप्रज्ञायामंत्ये प्रस्तटे उत्कृष्टेन द्वाविंशति- सागरोपमाण्यायुःस्थितिव्याख्याता. जवन्येन सप्तदशसागरोपमाण्यायुःस्थितिव्याख्याता.

॥ मूलम् ॥—तित्तीससागरात् । उक्तेसेण विद्याहिया ॥ सत्तमाए जहन्नेण । वावीसं सागरोवमा ॥ ६९ ॥ व्याख्या—सप्तम्यां नरकपृथिव्यां तमस्तमःप्रज्ञायामंत्ये प्रस्तटे उत्कृ- ष्टेन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाण्यायुःस्थितिव्याख्याता. जवन्येन द्वाविंशतिसागरोपमाण्यायुःस्थि- तिव्याख्याता. ॥ ६९ ॥

॥ मूलम् ॥—जा चेव आउविई । नेरइयाणं विद्याहिया ॥ सा तेसिं कायविई । जह-

न्नुक्कोसिया जवे ॥ ७० ॥ व्याख्या—नारकाणां या जघन्योत्कृष्टत आयुःस्थितिर्याख्याता, सैव तेषां नारकाणां कायस्थितिर्जघन्योत्कृष्टतश्च व्याख्याता. यतो हि नारको जीवो मृत्वा पुनर्नरकभूमौ नोत्पद्यते, अन्यत्र गर्भजपर्याप्तिसंख्येयवर्षायुष्केषूपद्यते, पश्चान्नरके उत्पद्यते नोत्पद्यते च. ॥ ७० ॥ अथ कालांतरमाह—

॥ मूलम् ॥—अणंतकालमुक्कोसं । अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥ विजहंमि सए काए । नेरइ-
याणं तु अंतरं ॥ ७१ ॥ व्याख्या—नारकाणां तु स्वे काये त्यक्ते सत्युत्कृष्टं कालस्यांतरमनंत-
कालं जवति, जघन्यतोतमुहूर्तं कालांतरं भवति. यदान्यतरनरकात्कश्चिन्नारकश्च्युत्वा गर्भज-
पर्याप्तिसमत्स्यादिषूपद्यते, तत्र चात्यंतदुष्टाध्यवसायत्वादंतमुहूर्तमायुः प्रपाप्य मृत्वान्यतमनरके
उत्पद्यते. ॥ ७१ ॥

॥ मूलम् ॥—एएसिं वन्नजं चैव । गंधजं रसफासजं ॥ संवाणादेसजं वावि । विहाणाइ
सहस्ससो ॥ ७२ ॥ व्याख्या—एतेषां नारकाणां वर्णतो गंधतो रसतः स्पर्शतः संस्थानादेश-
तश्चापि सहस्रशो विधानानि बहवो जेदा जवंति. ॥ ७२ ॥ अथ पंचेन्द्रियतिरश्चां जेदानाह—

॥ मूलम् ॥—पंचेदिया । तिरिखा य । दुविहा ते वियाहिया ॥ समुद्धिमा तिरिखा य । गपूचकंतिया तहा ॥ ७२ ॥ व्याख्या—पंचेदियास्तिर्यचो द्विविधा व्याख्याताः, ते के? संमूर्तिमास्तिर्यचस्तथा गर्जन्बुत्क्रांतिकास्तिर्यचश्च. तत्र संमूर्तीऽतिशयमूढजावस्तेन निर्मुक्ता निष्पन्नाः संमूर्तिमाः, संमूर्तिमाश्च ते तिर्यचश्च संमूर्तिमतिर्यचो मनःपर्याप्तिरहिताः सदा संमूर्तिता इव तिष्ठन्ति. गर्जन्बुत्क्रांतिका गर्जजा मनःपर्याप्तिसहिताः ॥ ७१ ॥

॥ मूलम् ॥—दुविहा ते नवे तिविहा । जलगरा थलगरा तहा ॥ खह्यराय बोधवा । नेमिं नेण सुणेह मे ॥ ७२ ॥ व्याख्या—ते द्विविधास्संमूर्तिमा गर्जजाश्च तिर्यचः पुनस्त्रिविधा बोधव्याः. तत् त्रैविध्यं यथा जलचराः स्थलचरास्तथा खचराः संति. एते त्रयोऽपि द्विविधाः, गर्जजाः संमूर्तिमाश्च ज्ञेयाः. तेषां ज्ञेदान् मे कथयतो यूयं शृणुत? ॥ ७३ ॥ अथ जलचरज्ञेदानाह—

॥ मूलम् ॥—महा य कठचायावि । गाहाय मगरा तहा ॥ सिसुमारा य बोधवा । पंचा जलगराहिया ॥ ७४ ॥ व्याख्या—एते जलचराः पंचधा व्याख्याताः. एते के? मत्स्या

न्नुक्कोसिया ऋवे ॥ ७७ ॥ व्याख्या—नारकाणां या जघन्योत्कृष्टत आयुःस्थितिव्याख्याता,
सैव तेषां नारकाणां कायस्थितिर्जघन्योत्कृष्टतश्च व्याख्याता. यतो हि नारको जीवो मृत्वा
पुनर्नरकभूमौ नोत्पद्यते, अन्यत्र गर्भजपर्याप्तिसंख्येयवर्षायुष्केषूत्पद्यते, पश्चान्नरके उत्पद्यते
नोत्पद्यते च. ॥ ७७ ॥ अथ कालांतरमाह—

॥ मूलम् ॥—अणंतकालमुक्कोसं । अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥ विजहंमि सए काए । नेरइ-
याणं तु अंतरं ॥ ७८ ॥ व्याख्या—नारकाणां तु स्वे काये त्यक्ते सत्युत्कृष्टं कालस्यांतरमनंत-
कालं ऋवति, जघन्यतोतर्मुहूर्तं कालांतरं भवति. यदान्यतरनरकात्कश्चिन्नारकश्च्युत्वा गर्भज-
पर्याप्तमत्स्यादिषूत्पद्यते, तत्र चात्यंतदुष्टाध्यवसायत्वादंतर्मुहूर्तमायुः प्रपाट्य मृत्वान्यतमनरके
उत्पद्यते. ॥ ७८ ॥

॥ मूलम् ॥—एएसिं वन्नउ चेव । गंधउ रसफासउ ॥ संगणादेसउ वावि । विहाणाइ
सहस्ससो ॥ ७९ ॥ व्याख्या—एतेषां नारकाणां वर्णतो गंधतो रसतः स्पर्शतः संस्थानादेश-
तश्चापि सहस्रशो विधानानि बहवो ज्ञेदा ऋवन्ति. ॥ ७९ ॥ अथ पंचेंद्रियतिरश्चां ज्ञेदानाह—

॥ मूलम् ॥—पंचेदिया । तिरिस्का य । दुविहा ते वियाहिया ॥ समुहिमा तिरिस्का य । गप्पवक्कंतिया तद्दा ॥ ७१ ॥ व्याख्या—पंचेदियास्तिर्यचो द्विविधा व्याख्याताः, ते के? संमूर्तिमास्तिर्यचस्तथा गर्जव्युत्क्रांतिकास्तिर्यचश्च । तत्र संमूर्तोऽतिशयमूढजात्रस्तेन निर्वृत्ता निष्पन्नाः संमूर्तिमाः, संमूर्तिमाश्च ते तिर्यचश्च संमूर्तिमतिर्यचो मनःपर्यातिरहिताः सदा संमूर्तिता इव तिष्ठन्ति । गर्जव्युत्क्रांतिका गर्जजा मनःपर्यातिसहिताः ॥ ७१ ॥

॥ मूलम् ॥—दुविहा ते चवे तिविहा । जलगरा थलगरा तद्दा ॥ खह्यराय बोधवा । तेषिं जेण सुणेह मे ॥ ७२ ॥ व्याख्या—ते द्विविधासंमूर्तिमा गर्जजाश्च तिर्यचः पुनस्त्रिविधा बोधव्याः । तत् त्रैविध्यं यथा जलचराः स्थलचरास्तथा खचराः संति । एते त्रयोऽपि द्विविधाः, गर्जजाः संमूर्तिमाश्च ज्ञेयाः । तेषां ज्ञेदान् मे कथयतो यूयं शृणुत? ॥ ७३ ॥ अथ जलचरज्ञेदानाह—

॥ मूलम् ॥—मग्गा य कञ्जजायावि । गाहाय मगरा तद्दा ॥ सिसुमारा य बोधवा । पंचा जलगराहिया ॥ ७४ ॥ व्याख्या—एते जलचराः पंचधा व्याख्याताः । एते के? मत्स्या

मीनाः, कछपाः कूर्माश्चापि, ग्राहास्तंतुकजीवाः, मकरा महामत्स्याः, शिशुमारा अपि मत्स्य-
विशेषाः एतेषु पंचसु भेदेषु बहूनां भेदानामंतर्भावः यतो हि यावंतः स्थलजीवास्तावंत ए-
व जलजीवा इत्युक्तेः ॥ ७४ ॥

॥ मूलम् ॥—लोण्गदेसे ते सवे । न सबत्थ वियाहिया ॥ एत्तो कालविजागं तु । ते-
सिं बुहं चउव्विहं ॥ ७५ ॥ व्याख्या—ते सर्वे जलचरा जीवा लोकैकदेशे व्याख्याताः, जल-
स्थानेष्वेव, न तु सर्वत्र इतोऽनंतरं तेषां जलचरजीवानां तु कालविजागं चतुर्विधं वक्ष्ये ॥ ७५ ॥

॥ मूलम् ॥—संतइं पप्पणाईया । अपज्जवसियावि य ॥ विइं पमुच्च साईया । सपज्जा-
वसियावि य ॥ ७६ ॥ व्याख्या—ते जलचरजीवाः संततिं प्राप्य प्रवाहमार्गमाश्रित्याऽनादयो-
ऽपर्यवसिताश्च वर्तन्ते, स्थितिं प्रतीत्य च स्थितिं कायस्थितिं चाश्रित्य सादयः सपर्यवसि-
ताश्च संतीति जावः ॥ ७६ ॥

॥ मूलम् ॥—इक्का य पुव्वकोफी । उक्कोसेण वियाहिया ॥ आउविइं जलयराणं । अंतो-
मुहुत्तं जहन्निया ॥ ७७ ॥ व्याख्या—जलचराणां मत्स्यादीनां जीवानामुत्कृष्टेनायुःस्थितिरैका

पूर्वकोटी व्याख्याता. पूर्वस्य तु परिमाणमेतत्-सप्ततिकोटिलक्षवर्षाणि, षट्पंचाशत्सहस्रकोटिवर्षाणि, एतैर्वर्षैः पूर्वं भवति. जघन्यकायुः स्थितिश्चैतेषामंतर्मुहुर्तमेव व्याख्याता. ॥७७॥
अथ जलचराणां कायस्थितिमाह—

॥ मूलम् ॥—पुव्वकोटीपुहुत्तं तु । उक्कोसेण वियाहिया ॥ कायविई जलयराणं । अंतो-
मुहुत्तं जहन्नया ॥ ७८ ॥ व्याख्या—जलचराणां कायस्थितिरुत्कृष्टतः पूर्वकोटिपृथक्त्वं व्या-
ख्याता. यदा जलचरजीवो नृत्वा पुनः पुनर्जलचरयोनावेवोत्पद्यते, तदा पूर्वकोटिपृथक्त्वं
यावदुत्पद्यते. पृथक्त्वं छाज्यामारज्य नवाकं यावत्पृथक्त्वमिति सिद्धांतोक्तसंज्ञास्ति. छा-
ज्यां पूर्वकोटिन्यामारज्य यावन्नवकोटिं यावज्जलचरो जीवो मृत्वा जलचरयोनावुत्पद्यते
इत्यर्थः. जघन्यतस्त्वंतर्मुहुर्तमेव कायस्थितिव्याख्याता. अथ कालांतरमाह—

॥ मूलम् ॥—अणंतकालमुक्कोसं । अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ विजडम्मि सए काए । ज-
लयराणं तु अंतरं ॥ ७९ ॥ व्याख्या—जलचराणां स्वकीये काये त्यक्ते सत्यन्यत्रोत्पद्य पुनः
नवकाये उत्पद्यते, तदा कियत्कालांतरं भवति? तदुच्यते—उत्कृष्टतोऽनंतं कालांतरं भवति,

यतो हि चेज्जलचरो निगोदत्वेनोत्पद्यते, तदा निगोदस्यानंतकालस्य स्थितिरस्ति, जघन्यत-
स्त्वंतर्मुहूर्तमेव कालांतरं द्वेयं. ॥ ७९ ॥

॥ मूलम् ॥—एएसिं वन्नलं चैव । गंधलं रसफासलं ॥ संगणानेसलं वावि । विहाणाइ
सहस्ससो ॥ ७० ॥ व्याख्या—तेषां जलचराणां वर्णतो गंधतो रसतः स्पर्शतः संस्थानादेश-
तश्चापि विधानानि सहस्रशो न्वंति. ॥ ७० ॥ अथ स्थलचरज्जेदानाह—

॥ मूलम् ॥—चउप्पया य परिसप्पा । डुविहा थलयर नवे ॥ चउप्पया चउविहा उ
। तं मे कित्तयलं सुण ॥ ७१ ॥ व्याख्या—स्थलचरा द्विविधाः, चतुःपदाः परिसर्पाश्च नवे-
युः, चत्वारः पदा येषां ते चतुःपदाः, परि समंतात्सर्पतीति परिसर्पाः. तत्र चतुःपदाश्चतुर्वि-
धाः संति. तांश्चतुर्विधान् मे मम कथयतस्त्वं शृणु ? ॥ ७१ ॥

॥ मूलम् ॥—एगखुरा डुखुरालं । गंभीपयसणप्पया ॥ हयमाई गोणमाई । गयमाईसी-
हमाइणो ॥ ७२ ॥ व्याख्या—एकखुराः, द्विखुराः, गंभीपदाः, सनखपदाः एकः खुरश्चरण-
धोवर्ति हड्डविशेषो येषां ते एकखुरास्ते चाश्वादयः. एवं द्वौ खुरौ येषां ते द्विखुरा गोणा-

दयो बलीवर्दीदयः. गंभी कमलमध्यस्थकर्णिका, तट्पदा गजादयः. सह-
नेवैर्वर्तते इति सनग्वाः, सनग्वाः पदा येषां ते सनखपदाः सिंहादयः. ' सण्णया ' इति
प्राकृतत्वात्. ॥ ८२ ॥ अथ परिसर्पनाह—

॥मूलम्॥—मृजृगपरिसर्पा । परिसर्पा दुविहा नवे ॥ गोहार्ड अहिमार्ड्या । इक्किक्काणे
यद्दा नवे ॥ ८३ ॥ व्याख्या—परिसर्पा जीवा द्विविधा नवेयुः, ते के? जुजाज्यां परिसर्पतीति
जुजपरिसर्पाः. उरसा परिसर्पतीत्युर.परिसर्पाः. तत्र गोधानकुलमूपकादयो जुजपरिसर्पाः.
अद्वय उर.परिसर्पाः. एते एकैऽप्यनेकधा नवेयुः. ॥ ८३ ॥ अथैतेषां क्षेत्रविभागमाह—

॥ मूलम् ॥—लोण्णदेसे ते सब्बे । न सब्बत्थ वियाहिया ॥ इत्तो कालविजागं । तेसिं
बुलं चउविहं ॥ ८४ ॥ व्याख्या—ते सर्वे स्थलचरा जुजपरिसर्पाश्च लोकैकदेशे व्याख्याताः.
इतोऽन्तरं कालविजागं म्थलचराणां चतुर्विधं वद्ध्ये. ॥ ८४ ॥

॥ मूलम् ॥—संतडं पप्पणाइया । अपज्जवसियावि य ॥ ठिई पमुच्च साईया । सपज्जा-
वमियावि य ॥ ८५ ॥ व्याख्या—संततिं प्राप्य ते स्थलचरा अनादयोऽपर्यवसिताश्चापि. स्थि-

तिं जवस्थितिं प्रतीत्याश्रित्य सादयः सपर्यवसिताश्चापि वर्तते. ॥ ८५ ॥

॥ मूलम् ॥—पल्लिवमाद् तिन्नेन । उक्कोसेण वियाहिया ॥ आलविइ थलयराणं । अंतोमुहुत्तं जहन्नियं ॥ ८६ ॥ व्याख्या—स्थलचराणामुक्कष्टेन त्रीणि पल्लोपमान्यायुःस्थिति-
व्याख्याता. जघन्यतः स्थलचराणामंतर्मुहूर्तमायुःस्थितिः. ॥ ८६ ॥

॥ मूलम् ॥—पल्लिवमाद् तिन्नेन । उक्कोसेणं तु साहिया ॥ पुव्वकोमीपुहुत्तेणं । अंतो-
मुहुत्तं जहन्निया ॥ ८७ ॥ व्याख्या—अथ स्थलचरा भूत्वा स्थलचरेष्वेवोत्पद्यंते. तदा कि-
यत्कालेनोत्पद्यंते ? तां कायस्थितिमाह—स्थलचराणां स्वकीये कार्ये एव समुत्पद्यमानानां
त्रीणि पल्लोपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वेन साधिकान्युक्कष्टेन कायस्थितिव्याख्याता. जघन्यका
कायस्थितिस्तेषामंतर्मुहूर्तमेवोक्ता. यतो हि लिपल्लोपमायुषः स्थलचराः पूर्वकोट्यायुषां स-
प्ताष्टभवग्रहणानि कुर्वन्ति, पंचेंद्रियतिरश्चामधिकनिरंतरभवस्याऽसंज्ञवोऽस्ति. ॥ ८७ अथ का-
लांतरमाह—

॥ मूलम् ॥—कायविई थलयराणं । अंतरे तेसिमं जवे ॥ कालं अणंतमुक्कोसं । अं-

नोमुहुतं जहन्निधं ॥ ७७ ॥ विजहम्मि सए काए । थलयराणं तु अंतरं ॥ एएसिं वन्नउ चे-
व । गंधने रसफासने ॥ संगणनेयने वावि । विहाणाइ सहस्ससो ॥ ७८ ॥ शुम्मं ॥ व्याख्या-
स्यलचराणां स्वकीये काये लक्के सति वनस्पत्यादिमध्ये उत्पद्यते चेत्स्यलचरेषु पुनरायाति,
तदोत्कृष्टमनंतकालांतरं भवति । जघन्यतश्चांतमुहूर्तकालस्यांतरं भवति, ॥ ७९ ॥ एतेषां
स्यलचराणां वर्णतो गंधतो रसतः स्पर्शतः संस्थानभेदतश्चापि सहस्रशो विधानानि भेदाः ॥

॥ मूलम् ॥—चम्मे उ लोमपस्की य । तइया समुगपस्की य ॥ विययपस्की य वो-
धवा । पस्किणो य चउव्विहा ॥ ८० ॥ व्याख्या—अथ खेचरभेदानाह—पक्षिणश्चतुर्विधा वो-
धव्याः, चर्मपक्षिणश्चर्मचटिकायाः, रोमपक्षिणो राजहंसाद्याः, समुद्रपक्षिणः समुद्रकाकार-
पक्षुयुक्ता मानुषोत्तरपर्वताद्वहिर्वर्तिनः । विततपक्षिणो ये सर्वदा विस्तारितपक्षा एव तिष्ठति ।

॥ मूलम् ॥—लोएगदेसे ते सव्वे । न सव्वत्थ वियाहिया ॥ इत्तो कालविजागं तु । ते-
सिं बुद्धं चउव्विहं ॥ ८१ ॥ व्याख्या—ते सर्वे खचरा लोकैकदेशे व्याख्याताः । सर्वत्र चतु-
र्दशरज्ज्वात्मकलोके न संति । इतोऽनंतरं तेषां खचराणां चतुर्विधं कालविजागं वद्ध्ये ॥ ८२ ॥

॥ मूलम् ॥—संततं पप्पणाईया । अपज्जवसियावि य ॥ ठिइं पमुच्च साईया । सपज्जव-
सियावि य ॥ ए२ ॥ व्याख्या—संततिं प्राप्य ते खचरा अनादयोऽपर्यवसिता अपि वर्तन्ते-
स्थितिं प्रतीत्य ते सादयः सपर्यवसिता अपि संति ॥ ए२ ॥

॥ मूलम् ॥—पल्लिजवमस्स चागो । असंखिज्जायमो जवे ॥ आठठिइं खहयराणं । अंतो-
मुहुत्तं जहन्निया ॥ ए३ ॥ व्याख्या—खचराणामायुःस्थितिः पल्लोपमस्याऽसंख्येयतमो चागो
भवति. जघन्यकायुःस्थितिरंतर्मुहूर्तं भवति ॥ ए३ ॥ अथ खचराणां कायस्थितिकालांतरं
द्वान्ध्यां गाथान्यां वदति—

॥ मूलम् ॥—असंखचागो पलियस्स । उक्कोसेण साहिउं ॥ पुव्वकोकी पुहत्तेणं । अंतो-
मुहुत्तं जहन्निया ॥ ए४ ॥ कायठिइं खहयराणं । अंतरं तेसिमं जवे ॥ अणंतकालमुक्कोसं ।
अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ ए५ ॥ व्याख्या—खचराणां कायस्थितिः पल्लोपमस्याऽसंख्येयतमो चा-
गः पूर्वकोटिपृथक्त्वे न साधिकश्च भवति. जघन्यका कायस्थितिरंतर्मुहूर्तं भवति. तेषां
खचराणां कालांतरं चोत्कृष्टतोऽनंतकालं यावद्भवति, जघन्यतश्चांतर्मुहूर्तं भवति ॥ ए५ ॥

॥ मूलम् ॥—गणसिं वन्नने चैव । गंधने रसफासने ॥ संगणदिसेनेवावि । विहाणाइ मद्गममो ॥ ए६ ॥ व्याख्या—एतेषां खचराणां वर्णतो गंधतो रसतः स्पर्शतश्च संस्थानादे-
शनश्चापि महत्त्वशो विधानानि चवंति ॥ ए६ ॥

॥ मूलम् ॥—मणुया दुविहजेया उ । तं मे कित्तयने सुण ॥ समुद्धिमा य मणुया ।
गप्पवक्कंनिया नहा ॥ ए७ ॥ व्याख्या—मनुजा द्विविधजेदाः संति, तान् जेदान् मे मम की-
र्तयनम्भं शृणु ? मनुजा मनुष्याः संभूर्हिमास्तथा गर्भव्युत्क्रांतिकाः, गर्भजा मनःसहिताः,
संभूर्विमा मनोरहिताश्चतुर्दशस्थानेपूतन्नाः, ॥ ए७ ॥

॥ मूलम् ॥—गप्पवक्कंतिया जे उ । तिविहा ते वियाहिया ॥ अकम्मकम्मभूमि य ।
अंतरदीवगा नहा ॥ ए८ ॥ व्याख्या—ये तु गर्भव्युत्क्रांतिकास्ते मनुष्यास्त्रिविधा व्याख्याताः,
ते के ? अकर्मकर्मभूमिगा अंतरदीपकाश्च अकर्मभूमौ तथा अकर्मजौमा अकर्मभूम्युत्पन्नाः,
कर्मभूमौ तथाः कर्मजौमाः कर्मभूम्युत्पन्नाः, तथांतरदीपगाः ॥ ए८ ॥

॥ मूलम् ॥—पन्नरस तीसइविहा । जेया अट्ठावीसइ ॥ संखा उ कमसो तेसिं । इइ

॥ मूलम् ॥-संततं पप्पणाईया । अपज्जवसियावि य ॥ विइं पमुच्च साईया । सपज्जव-
सियावि य ॥ ए२ ॥ व्याख्या-संततिं प्राप्य ते खचरा अनादयोऽपर्यवसिता अपि वर्तन्ते-
स्थितिं प्रतीत्य ते सादयः सपर्यवसिता अपि संति ॥ ए२ ॥

॥ मूलम् ॥-पबिन्वमस्स जागो । असंखिज्जायमो जवे ॥ आउविइं खहयराणं । अंतो-
मुहुत्तं जहन्निया ॥ ए३ ॥ व्याख्या-खचराणामायुःस्थितिः पढ्योपमस्याऽसंख्येतमो जागो
भवति । जघन्यकायुःस्थितिरंतमुहूर्तं भवति ॥ ए३ ॥ अथ खचराणां कायस्थितिकालांतरं
द्वार्यां गाथाभ्यां वदति-

॥ मूलम् ॥-असंखजागो पलियस्स । उक्कोसेण साहिउं ॥ पुव्वकोकी पुहत्तेणं । अंतो-
मुहुत्तं जहन्निया ॥ ए४ ॥ कायविइं खहयराणं । अंतरं तेस्मिं जवे ॥ अणंतकालमुक्कोसं ।
अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ ए५ ॥ व्याख्या-खचराणां कायस्थितिः पढ्योपमस्याऽसंख्येतमो जा-
गः पूर्वकोटिपृथक्त्वे न साधिकश्च भवति । जघन्यकायस्थितिरंतमुहूर्तं भवति । तेषां
खचराणां कालांतरं चोत्कृष्टतोऽनंतकालं यावद्भवति, जघन्यतश्चांतमुहूर्तं भवति ॥ ए५ ॥

॥ मूलम् ॥—एणसिं वन्नउं चैव । गंधउं रसफासउं ॥ संगणान्देसउंवावि । विहाणाइ
महस्समो ॥ एइ ॥ व्याख्या—एतेषां खचराणां वर्णतो गंधतो रसतः स्पर्शतश्च संस्थानान्दे-
शनश्चापि सद्वस्त्वशो विधानानि चवंति ॥ एइ ॥

॥ मूलम् ॥—मणया दुविहजेया उ । तं मे कित्तयउं सुण ॥ समुब्बिमा य मणुया ।
गप्पवहंतिया तद्वा ॥ एण ॥ व्याख्या—मनुजा द्विविधजेदाः संति, तान् जेदान् मे मम की-
र्त्तनमत्वं शृणु ? मनुजा मनुष्याः संश्रद्धिमास्तथा गर्त्तव्युत्क्रांतिकाः, गर्त्तजा मनःसहिताः,
संमूर्तिमा मनोरहिताश्चतुर्दशस्थानेपूत्पन्नाः, ॥ एण ॥

॥ मूलम् ॥—गप्पवक्कंतिया जे उ । तिविहा ते वियाहिया ॥ अकम्मकम्मभूमि य ।
अंतरदीवगा तद्वा ॥ एण ॥ व्याख्या—ये तु गर्त्तव्युत्क्रांतिकास्ते मनुष्यास्त्रिविधा व्याख्याताः,
ते के ? अकर्मकर्मचूमिगा अंतरद्वीपकाश्च. अकर्मचूमो चवा अकर्मचूमौमा अकर्मचूम्युत्पन्नाः,
कर्मचूमो चवाः कर्मचूमौमाः कर्मचूम्युत्पन्नाः, तथांतरद्वीपगाः ॥ एण ॥

॥ मूलम् ॥—पन्नरस तीसइविहा । जेया अट्ठावीसइ ॥ संखा उ कमसो तेसिं । इइ

उत्तरा-

सटीकं

॥ ११६० ॥

एसा विद्याहिया ॥ एए ॥ व्याख्या — इत्यमुना प्रकारेणैतेषां पूर्वोक्तानां कर्मभूम्यकर्मभूम्यंत-
रद्वीपानां संख्या क्रमशोऽनुक्रमेण व्याख्याता. सा का संख्येत्युच्यते — विधशब्दस्योन्नयत्र
संबंधो ज्ञेयः. पंचदशविधाः कर्मभूमिजाः, ऋतैरावतमहाविदेहानां प्रत्येकं पंचपंचसंख्याकत्वा-
त् पंचदशसंख्यात्वं भवति. त्रिंशद्विधा अकर्मजौमाः, अत्र हैमवतहरिवर्षरम्यकैरण्यवतदेव-
कुरुत्तरकुरुरूपाणां षण्णामप्यकर्मभूमीनां प्रत्येकं पंचसंख्यागुणितानां त्रिंशत्संख्यात्वं संभवति.
इह च क्रमश इत्युक्तेऽपि गणनावसरे क्रमजंगो विहितः. पूर्वमकर्मभूमिसंख्यां विहाय कर्म-
भूमिसंख्या प्रतिपादिता, तत्तु कर्मभूमिजानां मनुष्याणां मुक्तिसाधकत्वेन प्राधान्यख्यापना-
त्पूर्वकथनं न दोषायति. तथांतरद्वीपानामष्टाविंशतिज्ञेदाः, ते चांतरद्वीपाः भुद्वहिमवति प-
र्वते पूर्वस्यां दिश्यपरस्यां दिशि च जंबूद्वीपवेदिकांतात्परतः प्रत्येकं द्वे द्वे त्रिदिगन्निमुखे
विनिर्गते स्तः. तद्यथा—पूर्वस्यामेकेशान्यन्निमुखी दंष्ट्रा, द्वितीयाग्नेयन्निमुखी. पश्चिमायामे-
का नैऋत्यन्निमुखी, द्वितीया वायव्यन्निमुखी. एवं चतसृषु त्रिदिद्वन्निमुखीषु दंष्ट्रासु प्रत्येकं
त्रीणि त्रीणि योजनशतानि लवणसमुद्रमतिक्रम्य त्रिदिद्वन्निमुखी चत्वारोत्तरद्वीपाः, प्रत्येकं

योजनशतत्रयविस्ताराः संति. ततस्तत्परतस्ताखेन चतसृषु दंष्ट्रासु प्रत्येकमेकशतयोजनवृद्ध्या
वर्धिताः षट् षट् अंतरद्वीपाः संति. ते च द्वीपाश्चतुर्जिगुणिताश्चतुर्विंशतिसंख्याका भवन्ति. तत-
श्चाद्यांतरद्वीपचतुष्कसद्भिता अष्टाविंशतिरंतरद्वीपाः संति. एवं शिखरिणि पर्वतेऽष्टाविंशतिर्ज्ञेयाः.
सर्वसाहचर्याधेयां ज्ञेदेनाऽविवक्षितत्वात्सूत्रेऽष्टाविंशतिसंख्याकथनं विरोधाय न भवति. तेज्वंतर
द्वीपेषु युगलधार्मिका वसन्ति, तद्वरीरमानादि कथ्यते—अष्टधनुःशतोद्भायाः, पट्यासंख्यन्ना-
गायुपः, चतुःषष्टिषष्टकरंजाः, चतुर्थन्नकाहाराजिलापवंतः. एकोनाशीतिदिनकृतापत्यपालनाः.
तेषां द्वीपानां नामायामविस्तारपरिध्यादिविचारस्तु केव्रसमासवृहद्दीकातोऽवसेयः. ॥ एए ॥

॥ मूलम् ॥—समुद्धिमाण एसेव । चेउ होइ आहियो ॥ लोगस्स एगदेसंमि । ते स-
वेवि वियाहिया ॥ १०० ॥ व्याख्या—संमूर्तिमानां ह्येव एव ज्ञेदः, यत्कर्मभूम्त्यादिसमुत्पन्नानां
गर्भजानां वातपित्तादिषु ते चतुर्दशज्ञेदैः संभवन्ति. अंगुलासंख्येयन्नागमात्रावगाहनास्ते सर्वे
मनुष्याः संमूर्तिमा गर्भजाश्च लोकैकदेशे व्याख्याताः. ॥ १०० ॥

॥ मूलम् ॥—संतइ पप्पणाईया । अपज्जवसियावि य ॥ ठिइ पमुच्च साईया । सपज्जव-

सियावि य १ ॥ व्याख्या—संततिं प्राप्य ते संमूर्तिमा गर्भजाश्च मनुष्या अनादयोऽपर्य-
वसिताश्चापि वर्तन्ते. स्थितिमाश्रित्य सादयः सपर्यवसिताश्चापि संति. ॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥—पलिर्भवमाइ तिन्नेउ । उक्कोसेण वियाहिया ॥ आउविइं मणुआणं । अंतो-
मुहुत्तं जहन्निया ॥ २ ॥ व्याख्या—मनुजानां गर्भजानां त्रीणि पत्योपमान्युत्कृष्टेनायुः स्थि-
तिव्याख्याता, जघन्यिका चांतर्मुहूर्तं स्थितिर्ज्ञेया. ॥ २ ॥ अथ कायस्थितिमंतरकालं चाह
द्वाभ्यां गाथान्यां—

॥ मूलम् ॥—पलिर्भवमाइं तिन्नेउ । उक्कोसेण तु साहिया ॥ पुव्वकोमी पुहुत्तेण । अं-
तोमुहुत्तं जहन्निया ॥ ३ ॥ कायविइं मणुआणं । अंतरं तेसिमं जवे ॥ अणंतकालमुक्कोसं ।
अंतोमुहुत्तं जहन्नियं ॥ ४ ॥ व्याख्या—मनुजानां गर्भजानां त्रीणि पत्योपमानि पूर्वकोटिपृ-
थक्त्वेन साधिकान्युत्कृष्टेन कायस्थितिर्व्याख्याता. जघन्यिका चांर्मुहूर्तं स्थितिर्व्याख्याता,
तेषां गर्भजानां मनुजानां कालस्यांतरमुत्कृष्टमनंतकालं, जघन्यकमंतर्मुहूर्तं कालांतरं ज्ञेयं. ॥
॥ मूलम् ॥—एएसिं वन्नउ चेव । गंधउ रसफासउ ॥ संगणदेसउवावि । विहाणाइ

सदस्सतो ॥ ५ ॥ व्याख्या—संमूर्द्धिमगर्जमनुष्याणां वर्णतो गंधतो रसतः स्पर्शतः संस्था-
नादेशनश्चापि सहस्रशो विधानानि बहवो ज्ञेया ज्ञेयानि ॥ ५ ॥ अथ देवानाह—

॥ मूलम् ॥—देवा चतुर्विहा बुक्ता । तं मे कित्तयउ सुण ॥ जेमिज्जाणमंतर-जोइ-
मवेमाणिया तहा ॥ ६ ॥ व्याख्या—देवाश्चतुर्विधा उक्ताः । तान् ज्ञेयान् कीर्तयतो मे मम
त्वं शृणु ? नौमेयका व्यंतरा ज्योतिष्कास्तथा वैमानिकाः । भूमौ जवा जौमेयका जवनवासि-
नो देवाः, रत्नप्रज्ञायाः पृथ्व्या अशीतिसहस्रोत्तरयोजनलक्षपिमाया उपर्येकं योजनसहस्रम-
वगाध्याधश्चैकं योजनसहस्रं मुक्त्वा मध्येऽष्टसप्तत्युत्तरयोजनलक्षे भवनवासिनां चमरेंद्रादिदे-
वानां नवनानि संति १. 'वाणमंतरत्ति' आर्पत्वा द्विविधान्यंतराणि निवासस्थानानि गिरि-
कंदरविचारादीनि तेषां ते व्यंतराः २. ज्योतयंतीति ज्योतींषि विमानानि, तन्निवासिनो देवा
ज्योतिष्काः ३. विशेषेण मानयंत्युपचुञ्जंति सुकृतिनो यानीति विमानानि, तेषु जवा वैमानि-
काः ४. तथेति समुच्चये ॥ ६ ॥ तेषामेवोत्तरज्ञेयानाह—

॥ मूलम् ॥—दसहा उ जवणवासी । अट्ठहा वणचारिणो ॥ पंचविहा जोइसिया । दु-

विहा वेमाण्या तहा ॥ ७ ॥ व्याख्या—दशैव जवनवासिनः, तुशब्द एवार्थे. अष्टधा वनचारिणः, वनेषु क्रीडारसेन चरितुं शीलं येषां ते वनचारिणो व्यंतराः. पंचधाः ज्योतिष्कास्तथा वैमानिका द्विधा. ॥ ७ ॥ तानेव नामत आह—

॥ मूलम् ॥—असुरा ३ नाग २ सुवन्ना ३ । विज्जू ४ अग्गी य ५ आहिया ॥ दीवो ६ दहि ७ दिसा ८ वाया ए । अणिया १० जवणवासिणो ॥ ८ ॥ व्याख्या—एते जवनवासिनः कुमारशब्दांता उच्यन्ते. यतो ह्येते कुमारवद्वेषज्ञाषाशस्त्रयानवाहनक्रीरुनानि कुर्वन्ति. अत एते सर्वे दशापि कुमारान्ताः, तद्यथा—असुरकुमारनागकुमारसुवर्णकुमारविद्युत्कुमाराग्नि-कुमारह्नीपकुमारोदधिकुमारदिवकुमारवायुकुमारस्तनितकुमाराः. एते नामत आख्याताः ॥

॥ ८ ॥ अथ व्यंतरज्जेदानां नामान्याह—

॥ मूलम् ॥—पिसाय १ भूया २ जक्का य ३ । रक्कसा ४ किन्नरा य ५ किंपुरिसा ६ ॥ महोरगा ७ गंधवा ८ । अट्ठहा वाणमंतरा ॥ ९ ॥ व्याख्या—व्यंतरा अष्टविधाः—पिसाचाः १, भूताः २, यक्षाः ३, राक्षसाः ४. किन्नराः ५, च किंपुरुषाः ६, महोरगाः ७, गंध-

वीः, एवमष्टप्रकारा व्यंतरा ज्ञेयाः. ॥ ए ॥ अथ ज्योतिष्काणां जेदानामत आह—

॥ मूलम् ॥—चंद्रसूरा य नखत्ता । गहा तारगणा तथा ॥ ठिया विचारिणो चैव ।
पंचहा जोइसालया ॥१०॥ व्याख्या—ज्योतिरालयाः, ज्योतिरालयो गृहं येषां ते ज्योतिरालया
ज्योतिष्का देवाः पंचधा संतीति शेषः. ते ज्योतिष्का देवाः ‘ठिया’ इति स्थिरा मनुष्यक्षेत्रा-
द्वह्निज्योतिष्कास्ते च स्थिरा अचलखन्नावाः, मनुष्यक्षेत्रांतर्वर्तिनो हि मेरुपर्वतस्य नित्यं प्राद-
क्षिण्यचारिणस्ते पंचधा ज्योतिष्का ज्ञेयाः. ते चामी—चंद्राः १ सूर्याश्च २ नक्षत्राणि ३ ग्रहा
४ स्तारगणाः ५ प्रकीर्णकतारकसमूहास्तथा ज्ञेयाः. ॥ १० ॥ अथ वैमानिकानां जेदानाह—

॥ मूलम् ॥—वैमाणिया जे देवा । दुविहा ते विवाहिया ॥ कप्पोवगा य वोधवा ।
कप्पाईया तद्देव य ॥ ११ ॥ व्याख्या—तु पुनर्वैमानिका ये देवास्ते द्विविधा व्याख्याताः.
कद्वया देवलोकानुपगच्छंतीत्युत्पत्तिविषयतया प्राप्नुवंतीति कद्वपोपगा द्वादशदेवलोक-
स्थाः कद्वपोपगाः, च पुनस्तथैव कद्वपातीताः, कद्वपानतीता इति कद्वपातीताः, नववैवेयक-
पंचानुत्तरविमानस्थाः. एवं वैमानिका द्विप्रकारा ज्ञातव्याः. ॥ ११ ॥ अथ कद्वपोपगतानां

नामान्याह—

॥ मूलम् ॥—कप्पोवगा बारसहा । सोहम्मीसाणगा तहा ॥ सणकुमारमाहिंदा । बंन-
लोगा य लांतगा ॥ १२ ॥ महासुक्का सहस्सरो । आणया पाणया तहा ॥ आणया अच्चु-
या चेव । इइ कप्पोवगा सुरा ॥ १३ ॥ युग्मं ॥ व्याख्या—कटपोपगा द्वादशधाः सुधर्मानामे-
द्रस्य सत्ताऽस्मिन्नस्तीति सौधर्मः प्रथमकटपः एवमीशानो द्वितीयकटपः सौधर्मश्चेशानश्च
सौधर्मेशानौ, तौ गंढंति प्राप्नुवंतीति सौधर्मेशानगाः तथा पुनः सनत्कुमारदेवलोके जवाः
सनत्कुमाराः महेद्रे जवा माहेद्राः सनत्कुमाराश्च माहेद्राश्च सनत्कुमारमाहेद्राः पुनर्ब्राह्म-
लोका ब्रह्मलोके जवाः च पुनर्लोतनामानं कटपं गंढंतीति प्राप्नुवंतीति लांतगाः ॥ १२ ॥
महाशुक्के जवा महाशुक्काः सहस्वारे जवाः साहस्वाराः आनते जवा आनताः तथा प्राण-
ते जवाः प्राणताः अरुणे जवा आरुणाश्च अच्युते जवा अच्युताश्चाराण्युताः, इत्यमुना
प्रकारेण द्वादशविधाः कटपोपगताः सुरा ज्ञेयाः ॥ १३ ॥

॥ मूलम् ॥—कप्पाईया य जे देवा । दुविहा ते वियाहिया ॥ गेविज्जाणुत्तरा चेव । गे-

उत्तरा-

सटीकं

॥१२६६॥

विज्ञा नवविद्धा तर्हि ॥ १४ ॥ व्याख्या—च पुनस्ते कल्पतीता देवास्ते द्विविधा व्याख्या-
नाः, ग्रैवेयका अनुत्तराश्च. तत्र ग्रैवेयका नवविधाः. तत्र ग्रीवा लोकपुरुषस्य त्रयोदशरज्ज्वा-
त्मकस्थानीयप्रदेशः, तत्र ग्रीवायामतीवशोक्ताकरणहेतव आचरणभूता ग्रैवेया देवावासाः,
तत्र नवा देवा ग्रैवेयकास्ते नवप्रकारा ज्ञेयाः ॥ १४ ॥ तेषां ग्रैवेयाणां नामानि—

॥ मूलम् ॥—हिष्टिमाहिष्टिमा चैव । हिष्टिमामक्षिमा तहा ॥ हिष्टिमोवरिमा चैव ।
मक्षिमाहिष्टिमा तहा ॥ १५ ॥ मक्षिमामक्षिमा चैव । मक्षिमोवरिमा तहा ॥ उवरिमा-
हिष्टिमा चैव । उवरिमामक्षिमा तहा ॥ १६ ॥ युग्मं ॥ व्याख्या—उपरितनषट्कापेक्षया
प्रथमेष्वथस्तना अधस्तनाः, चैव पदपूर्णे, प्रथमग्रैवेयकदेवाः १. अधस्तनाश्च मध्यमाश्चाध-
स्तनामध्यमा द्वितीयग्रैवेयकदेवाः २. तथाधस्तनोपरितनास्तृतीयग्रैवेयकदेवाः ३. तथा म-
ध्यमाधस्तना मध्यस्यत्रिकापेक्षयाऽधस्तना मध्यमाधस्तनाश्चतुर्थग्रैवेयकदेवाः ४. ॥ १५ ॥ च
पुनर्मध्यममध्यमा मध्यमस्यत्रिकापेक्षया मध्यमा मध्यममध्यमाः पंचमग्रैवेयकदेवाः ५. तथा
मध्यमोपरितना मध्यमत्रिकापेक्षयोपरितना मध्यमोपरितनाः षष्ठग्रैवेयकदेवाः ६. पुनरुपरि-

तनाधस्तनाः, उपरिस्थत्रिकापेक्षयाऽधस्तना उपरितनाधस्तनाः सप्तमग्रैवेयकदेवाः ७. तथोपरिमध्यमाः, उपरितनत्रिकापेक्षया मध्यमा मध्यस्था उपरितनमध्यमा अष्टमग्रैवेयकदेवाः ८. ॥ १६ ॥ अथ नवग्रैवेयकदेवानां नामोच्यते—

॥ मूलम् ॥—उवरिमाउवरिमा चैव । इह गेविज्जगा सुरा ॥ व्याख्या—च पुनरुपरिमो परिमा उपरिस्थत्रिकापेक्षयोपरिमा उपरिमोपरिमा नवमग्रैवेयकदेवा इत्यमुना प्रकारेण नवग्रैवयकाः सुरा व्याख्याताः. अथानुत्तरविमानान्याह—

॥ मूलम् ॥—विजया वैजयंता य । जयंता अपराजिता ॥ १७ ॥ सव्वट्टसिद्धिगा चैव । पंचहाणुत्तरा सुरा ॥ इह वेमाणिया एए-एगहा एवमाईउ ॥ १८ ॥ व्याख्या—विजया विजयविमानवासिनः, विजयंते समस्तविघहेतूनि विजया इति व्युत्पत्तिः. तथा वैजयंताः, एवं जयंतास्तथाऽपराजिताः, अपरैरन्यैरभ्युदयविघहेतुभिः शत्रुन्निरजिता अपराजिताः. पुनः सर्वार्थसिद्धकाः, सर्वेऽर्थाः सिद्धा इव सिद्धा येषां ते सर्वार्थसिद्धाः, सर्वार्थसिद्धा एव सर्वार्थसिद्धकाः इत्यमुना प्रकारेणैते पंचधा अनुत्तरदेवाः. एवमादिका व्याख्याता द्वा-

दशदेवलोकाश्च नवग्रेव्यकक्षाः पञ्चानुत्तरक्षाः सुरा एवमादयो ज्ञेयाः. चतुरशीतिलक्षाणि सप्तनवतिमद्व्याणि तथा त्रयोविंशतिरेतत्प्रमाणं, सर्वविमानोपेक्षयाऽनेकविधा आख्याताः.

॥ मूलम् ॥—लोकस्स एगदेसंमि । ते सवे परिकित्तिया ॥ इत्तो कालविभागं तु । ते-
मिं बुहे नउविहं ॥ १ए ॥ व्याख्या—ते सर्वे देवा लोकस्यैकदेशे परिकीर्तिताः. इतोऽनंतरं
कालविभागं तु तेषां देवानां चतुर्विधं वक्ष्ये. ॥ १ए ॥

॥ मूलम् ॥—संतइं पप्पणाईया । अपज्जावसियावि य ॥ विइं पमुच्च साईया । सपज्जाव-
सियावि य ॥ २० ॥ व्याख्या—संततिं प्राप्य ते देवा अनादयोऽपर्यवसिता अपि. स्थितिं
कायस्थितिं प्रतीत्य सादयः सपर्यवसिताश्चापि वर्तन्ते. ॥ २० ॥

॥ मूलम् ॥—साहियं सागरं इक्कं । उक्कोसेण विइं जवे ॥ भोमिज्जाणं जह्द्वेणं । द-
सवाससहस्सिया ॥ २१ ॥ व्याख्या—‘ भोमिज्जाणं ’ इति जवनपतीनां देवानामुत्कृष्टेनायुः-
स्थितिः साधिकं सागरोपमं वर्तते. जघन्येन दशवर्षसहस्रिका स्थितिव्याख्याता. ॥ २१ ॥

॥ मूलम् ॥—पविउवममेगं तु । उक्कोसेण विइं जवे ॥ वंतराणं जह्द्वेणं । दसवास-

सहस्त्रिया ॥ ११ ॥ व्याख्या—व्यंतराणामुत्कृष्टैकं पट्योपममायुःस्थितिर्नवेत्. तु पुनर्व्यंतराणां जघन्येन दशवर्षसहस्त्रिका नवेत्. ॥ ११ ॥

॥ मूलम् ॥—पलिर्भवम् तु एगं । वासलक्षणे साहियं ॥ पलिर्भवमहुन्नागो । जोइसेसु जहन्निया ॥ १३ ॥ व्याख्या—ज्योतिष्काणां चंद्रार्काणां देवानामेकं पट्योपमं वर्षलक्षेण साधिकमुत्कृष्टायुःस्थितिर्व्याख्याता. पुनर्जघन्यकायुःस्थितिः पट्योपमस्याष्टमो ज्ञागो नवति. ॥

॥ मूलम् ॥—दो चेव सागराइं । उक्कोसेण विई नवे ॥ सोहम्मंमि जहन्नेणं । एगं च पलिर्भवम् ॥ १४ ॥ व्याख्या—सौधर्मदेवलोके द्वे सागरोपमे उत्कृष्टायुःस्थितिः, जघन्येनैकं पट्योपममायुःस्थितिर्ज्ञेया. ॥ १४ ॥

॥ मूलम् ॥—सागरा साहिया दुन्नि । उक्कोसेण विई नवे ॥ ईसाणंमि जहन्नेणं । साहियं पलिर्भवम् ॥ १५ ॥ व्याख्या—ईशाने ईशानदेवलोके उत्कृष्टेन द्वे सागरोपमे साधिके आयुःस्थितिर्नवेत्. जघन्यतस्तु तत्रायुःस्थितिः साधिकं पट्योपममस्ति. ॥ १५ ॥

॥ मूलम् ॥—सागराणि य सत्तेव । उक्कोसेण विई नवे ॥ सणकुमारे जहन्नेणं । दु-

त्रिंशु सागरोवमा ॥ १६ ॥ व्याख्या—सनत्कुमारे उत्कृष्टेन सत्तैव सागरोपमाण्यायुःस्थिति-
र्नवेत्. जघन्येन द्वे सागरोपमे आयुःस्थितिः ॥ १६ ॥

॥ मूलम् ॥—साहि्या सागरा सत्त । उक्कोसेण विई जवे ॥ माहिंदंमि जहन्नेणं । सा-
हिया दुन्नि सागग ॥ १७ ॥ व्याख्या—माहिंद्रे देवलोके साधिकानि सत्तसागरोपमाण्युत्कृष्टे-
नायुःस्थितिर्नवेत्. जघन्येन साधिके द्वे सागरोपमे आयुःस्थितिः ॥ १७ ॥

॥ मूलम् ॥—इसेव य सागराउ । उक्कोसेण विई जवे ॥ वंभलोगे जहन्नेणं । सत्तउ
सागरोवमा ॥ १८ ॥ व्याख्या—वत्तदेवलोके दशसागरोपमाण्युत्कृष्टेनायुःस्थितिर्नवेत्. जघ-
न्येन सत्तसागरोपमाणि स्थितिर्नवेत्. ॥ १८ ॥

॥ मूलम् ॥—चउइससागराइं । उक्कोसेण विई जवे ॥ लंतगंमि जहन्नेणं । दस उ
सागरोवमा ॥ १९ ॥ व्याख्या—लांतकदेवलोके उत्कृष्टेन चतुर्दशसागरोपमाण्यायुःस्थितिर्नवे-
त्. जघन्यतो दशसागरोपमाण्यायुःस्थितिर्नवेत्. ॥ १९ ॥

॥ मूलम् ॥—सत्तरससागराइं । उक्कोसेण विई जवे ॥ महासुक्के जहन्नेणं । चउइस

सागरोवमा ॥ ३० ॥ व्याख्या—महाशुक्रे देवलोके उत्कृष्टेन सप्तदश सागरोपमाण्यायुःस्थितिः, जघन्येन चतुर्दशसागरोपमाण्यायुःस्थितिर्नवेत् ॥ ३० ॥

॥ मूलम् ॥—अष्टारससागरांश्च । उक्कोसेण विद्मं नवे ॥ सहस्सारे जहन्नेणं । सत्तरसागरोवमा ॥ ३१ ॥ व्याख्या—सहस्सारे देवलोकेऽष्टादशसागरोपमाण्युत्कृष्टायाः स्थितिर्नवेत् जघन्यतः सप्तदश सागरोपमाण्यायुःस्थितिर्नवेत् ॥ ३१ ॥

॥ मूलम् ॥—सागरा अब्रणवीसं तु । उक्कोसेण विद्मं नवे ॥ आणयंमि जहन्नेणं । अष्टारस सागरोवमा ॥ ३२ ॥ व्याख्या—आनते देवल्लोके एकोनविंशतिसागरोपमाण्युत्कृष्टेनायुःस्थितिर्नवेत् तथा जघन्येनाष्टादशसागरोपमाण्यायुःस्थितिर्नवेत् ॥ ३२ ॥

॥ मूलम् ॥—वीसं तु सागरांश्च । उक्कोसेण विद्मं नवे ॥ पाणयंमि जहन्नेणं । सागरा अब्रणवीसं ॥ ३३ ॥ व्याख्या—प्राणतदेवल्लोके उत्कृष्टेन विंशतिसागरोपमाण्यायुःस्थितिर्नवेत् तथा जघन्येनैकोनविंशतिः सागरोपमाण्यायुःस्थितिर्नवेत् ॥ ३३ ॥

॥ मूलम् ॥—सागरा इक्कवीसं तु । उक्कोसेण विद्मं नवे ॥ आणयंमि जहन्नेणं । वीसानं

सागरोवमा ॥ ३४ ॥ व्याख्या—आरणे देवलोकं एकविंशतिसागरोपमाणुत्कृष्टायुःस्थितिः, जघन्येन तु विंशतिसागरोपमाण्यायुःस्थितिर्नवेत् ॥ ३४ ॥

॥ मूलम् ॥—चावीससागराङ् । उक्कोसेण विद्ं नवे ॥ अच्युगंमि जहन्नेणं । सागरा इ-
क्कीसर्द ॥ ३५ ॥ व्याख्या—अच्युतं देवलोकं द्वाविंशतिसागरोपमाणुत्कृष्टायुःस्थितिर्नवेत्.
जघन्यतस्त्वेकविंशतिसागरोपमाण्यायुःस्थितिर्नवेत् ॥ ३५ ॥

॥ मूलम् ॥—तेवीससागराङ् । उक्कोसेण विद्ं नवे ॥ पढमंमि जहन्नेणं । चावीसं सा-
गरोवमा ॥ ३६ ॥ व्याख्या—अथ नवैवेयकाणामायुःस्थितिरुच्यते—तयोविंशतिसागरो-
पमाणि प्रथमैवेयके उत्कृष्टायुःस्थितिर्नवेत्. जघन्येन द्वाविंशतिसागरोपमाणि ॥ ३६ ॥

॥ मूलम् ॥—चउवीससागराङ् । उक्कोसेण विद्ं नवे ॥ विड्यंमि जहन्नेणं । तेवीसं सा-
गरोवमा ॥ ३७ ॥ व्याख्या—द्वितीयैवेयके चतुर्विंशतिसागरोपमाणुत्कृष्टायुःस्थितिर्नवेत्.
जघन्येन त्रयोविंशतिसागरोपमाणि ॥ ३७ ॥

॥ मूलम् ॥—पणवीसं सागराङ् । उक्कोसेण विद्ं नवे ॥ तड्यंमि जहन्नेणं । चउवीसं

सागरोवमा ॥ ३७ ॥ व्याख्या-तृतीये त्रैवेयके पञ्चविंशतिसागरोपमाण्युत्कृष्टायुःस्थितिर्नवेत-
जघन्येन तु चतुर्विंशतिसागरोपमाणिः ॥ ३७ ॥

॥ मूलम् ॥-तृतीये त्रैवेयके पञ्चविंशतिसागरोपमाणिः जहन्नेणं । सागरा पण-
वीसइ ॥ ३७ ॥ व्याख्या-चतुर्थे त्रैवेयके षड्विंशतिसागरोपमाण्युत्कृष्टायुःस्थितिः जघन्येन
पञ्चविंशतिसागरोपमाणिः ॥ ३७ ॥

॥ मूलम् ॥-सागरा सत्तवीसं तु । उक्कोसेण विई जवे ॥ पञ्चमंमि जहन्नेणं । सागरा
सत्तवीसइ ॥ ४० ॥ व्याख्या-पञ्चमे त्रैवेयके सप्तविंशतिसागरोपमाण्युत्कृष्टायुःस्थितिः, जघ-
न्येन षड्विंशतिसागरोपमाणिः ॥ ४० ॥

॥ मूलम् ॥-सागरा अठवीसं तु । उक्कोसेण विई जवे ॥ षष्ठंमि य जहन्नेणं । साग-
रा सत्तवीसइ ॥ ४१ ॥ व्याख्या-षष्ठे त्रैवेयके उत्कृष्टेनाष्टाविंशतिसागरोपमाण्यायुःस्थितिः,
जघन्येन सप्तविंशतिसागरोपमाणिः ॥ ४१ ॥

॥ मूलम् ॥-सागरा अणणीतीसं तु । उक्कोसेण विई जवे ॥ सत्तमंमि जहन्नेणं । सा-

गरा अट्टवीसई ॥ ४२ ॥ व्याख्या—सप्तमे अवेयके उत्कृष्टैकोनत्रिंशत्सागरोपमाण्यायुः स्थितिर्नवेत्, जघन्यतोऽष्टाविंशतिसागरोपमाणि ॥ ४२ ॥

॥ मूलम् ॥—तीसं तु सागरादं । उक्कोसेण विई नवे ॥ अट्टमंमि जहन्नेणं । सागरा अज्जणतीसई ॥ ४३ ॥ व्याख्या—अष्टमे अवेयके त्रिंशत्सागरोपमाण्युत्कृष्टायाः स्थितिर्नवेत्, जघन्यतस्त्वेकोनत्रिंशत्सागरोपमाणि ॥ ४३ ॥

॥ मूलम् ॥—सागरा इक्कतीसं तु । उक्कोसेण विई भवे ॥ नवमंमि जहन्नेणं । तीसई सागरोवमा ॥ ४४ ॥ व्याख्या—नवमे अवेयके एकत्रिंशत्सागरोपमाण्युत्कृष्टायाः स्थितिर्नवेत्, जघन्यतस्तु त्रिंशत्सागरोपमाणि ॥ ४४ ॥ अथ पंचानुत्तराणामायुः स्थितिमाह—

॥ मूलम् ॥ तिच्चीससागरादं उक्कोसेण विई नवे ॥ चउसुवि विजयाईसु । जहन्नेणक्कीसई ॥ ४५ ॥ व्याख्या—चतुर्ध्वेपि विजयैजयंतजयंतापराजितेषु विमानेपूक्कृष्टेन त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाण्यायुः स्थितिर्नवेत् । जघन्येनैकत्रिंशत्सागरोपमाणि ॥ ४५ ॥

॥ मूलम् ॥—अजहन्नमणुक्कोसं । तिच्चीसं सागरोवमा ॥ महाविमाणे सबधे । विई ए-

उत्तरा-

सटीकं

॥१२७६॥

सा वियाहिया ॥ ४६ ॥ व्याख्या-सर्वांश्च इति सर्वांश्चिसिद्धे महाविमानेऽजघन्यं तथाऽनुक्तं
ष्टं यथास्यात्तथा त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाण्यायुःस्थितिर्नवेत्. न विद्यते जघन्या यत्र तदजघ-
न्यं, न विद्यते उत्कृष्टा यत्र तदनुक्तष्टं, अर्थाजघन्यापि नास्ति, उत्कृष्टापि नास्ति. एकैव
त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमरूपैषायुःस्थितिव्याख्याता. ॥ ४६ ॥ अथ देवानां कायस्थितिमाह-

॥ मूलम् ॥—जा चेव आउठिई. देवाणं तु वियाहिया ॥ सा तेसिं कायठिई. ज-
हन्नुक्कोसिया नवे ॥ ४७ ॥ व्याख्या-या चैव देवानां चतुर्विधानामप्यायुःस्थितिर्जघन्योत्कृ-
ष्टा व्याख्याता, सैव कायस्थितिर्नवेत्. यतो हि देवा मृत्वा देवा न नवंति. ॥ ४७ ॥ अथ
कालांतरमाह—

॥ मूलम् ॥—अणंतकालमुक्कोसं. अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ विजढंसि सए काए. देवाणं हु-
ज्जा अंतरं ॥ ४८ ॥ व्याख्या-देवानां स्वकीये काये त्यक्ते सति वनस्पतिकाये व्रजति, तदो-
त्कृष्टमंतरमनंतकालं नवेत्. जघन्यतोंतरमंतमुहूर्तं नवेत्. ॥ ४८ ॥

॥ मूलम् ॥—अणंतकालमुक्कोसं. वासपुहुत्तं जहन्नयं ॥ आणयाईणदेवाणं. मेविज्जाणं

तु अंतरं ॥ ४९ ॥ व्याख्या—आनतादीनां नवमदेवलोकादीनां तु पुनर्नैवेयकाणां नवानां, उपलक्षणत्वात्तत्र वासिनां देवानां स्वस्थानाच्छ्रुत्वाऽन्यत्र संसारे निर्गोदे समुत्पन्नानां, प-
श्चात्पुनः स्वस्थाने आगन्तव्यतामुत्कृष्टं चेत्कालांतरं भवेत्, तदानंतकालांतरं भवेत्, जघन्यं चे-
दंतरं नवेत्तदा वर्षपृथक्त्वं नववर्षाणि यावद्भवतीत्यर्थः ॥ ४९ ॥

॥ मूलम् ॥—संखेजसागम्क्रोसं । वासपुहुतं जहन्नयं ॥ अणुत्तराण य देवाणं । अंतरं
तु त्रियाह्नियं ॥ ५० ॥ व्याख्या—अनुत्तराणां देवानां जघनं भूत्वा पुनश्चेत्तत्रैवोत्पत्तिः स्या-
त्तदा कियदंतरं नवेत्तदाह—उत्कृष्टं तु संख्येयसागरोपमाख्यंतरं व्याख्यातं, जघन्यं तु वर्ष-
पृथक्त्वं, नववर्षाणि यावत् ॥ ५० ॥

॥ मूलम् ॥—एषसिं वन्नरं चैव । गंधलं रसफासलं ॥ संगणदेसलवावि । विहाणाइ
सहस्ससो ॥ ५१ ॥ व्याख्या—एतेषां देवानां चतुर्निकायानां वर्णतो गंधतो रसतः स्पर्शतः
संस्थानादेशनश्चापि महत्सुखो विधानानि भवन्ति, अनेके जेदा भवन्ति ॥ ५१ ॥

॥ मूलम् ॥—संसारत्था य सिद्धा य । इइ जीवा विधाहिया ॥ रूविणो चैवरूवी य ।

अजीवा दुविहावि य ॥ ५१ ॥ व्याख्या-अथ निगमयितुमाह-संसारस्थाश्च जीवाः सिद्धाश्च जीवा इत्यमुना प्रकारेण व्याख्याताः. च पुना रूपिणोऽरूपिणोऽजीवाश्च व्याख्याता द्विविधा अपि कथिताः. ॥ ५१ ॥ अथोपदेशमाह-

॥ मूलम् ॥—इह जीवमजीवे य । सुच्चा सद्दहिऊण य ॥ सव्वनयाणमणुमए । रमिज्जा संजमे मुणी ॥ ५३ ॥ व्याख्या-मुनिः साधुरेवममुना प्रकारेण जीवाजीवान् गुरोर्मुखात् श्रुत्वा, पुनः श्रद्धाय संयमे सप्तदशविधे रमेद्रतिं कुर्यात्. कीदृशे संयमे? सर्वनयानामनुमते, सर्वे च ते नयाश्च सर्वनया नैगमादयः सप्तनयाः, तेषां सर्वनयानां ज्ञानक्रियांतर्गतानामनुमतेऽन्तिप्रेते, ज्ञानसहितसम्यक्चारित्ररूपे. ॥ ५३ ॥

॥ मूलम् ॥—तर्त्त बहूणि वासाणि । सामण्णमणुपाविया ॥ इमेण कम्मजोएण । अप्पाणं संखिहे मुणी ॥ ५४ ॥ व्याख्या-ततश्चारित्रे रमणानंतरं बहूनि वर्षाणि श्रामण्यमनुपाद्य मुनिरनेन क्रमयोगेनात्मानं संलिखेत्, द्रव्यतो जावतश्च कृशीकुर्यात्. ॥५४॥ संप्रति सं-
खेखनापूर्वकं क्रमयोगमाह-

॥ मूलम् ॥—वारसेव उ वासाइं । संलेहुकोसिया जवे ॥ संवहरमज्जिमिया । ठम्मासा
 य जह्नमिया ॥ ५५ ॥ पढमे वासचउक्कंमि । विगईनिज्जूहणं करे ॥ वीए वासचउक्कंमि । वि-
 चित्तं तु तवं चरे ॥ ५६ ॥ एगंतरमायामं । कदटु संवहरे दुवे ॥ तउ संवहरुं तु । नाइवि-
 गिट्ठं तवं चरे ॥ ५७ ॥ तउ संवहरुं तु । विगिट्ठं तु तवं चरे ॥ परिमियं चैव आयामं ।
 तंमि संवहरे करे ॥ ५८ ॥ कोमीसहियमायामं । कदटु संवहरे मुणी ॥ सासरुमासिएणं
 तु । आहारेणं तवं चरे ॥ ५९ ॥ एतासां गाथानां व्याख्या—छादशैव वर्षाण्युत्तुष्टा संले-
 खना जवेत्, संलेखनं द्रव्यतो जावतश्च कृशत्वकरणं. संलेखना द्रव्यतः शरीरस्य कृशीक-
 रणं, जावतश्च कषायाणां कृशीकरणं. सवत्सरमेकवर्षं मध्यमिका संलेखना जवेत्, जवन्य-
 का संलेखना पणमासी जवेत्. ॥ ५५ ॥ संलेखनायास्त्रैविध्येऽनुक्रममाह—प्रथमे आद्ये वर्ष-
 चतुष्के विकृतिनिर्गृहनं, विकृतीनां पंचानां त्यागमाचाम्लनिर्विकृत्यादितपः कुर्यादित्यर्थः. द्वि-
 तीये वर्षचतुष्के विचित्रमेव चतुर्थपष्टाष्टमादिरूपं तपश्चरेत् ॥ ५६ ॥ ततो द्वौ संवत्सरौ या-
 वदेकेन चतुर्थलक्षणेन तपसांतरं व्यवधानं यस्मिंस्तदेकांतरमायाममाचाम्लं कृत्वा तपश्चरे-

तु. ततस्तदनंतरं संवत्सरार्धं यावन्मासषट्कं यावदतिविकृष्टमष्टमद्वादशादितपोनाचरेन्न सेवे-
 त. ॥ ५७ ॥ ततस्तु संवत्सरार्धं मासषट्कं तु विकृष्टं षष्ठाष्टमादितप आचरेत्. परं तत्रायं वि-
 शेषः—परिमितमेव स्तोकमेवाचाम्लं तपस्तस्मिन् संवत्सरे कुर्यात्. कोऽर्थः ? पूर्वस्मिन् संव-
 त्सरार्धेऽस्मिन् संवत्सरार्धे च, एवमेकादशे संवत्सरे चतुर्थषष्ठाष्टमद्वादशादीनां पारणे आचा-
 म्लं विदध्यादित्यर्थः. ततः कोटीसहितं तपः स्यात्. ॥ ५८ ॥ इत्थमेकादशसु वर्षेषु व्यती-
 तेषु द्वादशवर्षे यत्कुर्यात्तदाह—कोटीभ्यां प्रत्याख्यानस्याधंताभ्यां सहितं तपो द्वादशे संव-
 त्सरे मुनिः कुर्यात्. कोऽर्थः ? विवक्षितदिने प्रज्ञातसमये आचाम्लप्रत्याख्यानं कृत्वा पुनर्द्वि-
 तीयदिने तपोंतरं विधाय तस्यांते पुनराचाम्लमिति कोटीसहितमुच्यते (कोटावग्रजागे प्र-
 त्याख्यानान्यंतकोणरूपे सहिते मिलिते यस्मिंस्तकोटीसहितं. कोऽर्थः ? विवक्षितदिने प्रात-
 राचाम्लं प्रत्याख्याय, तच्चाहोरात्रं प्रतिपाद्य पुनर्द्वितीयेऽहि आचाम्लमेव प्रत्याचष्टे, ततो
 द्वितीयस्यारंभकोटिः, आद्यस्य तु पर्यंतकोटिः, उभे अपि मिलिते भवतः, इति तत्कोटीस-
 हितमुच्यते इत्यन्ये.) इत्यनेन द्वादशवर्षाणि तपः कुर्यात्. तु पुनः पश्चान्मासिकेन, तु पुन-

गर्भमासिकेनाहारेण, अथार्थिमासकूपणप्रत्याख्यानैः, तथार्थिमासकूपणेनाहारेणेत्याहारानाद-
रणेन तपः प्रस्तावाद्भक्तपरिज्ञयाऽनशनरूपं तपश्चरेत्. एतद्विस्तरस्तु निशीथचूर्णितोऽवसेयः.
॥ ५९ ॥ अंगीकृतानशनस्याऽशुभजावनापरिहारः कर्तव्यः, अतोऽशुभजावनाज्ञापनार्थमाह-

॥ मूलम् ॥—कंदर्पमाभिर्जगं । किंविसियं मोहमासुरत्तं च ॥ एयात् दुग्गड्डं । मर-
णंमि विगद्विया हुंति ॥ ६० ॥ व्याख्या—एताः पंच जावना विराधिकाः सम्यग्दर्शनचारित्र्या-
दीनां जंगकगः सत्यो मरणति मरणसमये दुर्गतयो दुर्गतिकारणत्वाद् दुर्गतयो जवंति. का-
रणे कार्योपचारः. एताः का जावनाः? कंदर्प इति कंदर्पजावना, पदैकदेशे पदसमुदायोपचा-
रात्, एवमनियोग्यजावना, किद्विपिजावना, मोहजावना, असुरत्वजावना, दुर्गतिश्चात्र,
अथार्थि देवदुर्गतिः स्यात्. तद्वशाद्भयवहारेण चारित्रे सत्यपि तादृग्देवनिकायोत्पत्तौ चारित्र-
त्वादेन तानागतिनाकृत्यं स्यात्. यदुक्तं-यः संशयमपि कुर्या-देतासु जावनानासु मनुजस्तु ॥
॥ स च गच्छेत् सुर्योनो । यत्र हि चारित्रहीनत्वं ॥ १ ॥ मरण समये यादृशी मतिस्तादृशी
गतिः स्यादिति दर्शितं. मरणसमये यद्येता जावना न स्युस्तदा सुगतिः स्यादित्यर्थः. ॥ ६० ॥

॥ मूलम् ॥—मिथादंसणरत्ता । सनियाणा हु हिंसगा ॥ इइ जे मरंति जीवा । तेसिं पुण दुद्धहा बोही ॥ ६१ ॥ व्याख्या—इत्यमुना प्रकारेण ये जीवा म्रियंते, तेषां जीवानां पुनर्जन्मांतरे बोधिर्जैनधर्मरुचिर्दुर्लभा दुःप्रापा भवेत् । इतीति किं? ये जीवा मिथ्यादर्शनरक्ताः, अतस्त्वे तत्त्वान्निवेशरूपं मिथ्यादर्शनं, तत्र रक्ता मिथ्यादर्शनरक्ताः, तादृशाः संतो म्रियंते, पुनर्ये जीवाः सनिदानाः, निदानेन विषयाद्याशया सह वर्तते इति सनिदानास्तादृशाः संतो म्रियंते, तथा हु इति निश्चयेन ये जीवा हिंसका जीवहिंसाकारिणः संतो म्रियंते, तादृशानां चर्वांतरे जिनधर्मप्राप्तिर्दुर्लभा स्यादित्यर्थः ॥ ६१ ॥

॥ मूलम् ॥—समदंसणरत्ता । अनियाणा सुकुले समोगाढा ॥ इइ जे मरंति जीवा । सुलहा तेसिं भवे बोही ॥ ६२ ॥ व्याख्या—इत्यमुना प्रकारेण ये जीवा म्रियंते, तेषां जीवानां बोधिर्जैनधर्मप्राप्तिर्चर्वांतरे सुलभा भवेत् । इतीति किं? ये जीवाः सस्यगदर्शनरक्ताः, देवतत्त्वगुरुतत्त्वधर्मतत्त्वरक्ताः, एतादृशाः संतो म्रियंते, तथा पुनर्ये जीवा अनिदाना निदानरहिताः संतो म्रियंते, पुनर्ये जीवाः सुकुलेश्यामवगाढाः प्रविष्टाः शुद्धपरिणामाः

संतो भ्रियंते. तेषां बोधिर्नवांतरे सुलजा भवेदित्यर्थः. ॥ ६२ ॥

॥ मूलम् ॥—मित्यादंसणरत्ता । सनियाणा किण्हलेसमोगाढा ॥ इइ जे मरंति जीवा ।
तेसिं पुण दुल्लहा बोही ॥ ६३ ॥ व्याख्या— इत्यमुना प्रकारेण ये भ्रियंते, तेषां पुनर्जन्मांतरे
बोधिर्दुर्लेजा नयेत्. इतीति किं ? कुसलेश्यामवगाढाः कुसलेश्यां प्रविष्टाः संतो मिथ्यादर्श-
नरक्ताः पुनः सनिदानाः, एतादृशाः संतो भ्रियंते, तेषां जिनधर्मप्राप्तिर्दुर्लेजा भवेत्. अत्र
' मित्यादंसणरत्ता ' इति गाथां पूर्वमुक्त्वा पुनरपि मिथ्यादर्शनरक्तेति गाथोक्तास्ति, तत्र
न पुनरुक्तिदूषणं न द्वयं. अत्र गाथायां कुसलेश्यावतां भ्रियमाणानां भवसंततावपि बो-
धिप्राप्तेरनाव इति सूचितं. पूर्वगाथायां तु कुसलेश्यारहितानां मृतानां तु मरणानंतरमपरे
जन्मनि बोधिर्दुर्लभत्वं दर्शितं, इति न पुनरुक्तिदूषणं. ॥ ६३ ॥

॥ मूलम् ॥—जिणवयणे अणुरत्ता । जिणवयणं जे करंति जावेण ॥ अमला असंकि-
लिहा । ते हुंति परिचसंसारी ॥ ६४ ॥ व्याख्या—ते जीवाः परिचसंसारिणो भवंति, प्रा-
कृतत्वादुद्भवचनस्थाने एकवचनं. परीतः संसारः परीतसंसारः, परीतसंसारो विद्यते

येषां ते परीतसंसारिण इति विद्वसंसारिणः स्युरित्यर्थः. ते इति के? ये जीवा जिनवचनेऽहं-
 द्वाक्येऽनुरक्ताः संतो जावेन जिनवचनं कुर्वन्ति, इत्यनेन मनोवाक्कायैर्जिनधर्मभाराधयन्ति. पु-
 नः कीदृशास्ते? अमला मिथ्यामलरहिताः, पुनः कीदृशाः? असंक्लिष्टा मोहमत्सरादिक्लेशर-
 हिताः, एतादृशा जीवाः संसारपारं कृत्वा मोक्षं व्रजन्तीत्यर्थः. ॥ ६४ ॥

॥ मूलम् ॥—बालमरणाणि बहुसो । अकाममरणाणि चैव बहुयाणि ॥ मरिहन्ति ते
 वराया । जिणवयणं जे न याणंति ॥ ६५ ॥ व्याख्या—ये मनुष्या जिनवचनं न जानन्ति,
 ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्ष इत्यहंद्वाक्यं न श्रद्दधन्ति ते मनुष्या बहुशो वारंवारं वशका दयान्नाजनं
 संतो ' बालमरणाणि ' इति प्राकृतत्वात्तृतीयाबहुवचनस्थाने द्वितीयाबहुवचनं, बालमरणैरु-
 द्बन्धनविषयकणादिमरणैस्तथाऽकाममरणैश्चैवां विना क्षुधातृषाशीतातपादिमरणैर्मरिष्यन्ति.
 तस्मान्नावेन जिनवचनं श्रद्दयं, जावस्त्वाल्लोचनया स्यात्, आलोचना त्वाल्लोचनार्हाणां दे-
 या, आलोचनायोग्यास्त्वैतैर्हेतुभिः स्युस्तान् हेतुनाह. ॥ ६५ ॥

॥ मूलम् ॥—बहुआगमविष्णाणा । समाहिउप्पायगा य गुणगाही ॥ एएण कारणेण ।

अग्निं आलोचयन् सोऽहं ॥ ६६ ॥ व्याख्या—एतैः कारणैर्जना आलोचनां श्रोतुमर्हा भवन्ति-
 नानि कानि कारणानि? ब्रह्मगमविज्ञानत्वसमाध्युत्पादनत्वगुणग्राहित्वादीन्यालोचनाश्रवणा-
 ईत्वकारणानि ज्ञेयानि. गुणगुणिनोरचेदविवक्षयेमान्येव कारणान्यालोचनाश्रवणार्हाणां वि-
 शेषणत्वेन प्रतिपादयति. ते नरा आलोचनां श्रोतुमर्हा भवन्ति. ते इति के? ये ब्रह्मागमवि-
 ज्ञानाः, बहुः सूत्रार्थाभ्यां विस्तारो विपुल आगमो ब्रह्मागमस्तस्य विशिष्टं ज्ञानं तेषां ते ब-
 र्हागमविज्ञाना भवन्ति. च पुनर्ये मुनयः समाध्युत्पादकाः, समाधिं देशकालयोग्यैर्मधुरवचने-
 रन्यस्य स्वास्थ्यमुत्पादयन्तीति समाध्युत्पादका भवन्ति, च पुनर्ये गुणग्राहिणो भवेयुः, परद्रूप-
 णोद्धाटका न स्युस्ते आलोचनाश्रवणार्हा भवेयुरिति भावः ॥ ६६ ॥ अथ कंदर्पादिभाव-
 नानां यत्परिहार्यत्वमुक्तं, अतस्ताभ्यामेव स्वरूपमाह—

॥ मूलम् ॥—कंदर्पकुम्भकुयाइं । तह सीलसहाचहासविगहाहिं ॥ विम्हाविंतोय परं ।
 कंदर्पं नावाणं कुणइं ॥ ६७ ॥ व्याख्या—नरः कंदर्पकौकुच्ये कुर्वन्, तथा शीलसहाचहास-
 विकथादिनिः परपन्नं विस्मापयन् कंदर्पभावनां करोति. कंदर्पश्च कौकुच्यं च कंदर्पकौकुच्ये,

ते कंदर्पकौकुत्थे, तत्र कंदर्पोऽट्टहाहास्यादिपूर्वं वक्रत्वेन जट्पनं, कौकुत्थं कायदुश्चेष्टितं वा-
ग्दुश्चेष्टितं च, एते उभे कुर्वन् जीवः कंदर्पजावनां जनयति. तथा शीलस्वजावस्य हास्यं
शीलस्वजावहास्यं, शीलस्वजावहास्यं च विकथाश्च शीलस्वजावहास्यविकथाः ताभिरन्यं सा-
श्चर्यं कुर्वन् कंदर्पजावनां जनयति. ॥ ६७ ॥

॥ मूलम् ॥—मंताजोगं काठं । भूयकम्मं च जे पणंजंति ॥ सायरस्स इट्ठिहेणं । अ-
भिर्भगं जावणं कुणइ ॥ ६८ ॥ व्याख्या—यः पुरुषः सातरसद्धिहेतवे मंत्रायोगं कृत्वा, मंत्रं
च आयोगश्च मंत्रायोगं, मंत्रं ओंकारादिस्वाहांतं, आयोग औषधीमीलनं, अथवा मंत्राणा-
मायोगः साधनं मंत्रायोगस्तं कृत्वा, तथा भूत्या ऋमना मृत्तिकया सूत्रेण वा यत्कर्म तद्-
भूतिकर्म, मनुष्याणां तिरश्चां गृहाणां वा रक्षाद्यर्थं कौतुकादिकरणं भूतिकर्म, एतानि सुखा-
र्थं सरसाहारार्थं वस्त्रादिप्राप्त्यर्थं यः साधुः कुर्यात्, स आत्रियोगिकीं जावनां करोति, आ-
त्रियोगिकी जावनां चोत्पाद्य स आत्रियोगिदेवत्वेन मृत्योत्पद्यते इत्यर्थः. आत्रियोगदेवा हि
देवानामाज्ञाकारिणः किंकरप्राया दासप्रायाश्च. ॥ ६८ ॥

॥ मूलम् ॥—नाणस्स केवलीणं । धम्ममायरिया य संघसाहुणं ॥ माई अवन्नवाई ।
 किच्चिसियं जावणं कुणई ॥ ६ए ॥ व्याख्या-स पुरुषः किद्विपिं जावनानं कुरुते, किद्विपदे-
 चयोनित्वदायिकां जावनामुत्पादयति. स कः ? यः पुरुषो ज्ञानस्य श्रुतज्ञानस्य तथा श्रुतज्ञा-
 नवनोऽवर्णवादी नवति. तथा केवलिनः केवलदर्शनस्य वाऽवर्णवादी नवति.
 तथा यः पुरुषो धर्मान्धार्यस्य धर्मदायकस्याऽवर्णवादी नवति, अयं जातिहीनः, अयं मूलः,
 अयं कर्पायीत्याद्याशातनाकुद्भवति. तथा संघसाधूनां, संघश्च साधवश्च संघसाधवस्तेषां सं-
 घसाधूनामवर्णवादी नवति. तथा पुनर्यो मायी, आत्मनः सतोऽवगुणानाद्यादयति, परेषामस-
 नोऽवगुणान् वक्ति, सनो गुणान्न वक्ति, एतादृशो जीवो मृत्वा किद्विषिदेवत्वेनोत्पद्यते इत्यर्थः.

॥ मूलम् ॥—अणुचन्द्रोसपसरं । तह य निमित्तंमि होइ पन्निसेवी ॥ एएहिं कारणेहिं ।
 आसुरियं जावणं कुणइ ॥ ७० ॥ व्याख्या-एताभ्यां कारणभ्यां पुरुष आसुरीं जावनानां क-
 रोति. असुरनिकायोत्पादिकां जावनानां जनयति. एतौ कौ कारणौ ? इत्याह-यः पुरुषोऽनुच-
 च्छ्रोपप्रसरः, अनुचच्छिरकालस्थायी रोषप्रसरः क्रोधप्रसरो यस्य सोऽनुचच्छ्रोपप्रसरः. तथा

यः पुरुषो निमित्तेऽतीतानागतवर्तमानरूपे त्रिविधे निमित्ते विषये, अथवा निमित्ते भूमांतरिकादिके प्रतिसेवी भवति, कारणं त्रिनापि शुचाशुचनिमित्तप्रयोक्ता भवति, स भूत्वाऽसुरत्वेनोत्पद्यते, इति भावः ॥ ७७ ॥

॥ मूलम् ॥—सहगहणं विसन्नखणं च । जलणं जले पवेसो य ॥ अणायारन्नंरुसेवी । जन्मणमरणणि बंधंति ॥ ७८ ॥ व्याख्या—यः शस्त्रग्रहणं, शस्त्राणां खड्गशुरिकादीनामात्मवधार्थमुद्रादौ ग्रहणं शस्त्रग्रहणं, तथा विषज्जक्षणं तालुपुटादिकालकूटानामदनं, तथा ज्वलनमग्निप्रवेशकरणं, तथा जले प्रवेशकरणं कूपवाप्यादौ ब्रुनं, पर्वतादिभ्यः पतनं च शब्दाद् गृह्यते. पुनरनाचार भ्रामसेवा, एतानि कारणानि कुर्वतो जना जन्ममरणकारणानि बध्नन्ति, संसारत्रमणमुत्पादयन्तीत्यर्थः, अत्राचारः शास्त्रोक्तव्यवहारः, न आचारोऽनाचारस्तेन भ्रामस्योपकरणस्य सेवा हास्यमोहादिभिः परिभोगोऽनाचारभ्रामसेवा इयमपि द्वेशोत्पादानादनंतरन्नवोत्पादिकेत्यर्थः एतेन चोन्मार्गप्रतिपत्त्या सन्मार्गविप्रतिपत्तिराक्षिप्ता. तथा चार्थतो मोहीन्नावनोक्ता, यतस्तद्वक्षणं चेदं—उन्मगगदेसन्नं मग—नासन्नं मग्गा विपन्निवसि

य ॥ मोक्षेण य मोक्षिता । संमोहं नावणं कुणइत्ति. ॥ १ ॥ एतासां च फलं यदाहुः—एया-
उ नावणान् । नाविता देवदुग्गइं जंति ॥ तत्तो य चुया संता । पमंति नवसागरमणंतं ॥
॥ १ ॥ इत्ति. ॥ ७१ ॥

॥ मूलम् ॥—इइ पाउकरे बुद्धे । नायए परिनिब्बुए ॥ उत्तीसं उत्तरज्जाए । नवसि-
द्धी य संमणत्तिवेमि ॥ ७२ ॥ व्याख्या—ज्ञातनो बुद्धस्तीर्थकरो ज्ञातात् सिद्धार्थकुलाज्ञात
उत्पन्नो ज्ञातजः श्रीमहावीरः परिनिवृत्तो निर्वाणं गत इत्यन्वयः किं कृत्वा? इत्युमुना प्र-
कारेण पद्मत्रिंशत्संख्यानुत्तराध्यायान् प्रादुःकृत्य उत्तराः प्रधाना अध्याया अध्ययनानि, उ-
त्तराश्च तेऽध्यायाश्चोत्तराध्यायाः तानर्थतः प्रकटीकृत्येत्यर्थः कीदृशानुत्तराध्यायान्? नव-
मिन्द्रिकममतान्, नवसिद्धिका नव्यास्तेषां संमता मान्याः पठनीयास्तान्. ॥ ७२ ॥ इति
जीवाजीवविनक्तिनामक्रमध्ययनं पदत्रिंशं संपूर्णं. ॥ ३६ ॥

अथ निर्युक्तिकार एतेषामध्ययनानां नामान्याह गाथात्रिः—विणय (१-गाथा- ४७)
परीसह (२-गाथा-४६) चउरंग (३-गाथा-२०) । संखया (४-गाथा-१३) काममर-

उत्तरा-

सटीकं

॥ १२९० ॥

ए (५-गाथा-३२) खुड्गां (६-गाथा-१८) ॥ एलिज (७-गाथा-३०) काविलिजं
 (८-गाथा-२०) । नमिपवजा य (९-गाथा-६१) टुमपत्तं (१०-गाथा-३७) ॥ १ ॥
 बहुसुयपुज (११-गाथा-३२) हरिणस (१२-गाथा-४७) । चित्तसंभूयं च (१३-गाथा-
 ५३) इसुयारं (१४-गाथा-५३) ॥ सचिस्कु (१५-गाथा-१६) बंनचेरं च (१६-गाथा-
 १७) पाउसमणिज (१७-गाथा-२१) संजइयं (१८-गाथा-५४) ॥ २ ॥ मियापुत्त (१९-
 गाथा-९९) महनियंठिय (२०-गाथा-६०) । समुदपावियज (२१-गाथा-२४) तहय
 रहनेमि (२२-गाथा-९१) ॥ केसीगोयम (२३-गाथा-८९) समिइयं (२४-गाथा-२७)
 । जइन्नइजं च (२५-गाथा-४३) तह समाचारी (२६-गाथा-५२) ॥ ३ ॥ सखलुंक
 (२७-गाथा-१४) मुक्कमगं (२८-गाथा-३६) । सम्मत्तपरक्कमं च (२९-गाथा-७३)
 तवमगं (३०-गाथा-३७) ॥ चरणविहि (३१-गाथा-२१) पमायठाणं (३२-गाथा-
 ११) । तह कम्मपयन्नि (३३-गाथा-२१) लेसाणं (३४-गाथा-६१) ॥ ४ ॥ अणगारमग
 (३५-गाथा-२१) जीवाजीवविज्जत्ति (३६-गाथा-२७२) ठत्तीस अज्जयणे ॥ जो पढ-

इ सुणइ गुणइ । सो पावै णिज्जरा विउला ॥ ५ ॥ इति श्रीउत्तराध्ययननामसंबद्धं गाथापंचकं. अथ निर्युक्तिकार एवास्य ग्रंथस्य माहात्म्यमाह—

॥ मूलम् ॥—जे किर जवसिद्धिया । परित्तसंसारिया य जे जवा ॥ ते किर पढति ए-
म् । तत्तीसं उत्तरज्जाए ॥ १ ॥ व्याख्या—किलेति संज्ञावनायां श्रे केचिन्मनुष्या जवसि-
द्धिका जव्याः. च पुनः परीत्तसंसारिकास्ते जव्या एतानि पदत्रिंशदुत्तराध्ययनान्यधीयन्ते,
अथार्थेऽभव्या बहुलसंसारिणस्ते एतान्युत्तराध्ययनानि नाधीयन्ते. न पठन्ति. ॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥—तम्हा जिणपप्पने । अणंतगमपज्जवे हि संजुत्ते ॥ अज्जाए जहजोगं ।
गुरुप्पसाया अहिजिज्जा ॥ २ ॥ व्याख्या—तस्मात्कारणज्जिनप्रज्ञप्तानंध्यायान् प्रक्रमानुत्तरा-
ध्यायान् यथायोगं गुरुप्रसादादधीयेत. यथायोगमिति, योग उपधानाद्युचितव्यापारस्तमन-
तिक्रम्येति यथायोगं. गुरुणां प्रसादश्चित्तप्रसन्नता गुरुप्रसादस्तस्माद्धृतोः पठेत. कथंभूतानु-
त्तराध्यायान् ? अनन्तागमपर्यवेः संयुक्तान्. अनन्ताश्च ते आगमाश्चानन्तागमाः शब्दपरिच्छि-
त्तिप्रकाराः. तथा पर्यवाश्चार्थपर्यवरूपाः, अनन्तागमाश्च पर्यवाश्चानन्तागमपर्यवाः, तैरनन्ताग-

मपर्यन्तैः, शब्दार्थनयैः पर्यायार्थनयैश्च संयुक्तान् . ॥ २ ॥

॥ मूलम् ॥—जोगविहीष्ट वहित्ता । एए जो लहष्ट सुतच्छ्रं वा ॥ ज्ञासेष्ट य ज्ञविय-
जणो । सो पावष्ट निज्जरा विजला ॥ ३ ॥ व्याख्या—स ज्ञव्यो विपुलां निर्जरां प्राप्नोति. स
कः ? यो योगविधिं वहित्त्वा योगोपधानतपोऽनुष्ठानविधिं कृत्वैतानुत्तराध्यायान् सूत्रार्थतो
लज्जेत. पश्चाद्गुरुमुखात्सूत्रार्थं लब्ध्वा परं ज्ञाषेत, स क्षीणकर्मा ज्ञवतीत्यर्थः. ॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—जस्साढत्ता एए । कहवि समप्पंति विग्घरहियस्स ॥ सो लक्खिजष्ट ज-
वो । पुब्बरिसि एव ज्ञासंति ॥ ४ ॥ व्याख्या—स मनुष्यो ज्ञव्यो मुक्तिगामीति लक्ष्यते, पू-
र्व्वर्षियः पूर्वाचार्या एवं ज्ञाषंते. स इति कः ? यस्य पुरुषस्य विघ्नरहितस्य निर्व्विघ्नस्य सतः क-
थमपि यत्नेनाप्येते उत्तराध्यायाः ‘आढत्ता’ पठनायारब्धाः संतः समाप्यंते संपूर्णीभवन्ति,
स ज्ञव्यो ज्ञायवान् इत्यर्थः. ज्ञायवतः पुरुषस्यैव निर्व्विघ्नमेतेऽध्यायाः संपूर्णीभवन्ति. य-
तः—श्रेयांसि बहुविधानि । ज्वन्ति महतामपि ॥ इत्युक्तेः. ॥ ४ ॥ इति श्रीमदुत्तराध्यायन-
सूत्रार्थदीपिकायामुपाध्यायश्रीलक्ष्मीकीर्तिगणेशिष्यलक्ष्मीवल्लभगणिविरचितायां जीवाजीव-

विनक्तिनामकं पट्त्रिंशमध्ययनं संपूर्णं. ३६. ॥ श्रीरस्तु. ॥

उत्तरा-

मटीकं

५१७ए३॥

॥ अथ टीकाकारस्य प्रशस्तिः ॥

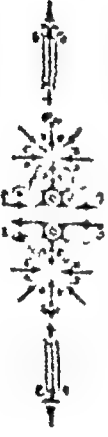
गच्छे म्यहतरं बृहत्स्वरतरे जागृद्यशोचासुरे । श्रीमान् सूरिरभृज्जिनादिकुशलः प्रौढप्रता-
पान्वितः ॥ यन्नाम स्मृतमात्रमेव हृदये विमोघविद्रावणे । संधत्ते महिमानमत्र विततं दत्ते
मनोवांछितं ॥ १ ॥ तद्विष्यो विनयप्रचः समन्नवत् श्रीपाठकः पुण्यवान् । सिद्धांतोदधितत्वर-
त्तनिकगविष्कार्गदेवाचलः ॥ यद्वाक्सिंधुरपाकरोन्मतिमतां मिथ्यामलं मानसं । श्रोत्रद्वारग-
ता महातिसरला हृद्यानवद्या सदा ॥ २ ॥ तदनु सदनं कारुण्यस्य प्रज्ञावनिधिर्महान् । वि-
जयतिलकः ख्यातो भूमौ बभ्रूव महामतिः ॥ सकलविशदोपाध्यायानां शिरोमणिसन्निभः ।
विविधविबुधश्रेणिस्तुल्यः सदागममर्मवित् ॥ ३ ॥ तुष्टा वाचकपुंगवाय तपसा ध्यानेन शीले-

सपर्यवै, शब्दार्थनयैः पर्यायार्थनयैश्च संयुक्तान् . ॥ १ ॥

॥ मूलम् ॥—जोगविहीश् वहित्ता । एए जो लहश् सुतअहं वा ॥ ज्ञासेश् य जविय-
जणो । सो पावश् निज्जरा विजला ॥ ३ ॥ व्याख्या—स ज्ञव्यो विपुलां निर्जरां प्राप्नोति. स
कः ? यो योगविधिं वहित्वा योगोपधानतपोऽनुष्ठानविधिं कृत्वैतानुत्तराध्यायान् सूत्रार्थतो
लभेत्. पश्चाद्गुरुमुखात्सूत्रार्थं लब्ध्वा परं ज्ञापेत्, स क्षीणकर्मा ज्ञवतीत्यर्थः. ॥ ३ ॥

॥ मूलम् ॥—जस्साढत्ता एए । कहवि समपंति विग्घरहियस्स ॥ सो लक्खिजइ ज-
वो । पुब्बरिसि एव ज्ञासंति ॥ ४ ॥ व्याख्या—स मनुष्यो ज्ञव्यो मुक्तिगामीति लक्ष्यते, पू-
र्वर्षयः पूर्वाचार्या एवं ज्ञापन्ते. स इति कः ? यस्य पुरुषस्य विघ्नरहितस्य निर्विघ्नस्य सतः क-
थमपि यत्नेनाप्येते उत्तराध्यायाः ‘आढत्ता’ पठनायारब्धाः संतः समाप्यन्ते संपूर्णीभवन्ति,
स ज्ञव्यो ज्ञागवान् ज्ञेय इत्यर्थः. ज्ञागवतः पुरुषस्यैव निर्विघ्नमेतेऽध्यायाः संपूर्णीभवन्ति. य-
तः—श्रेयांसि बहुविधानि । ज्वन्ति महतामपि ॥ इत्युक्तेः. ॥ ४ ॥ इति श्रीमदुत्तराध्ययन-
सूत्रार्थदीपिकायामुपाध्यायश्रीबल्ल्मीकीर्तिगणिशिष्यबल्ल्मीवल्लजगणिविरचितायां जीवाजीव-

वितक्तिनामकं षट्त्रिंशमध्ययनं संपूर्णं. ३६. ॥ श्रीरस्तु. ॥

॥ अथ टीकाकारस्य प्रशस्तिः ॥

गच्छे स्वच्छतरे बृहत्खरतरे जागृद्यशोभासुरे । श्रीमान् सूरिरभृज्जिनादिकुशलः प्रौढप्रता-
पान्वितः ॥ यन्नाम स्मृतमात्रमेव हृदये विज्ञौघविद्रावणे । संधत्ते महिमानमत्र विततं दत्ते
मनोवांछितं ॥ १ ॥ तद्विष्यो विनयप्रज्ञः समञ्जवत् श्रीपाठकः पुण्यवान् । सिद्धांतोदधितत्वर-
त्तनिकगविष्कारदेवाचलः ॥ यद्वाक्सिंधुरपाकरोन्मतिमतां मिथ्यामलं मानसं । श्रोत्रद्वारग-
ता महातिसगला हृद्यानवद्या सदा ॥ २ ॥ तदनु सदनं कारुण्यस्य प्रज्ञावनिधिर्महान् । वि-
जयतिलकः ख्यातो भ्रूमौ वञ्चव महामतिः ॥ सकलविशदोपाध्यायानां शिरोमणिसन्निभः ।
विविधविबुधश्रेणिस्तुल्यः सदागममर्मवित् ॥ ३ ॥ तुष्टा वाचकपुंगवाय तपसा ध्यानेन शीले-

न वा । यस्मै पार्श्वजिनांहिसेवनपरा पद्मा ददौ वाग्वरं ॥ शिष्यान् भूरितरांश्चकार स ततः
श्रीक्षेत्रशाखा ततः । शाखीव व्यरुचत्तया च मरुतां श्रीक्षेमकीर्तिगुरुः ॥४॥ सुशिष्यं क्षेमस्य
प्रकटशमशिक्षां प्रददत् । ह्युपाध्यायं ध्यानं हृदि जिनवराणां विदधत् ॥ महामेधानावागमज-
लधिलब्धोत्तमतटं । तपोरत्नं रत्नं मुनिषु नजत ज्ञातिरहितं ॥ ५ ॥

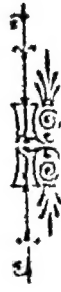
तद्विष्योऽभृद्भेदको दुर्नयाना-माचारज्ञोऽन्वर्थनामा पृथिव्यां ॥ सत्साधूनां पाठको द्वा-
दशांग्या-स्तेजोराजः पाठकः पापहंता ॥ ६ ॥ तत्सद्दिनेय इह वाचकमुख्य आसी-
द्विद्याविनोदजननं युवनादिकीर्तिः ॥ श्रीहर्षकुंजरगणिश्च तदीयशिष्यो । वैराग्यमेव स च वा-
चकमुद्धार ॥ ७ ॥ लब्धिमंरुनगणिश्च ततोऽब्रू-द्वाचको विबुधवृंदसुबंधः ॥ हेमकांतिवि-
नयांकितगात्रो । दुर्निवारहतमारविकारः ॥ ८ ॥ तद्विष्यः परवादिवृंदवदनप्रोद्भूतयुक्त्र्युल्ल-
लकल्लोलोत्करचंचलस्य महतो दुर्वाद्वारांनिधेः ॥ निःपाने विव्रसन्मतिर्वरयतिर्यः कुंजजन्मा-
कृति-लक्ष्मीकीर्तिरिति स्फुरद्गुणततिः श्रीमानभूत्पाठकः ॥ ९ ॥ श्रीमद्वक्ष्मीकीर्तिसत्पाठ-
कस्य । द्वौ गुर्वाज्ञाकारिणौ सद्दिनेयौ ॥ तत्राप्येको वाचकः सोमहर्षः । साध्वाचारासेवने ल-

अध्वपैः १० ॥ मातुः श्रीयुक् बह्वजः सज्जनानां । लक्ष्मीपूर्वो बह्वजश्च द्वितीयः ॥ तेनाकारि
प्रम्फुटा दीपिकेयं । सिद्धांतस्य ह्युत्तराध्यायनाम्नः ॥ ११ ॥ न्यूनाधिक्यं बुद्धिमांश्चाद्यदुक्तं । त-
द्भेदस्तस्माद्गृह्यणं शोधनीयं ॥ त्रान्तिर्धर्मो ह्यस्ति वदस्यपुंसो । जाल्याश्चोवा प्रस्त्रालत्येव गह-
न् ॥ १२ ॥ धुर्यप्रणीतास्त्वतिविस्तरासु । दीकासु नो मत्सरिता ममास्ति ॥ तेजस्तु ताभ्यः
समवाप्य तालवत् । कृतात्मवोधाय सुदीपिकेयं ॥ १३ ॥ श्रीरस्तु ॥

॥ समाप्तोऽयं ग्रंथो गुरुश्रीमच्चारित्रविजयसुप्रसादात् ॥

ॐ शान्ति !

ॐ शान्ति !

॥ इति श्रीउत्तराध्यायनसूत्रं समाप्तं ॥

॥ इति श्रीमदुत्तराध्ययनसूत्रं सटीकं समाप्तं ॥

